T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE İDARİ ALANLARIN BELİRLENMESİ VE SORUNLARI:

SUMBAS ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Harun TUNÇEL

HAZIRLAYAN

Hulusi KARAGEL

ELAZIĞ - 2010

T.C.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE İDARİ ALANLARIN BELİRLENMESİ VE SORUNLARI:
SUMBAS ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Bu tez 20 / 05 / 2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir.

Danışman	**Üye**
Prof. Dr. Harun TUNÇEL	**Prof. Dr. Cemalettin ÇOPUROĞLU**
Üye	**Üye**
Doç.Dr. Erdal KARAKAŞ	**Yrd.Doç.Dr. Ali YİĞİT**

Üye

Yrd.Doç. Dr. Handan ARSLAN

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ……/……../…….. tarih ve …… sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Enstitü Müdürü

ÖZET

Doktora Tezi

TÜRKİYE'DE İDARİ ALANLARIN BELİRLENMESİ VE SORUNLARI: SUMBAS ÖRNEĞİ

Hulusi KARAGEL

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Coğrafya Anabilim Dalı
ELAZIĞ-2010, Sayfa: XV+497

Akdeniz Bölgesi'nin Adana Bölümü ve Osmaniye İli'nin kuzeybatısında yer alan Sumbas İlçesi'nin idari sınırları içerisinde 16 köy, 48 mahalle ve 17 yayla yerleşmesi yer almaktadır. Sumbas, ilçeye adını veren merkezi yerleşme yeri durumundadır

Türkiye'de yasal olarak il, ilçe, bucak ve köy kabul edilen mülki idare alanlarına model olan Sumbas İlçesi'nin kuruluş gerekçelerini belirleyerek, idari alan oluşturmada esas alınan kıstasları büyük ölçüde ortaya koymak; idari coğrafya ve bölge planlaması esaslarına göre il ve ilçe merkezi olabilecek yerleşmelerin sahip olması gereken özellikleri belirlemek; Sumbas İlçesi'nin idari coğrafya bakımından etüt ve analizini yapmak; son 20 yılda il merkezi olan 14 şehir ve Sumbas ilçe merkezinde idari fonksiyona bağlı olarak meydana gelen gelişme ve değişimi net bir şekilde ortaya koymak bu çalışmanın temel amaçlarıdır.

Araştırma, Sumbas İlçesi'ni model alarak geçmişten günümüze Türkiye'de mülki idare alanlarının belirlenmesine yönelik uygulamaları, bu uygulamaların ortaya koyduğu sorunları ve bu sorunların çözümüne yönelik önerileri kapsamaktadır.

Araştırma, coğrafya ilminin bölgesel coğrafya, beşeri ve ekonomik coğrafya gibi popüler ana bilim dallarının idari coğrafya, kırsal ve şehirsel alan planlaması ve bölge planlaması gibi disiplinlerinin araştırma, yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı bir doktora tezidir.

Araştırma, "bölge, mülki idare alanı, merkezi yer ve şehirleşme" kavramları ile bu kavramların çeşitli bilimsel çevrelerde ele alınış şekilleri ve kuramsal yaklaşımları üzerinde durmaktadır.

Araştırma, Türkiye'nin Cumhuriyet öncesinde ve Cumhuriyet dönemdeki mülki idare yapısını belirli bir kronolojik düzen içerisinde ve ayrıntılı bir biçimde ele alarak ülkenin mülki idare yapısını geçirdiği evrelerle birlikte ortaya koymaktadır.

Araştırma, 1989-2008 yılları arasında il olan ilçeler ile 1991 yılında belde, 1996 yılında ilçe olan Sumbas için alınan resmi kararlar, kanun teklifleri ve gerekçelerini ayrıntılı bir biçimde ele alarak, Türkiye'deki idari alanların belirlenmesi ile ilgili çalışmaların yasal çerçevesini ortaya koymaktadır.

Araştırma, Sumbas İlçesi'nin idari coğrafya özelliklerini etüt etmekte, ilçe merkezinin merkezi özellikleri ile kasabalaşma potansiyelini ortaya koymakta ve merkezi yerler kuramı çerçevesinde yerleşmenin kırsal karakterine vurgu yapmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: Türkiye, Sumbas, İdare, Mülki İdare Alanı, Bölge, Merkezi Yer, Merkezi Fonksiyonlar, Şehirleşme, İl, İlçe, Bucak, Belde, Köy.

SUMMARY

Doctoral Thesis

THE DETERMINATION AND PROBLEMS OF ADMINISTRATIVE AREAS IN TURKEY: SUMBAS EXAMPLE

Hulusi KARAGEL

Fırat University

The Institute of Social Sciences

The Department of Geography

Sumbas county, located in the Adana district in the Mediterrannean Region is in the North-west of Osmaniye. It has 16 villages, 48 avenues and 17 transhumance settlements. Sumbas is the central settlement which gives its name to the county.

The main aims of this study are; to determine the reasons of foundation of Sumbas county, which is a model for the civil administration areas like cities, counties, subdistrict and villages that are accepted legal in Turkey; to put forward in a great deal the specific criteria in creating administrative areas; according to the essences of administrative geography and regional planning, to determine the features required by the settlements that can be city or county centers; to study and analyze Sumbas county in terms of administrative geography; to specify clearly the developments and changes occured depending on the administrative function in the center of 14 city, that are city centers in the last 20 years and Sumbas county.

The study comprises the applications for determining the civil administrative areas as the model of Sumbas county in Turkey from past to today and the problems springing from these applications and the advice for the solution to these problems.

This study is a doctoral thesis employing the methods and techniques of the disciplines such as administrative geography, rural and urban area planning and regional planning belonging to the popular science branches of geography such as regional geography, humane and economic geography.

The study emphasizes the concepts of "the Region, civil administrative area, cenral Location and urbanization" and the theoretical approaches to them in different scientific circles.

The study dealing with Turkey's civil administrative structure in the period before the Republic and the Republican period in a certain chronological and detailed order, shows the country's civil administration structure with the stages it has undergane.

The study deals with the official decisions, law proposals and their rationale for the cities and counties between 1989-2008 and for Sumbas, which became settlement with the municipality in 1991, and county in 1996. It explains the legal frame of the studies for the specifications of administrative areas in Turkey.

In the study, the administrative geographical features of Sumbas county are searched, the central features of the county center and the potential of becoming town are expressed, and the rural character of the settlement in the frame of central places theory is underlined.

Key Words: Turkey, Sumbas, Administration, Property Administration Area, District, Central Place, Central Functions, Urbanization, City, County, District, Town, Village.

İÇİNDEKİLER

ÖZET II
SUMMARY III
İÇİNDEKİLER..... IV
ÖNSÖZ..... VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ IX
TABLOLAR LİSTESİ XI
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ XIV

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

1.1. Sumbas İlçesi'nin Yeri, Sınırları ve Başlıca Özellikleri 1
1.2. Araştırmanın Amacı 6
1.3. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı.....10
1.4. Araştırmanın Yöntemi.....18
1.5. Sumbas İlçesi ve Araştırmanın Konusu İle İlgili Daha Önce Yapılmış Çalışmalar 26

İKİNCİ BÖLÜM
BÖLGE, MÜLKİ İDARE ALANI, MERKEZİ YER VE ŞEHİRLEŞME KAVRAMLARI İLE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

2.1. Bölge ve Mülki İdare Alanı Kavramları 36
2.2. Bölge ve Mülki İdare Alanı Kavramlarının Coğrafi Prensipler ve Bölge Planlama Esasları Kapsamında Değerlendirilmesi 65
2.3. Mülki İdare Alanların Belirlenmesi ile İlgili Kuramsal Yaklaşımlar....71
2.4. Merkezi Yer ve Şehirleşme Kavramları 81
2.5. Şehirleşme ile İlgili Kuramsal Yaklaşımlar 92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE YAPISI, MÜLKİ İDARE ALANLARININ BELİRLENMESİ İLE İLGİLİ ÇALISMALAR VE BENİMSENEN KISTASLAR

3.1. Türkiye'nin Mülki İdare Yapısı.....106
3.1.1. Cumhuriyet Öncesi Mülki İdari Yapı 106
3.1.2. Cumhuriyet Dönemi Mülki İdari Yapı.....117

3.2. Türkiye'de Mülki İdare Alanlarının Belirlenmesi İle İlgili Çalışmalar 149
3.2.1. Kanuni Çerçeve 149
3.2.2. Kanun ve Kanun Hükmünde Kararname Teklifleri ve Gerekçeleri 152
3.2.2.1. 1989–2008 Yılları Arasında İl Olan İlçe İdari Alanlarına İlişkin Kanun Teklifleri ve Gerekçeleri.....153
3.2.2.2. Döğenli ve Karaömerli (Kadirli) Köylerinin 1991 Yılında Sumbas Adıyla Birleştirilerek Belediye Tüzel Kişiliği Kazandırılmasına İlişkin Teklifler, Kararlar ve Gerekçeleri 156
3.2.2.3. Sumbas Belediye Örgütlü Yerleşmesinin 1996 Yılında İlçe Olması İle İlgili Kanun Teklifi ve Gerekçeleri.....157

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:
SUMBAS İLÇESİNİN İDARİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ VE SUMBAS İLÇE MERKEZİ'NİN KASABALAŞMA POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Coğrafi Konum ve Doğal Çevre Özellikleri 161
4.1.1. Coğrafi Konum.....161
4.1.2. Jeolojik ve Jeomorfolojik Yapı 166
4.1.3. İklim Karakteri 174
4.1.4. Doğal Bitki Örtüsü 180
4.1.5. Su Varlığı 184
4.1.6. Toprak Özellikleri 187
4.2. Sumbas İlçesi'nin Tarihi ve Siyasi Coğrafya Özellikleri.....191
4.3. Sumbas İlçesi'nin Nüfus Özellikleri 222
4.3.1. Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Tarihsel Gelişimi 222
4.3.2. Nüfusun Dağılışı ve Yoğunluğu.....267
4.3.3. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri 285
4.3.3.1. Nüfusun Cins ve Yaş Yapısı 285
4.3.3.2. Eğitim Durumu.....306
4.3.3.3. Nüfusun Sağlık Durumu.....320

4.3.3.4. Nüfusun Ekonomik Nitelikleri 325
4.4. Sumbas İlçesi'nin Yerleşme Özellikleri 337
4.4.1. İlçe Merkezi ve Bağlı Yerleşmelerin Belirlenmesi.....337
4.4.1.1. İlçe Merkezine Bağlı Kırsal Yerleşmeler.....339
4.4.1.2. İlçe Merkezi 361
4.4.2. İlçe Merkezinin "Merkezi Yer" Özellikleri ve Kasabalaşma Potansiyelinin Değerlendirilmesi 368
4.4.2.1. Kasabalaşma Yolunda Gelişme Gösteren Fonksiyonlar ..372
4.4.2.1.1. Tarım Fonksiyonu 372
4.4.2.1.2. Yönetim Fonksiyonu 375
4.4.2.1.3. Sağlık Fonksiyonu 377
4.4.2.1.4. Eğitim-Kültür Fonksiyonu.....379
4.4.2.2 Diğer Fonksiyonlar 383
4.4.2.2.1.Ticaret ve Pazar Fonksiyonu 383
4.4.2.2.2.Ulaşım Fonksiyonu.....389
4.5. Sumbas İlçesi'nin Ekonomik Özellikleri.....394
4.5.1. Tarla ve Bahçe Ziraatı.....394
4.5.2. Hayvancılık.....406
4.5.3. Ormancılık.....413

BEŞİNCİ BÖLÜM:
TÜRKİYE'DE MÜLKİ İDARE ALANLARIN BELİRLENMESİNE YÖNELİK SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Türkiye'nin İdari Taksimatında Yapılan Değişiklikler ve Sonuçları....417
5.1.1. 1924 Öncesi.....417
5.1.2. 1924-1939 Dönemi 418
5.1.3. 1940-1956 Dönemi 419
5.1.4. 1957-1988 Dönemi 420
5.1.5. 1989 ve Sonrası Dönem.....420
5.2. Türkiye'nin İdari Taksimatında Yapılan Son Düzenlemelere İlşkin Kamuoyuna ve Basına Yansıyan Bazı Tartışma ve Eleştiriler 421

5.3. Türkiye'nin İdari Taksimatında Yapılan/Yapılacak Düzenlemelere Yönelik Coğrafi Yaklaşım 427
5.4. Türkiye'nin İdari Taksimatında Yapılan/Yapılacak Düzenlemelere Yönelik Maliyet Analizi 430
5.5. Türkiye'nin İdari Taksimatında Yapılan/Yapılacak Düzenlemelere Yönelik Değerlendirme ve Öneriler 432

KAYNAKÇA 441
EKLER 470
ÖZGEÇMİŞ.....497

ÖNSÖZ

Mülki idare alanların belirlenmesi meselesi Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan günümüze kadar yaklaşık yedi yüz yıldır Anadolu'da yaşanan askeri, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak sürekli tartışılmıştır. Bu konu üzerinde basında sık sık yer alan pek çok haber, röportaj, basın açıklaması, araştırma ve inceleme yazısına tesadüf edilmektedir. Günümüz Türkiye'sinde yine bu amaçla TBMM'ne sunulan yüzlerce kanun teklifi bulunmaktadır.

Ülkemizde mülki idari alanların belirlenmesine yönelik yeterli sayı ve seviyede araştırma olmaması ve konunun kapsamlı bir şekilde ele alınmaması nedeniyle uygulamalar hem politik, hem de sorunlara geçici çözümler bulmaya yönelik olmuştur. Bu çalışmada ülkemizde mülki idare alanların belirlenmesine yönelik kıstasların Sumbas (Osmaniye) ilçesi örneği üzerinde tüm boyutlarıyla ele alınarak bilimsel anlamda görülen bu açığı bir ölçüde kapatmak ve ileride yapılacak idari coğrafya çalışmalarına bir anlamda ışık tutabilmek amaçlanmıştır.

Bu çalışma hem düşünsel hem de eylem aşamasında günlük yaşantımın önemli bir parçası olmuştur. Bu süreçte şükranlarımı sunacağım bazı kişilerin de yardımlarını gördüm. Öncelikle sabır ve anlayışıyla sonuca ulaşmamı sağlayan, değerli hocam Prof. Dr. Harun TUNÇEL'e, çalışmanın rapor dönemlerindeki yapıcı tutumları nedeniyle değerli tez izleme komitesi hocalarım Prof. Dr. Cemalettin ÇOPUROĞLU ve Doç. Dr. Erdal KARAKAŞ'a, çalışmanın psikolojik etkilerinden fazlasıyla payını alan ve çalışmanın tamamlanmasına kadar geçen sürede değerli zamanlarından ayırarak katkılar sağlayan sevgili eşim Dr. Döndü ÜÇEÇAM KARAGEL'e, yaşamında babasına en çok ihtiyaç duyacağı bir dönemde bu haklarından feragat ederek, büyük bir sabır ve özveri içerisinde babasının tezini tamamlamasına manevi destek olan canım oğlum Buğra KARAGEL'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hulusi KARAGEL

ŞEKİLLER LİSTESİ

1.Bölüm

Şekil 1.1. Sumbas İlçesi'nin Lokasyon Haritası.....2
Şekil 1.2. Sumbas İlçesi ve Yakın Çevresinin Topografya Haritası.....3
Şekil 1.3. Araştırmanın Genel Amaçları Şeması.....8
Şekil 1.4. Araştırmanın Konu ve Kapsam Şeması.....15
Şekil 1.5. Araştırmanın Nicel Araştırma Yöntemi ve Modelleri.....20
Şekil 1.6. Araştırmanın Nitel Araştırma Yöntemi ve Modelleri 23
Şekil 1.7. Nitel Araştırmanın Temel Aşamaları 25

2.Bölüm

Şekil 2.1. Bölge Planlaması ve Mülki İdare Çalışmalarının Nihai Amaçları.....67
Şekil 2.2. Bölge Planlaması ve Mülki İdare Kavramlarının Mahiyeti.....67
Şekil 2.3. Mülki İdare Alanlarının Coğrafi Bölge Sistematiği İçerisinde Değerlendirilmesi 70

3.Bölüm

Şekil 3.1. Türkiye'de İllerle Göre Mülki İdare Taksimatı (1924). 122
Şekil 3.2. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler (1924). ...123
Şekil 3.3. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler (1926). ...124
Şekil 3.4. Türkiye'de İl ve İlçelere Göre Mülki İdare Taksimatı (1927). 125
Şekil 3.5. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler (1928–1930).....126
Şekil 3.6. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler (1933–1939).....129
Şekil 3.7. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler (1943–1948).....133
Şekil 3.8. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler (1952–1960).....135
Şekil 3.9. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler (1980–1989).....141
Şekil 3.10. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler (1990–1999).....143

4.Bölüm

Şekil 4.1. Osmaniye İli ve İlçelerinin Yakın Çevresi İle Olan Ulaşım Ağı. 165
Şekil 4.2. Sumbas İlçesi ve Çevresinin Jeomorfografya Haritası.....169
Şekil 4.3. Sumbas İlçesi ve Çevresinin Jeoloji Haritası.....170
Şekil 4.4. Çukurova'daki Bazı Merkezlerin Aylık Ortalama Sıcaklık Değerlerinin Yıl İçindeki Seyri.....177
Şekil 4.5. Çukurova'daki Bazı Merkezlerin Yıllık Ortalama Sıcaklık Değerleri.....177
Şekil 4.6. Adana, Kadirli ve Kozan Ortalama Yağış Değerlerinin Mevsimlere Bölünüşü. 180
Şekil 4.7 Sumbas İlçesi ve Çevresinin Toprak Haritası.....190
Şekil 4.8. Sumbas ve Çevresindeki Tarihi Yollar 193
Şekil 4.9. Türkiye, Adana ve Osmaniye Merkez İlçeleri ile Kadirli ve Sumbas İlçeleri Nüfusunun Seyri (1935–2007). 226

Şekil 4.10. Türkiye, Adana, Osmaniye Merkez İlçeleri ile Kadirli ve Sumbas İlçeleri Yıllık Nüfus Artış Oranı (%) ve Artış Hızlarının (‰) Seyri (1935–2007). 227
Şekil 4.11. Türkiye, Adana ve Osmaniye Merkez İlçeleri ile Kadirli ve Sumbas İlçeleri Kırsal Nüfusunun Seyri (1935–2007). 229
Şekil 4.12. Türkiye, Adana, Osmaniye, Kadirli ve Sumbas'ta Kırsal Nüfus Yıllık Artış Oranı (%) ve Artış Hızlarının (‰) Seyri (1935–2007). 230
Şekil 4.13. Sumbas İlçesi Köy Nüfuslarının Seyri (1935–2007) 232
Şekil 4.14. Türkiye, Adana, Osmaniye, Kadirli ve Sumbas İlçe Merkezleri Nüfusunun Seyri (1935–2007). 252
Şekil 4.15. Türkiye, Adana, Osmaniye, Kadirli ve Sumbas'ta İlçe Merkezleri Nüfusu Yıllık Artış Oranı (%) ve Artış Hızlarının (‰) Seyri (1935–2007). 253
Şekil 4.16. Sumbas İlçe Merkezi Mahalle Nüfuslarının Seyri (1935–2007). 254
Şekil 4.17. Sumbas İlçesi'nde Nüfusun Dağılışı (1935) 271
Şekil 4.18. Sumbas İlçesi'nde Nüfusun Dağılışı (1975) 272
Şekil 4.19. Sumbas İlçesi'nde Nüfusun Dağılışı (2007) 275
Şekil 4.20. Sumbas İlçesi'nde Nüfus Yoğunluğu (1935) 279
Şekil 4.21. Sumbas İlçesi'nde Nüfus Yoğunluğu (1975) 282
Şekil 4.22. Sumbas İlçesi'nde Nüfus Yoğunluğu (2007) 283
Şekil 4.23. Sumbas İlçesi'nde Nüfusun Cinsiyet Durumunun Seyri (1935–2007). 287
Şekil 4.24. Sumbas İlçesi Kırsal ve İlçe Merkezi Nüfusunun Cinsiyete Göre Seyri (1935–2007). 295
Şekil 4.25. Sumbas İlçesi'nde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Bileşimi (2000-2007) 299
Şekil 4.26. Sumbas İlçesi'nde Nüfusun Dar Aralıklı Yaş Bileşiminin Yıllara Göre Değişimi (2000-2007.) 303
Şekil 4.27. Sumbas İlçesi Nüfusunun Cinsiyete ve Dar Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Gelişimi (2000-2007). 305
Şekil 4.28. Sumbas İlçesi Kırsal Nüfusunun Cinsiyete ve Dar Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Gelişimi (2000-2007). 305
Şekil 4.29. Sumbas İlçe Merkezi Nüfusunun Cinsiyete ve Dar Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Gelişimi (2000-2007). 305
Şekil 4.30. Sumbas İlçesi'nde Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Okuryazar Nüfus Profili (2000). 311
Şekil 4.31. Sumbas İlçesi'nde Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Okuma-Yazma Bilmeyen Nüfus Profili (2000). 311
Şekil 4.32. Sumbas İlçesi'nde Okuryazar Nüfusun Öğrenim Kademelerine Göre Dağılımı (2000) 312
Şekil 4.33. Sumbas İlçe Merkezi'nde Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Okuryazar Nüfus Profili (2000). 314
Şekil 4.34. Sumbas İlçesi'nde Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Okuma-Yazma Bilmeyen Nüfus Profili (2000). 314
Şekil 4.35. Sumbas İlçe Merkezi'nde Okuryazar Nüfusun Öğrenim Kademelerine Göre Dağılımı (2000) 315
Şekil 4.36. Sumbas İlçe Merkezi'nde Nüfusun İktisaden Faal Olma Durumu (2000). 326
Şekil 4.37. Sumbas İlçe Merkezi Nüfus Piramidi (2000). 328
Şekil 4.38. Sumbas İlçe Merkezi'nde Faal Olmayan Nüfusun Faal Olmama Nedenleri (2000). 329
Şekil 4.39. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Çalışma Çağındaki Nüfus Miktarları ve Oranları (2000). 330
Şekil 4.40. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Faal Olmayan Nüfusun Faal Olmama Nedenleri (2000). 331

Şekil 4.41. Sumbas İlçe Merkezi'nde Çalışan Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (2000). 332
Şekil 4.42. Sumbas İlçe Merkezi'nde Çalışan Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Bölünüşü (2000). 334
Şekil 4.43. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Çalışan Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (2000). . 335
Şekil 4.44. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Çalışan Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Bölünüşü (2000). 336
Şekil 4.45. Sumbas İlçesi'nde Yükselti Basamaklarına Göre Yerleşmelerin Dağılışı 342
Şekil 4.46. Küçükçınar Köyü'nden Göçmenlere Ait Bir Ev ve Yerleşim Planı (2009). 357
Şekil 4.47. Kızılömerli Köyü'nden Eski ve Yeni Bir Ev ve Yerleşim Planı (2009). 358
Şekil 4.48. Kızılömerli Köyü'nden Bir Ev ve Yerleşim Planı (2009). 359
Şekil 4.49. Akdam Köyü'nden Bir Ev ve Yerleşim Planı (2009). 361
Şekil 4.50. Yeşilyayla Köyü'nden Bir Ev ve Yerleşim Planı (2009). 361
Şekil 4.51. Sumbas İlçe Merkezi'nde Çalışan Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı (2000) 369
Şekil 4.52. Sumbas İlçe Merkezi Arazi Kullanım Haritası (2009) 371
Şekil 4.53. Sumbas İlçe Merkezi Genel Arazi Kullanımı (2009). 373
Şekil 4.54. Sumbas İlçe Merkezi Ziraat Alanlarının Kullanım Durumu (2009) 374
Şekil 4.55. Sumbas İlçe Merkezi Tarımda Sulama Hizmetlerinin Köylere Göre Dağılışı (2009). 375
Şekil 4.56. Sumbas Kaymakamlığı İdari Hizmetler Sahası (2009) 377
Şekil 4.57. Sumbas İlçesi Sağlık Hizmet Sahaları (2009). 379
Şekil 4.58. Sumbas İlçe Merkezi'nde Nüfusun Eğitim Durumu (2000) 380
Şekil 4.59. Sumbas İlçesi Taşımalı Eğitim Bölgeleri (2009) 381
Şekil 4.60. Sumbas Merkezi İş ve Ticaret Sahası 385
Şekil 4.61. Sumbas İlçe Merkezi'nin Civar Köylerle Olan Karayolu Bağlantıları 391
Şekil 4.62. Sumbas İlçe Merkezi'ndeki Ulaşım Araçlarının Tür ve Oranları (2009) 392
Şekil 4.63. Sumbas İlçesi'ndeki Ulaşım Araçlarının Tür ve Oranları (2009). 393
Şekil 4.64. Sumbas İlçesi ve Yakın Çevresinin Arazi Kullanım Yetenek Sınıfları 396
Şekil 4.65. Sumbas İlçesi Arazisinin Kullanım Türlerine Bölünüşü (2009) 397
Şekil 4.66. Sumbas İlçesi Genel Arazi Kullanım Haritası (2009) 398
Şekil 4.67. Sumbas İlçesi Köylerinde Geçim Kaynakları 400
Şekil 4.68. Sumbas İlçesi Ziraat Alanlarının Kullanım Türlerine Bölünüşü (2009). 401

TABLOLAR LİSTESİ

2.Bölüm

Tablo 2.1. Türkiye'deki Semt/Mahalle İlçeleri (2009) 43
Tablo 2.2. Son Dönemde Merkez İlçe Olan Semt/Mahalle ve Belediye Örgütlü Yerleşmeler (2008). 47
Tablo 2.3. 1989-2008 Yılları Arasında İlçe Olarak Atanan Bucak, Semt/Mahalle ve Beldeler. 50
Tablo 2.4. İdarî Sınırların Belirlenmesiyle İlgili Kuramlar ve Özellikleri 76

3.Bölüm

Tablo 3.1. Kanuni Döneminde Anadolu'daki Eyalet ve Sancaklar (1678–1691). 111
Tablo 3.2. 1846 Salnamelerine Göre Anadolu'daki Eyalet ve Sancaklar. 113
Tablo 3.3. 1861–1862 Dönemi Salnamelerine Göre Anadolu'daki Eyalet ve Sancaklar 114
Tablo 3.4. 1864 Teşkil-i Vilâyet Nizamnamesi'ne Göre İdari Taksimat. 115

Tablo 3.5. 1909–1918 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu İdare Teşkilatı. 117
Tablo 3.6. Türkiye'deki İl Teşkilatları (1924). 120
Tablo 3.7 Türkiye'de Yıllar İtibariyle İl, İlçe, Bucak ve Köy Sayıları (1921–2009)..... 121
Tablo 3.8. Türkiye'de 3392 Sayılı Kanun Gereğince İlçe Teşkilatı Kurulan Bucak Merkezleri (1987) 140
Tablo 3.9. Türkiye'de 3644 Sayılı Kanun Gereğince İlçe Teşkilatı Kurulan Köy ve Belediye Teşkilatlı Yerleşmeler (1990). 142
Tablo 3.10. Türkiye'de 3644 Sayılı Kanun Gereğince İlçe Teşkilatı Kurulan Bucak Merkezleri (1990). 142
Tablo 3.11. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatı (2009) 147
Tablo 3.12. 1989–2008 Yılları Arasında Türkiye'nin Mülki İdare Taksimatında Meydana Gelen Değişiklik ve Düzenlemeler..... 152
Tablo 3.13. Türkiye'de 1989–1999 Yılları Arasında İl Teşkilatı Kurulan İlçe Merkezleri ve Gerekçeleri..... 154

4.Bölüm

Tablo 4.1. Sumbas İlçesi Köylerinin Bulundukları Morfografik Birimlere Göre Dağılışı..... 167
Tablo 4.2. Çukurova'daki Bazı Merkezlerin Aylık ve Yıllık Ortalama Sıcaklık Değerleri (°C)... 176
Tablo 4.3. Çukurova'daki Bazı Merkezlerin Aylık Ortalama Yağış Değerleri ve Yıllık Ortalamaları (mm). 179
Tablo 4.4. Kesik Suyu (Mehmetli) Sulama Barajı'nın Hizmet Sahası İçerisinde Yer Alan Köyler..... 185
Tablo 4.5. Sumbas İlçe Merkezi'nde 1994-2009 Yılları Arasında Yapılan Yerel Seçimler, Oyların Siyasi Partiler Göre Dağılımı ve Kazanan Belediye Başkanları. 215
Tablo 4.6. 1995 Genel Seçim Sonuçlarına Göre Osmaniye ve Kadirli'de Siyasi Partilerin Aldıkları Oylar. 218
Tablo 4.7. Sumbas İlçesi Merkez Bucağına Bağlanan Köyler (1996). 219
Tablo 4.8. Sumbas İlçesi'nde Görev Yapan Kaymakamlar ve Dönemleri (1997-2007)..... 221
Tablo 4.9. Sumbas İlçesi'nde Hane Halkı Büyüklüğü, Hane Sayısı ve Nüfus Miktarları (1876).. 223
Tablo 4.10. Türkiye, Adana ve Osmaniye Merkez İlçeleri ile Kadirli ve Sumbas İlçeleri Nüfusu (1935–2007). 225
Tablo 4.11. Türkiye, Adana ve Osmaniye Merkez İlçeleri ile Kadirli ve Sumbas İlçeleri Nüfusu Yıllık Artış Oran ve Artış Hızları (1935–2007)..... 225
Tablo 4.12. Türkiye, Adana ve Osmaniye Merkez İlçeleri ile Kadirli ve Sumbas İlçeleri Kırsal Nüfusu (1935–2007). 228
Tablo 4.13. Türkiye, Adana ve Osmaniye Merkez İlçeleri ile Kadirli ve Sumbas İlçeleri Kırsal Nüfusu Yıllık Artış Oran ve Artış Hızları (1935–2007). 228
Tablo 4.14. Sumbas İlçesi Köy Nüfusları (1935–2007)..... 231
Tablo 4.15. Türkiye, Adana, Osmaniye, Kadirli ve Sumbas İlçe Merkezleri Nüfusu (1935–2007).... 251
Tablo 4.16. Türkiye, Adana, Osmaniye, Kadirli ve Sumbas İlçe Merkezleri Nüfusu Yıllık Artış Oran ve Hızları (1935–2007)..... 251
Tablo 4.17. Sumbas İlçe Merkezi Mahalle Nüfuslarının Seyri (1935–2007). 254
Tablo 4.18. Sumbas İlçesi Köylerinin Nüfus ve Alan Büyüklükleri (2007)..... 268
Tablo 4.19. 1935 Yılı Sumbas İlçesi Köylerinin Nüfus Yoğunlukları (Kişi/Km²) 278
Tablo 4.20. 1975 Yılı Sumbas İlçesi Köylerinin Nüfus Yoğunlukları (Kişi/Km²) 281
Tablo 4.21. 2007 Yılı Sumbas İlçesi Köylerinin Nüfus Yoğunlukları (Kişi/Km²) 281

Tablo 4.22. Sumbas İlçe Merkezi'nde Mahallelere Göre Nüfus Yoğunlukları (1935, 1970, 1975, 2007).....285
Tablo 4.23. Sumbas İlçesi Nüfusunun Cinsiyet Durumu ve Cins Oranları (1935–2007). 287
Tablo 4.24. Sumbas İlçesi Kırsal ve İlçe Merkezi Nüfuslarının Cins Yapısı ve Oranları (1935–2007). 294
Tablo 4.25. Sumbas İlçesi Kırsal, İlçe Merkezi ve Toplam Nüfusunun Geniş Aralıklı Yaş Bileşimi (1990, 2000, 2005). 298
Tablo 4.26. Türkiye Nüfusunun Geniş Aralıklı Yaş Bileşimi (2000 ve 2007). 298
Tablo 4.27. Sumbas İlçesi Kırsal, İlçe Merkezi ve Toplam Nüfusunun Dar Aralıklı Yaş Bileşimi (2000, 2007). 302
Tablo 4.28. Sumbas İlçesi'nde Nüfusun Eğitim Profili (1981). 308
Tablo 4.29. Sumbas İlçesi'nde Yaşadıkları Yerler Dışında Öğrenim Kurumlarına Devam Eden Nüfusun Dağılışı (1981). 310
Tablo 4.30. Sumbas İlçesi'nde Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Okuryazarlık Profili (2000). 311
Tablo 4.31. Sumbas İlçesi'nde Yaş Grupları, Cinsiyet ve Öğrenim Kademelerine Göre Eğitim Profili (2000) 312
Tablo 4.32. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Okuryazarlık Profili (2000). 313
Tablo 4.33. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Yaş Grupları, Cinsiyet ve Öğrenim Kademelerine Göre Eğitim Profili (2000) 313
Tablo 4.34. Sumbas İlçe Merkezi'nde Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Okuryazarlık Profili (2000). 314
Tablo 4.35. Sumbas İlçe Merkezi'nde Yaş Grupları, Cinsiyet ve Öğrenim Kademelerine Göre Eğitim Profili (2000).....315
Tablo 4.36. Sumbas İlçesi'ndeki Eğitim Kurumları ve Özellikleri (2009).....316
Tablo 4.37. Sumbas İlçesi'nde Taşımalı Eğitim Sistemine Göre Okul ve Öğrenci Sayıları (2009). ... .318
Tablo 4.38. Sumbas İlçesi'ndeki Sağlık Kurum ve Kuruluşlarının Personel Durumu (2009).....323
Tablo 4.39. Sumbas İlçesi'ndeki Sağlık Kurumlarının Kayıtlarına Göre En Çok Görülen Hastalıklar (2008). 324
Tablo 4.40. Sumbas İlçe Merkezi'nde Çalışma Çağındaki Nüfus Miktarları ve Oranları (2000) .326
Tablo 4.41. Sumbas İlçe Merkezi'nde 12 ve Üstü Yaş Grubundaki Çalışan Nüfusun Dağılımı (2000). 327
Tablo 4.42. Sumbas İlçe Merkezi'nde Faal Olmayan Nüfusun Faal Olmama Nedenleri (2000). .328
Tablo 4.43. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Çalışma Çağındaki Nüfus Miktarları ve Oranları (2000) 329
Tablo 4.44. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Faal Olmayan Nüfusun Faal Olmama Nedenleri (2000). 331
Tablo 4.45. Sumbas İlçe Merkezi'nde Çalışan Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına ve Sektörlere Göre Dağılımı (2000). 333
Tablo 4.46. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Çalışan Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına ve Sektörlere Göre Dağılımı (2000). 334
Tablo 4.47. Sumbas İlçesi'nde Yerleşme Şekilleri ve Bulundukları Morfografik Ünitelere Göre Dağılışı. 340
Tablo 4.48. Sumbas İlçesi Köylerinin Bulundukları Yükselti Kademelerine Göre Dağılışı.....340
Tablo4.49. Sumbas İlçesi Köyleri ve Bağlı Yerleşmelerin Yerleşme Şekli ve Hane Sayıları (2010). 347

Tablo 4.50. Sumbas İlçesi Köylerinde Meskenlerin Fizyonomik Özellikleri (1980)..... 353
Tablo 4.51. Sumbas İlçesi Köylerinde Meskenlerin Fizyonomik Özellikleri (2009)..... 353
Tablo 4.52. Sumbas İlçe Merkezi'nin Nüfusu (1990-2009). 366
Tablo 4.53. Sumbas İlçe Merkezi'nde Çalışan Nüfusun Son Haftada Tuttuğu İş ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000). 369
Tablo 4.54. Sumbas İlçe Merkezi Arazi Kullanımı (2005-2009) 370
Tablo 4.55. Sumbas İlçe Merkezi Genel Arazi Kullanım Durumu (2009)..... 373
Tablo 4.56. Sumbas İlçe Merkezi Ziraat Alanları ve Kullanım Durumu (2009) 373
Tablo 4.57. Sumbas İlçe Merkezi'nde Bulunan Resmi Kurum ve Kuruluşlar (2009). 376
Tablo 4.58. Sumbas İlçe Merkezi'nde Nüfusun Cinsiyete Göre Eğitim Durumu (2000). 380
Tablo 4.59. Sumbas İlçe Merkezi'ndeki İş ve Ticaret İşletmeleri (2009). 384
Tablo 4.60. Sumbas İlçe Merkezi'nin İlişkili Olduğu Yerleşme Merkezleri İle Olan Uzaklıkları ve Yolcu Taşıma Ücretleri (2009). 389
Tablo 4.61. Sumbas İlçesi'ndeki Köylerin İlçe Merkezi İle Olan Uzaklıkları ve Yolcu Taşıma Ücretleri (2009). 390
Tablo 4.62. Sumbas İlçe Merkezi'ndeki Ulaşım Araçlarının Tür ve Sayıları (2009). 392
Tablo 4.63. Sumbas İlçesi'ndeki Ulaşım Araçlarının Tür ve Sayıları (2009). 393
Tablo 4.64. Sumbas İlçesi'nde Arazi Verimlilik Sınıflarının Dağılışı (2009)..... 394
Tablo 4.65. Sumbas İlçesi Arazisinin Kullanım Türlerine Dağılışı (2009)..... 397
Tablo 4.66. Sumbas İlçesi'nde Sulu ve Kuru Tarım Alanı Miktarları (2009)..... 399
Tablo 4.67. Sumbas İlçesi'nde Tarım Alanlarının Kullanım Türlerine Dağılışı (2009) 401
Tablo 4.68. Sumbas İlçesi'nde Üretilen Bazı Ziraat Ürünleri, Ekim Alanları ve Üretim Durumu (2000–2009). 402
Tablo 4.69. Sumbas İlçesi'nde Mısır ve Yerfıstığı Ziraati ve Üretim Durumu (2009). 402
Tablo 4.70. Sumbas İlçesi'nde Meyvecilik ve Üretim Durumu (2000–2009)..... 405
Tablo 4.71. Sumbas İlçesi'nde Zeytincilik ve Üretim Durumu (2000–2009). 405
Tablo 4.72. Sumbas İlçesi'nde Sebzecilik ve Üretim Durumu (2000–2009). 406
Tablo 4.73. Sumbas İlçesi Köylerinde Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılık Durumu (2000–2009). 408
Tablo 4.74. Sumbas İlçesi'nde Hayvancılık Durumu (2000–2009)..... 409
Tablo 4.75. Sumbas İlçesi'nde Büyükbaş Hayvancılıkla Geçinen Aile Sayısı ve Süt Üretimi (2005–2009)..... 410
Tablo 4.76. Sumbas İlçesi'nde Kümes Hayvancılığı ve Yumurta Üretimi (2000–2009)..... 412
Tablo 4.77. Sumbas İlçesi'ndeki Arıcılık Faaliyetleri ve Üretim Durumu (1990-2005). 412

5.Bölüm

Tablo 5.1. Türkiye'de 1999 Yılı Efektif Dolar (USD) Kurları ve Yıllık Ortalaması..... 431
Tablo 5.2. Türkiye'de Bir İlin Kuruluş Maliyeti (1999). 431

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

2.Bölüm

Foto 2.1. Bağdaş Yaylası'ndan Çiçeklidere Vadisine Genel Bir Bakış..... 88

4.Bölüm

Foto 4.1. Akdam Köyü Yamaçlar ve Tepelikler Sahasından Ovanın Görünüşü..... 171

Foto 4.2. Alibeyli ve Yeşilyayla Köyleri Arasındaki Yüksek Kesimlerden Tepelikler Sahasının Genel Görünümü 172
Foto 4.3. Bağdaş Yaylasından Dağlık Sahanın Görünümü 172
Foto 4.4. Polye Üzerinde Kurulmuş Olan Yirce Yaylası (Esenli). 173
Foto 4.5. Mehmetli ve Armağanlı Köyleri Çevresindeki Yarı Nemli Karışık Orman Sahaları 183
Foto 4.6. Yüksek Platodaki Beşoluk Yaylası ve Çevresindeki Orman ve Hayvancılık Sahaları 184
Foto 4.7. Tarihi Alacami Harabesinden Görüntüler (2001). 198
Foto 4.8. Karaömerli Mahallesindeki Eski Camii'den Görüntü 198
Foto 4.9. Çem Kalesi. 199
Foto 4.10. Sumbas İlçesi'ndeki Taşımalı Eğitim Merkezleri (2009). 317
Foto 4.11. Sumbas Binali Yıldırım Yatılı İlköğretim Bölge Okulu (2009) 319
Foto 4.12. Sumbas Lisesi'nin Güneyden Görünümü (2009). 319
Foto 4.13. Sumbas İlçesi'ndeki Taş Meskenlerden Görüntüler (2009) 354
Foto 4.14. Sumbas İlçesi'nde Çardak Adı Verilen Bir Ev Eklentisi (2009) 355
Foto 4.15. Küçükçınar Köyünde Bulunan Bir Göçmen Evi ve Eklentilerinden Görüntüler (2009) 356
Foto 4.16. Kızılömerli Köyünde İki Katlı Eski Bir Konut Görüntüsü (2009). 358
Foto 4.17. Sumbas Hükümet Konağı'nın Doğudan Görünümü (2009) 376
Foto 4.18. Sumbas Gazi İlköğretim Okulu'nun Güneyden Görünümü (2009) 382
Foto 4.19. Sumbas Merkezi İş ve Ticaret Sahasının Kuzeyden Görünümü (2008) 386
Foto 4.20. Sumbas Düğün Salonu'nun Güneyden Görünümü (2008) 386
Foto 4.21. Sumbas Belediye Fırını'nın Doğudan Görünümü (2008) 386
Foto 4.22. Merkezi İş ve Ticaret Sahasında Yer Alan Ticaret Fonksiyonlu İki Yeni Yapı (2009) 387
Foto 4.23. Merkezi İş ve Ticaret Sahasında Yer Alan Ticaret Fonksiyonlu İki Eğreti Yapı (2009) 387
Foto 4.24. Sumbas Haftalık Pazar Sahasının Kuzeydoğudan Görünümü (2005) 388
Foto 4.25. Sumbas İlçesi'nde Yerfıstığı Ekim Alanlarından Görüntüler (Kızılömerli Köyü Güneyi). 402
Foto 4.26. Sumbas İlçesi'nde Mısır Ekim Alanlarından Görüntüler (2008) 403
Foto 4.27. Sumbas İlçesi Tarım Arazilerinde Çalışan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Kökenli Mevsimlik Tarım İşçileri (Kızılömerli Köyü, 2008) 404
Foto 4.28. Sumbas İlçesi Zeytin Dikim Alanlarından Görüntüler (2008) 405
Foto 4.29. Sumbas İlçesi'nde Büyükbaş Hayvancılık (2009) 409
Foto 4.30. Köylerden Süt Toplayan Tüccarlar 410
Foto 4.31. Ova Köylerinde Otlatılan Koyunlar 411
Foto 4.32. Araştırma Sahasındaki Orman Ürünleri 415

5.Bölüm

Foto 5.1. Sabah Gazetesi, 11.06.1995 419

1.GİRİŞ

1.1. Sumbas İlçesi'nin Yeri, Sınırları ve Başlıca Özellikleri:

Araştırma sahası, Akdeniz Bölgesi'nin Adana Bölümü'nde ve Türkiye'nin en büyük delta ovası olan Çukurova'nın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Adana Bölümü'ndeki Osmaniye il idari alanının kuzeybatısında yer alan ilçenin idari sınırları içerisinde 16 köy yerleşmesi bulunmaktadır. Bu köylerden Sumbas, ilçeye adını veren merkezi yerleşme yeri durumundadır (Şekil 1.1). Sumbas, 1991 yılında iki köy yerleşmesinin birleşmesiyle oluşturulmuş belediye yönetimli bir yerleşim yeri olarak, Yukarı Çukurova ile Orta Toros dağlarının birleştiği kesimde yer almaktadır. İlçe merkezinin güney kesimlerini nispeten dar bir alan itibariyle ova tabanı, kuzey kesimlerini ise geniş bir biçimde yamaçlar ve tepelikler sahası meydana getirmektedir (Şekil 1.2).

Araştırma sahasını kuzeyden Saimbeyli (Adana), doğudan ve güneyden Kadirli (Osmaniye), batıdan ise Kozan (Adana) ilçe sınırları çevrelemektedir (Şekil 1.1). Bu saha üzerinde yükselti, güneybatıda en düşük 50 metre ile kuzeyde en yüksek 1.750 metreler arasında değişir (Şekil 1.2). Güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu bu alan üzerinde yaklaşık 1.700 metrelik yükselti farkı bulunmakta ve ova tabanından dağların zirvelerine kadar farklı pek çok morfolojik birime rastlanmaktadır. Araştırma sahasında ilçe sınırlarının belirlenmesinde büyük ölçüde yüzey şekillerinin uzanışı ve irili ufaklı akarsular etkili olmuştur.

Sumbas İlçesi'nde yüzey şekilleri genel itibariyle eğimli ve engebeli bir yapıya sahiptir. İlçe, Tahtalı ve Binboğa dağları arasında yer alan Dibek Dağları'nın Çukurova'ya doğru alçaldığı bölgede yer almaktadır. Dağların doğrultusu kuzeydoğu-güneybatı yönlüdür. İlçede yüzey şekilleri daha çok yamaçlar, sırtlar, vadiler, tepelikler, zirveler ve yer yer karstik erime şekilleri biçimindeki plato düzlükleri ve dağ silsilelerinden ibarettir. İlçe dağlık bir görünüme sahip olduğundan taban seviyesine göre ortalama yükseltisi de fazladır (850 m). Dağların güneye doğru alçaldığı ve yükseltinin nispeten azaldığı kesimde ise Kadirli Ovası bulunmaktadır.

Ortalama yükseltisi 32 metre olan Kadirli Ovası'nın kuzeyinde Sumbas İlçesi'nin ziraat potansiyeli yüksek beş köyü bulunmaktadır. İlçenin doğusu ve batısındaki köylerin aşağı kesimleri ile ilçenin orta kesimlerinde yer alan köyler adeta bir yayı andıran dağlık kütlenin ovaya inen yamaç ve tepelik alanları üzerinde ve 100-250 metreler arasında kurulmuşlardır. İlçenin doğusu ve batısındaki köylerin yukarı kesimleri ile kuzey ve kuzeydoğuda yer alan köyler ise tamamen eğimli ve engebeli Orta Toros dağlık kütlesi üzerinde bulunmaktadır (Şekil 1.2).

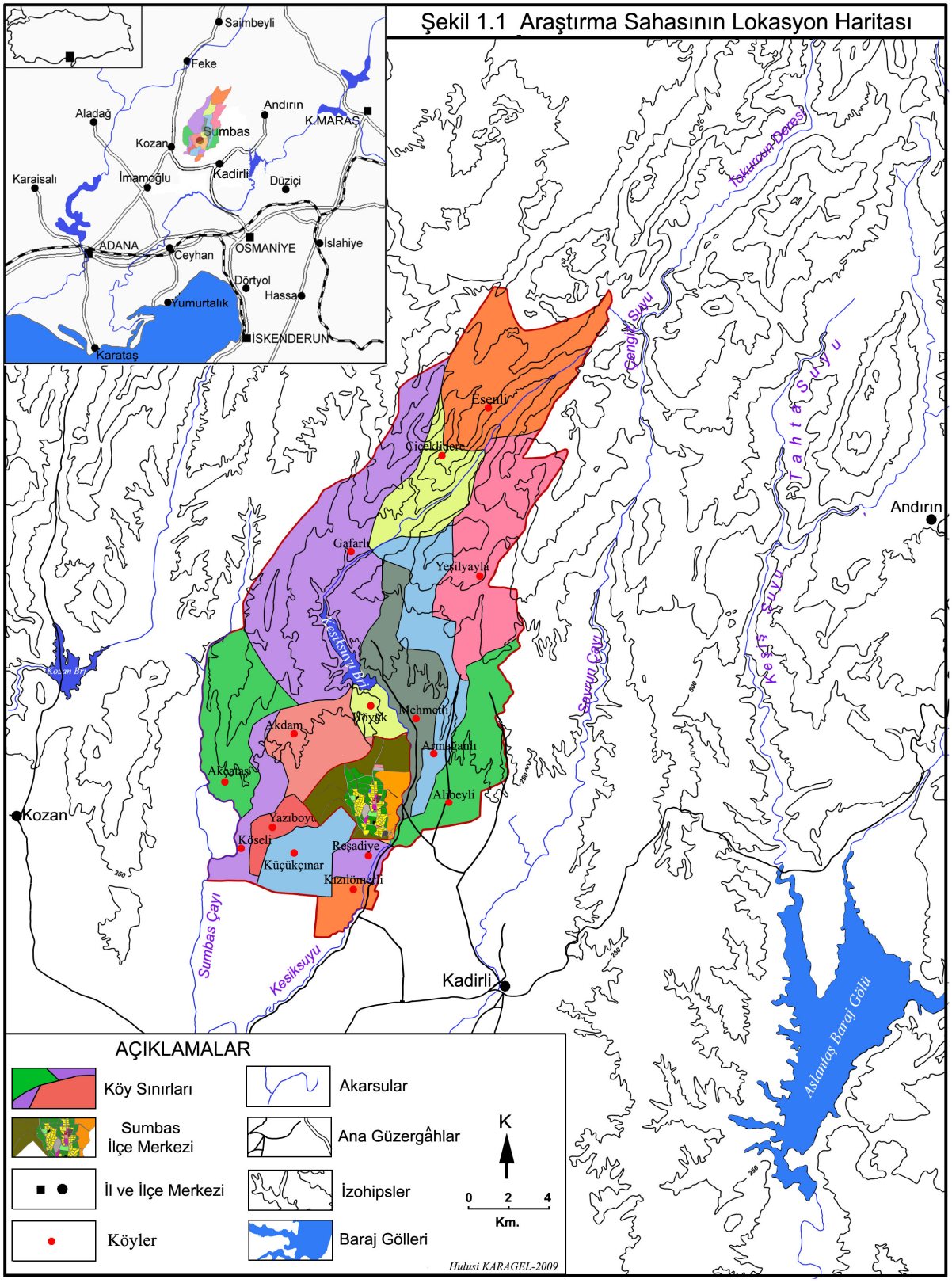
Şekil 1.1 Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası
Saimbeyli
Feke
Aladağ
Andırın
K.MARAŞ
Sumbas
Kozan
Kadirli
Karaisalı
İmamoğlu
Düziçi
ADANA
Ceyhan
OSMANİYE
İslahiye
Dörtyol
Hassa
Yumurtalık
İSKENDERUN
Karataş
Çengil Suyu
Tahta Suyu
Keşiş Suyu
Esenli
Çiçekliçer
Gafarlı
Yeşilyayla
Andırın
Yeşilsuyu Bi
Mehmetli
Köyük
Akdam
Armağanlı
Akçataş
Alibeyli
Kozan
Yazıboyu
Köseli
Reşadiye
Küçükçınar
Kızılömerli
Sumbas Çayı
Kesiksuyu
Kadirli
Aslantaş Baraj Gölü
AÇIKLAMALAR
Köy Sınırları
Sumbas İlçe Merkezi
İl ve İlçe Merkezi
Köyler
Akarsular
Ana Güzergâhlar
İzohipsler
Baraj Gölleri
K
0 2 4
Km.
Hulusi KARAGEL-2009

Şekil 1.2. Sumbas İlçesi ve Yakın Çevresinin Topografya Haritası.

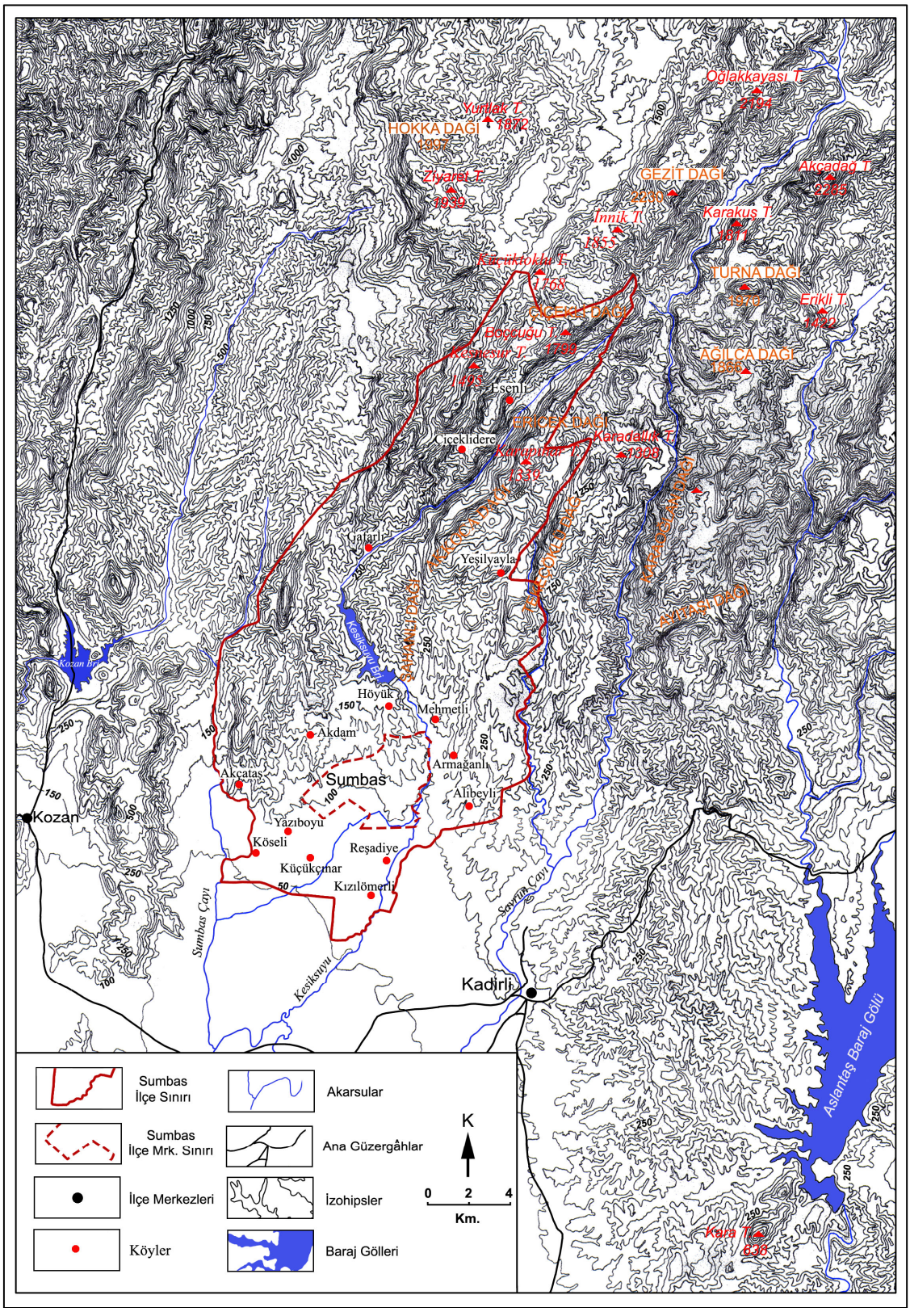

Görüldüğü gibi Sumbas İlçesi'nde kırsal yerleşmeler üç önemli morfografik ünite üzerinde kurulmuşlardır. Bunlar; *Kadirli Ovası,* ovadan hafif engebe ve eğimlerle yükselen *yamaç ve tepelikler sahası* ve *Orta Toros dağ silsilesi*ne ait birimlerdir.

Kadirli Ovası'nda Köseli, Yazıboyu, Küçükçınar, Reşadiye ve Kızılömerli gibi ilçenin ziraat potansiyeli yüksek beş köyü bulunurken; yamaç ve tepelikler sahasında Akçataş, Mehmetli, Armağanlı ve Alibeyli köylerinin aşağı kesimleri ile Akdam, Höyük ve Sumbas gibi "geçiş sahası" köyleri yer almaktadır. İlçenin dağlık kesiminde ise Akçataş, Mehmetli, Armağanlı ve Alibeyli köylerinin yukarı kesimleri ile Gaffarlı, Çiçeklidere, Yeşilyayla ve Esenli gibi "yayla" köyleri bulunmaktadır.

Sahanın litolojik özelliklerini iki kısımda ele almak mümkündür. Birinci kısmı zemin yapısını Oligosen, Miosen ve Pliyosen biçimlenmesinin meydana getirdiği kumtaşı, konglomera, kil ve marnlardan oluşan dağlık alanlar oluştururken, daha aşağı seviyelerde aynı zemin özelliklerine sahip yamaçlar ve tepelik sahalar yer alır. İkinci kısımda ise alüvyonların oluşturduğu ova tabanı yer almaktadır. Ova toprakları ana kayanın da türüne bağlı olarak killi, kireçli ve humuslu olup, ziraat açısından oldukça verimli olan ince taneli ve kalın tabakalı alüvyallerdir. Araştırma sahasının kuzeyindeki yamaçlar üzerinde görülen kolüvyal topraklar ise çevredeki tepeliklerin üzerinde oluşmuş ve sonradan yamaçlara ve ovanın kenarlarına taşınmışlardır. Dağlık sahalar ise kahverengi orman toprakları ile örtülüdür. Bu toprakların özellikle tahıl tarımı açısından önemi büyüktür.

Sumbas İlçesi, yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağmur yağışlı tipik Akdeniz İklimi özellikleri göstermekle birlikte; denize uzaklık ve Orta Toros Dağları gibi karasal etkilerle kıyı Akdeniz'e göre küçük farklılıklar gösterir. Nitekim Sumbas ilçesi kıyıya güneybatıda yaklaşık 65 km., kuzeydoğuda 135 km uzaklıkta ve 50-1750 metreler arasında değişen yükseltiler arasında bulunmaktadır (Şekil: 2). En düşük ortalama sıcaklık ocak ayında Adana'ya oranla 0,5 °C daha düşük (8,5 °C), en yüksek ortalama sıcaklık ağustos ayında yine Adana'ya oranla 0,9 °C daha yüksektir (28,9 °C). Karasallığın etkisi yağış değerlerinde de kendini az da olsa göstermektedir. Buna göre, en düşük yağış temmuz ve ağustos aylarında Adana'ya oranla yaklaşık 9 mm daha fazlayken (17,6 mm), en yüksek yağış değerlerinde kışın aralık ayında Adana'ya oranla yaklaşık 11 mm daha az yağış almaktadır (107,9 mm) (Adana ve Kadirli Meteoroloji İstasyonları, 2004).

Sumbas İlçesi'ndeki doğal bitki örtüsü, yetişme devresindeki kuraklık nedeniyle kserofil (kurakçıl) karakter kazanmış makilerdir. Bazı türler de zeminin nemli olduğu kısımlardaki maki formasyonuna dâhil bitkilerin bu kesimlerde tahrip edilerek asli çehresinin değiştirilmesi sonucunda gelişmiş bozulmuş makilerdir. Bu özellikteki makilere de "garig" (*frigana*) denilmektedir. Araştırma sahasının ova kesiminde kserofil karakterli **kaktüs**, **agav** (*Agave americana*) ve **yaban incirleri** (*Opuntia*, halk deyimiyle "diken inciri") gibi bazı

bitkiler yer almaktadır. 750-1000 metreye kadar olan alt kuşakta makilerle birlikte **kızılçam** (*Pinus brutia*) ormanları da yer almaktadır. 1000 metrenin üstündeki sahalarda ise yükseldikçe düşen sıcaklık ve artan yağış değerleriyle birlikte kızılçamların yerini **karaçam** (*Pinus nigra*), **köknar** (*Abies*), **sedir** (*Cerdus libani*) ve **kayınların** (*Fagus orientalis*) oluşturduğu yarı nemli karışık ormanlar almaktadır. Bu kuşak, çevredeki kırsal yerleşmelerin kuruluşunda etkili olan ormancılık potansiyeli yüksek sahalardır. İlçenin kuzey ve kuzeydoğusundaki dağların yüksek kesimlerinde ve ormanın üst sınırını oluşturan 2000 metreden itibaren subalpin çayır kuşağına geçilir. Karaçam ormanlarının tahribi sonucunda ortaya çıkmış antropojen stepler ise bu kuşağın hemen altında yer almıştır. Eğimin nispeten azaldığı bu kesimler, günümüzde yayla ve mera alanları olarak değerlendirilmektedir.

Sumbas Çayı ve Kesik Suyu, sahanın en önemli akarsularıdır. Kaynaklarını Toroslardan alarak Kadirli ovasının güneybatısında Ceyhan nehrine kavuşan bu akarsuların Sumbas İlçesi'ndeki yerleşmelerin kuruluşu üzerindeki rolü büyüktür. Kesiksuyu, boydan boya geçtiği ilçenin ve doğu sınırlarını çizdiği ilçe merkezinin tarımsal hayatı üzerinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Sumbas İlçesi, Kadirli İlçesi ile birlikte ilk olarak Hitit, ardından Roma, Selçuklu, Kilikya, Dulkadiroğulları ve Osmanlılar dönemlerinde iskân alanı olmuştur. Osmanlılar, yerli halka çiftçiliği öğretmek amacıyla Mısır'dan Çukurova'ya getirdikleri Arap çiftçilerle Sumbas yöresinde yedi köyün (Döğenli (*Araplı*), Karaömerli, Akdam, Alibeyli, Armağanlı (*Şıhşami*), Mehmetli ve Köseli) kurulmasına öncülük etmiştir. Bunlar arasında başta Döğenli (*Araplı*) Köyü gelmektedir. Konargöçer durumdaki Karaömerli köylüleri ise 1865 yılında Fırka-ı İslâhiye tarafından Çukurova'ya getirilerek, Döğenli Köyü'nün kuzey yöresine iskân edilmişlerdir. Bundan başka yakın çevrede konargöçerlerin oluşturduğu 5 köy daha kurulmuştur. Bunlar; Akdam, Alibeyli, Armağanlı (*Şıhşami*), Köseli ve Mehmetli köyleridir. İşte 11.12.1991 tarihinde Döğenli ve Karaömerli köylerinin birleşmesiyle belde statüsüne kavuşturulan Sumbas, 24.10.1996 tarih ve 4200 sayılı kanun gereğince de ilçe merkezi olarak belirlenmiştir.

Sumbas ilçe nüfusu bilgi sahibi olduğumuz 1935 ile 2000 yılları arasındaki sayım dönemlerinde istikrarsız bir seyir izlemiştir. Nüfusun gelişiminde 1935–1945, 1946–1955, 1956–1960, 1961–1990 ve 1990 sonrası dönem olmak 5 dönem söz konusudur. "1935–1945" ve "1990 sonrası" onar yıllık dönemler hariç köy nüfusu artış ve azalış yönünde çok hareketli bir seyir izlemiştir.

Sumbas İlçesi ve çevresi tarihinin en eski dönemlerinden itibaren insanların dikkatini çekmiş, elverişli doğal koşulları yanında ekonomik ve sosyal şartların da yerleşme bakımından arz ettiği elverişli durum; bu bölgenin tarihin en eski zamanlarından beri bir takım yerleşme merkezlerinin odak noktası olmasını sağlamıştır (Karaboran 1996, s.11). İlçede, Orta Toroslar'a

ait plato yüzeyleri, tepeler, sırtlar ve yamaçlar ile geniş ve verimli alüvyal düzlükler üzerinde yerleşmeye müsait hemen her yerde tek ev ve eklentileri, bahçe ve tarlalarda barınma zaruretiyle oluşturulmuş daimi veya geçici meskenler, yaylalar, mahalleler ve köyler kurularak yoğun bir şekilde yerleşme ünitelerinin ortaya çıkması sağlanmıştır.

Sumbas İlçesi, öncelikle sahip olduğu tarımsal potansiyel nedeniyle nüfus toplamış bir yerleşim ünitesidir. Nitekim yörede Neolitik'e kadar inen yerleşme kalıntılarına tesadüf edilmiştir. İlçe, konar-göçer aşiretlerin elverişli otlak ve mera sahalarına yakın olması sebebiyle hayvancılık ekonomisi açısından önemli bir yere sahiptir. İlçenin ova köylerinde daha çok yer fıstığı, buğday, arpa, mısır ve yem bitkileri ziraatı, yamaç ve tepelik alanlarda narenciye ve zeytin üreticiliği, dağlık kesimde ise hayvancılık, arıcılık ve ormancılık öncelikli geçim kaynağı durumundadır. İlçe merkezinin meskûn alanlar da içerisine dâhil olmak üzere % 78'ini ziraat alanları kaplamaktadır. Sahanın % 18'ini ormanlar, % 4'ünü ise mera alanları meydana getirir.

Sumbas ilçesi, coğrafi konumu itibarı ile tarihin en eski dönemlerinden itibaren önemli ticaret yollarının yakınında yer almıştır. Bu tarihi yollardan biri, Kadirli Şehri'nin doğusundaki Karatepe Köyü'nden geçen ve "Akyol" adıyla bilinen tarihi güzergâhtır. Toroslar'ın sağladığı avantaj ve deniz seviyesine yaklaşık olan vadilerindeki ılıman iklim koşulları, bu bölgeyi göçebe hayvancılık için elverişli kılmıştır. 19. yüzyılın 2. yarısına kadar konar-göçerlerin yaşama sahası olan bu bölge, yüzyıllar boyunca göçebe toplumlar tarafından kullanılmıştır. Tarihi yollardan ikincisi, "Çiçeklidere Yolu"dur. Bu yol, Çukurova'nın doğu kesiminden başlayarak Sumbas üzerinden Göksun'a kadar ulaşmaktadır (Alkım 1959, s.61–62). Çiçeklidere yolu, sıcak yaz aylarında yaylaya çıkan köylü ve göçebeler tarafından halen kullanılmakta ve fonksiyonunu bugün bile sürdürmektedir. Sumbas ilçe merkezinin bulunduğu yer, tarihi Çiçeklidere ticaret yolu üzerinde olması nedeniyle daha Hititlerden itibaren kervan ticaretinin önemli uğrak yerlerinden biri olmuştur.

1. 2. Araştırmanın Amacı:

Önemli olan genel çerçevesi belirlenmiş araştırma konusuyla ilgili olarak çözülmek istenen problemi ortaya koymaktır. Problem; kuramlardan, daha önceki araştırmaların bulgularından ve kişisel gözlemlerden yola çıkarak oluşturulabilir. Örneğin, yukarıda belirtilen konuyla ilgili olarak, *"Türkiye'de mülki idare alanları, kanunla belirlenmekte; ancak kanunun gerekçesi çoğunlukla bilimsel esaslar çerçevesinde ve konunun uzmanları tarafından hazırlanmamaktadır."* şeklinde bir problem ortaya konulmuştur. Problem ortaya konulduktan sonra, bu problemin önemi üzerinde de durulmuştur. Problem, kuramsal açıdan ve uygulama açısından önemli olmalıdır.

Bu araştırmanın problemi belirlerken, her şeyden önce, problemin araştırılabilir özellikte olmasına dikkat edilmiş ve Sumbas ilçesi ile sınırlandırılmıştır. Araştırılabilirlik,

problemin veri toplama ve analiz etme yoluyla incelenebilecek özellikte olmasıdır. İkinci olarak; problemin araştırmacının araştırma becerileri, kaynaklar, zaman vb. özelliklere uygun olmasına özen gösterilmiş ve aşağıdaki problem cümlesi oluşturulmuştur.

Problem Cümlesi:

"Türkiye'de mülki idare alanları, kanunla belirlenmekte; ancak kanunun gerekçesi çoğunlukla bilimsel esaslar çerçevesinde ve konunun uzmanları tarafından hazırlanmamaktadır. Bunu Osmaniye İli'nin Sumbas İlçesi örneğinde görmek mümkündür."

Yukarıdaki problem cümlesinden hareketle ortaya çıkan bu çalışmanın nihai amacı; Sumbas ilçesinin idari coğrafya özelliklerini analiz edebilmek, Türkiye'de yasal olarak il, ilçe, bucak ve köy kabul edilen mülki idare alanlarının oluşturulma kıstaslarını Sumbas ilçesi örneği üzerinde belirleyebilmek, Türkiye'de il ve ilçe merkezi olabilecek yerleşmelerin coğrafya ilmi, idari coğrafya ve bölge planlaması esasları ölçeğinde sahip olması gereken özellikler ve son 20 yılda il merkezi olan 14 kent ve Sumbas ilçe merkezinde idari fonksiyona bağlı olarak meydana gelen nüfus, yerleşme ve ekonomik sektörlerdeki gelişme ve değişimi net bir şekilde ortaya koyabilmektir.

Sumbas'ın ilçe merkezi olması sebebiyle coğrafi anlamda bir "Merkezi Yer" olup olmadığı konusunu ortaya koymak ve elde edilen bilimsel sonuçlara göre hangi gerekçelerle ilçe merkezi yapıldığını, başta yöre insanı olmak üzere kamu çalışanları, devlet ve idari teşkilatlanmaya ne avantajlar ya da ne ölçekte maddi ve manevi bir yük getirildiğini sorgulamak diğer bir nihai amacımızdır.

Ayrıca ilçe merkezi olmasıyla birlikte Sumbas'ın nasıl bir yerleşme karakteri gösterdiğini ortaya koymak, yerleşmenin kuruluşuna etki eden coğrafi faktörler kapsamında yerleşmenin kuruluştan günümüze gösterdiği tarihi gelişimi ve nüfus özelliklerini incelemek, yerleşme sahasının arazi kullanım durumunu belirleyerek mekânsal farklılıkları ortaya koymak ve daha önce üzerinde doğrudan bir bilimsel çalışma yapılmamış olan Sumbas hakkında bizden sonra yapılacak olan akademik çalışmalar için bir başvuru kaynağı oluşturmak gibi ikincil amaçlar da söz konusudur (Şekil: 1.3).

Şekil 1.3. Araştırmanın Genel Amaçları Şeması.

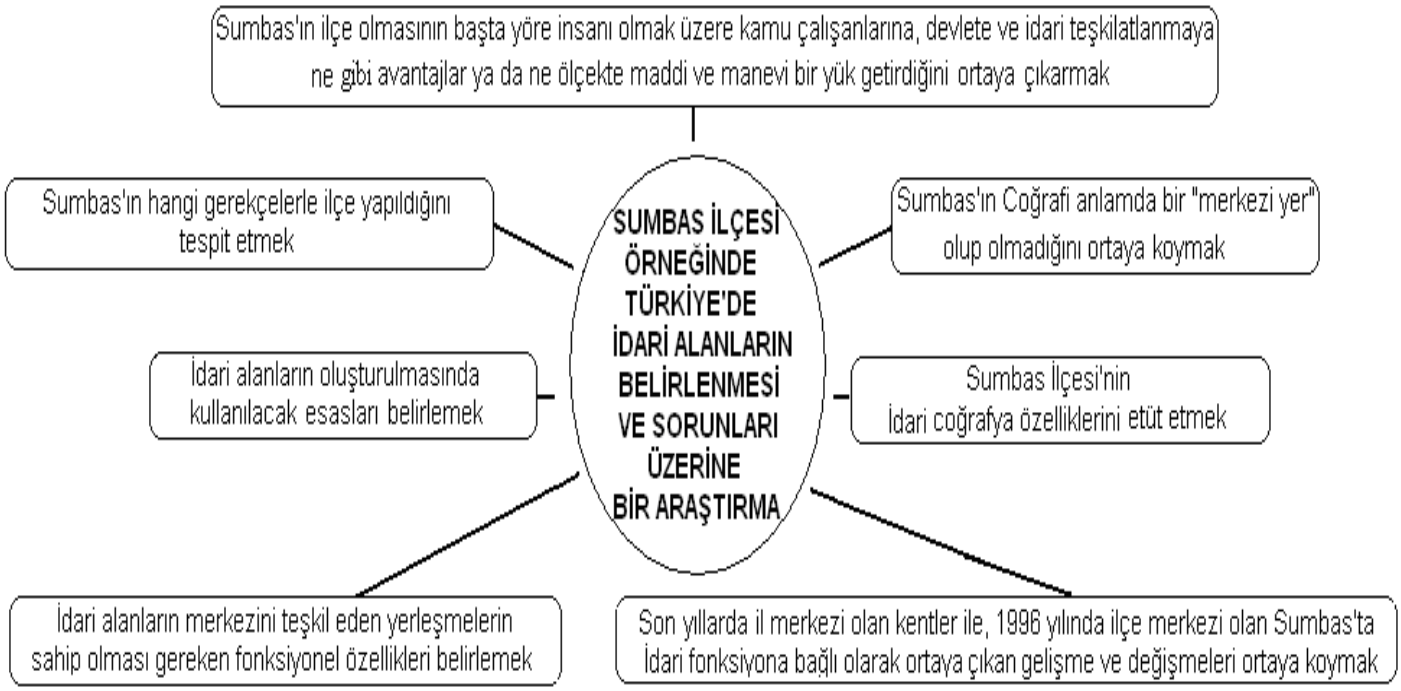

Bu genel amaçlar çerçevesinde varılmaya çalışılan özel amaçlar;

* Türkiye'de mülki idare alanların belirlenmesinde hangi kıstasların etkin rol oynadığının belirlenmesi,

* Türkiye'de mülki idare alanların belirlenmesinde kullanılan kıstasların coğrafya ilmi, idari coğrafya ve bölge planlaması esaslarına uygunluğunun test edilmesi,

* Coğrafya ilmi, idari coğrafya ve bölge planlaması esaslarına göre bilimsel yöntemin kullanılması ve gerekli mekânsal etütlerin yapılması kaydıyla yeni bir idari alan oluşturulması ve teşkilatlandırılmasının devlete olan yaklaşık maliyetinin tespit edilmesi,

* İlmi esas ve ölçekler kullanılmadan mahalli ileri gelenler, yerel yöneticiler, mülki amirler ve politikacıların genel kanısı çerçevesinde yasal çerçeveye oturtularak belirlenmiş yeni bir idari alanın iktisadi şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre ne kadar yararlı olduğunun maliyetler açısından ortaya konulması,

* İdari fonksiyonun merkezi yerleşme ve idari etki sahası üzerindeki sosyal, kültürel ve ekonomik etkilerinin belirlenmesi,

* İdari fonksiyon kazandırılmış bir merkezi yerleşmenin kentsel gelişimi için yapılması gereken çalışmaların neler olacağının belirlenmesi,

* İdari alanların oluşturulmasında ve teşkilatlandırılmasında politik yaklaşımların etkinliğinin belirlenmesi, seklinde sıralanabilir.

Buna göre araştırmamız esas itibariyle uygulamaya yönelik öneriler oluşturmayı amaçlamaktadır.

Başlangıçta belirlenen problem cümlesinden hareketle, sorun etraflıca anlaşılmaya çalışılmış ve yukarıdaki genel ve özel amaçlar belirlenmiştir. Bu çerçeve üzerinde yapılan bilgi edinme ve veri toplama çalışmalarına paralel olarak konu başlığı netleştirilmiş ve aşağıdaki varsayımlara ulaşılmıştır.

Hipotezler, ortaya konan problemle ilişkili olarak destekleyici bulgular elde edilmeye çalışılan ya da doğrulanması gereken varsayımlardır. *"Politik kararlarla il ya da ilçe merkezi ilan edilen yerleşmeler ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan bir şehrin gerektirdiği ölçütleri sağlayamıyorsa, bu yerleşme idarî statü kazanmanın ötesine gidemez."* cümlesi, söz konusu problemle ilişkili bir hipotezi/denenceyi örneklemektedir. Sosyal bilim araştırmalarının amacı, hipotezleri kanıtlamak değildir; daha çok hipotezleri destekleyici bulgular elde etmektir (Özdamar ve diğerleri, 1999, s.5).

Araştırmanın Temel Hipotezleri;

** "Türkiye'de mülki idare alanların belirlenmesi, çeşitli kıstaslar bir araya getirilerek değil; birkaç kıstas dikkate alınarak yapılmakta, bazen sadece bir kıstas yeterli olmaktadır"*

** Türkiye'de mülki idare alanların belirlenmesinde yerleşmeler için coğrafi durum, iktisadi şartlar ve kamu hizmetlerinin gerekleri, çoğu zaman seçmen sayısından daha az önem arz etmektedir"*

** "Türkiye'de mülki idare alanların belirlenmesinde söz sahibi olanlar coğrafyacı, şehir ve bölge plancısı, ekonomist, hukukçu, vb. gibi uzmanlar değil, politikacılardır"*

** "Türkiye'de mülki idare alanlarından ziyade il ya da ilçe merkezi belirlenmeye çalışılmaktadır",*

** "Türkiye'de il ve ilçe merkezi olarak nitelendirilen çoğu yerleşme, çağdaş kasaba ve kentlerin özelliklerini göstermemektedir",*

** "Politik kararlarla il ya da ilçe merkezi haline getirilen yerleşmeler ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan bir şehrin gerektirdiği ölçütleri sağlayamıyorsa, bu yerleşme idarî statü kazanmanın ötesine gidemez"* .

İnsanların sosyal özellikleri ve meydana getirdikleri sosyal olaylar her zaman çok düzenli bir yapı göstermez; bu nedenle de, sosyal bilimlerde genelleme yapmak pek kolay olmaz. Dolayısıyla Türkiye'de mülki idare alanlarının belirlenmesi hususunu, Sumbas ilçesi model alınarak elde edilen çıktıların Türkiye'deki mülki idare alanların ortak meselesi biçiminde yorumlamak ve genellemek de pek doğru olmayacağından; Türkiye'deki mülki idare alanlarında yapılan değişiklikler belirli bir zaman sıralaması içerisinde ayrıca ele alınmış, özellikle son 20 yılda idari alanlarda meydana gelen değişiklikler göz önüne alınarak değişken sayısı artırılmış ve bu sayede sağlıklı bir genellemeye ulaşılmaya çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı:

Coğrafya biliminin temel unsurlarından biri olan insanı yaşadığı doğal ortamdan ayrı düşünmek, değerlendirmek ve bir şeyler ortaya koymak imkânsızdır. Bu yüzden bir coğrafi çalışma için belki de yapılması gereken en önemli hazırlık, seçilen coğrafi mekânın doğal çevre özelliklerinin en iyi şekilde ortaya konulmasıdır. Böylece aynı ya da farklı bölgelerde yaşayan insan ve insan topluluklarının çeşitli sosyal ve kültürel davranışlarındaki farklılık ve benzerlikleri, davranış değişikliklerini, uyum ya da uyumsuzlukları tasvir etmek çok daha kolay olacaktır (Üçeçam Karagel, 2008, s.8).

"Bir zamanlar memleketimizde idari meselelerle ilgilenen bir yüksek öğretim müessesesinde programlara "idari coğrafya" ismi altında bir ders konulması düşünülmüş olsa bile, Türkçede idari coğrafya konusu üzerinde ne bir eser yazılmış, ne de konu ilmi bir şekilde ele alınmıştır. Bununla beraber çeşitli faydalar sağlaması bakımından, idari coğrafyaya ehemmiyet verilmesi istenmeye değer" (Darkot, 1961, s.35).

İdari coğrafya alanında devletler, idari bölümleri bakımından ele alınmaktadır. Bu inceleme, çeşitli siyasi birimlerin karşılaştırılması ya da bir siyasi birimin etüdü şeklinde yapılabilmektedir. Siyasi coğrafyanın rekabeti nedeniyle idari coğrafya alanında siyasi birimlerin karşılaştırılması üzerinde günümüze kadar pek fazla çalışma bulunmamaktadır. Buna karşılık bir devletin idari coğrafyasının analiz edilmesinin o devlet adına yapılmış faydalı bir coğrafya çalışması olacağı kanaatindeyiz. Buna göre idari coğrafyayı, bir devletin idari bölümlerinin incelenmesi şeklinde tarif edilebiliriz.

Bilindiği gibi idari bölümler çeşitli kaynaklarda "mülki taksimat", "idari taksimat" ya da "mülki idare taksimatı" şeklinde ifade edilmektedir (Türkiye Mülki İdare Taksimatı Haritası, 1/1.200.000, 1960; Laubadere, 1961; İçişleri Bakanlığı, 1962; Fişek, 1976; Ortaylı, 1976; Şaylan, 1976a; Çoker, 1999; Emre, 2002 ve 2003; Özçağlar, 2005;…). Ülkemizde Anayasa ve İl İdaresi Kanunu'na göre idari birim "il/vilayet" olduğundan, Türkiye İdari Coğrafyası'nda da ülkemiz iller halinde incelenmek durumundadır. Darkot'un *"Şüphesiz, etraflı bir idare coğrafyasında iller konusuna girmeden önce, bunların hepsini içine alan ülke tetkik edilebilir, sonra bir takım illeri bir araya toplamış "idari bölgeler" bahis mevzuu olabilir; nihayet her bir il toplu olarak incelendikten sonra bir adım daha atılıp daha küçük idari bölümleri meydana getiren ilçelerin tetkik edilmesine geçilebilir"* (Darkot, 1961, s.35) şeklinde ifade ettiği genelden özele çalışmalar yapılacağı gibi; köy çalışmaları, bunların bir araya getirilmesiyle oluşturulabilecek ilçe çalışmaları ve bunların da bir araya toplanmasıyla oluşturulabilecek il çalışmaları gibi yerelden genele yapılacak idari coğrafya çalışmalarıyla ülkeyi idare edenlere, maliye ve iktisatçılara, sanayi ve ticaret erbaplarına, ülkenin yeni idari düzenlemelerine ve memleketini yakından tanımak isteyenlere daha fazla destek olunabilir kanaatindeyiz. Nitekim idari coğrafyanın sağladığı bilgiler pratik olduğu kadar, bilimsel nitelikler de taşımaktadır.

Bu çalışmanın kapsamı belirlenmeye çalışılırken, idari coğrafya, beşeri ve ekonomik coğrafya ve bölge planlamanın esasları çerçevesinde bazı belge ve kaynak eserler kapsam bakımından özellikle dikkatimizi çekmiş ve incelemeye tabi tutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat döneminde ortaya çıkan ve günümüzdeki idari coğrafya çalışmalarının temel kaynaklarını oluşturan "vilayet salnameleri" bunların başlıcalarıdır. Tanzimat döneminde titizlikle hazırlanmış bulunan vilayet salnameleri Meşrutiyet döneminde azalmış, Cumhuriyet döneminde ise benzer nitelikte çalışmalar genellikle Türkiye, il ve ilçe yıllıkları şeklinde hazırlanmıştır. Hicri 1263 (1846/47) yılından itibaren varlığı tespit edilen vilayet salnameleri, XIX. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı vilayetleri ve müstakil mutasarrıflıkların her biri için her yıl ayrı ayrı yayınlanmıştır. Bu salnamelerde ilgili vilayetin yönetim kadrosu, tarihi, fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafyasına ait bilgiler verildiği gibi, bunların ayrıldığı sancak ve kazalar için de ayrı ayrı bilgiler yayınlanmıştır.

İdari coğrafya çalışmalarına temel kaynak teşkil edecek çalışmalardan biri de 19. yüzyılın sonlarına doğru yayınlanan "La Turquie d'Asie" adlı eserdir. Vital Cuinet, 1892-1894 yılları arasında Paris'te yayınladığı bu eseriyle Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya kıtasındaki topraklarını "idari coğrafya" bakımından ele alarak 4 ciltlik büyük bir hazine ortaya koymuştur. Bu eserde imparatorluğun Filistin, Hicaz, Suriye ve Yemen eyaletleri dışındaki vilayet ve müstakil sancakları ve kazaları ayrı ayrı incelenmekte ve her birinin fiziki, tarihi, beşeri ve ekonomik coğrafyası hakkında bilgiler verilmektedir. Bu eserde vilayetler, yüzölçümleri, jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri, iklimi, bitki örtüsü, akarsu ve gölleri, nüfusu, okulları, idari bölümleri, ziraat ürünleri, hayvanları, su ürünleri, madenleri, ulaşım koşulları, yolları ve limanları, ticaret potansiyeli, sanayisi ve vergiler bakımından ele alınmaktadır.

Darkot'un aktardığı şekliyle Cumhuriyet döneminde yapılmış bazı çalışmalar şunlardır:

Vilayet Halkevleri Broşürleri: Cumhuriyetin 10. yıldönümü vesilesi ile bir takım Vilayet Halkevlerinin 1933'e doğru yayınladıkları kendi çevreleri ile ilgili tanıtım yazılarıdır. Broşürler kendi çevreleri ile ilgili az çok faydalı coğrafi bilgiler içermektedir.

Türkiye Kılavuzu: 2. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Hüseyin Orak adlı bir işadamının kurduğu ekiplerle Türkiye'deki vilayet ve kazaların bizzat dolaşılarak toplanan bilgilerinin broşürler halinde yayınlanması teşebbüsüdür. Resmi makamlardan destek görmeyen ve ihtisas sahiplerine danışılmadan oluşturulmak istenen bu teşebbüs, harf sırasına göre başta gelen birkaç broşür yayınlandıktan sonra mali engellerle karşılaşmış ve yürütülememiştir.

Belediyeler Yıllığı: Bu yıllıklardan ilki 1949-1950 yılları arasında İller Bankası tarafından belediye teşkilatı bulunan iskan yerleri için hazırlanmıştır. Üç cilt halinde hazırlanmış olan yıllık, belli sorular karşılığı olarak mahallinden verilmiş cevapların

sıralanmasından ibaret olan dönemin kasaba ve şehirleri hakkında bilgiler vermektedir. Diğer Belediyeler Yıllığı ise tek cilt olarak yayınlanmıştır.

Aylık Ansiklopedi: 1950 yıllarına doğru İskit Yayınevi tarafından neşredilmiş olan ansiklopedi içerisinde çok az sayıda vilayete ait coğrafi bilgiler yer almaktadır.

Memleket İlaveleri: 1952-1953 yılları arasında Vatan Gazetesi'nin çeşitli vilayetlere ekipler göndererek oluşturduğu ve haftalık ilaveler şeklinde neşrettiği yazılardır. İki cilt halindeki bu ilaveler, gazetede hafif bir röportaj şeklinde sunulmuştur.

İslam Ansiklopedisi: Ansiklopedinin Türkiye baskısında Ortaçağdan itibaren başlıca Türkiye şehirlerinin tarihi ve coğrafi hususlarına geniş yer ayrılmıştır.

Realencyclopaedie: Ansiklopedide Türkiye'nin yalnızca klasik ilkçağ şehirleri ele alınmaktadır.

İnönü (Türk) Ansiklopedisi: Ansiklopedi Türkiye vilayet, şehir ve kasabaları hakkında tafsilatlı bilgiler vermektedir (Darkot, 1961, s.38-39).

Türkiye Yıllığı: İlki Tahsin Demiray tarafından hazırlanarak 1947 yılında, ikincisi Oğuz Akkan tarafından 1962 yılında ve diğerleri 1964 ve 1965 yıllarında olmak üzere İstanbul'da dört ayrı yıllık yayınlanmıştır.

İl ve İlçe Yıllıkları: Özellikle 1960'lardan itibaren hazırlanmaya başlanan bu yıllıklar, günümüzde daha düzenli ve kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır.

Türkiye Ansiklopedisi ve *Yurt Ansiklopedisi* gibi daha yakın dönemlerde neşredilmiş ansiklopediler ise ayrıntılı yerel çalışmalardan elde edilen bilgileri bir araya getirmesi bakımından önem arzetmektedir.

Türkiye'nin modern bir idari coğrafyasının eksikliğini öteden beri hisseden ilk coğrafyacı Besim DARKOT olmuştur. Darkot, Türkiye'deki idari coğrafya çalışmalarındaki boşluğun şahsi teşebbüslerle doldurulamayacağını düşünerek, 1949 yılında, o sırada İç İşleri Bakanı olan Emin ERİŞİLGİL'e başvurarak, meseleyi etraflıca anlatmış ve ihtiyaca uygun, ilmi esaslar üzerine oturtulmuş bir idari coğrafya hazırlanması için kendisinin ilgilenmesini istemişti. Darkot'un teklifine göre tek bir coğrafyacının zamanı ve imkanları yetmez sayıldığı takdirde memleket coğrafyacılarından oluşan bir komite eseri kaleme alacak, bu faaliyet sırasında bilgi temini hususunda Bakanlığın bir dairesi ile devamlı temas halinde bulunacak, bu daire hazırlanan anket sorularını vilayet ve kaymakamlıklar seviyesinde takip edip neticelendirecek ve eser, hazırlandıktan sonra Bakanlık tarafından fasiküller halinde yayınlanacak idi. 1949 yılının İç İşleri Bakanı tarafından büyük ilgi ile karşılanan bu teklif, Darkot tarafından bu konu üzerinde bir rapor hazırlanması kararına ulaşmış, fakat çok geçmeden iktidarın değişmesi, bu teşebbüsün takibine, ne yazık ki, imkan bırakmamıştır (Darkot, 1961, s.39-40).

Türkiye'nin idari bölümleri üzerinde yapılması gerekli değişiklikler ile ilgilenmiş olan İstanbul Üniversitesi İdare Hukuku Enstitüsü'ne Darkot tarafından aynı konu üzerinde bir rapor

daha sunulmuş ise de, Enstitünün çeşitli çalışmaları içinde bu problem esaslı bir şekilde yine ele alınamamıştır (Darkot, 1961, s.40).

Türkiye coğrafyacıları ile idari merciler arasında yukarıda ifade edilen şekilde başlayacak ve hiç şüphesiz resmi makamlar nezdinde değerini bulacak olan iş birliğinden yalnız değerli bir idari coğrafya doğmakla kalmayacak, Bakanlık, ülkenin idari bölümleri üzerinde yapacağı düzeltmeler konusunda böyle bir iş birliğinin kendisine ne derece faydalı olacağını anlamış olacaktı. Fakat böyle bir idari coğrafya hazırlanamadı.

Doğduğu, büyüdüğü ya da yaşamını sürdürdüğü alanlarda daha önce kimlerin yaşadığını, buraya ne zaman ve nasıl geldiklerini, soyunun kimlere dayandığını, yerleşmenin zaman içinde değişen yapısal gelişmesini, nüfus gelişimini, kültürel etkileşim ve değişimi, geçim kaynaklarını, çevrenin doğal, tarihi ve kültürel potansiyelini ortaya çıkarmak ve gelecek kuşaklara tanıtmak hevesi ve gayreti içinde olan kimi araştırmacılar, gelişi güzel de olsa yerel çalışmalar yapmakta ve değerli sayılabilecek kişisel arşivler oluşturabilmektedirler. Bu araştırmacılardan bir kısmı elde ettikleri arşivi paylaşmaksızın adeta bir hazine gibi saklamakta, bir kısmı bu hazineyi işleyebilecek bilimsel yeterliliğe sahip bir uzmana ihtiyaç duymakta, bir kısmı ise çoğunlukla bilimsel gerçeklikten uzaklaşarak kişisel gayretleriyle yerel yayınlar ortaya koymaktadır.

Mülkiye amirleri, yeri geldiğinde bir üst makama bilgi verebilmek amacıyla görev yaptıkları il ya da ilçe ile ilgili bir "brifing dosyası" hazırlatmaktadırlar. Bu dosya içeriği büyük ölçüde "idari coğrafya" esasları çerçevesinde hazırlanmakta ve çoğunlukla gelişi güzel özet bilgiler içermektedir. İl ya da ilçe ile ilgili tanıtıcı bilgiler veren bu derleme dosyalar her yıl güncellenerek yeniden düzenlenmekte ve zamanla geliştirilmektedir. Bazı mülkiye amirleri ise geliştirilmiş bu tanıtım dosyalarını kendi adlarına makaleye dönüştürerek İçişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı'nın yayın organı olan "Türk İdare Dergisi"nde yayınlayabilmektedirler. İlk kez 1928 yılının Nisan ayında "Dâhiliye Vekâleti'nin Aylık Mecmuası" olarak "İdare" adı altında Arap Alfabesiyle yayın hayatına başlamış olan Türk İdare Dergisi, 7. sayısından itibaren Yeni Türk Alfabesiyle yazılmaya başlanmış, 1944 yılında 170. sayıdan itibaren "İdare Dergisi" adını almıştır. 1963 yılına ait 281. sayısından itibaren adı tekrar değiştirilmiş ve bugüne kadar Türk İdare Dergisi adıyla yayımlanmasına devam edilmiştir. Dergi, İçişleri Bakanlığı'nın en önemli yayın faaliyeti olarak, yayın hayatı boyunca 1942-1944 ve 1979-1982 dönemlerinde iki kez kesintiye uğramakla birlikte 2006 yılı sonunda 452. sayısına ulaşmıştır (http://tid.icisleri.gov.tr/). Coğrafyacılar olarak bizim dergi içeriğinde en çok ilgimizi çeken bölümler; 1928-1944 yılları arasındaki dergilerde "Mülki idare bölümlerindeki gelişmeler, sınır, fek ve ilhak işlemleri", 1944 sonrasındaki dergilerde ise "Makaleler, incelemeler, araştırmalar, yorumlar ve konferanslar", "Çeviriler" ve "İdari Coğrafya incelemeleri" olmaktadır.

Günümüzde yapılan çalışmalardan bir diğeri de çeşitli üniversitelerin sosyoloji, tarih, coğrafya, şehir ve bölge planlama bölümlerinde hazırlanan il, ilçe, bucak ve köy gibi idari alanlara yönelik kitap, tez ve makale türündeki etüt çalışmalarıdır. Bu tür çalışmalarda genellikle bir idari alanın konu olarak seçilmesindeki en önemli etken; nüfus, yerleşme, sosyokültürel ve ekonomik özellikler, köy, bucak, ilçe ve il haritaları, şehir planı, imar planı, bölge planı, vb. kamu kurum ve kuruluşlarına ait bilgi, doküman, harita ve istatistiklerin belirli bir idari alan kapsamı içerisinde değerlendirilmesi ve bu tür bilgilere daha kolay erişilebilir olmasıdır.

Sosyal bilim araştırmaları; planlama, gerçekleştirme ve raporlaştırma aşamalarından oluşmaktadır.

Araştırma sürecinde ilk yapılması gereken, genel bir inceleme (kaynak taraması, arazi çalışması, uzmanlarla görüşme vb.) sonucunda bir konu saptamaktır. Bu çalışmada da araştırma konusu olarak Sumbas ilçesi örneği üzerinde Türkiye'de mülki idare alanların belirlenmesi ve sorunları ele alınmıştır.

İdari coğrafya, beşeri ve ekonomik coğrafya ve bölge planlaması gibi coğrafya disiplinlerinin metot ve tekniklerinin kullanıldığı bu çalışmanın kapsamı; problem cümlesinden hareketle belirlenen amaçlar, arazi çalışmaları, kaynak tarama, veri elde etme ve bilgi toplama, elde edilen bilgilerin analizi, yorumlanması ve değerlendirilmesi gibi aşamalar geçildikten sonra ortaya çıkan hipotezler çerçevesinde oluşmuştur.

Varsayımların tespitiyle birlikte araştırmanın bütünü içerisinde sıkça kullanılacak olan kavram ve temalar belirlenmiştir. Yorum ve değerlendirmelerde çelişkilere yer vermemek için kavram analizi yapılarak, kullanılacak olan kavram temalar işlevlerine uygun bir biçimde tanımlanmaya çalışılmıştır.

Kavram ve tema analizinden sonra, araştırmanın Türkiye gibi geniş bir coğrafyaya yayılması; doktora eğitimi ve tez çalışması için gereken sürenin belirli olması ve sınırlılığı, gerektiğinde arazi çalışması yapılabilmesi için ikamet yerimiz olan Elazığ şehri ile araştırma sahası olarak belirleyeceğimiz idari alanın nispeten birbirine yakın olması koşulu, arazi çalışmaları için ulaştırma, haberleşme, konaklama, yeme ve içme gibi ihtiyaçların karşılanabilmesi sorunları ve masraflar, araştırmanın kaynak tarama, veri elde etme ve bilgi toplama çalışmaları ile veri değerlendirme, örgütsel stratejilerin kullanılması ve haritalama çalışmaları gibi faaliyetlerin maliyetlerinin yüksek olması ve araştırmayı maddi olarak destekleyebilecek bir sponsorluğun olmayışı, …vb sayılabilecek sınırlılıklar tespit edilerek araştırma sahası ve araştırma konusu belirli bir çerçeve içerisine alınmıştır. Çerçeve çizilirken, başlangıçta verilen problem cümlesi, amaçlar, hipotezler ve konu bütünlüğüne büyük ölçüde sadık kalınmıştır.

Netice itibariyle bu çalışmada, Türkiye'de mülki taksimatın dayandırıldığı yasal esaslar ile mülki taksimatta Cumhuriyet'ten günümüze meydana gelen gelişme ve değişmeler sistematik bir kronoloji içerisinde sunularak, taksimatı meydana getiren birimler ve alt sistemlerin oluşturulmasında kullanılan ölçütler incelenmiş ve bunların idari coğrafya ve bölge planlama esasları çerçevesinde bilimsel analizleri yapılarak, Türkiye'de mülki idare alanların belirlenmesinde yaşanan sorunlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bütün bu çalışmalar, örnek olarak seçilen Osmaniye'nin Sumbas İlçesi modeli üzerinde projelendirilerek, Türkiye'de mülki idare alanların belirlenmesi ve sorunları konusuna Sumbas ilçesi idari coğrafyasının etüdü ile çözüm bulunmaya çalışılmıştır (Şekil 1.4).

Buna göre, araştırmanın konusu **"Türkiye'de İdari Alanların Belirlenmesi ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma: Sumbas İlçesi"** başlığı altında belirlenmiştir. Coğrafyanın temel unsurları olan mekân-insan ilişkisi; analiz, sentez, karşılaştırma, ilişki kurma, sebep-sonuç ilişkisi gibi yaygın araştırma teknikleri ve farklı bir anlayış getiren coğrafyanın dağılış prensibi ile birlikte açıklanmaya çalışılmıştır.

Şekil 1.4. Araştırmanın Konu ve Kapsam Şeması.

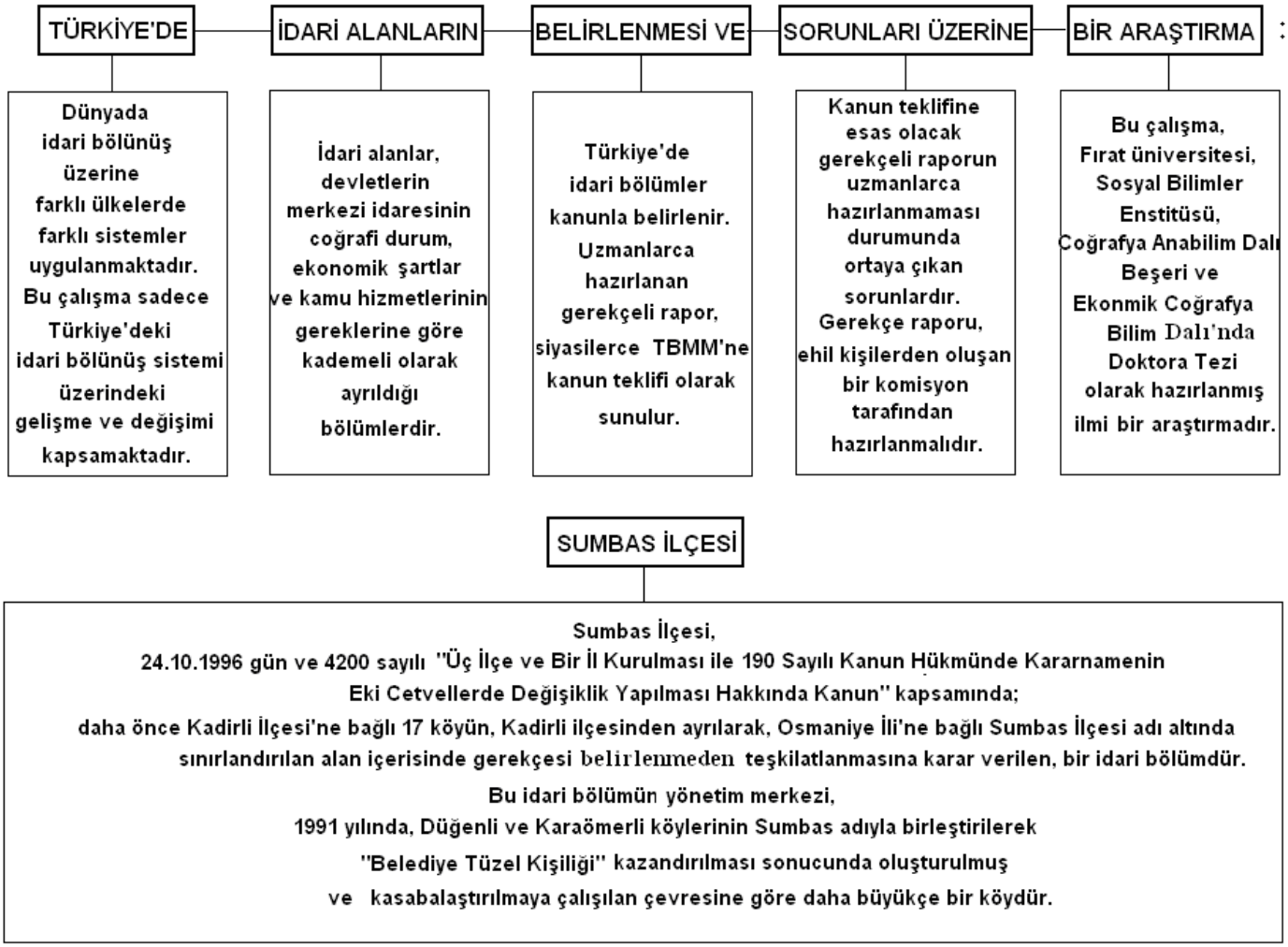

Yukarıdaki kapsam çerçevesinde araştırmamız beş bölümden oluşmaktadır. **Birinci bölümü** meydana getiren "Giriş" kısmında araştırma sahası yeri, sınırları ve başlıca özellikleri itibariyle tanıtılmaya çalışılmış; araştırmanın amacı, konusu, kapsamı ve çalışma yöntemleri açıklanmış; araştırma sahası ve çevresi ile araştırmanın konusu üzerinde daha önce yapılmış olan çalışmalar incelenerek özetlenmiştir.

"Bölge, Mülki İdare Alanı, Merkezi Yer ve Şehirleşme Kavramları İle Kuramsal Yaklaşımlar" başlıklı **ikinci bölümde** araştırma kapsamı içerisinde sıkça kullanılan kavramlar tanımlanmış, mülki idare alanlarının belirlenmesi ve bu alanların yönetim merkezlerini teşkil eden yerleşmelerin alansal, sosyal, kültürel ve ekonomik fonksiyonlarındaki gelişmeleri ifade eden şehirleşme kavramı ile ilgili kuramsal yaklaşımlara yer verilmiştir.

Bilindiği gibi, tarımsal ekonomiden hizmetler ve sanayi ekonomisine geçişte en temel faktör kabul edilen "şehirleşme" kavramı çeşitli disiplin alanlarında farklı anlamlar taşımakta, şehirleşmeye ilişkin çeşitli kuramsal yaklaşımlar bulunmakta ve şehirleşme olgusu 18. yüzyıldan günümüze kadar geçen süreçte önemli bir gelişme göstermektedir. İşte, şehirleşme ve idari alan kavramları başta olmak üzere yukarıda adı geçen kavramların tanımlarından yola çıkarak merkezi bir yerleşmenin ne tür özelliklere sahip olması gerektiği coğrafi metotlarla belirlenebilmektedir.

"Türkiye'nin Mülki İdare Yapısı, Mülki İdare Alanlarının Belirlenmesi İle İlgili Çalışmalar ve Benimsenen Kıstaslar" başlıklı **üçüncü bölümde** Türkiye'nin mülki idare yapısı Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemler olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. Böylece Türkiye'de mülki idare yapısı bütünüyle analiz edilmiş ve Türkiye'de mülki idare bölümlerinin tarihsel gelişimi sistematik bir kronoloji düzeninde verilmeye çalışılmıştır.

Bu bölümde ayrıca Türkiye'de mülki idare alanlarının belirlenmesi ile ilgili çalışmalara; yasal çerçevesi çizilerek, 1989-2009 yılları arasında il olan Aksaray, Kırıkkale, Bayburt, Karaman, Batman, Şırnak, Bartın, Ardahan, Iğdır, Karabük, Kilis, Yalova, Osmaniye, Düzce ilçeleri ve Sumbas adıyla birleşerek 1991 yılında belde, 1996 yılında ilçe merkezi olmuş Döğenli ve Karaömerli köylerinin TBMM'ne verilen kanun teklif ve gerekçelerine yer verilmiştir.

Şehirleşme olgusundaki gelişmelere bağlı olarak yerleşme düzenlerinin nasıl değiştiğini tarihî, coğrafî, siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik süreçlerin şehir sistemleri üzerindeki etkilerini ve bu konudaki kuramsal yaklaşımları incelemeden ülkemizde idari taksimatta meydana gelen değişmelerin açıklanabilmesi mümkün değildir. Bu noktadan hareketle, üçüncü bölümünde son 20 yıl içerisinde il merkezi olan 14 kent ile Sumbas ilçe merkezinin idari alan olarak belirlenmesinde kullanılan gerekçeler dikkate alınarak Türkiye'de mülki idare alanlarının oluşturulmasında esas alınan unsurlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın **dördüncü bölümü**, üçüncü bölümünde ortaya konulan Türkiye'deki mülki idare alanların belirlenmesinde esas alınan unsurlardan ziyade daha çok ilmi esaslara dayanan bir coğrafi etüdü kapsamaktadır. "Sumbas İlçesinin İdari Coğrafya Özellikleri ve Sumbas İlçe Merkezi'nin Kasabalaşma Potansiyelinin Değerlendirilmesi" başlıklı bu bölüm aynı zamanda Sumbas İlçesi'nin bölge planlaması esaslarına göre idari coğrafya analizinin yapılmış olduğu bölümdür. Bu bölümde, ilçenin doğal çevre ve coğrafi konum özellikleri, tarihi özellikleri, ilçe sınırları içerisindeki yerleşmelerin coğrafi karakterleri, ilçe teşkilatı kurulurken ilçe merkezi ve bağlı kırsal yerleşmelerin belirlenme stratejileri, ilçe merkezinin "merkezi yer" özellikleri, ilçenin nüfus özellikleri, ilçenin siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri ele alınmıştır.

Araştırmanın **beşinci bölümünü** meydana getiren sonuç kısmı, Sumbas'ın ilçe haline getirildiği 1996 yılından günümüze kadar geçen 14 yıllık süreçte, kazandığı idari fonksiyon özelliği ile nüfus, yerleşme ve ekonomik faaliyetler bakımından ne gibi gelişme ve değişmelere sahne olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Nitekim bu bölümde gerekçesi net bir şekilde ortaya konulamadan ilçe yapılan ve kasabalaştırılmaya çalışılan bir köyün idari fonksiyon kazandıktan sonra nasıl bir değişme gösterdiğinin 14 yıllık bir periyot sonunda gözler önüne serilmesi, araştırmamızın önemi ve değerini artırmaktadır. Böylece Türkiye'de mülki idare alanların belirlenmesi hususunda ciddi sorunlar bulunduğunu görmek mümkün olduğu gibi, Türkiye'de mülki taksimattaki düzenlemelere ilişkin kararı her ne kadar siyasiler veriyor olsalar da, en azından bu kararları verirlerken ülke menfaatlerini düşünerek, hazırlatacakları gerekçe raporlarının konunun uzmanları tarafından etüt edilerek rapor edilmesi gerektiğinin bilincine varabileceklerdir.

Türkiye'de mülki idare alanlarının belirlenmesine ilişkin önerilerin de yer aldığı sonuç bölümünde; mülki idare alanlarının yönetim merkezlerini meydan getiren "merkezi özellikli yerleşmelerin" çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik fonksiyonları itibariyle oluşturdukları "fonksiyonel etki sahaları"nın ayrıntılı olarak yapılacak idari coğrafya analizleri sonucunda belirlenmesi gerektiği üzerinde durulmuş ve amacın bir ilçe ya da il merkezi tayin etmekten ziyade kırsal alan planlamasıyla birlikte bir idari alan oluşturma çabası olması gerektiği ifade edilmiştir. Böylece TBMM'de görüşülmesi için sıra bekleyen yüzlerce kanun teklifini değerlendirmek durumunda kalan komisyonlara (İç İşleri Komisyonu, Plan ve Bütçe Komisyonu), hükümet temsilcilerine ve tekliflerin yasalaşmasında sorumluluk alan milletvekillerine yarar sağlanmış olacaktır. Ayrıca, Maliye Bakanlığı'ndan alınan bilgilere dayalı olarak yapılan bir hesaplamada, 2000 yılı itibariyle yeni bir il kurulmasının Devlete maliyetinin yaklaşık 35 Milyon USD (34,96 Milyon USD) civarında olduğu belirlenmiştir (Sanal, 2000 d, s.177-178). Bu rakam, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının 31 Aralık 2009

tarihli döviz kurlarına (1 USD =1,510 TL) endekslendiğinde yaklaşık 52.789.600 TL olarak gerçekleşmektedir (http://www.dovizkuru.web.tr/31-aralik-2009-altin-doviz-ve-avro.html).

Esasen kaynakları sınırlı olan bir ülkenin bu büyüklükte bir parayı yatırım amaçlı kullanmak yerine, nesnel ölçütlere dayanmayan bazı siyasal tercihler uğruna harcamasının akılcı olmadığı açıktır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi:

Sosyal bilimlerin ilgi alanını oluşturan mülki idare alanlarındaki değişme, kamu hizmetleri, ilçe yönetimi, vb. toplumsal olaylar ve insanların iktisadi faaliyette bulunma, yaşam tarzı, vb. toplumsal özellikleri, fen bilimlerinin ilgi alanlarından farklılaşmaktadır. Dolayısıyla, sosyal bilim araştırmalarında kullanılan yöntem ve teknikler, yaygın olan yöntemlere paralel olarak kendine özgü bazı özellikler göstermektedir.

Bilimsel araştırma, sistematik veri toplama ve analiz etme sürecidir. Bazı bilimsel araştırmalar, kuram üretmeyi ya da mevcut olan kuramları sınamayı amaçlamaktadır. Kuram ise, bir olguyu açıklamaya, kestirmeye ve kontrol etmeye yarayan ilişkili ilkeler bütünüdür. Kuram üretmeyi ya da sınamayı hedefleyen bilimsel araştırmalara, genel olarak temel araştırma adı verilmektedir (Özdamar ve diğerleri, 1999, s.3). Bu noktadan hareketle çalışmamız amaçları itibariyle temel bir araştırma niteliğine sahiptir.

Bu araştırma için problem tespit edildikten sonra, problem konusuyla ilişkili anahtar kavram ve yönetim/idare, mülki idare, mülki idare alanı/bölümü, mahalli idare, il, ilçe, bucak, belde, köy, kasaba, şehir, şehirsel fonksiyon, şehirleşme, Sumbas gibi temalar belirlenerek ilgili kaynaklar taranmış; elde edilen araştırma bulgularına ve kuramsal bulgulara dayalı bilgiler bir araya getirilerek raporlanmıştır. Kaynak özetlerinden oluşan konu fişleri, problemle en az ilişkili olandan en çok ilişkili olana doğru, diğer bir deyişle, genelden özele doğru sıralanmış ve bu düzende işlenmiştir.

Araştırma yönteminin belirlenmesi aşamasında, *"analiz-sentez"* yönteminin bir araştırma tekniği olarak benimseneceği, mekân olarak doğal/beşeri bir unsur olan *"Sumbas İlçesi'nin* model alınacağı, ihtiyaç duyulan bilgilerin *arazi gözlemleri, kaynak tarama, istatistik elde etme, anket uygulama, değerlendirme, mülakat* ve *görüşmeler* gibi araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak elde edileceği, araştırma verilerinin *istatistiksel* olarak analiz edileceği ve değerlendirileceği belirlenmiştir. Bu arada süre ve olanaklarla ilgili olarak, planlanan araştırmanın aşamalarının hangi tarihlerde tamamlanacağı, canlı kaynak, parasal olanak, araç-gereç, vb. ihtiyaçlar gerektirdiği de tespit edilmiştir. Ancak yeri geldiği için belirtmek gerekir ki, araştırma sürdürülürken, çeşitli zamanlarda çalışmanın aşamaları planlamanın dışında boyut kazanarak farklı ufuklara yöneldiğinden, çalışmanın tamamlanacağı planlanan tarihlerde birkaç kez değişiklik yapılması zorunluluğu doğmuştur.

Sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan araştırma modelleri iki grupta toplanabilmektedir: ***niceliksel yaklaşım*** ve ***niteliksel yaklaşım.***

Niceliksel yaklaşıma, sayısal yaklaşım da denilmektedir. Niceliksel yaklaşım, fen bilimlerinin kullanmakta olduğu araştırma yöntemlerinin ve veri toplama tekniklerinin sosyal bilimlere uyarlanmasıyla oluşmuştur. Niceliksel yaklaşıma göre, bilimle bilimdışı birbirinden kesin sınırlarla ayrılmaktadır. Bu yaklaşımda, bilimin nesnel (objektif) gerçeklikle, bilimdışının öznel (subjektif) gerçeklikle ilgilendiği öne sürülmektedir. Nesnel gerçekliğin ise, değer yargılarından ve kişisel yorumlardan bağımsız yapılan gözlem ve ölçümlerden elde edilen verilerden oluştuğu varsayılmaktadır. Dolayısıyla, niceliksel çalışma yürüten araştırmacılar, veri toplama ve analizi süreçlerine kendi yargı ve yorumlarını katmamak için yoğun çaba göstermektedirler (Özdamar ve diğerleri, 1999, s.6).

Niceliksel yaklaşımın bazı sosyal olguları açıklamadaki yetersizliğinden hareketle, 1970'li yıllarda niteliksel araştırma yaklaşımı gelişmiş ve hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Niteliksel yaklaşım, sosyal bilimlerin ilgi alanını oluşturan sosyal gerçeklikle, fen bilimlerinin ilgi alanını oluşturan fiziksel gerçekliği birbirinden ayırmaktadır. Fiziksel gerçekliğin kişisel yorumlardan bağımsız olduğu kabul edilirken; sosyal gerçekliğin, bir ölçüde de olsa, kişisel yorumlarla oluştuğu öne sürülmektedir. Bu nedenle, sosyal gerçekliğin nesnellik kadar öznellik de içerdiği ve her bireyin algılayış biçimine bağlı olarak farklılaştığı; dolayısıyla, sosyal verilerin ancak yorumlandıkları zaman anlam kazandığı kabul edilmektedir. Gözlem ve ölçümler yoluyla nesnel olarak incelenebilen özelliklerin, istekler ve ilgiler gibi gözlenemeyen süreçlerin de dikkate alınmasıyla anlam kazandığı öne sürülmektedir (Özdamar ve diğerleri, 1999, s.6).

Niceliksel Araştırma Modelleri:

Çalışmamızda niceliksel araştırma yöntemleri olarak tarihsel, betimsel ve bağıntısal olmak üzere üç farklı model kullanılmıştır.

Tarihsel modelle, belli bir geçmiş olay ve bu olayın günümüze olan etkileri incelenmektedir. Araştırmamızda;

* Türkiye'nin mülki idare yapısı,

* Türkiye'de mülki idare alanlarının belirlenmesi ile ilgili çalışmalar,

* İl ve ilçe kuruluşlarında teklif edilen kanun ve kanun hükmünde kararname ve gerekçelerinin araştırılması,

* Türkiye'de mülki idare alanlarında zaman içinde yapılan değişiklikler,

* Sumbas ilçesini meydana getiren yerleşmelerin kuruluşu ve gelişmesi,

* Sumbas ilçesinin nüfus gelişimi ve göçler, büyük ölçüde tarihsel araştırma yöntemi kullanılarak açıklanmaya çalışılmıştır (Şekil 1.5).

Şekil 1.5. Araştırmanın Nicel Araştırma Yöntemi ve Modelleri.

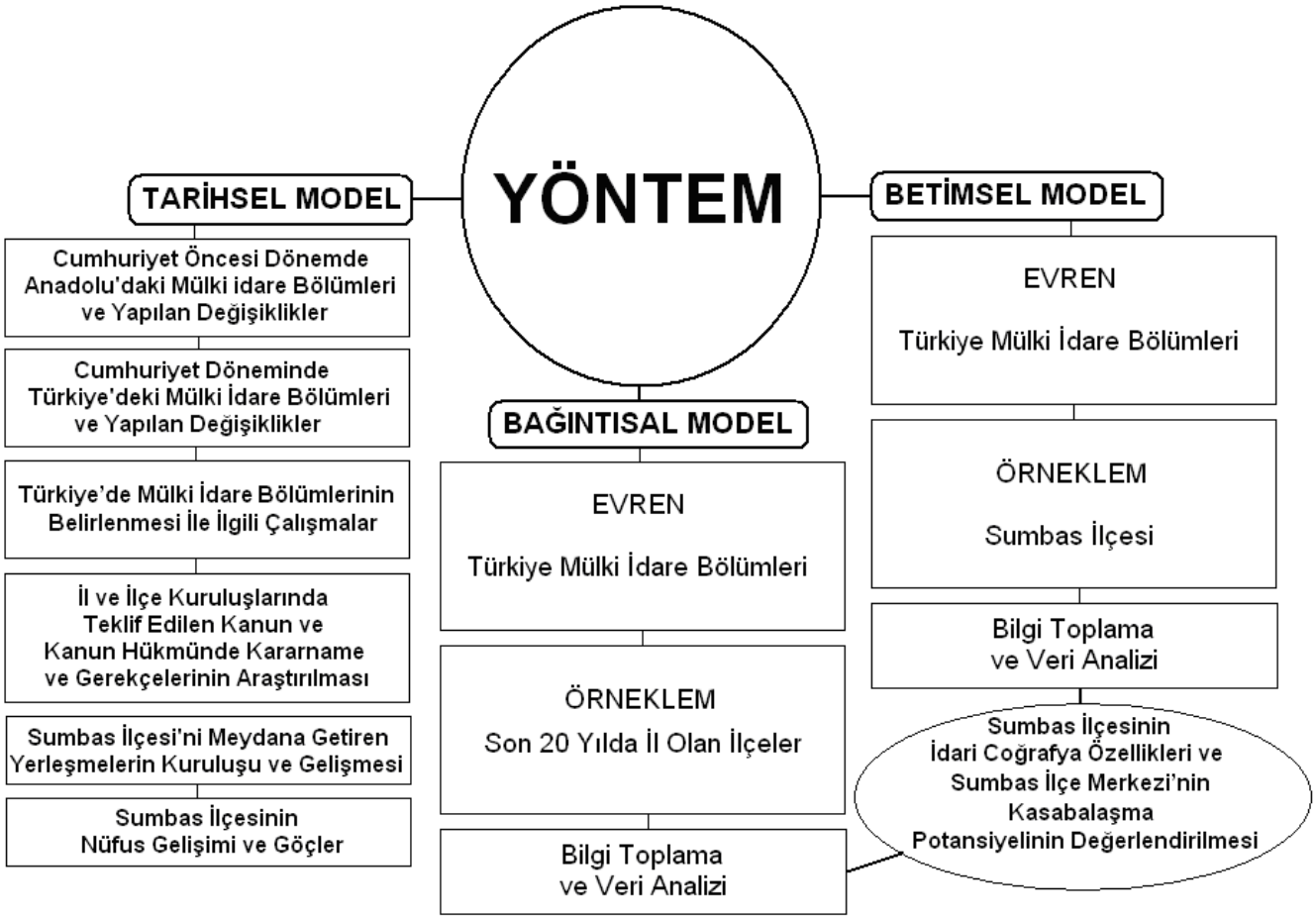

Tarihsel araştırmaların verilerini, yazılı kaynaklar (kitaplar, makaleler, resmi yazışmalar, kanun ve kanun hükmünde kararnameler, basın ve yayın kuruluşları ile çeşitli internet sitelerinde yayınlanan haberler, TBMM tutanakları, salnameler, sözleşmeler vb.) ve sözlü kaynaklar (olayı yaşamış kişiler veya kaymakam, belediye başkanı ve köy muhtarı gibi tüzel kişiliği olan kişilerle yapılan görüşmeler) oluşturmaktadır. Tarihsel modelin kullanıldığı bu araştırmada verilerin, olabildiğince, birincil kaynaklara erişilerek toplanmasına özen gösterilmiştir. Örneğin, TBMM toplantı tutanaklarındaki bilgiler, o toplantıyla ilgili yazılan yazılardan daha önemli bir veri kaynağıdır. Konuyla ilgili bilgileri olduğu gibi incelemek bize, başka kişilerin yorumlarının etkisi altında kalmadan kendi yorumumuza ulaşma olanağı vermektedir.

Betimsel modelle, bir konudaki hâlihazır durum araştırılır. Betimsel modelle yürütülen bir araştırmanın başında, araştırma evreni belirlenir. Evren, araştırma bulgularının genelleneceği bireylerin tümüdür (örneğin, Türkiye'deki mülki idare alanları). Belirlenen evrende çok fazla unsur bulunması durumunda, evrenden Sumbas İlçesi örneğinde olduğu gibi bir örneklem alınır. Örneklem, evrene genelleme yapmaya olanak verecek biçimde evrenden

belli sayıda unsurun seçilmesiyle oluşan katılımcı gurubu da olabilir. Örneklem alınması durumunda, araştırmada tüm evren üzerinde değil yalnızca örneklem üzerinde çalışılır. Örneklemden elde edilen araştırma bulguları ise, tüm evrene genellenir (Özdamar ve diğerleri, 1999, s.7). Araştırmamızda betimsel yöntemle incelenen araştırma problemi, "Sumbas İlçesi'nin idari coğrafya özelliklerinin belirlenmesi"dir.

Betimsel araştırmalar iki şekilde gerçekleştirilebilir: "özaktarım" araştırmaları ve "gözlem araştırmaları". Özaktarım araştırmalarının verileri, örneklem içinde yer alan bireylerin doğrudan kendilerinden bilgi alınarak toplanır. Katılımcılardan, anketler aracılığıyla yazılı olarak bilgi alınabileceği gibi, görüşmeler yoluyla sözlü olarak da bilgi toplanabilir. Gözlem araştırmalarında ise veriler, katılımcıların araştırmacı tarafından gözlenmeleriyle toplanır. Betimsel araştırma verileri, betimsel istatistikler kullanılarak (örneğin, frekans, yüzde vb.) analiz edilir (Özdamar ve diğerleri, 1999, s.7-8).

Araştırmamızda,

* Sumbas İlçesinin İdari Coğrafya Özellikleri ve Sumbas İlçe Merkezi'nin Kasabalaşma Potansiyelinin Değerlendirilmesi" başlıklı dördüncü bölümde olgular betimsel araştırma yöntemi kullanılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Bağıntısal modelle gerçekleştirilen bir araştırmada, araştırma probleminde yer alan iki ya da daha fazla değişkene ilişkin olarak örneklemdeki unsurlardan veri toplanır. Araştırmamızdaki bu örneklem unsurları 1989-2009 yılları arasında il olan Aksaray, Kırıkkale, Bayburt, Karaman, Batman, Şırnak, Bartın, Ardahan, Iğdır, Karabük, Kilis, Yalova, Osmaniye ve Düzce ilçe idari alanları ile 1991 yılında belediye tüzel kişiliği kazanan, 1996 yılında ise ilçe olan Sumbas beldesidir.

Değişkenler, bir araştırmada incelenen özelliklerin her biridir. Örneğin, il olma gerekçeleri, nüfus özellikleri, merkezi fonksiyonları, ekonomik özellikleri, vb. toplanan verilerin istatistiksel tekniklerle incelenmesi sonucunda, değişkenler arasında bir bağıntı olup olmadığı belirlenir.

Araştırmamızda bağıntısal yöntemle incelenen araştırma problemi, "Mülki İdare Alanlarının Belirlenmesi İle İlgili Çalışmalar ve Benimsenen Kıstaslardır". Bunun için, örneklemdeki ilçe ve illerin idari yapılarındaki değişiklik isteği kanun tekliflerindeki gerekçeleriyle; ilçe ya da il olmaları ise politik girişimlerle belirlenebilir. Daha sonra, bu iki değişken arasında bir bağıntı olup olmadığı, istatistiksel analizlerle sınanmalıdır.

Bağıntısal araştırma bulgularının değişkenler arasında bağıntı olduğunu göstermesi, hiçbir şekilde, neden-sonuç ilişkisi biçiminde yorumlanamaz. Örneğin, ilçe ve il olma talepleri ile politik girişimler arasında bir bağıntı bulunması durumunda, talepler politik kararları etkiliyor olabileceği gibi; politik kararlar da talepleri etkiliyor olabilir. Dahası, bu değişkenlerin her ikisi de bir üçüncü değişken (şehirsel fonksiyonlar) tarafından belirleniyor olabilir.

Dolayısıyla, olası neden-sonuç ilişkilerini sınamak için, deneysel araştırmalara gereksinim vardır (Özdamar ve diğerleri, 1999, s.8).

Niteliksel Araştırma Modelleri:

Bu araştırma modelleri ile deney, gözlem ve ölçümler yoluyla nesnel olarak incelenebilen özellikler, niceliksel olarak gözlenemeyen sosyal süreçlerin de dikkate alınmasıyla öznel bir yaklaşım kazanabilmektedir. Ölçümler bize kaç kişinin nasıl davrandığını gösterir, ama "neden?" sorusuna cevap veremezler. Dolayısıyla insan ve toplum davranışlarının nedenini anlamaya yönelik araştırmalara niteliksel (qualitatif) araştırma denilmektedir.

* İnsanlar neden böyle davranırlar?

* Düşünceler ve vaziyet alışlar nasıl oluşur?

* İnsan ve toplumlar çevrelerinde olup biten olaylardan nasıl etkilenirler?

* Kültürler neden ve nasıl gelişirler?

* Sosyal gruplar arasındaki farklılıklar nelerdir?...vb. (http://www.egitim.aku.edu.tr/nitelarastirma.ppt, 10.12.2009) soruların cevaplarını niceliksel yaklaşım modelleriyle elde etmek mümkün olmayacağından; sosyal bilimlerde yapılan çalışmalarda araştırmacılar, veri toplama ve analiz süreçlerine kendi değer yargılarını ve kişisel yorumlarını da katarak, insana ait sorunlara yine insanca bir yaklaşımla çözüm bulmaya gayret göstermektedirler. Dolayısıyla "nitel bir araştırma daha ziyade kişilerin kanaatleri, tecrübeleri, algıları ve duyguları gibi subjektif verilerle meşgul olmaktadır" (http://www.egitim.aku.edu.tr/nitelarastirma.ppt, 10.12.2009).

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımlarıyla mülki idare alanların belirlenmesi gibi yönetimsel olarak meydan gelmiş toplumsal bir olayı Sumbas İlçesi idari alanı içerisindeki doğal ortamı ve doğal oluşumu içerisinde tasvir etmektedir. Bununla birlikte "deneysel modelde" olduğu gibi, sosyal içerikli bu olayın değişkenleriyle oynamadan, meseleyi ilişki bağlantıları içerisinde değerlendirmekte (holistic perspektif) ve olayı etkileyen değişkenleri bizzat kendisi ortaya çıkartmaktadır (http://www.egitim.aku.edu.tr/nitelarastirma.ppt, slayt:12, 10.12.2009).

"Sumbas İlçesinin İdari Coğrafya Özellikleri ve Sumbas İlçe Merkezi'nin Kasabalaşma Potansiyelinin Değerlendirilmesi" başlıklı dördüncü bölüme ilişkin veriler, nitel çalışmaların veri kaynaklarını oluşturan saha gözlemleri, mülakatlar ve köylerde uygulanan anketler yoluyla toplanmıştır.

Bu çalışmada nitel araştırma modellerinden fenomenoloji, etnografi, gömülü teori, örnek olay ve saha incelemesi yöntemleri kullanılmıştır.

Fenomenoloji, bir konuyu aydınlatmayı ve dikkati çekmeyi amaçlar (http:// halksagligi.med.ege.edu.tr/seminerler/200304/NitelArastirmaYontemleri_HB.pdf, s: 34, 10.12.2009). Bu araştırmada fenomenler, "coğrafi bölge, bölüm, yöre, mülki idare alanı, şehirsel fonksiyon, şehirleşme ve merkezi yer" gibi *kavramları*, "mülki idare alanların belirlenmesi ve

şehirleşme" ile ilgili kuramsal *yaklaşımları*, "Sumbas'ın ilçe olması" gibi *olayları*, "merkezi fonksiyonları tespit etme" gibi *tecrübeleri* kapsamaktadır (Şekil 1.6).

Etnografik incelemelerle örneklemin yer aldığı kültür ortamının gelenekleri, inançları, yaşayışları, birbirleri ile olan etkileşimleri, vs. tasvir edilmektedir (http://halksagligi.med.ege.edu.tr/seminerler/200304/NitelArastirmaYontemleri_HB.pdf,s: 35, 10.12.2009). Dolayısıyla araştırmanın örneklemi olan Sumbas İlçesi'nin sosyal, kültürel ve ekonomik nitelikleri bu yöntem kapsamında ele alınmıştır (Şekil 1.6).

Şekil 1.6. Araştırmanın Nitel Araştırma Yöntemi ve Modelleri.

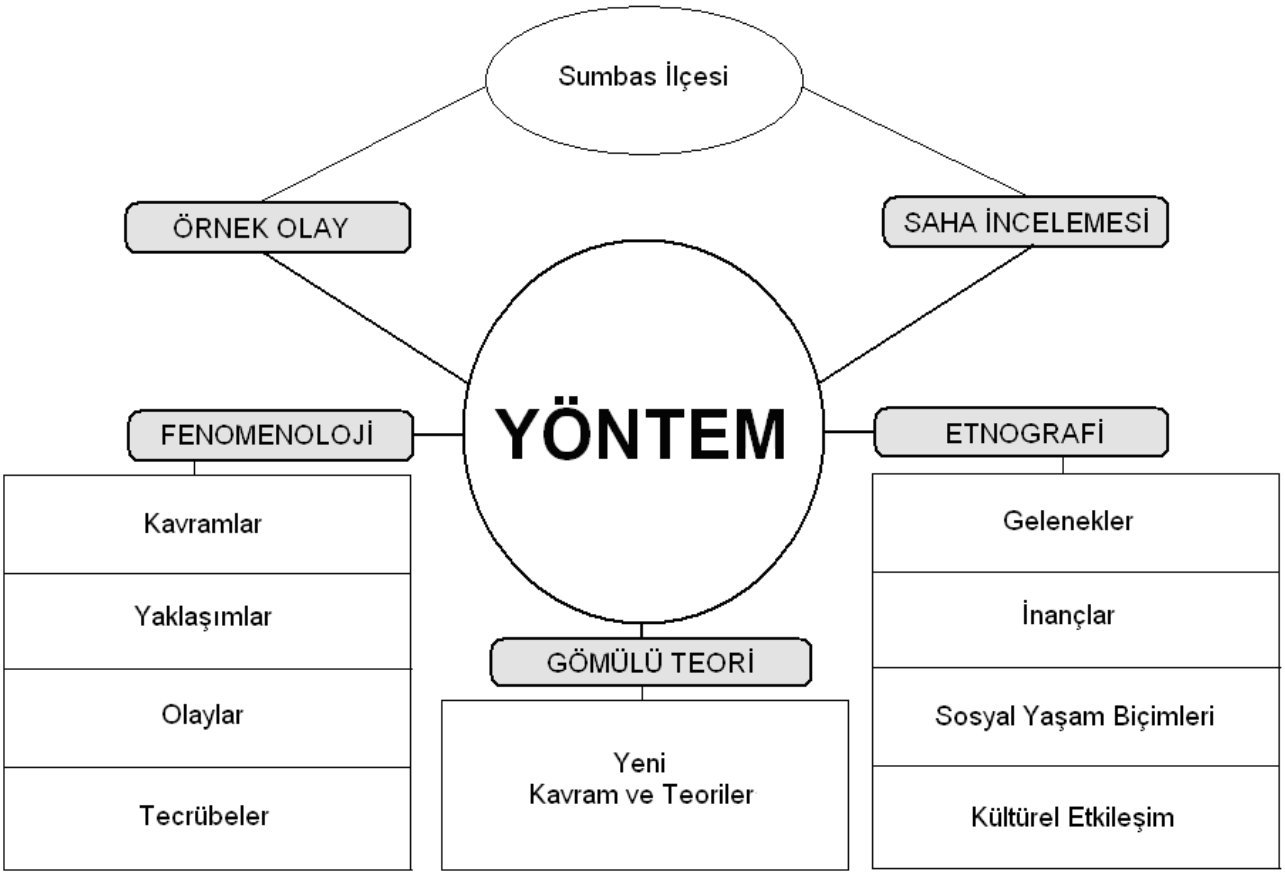

Gömülü teoride amaç, bilgi toplarken ve yorumlarken verilerin içine gömülü olan teoriyi ortaya çıkarmak ve araştırma boyunca yeni kavram ve teorilere ulaşılmaya çalışmaktır (http://halksagligi.med.ege.edu.tr/seminerler/200304/NitelArastirmaYontemleriHB.pdf, s:36, 10.12.2009). Araştırma konuları içerisinde yer alan mülki idare alanlarının belirlenmesi ile ilgili kuramsal yaklaşımlar ve şehirleşme ile ilgili kuramsal yaklaşımlar bu yöntemle elde edilmiştir (Şekil 1.6).

Örnek olay ve saha incelemesi yöntemleri ile Türkiye'de idari alanların belirlenmesi ve sorunları konusu, Sumbas İlçesi örneği üzerinde derinlemesine analiz yapılarak incelenmiştir.

Nitel yaklaşımla veri toplamada bireysel görüşme (mülakat), grup görüşmesi, gözlem ve doküman inceleme gibi bilimsel araştırma teknikleri kullanılmıştır.

Görüşme:

Görüşme, önceden belirlenmiş, ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim sürecidir (http://www.egitim.aku.edu.tr/ nitelarastirma.ppt, 10.12.2009). Bu araştırmada görüşmeler, bireysel görüşme (mülakat) ve grup görüşmesi olarak tasarlanmıştır. Sıkı yapılandırılmış bireysel görüşmelerde sorular ankette olduğu gibi önceden belirlenmiş ve herkese aynı sorular sorulmuştur. Gevşek yapılandırılmış mülakatta ise açık uçlu sorular sorulmuştur. Yapılandırılmamış mülakatta sorular serbesttir ve istenilen şekilde derinlemesine bilgi alınabilmiştir. Verilen cevaplar araştırmayı farklı boyutlara taşıyabilmiştir

Grup görüşmeleri, köylerdeki ilgili kişilerden görüş toplamak ve kaymakamlık bünyesindeki müdürlükler ve Sumbas Belediyesi'ndeki uzmanlar grubundan görüş almak suretiyle yapılmıştır. Görüşme grupları genellikle 3-5 kişiden oluşmuştur. Daha fazlası iletişim güçlüklerine neden olmuş, daha azı ise güvensiz bulunmuştur.

Saha Gözlemleri:

Sumbas ilçe sınırları içerisinde doğal ortam boyutunda oluşan sosyal, kültürel ve ekonomik olay ve olguları ayrıntılı olarak tanımlamak amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Çalışmamızda zamana yayılmış saha gözlemlerine yer verilmiştir. "Nitel araştırma yapanların iyi gözlem yapabilme, insanlarla ılımlı ilişkiler kurabilme, dinleyebilme ve verileri iyi analiz edebilme gibi becerilerinin olması gerekmektedir". Unutulmaması gereken bir başka nokta da, niteliksel verilerin istatistiksel analizlerinin yapılabilmesi için, üzerinde doküman inceleme ve veri analizi gibi bir dizi ön çalışmaların yapılması gerekmektedir (http://www.egitim.aku.edu. tr/nitelarastirma.ppt, 10.12.2009). Bu araştırmada kullanılan gözleme dayalı veri toplama teknikleri; çeşitli yazılı tasvirler, video kayıtları, fotoğraf ve diğer yazılı kaynaklardır.

Doküman İnceleme:

Bu çalışmalar, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyaller ile harita, şekil, fotoğraf ve video gibi çeşitli görsel materyallerin analizini kapsamaktadır. Doküman incelemede kullanılan veri analizleri:

Betimleme: Elde edilen veriler araştırma problemine ilişkin olarak neler söyler, hangi sonuçları ortaya koyar? Bu amaçla veriler listeler halinde düzenlenerek, tablolar halinde sunulmuştur.

Analiz: Kavramsal kodlama sonrası temalar arasındaki ilişkileri ortaya koyabilmek amacıyla veriler istatistiksel ölçme teknikleriyle analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir.

Yorumlama: İstatistiksel olarak analiz edilen, sözlü olarak kaydedilen, yazılan veya gözlenen bilgiler anlam kazandırılabilmek için kapsam ve amaçlar çerçevesinde yorumlanmıştır.

Analiz sürecinde veriler konu ve alt konu başlılarına göre istatistiksel işlemlere tabi tutularak harita ve şekillerle görsel hale getirilmiş, *betimsel* ve *içerik analizleri* ile yorumlanarak belirli sonuçlara ulaşılmıştır. *Betimsel analiz çalışmaları* ile veriler temalara göre özetlenip yorumlanmış, doğrudan alıntılar ve neden sonuç ilişkileri belirlenmiş, temalar arası ilişkilendirilmeler yapılmış ve ileriye yönelik tahminlerde bulunulmuştur. *İçerik analizi çalışmalarında* ise toplanan verileri açıklayabilecek kavram ve ilişkilere ulaşılarak veriler kavramsallaştırılmış, düşünsel olarak organize edilmiş ve veriyi açıklayabilecek temalar saptanmıştır.

Şekil 1.7. Nitel Araştırmanın Temel Aşamaları.

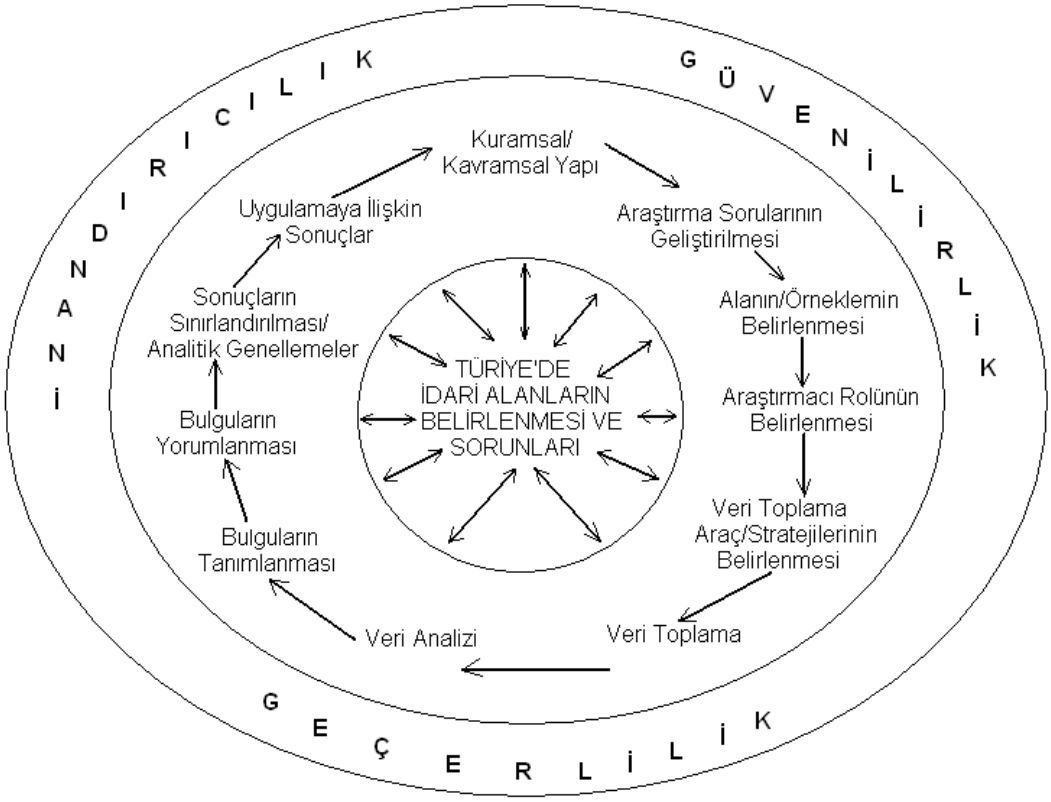

Kaynak: http://halksagligi.med.ege.edu.tr/seminerler/2003-04/NitelArastirmaYontemleri_HB.pdf, 10.12.2009.

1.5. Sumbas İlçesi ve Araştırmanın Konusu İle İlgili Daha Önce Yapılmış Çalışmalar:

Araştırma sahası ile ilgili olarak daha önce doğrudan çalışma konumuzu ilgilendiren ve belirli bir coğrafi bakış açısıyla değerlendirilmiş ayrıntılı bir ilmi araştırma henüz bulunmamaktadır. Yapılan çalışmalar arasında daha çok Çukurova bölgesi ve Çukurova'nın yukarı kesimlerini ilgilendiren genel kapsamlı araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmaların büyük çoğunluğu Çukurova'nın genel tarihi yapısını aydınlatmaya yöneliktir. Aşağıda yayın yıllarına göre sıralanarak özetlenen bu çalışmalar:

Erinç, S., (1953), **"Çukurova'nın Alüvyal Morfolojisi Hakkında"** adlı makalesinde, Çukurova'nın oluşum özellikleri üzerinde durmakta ve oluşum üzerinde etkili olan faktörleri açıklamaktadır.

Alkım, U. B., (1959), **"Güney-Batı Antitoros Bölgesinde Eski Bir Yol Şebekesi"** adlı makalesinde, Doğu Kilikya'nın kilit noktasında bulunan Karatepe ile Kapadokya'nın önemli bir yol kavşağı olan Göksun arasındaki irtibatı incelemiştir. Buna göre, Karatepe'den geçen yol, Karatepe ile Andırın arasında "Akyol", Andırın ile Göksun arasında ise "Göç Yolu" adını almaktadır. Bu yolların bölgedeki ticaretin gelişmesi açısından çok önemli olduğu vurgulanmıştır.

Ener, K., (1961), **Tarih Boyunca Adana Ovalarına Bir Bakış** adlı kitabında Çukurova tarihini detaylı bir şekilde ele almıştır.

Sümer, F., (1963), **"Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar"** adlı makalesinde, "Çukurova" adıyla Mersin'den İskenderun'a kadar olan bölgenin kastedildiğini vurgulamıştır. Bu isme ilk defa XV. yüzyıla ait Türkçe ve Arapça eserlerde rastlandığı ve Türklerden önceki zamanlar için buraya Kilikya adı verildiği belirtilmiştir. Ayrıca bu bölgenin hemen bütün tarih süresince doğal, ekonomik, sosyal ve siyasal bakımdan bir bütün teşkil ettiği açıklanmaktadır.

Tekindağ, Ş., (1967), **"II. Beyazıt Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi, İlk Osmanlı-Memluklu Savaşları (1485-1491)"** adlı makalesinde, XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Adana, Tarsus ve Kozan civarlarında hâkimiyet kuran Ramazanoğulları'nın Çukurova'da bazı Türkmen grupları etraflarında toplamak suretiyle bu bölgede büyük bir nüfuza sahip olduklarını anlatmıştır. Çalışmada ayrıca belli başlı hac ve ticaret yollarına hâkim noktalarda kurulan bu beyliğin diğer bazı beyliklerle bu sebepten dolayı anlaşmazlık yaşadıkları da belirtilmektedir.

Halaçoğlu, Y., (1973), **"Fırka-i İslahiye ve Yapmış Olduğu İskan"** adlı makalesinde, Fırka-i İslâhiye Ordusu'nun Çukurova, Gavurdağı (Cebel-i Bereket), Kürt dağı ve Kozan dağlarında yapmış olduğu icraattan bahsetmektedir. Çalışlamada ayrıcas bu hareketin yalnızca bir askeri hareket olmadığı, bilhassa konar-göçer oymakların iskân ve yerleşmelerinin de başarıldığı bir icraat olduğu belirtilmektedir. Bu icraat esnasında kurulan kasaba ve köylerin

bugün önemli merkezler haline gelmiş olduğu vurgulanmakta ve Sumbas'ın o dönemde idari alanı içinde yer aldığı Kadirli yerleşmesinden bahsedilmektedir.

Kara, H., (1975), **"Çukurova'da Pamuk, Çukurova'da Gelişen Pamuk Tarımının Köy Hayatı, Tarım Ekonomisi ve Endüstri Üzerine Etkileri"** adlı makalesinde, öncelikle Çukurova'yı delta ve iç ova olarak 2 kısma ayırmakta, Sumbas'ın da içinde yer aldığı Kadirliyi iç ovada göstermektedir. Çalışamada pamuk bitkisinin ekolojik şartları ve Çukurova'da iklim koşulları detaylı bir şekilde işlenmektedir. Çukurova'da nüfus ve yerleşmenin tarihi süreç içerisindeki durumu anlatılarak, pamuk tarımında işgücü ihtiyacı üzerinde durulmaktadır. Tarımda işgücü göçlerinin ova içinde günlük göçler ve uzak mesafeli işçi göçleri olarak sınıflandırılabileceği anlatılmaktadır. Çukurova'daki mülkiyet yapısı, pamuk tarımında yapılan dönemlik çalışmalar, verim ve üretim değişmeleri ve ayrıca bazı beşeri ve ekonomik sorunlar üzerinde durulmaktadır.

Göney, S., (1976), **Adana Ovaları** adlı kitabında, Sumbas'ın da içinde bulunduğu alana, "Yüksekova" ismini vermekte ve ovanın genel fiziki özellikleri yanında buradaki yerleşmelerin nüfus, yerleşme ve ekonomik faaliyetleri üzerinde durmaktadır. Çalışmada bölgenin iktisadi ve içtimai tarihine değinirken eski yerleşmelerin Neolitik ve Kalkolitik'te olduğunu kanıtlayan kazıların sonucu elde edildiğine; geniş ve düz ovalara sahip olan, iklim, toprak, su ve sulama şartları bakımından fevkalade müsait şartlar arz eden bu sahaların, beşeriyet tarihinin en eski zamanlarından beri insan topluluklarını kendine çektiğini ve böylece en eski devirlerden itibaren yerleşmelere sahne olduğunu belirtmektedir.

Kara, H., (1977), **"Çukurova'nın Üç Köyünde Tarım-Nüfus İlişkileri ve Bölge Kır Kesimi Sorunları Konusunda Bir İnceleme"** adlı makalesinde, Sumbas ile aynı yörede yer alan ve Kadirli ilçe sınırlarında bulunan Halitağalar ve Vayvaylı köyleri ile, Ceyhan ilçesi sınırlarındaki Kızıltahta Köyü'nü ele almaktadır. Çalışmada bu köylerin tarım işletmelerinin yapısı, işçi sorunu, işletme tipleri, nüfus ve ekonomik sorunların analizi yapılmaktadır. Çukurova'nın bu üç köyünde aktüel durumun analizi yapılmakta ve aynı zamanda bir çeyrek asırdan bu yana, hızlı bir değişim içinde bulunan bölge köylerinin geleceğinin aydınlatılmasına çalışılmaktadır.

Ahmet Cevdet Paşa, (1980), **Maruzat (**Yay. Haz.: Y. Halaçoğlu**)** adlı eserinde Sumbas'ın o dönemde idari alanı içinde yer aldığı Kars-ı Zülkadriyye (Kadirli) kazasının yeniden kuruluşu ile ilgili olarak önemli tarihi bilgiler vermekte ve Fırka-i İslâhiye'nin konar-göçer aşiretleri yerleştirme hareketini kapsamlı bir şekilde anlatmaktadır.

Koçman, A.,(1980), **"Çukurova Bölgesinde Şehirsel Fonksiyonlar, Sanayi İş Sahaları ve Sanayide Kuruluş Yeri Problemleri"** adlı makalesinde, Tarsus-Gözlükule, Mersin-Yumuktepe, Kadirli-Karatepe gibi büyük arkeolojik kazıların verdikleri sonuçlarla Çukurova'nın Yontma Taş Çağından beri yerleşilmiş olduğundan, verimli tarım alanlarına sahip

olması nedeniyle nüfus artışının çok hızlı bir şekilde geliştiğinden ve şehirleşme hareketlerinin sanayi, ticaret, hizmet sektörlerinde ve tarım alanlarındaki gelişmelerin sonucu olduğundan bahsetmektedir. Böylece şehir nüfuslarının bir yandan doğal olarak artarken, bir yandan da daha elverişli geçim ve hayat şartları bulmak amacı ile gelenler tarafından daha da artırıldığı belirtilmektedir.

Sümer, F., (1987), **"XIX. yüzyılda Çukurova'da İçtimai Hayat"** adlı makalesinde, XIX. yüzyılın ilk yarısında Çukurova bölgesinde, Anadolu'nun diğer yerlerinde görülmeyen bir hayat yaşandığını belirtmektedir. Çalışmada ayrıca, bölgede en fazla dikkat çeken unsurun oymaklar olduğu ve bunların Tarsus'tan Nur dağlarına kadar geniş bir alanda, Çukurova'nın her tarafında varlıklarını kuvvetli bir şekilde hissettirdikleri anlatılmaktadır. Bozdoğanlar, Sırkıntılı oymağı, Avşarlar, Ceritliler ve Tecirliler'in bölgedeki belli başlı oymak, cemaat ve aşiretleri oluşturduğu söylenmekte ve bunların hayat tarzları üzerinde durulmaktadır.

Kara, H., (1988), **"Çukurova'da Kentleşme ve Sanayileşmenin Tarım Topraklarına Etkisi"** adlı makalesinde, Çukurova'da üretim potansiyeli yüksek, sulamaya açılmış verimli tarım topraklarının, kentlerin yatay olarak hızlı bir şekilde büyümesi ve sanayinin kentler dışında yoğunlaşması sonucu daraldığı üzerinde durmaktadır. Çalışmada ayırıca Adana, Mersin ve Tarsus gibi önemli büyük kentlerin hızla nüfuslarının artması sonucu, çevresindeki verimli turfanda sebze ve narenciye bahçelerinin yerleşim alanı haline dönüştüğü ve tarım alanlarının giderek daralmakta olduğu belirtilmektedir. Mersin-Adana-İskenderun karayolu etrafının sanayi tesisleri ile işgal edildiği ve ileriki yıllarda büyük bir çevre kirlenmesinin yaşanacağı üzerinde durulmaktadır.

Kara, H., (1989), **"Cumhuriyet'e Kadar Çukurova Nüfusu"** adlı makalesinde, Çukurova'nın, tarihi devirlerde insanların yerleşmesi ve ekonomik faaliyetlerini sürdürmesi için uygun bir alan olduğunu vurgulamaktadır. Bu çalışmada ayrıca tarihi süreç içerisinde Çukurova'da hâkim olan krallıklar, devletler ve beyliklerden bahsedilmekte ve dönemler itibariyle buradaki yerleşmelerin nüfusları, ayrıca Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası nüfustaki gelişmeler ve bunun sebepleri açıklanmaktadır.

Kara, H, (1990), **"Çukurova'da Endüstri"** adlı makalesinde, Çukurova ve çevresine ait doğal özelliklerin, yöre insanının faaliyetleri üzerinde olduğu kadar, endüstriyel faaliyetler üzerinde de etkili olduğunu; bu sebeple ovanın çevresine göre farklı bir özellik kazanmış olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu çalışmada verimli tarım toprakları üzerinde kurulmuş olan Çukurova'daki yerleşme nüfuslarının çok hızlı arttığından bahsedilmektedir. Kara, yöredeki yerleşmelerin fonksiyonel özellikleri üzerinde dururken, 1970 yılı verilerine göre o dönemde Sumbas'ın idari merkezliğini yapan Kadirli'nin bir tarım kenti olduğunu vurgulamaktadır.

Kara, H, (1992), **"Kadirli'nin Coğrafi Özellikleri"** adlı makalesinde Sumbas'ın köy olarak bağlısı olduğu Kadirli İlçesi'nin nüfus ve ekonomik sorunları üzerinde durmaktadır.

Çalışmada kır ve kent nüfusuyla ilgili 1940-1990 yılları arasını kapsayan genel bilgiler verildikten sonra nüfus ile geçim kaynakları arasındaki ilişki açıklanmıştır. Çalışmada ayrıca orta büyüklükte bir kent olan Kadirli'de tarım ve hizmet sektörü geliri dışında sanayi yatırımlarına destek verilerek bu sektörün de devreye sokulması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Karaboran, H. H, (1996), **"Osmaniye'nin Kuruluş ve Gelişmesi"** adlı makalesinde, Osmaniye ve yakın çevresinin tarihi geçmişi, yerleşmeye açılması ve aşiretlerin bu bölgede iskân edilmesi ve ortaya çıkan sorunlar üzerinde durmaktadır. Ayrıca bu çalışmada bölgenin yer şekilleri, iklim, toprak ve su kaynakları bakımından insanların yerleşmesi ve nüfusun toplanması için de oldukça elverişli şartlar arz ettiği üzerinde durulmaktadır. Bu bölgenin tarihin en eski zamanlarından beri bir takım yerleşme merkezlerinin odak noktası olmasını sağlayan bir takım fiziki ve beşeri şartlar taşıdığı ve beşeriyet tarihinin en eski zamanlarından itibaren insan topluluklarının dikkatini çeken bir yerleşme yeri olduğu vurgulanmaktadır.

Koday, Z., (1999), **"Akarca Yaylası"** adlı makalesinde, Kadirli İlçesi'nin yayla yerleşmelerinden biri olan "Akarca Yaylası"nın gelişimi üzerinde durmaktadır. Burası yöredeki diğer yayla alanlarına göre yükseltinin 500 metre daha alçakta olduğu bir alanda kurulmuştur. Yayla bu özelliği ile daha çok Kadirli'de oturanların sayfiye alanı durumundadır. Yaylanın ilçe merkezine 13 km mesafede olması, buranın günübirlik kullanımını da yaygınlaştırmıştır. Yaz sezonu dışında da kışın havaların yumuşak geçtiği günlerde piknik yapmak amacı ile de bu alana gidişler söz konusu olmaktadır. 1990 yılından sonra sabit meskenlerin yapıldığı yaylada son yıllarda oldukça modern evler inşa edilmektedir.

Yurtsever, C., (1999), **Kadirli Tarihi** isimli kitabında, Sumbas ve Kadirli yöresindeki yerleşmelerin kuruluş ve gelişmesi ile ilgili olarak, tarihi süreç içerisinde görülen değişimler üzerinde durmakta, Osmanlı tahrir defterlerine dayanarak 16.yüzyıla ait nüfus ve ekonomik özellikler hakkında da bilgiler vermektedir.

Vayısoğlu, S. vd., (2000), **Kadirli 2000** adlı kitaplarında, Sumbas ve Kadirli çevresinin tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgiler verdikten sonra, yörenin sosyal ve kültürel açıdan tasvirini yapmakta ve kırsal yerleşmelerle ilgili genel bilgiler vermektedir.

Koca, H., (2000), **Düziçi İlçesinin Coğrafyası** isimli kitabında, Düziçi (Osmaniye) İlçesi'nin doğal çevre özellikleri ile beşeri ve ekonomik coğrafya özelliklerini bölgesel coğrafyanın ilke ve esasları ölçüsünde ele alarak, idari bir alanın tasviri şeklinde hazırlamıştır.

Güvel, S., (2001), **Sumbas ve Gökvelioğulları** adlı kitabında**,** Kars-ı Zülkadriye (Kadirli) ve Sis (Kozan) gibi "Sumbas" konusunu da Çukurova tarihinin önemli temaları arasında göstermiştir. Güvel'e göre, Sumbas tarihi, Anadolu tarihiyle eşleşmekte; Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde rastlanan uygarlık izlerine burada da rastlanmaktadır. Bu çalışmada sözü edilen Anavarza, Sıtır (Akçataş) ve Çem (Kalayfannos) kaleleri; Döğenli Cennetler Harabesi,

höyükler, yamaçlardaki zeytin ziraatına açılmış taraçalar, kaya mezarları ve mağara yerleşmeleri, diğer arkeolojik ve etnografik kalıntılar bir an evvel gün yüzüne çıkarılmayı ve adeta geçmişe ait bilgileri açıklamayı beklemektedir. Bu çalışma, çeşitli tarihi belgelere, bilgilere ve yazılı kaynaklara yer vermekle kalmamış, artık yaşları itibariyle temsilcilerine pek sıklıkla rastlayamadığımız; tarihi birebir yaşamlarıyla, anılarıyla, nesilden nesile aktarılan hikayeleriyle nakleden canlı tarih kaynaklarından da yararlanmıştır. Belirli bir metodolojik yaklaşımı olmayan bu yerel çalışma; araştırma sahasının daha önce uzmanlarca araştırılmamış olması, tarihi bilgiler verilirken yazılı belgelere ulaşılmada güçlükler yaşanması, yörede çeşitli Türkmen gruplarına mensup obaların sık sık yer değiştirme gelenekleri ve hemen her birinin başka bir yerden gelmiş olması gibi nedenlere bağlı olarak bir dizi eksikliklerle tamamlanmış olduğu görünmektedir.

Karagel, H., (2005), **Merkezi Yer Kavramına Göre Sumbas** adlı bu çalışma, ilçe merkezini bir yerleşim birimi olarak tanımak ve merkezi bir yerleşme birimi olarak şehirsel fonksiyonlarını tanımlamak bakımından tarafımızdan hazırlanmıştır. Tezimizin temel başvuru kaynağı durumunda olan bu çalışma, 2005 yılında doktora semineri olarak hazırlanmış ve Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalında sunulmuştur.

Üçeçam Karagel, D.,(2008), **Kadirli İlçesi'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası** konulu doktora tezinde, Kadirli İlçesi'nin idari alanı içerisindeki kırsal yerleşmeler, kasaba ve şehir yerleşmelerinin beşeri ve ekonomik coğrafya açısından bir dizi analizi ve etüdünü yapmıştır. Bu çalışmanın bizim açımızdan en önemli özelliği; Sumbas'ın, tarihin en eski zamanlarından 24.10.1996 tarihinde ilçe statüsüne alınmasına kadar olan dönemde Kadirli İlçesi sınırları içerisinde bulunmuş olmasına rağmen, saha ve konu bütünlüğünü korumuş olan Üçeçam Karagel tarafından hiç ele alınmamış olmasıdır. Dolayısıyla bu çalışma, idari statü kazandırılarak bugünkü Kadirli İlçesi sınırları dışında bırakılan Sumbas'a ait bilgiler içermemektedir. Bu bakımdan sözünü ettiğimiz doktora tez çalışması genel hatlarıyla bakıldığında; konusu, içeriği, planlaması, araştırma yöntem ve teknikleri, prensipleri ve ilkeleri bakımından çalışmamızdan farklılıklar göstermektedir. Bu doktora tezi, çalışmamızla aynı döneme tesadüf ettiğinden kaynak, araç, gereç ve materyal alt yapısının hazırlanması bakımından eşdeğer özellikler göstermektedir. Her iki çalışma, Coğrafya disiplinler yapısı içerisinde ve çeşitli yönleriyle birbirini tamamlar nitelikler göstermektedir. Dolayısıyla tarihi Kars-ı Zülkadriye Sancağı'nın doğal, tarihi, idari, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı; bir "yap-boz"un parçalarını andıran bu iki çalışma bir araya getirildiğinde kapsamlı bir biçimde ortaya konulabilmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, tezler; iletişim, araştırma, inceleme ve öğrenme stratejileri; grup çalışması, problem çözme ve bilimsel çalışma teknikleri bakımından yöreyle ilgili en önemli başvuru kaynakları durumundadırlar.

Koç, E., (2008), **Osmaniye'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı: Cebel-i Bereket Sancağı'ndan Osmaniye Vilayeti'ne (1865-…).** "Osmaniye Raporu" olarak planlanıp kitap şeklinde bir araya toplanan bu çalışma, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Osmaniye Meslek Yüksek Okulu öğretim elemanları tarafından hazırlanmıştır.

Topbaş, D., (2008), **Sumbas İlçesi'nde Yaylacılık Faaliyetleri** adlı bu çalışmasını 2007-2008 yılları arasında Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü'nde, Arş. Gör. Dr. Döndü Üçeçam Karagel danışmanlığında bitirme ödevi olarak hazırlamıştır. Ödev, araştırma sahasını, "yayla" ve "yaylacılık" kavramlarını tanımlamakta, ilçede yaylacılık faaliyetlerini ve bu faaliyetleri etkileyen faktörleri açıklamaktadır.

Doktora tezimizin temel başvuru kaynağı durumunda olan asıl çalışma, 17.06.2005 tarihinde Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Seminer Salonu'nda sunduğumuz ***"Merkezi Yer Kavramına Göre: Sumbas"*** konulu yayınlanmamış doktora seminerimizdir. Bu çalışmada araştırma sahası olarak Sumbas İlçesi'nin idari merkezi olan Sumbas yerleşimi esas alınmıştır. Seminer kapsamı içerisinde, yerleşmelerin doğal, beşeri ve ekonomik coğrafya özellikleri, ilçe merkezinin şehirsel fonksiyonlar itibariyle hali hazır durumu ve ilçe merkezinin *"merkezi yer"* kavramına göre gösterdiği merkezilik özelliği sorgulanmıştır. Bu çalışmanın Yerleşme Coğrafyası ve İdari Coğrafya çerçevesinde ortaya koymuş olduğu sonuçlar, ***"Türkiye'de İdari Alanların Belirlenmesi ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma: Sumbas İlçesi"*** konulu bu doktora çalışmasının fikir olarak ortaya çıkmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

Araştırma sahası ve yer aldığı Çukurova bölgesine yönelik bu çalışmalardan başka, doğrudan araştırma konumuzla ilgisinin bulunduğunu düşündüğümüz amaç, kapsam ve yöntem bakımından farklılıkları olmasına rağmen "problem cümlemize" yakın varsayım ve yaklaşımlarıyla çalışmamamıza katkı sağlayan iki temel çalışmadan bahsetmek gerekmektedir.

Bunlar:

Kılınç, G., (2006), **Türkiye'deki İlçelerin Kentleşme Derecelerine Göre İl Olma Potansiyellerinin Değerlendirilmesi.**

Bu çalışma, Uzman Şehir Plancısı Gökçen KILINÇ tarafından Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, Şehir Planlama Doktora Programının tamamlanabilmesi gereğince tez olarak hazırlanmış, ancak yayınlanmamıştır. Bu tez çalışmasından bir yıl sonra, yazar tarafından aynı başlık altında bir makale yayınlanmıştır (Kılınç, G., Gülersoy, N., Z., (2007), **"Türkiye'deki İlçelerin Kentleşme Derecelerine Göre İl Olma Potansiyellerinin Değerlendirilmesi"**).

Tez, altı bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmını oluşturan birinci bölümde araştırmanın amacı, konusu, kapsamı ve yöntemi açıklanmıştır.

"Kentleşme, Kent Sistemi ve İdarî Sınır kavramları ve Kuramsal Yaklaşımlar" başlığı altındaki ikinci bölümde "kentleşme", "kent sistemi" ve "idarî sınır" kavramları; kentleşme, kent sistemleri ve idarî sınırların belirlenmesi ile ilgili kuramsal yaklaşımlar üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde, *"Dünyada Kentleşme ve Kent Sistemleriyle İlgili Yapılan Çalışmalar ve Benimsenen Kriterler"* başlığı altında BM (Birleşmiş Milletler), AB (Avrupa Birliği), ABD (Amerika Birleşik Devletleri), Çin ve Hindistan'da yapılan çalışmalar irdelenmiştir.

Dördüncü bölüm, *"Türkiye'de Kentleşme ve Kent Sistemleriyle İlgili Yapılan Çalışmalar ve Benimsenen Kriterler"* başlığı altında ele alınmıştır. Bu başlık altında DPT (Devlet Planlama Teşkilatı)'nın çalışmaları, akademik çalışmalar, Türkiye'de kentlerin idarî statüsündeki değişikliklerle ilgili çalışmalar ele alınmıştır.

"Türkiye'de İdarî Açıdan İlçe Statüsündeki Kentlerin Kentleşme Potansiyellerinin Değerlendirilmesi" başlıklı beşinci bölüm, değerlendirme kıstasları ve kullanılan değişkenler, istatistiksel analiz aşamaları, Türkiye'de gelişme potansiyeli yüksek ilçeler ve özellikleri, Türkiye'de gerileme eğiliminde olan ilçeler ve özellikleri, son dönemde (1989'dan sonra) idarî statüsü değişen ilçelerin durumu, il olma talebinde bulunan ilçelerin özellikleri ve il olma potansiyelleri gibi bizim araştırma kapsamımıza yakın konu başlıklarından oluşmaktadır.

Tezin son kısmını meydana getiren sonuç bölümünde ise Türkiye'de kentleşmenin özellikleri ve yeni illerin kurulması ile ilgili sonuçlar, Türkiye'de kentleşme kıstasları ile ilgili sonuçlar ve Türkiye'de Kentleşme Problemlerinin Çözümüne Yönelik Öneriler yer almaktadır.

Aydoğar, Ş., İ., (2004), **Türkiye'de İlçelerin İl Olma Çalışmaları: Suşehri.**

Bu çalışma, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı Yüksek Lisans Programının tamamlanabilmesi amacıyla tez olarak hazırlanmış ve 2004 yılında İstanbul'da yayınlanarak kitaplaştırılmıştır.

Kitap, giriş ve sonuç bölümleri ile birlikte toplam altı bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde amaç açıklanırken kısaca Türkiye'nin yönetim yapısı ve TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi)'ne il olma talebiyle başvuran ilçe merkezleri ve Suşehri ilçe merkezi hakkında özet bilgiler verilmektedir. Araştırmanın konusu, kapsamı ve yöntemi ise kısa ve sade bir üslupla açıklanmaktadır.

"Türkiye'nin İdari Yapısı" başlığı altındaki birinci bölümde Türkiye'nin idari yapısını etkileyen ilkeler, merkezi yönetimin taşra teşkilatları ve Türkiye'de illerin kurulması ve gerekçeleri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, *"Tarihi, Coğrafi ve Demografik Yapısı ile Suşehri"* başlığı altında Suşehri'nin tarihçesi, coğrafi konumu ve özellikleri, nüfus gelişimi ve göç durumu, yerleşim özellikleri, sosyal ve ekonomik yapısı gibi özellikler idari coğrafya bakımından etüt edilmiştir.

Üçüncü bölüm, *"Suşehri'nde İl Olma Çalışmaları"* başlığı altında ele alınmıştır. Bu başlık altında Suşehri'nin il olmasına ilişkin talepler, Suşehri'nin il merkezi olmasını destekleyen ilçe ve beldeler, Suşehri'nin il olması hakkında basının yaklaşımı ve Suşehri'nin il olması yönünde TBMM'ne sunulan teklifler ele alınmıştır.

"Akıncılar ve Gölova İlçeleri" başlıklı dördüncü bölüm, Akıncılar ve Gölova ilçelerinin tarihi, coğrafi konum ve yüzey şekilleri, nüfus gelişimi ve yerleşmeler, kültürel ve ekonomik yapı gibi özellikleri ile idari coğrafya bakımından bizim araştırma kapsamımıza yakın konu başlıklarından oluşmaktadır.

Kitabın son kısmını meydana getiren sonuç bölümünde ise içerikte yer alan konuların sonuç kısımlarını oluşturan geniş bir özet yer almaktadır.

Araştırma konumuzla doğrudan ilişkisi olduğunu düşündüğümüz bu iki temel çalışmadan başka, amaç ve yöntem bakımından farklılıkları olmasına rağmen kapsamı ve kuramsal yaklaşımlarıyla çalışmamamıza dolaylı yönden katkı sağlayan başka çalışmalar da vardır. Aşağıda bu çalışmalar yayın yıllarına göre kronolojik bir düzende verilmiştir.

Dahiliye Vekaleti (İçişleri Bakanlığı), (1929-1953), İdare Taksimatı.

Tönük, V., (1945), Türkiye'de İdare Teşkilatının Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu.

Varınca, A. Kemal, (1947), "İdari Coğrafya Nedir?".

İzbırak, R., (1955), "Yöre Mefhumu ve Yöre Bilgisi".

TODAİE, (1960), Türkiye'nin İdari Taksimatı: (Bazı Mali ve Objektif Ölçütler).

Darkot, B., (1961), "Türkiye'nin "İdari Coğrafyası" Üzerine Düşünceler".

Laubadere, A., (1961), Devletin Ekonomik Hayata Müdahalesi ve Mülki Taksimatta Reform, (Çev. T, Akkutay, Ö. Ozankaya).

TODAİE, (1961),Türkiye'nin İdari Taksimatı.

İçişleri Bakanlığı, (1962), Mülki İdare Taksimatı.

Korkud, S., A., (1964), "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1909-1918 Yılları Arasında İdare Teşkilatı ve Amirleri Hakkında Bir İnceleme".

Toksöz, F., (1964), "Toplum Kalkınma Birimi Olarak <İlçe>".

Darkot, B., (1966), "Türkiye'de Coğrafi Bölgelerin Teşkilinde Kriterlerin Araştırılması".

Payaslıoğlu, A., (1966), Merkezi İdarenin Taşra Teşkilatı Üzerinde Bir İnceleme.

Yalçındağ, S., (1967), "Toplum Kalkınması Birimi Olarak İlçenin Finansman İhtiyacı".

Chapel Y., (1968), "İdari Azgelişmişlik", (Çev, Visalettin PEKİNER).

İçişleri Bakanlığı, (1968), Türkiye Mülki İdare Bölümleri.

Sünnetçioğlu, G., (1968), "İdari Planlamanın Ekonomik ve Sosyal Kalkınmada Rolü".

Şuvağ, Ü., (1969), "İdarî Coğrafya Araştırmaları".

Gözübüyük, A. Ş., (1971), Türkiye'nin İdari Yapısı.

İçişleri Bakanlığı, (1971), Türkiye Mülki İdare Bölümleri ve Bunlara Bağlı Köyler, Belediyeler.

Sürgit, K., (1972), Türkiye'de İdari Reform.

TODAİE, (1972), İdarenin Yeniden Düzenlenmesi İlkeler ve Öneriler.

Tricart, J., (1975), "Bölge Düzenleme ve Gelişme Problemlerinin İncelenmesinde Coğrafyacının Yeri", (Çev. Erol Tümertekin).

İçişleri Bakanlığı, (1976), Mülki İdare Bölümleri.

Yalçındağ, S., (1977), İlçe Özel Yönetimi: Kırsal Yöreler İçin Yeni Bir Demokratik Yerel Yönetim Birimi Denemesi.

Ortaylı İ., (1979), Türkiye İdare Tarihi.

Sanlı, İ., (1980), Türkiye İl Sistemi: Yapısal Özellikler, Bölgeleri ve Büyüme Performansı Üzerine Analitik Bir İnceleme.

Doğanay, H., (1984), Bölge Planlamasının Coğrafi Esasları.

İçişleri Bakanlığı, (1985), Türkiye Mülki İdare Bölümleri.

Geray, C., (1989), "Ülkenin Yönetsel Coğrafyası Gelişigüzel Değiştirilirken".

Gözübüyük, A. Ş. ve **Erdem, M., B., (1992),** Türkiye'nin İdari Yapısı.

Tunçel, H., (1994), Develi İlçesinin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası.

Başköy, S., (1995), "İlçe Kurmak ya da İlçe Olmak".

Kılıçkaplan, S., Köse, N., (1995), Temel Bileşenler Analizi ile İl Olabilecek İlçelerin Belirlenmesi.

Yazıcıoğlu, R., (1995), "İl ve İlçe Enflasyonu".

Dinçer, B., (1996), İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması.

Dinçer, B., Özaslan, M., Satılmıs, E., (1996), İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması.

Özçağlar, A., (1996), "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler".

TBMM, (1996), Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Cilt: 12 Ve 13.

Yüksel, A., (1996), "Yönetsel Bölünmenin Esasları ve Yeni Kurulan İl ve İlçeler".

Kılıçkaplan, S., Köse, N., (1997),"Hangi İlçeler İl Olmalıdır? İstatistiksel Bir Yaklaşım".

Özgür, E. M., (1997), "Yeni İlçe Merkezlerimizin Fonksiyonel Bakımdan Gösterdiği Değişiklikler".

DPT, (1998), İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996).

Yıldırım, T., (1999), Türkiye'nin İdari Teşkilatı.

Sanal, R., (1999), "İl ve İlçe Düzeyinde Planlamanın Örgütsel Sorunları".

Sanal, R., (2000), Türkiye'de İllerin Yeniden Düzenlenmesi.

Sanal, R., (2000), "Türkiye'deki İl Sayısının Artırılması Gerekli Midir?".

Sanal, R., (2000), "Türkiye'deki Siyasal Partilerin Yeni İl Kurulmasına İlişkin Söylemlerinin Seçmen Eğilimleri Üzerindeki Etkisi".

Sanal, R., (2000), "Yeni Kurulacak Bir İlin Kamu Mali Kesimi Üzerindeki Yükü Nasıl Hesaplanmalıdır?".

Karagel, H., (2001), Devrek'te Nüfus, Yerleşme ve Ekonomik Faaliyetler.

Yürüdür, E., Başıbüyük, A., (2002), "Orta Kelkit Yöresinde İdarî Yapılanmadan Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri".

Emre, C., Özşen. T., Özuğurlu, M., Karasu, K., (2003), Halkın Mülki İdareye Yönelik Tutum ve Beklentileri.

Kaya, O., (2003), İlçe Gelişme Planlarının Hazırlanması.

Özözen Kahraman, S., (2004), "Türkiye'de Yerleşim Birimlerinde İdari Statü Değişikliğinin Seçimlere Yansıması".

Özcan, K., (2005), Ortaçağda Anadolu'nun İdari Coğrafyasına Bakış Anadolu'da Selçuklu İdari Birimleri.

Özçağlar, A., (2005), "Türkiye'de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi".

Yıldırım, V., Nişancı, R., (2005), Yeni Belediyeler Kanunu Kapsamında İdari Sınırların Coğrafi Bilgi Sistemleri İle Belirlenmesi: Trabzon Örneği.

Özey, R. (2006), "Coğrafi Bölgelerin Siyasi Bölgeler Olarak Algılanması ve Sonuçları".

Yıldız, M. Z., Sındır, R., (2006), "AB'ye Giriş Sürecinde Türkiye'de Bölge Planlamasında Coğrafyaya İşlerlik Kazandırılmasının Önemi".

Özçağlar, A., (2009), "Türkiye'deki Yerel Yönetim Alanlarının İdari Coğrafya, Ulusal Kalkınma, Yerel ve Bölgesel Planlama Bakımından Önemi".

2. BÖLGE, MÜLKİ İDARE ALANI, ŞEHİRLEŞME VE MERKEZİ YER KAVRAMLARI İLE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

2.1. Bölge ve Mülki İdare Alanı Kavramları:

Coğrafya disiplin alanlarında varılan her türlü mekânsal yaklaşım "bölge" temasıyla ilişkilidir.

Bölge:

Sözlük anlamı olarak "bölge"; sınırları, yönetimsel ya da ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine ya da üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçasıdır (TDK, Türkçe Sözlük, 1998). Bazen tek bir özellik, bazen de birden fazla özellik bir araya geldiğinde bölgeyi oluşturabilmektedir. Burada önemli olan bölgeyi oluşturmaktaki amaçtır. Bu şekilde oluşturulacak olan bölgenin sınırları ise belirli ve kesin bir hat üzerinde çizilebilmektedir.

Coğrafi bölge ise yeryüzünün çeşitli doğal, beşeri ve ekonomik özelliklerine göre bileşke olarak belirlenmiş bir bölümüdür. *"Genel olarak bölge ile mekânsal bir bütünün belirli nitelikler bakımından bağdaşık olan bir parçası tarif edilmektedir,... yapılan genelleştirme sonucu varılan mekânsal kümeler, bölgeyi tanımlamakta kullanılmaktadır"* (Yiğit, 2006, s.33). Coğrafi bölge, amaç ne olursa olsun tek bir özelliğe göre belirlenemez ve sınırları her zaman belirgin ve kesin bir hat halinde olmayabilir. Coğrafi bölge her yönüyle ve büyük ölçüde bütünlük arz etmelidir. Coğrafi bölge çalışmalarında öncelikle kendine has özellikleri olan yörelerin ve bunların benzeyiş gösterenleri bir araya toplanarak bölümlerin (alt bölgelerin) belirlenmesi gerekmektedir. Benzerlik gösteren bölümlerin bir araya gelmesiyle de bölgeler oluşturulur. Buna göre, "bölge" kavramının sözlük anlamı ile coğrafi tanımı arasında özdeşlik ya da benzerlikler olduğu kolayca ifade edilmemelidir. Her şeyden önce sözlük anlamındaki eksiklikler tamamlanmalıdır. Coğrafi bölge, sınırları sadece yönetimsel ya da ekonomik birliğe göre belirlenen toprak parçası değildir. Coğrafi bölge, sadece toprak, iklim ve bitki özellikleri gibi doğal unsurların benzerliğine göre belirlenen toprak parçası olarak da ifade edilemez. Coğrafi bölge, üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası da olamaz. Bu alanlar aslında "yönetim alanları", "ekonomik alanlar", "…toprak, iklim ve bitki topluluğu alanları" ve "belirli bir ırkın yaşadığı alanlar" gibi mekân üzerindeki dağılışı ifade eden alanlardır. O halde tanım, *"... benzer özelliklerin bir araya gelmesiyle olmuş çevresinden farklı birliklerdir"* şeklinde düzenlenmesi gerekmektedir.

Görüldüğü gibi yaygın olarak kullanılan "bölge" kavramı ile "coğrafi bölge" kavramları çoğu zaman birbirine karıştırılarak aynı anlamda kullanılmaktadır. Coğrafi bölgeyi anlamak ve yaygın olarak kullanılan bölge kavramından ayırt edebilmek için her şeyden önce

onu meydana getiren aşama ve süreçleri kavramış olmak gerekmektedir. Buna göre coğrafi bölge, yeryüzünün bir parçası üzerinde görülebilen her şeyin toplu bir intibaından oluşan bölüm ve yörelerden meydana gelmektedir. Dolayısıyla bölgeyi anlayabilmek için coğrafi bölüm ve coğrafi yöre kavramlarını anlamak gerekmektedir.

Sözlük anlamı olarak **"yöre":**

* *Etraf, çevre, civar, daire, muhit, havali*. (TDK Tarama Sözlüğü, 1972; Divanü Lügati't-Türk; Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü (BSTS) / Orta Öğretim Terimleri Kılavuzu, 1963,http://tdkterim.gov.tr/bts/).

* *Yakınlarda, dört bir yan, bölge.* (BSTS / Gökbilim Terimleri Sözlüğü, 1969).

* *Bir bölgenin belli bir yer ve çevresini kapsayan sınırlı bölümü, havali, mahal, civar* (Güncel Türkçe Sözlük, http://tdkterim.gov.tr/bts/).

Yukarıdaki sözlük anlamlarından da anlaşılacağı üzere yöre kelimesi, her şeyden önce bir sahayı işaret etmektedir. Bu sahada mevcut bulunan unsurlar ve hüküm süren olaylar, hislerimizle idrak edebileceğimiz mahiyettedir (İzbırak, 1955, s.1 ve 9). Bu kavram Fransızcada "paysage (peyzaj)", İngilizcede "landscape" ve Almancada "landschaft" kelimeleriyle anlam bulmaktadır. Almanca "land", Türkçede "arazi" ve "memleket" anlamına gelirken, "schaft", bir bütünü, topluluğu, insanlar ya da başka şeyler arasındaki ilgiyi anlatır (İzbırak, 1955, s.2). Buna göre kelimenin Türkçede karşılığı "mekânsal bütünlük" ya da "coğrafi çevre"dir. Her nedense dilimizde "yöre" olarak ifade ettiğimiz bu anlam, bilim çevrelerinde landscape, landschaft ya da yaygın olarak peyzaj olarak kullanılmaktadır.

"Coğrafi anlamıyla yöre, içinde litosfer, hidrosfer, atmosfer ve biyosferden birer parçayı ihtiva eden bir muhit olup, burada toprak şartlarının, suların hava olaylarının ve canlıların kendine mahsus özel birtakım karşılıklı mahalli tesirleri mevcuttur ve işte böyle bir yer, yakınındaki başka yerlere göre bir birlik olarak belirmiştir". Kısaca yöre, kendine has özellikleri bulunan bir "bölgecik"tir (İzbırak, 1955, s.4).

Aralarında ilişkiler ve benzeyişler bulunan en az iki yöre bir araya geldiğinde, **"coğrafi bölüm"** olgusuna ulaşılır. Bölümler arasında görülen bağıntılar değerlendirildiğinde de coğrafi anlamda bir "**bölge"** oluşturulmuş olur. Dikkat edilecek olursa yöre temasından, bölüm ve bölge olgusuna geçişlerde karşılıklı mahalli etkiler giderek zayıflamakta ve mekânsal bütünlük her alansal geçişte biraz daha bozulmaktadır. Dolayısıyla yapılacak mülki idare çalışmalarında amaç idare merkezini belirlemek gibi yöreyi ya da yöreleri belirlemek olmalıdır. Böylece yönetim fonksiyonları bulunan bölüm ve bölgeler oluşturulabilir. Nitekim sözünü ettiğimiz yöre, bölüm ve bölge kavramları bir araziye/alana karşılık gelmekte ve "arazi/alan planlaması", belirli bir muhitin kalkınma ve gelişmesi için hukuki şartları haiz ve planlı bir hareket hattı sağlayan bir organizasyondur.

Türkiye'de planlama sahası olarak seçilen mekânlar, sahip oldukları alanların büyüklüğü ve taşıdıkları özellikler nasıl olursa olsun "bölge" sıfatıyla ifade edilmekte; dolayısıyla planlanacak konu ya da konulara göre özel olarak sınırlandırılmış her türlü saha bölge olarak nitelendirilebilmektedir. Özçağlar'ın *"Yapılan bu bölge ayrımlarının planlama kapsamında belirli bir amaca yönelik olarak yapılmış olması bir takım tutarsızlıkları da beraberinde getirmekte ve bölge kimliğini belirsiz hale sokmaktadır"* (Özçağlar, 2003, s.4) şeklinde ifade ettiği gibi "bölge" kavramının değişik yaklaşımlarla kullanılması, kavram niteliğini korumaktan çok genelleme yapılarak kavramın netliğini kaybetmesine neden olmaktadır. Bilindiği gibi coğrafi çevremiz, çok karmaşık bir yapıya sahiptir; bölgeler de bu sebepten dolayı kompleks birer mekan ünitesidir. Bu ünitenin yapısı veya dokusu, çeşitli fiziki ve beşeri unsurların örülmesinden meydana gelmiş çok karışık bir dokumadır. Ünite içerisinde hâkim rolü oynayan unsurlar bir yerden diğerine değişir. Aynı zamanda bu unsurlar birbirine karşılıklı olarak tesir ağları ile sıkı bir şekilde bağlıdırlar. Mekânın imkânları geniş ölçüde bu bünyeye bağlıdır. Bünye ve onun sahip olduğu imkânlar, zamanın akışına bağlı olarak değişebileceği gibi, mekânı imar eden insanoğlunun bilim ve teknoloji seviyesine göre de değişebilir (Erinç, 1959, s.39).

Bölgesel coğrafyanın "bölge planlaması"na yönelik ilgisizliği ve başarısızlığı ileri sürülerek 1950'li yıllarda ABD'de "Bölge Bilimi" adıyla çok disiplinli bir alan oluşturulmuştur (Tricart, 1975, s.86). Bu alan coğrafya dâhil olmak üzere, şehir planlama, sosyoloji, tarih, etnografya, filoloji, ekonomi, ekonometri, istatistik ve matematik gibi ihtiyaçlar ölçüsünde kadrosu değişkenlik gösteren modüler bir yapıya kavuşturulmuştur. Bilimsel çalışma ilkeleri, yöntemleri, bakış açısı ve vizyonu birbirinden farklı olan bu disiplinlerin "bölge" anlayışı şüphesiz birbirinden farklıdır. Ancak "grupla çalışma teknikleri" ile ortaya koydukları farklı bakış açıları bir takım ortak noktalarda buluşabilmekte, bir disiplinin metodolojik olarak ele almadığı bazı hususlar başka bir disiplin tarafından detaylı bir şekilde ele alınabilmektedir. Ancak, bölge bilimcilerinin yapacağı her türlü değerlendirme sonucu, konunun uzmanı olan coğrafyacı görüşü alınmadan pratikte kullanılmaya çalışılırsa bölge sınırlandırılması konusunda telafisi mümkün olmayacak hatalar ortaya çıkacaktır. Bu nedenle planlaması yapılacak alanlara verilecek "bölge" adlarının öncelikli olarak coğrafyanın bilimsel esaslarıyla bağdaşıp bağdaşmadığının belirlenmesi gerekmektedir.

Doğal bölgeler, yeryüzünde bütünüyle doğal faktörlerin karşılıklı etkileşimiyle meydana gelmiş, sahip oldukları özellikleri itibariyle genelde bütünlük sağlayan büyük alanlı ortamlardır (Özçağlar, 2003, s.4). Doğal bölgeler, kendi içlerinde sahip oldukları özellikleri itibariyle bölümlere, yörelere ve kesimlere ayrılabilmektedir (Erol, 1993, s.13-20). Doğal bölgeleri yeryüzü şekillerine, iklime, hidrografyaya, doğal bitki örtüsüne, faunaya, toprak örtüsüne ve doğal afetlere göre ele almak mümkündür (Tunçdilek, 1987).

İnsanın yeryüzüne ayak bastığı günden başlayarak günümüze kadar edindiği bilgi birikimi, deneyimleri ve davranış biçimlerine bağlı olarak doğal ortam içinde tesis ettiği sosyo-ekonomik ortam, insan faaliyetlerinin durumuna ve gelişmişlik düzeyine göre yeryüzünde farklı nitelikte işlevsel bölgelerin ayrılmasını sağlamıştır. İşte **sosyoekonomik bölge**, insan faaliyetlerine bağlı olarak yerleşim durumuna, nüfusa hammadde üretimi, sanayi ve hizmet üretimine bağlı olarak yeryüzünde meydana gelmiş bölgelerdir (Özçağlar, 2003, s.6).

Oluşturulmak istenen bölge ister "doğal bölge", ister "kültürel bölge" niteliği taşısın mekân ile insan sentezine bağlı olarak oluşturulmak durumundadır. Mekân ve insan etkileşimi ancak coğrafi ortamda yaşanabilmektedir. Coğrafi ortam, doğal ortam ile beşeri ortamın sentezinden oluşur. Dolayısıyla yeryüzünü ancak "coğrafi ortama" göre bölgelere ayırmak mümkündür. Tümertekin'in ifade ettiği gibi, *"...Filhakika, bir mevzii coğrafya etüdünün başlıca şu meseleleri ihata etmesi lazımdır: Coğrafi mevkii, fiziki hususiyetler; iklim, yüzey şekilleri ve hidrografya, biocoğrafya, topraklar, beşeri ve iktisadi durum: Nüfus ve yerleşme, istihsal ile ilgili hususlar, ziraat, sanayi, madencilik ve diğer faaliyetler, münakale"* (Tümertekin, 1960, s.53).

Mülki İdare Alanı:

İdare / idara; geçim, kanaat, iktisat. İdare etmek / idara olmak: geçinmek, iktisat etmek (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, http://tdkterim.gov.tr). İdare, 1.Yönetme, yönetim, çekip çevirme, 2. Ülke işlerinin yürütülmesi, kamuya ilişkin hizmetlerin bütünü (Güncel Türkçe Sözlük, BSTS / Medeni Hukuk Terimleri Sözlüğü, 1966, http://tdkterim.gov.tr/bts/).

Sözlük anlamlarından da anlaşılacağı üzere **idare**, siyasi ve hukuki çerçeve içerisinde devletin yasama ve yürütme yetkilerinin saptadığı, toplumun uygarca ve daha düzenli yaşamasını sağlamak ve sürdürmek için kamu gücü ve usulleri kullanılarak doğrudan, devamlı ve ahenkli bir biçimde kamusal faaliyetlerin yürütülmesi işlevidir.

İdarenin konusu, toplumda düzenin sağlanması, kamunun uygar ve ortak gereksinimlerinin karşılanması, özel kişilerin kamuya yararlı işlerinin desteklenmesi, toplumun ihtiyaçlarının belirlenmesi ve planlanmasıdır. Dolayısıyla idare ile devletin yürütme yetkisi arasında yakın ilişki vardır. Yürütme aynı zamanda, merkezi idarenin merkez örgütünü oluşturmaktadır. Yürütmenin yasama ile olan ilişkileri, kanun hükmünde kararnameler, uluslararası antlaşmalar ve yasa tasarıları çıkarmak gibi işlemleri dışında kalan görevleri hukuken idari işlemlerdir. Bu nedenle idare konusu, Anayasanın yürütme bölümünde düzenlenmiştir (TBMM, 1982, Madde: 101-137).

Anayasa, Türkiye Cumhuriyeti idaresinin merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına göre kurulacağını; görevlerinin ve kuruluşunun kanunla olacağını; kamu tüzel kişiliğinin de ancak yasayla veya yasanın açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulacağını hükme bağlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün

sonucu olarak da idarenin kuruluş ve görevleri bakımından bir bütün olduğu ilkesi getirilmiştir (TBMM, 1982 b, Madde: 123). Dolayısıyla Anayasada belirlenen Cumhuriyet'in temel nitelikleri, idarenin de temel nitelikleridir. Aynı şekilde Devletin temel amaç ve görevleri, aynı zamanda idareye verilmiş görevlerdir (TBMM, 1982, Madde:2, 5 ve 123-127).

İdare teşkilatı, kamu gücü ve usulleri, siyasi ve hukuki ölçüler çerçevesinde Devletin, toplumun düzenli yaşaması ve kamusal faaliyetlerin sürdürülebilir bir biçimde yürütülmesini sağlamak amacıyla düzenlediği idare teşkilatı, Anayasa gereğince *"merkezden yönetim"* ve *"yerinden yönetim"* olmak üzere iki ana başlıkta ele alınabilir:

A. Merkezden Yönetim:

Kamu hizmetlerinin merkezi bir otorite tarafından yürütülmesi usulüdür. Merkezden yönetim, *"Merkez teşkilatı"* ve *"Taşra teşkilatı"* olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Merkez teşkilatını yürütme organı olan Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve bakanlıklar oluştururken; il, ilçe, bölge ve yurtdışı teşkilatları ise merkeze bağlı ve merkezin belirlediği esaslara, emirlere göre hareket eden taşra kuruluşlarıdır. Bir taşra teşkilatı olan "bucak örgütü", bakanlıkların kuruluşunu düzenleyen yasada yer almamasına rağmen, İl İdaresi Kanunu'ndaki hükümler gereğince hukuken varlığını sürdürmektedir.

Bununla birlikte merkezi yönetimde, merkeze karar almada yardımcı olan ve çeşitli konularda bizzat karar alma yetkisi bulunan Milli Güvenlik Kurulu, Devlet Denetleme Kurulu, Danıştay, Sayıştay, Devlet Planlama Teşkilatı, vb. yardımcı kuruluşlar da vardır.

Merkezi İdare'nin taşra teşkilatı, 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 126. maddesinde yer alan *"Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır"* hükmüne uygun olarak düzenlenmiştir. Yasaya göre kamu hizmetlerinin görülmesinde verimlilik ve uyum sağlamak için birden fazla ili içine alan merkezi idare teşkilatları da kurulabilmektedir. 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, illeri ilçelere, ilçeleri de bucaklara bölmüştür. Bucaklar ise idari yetki sahaları içerisindeki mahalle ya da köylere ayrılmaktadır. Bu bakımdan köyler, idari işlevleri itibariyle merkezi idare taşra teşkilatının en küçük yönetim organizasyonu durumundadırlar. Ancak Anayasa ve İl İdaresi Kanunu hükümlerine göre köyler, merkezi idare taşra teşkilatı kapsamında değil, yerel yönetimler teşkilatı kapsamı içerisinde yer almaktadır.

Buna göre Türkiye'nin mülki idare yapısına göre il, ilçe, bucak ve köyler, sınırları içinde çeşitli özellikler gösteren idari/yönetimsel fonksiyonlu alanları ifade etmektedir. Bu alanların en belirgin özelliği, yönetim merkezi durumundaki yerleşmenin coğrafi karakterinden ziyade, temsil ettiği yönetimsel organizasyonun siyasal gücü durumunda olmasıdır. Bu alanlar, idari fonksiyonları ve bağlı yerleşmeleriyle birlikte sınırlı bir alanı temsil ederler. Ancak coğrafi anlamda bir üniteyi temsil etmeyebilirler.

Coğrafi ünite olarak tanımlanabilecek yönetimsel alanlarda idari özelliğe paralel olarak çeşitli coğrafi özelliklerinin de benzerlikler göstermesi muhakkaktır. Bu alanların sınırları kesin ya da keskin hatlar çizmemiş olsa da diğer yönetimsel alanlardan belirgin bir biçimde ayrılmaktadır.

İdari/yönetimsel alanlar, siyasi olarak ve mevcut yasalara bağlı kalınarak oluşturulmuş "yönetim bölgeleri", "mülki idare bölgeleri" ve "mahalli idare bölgeleri" olarak tanımlanabilmektedir. Söz konusu alanlar ayrıca "idari bölge", "idari bölüm", "idari alan" ve "idari ünite" şeklinde de ifade edilmektedir.

Coğrafi ünite özelliği gösteren idari/yönetimsel alanlarda yaşayan insanların sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerinin bilinmesi ve bu özelliklerin büyük ölçüde birbirine benzemesi; o alanlardaki potansiyelin ortaya konulmasında, sorunların ve ihtiyaçların tespitinde, problemlerin çözümünde, geleceğe yönelik planlamalarda, vb mekânsal çalışmalarda büyük yararlar sağlamaktadır. Bu durum her şeyden önce yerel yönetim örgütlerinin çalışmalarını kolaylaştırırken, aynı zamanda hizmetlerin yerine ve zamanında ulaşmasını da sağlamaktadır. Yerel yönetim örgütlerinin verimli bir şekilde çalışabildiği, hizmetlerin yerine ve zamanında ulaşabildiği bu tür alanlarda merkezi otoritenin varlığını hissettirmesi ve sürekliliğini sağlaması daha kolay olmaktadır. Buna göre ülkenin mülki idare teşkilatlanmasında en çok dikkat edilmesi gereken husus, idari/yönetimsel alanların belirlenmesinde coğrafi faktörlerin göz ardı edilmemesi ve idari/yönetimsel alanların sınırları çizilirken, idari birlikler değil, daha çok coğrafi birlikler oluşturulmaya yönelik çalışılmalar yapmak olmalıdır. Elbette bu yapılırken akademik kariyerleri coğrafya, şehirsel planlama, kırsal planlama ve bölge planlama olan uzmanlarla çalışılması gerekmektedir.

Ülkemizde bu konuyla ilgili çalışmalar yapmakta olan Başbakanlık ve İçişleri Bakanlığı bünyesinde; Devlet Planlama Teşkilatı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü ve Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü gibi kurumlar bulunmaktadır. Söz konusu kurumlarda geçmişten günümüze idari/yönetimsel alanların belirlenmesine yönelik çeşitli etüt çalışmaları yapılmış ve yapılıyor olmakla birlikte, bu kurumlarda çalışan coğrafyacı, şehir planlamacısı, kırsal alan planlamacısı ve bölge planlamacısı, sosyolog, hukukçu ve ekonomist gibi uzmanların sayısı ve yaptıkları çalışmaların yeterli olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim ülkemizde idari/yönetimsel alanların belirlenmesinde ortaya konulmuş pek çok yanlış uygulama bulunmaktadır. *"Türkiye'nin idari bölümlenmesinde siyasi iktidarların politikaları etkili olduğu için coğrafi gerçeklerden uzak bir takım düzenlemeler yapılarak TBMM'den çıkartılan yasalarla yeni ilçeler ve iller kurulmakta ve bunlara merkezler tayin edilmektedir"* (Özçağlar, 1996, s.24). Bunun en önemli nedeni, idari/yönetimsel alanlara siyasi faktörlerin etkisiyle sadece "yönetilen alan" gözüyle bakılması

ve bir idari ünite oluşturulmaya çalışılmasıdır. Ancak bu şekilde birlik oluşturma anlayışı ile hiçbir zaman coğrafi anlamda bölge, bölüm ve yöre kavramlarına yaklaşılamamıştır.

İdari/yönetimsel alanlarda, siyasi bir otorite veya güç birliği vardır. Dolayısıyla idari/yönetimsel alanlar için sadece siyasi organizasyon yeterlidir. Coğrafi alan kavramını belirleyen kıstaslar ise doğal, beşeri ve ekonomik özelliklerin tümünü kapsamaktadır. Öyleyse coğrafi esaslara göre sınırlandırılmış bir alanda ülke, il, ilçe, bucak ve köy gibi idari fonksiyonlu yerleşme birimlerinden veya güç birliğinden söz etmek mümkündür. Dolaysıyla, coğrafi alan ile idari/yönetimsel alan kavramları, temelde birbirinden farklı anlamlar taşısa da içerik olarak coğrafi alan, idari/yönetimsel alanı kapsamaktadır. Ancak bir idari/yönetimsel alan; kendi içinde benzer ve çevresinden farklı doğal, tarihi, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikler taşıyorsa bir coğrafi alan ile örtüşebilmektedir.

Buna göre Türkiye'de mülki idare yapısını meydana getiren idari/yönetimsel alan birlikleri ve kuruluş ölçütlerini yasal çerçeveleri kapsamında ayrı ayrı ele alacak olursak;

İl İdari Alanı:

İl, kelime olarak diyar, iklim, memleket, ülke, yurt, vilâyet, oba ve aşiret gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca şehrin niteliklerini taşıyan büyük yerleşim yeri ve ülkenin vali yönetimindeki bölümü gibi anlamları da vardır (Güncel Türkçe Sözlük, Tarama Sözlüğü, Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, Kişi Adları Sözlüğü, http://tdkterim.gov.tr/bts/).

İl, idarî hiyerarşik yapılanma içinde ilçelerin üstünde yer alan, merkezî yönetim birimlerinin bulunduğu ilçe, bucak ve köylerden müteşekkil sınırları belirlenmiş bir yönetimsel yapılanmadır. Belli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile, birden çok ili içine alan çevrede, bu hizmetler için yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebİlir (TBMM, 1949, Madde:3). Ülkemizde tek bucaklı ilçelerin sayısı çok olmasına rağmen, tek ilçeli il yoktur. Buna örnek olarak Bayburt İli gösterilebİlir. Bayburt İli'nin merkez ilçesi dışında Aydıntepe ve Demirözü olmak üzere iki ilçesi bulunmaktadır.

"İl", idari bölge sistematiğinde bir idari/yönetimsel alanı ifade etmekte, bu alana yönetim merkezliği yapan yerleşme ise "il merkezi" olarak tanımlanmaktadır. İl idari/yönetimsel alanları ile il merkezleri farklı alanları ifade ettiğinden, farklı adlarla da anılabilmektedir. Dolayısıyla ülkemizdeki bazı illerin idari/yönetimsel alanları ile il merkezlerine verilen adlar da birbirinden farklıdır. Bu farklılık zaman zaman karışıklık yaratmaktadır. Ayrıca il idari/yönetimsel alanı ile il merkezi aynı adı taşıyan illerimiz için de bir karmaşa söz konusudur. Örneğin, "Osmaniye İli" ile "Osmaniye Şehri" arasındaki kavramsal farklılığın çoğu zaman karıştırıldığı olmaktadır. Benzer şekilde "Hatay İli" ile "Antakya Şehri", "İçel İli" ile "Mersin Şehri", "Kocaeli İli" ile "İzmit Şehri", "Sakarya İli" ile "Adapazarı Şehri" arasında olduğu gibi.

2002 yılında yapılan bir düzenleme ile İçel İli'nin adı il merkezi durumunda olan Mersin şehrinin adıyla karıştırıldığı için "İçel" adı kaldırılıp ilin adı "Mersin İli" olarak değiştirilmiştir (TBMM, 2002, Kanun No: 4764). Aynı şekilde 2008 yılında yapılan bir düzenleme ile Kocaeli İli'nin merkezi durumunda olan İzmit merkez ilçesinin adıyla karıştırıldığı için ilin adı "Kocaeli İli" olarak, Sakarya İli'nin merkezi durumunda olan Adapazarı merkez ilçesinin adıyla karıştırıldığı için İlin adı "Sakarya İli" olarak yeniden düzenlenmiştir (TBMM**,** 2008 a, Kanun No: 5747). Böylece ülkemizde Hatay dışında tüm illerin isimleri ile o illerin merkezlerini oluşturan yerleşmelerin ismi aynı hale gelmiştir. Özetle "il", sınırları içindeki idari/yönetimsel alanı, yalın haldeki "Osmaniye" veya "Osmaniye şehri" ise il merkezi durumundaki yerleşmeyi ifade etmektedir.

Bir ilde, il merkezi durumunda olan yerleşmenin de içinde yer aldığı ilçe alanına "merkez ilçe", diğer ilçe alanlarına ise "taşra ilçeleri" denilmektedir (Özçağlar, 1996, s.15-21). Ülkemizde bünyesinde Büyükşehir Belediyesi bulunan 16 il merkezi bulunmaktadır. Bu merkez ilçe alanları ayrıca "semt ilçeleri"ne bölünmüş durumdadır (Tablo 2.1).

Tablo 2.1. Türkiye'deki Semt/Mahalle İlçeleri (2009).

İL	SEMT İLÇELERİ	
Adana	4 ilçe	Çukurova, Sarıçam, Seyhan, Yüreğir
Ankara	9 ilçe	Altındağ, Etimesgut, Çankaya, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Pursaklar, Sincan, Yenimahalle
Antalya	5 ilçe	Aksu, Döşemealtı, Kepez, Konyaaltı, Muratpaşa
Bursa	3 ilçe	Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım
Diyarbakır	4 ilçe	Bağlar, Kayapınar, Sur, Yenişehir
Erzurum	2 ilçe	Palandöken, Yakutiye
Eskişehir	2 ilçe	Odunpazarı, Tepebaşı
Gaziantep	2 ilçe	Şahinbey, Şehitkâmil
İstanbul	34 ilçe	Adalar, Arnavutköy, Ataşehir, Avcılar, Bağcılar, Bahçelievler, Bakırköy, Başakşehir, Bayrampaşa, Beşiktaş, Beykoz, Beylikdüzü, Beyoğlu, Çekmeköy, Esenler, Esenyurt, Eyüp, Fatih, Gaziosmanpaşa, Güngören, Kadıköy, Kâğıthane, Kartal, Küçükçekmece, Maltepe, Pendik, Sancaktepe, Sarıyer, Sultangazi, Şişli, Tuzla, Ümraniye, Üsküdar, Zeytinburnu
İzmir	11 ilçe	Balçova, Bayraklı, Bornova, Buca, Çiğli, Gaziemir, Güzelbahçe, Karabağlar, Karşıyaka, Konak, Narlıdere
Kayseri	2 ilçe	Kocasinan, Melikgazi
Kocaeli	6 ilçe	Başiskele, Çayırova, Darıca, Dilovası, İzmit, Kartepe
Konya	3 ilçe	Karatay, Meram, Selçuklu
Mersin	4 ilçe	Akdeniz, Mezitli, Toroslar, Yenişehir
Sakarya	6 ilçe	Adapazarı, Arifiye, Erenler, Ferizli, Serdivan, Söğütlü
Samsun	3 ilçe	Atakum, Canik, İlkadım

Kaynak: TÜİK (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2009).

İl merkezlerinin genellikle şehir özellikli yerleşmeler olduğu düşünülür. Bu haklı bir yargıdır. Ancak pratikte böyle değildir. Ülkemizde kasaba özellikli il merkezleri de bulunabilmektedir. Bu tür illere özellikle ülkemizin doğu yarısından örnekler verilebilir. Ardahan, Bayburt, Gümüşhane, Hakkâri, Iğdır ve Şırnak gibi daha ziyade hizmetler sektörüne ait fonksiyonların ağırlıkta olduğu gelişmekte ve şehirleşmekte olan il merkezlerimiz vardır. Ancak bir yerin kasaba ya da şehir olarak adlandırılabilmesi için fonksiyonel yerleşim

özelliklerinin ve yapısal gelişim durumlarının bizzat yerinde incelenmesi gerekmektedir. Yalnızca nüfus kıstası ölçü alındığında günümüz koşullarında nüfusu 20.000'den fazla sahip olan yerleşmelerde şehir özelliği görülebilmektedir (Özçağlar, 1996, s. 20-21).

İllerin kurulması, kaldırılması, merkezlerinin belirtilmesi veya adlarının değiştirilmesi kanunla düzenlenir (TBMM, 1949, Madde: 2, Fıkra: A). Anayasa, il kurulabilmesi için, coğrafi durumun, ekonomik koşulların ve kamu hizmetinin gereklerinin göz önünde bulundurulmasını emretmektedir (TBMM, 1982, Madde:126 ve TBMM, 1949, Madde:1). Bu nedenle, seçim zamanlarında siyasal amaçlı il kurulması Anayasaya aykırıdır. *"İdari merkezlerin belirlenmesi yasa ile mümkündür. İstenilen herhangi bir yerleşim birimi gelişmemiş olsa bile ilçe veya il merkezi yapılabilmektedir. Yerleşmenin gelişmişlik durumu bazı zorunlu hallerde dikkate alınmamaktadır"* (Özçağlar, 1996, s.24). Ancak yerleşmeler kanunla kasaba veya şehir yapılamaz. Bu statüler o yerleşmelerin yapısal ve fonksiyonel gelişmeleriyle kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yerleşmeler geçici olan idari unvanlarıyla değil de kalıcı olan coğrafi karakterleriyle ele alınmalıdır.

Türkiye'nin mülki idaresinde daha çok siyasilerin politikaları etkili olduğu için ilmi gerçeklerden uzak bir takım çalışmalar yapılarak; bugünlerde TBMM'den çıkması beklenen kanun ve kanun hükmünde kararnamelerle Akhisar (Manisa), Alanya (Antalya), Anamur (İçel), Bafra (Samsun), Bandırma (Balıkesir), Beyşehir (Konya), Ceyhan (Adana), Kızıltepe (Mardin), Kozan (Adana), Lüleburgaz (Kırklareli), Nazilli (Aydın), Polatlı (Ankara), Salihli (Manisa), Siverek (Şanlıurfa), Sungurlu (Çorum), Tarsus (Mersin), Turgutlu (Manisa), Turhal (Tokat), Viranşehir (Şanlıurfa), vb. yeni illerin kurulması planlanmakta, buralara merkezi yerler tayin edilmekte ve ciddi miktarlarda kamusal kaynak ayrılması öngörülmektedir (Posta Gazetesi, 13.07.2007). İl örgütünün kurulması için harcanan bu kamusal kaynakların mevcut illerin kalkındırılmasına yönelik daha verimli yatırımlarda kullanılması mümkündür. Ancak, ilçe merkezlerimizdeki il merkezi olma hevesi, siyasal partileri de yanlış yönlendirmektedir. Bu talepler karşısında siyasetçilerin duyarsız kalmaları doğaldır ki beklenemez. Bu sebeple, Türkiye'deki il sayısı 1921-2009 yılları arasında 16 kez değişikliğe uğramıştır. 1921'de 72 olan il sayısı 1933'e kadar olan dönemde azaltılmaya çalışılırken, 1933 sonrasında sürekli artış göstermiştir. İl sayısı 1933'de 57'ye kadar düşürülürken, 1999 yılında 81'e çıkartılmıştır. İl sayısı 1939-1953 yılları arasında 14 yıl boyunca 63'te, 1957-1989 yılları arasında 32 yıl 67'de kalmıştır. Bunun dışındaki dönemlerde sık sık değişikliğe uğramıştır.

İl genel idaresinin başındaki mülki amir vali'dir. Bakanlıkların kuruluş kanunlarına göre illerde lüzumu kadar teşkilat bulunur. Bu teşkilatın her birinin başında bulunanlar il idare şube başkanlarıdır. Bunların emri altında çalışanlar ise ilin ikinci derecede memurlarıdır. Söz konusu bu teşkilat valinin emri altındadır (TBMM, 1949, Madde:4) Valiler, devlet memuru olma koşullarını taşımak kaydıyla, 09.06.1930 tarih ve 1700 sayılı "Dâhiliye Memurları

Kanunu"nda belirtilen, hukuk, siyasal bilgiler, iktisat, işletme, iktisadi idari bilimler ile bunlara denk fakültelerden mezun olanlar arasından (TBMM, 1930 c, Madde:2, Fıkra: B), İçişleri Bakanlığının inhası (*Resmî bir göreve atama veya bir üst aşama için yazılan yazı*), Bakanlar Kurulunun kararı ve Cumhurbaşkanının tasdiki ile atanır (TBMM, 1949, Madde:6). Vali ilde devletin, hükümetin ve ayrı ayrı her bakanın temsilcisi ve bunların idari ve siyasi yürütme vasıtasıdır (TBMM, 1949, Madde:9). İldeki bakanlık görevlilerinin en üst amiri validir. Bunun sonucu olarak da tüm bakanlar valinin amiridirler. Ancak uygulamada valilerin sadece İçişleri Bakanlığı'na bağlı oldukları gibi yanlış bir kanı yerleşiktir. Bazı bakanların da bu yanlış bilgiye sahip olduklarını sıkça görmekteyiz. İlin her yönden genel idare gidişini düzenlemek ve denetlemek (TBMM, 1949, Madde:9, Fıkra: E); yasaların ve hükümet emirlerinin uygulanmasını sağlamak (TBMM, 1949, Madde:9, Fıkra: C), kamu düzenini korumak (TBMM, 1949, Madde:11), kamu malları ve hazine arazilerini korumak (TBMM, 1949, Madde:9, Fıkra:İ) valinin görevleri arasındadır.

Yasayla geniş yetkiler verilen valiler, uygulamada merkezin tutumu nedeniyle, bu yetkilerini kullanamamaktadırlar. İktidar partilerinin ve il örgütlerinin valilere müdahale ettikleri bilinen bir gerçektir. Valilerin kolayca görevden alınabilmeleri, mesleki güvenceden yoksun bulunmaları, merkezin ve siyasal partilerin etkisini arttıran önemli bir faktördür.

Bakanlıkların ildeki görevleri il örgütleri tarafından yürütülür. Bu birimler valinin emri altında çalışırlar. Ayrıca valinin başkanlığında, hukuk işleri müdürü, defterdar, milli eğitim, bayındırlık, sağlık ve sosyal yardım, tarım ve veteriner müdürlerinden oluşan bir il idare kurulu oluşturulmuştur (TBMM, 1949, Madde: 57).

İdare kurulları, idari, istişari ve hukuki olmak üzere türlü karar alırlar. İdare kurullarının idari yetkileri kanun ve tüzüklerle kendilerine verilen görevlerdir (TBMM, 1949, Madde: 60). İdare kurullarının hukuki, idari ve istişari görüşmeleri mevcut üyenin yarısından bir fazlası hazır olmadıkça yapılamaz. Oyların eşitliği halinde başkanın bulunduğu taraf çokluk sayılır TBMM, 1949, Madde: 61). Dolayısıyla kurulun en önemli görevlerinden biri, görevleriyle ilgili veya görevleri sırasında suç işleyen memurların yargılanmalarına gerek olup olmadığına karar vermektir.

İlçe İdari Alanı

İlçe, *"idarî bir kent tanımı olup, genellikle merkezî yönetimin bazı birimlerinin olduğu yerleşmeleri ifade etmektedir. Her ülke için bu kavram farklılık gösterir. Genel olarak "township, district, county ve sub-province" kavramları ülkemizde "ilçe" olarak tanımlanan yerleşmelere karşılık gelmektedir. İlçeler için ülkemizde demografik, ekonomik ya da fonksiyonel açıdan yasalarla belirlenmiş net bir tanımlama ve sınırlama bulunmamaktadır"* (Kılınç, 2006, s.5). Kılınç'ın bir şehir plancısı olarak ilçeleri "idari kent/şehir" şeklinde ifade etmesi, temelde bir tanımlamadan ziyade bir beklentidir. Nitekim Türkiye'de şehirsel vasıflara

sahip yüzlerce ilçe merkezi bulunmaktadır. Bu ilçe merkezleri sahip oldukları merkezi özellikleri ile fonksiyonel etki sahalarında bulunan kırsal sahalara yönetimsel ve kamusal hizmetleri götürebilecek kabiliyettedirler. Bundan ötürü ilçe merkezlerinin şehir vasıflarına sahip olmaları gerektiğini düşünmek doğaldır ve haklı bir beklentidir. Ancak ülkemizde şehir vasıflı ilçe merkezleri olduğu kadar, kasaba ve köy vasıflı ilçe merkezleri de vardır. Maalesef sayıları şehir vasıflı olanlardan da fazladır. Bu doktora çalışmasının nihai amacı da zaten bu sorunun tahlilini yaparak sonuçlarını ortaya koyabilmektir. Dolayısı ile ilçeleri genel anlamda "idari kent/şehir" alanları olarak tanımlamak kanaatimizce doğru değildir. Nitekim ilçeler, merkezleri köysel ya da şehirsel vasıflar taşıyabilen bucak ya da bucak teşkilatlarından oluşan ve alt birimleri köyler olan idari ünitelerdir. *"Türkiye'deki ilçe merkezlerimizden bazıları fonksiyonel bakımdan köylerdeki devamlı kır yerleşmelerinden farklı bir karakterde olmayıp, bazıları kasaba bazıları da şehir özellikli yerleşmelerdir. Bir köy yerleşmesinin ilçe merkezi yapılışı oranın ani bir şekilde şehir olmasını sağlamamaktadır. Bir yerleşme idari görev almadan da gelişerek kasaba, hatta şehir özelliği gösterebilir. Örneğin, Kozlu ve Kilimli (Zonguldak), Derince ve Darıca (Kocaeli), Erenler (Sakarya) ve Esenyurt (İstanbul) 2000 yılı istatistiklerine göre idari fonksiyonu olmayan şehir özellikli yerleşmelerdir"* (Özçağlar, 1996, s. 17).

Bir ilçenin merkez bucağındaki merkezi yerleşmeye "ilçe merkezi" denilmektedir. Ancak her ilçe merkezi şehirsel bir yerleşme değildir. Bu yüzden ülkemizde ilçe ve ilçe merkezleri için demografik, ekonomik ya da fonksiyonel açıdan yasalarla belirlenmiş net bir tanımlama ve sınırlama bulunmamaktadır. *"İlçe merkezlerinden bir kısmının nüfusu 1500'ün altında olup, kır yerleşmesi özelliği taşımaktadırlar. İlçe merkezi yapılan Musabeyli ve Polateli (Kilis), Doğanyurt (Kastamonu), Kale (Malatya), Lalapaşa (Edirne), Yayladere (Bingöl), Kofçaz (Kırklareli), Akçakent (Kırşehir), Ovacık (Çankırı) ve Asarcık (Samsun)'ın nüfusları 1500'ün altındadır"* (Özçağlar, 1996, s. 17).

Günümüzde Türkiye'nin mülki idare bölünüşündeki düzenlemeler daha çok siyasi iktidarların takdirinde olduğu için jeopolitik ve jeostratejik konum, asayiş ve güvenlik, ekonomik koşullar ve siyasi nüfuzu nedeniyle Sumbas ilçesi örneğinde olduğu gibi bir yerleşme köy dahi olsa ilçe merkezi yapılabilmektedir. *"Böyle bir yerleşim birimine devletin götüreceği hizmetler oranın kısa sürede gelişmesini sağlamakta ve kasaba özelliği kazanmasına yol açmaktadır. Eğer bu merkez zamanla daha da gelişir ve bir şehirde bulunması gereken özellikleri bünyesinde toplarsa, şüphesiz şehir yerleşmesi olabilecektir"* (Özçağlar, 1996, s. 17). Özçağlar'ın bu vizyonu geniş öngörüsü, adeta bir organizma olarak kabul ettiğimiz yerleşmeler için geçerli bir coğrafi bakış açısıdır ve bu yargı devletin oraya götüreceği hizmetler şerhine bağlıdır. Aksi takdirde kendi haline bırakılmış bu özellikte bir yerleşim yerinin şehirsel çekim etkisi daha kuvvetli olan bir merkezi yerin fonksiyonel etki sahasına kapılmadan mevcudiyetini

sürdürmesi pek mümkün değildir. Dolayısıyla Devletin bu özellikteki yerleşim yerlerine olan ilgisini mütalaa ettiğimizde bu yargının maalesef Türkiye'deki hemen her köy yerleşmesi için geçerli olduğu kanaatinde değiliz. Nitekim Türkiye'nin mülki idari yapısını kronolojik bir açıdan ele aldığımız tezin üçüncü bölümünde, mülki idare alanlarının düzenlenmesine ilişkin açıklamalarda görüleceği üzere benzeri örneklere sıkça yer verilmiştir.

İl idari alanı bahsinde ifade edildiği gibi, il merkezi olan 16 büyük şehrimiz dağınık semtlerden oluştuğu için idari hizmetlerin tek bir merkezden yürütülmesi mümkün olmamıştır. Bu nedenle şehir içindeki semtler ilçe haline getirilmiş ve buralara ilçe kaymakamlıkları kurulmuştur. Dolayısıyla oluşturulan semt ilçeleri bu ilerin "merkez ilçelerini" oluşturmuşlardır (Tablo 2.2). Bunların bir kısmının kendilerine bağlı bucak ve köyleri olduğu gibi, hiçbir bucağı veya köyü olmayanlar da vardır. İstanbul, İzmir ve Ankara en fazla semt ilçesine sahip illerimizdir.

Tablo 2.2. Son Dönemde Merkez İlçe Olan Semt/Mahalle ve Belediye Örgütlü Yerleşmeler (2008).

Sıra No	Merkez Adı	Bağlı Olduğu İlçe/İl	Sıra No	Merkez Adı	Bağlı Olduğu İlçe/İl
01	Sarıçam	Yüreğir / ADANA	23	Sancaktepe	Ümraniye / İSTANBUL
02	Çukurova	Seyhan / ADANA	24	Sultangazi	Gaziosmanpaşa / İSTANBUL
03	Pursaklar	Merkez / ANKARA	25	Bayraklı	Karşıyaka / İZMİR
04	Aksu	Merkez / ANTALYA	26	Karabağlar	Konak / İZMİR
05	Döşemealtı		27	Darıca	Gebze/KOCAELİ
06	Kepez		28	Başiskele	Merkez / KOCAELİ
07	Konyaaltı		29	Çayırova	
08	Muratpaşa		30	Dilovası	
09	Bağlar	Merkez / DİYARBAKIR	31	İzmit	
10	Kayapınar		32	Kartepe	
11	Sur		33	Akdeniz	Merkez / MERSİN
12	Yenişehir		34	Mezitli	
13	Palandöken	Merkez / ERZURUM	35	Toroslar	
14	Yakutiye		36	Yenişehir	
15	Odunpazarı	Merkez / ESKİŞEHİR	37	Adapazarı	Merkez / SAKARYA
16	Tepebaşı		38	Arifiye	
17	Arnavutköy	Beşiktaş / İSTANBUL	39	Erenler	
18	Ataşehir	Kadıköy / İSTANBUL	40	Serdivan	
19	Başakşehir	K.Çekmece / İSTANBUL	41	Atakum	Merkez / SAMSUN
20	Beylikdüzü	B.Çekmece / İSTANBUL	42	Canik	
21	Çekmeköy	Ümraniye / İSTANBUL	43	İlkadım	
22	Esenyurt	Avcılar / İSTANBUL			

Kaynak: 06.03.2008 tarih ve 5747 sayılı "Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun".

1930-2008 yılları arasında bu özellikte bir ilçe olan Eminönü, 1930 yılına kadar İstanbul'un Bakırköy İlçesi'ne bağlı belediyelik bir yerleşme iken 01.09.1930 gün ve 1612 sayılı kanunla İstanbul'un 35. semt ilçesi olmuştur. İlçe, 5747 sayılı *"Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"*un 2. maddesinin 2. fıkrası gereğince hem belediye tüzel kişiliği, hem de ilçe idaresi kaldırılarak 06.03.2008 tarihinde Fatih İlçesi'ne mahalle olarak bağlanmıştır (TBMM, 2008, Madde: 2).

Yeni oluşturulan ilçelerimizin çoğunluğu bünye bakımından köy sayısı ve alansal olarak ve ekonomik gelişmişlik bakımından küçük ilçeler olduklarından, sadece bir bucaktan meydana gelmektedirler. Bu gibi ilçelerde genellikle önceden "bucak merkezi" olan yerleşmeler yeni düzenleme ile "ilçe merkezi" olarak ilan edilmişlerdir. Bununla birlikte, bucak sınırları içerisinde daha fazla gelişmiş bir kasaba yerleşmesi de ilçe merkezi ilan edilebilmektedir. *"Örneğin, Karaman ilimizin Sarıveliler ilçesi oluşturulurken Göktepe bucağı ele alınmış ve bu idari alan ilçe yapılmıştır. İlçe merkezi olarak Göktepe kasabası (3125 kişi) değil, daha gelişmiş durumdaki Sarıveliler kasabası (5228 kişi) seçilmiş ve ilçeye de Sarıveliler adı verilmiştir. Aynı örneği Adıyaman'ın Sincik ilçesinde de görmek mümkündür"* (Özçağlar, 1996, s. 15).

İlçe kurulması, kaldırılması, merkezlerinin belirtilmesi, adlarının değiştirilmesi ve bir ilçenin başka bir il'e bağlanması yasayla olmaktadır (TBMM, 1949, Madde:2, Fıkra: A).

Kaymakamlar ilçe sınırları içerisindeki bucak ve köylerin idari ve mülki amirleridir ve ilçede hükümeti temsil ederler. Dolayısıyla ilçenin genel idaresinden kaymakam sorumludur. Bakanlıkların kuruluş kanunlarına göre ilçede lüzumu kadar teşkilatı bulunur. Bu teşkilatlar adli ve askeri teşkilat hariç kaymakamın emri altındadır (TBMM, 1949, Madde: 27). Kaymakamlar, İçişleri Bakanlığı Müdürler Encümeni'nin kararı ve bakanın kabulü üzerine Cumhurbaşkanı'nın onayı ile atanır (TBMM, 1949, Madde: 29). Kaymakam ilçede valiye bağlı olarak, valinin yetkileriyle paralel yetkiler kullanır. Ancak kaymakamlar, devletin temsilcisi değillerdir, sınır ülkelerin resmi makamlarıyla doğrudan ilişki kurmak yetkileri yoktur. Valilerden ayrı olarak kaymakamlık bir meslektir. Belirli aşamalardan geçtikten sonra kaymakam olunabilir. Valilik ise istisnai memuriyet olduğu için, herhangi bir mesleki tecrübe aranmayabilir.

İlçeler, meslek mensuplarının atanma ve yer değiştirmelerine esas olmak üzere; birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı sınıf olarak altı sınıfa ayrılmıştır (Bakanlar Kurulu, 1986, Madde: 4, Fıkra: B). İlk defa kaymakamlığa atanacak olan kaymakamlık kursunu başarı ile bitiren kaymakam adayları adçekme ile beşinci sınıf ilçe kaymakamlığına atanırlar. Yeteri kadar 5'inci sınıf ilçe bulunmaması halinde 4'üncü sınıf ilçelerden uygun görülenler adçekmeye dâhil edilirler. Bu şekilde 4'üncü sınıf ilçelere atananlar, boşalan 5'inci sınıf ilçelere nakledilebilirler. 4'üncü sınıf ilçelerde geçen süreler 5'inci sınıf ilçe hizmetinden sayılır (Bakanlar Kurulu, 1986, Madde: 12). 5'inci sınıf ilçe hizmetini tamamlayan kaymakamlar kıdem tablosundaki sıraya göre 6'ncı sınıf ilçelere atanırlar. Kaymakamların 6'ncı sınıf ilçe hizmeti 2 yıldır. 5'inci sınıf ilçede hizmet süresini bitiren kaymakam bulunmaması halinde, 5'inci sınıf ilçelerde geçirdikleri süre esas alınarak 5'inci sınıf ilçelerde görev yapan kaymakamlardan 6'ncı sınıfa dâhil ilçelere atama yapılabilir. Bu durumda eksik kalan 5'inci sınıf ilçe hizmet süresi, 4'üncü grup hizmet süresine eklenir (Bakanlar Kurulu, 1986, Madde: 13).

Kaymakam, kanun, tüzük yönetmelik ve hükümet kararlarının uygulanmasını sağlar ve bunların verdiği yetkileri kullanır ve görevlerini yerine getirir. Kaymakam, valinin talimat ve emirlerini yürütmekle ödevlidir (TBMM, 1949, Madde: 31, Fıkra: A). Kaymakam, ilçenin her yönden genel idare ve genel gidişini düzenlemek ve denetlemekten sorumludur (TBMM, 1949, Madde: 31, Fıkra: E). Kaymakam, her yıl ilçenin bütün bucaklarıyla köylerinin en az yarısını ve ilçe içindeki teşkilatı teftiş eder (TBMM, 1949, Madde: 36).

İlçelerde de bakanlıkların örgütleri vardır. Bu birimler kaymakama karşı sorumludurlar. Kaymakamın başkanlığında yazı işleri müdürü, mal müdürü, sağlık grup başkanı, milli eğitim müdürü, tarım ve köy işleri müdüründen oluşan ilçe idare kurulu, yasayla verilen görevleri yerine getirir (TBMM, 1949, Madde: 58). Kaymakamlar, ilçede görev yapan memurların yargılanmaları konusunda karar verme yetkisine sahiptir.

Ülkemizde illerde olduğu gibi ilçe sayısında da büyük artışlar olmuştur. 1921 yılında 302 olan ilçe sayısı, 2009 yılında 893'e kadar yükselebilmiştir. İlçe sayısı 1921-1943 döneminde 300-399 ilçe arasında, 1944-1956 döneminde 400-499 ilçe arasında, 1957-1986 döneminde 500-599 ilçe arasında, 1987-1989 döneminde 600-699 ilçe arasında, 1990-2009 döneminde ise 800-899 ilçe arasında değişim göstermiştir. Dolayısı ile en fazla ilçe 1989-1990 yılları arasında kurulmuştur. Bu bir yıllık süre içinde tam 133 ilçe birden kurulmuştur.

Bucak İdari Alanı:

Bucak; coğrafya, ekonomi, güvenlik ve mahalli hizmetler bakımlarından aralarında çeşitli fonksiyonel ilişkiler bulunan kasaba ve köylerden meydana gelmektedir (TBMM, 1949, Madde: 41). Bucaklar, İçişleri Bakanlığı'nın kararı ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile kurulmakta ya da kaldırılabilmektedir. Bununla birlikte bucak merkezinin belirlenmesi, sınırlarının ve adının değiştirilmesi ya da başka bir il ve ilçeye bağlanmasına ilişkin hükümler yine İçişleri Bakanlığı'nın kararı ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile olmaktadır (TBMM, 1949, Madde: 2, Fıkra: C).

Mülki idare teşkilatı içerisinde yer alan bucaklar, merkezi yönetim tarafından atanan bucak müdürleri tarafından yönetilir. Buna göre bucak müdürü, bucakta en büyük Hükümet memuru ve temsilcisidir (TBMM, 1949, Madde: 42).

Bucağın genel idaresinden sorumlu olan bucak müdürleri, her türlü kanun, tüzük, yönetmelik ve hükümet kararlarının yayınlanmasını, uygulanmasını sağlarlar ve yetkilerini kullanarak görevlerini yerine getirirler. Bucak müdürleri bucağın bütün işleri hakkında bağlı bulundukları kaymakamlıklara karşı sorumludurlar. Adli ve askeri teşkilat dışında kalan bucak teşkilatına dâhil tüm daire ve müesseseler ile belediye ve köy idareleri bucak müdürünün gözetimi ve teftişi altındadır (TBMM, 1949, Madde: 42, Fıkra: A,B,C,D).

Bir bucağın sınırları içerisinde yer alan merkezi konumdaki köy, kasaba veya şehir yerleşmesine idari bakımdan "bucak merkezi" denilmektedir. Günümüzde bucak merkezi olan

yerleşmeler çoğunlukla merkezi konumdaki bir köy ya da kasabanın sınırları içerisinde yer alan sürekli yerleşim birimlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla bucak merkezi konumundaki bu yerleşmeler zaman içerisinde yapısal özellikleri, nüfus miktarı ve merkezi fonksiyonları itibariyle diğer yerleşmelerden farklı bir özellik kazanarak kasabalaşır ya da şehirleşebilirler. İdari fonksiyonunu fiilen kaybeden, ancak diğer merkezi fonksiyonları itibariyle gelişme gösteren çoğu bucak merkezi, günümüzde "belde" adı verilen "belediye örgütlü yerleşme" özelliği kazanmışken, merkezi fonksiyonları gelişememiş olan bucak merkezleri ise köye dönüştürülmüştür. Yönetimsel olarak bucaklara bağlı olan köyler de doğrudan ilçelere bağlanmıştır.

Günümüzde bucaklar, faal yönetimsel fonksiyonları bulunmadığı halde, gerekli yasal düzenlemeler yapılmadığı için idari bölünüş sistematiği içindeki varlıklarını sürdürmektedirler. Coğrafi konumları itibariyle elverişli özelliklere sahip 109 bucak merkezi ve bucak merkezi olma potansiyeli bulunan 19 semt/mahalle ve 71 belediye örgütlü köy/kasaba yerleşmesi, başka bir ifadeyle köy, kasaba ve şehir niteliği bulunan toplam 199 "merkezi yerleşme" son yıllarda ilçe merkezi olmuşlardır (Tablo 2.3).

Tablo 2.3. 1989-2008 Yılları Arasında İlçe Olarak Atanan Bucak, Semt/Mahalle ve Beldeler.

Kanun ve Kanun Hükmünde Kararname		İlçe Olarak Atanan		
No	Tarihi	Bucak	Semt/ Mahalle	Belediyeli Kasaba/Köy
3578	15.06.1989	4	-	1
3644	09.05.1990	89	1	24
3647	16.05.1990	5	-	-
3760	28.08.1991	1	-	-
3806	27.05.1992	1	10	2
3949	27.12.1993	-	-	3
550 KHK	03.06.1995	5	-	3
4200	24.10.1996	1	-	2
584 KHK	03.12.1999	3	-	1
5747	06.03.2008	-	8	35
Toplam		**109**	**19**	**71**

Kaynak: TBMM.

Köy İdari Alanı:

Sözlük anlamı olarak köy, *"yönetim durumu, toplumsal ve ekonomik özellikleri ya da nüfus yoğunluğu yönünden kentten ayırt edilen, genellikle tarımsal uğraşıda bulunmak gibi işlevlerle ayrımlaşan ve belirlenen, konutları ve öteki yapıları bu yaşamı yansıtan yerleşme birimidir"* (BSTS / Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 1980, http://tdk terim.gov.tr/bts/).

Köy, *"belli bir adı, okul, cami, muhtarlık vb. toplumsal ve dinsel kuruluşları, komşu köyden ayrıldığı sınırları, tarla, otlak ve korusu bulunan, halkının yaşamı aşağı yukarı tümüyle*

toprağa bağlı olan yerleşim biçimidir" (BSTS / Coğrafya Terimleri Sözlüğü, 1980, http://tdkterim.gov.tr/bts/).

Köy, *"birbirleriyle akraba olan ya da olmayan birden çok ailenin bir araya gelerek tarım yapmaya ya da hayvan yetiştirmeye elverişli yerey parçasının bir köşesinde kurdukları, alan ve sokaklar çevresinde toplanan küçük ya da büyük, dağınık ya da toplu yapılarla, bunların eklentilerinden oluşan evrensel ve geleneksel yerleşme yeridir" (*BSTS / Halkbilim Terimleri Sözlüğü, 1978, http://tdkterim.gov.tr/bts/)

17.03.1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanununa göre, *"Nüfusu iki binden aşağı yurtlara köy denir"* (TBMM, 1924, Madde:1). *"Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler"* (TBMM, 1924, Madde:2). "*Bir yerden bir yere götürülebilen veya götürülemeyen mallara sahip olan ve işbu kanun ile kendisine verilen işleri yapan belli başına bir varlıktır. Buna (şahsı manevi) denir"* (TBMM, 1924, Madde:7). *"Ziraatın ağırlığını hissettirdiği ve bu sebeple oturak bir hayatın hüküm sürdüğü köyler ister toplu, ister dağınık meskenlerden müteşekkil olsun, sınırları belirli bir faaliyet sahasının idari merkezleri; yurdumuzun en küçük idari üniteleridir"* (Yücel, 1988, s.69). *"Köy, belirli bir idari sınırı bulunan ve bu sınırlar içerisinde yer alan devamlı ve geçici kır yerleşmeleriyle ekonomik faaliyet sahalarından oluşan, nüfusu 2000'den az veya 2000'den fazla, tarımsal faaliyetlerin egemen olduğu ve seçimle iş başına gelen muhtarın ve ihtiyar heyetinin yönettiği tüzel kişilik kazanmış en küçük idari ünitelerdir* (Özçağlar, 1996, s. 8).

18.03.1924 tarih ve 442 sayılı "Köy Kanunu", köylerin idari ve mali kapasitelerinin güçlendirilmesi amacıyla T.C. 60. Hükümeti tarafından kaldırılarak yerine yeni bir "Köy Kanunu" çıkarılması öngörülmüştür. Hükümet programı doğrultusunda İçişleri Bakanlığı bünyesinde "Köy Kanunu Hazırlama Grubu" oluşturulmuş ve çalışma başlatılmıştır. 2008 yılında valilerin, kaymakamların, mahalli idare temsilcilerinin, il genel meclisi üyelerinin, muhtarların, bakanlık temsilcilerinin, üniversite öğretim üyelerinin ve ilgili diğer kişi ve kurum temsilcilerinin katıldığı bir "Köy Kanunu Çalıştayı" düzenlenmiştir. Çalıştay'da ortaya çıkan görüş ve öneriler dikkate alınarak, 12.11.2009 tarihinde bir "Köy Kanunu Tasarısı Taslağı" hazırlanmıştır. Bu doktora tez çalışmasının henüz devam ettiği dönemde hazırlanan bu taslak, henüz TBMM görüşülerek kanunlaşmamış olduğundan tez kapsamı içerisinde halen geçerli olan kanun, 18.03.1924 tarih ve 442 sayılı "Köy Kanunu"dur.

T.C. Anayasası ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, illeri ilçelere, ilçeleri de bucaklara bölmüştür. Bucaklar ise idari yetki sahaları içerisindeki mahalle ya da köylere ayrılmaktadır. Bu bakımdan köyler, idari işlevleri itibariyle merkezi idare taşra teşkilatının en alt yönetim organizasyonu durumundadırlar.

Ancak Anayasa ve İl İdaresi Kanunu hükümlerine göre köyler, merkezi idarenin taşra teşkilatı kapsamında değil, yerel yönetimler teşkilatı kapsamı içerisinde yer almaktadır. Görüldüğü gibi Türkiye'nin idari yapısını ifade eden yasal çerçeve ile yürütme esasları arasında tam bir bütünlük yoktur. Bu durum uygulamada aksaklıklara, akademik çalışmalarda da belirsizliklere neden olmaktadır. Örneğin, Anayasa'nın esaslarını belirlediği noktadan devam eden İl İdaresi Kanunu'nda "Bucak Teşkilatı" şeklinde düzenlenen bir idari alan, fiili olarak işlevini sürdürememekte, ya da yönetimsel işlevi bulunmamasına rağmen halen idari bölünüş sistematiği içinde yer alabilmektedir. Benzer şekilde, köylerde de muallâk bir durum söz konusudur. Köyler idari yetki sahaları bulunan birer yönetim ve yerleşme birimleridir. Resmen bulunduğu sürece bucakların, bucakların kaldırılması durumunda ilçelerin idari yetki sahaları içerisinde kalacak olan köyler, her halükarda idari işlevleri itibariyle merkezi idare taşra teşkilatının en alt yönetim organizasyonu durumundadırlar. Dolayısıyla akademik çevrelerin görüşü alınarak bir an evvel yapılacak gerekli yasal düzenlemelerle Türkiye'nin mülki idare sistemi yeniden düzenlenmeli, bucaklar kaldırılsın ya da kaldırılmasın köyler merkezi idarenin taşra teşkilatı içerisindeki yerini yasal olarak da almalıdırlar.

İdari tanımlamanın yanı sıra "köy", coğrafi karaktere sahip bir yerleşme ünitesidir. Bu coğrafi ünite içerisinde çeşitli tipte, şekilde, yapıda ve sayıda kırsal yerleşim birimi bulunabilmektedir. Literatürde bu türden yerleşmelere "köyden küçük kır yerleşmeleri", "köy-altı kır yerleşmeleri", "köy kısımları" ya da "köy bağlıları" gibi yakıştırmalar yapılmaktadır. Nasıl adlandırılırsa adlandırılsın bu yerleşme birimleri kırsal çevrenin insan eliyle oluşturulmuş, değiştirilmiş ya da iktisadi yarar sağlayacak bir biçimde işlenmiş beşeri ve ekonomik unsurlarıdır. Başka bir ifadeyle kırsal yerleşme birimleri insanların mekâna uyum sağlayarak barındıkları, doğal kaynakları kullanarak üretim yaptıkları, bu sayede nesillerini çoğalttıkları ve sosyal bir varlık olarak hayatlarını sürdürdükleri yaşama ve yararlanma sahalarıdır. Bu haliyle kırsal yerleşmeler coğrafi bir karaktere sahiptirler. Bu yerleşme ünitelerinden bazen bir tanesi, bazen bir kaçı belirli bir coğrafi çevreyi (yöreyi) meydan getirirler. Aralarında fonksiyonel bir etkileşim ve ağ kuruludur. İçinde yer aldıkları coğrafi çevrenin özelliklerini büyük ölçüde yansıtırlar. Bu bütünleşme bazen o kadar ileri gider ki, mekânsal özellikler insanların karakterlerine ve davranışlarına nüfuz eder. Bu yüzden toplumlar birbirlerini dağlı, obalı, ovalı, vb. sıfatlarla algılar ve tanımlar.

Köy, idari karaktere sahip bir yerleşme ünitesidir. Diğer idari bölümlerde olduğu gibi bu ünite içerisinde de alt yerleşim birimleri bulunabilmektedir. *"Bir köyün yönetim alanı içerisinde insanların sürekli oturduğu tek bir yerleşim ünitesi bulunuyorsa bu tip köylere "tek yerleşmeli köy", bir köyün sınırları içerisinde birden fazla sayıda devamlı oturulan yerleşim üniteleri (mahalleler) ile ekonomik faaliyet gereği yılın belirli bir kesiminde konaklanan geçici kır yerleşmeleri (yayla, oba, kışla, barla, güzle, mezra, kom, dam, ağıl, çiftlik gibi) bulunuyorsa*

bu tip köylere "çok yerleşmeli köy" diyebilmekteyiz (Özçağlar, 1996, s. 9). Dolayısıyla köyler hem idari, hem de coğrafi karaktere sahip olan yerleşmelerdir.

Bir yönetim ve yerleşim merkezi olarak köyler, coğrafi olarak tanımlanabilecek kasaba ve şehirlerden yönetimsel olarak tanımlanabilecek bucak, ilçe ve illerden çok önce kurulmuş ve toplumsal yaşamın bir gereği olarak ahalisinin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere örgütlenmiştir. Köylerin yerel yönetim olarak düzenlenmesi, 1924 tarihli Köy Kanunu ile olmuştur. Bu kanuna göre, nüfusu iki binden az olan yerleşmelere köy denir. Çeşitli doğal ve beşeri ortak kullanım unsurları bulunan, toplu ya da dağınık bir şekilde meskenlerinde ikame olan insanlar, iktisadi faaliyet sahalarıyla birlikte bir köyü teşkil ederler.

Köy kanunu, köylerde yaşayan insanların medeni bir şekilde bir arada bulunabilmeleri için zorunlu ve isteğe bağlı çeşitli görevler ortaya koymuştur. Kanun, icracı kişilerce çoğu zaman keyfi uygulandığı için köyler, çoğunlukla istenilen hayat standartlarına erişememiş ve kontrole alınamayan şehirlere yönelik göçler nedeniyle pek çok köy gerilemiş ya da boşalmış, köylüler şehirlerde yaşar duruma gelmiş ve şehirler büyük ölçüde köyleşmiştir. Köylerin gerilemesinde ya da gelişememesinde, denetim sahibi olan merkezi idarenin ve mülki amirlerin önemli payı vardır. Nitekim köy kanunu hükümlerini layıkıyla uygulayamamışlardır.

Köyün organları, *köy derneği, köy ihtiyar meclisi* ve *muhtar*dır.

Köydeki seçmenler **Köy Derneği'ni** oluşturmaktadırlar; ihtiyar meclisini ve muhtarı seçmek, zorunlu olmayan köy işlerini zorunlu hale getirmek için karar almak gibi yasada belirtilen yetkileri kullanırlar.

Köy İhtiyar Meclisi, Köy Derneği tarafından beş yıl için seçilir, köy imamı ile öğretmen meclisin doğal üyesidirler. Muhtar, meclisin başkanıdır. Köy işleriyle ilgili kararları meclis alır.

Muhtar, köy işlerinin yanı sıra devlet görevlerini de yürütür. Köyün dirliği ve düzenini korumak muhtarın görevidir.

İller idaresi Genel Müdürlüğü Arşivi'nden elde ettiğimiz bilgilere göre ülkemizde 1927 yılında (*tabloda 1926 olarak verilmiştir*) 39.901 adet köy yerleşmesi bulunuyordu. Bu sayı sonraki yıllarda gitgide azalmıştır. Nitekim köyler mülki idare taksimatımızın temelini teşkil etmektedir. Bugün varlığını koruyan bucaklar ile belde adı verilen belediye örgütlü yerleşmelerin, ilçelerin ve illerin temelinde elbette bir köy yerleşmesi vardır. Dolayısıyla ülkemizde belde, ilçe ve il sayıları artarken köylerimizin sayısının azalması da doğaldır. Köy sayımız 1934'de 34.067'ye ve 1954'te 33.857'ye, kadar düşerken bu tarihten sonra yeni köy kuruluşları ile artmaya başlamıştır. Köy sayımız 1989 yılında 34.996, 1993 yılında 35.317 ve 2009 yılında 35.242 olmuştur.

B. Yerinden Yönetim:

Yerinden yönetim, kamu hizmetlerinin merkez dışında örgütlenmiş kamu tüzel kişileri aracılığıyla yürütülmesi usulüdür. Yerinden yönetim idareleri, "yer bakımından yerinden yönetim" ve "hizmet bakımından yerinden yönetim" olmak üzere iki başlık altında incelenebilir.

Yer bakımından yerinden yönetim, belirli bir coğrafi alandaki çeşitli kamu hizmetlerinin, merkezi idare dışında, kamu tüzel kişilerince görülmesidir. Ülkemizde yer bakımından yerinden yönetim idarelerine "*yerel yönetimler (mahalli idareler)"* denilmektedir.

Hizmet bakımından yerinden yönetim ise, belirli kamu hizmetlerinin, merkez dışında kalan kamu tüzel kişilerince yürütülmesi işlevidir. Bu hizmetler ülke çapında olabileceği gibi belirli bir yörede de görülebilir. Hizmet bakımından yerinden yönetim idarelerine ise "*kamu kurumları"* denilmektedir.

Belirli meslek mensuplarının, mesleki dayanışmalarını sağlamak, ortak ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak ve meslek disiplini ve ahlakını korumak üzere kurulan hizmet bakımından yerinden yönetim idareleri ise kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları olarak adlandırılmaktadırlar.

Yerel Yönetimler:

Yerel yönetimler (mahalli idareler); il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, yine kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir (TBMM, 1982 b, madde:127).

T.C. 1982 Anayasası'na göre üç tür yerel yönetim vardır, il özel idaresi, belediye idaresi ve köy idaresi. Köyler, idari işlevleri itibariyle bir mülki idare alanına karşılık geldiğinden, bu konu merkezden yönetimin taşra teşkilatı kapsamı içerisinde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla merkezi idare taşra teşkilatının en alt yönetim organizasyonu olarak köylere bu bahiste yer verilmeyecektir.

Anayasaya göre, yerel yönetimler olarak İl özel İdaresi ve Belediye İdaresi'nin belli başlı özellikleri şu şekilde tespit edilmiştir:

*** Yerel yönetimler tüzel kişiliğe sahiptirler** (TBMM, 1982 b, Madde:127).

Tüzel kişilik (hükmî şahıs), anayasaya göre hukuki bakımından birçok kişinin veya malın topluluğundan doğan ve tek bir kişi sayılan varlığı ifade etmektedir. Hukuki düzenlemeler bakımından 2 tür kişilik bulunmaktadır. "Gerçek kişi" ve "Tüzel kişi".

Gerçek kişi, sağ ve tam doğmak şartı ile kişinin anne karnına düşmesinden ölümüne kadar geçen süreçte hukuken kişiler için kullanılan terimdir. Tüzel kişi ise gerçekte kişilik sahibi olmayan ancak varsayımsal olarak kişilik sahibi olduğu kabul edilen kişi veya mal topluluklarıdır. Toplulukların niteliğine göre "özel hukuk tüzel kişisi" ve "kamu hukuku tüzel kişisi" şeklinde ikili ayrıma tabi tutulabilir.

Dernek, vakıf, sendika gibi oluşumlar hukuken varlık kazandıkları anda tüzel kişilik kazanırlar ve bu tip oluşumlara özel hukuk tüzel kişisi denilmektedir. Dernek kişilerin belirli bir amacı gerçekleştirmeye dönük olarak bir araya gelmesi nedeniyle kişi topluluğu iken, vakıf belirli miktarda malın önceden belirlenen bir amaca gerçekleştirmeye özgülenmesi nedeniyle mal topluluğudur (http://tr.wikipedia.org/, 31.12.2009).

Buna göre tüzel kişilik vasfı, yerel yönetimlerin, hukuki olarak görev alanı ile ilgili karar almasını ve bu kararları uygulayabilmesini sağlar.

*** Yerel yönetimler, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenirler** (TBMM, 1982 b, Madde:127).

Yerinden yönetim, çeşitli kamu hizmetlerinin, merkezi idare dışında örgütlenmesi ve yürütülmesidir. Yerinden yönetim ilkesi aslında özerklik kurumunun anayasal bir temele oturtulması anlamına gelmektedir. Özerklik, siyasal ayrılıkçılık anlamına gelmediği halde, yerel yönetimlerin güçlenmesi, yerel yönetimlere özerklik tanınması düşünceleri, ayrılıkçılık, bölücülük suçlamalarıyla karşılaşmaktadır. Yerel yönetimler açısından özerklik, Anayasa ve yasaların belirlediği kamu hizmetlerinin önemli bir bölümünün yurttaşların yararına olarak, yerel yönetimlerin sorumluluğu altında yerine getirilmesi yetkisidir.

Yerel yönetimlerin yetkileri düzenlenirken, yerel ve ortak nitelikli ihtiyaçların bu birimlerce karşılanması gereği göz önünde bulundurulmalıdır. Devlet faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi için, merkezin yükünün paylaşılması gerektiği, kamusal faaliyetlerin merkezden yürütülemediği açıktır. Ülkemizde bu nedenle her siyasal iktidar, yerel yönetimlerin yetkilerinin arttırılacağını, merkezin yükünün hafifletileceğini belirtir. Ancak, uygulamada bu hedeflere ulaşılamamıştır.

*** Yerel yönetim seçimleri beş yılda bir yapılır** (TBMM, 1982 b, Madde: 127).

Anayasada değişiklik yapılarak, yerel yönetim seçimlerini milletvekili seçimleriyle birleştirmek için bir yıl erkene alınması veya ertelenmesi mümkün kılınmıştır.

*** Yerel yönetimlerin karar organları seçimle işbaşına gelir** (TBMM, 1982 b, Madde: 127).

Anayasada demokratik yönetimin bir gereği olarak, yerel yönetimlerin karar organlarının seçimle işbaşına geleceği kabul edilmiştir. Ancak, günümüzde belediyelerin karar organı olan encümenler, anayasanın açık kuralına rağmen seçimle oluşturulmamaktadırlar.

*** Yerel yönetim seçilmiş organlarının organlık sıfatının kaybı yargı kararıyla olur** (TBMM, 1982 b, Madde: 127).

Anayasa, yerel yönetimleri, merkezi idareye ve merkezi idareyi oluşturan siyasal iktidara karşı güvence altına almak için, seçilmiş organların organlık sıfatlarını kaybetmelerini yargı kararına bağlamıştır. Belediye meclislerinin feshi, belediye başkanlarının başkanlıktan

düşürülmeleri Danıştay kararıyla olmaktadır. Anayasanın bu kuralı köy organları için işletilmemektedir.

*** İçişleri Bakanı geçici olarak görevden uzaklaştırma yetkisine sahiptir** (TBMM, 1982 b, Madde: 127).

Anayasaya göre, görevleri ile ilgili bir suç sebebiyle hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahalli idare organlarını veya bu organların üyelerini, İçişleri Bakanı geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir.

*** Yerel yönetimler üzerinde idari vesayet denetimi vardır** (TBMM, 1982 b, Madde: 127).

İdarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde mahalli hizmetlerin yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, merkezi idareye yerel yönetimler üzerinde denetim yetkisi tanınmıştır. Bu yetkiye idari vesayet denmektedir. İdari vesayet denetimi yasalarla belirlenen esas ve usullerle yapılır.

Ülkemizde yerel yönetimlerin oluşturulması çalışmaları Tanzimat sonrası idari reformlarla başlamıştır. Daha önceleri, vakıflar, ahi teşkilatları ve kadılar aracılığıyla mahalli hizmetlerin yürütüldüğünü görmekteyiz. Ancak bu kurumlar, demokratik esaslara dayalı yerel yönetim biçimine dönüşememişlerdir. Fransız modelinden esinlenerek, mahalli idareler oluşturulmaya çalışılmıştır. Günümüzde yürürlükte olan yerel yönetimlere ilişkin kanunlar 2004 yılı ve sonrasında bütünüyle yenilenmiştir.

Örneğin, yakın zamana kadar yürürlükte kalan "İl Özel İdaresi Kanunu" 13.03.1913 tarihli ve 1580 sayılı "Belediye Kanunu", 03.04.1930 tarihlidir. Bu kanunlar yürürlükten kaldırılarak yerlerine 22.02.2005 tarih ve 5302 sayılı "İl Özel İdaresi Kanunu", 26.05.2005 tarih ve 5355 sayılı "Mahalli İdare Birlikleri Kanunu" ve 03.07.2005 tarih ve 5393 sayılı "Belediye Kanunu" getirilmiştir. Böylece ülke idaresiyle ilgili en eski kanun olarak, Türkiye'de mülki idare yapısını düzenleyen 10.06.1949 tarih ve 5442 sayılı "İl İdaresi Kanunu" kalmıştır.

İl Özel İdaresi:

22.02.2005 tarih ve 5302 sayılı "İl Özel İdaresi Kanunu", il özel idaresini *"İl halkının mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi"* şeklinde tanımlamaktadır (TBMM, 2005 b, Madde:3, Fıkra: a). İl Özel İdaresi, ilin kurulmasına dair kanunla kurulur ve ilin kaldırılmasıyla tüzel kişiliği sona erer (TBMM, 2005 a, Madde:4).

İl Özel İdaresi'nin görev alanı il sınırlarını kapsamakta ve idareye yasayla verilen görevlerin hemen hepsi, merkezi yönetim tarafından üstlenilmektedir (TBMM, 2005 b, Madde:5).

İl Özel İdaresi mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; sağlık, gençlik ve spor, tarım, sanayi ve ticaret; (Ek ibare: 01.07.2006–5538 S.K/26/a.mad.) belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyeleri hariç ilin çevre düzeni plânı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içinde (TBMM, 2005 b, Madde: 6, Fıkra: a), imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, vb.; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında yapmakla görevli ve yetkilidir (TBMM, 2005 b, Madde: 6, Fıkra: b).

Bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşları; yapım, bakım ve onarım işleri, devlet ve il yolları, içme suyu, sulama suyu, kanalizasyon, enerji nakil hattı, sağlık, eğitim, kültür, turizm, çevre, imar, bayındırlık, iskân, gençlik ve spor gibi hizmetlere ilişkin yatırımlar ile bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşlarının görev alanına giren diğer yatırımları, kendi bütçelerinde bu hizmetler için ayrılan ödenekleri il özel idarelerine aktarmak suretiyle gerçekleştirebilir. Aktarma işlemi ilgili bakanın onayıyla yapılır ve bu ödenekler tahsis amacı dışında kullanılamaz. İş, İl Özel İdaresi'nin tabi olduğu usul ve esaslara göre sonuçlandırılır. İl Özel İdareleri de bütçe imkânları ölçüsünde bu yatırımlara kendi bütçesinden ödenek aktarabilir. Bu fıkraya göre, bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşları tarafından aktarılacak ödenekler ile gerçekleştirilecek yatırımlar, a fıkrasında öngörülen görev alanı sınırlamasına tabi olmaksızın bütün il sınırları içinde yapılabilir (TBMM, 2005 b, Madde: 6, Ek fıkra: 01.07.2006–5538 S.K/26/a.mad; Değişik fıkra: 24.07.2008–5793 S.K./42.mad.).

Merkezi idare tarafından yürütülen görev ve hizmetlere ait yatırımlardan ilgili bakanlıkça uygun görülenler, İl Özel İdareleri eliyle de gerçekleştirilebilir. Bu yatırımlara ait ödenekler, ilgili kuruluş tarafından o İl Özel İdaresi bütçesine aktarılır. İl Özel İdaresi bu yatırımların % 25'ine kadar olan kısmı için kendi bütçesinden harcama yapabilir. Merkezi idare, ayrıca, desteklemek ve geliştirmek istediği hizmetleri proje bazında gerekli kaynaklarını ilgili İl Özel İdaresi'ne aktarmak suretiyle onlarla işbirliği içinde yürütebilir. Bu kaynak ve ödenekler özel idare bütçesi ile ilişkilendirilmez ve başka amaçla kullanılamaz (TBMM, 2005 a, Madde: 6, Ek fıkra: 03.07.2005–5393 S.K/85.mad). Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyelerinde il çevre düzeni planı ilgili Büyükşehir Belediyeleri tarafından yapılır veya yaptırılır ve doğrudan Belediye Meclisi tarafından onaylanır (TBMM, 2005 b, Madde: 6, Ek cümle: 01.07.2006–5538 S.K/26/a.mad).

İl özel idaresi teşkilatı; genel sekreterlik, malî işler, sağlık, tarım, imar, insan kaynakları, hukuk işleri birimlerinden oluşur. İlin nüfusu, fiziki ve coğrafi yapısı, ekonomik, sosyal, kültürel özellikleri ile gelişme potansiyeli dikkate alınarak norm kadro sistemine ve

ihtiyaca göre oluşturulacak diğer birimlerin kurulması, kaldırılması veya birleştirilmesi il genel meclisinin kararıyla olur. Bu birimler Büyükşehir Belediyesi olan illerde daire başkanlığı ve müdürlük, diğer illerde müdürlük şeklinde kurulur (TBMM, 2005 b, Madde:35).

İlçelerde, özel idare işlerini yürütmek amacıyla kaymakama bağlı ilçe özel idare teşkilâtı oluşturulabilir (TBMM, 2005 b, Madde:35).

İl Özel İdaresi'nin üç organı vardır: İl Genel Meclisi, İl Daimi Encümeni ve Vali. İlk iki organ karar organı, vali ise il tüzel kişiliğinin yürütme organıdır (TBMM, 2005 b, Madde:3, Fıkra: a).

Kanuna göre İl Özel İdaresi'nin genel karar organı olan **İl Genel Meclisi,** İl Özel İdaresi'nin karar organıdır ve ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre ildeki seçmenler tarafından seçilmiş üyelerden oluşur (TBMM, 2005 b, Madde:9). İl Genel Meclisi üyelerinin görev süresi beş yıldır. Üye sayısı o il içindeki ilçe sayısına ve ilçelerin nüfusuna göre değişir. İl Genel Meclisi üyeliklerine genellikle partiler aday göstermekte ve onlar seçilmektedir.

İl Genel Meclisi, il genel meclisince belirlenecek bir aylık tatil hariç her ayın ilk haftası meclis tarafından önceden belirlenen günde mutat toplantı yerinde toplanır. Bütçe görüşmesine rastlayan toplantı süresi en çok yirmi gün, diğer toplantıların süresi en çok beş gündür. İl Genel Meclisi'nin toplantıları halka açıktır. Meclis başkanı veya üyelerden herhangi birinin gerekçeli önerisi üzerine, toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla kapalı oturum yapılmasına karar verilebilir (TBMM, 2005 b, Madde:12).

İl Genel Meclisi, ilk toplantıda, üyeleri arasından ve gizli oyla meclis başkanını, meclis birinci ve ikinci başkan vekillerini, ikisi yedek olmak üzere dört kâtip üyeyi ilk iki yıl için görev yapmak üzere seçer. İlk iki yıldan sonra seçilecek başkanlık divanı, yapılacak ilk mahallî idareler seçimlerine kadar görev yapar (TBMM, 2005 b, Madde:11).

İl Genel Meclisi'nin çalışmalarına ilişkin esas ve usuller İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir (TBMM, 2005 b, Madde:11).

İl Genel Meclisi, il özel idaresinin genel karar organıdır. Bu sıfatla, il özel idaresinin görev alanına giren konularda karar almaya yetkilidir. Bütçeyi ve kesin hesabı kabul etmek, vali tarafından sunulan faaliyet raporunu görüşmek, gereken hallerde görüş bildirmek meclisin görevleri arasındadır. İl Genel Meclisi'nin kararları, valinin onayıyla yürürlüğe girer. İl Genel Meclisi tarafından alınan kararların tam metni, en geç beş gün içinde valiye gönderilir. Vali, hukuka aykırı gördüğü kararları, yedi gün içinde gerekçesini de belirterek yeniden görüşülmek üzere İl Genel Meclisi'ne iade edebilir. Valiye gönderilmeyen meclis kararları yürürlüğe girmez. (TBMM, 2005 a, Madde:15).Yeniden görüşülmesi istenilmeyen kararlar (TBMM, 2005 b, İptal ibare: Anayasa Mahkemesi'nin 18.01.2007 tarih ve E. 2005/32, K. 2007/3 sayılı Kararı ile) kesinleşir.

İl Özel İdaresi'nin ikinci karar organı, **İl Encümeni**'dir. İl Encümeni valinin başkanlığında, İl Genel Meclisi'nin, her yıl kendi üyeleri arasından bir yıl için gizli oyla seçeceği beş üye ile biri malî hizmetler birim amiri olmak üzere valinin her yıl birim amirleri arasından seçeceği beş üyeden oluşur (TBMM, 2005 b, Madde:25). Encümen üyelerinin görev süreleri bir yıldır ve yeniden seçilmeleri de mümkündür.

Encümen; stratejik plân ve yıllık çalışma programı ile bütçe ve kesin hesabı inceleyip İl Genel Meclisi'ne görüş bildirmek, kamulaştırma kararlarını almak ve uygulamak, öngörülmeyen giderler ödeneğinin harcama yerlerini belirlemek, kanunlarda öngörülen cezaları vermek, taşınmaz mal satımına, trampa edilmesine ve tahsisine ilişkin kararları uygulamak, süresi üç yılı geçmemek üzere kiralanmasına karar vermek, Belediye sınırları dışındaki umuma açık yerlerin açılış ve kapanış saatlerini belirlemek, Vali tarafından havale edilen konularda görüş bildirmek, vb. görev ve yetkilere sahiptir (TBMM, 2005 b, Madde:26).

Encümen, haftada en az bir defa olmak üzere önceden belirlenen gün ve saatte vali veya görevlendireceği yardımcısı başkanlığında toplanır. Gündem vali tarafından hazırlanır. Ancak üyeler görüşmek istedikleri konuları gündem maddesi olarak teklif edebilirler. Gündemdeki konular en geç bir hafta içinde görüşülüp karara bağlanır. Vali kanun, tüzük, yönetmelik ve İl Genel Meclisi kararlarına aykırı gördüğü Encümen kararının bir sonraki toplantıda tekrar görüşülmesini isteyebilir. Ancak Vali, Encümen kararları üzerinde, İl Genel Meclisi'ne nazaran, daha sınırlı bir yetkiye sahiptir ve Encümen kararında ısrar ederse karar kesinleşir. Bu takdirde, vali, kesinleşen encümen kararının uygulanmasını durdurur ve idari yargı mercilerine yürütmeyi durdurma talebi ile birlikte on gün içinde başvurur. İtiraz Danıştay'ca en geç 60 gün içinde karara bağlanır. Encümen başkan ve üyeleri, münhasıran kendileri, ikinci derece dâhil kan ve kayın hısımları ve evlatlıkları ile ilgili işlerin görüşüldüğü encümen toplantılarına katılamazlar (TBMM, 2005 b, Madde:27).

İl Özel İdaresi'nin son organı **vali**'dir. Vali, hem il genel idaresinin, hem de il özel idaresinin başı, hem de İl Özel İdaresi tüzel kişiliğinin temsilcisi ve yürütme organıdır (TBMM, 2005 b, Madde:3, Fıkra: a ve Madde: 29). Merkez tarafından atanan vali, il özel idaresinin başında bulunduğundan bu mahalli idarenin merkezden bağımsızlığı ve özerkliği azalmaktadır.

Vali, il özel idaresinin en üst amiri olarak bu teşkilâtı; stratejik plâna uygun olarak sevk ve idare etmek, hak ve menfaatlerini korumak, teşkilâtın kurumsal stratejilerini oluşturmak, bu stratejilere uygun olarak bütçeyi hazırlamak, uygulamak, izlemek ve değerlendirmek, bunlarla ilgili raporları meclise sunmak, teşkilatı devlet dairelerinde ve törenlerde, davacı veya davalı olarak da yargı yerlerinde temsil etmek, genel meclis ve encümen kararlarını uygulamak, il halkının huzur, esenlik, sağlık ve mutluluğu için gereken önlemleri almak, vb görev ve yetkilere sahiptir (TBMM, 2005 b, Madde: 30).

Belediye Örgütlü Yerleşme / Belde:

Belediye, Osmanlı Devleti'nde "şehremaneti" adıyla, bugünkü belediye zabıtası görevini yapan, şehrin temizlik ve güzelliğiyle ilgilenen bir yerel yönetim birimini ifade etmekteydi (http://tdkterim.gov.tr/, 31.12.2009). Sözcük olarak, *"İl, ilçe, kasaba, belde vb. yerleşim merkezlerinde temizlik, aydınlatma, su, toplu taşıma ve esnafın denetimi gibi kamu hizmetlerine bakan, başkanı ve üyeleri halk tarafından seçilen, tüzel kişiliği olan örgüt"* anlamına gelmektedir (http://tdkterim.gov.tr/, 31.12.2009). 03.07.2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'na göre bu kavram, *"belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi"* olarak tanımlanmaktadır (TBMM, 2005 f, Madde:3, Fıkra: a).

Belediyeler, son nüfus sayımına göre nüfusu beş binden çok olan yerleşim merkezlerinde kurulur. İl ve ilçe merkezlerinde ise nüfusa bakılmaksızın belediye kurulması zorunludur (TBMM, 2005 f, Madde:4).

Türkiye'nin mülki idare sistemi içerisinde yer alan bir köy ya da köyün idari sınırları dâhilinde yer alan bir daimi yerleşme birimi, nüfus miktarı ve merkezi fonksiyonları bakımından gelişme göstererek şehirleşme yolunda farklı bir yapıya bürünebilmekte ya da birden fazla köy ve muhtelif köy kısımları birleşerek bu özelliliklere sahip olabilmektedir. Her iki halde de *"belediye kurabilmeleri için meskûn sahalarının, merkez kabul edilecek yerleşim yerinin meskûn sahasına azami 5 kilometre mesafede bulunması gerekir"* (TBMM, 2005 f, Madde:4).

Buna göre, nüfusu 5.000'in üzerine yükselen bu gibi yerleşme birimlerinde köy ihtiyar meclisinin kararı veya seçmenlerinin en az yarısından bir fazlasının mahallin en büyük mülkî idare amirine yazılı başvurusu ya da valinin kendiliğinden buna gerek görmesi durumunda, valinin bildirimi üzerine, mahallî seçim kurulları, 15 gün içinde köyde veya köy kısımlarında kayıtlı seçmenlerin oylarını alır ve sonucu bir tutanakla valiliğe bildirir. İşlem dosyası valinin görüşüyle birlikte İçişleri Bakanlığına gönderilir. Danıştay'ın görüşü alınarak müşterek kararname ile sözü edilen yerde belediye kurulabilir. Ancak sözü edilen gelişmeleri göstermesine rağmen içme ve kullanma suyu havzaları ile sit ve diğer koruma alanlarında ve meskûn sahası kurulu bir belediyenin sınırlarına 5 kilometreden daha yakın olan yerleşim yerlerinde ise belediye kurulamaz. Bununla birlikte *"yeni iskân nedeniyle oluşturulan ve nüfusu 5000 ve üzerinde olan herhangi bir yerleşim yerinde de İçişleri Bakanlığının önerisi üzerine müşterek kararnameyle belediye kurulabilir"* (TBMM, 2005 f, Madde:4).

Türkiye'de belediye örgütlü yerleşmelere kısaca "belde" denilmektedir (TBMM, 2005 f, Madde:3, Fıkra: c). Ancak belde kavramının dilimizde kullanılma amaçları farklı farklıdır. Bu farklı kullanımlar nedeniyle kavram zaman zaman çelişkili, tartışmaya açık ve karmaşık bir hal

alabilmektedir. Burada öncelikle kavramın açıklanmak istenen temayı tam olarak ifade etmediği ve başka bir tanımın yerine yanlış kullanıldığı durumlar üzerinde durmak gerekir. Buna göre "belde" kavramının;

* "Arz, yer, mekân, çevre" terimlerini karşılayan bir kavram olarak,

* "Memleket" anlamı olarak,

* Yapısal, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri itibariyle gelişme göstermiş köylerin karşılığı olarak,

* Coğrafi bir karakter olan "kasaba" kavramının karşılığı olarak,

* Bir mülki yönetim kavramı olarak ve

* Bir mahalli yönetim kavramı olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Türk Dil Kurumu'nun resmi internet sitesindeki sözlüklerde coğrafi ve yönetimsel anlamı itibariyle belde, *"ilçeden küçük, belediye ile yönetilen yer"* ve *"mekân, yer, çevre"* anlamlarını karşılamaktadır (http://tdkterim.gov.tr/, 31.12.2009).

TDK'nun ilk tanımında geçen "ilçe" ifadesinin, ilçe merkezini mi, yoksa ilçe idari alanını mı kastettiği belli değildir. İfade ilçe merkezini kastediyorsa, kasaba ya da şehri; ilçeyi kastediyorsa, ilçe idari alanını "belde kavramı ile kıyaslıyor demektir. Ancak her iki durumda da ifade hatalıdır. Nitekim Türkiye'de köy niteliklerine sahip beldeler de vardır ve beldeler yönetimsel olarak bir mülki idare alanını temsil etmezler. Beldeler, belediye teşkilatının kurulu olduğu yerleşmenin mücavir alanı içerisindeki sahayı ifade ederler. Bu söz konusu saha bir il idari alanının merkezinde yer alıyorsa mülki amir vali, bir ilçe idari alanının merkezinde yer alıyorsa mülki amir kaymakam, köy ya da kasaba sınırları içerisinde yer alıyorsa mülki amir muhtardır. Belediye başkanları ise, mücavir alanları içerisindeki beledi hizmetleri sunmakla mükellef hizmet yöneticisidirler. Sonuç itibariyle belde kavramı için *"belediye örgütlü yerleşme"* tanımı daha doğru olacaktır. Bununla birlikte beldeler tanımlanırken "ilçeden küçük", "köyden büyük", "kasabadır", "şehirdir" "belediye ile yönetilen yerdir" gibi mesnetsiz ifadelerden kaçınılmalıdır.

Çoğu internet kullanıcısının çeşitli kavram, terim, tema, olay ve olguları sorgulamakta oldukça güvenilir bulduğu ve rağbet gösterdiği "Wikipedia" ve "Türkçe Bilgi" gibi sitelerde ise, *"Belde, Türkiye Cumhuriyeti'nin idari yapılanmasında yönetsel açıdan köy ile ilçe arasında bucaktan aşağı ya da eşiti bir konumda yer alan yerel yönetim birimine verilen genel bir isimdir. Eskiden kasaba denilen yerleşim birimlerine günümüzde belde de denilmektedir. Belde aynı zamanda ilk kademe belediyelerinin kurulu olduğu yerleşim birimlerinin var olduğu anlamında da kullanılmaktadır"* ve "*Beldeler, mülki ve mahalli idare açısından ikiye ayrılırlar: Bucak merkezi olan belediyeler (district center municipalities) ve kasaba belediyesi (subdistrict municipalities). Beldeler de devlet erki kolluk (jandarma) gücü dışında olmaksızın; yargı ve yürütme birimlerinin olmadığı ama sadece belediye teşkilatının olduğu yerleşim birimleridir"*

şeklinde ifade edilmektedir (http://www.turkcebilgi.com/belde/ansiklopedi, http://tr.wikipedia.org/wiki/Belde, 31.12.2009).

Yukarıdaki tanımları hangi kaynaklardan temin ettiklerini bilmediğimiz internet sitelerinin ilk tanımında belde kavramı ile kasaba kavramı arasında bağıntı kurulmuştur. 442 sayılı Köy Kanunu ile 5393 sayılı Belediye Kanunu hükümleri, kasaba karakterinin önemli ölçütlerinden biri olan belediye örgütünün varlığı ve gerekse nüfus kıstaslarını ölçü alarak beldeleri, doğrudan kasaba olarak tanımlamaktadır. Oysaki bir yerleşmenin kasaba olarak tanımlanmasında bu kıstaslar önemli oldukları kadar yeterli değildirler.

İdari coğrafya çalışmalarıyla tanıdığımız coğrafyacılardan Özçağlar, bir köyün ya da bir araya gelen birden fazla köyün sınırları içerisinde gelişip büyüyen ve bünyesinde belediye örgütü kurulmuş olan beldeleri *"merkezi yönetim bakımından ilçe veya il merkezliği görevi üstlenmemiş kasaba veya şehirler"* olarak tanımlamaktadır (Özçağlar, 1996, s. 22).

Görüldüğü gibi "belde" kavramı halk dilinden bilimsel çevrelere kadar çok geniş bir yelpazede kullanılmak istendiği anlamıyla ve coğrafi esaslar dışında kullanılarak adeta kargaşaya neden olmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada da yerleşme coğrafyası literatüründe yer bulan bir terim olarak "belde" kavramı, *"mülki idare alanı vasfı olmayan, bir yerinden yönetim birimi olarak belediye teşkilatı kurulmuş köy, kasaba ya da şehir niteliğindeki yerleşmeyi"* ifade etmek için kullanılmaktadır. Nitekim beldeler, Türkiye'nin mülki idare yapısı içerisinde ve yerinden yönetim teşkilatları (yerel yönetimleri) arasında yer alırlar. Beldelerde oturan seçmenler kendilerine idari yönden hizmet veren muhtarlarını ve yerel hizmetlerde bulunan belediye yöneticilerini seçimle tercihen iş başına getirirler. Dolayısıyla beldeler tüzel kişilikleri olan yerleşmelerdir. Belediye başkanları ise bir devlet ya da hükümet temsilcisi değil, sadece belediye teşkilatının kurulu olduğu yerleşmenin mücavir alanı içerisindeki sahanın yöneticisidirler.

Anayasamız, belediyelere görevleri ile orantılı olan gelir kaynakları sağlanacağını hükme bağlamıştır (TBMM, 1982 b, Madde:127). Ancak uygulamada merkezi idarenin, daha doğrusu mecliste çoğunluğa sahip olan iktidar partisi ya da partilerinin belediye gelirlerini istedikleri istikamette yönlendirdiklerini görmekteyiz

Belediye, belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla her türlü faaliyet ve girişimde bulunma hususunda geniş yetkilere sahiptir. Kanunların belediyeye verdiği yetki çerçevesinde yönetmelik çıkarmak, belediye yasakları koymak ve uygulamak, kanunlarda belirtilen cezaları vermek gibi yetkilere sahiptir (TBMM, 2005 f, Madde:15).

Yaşamımızı, sağlıklı ve huzurlu bir çevrede geçirmemizi sağlamaya yönelik olarak belediyelere verilen görevler, kanunda bir liste halinde sayılmıştır. Belediyeler, görevleri

bakımından yönetim yapımızın önemli unsurlarını oluşturmaktadırlar (TBMM, 2005 f, Madde:14).

İmar Kanunu'nda olduğu gibi Belediye Kanunu'nun yanı sıra diğer yasalarla da belediyelere bazı görevler verilmiştir. Belediyeler bu görevleri mevcut organları vasıtasıyla yerine getirirler. Belediyenin organları, belediye meclisi, belediye encümeni ve belediye başkanıdır (TBMM, 2005 f, Madde:3, Fıkra: b).

Belediyenin genel karar organı olan **Belediye Meclisi,** belde halkı tarafından seçilir. Üye sayısı 12'den az olamaz. Beldenin nüfusuna göre üye sayısı değişmektedir. Beş yıl süreyle seçilen üyeler genellikle siyasi partiler tarafından aday gösterilmektedir (TBMM, 1930 a, Madde:21).

Belediye meclisi; meclis başkanlık divanını ve encümen üyeleri ile ihtisas komisyonları üyelerini seçmek, Belediye tarafından çıkarılacak yönetmelikleri kabul etmek, stratejik plân ile yatırım ve çalışma programlarını, belediye faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerini görüşmek ve kabul etmek, bütçe ve kesin hesabı kabul etmek, Belediyenin imar plânlarını görüşmek ve onaylamak, Belediye adına imtiyaz verilmesine ve belediye yatırımlarının yap-işlet veya yap-işlet-devret modeli ile yapılmasına; belediyeye ait şirket, işletme ve iştiraklerin özelleştirilmesine karar vermek, meydan, cadde, sokak, park, tesis ve benzerlerine ad vermek; mahalle kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, adlarıyla sınırlarının tespiti ve değiştirilmesine karar vermek, Belediye başkanıyla encümen arasındaki anlaşmazlıkları karara bağlamak, mücavir alanlara belediye hizmetlerinin götürülmesine karar vermek ve imar plânlarına uygun şekilde hazırlanmış belediye imar programlarını görüşerek kabul etmek gibi pek çok görev ve yetkilere sahiptir (TBMM, 2005 f, Madde:18).

Belediye meclisi, her ayın ilk haftası, önceden kararlaştırdığı günde toplanır. Bütçe görüşmesine rastlayan toplantı süresi en çok yirmi gün, diğer toplantıların süresi en çok beş gündür (TBMM, 2005 f, Madde:20).

Belediye başkanı, hukuka aykırı gördüğü meclis kararlarını, gerekçesini de belirterek yeniden görüşülmek üzere beş gün içinde meclise iade edebilir. Yeniden görüşülmesi istenilmeyen kararlar ile yeniden görüşülmesi istenip de belediye meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğuyla ısrar edilen kararlar kesinleşir. Belediye başkanı, meclisin ısrarı ile kesinleşen kararlar aleyhine on gün içinde idarî yargıya başvurabilir. Kararlar kesinleştiği tarihten itibaren en geç yedi gün içinde mahallin en büyük mülkî idare amirine gönderilir. Mülkî idare amirine gönderilmeyen kararlar yürürlüğe girmez. Mülkî idare amiri hukuka aykırı gördüğü kararlar aleyhine idarî yargıya başvurabilir. Kesinleşen meclis kararlarının özetleri yedi gün içinde uygun araçlarla halka duyurulur (TBMM, 2005 f, Madde:23).

Belediye meclisi her zaman toplanamadığından bir takım belediye işlerinin görülmesi için belediye meclisinin kendi üyeleri arasından seçtiği üyelerle daire başkanlarından oluşan **Belediye Encümeni,** belediyenin ikinci karar organı olarak görev yapar.

Belediye encümeni, belediye başkanının başkanlığında; il belediyelerinde ve nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyelerde, belediye meclisinin her yıl kendi üyeleri arasından bir yıl için gizli oyla seçeceği üç üye, malî hizmetler birim amiri ve belediye başkanının birim amirleri arasından bir yıl için seçeceği iki üye olmak üzere yedi kişiden; diğer belediyelerde, belediye meclisinin her yıl kendi üyeleri arasından bir yıl için gizli oyla seçeceği iki üye, malî hizmetler birim amiri ve belediye başkanının birim amirleri arasından bir yıl için seçeceği bir üye olmak üzere beş kişiden oluşur (TBMM, 2005 f, Madde:33).

Burada önemli bir nokta vardır. Encümenin iki tür üyesi olduğunu belirttik. Bunlardan birinci gruptakiler belediye meclisi tarafından seçilen üyelerdir, ikinci grup ise encümenin tabii üyeleri sayılan belediye daire başkanlarıdır. Yazı işleri müdürü, sağlık işleri müdürü, veteriner müdürü, fen işleri müdürü, personel ve hukuk işleri müdürü unvanlarında olan bu kişiler, encümen üyesidirler. Seçilmiş üyelerin ise atanmış üyelerin yarısından çok olmamak ve ikiden de aşağı düşmemek şartıyla belediye meclisi tarafından ve kendi üyeleri arasından seçildiğini eklemek gerekir. Görev süreleri bir yıldır. Anayasanın 127. maddesi karar organlarının seçimle iş başına geleceğini söylediğine göre, belediye encümeninde atanmış üyelerin bulunması açıkça Anayasaya aykırıdır.

Encümenin yapısıyla ilgili olarak ortaya çıkan diğer önemli bir husus, daire başkanlarının amiri olan belediye başkanının belediye teşkilatı içindeki öneminin, yetkilerinin artmasıdır. Başkan, amiri olduğu yöneticileri etkileyerek istediği kararları aldırabilmektedir.

Belediye encümeni; stratejik plân ve yıllık çalışma programı ile bütçe ve kesin hesabı inceleyip belediye meclisine görüş bildirmek, yıllık çalışma programına alınan işlerle ilgili kamulaştırma kararlarını almak ve uygulamak, öngörülmeyen giderler ödeneğinin harcama yerlerini belirlemek, kanunlarda öngörülen cezaları vermek, taşınmaz mal satımına, trampasına ve tahsisine ilişkin meclis kararlarını uygulamak; süresi üç yılı geçmemek üzere kiralanmasına karar vermek, umuma açık yerlerin açılış ve kapanış saatlerini belirlemek, vb. görev ve yetkilere sahiptir (TBMM, 2005 f, Madde:34).

Belediye başkanı, belediye tüzel kişiliğinin başı ve yürütme organıdır. Belediye başkanları ilke olarak doğrudan doğruya o beldedeki seçmenler tarafından seçilirler. Belediye başkanları 1963 yılına kadar belediye meclisleri tarafından seçilmekteydi. Belediye başkanı, görevinin devamı süresince siyasî partilerin yönetim ve denetim organlarında görev alamaz; profesyonel spor kulüplerinin başkanlığını yapamaz ve yönetiminde bulunamaz (TBMM, 2005 f, Madde:37).

Anayasa, mahalli idareleri il, belediye ve köy olarak saymış, organlarının teşkilini yasa koyucuya bırakmıştır. Organların düzenlenişinde, yasa koyucu iki önemli hükümle sınırlıdır. İlk olarak mahalli idarelerin karar organları seçmenler tarafından seçilerek oluşturulacaktır. İkincisi ise mahalli idarelerin kuruluşu yerinden yönetim ilkesine uygun olarak düzenlenecektir (TBMM, 1982 b, Madde: 127).

Karar organlarının seçimle oluşturulacağı Anayasa'da açık olarak belirtilmiştir. Yürütme organlarının düzenlenişi, yerinden yönetim ilkesine uygun olacağına göre, mahalli idarelerin yürütme organlarının da seçimle oluşturulması gerekmektedir. Halkın yönetime katılması yöneticilerini seçmesi yerinden yönetim ilkesinin doğal bir sonucudur.

Belediye başkanı, belediye teşkilâtının en üst amiri olarak belediye teşkilâtını sevk ve idare etmek; belediyenin hak ve menfaatlerini korumak; Belediyeyi stratejik plâna uygun olarak yönetmek; Belediye idaresinin kurumsal stratejilerini oluşturmak, bu stratejilere uygun olarak bütçeyi hazırlamak, uygulamak, izlemek ve değerlendirmek; Belediyeyi devlet dairelerinde ve törenlerde, davacı veya davalı olarak da yargı yerlerinde temsil etmek; meclise ve encümene başkanlık etmek; Belediyenin taşınır ve taşınmaz mallarını idare etmek; Belediyenin gelir ve alacaklarını takip ve tahsil etmek; meclis ve encümen kararlarını uygulamak; Belediye personelini atamak; Belediye ve bağlı kuruluşları ile işletmelerini denetlemek; belde halkının huzur, esenlik, sağlık ve mutluluğu için gereken önlemleri almak, vb. pek çok görev ve yetkilere sahiptir (TBMM, 2005 f, Madde:38).

Türkiye'de Büyükşehir statüsünde bulunan yerleşmelerdeki belediye sayısı **16**, ilçe merkezlerindeki belediye sayısı **957**, bucak idari alanları içerisindeki belediye örgütlü yerleşme sayısı **287**, köy idari alanları içerisinde yer alan belediye örgütlü yerleşme sayısı ise **1693**'tür. Böylece ülkemizdeki toplam belediye örgütlü yerleşme sayısı ise **2953**'tür (TÜİK, 2009). Görüldüğü gibi beldeler, Büyükşehir olabildiği gibi, şehir, kasaba ve köy yerleşmesi de olabilmektedir.

2.2. Bölge ve Mülki İdare Alanı Kavramlarının Coğrafi Prensipler ve Bölge Planlama Esasları Kapsamında Değerlendirilmesi:

Coğrafya çalışmalarında varılan her türlü mekânsal yaklaşım "bölge" temasıyla ilişkili olduğundan, idari coğrafya alanında yürütülen mülki idare alanlarının belirlenmesine yönelik çalışmalarda da aynı mekânsal yaklaşım üzerinde durulmalıdır. Buna bağlı olarak idari coğrafya ile bölge planlaması çalışmalarını coğrafyanın nedensellik, karşılaştırma, ilişki kurma (bağıntı) ve dağılış prensipleriyle birlikte ele almak ve ideal bir mülki bölümlenme ortaya koyabilmek için yeryüzünün bir yerden diğerine değişen karakterinin mekânsal araştırmalarda kullanılan coğrafi yöntem ve tekniklerle etüt edilerek ortaya konulması gerekmektedir.

Planlamanın gayesi, belli bir yerde yerleşmek ve o yerden yararlanma düzenine göre şehirlerin ve çevresinin, bölgelerin ve bütünüyle ülkenin topyekûn kalkınmasını sağlamaktır (Erinç, 1959, s.38). Bu amaçla yerel ve bölgesel çapta mülki idare planlamaları yapılabileceği gibi, ülke genelinde de yeniden bir mülki idare düzenlemesi yapılabilir. Ülkenin doğal kaynakları ile sosyal, kültürel ve ekonomik potansiyelinin en verimli şekilde kullanılması, birbirinden çok farklı özelliklere sahip olan bölgeler arasında farklı ekonomik gelişme ve kalkınma modelleri oluşturularak topyekûn bir kalkınmanın sağlanması, bu ülke toprakları üzerinde yaşayan nüfusun kişisel, sosyal, kültürel ve ekonomik hak ve hürriyetlerini en iyi şekilde kullanabilmelerinin sağlanması, merkezi idare ve taşra yönetimine ait birimlerin kamu hizmetlerinin gereklerini en hızlı ve en kaliteli bir biçimde yerine getirmesinin sağlanması, vb. hedeflere ulaşmak ve Mustafa Kemal ATATÜRK'ün işaret ettiği muasır medeniyetler seviyesine varmanın belki de en önemli koşullarından biri bu mülki idare planlamaları olacaktır.

Planlama nedir? Bölge planlamasında coğrafyacının rolü nedir? Bölge planı nasıl yapılır? Mülki İdare planlaması nasıl olmalıdır? Bu sorulardan hareketle yola çıkacak olursak:

Planlama, *"mekânın maksada en uygun şekilde düzenlenmesi"* olarak tarif edilebilir. Burada söz konusu olan mekân Erinç'in ifadesiyle *"bir köy, bir kasaba, bir şehir, bir yöre, bir bölge, bir ülke"* (Erinç, 1959, s.36) veya herhangi bir kademedeki mülki idare alanı olabilir. Bölge planlamada amaç, karmaşık yapıya sahip olan üniteyi oluşturmaktır. Dolayısıyla mekân tetkiklerini kendilerine meslek edinmiş bulunan coğrafyacıların lüzumlu gördükleri plancılık da bölge plancılığıdır. Selen'in *"çok amaçlı imar"* (Selen, 1958, s.19) adını verdiği bölge planlaması, belirli bir yerde yerleşmek ve oradan yararlanma olanaklarına göre en üst düzeyde faydalanmayı ve korumayı amaçlayan bir düzenleme ve bir çalışma programıdır. Anlaşılacağı gibi bölge planlaması, insanların bir çeşit yaşam sahalarını koruma ve geliştirme çabasıdır. Nihai amaç arazi kullanımının belirlemesi ve bölümlenmesidir; mülki idarenin de nihai amacı budur (Şekil 2.1). Bununla beraber mekânın fiziki ve beşeri potansiyeline tamamen aykırı, doğal yapısını zorlayacak tarzda hazırlanan veya tatbik edilmek istenen bir mülki idare çalışması ya da bölge planının başarılı olmasını beklemek yersizdir. Bundan ötürü, iyi bir planın başlıca özelliklerinden biri, ister mülki idare alanı için, ister kasaba ya da şehir için hazırlanmış olsun, mekânın fiziki yapısına, doğal ve beşeri kaynaklarına ve olası gelişme akslarına uygun olarak hazırlanmış olmasıdır. Diğer husus ise mekânın insanoğlu tarafından en faydalı tarzda nasıl kullanılabileceğini göstermesidir (Erinç, 1959, s.39). Elbette bu yapılırken mekânın korunması en önemli şart olmalıdır.

Şekil 2.1. Bölge Planlaması ve Mülki İdare Çalışmalarının Nihai Amaçları.

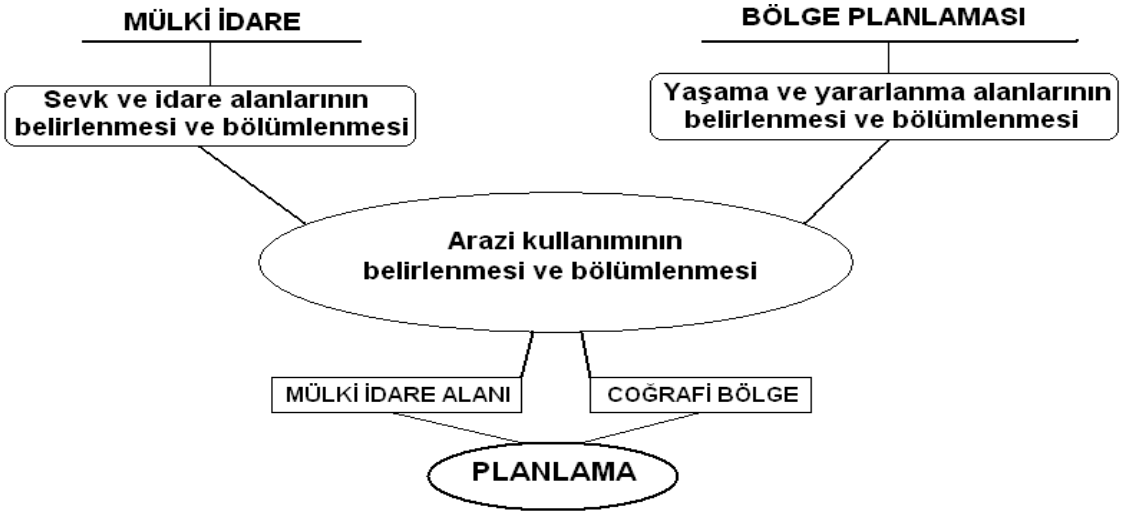

"Planlama, bir bütünün parçası olarak mekânın, bünye ve imkânlarına en uygun ve cemiyet bakımından en faydalı tarzda kullanılmasını sağlamak maksadıyla hazırlanan bir tanzim gelişme programıdır" (Erinç, 1959, s.39) tanımlaması ile T.C. Anayasası'nın 126'ıncı maddesi ile İl İdaresi Kanunu'nun 1'inci maddesinde anlamını bulan *"Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır"* tanımlaması arasında mahiyetleri ve balıca gayeleri bakımından bir farklılık yoktur (Şekil 2.2).

Şekil 2.2. Bölge Planlaması ve Mülki İdare Kavramlarının Mahiyeti.

Erinç, 1959 yılında yazdığı "Bölge Planı nasıl yapılır" adlı makalesinde, döneminin ekonomik ve siyasi olaylarını iyi analiz ederek *"...batı Avrupa memleketlerinin bir devletler birliği halinde ve tam bir şekilde birleşmeleri... fakat böyle bir planlama işine bütün*

memleketlerin menfaatleri karışır. ...milletlerarası ölçüdeki bu çeşit planlamalar henüz birer hayalden ibarettir" (Erinç, 1959, s.40) öngörüsünde bulunarak, devletlerin ekonomik ve siyasi bir bütünleşme ile birçok alanda ortak kararlar alarak menfaatlerine gelebilecek bir bölgesel planlamanın yapılabileceğini, kısaca bölge planlamasının gücünü ve nelere muktedir olabileceğini döneminin şartları itibariyle mütalaa edememiştir. Oysa ki, 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile üye ülke hükümetleri arasında yeni işbirliği imkanları doğmuş (örnek olarak, savunma ve adalet ve içişleri konuları) ve var olan topluluk sistemine hükümetler arası işbirliği mekanizması da eklenmesi yoluyla, Maastricht Antlaşması Avrupa Birliği'ni (AB) ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede, AB üye ülkeleri, bugün tarımdan kültüre, tüketici politikasından rekabete, çevreden enerjiye, ulaşımdan ticarete kadar birçok alanda, ortak politikalar gerçekleştiriyorlar. Dolayısı ile yine Erinç'in aynı makalede, *"buna mukabil bugünkü şartlar altında en büyük planlama çerçevesini devlet sınırları meydana getirir"* (Erinç, 1959, s.40) savı da günümüz koşullarında geçerliliğini yitirmiş görünüyor.

Bölge planları hazırlanırken, bölgeler arasındaki bağlantılar dikkate alınmalı, "azami uygunluk", ve "azami istifade" hakkındaki değer hükümleri, dar bölge sınırları içinde değil, ülke genelinde karara bağlanmalıdır. Ülke müstakil parçalardan oluşmuş bir bölgeler mozaiği olarak düşünülürse, hiçbir bölge planının milli menfaat bakımından azami faydayı sağladığı iddia edilemez. Aksi takdirde mülki idare alanlarında olduğu gibi bölge planlarının merkezi bir teşkilat tarafından meydana getirilmesi zorunluluğu ortaya çıkacaktır (Erinç, 1959, s. 41).

Germen, Daysh ve O'Dell gibi bölge plancıları tarafından yapılan çalışmalarda verilen örneklerden anlaşıldığı kadarıyla mekânsal araştırmaya ilişkin etüdün ana hatları esasen bölgenin coğrafi konum, doğal özellikler, nüfus, yerleşme, ekonomik faaliyetler ve bölge planı önerilerinden ibarettir. Bir bölgenin mevzii olarak incelenmesine yönelik coğrafi çalışmalarda da ana hatlarıyla benzer konular üzerinde durulur. Tümertekin'in de ifade ettiği gibi, bir bölgesel coğrafya etüdünün başlıca şu konuları kapsaması gerekmektedir: Coğrafi konum, doğal özellikler; iklim (sıcaklık, yağış, iklim tipleri), yüzey şekilleri, hidrografya, biocoğrafya, toprak türleri ve özellikleri, beşeri ve ekonomik özellikler; nüfus ve yerleşme, üretimle ilgili faaliyetler; ziraat, sanayi, madencilik, ulaşım ve diğer faaliyetler (Tümertekin, 1960, s. 53).

Görüldüğü gibi, bölge plancıları ve coğrafyacılar tarafından yapılan bölgesel çalışmalarda ele alınan konular bakımından iki disiplin arasında yakın bir benzerlik vardır. Aynı benzerlik araştırma yöntem ve teknikleri üzerinde de görülmektedir. Çalışma planı belli olduğu gibi, bölgesel çalışmalar ilk iş olarak araştırma sahasının seçimi, belirlenmesi ve sınırlandırılması ile başlamakta, saha ile ilgili olarak elde edilen bilgiler ve bizzat yapılan saha gözlemlerinin sonuçları kullanıma uygun bulunan ölçekte haritalar üzerine aktarılmaktadır. Her iki disiplin alanında da elde edilen bilgilerin haritalar aracılığıyla ifade edilmesi, bölge planlamasında kullanılan en önemli faktördür.

Bölge plancısı ve coğrafyacılar, araştırma sahasına ait bulguları harita üzerine aktarırken, daha önce yapılmış çalışmalardan elde edilen bilgilerle kendi deneyimlerini kullanmaktadır. Çeşitli olgu ve olaylara ilişkin dağılış haritalarının oluşturulmasından sonra, mühim bir iş olarak dağılışa etken olan doku ve örgünün nasıl böyle bir yapıya kavuştuğunun açıklanması gerekmektedir. Coğrafyacı, coğrafi prensipler ışığı altında karmaşık yapıların analiz ve sentezini yaparak, sonuç ve değerlendirmeleri ortaya koyabilmektedir. Dağılış prensibinin ortaya koyduğu olaylar arasındaki karşılıklı ilişkileri inceleyerek, olaylar arasında bağıntılar oluşturabilen coğrafyacı, böylece olayların nedenleri ile sonuçları arasındaki ilişkiyi açıklayabilmektedir. Nitekim coğrafyacı karşılıklı ilişkileri analiz etmekle kalmaz, aynı zamanda karmaşık yapıya sahip olan mekânı, karmaşıklığı içinde kavrayarak tasvir etmeye çalışır. Bilindiği gibi beşeri unsur, yaşadığı ve yararlandığı mekân üzerinde kendine has karakterler yaratabilir. Bu nedenle bölge, bir görünüş ya da bir manzara olarak ortaya çıkmayacaktır. Dolayısıyla bölgeyi sadece doğal unsur ve olaylarla mütalaa etmemek gerekir. Buna bağlı olarak, bir bölgenin araştırılmasında coğrafyacının en önemli görevi kompleks karakterli mekânı anlamaktır. Bu da meseleye ancak fiziki ve beşeri perspektiften bakmakla mümkün olur. Mülki idare alanlarının daha ziyade fiziki hususiyetler dikkate alınarak belirlenmeye çalışılması meselesi de, ancak bu sayede çözüme kavuşturulmuş olacaktır.

İfade edildiği gibi, belirli sınırlar içerisinde planlaması yapılacak olan bölgenin planlama ile ilgili konuları hakkında ayrıntılı bir etüdün yapılması, bu etüde ilişkin dağılış haritalarının çizilmesi ve doğrudan araştırma sahası ile ilgili yazılı kaynakların taranması gerekmektedir. Haritalar yoluyla mekânda dağılışı gösterilecek olan bu konular etütte ayrıntılı olarak ele alınmalı, karşılıklı ilişkiler açıklanmalı, en uygun ve en istifadeli kullanım şekli hakkında görüşler ileri sürülmeli, problemler ortaya konmalı ve bunlara muhtemel çözüm önerileri sunulmalıdır. Bütün bu çalışmalar için geniş kadrolu bir bölge planı çalışma grubuna, zamana ve ciddi bir maddi desteğe ihtiyaç vardır. Fakat bütün bu emek ve masrafların karşılığının geleceğe yönelik olarak alınacağı unutulmamalıdır (Erinç, 1959, s. 45).

Bölge incelemelerinin ardından, ikinci aşama olan planlama safhasına geçilir. Öncelikle bütün fiziki ve beşeri yapısı ile mekânı tanımak; mevcut ihtiyaçları, uyumsuzlukları tespit etmek; geleceğe yönelik olası gelişmeleri projeksiyon etmek; buna bağlı olarak ortaya çıkan yeni durumlar ve eğilimlere cevap verecek çareleri ve en uygun durumları bulup göstermek, nihai planı ortaya koymak gerekmektedir (Erinç, 1959, s. 46-47). Son aşama planın uygulama safhasıdır. Bu safhada ilim adamlarının görevi sona ererken, artık idareciler, mühendisler, mimarlar, teknik unsurlar vazife alırlar. Bu safhanın en büyük güçlükleri maddi, teknolojik, hukuki, malzeme ve donanımla ilgili güçlükler olmakla birlikte, ayrıca mekanın yeniden düzenlenmesine karşı direnmeler ve menfaat çatışmaları da kendini gösterebilmektedir (Erinç, 1959, s. 50-51).

Bölge ve planlamaya ilişkin bu hususların ardından mülki idare alanları ve planlanmasına yönelik problem üzerinde mütalaa edilecek olursa; nasıl ki mekânda kendine has özellikleriyle ortaya çıkan yöreler tespit edilmeden bölüm ve bölgeler oluşturulamıyorsa, yukarıda sözü edilen bölge tayini ve planlamasında da belirli bir merkezi yerin çevresinde oluşan fonksiyonel etki sahalarından müteşekkil en küçük idari birimden daha geniş alanlı diğer bir idari birime geçişler sağlayacak şekilde tayin edilecek diğer idari alanların tespitiyle coğrafi esaslara uygun bir idari bölge oluşturulabilir kanaatindeyiz. İdari alanın sınırlarını bölge planlaması esaslarına göre her zaman kesin olarak çizmek mümkün olabilir mi? Elbette bazı durumlarda mümkündür. Ancak çoğu zaman idari alanı coğrafi bölgeler sistematiğine uygun bir biçimde sınırlandırmak o derece kolay olmaz. Çünkü farklı yörelerin sınırları bariz bir şekilde değil, yöredeki olaylarla ilgili olarak, iç içe geçmiş bir halde bulunur. Böyle bir durumda yöre sınırını çizmek konusunda İzbırak'ın ifadesiyle iki yola başvurmak gerekir: *"Biri, bu sınırı şematik olarak çizmek ve bazı iç içe geçmeleri göz önüne almamak. Diğeri, eğer iki yöre arasında geniş, bariz ve şemalaştırılamayacak durumda sahalar varsa, buralarını yerine göre birer "geçiş yöresi" veya daha dar ise "sınır sahası" olarak belirtmek"* (İzbırak, 1955, s. 17). İzbırak'ın daha ziyade determinist bir yaklaşımla ifade ettiği yöre sınırlandırma yaklaşımları; yönetim faktörü, ulaşım ağ bağlantıları, merkezi bir yerleşmenin fonksiyonel etki sahasının dikkate alınması, vb beşeri faktörlerin de etkisiyle iç içe geçmiş sınırlar göz önüne alınmadan ya da geçiş yöresi durumunda bulunan sahalarda yaşayan nüfusun sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçları gözetilerek en çok ilişkili oldukları alanlara dahil edilmeleri coğrafi bölge karakterine ters düşmeyecektir. Doğrusu, bölge ve mülki idare alanlarının tespitinde artık coğrafyacıların söz sahibi olması gerektiğini ifade etmemizin temel gayesi de budur (Şekil 2.3).

Şekil 2.3. Mülki İdare Alanlarının Coğrafi Bölge Sistematiği İçerisinde Değerlendirilmesi.

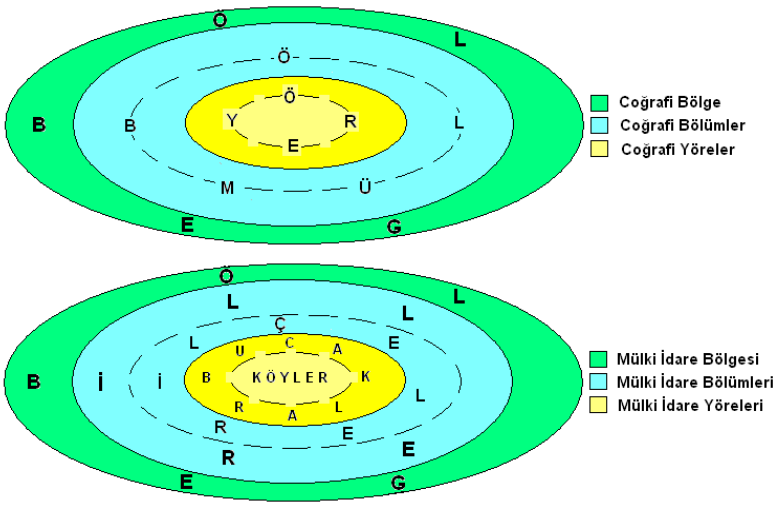

2.3. Mülki İdare Alanların Belirlenmesi ile İlgili Kuramsal Yaklaşımlar:

"...coğrafi sınırlar ile idari sınırları uyumlu hale getirmek lazımdır. Bunun için en pratik çözüm olarak ilçe sınırlarına uygun bir coğrafi sınır oluşturmak için bazı coğrafi ilkelerden ödün verme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar idari ve siyasi sınırları esas alarak sınırlandırma yapılmasını uygun bulmayan coğrafyacılar varsa da, bunların bazıları, aynı zamanda coğrafi mekân birimlerinin sınırlarına da karşılık gelirler. Ayrıca idari ve siyasi sınırlara göre yapılan bir bölgelendirmenin istatistiksel malzeme bakımından büyük bir kolaylık sağladığı da bir gerçektir" (Yiğit, 2006, s.38). Bu noktada, Yiğit'in önerisi ile amaçlarımızın çatıştığı söylenebilir. Biz idari sınırların coğrafi sınırlara göre yeniden düzenlenmesini kamu hizmetlerinin daha verimli bir şekilde sunulması ve ekonomik olarak ülke menfaatleri bakımından ön görürken; Yiğit, coğrafi bölgelendirmenin idari sınırlara göre yapılandırılmasının istatistiksel malzeme bakımından büyük bir kolaylık sağlayacağını ifade etmektedir. Ancak coğrafi bölgelerin çağın gereklerine ve bölge planlaması esaslarına göre yeniden düzenlenmesi açısından; varılmak istenen sonuç aynıdır. Farklı olan "idari sınırları" doğru kabul etme meselesidir. Dolayısıyla burada tartışılması gereken husus coğrafi bölgelerin oluşturulması değil, idari sınırların yeniden düzenlenerek coğrafi bölgelerle olan uyumluluklarının sağlanmasıdır. Nitekim Yiğit bu hususu, *"coğrafi bölgelerin, idari, hizmet ve planlama bölgeleri olarak da kullanılabilecek yetenekte olması gerekir"* (Yiğit, 2006, s.38) sözüyle ifade etmiştir. Bilindiği gibi mülki idare alanları oluşum bakımından iki temel kıstasa göre belirlenmiş birer "bölge"dirler. Bu kıstaslardan ilki söz konusu alana kazandırılacak "merkez ya da taşra yönetim teşkilatı"nın türünün ne olacağı, ikincisi ise bunun karar mercileri tarafından yapılan "siyasi bir lütuf ya da yatırım" olmasıdır.

Coğrafi mekâna karşılık gelen bir ülke arazisini hiçbir bölümleme yapmadan yönetmek mümkün değildir. Ülkeyi yönetmek, hizmetlerin devlet sınırlarıyla çizilmiş yurt sathında dağılışını sağlamak ve denetimini yapmak amacıyla çeşitli yönetim bölgelerinin oluşturulması kaçınılmazdır. Siyasi olarak ve mevcut yasalara bağlı kalarak oluşturulmuş bu yönetim bölgeleri "mülki idare bölgeleri" ve "mahalli idare bölgeleri" olarak tanımlanabilmektedir. Söz konusu alanlar ayrıca "idari bölge", "idari bölüm", "idari alan" ve "idari ünite" şeklinde de ifade edilmektedir. 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 126. maddesinde yer alan *"Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır."*şeklindeki hükmüne göre ülkemiz; illere, iller ilçelere, ilçeler bucaklara, bucaklar da köylere ayrılmıştır. Merkezi idarenin denetiminde olan ancak seçilmiş kişilerce yönetilen "köy" idari alanları, yasaya göre il, ilçe ve bucaklara nazaran "mülki idare alanları" olarak değil, "mahalli idare alanları" kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak köyler,

ülkemizin idari bölünüşünde mülki idare alanlarının da içinde yer almaktadır. Dolayısıyla bu durum sistematikte bir çelişki yaratmaktadır.

İl, ilçe, bucak ve köy gibi mülki idare alanlarının belirlenmesinde "kırsal alan planlaması", "şehir planlaması", "bölge planlaması" ve "idari coğrafya" esaslarının birlikte kullanılması gerekmektedir. Dolayısıyla bir ülkeyi oluşturan illerin, illeri oluşturan ilçe, bucak ve köy idari alanlarının; bir kasaba veya şehrin çeşitli türdeki fonksiyon alanlarının ve planlanacak konulara göre özel olarak sınırlandırılmış sahaların yaygın olarak bilinen "coğrafi bölge" kavramı kapsamında ve aynı yaklaşımlarla ele alınarak sınırlanması ve belirlenmesi "bölge" kavramının kimliğini ve en alt birimleriyle birlikte bütünlüğünü kazanmasını sağlayacaktır. Buna göre planlama çalışmalarına konu olacak bölgelerin ve alt bölümlerinin sahip oldukları niteliklerin belirlenmesi ve belirlenen niteliklerinin ayırt edici özelliklerinin öne çıkarılması ve buna göre sınırlanmaları daha uygun olacaktır.

İdarî sınırlar belirlenirken farklı birtakım yaklaşımlar üzerinde durulmaktadır. Bir ülkede idarî birimlerin sayısındaki artış, ülkenin mülki idare düzenine bağlı olduğu kadar kentleşme süreci ve idarî sınırların çeşitli sebeplerle değiştirilmesiyle de ilgilidir. Merkezi yerleşmeler belirlenirken bu yerleşmelerin hizmet sunacağı alan (idari fonksiyon sahası) da belirlenmektedir. Burada merkezi özelliklere bağlı hiyerarşik yapılanma ve fonksiyonel yaklaşımın yanı sıra coğrafî unsurlar da etkili olmaktadır.

Kuramsal açıdan "sınır" kavramı belirli bir alanın hiyerarşik olarak küçük birimlere bölünmesi olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizde iller ilçelere, ilçeler bucaklara, bucaklar da köylere ayrılmıştır (5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu, 10/6/1949, Bölüm I, Madde 1). Bu arada köy olsun, kasaba olsun, şehir olsun belediye teşkilatı bulunan; ancak mülki idare sistemi içerisinde idari bir sıfatı bulunmayan yerleşmeler (belde) de mahallelere ayrılmaktadır. Bununla birlikte mülki idare sistemi içerisinde yer alan ve en küçük idari birimi meydana getiren köyler, kendisinden daha küçük kır yerleşme kümeleri ve birimlerine ayrılabilmektedir.

Bu idari bölünmeler yasama, yürütme ve yargı organlarının yetkileri çerçevesinde yapılmaktadır. Daha önceleri doğal unsurlara (dağlar, nehirler) bağlı ayrımlar ve sınırlandırmalar esas alınırken zamanla fonksiyonel kıstaslar sınırları belirlemede önemli olmaya başlamıştır. Aynı zamanda demokrasinin gelişmesiyle sınır tayinleri yapılırken o bölgede yasayan halkın da görüşlerine başvurulması yönünde yerel yönetimler üzerinde baskılar oluşmaya başlamıştır. Dikta yönetimlerine göre bugünkü idareler daha serbest hareket etme imkânına kavuşmuş olsa da hâlâ inanç, dil, ırk, bölge ya da diğer tarihî ve kültürel farklılıklara dayalı geleneksel bölünmeler daha etkin olmakta, bu nedenle fonksiyonel bölünmeler çok işlevsel bir şekilde kullanılamamaktadır (Throvaldsen, 2004).

Sınırların belirlenmesinde (özellikle Avrupa'da) tarihî gelişmeler temel rol oynamaktadır. Bu açıdan bakıldığında dil, ırk ve diğer kültürel farklılıkların tarihî yapılanmalara

oranla daha az etkin olduğu sonucuna varılabilir. Avrupa'da bazı kentlerin sınırları incelendiğinde eskiden oluşmuş büyük tarımsal arazilerin sınırları ile bu döneme ait kadastral paftaların neredeyse birbiriyle örtüştüğü görülmektedir (Throvaldsen, 2004).

Mülki idare alanları ve sınırların belirlenmesinde dünyada geçerli olan belli başlı kuramsal yaklaşımlar14 ayrı grupta incelenmiştir (http://www.rev.net/~aloe/boundary/).

Bunlar:

Düğüm Noktası (Node) Kuramı:

Yerleşim, ulaşım ve pazar unsurlarının dağılımını esas alan bir kuramdır. Sınırların belirlenmesinde nüfusun en düşük olduğu yerler dikkate alınır. Ulaşım maliyetlerini minimize etmesi, sınırlardaki nüfusu minimize etmesi ve istatistiksel entegrasyonu geliştirmesi belli başlı avantajları arasında sayılmaktadır. Bununla beraber, sınırın geçeceği hatların çok belirgin olmaması, kırsal alan ve kentsel alanlar arasındaki ayrımın çok iyi belirlenmemesinden dolayı zaman zaman kırsal alanları olumsuz yönde etkilemesi dezavantajları olarak görülmektedir. Latin Amerika ülkelerinde yaygın olan bu kuram; Costa Rica, Şili, İngiltere ve İtalya gibi ülkelerde de geçerli bir yaklaşımdır. Ancak, Kanada, Almanya, Malezya, Suudi Arabistan, Ukrayna ve ABD'nin Missouri ve New Jersey eyaletlerinde bu kuramın uygulanmasında zorluklar olduğu bilinmektedir. Tarih boyunca geçerli olan bu kuramın savunucuları arasında Walter Christaller, G. Etzel Pearcy ve Jane Jacobs yer almaktadır (http://www.rev.net/~aloe/ boundary/).

Dağ Sırası Kuramı:

Bu kuramda idari sınırlar dağların eteklerini takip ederek belirlenir. Bu nedenle hatlar oldukça belirgin ve sabittir. Bu kuramın düz alanlara uygulanamaması ise dezavantajları arasında görülmektedir. Daha çok Asya'nın güneyinde uygulanmıştır. Bohemya, Burma ve Şili'de de uygulama örneklerine rastlanır. Ancak Costa Rica, Peru ve ABD'nin Maryland eyaletlerindeki uygulanmalarında birtakım güçlükler yaşanmıştır. Antik çağlardan 19. yüzyıla kadar büyük ölçüde geçerliliğini sürdürmüş bir kuramdır (http://www.rev.net/~aloe/boundary/).

Su Havzası Kuramı:

Nehirlerin havzalarına göre sınırlar belirlenir. Bu kuramın uygulanmasıyla önemli doğal kaynaklar üzerinde yerleşim baskısının azaldığı savunulmaktadır. Gambiya ve İtalya'da halen sınır belirlemede geçerli bir yaklaşımdır. Bangladeş, Gana, Portekiz ve ABD'nin Colorado, Dakota ve Wyoming eyaletlerindeki uygulanmalarında ise birtakım güçlüklerle karşılaşılmıştır. Kuramın savunucuları arasında Gary Snyder ve Kirkpatrick Sale basta gelmektedir (http://www.rev.net/~aloe/boundary/).

Lekeler (Spoils) Kuramı:

Belirli toplulukların söz sahibi oldukları nüfuz bölgelerini esas alan bir kuramdır. İdarî sınırların belirlenmesinde bu kuramın esas alınmasıyla bölgesel kayıpların kazanca dönüştüğü

görülmüştür. Ancak politik kararların uygulanmasında çok etkin olmadığı ve insanlar arasında bir takım sosyal problemlere yol açtığı da bilinmektedir. Prusya, Tibet, Porto Rico, Kanada'nın Quebec ve ABD'nin New Mexico eyaletlerinde halen uygulanan bir yaklaşımdır. Antik çağlardan 20. yüzyıla kadar geçerli olan bu kuramın savunucularının başında Adolf HİTLER gelmektedir (http://www.rev.net/~aloe/boundary/).

Topografik Birleşme Kuramı:

Bu kurama göre idari sınırlar dağların zirveleri, vadiler, sırtlar, yalçın kayalıklar, dik yamaçlar, kırık hatları, diskordans hatları, vb. topografik hatlar boyunca geçirilir. Bu nedenle oldukça belirgindir. İskandinavya'da yaygın olarak kullanılan bu kuram, İran ve Norveç'te de geçerliliğini korumaktadır. Bununla beraber Almanya ve ABD'nin Colorado, Maryland, New Mexico, Texas eyaletlerinde uygulanmasında birtakım güçlüklerle karşılaşılmıştır. Antik çağlardan günümüze kadar halen geçerliliğini sürdürmektedir (http://www.rev.net/~aloe/boundary/).

Askerî Sınır Kuramı:

Savunma parametreleri çerçevesinde sınırlar geçirilir. Kabaca bölgesel hatları esas alınır. Ancak bu kurama göre belirlenen sınırların korunması ve oluşturulması çok kolay olmamaktadır. Çin ve Paraguay'da halen geçerli bir yaklaşımdır. Antik imparatorluklar döneminden günümüze kadar halen geçerliliğini koruyan bu kuramın en önemli savunucusu Joseph Stalin'dir (http://www.rev.net/~aloe/boundary/).

Tarih Kuramı:

Bu kuramda sınır nereden geçmesi gerekiyorsa ona göre geçirilmektedir. Ancak çok esnek olduğu da söylenemez. Ayrıca arazinin bölünmesinden dolayı tarımsal verimliliği de düşürür. Arşiv incelemeleri ile açıklanması gerektiği gibi, zaman zaman eski hak sahiplerince dava açılmasına da yol açmaktadır. Afrika ve ABD'nin doğu kıyılarında yaygın olarak kullanılmış bir kuramdır. Ayrıca, Arnavutluk, Kuveyt ve ABD'nin Connecticut eyaletlerinde de sınır belirlemede esas alındığı bilinmektedir. 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar geçerliliğini sürdürmüş bir kuramsal yaklaşımdır (http://www.rev.net/~aloe/boundary/).

Geometrik Yer (Locus) Kuramı:

Bu kurama göre sınır belirlerken belirli yarıçaplı bir daire, uzun ve kısa kenarlı bir dikdörtgen, kare, vb. geometrik şekiller oluşturan coğrafî mesafeler esas alınır. Teknik olarak geçirilmesi kolaydır. 17. ve 19. yüzyıllar arasında geçerliliğini koruyan kuramın uygulandığı yerler arasında ABD'nin Delaware, Essex eyaletleri ile Babylon, Suffolk ve New York kentleri yer almaktadır (http://www.rev.net/~aloe/boundary/).

Poligon Kuramı:

Arazi üzerindeki belli başlı noktaları (landmark) esas alınarak sınır belirlenir. Bu nedenle çizilmesi kolaydır. Sınır uzunluklarını minimize eder. Ancak çizilen hatlar genellikle

kendi başlarına anlamsızdırlar. Afrika ve ABD'nin Doğu kıyılarında çok yaygın olarak kullanılmıştır. 17. ve 20. yüzyıllar arasında geçerli olmuş bir kuramdır (http://www.rev.net/~aloe/boundary/).

Su Yolu Kuramı:

Bu kurama göre sınırlar nehirlerin ana kanallarını ya da suyun diğer güzergâhlarını takip ederek çizilir. Hatlar oldukça belirgindir. Ancak zaman zaman nehrin kıvrımları istenilen hatlara uydurmaya zorlanır ve güzergâh değişiklikleri yapılabilir. En yaygın olarak ABD'de kullanılmıştır. 18-19. yüzyıllar arasında geçerli olmuş bir kuramdır (http://www.rev.net/~aloe/boundary/).

Dikdörtgensel Koordinatlar Kuramı:

Bu yaklaşıma göre sınır geçirilirken arazi üzerinde seçilen boylam ve enlemler takip edilir. Yerleşim bölgelerinden uzak alanlarda uygulanması oldukça kolaydır. Ancak, arazinin doğal özelliklerini ve sosyal dokuları göz ardı etmesinden dolayı eleştirilmektedir. Ayrıca kesin analizler gerektirmekte ve yerleşik alanlardan geçirilmesi halinde çok sağlıklı bir bölünme oluşturmayabilmektedir. Avustralya, Kuzey Amerika, Afrika'da Sahra ülkeleri, Arap yarımadası, Ürdün, Suriye, vb. ülkelerde yaygın olarak bu kuramın uygulamaları görülmektedir. Daha çok 19. yüzyılda etkili olmuş bir yaklaşımdır (http://www. rev.net/~aloe/boundary/).

Ulus Kuramı:

İdarî sınırların belirlenmesinde bu kuramın uygulanmasının en önemli avantajı insanları ortak bir kültürde birleştirme özelliğidir. Ancak diğer yandan da çok çeşitli etnik yapıdaki (multi-etnik) bölgelerde bu yaklaşım doğrultusunda sınırların geçirilmesi çoğu zaman o bölgede yaşayan insanları çok da tatmin etmemektedir. Ayrıca azınlık yerleşim bölgeleri oluşmasına da yol açtığı bilinmektedir. Avrupa'da yaygın olarak geçerli olan bu kuramın İzlanda ve Vietnam'da da uygulamalarına rastlanır. Avrupa'da Altın Hilal olarak bilinen bölgede, Belçika'da ve İsviçre'de bu uygulamalarında birtakım güçlükler yaşanmıştır. 19. ve 20. yüzyıllarda geçerli olan kuramı savunanların başında Otto Von Bismark gelmektedir (http://www.rev.net/~aloe/boundary/).

Din Kuramı:

En temel özelliği aynı dine mensup insanları birleştirmesi olan bu kuramın en büyük dezavantajı çoğulcu (pluralistik) toplumların bölünmesine yol açmasıdır. Çin, Hindistan, Pakistan, Endonezya ve Malezya gibi Asya'da oldukça geçerli olan bu kuramın uygulandığı diğer yerler arasında Bosna ve Bangladeş gelmektedir. Almanya, Litvanya, Lübnan ve Hollanda'daki uygulamalarında ise birtakım güçlükler söz konusu olmuştur. 20. yüzyılda ortaya çıkan bu kuramın en önemli savunucusu Muhammed Ali Cinnah'dır (http://www.rev.net/~aloe/boundary/).

Bio-Bölge Kuramı:

Bu kuram çerçevesinde sınırların geçirilmesiyle ekosistemlerin birbirlerinden ayrılmaları söz konusu olmaktadır. Bununla beraber benzer özellik gösteren habitatları da birleştirme ve doğal çevrenin korunmasını sağlama gibi avantajları da bulunmaktadır. Diğer yandan ise zaman zaman sınırların üst üste çakışması ve kullanılmayan verimsiz dar şeritlerin oluşmasına da yol açtığı bilinmektedir. İzlanda'da uygulama örneklerine rastlanan bu kuram henüz çok yaygın değildir. Arjantin, Sudan, **Türkiye** ve ABD'nin Montana ve Texas eyaletlerinde de zaman zaman uygulanmaya çalışılmış ancak arazi yapısından kaynaklı olarak birtakım güçlüklerle karşılaşıldığından çok sağlıklı sonuçlar alınamamıştır. Henüz çok yaygın olmayan bu kuramın başlıca savunucuları arasında Planet Drum Foundation, Gary Snyder, Kirkpatrick Sale ve Peter Berg yer almaktadır (http://www.rev.net/~aloe/boundary/).

Bazı sınırlarda ise bu kuramların birleşmesi söz konusu olabilmektedir. Tablo 2.4'de uygulamada hangi kuramların birleştiği, ne gibi sonuçlar doğurduğu, hangi ülkelerde örneklerine rastlandığı ve kuramı savunanların kimler olduğu açıklanmaktadır.

Bu kuramlar ülkelerin coğrafî özellikleri, tarihî süreçte geçirdikleri aşamalar, hâkim politik ve felsefî görüşlere göre farklı derecelerde etkin olmaktadır. Günümüzde değişen uluslararası ilişkiler ve politikalar sonucunda bazı idarî sınırlar önemini kaybetmekte yeni sınırların belirlenmesi gündeme gelmektedir. Özellikle politik coğrafya olarak da bilinen jeopolitik bilimi dünyanın değişen mekânsal bölünmesi ve birleşmesiyle ilgilenmektedir. Politik, ekonomik ve askerî unsurların bu bölünmeleri nasıl ve ne şekilde etkileyeceği gittikçe önem kazanan bir konu halini almaktadır.

Tablo 2.4. İdarî Sınırların Belirlenmesiyle İlgili Kuramlar ve Özellikleri

KURAMLAR	ÖZELLİKLERİ	ÖRNEK	AÇIKLAMA	KURAMI SAVUNANLAR
*GEOMETRİK YER (Locus) *DİKDÖRTGENSEL KOORDİNATLAR	Geometrik sınırlar harita üzerinde belirlenen referans noktalarına göre çizildiğinden araziye uyulanması zordur. Bir kısmı zamanla bu kesin hatlar yerine araziye daha uyumlu bir hale gelir.	Dawson Co., MT, ABD	Sınır Glendive'den itibaren belirlenen bir mesafede çizilmiş ancak daha sonra yavaş yavaş dikdörtgen formu değiştirmiştir.	Charles HENDRİCKSEN
*DÜGÜM NOKTASI (Node) *DAG SIRASI *SU HAVZASI *ULUS *DİN	Dağ sıraları çoğunlukla su havzalarını böler. Ulaşım açısından engel oluşturabilir; ticareti, haberleşmeyi ve karşı taraftaki topluluklar arasındaki göçü minimize eder.	İsviçre Kantonları	İsviçre, mevcut toplumlara göre idarî sınırların belirlenmesine izin vermiştir. İnsanlar dil, din ve gelenek birliği olan toplumlara katılabilmektedirler.	Ward CLEAVER

Kaynak : (http://www.rev.net/~aloe/boundary/).

Dünya savaşları, demir perde ülkelerinin bağımsızlıklarına kavuşmaları sonucu değişen dünya jeopolitiği hem coğrafyacıları hem de jeopolitik uzmanlarını ortaklaşa çalışmaya

yöneltmektedir. Günümüzde de bölgesel ayrımcılıklardaki artış, yükselen milliyetçilik akımları, kökten dinci faaliyetler, az gelişmiş ve zengin ülkeler arasındaki farklılıklar her an dünyada idarî sınırların değişebileceği düşüncesini canlı tutmaktadır (Ferrari, 2001). Bununla beraber, artan çevresel sorunlar 1960'larda önem kazanmaya başlayan "bio-bölge" kavramını ön plana çıkarmaya başlamıştır. Bu kavram son dönemlerin önemli gündem konusu sürdürülebilirlik kavramıyla da örtüşmüştür. Bu bağlamda hem ekonomik hem de doğal kaynakların sürdürebilirliğini sağlayacak şekilde idarî sınırların şekillenmesi gerektiği savunulmaya başlamıştır. (Russ, 1995) Çok bölünmüş bölgelerde sınırların birleştirilmesi ve oluşturulan birlikler eliyle bu bölgelerdeki tüm ekonomik ve mekânsal faaliyetlerin yürütülmesi yönünde çalışmalar gittikçe hız kazanmaktadır.

Bu yaklaşımı benimseyenler tabiatın kültürü şekillendirdiğini ve benzer kültürlerde özellikli bölgeler oluşturduğunu ve kentlerin temel rollerinin ekonomik, politik ve kültürel merkezler olduğunu savunanlar yüzünden bugün ekolojik krizlerin ortaya çıktığını söylemektedirler (Alexander,1996).

Yukarıda açıklanan kuramsal yaklaşımlar arasında; Türkiye, "bio-bölge" kavramı çerçevesinde sınırların belirlendiği ülkeler içinde gösterilmiştir. Bu, coğrafî bölgelerin bölünmesinde kısmen doğru olsa da il ve ilçelerin bölünmesinde bu anlayışın çok etkin olduğu söylenemez. Uygulamada daha çok halkın görüşü doğrultusunda karar alınmakta, uzlaşma sağlanamadığı durumlarda ise merkezî yönetim tarafından yerinde yapılan inceleme sonucunda coğrafî durumu, ekonomik şartlar ve kamu hizmetlerinin gerekleri açısından uygun bölünmeler oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Ancak bu uygulamalar sonucunda sağlıklı ve homojen bölünmeler oluşturulmadığından, bugün bazı yerleşmelerin birlikte ele alınarak havza planları oluşturulması yönünde çalışmalar yapılmakta ve birtakım belediye yönetimleri birleşerek imar ve altyapı çalışmalarını ortak yürütmeyi planlamaktadırlar.

Diğer yandan "arsa ve arazi mülkiyetleri" de sınırların belirlenmesinde göz önünde bulundurulan unsurlar içindedir. Genelde il, ilçe, köy sınırları çizilirken özel mülkiyetin parçalanmamasına dikkat edilmeye çalışılmaktadır. Bu aslında Avrupa'daki oluşumla paralellik gösterse de bizde medenî kanundan kaynaklanan miras haklarına bağlı olarak arazinin fazla bölünmesi nedeniyle zamanla çok önemli bir belirleyici olmaktan çıkmaktadır. Devlet birimlerince de bu konuda benimsenmiş bir yaklaşım ve standart bulunmamaktadır.

Belirli bir zorlayıcı ya da sınırlayıcı unsur olmadığı durumlarda doğal sınırlar esas alınarak uygulama yapılmaktadır. Aynı zamanda orada yasayan halkın görüşlerine de başvurulmaktadır. Hem ulaşım, hem idarî etkinlik sağlanması için ve doğal kaynakların korunması açısından "bio-bölge" kavramının çerçevesinde yapılan uygulamaların aslında sınır belirlemede en uygun yöntemi oluşturduğu söylenebilir (Kılınç, 2006, s.63-64).

İncelenen bu kuramlardan anlaşılacağı gibi, dünyada idarî sınırların belirlenmesinde coğrafî, tarihî ya da kültürel özellikler esas alınmaktadır. Her bir yaklaşımın olumlu ve olumsuz tarafları bulunmakla birlikte tek başına bir kıstasın esas alınması sağlıklı bölünmelere yol açmayacaktır. O nedenle il ve ilçelerin idarî sınırlarındaki değişikliklerde bölgenin tarihsel süreç içinde gelişimi, coğrafî konumu, diğer yerleşmelerle olan ulaşım bağlantıları ve sosyokültürel etkileşimleri dikkate alınmalıdır.

İdarî sınır kavramı ve bu kavramla ilgili kuramsal yaklaşımlar incelendiğinde görülmüştür ki; idari coğrafya disiplini dünyadaki ekonomik, sosyal, kültürel, demografik ve politik yapılanmalara bağlı olarak sürekli değişim içindedir.

Ekonomik, sosyal, kültürel, demografik ve politik pek çok girdi ve çıktısı olan idari alan oluşturma ve sınırlandırma meselesi oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu nedenle tek bir kıstas ya da özellik esas alınarak yapılan değerlendirmeler hem yetersiz kalacak, hem de yanlış sınıflandırmalara yol açabilecektir. İncelenen kuramlarda da bu durum dikkati çekmektedir. Hiç bir kuramda idari alan meselesi tek bir olguya ya da sürece dayandırılmamakta, ekonomik, sosyal, kültürel ve tarihsel olguların bir bütün olarak göz önünde tutulması gerektiği ifade edilmektedir.

Şehirsel fonksiyonlardaki artış bir ülkenin modernleşmesi, gelişmesi ve kalkınması ile eşdeğer görülmüştür. Buna bağlı olarak, ülkenin kalkınması yönünde uygulanan politikalar aynı zamanda kentleşme derecesinin artırılması ve kentlerin daha modern hale getirilmesi çalışmaları ile paralellik göstermektedir. Kalkınmanın ve modernleşmenin temelinde ekonomik gelişme yattığından kentleşmeyle ilgili kuramlar da büyük oranda ekonomistler tarafından geliştirilmiştir. Kentlerin coğrafî konumlarından kaynaklı avantajları, sosyal ve kültürel gelişmeleri, demografik hareketler de büyük ölçüde ekonomik süreçlerle bağlantılıdır (Kılınç, 2006, s.64).

Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak yerleşmeler arasındaki iletişim ve bağlantılar da gitgide güçlenmektedir. Bu bağlamda eskiden çok daha önemli olan "coğrafî konum" unsuru nispeten önemini yitirse de tarihsel süreç içindeki gelişmelerin idari alanları şekillendirmede halen geçerli ve etkili olduğu görülmektedir. Avrupa'daki idari birimler üzerinde yapılan araştırmalar bu yargıyı doğruladığı gibi Türkiye için de bunun büyük ölçüde geçerli olduğu söylenebilir. Liman yerleşmeleri, önemli demiryolları ve karayolu güzergâhları üzerinde yer alan yerleşmeler ve geçmişte idarî olarak merkezî roller üstlenmiş tarihi yerleşmelerin pek çoğu halen mülki idare sistemi içinde önemli konumlarda bulunmaktadır. Zaman içinde kazanılan bu roller tezin üçüncü bölümünde verilen Kırşehir örneğinde olduğu gibi ancak politik kararlarla değiştirilmeye çalışılmıştır.

Ancak günümüzde politik kararlar da sisteme etki yapmada yetersiz kalmakta, ekonomik süreçler hem demografik hem de politik kararları etkileyecek kadar kuvvetli olmaktadır.

Coğrafî açıdan dengesiz bir mülki idare sisteminde ise, Türkiye'de olduğu gibi dengesiz kalkınma problemleri ortaya çıkmakta ve devlet eliyle bu dengesizliği gidermeye yönelik politikalar geliştirilmeye çalışılmaktadır. Hem hiyerarşik hem de fonksiyonel bir mülki idare sistemi meydana gelebilmesi için bu bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Christaller'in kuramı Türkiye genelinde ele alındığında hem ekonomik hem de coğrafî özellikleri nedeniyle çok geçerli olmadığı görülecektir. Ayrıca bu durum birtakım siyasî ve sosyal problemleri de beraberinde getirmektedir. Son yıllarda ülkemizde dengeli kalkınmayı sağlamak amacıyla az gelişmiş merkezi yerleşmelerin geliştirilmesine yani kentleşme düzeylerinin artırılmasına, etkin bir iletişim ağı kurabilmek için ulaşım imkânlarının geliştirilmesine ve fonksiyonların etkin dağıtılmasına yönelik politikalar uygulanmaya çalışılmaktadır.

Netice itibariyle il, ilçe, bucak ve köyler en büyüğünden en küçüğüne kadar bütünüyle ekonomik, sosyal, kültürel, politik ve coğrafî bir takım yapılanmaların etkisi altındadır. Dolayısıyla idari alan belirleme ve oluşturma ile ilgili yapılacak bir çalışmada sağlıklı bir sonuca ulaşmak ve doğru değerlendirmeler yapabilmek için yerleşmelere ait çok detaylı verilerin kullanılması ve yerleşmelerin tarihsel süreç içindeki rollerinin de göz önünde bulundurulması gereği ortaya çıkmaktadır.

T.C. Anayasası ve İl İdaresi Kanunu'na göre, Türkiye'de mülki idare bölümlerinin oluşturulmasına esas olan unsurlar, merkezi idare kuruluşu bakımından yerleşmelerin coğrafi durumuna, iktisadi şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre belirlenmektedir (T.C. Anayasası, 1982, Madde:126, Fıkra:1; İl İdaresi Kanunu, 1949, Kanun No: 5442, Madde: 2, Fıkra: a). Kamu hizmetlerinin önemli bir kısmı, mülki idare bölümleri esas alınarak kurulan taşra teşkilatları aracılığı ile gerçekleştirilmektedir (T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, 1995). Bu hizmetlerin etkili ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi, il ve ilçelerin fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafya özellikleri, ulaşım ve haberleşme şartları, nüfus miktarı ve yoğunlukları ile yakından ilgilidir (Aydoğar, 2004, s.21).

Coğrafi unsurların bütünleşmediği, idari teşkilatın nüfus ve nüfusun sosyal, kültürel ve ekonomik nitelikleri dikkate alınarak kurulmadığı, ulaşım ve haberleşme ağı ve hizmetlerinin çağın koşullarına uygun şekilde sağlanamadığı bölgelerde, malum diğer kamu hizmetlerinde de aksamalar olmaktadır. Bu profilden bakıldığında 1989'a kadar 67 olan il sayısında yeni bir düzenleme ile gerekli girişimler yapılmış ve o tarihten, 1999'a kadar geçen 10 yıllık süreçte toplam 14 il kurulmuş ve Türkiye'deki il sayısı 81'e çıkartılmıştır.

Yeni kurulan illerle ilgili olarak TBMM'ne sunulan kanun teklifleri incelendiği zaman; gerekçeli karar raporlarında genellikle ilçelerin fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafya şartları ve özellikleri bakımından bağlı bulundukları illerle olan münasebetlerinde kamu hizmetlerinin verimli ve etkin bir biçimde sağlanamadığı ifadesi yer almaktadır. Çağın gereklerine uymayan, modernize olmamış ulaşım alt yapı sistemleri, ilçe merkezleri ve köylerinin il merkezi ile olan ulaşım mesafesinin uzun olması ve ulaştırmada kaybedilen zamanın telafisinin mümkün olmaması gibi gerekçelerle ulaşımda sorunlar yaşandığından, bu durumda kamu hizmetlerinin etkinliği ve verimliliğinin, koordinasyon ve işbirliği sağlama açısından olumsuz etkilendiğinden; ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda il merkezi olmanın gerektirdiği bütün şartları ilgili ilçe merkezlerinin zaten sağlamaya muktedir olduğundan bahsedilmektedir.

Buna göre, Türkiye'de 1924-2008 yılları arasında mülki idare taksimatı üzerinde yapılan tüm değişiklik ve düzenlemeler dönemlerine göre ayrı ayrı analiz edilerek, gerekçeli kararlarına ulaşabildiğimiz idari alanların belirleyici kriterleri kapsam ve konularına göre sınıflandırılmış, belirli alt ve üst konu başlıkları oluşturularak idari bölümlemede esas alınan unsurlar önem ve öncelik sırasına göre aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir. Buna göre, merkez kabul edilen yerleşmenin:

* Tarihi ve coğrafi şartlar, ekonomik gelişmişlik ve kamu hizmetlerinin gerekleri bakımından il/ilçe/bucak/köy kurulmasına uygun görülmesi (yasal gerekçe),

* Bağlı olduğu il/ilçe/bucak merkezi ile idari bağlılık dışında, belirgin bir ilişkisinin bulunmaması (örn. Karabük ilçesinin il olma gerekçesi),

* Coğrafi konum özellikleri ve şehirsel fonksiyonlar bakımından bağlı olduğu il/ilçe/bucak dâhilindeki yerleşmeler içerisinde belirgin bir gelişmişlik ve yeterlilik derecesine sahip olması (örn. Düzce, Karabük ve Bartın ilçelerinin il olma gerekçesi),

* Hızlı nüfus artışı ve yoğun ekonomik hareketliliği nedeniyle kamu hizmetlerinin ilçe/bucak statüsünde idare edilemez duruma gelmesi (örn. Düzce, Bartın, Kırıkkale ve Karabük ilçelerinin il olma gerekçesi),

* Kamu hizmetlerinin götürülmesi ve aksaklıkların ortadan kaldırılması yanı sıra hizmetlerin daha nitelikli ve daha hızlı bir şekilde yürütülebilmesi (örn. Karabük, Aksaray, Karaman, Kırıkkale ve Yalova ilçelerinin il olma gerekçesi),

* Asayiş ve güvenlik bakımından stratejik öneme sahip alanlarında, güvenlik kuvvetlerinin daha organize ve daha etkili olabilmesi (örn. Şırnak, Batman, Kilis ve Osmaniye ilçeleri il olma gerekçesi),

* Devlet hizmetlerinin bölgeye kolayca ulaşabilmesi ve bölgesel kalkınmanın topyekûn sağlanabilmesi (örn. Ardahan, Iğdır, Batman, Şırnak ve Bayburt ilçelerinin il olma gerekçesi),

* Bölge insanının çeşitli ihtiyaç, istek ve beklentilerine cevap verebilecek niteliklere sahip olması (örn. Yalova ilçesi il olma gerekçesi),

* Bölge dışına olan göçlerin önüne geçme çabası (örn. Kilis ilçesi il olma gerekçesi),

* Doğal afetlerden korunabilmek amacıyla gerekli tedbirlerin alınması ve benzeri olağan üstü durumlarda en kısa sürede gerekli desteğin sağlanabilmesi için gerekli olan merkezi teşkilatların kurulabilmesi (örn. Düzce ilçesi il olma gerekçesi) şeklinde ifade edilebilir (Aydoğar, 2004, 22-26).

TBMM'ne sunulan pek çok kanun teklifi ve gerekçelerinde ağırlıkla bahis konusu yapılan yukarıdaki özellikler, idari coğrafya sistematiği içerisinde değerlendirildiğinde aşağıdaki konu başlıkları altında toplanan sınıflandırma elde edilmiştir.

Buna göre üzerinde idari coğrafya çalışması yapılan bir alanın:

* Coğrafi konumu ve doğal çevre özellikleri,

* Nüfus özellikleri,

* Yerleşme nitelikleri, yönetimi ve planlama durumu,

* Tarihi, siyasi, sosyal ve kültürel özellikleri ve

* Ekonomik özelliklerinin detaylı bir şekilde etüt edilmesi ve sonuçların idari coğrafya ve bölge planlaması bakımından değerlendirilmesi gerekmektedir.

2.4. Merkezi Yer ve Şehirleşme Kavramları

Merkezi Yer

Modern coğrafya literatüründe fonksiyonel düşünüş ve incelemeye büyük önem verilmesine rağmen, çok az coğrafya çalışmasında "fonksiyon" kavramı açık bir şekilde tarif edilmiş ve gayesi ortaya konulmuştur" (Karaboran, 1989, s.87).

Fonksiyon terimi,

* (*Güncel*) İşlev (Güncel Türkçe Sözlük, Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü),

* (*Biyoloji*) Görev (BSTS / Biyoloji Terimleri Sözlüğü, 1998),

* (*Matematik*) Bir veya birçok değeri değişebilen niceliklere bağlı olarak değişen nicelik (Güncel Türkçe Sözlük),

* (*İktisat*) Bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki ilişkinin matematiksel ifadesi (BSTS / İktisat Terimleri Sözlüğü, 2004),

* (*Kimya*) Bir birleşikteki herhangi bir madde grubunun kimyasal görevi, bu görevi nitelendiren özelliklerin tamamı (Güncel Türkçe Sözlük) ve

* (*Tıp ve veterinerlik*) Bir organın normal olarak yaptığı görev (BSTS / Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü)

gibi anlamlara gelen güncel bir kelime olarak kullanılmaktadır (http://tdkterim.gov.tr/bts/, 31.12.2009). Geniş anlamıyla fonksiyon terimi, *"zaman içinde akıp giden faaliyetler veyahut*

yapılan iş", dar anlamıyla *"bireysel hareketlerin birbirine karşılıklı bağlılığının ifadesidir"* (Karaboran, 1989, s.87) şeklinde ve kültürel coğrafya açısından *"bir kültür yöresi ünitesinde ekonomik yönden değerlendirilen faaliyetler"* olarak tanımlanmaktadır (Boesler, 1960, s.12).

Genel olarak coğrafya disiplininde kullanılan fonksiyon kavramı ise daha ziyade *"yerleşmelerdeki arazi kullanımlarına bağlı olarak ortaya çıkan çeşitli mal ve hizmetleri"* ifade etmektedir. Söz konusu mal ve hizmetlerin fiziksel, niteliksel ve niceliksel boyutları, farklılığı, çeşitliliği, talep edilebilirliği, beklentilere cevap verilebilme kapasitesi, fark edilebilirliği ve sürdürülebilirliği yerleşmenin adeta bir organizma gibi doğması, büyümesi, gelişmesi ve hatta ölmesine kadar varan süreçler üzerinde doğrudan etkilidir. Yerleşmeler bu işlevleri sayesinde çevresinden daha faklı bir çehre ve boyut kazanabilirler. Bu farklılık genellikle yerleşmeleri çevresinin çekim merkezi haline getirmektedir.

Merkezi yerleşmelerin işlevsel çekim etkisi, çevredeki diğer yerleşmeleri bu cazibe merkezlerine bağlamakta ve etki sahasına almaktadır. Etki sahası cazibe merkezlerinin işlevsel özelliklerine bağlı olarak genişleyebilmektedir. Ancak bu genişleme başka bir fonksiyonel merkezin etki sahasının sınırına kadar uzanabilmekte ve işlevsel çekim kuvvetinin etkisine bağlı olarak ya bu merkezleri hinterlandına dâhil etmekte ya da daha büyük bir merkezin hinterlandına dâhil olmaktadır. Bu oluşum, aynen mıknatıslarda olduğu gibi merkezden çevreye doğru zayıflayan manyetik dalgalar halinde etkili olmaktadır. Bu etkileşim dalgaları bazen hâkim olan tek bir fonksiyonun, bazen gelişme göstermiş münferit birkaç fonksiyonun bazen de birbiri ile ilişkili birden fazla fonksiyonun etkisiyle ortaya çıkabilir.

Fonksiyonel etki, gelişmişlik durumuna göre yerel çapta tesirli olabileceği gibi; fonksiyonun fiziksel, niteliksel ve niceliksel boyutlarına ve taleplerin büyüklüğüne bağlı olarak kendi arasında "alt ve üst" ya da "küçük ve büyük" bölgeler oluşturacak biçimde bölgesel çapta tesirli olabilmektedir. İşte, bu şekilde çeşitli fonksiyonel etkilere sahip olan, yakından uzağa çevresinden beslenerek büyüyen ve çevresine ihtiyaç duydukları çeşitli mal ve hizmetleri sunabilme kabiliyetine sahip fonksiyon tesirli yerleşme birimlerine kısaca **"merkezi yer"** ya da **"merkezi yerleşme"** adı verilmektedir. Dolayısı ile merkezi yerleşmelerde *"şehirsel mal ve hizmetlerin toplanmış olması, oraya yakın veya uzak çevrelerin merkezi olma özelliğini kazandırmaktadır"* (Denker Tolun, 1976, s. 12). Neef'e göre merkezi yer, fonksiyonların bulunduğu birimdir (Neef, 1950, s. 323).

Bir merkezi yerin, merkez olduğu bölge "*tamamlayıcı bölge*" olarak isimlendirilir (Hellwig, 1970, s. 130). Merkezi fonksiyonların tesir sahasının üzerinde yayıldığı bölge, bir merkezi yerleşmenin sahasıdır. Bir merkezi yer, çevresindeki yaşama sahası ile olan bağlantısı sürdüğü oranda önem arz eder (Högy,1966, s. 14). Bu tip yerleşme birimlerine Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden "merkez köyler", "kasabalar" ve "şehirler" örnek verilebilir. Ancak **"Merkezi yer teorisi"**ni ortaya koyan Christaller, "*kırsal çevrelerin merkezi olan*" bütün

yerleşmeleri "*şehir*" olarak kabul etmektedir (Christaller, 1933, s. 27). Konu ile ilgili olarak, Christaller'in "Dige Zentralen Orte in Süddeutschland Jena" adlı çalışması 1933 yılında yayınlandıktan sonra "merkezi yer" olgusu coğrafyada sıkça araştırılan konular arasında yer almıştır.

Yerleşmenin merkeziyet gücü, her merkezi yerde egemen olan ve sosyoekonomik gelişmesine yön veren temel faaliyetlere dayanmaktadır. Temel fonksiyonlar adı verilen bu faaliyetler merkezi yerlerin aynı zamanda çevresindeki kırsal sahalarla olan bağlarını kuvvetlendirmektedir (Denker Tolun, 1976, s. 13). Ancak bilinmelidir ki, hiçbir merkezi yer kendi kendine var olup, bu varlığını sürdüremez. Yaşayabilmesinin esası yakından uzağa kırsal çevresi ve başka merkezlerle olan siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlere dayalı iş bölümü ve ilişkilerine dayanır (Schwarz, 1966, s. 367). Merkezi yerleşme, her şeyden önce varlığının garanti altına alınması için "ihtiyaçlarını karşılama bölgesine" muhtaçtır. Bu bölgeden merkezileşmiş fonksiyonlar vasıtasıyla şehre bir gelir akışı sağlanmış olur. Merkezi yerleşmelerin çevrelerindeki kırsal kesime olan tesirleri ya da bu bölgelere doğru yayılmaları, bilhassa şehir-köy ilişkilerinde açıkça göze çarpmaktadır. Bu gibi şehir-köy ilişkilerinin gelişmesi için köy ekonomisi daha şimdiden önemli bir çıkış noktası vaat etmektedir (Karaboran,1989, s:97-98). Dolayısıyla merkezi yer, tabiri caizse ışık kaynağıdır. Yanı yöresini aydınlatabilmek için enerji ile beslenmelidir. Beslenme sahasının fonksiyonel potansiyeli ve genişliği merkezi yerin büyümesi ve gelişmesi üzerinde son derece hayati bir öneme sahiptir. *"Şehirler, kendisini yaşatan ve buna karşı kendisinin beslediği ve canlandırdığı bir sahada karakterleri icabı şehirsel sınırlar dışında yaşayanlara mal ve hizmet temini için var olurlar"* (Karaboran, 1989, s.87).

Merkezi yerlerden bahsedilirken genellikle "fonksiyonların taşıyıcısı" oldukları düşünülür. Ancak doğrusu, merkezi yer, nüfusunun bireysel faaliyetlerinin çeşitli olmasından ibaret olan bir yerleşmedir (Karaboran, 1989, s.87). Daha açık bir ifadeyle, merkezi yerler, sahip olduğu fonksiyonlarla birden bire ortaya çıkmazlar. Merkezi yerlere fonksiyonel özellik kazandıran, nüfusu içerisindeki bireysel faaliyetler ve çeşitliliğidir. Dolayısıyla nüfus miktarının bir önemi yoktur. Nüfusun faal olmasının önemi vardır.

Örneğin, sosyal, kültürel ve ekonomik aktiviteler yönünden nüfusu faaliyete geçmiş bulunan bir kırsal yerleşme birimi; nüfusu artmış, belediye teşkilatı kurulmuş, bucak ya da ilçe merkezliği özelliği kazandırılmış ancak beşeri faaliyetler yönünden tekdüze kalmış bir yerleşme biriminden daha hızlı ve daha nitelikli bir gelişme göstererek merkezileşme sürecinde daha ön sıralarda yerini alacaktır. Dolayısıyla önce belediye teşkilatı kurulmuş, daha sonra ilçe merkezi olmuş bir yerleşme olan Sumbas'ta nüfusun büyük bir bölümünün tekdüze tarımsal faaliyetlerde bulunması nedeniyle bu sürecin daha yavaş seyrettiğini söylemek mümkündür.

Gelişmiş bir merkezi yer olan şehirdeki bütün yaşantıyı geniş kapsamlı olarak görmek pek kolay bir iş değildir. Burada birbiri ardına gelen ve zor düzenlenebilen görünüşler ve bölünme imkânları vardır. Bunların en kapsamlı olanı siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerin birbirinden ayırt edilebilmesidir. "*Mevcut faaliyetlerin etkisi yalnız bir yer üzerinde sınırlı olabildiği gibi, bazen de bu yer ve ona yakın belli bir çevreyi kapsayarak genişleyebilir"* (Karaboran, 1989, s.87). Dolayısıyla bir şehrin işlevsel etki alanı ancak sahip olduğu fonksiyonlarla ortaya konulabilir.

Bir kasaba ya da şehrin varlığı kırsal sahalara sunduğu şehirsel mal ve hizmetler ve bunların kasaba ya da şehre kazandırılması ile mümkündür (Christaller, 1933, s.125). Bu faaliyetlerin etkilerini kasaba ya da şehrin bünyesinde gözlemlemek ve coğrafi anlamda sınıflandırmak mümkündür. Böylece merkezden çevreye doğru çeşitli büyüklükte oluşacak alanlarla dış etkiler gösteren bütünüyle şehirsel mal ve hizmetlerin etki sahaları belirlenmiş olur. Merkezi yerlere ait işlevler *"mahalli, bölgesel ve bölgeler üstü fonksiyon sahaları"* olarak yapılan kategoriler içerisinde kavranabilmektedir (Förster, 1968, s.23). Mahalli fonksiyonlar belirli bir kasaba ya da şehirdeki nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanması işlevlerini kapsarken; bölgesel fonksiyonlar nispeten merkezi yerin yakınlarındaki kapalı bir çevre üzerinde etkili olurlar. Bölgeler üstü fonksiyonlar ise; karşılıklı ilişki ve etkilerini daha uzaklarda bulunan yer ve bölgelerde gösterirler (Karaboran, 1989, s.88).

Merkezi yerlerin bünyesinde gelişme gösteren ve onların genel görüntüsünü yansıtan çeşitli işlevler,

* İdare kurum ve kuruluşlarınca verilen **idari hizmetler**;

* Belediye'ye ait birimlerce sağlanan **beledi hizmetler**;

* Sağlıkla ilgili kurum ve kuruluşlar, sığınma, barınma ve bakım evleri, aş evleri, adli, hukuki, asayiş ve güvenlik ile ilgili kurum ve kuruluşlar, sosyal yardımlaşma ve dayanışma ile ilgili kurum ve kuruluşlar, spor, oyun, eğlence ve dinlence hizmetleriyle ilgili tesisler ve **sosyal hizmetler**;

* Eğitim kurum ve kuruluşları, kütüphaneler, sinema ve tiyatro gibi sanatsal faaliyetlerle ilgili kurum ve kuruluşlar gibi **kültürel hizmetler**;

* Çeşitli türden toptan ve perakende ticaret faaliyetleriyle ilgili günlük ihtiyaçtan lüks tüketim ihtiyaçlarına kadar olan talebi karşılayabilecek iş ve ticaret yerleri, el sanatları ve sanayi tesisleri, turizmle ilgili tesisler, ulaştırma, nakliye ve iletişim hizmetleriyle ilgili tesisler, bankacılık hizmetleri ve diğer mali hizmetlerle ilgili kurum ve kuruluşlar, çeşitli meslek alanları ile ilgili büro hizmetleri **ekonomik hizmetlere** yönelik faaliyetlerle temsil edilirler.

Anlaşılacağı üzere bu faaliyetler sadece ekonomik kapsamlı değil, idari, beledi, sosyal ve kültürel olmak üzere çok boyutlu kompleks bir yapıya sahiptir. Merkezi yerler genel olarak bu kurum, kuruluş ve tesislerin toplandıkları yerlerdir. Ancak coğrafi esaslara göre her merkezi

yerde yukarıdaki işlevlerin tümünün bir arada bulunması mümkün olmaz. Merkezi yerler genellikle barındırdığı nüfus ile etki sahasında yer alan yerleşim alanlarında yaşayan nüfusun en fazla gereksinim duyduğu ihtiyaçlara göre işlevsel özellik kazanmakta ve söz konusu hizmetler bir araya toplanmaktadır. Karaboran'ın da ifade ettiği gibi, *"...bir bölgenin herhangi bir yerleşim merkezindeki nüfusun çoklukla günlük ihtiyaçtan lüks tüketim ihtiyaçlarına kadar olan talebi, her yerde tam anlamıyla memnuniyet verici şekilde karşılanmaz. Bu yerleşim yöresindeki nüfus için, en çok ve en gerekli hizmetler belirttiğimiz merkezi yerde, oluşmuş bir ekonomik merkezde, sunulmaktadır"* (Karaboran, 1989, s.88).

Bu nedenle merkezi yerler ister merkez köy, ister kasaba ve isterse şehir olarak tanımlansınlar, temelde mevcut bulunan ya da talep edilen idari, beledi, sosyal, kültürel ve ekonomik işlevlere ilişkin çeşitli türde ve sayıda kurum, kuruluş ve tesislerin bir araya toplandığı bir merkezi iş ve ticaret sahası ile bu donatılardan yararlanan nüfusun yaşamını sürdürdüğü alanlardan oluşan fonksiyonel tesirli bir ünitedir. Bu ünite içerisinde yer alan merkezi iş ve ticaret sahasına yaygın olarak "kasaba ya da şehir merkezi", mevcut merkezi işlevlerin işgal ettiği arazi kullanımlarına "fonksiyon alanları" ve merkezi işlevlerden yararlanmayı talep eden, yararlanma olanağı bulunan ya da yararlanan nüfusun yaşadığı alana da " fonksiyonel etki sahası" denilmektedir.

Merkezi yerler, fonksiyonel alanlar olarak, etki sahalarında bulunan yerleşmeler ve dolayısı ile nüfusun en azından en çok gereksinim duyduğu ihtiyaçları karşılamaya yönelik hizmetleri bünyesinde bulundurma görevini üstlenmişlerdir. Merkezilik işlevlerini meydana getiren donatıların niteliksel ve niceliksel boyutları merkezi yerin mevcut ihtiyaçlarının üzerinde ve etki sahasındaki yerleşmelerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek büyüklükte olmalıdır (Karaboran, 1989, s.88). Bu noktadan hareketle Türkiye'de yapılan mülki idare alanlarının belirlenmesi ve yeniden düzenlenmesine yönelik çalışmalarda yukarıda ifade edilen **"merkezi yerler kuramı"**na esas teşkil edecek araştırmaların yapılarak bölge planlaması esaslarına uygun bir düzenleme ile merkezi yerlerin etki sahalarının belirlenmesi ve bu sahaları çevreleyen sınırların aynı zamanda idari sınır kabul edilmesi gerekmektedir. Söz konusu sınırlar, merkezi yerlerin yerleşme coğrafyası terminolojisinde anlamını bulan yerleşim birimi tanımına uygun (kasaba ve şehir) kavramlar ile mülki idare sistemi literatüründe yer alan idari alan kavramları arasında kurulacak bağıntıyla, hem ideale yakın bir coğrafi ünite, hem de ideale yakın bir idari alan tespiti yapılabilecektir. Bu tespitler bir araya getirildiğinde yine ideale yakın ve daha az tartışma gerektirecek coğrafi bölgeler sistematiği elde edilebilecektir. Bu sayede hiçbir mülki idare alanı birden fazla coğrafi bölge içerisinde bölünmeyecek ve kamu yararına yapılacak bölgesel çalışmalarda daha düzenli istatistikî bilgiler elde edilebilecek ve zamanı en kısa ve en verimli şekilde kullanmanın giderek daha da önem kazandığı günümüz teknoloji çağında önemli gelişme ve projelere yer verilebilecektir.

İşlevsel merkezlerin belirlenmesi, bölge planlamaları için en önde gelen hususlar arasında yer almaktadır. Bu noktada bölge planlaması açısından önemli olan olgu "merkeziyet" kavramıdır. Merkeziyet kavramı kasabaların, şehirlerin ve şehirsel gelişmenin anlaşılmasında esas teşkil etmektedir. Günümüzde bu çeşit şehirsel yerler, genellikle mahalli yönetimlerin tanımladığı bir ünitenin sınırları içinde yaşayan minimum bir sayıdan daha fazla nüfusun bulunduğu büyük yerleşmeler olarak tanımlanırlar. Bir merkezi yer ve onun tesir sahası beraberce fonksiyonel bir birlik teşkil etmektedir. Bu birlik, şehirle çevresi arasında olan karşılıklı ilişkiler neticesinde ortaya çıkar. Kendisi için gerekli gıda maddeleri ve diğer tarım ürünlerini temin eden çevresindeki bölgeler olmadan, hiçbir merkezi yerleşme teşekkül edemez. Bu bölgeler ile merkezi yerleşmenin belirli bir sahada olan fonksiyonel sınırları belirlenmiş olur. Merkezi yerleşme, yaşama sahası olan bu bölgelere çeşitli hizmetleri verebilir. Bu da merkezi yerleşmenin kendisine has bir yaşama sahası olmasının gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Karaboran,1989, s:97).

Merkezilik, belirli bir mekân parçası üzerinde yaşayan tek bir insan ya da sosyal bir kümenin bir anda, çevrenin doğal ve beşeri imkânları ölçüsünde hissettiği temel ihtiyaçları karşılama isteğine cevap verebilme yetenek ve olanaklarına sahip olma durumudur. Bu tema, sadece o mekân parçası üzerinde yaşayan insan ya da insanlar için geçerli bir olgudur. Çeşitli sebeplerle sürekli yaşadığı yerden başka bir coğrafi çevreye geçmek durumunda kalanlar için bu olgu zamana ve mekâna bağlı olarak değişebilmektedir.

Bu durumu daha anlaşılır olması için örneklerle açıklamak gerekirse, araştırma sahasının en kuzeyindeki dağlık, engebeli ve eğimli relief şartlarına ve en sert iklim koşullarına, sınırlı tarımsal potansiyele ve diğer ekonomik kaynaklara, eğitim, sağlık ve diğer sosyokültürel hizmetleri edinmek bakımından en zorlu doğal ve beşeri koşullara sahip yerleşmesi olan Esenli Köyü Kazerler (Gazeller) Mahallesi'nde yaşayan bir insan ya da ahalisi için aşağıdaki durumlar zaman ve mekan bakımından birbirinden farklı özellikler gösterebilmektedir. Buna göre:

* Kış mevsiminde ve bir Cuma günü ibadet ihtiyaçlarını karşılamak, diğer insanlarla sosyal etkileşimde bulunmak, irtibat kurmak istediği kişilerle karşılaşmak, takas usulü ihtiyaçlarını gidermek ve başka sebeplerle vakit geçirmek isteyenler için merkez, köy camisinin bulunduğu Avşarlar Mahallesi'dir. Yaz mevsiminde ise nispeten daha uzak olmasına rağmen sayıları yüzlerle ifadede edilebilecek miktarda insanın yaylamak amacıyla geldiği, Cuma günü pazar kurulduğu, çeşitli fonksiyonlara sahip iş yerlerinin açıldığı,..vb etkinliklerin yer aldığı ve genişçe bir caminin bulunduğu Bağdaş Yaylası merkezdir.

* İlköğretim çağındaki çocukların eğitim öğretim sezonundaki hafta içi her gün gidip geldikleri Çiçeklidere merkez mahallesi merkezdir. Ortaöğretim çağındaki öğrenciler için merkezler farklı farklıdır. Ailesi tarafından yatılı okuması uygun görülen çocuklar için Sumbas

(29 km), günübirlik seyahatler için Kadirli (42 km) merkezdir. Öğrencilerin % 94'ü Kadirli'yi tercih etmektedir.

* Sağlık hizmetlerinde, Aile Sağlığı Merkezi'nin bulunduğu Mehmetli (22 km) köyü ilk sırayı almaktadır. Daha nitelikli hizmetler için idari bağlılığı olan Sumbas belediye örgütlü yerleşmesi (29 km) ve Osmaniye şehri (81 km) tercih edilmezken, merkez olarak öncelikle Kadirli (38 km) daha sonra Adana (131 km) kabul edilmektedir.

* Kısa süreli, periyodik ya da uzun süreli çeşitli perakende veya toptan temel ihtiyaçların karşılanması bakımından idari bağlılığın olduğu Sumbas ve Osmaniye pek tercih edilmezken, merkez olarak yine Kadirli ve Adana kabul edilmektedir.

* Benzer şekilde çeşitli tarımsal makine, alet ve edevatları ile zirai ilaç, gübre, tohum, fide, yem, kovan, canlı hayvan alım satımı, vb ihtiyaçlar da büyük ölçüde Kadirli şehri ile irtibatlı olarak karşılanmaktadır.

* Coğrafi özellikleri ve kavramsal boyutları itibariyle gerekli tanımlama ve açıklamalar yapıldıktan sonra insanlara idari fonksiyonun etkisini yok kabul ederek ilişkili oldukları merkezler ile "kasaba" ve "şehir" kavramlarını eşleştirmelerini istediğimiz yakından uzağa merkezler *(Avşarlar Mahallesi (Merkez-Esenli), Çiçeklidere, Mehmetli, Sumbas, Kadirli, Kozan, Osmaniye ve Adana)* arasından ilişkili olunan merkezler olarak "Mehmetli" (% 30) ve Kadirli (% 70) tercih edilmiştir. Kasaba kabul edilen yerler sırasıyla Mehmetli ve Sumbas olurken, şehir özellikli merkezler olarak, Adana, Osmaniye, Kadirli ve Kozan şeklinde bir sıralama ortaya çıkmıştır. Bu teste katılabilecek çeşitli meslek, yaş ve cinsiyette ancak 10 kişi bulunabilmiştir. Bu insanlara ulaşmak ise pek kolay olmamıştır. Sorular uzun uzadıya açıklanmasına rağmen cevaplar verilirken, insanların idari fonksiyonun etkisinden sıyrılamadıkları dikkat çekmiştir.

Çeşitli sebeplerle sürekli yaşadığı yerden başka bir coğrafi çevreye geçmek durumunda kalanlara örnek olarak kendimizi aldığımızda; Kazerler'de zorlu koşullara sahip bir kırsal çevre içinde bulunduğumuzu anlamakta pek zorlanmamıştık. Arazi çalışmalarımızı okulların tatil olduğu sömestr ve yaz tatillerine göre planlamış olduğumuzdan, sahayı yaz ve kış ayları gibi farklı mevsim ve zamanlarda etüt etme imkânlarımız vardı. Yaz dönemi çalışmalarımız sırasında bu sınırlılıklar sahasına vardığımızda ilk anda aklımıza gelen aracımızın motor yağını, yakıtını, soğutma suyunu ve lastiklerini kontrol etmek olmuştu. Burada öylece kalakalmak istemiyorduk. Aracımızın kilometre göstergesine göre Sumbas'tan itibaren yaklaşık 36 kilometrelik bir mesafeyi 3 saatte kat etmiştik. Bu öyle uzun bir mesafe değildi. Ancak yol boyunca fotoğraf çekmek, video görüntüleri almak, karşılaştığımız insanlarla sohbet etmek, sorular sormak, çevre ile ilgili bilgiler edinmek, arazi gözlemleri yapmak, haritalamak ve çeşitli notlar almak gibi işler nedeniyle fazlaca oyalanmıştık. Sumbas ve civarında geçirdiğimiz vakti de hesaba katınca, neredeyse günü yarılamıştık. Güneş, saat 12 konumundaydı ve hava

çok sıcaktı. Saatimiz 11.35. Öyle ise yaklaşık olarak Türkiye'nin orta boylamları üzerinde bir yerdeydik. Kabaca bir hesapla 36° 15'. Harita üzerinden hesapladığımızda 36° 11' 41''. Harita incelememizde gelebileceğimiz son yerleşim yerine geldiğimizi fark ettik. Derin bir vadinin içindeydik. Dik yamaçlar ve devasa kızılçamlar gölge yapıyordu. Yiyecek, içecek ve serinleyebileceğimiz bir yerde mola vermek istiyorduk. Çiçeklidere'nin kıyısında bir "Hayme" üzerinde dinlenmekte olan yaşlı bir amcadan edindiğimiz bilgilerle 5 kilometre daha gidersek Bağdaş'a ulaşacaktık. Araç eğimde zorlanarak 7 kilometre daha yaptığında Bağdaş'a vardık. Yükselti 1350 metredir. Burası, 1500 metrelik iki tepe arasında uzanan bir boyun sahasıdır ve buradan su bölümü hattı geçmektedir. Bu sahanın kuzey ve güneyindeki tepelerin arasında doğuya ve batıya doğru uzanan sırt sırta vermiş iki vadi yer almaktadır. Tepelerin ve vadilerin yamaçları modern konstrüksiyonlu 450 kadar yayla eviyle adeta işlenmiştir. Evlerin yapımında genel olarak briket, tuğla ve ahşap kullanılmıştır. Çatılar genellikle oluklu çinko ve kiremit malzeme ile örtülmüştür. Yamaçların arasında boyun üzerinde "Y" profilli bir çarşı kurulmuştur. Burada 4 kahvehane, 3 manav, 2 berber, 2 market, 2 bakkal, 2 fırın, 2 kebapçı, 2 kasap, 1 tavukçu, 2 tüpçü, 1 elektrikçi, 1 demirci, 1 internet-kahvehane, 1 depo, 1 PTT acenteliği, 1 kalkınma derneği, 1 sağlık evi, 1 umumi tuvalet ve bir pazar sahası bulunmaktadır. İşte böyle bir ortamda kendimizi tipik bir kasaba yerleşmesinde hissetmemiz anlaşılır bir durumdur. Ne yazık ki bu yayla kasabası mevsimlik olarak kullanılan geçici bir yerleşme yeridir. Yaylada en uzun süre kalanlar (Nisan başı-eylül sonu) yılın yarısını bu serin atmosferde geçirmektedir. Yayla, civarda bulunan yamaç ve vadi kaynaklarıyla su potansiyeli bakımından zengin olmasa da fakir sayılmaz.

Foto 2.1. Bağdaş Yaylası'ndan Çiçeklidere Vadisine Doğru Bir Bakış.

Şehirleşme

"Kent ve şehir kavramı çoğu zaman birbirine karşılık gelen kavramlar olarak bilinir. Bununla beraber; şehir kelimesi, demografik, ekonomik ve sosyokültürel açıdan daha gelişmiş

yerleşmeler için kullanılırken, kent kelimesi demografik açıdan belirli bir nüfus limitini aşan tüm yerleşmelere karşılık kullanılabilmektedir. Bu bağlamda şehir daha gelişmiş ve büyük yerleşimleri esas alan bir kavramdır. Ancak ülkemizde bu konuda net ayrımlar yapılmamıştır" (Kılınç, 2006, s.4). Bu araştırma kapsamında incelenen mekânlar köy, bucak, ilçe ve il statüsündeki idari alanlar olduğundan ve bu sahaların ülkenin mülki idare sistemi içinde birbirinden farklı gelişmişlik düzeyine sahip bulunan sahalara karşılık gelmesinden ve bu idari alanların merkezini teşkil eden yerleşme birimlerini ifade eden köy, kasaba ve şehir kavramları arasındaki coğrafi farklılığı gündeme getirme gereği hissedilmiştir.

Köyler, sosyal bir varlık olarak insanların çevredeki doğal kaynakları birlikte kullanarak ve işleyerek geçimlerini sağladığı ve bu sayede eğleştikleri, mal ve mülk edindikleri ve yine bu sayede nesillerini sürdürdükleri tarımsal üretime dayalı kırsal yerleşme birimleridir. **Şehirler**, tarımsal üretimden ziyade çeşitli mal ve hizmetlerin bir arada yer aldığı, uzmanlaşmış çeşitli türde mesleklerin faaliyet alanı durumunda olan ve bu sayede kalabalık sayıdaki insanları kendine çeken çok fonksiyonlu yerleşme birimleridir.

Şehir, yerel yönetime sahip, çevresine çeşitli hizmetler sunarak bir merkez oluşturan, tarımsal ve tarım dışı üretimin denetlendiği, dağıtım ve eşgüdümün yapıldığı yerdir. Ekonomik faaliyetler itibariyle tarım dışı üretime dayalı bir ekonomisi olan teknolojik gelişmelerin beraberinde getirdiği örgütleşme, uzmanlaşma ve iş bölümünün yer aldığı, kentsel işlevler için yeterli ve gerekli nüfus büyüklüğü ve nüfus yoğunluğuna ulaşmış, toplumsal heterojenlik ve bütünleşme düzeyi yükselmiş bir toplanma ve dağıtım merkezi olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla şehir kavramı, demografik, ekonomik, fonksiyonel ya da idarî açıdan resmî olarak belirlenen limitleri sağlayan ve kırsal alanlar dışında kalan yerleşmeleri ifade eder (Kılınç, 2006, s.5).

Kasabalar ise "köy-şehir"dirler. Yaygın olan tarımsal üretim faaliyetleri ile birlikte temel ihtiyaçları karşılayabilecek mal ve hizmetleri de üretebilen, bu sayede belli başlı meslek alanlarında uzmanlaşmaya başlamış ve ilişki kurulduğu için merkezilik durumu civardaki köyler tarafından kabul görmüş yerleşme birimleridir. Bu özellikleriyle artık köy sayılamazlar. Ancak tarımsal üretimin devam ediyor olması, temel ihtiyaçlar dışındaki mal ve hizmetlere cevap veremiyor olmaları ve uzmanlaşan meslek erbaplarının göçü nedeniyle hala ilişkili oldukları bir şehrin bağımlısı durumundadırlar. Kasabalar gelişerek, şehir olabildikleri gibi, gerileyerek köy de olabilirler. Dolayısıyla köyle şehir arasında hissetmek (algılamak) dışında fiziki ve beşeri bakımdan bir ayrım yapılamayacağı gibi, ancak bir köy-şehir devamlılığından söz edilebilir.

Bir köy yerleşmesinin mekânsal, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikler bakımdan gelişme göstererek büyümesi ve belli başlı mal ve hizmetlerin bir araya toplandığı kasaba karakterli bir yerleşme özelliği kazanabilmesi ya da bir kasaba yerleşmesinin yavaş yavaş tarımdan koparak tamamen sanayi ve ticari özellikli mal ve hizmet üreten bir şehir yerleşmesine

dönüşmesi sürecine kısaca "**şehirleşme**" adı verilmektedir. Şehirleşme, ülkeden ülkeye farklılık gösteren bir kavramdır ve şehirleşme süreci ülkelerin teknolojik ve ekonomik gelişmişlik seviyelerine göre mekânsal ve toplumsal açıdan farklı biçimlerde seyretmektedir.

Şehirleşme, sosyal değerler açısından kırsal hayat tarzından şehirsel hayat tarzına geçiştir. Sağlıklı bir şehirleşmede, şehirlerin etkin bir ulaşım ve iletişim ağı içinde bulunmaları gerekmektedir (Brunn, Williams, 1993). Turizmin şehirleşmede ne derece önemli bir paya sahip olduğu düşünüldüğünde, şehrin mekânsal yapısı, mimarî ve çevresel özelliklerinin mutlaka göz önünde bulundurulması gerekir (Ford, 1991). Geçmişte değerli topraklar üzerinde kurulmuş olan şehirler ön plandayken, sanayileşme döneminde önemli mineral yataklarının bulunduğu şehirler öne çıkmıştır. Günümüzde ise ticaret sektörü gittikçe daha etkin bir rol oynamaya başlamış ve şehirler hizmet sundukları alanların genişliği ile daha önemli hale gelmişlerdir (Berry, Horton, 1970). Şehirleşme, şehirlerin ekonomik sistemlere ve teknolojiye ayak uydurma kabiliyetlerine, iç ve dış pazarlarla olan bağlantılarına ve uzmanlaşmış işgücünü çekebilmelerine bağlı olarak değişen bir durumdur. Bu durum, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinden bağımsız, doğrudan şehirlerin gelişmesini etkileyen bir süreçtir (Kılınç, 2006, s.26).

Nüfus temelli fiziksel yapı yaklaşımına göre; şehirsel nüfus birçok açıdan (genç ve yetişkin nüfusun, kadın nüfusun ve kırsal alanlara oranla göçmenlerin daha fazla toplandığı yerleşimler olarak) değişim göstermiştir. Bu yaklaşımla şehirleşmenin fiziksel ve örgütsel boyutları ele alınarak insanların davranışsal boyutlarına dikkat çekilmekte ve şehirleşmenin meydana getirdiği sosyal problemler üzerinde durulmaktadır. Akrabalık bağlarının zayıflaması, komşuluğun öneminin azalması, suçlar, yozlaşma, hane halkı sayısının azalması, ruh sağlığı bozuklukları ve intihar olaylarının görülme sıklığı gibi kişisel ve sosyal düzensizlikler şehirleşmenin belirtileri arasında sayılmaktadır. Durkheim, gelişme ve kalkınmanın nüfus büyüklüğünden ziyade toplumsal gelişmeye bağlı olduğunu, sadece nüfus artışına bağlı olarak meydana gelen bir şehirleşmenin gerçek bir şehirleşme olmayacağını ifade etmektedir (Tanboe, 1997). Toplumsal yapının değişmesi ve toplumsal kalkınma; eğitim ve kültür hizmetlerinin etkinliğine ve toplumun meydana gelebilecek değişime hazır olmasına bağlı olduğundan belirli bir süreçte oluşması beklenmektedir.

Gitgide bireyselleşen toplumda bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmetler gelişme gösterecektir. Gıda, eğlence ve alışveriş sektörü gibi diğer tüm sosyal ekonomik ve kültürel fonksiyonlarda buna bağlı artış ya da azalmalar beklenir. Bu bağlamda şehirleşmeyi ölçerken niceliksel verilerin niteliksel veriler ile ilişkilerini de dikkate almak gerekecektir (Tanboe, 1997).

Weber, tam bir şehirsel topluluk olabilmesi için yerleşim biriminin alışveriş ve ticarî ilişkiler açısından göreli bir hâkimiyeti bulunması ve bir bütün olarak yerleşim biriminin istihkâm, pazar, kendine ait bir mahkemesi veya özerk bir hukuku, bir birlik biçimi, kısmen

özerklik ve kendi kendini yönetme ve seçimlerle işbasına gelmiş bir yönetim gibi özelliklere sahip olması gerektiğini ifade etmektedir (Martindale, 1960).

Nüfusun şehirlerde toplanmasını sorgulayan Weber, bu sürecin temelde ekonomik güçlerin ürünü olduğunu, bu güçlerin ise sanayi devrimi ile önem kazanan makine gücü, ulaşım sorunlarının çözümü, tarımın makineleşmesi ve verimliliğin artması, ticarî merkezlerin büyümesi ve fabrika sistemi olduğunu belirtmektedir. Şehirsel büyümenin politik nedenleri arasında ise ticaret ve göç hürriyetini geliştiren mevzuat, merkezî yönetimin temsilcileri, toprak üzerinde serbestçe tasarruf edebilme biçimlerinin savunulması gibi unsurların sayılabileceğini ifade etmektedir. Şehirsel büyümenin sosyal nedenleri arasında ise, şehirlerin sunduğu eğitim, sağlık, eğlence, yükselen hayat standardı, şehirsel bir ortama uyum, entelektüel kuruluşların cazibesi ve bilginin yayılması gibi avantajlar olduğunu vurgulamaktadır (Weber,1899).

Weber'in yaklaşımına göre, şehirler etrafındaki kırsal yerleşmelere sundukları hizmet fırsatları oranında büyüyecekler ve çekim merkezleri haline geleceklerdir. Bunların yanı sıra şehir, yasal düzenlemelerin daha çok işlediği, idarî yapının etkilerinin daha çok gözlemlendiği ve ücretlerin kırsal alanlara oranla daha yüksek olduğu sahalar olarak tanımlanmaktadır. Weber, hizmetlerin belli bir merkezde yoğunlaşmasının temelde ekonomik süreçlerin bir sonucu olduğunu ifade ederken, politik unsurların da göz ardı edilmemesi gerektiğine dikkati çekmektedir. 19. yüzyılın sonunda ortaya atılan bu görüş o dönemlerde bile şehirleşmede ekonomik unsurların politik unsurlardan daha etkin olduğunu göstermesi açısından da önemli sayılabilir. Weber burada daha sonraları Christaller tarafından ortaya koyulan ve Lösch tarafından geliştirilen merkezi yerler kuramına paralel olarak şehirlerin kırsal çevrelerine hizmet verme potansiyelleri ile gelişmeleri arasındaki bağıntıya da değinmiştir (Kılınç, 2006, s.17-18). Şehirler sadece fiziksel boyutlarıyla değil, sosyal ve kültürel boyutlarıyla da açıklanmalıdır. Yerleşmeyi şehir yapan asıl unsurlar da bu içsel boyutlardır. *"Başka bir ifadeyle şehrin var olması ve gelişebilmesi için ortada bir merkezin olması gerekir ki, bu da bir takım doğal süreçlerin ürünüdür. Bu görüş, tarihsel süreç içinde şehirlerin kazandıkları özelliklerin bugünkü şehirleri ve şehir sistemini şekillendirmede halen önemli ve geçerli kıstas olduğu görüşünü de desteklemektedir"* (Kılınç, 2006, s.18).

Goodall, bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin şehirlerin gelişmişlik düzeyi ile paralellik gösterdiğini, çünkü ekonomik aktivitelerin büyük bir kısmının şehirsel alanlarda yer aldığını belirtmektedir. Şehirlerde kurulu olan ekonomik sistem aynı zamanda mekânsal bir sistemdir. Dolayısıyla şehirlerdeki mevcut kaynakların kullanımı, şehirlerin özellikle de sanayi şehirlerinin oluşmasında, gelişmesinde ve çöküşünde en önemli unsurdur. Doğal kaynak kullanımı ile kısa zamanda çok hızlı bir büyüme gösteren sanayi şehirleri, kaynakları ekonomik kullanamadıkları ve değişen ekonomik yapıya ayak uyduramadıkları takdirde zamanla şehir sistemi içindeki önemlerini kaybetmişlerdir (Goodall, 1972). Aksi bir görüş olarak Jacobs, ülkenin genel

ekonomik gelişmişlik seviyesi düşük olsa bile tek başına bir şehir ekonomik anlamda göstereceği gelişmelerle hem önemli ölçüde kalkınma gösterebilir hem de etki alanındaki şehirlerin şehirleşme derecesini yükseltebilir. Özellikle 2000'li yıllarda küreselleşmeye bağlı olarak şehirlerin ekonomik anlamda ulus devletlerden daha ön plana çıkabildiği görülmektedir (Jacobs, 1984). Buradan, *"bir şehir ekonomik süreçlere ve yeni yapılanmalara adaptasyon sağlayabildiği ölçüde şehirleşme derecesi de artacaktır"* (Kılınç, 2006, s.19-20) sonucu çıkarılabileceği gibi, şehirlerin gelişmeye devam ettikleri takdirde ulus devletlerden daha ön planda olabilecekleri sonucuna da ulaşılabilir.

Dünya'da teknolojik gelişmelerle birlikte yerleşmeler arası mesafe önemli olmaktan çıktığı gibi, doğal ortama, iş gücüne ve üretim maliyetlerine bağlı tedbirler de yavaş yavaş terk edilmekte ve şehirlere nüfus çeken ekonomik sistemler ortadan kalkmakta ve yeni düzenlemelerin ortaya çıktığı bir dönem başlamaktadır (Graham ve Spence, 1995). Dolayısıyla gelişen ve değişen bu koşullara uyum sağlayamayan merkezi özellikli yerleşmeler, zaman içinde önemini kaybedeceklerdir. Goodall ise coğrafî açıdan elverişli konumda olan şehirlerin ekonomik gelişmelerinin diğer şehirlere oranla çok daha kolay ve hızlı olacağını, bunun da beraberinde şehirleşme düzeyinde dikkate değer bir artış sağlayacağını vurgulamaktadır (Goodall, 1972).. Bu noktadan hareketle, mekânsal açıdan elverişli konumda olan şehirlerin sahip oldukları kaynakları etkin kullanabildikleri takdirde her dönemde şehir sistemi içinde önemli bir yere sahip olacağı sonucuna varmak mümkündür.

Sonuç olarak şehirleşme, ortaya koyduğu farklı davranış ve ilişkiler bütünü ile; mekansal, demografik ve ekonomik boyutu olduğu kadar aynı zamanda sosyal boyutlu bir sistemdir (Friedmann, 1973). Şehirleşme, adeta *"toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için kaynakları kullanma yöntemi"dir* (Goodall, 1972).

2.5. Şehirleşme İle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar:

Mülki idare, kamu gücü ve usulleri, siyasi ve hukuki ölçüler çerçevesinde Devletin, toplumun düzenli yaşaması ve kamusal faaliyetlerin sürdürülebilir bir biçimde yürütülmesini sağlamak amacıyla düzenlediği yönetimsel bir teşkilatlanma olduğuna göre mülki idarenin temel amacı; kamu hizmetlerinin sürekli, verimli ve düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlayabilmektir. Bununla birlikte, yerel ve bölgesel ölçekte yerleşmelerin sosyal, kültürel, ekonomik gelişmelerini mevzuatla, maddi ve nakdi olarak destekleyebilmek, merkezi idare otoritesini taşra teşkilatları aracılığı ile memleketin en alt birimlerine kadar yayabilmek, vatandaşların kişisel özgürlüklerini, sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik hak ve hürriyetlerini kullanabilmelerini sağlamak, korumak ve kollamaktır.

Mülki idare alanları ise sınırları içinde çeşitli özellikler gösteren yönetimsel fonksiyonu olan alanları ifade etmektedir. Bu alanların en belirgin özelliği, yönetim merkezi

durumundaki yerleşmenin coğrafi karakterinden ziyade, temsil ettiği yönetimsel organizasyonun siyasal gücü durumunda olmasıdır. Bu alanlar, idari fonksiyonları ve bağlı yerleşmeleriyle birlikte sınırlı bir alanı temsil ederler. Ancak coğrafi anlamda bir üniteyi temsil etmeyebilirler.

O halde ülke yönetiminde mülki idare alanlarının oluşturulmasının temel gayesi gerçekten yukarıda açıklandığı gibi toplumun düzenli yaşaması ve kamusal faaliyetlerin sürdürülebilir bir biçimde yürütülmesini sağlamaksa; söz konusu hizmetlerin "ne olduğu?", "niçin?", "ne zaman?", "nerede?", "nasıl?" ve "kime?" verileceği açıkça ve objektif bir şekilde belirlenmelidir. Elbette bu hizmetler mülki idarenin en alt birimlerine kadar ulaşabilecek şekilde belirli yerleşme merkezlerinden sunulacaktır. Peki, "yerleşme merkezlerinin kıstasları var mıdır?", "bu özellikler nelerdir?", "neler olmalıdır?", idari merkezlerin tayininde sorun yaşanmıyorsa "bu merkezlerin hizmet sahaları nasıl oluşturulmaktadır?", ya da "idari alanın sınırları nasıl çizilmelidir?"...vb sorularla sıkça karşılaşılmaktadır. Şayet muhataplarından bu ve benzeri soruların cevaplarını almakta zorlanıyorsak, Türkiye'de mülki idare alanlarının belirlenmesinde belirli ölçekler yok ya da kullanılmıyor ve mülki idare alanlarının belirlenmesinde önemli sorunlar yaşanıyor demektir.

Bu noktadan hareketle mülki idarenin "merkezi mi?" yoksa "alanı mı?" belirlenmelidir. Bu sorusunun cevabı elbette "alan" olmalıdır. Nitekim amaç, kamu hizmetlerinin sürekli, verimli, kapsamlı ve düzenli bir şekilde sunulabileceği alanı oluşturmaya yöneliktir. Ancak araştırma süresince kullandığımız tarihsel model çalışmaları neticesinde görülmüştür ki, Cumhuriyet'ten günümüze kadar olan dönemde Türkiye'de mülki idare çalışmaları daha ziyade mülki idare merkezlerini tespit etmeye yönelik olmuş, belirlenen merkeze hangi ilçe, bucak ya da köylerin bağlanacağı hususu uzun tartışmalar gerektirmiş, bir şekilde karar alınmasına rağmen memnuniyetsizlikler devam etmiştir.

Basından takip edildiği kadarıyla bu memnuniyetsizliklerin sayısı sayılamayacak ve örneklenemeyecek kadar çoktur. Başlıcalarını ele alacak olursak, bunlar:

Bozüyük ilçesi, Bilecik iline bağlı olmasına rağmen yıllar yılı Eskişehir'e bağlanmak istediklerini ifade etmişlerdir. Kadirli ilçesi, Osmaniye iline bağlı olmasına rağmen Kadirlililer Adanalı olduklarını ifade etmektedirler. Andırın (Kahramanmaraş) ve Erzin (Hatay) ilçeleri 1996 yılında Osmaniye'nin il olması meselesi TBMM'de görüşülürken, Osmaniye iline bağlanmak istenmiş, Kahramanmaraş ve Hatay milletvekilleri karşı çıkmışlardır. Aynı tarihte Sumbas ilçesi kurulurken, Kadirli ilçesine bağlı bulunan köylerden 22 tanesi Sumbas ilçesine bağlanmış, 5 köyün ileri gelenleri Başkent'e kadar giderek, meseleyi yerinde çözmüş ve tekrar Kadirli ilçesine bağlanmışlardır. Sumbas'ın Akçataş köyü, resmi işlemler dışındaki her türlü bağlantısı Kozan ilçesi ile olduğundan Sumbas'a bağlı olmaktan hazzetmemektedirler. Sumbas ilçesine bağlı bulunan diğer 14 köyde de durum pek farklı olmayıp, Kadirli'ye bağlanmayı daha uygun bulmaktadırlar.

Sözü edilen sorunlar ancak ilmi araştırmalar yapmak ve gerekçeler ortaya koymakla çözülebilecektir. Bilindiği gibi coğrafyacılar kırsal alan coğrafyası, şehir coğrafyası, bölge planlaması ve idari coğrafya gibi disiplin alanlarındaki çalışmalarıyla bu tür araştırmalar yapmaktadır. Ancak TODAİE, DPT, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, valilik ve kaymakamlıklar bünyesinde yapılan mülki idare çalışmalarında coğrafyacı görüşlerine yeterince yer verilmediğinden, beklenen sonuçlara ulaşılamadığı ve mülki idare alanlarının belirlenmesinde önemli hatalar yapıldığı gözler önündedir. Mesele kamuoyunda uzun uzadıya tartışılmakta ve kamu hizmetlerinin sunulmasında düzensizlikler, verimsizlikler ve kesintiler olduğu anlaşılmaktadır.

Tüm idari alanı kapsayacak şekilde coğrafyacılar tarafından yapılan idari coğrafya ve bölge planlaması çalışmalarıyla yerleşmelerin coğrafi konum ve doğal çevre özellikleri, tarihi özellikleri, nüfus özellikleri, yerleşme niteliği, yönetimi ve planlama özellikleri, ekonomik özellikleri, siyasi, sosyal ve kültürel özellikleri ele alınarak, kamu hizmetlerinin en kısa zamanda, en verimli şekilde, kapsamlı, düzenli ve sürekli bir biçimde sunulmasına yönelik sonuçlara ulaşılabilmekte ve muhtemel aksaklıklar karşısında hangi önlemler alınabileceği hususunda önerilerde bulunulabilmektedir.

Benzer şekilde, idareye ait kurum ve kuruluşların yer aldığı/alacağı ve idare teşkilatının kurulacağı yerleşme, aynı zamanda kişisel, sosyal, kültürel, yönetimsel ve ekonomik hizmetlere ait kurum, kuruluş, iş yeri ve fonksiyon alanlarının da yer aldığı ya da alacağı yerleşme olmalıdır. Bu yerleşme tüm idari alanın adeta yatay ve düşey ölçekte çapını belirleyebilecek bir takım tesirlere sahiptir ya da sahip olmalıdır. Elbette kamu hizmetlerinin dağıtımı bu merkezi özellikli yerleşme üzerinden yapılacaktır. Bu tür merkezi özellikli yerleşmeler yine coğrafyacılar tarafından yapılan şehir coğrafyası çalışmalarıyla objektif bir biçimde etüt edilebilmektedir. Bugüne kadar yapılan bazı çalışmaların sonuçlarından elde edilen bilgi ve bulgulara göre merkezi özellikli yerleşmeler çeşitli hizmetlerin yer aldığı ve belirli bir tesir alanlarına sahip "merkez köy", "belediye tüzel kişiliği bulunan yerleşme / belde", "kasaba" ve "şehir"lerdir. Bu yerleşmeleri kırsal alanlardan ayıran en temel özellik ise tarım dışı alanlarda görülen değişme, gelişme ve çeşitlenmedir. Bu fonksiyonel sistemlerin oluşması, yerleşmenin yapısal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda gösterdiği gelişme ile doğru orantılıdır. Bu süreç başta coğrafyacılar olmak üzere, sosyologlar ve ekonomistler tarafından şehirleşme / kentleşme kavramı ya da olgusuyla açıklanabilmektedir. Bu yaklaşıma göre; yönetimsel, sosyal, kültürel, ekonomik ve yapısal özellikler açısından bulunduğu coğrafi alan içerisinde belirli bir aşamaya gelen yerleşmeler şehirleşmiştir.

Şehirleşme, modüler yapıda değişken ve kıstaslara bağlı olarak oluşmuş bir olgudur. Dolayısıyla süreçsel boyutu kadar sosyal, kültürel, ekonomik ve mekânsal boyutuyla da önemsenen bu temanın tanımlanmasında uzlaşmak pek kolay olmaz. Bu noktadan hareketle

şehirleşme kavramı ile ilgili teoriler incelendiğinde daha çok **coğrafyacıların, sosyologların** ve **ekonomistlerin** kuramsal yaklaşımları ile karşılaşmaktayız.

Coğrafyacılar şehirleşme olgusunun daha ziyade mekânsal boyutunu ele alarak evrensel bir sistematik oluşturmaya çalışmışlardır. Coğrafyacıların bu yaklaşımı; şehirleri yapısal, tarihi, yönetimsel, sosyal, kültürel, ekonomik ve planlama bakımından olmak üzere, tüm boyutlarıyla incelemelerini sağlamıştır. Bu bakımdan coğrafyacılar şehirlere bir organizma olarak bakmaktadırlar. Sosyolog ve ekonomistlerin yaklaşımları ise daha ziyade kendi disiplin alanları çerçevesinde ve dolayısıyla daha sınırlı göstergeler üzerinde yapılmaktadır. *"Tarihî süreçte edinilen kazanımlar, doğal kaynakların dağılımı, nüfus hareketleri, teknolojik gelişmelere bağlı değişimler ve fiziksel yapıya bağlı ekonomik gelişmeler, coğrafî açıdan şehirlerin önemini gündemde tutmuştur"* (Kılınç, 2006, s.25). Endüstri inkılâbıyla küresel ölçekte artış gösteren teknolojik gelişmeler mekânsal boyutların bir süre ihmal edilmesine neden olmuşsa da son yıllarda coğrafyacılar tarafından yapılan şehir araştırmalarıyla mekânsal analiz tekrar önemli bir unsur haline gelmiştir.

Şehir coğrafyası üzerine çalışmaları ile dikkati çeken **Brunn** ve **Williams,** şehirleşmeyi, *"şehirsel hayatla ilgili politik, sosyal ve ekonomik tüm özellikleri kapsayan bir kavram"* olarak tanımlamakta ve "Urbanism" ile "Urbanisation" kavramlarının birbirinden farklı olduğunu, *""urbanism"in şehirsel büyümenin bir süreci değil, fakat "urbanization"ın bir sonucu olduğunu"* ifade etmektedirler (Brunn, Williams, 1993).

Brunn ve Williams'a göre, şehirleşme (urbanization) iki aşamalı bir süreçtir:

* İlk aşama kırsal alanlardan şehirlere olan göçler.

* Sonraki aşama değerler, davranışlar ve tutumlar açısından kırsal hayat tarzından şehirsel hayat tarzına geçiştir.

İlk aşamanın en önemli değişkenleri ekonomik fonksiyonlar ve nüfus büyüklüğü, sonraki aşamanın değişkenleri ise kişisel ve sosyal davranışsal faktörlerdir (Brunn, Williams, 1993). Küresel olarak gelişme gösteren şehirleşmeye paralel olarak şehirlerin sayısı giderek artmış ve böylece her bölge ve ülkede şehirlerarası bir hiyerarşi oluşmuştur. Ancak gelişmiş bir ulaşım ve iletişim ağıyla bu şehirlerin birbirlerine bağlanmaları gerekmektedir. Söz konusu sıradüzen bu yaklaşımın birinci aşamasında ifade ettiği gibi genellikle nüfus büyüklüğü ve ekonomik süreçler gibi değişkenleri temel almaktadır.

Brunn ve Williams yaklaşımında, şehirleşmenin belirli aşamalar sonunda olgunlaşan, tamamlanan bir süreç olduğuna işaret edilmekte ve tam bir coğrafyacı perspektifiyle nüfus büyüklükleri ve ekonomik süreçlerin şehirleşmeyi tanımlamada tam yeterli olamayacağı vurgulanmaktadır. Brunn ve Williams, bu anlamda şehirleşmenin bir ya da birkaç kıstasa bağlı olarak tanımlanamayan karmaşık bir yapıya sahip olduğu konusunda diğer kuramcılarla aynı fikirdedirler. Bu yaklaşıma göre; yönetimsel, sosyal, kültürel, ekonomik ve mekânsal özellikler

açısından bulunduğu coğrafi alan içerisinde belirli bir aşamaya gelen yerleşmeler şehirleşmiştir. Bununla birlikte, sağlıklı bir şehirleşmede, sistem içinde yer alan tüm şehirlerin etkin bir ulaşım ve iletişim ağı içinde bulunmalarının gerektiği, günümüz şehirleri açısından tek başına bir şehirleşmenin mümkün olamayacağı, hinterlandındaki ve şehir sistemi içindeki diğer şehirlerle bağlantıları ölçüsünde şehirlerin gelişmiş ve şehirleşmiş olabileceği ifade edilmektedir. Bu yaklaşım, şehir ve şehirleşmeye ilişkin yapılacak çalışmalarda şehrin ulaşım ve iletişim bağlantılarını da göz önünde bulundurulması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Brunn, Williams, 1993).

Şehir coğrafyası, şehir morfolojisi ve şehirsel koruma üzerine çalışmaları ile günümüzün önemli coğrafyacılarından kabul edilen **Larry Ford;** bir şehirde neler olduğunun, o şehrin fiziksel yapısı, mekânsal organizasyonu ve mimarî tarihi hakkında birtakım bilgilere sahip olunmadan anlaşılamayacağını, ayrıca şehir yapısını makro, mezo ve mikro ölçekte incelemek gerektiğini belirtmektedir. Belki de en makro ölçeğin şehrin fiziksel yapısı kabul edilebileceğini, fiziksel doku karakterlerinin şehir coğrafyasıyla çok yakından ilgili olduğunu, fiziksel yapı analizlerinin çevresel determinizmle kesişen pek çok yönü bulunduğunu ifade etmektedir (Ford, 1991).

Ford, yaklaşımıyla şehrin fiziksel yapısının önemine vurgu yaparken, sadece coğrafî özelliklerinin değil tarihsel süreçte edindiği yapısal değerlerin de bugünkü şehirleşme potansiyelinde önemli unsurlar olduğuna dikkati çekmektedir. Bu yaklaşım, şehirlerin geçmişteki rollerinin bugün hala etkin olduğunu savunan yaklaşımlarla paralellik göstermektedir. Bu çerçevede günümüzün önde gelen ekonomik sektörlerinden biri olan turizmin şehirleşmede ne derece önemli paya sahip olduğu düşünüldüğünde şehrin mimarî ve çevresel özelliklerinin mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiği sonucuna ulaşmak mümkündür (Kılınç, 2006, s.28).

Amerikan şehirleri üzerinde yaptıkları araştırmalarda doğal kaynakların dağılımındaki pek çok aşamanın Amerikan ekonomi tarihiyle bağıntılı olduğunu ortaya koyan **Berry** ve **Horton,** tarımsal süreçte su kaynakları ve uygun iklim şartlarına bağlı olarak değerli topraklar üzerinde kurulmuş şehirler ön plandayken, sanayileşme döneminde önemli mineral yataklarının bulunduğu şehirlerin öne çıktığını, 20. yüzyılda ise ticaret sektörünün gittikçe daha etkin bir rol oynamaya başladığını, göç, ekonomik yapıdaki değişim gibi belli başlı birtakım kıstasları göz önünde bulundurmak suretiyle şehirlerin hinterlantlarıyla da bağıntılarını açıklamakta ve şehirlerin hizmet sundukları alanların genişliğinin daha önemli hale geldiğine işaret etmektedirler (Berry, Horton, 1970). Bu yaklaşım için, *"şehirlerin gelişmesinde coğrafi süreçlerden ziyade ekonomik süreçlerin daha etkili olduğu"* yorumu yapılabilir (Kılınç, 2006, s.26). Ancak unutulmamalıdır ki, mevcut doğal kaynaklar, yer şekilleri, iklim özellikleri, ulaşım olanakları ve coğrafî konum gibi hiçbir zaman ihmal edilemeyecek doğal coğrafi süreçler

hesaba katılmadan ekonomik gelişmişlikten söz edilemez. Yani, "coğrafi süreçlerden ziyade ekonomik süreçler önem kazanmıştır" gibi mesnetsiz bir yargıya ulaşılamaz. Nitekim Berry ve Horton'un ifade ettiği tarımsal süreçte tarım şehirlerinin, sanayileşme döneminde madencilik şehirlerinin, 20. yüzyılda ise ticaret şehirlerinin önem kazanması; değişen ekonomik koşullara ve büyük ölçüde coğrafi olanaklara bağlı bir durumdur. Söz konusu olan yine doğal kaynaklardır ve elverişli coğrafi konum şartlarıdır. Değişen ekonomik koşullar insanın teknolojik üretimine bağlı bir durumdur. Örneğin tarımsal süreçte değerli olan hava, su ve topraktı. Önemli mineral yataklarının bulunduğu şehirlerin bir önemi yoktu. Ya da önemli kavşak noktalarında bulunan bir şehirde ticaret fonksiyonu henüz tam olarak gelişmemişti. Ancak şehirlerde bu coğrafi potansiyel daima mevcuttur. Değişmez. Değişen sosyal, ekonomik ve teknolojik koşullardır ve başka şehirlerin doğal kaynaklarının önemini artırmışlardır.

21. yüzyıl günümüz şehirlerinde hizmetler sektörüne ait fonksiyonlar oldukça önemli bir role sahiptir. Bu misyon, şehirlerin globalleşme olarak adlandırılan bölgesel ekonomik sistemlere uyum potansiyellerine (ABD ve AB gibi ekonomik sistemler), teknolojiye ayak uydurma kabiliyetlerine, hem iç hem de dış pazarlarla olan bağlantılarına ve her işi yapan niteliksiz kırsal işgücü yerine uzmanlaşmış işgücünü çekebilmelerine bağlı olarak değişen bir durumdur. Bu durum, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinden bağımsız, doğrudan şehirlerin gelişmesini etkileyen bir süreçtir. Hava yolu bağlantıları, dış ticaret potansiyeli, dış turizm potansiyeli vb. unsurlar 21. yüzyıl şehirlerinin şehirleşme derecelerinde göz önünde bulundurulacak başlıca kavramlardır (Kılınç, 2006, s.26).

Şehirleşmenin sosyal ve kültürel boyutu hemen her dönem araştırmacıların üzerinde önemle durduğu bir konu olmuştur. Özellikle sanayi devrimi sonrası yaşanan şehirleşme sürecinde hızlı bir şekilde değişime uğrayan toplumsal ilişkiler, yeni planlama ve örgütlenme yapılarının ortaya çıkması, yerleşmelerde görülen ve yaygınlaşan toplumsal problemler, kültürel anlamda yerleşmelerin gelişen nitelikleri ve benzeri sosyokültürel gelişmeler başta coğrafyacılar olmak üzere **sosyologların** da dikkatini çekmiştir.

1930'lu yıllarda şehir sosyolojisi üzerindeki çalışmalarıyla dikkati çeken **Wirth**, *"Şehirselliği şehrin fiziksel varlığı ile tanımlamaya devam ettiğimiz sürece yeterli bir şehirsellik kavramına ulaşamayız."* demekte ve şehirsellikle ilgili deneye dayalı ve birbiriyle ilişkili üç yaklaşımdan bahsetmektedir.

Bunlar:

* Nüfus temelli fiziksel yapı,

* İçsel ve öznel bir yapıya ve kurumlar hiyerarşisine sahip bir sosyal örgütlenme sistemi,

* Davranışlar, fikirler dizisi ve kişilikler kümesi.

Nüfus temelli fiziksel yapı yaklaşımında şehirsel nüfusun; genç, yetişkin, kadın nüfusun ve kırsal alanlara oranla göçmenlerin daha fazla toplandığı yerleşimler olarak birçok açıdan değişim gösterdiği ifade edilmektedir.

İkinci yaklaşımla bağıntılı olarak; akrabalık bağları zayıflamakta, komşuluğun önemi azalmakta, toplumsal dayanışmanın geleneksel temeli zayıflamakta, endüstriyel, eğitimsel ve eğlence türü faaliyetlerin uzmanlaşmış kurumlara transferi söz konusu olmaktadır.

Son olarak da şehirsel kişilik ve kolektif davranış, artan kişisel çözülme, bozulan ruh sağlığı, intihar, suçlar, yozlaşma ve sosyal düzensizliğe paralel olarak yukarıda ifade edilen tüm özellikleri sergilemektedir (Wirth, 1938).

Wirth, yaklaşımlarıyla şehirleşmenin fiziksel ve örgütsel boyutlarını ele alarak insanların davranışsal boyutlarına dikkat çekmekte ve daha ziyade şehirleşmenin meydana getirdiği sosyal problemlere eğilmektedir. Şehirleşme, yerleşmeler açısından gelişme olarak algılandığından genelde tercih edilen bir temadır. Ancak nüfus artışı, yeni sosyal örgütlenmeler, aşırı kalifiyeleşme ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak kişisel ilişkilerin zayıflamasıyla yerleşmeye özgü sorunların ortaya çıkması da özellikle günümüzde gelişmiş yerleşmelerde giderek önem kazanan bir şehirleşme olgusu olmaktadır. Bu sorunlar karsısında şehirleşmeye karşı çeşitli görüşler ortaya çıkmakta, kırsal yaşam tarzını yaygınlaştırmayı amaçlayan projeler oluşturulmakta, hatta merkezden çevreye ve kırsal alanlara doğru bir kaçış da söz konusu olmaktadır (Wirth, 1938).

Wirth, elbette şehirleşmeye karşı bir tutum içinde değildir. Şehirleşmenin fiziksel boyutlarıyla sosyal boyutlarının birlikte ele alınması gerektiğini bilimsel açıdan vurgulamaktadır. Wirth'in bu görüşlerinin günümüzde son derece geçerli olmasının yansıra şehirlerin en önemli ve çözümlenmesi en güç sorunları da sosyal kaynaklı olanlardır. Artan suçlar, hane halkı sayısının azalması ve ruh sağlığı bozukluklarının görülme sıklığı şehirleşmenin belirtileri arasında sayılmaktadır. Bu çerçevede; yerleşmelerin gelişmişliklerini incelerken pek çok sosyal göstergenin de göz önünde bulundurulması gereği bulunmaktadır (Kılınç, 2006, s.23).

Durkheim, batı medeniyetinin gelişimi ile ilgili kuramsal yaklaşımında; küçük, ilkel ve yerleşik bir biçimde kabile kültür ve ilişkileri içinde organize olmuş toplumların nasıl büyük, daha medenî, organik olarak kaynaşmış ve farklılaşmış sanayi toplumları haline geldiğini sorgulamakta ve fizikî ve moral yoğunluk arasındaki etkileşimin bu değişimde en önemli unsur olduğunu, nüfusun bu değişimde herhangi bir etkinliği olmadığını ifade etmektedir (Tanboe, 1997).

Durkheim, büyük bir ülkenin, küçük bir ülkeden daha uygar olmadığını, fakat bazı şartlarda şehirsel yoğunlaşmanın fonksiyonel farklılaşmaları da beraberinde getireceğini, yani fonksiyonlar ya da farklılaşma ancak sosyal yapı onu almaya hazır olduğunda bir katkı

sağlayacağını, sosyal yapı değişime hazır ya da açık ve dengeleyici değilse, patolojik bir değişimin zorlayıcı ve itici olacağını belirtmektedir. Ayrıca nüfus-yerleşme arasında olduğu gibi şehir-toplum arasında da bir ayrım yapmanın doğru olmadığını, çünkü insan dendiğinde yerleşme, toplum dendiğinde de akla şehrin geldiğini vurgulamaktadır (Tanboe, 1997).

Durkheim, gelişme ve kalkınmanın nüfus büyüklüğünden çok toplumsal gelişmeye bağlı olduğunu, sadece nüfus artışına bağlı olarak meydana gelen bir şehirleşmenin gerçek bir şehirleşme olmayacağını ifade etmektedir. Toplumsal yapının değişmesi ve toplumsal kalkınma; eğitim ve kültür hizmetlerinin etkinliğine ve toplumun meydana gelebilecek değişime hazır olmasına bağlı olduğundan belirli bir süreçte oluşması beklenir. Toplumsal davranış biçimlerindeki değişim, farklı hizmetleri ve örgütleşme biçimlerini de beraberinde getirecektir. Gitgide bireyselleşen toplumda bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmetler gelişme gösterecektir. Gıda, eğlence ve alışveriş sektörü gibi diğer tüm sosyal ekonomik ve kültürel fonksiyonlarda buna bağlı artış ya da azalmalar beklenir. Bu bağlamda şehirleşmeyi ölçerken niceliksel verilerin niteliksel veriler ile ilişkilerini de dikkate almak gerekecektir (Tanboe, 1997).

Weber, şehir kavramıyla ilgili en önde gelen teorisyenlerdendir. Weber, ekonomik şehir kavramı, şehrin tarımla ilişkisi, politik-idari şehir kavramı, kale ve garnizon şehir kavramı, kale ve pazar geçişmesi olarak şehir kavramı, sosyal ve hukukî şehir kavramı, yeminli bir birliktelik olarak şehir kavramı, askerî açıdan yetkin kişilerden kurulu şehir kavramı gibi pek çok farklı şehir kavramını incelemekte ve bu özel şehir kavramlarından her birinde doğru olan unsurları belirlemektedir (Martindale, 1960).

Weber, varlıklarının en önemli ekonomik özellikleri açısından şehirlerin bir tipolojisini oluşturmanın mümkün olduğunu ve üretici şehirlerin tüketici şehirlerden, ticaret şehirlerinin sanayi şehirlerinden, ana ve uydu şehirlerin pek çok alt türlerden ayrılabileceğini savunmaktadır. Ancak tüm bunları ifade ettikten sonra, şehrin ekonomisinin, şehrin gerekli ama yeterli olmayan şartı olduğunu belirtmektedir. Weber, tam bir şehirsel topluluk olabilmesi için yerleşim biriminin alışveriş ve ticarî ilişkiler açısından göreli bir hâkimiyeti bulunması ve bir bütün olarak yerleşim biriminin istihkâm, pazar, kendine ait bir mahkemesi veya özerk bir hukuku, bir birlik biçimi, kısmen özerklik ve kendi kendini yönetme ve seçimlerle işbasına gelmiş bir yönetim gibi özelliklere sahip olması gerektiğini ifade etmektedir (Martindale, 1960).

Daha çok şehir devletlerini esas alan bu yaklaşıma, günümüzde pek fazla rastlanmamaktadır. Ancak çok sayıda benzer ürünün kitlesel olarak üretilmesinin aksine az sayıda ama çok çeşitte ürünün üretilmesi şeklinde yeni bir endüstriyel yapılanma olarak ifade edilebilen post-fordist ekonomik yapı ve küreselleşme bağlamında yerelleşmenin gündeme gelmesi ve dünya şehirlerinin oluşması sonucu bu alanlarda ekonomik anlamda şehir devletlerine benzer bir üstünlük ve özerklik görüldüğü söylenebilir. Bu tarz şehirlerin

hinterlantlarının ulus devletin sınırlarının çok ötesinde olduğu düşünüldüğünde teorinin halen geçerli olduğu kabul edilebilir. Bu özellikleri gösteren şehirleri tüm şehirler içerisinde değerlendirmek yanlış sonuçlar doğurabilir. Çünkü hem ekonomik, hem sosyal hem de demografik yapılarıyla diğer şehirlerden çok farklı özellikler göstermektedirler (Kılınç, 2006, s.25).

Weber, şehrin ekonomik boyutlarına oldukça önem vermekte ve şehrin ekonomik yapısının şehirleşme açısından gerekli olduğunu ancak, sadece ekonomik boyutuyla şehirleri değerlendirmenin de yanlış olacağını vurgulamaktadır. Bu bağlamda şehirsel topluluk kavramı üzerinde durmakta ve şehirleşme sonucunda toplumsal yapının ne tür özelliklere sahip olması gerektiğini sıralamakta ve özellikle şehirsel örgütlenmeye dikkati çekmektedir (Kılınç, 2006, s.25).

Şehirleşmenin daha çok kalkınmayla eş değer görülmesi ve ekonomik süreçlerin bir ürünü olarak ortaya çıkması nedeniyle **ekonomistler** şehirleşme konusuyla yoğun bir şekilde ilgilenmişlerdir. Özellikle sanayi devrimi sonrasında bazı şehirlerin hızla büyümesi ya da hızla çökmesi büyük oranda ekonomik yapılanmalara bağlı olarak gerçekleşmiştir. Günümüzde de bu olgu değişmemiştir. O nedenle ekonomistlerin şehirleşme konusundaki yaklaşımları oldukça dikkate değerdir. Bu araştırma kapsamında 19. yüzyıl sonlarında ve özellikle de 20. yüzyılda şehirleşme konusunda yaklaşımlarıyla dikkati çeken ekonomistlerin yaklaşımları incelenmektedir.

19. yüzyıl sonlarında şehirlerin büyümesini istatistiksel bir yaklaşımla inceleyen **Weber**, nüfusun şehirlerde toplanmasını sorgulamakta ve bu sürecin temelde ekonomik güçlerin ürünü olduğunu, bu güçlerin ise sanayi devrimi ile önem kazanan makine gücü, ulaşım sorunlarının çözümü, tarımın makineleşmesi ve verimliliğin artması, ticarî merkezlerin büyümesi ve fabrika sistemi olduğunu belirtmektedir. Şehirsel büyümenin bu nedenlere ilave olarak politik ve sosyal nitelikli bir dizi ikincil nedene bağlı olduğunu vurgulamakta; ücretlerdeki yüksekliğin cazibesinden ve çeşitli fırsatlardan dolayı şehrin büyüdüğünü ifade etmektedir. Şehirsel büyümenin politik nedenleri arasında ise ticaret ve göç hürriyetini geliştiren mevzuat, merkezî yönetimin temsilcileri, toprak üzerinde serbestçe tasarruf edebilme biçimlerinin savunulması gibi unsurların sayılabileceğini ifade etmektedir. Şehirsel büyümenin sosyal nedenleri arasında ise, şehirlerin sunduğu eğitim, sağlık, eğlence, yükselen hayat standardı, şehirsel bir ortama uyum, entelektüel kuruluşların cazibesi ve şehir bilginin yayılması gibi avantajlar olduğunu vurgulamaktadır (Weber,1899).

Weber'in yaklaşımına göre, şehirler etrafındaki kırsal yerleşmelere sundukları hizmet fırsatları oranında büyüyecekler ve çekim merkezleri haline geleceklerdir. Fonksiyonlardaki çeşitlilik ve kalifiyeleşme şehirsel hayata ait birtakım davranış biçimlerinin de ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Bunların yanı sıra şehir, yasal düzenlemelerin daha çok işlediği, idarî yapının

etkilerinin daha çok gözlemlendiği ve ücretlerin kırsal alanlara oranla daha yüksek olduğu sahalar olarak tanımlanmaktadır. Hizmetlerin belli bir merkezde yoğunlaşmasının ise temelde ekonomik süreçlerin bir sonucu olduğunu ifade ederken, politik unsurların da göz ardı edilmemesi gerektiğine dikkati çekmektedir. 19. yüzyılın sonunda ortaya atılan bu yaklaşım o dönemlerde bile şehirleşmede ekonomik unsurların politik unsurlardan daha etkin olduğunu göstermesi açısından da önemli sayılabilir. Weber burada daha sonraları Christaller tarafından ortaya koyulan ve Lösch tarafından geliştirilen merkezi yerler kuramına paralel olarak şehirlerin kırsal çevrelerine hizmet verme potansiyelleri ile gelişmeleri arasındaki bağıntıya da değinmiştir (Kılınç, 2006, s.17-18). Şehirler sadece fiziksel boyutlarıyla değil, sosyal ve kültürel boyutlarıyla da açıklanmalıdır. Yerleşmeyi şehir yapan asıl unsurlar da bu içsel boyutlardır.

Şehir teorileri sosyal hayatın özelliklerinin şehirdeki kurumlarca belirlendiğini varsaymaktadırlar (Martindale, 1960). Bu davranış esasında şehrin sahip olduğu potansiyelin planlı bir yapı içinde kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Ortada şehri oluşturan unsurlar bulunmaması halinde böyle bir yapılanmanın mümkün olamayacağı söylenebilir. Başka bir ifadeyle şehrin var olması ve gelişebilmesi için ortada bir merkezin olması gerekir ki, bu da bir takım doğal süreçlerin ürünüdür. Bu görüşler tarihsel süreç içinde şehirlerin kazandıkları özelliklerin bugünkü şehirleri ve şehir sistemini şekillendirmede halen önemli ve geçerli kıstas olduğu görüşünü de desteklemektedir (Kılınç, 2006, s.18).

Pirenne, şehir olgusunu ticari kurumlar açısından açıklamaya çalışmakta ve bir şehrin oluşumunda biri orta sınıf nüfus, diğeri sosyal örgütlenme olan iki özelliğin geçerli olduğunu öne sürmektedir. Pirenne'e göre bir tüccarlar topluluğu olan şehirler için önemli olanın yine bir tüccar sınıfın gelişebilmesidir (Pirenne, 1925). Pirenne şehri "tüccarlar topluluğu" olarak nitelendirmekle aslında ekonomik yapının diğer sosyal yapıları da etkileyebilecek önemli bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Günümüz sanayi şehirlerinde hizmetler sektöründe çalışanların oranları, sosyal sınıf dokusu, şehirsel alanlardaki fonksiyonların dağılımı ve toplumsal örgütlenmeler dikkate alındığında daha farklı bir yapılanma olduğu açıktır. Ticaretin gelişmesine bağlı olarak gelişen hizmetler sektörü şehirdeki çalışanların oranında önemli bir paya sahiptir (Kılınç, 2006, s.19).

Jacobs; gelişmiş bir ekonominin şehirlerle bağlantılı olarak üç temel karakteri olduğundan söz etmektedir. Buna göre:

* Ekonomik hayat daha çok şehirleşmiş ve daha az kırsallaşmıştır.

* Kırsal ürünlerde şehirsel aktivitelere paralel olarak artış görülebilir.

* Şehirsel ticarî aktiviteler arttıkça yeni şehirler oluşmakta ve şehirde üretilen mal ve hizmetlerin miktarı arttıkça şehirler ithalat merkezleri halini almaktadır (Jacobs, 1984).

Jacobs ayrıca, bir şehrin ekonomik gelişme oranını belirlemek için bir yılda ortaya çıkan ürüne bakılmasının yanlış olacağını, asıl önemli belirleyicinin belirli bir periyotta eski işlere eklenen yeni işler olduğunu ifade etmektedir (Jacobs, 1971).

Jacobs, 1980'lerde önemli konumda bulunan şehirlerin ya da potansiyel şehirlerin büyük bir bölümünün Portekiz ve Türkiye'de olduğu gibi kırsal kökenli ya da doğal kaynaklara sahip eski koloni ve imparatorluk şehirleri olduğunu savunmaktadır (Jacobs, 1984).

Şehrin canlı bir organizma olduğu yönündeki kuramsal yaklaşımlarla da paralellik gösteren Jacobs yaklaşımında, şehirlerin gelişmesi ve ülke-şehir sistemi içinde eski önemlerini koruyabilmeleri için sürekli olarak yeni gelişmelere ayak uydurabilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Jacobs burada, şehirleşme ile ekonomik gelişmenin birbirinden ayrılmayan iki olgu olduğunu vurgulamaktadır. Ülkenin genel ekonomik gelişmişlik seviyesi düşük olsa bile tek başına bir şehir ekonomik anlamda göstereceği gelişmelerle hem önemli ölçüde kalkınma gösterebilir hem de etki alanındaki şehirlerin şehirleşme derecesini yükseltebilir. Özellikle 2000'li yıllarda küreselleşmeye bağlı olarak şehirlerin ekonomik anlamda ulus devletlerden daha ön plana çıkabildiği görülmektedir. Buradan, bir şehir ekonomik süreçlere ve yeni yapılanmalara adaptasyon sağlayabildiği ölçüde şehirleşme derecesi de artacaktır sonucuna ulaşılabilir (Kılınç, 2006, s.19–20).

Şehirsel gelişmenin ekonomik dinamiklerini inceleyen **Goodall** ise bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin şehirlerin gelişmişlik düzeyi ile paralellik gösterdiğini, çünkü ekonomik aktivitelerin büyük bir kısmının şehirsel alanlarda yer aldığını belirtmektedir. Son 200 yılı askın süredir ekonomik faktörler şehirsel gelişmenin en önemli itici gücü durumundadır. Önce endüstriyel gelişmeler daha sonra da 3. sektör olarak adlandırılan hizmet sektöründeki gelişmeler şehirsel gelişmenin meydana gelmesinde giderek artan bir öneme sahip olmaktadır (Goodall, 1972).

Goodall, ekonomik açıdan şehirleşmeyi *"toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için kaynakları kullanma yöntemi"* olarak tanımlamaktadır. Şehirde ve şehirlerarasında kaynakların kullanımındaki verimlilik bugünkü ve gelecekteki ulusal ekonomik refah açısından çok önemlidir. Ekonomik sistem aynı zamanda mekânsal bir sistemdir. Tek basına şehir ya da şehirler sistemini hâkim ekonomik düzenden ve mekândan ayrı tutarak anlamak mümkün değildir. Başka bir ifadeyle, ekonomik aktiviteleri mekândan bağımsız düşünmek şehirlerin yanlış tanımlanmalarına neden olacaktır (Goodall, 1972).

Mevcut kaynakların kullanımı, özellikle sanayi şehirlerinin oluşmasında, gelişmesinde ve çöküşünde en önemli unsurdur. Maden yataklarına ve tekstile bağlı olarak çok kısa zamanda çok hızlı bir büyüme gösteren sanayi şehirleri değişen ekonomik yapıya ayak uyduramadıklarında ve kaynakları ekonomik kullanamadıklarında zamanla şehir sistemi içindeki önemlerini kaybetmişlerdir. Günümüz ekonomik yapısına bağlı olarak şehirleşmede en

önemli sektör olarak kabul edilen hizmetler sektöründeki pek çok iş kolu da şehirlerin doğal, kültürel, tarihî ve fizikî kaynaklarına bağlıdır. Örneğin; turizm ve rekreasyonda önemli ekonomik girdilere sahip bir şehirde bu işlevlerin gelişmesinde etkin olan doğal ve kültürel değerlerin verimli kullanılmaması ve tahribi zaman içinde ekonomik çöküşü ve ardından "deurbanization" sürecini beraberinde getirecektir. Goodall burada, coğrafî özellikler ile ekonomik yapı arasında çok kuvvetli bir bağıntı olduğunu ifade ederek, coğrafî açıdan elverişli konumda olan şehirlerin ekonomik gelişmelerinin diğer şehirlere oranla çok daha kolay ve hızlı olacağını, bunun da beraberinde şehirleşme düzeyinde dikkate değer bir artış sağlayacağını vurgulamaktadır. Bu noktadan hareketle, mekansal açıdan elverişli konumda olan şehirlerin sahip oldukları kaynakları etkin kullanabildikleri takdirde her dönemde şehir sistemi içinde önemli bir yere sahip olacağı sonucuna varmak mümkündür (Kılınç, 2006, s.20-21).

Friedmann, evrensel olarak kabul edilmiş bir şehirleşme kuramı bulunmadığını belirtmekle beraber, genelde kuramsal altyapısını üç temel çerçevede açıklamaktadır:

* Şehir, insan eliyle meydana getirilmiş kültürel bir olgudur ve bu süreçte şehirlerin büyümesi ile şehirsel hayat ve kültürün genelleşmesi, yayılması söz konusudur.

* Şehirleşme ekonomik süreçlerin bir sonucudur.

* Şehirleşme, sistem ilişkileri içinde ele alınarak açıklanan bir olgudur (Friedmann, 1973).

Friedmann'a (1973) göre, şehirleşme kuramlarının genel olarak iki formu bulunmaktadır. Birinci form; coğrafî ve ekonomik yerleşmeyi esas alırken diğeri, modernleşme olarak tanımlanan durumu esas almaktadır.

Birinci form esas alınarak yapılan şehirleşme tanımı; nüfusun ve tarımsal olmayan aktivitelerin büyüklük ve biçim olarak çeşitlenen şehirsel çevrede coğrafî yoğunlaşması şeklindedir.

İkinci formdaki şehirleşme tanımı ise; şehirsel değerlerin, davranışların, örgüt ve kurumların coğrafî dağılımı şeklindedir. Her iki anlamda da şehirleşme; sosyal sistemler içinde organize olmuş karmaşık bir süreci göstermektedir.

Friedmann, yaklaşımında şehirleşmenin çok boyutlu bir olgu olduğu ifade ederken sadece ekonomik, demografik ve mekânsal bir olgu olmadığına, bunun yanı sıra kültürel boyutun da şehirleşme kavramı içinde göz ardı edilmemesi gereken bir unsur olduğuna vurgu yaparak şehirleşmenin ayrı bir davranış ve ilişkiler biçimi ortaya çıkardığını ve aynı zamanda sosyal bir sistem olduğunu belirtmektedir. Bu durumda sağlıklı bir şehirleşme biçiminde sosyokültürel gelişmenin de olması gerektiği yargısına ulaşılabilir (Kılınç, 2006, s.21–22).

Hemen her toplum için mekânsal organizasyonla ilgili pek çok tanım yapmak mümkündür. Ancak bir teorinin geçerli olabilmesi için şehirleşme yapılarının ve bunlar arasındaki sistematik ilişkilerin açıklanması gerekmektedir. Dünyadaki şehirsel sistemlerin

incelendiği araştırmalarda; kapitalist bir şehir sistemi ile sosyalist bir şehir sisteminin, uzun bir tarihsel geçmişe sahip yerleşmeler ile yeni yerleşmelerin, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerdeki şehirsel hiyerarşi ve sistemin birbirlerinden çok farklı yapısal özellikler gösterdiği doğrulanmaktadır. Dolayısıyla; sadece mekânsal organizasyon bir ülkedeki şehirleşme yapısını açıklamada tek basına yeterli bir unsur olmayacaktır. Friedmann'ın şehirleşme kavramı ile ilgili en önemli katkısı bunun mekânsal bir organizasyon olmaktan çok daha öte ekonomik, sosyal ve kültürel girdi ve çıktıları da olan karmaşık bir yapı olduğu ve toplumdan topluma bu yapının faklılık göstereceği konusunda yaptığı vurgudur. Bu noktadan hareketle; yapılacak çalışmanın coğrafî, ekonomik boyutlarının yanı sıra ülke ve toplumun kendine özgü özelliklerini de yansıtması gerektiği sonucu çıkmaktadır (Kılınç, 2006, s.22).

Son yıllarda, küresel ölçekte ulaşım, iletişim, ticaret, turizm, tarımsal ve endüstriyel üretim teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak "globalleşme" olarak adlandırılan bir dönem başlamış ve bu yeni dönemin meydana getirdiği yeni ekonomik sistemler ortaya çıkmıştır. Bu yeni düzenin yönetim ve denetimi kendi içinde bir sıradüzene oturtulmuş, iş bölümü yapılmış, kalifiyeleşmiş ve fonksiyonlarıyla farklılaşmış bir merkezi yerleşmeler sistemi ile yürütülmektedir (Kılınç, 2006, s.28).

1980'lerden sonra imalat sanayinden uzaklaşma ile birlikte hizmetler sektörüne yönelik faaliyetlerin artması, gelişmiş şehir ekonomilerindeki değişimin temelini oluşturmuştur. Sanayi sonrası dönem olarak adlandırılan bu değişim, çeşitli biçim ve mekânsal büyüklüklerde olmaktadır. Bu da ülke çapında değişimler meydana getirmektedir. Buna bağlı olarak imalat sanayi açısından gelişmiş merkezi yerleşmelerde gerileme olmasına karşın, kasabalarda ve kırsal alanlarda gelişim söz konusudur. Nitekim ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak "yakınlık" önemli bir kıstas olmaktan çıkmakta, coğrafi çevreye, iş gücüne ve maliyetlere bağlı tasarruflar ortadan kalkmakta, yerleşmeleri nüfusa boğan ekonomik sistemlerin sona erdiği, mekânsal olarak yeni düzenlemelerin ortaya çıktığı bir dönem başlamaktadır (Graham ve Spence, 1995). Bu dönem aynı zamanda bilgi ve sermaye akışını sağlayabilecek; ulaşım ve iletişim altyapılarının gerektirdiği, ülke sınırlarını aşabilen bilgi, teknoloji ve sermaye ağ yerleşmelerini oluşturan dönemdir. Bu durum yerleşmelerde sosyal yapıyı büyük ölçüde değiştirdiği gibi mekânsal planlamalarda da değişime neden olmaktadır (Erkut ve diğerleri, 1996).

Bilgi teknolojilerinin sosyal ve ekonomik yapı üzerindeki en önemli tesiri, bu süreçteki faaliyetler nedeniyle değişen mekânsal yapıdır. Bilgi teknolojilerin özel ve kamu sektörleri tarafından kullanımı, yerleşmeler ve yer aldıkları bölgelerdeki önemli teknolojik gelişmelerin kaynağıdır. Bu gelişmeyle birlikte ortaya çıkan mekânsal yapı ise komplekstir. Günümüzde pek çok insan coğrafi çevredeki hareketlilik olanaklarının gelişmesine bağlı olarak yaşamlarının önemli bir kesitinde turist pozisyonundadır. Buna bir de bilgisayar efektleri

katıldığında yeni mekânlar ve küresel bilgi şehirlerinin oluşmasıyla "uçan mekanlar"da yaşanmaya başlanacaktır (Castells, 1989). Bu gelişmeler, gelecekte mekânla ilgili ilişkilerimizin nasıl olacağı yönünde tahminler yapılmasını zorlaştırmaktadır (Tanboe, 1997).

Son yıllarda değişen ve gelişme gösteren ekonomik süreçlere ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak coğrafi çevre ile ilgili kuramlar da değişime uğramıştır. Kuramcıların bir kısmı coğrafi çevrenin önemini, merkezi yerleşmelerin bir üretim ve dağıtım ortamı olarak edindikleri rolleri, ulaşım bağlantılarını sorgular hale gelmişler, gelecekte kasaba ve şehirlerin nasıl olacağı hakkında klasik şehirleşme kavramlarını aşan fikirler ve yorumlar üretmeye başlamışlardır. Ayrıca tüm bu teknolojik gelişmelere karşın gelecekte kasaba ve şehir gibi merkezi yerleşmelerin halen, insanların toplandığı ve buna bağlı ekonomik ve sosyal ilişkilerin şekillendiği ortamlar olmaya devam edeceğini savunanlar da bulunmaktadır (Yavitz, 1968).

Günümüzde, ulaşım ve iletişim ağlarındaki gelişmelere rağmen ekonomik anlamda önemli konumda bulunan yerleşmeler büyümeye devam etmekte, nüfusları hızla arttığı gibi, şehirsel fonksiyonları da çeşitlenmektedir. Sosyokültürel açıdan diğer yerleşmelere kıyasla daha geniş imkânlara sahip olan bu yerleşmeler, sundukları hizmetler, ulaşım ve iletişim hizmetlerindeki tüm gelişmelere rağmen, çekim merkezi olmayı sürdürmektedirler. Bununla birlikte, hemen her dönemde olduğu gibi, gelişen ve değişen koşullara ayak uydurmadıkları takdirde bazı merkezi özellikli yerleşmelerin zaman içinde önemini kaybedecekleri de inkâr edilemez (Kılınç, 2006, s.28).

3. TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE YAPISI, MÜLKİ İDARE ALANLARININ BELİRLENMESİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR VE BENİMSENEN KISTASLAR

3.1. Türkiye'nin Mülki İdare Yapısı

3.1.1. Cumhuriyet Öncesi Mülki İdari Yapı

Bilindiği gibi Türklerin Anadolu'ya gelişi, yerleşmesi ve devlet olarak siyasal örgütlenmeleri Anadolu Selçukluları döneminde olmuştur (1075–1308). Bu araştırmada çerçevesi belirlenen yöntem gereğince Anadolu Selçukluları dönemine ilişkin özgün tarihi kaynaklardan ve Anadolu Selçukluları dönemine ait yerleşme listelerinden belirlenebilen muhtemel idarî bölümler ele alınmıştır. Dolayısıyla araştırmanın kaynak analizi ve metodu bakımından incelenen idarî bölümler dışında, başka idarî alanlar ve daha alt idarî yapılanmaların olabileceği muhtemeldir.

Anadolu Selçukluları'nda mülki idare düzeni, genellikle aşiretlerden oluşan yerleşme birimlerinin kümeleşmesi niteliğinde bir yönetimsel yapıya sahipti. Bu yapı, Bizans-Türk siyasal düzeni, yerleşik-göçebe yaşam biçimi, ulusal-uluslararası ekonomik ilişkileri, etnik-dini sosyal yapısı ve elbette doğal-beşeri coğrafya koşulları ile hemen her alanda ikili bir karakter gösteriyordu. Dolayısıyla, kurumsallaşma ve örgütlenme sürecini ancak 1200'lü yıllardan itibaren yaşadığı anlaşılan Anadolu Selçuklu Devleti, Orta Asya Türk kültürü, İran-İslâm gelenekleri ve Anadolu-Bizans medeniyetlerinin sentezinden etkilenen bir idare sistemi oluşturmuştu (Tönük, 1945, s. 52; Ülken, 1973, s. 1-62; Tezel, 1977, s. 3-30; Hüseynof, 1981, s. 725-740; Uzunçarşılı, 1988, s. 113-117; Merçil, 1997, s. 175-176; Ortaylı, 2000, s. 155-166).

Anadolu toprakları, Hıristiyan devletlerle sınır oluşturan stratejik öneme sahip Uç eyaletleri ile ülke topraklarının hanedan üyeleri arasında paylaşımına dayanan ülüş ve İslâmî iktâ sistemleri esasına dayalı olarak, her biri mülkiyet hakları Sultan çocukları, kardeşleri hatta amcaları gibi hanedan üyelerinden oluşan melikler, askerî ve sivil valiler denetiminde idarî bölümlere ayrılmıştı (Özcan, 2005, s.75-76). Uç eyaletleri, sınır bölgelerindeki yaylak-kışlak, kent ve köyleri kapsayan iktâ topraklardan oluşmaktadır. Buna karşılık, doğrudan merkezi idareye bağlı olarak yönetilen idarî bölümlerin ise idare merkezi niteliğinde bir kent çevresinde odaklanan bağlı kasabalar, beldeler, kaleler ve köylerden oluşan özerk yönetim bölgeleri niteliğinde örgütlendiği görülmektedir (Ortaylı, 2000, s. 164–166).

II. Kılıç Aslan dönemi (1155–1196) ile I. Alâaddin Keykubad dönemi (1220–1237) arasında idarî bölümlerin başındaki meliklerinin hemen hepsinin bir egemenlik işareti olarak kendi adlarına sikke bastırmaları, hutbe okutmaları, saraylar ve devlethâneler yaptırmaları, Anadolu Selçuklu eyaletlerinin tamamen özerk statüde bir idare mekanizmasına sahip olduğunu

doğrulamaktadır (Koca, 1994, s. 149–161, Koca, 1995, s. 62–63, Taneri, 1966, s. 142-144). Buna karşılık, Anadolu Selçuklu sultanları idarî bölümlerde melikler dışındaki yöneticileri hiçbir zaman uzun sürelerle aynı birimin yönetiminde bırakmamış ve sahip oldukları iktâları ailelerine devretme hakkını vermemişlerdir (Uzunçarşılı, 1988, s. 113–117).

1075–1155 yılları arası Anadolu'da Selçukluların ilk kuruluş ve var olma mücadeleleri içinde geçmiştir. Bu dönemde idarî bölümlere dair tarihteki tek kayıt Sultan I. İzzeddin Mesud'un ülkesini 1155 yılında **Konya** ve **Aksaray** II. Kılıç Aslan'ın, **Ankara**, **Çankırı** ve **Kastamonu** Şehinşah'ın, **Amasya** ve **Niksar** yöresi damat Emir Nizameddin'in, **Yağıbasan**, **Kayseri** ve **Sivas** Danişmendli soyundan Emir Nasıreddin'in ve **Malatya** Emir Nasıreddin'in kardeşinin olmak üzere merkeze bağlı 5 eyalete ayırmış olduğudur (Özcan, 2005, s.77).

Anadolu Selçuklularının siyasal birliği kurmaya ve kurumsallaşmaya başladığı 1155–1220 yılları arasındaki dönemde idarî bölümlere dair ilk kayıt; Sultan II. Kılıç Aslan'ın Orta Asya-Türk hükümdar geleneğine uygun olarak 1180–1181 yıllarında Anadolu'daki Selçuklu ülkesini 11 oğlu arasında özerk statülü idarî bölümlere ayırdığına ilişkindir. Bunlar Rükneddin Süleymanşah **Tokat**, Muhiddin Mesud **Ankara**, Muizeddin Kayserşah **Malatya**, Mugiseddin Tuğrulşah **Elbistan**, Nureddin Sultanşah **Kayseri**, Kutbeddin Melikşah **Sivas** ve **Aksaray**, Nizameddin Argunşah **Amasya**, Nasreddin Berkyarukşah **Niksar** ve **Koyulhisar**, Sencerşah **Ereğli**, Aslanşah **Niğde** ve Gıyaseddin Keyhüsrev **Uluborlu** olduğu anlaşılmaktadır (Aksarayî, 2000, s. 23, Neşrî, 1987, s. 32–33, Cenâbî, 2000, s. 242).

1205–1211 yılları arasındaki ikinci saltanat döneminde Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, dönemin farklı kültürel-politik-dinsel yapılanma odakları kapsamında; büyük oğul İzzeddin Keykavus'u **Malatya** ve **Harput**, ortanca oğul Alâaddin Keykubad'ı **Tokat** ile birlikte tüm Danişmend İli'ne melik olarak atamış, Tunguzlu, Honaz ve Menderes vadisini kapsayan Hıristiyan nüfusun yoğun olduğu Bizans-Selçuk Uc bölgelerini ise Hıristiyan-Bizans hanedanından gelen kayınpederi Manuel Mavrozomes idaresine bırakmıştır. Ancak Sulan I. Gıyaseddin Keyhüsrev meliklere bulundukları eyaletlerde sadece Sultan adına yönetim yetkisi vermiş, kendi adlarına hutbe okutmaları, sikke bastırmaları ve komşu devletlerle savaş/barış yapmaları gibi yetkilerini kaldırmıştır (Bayram, 2002, s. 171).

I. İzzeddin Keykavus döneminde, Antalya ve Sinop'un fethi ile **Antalya** ve **Sinop** şehirleri merkez olmak üzere doğrudan merkezi idareye bağlı subaşı adı verilen emirlerin idaresinde kuzey ve güney sahil bölgeleri uç eyaletleri kurulmuştur (Uzunçarşılı, 1988, s. 120).

Sultan I. Alâaddin Keykubad saltanatını kapsayan 1220–1237 yılları arasındaki yükselme döneminde ise Anadolu Selçuklu idare sistemi üzerinde köklü değişiklikler olmuştur. Buna göre; toprakların meliklere paylaştırılması ile Anadolu'da çok parçalı idare sisteminin ortaya çıkması ve melikler arasındaki saltanat mücadelelerinin Devleti siyasal bölünme ile karşı karşıya getirmesi gibi geçmişin kötü deneyimleri dikkate alınarak, ülke içinde merkezi idare

otoritesinin kurulmasına büyük önem verilmiştir (Kaymaz, 1970, s.30, Köprülü, 1984, s.188). Sultan Keykubad, oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i melik olarak atadığı **Erzincan**, **Kemah** ve **Şebinkarahisar** yörelerini kapsayan Erzincan Melikliği dışında, tüm idarî bölümleri doğrudan merkeze bağlı otonomiler haline getirmiş, fethedilen ülke meliklere ya da askerî hizmetler karşılığı devlet yöneticilerine verilen uzun süreli iktâları da sınırlamıştır (Köymen, 1988, 1540-1545; Turan, 1988, s. 8; Kaymaz, 1967, s. 23-27). Buna göre, tamamen ulusal-askerî-siyasal stratejiler kapsamında belirli miktarda asker beslemek koşulu ve toprak gelirlerini kapsayan kısa süreli askerî nitelikli iktâlardan oluşan bir idare sistemi kurulmuştur (Özcan, 2005, s.78).

Sultan I. Alâaddin Keykubad, **Fethiye, Tunguzlu, Honaz, Karahisar-ı Sahip, Kütahya, Eskişehir, Ankara, Çankırı, Kastamonu, Sinop** hattı boyunca uzanan ve sürekli tekrarlanan fetihlere dayalı olarak değişkenlik gösteren Bizans-Selçuklu sınır bölgelerini Emir Seyfeddin Kızıl Bey yönetiminde Ankara merkezli Güney Uç Eyaleti ve Emir Hüsameddin Çoban Bey Kastamonu merkezli Kuzey Uc Eyaleti olmak üzere askerî-siyasal işlevde iki idarî birime ayırarak, Bizans sınırlarındaki idare sistemini yeniden organize etmiştir (Akdağ, 1995, s. 80-90; Turan, 1989, s. 1-6; Turan, 1995, s. 59). Aynı dönemde Anadolu'nun güneydoğu bölgelerinde Diyarbakır merkez olmak üzere Kâhta, Çemişgezek, Adıyaman, Urfa, Mardin, Silvan kentlerini kapsayan Amid Eyaleti (Güneydoğu Eyaleti) kurulmuş, ancak yörenin Memlûk-Selçuklu egemenlikleri arasında sıklıkla el değiştirmesi, söz konusu idarî birimin Anadolu Selçuklu egemenliğinde uzun süre kalmasına olanak vermemiş ve yöre 12. yüzyıl sonunda Selçuklu idare sisteminden ayrılmıştır (Akdağ, 1995, s. 69).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1237–1277 yılları arasındaki gerileme ve çöküş dönemde; devlet büyükleri arasındaki saltanat ve mevki mücadelelerinin ortaya çıkardığı siyasal otorite boşluğu ve Moğollara karşı kaybedilen Kösedağ Savaşı ile Anadolu topraklarının İlhanlılar tarafından 1259 yılında Anadolu Selçuklu sultanları II. İzzeddin Keykavus ve IV. Rükneddin Kılıç Aslan arasında paylaştırılmasıyla sona ermiştir (Özcan, 2005, s.79). Bu paylaşımın idarî bölümler üzerindeki yansıması; Anadolu'daki Selçuklu topraklarının vergi toplanması esasına dayalı olarak İlhanlılara tâbi federal eyaletler niteliğinde "Kayseri sınırından Antalya'ya dek uzanan bölge", başkent Konya olmak üzere; II. İzzeddin Keykavus yönetiminde ve "Sivas'tan Sinop-Samsun kıyılarına dek uzanan bölge", başkent Tokat olmak üzere Rükneddin Kılıç Aslan yönetiminde oluşturulan mali nitelikli iki büyük idarî birime ayrılmasıdır (Akdağ 1995, s. 93; Erdem, 2003, s. 53–55). Bu dönemde idare sistemi açısından en önemli gelişme; I. Alâaddin Keykubad döneminde kaldırılmış devlet yöneticilerine büyük iktâlar verilmesi uygulamasının yeniden getirilmiş olmasıdır.

Görüldüğü gibi tarihi kayıtlar; Selçuklular döneminde Anadolu topraklarının daha ziyade askerî nitelikli idarî bölümlere ayrıldığını ortaya koymaktadır.

13. yüzyılda Hıristiyan din adamı Simon de Saint Quentin ile Arap coğrafyacı Ibn Said'in seyahâtnâmelerinde, Anadolu'da Selçuklu egemenliğinde yirmi dört eyalet merkezi var olduğuna dair kayıtlar (Cahen 1968, s.41–50; Saint Quentin 1965, s.66–68) ile Anadolu Selçukluları döneminde meliklik merkezleri ve unvan verilen kentler listesinin (Erzi 1950, s.97-99; Turan, 1971, s.687-688; Göde 1994, s. 55-59) karşılaştırılmalı olarak irdelenmesi; Amasya, Ankara, Antalya, Tunguzlu, Erzurum, Erzincan, Kayseri, Konya, Malatya, Niğde, Niksar, Samsun, Sivas, Sinop, Tokat, Kastamonu gibi eyalet merkezi işlevindeki kentleri belirlenebilmektedir (Özcan, 2005, s.80).

Anadolu'da Selçuklu idari bölümleri:

* Anadolu ya da Rum Eyaleti (Konya ve çevresi).

* Danişmendiye Eyaleti (Tokat, Çorum, Amasya, Zile, Artukabâd, Kaz-abâd, Niksar, Koyulhisar, Kayseri ve Sivas).

* Kamerüddin Eyaleti (Ereğli, Bozkır, Larende, Ermenek, Karaman, Mut, Gülnar, Anamur ve Silifke).

* Cânik Eyaleti (Samsun, Bafra, Fatsa, Giresun ve Ordu).

* Güney Uç Eyaleti (Karahisar-ı Sahip, Sandıklı, Bolvadin, İshaklı ve Akşehir).

* Kuzey Uç Eyaletleri (Kastamonu, Çankırı, Ankara, Durağan ve Osmancık).

* Güney Sahilleri Eyaleti (Antalya, Isparta, Gelendost, Eğirdir, Uluborlu, Şarki Karaağaç ve Atabey).

* Kuzey sahilleri Eyaleti (Sinop ve Çevresi).

* Saltuk Eyaleti (Erzurum, Pasinler, Hasankale, Bayburt, İspir ve Oltu).

* Maraş Uç Eyaleti (Maraş, Keysun, Behisni, Araban, Merzuban ve Tel Beşir).

* Tunguzlu-Honaz Uç Eyaleti (Tunguzlu, Uluborlu, Honaz, İzmir, Efes, Çardak ve Dinar) olarak tespit edilmiştir (Özcan, 2005, s.81-85).

Anadolu'nun Selçuklu dönemi idarî birimleri, Selçuklu öncesi Roma-Bizans ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin fiilen ortadan kalkması sonrasında kurulan Türk Beylikleri açısından ele alınırsa, idarî coğrafya; topografik açıdan dağ silsileleri, vadi sistemleri ve kıyı bölgeleri olmak üzere birbirinden farklı morfografik birimlerden oluşan Anadolu'nun coğrafi koşullarının; Roma ve Bizans dönemi idarî coğrafyasını biçimlendirdiği gibi Anadolu Selçuklu dönemi idarî coğrafyasının altyapısını oluşturan idarî bölümlerin sınırlarını da belirlediği ve Selçuklu sonrasında Osmanlı idarî bölümlerini de biçimlendirdiği söylenebilir. Başka bir ifadeyle, Roma-Bizans dönemi idarî bölüm sınırlarının Selçuklu dönemi idarî bölümlerinin altyapısını oluşturduğu ve Selçuklu dönemi idarî bölümlerinin de Selçuklu dönemi sonunda ortaya çıkan Anadolu Türk beyliklerinin potansiyel egemenlik alanlarını karşıladığı ve tarihsel süreçte süreklilik gösterdiği söylenebilir (Özcan, 2005, s. 85).

Anadolu Selçukluları'ndan sonra Türklerin Anadolu'da devlet olarak siyasal örgütlenmeleri **Osmanlılarla** devam etmiştir. (1299–1918). Osmanlı Devleti'nde merkezi yönetimin devamı olarak ilk taşra teşkilatı Osman Bey döneminde kurulmuştur. Bizanslılardan alınan yerler tımar şeklinde uç beylerine bırakılarak mülki bölümlerin ilk nüvesi teşkil edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin mülki idaresinin esasını teşkil eden bu sistem **"sancak"**lardan oluşmaktaydı. Bu örgütlenme, 19. yüzyılda yapı ve işleyiş yönünden tamamen değiştirilmiş, Fransız mülki idare sistemi, taşrada uygulanmaya başlanmıştır.

1860'lı yıllarda önce Anadolu toprakları dışında, Lübnan'da ve Balkanlarda yürürlüğe konulan, daha sonra da tüm Osmanlı topraklarına yaygınlaştırılan il sisteminin yaklaşık 140 yıllık bir geçmişi vardır. İlk yasal düzenlemeler Tanzimat'tan sonra, Islahat Fermanı'nın yürürlükte olduğu bir zaman diliminde ve yönetimde ıslahat hareketleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir (Parlak, 2001, s.37–49). Dolayısıyla araştırmamızın bu kısmında özellikle 1860'lardan 1921'e kadar geçen yaklaşık 60 yıllık süreçte Osmanlı'nın taşra örgütlenmesi ve yönetimine ilişkin yaptığı anayasal ve yasal düzenlemelerle Cumhuriyet'e nasıl bir taşra yönetim sistemi devredildiği açıklanmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte, mülki idaredeki değişim öncesi Osmanlı taşra yönetiminde nasıl bir idari bölünme esas alınmıştı? Öncelikle bu hususun ortaya konulması gerekmektedir.

Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nde mülkî idare esas itibariyle merkezî yönetimin taşradaki uzantısı olan sancak ve eyaletlerden meydana gelmekteydi. Tanzimat öncesi dönemde günümüzdeki anlamda anayasal düzenlemeler olmadığından bu yönetim birimlerinin ilk anayasal dayanaklarını Tanzimat dönemi anayasalarında ve fermanlarında aramak gerekmektedir. Bu nedenle, Tanzimat'a gelinceye değin mülkî yönetime ait dikkati çeken yasal düzenlemelere rastlanmamakla birlikte, devletin gerek idari yapısında gerekse işleyişinde yenilenmeye ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunun için II. Mahmut dönemini ve Tanzimat'ı beklemek gerekmiştir (Parlak, 2001, s.37–49).

Rumeli'nin fethinden sonra Osmanlı toprakları genişlediğinde mülki idarenin temelini oluşturan sancaklar; "Anadolu" ve "Rumeli" olmak üzere iki **"eyalet"**e ayrılmıştı. Mülki idare teşkilatına göre sancak idaresi "sancakbeyi", eyalet idaresi ise "beylerbeyi"ne verilmişti. Bu taşra yönetimi ile ilgili idare amirlikleri; mülki, askeri ve hukuki yetkilere sahip olarak idarelerine verilmiş bulunan eyalet ve sancakları yetki genişliği esasına göre idare ediyorlardı. Mülki amir olarak Sancakbeyleri Beylerbeyine; Beylerbeyleri de doğrudan Sadrazama bağlı olarak her türlü yazışmayı Sadrazamlık makamı ile yapmakta ve ona eş yetkilerle padişahı temsil etmekteydi (İçişleri Bakanlığı, 1976, s.9).

Kanuni döneminde (1678–1691) İmparatorluk 34 eyalet ve 377 sancağa ayrılmış, sancaklar "Mütesellimlik" ve "Voyvodalık"lara bölünmüştü. Bu dönemde Akdeniz ve Ege'deki adalar dahil olmak üzere imparatorluğun Anadolu toprakları 14 eyalet ve 133 sancağa

ayrılmıştı. Anadolu Eyaleti'nin merkezi Kütahya, Cezayiri Bahrisefid Eyaleti'nin merkezi Gelibolu, Karaman Eyaleti'nin merkezi Konya, Kıbrıs Eyaleti'nin merkezi Lefkoşa, Rakka Eyaleti'nin merkezi Urfa, Zülkadriyye Eyaleti'nin merkezi ise Maraş'tı. Günümüzde ilçe teşkilatı bulunan Çıldır ve Gelibolu ise bu dönemin önemli eyalet merkezleriydi (Tönük, 1945, s.59-61). Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti, Ege Denizi'ndeki On iki Ada'nın oluşturduğu Osmanlı eyaletine verilen addır. Eyalet 16. yüzyılda kurulmuştur. 17. yüzyılda Kavala, Kocaeli ve Manisa bu eyalete bağlı sancaklar olarak kalmışlardır. Kıbrıs Eyaleti de 1784 yılında Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'ne dâhil olmuştur (http://tr.wikipedia.org/wiki/Cezayir-i_Bahr-i_Sefid_ Eyaleti, 24.12.2009) (Tablo 3.1).

Tablo 3.1. Kanuni Döneminde Anadolu'daki Eyalet ve Sancaklar (1678–1691).

Eyaletler	Sancaklar
Anadolu	Kütahya, Saruhan (Manisa), Aydın, Hüdavendigar (Bursa), Kastamonu, Menteşe (Muğla), Bolu, Ankara, Kengiri (Çankırı), Karahisarısahip (Afyonkarahisar), Tekeli (Antalya), Hamideli (Isparta), Sultanönü, Karesi (Balıkesir)
Cezayir-i Bahr-i Sefid	Gelibolu, Eğriboz, İnebahtı, Karlıeli, Meştre, Rodos, Midilli, Kocaeli, Biga, Sığla, Sakız, Nakşe, Methiye
Çıldır	Merkez, Olti, Harmuş, Arttuç (Ardanuç), Ardahan, Hacerek, Boshu (Posof), Mahicil, İcare, Penk, Bertker, Livana (Artvin), Nısıf Livana, Şavşat
Diyarbekir	Merkez, Harput, Ergani, Siverek, Nusaybin, Hısnıkeyf, Çemişgezek, Siirt, Müfarikin, Akçakale, Sencar, Habur, Sağman, Kulp, Mihrani, Tercil, Otak, Pertek, Çapakçur (Hakkâri), Çermik
Erzurum	Merkez, Karahisarışarki (Şebinkarahisar), Kiğı, Hınıs, Pasini Ulya, Pasini Süfla, Melazkirt, Tekman, Kuzucan, Esir, Tortum, , Mamervan (Narman)
Halep	Merkez, Adana, Ekradi Kilis, Birecik, Aziz, Muarra, Türkman, Azzaz, Müteyyic, Muzayyık
Karaman	Konya (Merkez), Niğde, Aksaray, Beyşehir, Kırşehir, Kayseri, Akşehir
Kars	Merkez, Rahcuvan, Zar, Şaz, Keçvan, Kağızman, Şurekul
Kıbrıs	Lefkoşa (Merkez), İçel (Silifke), Sis (Kozan), Alaiye, Tarsus, Girne, Baf, Magosa
Rakka	Urfa (Merkez), Cemmase, Habur, Dezri Rahbe, Beni Rebia, Süruc, Anh
Silistre	Merkez, Vize, Kırıkkilise (Kırklareli)
Trabzon	Merkez
Van	Merkez, Adilcevaz, Erciş, Muş Bargiri, Karkar, Kesani, Asyabürd, Ağakis, Ekrad, Beni Katur, Kalei Beyazıt, Bürduğ, Ovacık
Zülkadriyye	Maraş (Merkez), Malatya, Ayıntap, Kars-ı Zülkadriyye (Kadirli), Samsat

Kaynak: (Tönük, 1945, s.59–61)

III. Selim dönemi idari ve askeri alandaki ıslahat hareketlerine, II. Mahmut döneminde de devam edilerek, yaygın yetki genişliği esası yerine 1836 yılında Sadrazamlığa bağlı olmak üzere **"**Dahiliye Nezareti**"** kurularak kuvvetli bir merkeziyet sistemine geçilmişti. 1836 yılında kurulmuş olan Dâhiliye Nezareti'nin o dönemdeki teşkilat yapısı, birimleri ile görev ve yetkileri hakkında yeterli bilgi elde edilememiştir. Ancak Tanzimat Dönemi'nde başlatılan bu batılılaşma ve ıslahat hareketleriyle idari alanda "Fransa Mülki İdare Teşkilatı" esas alındığı ve taşra teşkilatının, **"eyalet"**, **"sancak"** ve **"kaza"** olmak üzere üç kademe üzerine kurulduğu bilinmektedir (İçişleri Bakanlığı, 1976, s.9–10).

Nihayet Reşit Paşa'nın sadrazamlığında 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayun'u Devlet yönetiminde önemli değişiklikleri gündeme getirmiştir. Tanzimat'tan önce Osmanlı Devleti'nin taşra yönetimi "eyalet sistemine" dayanırken, bu dönemle birlikte

taşra örgütlenmesinde Fransa'dan örnek alınan "il sistemine" geçilmiştir. *"II. Mahmut dönemini başlatan 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayun'u ile birlikte valilerin yetkileri kısıtlanmış, özellikle malî işlere doğrudan müdahale etmeleri önlenmiştir. Mal, can, namus güvenliği ile birlikte vergi adaleti ve askerlik gibi konular fermanın özünü meydana getiriyordu"* (Parlak, 2001, s.37–49).

19. yüzyılda görülen anayasal hareket, Osmanlıların ilk olarak yönetsel sistemi yeniden düzenleme gereksinimini hissetmelerinden başlayarak Devlet'in siyasal-bürokratik kurumlarının gelişmesinde zirveye ulaşmasını betimlemekteydi. Tanzimat reformları ve yönetsel sistemin daha rasyonel ve daha düzenli bir yapıya oturtulmasına yönelik atılan adımlar, temsil ve yasama işlevlerine sahip kurumların gelişmesi yoluyla genel anlamda salt anayasal bir hükümete katkıda bulunmamış, bununla birlikte Devlet'in çeşitli memleketleri ve halkları bu dönemde üstü kapalı ya da açık olarak anayasalar elde etmişlerdir (Findley, 1994, s.189).

Osmanlı imparatorluğunun yönetsel sistemini ve özellikle mülkî yönetim yapısını, mîrî toprak rejiminin egemen ve işlevsel olduğu ve bu rejimin bozulup toprağa özel mülkîyetin geldiği dönemler olmak üzere iki ayrı evrede incelemek de olanaklıdır. *"Kuruluş ve Yükseliş Dönemlerinde, Tanzimat sonrasıyla kıyaslandığında idarî sistem daha patrimonyal özellikler gösterir"* (Heper, 1973, s.50). *"Yüzyıllardır Osmanlı topraklarında egemenliğini sürdüren pratik bir taşra yönetimi tarzı sayılabilen tımar sistemi ve eyalet yapılanması bozulup özel ve küçük mülkiyetin yaygınlaşmasıyla birlikte, küçük üretici birimleri temeline dayanan "Bonapartçı" taşra yönetiminin ve il sisteminin Vilayetler Nizamnamesi'ne örnek alınması, daha ağır ve denetleyici bir merkeziyetçiliğin devlet yönetimine yerleşmesini başlatıyordu"*. Eyalet sisteminden "vilayet sistemi"ne geçilirken Fransız il yönetimi doğrudan doğruya devlet yönetimine uyarlanmış ve bu yeni anlayış o yüzyıl içinde taşra yönetimi ile ilgili birçok yasal düzenlemenin temel ekseni olmuştur (Parlak, 2001, s.37–49).

İl sisteminde örnek alınan Fransa'da Bonaparte tarafından çok az bir değişiklik yapılarak, ancak genel olarak mevcut yapısı korunmak suretiyle, taşranın yönetsel örgütlenmesi belli bir sistem çerçevesinde sağlamlaştırılmıştır (Moreau, 1992, s.1*). "Tanzimat'la gelen yenilik hareketleri içinde önemli bir konumu bulunan taşranın yeniden yapılandırılmasında, bu hareketi destekleyenlerin, Batı yönetim biçimini, bunun içinde de Fransa'yı referans almalarını sıradan bir tercih olarak görmemek gerekir"* (Parlak, 2001, s.37–49).

"1846 yılında yayınlanan ilk Devlet Salnamesi'ne göre, idari teşkilat bünyesinde 39 eyalet ve 76 sancak bulunmaktaydı" (İçişleri Bakanlığı, 1976, s.9-10). İmparatorluğun Akdeniz ve Ege'de bulunan adalar dâhil olmak üzere Anadolu toprakları 18 eyalet ve 53 sancağa ayrılmıştı. Dönemin eyaletlerinden Cezayir-i Bahr-i Sefid, Girit ve Halep ile sancaklarından Limni, Midilli, Sakız, Sisam, Beylik, İstanköy, Rodos, Kıbrıs, Kandiye, Rakka, Filibe ve Batum günümüz idari taksimatında yer almamaktadır (Tablo 3.2).

Tablo 3.2. 1846 Yılı Salnamelerine Göre Anadolu'daki Eyalet ve Sancaklar.

Eyaletler	Sancaklar
Adana	Tarsus, Uzeyr (Yüreğir)
Ankara	Kengiri (Çankırı)
Aydın	Denizli, Menteşe (Muğla)
Bozok	Kayseriye
Cezayir-i Bahr-i Sefid	Bozcaada, Limni, Midilli, Sakız, Sisam, Beylik, İstanköy, Rodos, Kıbrıs
Diyarbekir	-
Edirne	Vize, Kırıkkilise (Kırklareli), Gelibolu, Filibe
Erzurum	Çıldır, Kars, Beyazit (Ağrı), Van
Girit	Kandiye
Halep	Rakka, Antep, Kilis
Harput	Arapkir, Malatya, Behisni (Siverek)
Hüdavendigar	Karahisarısahip (Afyonkarahisar), Kütahya, Bilecik, Erdek, Biga, Karesi (Balıkesir), Ayvalık, Sığla
Karaman	Hamid (Isparta), Teke (Antalya), Alaiye (Alanya), İçel (Silifke), Nevşehir
Kastamonu	Kocaeli, Bolu, Viranşehir (Safranbolu), Sinop
Maraş	-
Saruhan	-
Sivas	Amasya, Divriği
Trabzon	Karahisarı Şarki (Şebinkarahisar), Canik (Samsun), Güney Batum

Kaynak: (Tönük, 1945, s.110–111).

1847–1848 yılları arasında yayınlanan salnamelere göre 11 Anadolu eyaletinin idari teşkilatında bazı düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemelerin beklide en önemlileri Ankara, Maraş ve Saruhan eyaletlerinin lağvedilmesi olmuştur. Bununla birlikte Adana eyaletine **Maraş** ve **Karaisalı**; Aydın eyaletine **Saruhan** ve **Muğla**; Bozok eyaletine **Ankara** ve **Kengiri** (Çankırı); Edirne eyaletine **Silivri**; Girit'e **Resmo**; Hüdavendigar (Bursa) eyaletine **Karesi** (Balıkesir) ve **Ayvalık**; Sivas eyaletine **Yeniil**; Trabzon eyaletine **Gümüşhane** ve **Ordu** sancakları bağlanmıştır. Bu mülki idare düzenlemelerine göre, 1849 yılında yayınlanan Devlet salnamesinde Ankara, Maraş ve Saruhan eyaletlerinin lağvedilmesi ile Anadolu'daki eyalet sayısı 15'e düşerken, Maraş, Karaisalı, Muğla, Ankara, Kengiri, Silivri, Resmo, Karesi, Ayvalık Yeniil, Gümüşhane ve Ordu sancaklarının eklenmesiyle sancak sayısı 59'a yükselmiştir (Tönük, 1945, S.110–111).

Daha sonra 1852 de Mehmet Ali Paşa tarafından Padişaha imzalatılan fermanla **eyalet** ve **sancak**lardan oluşan mülki bölümler, **kaza**ların da eklenmesiyle 3'e çıkarılmış, eyaletlerin idaresi **valilere**, müstakil sancakların idaresi mutasarrıflara, doğrudan eyalete bağlı sancakların idaresi kaymakamlara, kazaların idaresi ise müdürlere verilmiştir. Taşradaki memurlar tekrar valilere bağlanarak, valilerin görev ve yetkileri artırılmıştır. 22 Eylül 1858 tarihli *"Vulatı İzam ve Mütesarrıfini Kiram ve Kaymakamların ve Müdürlerin Vazifelerini Şamil Talimat"*la idari taksimat, **"eyalet"**, **"sancak"**, **"kaza"** ve **"karye"**lere ayrılmıştı. Karyeler muhtarların idaresine verilmişti (İçişleri Bakanlığı, 1976, s.10).

1860 yılında yapılan yeni bir düzenleme ile eyaletlerin idare şeklinde değişikliklere gidilmiştir. Buna göre daha önce ifade edildiği gibi Adana, Ankara ve Saruhan eyaletleri

sancaklara dönüştürülerek mutasarrıflıkla idare edilirken, bunlara Cezayiri Bahrisefid, Harput, Hüdavendigar, Kastamonu, Sivas ve Van eyaletlerinin sancaklara dönüştürülmesi takip etmiştir. Daha önce mutasarrıflık idaresi bulunan Aydın, Edirne, Erzurum, Girit, Halep, Karaman, Kürdistan ve Trabzon ise valilik teşkilatı ile idare edilir duruma gelmiştir (Tönük, 1945, s.128).

1861–1862 yılları arasında yayınlanan yeni bir devlet salnamesiyle Anadolu'daki eyalet ve sancak taksimatı yeniden yapılandırılarak Adana, Ankara, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Harput, Hüdavendigar, Kastamonu ve Sivas yeniden eyalet statüsüne alınmış, Van ise Erzurum eyaletine bağlı bir sancak olarak kalmıştır (Tönük, 1945, s.129–131) (Tablo 3.3).

Tablo 3.3. 1861–1862 Dönemi Salnamelerine Göre Anadolu'daki Eyalet ve Sancaklar.

Eyaletler	Sancaklar
Adana	Tarsus, Uzeyir (Yüreğir), Karaisalı, Maraş
Ankara	Merkez Bozok (Yozgat), Yeniil, Kangiri (Çankırı), Kayseriyye, Cihanbeyli, Cebeli Kozani Şarki (Çorum)
Aydın	Merkez (Güzelhisar), Saruhan (Manisa), Denizli, Menteşe (Muğla)
Cezayiribahrisefit	Merkez (Rodos), Bozcaada, Limni, Midilli, Sakız, İstanköy, Sisam, Kıbrıs
Edirne	Kazayi Erbaa (Terkos), Silivri, Tewkirdağ, Gelibolu, Zağraiatik, Filibe, İslimye
Erzurum	Çıldır (merkez Oltu), Kars, Beyazıt, Muş, Van, Hakkâri, Musul
Girit	Merkez (Hanya), Kandiye, Resmo
Halep	Antakya, Raka (merkez Urfa), Rumkalesi, Birecik, Ayıntap, Kilis, Reyhanîye, Zor, Beylan
Harput	Maadin (Erganimadeni), Arapkir, Behisni (Siverek), Dersim (Kemah)
Hüdavendigar	Merkez (Bursa), Kocaeli, Biga (Kaleisultaniye-Çanakkale) Karesi (Balıkesir), Ayvalık
Karaman	Merkez (Konya), Hamid (Isparta), Burdur, Teke (Antalya), Alaiye, Niğde, İçel (Ermenak)
Kastamonu	Bolu, Viranşehir (merkez Safranbolu), Sinop
Kürdistan	Merkez (Diyarbekir), Siirt, Mardin
Sivas	Amasya, Divriki
Trabzon	Koçkiri (Zara), Canik (Samsun), Ordu, Karahisarışarki (Şebinkarahisar) , Gümüşhane, Lazistan (Batum)

Kaynak: (Tönük, 1945, s.129–131).

Sadrazam Fuat Paşa ve Nis Valisi Mithat Paşa tarafından ortaklaşa hazırlanan 1864 yılı *"Teşkil-i Vilâyet Nizamnamesi"ne* göre idari teşkilat 22 Eylül 1958 tarihli talimat esaslarına göre dört kademeli olarak yeniden düzenlenmiştir. Eyaletler valilerin, sancaklar mutasarrıfların, kazalar kaymakamların ve karyeler muhtarların idaresine verilmiştir (İçişleri Bakanlığı, 1976, s.10). Bilindiği üzere 1864 *"Teşkil-i Vilâyet Nizamnamesi"* Avrupa devletlerinin, İmparatorluk sınırları içindeki Hıristiyan tebaanın, kötü şartlar altında bulundukları iddialarını önlemek üzere yürürlüğe konulmuştur (Yazıcı, 1994, s.73). Ülke yönetimi için oldukça yeni olan bu mülkî düzenleme, önce Mithat Paşa'nın vali olarak tayin edildiği ve Niş, Silistre ve Vidin Vilayetlerinden oluşan Tuna Vilayeti'nde uygulanmış, kazanılan başarı, 1867'deki Nizamname ile uygulamanın genişletilmesine yol açmış ve bu yeni sistem geliştirilmiştir. Bu tarihten sonra il oluşturulması uygulamaları yaygınlaştırılmıştır (Parlak, 2001, s.37-49). 1864 yılı *"Teşkil-i Vilâyet Nizamnamesi"ne* göre Anadolu'daki idari teşkilat 15 vilayet, 62 sancak ve 436 kazadan oluşmaktadır. Ancak Girit, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Halep ve Elviyei Mülhaka eyaletleri ile Filibe, İslimye, Hanya, Kandiye, Resmo, İsfakya, Laşit, Sakız, Midilli, Rodos, Kıbrıs ve

Lazistan sancakları ile büyük ölçüde bağlı kazaları bugünkü mülki idare sistemi içerisinde yer almamaktadır (Tablo 3.4).

Tablo 3.4. 1864 Teşkil-i Vilâyet Nizamnamesi'ne Göre İdari Taksimat.

Vilayetler	Sancaklar	Kazalar
İstanbul	Merkez	Şile, Beykoz, Kartal, Gekboza, Adalar
	Çekmece	Çekmece-i Kebir, Çekmece-i Sagir, Çatalca, Terkos, Berkos, Suyolu
Edirne	Merkez	Nefsi Edirne, Babaiatik (Babaeski), Dimitoka, Kırıkkilise, Cisri, Mustafapaşa (Sivribingrad)
	Filibe	Nefsi Filibe, Hasköy, Zağrai Atik, Kızanlık, Sultanyeri, Pazarcık, Çırpan, Ahiçelebi
	Gelibolu	Nefsi Gelibolu, İpsala, İnos, Megri, Ferecik, Keşan, Şarköy, Evreşe, Gümülcine
	Tekfurdağı	Nefsi Tekfurdağı, Ereğli, Çorlu, Lüleburgaz, Sarayvize, Midye, Silivri
	İslimye	Aylos, Ahiyolu, Burgaz, Karınabat, Yanbolu, Zağrei Cedit (Yeni Zağra), Misevri
Girit	Hanya	Nefsi Hanya, Ksamo, Seline
	Kandiye	Nefsi Kandiye, Bakiyei, Rizo Monofaç, Malviz, Temenoz, Kenuryo, Priyonirçe, Pezye
	Resmo	Nefsi Resmo, Melayatamo, Amarya
	İsfakya	Nefsi İsfakya, Eyvasil, Abukuron
	Laşit	Nefsi Laşit, Merabilo, Yarapetre, İtsiye
Cezayiri Bahrisefid	Merkez (Biga)	Kaleisultaniye (Merkez Çanakkale), Biga, Bozcaada, Limni Ceziresi, Ezine, Ayvacık, Lâpseki
	Sakız	Merkez
	Midilli	Moluva
	Rodos	İstanköy Ceziresi
	Kıbrıs Ceziresi	Tuzla, Limson, Magosa, Baf, Kerine
Hüdavendigar	Merkez	Bursa (Merkez), Gemlik, Pazarköy, Mudanya, Yalova, Karamürsel, Tirilye, Bilecik, Lefke, Gölpazarı, Söğüt, Mihaliç, Sencan Kirmasti, İnegöl, Nahiyei Yarhisar, Yenişehir, İznik, Pazarcık
	Karesi	Balıkesir (Merkez), Ayvalık, Erdek, Aydıncık (Biga Karahisarı), Bandırma, Gönen, Edremit, Manyas Fart, Şami (Susığırlığı), Nahiyei Emrüdabat (Armudeli), Kemeri Edremid, Nahiyei Avinye, Balye, İvrindi, Bergama, Nahiyei Ilıca, Ayazmend, Çandarlı, Fesleke, Kozak, Bigadiç, Sındırgı, Kartaşlı, Kepsut, Ilıcai, Bergama, Balat, Kırkağaç, Soma, Giresun, Gelenbe
	Kocaeli	İzmit (Merkez), Adapazarı, Geyve, Akhisarı Geyve, Taraklı, Kandire, Kaymas, Şeyhler, Akabad, Beşdivan, Ağaçlı
	Karasisarısahip	Karahisarısahip, Sandıklı, Şeyhlu, Nahiyei Danişmentlu, Geyikler, Çal, Bolvadin, İshaklı, Şuhid, Musilca
	Kütahya	Nefsi Kütahya, Uşak, Gedos, Göbek, Banaz, Eskişehir, Karacaşehir, Seyitgazi, İnönü, Simav, Eğrigöz (Emed), Dağardı, Şaphane, Gümüş, Tavşanlı
Aydın	Merkez (İzmir)	Nefsi İzmir, Kuşadası, Çeşme, Tire, Ödemiş, Urla, Foçateyn, Menemen
	Saruhan	Manisa (Merkez), Turgutlu, Kula, Atala, Gördes, Akhisar, Eşme, Demirci, Alaşehir
	Aydın	Güzelhisar (Merkez), Nazilli, Çine, Bozdoğan, Söke, Denizli
	Menteş	Muğla (Merkez), Bozöyük, Milas, Bodrum, Tayta, Meğri, Tavas, Köyceğiz
Konya	Merkez	Nefsi Konya, Akşehir, Karaman, Ilgın, Seydişehir, Ereğli, Aşireti Rişvan, Esbkesen, Bozkır, Beğşa, Beyşehir, Hadım, Hayran, Yalvaç
	İçel	Anamur (Merkez), Sinanlı, Sarıkavak, Köselerli, Mut, Silifke, Cebel, Aşiretli, Polaçlı, Aşireti Keşlu, Karataş, Zeye, Gülnar
	Niğde	Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Yahyalı, Ürgüp, Aksaray
	Isparta	Nefsi Isparta, Burdur, Uluborlu, Havzı Karaağaç, Gölhisar, Kemire, Tefenni, Barya, Bavlı, Ağrosi, Eğirdir
	Teke	Elmalı, Akseki, Kızılkaya
Ankara	Merkez	Ankara, Beypazarı, Ayaş, Akköprü, Seferihisar, Haymana, Kalecik, Keskin 8
	Bozok	Bozok, Çorum, Budaközü, Maden
	Kayseriyye	Kayseriyye
Kastamonu	Merkez	Nefsi Kastamonu, Zağfranbolu, İnebolu, Tosya, Taşköprü, Tatay, Araç 7
	Sinop	Sinop, İstifan, Boyabad
	Kengiri	Kengiri (Çankırı), Çerkeş, Kalecik
	Bolu	Bolu, Göynük, Gerede, Ereğli, Bartın
Sivas	Merkez	Sivas, Aziziye, Tokat, Koçgibi, Divriği, Darende, Gürün, Tenos
	Amasya	Amasya, Merzifon, Zile, Mecidözü, Osmancık, Erbaa, Kiri
	Karahisarışarki	Karahisarışarki (Şebinkarahisar), Suşehri, Milas, Koyulhisar

Trabzon	Merkez	Trabzon, Gireson, Bucak (Ordu), Rize, Of, Tirebolu
	Canik	Samsun, Ünye, Çarşamba, Bafra
	Lazistan	Batum, Arhave
	Gümüşhane	Gümüşhane, Torul, Kelkit
Erzurum	Merkez	Nefsi Erzurum, Pasini Ulya, Pasini Süfla, Tekman, Hanos, Tercan, Kiğı, Göynük, Bayburt, İspir, Tortum, Keskim
	Çıldır	Çıldır, Şavşat, Mirhav, Tavusker, Ardenuç, Mihaçil, Livana (Artvin), Göle, Poshev, Erdahan, Mamervan, Penk, Oltu
	Kars	Kars, Karatuht, Zaroşat, Nevahii Şarki, Akbaba, Şuregil, Keçvan, Kağızman
	Beyazıt	Beyazıt, Diyadin, Hamur, Abtal, Batnus, Şiran, Eleşkirt, Ahtat, Karakilise
	Hakkâri-Van	Aşayir Van, Nevahi Çölemerik, Nevahi Aşiret Parkiri, Aşiret Kotur, Albak, Mukus, Gevaş, Karcikan, Vustan, Nevahi Gevar, Şemdinan, Orman, Şitak, Norduz, Adilcevaz, Aşiret Taifei Yezidi, Mahmudi, Hoşap
	Muş	Van, Muş, Nahiye-i Mutki, Bitlis, Malazgirt, Bulanıklar, Nahiye-i Vartol, Enir, Ahlatlariyle, Conkur, Mülhakati Muş, Hoytu
	Erzincan	Erzincan, Çarsancak, Kercans, Kemah, Korzican, Ovacık, Mazgirt, Kuruçay
Diyarıbekir	Merkez	Süverek, Lime, Behramki
	Mamuretilaziz	Harput, Ergani, Arapkir, Malatya, Hısnımansur, Palo
	Mardin	Midyat, Cizre
	Siirt	Bervade, Garzan
Halep	Merkez	Halep, Antakya, Kilis, Ayıntap, Edlip, Bab, Cebul, Cisri Sugur, Harim, Barişa, Garye, Aşairi Urban
Elviyei Mülhaka	Kozan	Haçin, Beylanköy, Kars-ı Zülkadriyye
	Payas	Beylan, Osmaniye
	Urfa	Birecik, Rumkale, Suruç
	Maraş	İslâhiye, Elbistan, Zeytun, Göksun, Andirin, Bulanık, Pazarcık, Hassa
	Adana	Tarsus, Mersin, Karaisalı

Kaynak: (Tönük, 1945, s.160–169).

Daha önce dört kademeli olarak belirlenen mülki taksimat, 1870 yılı "İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi"ne göre **"eyalet"**, **"sancak"**, **"kaza"**, **"nahiye"** ve **"köy"**ler olmak üzere beş kademeli olarak yeniden düzenlenmiştir. Eyaletler valilerin, sancaklar mutasarrıfların, kazalar kaymakamların, nahiyeler nahiye müdürlerinin ve köyler muhtarların idaresine verilmişti (İçişleri Bakanlığı, 1976, s.10).

1876 "Teşkilat-ı Esasiye" kanunu ile onun değişik şekli olan 1908 "Teşkilat-ı Esasiye" kanununun 109. maddesinde idari teşkilatın yeniden "Fransa Mülki İdare Teşkilatı" esasına uygun olarak, **"eyalet"**, **"sancak"** ve **"kaza"** olmak üzere üç kademe üzerine kurulduğu ifade edilmektedir (Meclis-i Mebus'an, 1908). II. Meşrutiyetten sonra 26 Mart 1913 tarihinde kabul edilen" "İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu" muvakkati ile idari teşkilatın, daha önce kabul edilen "İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi" esaslarına uygun olarak yeniden beş kademeli olduğu vurgulanmıştır (Dâhiliye Vekâleti,1913). Dolayısı ile II. Meşrutiyet'ten, Osmanlı Devleti'nin fiilen sona erdiği I. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar Anadolu'da geçerli olan mülki idare taksimatına göre ülke 16 vilayet, vilayetlere bağlı 36 sancak ve 16 müstakil sancaktan teşekkül etmiş durumdaydı. 1864 idari teşkilatında Erzurum eyaletinin sancağı durumunda olan **Kars**, 1877 yılında Ruslar tarafından işgal edilerek, mülki idare teşkilatı dışında bırakılmıştır (Tablo 3.5).

Tablo 3.5. 1909–1918 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu İdare Teşkilatı.

Vilayetler	Bağlı Sancakları	Bağımsız Sancaklar
Adana	Cebelibereket (Osmaniye), Kozan, Mersin.	Karahisarısahip (Afyon)
Ankara	Çorum, Kırşehir, Yozgat.	Teke (Antalya)
Aydın (İzmir)	Aydın, Denizli, Saruhan (Manisa).	Karesi (Balıkesir)
Bitlis	Genç, Muş, Siirt.	Bolu
Diyarbekir (Diyarbakır)	Erganimadeni (Ergani ve Maden), Mardin, Siverek.	Çatalca
Edirne	Gelibolu, Kırklareli, Tekirdağ.	Kaleisultaniye (Çanakkale)
Erzurum	Erzincan, Bayazıt (Ağrı).	Eskişehir
Hüdavendigar (Bursa)	Ertuğrul (Bilecik).	İçel (Silifke)
İstanbul	Üsküdar, Beyoğlu.	Kayseri
Kastamonu	Sinop, Çankırı.	Kütahya
Konya	Hamidabad (Isparta), Burdur.	İzmit (Kocaeli)
Mamuretülaziz (Elazığ)	Dersim (Tunceli), Malatya.	Maraş
Sivas	Amasya, Tokat, Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar).	Menteşe (Muğla)
Trabzon	Gümüşhane, Rize.	Niğde
Van	Hakkâri.	Canik (Samsun)
Halep	Ayıntap (Gaziantep).	Urfa

Kaynak: (Korkud, 1964, s.18-19).

3.1.2. Cumhuriyet Dönemi Mülki İdari Yapı

20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı "Teşkilat-ı Esasiye" kanununun 89. maddesi ile Türkiye'nin, coğrafi durum ve ekonomik ilişkileri bakımından idari teşkilatının, **"vilayet"**lere, **"kaza"**lara ve **"nahiye"**lere ayrılacağı ve nahiyelerin kasaba ve köylerden meydana geleceği esası tekrar kabul edilmişti. Ayrıca madde 90'da *"illerle şehir, kasaba ve köyler tüzel kişilik sahibidirler"*, madde 91'de "*illerin, işleri, yetki genişliği ve görev ayrımı esaslarına göre idare olunur"* ifadeleri yer almıştır (TBMM, 1924). Bu durum 1929 tarihli "Vilayet İdaresi Kanunu"na aynen intikal ettirilmiştir.

1924 "Teşkilat-ı Esasiye" kanununun 89, 90 ve 91. maddelerinin ışığı altında, günün şartlarını ve ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak yeni bir "Vilayet İdaresi" kanunu hazırlanmıştır. 18 Nisan 1929 tarih ve 1426 sayılı bu kanuna göre idari taksimatın üç kademeli esasa göre düzenlenmekte olduğu belirtilmektedir (Vilayet İdaresi Kanunu, 1929). Bu tarihte Türkiye'de 63 il, 338 ilçe ve 750 bucak bulunurken çeşitli ihtiyaç ve zorunluluklar karşısında il, ilçe ve bucak sayılarında bazı değişiklikler yapıldı. 1933 yılında 57 il, 351 ilçe, 876 bucak; 1947 yılında da 63 il, 419 ilçe ve 939 bucak bulunmaktaydı (İçişleri Bakanlığı, 1976, s.11).

1949 yılında kabul edilmiş bulunan 5442 sayılı "İl İdaresi" kanunu ile taşra idaresi üç kademeli olarak tanzim edilmiş ve illerin yetki genişliği esasına göre idare edileceği hükme bağlanmıştır (TBMM, 1949).

1961 Anayasası'ndaki Türkiye merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafya durumu, iktisadi şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre "illere", illerin de diğer kademelere ayrılacağını belirten 115. maddenin hükmü karşısında; 12 Mayıs 1964 tarih ve 469 sayılı kanunla, 5442 sayılı "İl İdaresi Kanunu"nun 1. maddesinde değişiklik yapılarak Anayasa'nın getirdiği esaslar ölçüsünde ilerin ilçelere, ilçelerin de bucaklara ayrılacağı esası kabul edilmiştir (TBMM, 1961).

Yeni İl İdaresi Kanunu Tasarısı'nda ise evvelce değindiğimiz nedenlerle Türkiye'nin merkezi idare kuruluşu bakımından illere, illerin de ilçelere bölündüğü ifade edilmek suretiyle bucakların kaldırılması öngörülmüştür.

07.11.1982 tarih ve 2709 kanun numaralı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 126. maddesinde yer alan hükme göre *"Türkiye, merkezî idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır. İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır. Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezî idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir."* (T.C. Anayasası, 1982). Kanunun 127. maddesinde *"mahallî idareler; il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir. Mahallî idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir."* ifadesi yer almaktadır (TBMM, 1982).

Cumhuriyet öncesi dönemde açıklandığı üzere mülki idare bölümlerinin sayıları hakkında kesin ve net bilgiler mevcut olmadığından, mülki bölümlerin niceliksel gelişimini 20.01.1921 tarih ve 85 sayılı "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu"nun yürürlüğe giriş tarihi olan 01-07.02.1921 tarihleri arasından itibaren başlatmak gerekmiştir.

1921-1930 Dönemi:

* 1918 yılında mevcut bulunan 15 vilayet, vilayetlere bağlı 36 sancak ve 16 müstakil sancağa; 1920-1921 yılları arasında **Kars** ve **Artvin** sancakları ile **Giresun**, **Ordu** ve **Zonguldak** müstakil sancaklarının da eklenmesiyle 1921 yılında 15 vilayet, vilayetlere bağlı 38 sancak ve 19 müstakil sancak teşekkül etmiştir. Bu dönemde *"15 vilayet, vilayetlere bağlı 34 sancak, 19 müstakil sancak, 302 kaza ve 679 nahiye bulunuyordu"* (İçişleri Bakanlığı, 1976, s.11).

Bugünkü Ağrı il merkezinin ismi o dönemde "Karakilise" İlçesi'ydi. Kars, Pasinler ve Eleşkirt "Karakilise"si olmak üzere bölgede aynı adı taşıyan üç ayrı yerleşim yeri bulunmakta ve bu isimler halk ve askerlerce birbirine karıştırılmaktaydı. Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa, "Eleşkirt Karakilisesi"nin, Kösedağ'ın doğu yakasında bulunması nedeniyle 1919 yılı Kasım'ında Harbiye Nezareti (Savunma Bakanlığı)'nden alınan özel izinle haritalarda Karakilise adı "**Karaköse**" olarak düzelttirmişti (http://www.agriliyiz.net/, 28.12.2009).

Kars'taki Rus işgali, Kazım Karabekir Paşa idaresindeki 15. Kolordu'nun 30.10.1920'de Kars Sancağı'nı yeniden geri almasına kadar sürmüş ve **Kars**, aynı yıl Erzurum vilayetine bağlı olarak mülki idaredeki yerini alabilmiştir. Bununla birlikte, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin 04.12.1920 tarih ve 108 sayılı oturumunda 68 numaralı kanun ile Trabzon vilayetine bağlı **Giresun** Kazası, 69 numaralı kanun ile de **Ordu** Kazası müstakil birer sancağa

dönüştürülmüştür (http://www.serander.net /component/content/article/15-karadeniz-tarihi/421-meclis-tutanaklariyla-giresun-ve- ordunun-il-olusu, 25.12.2009).

Ardahan ve Şavşat 27.02.1921, Artvin'in ise 7 Mart 1921 tarihinde Gürcü işgalinden kurtulmuştur. Böylece 1878–1921 yılları arasında 43 yıl süreyle Rus işgali altında kalan **Ardahan** ve **Artvin** Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk askerî ve diplomatik başarısı sonucunda kesin olarak Türkiye topraklarına katılmıştır. Böylece Artvin, önce Ardahan Sancağı'na bağlanmış, sonra 07.07.1921 tarih ve 133 sayılı kanunla Artvin Sancağı kurulunca, Artvin bu yeni sancağın merkezi olmuştur (http://tr.wikipedia.org/wiki/Artvin, 25. 12.2009).

28.01.1923 tarihinde İzmit İli'nin adı Kocaeli olarak değiştirildi ve ilin merkez ilçesini meydana getiren İzmit adı, il idari alanın adı olan Kocaeli adıyla karıştırılır hale geldi.

"1924 yılında sancaklar vilâyet haline dönüştürülünce Artvin de vilâyet oldu. Ancak Artvin vilâyeti 1 Haziran 1933'te lağvedildi ve burası bir kaza merkezi olarak merkezi Rize olan Çoruh vilâyetine bağlandı. Bu durum 3 yıl kadar sürdü. Artvin 4 Ocak 1936 tarihinde yeni kurulan Çoruh vilâyetinin merkezi oldu. 1956 yılında ise Çoruh adı kaldırıldı ve ilin adı Artvin haline getirildi" (http://tr.wikipedia. org/wiki/ Artvin, 25.12.2009).

1829 yılında taşkömürünün bulunmasıyla önem kazanan Zonguldak ve çevresinde 1848'de ilk kömür ocakları kurulmuş; 19. yüzyılın sonuna doğru İngiliz, Fransız, Belçika, Rus şirketleri taşkömürü üretimi yapmak üzere yöreye akın etmiştir. Yöredeki şirketlerin haklarını korumak ve üretimi artırmak bahanesiyle Fransız askerleri 1919 yılında önce Zonguldak'ı, ardından da Kdz. Ereğli'yi işgal etmiş; ancak, Zonguldak ve çevresinde oluşturulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine bağlı milis güçlerinin karşı koymasıyla 18.06.1920'de Kdz. Ereğli'den, 21.06.1920'de ise Zonguldak'tan çekilmek zorunda kalmışlardır. (http://www.karadenizgezi.net/ Zonguldak/trh.htm).TBMM Hükümeti, 20.04.1920'de Devrek, Ereğli, Mudurnu, Bartın, Göynük ve Zonguldak'ı Bolu müstakil mutasarrıflığından ayırarak, Kastamonu vilayetine bağladı. 14.05.1920'de de Zonguldak kazasını müstakil mutasarrıflık haline getirilerek, Kaza Kaymakamı Ahmet Cevdet Bey mutasarrıf vekili olarak görevlendirilmiştir. TBMM'nin ilk mutasarrıflık yaptığı ilçe olarak tarihteki yerini almıştır. Dolayısı ile Türkiye Cumhuriyetinin İlk illerinden olan **Zonguldak**; 491 sayılı Teşkilat- ı Esasiye Kanunu' nun 89. maddesine göre sancaklar kaldırılınca, Zonguldak bağımsız mutasarrıflığı, 20 Nisan 1924 tarihinde vilayet yapılmıştır (http://www.karalahana.com /karadeniz/zonguldak %20tarihi.htm, 25.12.2009).

* Yeni Türk Devleti'nin ilk Anayasası olan 20.01.1921 tarih ve 85 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda 24.04.1924 tarihinde yapılan değişiklikler ile "Liva-Sancak Teşkilatı" tamamen kaldırılmış, yerine "Vilayet Teşkilatı" kurulmuştur. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 10. maddesindeki "*Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet noktai nazarından vilâyetlere, vilâyetler kazalara, kazalar nahiyelere münkasimdir ve nahiyeler de kasaba ve köylerden terekküp eder"* (TBMM, 1921, Madde:10) hükmü ve 20.04.1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı

Esasiye Kanunu'nun düzenleme yapılan 89. maddesindeki hükmü gereğince 72 il haline getirilmiştir. 24.04.1924 tarihinde Artvin sancağına bağlı **Ardahan** ile Niğde müstakil sancağına bağlı **Aksaray** kazaları da il teşkilatlanmasına dâhil edilerek, toplam il sayısı 74'e çıkartılmıştır (Tablo 3.6, Şekil 3.1). Toprakkale (Eleşkirt) İlçesi'ne bağlı Karaköse (Ağrı) Nahiyesi'nin kaza statüsüne alınmasıyla bu tarihteki ilçe sayısı 320 (Şekil 3.2), *"bucak sayısı 729, köy sayısı ise yaklaşık 40.000 dolayındadır"* (Altıparmak, 1999, http://www.illeridaresi. gov.tr/, en son 08.12.2009).

Tablo 3.6. Türkiye'deki İl Teşkilatları (1924).

01	Adana	20	Elaziz	39	Malatya	58	Zonguldak
02	Afyon	21	Erzincan	40	Manisa	59	Aksaray
03	Amasya	22	Erzurum	41	Maraş	60	Ardahan
04	Ankara	23	Eskişehir	42	Mardin	61	Bayazıt
05	Antalya	24	Gaziantep	43	Muğla	62	Beyoğlu
06	Artvin	25	Giresun	44	Muş	63	Cebelibereket
07	Aydın	26	Gümüşhane	45	Niğde	64	Çatalca
08	Balıkesir	27	Hakkâri	46	Ordu	65	Dersim
09	Bilecik	28	Isparta	47	Rize	66	Erganimadeni
10	Bitlis	29	İstanbul	48	Samsun	67	Gelibolu
11	Bolu	30	İzmir	49	Siirt	68	Genç
12	Burdur	31	Kars	50	Sinop	69	Kozan
13	Bursa	32	Kastamonu	51	Sivas	70	Mersin
14	Çanakkale	33	Kayseri	52	Tekirdağ	71	Silifke
15	Çankırı	34	Kırklareli	53	Tokat	72	Siverek
16	Çorum	35	Kırşehir	54	Trabzon	73	Şebinkarahisar
17	Denizli	36	İzmit	55	Urfa	74	Üsküdar
18	Diyarbakır	37	Konya	56	Van		
19	Edirne	38	Kütahya	57	Yozgat		

Kaynak: (Altıparmak, 1999, http://www.illeridaresi.gov.tr/, en son 08.12.2009).

* 26.06.1926 tarih ve 877 sayılı "Teşkilatı Mülkiye Kanunu"yla **Ardahan, Beyoğlu, Çatalca, Dersim, Erganimadeni, Gelibolu, Genç, Kozan, Muş, Siverek** ve **Üsküdar** il teşkilatları lağvedilerek idari teşkilatları ilçeye dönüştürülmüştür. Buna göre, Ardahan Kars'a; Beyoğlu, Çatalca ve Üsküdar İstanbul'a; Nazimiye merkezli Dersim Elazığ'a; Ergani Diyarbakır'a, Maden Elazığ'a; Gelibolu Çanakkale'ye; Genç ve Muş Bitlis'e; Kozan Adana'ya ve Siverek Urfa'ya bağlanmıştır. Böylece 1924 yılında 74 olan il sayısı 63'e düşmüştür (TBMM, 1926, Şekil 3.3).

Aynı yıl **Abdurrahmangazi** (Bitlis), **Adilcevaz** (Bitlis), **Ayvacık** (Çanakkale), **Beykoz** (İstanbul), **Borçka** (Artvin), **Büyükçekmece** (İstanbul), **Enez** (Edirne), **Erdek** (Balıkesir), **Gazipaşa** (Silifke), **Hassa** (Cebelibereket/Osmaniye), **Havsa** (Edirne), **Narman** (Erzurum), **Pınarhisar** (Kırklareli), **Silivri** (İstanbul), **Şarköy** (Tekirdağ), **Yalova** (İzmit), **Yumurtalık** (Cebelibereket/Osmaniye) ve **Zir** (Ankara) ilçelerinin idari teşkilatları kaldırılarak nahiyeye dönüştürülmüş; birer nahiye merkezi olan **Baskil** (Elazığ), **Bozhöyük** (Bilecik), **Bucak** (Burdur), **Cihanbeyli** (Konya), **Çumra** (Konya), **Gercüş** (Mardin), **Gölpazarı** (Bilecik), **Hadım** (Konya), **Hilvan** (Urfa), **Küre** (Kastamonu), **Nizip** (Antep), **Osmaneli** (Bilecik), **Polatlı** (Ankara), **Serik** (Antalya), **Susurluk** (Balıkesir), **Sorgun** (Yozgat), **Torbalı** (İzmir) ve **Yaylak**

(Urfa)'ta ilçe teşkilatları kurulmuştur (TBMM, 1926). 18'er ilçe ve nahiye teşkilatının lağvedilmesine karşın yine aynı sayıda ilçe ve nahiye teşkilatının kurulması ile 1924 yılındaki nahiye sayısı (729) değişmezken ilçeye dönüştürülen 11 il teşkilatı ile ilçe teşkilatı sayısı 331'e yükselmiştir (Tablo 3.7, Şekil 3.3).

Tablo 3.7. Türkiye'de Yıllar İtibariyle İl, İlçe, Bucak ve Köy Sayıları (1921–2009).

Yıl	İl	İlçe	Bucak	Köy	Yıl	İl	İlçe	Bucak	Köy	Yıl	İl	İlçe	Bucak	Köy
1921	72	302	679	-	**1953**	64	468	940	-	**1989**	71	701	793	34996
1924	74	320	729	-	**1954**	66	499	940	-	**1990**	73	834	699	35159
1926	63	331	661	-	**1955**	66	499	930	33857	**1991**	74	834	699	35307
1927	63	332	699	39901	**1957**	67	518	930	-	**1992**	76	845	697	35159
1928	63	343	778	-	**1960**	67	576	893	34548	**1993**	-	848	688	35317
1933	57	357	699	-	**1965**	67	577	898	34740	**1995**	79	853	690	35269
1934	62	359	692	-	**1970**	67	578	885	35110	**1996**	80	855	689	35414
1935	62	376	809	34067	**1975**	67	578	887	35228	**1998**	80	855	689	35466
1939	63	389	817	-	**1980**	67	578	887	35268	**1999**	81	858	688	35137
1940	63	389	890	33134	**1985**	67	585	880	34874	**2000**	81	858	688	35169
1945	63	416	910	33153	**1987**	67	698	797	34998	**2002**	81	858	688	35131
1950	63	442	947	33305	**1988**	67	700	797	34924	**2009**	81	893	627	35529

Kaynak: (1921), İçişleri Bakanlığı, 1976, s.11; **(1924–1999)**, Altıparmak,1999, http://www.illeridaresi.gov.tr/, **(2000),** http://www.yerelnet.org.tr/iller/; **(2002–2009),** TÜİK.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Ağrı İli'nin merkezi Beyazıt'tı. Burası, bugünkü Doğubeyazıt'ın eski yerleşim yeri olan ve "Eski Beyazıt" olarak bilinen yerdir. Beyazıt İli; Merkez, Diyadin, Iğdır, Kulp (Kulep /Tuzluca), Karaköse (Ağrı), Toprakkale (Eleşkirt) ve Tutak (Antâb) ilçelerinden oluşuyordu. Merkez ilçe Beyazıt'ın Musun, Diyadin'in Taşlıçay, Iğdır'ın Aralık, Kulp'un Ugurcu (Bernaut), Tutak'ın Sepki, Karaköse'nin Hamur nahiyelerinden oluşan Eski Beyazıt'tı. 1924 yılında sancaklar vilâyet haline dönüştürüldüğünde burası vilâyet olarak kaldı. Beyazıt, askerî sebeplerden dolayı oluşturulmuş bir vilayet merkeziydi. Zira ilçelere oldukça uzakta, alt yapısı ve ulaşımı çok yetersizdi.

* Cumhuriyet'in ilanından sonra vilâyet merkezinin coğrafi amiller yönünden daha uygun bir yere taşınması gerekiyordu. Bu sebeple il merkezi Doğubayazıt'tan, 1927 yılında **Karaköse**'ye (Ağrı) taşındı ve burası merkez ilçe oldu (http://www.agriliyiz.net/, 28.12.2009).

İller İdaresi Genel Müdürlerinden Ahmet ALTIPARMAK tarafından 1999 yılında yazılan ve kurumun resmi internet sitesinde yayınlanmakta olan makalede 1927 yılına ilişkin olarak Türkiye'nin 63 il, 328 ilçe, 699 nahiye ve 39.901 köy idari alanına bölünmüş olduğu ifade edilmektedir (Altıparmak, 1999, http://www.illeridaresi.gov.tr/, 08.12.2009). Daha önceki çalışmalarda belirtilen il ve ilçe sayılarına ilişkin bilgileri kronolojik bir düzende test edebildiğimiz bu çalışmada, aynı başarıyı nahiye/bucak ve köy sayılarını test etmekte maalesef gösteremedik. Nahiye/bucak ve köylerin kurulması ve kaldırılmasına yönelik hareketliliğin yoğunluğu ve pek çoğunun kaydına ulaşılamaması nedeniyle nahiye/bucak ve köy sayılarını ancak daha önceki çalışmalardan edindiğimiz bilgilerle açıklamak durumundayız. Buna göre 1927 yılında il sayısı 63, merkez ilçeler dâhil ilçe sayısı 332'dir (Şekil 3.4).

Şekil 3.1. Türkiye'de İllerle Göre Mülki İdare Taksimatı (1924).

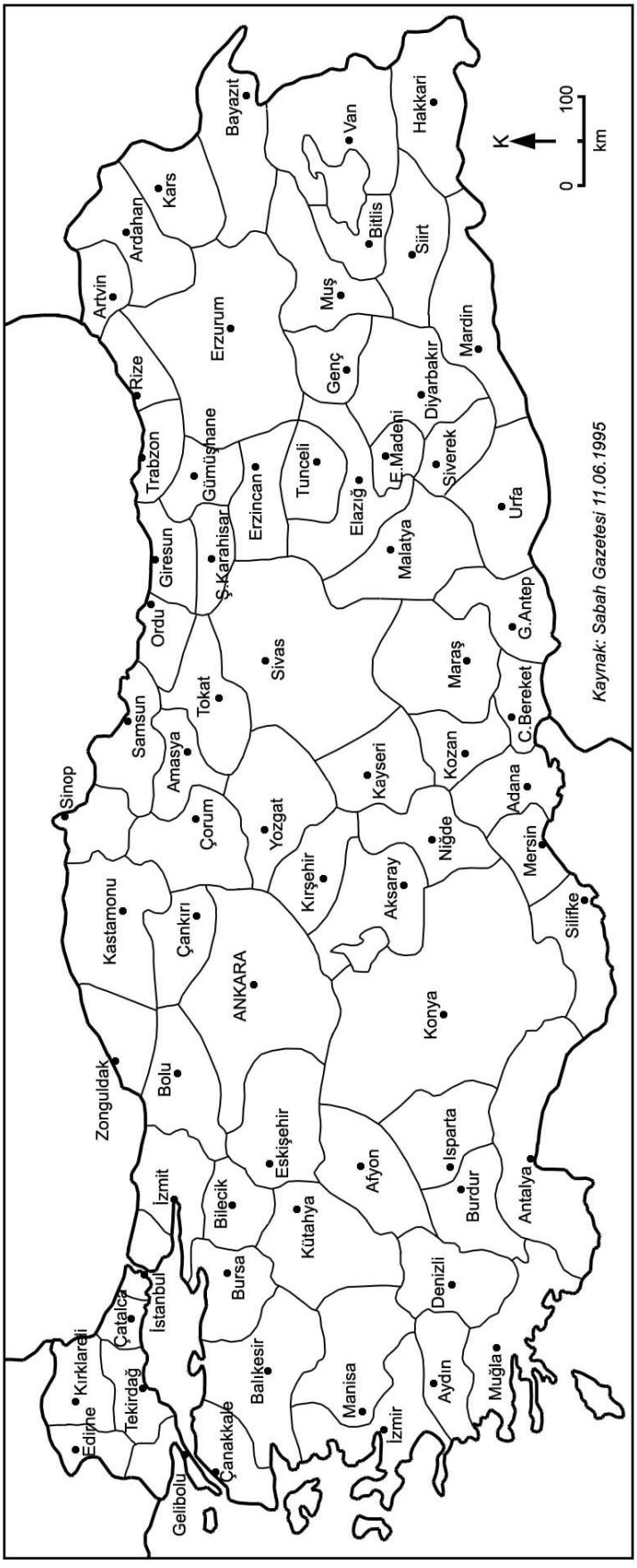

Şekil 3.2. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler (1924).

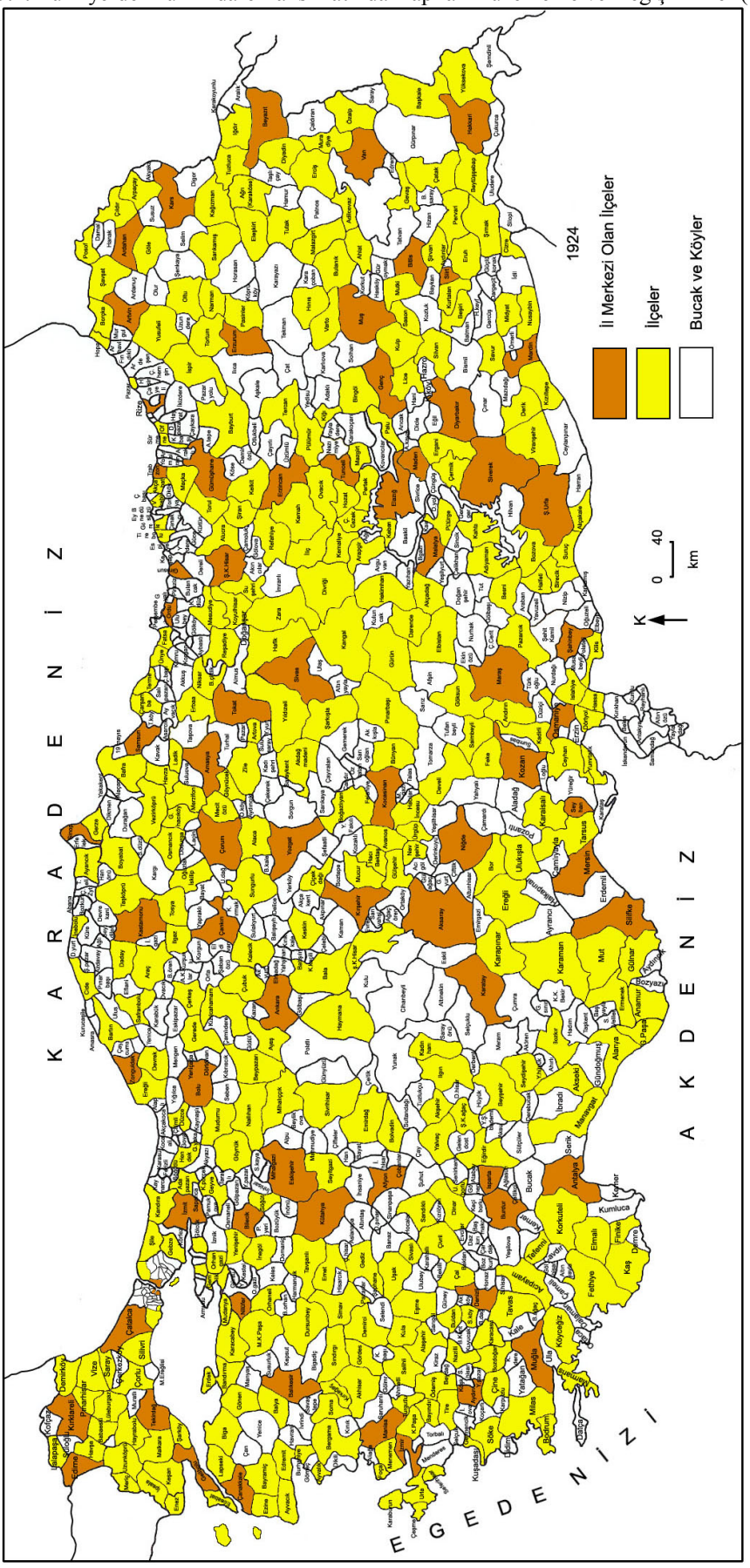

Şekil 3.3. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler (1926).

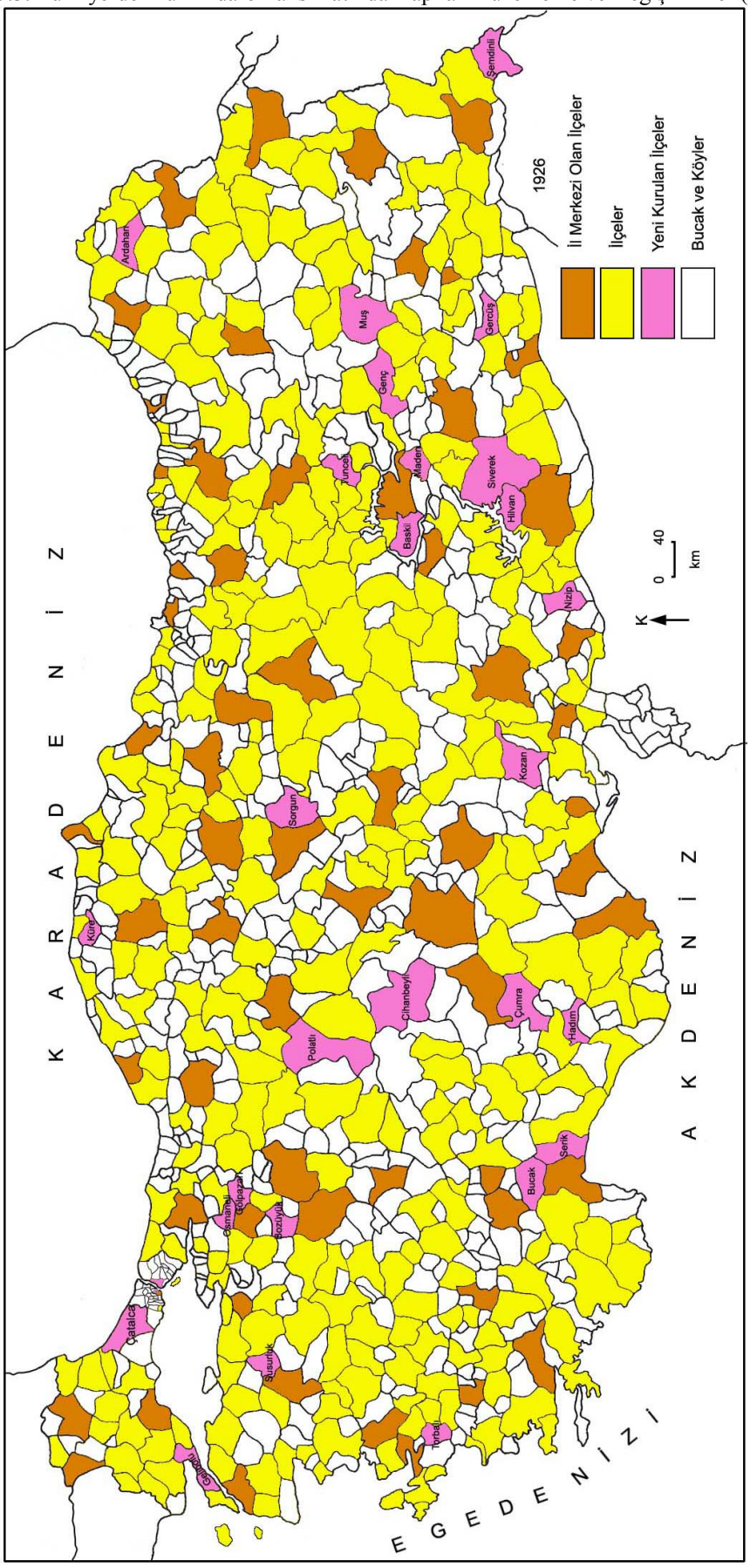

Şekil 3.4. Türkiye'de İl ve İlçelere Göre Mülki İdare Taksimatı (1927).

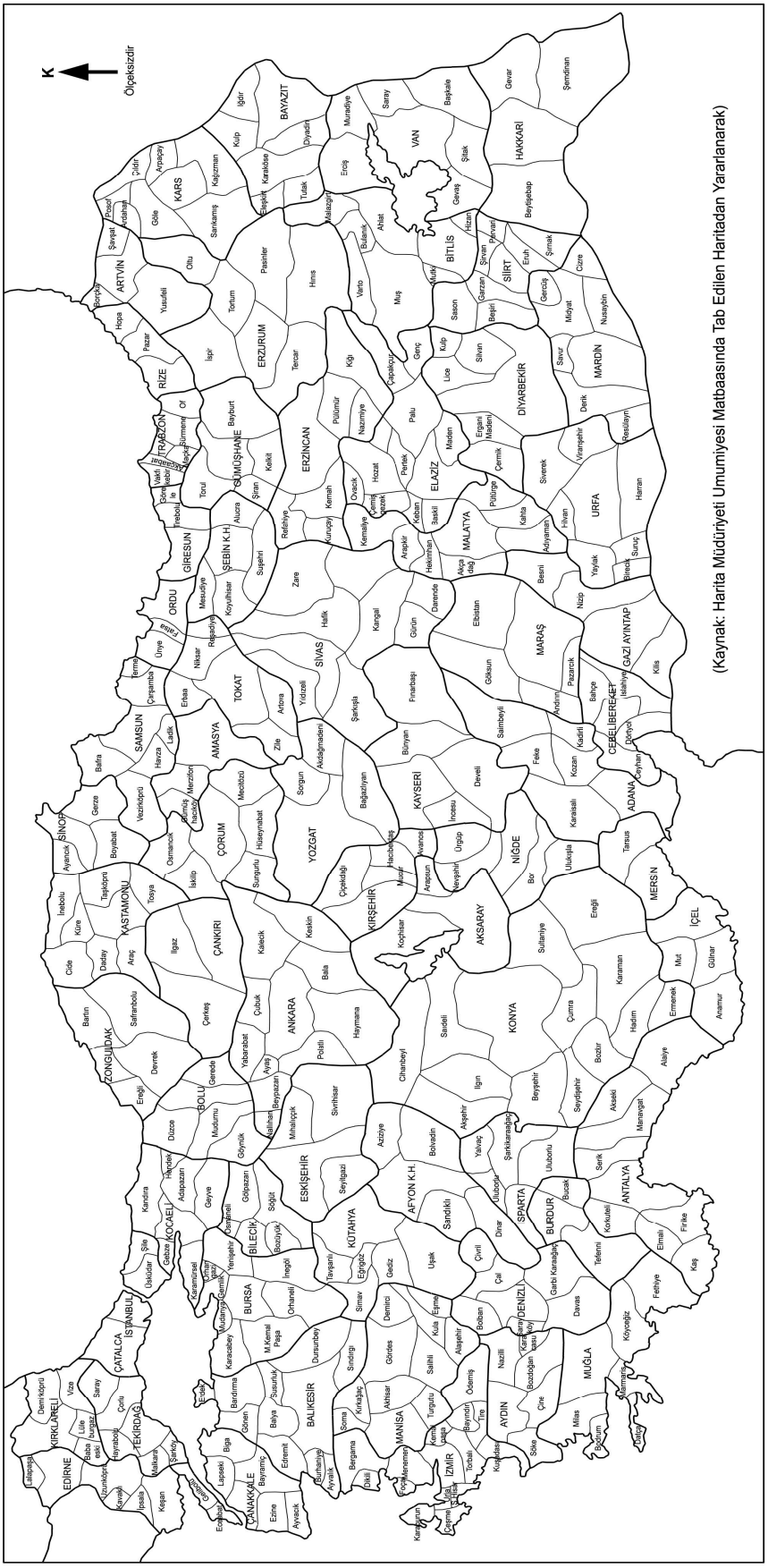

Şekil 3.5. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler (1928–1930).

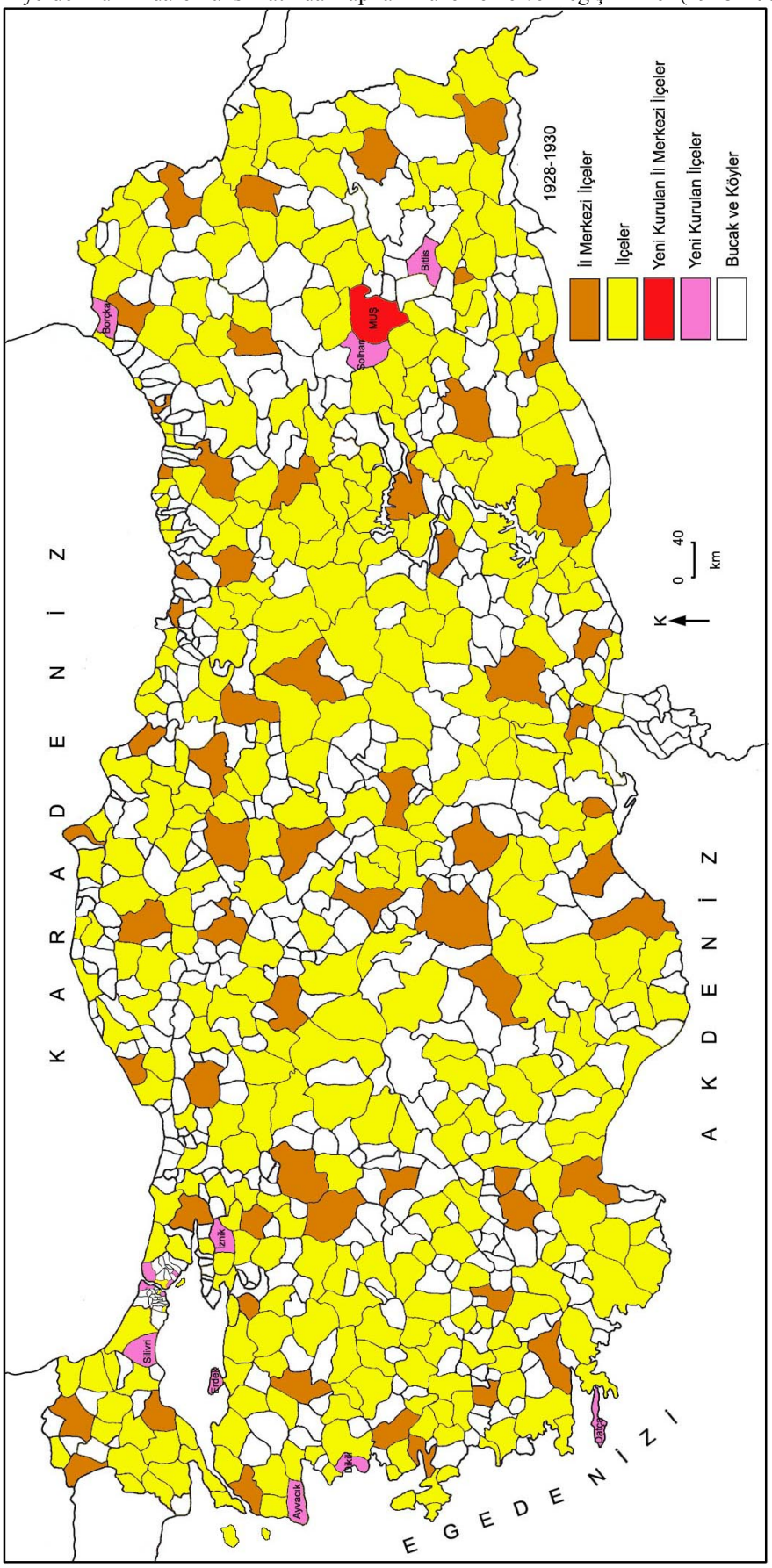

* 01.06.1928 tarihinde 1282 sayılı kanunla nahiye statüsünde bulunan **Ayvacık** (Çanakkale), **Beykoz** (İstanbul), **Borçka** (Artvin), **Datça** (Muğla), **Dikili** (İzmir), **Erdek** (Balıkesir), **İpsala** (Edirne), **Kartal** (İstanbul), **Lâdik** (Samsun), **Silivri** (İstanbul) ve 01.06.1929 tarihinde de **Solhan** (Muş) ilçeleri kurulmuştur (Şekil: 3.5).

* 01.06.1929 tarihinde 1507 sayılı kanunla **Bitlis** ili kaldırılmış, **Muş** ili kurulmuştur. Böylece bu dönem sonunda il sayısı değişmezken (63), ilçe sayısı 343 ve muhtelif kanunlarla *"nahiye sayısı 778"* olmuştur (Altıparmak, 1999, http://www. illeridaresi.gov.tr/, 08.12.2009) (Şekil: 3.5).

* 01.09.1930 tarih ve 1612 sayılı kanuna göre, İstanbul il merkezindeki **Beşiktaş**, **Eminönü**, **Fatih**, **Kadıköy** ve **Sarıyer** belediye teşkilatlı semtleri ile **İznik** (Bursa) nahiyesi ilçe teşkilatlarına dönüştürülmüştür. Buna göre dönem sonunda Türkiye mülki idare yapısı içerisinde 63 il, 349 ilçe bulunmaktadır (Şekil: 3.5)

1931-1940 Dönemi:

* 01.06.1932 tarih ve 2042 sayılı kanunla:

Aziziye İlçesi'nin (Afyon) adı "**Emirdağ**", Mecidiye İlçesi'nin (Kırşehir) adı "**Çiçekdağı**" olarak değiştirilmiştir. **Aksaray** (*Merkez* /İstanbul), **Eğridir** (*Merkez* /Isparta) ve **Emet** (*Eğrigöz* /Kütahya) nahiyeleri ilçe statüsüne alınırken, **Eğrigöz** ilçe teşkilatı lağvedilmiş ve nahiye olarak Emet İlçesine bağlanmıştır. **Eskipazar** (Çankırı) ilçe teşkilatı nahiyeye dönüştürülerek Çerkeş (Çankırı) ilçesine bağlanmıştır. Hakkâri merkez ilçesine bağlı olan **Şemdinli** Köyü'nde (Şemdinan) nahiye teşkilatı kurulmuştur. Bu kanunla Türkiye mülki idare teşkilatı içerisindeki il sayısı 63, ilçe sayısı 350'dir (Şekil 3.6).

* 27.05.1933 tarih ve 2411 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 20.03.1933 tarih ve 2197 sayılı "Bazı Vilayetlerin İlgası ve Bazılarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun"a göre:

Adana İlinin adı, **Seyhan** olarak değiştirilmiştir. Böylece il teşkilatı, merkez ilçesi olan Seyhan'ın adını almıştır. **Artvin** ve **Silifke** il teşkilatları kaldırılarak ilçeye dönüştürülmüş, Rize merkezli **Çoruh** ve Mersin merkezli **İçel** illeri olarak yeniden düzenlenmiştir. **Aksaray**, **Cebelibereket**, **Hakkâri** ve **Şebinkarahisar** il teşkilatları kaldırılarak ilçeye dönüştürülmüş ve sırasıyla Niğde, Seyhan, Van ve Giresun illerine bağlanmışlardır. Cebelibereket İli'ne bağlı olan **Bahçe**, **Ceyhan** ve **Dörtyol** ilçeleri Seyhan'a, **İslâhiye** ilçesi ise Gaziantep'e; Şebinkarahisar İli'ne bağlı olan **Koyulhisar** ve **Suşehri** ilçeleri Sivas'a, **Mesudiye** İlçesi, Ordu'ya, **Alucra** İlçesi Giresun'a; Aksaray İli'ne bağlı olan **Arapsun** İlçesi Niğde'ye, **Şereflikoçhisar** İlçesi Ankara'ya; Hakkâri İli'ne bağlı olan **Yüksekova** ve **Şemdinli** İlçeleri Van'a, **Beytüşşebap** İlçesi Siirt'e; Artvin İli'ne bağlı olan **Yusufeli** İlçesi Erzurum'a; Maraş İli'ne bağlı olan

Pazarcık İlçesi Gaziantep'e; Gaziantep İli'ne bağlı olan **Behisni** İlçesi Malatya'ya; Niğde İli'ne bağlı olan **Ürgüp** ilçesi ise Kayseri'ye bağlanmışlardır (Şekil 3.6).

* 1933 yıl ve 2202 sayılı kanunla:

Karasu (*Adapazarı* /Kocaeli) nahiyesi mevcut köyleriyle birlikte ilçeye dönüştürülmüştür. Böylece 1933 yılında 6 ilin il teşkilatlarının lağvedilmesiyle il sayısı 57'ye düşerken, ilçe sayısı 357'e yükselmiştir (Şekil 3.6).

* 03.07.1934 tarih ve 2529 sayılı kanunla:

1926–1933 yılları arasında lağvedilen beş il teşkilatı yeniden oluşturulurken, bir il teşkilatında da düzenleme yapılmıştır. Buna göre **Bitlis** (Muş), **Bingöl** (Muş), **Hakkâri** (Van), **Tunceli** (Elazığ) ve **Artvin** (Çoruh) ilçelerinde yeni il teşkilatları oluşturulmuştur. Çoruh adını taşıyan Rize merkezli İl'in adı **Rize** olarak yeniden düzenlenmiştir.1926 yılında Dersim İli lağvedilerek Elazığ İli'ne bağlanan **Nazımiye** Merkez İlçesi, 1929 yılında lağvedilerek Muş İli'ne bağlanan **Bitlis** İlçesi, 1933 yılında ilçeye dönüştürülerek Van İli'ne bağlanan **Hakkâri** ve Çoruh İli'ne bağlanan **Artvin** ilçeleri, bu kanunla yeniden il teşkilatlarına kavuşmuştur (Şekil 3.6).

Merkezi Nazimiye ilçesi olan Dersim İli'nin adı **Tunceli** olarak değiştirilmiştir. Çoruh İli'nin merkezi Rize'den Artvin ilçesine taşınarak, Artvin'de il teşkilatı kurulmuş ve yeni oluşturulan bu İl'e yine Çoruh adı verilmiştir. Rize'deki mevcut il teşkilatı, Rize adıyla varlığını sürdürmüştür. Böylece Rize merkezli Çoruh İli'ne bağlı olan **Borçka**, **Hopa** ve **Şavşat** ilçeleri, Artvin merkezli Çoruh iline; Muş İli'ne bağlı olan **Genç** ve **Solhan** ilçeleri ile Erzincan İli'ne bağlı olan **Kığı** ilçesi Çapakçur merkezli Bingöl İli'ne; 1933'de Artvin ili lağvedilirken Erzurum'a bağlanan **Yusufeli** İlçesi yeniden Artvin merkezli Çoruh İli'ne bağlanmışlardır.

Bununla birlikte bu kanun gereğince **Akçakoca** (Düzce /Bolu), **Bulancak** (Merkez /Giresun), **Karlıova** (Bingöl /Muş), **Kavak** (Merkez /Samsun), **Hizan** ve **Mutki** (*Bitlis* /Muş) nahiyeleri ile **Çat** (*Yavi /Tercan* /Erzurum) köyü aynı il teşkilatı içerisinde kalacak şekilde ilçe statüsüne alınmışlardır. Aşağıçat köyü ilçe merkezi olurken **Yavi** Nahiyesi kaldırılarak köy tüzel kişiliğine alınmıştır. Beyazıt ilçesi'nin adı, "**Doğubeyazıt**" olarak değiştirilmiştir (http://www.agriliyiz.net/, 28.12.2009). Böylece 1934 yılı Temmuz'unda 5 il teşkilatı yeniden kurulurken il sayısı 62'ye yükselmiş, ilçe sayısı 359'a yükselmiştir (Şekil 3.6).

Şekil 3.6. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler (1933–1939).

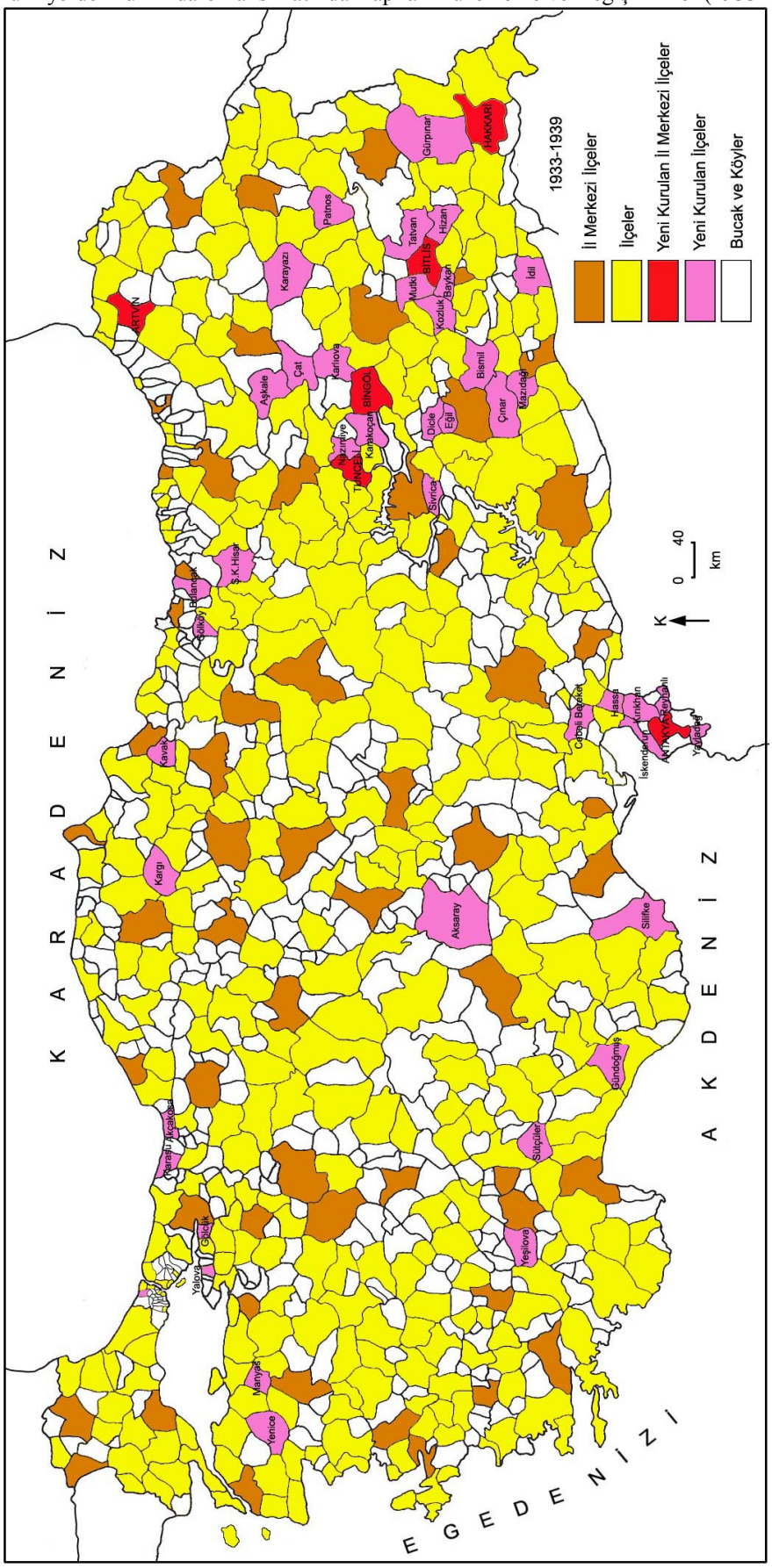

* 25.12.1935 tarih ve 2885 sayılı kanunla:

Hozat, **Mazgirt**, **Pertek**, **Ovacık**, **Çemişgezek** (Elazığ) ve **Pülümür** (Erzincan), ilçeleri Tunceli'ye; **Şemdinli**, **Yüksekova** (Van) ve **Beytüşşebap** (Siirt) ilçeleri Hakkâri'ye; **Ahlât** (Van) ilçesi ile **Adilcevaz** (Ahlât /Van) nahiyesi Bitlis'e; **Tercan** (Erzurum) ilçesi Erzincan'a ve **Aşkale** (Tercan /Erzurum) nahiyesi Erzurum'a dâhil edilmiştir.

Bismil, **Dicle** (*Merkez* /Diyarbakır), **Karakoçan**, **Sivrice** (*Merkez* /Elazığ), **Gürpınar** (Merkez /Van), **Patnos** (*Malazgirt* /Van) ve **Tatvan** (*Ahlat* /Van) nahiye teşkilatları da ilçe statüsüne alınmıştır. Palu (Elazığ) İlçesine bağlı Karakoçan nahiyesi **Elazığ**, Ahlât (Van) İlçesi'ne bağlı Tatvan Nahiyesi **Bitlis**, Malazgirt (Van) İlçesi'ne bağlı Patnos Nahiyesi **Beyazıt**, Bismil ve Dicle merkez nahiyeleri **Diyarbakır,** Gürpınar ve Sivrice merkez nahiyeleri ise **Van** ve **Elazığ** illerine ilçe teşkilatları olarak bağlanmışlardır. Muş İli'ne bağlı olan **Kotum** İlçe teşkilatı ise feshedilerek, Tatvan (Bitlis) ilçesine nahiye olmuştur (Şekil 3.6).

* 01.12.1935 tarih ve 3012 sayılı kanunla:

Sultaniye (Konya) İlçesi'nin adı "**Karapınar**" olarak değiştirilmiştir.

Eğil (*Merkez* /Diyarbakır), **Gölcük** (*İzmit* /Kocaeli), **Gölköy** (*Merkez* /Ordu), **Gündoğmuş** (*Alanya* /Antalya), **Kargı** (*Tosya* /Kastamonu), **Manyas** (*Bandırma* /Balıkesir) ve **Yenice** (*Biga* /Çanakkale) nahiyelerinin bağlı oldukları il idari alanları içerisinde ilçe teşkilatları kurulmuştur. **Yalova** (*Karamürsel* /Kocaeli) nahiyesi ise ilçe olduktan sonra İstanbul İli'ne bağlanmıştır.

Çankaya (*Merkez* /Ankara) ve **Eyüp** (*Beyoğlu* /İstanbul) belediye teşkilatlı semtleri bağlı oldukları ilin merkez ilçeleri olurken, **Yeşilova** Köyü (*Tefenni* /Burdur) de ilçe merkezi olmuştur. Dolayısıyla 1935 yılı sonunda il sayısında bir değişme olmazken (62), 17 ilçe kuruluşu ile ilçe sayısı 369'a yükselmiştir. "*1935 yılında il sayısı 62, ilçe sayısı 378, nahiye sayısı 898 ve köy sayısı 34.067'dir"* (Altıparmak, 1999, http://www.illeridaresi. gov.tr/, 08.12.2009).

Doğubayazıt ilçe merkezi 1936'da Eski Beyazıt yerleşim yerinden 5 km daha batıda bulunan ve kendi adıyla anılan ovaya, yani şimdiki yerine taşınmıştır (http://www.agriliyiz.net/, 28.12.2009) (Şekil 3.6).

* 23.06.1937 tarih ve 3223 sayılı kanunla:

Aşkale (*Merkez* /Erzurum), **Karayazı** (*Pasinler* /Erzurum), **Mazıdağı** (*Merkez* /Mardin), **İdil** (*Cizre*/Mardin), **Kaman** (Merkez/Kırşehir) ve **Çınar** (Merkez /Diyarbakır) nahiyelerinin bağlı oldukları il idari alanları içerisinde ilçe teşkilatları kurulmuştur. Böylece 1937 yılı Haziranı'nda il sayısı 62, bu nahiyelerin ilçe olmasıyla ile ilçe sayısı 382 olmuştur (Şekil 3.6).

* 01.06.1938 tarih ve 3393 sayılı kanunla:

Baykan (Merkez /Siirt) ve **Sütçüler** (Eğridir /Isparta) nahiyeleri bulundukları il sınırları içerisinde, **Kozluk** (Sason /Muş) nahiyesi ise Siirt il idari alanı içerisinde ilçe teşkilatına kavuşturulmuştur. Ağrı İli'nin adı 1938 yılına kadar Beyazıt olarak kalmıştır. 1938'de il sınırları içinde bulunan ve Türkiye'nin en yüksek dağı olan Ağrı dağından ötürü il merkezi "Karaköse" yerleşmesinin adı "**Ağrı**" olarak değiştirilmiştir (http://www.agriliyiz.net/, 28.12.2009). Dolayısıyla 1938 yılı Haziran ayında çıkarılan bu kanunla Türkiye'de il sayısı 62, ilçe sayısı 385'tir (Şekil 3.6).

* 11.07.1939 tarih ve 3711 sayılı kanunla:

Antakya, Suriye'den anavatana katılarak **Hatay** İli'nin merkez ilçesi olmuştur. Hatay İli'ne yine Suriye'den anavatana katılan **İskenderun**, **Kırıkhan**, **Reyhanlı** ve **Yayladağı** ilçeleri bağlanmıştır. Aynı yıl **Çat** (Erzurum) ilçesi idari statüsü kaldırılarak köye dönüştürülmüş ve **Aşkale** (Erzurum) ilçesine bağlanmıştır.

Böylece bu dönem sonunda il sayısı 63 ve ilçe sayısı 389 olmuştur. Altıparmak'a göre, *"il sayısı 63, ilçe sayısı 383 ve muhtelif kanunlarla kurulan bucak sayısı 817, köy sayısı ise 33134'tür"* (Altıparmak, 1999, http://www. illeridaresi.gov.tr/, 08.12.2009) (Şekil 3.6).

1941–1950 Dönemi:

* 01.07.1943 tarih ve 4444 sayılı kanunla:

Bigadiç (Merkez /Balıkesir) nahiyesi,

* 01.09.1944 tarih ve 4642 sayılı kanunla:

Afşin (Elbistan /Maraş)**, Akyazı** (Adapazarı /Kocaeli), **Alaçam** (Bafra /Samsun), **Çaycuma** (Devrek /Zonguldak), **Çayeli** (Merkez /Rize), **Çekerek** (Sorgun /Yozgat), **Devrekâni** (Merkez /Kastamonu), **İvrindi** (Merkez /Balıkesir), **Kaman** (Merkez /Kırşehir), **Kırıkkale** (Keskin /Ankara), **Kurşunlu** (Ilgaz /Çankırı), **Şabanözü** (Merkez /Çankırı), **Taşova** (Erbaa /Tokat), **Turhal** (Merkez /Tokat), **Ulus** (Safranbolu /Zonguldak) ve **Yatağan** (Merkez /Muğla) nahiyeleri kaldırılarak bağlı bulundukları il teşkilatları içerisinde ilçe teşkilatları kurulmuştur. Böylece 1944 Temmuz'u itibariyle il sayısı 63 olarak kalmış, ilçe sayısı 406, muhtelif kanunlarla kurulan *"bucak sayısı 937 olmuştur"* (Altıparmak, 1999, http://www. illeridaresi.gov.tr/, 08.12.2009) (Şekil 3.7).

* 25.06.1945 tarih ve 4769 sayılı kanunla:

Abana (İnebolu /Kastamonu), **Altınözü** (Merkez /Hatay), **Ardanuç** (Artvin /Çoruh), **Çan** (Biga /Çanakkale), **Güneyce**/İkizdere (Merkez /Rize), **Keşap** (Merkez /Giresun), **Lalapaşa** (Merkez /Edirne), **Perşembe** (Vona) (Merkez /Ordu), **Yerköy** (Merkez /Yozgat) nahiyeleri kaldırılarak bağlı bulundukları il teşkilatları içerisinde ilçe teşkilatları kurulmuştur. Ayrıca "**Çapakçur**" adını taşıyan Bingöl İli merkez ilçesinin adı değiştirilerek "**Bingöl**"

olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda ülkede il sayısında bir değişim olmaksızın, toplam ilçe sayısı 416'yı bulmuştur (Şekil 3.7).

* 1946 yıl ve 4869 sayılı kanunla:

Azdavay (Daday /Kastamonu), **Doğanşehir** (Akçadağ /Malatya), **Eskipazar** (Çerkeş /Çankırı), **Koçarlı** (Merkez /Aydın), **Sarız** (Pınarbaşı /Kayseri), **Seben** (Merkez /Bolu), **Şuhut** (Merkez /Afyon), **Tekman** (Hınıs /Erzurum) nahiyeleri kaldırılarak bağlı bulundukları il teşkilatları içerisinde ilçe teşkilatları kurulmuştur.

Oğuzeli (Merkez /Gaziantep) ve **Örtülü/**Şenkaya (Oltu /Erzurum) köylerinin bağlı bulundukları il teşkilatları içerisinde ilçe teşkilatları kurulmuştur. Bununla birlikte Aşağıçat (Aşkale /Erzurum) köyü Aşkale ilçesinden ayrılarak "Oyuklu Köyü" adı altında Erzurum merkez ilçesine bağlanmıştır. **Pazarcık** (Gaziantep) ilçesi ise Gaziantep'ten ayrılarak Kahramanmaraş il teşkilatına dâhil edilmiştir (Şekil 3.7).

* 30.12.1946 tarih ve 4993 sayılı kanunla:

Merkez ilçesi Nazimiye olan Dersim İli'nin adı 1934 yılında Tunceli olarak değiştirilmesinin adından, ilin merkez ilçesi 1946 yılında Nazimiye'den yeni bir yerleşim yeri olarak kurulan "**Kalan**" kasabasına taşınmıştır. Böylece mülki taksimatta yeni bir ilçe daha kurulmuştur. Bu kanunla ayrıca **Altıntaş** (Merkez /Kütahya) nahiyesi de ilçe yapılmıştır.

Bu gelişmeler sonunda da ülkede yine il sayısında bir değişim olmaksızın, toplam ilçe sayısı 428 olmuştur (Şekil 3.7).

* 01.01.1948 tarih ve 5071 sayılı kanunla:

Çamardı (Merkez /Niğde)**, Fındıklı** (Hopa /Çoruh), **Çayıralan** (Boğazlıyan /Yozgat), **Çaykara** (Of /Trabzon), **Germencik** (Merkez /Aydın), **Güney** (Buldan /Denizli), **Hacıbektaş** (Mucur /Kırşehir), **İmranlı** (Zara /Sivas), **Keçiborlu** (Merkez /Isparta), **Kınık** (Bergama /İzmir), **Kiraz** (Ödemiş /İzmir), **Mengen** (Gerede /Bolu), **Samandağ** (Merkez /Hatay) ve **Yeşilhisar** (İncesu /Kayseri) nahiyeleri kaldırılarak bağlı bulundukları il teşkilatları içerisinde ilçe teşkilatları kurulmuştur. Böylece ülke genelinde toplam ilçe sayısı 442 olmuştur (Şekil 3.7).

Bununla birlikte, 1948 yılında Erzurum İli'ne bağlı Örtülü İlçesi'nin adı "**Şenkaya**", Niğde İli'ne bağlı Arapsun İlçesi'nin adı da "**Gülşehir**" olarak değiştirilmiştir. 1950 yılı sonunda mülki taksimatta il sayısı 63, ilçe sayısı 442, *"nahiye/bucak sayısı 940 ve köy sayısı 34352"*dir (Altıparmak, 1999, http://www. illeridaresi.gov.tr/, 08.12.2009).

Şekil 3.7. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler (1943–1948).

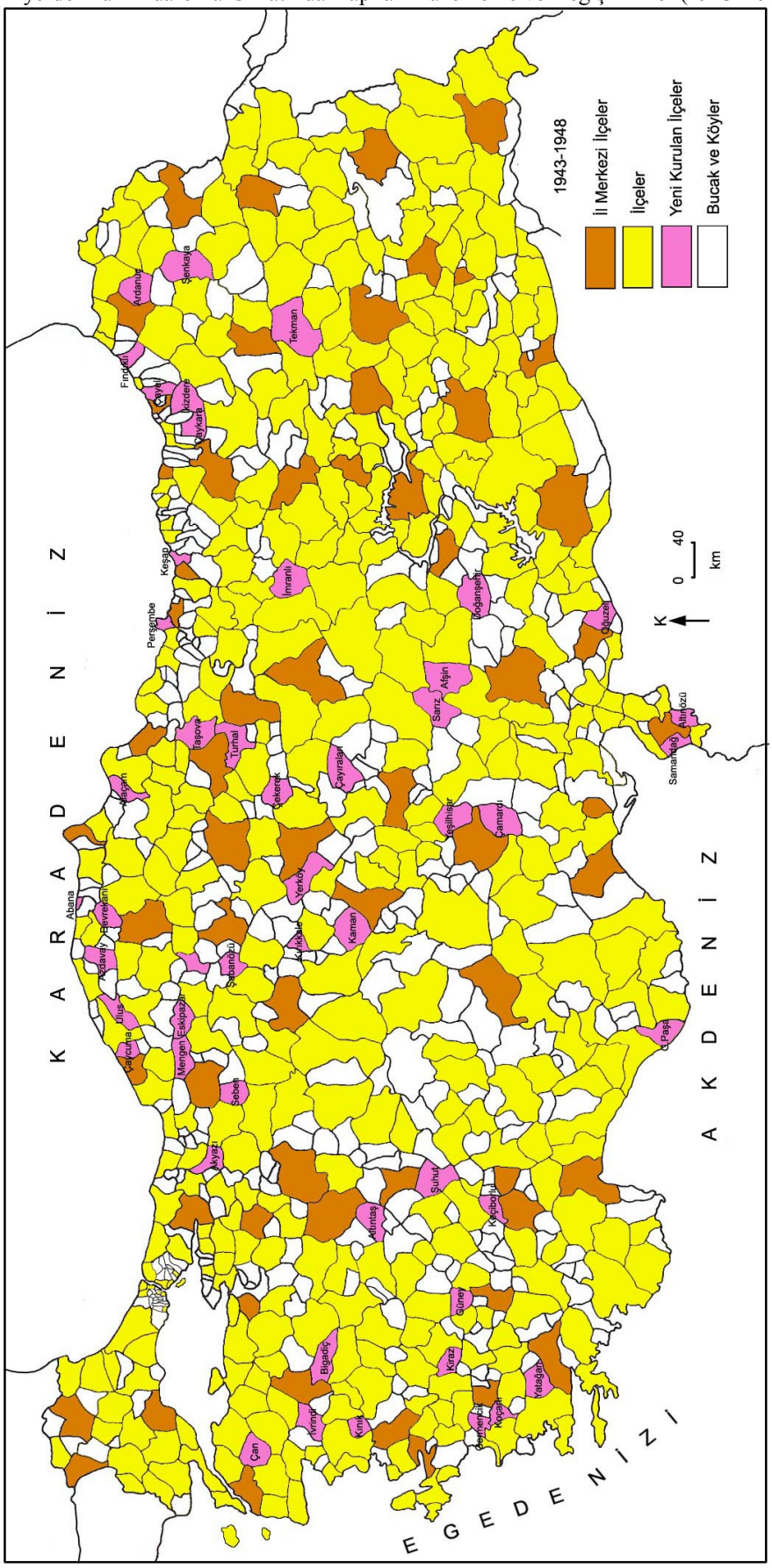

1951–1960 Döneni:

* 1952 yıl 5959 sayılı kanunla:

Isparta'nın Uluborlu ilçesine bağlı **Senirkent** nahiyesinin idari teşkilatında değişiklik yapılarak, aynı il bünyesinde ilçe teşkilatı kurulmuştur. Türkiye'deki ilçe sayısı da böylece 443 olmuştur (Şekil 3.8).

* 19.06.1952 tarih ve 5967 sayılı kanunla:

Rize İli Güneyce İlçesi'nin adı "**İkizdere**" olarak değiştirilmiştir.

* 1953 yıl ve 6068 sayılı kanunla;

Adilcevaz (Ahlat /Bitlis), **Altındağ** (Merkez /Ankara), **Araklı**/Karadere (Sürmene /Trabzon), **Ardeşen** (Pazar /Rize), **Çameli**/Karaman (Acıpayam /Denizli), **Çukurca**/Çal (Merkez /Hakkari), **Çüngüş** (Çermik /Diyarbakır), **Digor** (Merkez /Kars), **Eflâni** (Safranbolu /Zonguldak), **Gemerek** (Şarkışla /Sivas), **Gölhisar** (Tefenni /Burdur), **Karabük** (Safranbolu /Zonguldak), **Keles** (Orhaneli /Bursa), **Kepsut** (merkez /Balıkesir), **Kuyucak** (Nazilli /Aydın), **Ömerli**/Maserti (Savur /Mardin), **Pazaryeri**/Pazarcık (Bozüyük /Bilecik), **Pınarhisar** (Merkez /Kırklareli), **Sincanlı** (Merkez /Afyon), **Tomarza** (Develi /Kayseri), **Yunak** (Akşehir /Konya) nahiyelerinin idari teşkilatlarında değişiklik yapılarak bağlı bulundukları il içerisinde toplam 21 ilçe teşkilatı kurulmuştur (Şekil 3.8).

* 15.07.1953 tarih ve 6129 sayılı kanunla:

Bu kanunla bir il, üç ilçe teşkilatı kurulmuştur. **Uşak** (Kütahya) ilçesi il, **Banaz** (Uşak /Kütahya), **Karahallı** (Uşak /Kütahya) ve **Ulubey** (Uşak /Kütahya) nahiyeleri ilçe statüsüne alınmıştır. Ayrıca Çoruh İli'ne bağlı **Fındıklı** ilçesi, bu kanunla Rize İli'ne bağlanmıştır (Şekil 3.8).

* 1953 yıl ve 6191 sayılı kanunla:

Horasan (Pasinler /Erzurum) nahiyesi bağlı köyleriyle birlikte aynı il idari alanı içerisinde ilçe statüsüne alınmıştır (Şekil 3.8).

* 1953 yıl ve 6203 sayılı kanunla:

Bozkurt (Abana /Kastamonu) Köyü'nde ilçe teşkilatı kurularak, Abana İlçesi'nin nahiye ve köyleriyle birlikte bir ilçe idari alanı oluşturulmuştur. Böylece **Abana** İlçesi lağvedilerek önce bir beldeye, daha sonra 1955 yılında belediye teşkilatı da kaldırılarak köy tüzel kişiliğine dönüştürülmüştür (Şekil 3.8).

Böylece 1953 yılı sonunda bir il ve yirmi beş ilçe teşkilatı kurulmuş oldu. Dolaylısıyla 1953 yılı Türkiye mülki idari taksimatında önemli değişikliklerin olduğu bir dönem olarak dikkat çekmektedir. İl sayısı 64, ilçe sayısı 468'e ulaşmıştır.

Şekil 3.8. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler (1952–1960).

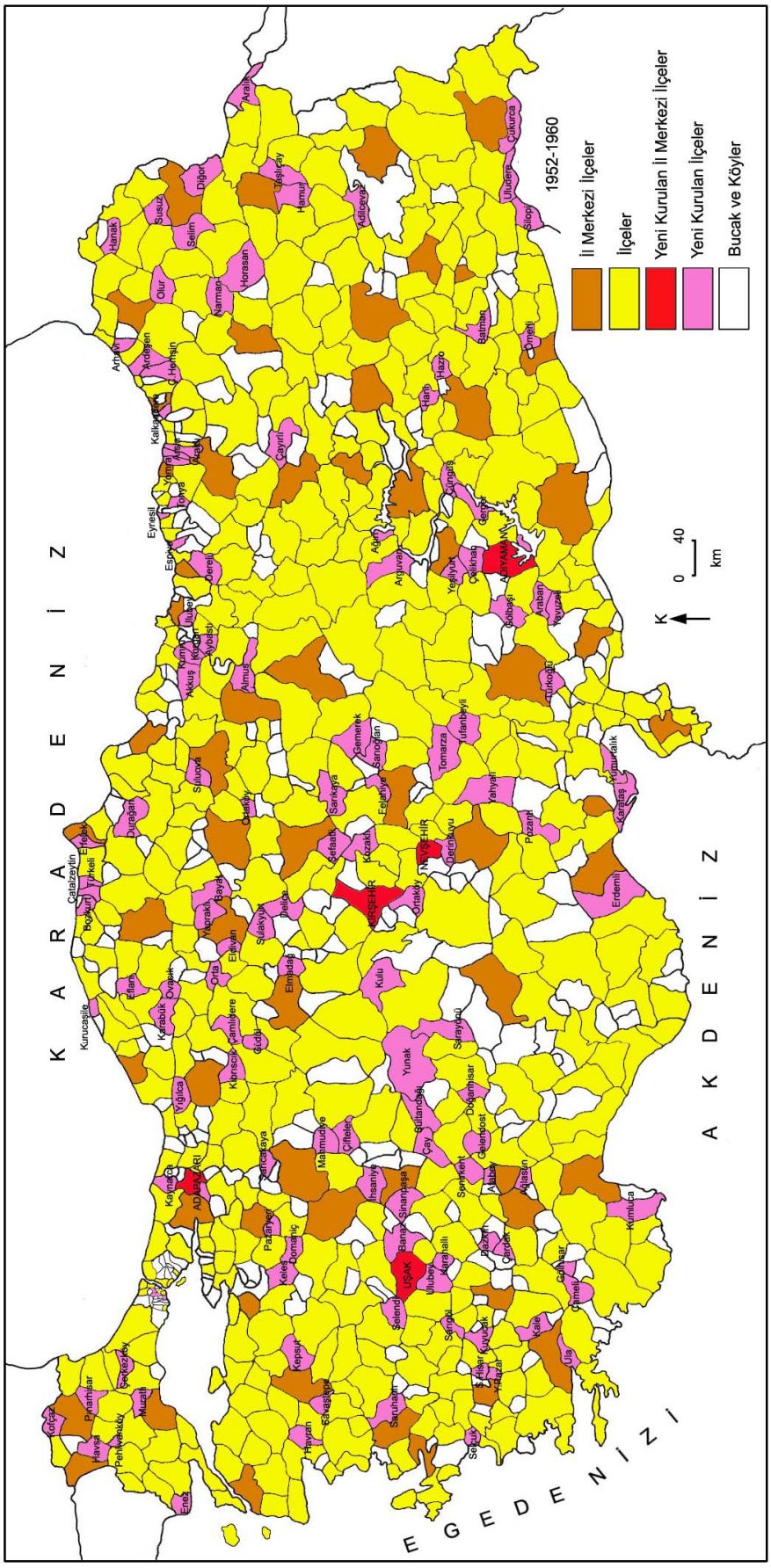

* 1954 yılı 6321 sayılı kanunla:

Çifteler ve **Mahmudiye** (Merkez /Eskişehir) nahiyeleri,

* 10.03.1954 tarih ve 6324 sayılı kanunla:

Ağın (Keban/Elazığ), **Arguvan** (Merkez /Malatya), **Yığılca** (Düzce /Bolu), **Akkuş**/Karakuş (Ünye /Ordu), **Arhavi** (Hopa /Çoruh), **Çatalzeytin** (Abana /Kastamonu), **Çayırlı**/Mans (Tercan /Erzincan), **Durağan** (Boyabat /Sinop), **Gelendost** (Şarkîkaraağaç /Isparta), **Kozaklı**/Hamam (Boğazlıyan /Yozgat), **Pozantı** (Karaisalı/ Seyhan), **Selendi** (Kula /Manisa), **Şefaatli**/Kızılkoca (Yerköy /Yozgat), **Şişli** (Beyoğlu /İstanbul), **Taşlıçay** (Diyadin /Ağrı), **Tonya** (Vakfıkebir /Trabzon), **Yahyalı** (Develi /Kayseri) ve **Yomra** (Merkez /Trabzon) nahiyeleri ile Erzurum merkez ilçesine bağlı Oluklu Köyü idari teşkilatlarında değişiklik yapılarak bağlı bulundukları il içerisinde toplam 21 ilçe teşkilatı kurulmuştur. Oluklu Köyü'nün adı **Çat** İlçesi olarak değiştirilmiştir (Şekil 3.8).

* 01.06.1954 tarih ve 6325 sayılı kanunla:

Almus (Merkez /Tokat), **Arguvan** (Merkez /Malatya), **Erdemli** (Silifke /İçel), **Hazro** (Silvan /Diyarbakır), **Karşıyaka** (Merkez /İzmir), **Kulu** (Cihanbeyli /Konya), **Savaştepe** (Merkez /Balıkesir), **Ula** (Merkez /Muğla) nahiyelerinin idari teşkilatlarında değişiklik yapılarak bağlı bulundukları il içerisinde toplam 8 ilçe teşkilatı kurulmuştur (Şekil 3.8).

* 01.12.1954 tarih, 6418 ve 6419 sayılı kanunlarla:

İki il, iki ilçe kurulmuş, altı ilçe ve iki nahiyenin idari bağlılığında değişiklikler yapılmıştır.

Malatya İli'ne bağlı **Adıyaman** İlçesi, bünyesine aldığı **Besni** ve **Kâhta** ilçeleri ile birlikte 6418 sayılı kanunla il teşkilatına kavuşturulmuştur. Aynı kanun kapsamında **Çelikhan** (Merkez /Malatya), **Gerger** (Pötürge /Malatya) nahiyeleri ilçeye dönüştürülerek ve **Samsat** (Adıyaman /Malatya) nahiyesi doğrudan Adıyaman İli'ne bağlanmıştır.

Kocaeli İli'ne bağlı Adapazarı ilçe merkezi, bünyesine aldığı **Akyazı**, **Geyve**, **Hendek** ve **Karasu** ilçeleri ve **Sapanca** nahiyesi ile birlikte **Sakarya** adını alarak 6419 sayılı kanunla il teşkilatına kavuşturulmuştur (Şekil 3.8).

* 20.07.1954 tarih, 6428 ve 6429 sayılı kanunlarla:

Bir il teşkilatı lağvedilerek, yeni bir il kurulmuş, bir köy yerleşmesi ilçe merkezliğine atanmış ve yedi ilçenin idari bağlılığında değişiklikler yapılmıştır.

Kırşehir İli lağvedilerek, **Nevşehir** (Niğde) İlçesi'nde il teşkilatı kurulmuştur. **Avanos, Hacıbektaş**, **Mucur** (Kırşehir) ilçeleri ile **Gülşehir**/Arapsun (Niğde) ve **Ürgüp** (Kayseri) ilçeleri doğrudan, **Kozaklı** (Avanos /Kırşehir) Köyü ise Hamamorta, Buruncuk ve Bağlıca köyleri ile birleşerek ilçe teşkilatına kavuştuktan sonra Nevşehir İli'ne bağlanmıştır. **Kaman** (Kırşehir) ilçesi doğrudan Ankara, **Çiçekdağı** (Kırşehir) İlçesi ise Yozgat İli'ne bağlanmıştır (Şekil 3.8).

Böylece Türkiye'nin mülki idare teşkilatı içerisinde yer alan il sayısı 66, ilçe sayısı 499 olmuştur. *"Köy sayısı 33857"*dir (Altıparmak, 1999, http://www.illeridaresi. gov.tr/, 08.12. 2009).

* 15.02.1956 tarih ve 6668 sayılı kanunla:

Merkez ilçesi Artvin olan Çoruh İli'nin adı **Artvin,** merkez ilçesi Seyhan olan Adana İli'nin adı ise **Adana** olarak değiştirilmiştir. Böylece Adana İli'nin merkez ilçesi de Adana olarak anılmaya başlamıştır.

* 27.06.1957 tarih ve 7033 sayılı kanunla:

Batman (Beşiri /Siirt), **Doğanhisar** (Akşehir /Konya), **Espiye** (Tirebolu /Giresun), **Felâhiye** (Merkez /Kayseri), **Güdül** (Ayaş /Ankara), **Karataş** (Merkez /Seyhan), **Kurucaşile** (Bartın /Zonguldak), **Muratlı** (Çorlu /Tekirdağ), **Ortaköy** (Bor /Niğde), **Sapanca** (Adapazarı /Sakarya), **Sarıgöl** (Alaşehir /Manisa), **Sarıkaya** (Boğazlıyan /Yozgat), **Selçuk** (Kuşadası /İzmir), **Selim** (Sarıkamış /Kars), **Türkeli** (Ayancık /Sinop), **Uludere** (Beytüşşebap /Hakkâri), **Yenimahalle** (Merkez /Ankara), **Yenipazar** (Bozdoğan /Aydın), **Yeşilyurt** (Merkez /Malatya) nahiyeleri ve **Araban** (Merkez /Gaziantep) Köyü'nün idari teşkilatlarında değişiklik yapılarak bağlı bulundukları il içerisinde toplam 20 ilçe teşkilatı kurulmuştur.

* 01.07.1957 tarih ve 7001 sayılı kanun gereğince.

1954 yılında lağvedilen **Kırşehir** İli; **Kaman** (Ankara), **Mucur** (Nevşehir) ve **Çiçekdağı** (Yozgat) ilçelerini de bünyesine alarak bu kanun kapsamında yeniden il teşkilatına kavuşturulmuştur. Böylece bu kanun kapsamında bir il teşkilatı kurulurken, üç ilçenin idari bağlılıklarında değişikliğe gidilmiştir Böylece Türkiye'nin mülki idare teşkilatı içerisinde yer alan il sayısı 67, ilçe sayısı 518 olmuştur.

* 1958 yılında 7033 sayılı kanuna istinaden:

Ağlasun (Merkez /Burdur)**, Bayat** (İskilip /Çorum)**, Bornova** (Merkez /İzmir)**, Çay** (Bolvadin /Afyon)**, Çerkezköy** (Saray /Tekirdağ)**, Dereli** (Merkez /Giresun)**, Hamur** (Merkez /Ağrı)**, Hanak** (Ardahan /Kars)**, Hani** (Lice /Diyarbakır)**, Kıbrısçık** (Seben /Bolu)**, Kumluca** (Finike /Antalya)**, Olur** (Oltu /Erzurum)**, Pehlivanköy** (Babaeski /Kırklareli)**, Sultanhisar** (Nazilli /Aydın)**, Suluova** (Merkez/ Amasya)**, Tufanbeyli** (Saimbeyli /Seyhan), **Ulubey** (Merkez /Ordu)**, Yapraklı** (Merkez /Çankırı) ve **Yavuzeli** (Merkez /Gaziantep) nahiyeleri ile **Çardak** (Merkez /Denizli)**, Gölbaşı** (Besni /Adıyaman), **Sarıcakaya** (Merkez /Eskişehir) ve **Sultandağı** (Bolvadin /Afyon) köylerinin idari teşkilatlarında değişiklik yapılarak bağlı bulundukları il içerisinde toplam 23 ilçe teşkilatı kurulmuştur. Böylece Türkiye'nin mülki idare teşkilatı içerisinde yer alan il sayısı değişmezken, ilçe sayısı 541 olmuştur.

* 1959 yılında 6191 sayılı kanun ve 7033 sayılı kanuna istinaden:

Çamlıdere (Kızılcahamam /Ankara) nahiyesi ile **Arsin** (Merkez /Trabzon)**, Aybastı** (Gölköy /Ordu)**, Dazkırı** (Dinar /Afyon)**, Havran** (Edremit /Balıkesir)**, İhsaniye** (Merkez

/Afyon)**,** **Kale** (Tavas /Denizli)**,** **Kalkandere** (Merkez /Rize), **Kofçaz** (Merkez /Kırklareli)**,** **Orta** (Şabanözü /Çankırı)**,** **Ortaköy** (Mecitözü /Çorum)**,** **Ovacık** (Çerkeş /Çankırı)**,** **Sarayönü** (Kadınhanı /Konya)**,** **Saruhanlı** (Merkez /Manisa)**,** **Susuz** (Merkez /Kars) ve **Yumurtalık** (Ceyhan /Seyhan) nahiyeleri ve **Kaynarca** (Adapazarı /Kocaeli) köyünün idari teşkilatlarında değişiklik yapılarak bağlı bulundukları il içerisinde toplam 17 ilçe teşkilatı kurulmuştur. Bu kanunla Türkiye'nin mülki idare teşkilatı içerisinde yer alan ilçe sayısı 558 olmuştur.

* 1960 yılında 7033 sayılı kanuna istinaden:

Aralık (Iğdır /Kars)**,** **Atabey** (Merkez /Isparta)**,** **Çamlıhemşin** (Ardeşen /Rize)**,** **Delice** (Kırıkkale /Ankara)**,** **Derinkuyu** (Nevşehir /Niğde)**,** **Domaniç** (Tavşanlı /Kütahya)**,** **Elmadağ** (Çankaya /Anakara)**,** **Erfelek** (Merkez /Sinop)**,** **Eynesil** (Görele /Giresun)**,** **Korgan** (Fatsa /Ordu)**,** **Kumru** (Fatsa /Ordu)**,** **Samsat** (Merkez /Adıyaman)**,** **Sarıoğlan** (Bünyan /Kayseri)**,** **Silopi** (Cizre /Mardin)**,** **Sulakyurt** (Kırıkkale /Ankara)**,** **Türkoğlu** (Merkez /Maraş) ve **Zeytinburnu** (Bakırköy /İstanbul) nahiyeleri ve **Eldivan** (Merkez /Çankırı) köyünün idari teşkilatlarında değişiklik yapılarak bağlı bulundukları il içerisinde toplam 18 ilçe teşkilatı kurulmuştur. Böylece Türkiye'nin mülki idare teşkilatı içerisinde yer alan ilçe sayısı 576 olmuştur. *"Bucak sayısı 923, köyler ise 35440'tır"* (Altıparmak, 1999, http://www.illeridaresi. gov.tr/, 08.12.2009).

1961–1990 Dönemi:

* 27.08.1963 tarih ve 309 sayılı kanunla:

İstanbul İli Eyüp İlçesi'ne bağlı bir nahiye olan Göktepe, **Gaziosmanpaşa** adıyla İstanbul İli'nin merkez ilçelerinden biri olmuştur. Gaziosmanpaşa ile ülke genelinde ilçe sayısı da böylece 577'i bulmuştur.

* 17.07.1968 tarih ve 1055 sayılı kanunla:

1945 yılında ilçe statüsü kazandırılan **Abana,** 1953 yılında idari statüsü kaldırılarak İnebolu İlçesi'ne bağlı bir köye dönüştürülmüş, 27.06.1967 tarihli Anayasa mahkemesinin kararıyla Bozkurt İlçesi'ne bağlı bir bucak *(1968 yılından itibaren resmi kayıtlarda* ***nahiye*** *terimi yerine* ***bucak*** *terimi kullanılmaya başlanmıştır)* olmasına kara verilmiş ve 17.07.1968 tarih ve 1055 sayılı kanun hükmünde kararname ile tekrar ilçe statüsüne alınmış ve ülke genelinde ilçe sayısı 578 olmuştur.

* 14.01.1982 tarih ve 2585 sayılı kanunla:

Aliağa (Menemen /İzmir) ve **Ceylanpınar** (Viranşehir /Şanlıurfa) bucakları ilçe teşkilatlarına dönüştürüldüğünde ülke genelindeki ilçe sayısı da 580'e yükselmiştir.

* 29.11.1983 tarih ve 2963 sayılı kanunla:

Sincan (Yenimahalle /Ankara) bucağı ile **Keçiören** (Altındağ /Ankara), **Mamak** (Çankaya /Ankara) ve **Gölbaşı** (Çankaya /Ankara) beldeleri *(belde terimi, idari statüsü bulunmayan belediye teşkilatlı yerleşmeleri ifade etmek için kullanılmaktadır)* ile Atakent ve

Dalaman (Köyceğiz /Muğla) beldelerinin birleştirilmesi sonucunda **ilçe** teşkilatları kurulduğunda ülke genelindeki ilçe sayısı da 585'i bulmuştur.

* 05.06.1986 tarih ve 3306 sayılı kanunla:

Adana Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde **Seyhan** (merkez) ve **Yüreğir** gibi idari statüsü bulunmayan belediye örgütlü yerleşmelerde aynı adla iki merkez ilçe kurulmuştur. Bu merkez ilçelerin de katılımıyla Türkiye'deki ilçe sayısı 587 olmuştur.

* 18.06.1987 tarih ve 3391 sayılı kanunla:

Bursa Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde **Nilüfer** (merkez), **Osmangazi** ve **Yıldırım** belediye örgütlü semtlerinde aynı adla üç merkez ilçe daha kurulmuştur.

* 19.06.1987 tarih ve 3392 sayılı kanunla:

Kovancılar (Palu /Elazığ,), **Karaçoban** (Hınıs /Erzurum), **Bozyazı** (Anamur /İçel), **Pendik** (Kartal /İstanbul), **Küçükçekmece** (Bakırköy /İstanbul), **Ümraniye** (Üsküdar /İstanbul), **Kâğıthane** (Sarıyer /İstanbul), **Çağlayancerit** (Pazarcık /Kahramanmaraş), **Körfez**/Yarımca (Merkez /Kocaeli), **Derebucak** (Seydişehir /Konya), **Hasköy** (Merkez /Muş), **Gülyalı** (Merkez /Ordu), **Gürgentepe** (Ulubey /Ordu), **Ondokuzmayıs**/Ballıca (Merkez /Samsun), **Tekkeköy** (Merkez /Samsun), **Yeşilyurt** (Artova /Tokat), 16 belediye teşkilatlı yerleşme ve köy tüzel kişiliğine sahip bir kasaba yerleşmesi olan **Hisarcık** (Emet/ Kütahya) bulundukları il sınırları içerisinde bağlanan bucak ve köyleriyle birlikte ilçe statüsüne alınmışlardır. Yerel yönetimleri dışında merkezi idari fonksiyonu bulunmayan bu 17 yerleşim birimi böylece ilçe merkezliğine atanmışlardır.

Bundan başka yine aynı kanun kapsamında 86 bucak, idari teşkilatları feshedilerek bağlı oldukları il sınırları içerisinde ilçe statüsünde yeniden teşkilatlandırılmışlardır (Tablo 3.8). Böylece 3392 sayılı kanunla kurulan ilçelerle mülki taksimat bünyesindeki ilçe sayımız 693'e ulaşmıştır.

* 20.06.1987 tarih, 3398 ve 3399 sayılı kanunlarla:

Şahinbey ve **Şehitkâmil** (Merkez /Gaziantep), **Karatay, Meram** ve **Selçuklu** (Merkez /Konya) merkez ilçeyi meydana getiren mahallelerin, ilgili kanunlarda belirtilen bağlı yerleşmelerle birlikte Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde ilçe ve belediye teşkilatları kurulmuştur. Bu beş ilçenin de katılımı ile 1987 yılındaki ilçe sayımız 698 olmuştur.

* 07.12.1988 tarih ve 3508 sayılı kanunla:

Samsat (Adıyaman) ilçe merkezi, Atatürk Barajı'nın göl suları altında kalmasından dolayı 05.03.1988 tarihinde eski yerleşim yerinen tahliye edilerek, 21.04.1988 tarih ve 3433 sayılı kanunla bugünkü yerine taşınmıştır

Kocasinan ve **Melikgazi** Kayseri İli merkez ilçesini meydana getiren mahallelerin Kayseri Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde ilçe ve belediye teşkilatları kurulmuştur. Böylece ilçe sayımız 700 olmuştur.

Tablo 3.8. Türkiye'de 3392 Sayılı Kanun Gereğince İlçe Teşkilatı Kurulan Bucak Merkezleri (1987).

Merkez	Bağlı Olduğu İlçe/İl	Merkez	Bağlı Olduğu İlçe/İl	Merkez	Bağlı Olduğu İlçe/İl
Aladağ	Karaisalı /ADANA	Eğil	Merkez /DİYARBAKIR	Ayrancı	Ereğli /KONYA
İmamoğlu	Kozan /ADANA	Arıcak	Palu /ELAZIĞ	Hüyük	Beyşehir /KONYA
Başmakçı	Dazkırı /AFYON	Üzümlü	Merkez /ERZİNCAN	Taşkent	Hadım /KONYA
Bayat	Emirdağ /AFYON	Uzundere	Tortum /ERZURUM	Aslanapa	Merkez /KÜTAHYA
İscehisar	Merkez /AFYON	Alpu	Merkez /ESKİŞEHİR	Şaphane	Gediz /KÜTAHYA
Kazan	Y.Mahalle /ANKARA	Beylikova	Mihalıççık /ESKİŞEHİR	Dumlupınar	Altıntaş /KÜTAHYA
Kale	Kaş /ANTALYA	İnönü	Merkez /ESKİŞEHİR	Battalgazi	Merkez /MALATYA
Murgul	Borçka /ARTVİN	Piraziz	Bulancak /GİRESUN	Ahmetli	Turgutlu /MANİSA
Buharkent	Kuyucak /AYDIN	Yağlıdere	Espiye /GİRESUN	Gölmarmara	Akhisar /MANİSA
İncirliova	Merkez /AYDIN	Aydıntepe	Bayburt /GÜMÜŞHANE	Dargeçit	Midyat /MARDİN
Marmara	Erdek /BALIKESİR	Demirözü	Bayburt /GÜMÜŞHANE	Ortaca	Köyceğiz /MUĞLA
Yenipazar	Gölpazarı /BİLECİK	Köse	Kelkit /GÜMÜŞHANE	Acıgöl	Merkez /NEVŞEHİR
Adaklı	Kiğı /BİNGÖL	Erzin	Dörtyol /HATAY	Güneysu	Merkez /RİZE
Yayladere	Kiğı /BİNGÖL	Aksu	Eğridir /ISPARTA	Pamukova	Geyve /SAKARYA
Güroymak	Merkez /BİTLİS	Aydıncık	Gülnar /İÇEL	Kocaali	Karasu /SAKARYA
Cumaova	Düzce /BOLU	Büyükçekmece	Çatalca /İSTANBUL	Taraklı	Geyve /SAKARYA
Gölyaka	Düzce /BOLU	Buca	Merkez /İZMİR	Salıpazarı	Çarşamba /SAMSUN
Karamanlı	Tefenni /BURDUR	Menderes	Merkez /İZMİR	Asarcık	Kavak /SAMSUN
Kemer	Merkez /BURDUR	Konak	Merkez /İZMİR	Mar. Ereğlisi	Çorlu /TEKİRDAĞ
Büyükorhan	Orhaneli /BURSA	Beydağ	Ödemiş /İZMİR	Pazar	Turhal /TOKAT
Harmancık	Orhaneli /BURSA	Akyaka	Arpaçay /KARS	Beşikdüzü	Vakfıkebir /TRABZON
Atkaracalar	Kurşunlu /ÇANKIRI	İhsangazi	Merkez /KASTAMONU	Şalpazarı	Vakfıkebir /TRABZON
Kızılırmak	Merkez /ÇANKIRI	Pınarbaşı	Azdavay /KASTAMONU	Harran	Akçakale /ŞANLIURFA
Boğazkale	Sungurlu /ÇORUM	Şenpazar	Cide /KASTAMONU	Çaldıran	Muradiye /VAN
Uğurludağ	İskilip /ÇORUM	Akkışla	Bünyan /KAYSERİ	Bahçesaray	Gevaş /VAN
Babadağ	Sarayköy /DENİZLİ	Talas	Merkez /KAYSERİ	Alaplı	Ereğli /ZONGULDAK
Bekilli	Çal /DENİZLİ	Akpınar	Kaman /KIRŞEHİR	Amasra	Bartın /ZONGULDAK
Honaz	Merkez /DENİZLİ	Akören	Çumra /KONYA	Yenice	Karabük /ZONGULDAK
Serinhisar	Acıpayam /DENİZLİ	Altınekin	Cihanbeyli /KONYA	19.06.1987 tarih ve 3392 sayılı Kanun	

* 15.06.1989 tarih ve 3578 sayılı kanunla:

Aksaray (Niğde), **Bayburt** (Gümüşhane), **Karaman** (Konya) ve **Kırıkkale** (Ankara) ilçelerinde il teşkilatları kurulmuştur.

Bu kanun kapsamında Aksaray, doğrudan bünyesine aldığı **Ortaköy** (Niğde) ilçesi ile **Güzelyurt** (Aksaray /Niğde) ve **Sarıyahşi** (Şereflikoçhisar /Ankara) bucaklarının ilçeye dönüştürülmesi; Bayburt, **Aydıntepe** (Bayburt /Gümüşhane) Bucağı'nın ilçeye dönüştürülmesi; Karaman, doğrudan bünyesine aldığı **Ayrancı**, **Ermenek** (Konya) ilçeleri ve **Kâzımkarabekir** (Karaman /Konya) Bucağı'nın ilçeye dönüştürülmesi; Kırıkkale ise doğrudan bünyesine aldığı **Delice**, **Keskin** ve **Sulakyurt** (Ankara) ilçeleriyle birlikte il teşkilatlarına kavuşturulmuştur. Bu kanunla ayrıca **Pazaryolu** (İspir /Erzurum) Bucağı da ilçe teşkilatına kavuşturulmuştur.

Yeni kurulan Pazaryolu İlçesi'nin Erzurum veya Bayburt illerinden hangisine bağlanacağı İspir İlçe Seçim Kurulunca bu Kanunun yürürlüğe girmesini takip eden iki aylık süre içinde Pazaryolu İlçesi ve bağlı köylerinde yapılan halkoylaması sonucunda Pazaryolu İlçesi, lehinde fazla oy çıkan Erzurum İli'ne bağlanmıştır. Böylece 1980'li yılların sonunda Türkiye'deki il sayısı 71 ve ilçe sayısı 701'dir.

Şekil 3.9. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler (1980–1989).

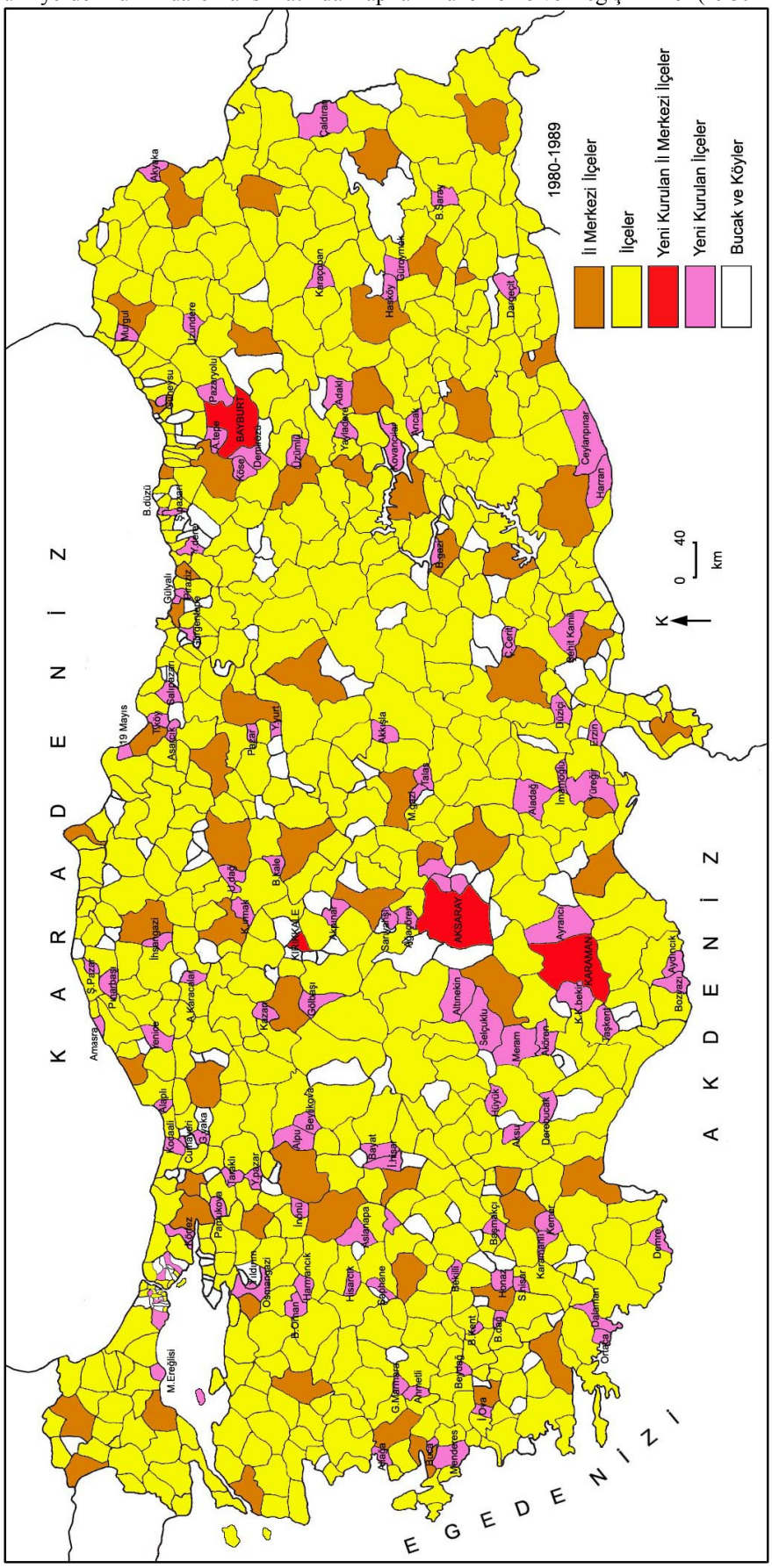

* 09.05.1990 tarih ve 3644 sayılı kanunla:

16 köy, 25 belde ve 89 bucak merkezinde ilçe teşkilatları kurulmuştur. İlçeler bağlı oldukları il sınırları içerisinde idari statü kazanmışlardır (Tablo 3.9–3.10).

Tablo 3.9. Türkiye'de 3644 Sayılı Kanun Gereğince İlçe Teşkilatı Kurulan Köy ve Belediye Teşkilatlı Yerleşmeler (1990).

Merkez	Statüsü	Bağlı Olduğu İlçe/İL	Merkez	Statüsü	Bağlı Olduğu İlçe/İL
Sincik	Köy	Kâhta /ADIYAMAN	Evren	Belde	Şereflikoçhisar /ANKARA
Akköy	Köy	Sarayköy /DENİZLİ	Yenihisar	Belde	Merkez /AYDIN
Kürtün	Köy	Torul /GÜMÜŞHANE	Kestel	Belde	Merkez /BURSA
Boztepe	Köy	Merkez /KIRŞEHİR	Dodurga	Belde	Merkez /ÇORUM
Emirgazi	Köy	Karapınar /KONYA	Oğuzlar	Belde	Merkez /ÇORUM
Yalıhüyük	Köy	Bozkır /KONYA	Beyağaç	Belde	Kale /DENİZLİ
Çavdarhisar	Köy	Gediz /KÜTAHYA	Kocaköy	Belde	Hani /DİYARBAKIR
Pazarlar	Köy	Şaphane /KÜTAHYA	Alacakaya	Belde	Maden /ELAZIĞ
Kale	Köy	Merkez /MALATYA	Han	Belde	Çifteler /ESKİŞEHİR
Yeşilli	Köy	Merkez /MARDİN	Nurdağı	Belde	İslâhiye /GAZİANTEP
Çatalpınar	Köy	Aybastı /ORDU	Güce	Belde	Tirebolu /GİRESUN
İkizce	Köy	Ünye /ORDU	Gönen	Belde	Atabey /ISPARTA
Kabataş	Köy	Aybastı /ORDU	Bayrampaşa	Belde	Merkez /İSTANBUL
Ferizli	Köy	Adapazarı /SAKARYA	Ekinözü	Belde	Elbistan /K.MARAŞ
Yakakent	Köy	Alaçam /SAMSUN	Başyayla	Belde	Ermenek /KARAMAN
Güçlükonak	Köy	Eruh /SİİRT	Sarıveliler	Belde	Ermenek /KONYA
Evciler	Belde	Dinar /AFYON	Bahşili	Belde	Kırıkkale /ANKARA
Kızılören	Belde	Dinar /AFYON	Yahşihan	Belde	Kırıkkale /ANKARA
Eskil	Belde	Aksaray /NİĞDE	Güneysınır	Belde	Çumra /KONYA
Gülağaç	Belde	Merkez /AKSARAY	Başçiftlik	Belde	Niksar /TOKAT
Etimesğut	Semt	Yenimahalle /ANKARA	09.05.1990 Tarih ve 3644 Sayılı Kanun.		

Tablo 3.10. Türkiye'de 3644 Sayılı Kanun Gereğince İlçe Teşkilatı Kurulan Bucak Merkezleri (1990).

Merkez	Bağlı Olduğu İlçe/İl	Merkez	Bağlı Olduğu İlçe/İl	Merkez	Bağlı Olduğu İlçe/İl
Tut	Besni /ADIYAMAN	Çanakçı	Görele /GİRESUN	Kabadüz	Merkez /ORDU
Çobanlar	Merkez /AFYON	Belen	İskenderun /HATAY	Derepazarı	Merkez /RİZE
Hocalar	Sandıklı /AFYON	Kumlu	Reyhanlı /HATAY	Hemşin	Pazar /RİZE
Hamamözü	Gümüşhacıköy /AMASYA	Yenişarbademli	Şarkîkaraağaç /ISPARTA	İyidere	Merkez /RİZE
Akyurt	Çubuk /ANKARA	Çamlıyayla	Tarsus /İÇEL	Söğütlü	Adapazarı /SAKARYA
İbradı	Akseki /ANTALYA	Nurhak	Elbistan /K.MARAŞ	Ayvacık	Çarşamba /SAMSUN
Kemer	Merkez /ANTALYA	Ağlı	Küre /KASTAMONU	Akıncılar	Suşehri /SİVAS
Karpuzlu	Çine /AYDIN	Doğanyurt	İnebolu /KASTAMONU	Altınyayla	Şarkışla /SİVAS
Köşk	Merkez /AYDIN	Hanönü	Taşköprü /KASTAMONU	Doğanşar	Hafik /SİVAS
Gömeç	Burhaniye /BALIKESİR	Seydiler	Devrekâni /KASTAMONU	Gölova	Suşehri /SİVAS
İnhisar	Söğüt /BİLECİK	Özvatan	Felâhiye /KAYSERİ	Ulaş	Merkez /SİVAS
Yedisu	Kiğı /BİNGÖL	Balışeyh	Kırıkkale /ANKARA	Dikmen	Gerze /SİNOP
Çilimli	Düzce /BOLU	Çelebi	Keskin /ANKARA	Saraydüzü	Boyabat /SİNOP
Dörtdivan	Gerede /BOLU	Karakeçili	Bala /ANKARA	Sulusaray	Artova /TOKAT
Yeniçağa	Gerede /BOLU	Akçakent	Çiçekdağı /KIRŞEHİR	Çarşıbaşı	Vakfikebir /TRABZON
Altınyayla	Gölhisar /BURDUR	Ahırlı	Bozkır /KONYA	Dernekpazarı	Çaykara /TRABZON
Çavdır	Gölhisar /BURDUR	Çeltik	Yunak /KONYA	Düzköy	Akçaabat /TRABZON
Çeltikçi	Merkez /BURDUR	Derbent	Merkez /KONYA	Hayrat	Of /TRABZON
Gürsu	Merkez /BURSA	Halkapınar	Ereğli /KONYA	Köprübaşı	Sürmene /TRABZON
Bayramören	Kurşunlu /ÇANKIRI	Tuzlukçu	Akşehir /KONYA	Edremit	Merkez /VAN
Korgun	Merkez /ÇANKIRI	Doğanyol	Pütürge /MALATYA	Saray	Özalp /VAN
Lâçin	Merkez /ÇORUM	Kuluncak	Darende /MALATYA	Aydıncık	Çekerek /YOZGAT
Baklan	Çal /DENİZLİ	Yazıhan	Merkez /MALATYA	Çandır	Çayıralan /YOZGAT
Bozkurt	Çardak /DENİZLİ	Köprübaşı	Gördes /MANİSA	Kadışehri	Çekerek /YOZGAT
Süloğlu	Merkez /EDİRNE	Kavaklıdere	Yatağan /MUĞLA	Saraykent	Akdağmadeni /YOZGAT
Otlukbeli	Çayırlı /ERZİNCAN	Korkut	Merkez /MUŞ	Yenifakılı	Boğazlıyan /YOZGAT
Ilıca	Merkez /ERZURUM	Altunhisar	Bor /NİĞDE	Gökçebey	Devrek /ZONGULDAK
Günyüzü	Sivrihisar /ESKİŞEHİR	Özyurt	Merkez /NİĞDE	Çamoluk	Alucra /GİRESUN
Mihalgazi	Sarıcakaya /ESKİŞEHİR	Çamaş	Fatsa /ORDU	Doğankent	Tirebolu /GİRESUN
Karkamış	Nizip/GAZİANTEP	Çaybaşı	Ünye/ORDU	09.05.1990 Tarih ve 3644 Sayılı Kanun.	

Şekil 3.10. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatında Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler (1990–1999).

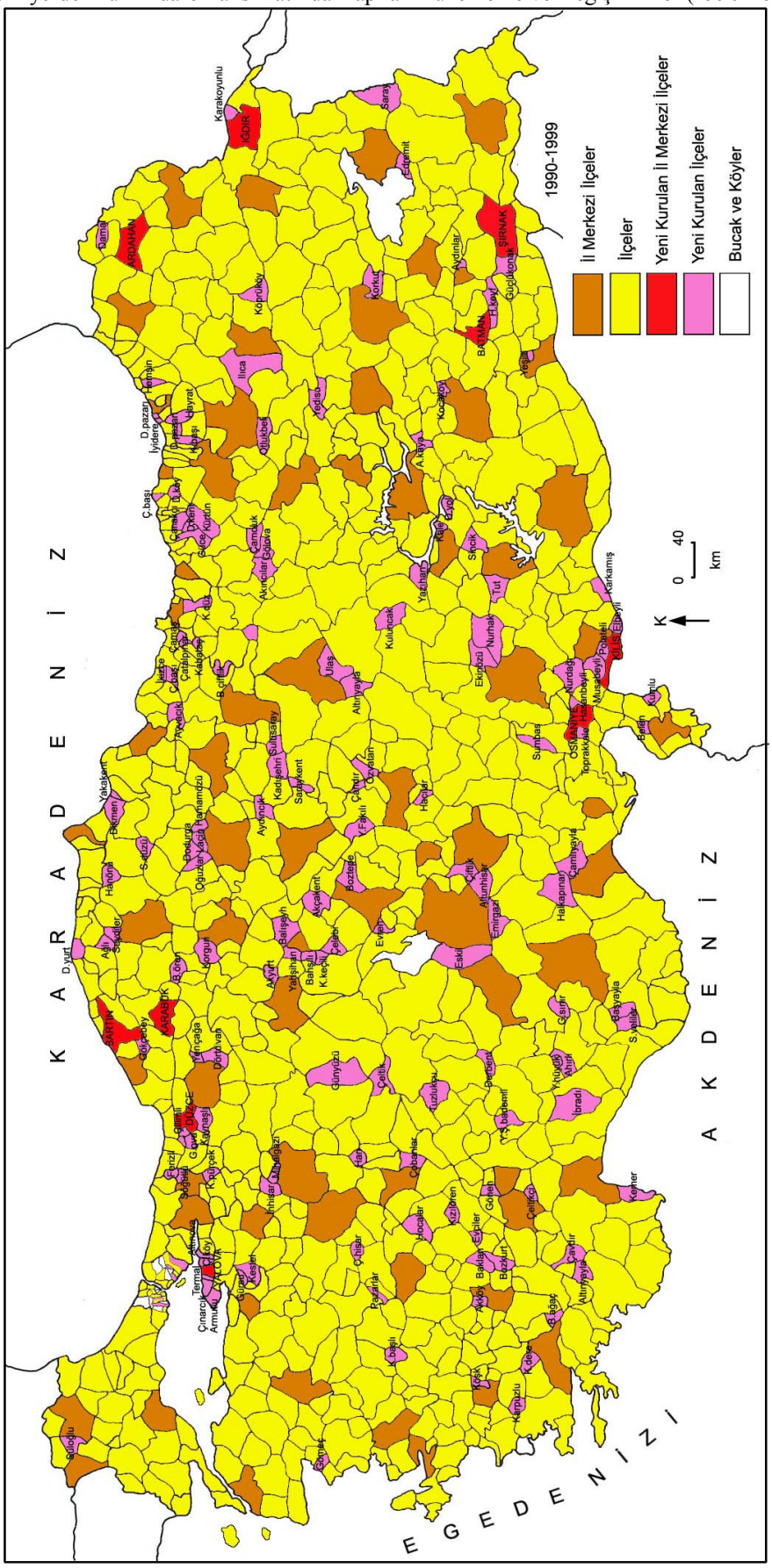

* 16.05.1990 tarih ve 3647 sayılı kanunla:

Batman ve **Şırnak** (Siirt) ilçeleri mülki idare kapsamı içerisinde il teşkilatlarına dönüştürülmüştür.

Gercüş (Mardin), **Beşiri, Kozluk** ve **Sason** (Siirt) ilçeleri doğrudan yeni kurulan Batman il idari alanına dâhil olurken, **Hasankeyf** (Gercüş /Mardin) bucağı aynı kanunla ilçe yapılarak Batman iline dâhil edilmiştir. **Güçlükonak** (Siirt), **Uludere** ve **Beytüşşebap** (Hakkâri), **Cizre, İdil** ve **Silopi** (Mardin) ilçeleri ise doğrudan yeni kurulan Şırnak İli'ne bağlanmıştır.

Bundan başka yine bu kanun kapsamında **Köprüköy** (Pasinler/ Erzurum), **Hacılar** (Melikgazi/ Kayseri), **Karapürçek** (Akyazı/ Sakarya) ve **Aydınlar**/Tillo (Merkez/ Siirt) bucakları yer aldıkları il idari alanları içerisinde ilçe teşkilatlarına dönüştürülmüştür.

Böylece henüz 1990'lı yılların başında Türkiye'deki il sayısı 73 ve ilçe sayısı da 834'ü bulmuş oldu.

1991–2000 Dönemi:

* 25.08.1991 tarih ve 3760 sayılı kanunla:

Bir il, bir ilçe kurulmuş ve iki ilçenin idari bağlılıklarında değişiklik yapılmıştır. **Bartın** (Zonguldak) ilçesi, idari alanına doğrudan katılan **Amasra** ve **Kurucaşile** (Zonguldak) ilçeleri ile birlikte il statüsüne alınmıştır. Yine bu kanun kapsamında **İnhisar** (Söğüt/ Bilecik) Bucağı, bağlı köyleriyle birlikte dâhil olduğu il idari alanı içerisinde ilçe teşkilatına dönüştürülmüştür.

Buna göre 1991 yılı Ağustos ayı itibariyle Türkiye mülki idare taksimatı bünyesinde bir ilçe teşkilatı kaldırılarak ile dönüştürülürken, bir bucak teşkilatı feshedilerek ilçeye dönüştürülmüş ve var olan il sayısı 74'e çıkarken ilçe sayısında bir değişim olmamıştır (834).

* 27.05.1992 tarih ve 3806 sayılı kanunla:

İki il, on üç ilçe teşkilatı kurulmuş, altı ilçe teşkilatının da idari bağlılıklarında değişiklik yapılmıştır. **Ardahan** (Kars) ilçesi, idari alanına doğrudan katılan **Çıldır, Göle, Hanak, Posof** (Kars) ilçeleri ve ilçe statüsüne dönüştürülen **Damal** (Hanak /Kars) Bucağı'nın katılımı ile il teşkilatına kavuşturulmuştur. **Iğdır** (Kars) ilçesi, idari alanına doğrudan katılan **Aralık, Tuzluca** (Kars) ilçeleri ve ilçe statüsüne dönüştürülen **Karakoyunlu** (Iğdır /Kars) belediye teşkilatlı yerleşmesinin katılımı ile il teşkilatına kavuşturulmuştur.

İstanbul merkez ilçelerine bağlı mahalleler olan **Avcılar** (Küçükçekmece /İstanbul), **Bağcılar, Bahçelievler, Güngören** (Bakırköy /İstanbul)**, Tuzla** (Pendik /İstanbul) ve **Maltepe** (Kartal /İstanbul) ile **Sultanbeyli** (Kartal /İstanbul) belediye örgütlü köy yerleşmesi, bağlı oldukları ilçelerden ayrılarak ilçelere dönüştürülmüşlerdir. Bununla birlikte İzmir merkez ilçelerine bağlı mahalleler olan **Narlıdere**, **Güzelbahçe, Balçova, Gaziemir** (Konak /İzmir) ve

Çiğli (Karşıyaka /İzmir) İzmir il idari alanı içerisinde birer ilçeye dönüştürülmüşlerdir. Narlıdere ve Güzelbahçe mahalleleri birleşerek **Narlıbahçe** adını almıştır.

Buna göre 1992 yılı Mayıs ayı itibariyle Türkiye mülki idare taksimatı bünyesinde var olan il sayısı 76'ya çıkarken ilçe sayısı da 845 olmuştur.

* 27.12.1993 tarih ve 3949 sayılı kanunla:

Bolu İli'nin Cumaova ilçesinin adı **Cumayeri** olarak değiştirilirken, bu ilçenin **Gümüşova** belediye örgütlü mahallesinde ayrı bir ilçe teşkilatı kurulmuştur. Benzer şekilde İzmir İli'nin Narlıbahçe ilçesinin adı **Narlıdere** olarak değiştirilirken, bu ilçenin **Güzelbahçe** belediye örgütlü mahallesinde bir ilçe teşkilatı oluşturulmuştur. Bu kanun kapsamında ayrıca **Esenler** (Bayrampaşa /İstanbul) belediye örgütlü mahalle yerleşmesi de İstanbul merkez ilçeleri arasına katılmıştır. Böylece yeni kurulan üç ilçe ile ilçe sayımız 848 olmuştur.

* 06.06.1995 tarih ve 550 sayılı kanun hükmünde kararname ile:

Üç il ve sekiz ilçe kurulurken, beş ilçenin idari bağlılıkları değiştirilmiştir.

Karabük (Zonguldak) ilçesi, idari alanına doğrudan katılan **Eflâni, Safranbolu, Yenice** (Zonguldak), **Eskipazar** ve **Ovacık** (Çankırı) ilçeleri ile il teşkilatına kavuşturulmuştur.

Kilis (Gaziantep) ilçesi, ilçeye dönüştürülen **Elbeyli** (Oğuzeli /Gaziantep), **Polateli** ve **Musabeyli** (Kilis /Gaziantep) bucaklarının idari alanına katılımı ile il teşkilatına kavuşturulmuştur.

Yalova (İstanbul) ilçesi İstanbul il idari alanından ayrılarak, başlı başına bir il olurken; **Termal, Çiftlikköy** (Yalova /İstanbul) ve **Altınova** (Karamürsel /Kocaeli) belediye örgütlü yerleşmeleri ile **Çınarcık** (Yalova /İstanbul) ve **Armutlu** (Merkez /Bursa) bucakları ilçe teşkilatlarına dönüştürülmüşlerdir.

Böylece bu yılın haziran ayında il sayımız 79'a çıkarken, ilçe sayımız da 853 olmuştur.

* 24.10.1996 tarih ve 4200 sayılı kanunla;

Osmaniye (Adana) ilçesi, idari alanına doğrudan katılan **Bahçe, Düziçi, Kadirli** (Adana) ilçeleri ve ilçe statüsüne dönüştürülen **Toprakkale** (Osmaniye /Adana) Bucağı ile **Hasanbeyli** ve **Sumbas** belediye örgütlü köy yerleşmelerinin de katılımı ile il teşkilatına kavuştuğunda il sayımız 80'e, ilçe sayımız 855'e yükselmiştir.

* 02.08.1998 tarih ve 4377 sayılı kanunla:

Altınova (Kocaeli), **Termal**, **Çınarcık**, **Çiftlikköy** (İstanbul) ve **Armutlu** (Bursa) ilçelerinin idari bağlılıkları üzerinde değişiklik yapılarak doğrudan Yalova İli'ne bağlanmıştır.

* 03.12.1999 tarih ve 584 sayılı kanun hükmünde kararname ile:

Düzce (Bolu) ilçesi, doğrudan bünyesine aldığı **Akçakoca** (Bolu), **Cumayeri** (Bolu), **Gümüşova** (Bolu) ve **Yığılca** (Bolu) ilçeleri ile ilçe statüsüne dönüştürülen **Çilimli** (Düzce /Bolu), **Gölyaka** (Düzce /Bolu) ve **Kaynaşlı** (Düzce /Bolu) bucaklarının katılımıyla il teşkilatına kavuşturulmuştur. **Derince** (İzmit /Kocaeli) belediye örgütlü mahalle yerleşmesi ilçe

merkezi yapılarak, Kocaeli il idari alanındaki yerini almıştır. Böylece Türkiye'nin mülki idare yapısı içerisinde yer alan il sayısı 81 olurken, ilçe sayısı da 858'i bulmuştur.

2000 Sonrası Dönem:

* 20.06.2002 tarih ve 4764 sayılı kanunla:

İçel il idari alanının adı "**Mersin**" olarak değiştirilmiştir.

* 27.05.2004 tarih ve 5180 sayılı kanunla:

Sincanlı (Afyonkarahisar) İlçesi'nin adı "**Sinanpaşa**" olarak değiştirilmiştir.

* 06/01/2005 tarih ve 5285 sayılı kanunla:

Afyon il idari alanının adı "**Afyonkarahisar**" olarak değiştirildi.

* 24.03.2005 tarih, 5322 ve 5323 sayılı kanunlarla;

Kale (Antalya) İlçesi'nin adı "**Demre**", **Hadım** (Konya) İlçesi'nin adı da "**Hadim**" olarak değiştirilmiştir.

* 06.03.2008 tarih ve 5747 sayılı kanunla:

Kırk üç yeni ilçe kurulurken bir merkez ilçe teşkilatı feshedilerek mahalleye dönüştürülmüştür.

Pursaklar (Keçiören /Ankara), **Aksu**/Çalkaya, **Döşemealtı**, **Kepez**, **Konyaaltı**, **Muratpaşa** (Merkez /Antalya), **Bağlar**, **Kayapınar**, **Sur**, **Yenişehir** (Merkez /Diyarbakır), **Palandöken**, **Yakutiye** (Merkez /Erzurum), **Odunpazarı**, **Tepebaşı** (Merkez /Eskişehir), **Arnavutköy** (Beşiktaş /İstanbul), **Beylikdüzü** (Büyükçekmece /İstanbul), **Çekmeköy** (Ümraniye /İstanbul), **Esenyurt** (Avcılar /İstanbul), **İzmit**/Saraybahçe, **Başiskele**/Karşıyaka, **Çayırova**, **Dilovası**, **Kartepe**/Köseköy (Merkez /Kocaeli), **Darıca** (Gebze /Kocaeli), **Akdeniz**, **Mezitli, Toroslar, Yenişehir** (Merkez /Mersin), **Adapazarı**, **Arifiye**, **Erenler**, **Serdivan** (Merkez /Sakarya), **Atakum**, **Canik**, **İlkadım** (Merkez /Samsun) gibi yer aldıkları il idari alanlarının merkez ilçelere bağlı olan belediye örgütlü mahalleler, bağlı oldukları ilin merkez ilçesi olmuşlardır.

Sarıçam (Yüreğir /Adana), **Çukurova** (Seyhan /Adana), **Ataşehir** (Kadıköy /İstanbul), **Başakşehir** (K.Çekmece /İstanbul), **Sancaktepe** (Ümraniye /İstanbul), **Sultangazi** (Gaziosmanpaşa /İstanbul), **Bayraklı** (Karşıyaka /İzmir) ve **Karabağlar** (Konak /İzmir) gibi yer aldıkları il idari alanlarının merkez ilçelere bağlı olan mahalleler, belediye teşkilatları kurularak, bağlı oldukları ilin merkez ilçesi olmuşlardır.

Bununla birlikte **Eminönü** (İstanbul) merkez İlçesi'nin belediye ve ilçe teşkilatları feshedilerek Fatih (İstanbul) İlçesi belediye ve ilçe teşkilatına dâhil edilmiştir. Böylece daha önce merkez ilçe olarak sayılmış bulunan 8 ilçe hariç tutulursa Türkiye mülki idare bölümlerine 35 ilçe daha katılarak ilçe idari alanları sayısı 893'e ulaşmıştır.

Türkiye'de **Adana, Ankara, Antalya, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Mersin, Sakarya, Samsun, Bursa, Gaziantep, Konya** ve **Kayseri** illeri ile

Hatay İli isimleri hiçbir merkez ilçenin adını taşımamaktadır. Örneğin, Adana İli'nin merkezini ifade eden *Seyhan, Yüreğir, Çukurova* ve *Sarıçam* merkez ilçe sayısı birden fazla olduğu gibi, hiçbir merkez ilçenin adı Adana değildir. Buna karşın 64 il merkezindeki idari teşkilatlanmayı meydana getiren merkez ilçenin adı ile il idari alanının adı aynıdır. Örneğin, Osmaniye İli'nin merkezindeki idari teşkilatlanmayı meydana getiren merkez ilçenin adı da Osmaniye'dir. Hatay İlimiz ise Büyükşehir statüsünde olmamasına rağmen merkez ilçesi **Antakya** olduğundan, merkez ilçesinin adını taşımayan iller kategorisinde yer almaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de merkezi Büyükşehir statüsünde bulunan 16 il ile Hatay İlimizin isimlerini karşılayabilecek bir merkez ilçe olmadığından bu idari alanları sadece il statüsünde ve **"Merkez İlçesinin Adını Taşımayan İller"** kategorisinde değerlendirmek gerekmiştir. Bununla birlikte ismini karşılayan bir ilçeye sahip bulunan 64 ilimizi de il statüsünde ve **"Merkez İlçesinin Adını Taşıyan İller"** kategorisinde değerlendirerek ilçe sınıflandırması dışında bıraktığımızda daha objektif il ve ilçe sayıları elde edilebilmiştir. Buna göre 2009 yılında mevcut bulunan 957 merkez ve taşra ilçelerinden 64 adet **"Merkez İlçesinin Adını Taşıyan İller"** çıkartıldığında elde edilen **893** rakamı, mülki idare taksimatı bünyesinde ilçe olarak tanımlanabilecek alanları net bir şekilde ifade etmektedir. Söz konusu 64 ilçe ise yer aldıkları ilin merkezini teşkil ettiğinden, 64 il merkezi şeklinde tanımlanabilmektedir. Diğer 17 il ise toplam 101 merkez ilçeden teşekkül etmekte ve Antakya dışındakilerin il merkezliği tam olarak tanımlanamamaktadır.

Dolayısıyla yapmış olduğumuz kronolojik analiz neticesinde Türkiye'de mülki idare taksimatının tarihsel gelişimi ortaya konulmuş ve 2009 yılı itibariyle **81** il, **893** ilçe, **1529** bucak ve **35.869** köy idari alanı tespit edilmiştir. (TÜİK, 2009) (Tablo 3.11).

Tablo 3.11. Türkiye'de Mülki İdare Taksimatı (2009).

İl İdari Alanı			**İlçe İdari Alanı**			**Bucak İdari Alanı**					**Köy İdari Alanı**		
								Taşra Bucağı					
Toplam İl	Merkez İlçesinin Adını Taşımayan İl	Merkez İlçesinin Adını Taşıyan İl	Toplam İlçe	Merkez İlçe	Taşra İlçeleri	Toplam Bucak	Merkez Bucağı	Toplam	Belediyeli	Belediyesiz	Toplam	Köy/Kasaba Merkezli Belde	Köy
81	17	64	**893**	101	792	**1529**	902	627	287	340	**35869**	1693	34176

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, (2009)

Bucak idari alanları içerisindeki belediye örgütlü yerleşme sayısı **287**, köy idari alanları içerisinde yer alan belediye örgütlü yerleşme sayısı ise **1693**'tür. Böylece il ve ilçe merkezleri dışındaki belediye örgütlü yerleşme sayısı **1980**, il ve ilçe merkezleri ile birlikte toplam belediye örgütlü yerleşme sayısı ise **2937** ve Büyükşehir belediyeleri ile bu sayı **2953**'tür (TÜİK, 2009) (Tablo 3.11)**.**

Osmanlı yönetiminden miras kalan sancak sistemine dayalı mülki taksimat, il sistemine geçildiği 1924 yılında 74 il, 320 ilçe, 729 bucak ve yaklaşık 40.000 dolayında köyden

oluşmaktaydı. Görüldüğü gibi 85 yıllık süreçte önemli bir değişim yaşanmıştır. İl, ilçe, nahiye/bucak ve köy sayıları Cumhuriyetin ilanından günümüze *1924, 1926, 1928, 1929, 1930, 1932, 1933, 1934, 1935, 1937, 1938, 1939, 1943, 1944, 1945, 1946, 1948, 1952, 1953, 1954, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1963, 1967, 1968, 1982, 1983, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1995, 1996, 1998, 1999, 2002, 2004, 2005 ve 2008*'de olmak üzere 46 ayrı dönemde yayınlanan kanun ve kanun hükmünde kararnameler ile tam 63 kez değişikliğe uğramıştır.

Mülki idare düzeni içerisinde il ve ilçe sayıları sürekli artış gösterirken, bucak ve köy sayıları gitgide azalmıştır. İl sayısı 1933 yılında 57'ye kadar düşerken, 1999 yılında 81'e yükselmiştir. İlçe sayısı 1924 yılında 320 iken, 2009 yılında 893'e yükselmiştir. 1950'de 916 olan bucak sayısı, 2009 yılında 627'ye gerilerken, köy sayısı 1920'lerden günümüze yaklaşık 4500 kadar azalmıştır (Tablo 3.7).

Cumhuriyet öncesi dönemde açıkladığımız gibi bugünkü il teşkilat sisteminin temelini Osmanlı döneminin sancakları oluşturmuştur. Sancakların teşkilinden günümüze kadar geçen süre içersinde Türkiye, özellikle sosyoekonomik yapısında idari bölünmeyi da etkileyen önemli gelişmelere sahne olmuştur. Dünya'da endüstriyel üretim, ulaşım, iletişim ve diğer teknoloji alanlarında yaşanan gelişmeler ve Türkiye'deki yansımaları yaşantımızda zaman ve mekân kavramlarını alt üst etmiştir. Teknolojik gelişmeler ve şehirleşme ve sanayileşme hareketleri, özellikle kırsal alanların üretimi bırakmasına, şehirlere akın etmesine yol açmış, böylece bazı yerleşim birimleri daha erken ve hızlı bir şekilde gelişip büyürken, bazıları ekonomik ve sosyal boyutlarıyla önceki önemini kaybetmiştir. Günümüz şartları ve yaşamımızın hemen her alanında siyaset ve iktisat kıstasları her şeyin önüne geçmiştir. Dolayısıyla İl, ilçe ve belediye kurulması çalışmaları da bu "siyasi yarar sağlama" ve "ekonomiklik" çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Türkiye'de, son 15–20 yıllık süreçte, illerin sayısında hızlı bir artış görülmüştür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında 74 olan il sayısı 1933'te 57'ye düşmüş, 1957'de 67'ye çıkmış, 1989'dan sonra ise kademeli olarak artarak, bugün 81'e ulaşmıştır. Son yıllarda illerin sayısının giderek artırılması ise politikacıları kendi seçim çevreleri olan pek çok ilçeye il yapma sözü vermeye yöneltmiştir. Günümüz Türkiye'sinde halen güncel bir sorun, belirli bir nüfus büyüklüğüne ulasan ilçelerin il merkezi olma talepleridir. Bu araştırmanın temel problemi de bu durumun meydana getirdiği kavramsal belirsizlik, niteliksiz kentleşme, bölgeler arası dengesizlik ve standartsızlık olgusudur.

Ancak ifade ettiğimiz konular dikkate alınarak idari bölümlerimiz henüz yeni bir düzenlemeye tabi tutulamamış; sadece, bu konuda araştırma yapan akademisyenler ve çeşitli kuruluşlarca genel prensipler düzeyinde bazı görüşler ortaya atılmıştır. Yeni iller kurulmaması ve özellikle kalkınma gerekleri yönünden il sayısının mutlaka azaltılması, ulaşım yol ve araçlarındaki gelişmelerle kırsal alana en yakın hizmet birimi olma vasfını yitirmiş olan,

teşkilat, personel ve donanım eksiklikleri sebebiyle işlevini sürdüremez duruma gelmiş olan "bucak teşkilatı"nın tamamen kaldırılması tavsiye olunmuş ve bu hususa yakında çıkarılacak olan yasalarda yer verilmesi beklenmektedir. Esasen kalkınmanın gereği iyi bir planlamadan geçmektedir. Dolayısıyla bu çerçeveden bakıldığında en iyi planlama mülki taksimatta yapılacak olan yeni düzenlemeler olacaktır. Ancak bu sayede, adeta bir makinenin ayrı ayrı görevleri olan parçalarının bir araya getirilmesiyle çalışması sağlanabiliyorsa, idari alan planlama çalışmalarıyla mülki idare bölümleri gözden geçirilmedikçe, memleketin imkânlarını kullanmak ve topyekûn kalkınma mümkün olmayacaktır. Kimi yerler daha fazla, kimi yerler daha az yarar sağladıkça, bölgesel farklar çaresiz büyüyecek, nüfus dengesiz dağılacaktır.

"Halen İller İdaresi Genel Müdürlüğü bünyesinde Anayasada öngörülen kriterler çerçevesinde çeşitli kamu kuruluşlarının ihtiyaçlarına cevap verecek optimum il alanının ne olması gerektiğinin araştırılmasına devam edilmekte, il ve ilçelerin sahip olmaları gereken azami ve asgari nüfus miktarının, yüz ölçümünün gelir kaynaklarının, maliyetlerinin, sağlayacakları sosyoekonomik faydanın tespitine gayret edilmektedir. Her ne kadar mülki idare bölümlerinin teşkilini bir takım matematik ölçülere istinat ettirmek imkânsız ve aynı zamanda mahzurlu ise de, yeniden düzenleme çalışmaları sırasında bu normlardan yararlanmak mümkün olacaktır" (Altıparmak, 1999, http://www. illeridaresi.gov.tr/, 08.12.2009). Altıparmağın ifade ettiği il ve ilçelerin sahip olmaları gereken azami ve asgari ölçütler, sanırız bir kalıp olmasa gerek. Nitekim yeryüzünün bir yerden diğerine değişen karakteri her yerde aynı kalıba oturamaz. Örneğin, Doğu Anadolu'daki bir yerleşme planlaması ile Marmara Bölgesi'ndeki planlama arasında doğal, beşeri ve ekonomik bakımdan çok büyük farklılıklar vardır. Dolayısıyla mülki idareye yönelik planlamalarda ölçütler belirlenirken, bölgesel farklılıklar gözetilmelidir. Bunun için mekân-insan ilişkisinin lokal ve bölgesel çapta, ancak birbirinden bağımsız değil, etkileşimli olacak şekilde etüt edilerek coğrafi metotlarla analiz edilmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Nihayet, "iller için şu standartlar, ilçeler için bu standartlar geçerlidir", gibi kalıplar oluşturarak bir memleketin mülki taksimatının yapılması mümkün olsa da, başarılı olamayacağı kanaatindeyiz. Bu şekilde sorun çeşitli çevreler tarafından tartışılmaya devam edecektir.

3.2. Türkiye'de Mülki İdare Alanlarının Belirlenmesi İle İlgili Çalışmalar:

3.2.1. Kanuni Çerçeve:

Türkiye'de mülki idare alanlarının belirlenmesi ve düzenlenmesi hususunda pratikte dikkate alınan üç temel kıstas vardır. Bunlardan ilki merkez olan yerleşmede belediye örgütünün kurulu olup olmadığı, ikincisi nüfus kıstası ve son olarak yerleşmeler arası ulaşım mesafelerinin ne kadar olduğudur. Bu uygulamaların yasal çerçevesini başta Türkiye

Cumhuriyeti Anayasası olmak üzere, İl İdaresi Kanunu, Köy Kanunu ve Belediye Kanunu belirlemektedir.

07.11.1982 tarih ve 2709 sayılı **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**'nın 126. ve 127 maddeleri gereğince 10.06.1949 tarih ve 5442 sayılı **İl İdaresi Kanunu,** Türkiye'nin mülki idare taksimatı bakımından illere; illerin ilçelere ve ilçelerin de bucaklara bölündüğünü (TBMM, 1949, Madde:1), il ve ilçe kurulması, kaldırılması, merkezlerinin belirtilmesi, adlarının değiştirilmesi ve bir ilçenin başka bir il'e bağlanması ile ilgili hususların kanunla; bucak kurulması, kaldırılması, merkezinin belirtilmesi, il ilçe ve bucak sınırlarının ve bucak adlarının değiştirilmesi ve bir köyün/kasabanın veya bucağın başka bir il ve ilçeye bağlanması gibi hususların İçişleri Bakanlığı'nın kararı ve Cumhurbaşkanının onayıyla; köy kurulması veya yerinin değiştirilmesi gibi hususların Bayındırlık ve Sağlık Bakanlıklarının görüşü alınarak; yerine getirileceğini hükme bağlamıştır. Bununla birlikte köy ve kasabaların aynı ilçe içinde bir bucaktan başka bir bucağa bağlanması, köy adlarının değiştirilmesi, köylerin birleştirilmesi ve ayrılması, bir köy, mahalle veya semtin o köyden ayrılıp başka bir köy ile birleştirilmesi gibi hususlar ise İçişleri Bakanlığının onayı ile yapılmaktadır (TBMM, 1949, Madde:2).

İlçe kurulmasında ve kaldırılmasında, bir ilçenin başka bir ile bağlanmasında ve merkezinin belirtilmesinde, sınırlarının değiştirilmesinde ilgili illerin idare heyetleriyle genel meclislerinin de görüşleri alınmaktadır. Ancak; Türkçe olmayan ve karışıklığa meydan veren köy adları, ilgili İl Daimi Encümeninin görüşü alındıktan sonra, en kısa zamanda İçişleri Bakanlığı'nca değiştirilmektedir. İllere, ilçelere ve bucaklara merkez yapılan şehir, kasaba veya köylerin adları verildiği gibi bunların coğrafi veya tarihi bir unvanı olduğu takdirde bu unvan da isim olarak verilebilmektedir (TBMM, 1949, Madde:2).

18.03.1924 tarih ve 442 sayılı **Köy Kanunu,** bir yerin köy mü, kasaba mı yoksa şehir mi olduğunu nüfus kıstasına bağlamıştır. Ayrıca belediye örgütü bulunan idari alanları, nüfusları 2000'in altında da olsa hiçbir kıstas dikkate alınmaksızın kasaba kabul etmiştir (TBMM, 1924, Madde:1).

03.04.1930 tarih ve 1580 sayılı **Belediye Kanunu,** bir köyün veya yerleşim sahaları arasında merkez tayin edilecek yere en fazla 500 metre mesafesi bulunan birkaç köyün veya köylerle köy kısımlarının ya da çeşitli köy bağlılarının birleşerek belediye kurabilmeleri ve bir beldenin bazı kısımlarının ayrılarak ayrı bir belde haline gelmesi için toplam nüfuslarının 2000'den az olmaması; bir beldenin tamamının diğer bir belde ile birleşmesi, bir beldenin bazı kısımlarının gelişerek komşu bir beldenin sınırları içine girmesi, köylerin ya da köy kısımlarının bir belde sınırı içine dâhil olması gibi hallerde ise nüfus şartı aranmayacağı gibi beledi hizmetlerin en iyi şekilde sunulabilmesi için imkânlar ölçüsünde yerleşmeler arasındaki mesafenin 2.500 metreye çıkarılabileceği (TBMM, 1930 a, Madde:7); 03.07.2005 tarih ve 5393 sayılı **Belediye Kanunu** ise bir yerde belediye kurulabilmesi için nüfusunun 5000'den az

olmaması gerektiğini, birbirine 5 kilometreden yakın olan iki merkezden birinde belediye kurulamayacağını, köylerin veya çeşitli köy bağlılarının birleşerek belediye kurabilmeleri için tayin edilecek yerleşim yerine en çok 5 kilometre mesafede bulunması ve nüfusları toplamının 5000'den az olmaması gerektiğini hükme bağlamıştır (TBMM, 2005 f, Madde:4). Dolayısıyla eski ya da yeni Belediye Kanunu'na göre belediye kuruluşu için elzem olan öncelikle **nüfus** ve yerleşmeler arasındaki **mesafe**dir.

Yeni Belediye Kanunu'nun 4. maddesinin alt komisyonlarca görüşülmesi esnasında, madde üzerinde iki farklı görüş ileri sürülmüştür. İlk görüşe göre, belediye örgütlü yerleşme sayısının artması şehirleşmeyi ve dolayısıyla sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmayı hızlandıracaktır. En alt merkezi yerlerde belediye örgütünün bulunması, bu yerleşmelerin coğrafi anlamda köy olmaktan çıkmasına kasaba ve şehir haline gelmesine yol açacaktır. Buna göre en az 2000 nüfuslu merkezi yerlerde belediye örgütünün bulunması şehirleşme ve kalkınma bakımından faydalıdır. 2000–5000 kişi arasında nüfusa sahip bu tür merkezi yerlerde hizmet maliyetinin yüksek olması nedeniyle hizmet üretilememesinin önüne "alan yönetimi" kavramı ile geçilebilir. Belirli bir alandaki az nüfuslu belediye örgütlü yerleşmelerin zorunlu birlikler yoluyla birleştirilmeleri ve hizmet üretmeleri, hem hizmetin üretilmesini olanaklı kılacak hem de şehirleşme hızlanmış olacaktır. Örneğin Türkiye'nin idarî yapısının esin kaynağı olan Fransa'da 35.000 belediye bulunmaktadır ve alan yönetimi sayesinde hizmet üretiminde aksama olmamaktadır. Oysa ülkemizde Büyükşehir belediyeleri hariç toplam belediye sayısı 2937'dir ve sorun alan yönetimi olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle belediye kurabilmek için gereken asgari 2000 nüfusun 5000'e yükseltilmesi sakıncalıdır.

İkinci görüşe göre ise nüfusu 5000'in altında olan belediye örgütlü yerleşmelerde hiçbir hizmet üretilmemekte ve merkezi idare tarafından bu belediyelere sağlanan kaynaklar, sadece cari giderlerin karşılanmasında kullanılmakta ve bu kaynaklar yeterli olmadığından yine bu belediyeler hizmet karşılığı olmadan borçlanmaktadırlar. Bu da ülke kaynaklarının ziyan olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle merkezi özellikli yerleşmelerde belediye kurulma koşulunun 7500 nüfus ve hatta 10.000 olmasında yarar vardır. Ancak bu aşamada nüfus koşulunu bu kadar yükseltmenin yaratacağı sakıncalar dikkate alınarak, 2000 nüfusu 5000'e yükseltmek yeterli olacaktır. Öte yandan, halen görüşülmekte olan İl Özel İdaresi Kanunu Tasarısı'nda, köyler arasında zorunlu birlikler kurulması öngörülmüştür ve il özel idaresinin yönetiminde köyler arasında birlik kurulması yoluyla alan yönetimi kavramı uygulanmış bulunmaktadır (http://yerelnet.org.tr/genel/yerelgundem, 24.03.2006).

Nihayette ikinci görüş üzerinde fikir birliğine varılarak, 5000 nüfus kıstası kasaba için nüfusun alt sınırı olarak yasallaşmıştır.

3.2.2. Kanun ve Kanun Hükmünde Kararname Teklifleri ve Gerekçeleri

1989–2008 yılları arasında geçen 20 yıllık süreçte 230 idari alanın mülki idare statüsü değişirken, 44 idari alanın mevcut durumları yeniden düzenlenerek idari bağlılıkları değiştirilmiştir. Böylece söz konusu yıllar arasında Türkiye mülki idare taksimatında toplam 274 değişiklik ve düzenleme yapılmıştır. İdari statüsü değiştirilen 230 idari alanın 214'ü TBMM'de görüşülerek hükme bağlanan "Kanunlar", 16'sı ise Bakanlar Kurulunda görüşülerek hükme bağlanan "Kanun Hükmünde Kararnameler" yoluyla il ve ilçe yapılmış ya da ilçe teşkilatı lağvedilerek mahalleye dönüştürülmüştür.

1989–2008 yılları arasında 15 ilçe, 109 bucak, 19 semt/mahalle, 71 belde ve 16 köy/kasaba'nın idari statüleri feshedilerek; 14 il, 215 ilçe ve 1 semt/mahalle muhtarlığı oluşturulmuştur (Tablo 3.12).

Tablo 3.12. 1989–2008 Yılları Arasında Türkiye'nin Mülki İdare Taksimatında Meydana Gelen Değişiklik ve Düzenlemeler

Kanun ve Kanun Hükmünde Kararname		Yeni Kurulan			İdari Statüsü Kaldırılan					Başka İle Bağlanan İlçe
No	Tarihi	İl	İlçe	Semt/ Mahalle	İlçe	Bucak	Semt/ Mahalle	Belediyeli Kasaba/Köy	Belediyesiz Kasaba/Köy	
3578	15.06.1989	4	5	-	4	4	-	1	-	6
3644	09.05.1990	-	130	-	-	89	1	24	16	-
3647	16.05.1990	2	5	-	2	5	-	-	-	10
3760	28.08.1991	1	1	-	1	1	-	-	-	3
3806	27.05.1992	2	13	-	2	1	10	2	-	6
3949	27.12.1993	-	3	-	-	-	-	3	-	2
550 KHK	03.06.1995	3	8	-	3	5	-	3	-	5
4200	24.10.1996	1	3	-	1	1	-	2	-	3
4377	02.08.1998	-	-	-	-	-	-	-	-	5
584 KHK	03.12.1999	1	4	-	1	3	-	1	-	4
5747	06.03.2008	-	43	1	1	-	8	35	-	-
Toplam		**14**	**215**	**1**	**15**	**109**	**19**	**71**	**16**	**44**

20.06.2002 tarih ve 4764 sayılı kanunla İçel İli'nin adı **Mersin**, 27.05.2004 tarih ve 5180 sayılı kanunla Afyon İli Sincanlı İlçesi'nin adı **Sinanpaşa**, 24.03.2005 tarih ve 5322 sayılı kanunla Antalya İli Kale İlçesi'nin adı **Denre** ve 5323 sayılı kanunla da Konya İli Hadım ilçesi'nin adı **Hadim** olarak değiştirilmiştir.

Eminönü, 1930 yılına kadar İstanbul'un Bakırköy İlçesi'ne bağlı belediyelik bir yerleşme iken 01.09.1930 gün ve 1612 sayılı kanunla İstanbul'un 35. semt ilçesi olmuştur. İlçe, 5747 sayılı *"Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"*un 2. maddesinin 2. fıkrası gereğince hem belediye tüzel kişiliği, hem de ilçe idaresi kaldırılarak 06.03.2008 tarihinde Fatih İlçesi'ne mahalle olarak bağlanmıştır (TBMM, 2008 a, Madde: 2). Aynı kanun kapsamında İzmit Büyükşehir Belediyesi'nin Adı **Kocaeli Büyükşehir Belediyesi**, Adapazarı Büyükşehir Belediyesi'nin adı da **Sakarya Büyükşehir Belediyesi** olarak değiştirilmiştir.

Son olarak 16.04.2008 tarih ve 5753 sayılı kanunla Artvin İli **Yusufeli İlçe Merkezi**, Çoruh Nehri üzerine yapılması planlanan "Yusufeli Barajı" nedeniyle yerleşim yerini değiştirmek durumunda kalmıştır. İlçe merkezi, nakline kadar geçecek süre içinde halen bulunduğu yerde hukukî varlığını sürdürebilecek, yeni yerleşim alanına hukuken taşındıktan sonra, Yusufeli Belediyesi hukukî varlığını yeni yerleşim yerinde sürdürebilecektir. Çoruh Nehri`nde inşa edilecek olan Yusufeli Barajı sebebiyle, Yusufeli Barajı rezervuar alanından, 1 ilçe merkezi ve 3 köy içindeki 23 mahallede yaşayan yaklaşık 7000 kişi tamamen, 14 köyün 29 mahallesinde yaşayan yaklaşık 9.000 kişi ise kısmen olmak üzere bu durumdan olumsuz etkilenecektir.

3.2.2.1. 1989–1999 Yılları Arasında İl Olan İlçe İdari Alanlarına İlişkin Kanun Teklifleri ve Gerekçeleri

1989–1999 yılları arasında **Aksaray** (Niğde), **Bayburt** (Gümüşhane), **Karaman** (Konya), **Kırıkkale** (Ankara), **Batman** (Siirt), **Şırnak** (Siirt), **Bartın** (Zonguldak), **Ardahan** (Kars), **Iğdır** (Kars), **Yalova** (İstanbul), **Karabük** (Zonguldak), **Kilis** (Gaziantep), **Osmaniye** (Adana) ve **Düzce** (Bolu) ilçeleri ilgili kanun ve kanun hükmünde kararnameler gereğince il idari alanlarına dönüştürülmüşlerdir.

Aksaray, **Bayburt, Karaman ve Kırıkkale**'nin ve il idari alanlarının merkezi olması ile ilgili 15.06.1989 tarih ve 3578 sayılı *"Dört İl ve Beş İlçe Kurulması Hakkında Kanun",* 21.06.1989 tarih ve 20202 sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun temel gerekçeleri arasında sosyokültürel bakımdan gelişmiş ve bulundukları bölgelerin cazibe merkezi haline gelmiş ilçe merkezlerinin il statüsüne kavuşturulması gerektiği şeklinde görüşler yer almaktadır (TBMM, 1989).

Buna göre:

***Aksaray** (Niğde) İlçe Merkezi'nin önemli karayollarının kesişme noktası üzerinde bulunması, önemli ticarî, sanayi ve tarımsal gelişmelerin merkezi durumunda olması, turizm değerleri ve nüfus büyüklüğü açısından da önemli bir potansiyele sahip olmasıyla hızlı bir şehirleşme ve büyüme gösteren bir yerleşme özelliği göstermesinden ilçe statüsünde yönetilmesinin zor olacağı gerekçesiyle;

* **Bayburt** (Gümüşhane) İlçe Merkezi'nin tarihî geçmişi ve coğrafi konumu itibariyle çevresinin merkezi yeri durumunda olması ve sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan zayıf ve gelişme imkânları kıt olan bölgenin kalkınmasını sağlamak gerekçesiyle;

* **Karaman** (Konya) İlçe Merkezi ise, çeşitli ekonomik sektörler ve turizm yönünden önem arz eden, tarihî geçmişi ile özel bir yeri olan bir yerleşim merkezi olması ve Konya ilinin çok geniş alanlara yayılması nedeniyle kamu hizmetlerinin daha etkin sunulabilmesi gerekçesiyle;

* Bir sanayi ve ticaret merkezi haline gelmiş olan **Kırıkkale** (Ankara) İlçe Merkezi'nin sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimini daha rasyonel bir şekilde yönlendirmek, emniyet ve asayişi istenen şekilde sağlayabilmek gerekçesiyle il merkezi yapılmalarına karar verilmiştir (Kılınç, 2006, s.148) (Tablo 3.13).

Tablo 3.13. Türkiye'de 1989–1999 Yılları Arasında İl Teşkilatı Kurulan İlçe Merkezleri ve Gerekçeleri

Merkez	İli	Tarih	Kanun No	GEREKÇE							
				Coğrafi Konum	Nüfus Miktarı ile Yoğunluğu	Nüfus Göçü	Ekonomik Gelişmişlik	Ekonomik Gelişmemişlik	Tarihi Geçmiş	Asayiş ve Güvenlik	Doğal Afet
Aksaray	Niğde	15.06.1989	3578	X			X				
Bayburt	Gümüşhane							X	X		
Karaman	Konya			X					X		
Kırıkkale	Ankara						X				
Batman	Siirt	16.05.1990	3647		X		X			X	
Şırnak	Siirt							X		X	
Bartın	Zonguldak	28.08.1991	3760				X				
Ardahan	Kars	27.05.1992	3806			X		X			
Iğdır	Kars			X			X				
Yalova	İstanbul	03.06.1995	550 KHK	X	X						
Karabük	Zonguldak				X		X				
Kilis	Gaziantep					X					
Osmaniye	Adana	24.10.1996	4200	X	X					X	
Düzce	Bolu	03.12.1999	584 KHK								X

Kaynak: TBMM, İlgili Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerin Gerekçeleri

Batman ve **Şırnak**'ın il idari alanlarının merkezi olması ile ilgili 16.05.1990 tarih ve 3647 sayılı *"İki İl ile Beş İlçe Kurulması Hakkında Kanun",* 18.05.1990 tarih ve 20522 sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun gerekçeleri arasında Hakkâri, Mardin ve Siirt illerine bağlı kimi yerleşim birimlerinde bölgenin yüzey şekilleri ve iklim şartlarından kaynaklanan olumsuzluklar nedeniyle, kamu hizmetlerinin aksaması yatmaktadır (TBMM,1990).

Buna göre:

* Daha ziyade petrole dayalı sektörlerde ve yan hizmet tesislerinde yatırımların yapıldığı **Batman** (Siirt) ilçe merkezinin ekonomik ve sosyal gelişiminin daha planlı yürütülmesi, hizmetlerin daha etkin ve verimli bir şekilde sunulması, emniyet ve asayişin sağlanması gibi nedenlerle il merkezi yapılması kararlaştırılmıştır.

* **Şırnak** (Siirt) ilçe merkezinin, emniyet ve asayiş bakımından önem arz eden, ekonomik ve sosyal yönden problemli olan ve doğal coğrafî şartların kamu hizmetlerinin yürütülmesini aksattığı bir bölgede bulunması, emniyet ve asayişin ve bölgenin sosyoekonomik gelişmesinin sağlanması gerekçeleriyle il merkezi yapılmasına karar verilmiştir (Kılınç, 2006, s.148).

Bartın'ın bir il idari alanın merkezi olması ile ilgili 28.08.1991 tarih ve 3760 sayılı *"Bartın İlinin Kurulması Hakkında Kanun",* 07.09.1991 tarih ve 20984 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun gerekçesinde, Bartın (Zonguldak) İlçe Merkezi'nin özellikle sanayi ve turizm alanında gösterdiği gelişmelerle genişçe bir çevrenin merkezi

durumuna gelmesi ve buralara daha etkin ve verimli olacak şekilde hizmetlerin götürülmesi gerekçeleriyle il merkezi yapıldığı belirtilmektedir (TBMM, 1991; Kılınç, 2006, s.149).

Ardahan ve **Iğdır**'ın kurulacak il idari alanlarının merkezi olması ile ilgili 27.05.1992 tarih ve 3806 sayılı *"On üç İlçe ve İki İl Kurulması Hakkında Kanun"* 03.06.1992 tarih ve 21247 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanuna temel olan gerekçeler arasında Ardahan ilçesinin sürekli olarak dış göç nedeniyle nüfus kaybetmesi, ekonomik anlamda hayvancılıktan başka önemli bir gelir kaynağı bulunmaması ve coğrafî konumu açısından sınır ticareti yapılmasına imkân vermesi;

Iğdır İlçesi'nin ise yeni faaliyete geçirilen sulama ağı ile ekonomik anlamda önemli bir gelişme kaydetmesi ve Kars İli'nin geniş bir bölgeyi kaplaması gibi nedenler sayılmıştır (TBMM,1992; Kılınç, 2006, s.149).

Yalova, Karabük ve Kilis'in kurulacak il idari alanlarının merkezi yerleri olmaları ile ilgili 03.06.1995 tarih ve 550 sayılı *"Sekiz İlçe ve Üç İl Kurulması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname",* 06.06.1995 tarih ve 22305 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kanunun gerekçeleri arasında, **Yalova** (İstanbul) ilçe merkezi, coğrafî açıdan İstanbul ile karayolu bağlantısı olmaması, turizm merkezi haline gelmesi ve nüfus yoğunluğu açısından özellikle yaz aylarında ilçe statüsünde yönetilmesinde zorluklar doğması;

Karabük (Zonguldak) ilçe merkezinin Kardemir Demir-Çelik Tesisleri ve yan sanayi kollarının ve nüfus yoğunluğunun artması nedeniyle ilçe statüsünde hizmetlerde aksama görülmesi;

Kilis (Gaziantep) ilçe merkezinin büyük illere göç vermesi, il olması halinde bölgede issizliğin azalmasının ve yatırımların artmasının öngörülmesi gelmektedir (Bakanlar Kurulu Kararı, 1995; Kılınç, 2006, s.149).

Osmaniye'nin kurulacak il idari alanının merkezi olması ile ilgili 24.10.1996 tarih ve 4200 sayılı *"Üç İlçe ve Bir il Kurulması Hakkında Kanun"* 28.10.1996 tarih ve 22801 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun gerekçeleri arasında **Osmaniye** (Adana) ilçe merkezinin coğrafî açıdan komşu il merkezlerine uzak olması, ekonomik anlamda özellikle tarım ve ticarette gelişme göstermesi, nüfus yoğunluğunun fazla olması ve güvenlik kuvvetlerinin bölgedeki etkinliğinin daha da artırılması sayılmıştır (TBMM,1996, Kılınç, 2006, s.149).

Düzce'nin kurulacak il idari alanının merkezi olması ile ilgili 03.12.1999 tarih ve 584 sayılı *"Bir İl ve İki İlçe Kurulması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname"* 09.12.1999 tarih ve 23901 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kararnamede esas olan Düzce (Bolu) İlçe Merkezi'nin il yapılma gerekçelerinin başında 17.08.1999 ve 12.11.1999 tarihlerinde Marmara Bölgesi'nde meydana gelen ve çok büyük can ve mal kaybına yol açan

depremlerin yaralarının bir an önce sarılması, bu bölgelerde kamu hizmetlerinin en seri şekilde götürülebilmesi ve yöredeki ekonomik ve sosyal gelişmenin hızlandırılabilmesi gelmektedir (Bakanlar Kurulu, 1999, Kılınç, 2006, s.150).

Görüldüğü gibi, Anayasa'nın 126. maddesine dayandırılarak yapılan mülki idare yapısındaki değişikliklerde özellikle iller için başta **ekonomik gelişmişlik durumu** olmak üzere **coğrafî konum**, **nüfus miktarı** ve **yoğunluğu**, **tarihî geçmiş**, **nüfus göçleri**, **asayiş ve güvenlik durumu** ve **doğal afetler** gibi gerekçeler nedeniyle "kamu hizmetlerinin daha etkin ve verimli sağlanabilmesi" esas teşkil etmektedir (Tablo 3.13).

3.2.2.2. 1991 Yılında Sumbas Adıyla Birleştirilerek Belediye Tüzel Kişiliği Kazandırılmış Döğenli ve Karaömerli (Kadirli) Köylerine İlişkin Teklifler, Kararlar ve Gerekçeleri

03.04.1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu hükümlerine göre Adana valiliğine sunulmak üzere; Döğenli ve Karaömerli köyleri İhtiyar Meclisleri'nin 15.10.1989 tarihindeki toplantılarında aldıkları birleşme konusuyla ilgili 2 ve 4 numaralı kararlar, Kadirli İlçe Seçim Kurulu tarafından köylerde yapılan referandum neticesinde elde edilen toplam 36 ret oyuna karşılık verilen 691 evet oyu ve köylerin birleştirilmesi isteğini çeşitli gerekçelerle onaylayan bir bilirkişi raporundan oluşan bir dosya tahsis edilmiştir.

29.01.1990 tarihinde mahallinde yapılan incelemeleri gerekçeleriyle birlikte açıklayan bilirkişi raporu, Harita Kadastro Teknikeri Yavuz ÖZTÜRK imzasını taşımaktadır. Gerekçeli raporda özellikle vurgulanan ve İl Genel Meclisi karar tutanağında da yer verilen gerekçeler arasında**; *"1- Köylerin toplam hane sayıları (300'e yakın hane), nüfusu (2500'ün üzerinde), 2- Belediyelik olması halinde gelirlerinin giderlerini karşılayabilecek düzeyde olması, sahip olduğu ekonomik potansiyeli ile devlete yük oluşturmayacağı, 3- En yakın ilçe merkezine olan uzaklığının fazla olması"*** gibi detaylar yer almaktadır (**EK VIII**).

09.04.1990 gün ve 1894 sayılı teklif yazısı ve 03.05.1990 tarihli gündem dışı müşterek önerge, oy birliğiyle 03.05.1990 tarihinde toplanan Adana Valiliği İl Genel Meclisi Toplantısı'nın 4. gündem maddesine alınmıştır. Sunulan teklif ve müşterek önerge doğrultusunda "Sumbas Belediyesi" adı altında müstakil bir belediye kurulması oy birliğiyle kabul edilmiş (**EK IX)** ve karar dosyasının Valilik makamına sunulmasına karar verilmiştir (**EK X**). Bu meclis kararı, Valilik değerlendirmesi ile İçişleri Bakanlığı'na gönderilmiş, Bakanlığın 11.12.1991 tarih ve 91–39011 numaralı kararı ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile Sumbas belediye teşkilatına kavuşturulmuştur **(EK XI**).

Adana Valiliği İl Genel Meclisi Toplantısı'nın 4. gündem maddesine alınan teklif ve müşterek önerge üzerinde lehte konuşma yapan İl Genel Meclisi Üyesi Seyfi GÜVEL'in Sumbas'ta belediye kurulması için öne sürdüğü gerekçeler:

1. Döğenli ve Karaömerli köylerinin bitişik konumda olması nedeniyle yol, su ve kanalizasyon yapımının fazla maliyetli olmayacağı,

2. Söz konusu köylerin merkezi bir konumda olması,

3. 1500'lü yıllardan 1839'a kadar "Sumbas nahiyesi", 1839-1865 yılları arasında "Sumbas Kazası" ve 1865 sonrasında tekrar "Sumbas Nahiyesi" olması nedeniyle tarih boyu önem arz etmesidir.

3.2.2.3. Sumbas Belediye Örgütlü Yerleşmesinin 1996 Yılında İlçe Olması İle İlgili Kanun Teklif ve Gerekçeleri

Osmaniye Belediye Başkanı Musa ŞAHİN'in bir trafik kazası sonucu vefatı üzerine Osmaniye'de yerel seçim gündeme gelmiş ve nihayet bu durum siyasilerin dikkatini çekmiştir. Partililer, Osmaniye'nin il olması ile ilgili TBMM'ne ardı ardına kanun teklifleri sunarak, seçime yatırım yapmaya yarışına girmişlerdir. Söz konusu kanun teklifleri:

1. *Doğru Yol Partisi* Adana Milletvekili Mehmet Halit DAĞLI ve 7 arkadaşının 2/446 esas nolu *"Toprakkale Adıyla Bir İlçe ve Osmaniye Adıyla Bir İl Kurulması Hakkında"* kanun teklifleri (**EK XII).**

2. Refah Partisi Grup Başkanvekili Sivas Milletvekili Temel KARAMOLLAOĞLU ve 4 arkadaşının *2/457* esas nolu *"Toprakkale Adıyla Bir İlçe ve Osmaniye Adıyla Bir İl Kurulması Hakkında"* kanun teklifleri (**EK XIII).**

3. Sivas Bağımsız Milletvekili Muhsin YAZICIOĞLU ve 6 arkadaşının *2/401* esas nolu *"Adana İli Osmaniye İlçesinin İl Olması Hakkında"* kanun teklifleri (**EK XIV).**

4. Cumhuriyet Halk Partisi Adana Milletvekili Erol ÇEVİKÇE'nin, *2/439* esas nolu *"Bir İl Kurulması Hakkında"* kanun teklifi (**EK XV).**

5. Anavatan Partisi Adana Milletvekili Uğur Aksöz ve 6 Arkadaşının *2/447* esas nolu *"Bir İlçe ve Bir İl Kurulması Hakkında"* kanun teklifleri (**EK XVI).**

Çeşitli siyasi partilere mensup milletvekillerince adeta ardı ardına verilen bu kanun teklifleri İç İşleri Komisyonu ile Plan ve Bütçe Komisyonu'nda görüşülerek raporlaştırılmıştır **(EK XVII ve XVIII).**

Kanun teklifleri ve gerekçeleri milletvekilleri tarafından hazırlanırken, konu komisyonlarda görüşülürken ve komisyon raporları yazılırken **Osmaniye, Toprakkale, Cevdetiye ve Kırmıtlı** dışında **Andırın** ve **Erzin'**in gibi merkezlerin adı geçmesine rağmen Sumbas kelimesi tek bir cümle içinde dahi yer almamaktadır. Anlaşılan, mesele TBMM'de görüşülmeden Sumbas'ın ilçe olmasına yönelik bir teklif söz konusu olmamıştır. Ancak ne hikmetse Andırın ve Erzin'in Osmaniye'ye bağlanması meselesi ile Cevdetiye ve Kırmıtlı'nın ilçe olma heves ve talepleri reddedilerek, Sumbas ve Hasanbeyli belediye örgütlü yer-

leşmelerinin ilçe statüsüne alınmasına karar verilmiştir. Bu konuyla ilgili mecliste geçen konuşmaklara kulak vermekte fayda vardır. Buna göre:

Dönemin Adana Milletvekili ve Orman Bakanı olan Mehmet Halit Dağlı, Türkiye'de idari alanların belirlenmesinde kullanılan kıstasları TBMM'nin 23.10.1996 tarihli 11. Birleşimi sırasında *"evvela **coğrafî durum**, akabinde **ekonomik durum**, **kamu hizmetlerinin gerekleri**, **nüfus**, **ayrılacak ili ne yönde etkilediği**, **eski yıllardaki statüsü** ve **halkın talepleridir**"* şeklinde açıklamaktadır. Buna göre denilebilir ki, Sumbas'ın ilçe merkezi olarak belirlenmesinde başta siyasi faktörler olmak üzere, coğrafî konumu, ekonomik özellikleri, kamu hizmetlerinin gerekleri, nüfusu, ayrılacağı Adana ili ve Kadirli İlçesi'ni nasıl etkilediği, geçmiş yıllardaki idari statüsü ve yöre halkının talepleri dikkate alınmıştır. Bu kıstaslar elbette T.C. 1982 Anayasası, 1580 Sayılı Belediye Kanunu ve 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu'na uygunluk göstermektedir. Ancak Sumbas'ın önce belediyelik, daha sonra mülki idare yapısı içerisinde ilçe merkezi kademesine yükseltilmesinde; coğrafi konumu, tarihi, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri bir yana daha çok siyasi müdahalelerin etkili olduğunu görmekteyiz. Nitekim kanun tekliflerinde Osmaniye'nin il, Toprakkale, Cevdetiye ve Kırmıtlı'nın ilçe merkezi olmasına yönelik taleplerin yanında Sumbas'ın adı hiç geçmemektedir. Nasıl olmuştur da, tekliflerde bile yer almayan bir yerin gerekçesi olmaksızın ilçe merkezi olmasına karar verilmiştir?

Bununla birlikte Sumbas'ın belediyelik bir yerleşme olarak ilan edildiği 11.12.1991 tarihi ile ilçe merkezi ilan edildiği 24.10.1996 tarihlerinde yaşanan gelişmelerin vakti/saati gelecek türden gelişmeler olduğu kanaatinde değiliz. Nitekim 20.10.1991 ve 24.12.1995 tarihlerinde yapılan Milletvekili Genel Seçimleri ve bu seçimlere yönelik siyasi partilerin izlediği oy toplama politikaları ve iktidar mücadeleleri ile Sumbas'ın belde ve ilçe merkezi olmasını isteyenlerin menfaatlerinin aynı dönemde çakışması pek tesadüf olmasa gerek.

Anavatan Partisi Konya Milletvekili Mehmet Keçeciler, *"Kırmıtlı ve Cevdetiye, komisyonlarda görüşülmüş, kabul edilmiş, ilçe olarak, bağlı köyleri olarak bu teklife dercedilmiş; Komisyondan Genel Kurula getirilmiş. Burada bir önerge veriyoruz, diyoruz ki "Kırmıtlı ile Cevdetiye çıkarılsın, ilçe olmasın; yerine, Hasanbeyli ile Sumbas olsun." Hasanbeyli ile Sumbas da olsun; Osmaniye'nin 7 ilçesi olacağına 9 ilçesi olsun, fark etmez. Cevdetiye'nin Belediye Başkanı ANAP'lı diye, getirip burada göz göre göre çıkarıyorsunuz. Cevdetiye, Bahçe'den bölünecek diye göz göre göre çıkarıyorsunuz. Kırmıtlı'yı çıkarıyorsunuz.... Hasanbeyli ile Sumbas'ı da ilave edin; ama Komisyondan gelen bu teklifi, burada tepetaklak getirecek tarzda lütfen değiştirmeyin"* (TBMM, 1996, Tutanak Dergisi, 11. Birleşim).

Refah Partisi Kayseri Milletvekili Salih Kapusuz, Cevdetiye ve Kırmıtlı yerine neden Hasanbeyli ve Sumbas'ın tercih edildiğini konuşması sırasında şu şekilde açıklamaktadır *"Şimdi, düşünebiliyor musunuz; üç yeni ilçe kuruyorsunuz, aralarındaki mesafe 4 kilometre. Bir yerlerde bir yanlışlık yapılmışsa bunu, genel kurulun düzeltmiş olması gerekir. ...olayın, siyasî*

hiçbir boyutu yoktur; sadece, yapılan kanunî düzenlemenin uygun olması çabası vardır. Şu anda Sumbas'ın ilçe olmasına karşı çıkmazsanız, efendim Hasanbeyli'nin ilçe olmasını uygun görürseniz ondan sonra diğer 2 ilçe, ki, aralarında 3 kilometre, 4 kilometre var; bunu, genel kurul düzeltmek isterse, bunun hiçbir yadırganacak yeri yok arkadaşlar. *Şu anda genel kurulun yapmış olduğu düzeltme yerinde bir düzeltmedir; uygun bir çalışmadır. Değerli Anavatan sözcüsü arkadaşım çıkıp konuştuğunda, efendim, ne önemi var, Osmaniye'nin 5 tane, 7 tane ilçesi olacağına 9 tane olsun gibi bir anlayış... Kendileri, mahallî idarelerle yakından ilgili olan bir zevat, bir şahıs; böyle değerlendirmesinin pratikle ve ülke menfaatleriyle ve o ilin coğrafî konumuyla hiç alakası yok efendim"* (TBMM, 1996, Tutanak Dergisi, 11. Birleşim). Mecliste söz sahibi olan iki siyasi partinin milletvekillerinin görüşleri üzerine fazla yorum gerektirmez ise de, siyasilerimizin mülki idareye, ülke menfaatlerine ve idaresine, kamu hizmetlerinin gereklerine, vb. sorumluk gerektiren konulara ne kadar uzak ve yabancı olduklarını anlamak çok zor olmasa gerek.

Elbette tutanaklarda haklı olduğuna kanaat getirdiğimiz görüşler de yar almaktadır. Örneğin, Cumhuriyet Halk Partisi Adana Milletvekili Erol Çevikçe *"Komisyon, çalışmasını, teknik açıdan, ekonomik, siyasî, sosyal ilişkilerle yaptı ve eğer, Osmaniye'yi il yapıyorsak, bir il yapalım diye, haklı olarak, mesafeleriyle, ilişkileriyle, bağlantılarıyla, tarihiyle, belli bir il düzeyine, teknik olarak çalışarak getirdiler; Andırın'ı da koydular, Erzin'i de koydular. Şimdi, biz, burada, genel kurulda -belki yöre milletvekilleri haklıdır arkadaşlarım, kendi illerinden ilçe gidiyor diye rahatsızlıklarını burada dile getirmek için- teklifin o maddelerini bozuyoruz. Doğru yapmıyoruz değerli arkadaşlarım. İl yapıyoruz... Burada, Hataylı arkadaşlarım, elbette rahatsız olacaklardır; fakat geçen gün seçim çalışmaları sırasında gittiğimde, Osmaniye Hali'nde Erzin'in ürünlerinin yüzde 80'inin Osmaniye Hali'nden pazarlandığı ifade edildi"*.

Örneğin, Anavatan Partisi Hatay Milletvekili Hüseyin Yayla , *"..... Osmaniye ilçemizin, il olması konusundaki karar, ... İçişleri Komisyonu'nda görüşülürken,* ***bir ilçenin il olma aşamasında, mensubu bulunduğu ilin sınırları içerisinde kalmak kaydıyla haritasının çizilmesi*** *hususunu gündeme getirmiş, bu konu da komisyonun müşterek ve müspet kararıyla sonuçlanmıştı; ancak, arkadaşlarımızın Plan ve Bütçe Komisyonu'nda vermiş olduğu bir önergeyle Erzin İlçesi'nin de Osmaniye iline katılması konusu gündeme geldi. Biz bunu, sayın başkanvekili arkadaşımızın da ifade ettiği üzere, tekriri müzakere yoluyla, tekrar çevirerek, Erzin'in Osmaniye'ye bağlanmasını ortadan kaldırdık; böylece Erzin, nihaî olarak Hatay İli sınırları içerisinde kalmış oldu.*

Plan ve Bütçe Komisyonunda vermiş olduğum bir önergeyi de kısaca dile getirmek istiyorum. Bir ilçenin il olmasıyla ilgili yapılan mütalaa ve münakaşalar, siyasî parti mensubu bizleri zedelemekte, siyasî polemiklere neden olmaktadır. Bütün bunları ortadan kaldırmak, bunları önlemek amacıyla, "bölgesel bazda bir ilçenin il olmasını temin edecek kriterlerin ve

şablonların hazırlanması" yönünde verilmiş bir önergemiz vardır. Bu önerge bazında yapılan çalışmalar sonucu, "bir ilçe hangi imkânlara sahip olduğu zaman il olmalı; kendiliğinden bu tablo sonuçlarına göre değerlendirilmeli, hiçbir siyasî iradenin desteğine ihtiyaç duyulmaksızın, bir ilçe, sahip olduğu şartlar paralelinde il olmalı" diyorum" (TBMM, 1996, Tutanak Dergisi, 11. Birleşim).

Sonuç itibariyle TBMM'nin 23.10.1996 tarihli 11. birleşimi ve 24.10.1996 tarihli 12. birleşiminde görüşülen **"Üç İlçe ve Bir İl Kurulması ile 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi"** ile **Toprakkale** bucak merkezi ile **Hasanbeyli** ve **Sumbas** belediye örgütlü yerleşmelerinin ilçe, Osmaniye (Adana) ilçesinin ise il statüsüne alınmasına oy birliği ile karar **verilmiştir** (EK VI ve EK XXI).

Sumbas'ın ilçe statüsüne alınırken, özelikle hangi gerekçeler üzerinde mütalaa edildiğini, TBMM'nin 11. ve 12. birleşimindeki konuşma metninden anlayabiliyoruz ki, "Sumbas'ın Osmaniye il merkezine olan uzaklığı diğer ilçe adaylarından fazladır (58 km) ve belediye teşkilatına sahip bir yerleşme birimidir".

4. SUMBAS İLÇESİNİN İDARİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ VE SUMBAS İLÇE MERKEZİNİN KASABALAŞMA POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Sumbas İlçesi'nin Coğrafi Konumu ve Doğal Çevre Özellikleri:

İnsan, coğrafya ilminin temel unsurlarından birisi olmakla birlikte, insan faktörünü yaşadığı doğal ortamdan ayrı düşünmek, değerlendirmek ve bir şeyler ortaya koymak imkânsızdır. O halde coğrafi bir çalışma için beklide yapılması gereken en önemli hazırlık belirlenen alanın doğal çevre özelliklerini en iyi şekilde ortaya koyulmasıdır. Bu sayede beşeriyetin çevresi ile olan münasebetlerinde, mekândan yararlanma şekillerini ortaya koymak çok daha kolay olacaktır. *"Çünkü insanlar ancak yaşayabildikleri ve yararlandıkları alanlarda eğleşir, yerleşir ve ömür geçirebilirler"*.

Yerleşmeler; insanların bazen aradıkları doğal kaynakları bir arada bulabildikleri, bazen olduğu kadarıyla yetindikleri bazen de yaşamaya zorlandıkları sahalar olabilmektedir. Örneğin Yukarı Çukurova yöresinde bugün yerleşik halde bulunan pek çok konargöçer unsur, özellikle Osmanlılar döneminde yerleşik olarak yaşamaları için baskı ve zorlamalara maruz bırakılmıştır (Üçeçam Karagel, 2008, s.18).

4.1.1. Coğrafi Konum:

Sumbas İlçesi, Akdeniz Bölgesi'nin doğu yarısındaki Adana Bölümü'nü içine alan Çukurova Deltası'nın kuzeydoğusunda ve Osmaniye il idari alanının kuzeybatısında 37° 41' 57" ve 37° 23' 49" kuzey enlemleri ile 35° 54' 37" ve 36° 11' 41" doğu boylamları arasında yer almaktadır. İlçenin güneyi ile kuzeyi arasında önemsenecek bir enlem farkı yoktur (00° 18' 08"). Doğusu ile batısı arasındaki zaman farkı ise sadece 1'14"dir. Ülkemizde yaz saati uygulamasının geçerli olduğu dönemde (Kocaeli 30° doğu boylamı) Sumbas (36° 01' 30" doğu boylamı) merkez olmak üzere yerel saat farkı yaklaşık 24 dakika, kış saati uygulamasının geçerli olduğu dönemde (Iğdır 45° doğu boylamı) ise yerel saat farkı yaklaşık 36 dakikadır. Enlem ve boylam değerlerinden anlaşılacağı üzere ilçe, dar bir alana sahiptir (384,360 km²). Araştırma sahasında ilçe sınırlarının belirlenmesinde büyük ölçüde yüzey şekillerinin uzanışı ve irili ufaklı akarsular etkili olmuştur. İlçenin sınır uzunlukları güneyde Kadirli İlçesi ile 9,12 km, doğuda yine Kadirli İlçesi ile 42,88 km, kuzeyde Saimbeyli İlçesi ile 10,59 km ve batıda Kozan İlçesi ile 36,15 km'dir. İlçe sınırlarının toplam çevre uzunluğu ise 98,74 km'dir.

Güneş ışınları 21 Haziran tarihinde Sumbas (37° 27' 13") ilçe merkezine 75° 59' 47"Lik bir açıyla, 21 Aralık tarihinde 29° 05' 47"'lik bir açıyla, 21 Mart ve 23 Eylül tarihlerinde ise 52° 32' 47"'lik bir açıyla gelmektedir. Yaz ve kış mevsimleri arasındaki açı fark ise 46° 54' 00"dır. Bu değerler yıl içinde güneş ışınlarının geliş açılarına bağlı olarak güneşten alınan enerji

miktarı hakkında genel olarak bilgi vermektedir. Güneş ışınlarının geliş açısı, aynı sonucu veren Kadirli ve Düziçi'nde daha sade bir işlemle hesaplandığından 47°'dir (Üçeçam Karagel, 2008, s.26; Koca, 2000, s.27). İlçede güneyden kuzeye doğru gidildikçe doğal olarak güneş ışınlarının geliş açıları daralmakta, cisimlerin gölge boyları uzamakta, mevsimlere göre gece ve gündüz süreleri nispeten daha uzun olmakta ve gece - gündüz süreleri arasındaki fark artmaktadır. Bununla birlikte doğal koşulara bağlı olarak kuzeyden esen rüzgârlar sıcaklıkları düşürürken, güneyden esen rüzgârlar ise artırmaktadır. İlçe sınırları içerisinde bakı faktörünün etkisiyle dağların güney yamaçları diğer yönlerdeki yamaçlarına göre daha sıcak buna bağlı olarak yerleşmeler daha fazladır.

Bu matematik konum özellikleri ile ilçe sınırları içerisinde dört mevsim belirgin bir şekilde yaşanırken iklim farklılıkları görülmez. Kışın cephesel yağışların etkinliği fazladır. Doğal bitki örtüsü toprak türleri ve yaban hayatı iklime bağlı olarak büyük farklılıklar göstermediği gibi Akdeniz iklim özelliklerinin karakteristiğini büyük ölçüde yansıtırlar.

Çukurova bölgesinde yer alan Sumbas İlçesi'nde ortalama yükselti fazladır (yaklaşık 900 m). Dağların güneye doğru alçaldığı ve yükseltinin nispeten azaldığı kesimde ise Kadirli Ovası'nın kuzey kesimleri yer almaktadır. Ova tabanından kuzeye doğru artan yükseltinin etkisiyle ilçenin güneyi ile kuzeyi arasında sıcaklık, basınç ve yağış değerleri ile bitki örtüsü ve toprak türleri bakımından bazı yerel farklılıklar vardır. Yükselti ilçenin güneybatı köşesindeki Köseli Köyü ova tabanında en düşük 40 metredir. İdari alanın kuzeyinde Dibek dağlarını meydan getiren birimler üzerinde tespit edilen en yüksek noktalar; Çiçekdağı üzerindeki Boçcuğu Tepesinde 1799 metre, Gezit Dağı üzerindeki İnnik Tepesi'nde ise 1855 metredir. Yükselti farkı yaklaşık 1800 metredir. Bu fark, ilçenin en güneyi ile en kuzeyi arasında yaklaşık 9 °C'lik bir sıcaklık farkına neden olmaktadır. Yağış değerleri de yükseltiye bağlı olarak güneyden kuzeye doğru artış yönünde farklılıklar gösterir. Yükseltiyle birlikte eğim ve engebe koşulları da değişmektedir. İlçenin güney kesimlerindeki ova tabanın kenarlarından itibaren kuzeye doğru artan eğim, yer şekillerinin kuzeydoğu-güneybatı yönlü genel doğrultusunun yer yer değişmesine bağlı olarak engebeli bir görünüm kazanmıştır.

Yüzey şekillerine bağlı olarak ortaya çıkan bu yerel farklılıklar elbette beşeri ve ekonomik faaliyetler üzerinde de etkili olmaktadır. Tarımsal etkinlikler ilçenin güneyi, orta bölümleri ve kuzeyinde yüzey şekillerine, sıcaklık ve yağış şartlarına, bitki örtüsüne ve toprak özelliklerine bağlı olarak değişebilmektedir. Bu bölgede tarla ziraatından, bahçe ziraatına; kuru tarımdan, sulu tarım faaliyetlerine; hayvancılıktan, ormancılık faaliyetlerine; ticaretten el sanatlarına ve turizme kadar çeşitli tipte faaliyetlere rastlamak mümkün olmaktadır. Yer şekillerinin sade ve düz olduğu alanlardan, tepelik ve yamaçlara ve dağlık alanlara doğru gidildikçe nüfus ve yerleşme özellikleri ile sosyal ve kültürel faaliyetler de değişebilmektedir. Nüfus daha ziyade yükselti, eğim ve engebenin fazla olmadığı ilçenin güney ve orta

kesimlerinde toplanırken, doğal olarak köy yerleşmeleri ve mahallelerin yine bu alanlarda yoğunluk kazandığı görülmektedir. İnsanlar bulundukları doğal ortama ve ekonomik faaliyetlerine göre farklı kültür ve yaşam koşullarına sahip olduğundan aralarında "yayla adamı/obalı" ve "çukurağalı/ovalı" gibi sosyokültürel; "dağ kolu" ve "ova kolu" gibi sosyoekonomik bir sınıflama mevcut olduğu da görülmektedir. Yer şekillerinin genel nizamı dolayısıyla bu alanlarda ulaşım olanakları pek elverişli, yol durumu ve ulaştırma faaliyetleri ise sorunsuzdur. Özellikle kuzeye dağlık alanlara doğru olan ulaşım güzergâhları Çiçeklidere vadisi, tali vadiler ve boyun sahaları gibi doğal geçitleri izleyerek ilçenin en ücra yerleşim birimlerine kadar ulaşabilmektedir.

Sumbas İlçesi, Hititlerden buyana farklı kültürlerin kurulduğu, Çukurova'nın en eski yerleşim alanları arasında yer almaktadır. Kadirli (Kars-ı Zülkadriyye) ve Kozan (Sis) gibi iki tarihi yönetimsel alan arasında ortalama bir konuma sahiptir. İlçe, tarihin en eski dönemlerinden beri bu iki idari otoritenin nüfuz mücadelesinin sergilendiği bir saha olmuştur. Ancak, 1996 yılına kadar sürekli Kadirli'nin idari nüfuzunda kalmıştır. İlçe, Yukarı Çukurova bölgesinde özellikle yerfıstığı ve turp üretimi ile ön plana çıkan ve tarla ziraatının en önemli temsilcisi kabul edilen Kadirli İlçesi ve narenciye üretiminde söz sahibi olmuş ve bahçe ziraatının en önemli temsilcisi kabul edilen Kozan İlçesi ile komşudur. Dolayısıyla bu iki ilçenin tarımsal üretim özelliklerini bir arada barındırabilmektedir.

Belediye teşkilatı kurulmadan önce Sumbas yöresinde 22 köy yerleşmesi yer almaktaydı. Bu köylerden Döğenli ve Karaömerli köyleri Sumbas adıyla birleşerek 1991 yılında belediye teşkilatına kavuşunca, köy sayısı 21'e düşmüştü. 1996 yılında Sumbas merkez tayin edilerek bu yörenin ilçe statüsünde idari sınırları çizildiğinde; ilçe merkezi artık köy kabul edilmediğinden idari anlamdaki köy sayısı 20 oldu. Akköprü, Çaygeçit, Çukurköprü, Hardallık ve Kabayar köyleri, 1997 yılında yapılan "nüfus tespiti"nde ilçe sınırları içerisinde bulunmalarına rağmen, aynı yıl yaptıkları itirazla bu yeni ilçe oluşumuna katılmak istemediklerini beyan ederek, tekrar Kadirli ilçe sınırlarına dâhil olduklarında köy sayısı 15'e düşmüştür. Alibeyli ve Mehmetli köyleri, 1998 yılında çıkan Bakanlar Kurulu kararı ile belediye teşkilatları kurularak belediye örgütlü ikinci kademe yerleşmesi statüsüne geçmişlerdir. Böylece son durum itibariyle Sumbas İlçesi'nde biri ilçe merkezi olmak üzere, belde statüsünde üç belediye örgütlü köy yerleşmesi ve 13 müstakil köy yerleşmesi ile birlikte toplam 16 köy yerleşmesi bulunmaktadır. Bu köylerden beşi ova tabanında, sekizi tepelikler ve yamaçlar sahasında, üçü ise yüksek plato ve dağlık sahada yer almaktadır. Kadirli Ovası'nda Köseli, Yazıboyu, Küçükçınar, Reşadiye ve Kızılömerli gibi ilçenin ziraat potansiyeli yüksek beş köyü bulunurken; yamaç ve tepelikler sahasında Akdam, Höyük ve Sumbas gibi "geçiş sahası" köyleri yer almaktadır. İlçenin yüksek platolar sahasında ise Yeşilyayla, Gaffarlı, Çiçeklidere ve Esenli gibi "yayla" köyleri bulunmaktadır. Bununla birlikte Akçataş, Mehmetli, Armağanlı ve

Alibeyli köylerinin aşağı kesimleri alçak platolar sahasına girerken, yukarı kesimleri yüksek platolar sahasında yer almaktadır.

Bu köylerden Sumbas, ilçeye adını veren merkezi yerleşme yeri durumundadır. Sumbas, 1991 yılında iki köy yerleşmesinin birleşmesiyle oluşturulmuş belediye yönetimli bir yerleşim yeri olarak, Yukarı Çukurova ile Orta Toros dağlarının birleştiği kesimde yer almaktadır. İlçe merkezinin güney kesimlerini nispeten dar bir alan itibariyle ova tabanı, kuzey kesimlerini ise geniş bir biçimde yamaçlar ve tepelikler sahası meydana getirmektedir. İlçenin doğusu ve batısındaki köylerin aşağı kesimleri ile ilçenin orta kesimlerinde yer alan köyler, adeta bir yayı andıran dağlık kütlenin ovaya inen yamaç ve tepelik alanları üzerinde ve 150-300 metreler arasında kurulmuşlardır. İlçenin doğusu ve batısındaki köylerin yukarı kesimleri ile kuzey ve kuzeydoğuda yer alan köyler ise tamamen yüksek, eğimli ve engebeli Orta Toros dağlık kütlesi üzerinde derin bir biçimde yarılmış plato sahalarında yer almaktadır.

Sumbas ilçesi bu önemli coğrafi konum özellikleri ve yer şekillerinin genel nizamı itibariyle sahip olduğu ulaşım potansiyeli pek elverişli olmasına rağmen, şehirlerarasında faal olmayan ulaşım şebekesi ve Kadirli şehrinin sahip olduğu daha elverişli coğrafi konum şartları altında mühim bir dezavantaja sahiptir. İlçe, ana ulaştırma güzergâhları üzerinde yer alan Adana, Osmaniye, Kadirli ve Kozan gibi merkezler arasında en kısa ve en rahat bağlantıyı sağlayabilecek bir ulaşım şebekesine sahip değildir. Özellikle Kadirli ve Kozan şehirlerini Adana'ya bağlayan 80-77 nolu karayolunun dışında kalması, ancak sapa kalmış iki tali hatla bu şebekeye bağlanabilmesi 1950'lerden günümüze gösteremediği fonksiyonel gelişmenin başlıca nedeni olarak gösterilebilir. Kadirli şehir merkezinden Sumbas'a bağlantılı olan bu tali hattı şehir dışında olmadığı için sorunsuz bir şekilde tayin etmek pek kolay bir iş değildir. Genellikle Kadirli İlçesi'nin kırsal çevresiyle bağlantısını sağlayan birkaç güzergâhtan biri olan bu asfalt yolun Sumbas'a kadar olan 10 km'lik bölümü henüz yenidir. Aynı zamanda herhangi bir merkezden; Adana, Osmaniye, Kozan ve Ceyhan'dan bile Sumbas'a tarifeli bir toplu taşıma hizmeti bulunamaz. Ancak Kadirli köy garajından belirli aralılıklarla servis yapan dolmuşlar kullanılabilir. Ulaşım fonksiyonundan da anlaşılacağı üzere Sumbas Kadirli'ye bağımlıyken yönetimsel olarak bağlılığı kaldırılmış ve kendi haline bırakılmış bir durumdadır. Ancak sosyoekonomik düzende değişen pek fazla bir şey yoktur. Esasen her şey geçmişte olduğu gibidir. Sumbas, halen dışarıya açılmak için Kadirli üzerinden irtibat sağlamakta ve Sumbas'a ulaşmak için de Kadirli üzerinden irtibat sağlanmaktadır.

Sumbas, bu stratejik öneme sahip fonksiyonu geçmiş dönemlerde Çiçeklidere ticaret yolu üzerindeyken elde etmişti. Çiçeklidere vadisi, Çukurova'yı İç Anadolu steplerine ve Kapadokya'ya bağlayan önemli bir geçitti. Sumbas, bu önemli geçidin giriş kapısı durumundaydı ve ticaret kervanlarının ilk uğrak yeriydi. Ancak, Kadirli'de gelişme gösteren pazar fonksiyonu nedeniyle bu hikmete uzun süre mazhar olamadı. Kadirli'de pazar

fonksiyonunun gelişmesindeki en önemli faktör, *"civarın en eski yerleşim merkezi olan Karatepe'ye ulaşan önemli ticaret yollarına (Akyol, Göç Yolu ve Çiçeklidere Yolu) göre bulunduğu konumdu"*(Üçeçam Karagel, 2008, s.178). Bu stratejik konumu ile Kadirli, kıyıdan Anadolu'nun iç kesimlerine seyahat eden tüccarların, dağlık bölgeye geçmeden önce mola vererek zorlu yolculuğa hazırlandıkları, bunun için günlerce konakladıkları bir yerdi. Burası aynı zamanda dağ kolu aşiretlerinin tüccarlarla mal takası yaptıkları bir ticaret merkeziydi (Üçeçam Karagel, 2008, s.178). Bu yüzden Kadirli'de eğleşen tüccarlar, Sumbas'tan sadece transit geçiş yaptıklarından, buranın ticari önemine doğrudan bir katkı sağlayamamışlardır.

Sumbas ilçesinin günümüzde sahip olduğu ulaşım durumu ise şu şekilde değerlendirilebilir:

Sumbas İlçe Merkezi, idari fonksiyonu nedeniyle Osmaniye şehri, idari alanında bulunan 15 köy yerleşmesi, Adana, Kadirli, Kozan ve Ceyhan gibi şehirlerle çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik nedenlerle ilişki halindedir. İlişki olduğu bu yerleşme merkezleri ile arasındaki uzaklıklarının elbette önemi büyüktür. Buna göre, ilçe merkezine en uzak mesafede bulunan merkezler Adana (100 km), Ceyhan (60 km), Osmaniye (55 km) ve Kozan (35 km) şehirleridir. Sumbas, en fazla ilişkili olduğu Kadirli şehrine ise çoğu köy ve mahallelerinden daha yakındır (10 km). Sumbas Belediyesi Encümeni'nin 27.01.2009 tarihli kararına göre ilişkili olunan merkezler için belirlenen yolcu taşıma ücretleri Adana için 11 TL, Ceyhan için 8 TL, Osmaniye için 9 TL, Kozan için 7 TL ve Kadirli için 2,5 TL'dir. Bununla birlikte Sumbas ilçesindeki yerleşmelerin en uzak mesafedeki Adana şehri ve en yakın mesafedeki Kadirli şehri ile olan sosyal, kültürel ve ekonomik münasebetleri önemsenecek boyutlardadır (Şekil 4.1).

Şekil 4.1. Osmaniye İli ve İlçelerinin Yakın Çevresi İle Olan Ulaşım Ağı.

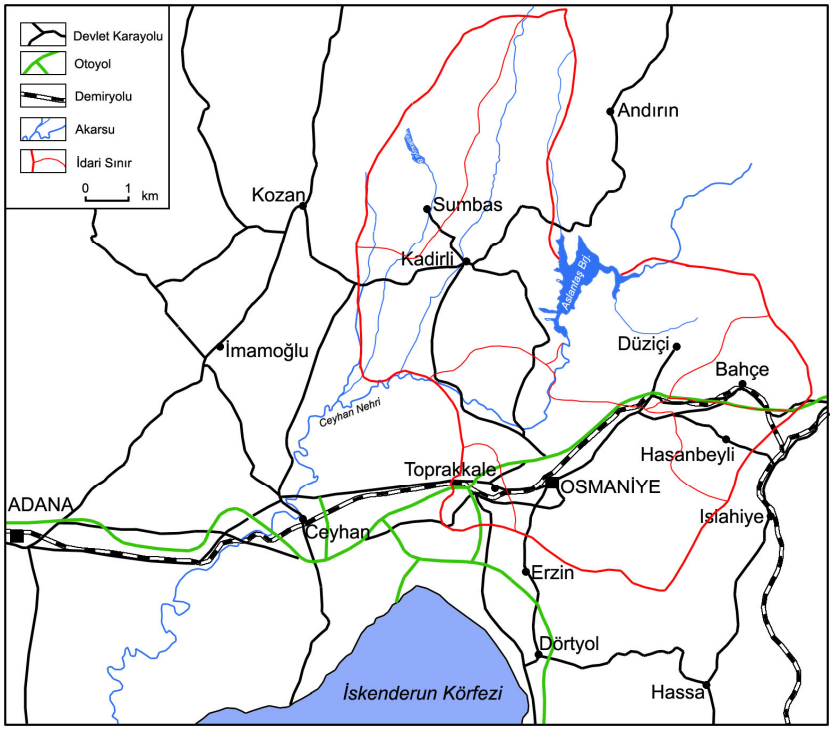

4.1.2. Jeolojik ve Jeomorfolojik Özellikler:

Sumbas İlçesi genel itibariyle eğimli, engebeli, alçak ve yüksek plato sahalarından oluşmaktadır. İlçenin güney kesimlerini meydana getiren alçak sahalar ise daha ziyade Kadirli Ovası'nın kuzey kesimleridir (Şekil 4.2). Sumbas Çayı ve Kesik Suyu'nun biriktirdiği alüvyonlardan oluşan bu geniş düzlüğün alçak kesimleri, taban suyu seviyesinin yüksek olması ve yatak eğimi azalan akarsuların sık sık taşması nedeniyle su altında kalan sazlık ve bataklık bir yerdi. Ovanın diğer kesimleri Harnup/Keçiboynuzu (*Ceratonia siliqua*), Söğüt (*Salix*), Mamık/Yaban Eriği, (*Prunus spinosa*), Hayıt (*Vitex* agnus-castus), Ilgın (*Tamarix*) gibi ağaçlarla, Kamış (*Phragmites australis*) ve Saz (*Typha*) bitkileriyle kaplıydı. Ovanın dağ eteklerine yakın yukarı kesimleri ise ziraat alanlarına ayrılmıştı (Güvel, 2001, s.10). Bu nedenle yörede ilk kırsal yerleşim birimleri ekseriyetle yüksek, eğimli ve engebeli sahalar üzerinde kurulmuştur.

1950'li yıllara kadar ovalık Sumbas'ın büyük bölümü ağaççık ve çalı türlerinden oluşan, bölgeye has bitki topluluklarıyla kaplıydı ve bataklık durumundaydı. Bu durum yaşı şu anda yetmişin üzerinde olanların da pek yabancısı olmasa gerek. Ovalık Sumbas'ın karakteristik Akdeniz bitki topluluklarından (Makiler) arındırılarak ziraata elverişli hale getirilmesi 1950'den sonraya rastlamaktadır (Güvel, 2001, s.10). 1950'li yıllarda başlatılan tarımda makineleşme hamlesi ile Çukurova ve Amik Ovası'nda gerekli drenaj çalışmaları yapılarak bataklıklar kurutulmuş, bu verimli topraklar lastikli ve paletli traktörlerle işlenerek ziraata elverişli hale getirilmiş ve ovalar bütünüyle zirai alanlara dönüştürülmüştür. Bu dönemde ayrıca Sumbas'ın bu günkü yollarının büyük bir kısmı açılarak, stabilize hale getirilmiştir. Hatta Kadirli-Adana yolunun yapımı da bu döneme rastlar (1952) (Güvel, 2001, s.11). Dolayısı ile ilçenin güneyinde yani ova tabanında yer alan Yazıboyu, Küçükçınar, Reşadiye ve Kızılömerli köylerinin kuruluşu da bu dönemin icraatlarındandır. Köseli Köyü ise, 1876 yılı bilgilerine göre, Sumbas yöresinde mevcut bulunan kuruluş zamanı en eski 7 köyden birisidir. Bu köylerin ortak yerleşim özellikleri; eğimli ve engebeli saha ile ova düzlüğünün kesişme sahasında yer almaları ve akarsu vadilerinde kurulmuş olmalarıdır. Bugün büyük bir bölümü ova tabanında bulunan Köseli Köyü'nün o dönemdeki asıl merkezi ise daha kuzeydeki yamaç ve tepelikler sahasıdır (Yurtsever 1999, s.99). Sonuç itibariyle, günümüzdeki Sumbas İlçesi köylerinin % 31 gibi önemli bir kısmı ova ünitesi içerisinde yer almaktadır. Bu köyler yukarıda kısaca kuruluş dönemlerine değindiğimiz Yazıboyu, Küçükçınar, Reşadiye, Kızılömerli ve Köseli köyleri'dir (Tablo 4.1, Şekil 4.2., Şekil 4.3).

Tablo 4.1. Sumbas İlçesi Köylerinin Bulundukları Morfografik Birimlere Göre Dağılışı.

Ova Köyleri	Alçak Plato Köyleri		Yüksek Plato Köyleri	Dağ Köyleri
Köseli Küçükçınar Yazıboyu Reşadiye Kızılömerli	Sumbas Akçataş Akdam Höyük	Mehmetli Alibeyli Armağanlı Gaffarlı	Çiçeklidere Yeşilyayla	Esenli

Kadirli Ovası'nın kuzeyini teşkil eden ilçenin güneyindeki sahaların ziraat potansiyeli iyi durumdadır. Burası batıdan doğuya ve güneyden kuzeye doğru gidildikçe yükseltisi kademeli olarak artan oldukça sade bir morfografik ünitedir. Kadirli ovası bütünüyle Kuvaterner dönemi alüvyonları ile oluşmuştur. Ovanın yükseltisi güney kesimlerde 30-40 metre, kuzeye doğru orta kesimlerde 60-90 metreler arasındadır. Ovanın kenar kesimlerinde yükselti 150 metrelere kadar çıkar. Yükselti Sumbas İlçesi'nin güneybatı köşesinde en düşük 40 metredir. Bu noktadan doğuya ve kuzeye doğru gittikçe yükselti artmaktadır. İlçenin güneydoğu köşesinde yükselti 50 metreye çıkarken, ovanın orta kesimlerinde 60 metre, ova kenarlarına doğru ortalama 90 metre, yamaç ve yer yer tepeliklerin sınırladığı ova kenarlarında ise yükselti 150 metre izohipsini takip etmektedir.

Ovadan itibaren 250-500 metreler arasındaki alçak seviyelerde yer alan karstik aşınım yüzeyleri ile 750-1250 metreler arasındaki yüksek seviyelerde yer alan karstik aşınım yüzeyleri üzerinde; derince yarılmış akarsu vadileri başta olmak üzere çeşitli büyüklüklerde karstik aşınım şekilleri, aşınım artığı tepeler (hum) ve kısmen de olsa kimyasal aşınım sonrası çökelen birikim malzemelerine rastlamak mümkündür. Bu alçak ve yüksek plato sahalarını kuzey ve kuzeydoğuya doğru olan daha yukarı kesimlerinde yükselti ve eğim değerlerinin artmasına bağlı olarak Toroslar dağ silsilesinin orta kesimlerindeki Dibek dağları takip etmektedir (Üçeçam Karagel, 2008, s.19-20).

İlçe'nin orta bölümlerinde yer alan Kesik Suyu Barajı çevresinde 250-300 metre arasında değişen yükselti, barajın batı yakasında daha düşüktür. Yükselti bu kesimlerde 450 metreye, doğu ve batı sınırlar üzerindeki sırtlar ve zirvelerde 600 metreye çıkarken, ilçenin orta kesimlerimden kuzeyine doğru çok kısa mesafelerde dahi birden artmakta ve ortalama 1000 metreye ulaşmaktadır. Daha kuzeye doğru gittikçe yükselti ilçe sınırlarının geçtiği Dibek dağlarına ait birimlerden Çiçekdağı üzerindeki Boçcuğu Tepesi (1799 m.) ile Gezit Dağı üzerindeki İnnik Tepesi'nde (1855 m.) 1800 metreler dolayındadır. İlçe sınırları içerisinde yükseltinin bu şekilde kısa mesafelerde ani farklılıklar göstermesinin elbette temel sebebi yüzey şekilleridir. Yüzey şekilleri ova tabanı, tepelikler, yamaçlar, sırtlar, farklı kademelerdeki karstik platolar, dolin, uvala, polye, düden, hum gibi kartik erime şekilleri ve sarp dağlar şeklinde gözler önüne serilirken, bu söz konusu yüzeyler arasında yer yer akarsu vadileri, karstik

kaynaklar, boyun sahaları ve geçitler yer almaktadır. Sonuç itibariyle, günümüzde Sumbas İlçesi köylerinin % 50 gibi önemli bir kısmı aşağı seviyelerdeki aşınım platosu üzerinde yer alırken, % 13'ü yukarı seviyelerdeki plato üzerindedir. Bu köyler araştırma sahasının kuruluş bakımından en eski yerleşmeleri olan Sumbas, Akçataş, Akdam, Höyük, Mehmetli, Armağanlı, Alibeyli ve Gaffarlı köyleriyle ile Çiçeklidere ve Yeşilyayla köyleridir. Höyük ve Yeşilyayla köylerinin kuruluşu ise daha yakın bir döneme aittir (1952) (Tablo 4.1, Şekil 4.2, Şekil 4.3).

Dağlık saha Kretase yaşlı marn, kumtaşı ve kireçtaşlarından oluşmaktadır. Bu kesimde karstlaşmanın etkisiyle meydana gelmiş çeşitli büyüklükte erime şekillerine rastlamak mümkündür. Kireçtaşları üzerinde gelişmiş dolin, uvala ve polyeler yaygın olarak görülen aşınım şekillerdir. Birikim şekilleri olarak yüksek platolar sahasındaki Kretase ve Miyosen yaşlı kalkerlerin çökelleri olan yer yer terra-rosalar gelişmiştir. Fazla yaygın olmayan bu topraklar, organik madde miktarı bakımından fakirleşmiştir (Üçeçam Karagel, 2008, s.20).

Günümüzde Sumbas İlçesi köylerinin % 6 gibi çok az bir kısmı bu dağlık kütle üzerinde yer almaktadır. Bu oran esasen tek bir köyü işaret etmektedir. Esenli Köyü. Esenli köyünün kuruluşu henüz yenidir (1972). Ancak Çiçeklidere'ye bağlı mahalleler olarak geçmişi, Osmanlılar dönemindeki konar-göçerlerin iskânına kadar inmektedir (Tablo 4.1, Şekil 4.2, Şekil 4.3).

Özetlenecek olursa, Kuvaterner çökellerinin oluşturduğu Çukurova Deltası'nın yukarı kesimlerindeki Kadirli Ovası, genellikle Pliyosen ve Miosen yaşlı formasyonlarından oluşan alçak ve yüksek platolar ile Kretase formasyonlardan oluşan yüksek ve engebeli sırtlar, yamaçlar, tepelikler ve dağlık alanlar; sahanın başlıca jeomorfolojik birimlerini meydana getirmektedir (Şekil 4.2 , Şekil 4.3).

Araştırma sahasının güneyindeki ova tabanında yer altı su seviyesi de 7-8 m arasındadır. Bu sahalar ilçe yerleşmelerinin % 31'ine karşılık gelen 5 köy yerleşmesinin yer aldığı, ilçenin en yüksek ziraat potansiyeline sahip, sulanabilen ve yılda en az iki kez ürün verebilen tarla alanlarının bulunduğu ova ünitesidir. Bu genç araziler, yer yer 150 metreye kadar yükselen kum, kil ve silt yapılı Kuvaterner çökellerinden oluşmaktadır. Kuvaterner çökelleri, bütünüyle ilçenin güneyindeki ova tabanında yayılış göstermektedir. Alüvyonlar, Sumbas Çayı ve Kesik Suyu'nun yüksek sahalardan yontup taşıyarak ova tabanında biriktirdiği orta sıklıktaki malzemeden oluşmuştur (Tablo 4.1, Şekil 4.2, Şekil 4.3, Foto 4.1).

Şekil 4.2. Sumbas İlçesi ve Çevresinin Jeomorfografya Haritası.

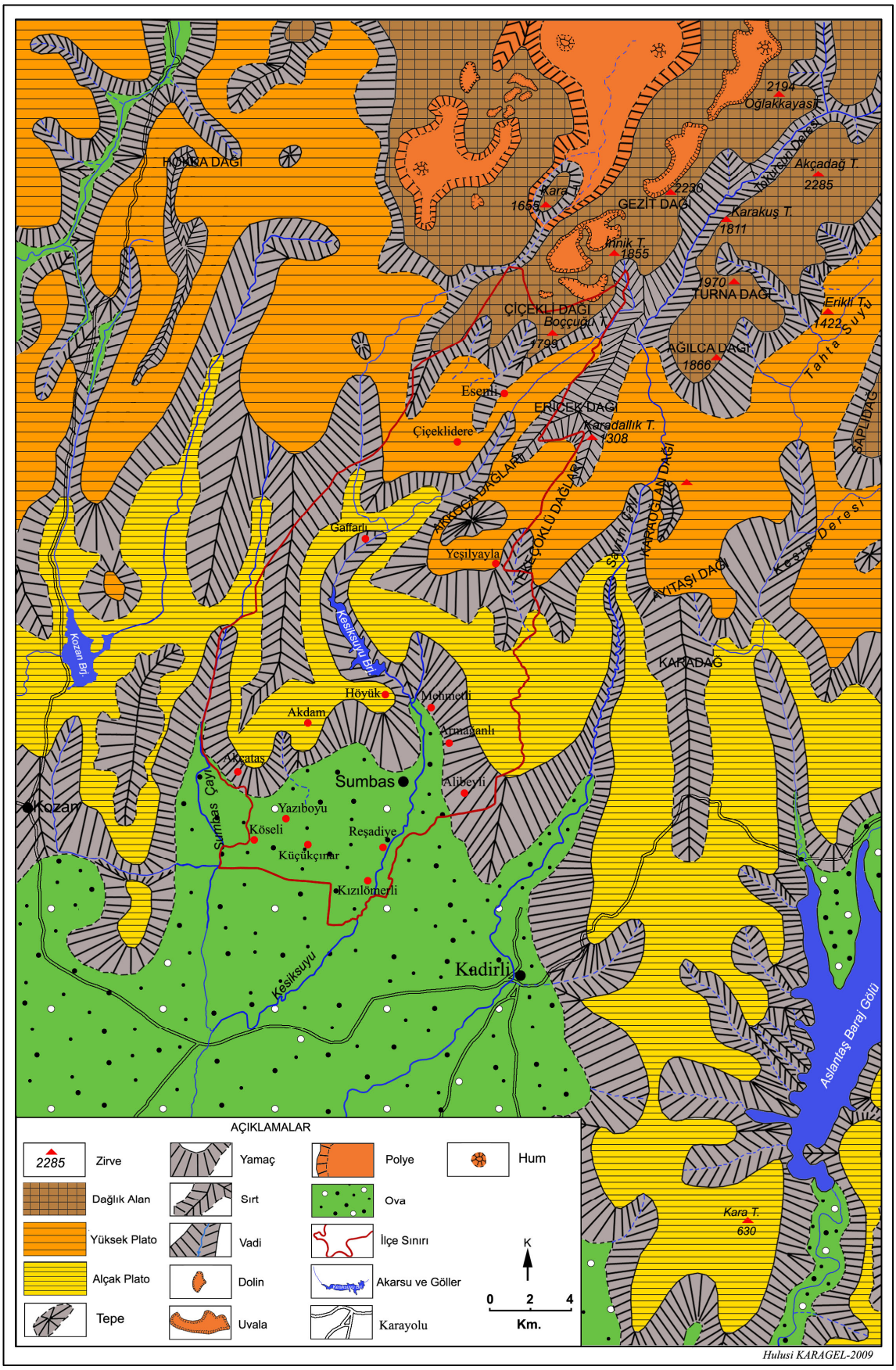

Şekil 4.3. Sumbas İlçesi ve Çevresinin Jeoloji Haritası.

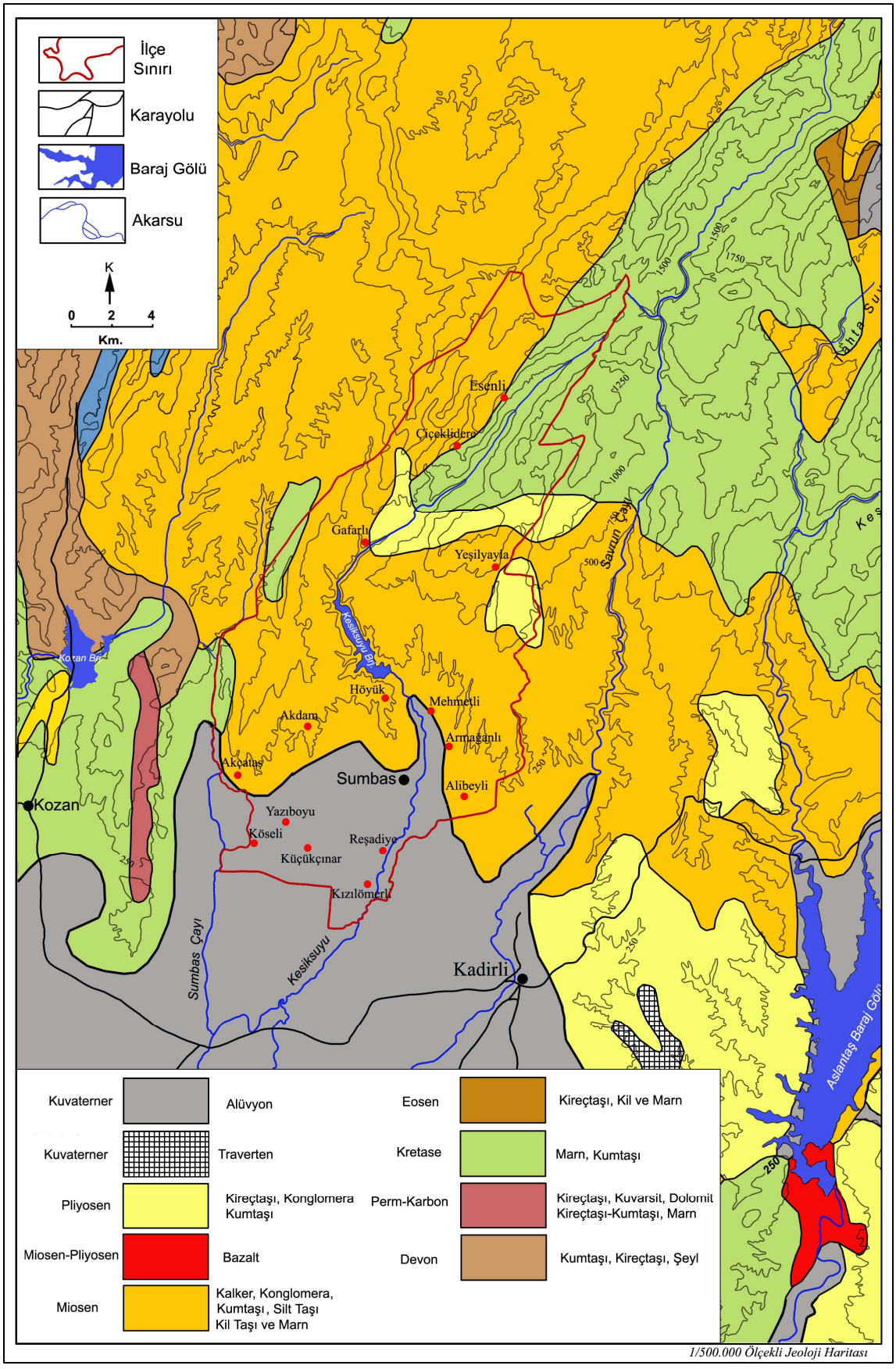

Foto 4.1. Akdam Köyü Yamaçlar ve Tepelikler Sahasından Ovanın Görünüşü

Araştırma sahasında ova kenarlarından itibaren kuzeye doğru eğimin hafifçe arttığı yamaçlar sırtlarda, sırtlar tepelik sahalarda birleşmektedir. Sırtlar, vadilerle birbirinden ayrılmış, vadilerin gerileyen yamaçları sırtları birbirinden uzaklaştırmıştır. Bu durum kırsal yerleşmelerin arazideki yayılış düzenini etkilemiş, yerleşme birimleri, araziye dağılmıştır. Arazinin 250-1250 metreler arasında gösterdiği bu arızalı yapı daha ziyade akarsular tarafından işlenerek düzleştirilmeye çalışılmıştır. Bu araziler belirgin olarak 250-500 ve 750-1250 metreler arasında iki seviye olarak birbirinden ayrılmaktadır. Aralarındaki ayırım 500-750 metreler arasındaki sarp yamaçlardır. Bu orta yaşlı sedimanter özellikli plato sahaları, Tersiyer'in Pliyosen ve Miyosen dönemlerine ait kalker, kiltaşı, killi kireçtaşı, kumtaşı, silttaşı, konglomera ve marn çökellerinden oluşmaktadır.

Miyosen araziler, 150-500 metreler arasında ziraat ve hayvancılık potansiyeli yüksek, akarsu vadilerine yakın olan kesimlerde yer yer sulanabilen, ancak genelde kuru tarım faaliyetlerinin yaygın olduğu, ziraat alanları fazla geniş olmayan, tarla ve bahçe ziraatına uygun, aynı zamanda otlak ve mera alanları da bulunan, hafif eğimli ve engebeli alçak plato alanları ile ilçenin kuzeybatısında 500-1000 metreler arasında görülen hayvancılık, ormancılık ve yayla sahalarından oluşan yüksek plato alanlarıdır. Bu alanlarda ilçedeki yerleşmelerin % 50'sine karşılık gelen ve aralarında Sumbas İlçe Merkezi'nin de bulunduğu 8 köy yerleşmesi yer almaktadır (Tablo 4.1, Şekil 4.2, Şekil 4.3 ve Foto 4.2).

Foto 4.2. Alibeyli ve Yeşilyayla Köyleri Arasındaki Yüksek Kesimlerden Tepelikler Sahasının Genel Görünümü

Pliyosen araziler ilçenin doğusu ve orta kesimlerinde yer alan Gaffarlı ve Yeşilyayla köyleri arasında kalan yamaçlar sahası ile Yeşilyayla'nın güneyinde görülürken; Miyosen araziler, ilçenin ova tabanı ile kuzeydoğusundaki Ericek Dağı dışındaki hemen her tarafında yayılış göstermektedir. Miyosen arazilerde, kalın kil ve marn tabakaları; eğimin fazla olduğu kesimlerde sızıntı sular nedeniyle doygunluk kazandığında heyelanlara neden olmaktadır (İller Bankası Raporu, 1994). Yaklaşık 500 metrelerde son bulan alçak platolar sahasından 750 metrelere kadar kireçtaşı, konglomera ve kumtaşlarından oluşmuş pliyosen yaşlı arazilerin yer aldığı eğimli yamaçlar sahası görülmektedir. Bu saha Yeşilyayla Köyü'nün güneyinden Gaffarlı Köyü'nün kuzeyine kadar tamamen yamaçlara karşılık gelmektedir. Bu kesimlerde yerleşmeler seyrekleşmiştir (Foto 4.3).

Foto 4.3. Bağdaş Yaylasından Dağlık Sahanın Görünümü

750-1250 metreler arasında ziraat potansiyeli fazla yüksek olmayan, geleneksel kuru tarım faaliyetlerinin yaygın olduğu, ziraat alanlarını genellikle eğimli, dar ve parçalı arazilerin oluşturduğu yüksek platolar yer alır. Yüksek platolar sahasında otlak-mera ve orman alanları geniş olduğundan hâkim geçim kaynakları daha çok hayvancılık ve ormancılık faaliyetleridir. Bu alanlarda ilçe yerleşmelerinin % 13'üne karşılık gelen 2 köy yer almaktadır İlçenin kuzeydoğu kesimlerini meydana getiren bu sahalar ise araştırma sahasının en yaşlı arazileridir. Buralar, Torosların Üst Kretase'de başlayan Alp kıvrımlarıyla teşekkül etmiş, eğimli sırt ve yamaçlarla devam eden yüksek platolar ve dağlık alanlar sahasıdır. Bu araziler, aşağı kesimlere göre daha yaşlı kalker, kumtaşı ve marn tabakalarından oluşmuştur. Bu yaşlı araziler, yüzey suları tarafından derince yarılmış ve söz konusu kalker arazilerin üzerinde sıcaklık ve yağış şartlarına bağlı olarak oluşmuş çok sayıda erime şekillerine rastlanmaktadır. Erime şekilleri yer yer lapyalar, dolinler, uvalalar, polyeler şeklindedir. Yükselti ve eğimin fazla olduğu yerlerde yüzey suları kalker sahalar üzerinde daha fazla aşındırma yaparak daha derine gömülmüşler ve çeşitli aşınım düzlükleri oluşturmuşlardır. Söz konusu dalgalı ve yüksek bu aşınım yüzeylerinin daha da yukarı kesimlerinde ise dağlık alana geçilmektedir. Bu kesimde dağ yerleşmesi ya da dağ köyü olarak nitelendirebileceğimiz tek yerleşim alanı Esenli köyü ve yaylalarıdır (Foto 4.4).

Foto 4.4. Polye Üzerinde Kurulmuş Olan Yirce Yaylası (Esenli). İlçenin kuzeyindeki yüksek sahalarda kalkerli yapıların erimesi sonucu oluşmuş çok sayıda ve çeşitte karstik şekillere rastlanır. Polyeler, yapıları gereği genellikle yayla yerleşmelerinin kuruluş yerleri olurken, aynı zamanda ekilip-biçilirler. İçlerinde su birikmiş olan dolinler, hayvanlarının su ihtiyacını gidermesi bakımından önemlidirler.

Esenli Köyü, 1000 metre ve üzerindeki yüksek sahada yer almakta ve doruk noktasına Gezit Dağı'ndaki İnnik Tepesi'nde (1855 m) ulaşılmaktadır. Çiçeklidere ve Yeşilyayla köyleri ise daha ziyade 750-1000 metreler arasındaki yüksek plato sahası üzerinde kurulmuşlardır. 150-500 metreler arasındaki alçak plato aşınım yüzeyleri üzerinde yer alan, ancak 500-1000 metreler arasındaki yüksek platoda arazileri bulunan Gaffarlı Köyü de yüksek plato köyleriyle birlikte anılabilmektedir (Şekil 1.2).

Sumbas İlçesi'nde yerleşmelerin ve ilçe sınırlarının belirlenmesinde genellikle yüzey şekillerinin konumu ve doğrultusu belirleyici olmuştur. İlçenin idari sınırları büyük ölçüde zirveler, sırtlar, yamaçlar ve akarsu vadileri takip edilerek belirlenmiştir.

Görüldüğü gibi Sumbas İlçesi'nin yüzey şekilleri ve yapısal özellikleri, mekân ve insan arasındaki karşılıklı ilişkilerin açıklanmasında önemli bir yere sahiptir. Yerleşmeler, ulaşım hatları, ekonomik faaliyet alanlarının dağılışı ve arazideki örüntüsü her şeyden önce mekânın yapısal özelliklere bağlıdır.

4.1.3. İklim Karakteri:

Sumbas İlçesi'nde ökümen sahalar için yer seçimi, iktisadi faaliyetler ve sosyokültürel yapı üzerinde etkili olan amiller arasında iklimin ve yükseltiyle kısa mesafelerde bile önemli değişiklikler gösteren sıcaklık ve yağış şartlarının rolü büyüktür. *"Şüphesiz hiçbir iklim, yaşamak için ideal değildir. Adana ovalarında eskiden çok daha yaygın olan göçebelik, yazın daha serin ve nemli yaylalara çıkmak, kış mevsiminde ise ovalarda barınmak, böylece sabit bir yeri bulunmadan, mevsimlere, dolayısıyla iklime tabi olarak bölgeyi çevreleyen dağlar ile ovalar arasında yer değiştirmek de, bu hususu teyit etmektedir"* (Göney, 1976, s.24).

İlçe sınırları içerisinde karakteristik Akdeniz ikliminin etkileri yanında Torosların doğrultusu, yükselti ve bakı şartlarının etkisiyle Akdeniz geçiş ve Akdeniz dağ iklim tipleri de görülmektedir. Karakteristik Akdeniz ikliminde yazlar sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlıdır. *"Bu bölge yazın kontinental tropikal iklim kuşağı içinde kalmakta ve çok kurak iklim şartları ortaya çıkmaktadır. Kışın ise batıdan gelen siklonların ve hava kütlelerine maruz bu bölgede suhunet mutedil ve yağış oldukça fazladır"* (Göney, 1976, s.24). İlçede iklim özellikleri itibariyle yıl içinde dört mevsimin yaşanabilmesi, yörede çeşitli tarım ürünlerinin yetişmesine imkân sağlamış, zirai faaliyetlerin bütün bir yıl sürdürülmesine imkan sağlamıştır.

İlçede, Sumbas merkez kabul edildiğinde güneş ışınlarının geliş açıları kış gündönümü tarihinde (21 Aralık) 29° 05' 47"', bahar mevsimlerinin başlangıcında (21 Mart ve 23 Eylül) 52° 32' 47" ve yaz gündönümü tarihinde (21 Haziran) 75° 59' 47"dir. Yaz ve kış mevsimleri arasındaki açı farkı 46° 54' 00"dir. Bu değerler, yıl içinde güneş ışınlarının geliş açılarına bağlı olarak mevsimler arasında güneşten alınan radyasyon miktarı hakkında genel olarak bilgi vermektedir. *"Yaz mevsimi ile kış mevsimi arasında gündüz süresi, yaz devresinde kışa göre yaklaşık % 60 daha uzundur. Bunlar, şiddetli yaz sıcaklıkları ile ılık kışların yaşanmasında etkili olan temel faktörler arasında kabul edilebilir"* (Üçeçam Karagel, 2008, s.26).

Akdeniz iklimi makro klima alanı, oluşum bölgelerine göre hava kütleri için bir geçiş sahasıdır (Erinç, 1969, s.295). Kış mevsiminde kuzey sektörlü soğuk hava kütlelerinin etki sahası, Anadolu yarımadasını kapsayacak şekilde genişlemektedir (Erinç, 1969, s.298). Akdeniz ve Karadeniz üzerinde ise, daha geç soğuyan ılık su kütleleri nedeniyle alçak basınç alanları oluşmaktadır. Buna bağlı olarak, yüksek basınç alanı durumundaki Anadolu karasından alçak

basınç alanı durumundaki kuzey ve güneydeki denizlere doğru hava akımları etkili olmaktadır. Söz konusu hava akımları Sumbas İlçesi'nde kuzey ve kuzeydoğu yönlüdür ve hava sıcaklığını düşüren bir etkiye sahiptir. Ayrıca tropikal ve kutbî hava kütlelerinin Akdeniz üzerinde karşılaşmasıyla oluşan alçak basınçlar nedeniyle ilçede frontal yağışlar görülmektedir (Erinç, 1969, s.299). Bununla birlikte yaz devresinde, güneybatıdan Toroslar'a yönelen nemli hava kütleleri güney yamaçlara önemli miktarda orografik yağış bırakmaktadır (Erinç, 1969, s.299). Bu yağışlar yörede yaz kuraklığının etkisini kısmen azaltmaktadır.

Toroslar ve Nur dağları ile kuzeyden ve doğudan çevrelenmiş olan Kadirli ovası, kış devresinde iç bölgelerde etkili olan soğuk hava koşullarından korunmuş olur. Bu nedenle Sumbas İlçesi'nde kış sıcaklık ortalaması (10 ºC) yüksek olduğu gibi don olayları da çok nadir görülmektedir. Yazın, güneyden gelen nemli hava kütleleri dağların güney yamaçları boyunca engellendiğinden, nem birikmesine bağlı olarak ilçenin güney kesimlerinde boğucu yaz sıcaklıkları ve görüş mesafesini kısaltan hava koşulları etkili olmaktadır (Üçeçam Karagel, 2008, s.27).

İlçenin kuzeyindeki yüksek kesimler ile güneyini oluşturan Kadirli Ovası'nın kuzey kesimleri arasında iklim özellikleri yükselti farkından dolayı kısa mesafelerde bile önemli değişikliklere neden olmaktadır. Toroslar'a ait birimlerde yükselti yer yer 2000 metreyi aştığından, kıyı ile iç bölgeler arasında adeta bir duvar gibi set oluşturmaktadır. Bu durum sahanın sıcaklık, yağış, basınç ve rüzgârlar gibi iklim elemanları üzerinde önemli yerel etkilere neden olmaktadırlar. Bu yüzden, ova ünitesi ile dağlık ünite arasındaki sıcaklık ve yağış değerlerinde görülen farklılıkların en büyük nedeni yeryüzü şekilleridir (Üçeçam Karagel, 2008, s.28).

Conrad formülüne göre (Erinç, 1969, s.455) ilçe, % 33 oranında karasal ve % 67 oranında da denizel bir iklime sahiptir. Buna göre, kıyıdan daha iç kısımda yer alan ilçede karasal iklim etkilerinin, % 24 oranıyla Alanya'dan (Sür, 1977, s.14), % 27 oranıyla Erdemli'den (Koca, 1994, s.33) ve % 31 oranıyla Düziçi'nden (Koca, 2000, s.31) daha yüksek Kadirli ile aynı (Üçeçam Karagel, 2008, s.28) olduğu görülür. Buna rağmen, iklim özellikleri deniz etkisinde bulunan yerlerde olduğu gibi, araştırma sahasındaki aylık ortalama sıcaklık ekstrem değerleri de, kara ve denizlerin farklı ısınmasına bağlı olarak birer ay gecikmeyle ocak ayı yerine şubat'ta ve temmuz yerine ağustos'ta ölçülmüştür (Dönmez, 1979, s.18).

Bir sahanın iklim özelliklerini doğru bir şekilde tespit etmek için, öncelikle o sahada yeterli sıklıkta meteoroloji istasyonu bulunması ve bu istasyonlarda en az 30 yıl kesintisiz gözlem yapılması gerekir (Koca, 2000, s.26). Sumbas İlçesi'nde meteoroloji istasyonu olmadığından yöreye ilişkin en net meteorolojik değerleri ortaya koyabilmek amacıyla; sıcaklık ve yağış değerleri için Kadirli Meteoroloji İstasyonu'nun 1998-2005 dönemi kısa süreli gözlemleri ile Kozan Meteoroloji İstasyonu'nun 1963-2005 dönemi uzun süreli gözlemleri ve

Adana Meteoroloji İstasyonu'nun 1929-2005 dönemi uzun süreli rasatları karşılaştırılmış, sahanın doğal çevre özellikleri de dikkate alınarak, iklim ve hava durumuna ilişkin sonuçlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Buna göre, Kadirli Meteoroloji İstasyonu'nun kısa süreli sonuçlarına göre, araştırma sahasında ölçülen en düşük ortalama sıcaklık 8,9 ºC ile Ocak ayına rastlarken, en yüksek ortalama sıcaklık 28,9ºC ile Ağustos ayına rastlar. İstasyonun kısa süreli sonuçları, iklim hakkında yanıltıcı sonuçlar verebileceğinden Sumbas'a en yakın başka bir istasyon olan Kozan Meteoroloji İstasyonu'nun da değerleri kullanılarak rasat sürelerindeki kısalığın giderilmesi ile sahanın yıllık ortalama sıcaklığı 19,1 ºC olarak belirlenmiştir. *"Adana ovalarında yıllık ortalama suhunet en düşük 18,3°C (Tarsus), en yüksek 19,4°C (Dörtyol) arasında değişmektedir"* (Göney, 1976, s.25). Bu sonuçlar, daha uzun süreli sonuçlarla karşılaştırıldığında önemli değişikliklerin olmadığı, diğer istasyonlarla karşılaştırıldığında yıllık ortalama sıcaklıkların 20ºC'yi bulmadığı ancak 10ºC'nin de altına düşmediği dikkat çekmektedir (Tablo 4.2, Şekil 4.4-4.5). Bu durum, araştırma sahasının orta iklim kuşağında ve bu kuşağın güneyindeki Akdeniz iklim bölgesinde yer almasının bir sonucudur.

Adana ovalarında sonbahar mevsimi ortalama sıcaklıkları, ilkbahardakinden azdır (Göney, 1976, s.26). Ancak, Yukarı Çukurova'da koşullar biraz farklıdır. Bu yörede her şeyden önce karasallığın etkileri hissedilmeye başlar ve sonbahar mevsimi, ilkbahara oranla daha sıcak geçer. İlçede kış ayları sıcaklık ortalaması 10ºC, ilkbahar ayları sıcaklık ortalaması 17,3ºC, sonbahar ayları sıcaklık ortalaması 21,5 ºC ve yaz ayları sıcaklık ortalaması ise 27,7 ºC'dir (Tablo 4.2, Şekil 4.4-4.5). *"Bahar mevsimlerinde sıcaklık ortalamalarının 15 ºC'nin altına düşmemesi yörede bitki yetişme devresinin nispeten uzun olduğunu, böylelikle çeşitli ürünler yetiştirebilmenin, iki ve daha fazla mahsul alabilmenin imkân dâhilinde olabileceğini ortaya koymaktadır"* (Üçeçam Karagel, 2008, s.29).

Tablo 4.2. Çukurova'daki Bazı Merkezlerin Aylık ve Yıllık Ortalama Sıcaklık Değerleri (°C).

İSTASYON	AYLAR												
	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık Ort
KOZAN	9,3	10,3	13,2	17,5	21,8	25,9	28,7	28,9	26,2	21,6	15,5	11,0	**19,2**
SUMBAS	8,9	9,4	13,1	17,2	21,6	25,6	28,5	28,9	26,6	22,0	15,8	11,7	**19,1**
KADİRLİ	8,6	8,4	13,1	16,9	20,8	25,4	28,2	28,9	27,0	22,4	16,1	12,4	**19,1**
ADANA	9,2	10,4	13,1	17,0	21,3	25,1	27,6	28,0	25,3	20,9	15,7	11,1	**18,7**
OSMANİYE	7,9	9,1	12,2	16,9	21,2	24,7	27,6	27,9	25,3	19,4	14,4	9,9	**18,0**
DÜZİÇİ	7,5	8,5	11,5	16,2	20,7	24,0	26,9	27,2	24,6	18,7	13,7	9,3	**17,4**

Kaynak: Adana Met.İst.(1929-2005), Kadirli Met.İst.(1998-2005), Kozan Met.İst.(1963-2005), Düziçi ve Osmaniye verileri (Koca, 2000, s.31)

Şekil 4.4. Çukurova'daki Bazı Merkezlerin Aylık Ortalama Sıcaklık Değerlerinin Yıl İçindeki Seyri.

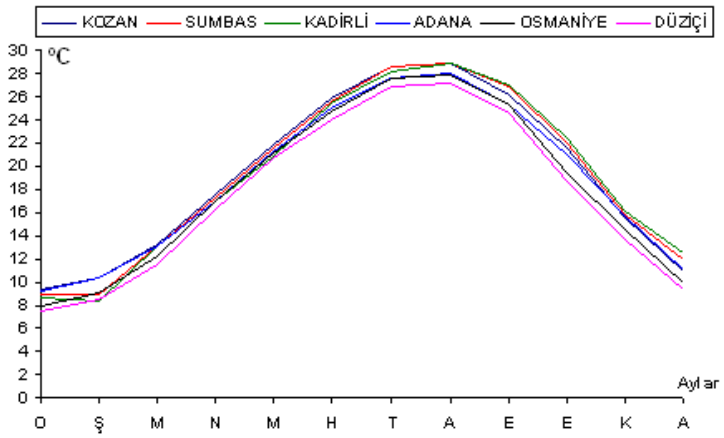

Şekil 4.5. Çukurova'daki Bazı Merkezlerin Yıllık Ortalama Sıcaklık Değerleri

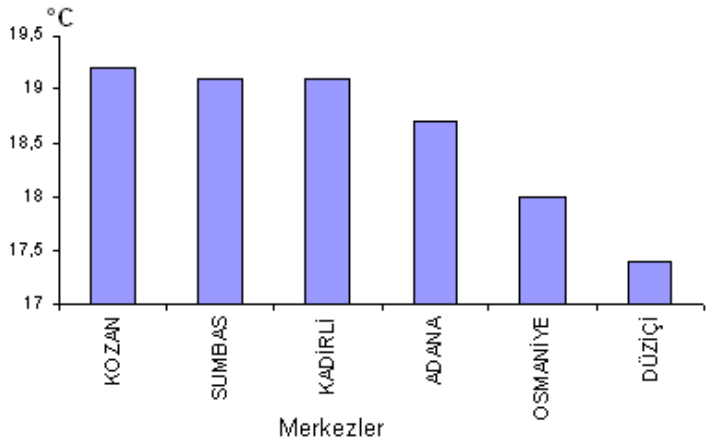

Sumbas İlçesi'nde kıyı istasyonlarına oranla kış sıcaklık ortalamaları 1-2 ºC daha az, yaz ortalamaları ise karasallığın etkisine bağlı olarak artmaktadır. Akdeniz kıyılarında yıllık sıcaklık amplitüdü genel olarak 17 ºC ve altındayken (Koçman, 1993, s.10-11) bu değer, araştırma sahasında 20 ºC'dir. 3 ºC'lik bu fark elbette karasallığın bir sonucudur. Bu durumu Kadirli'de (20,5 ºC), Osmaniye'de (20 ºC), Düziçi'nde (19,7 ºC) ve Kozan'da (19,6 ºC) da görmek mümkündür.

İlçede ova ile kuzeydeki dağlık sahalar arasında ve akarsu vadileriyle dağlık ve tepelik alanlar arasında dikkat çekici sıcaklık farkları bulunmaktadır. İlçenin güneyi ile kuzeyi arasında en fazla 1800 metre olan yükselti farkı, yaklaşık 9 ºC' sıcaklık farkına neden olurken, vadilerle dağlık yamaçlarının farklı derecelerde ısınması nedeniyle de bu alanlarda benzer sıcaklık farkları oluşur. Bilindiği gibi bunun sonucu olarak dağ ve vadi meltemleri oluşmaktadır.

Yükseltiye ve yer şekillerine bağlı olan bu farklı ısınma koşulları ilçede beşeri ve ekonomik yaşantı üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır. Yükseltiye bağlı olarak azalan sıcaklık değerleri, bitkisel üretimde yetişme devresini uzatarak, ürünlerin daha geç olgulaşmasına neden olmakta ve zirai faaliyetleri nispeten sınırlamaktadır. Ovada yetişen sıcaklık isteği fazla bitkiler, bu sahada yetiştirilemediği gibi; zemin drenajının iyi olması nedeniyle sulama yapılamamakta,

ziraat alanlarının dar, parçalı, dağınık ve eğimli yüzeylerde yer alması nedeniyle çoğu tarımsal alet ve makinesi kullanılamamakta, geleneksel çalışma yöntemleriyle iş gücünün önemi korunmaktadır. Vadiler ve yamaçlar arasındaki farklı ısınma durumu da benzer sıkıntılar ortaya koymaktadır. Dağ yamaçları günün ilk saatlerinden itibaren ısınmaya başladığında, vadi içleri henüz serindir. Güneşin batışına kadar olan günün diğer yarısında ise dağ yamaçları vadi içlerine oranla daha erken soğumaktadır. Bu koşullar, bitki yetişme devresi ve üretimini olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden yüksek sahalarda daha ziyade düşük sıcaklıklara ve kuraklığa dayanıklı bitki türleri yetiştirme zorunluluğu vardır. Böylece ürün çeşitliliği ve üretim verimi de azaltmaktadır. Bu durum yüksek sahalarda tarla ve bahçe ziraatı yerine; çayır ve otlakların bulunduğu sahalarda hayvancılık; ağaçlı bitki örtüsünün nispeten daha nitelikli ve yoğun olduğu yerleşim alanlarında ise ormancılık ekonomisinin önem kazanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla zirai potansiyeli büyük ölçüde zayıf olan bu dağlık alanlarda yerleşme dokusunun seyrelerek dağıldığını, yerleşmelerin nüfuslarının azaldığını ve özellikle "yayla" fonksiyonlu geçici yerleşmelerin yaygın olduğunu görmek mümkündür (Üçeçam Karagel, 2008, s.30-31).

Kozan Meteoroloji İstasyonu'na göre, yörede don olayları 20 Kasım ile 24 Mart tarihleri arasında meydana gelmektedir (Koca, 2000, s.36). *"Turunçgil ve seracılık gibi zirai faaliyetlerin önem kazandığı Kozan'daki donlu gün sayısı ile Kadirli ovasındaki donlu gün sayısı arasında paralellik olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim Kadirli ovası, kuzeyden ve doğudan gelebilecek soğuk hava baskınlarına kapalı bir konumda yer almakta ve hâkim iktisadi faaliyet tarla ziraatı olmakla birlikte, ovanın hemen her yerinde turunçgil ve seracılık faaliyetleri için gerekli doğal koşullar bulunmaktadır. Dolayısıyla hemen her ova köyünde turunçgil bahçelerine ve sera işletmelerine sıkça ve yoğun olarak rastlanmaktadır"* (Üçeçam Karagel, 2008, s.31). Bu bahsin, Sumbas İlçesi'nin ova ünitesinde yer alan köyleri için de geçerli olduğu bizzat arazi çalışmaları sırasında tespit edilmiştir.

Kuzey sektörlü Yıldız ve kuzeydoğu sektörlü Poyraz, kışın hava sıcaklıklarını düşürücü etki yapan soğuk karakterli rüzgârlardır. Dolayısıyla Sumbas İlçesi'nde kışın en fazla etkili olan rüzgârlar Yıldız ve Poyraz'dır. Basra Alçak Basıncı'nın etkisiyle oluşan şiddetli buharlaşma, ilçede yaz aylarının kurak geçmesinde etkili olan temel faktördür. Araştırma sahasında yazın en fazla etkili olan rüzgârlar, Akdeniz üzerinde nemlenen güney yönlü Kıble ve güneybatı yönlü Lodos ile çöl karakterli güneydoğudan esen Samyeli'dir.

Yağışla ilgili gözlemlerde ise istasyonlara ait verilerin birbirinden çok farklı sonuçlar verdiği görülür. Bu durumda sıcaklık verilerinin hesaplanmasında kullandığımız karşılaştırma yöntemini yağış değerleri için kullanmamız mümkün olmamıştır. Bu yüzden Sumbas İlçesi'ne en yakın ve benzer doğal çevre özelliklerine sahip olan Kadirli istasyonunun verilerini kullanmamız gerekmiştir.

Yağış değerleri için emsal aldığımız Kadirli Meteoroloji İstasyonu'nun 1998-2005 yılları arasındaki kısa süreli rasatlarına göre; yöreye düşen yıllık yağış miktarı 744 mm'dir. Bu değer, yukarı ovada ve kıyı kuşağındaki diğer istasyonlarla kıyaslandığında, Adana ve Mersin dışındaki tüm merkezlere oranla daha düşük olduğu görülmektedir. Son yıllarda Kadirli'de ölçülmüş en yüksek yağış değerlerine **nisan** ayında rastlanırken; Adana, Mersin ve Kozan'da en yüksek yağış değerlerine **aralık** ayında, İskenderun ve Osmaniye'de **ocak** ayında, Dörtyol'da **şubat** ve Düziçi'nde ise **mart** aylarında rastlanmaktadır. Bu sonuçlardan anlaşılacağı üzere, kıyıdan iç kesimlere doğru gidildikçe yağışlı mevsim kış aylarından ilkbahar aylarına doğru kaymaktadır. Bu gözlem sonuçları, kıyıdaki "Akdeniz Yağış Rejimi"nin, iç kısımlarda nispeten bozularak "İç Anadolu Karasal Yağış Rejimi"ne benzer bir karaktere büründüğünü göstermektedir (Tablo 4.3, Şekil 4.6).

Nemli hava akımlarının dağlık alanlara dik olarak geldiği Sumbas gibi yukarı ovadaki ilçelerde, ilkbahar ve yaz aylarındaki orografik oluşumlu yağışlara bağlı olarak yağış değerleri nispeten yüksektir. Buna karşılık, daha çok cephe yağışlarına maruz kalan Adana ve Mersin gibi kıyı kuşağındaki merkezlerde ise yağış miktarları daha düşük olup, yağışlar genellikle kış mevsiminde görülmektedir. Yukarı ovada birbirine yakın konumlarda bulunan söz konusu istasyonlar arasındaki yağış farklılığı, önemli ölçüde yüzey şekillerinin konumu, doğrultusu ve yükseltisinden kaynaklanmaktadır (Tablo 4.3).

Görüldüğü gibi, Sumbas İlçesi ile emsal sayılabilecek özelliklere sahip olan Kadirli İlçesi, yerel topoğrafik koşulların etkisiyle Doğu Akdeniz'deki birçok kıyı istasyonundan daha fazla yağış almaktadır.

Tablo 4.3. Çukurova'daki Bazı Merkezlerin Aylık Ortalama Yağış Değerleri ve Yıllık Ortalamaları (mm)

İSTASYON	AYLAR													
	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Ort.	Top.
DÖRTYOL	124,7	129,3	110,6	104,6	74,5	48,7	25,1	37,5	63,0	96,7	83,7	123,4	85,1	1021,8
DÜZİÇİ	110,5	97,7	125,2	108,2	83,8	41,6	8,8	17,5	25,7	55,8	67,0	112,0	71,1	853,8
KOZAN	104,2	79,3	98,7	100,9	85,1	59,4	24,4	20,5	27,6	57,0	78,2	112,6	70,6	847,9
İSKENDERUN	124,4	99,4	91,5	64,9	52,8	17,8	4,0	16,4	38,2	92,4	76,5	107,0	65,4	785,4
OSMANİYE	111,4	97,9	105,0	93,6	61,8	23,2	7,9	5,4	19,3	58,5	70,5	101,2	63,0	755,7
KADİRLİ	99,3	74,4	73,1	103,2	54	68,3	22	14,7	24,8	56	71,5	82,8	62,0	744,1
ADANA	112,4	95,4	68,6	53,9	48,3	19,9	4,4	4,5	15,3	38,3	66,6	119,1	53,9	646,7
MERSİN	120,7	88,0	65,7	37,0	20,4	8,6	7,1	4,3	11,1	47,9	74,5	123,0	50,7	608,3

Kaynak: Adana Met.İst.(1929-2005), Kadirli Met.İst.(1994-2005), Kozan Met.İst.(1963-2005), Dörtyol, Düziçi, İskenderun, Mersin, Osmaniye Rasatları (Koca, 2000,s.42).

Şekil 4.6. Adana, Kadirli ve Kozan Ortalama Yağış Değerlerinin Mevsimlere Bölünüşü.

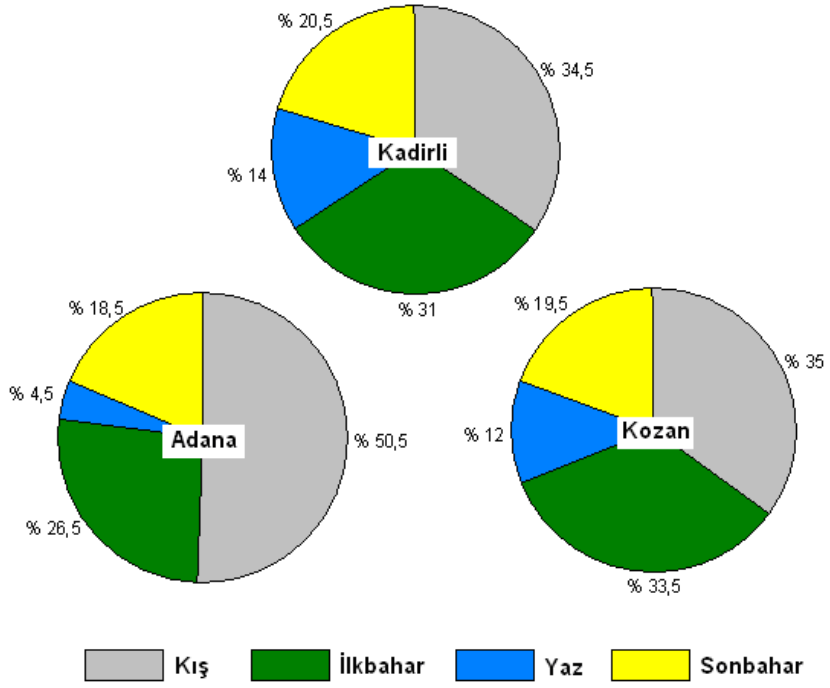

Sumbas İlçesi'nde yüksek platolar sahası ve daha yukarılardaki dağlık alanların yamaçları boyunca yağış değerleri artmaktadır. Artan yağışlar, sürekli olarak ağaçlı bitki örtüsü ve Alpin çayırların varlığını desteklemekte ve gelişmesini sağlamaktadır. Buna bağlı olarak yüksek platolar sahası ve dağlık alanlarda yer alan kırsal yerleşmeler, büyük ölçüde orman sahaları, otlak ve mera alanları ile çevresindeki yerleşmeye uygun sahalarda yer almışlardır. Söz konusu sahalar yerleşmeye açıldıkları günden bugüne insanlar tarafından ormancılık faaliyetleri ve orman ürünlerinden faydalanma, zengin ot ve çayır sahalarında ise hayvan besleme ve ürünlerinden faydalanma şeklinde kullanılagelmiştir.

4.1.4. Doğal Bitki Örtüsü:

Yukarı Çukurova yöresi insanlık tarihinin en eski dönemlerinden beri yerleşme açısından son derece elverişli bir saha olmuştur. Buna bağlı olarak ormanlar geniş ölçüde tahrip edilmiş ve özellikle gemi yapımında kullanılan sedir ağaçları büyük oranda ortadan kaldırılmıştır (Göney, 1976, s.56). Yörenin Mezopotamya ve Mısır medeniyet sahalarına yakınlığı, buraların bitki örtüsü bakımından fakir olması nedeniyle ormanlar ve diğer doğal bitki örtüsü hızlı bir şekilde azalmış ve orman alanları giderek daralmıştır (Göney, 1976, s.56). Söz konusu tahribat; savaşlar, istilalar, vb. tarihi olaylar, yakacak temini, yerleşim yeri ve tarla açmak gibi faaliyetlerle günümüze kadar bütün şiddetiyle devam etmiştir.

Sumbas İlçesi, Akdeniz fitocoğrafya bölgesinin sınırları içerisinde kalır (İnandık, 1969, s.167). Bununla birlikte, saha, doğal bitki örtüsü ve farklı bitki bölgeleri içerisindeki özelliklerle de tanımlanmaktadır. Bunlar; Toros-Kıbrıs-Lübnan doğal bitki örtüsü tali bölgesi ve

Akdeniz-Güney Anadolu bitki bölgesidir (Walter, 1956, s.312). Ancak günümüz iklim koşullarına fazla uyumlu olmayan Avrupa-Sibirya ve İran-Turan fitocoğrafya bölgelerine mensup kalıntı (relikt) bitkiler de sahada yayılış alanı bulmuşlardır. Kızılağaç (*Alnus*), söğüt (*Salix*), çınar (*Platanus*), kızılcık (*Cornus mas*), kiraz ve hatta fındık (*Corylus avellana*) gibi relikt türleri, kuzeye dönük nispeten nemli yamaçlarda ve akarsu vadilerinin içlerinde görmek mümkündür

İlçenin ova dışında kalan arazileri orman sahaları durumundadır. Ancak dağlık sahanın yamaç ve zirvelerine ait bölümlerde sıcaklık değerlerinin düşük olması, eğimin fazla olması, erozyona bağlı olarak toprak tabakasının ince olması gibi nedenlerle bu sahalar bitki örtüsünden yoksundur. İlçe arazisinin doğal örtüsünü oluşturan karışık haldeki kuru ormanlar, yaygın olarak kızılçam (*Pinus brutia*) ve meşelerden (*Quercus*) oluşurken; yarı nemli ormanlar ise karaçam (*Pinus nigra*), köknar (*Abies*) ve kayınlardan (*Fagus orientalis*) oluşmaktadır.

Sumbas İlçesi'nde yaz kuraklığının belirgin olarak yaşanması, kuru ormanların yayılış sahalarını genişletmiştir. İlçede kuzeye doğru gidildikçe yükseltinin artması, dağlar ve tepeliklerin kuzey ve güney yamaçları arasında görülen sıcaklık ve yağış değerlerindeki faklılıklar ovadan itibaren yüksek sahaya doğru bazı bitki kademelerinin oluşmasını sağlamıştır. Buna göre, nazari olmakla birlikte ova tabanından 750-1000 metrelere kadar **"Alt Mediteran Kuşağı"**, 1000 metreden 2000 metreye kadar **"Akdeniz Dağ Kuşağı"** ve 2000 metrenin üzerindeki yüksek sahada ise **"Akdeniz Supalpin Kuşağı"** şeklinde bitki kademelenmesinin olduğu belirtilmektedir (Atalay, 1988, s.98).

İlçede yaz aylarında çöl rejimini hatırlatan hava koşulları hâkim olurken, kış aylarında ise adeta Batı Avrupa'nın nemli hava koşulları etkili olmaktadır. Bunun sonucu olarak, iklim özellikleri bitki yaşamını önemli ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla bitkiler, yetişme devresindeki kuraklık nedeniyle kserofil (kurakçıl) bir karakter kazanmaktadır. Bu iklim şartları altında Adana ovalarında maki formasyonları gelişmiştir (Göney, 1976, s. 57-58). Maki biçimlenmesi, Toros dağlarının eteklerindeki çam ormanlarının tahribinden sonra ortaya çıkarak gelişmiş sekonder bir formasyondur (Göney, 1976, s.58). İlçede dağların eteklerinde yer yer tesadüf edilen çam ağaçları bunu ortaya koymaktadır. ovadan 750-1000 metreye kadar olan kuşakta rastlanan maki formasyonları içinde akçakesme (*Phillyrea latifolia*), defne (*Laurus nobilis*), delice (*Olea sativa*), hayıt (*Vitex agnus-castus*), karaçalı (*Paliurus spinachristi*), kocayemiş (*Arbutus unedo*), menengiç (*Pistacia*), murt/mersin (*Myrtus Communis*), palamut meşesi (*Quercus Aegilops*), sakız (*Pistacia lentiscus*), sandal (*Arbutus andrachne*), tesbih (*Styrax officinalis*) ve zakkum (*Nerium oleander*) en önemli bitkilerdir. Bazı maki biçimlenmeleri ise Tersiyer (Pliyosen'de) ve Kuvaterner (Pleistosen'de) oluşumlu çakıllı, kumlu ve geçirimli arazide ve kalkerli yüzeyler üzerinde cılız, çoğunlukla kısa boylu, dikenli, yaprakları küçük, parlak ve kalın olan bitki türlerinden meydana gelmektedir. Aslında bu türler,

zeminin nemli olduğu kısımlardaki maki biçimlenmesine dâhil ağaçların bu kesimlerde tahrip edilerek asli çehresinin değiştirilmesi sonucunda gelişmiş bozulmuş makilerdir. Bu özellikteki makilere de "garig" (*frigana*) denilmektedir. Yöredeki garig formasyonu abdestbozan (*Sarcapoterium spinosum*), ada soğanı (*Urginea maritima*), ağaç fundası (*Erica arborea*), kekik (Thymus vulgaris), kermez meşesi (*Quercus coccifera*), laden (*Cistus albidus*), lavanta (Lavandula vera), sakız (*Pistacia terebenthus*) ve sığırkuyruğu (*Verbascum*) gibi en çok rastlanan türlerden meydana gelmektedir. Bu kuşakta ayrıca makilerle birlikte kızılçam (*Pinus brutia*) ormanları da yer almaktadır.

1000 metrenin üstündeki sahalarda ise yükseldikçe düşen sıcaklık ve artan yağış değerleriyle birlikte kızılçamların yerini karaçam (*Pinus nigra*), kayın (*Fagus orientalis*), köknar (*Abies*) ve yer yer sedirlerin (*Cerdus libani*) oluşturduğu yarı nemli karışık ormanlar almaktadır (Foto 4.5). Bu kuşak, yerleşim yeri, tarla, bahçe, otlak ve mera alanları açma, kereste, odun gibi ekonomik değeri olan orman ürünleri elde etme ve yakacak temini gibi nedenlerle en fazla tahrip edilen ormancılık sahalarına karşılık gelmektedir. Bu sahalarda yeni ekonomik fonksiyon alanları oluşturulmuş, doğal bitki örtüsünün niteliği bozularak yer yer mandalina (*Citrus nobilis*), portakal (*Citrus aurantium*), limon (*Citrus limonum*), turunç (*Citrus aurantium amara*) ve greyfurt (*Citrus decumana*) gibi turunçgiller (*Rutaceae*) familyası, zeytin (*Oliva sativa*), kızılcık (*Cornus mas*), nar (*Punica granatum*) ve diğer kültür bitkilerinden oluşturulan bahçelere dönüştürülmüştür.

Foto 4.5. Mehmetli ve Armağanlı Köyleri Çevresindeki Yarı Nemli Karışık Orman Sahaları

İlçe sınırları içerisinde yayılış alanı en geniş olan ormanlar **Kızılçam** (*Pinus brutia*) **ormanlarıdır.** Kuzeyden ve doğudan ovayı çevreleyen alçak sırt ve tepelerin güney ve güneydoğu yamaçlarında makilerle karışık halde, daha nemli kuzey ve kuzeybatı yamaçlarda ise tek tür olarak bulunur. Kuzeye doğru yükseltiyle birlikte aralarına yer yer karaçamlar, diğer alanlarda ise meşeler girerek karışık ormanlar oluşur. M**eşe** (*Quercus cerris*) **ormanlarının** da yayılış alanları oldukça geniştir. Aşağı seviyelerde kızılçamlar ile birlikte olan meşeler, orta

seviyelerde bu bölge için relikt bir tür olan kayınla (*Fagus orientalis*) karışık olarak yer alırken bu seviyeden sonra tek tür olarak da yayılış gösterir.

İlçe ve çevresinde 1000 ilâ 2000 metre arasında kalan alanda görülen doğal bitki örtüsü genel olarak yarı nemli Akdeniz ormanlarıdır. Orman üst sınırını genel olarak tek tek ağaçların yer aldığı 2000 metre izohipsi belirlemektedir. Bu kuşaktaki orman örtüsünü köknar (*Abies*), karaçam (*Pinus nigra*) ve sedir (*Cedrus libani*) gibi türler meydana getirirken aralarda fıstık çamlarına (*Pinus pinea*) da rastlandığı olur. Ayrıca ilçenin kuzeyindeki yüksek sahada Pleistosen içindeki buzul devrelerinde Karadeniz iklimine has şartların oluşmasına bağlı olarak şimşir (*Buxus longifiola*) ve kayın (*Fagus orientalis*) gibi relikt türlere rastlanmıştır.

Esenli, Çiçeklidere, Yeşilyayla ve Gaffarlı köyleri ile Höyük, Armağanlı, Mehmetli ve Alibeyli köylerinin yukarı kesimleri konum olarak orman içinde yer almakta ve halkın öncelikli geçim kaynakları arasında hayvancılıkla birlikte ormancılık faaliyetleri de gelmektedir (Foto 4.6). Ormancılık, Eylül ile Mart ayları arasındaki altı aylık dönemde devlet müsaadesiyle köylüler tarafından odun temini, kereste üretimi, defne dalı üretimi ve toplayıcılığı gibi sınırlı faaliyetleri kapsamaktadır. Kuzeye doğru köylere giden karayolu boyunca satış için istiflenmiş odun ve kerestelik tomruk kümeleri dikkat çeker. Dolayısıyla bu kesimdeki köylerin birincil geçim kaynağı ormancılık faaliyetleri olurken, ikincil geçim kaynağı hayvancılıktır. Bu faaliyetleri doğal olarak ziraat izlemektedir.

Foto 4.6. Yüksek Platodaki Beşoluk Yaylası ve Çevresindeki Orman ve Hayvancılık Sahaları

Orman sahalarındaki köylüler için ormancılığın artık sezonluk bir uğraşı olması, hayvancılığın yayla ve mera alanlarında, ağıl ve ahırlarda yıl boyunca sürdürülebilmesi ve daha fazla gelir sağlayan bir uğraş olması gibi nedenlerle son yıllarda hayvancılık faaliyetleri ön plana çıkmıştır.

Esenli köyünün kuzeyindeki Çiçekli ve Gezit dağlarının yüksek kesimlerinde, ormanın üst sınırını oluşturan 2000 metreden itibaren supalpin çayır kuşağına geçilir. Bu kuşak, dağların güneye bakan yüzlerinde daha niteliklidir. Karaçam ormanlarının tahribatı ile ortaya çıkmış antropojen stepler ise bu kuşağın aşağı seviyelerinde yer almıştır. Karstik erimelerin yaygın olduğu bu kesimler günümüzde yayla ve mera alanları olarak değerlendirilmektedir. Çayır kuşağındaki ot topluluklarını meydana getiren başlıca türler; alev otu (*Pholomis*), çayır otu (*Phleum pratense*), dam göçüren (*Cirsium*), defne (*Daphne oleoides*), geven (*Astragalus micocephalus*), kekik (*Thynus*), korunga (*Onabrychis cornuta*), sığırkuyruğu (*Verbascum*) ve sütleğen (*Euphorbia kotschayana*)'dir.

İlçenin ova kesiminde kserofil karakterli bazı bitkiler de mevcuttur. Bunlar arasında bazı kaktüs (*Cactus*), agav (*Agave americana*) ve yaban inciri (*Opuntia*) yer almaktadır.

4.1.5. Su Varlığı:

Sumbas İlçesi'nin sahip olduğu yeraltı ve yerüstü su varlığı genel olarak çok zengin değildir. Bu durum, yörenin Kasım-Nisan ayları arasında bolca yağış almasına rağmen drenajı iyi olan yapısal özelliklerine bağlı bir husustur.

Yağışların bir kısmı, kiltaşı, silttaşı, marn, ofiyolit ve bazalt gibi geçirgenliği nispeten zayıf olan zemin yapısının yaygın olduğu dağlık alanların eğimli yamaçları boyunca yüzey suları halinde yöredeki akarsuları beslerken, bir kısmı yağışlar da, eriyebilme özelliğine sahip kireç taşlarının yaygın olduğu araştırma sahasının kuzeyindeki yüksek sahada, kırıklı ve çatlaklı yapıdaki kalker kayalarının bünyesindeki kireci eriterek kırık ve çatlakların boyutlarını büyütmekte ve dağlık kütlenin temeline doğru sızmaktadır. İklim normallerindeki sıcaklık ve yağış koşulları altında gerçekleşen bu kimyasal süreç, karstlaşma adını verdiğimiz aşındırma ve biriktirme faaliyetleridir. Karstlaşma sonucu ilçenin kuzeyinde lapya, dolin, uvala, polye, obruk, kanyon vadi, karstik plato, hum ve terra-rosa gibi çeşitli aşındırma ve biriktirme şekilleri oluşmuştur.

Ovaya doğru alçalan kalker yapılı dağlık kütleler, Sumbas Çayı, Kesik Suyu ve kolları tarafından adeta parçalanmış ve derin bir şekilde yarılmıştır. Kesik suyu, Çiçeklidağ'ın güney yamacında karstik oluşumlu bir kaynaktan doğmaktadır. Burada Çiçeklidere adını alan akarsu, Köyün Deresi/Gaffarlıdere ile birleştiği kesimde Kesik Suyu adını almaktadır. Kesik Suyu, Sumbas İlçesi'nin her şeyi, adeta hayat damarıdır. İlçenin batı sınırlarının aşağı kesimlerini belirleyen Sumbas Çayı ise vadisi boyunca yer alan Köseli ve Akçataş Köyü ile ziraat alanlarına hayat vermektedir. Bu iki akarsu, ilçenin ova kesimindeki köylere ait tarım alanlarını sulayarak,

Kadirli İlçesi'nin batı sınırlarının orta kesimlerinde birleşmekte ve Sumbas adıyla daha güneyde Ceyhan Nehri'ne kavuşmaktadır. İlçenin en önemli akarsuyu olan Kesik suyu, kuzey-güney yönünde ilçeyi adeta ortadan ikiye ayırmaktadır.

Ceyhan Nehri'nin en önemli kollarından biri Sumbas Çayı, Sumbas Çayı'nın da en önemli kolu Kesik Suyu'dur. Ancak İlçe için belki de en önemli hidrografik şebeke Kesik Suyu'dur. **Kesik suyu,** Dibek dağlarının Çiçeklidağ birimi güney yamacında, Bağdaş Yaylası ve Gazeller (Esenli) Mahallesi arasındaki karstik oluşumlu bir kaynaktan çıkarak Çiçeklidere adını almaktadır. Güneye doğru ilçe arazisini orta kesimlerinden boylayarak, Göbelli ve Kırıkköprü (Çiçeklidere Köyü) mahalleleri arasında, *Köyün Deresi* ile birleştiği kesimde Kesik Suyu adını alan akarsu, Özerler ve Gaffarlı (Gaffarlı Köyü) Mahallesi güneyinde Kesik Suyu Baraj Gölü'ne boşalmaktadır.

Kesik Suyu Barajı, D.S.İ. VI. Bölge Müdürlüğü, A.C.O. Sulama İşl. ve Bak. Şube Müdürlüğü'ne bağlı "Mehmetli Barajı" olarak tanımlanmakta ve "sulama" amacıyla kurulduğu ifade edilmektedir. Toprak dolgudan inşa edilmiş olan 6.540.000 m³ hacimli gövdenin temeli 141 metrede, gövde üst seviyesi (kret) ise 207,4 metrededir. Buna göre gövde yüksekliği.66,4 metredir. Dolgunun üst seviyesinin genişliği 10 metre, uzunluğu 507 metredir. Gövde üzerinde fazla suyu akıtmak için dört adet düzenek (savak kapağı) yer almaktadır. Düzeneklerin su boşaltma kapasitesi 1615 m³/sn'dir. Baraj gövdesinin gerisinde 62.105.000 m³ hacimli bir su rezervuarı (göl) yer almaktadır. Yapımına 22.04.1965 tarihinde başlanan sulama barajı, 20.10.1971 yılında tamamlanarak işletmeye açılmıştır. Sulama alanı 10.645 hektar olan barajın havzası içerisinde Sumbas İlçesi'nin ovada ziraat alanları bulunan 6 yamaç köyü ve 5 ova köyü yer alırken; Kadirli İlçesi'nin 9 ova köyü bulunmaktadır (Tablo 4.4). Baraj Gölü, Gaffarlı ve Mehmetli köylerinin vadi tabanı ve yamaçlarında bulunan bir kısım ziraat alanlarını sular altında bırakarak işgal etmiştir.

Tablo 4.4. Kesik Suyu (Mehmetli) Sulama Barajı'nın Hizmet Sahası İçerisinde Yer Alan Köyler

Sıra No	Köyler	İlçesi	Sıra No	Köyler	İlçesi	Sıra No	Köyler	İlçesi
Ova Köyleri			**Yamaç Köyleri**					
01	Akçataş	Sumbas	08	Çaygeçit	Kadirli	01	Akçataş	Sumbas
02	Akdam	Sumbas	09	Çınar	Kadirli	02	Akdam	Sumbas
03	Alibeyli	Sumbas	10	Halitağalar	Kadirli	03	Alibeyli	Sumbas
04	Armağanlı	Sumbas	11	Hardallık	Kadirli	04	Armağanlı	Sumbas
05	Mehmetli	Sumbas	12	Kabayar	Kadirli	05	Mehmetli	Sumbas
06	Sumbas	Sumbas	13	Narlıkışla	Kadirli	06	Sumbas	Sumbas
07	Azaplı	Kadirli	14	Yusufizzettin	Kadirli	**Sumbas Sulama Birliği (2009)**		

Kesik Suyu, Çiçeklidere Köyü çevresinde *Köyün Deresi*, Gaffarlı Köyü çevresinde *Çağlayandere* ve *Keçik Deresi*, Yeşilyayla Köyün'de *Helkincik Deresi*, Armağanlı Köyü çevresindeki *Köblete Deresi'nin* sularını alarak daha da güçlenmektedir. Kesik Suyu, ilçenin kuzeyindeki yüksek sahadan derin bir hat boyunca güneye doğru inerken su toplama havzasını

bu şekilde genişletmekte ve baraj gölünü oluşturduktan sonra Mehmetli ve Höyük köyleri arasında ova tabanına ulaşmaktadır.

Sumbas İlçe Merkezi ve Mehmetli Köyü arasında dar bir vadi tabanıyla Kadirli ovasına açılan akarsu, batı yakasında bulunan Reşadiye ve Kızılömerli, doğu yakasında bulunan Yusufizzettin ve Kabayar köyleri arasında sahayı sulamaktadır.

Dağlardan inen derelerin Kesik Suyu'na katılması neticesinde, kış mevsimi nehrin yatağından en fazla su geçirdiği devre olarak ortaya çıkmaktadır. İlçede ilkbahar mevsimi de yağışın bol olduğu devredir. Bu durum Kesik Suyu ve ona kavuşan derelerin daha ziyade yağmur rejimli olduğunu ortaya koymaktadır. Akarsuyun rejimi üzerinde kar yağışları ve karstlaşmanın da etkisi vardır. Kesik Suyu'nun aşırı buharlaşma nedeniyle kurak geçen yaz devresinde su taşıyabilmesi, dağların yüksek kısımlarında eriyen kar sularından ve karstik kaynaklardan beslendiğini ortaya koymaktadır (Göney 1976, s.63-65).

İlçede nüfusun kalabalık olduğu kesimler, Kesik Suyu ile ona kavuşan derelerin çevreleridir. Kesik Suyu, Sumbas İlçe Merlezi'nin kuruluşu üzerinde de önemli derecede etkili olmuştur. Kadirli ovası esas itibarıyla *Kesik suyu, Sunbas çayı, Savrun çayı* ve kollarının Toros dağlarından taşıdıkları unsurların, bu kısımda birikmesi sonucunda oluşmuştur. Ovanın akarsu kaynakları içinde *Kesik Suyu* ve onun kollarından olan *Köyün Deresi*, *Çağlayandere* ve *Keçik Deresi*, *Helkincik Deresi* ve *Köblete Deresi'nin* önemli yeri vardır. İlçe merkezinde en fazla nüfus barındıran sahalar kesik Suyu'nun çevrelediği güney ve güneydoğu kesimlerdir. Burası, yamaçlar ve tepelikler sahasının ova ile birleştiği kesimlerdir.

İlçenin batı sınırları Akçataş Köyü kuzeyinden itibaren doğal bir unsur olan Sumbas Çayı tarafından çizilmektedir. **Sumbas Çayı,** Kozan yöresi yüksek platolar sahasındaki Tozluyurt (Karahamzalı Köyü) Mahallesi yakınlarındaki yamaçlardan kaynağını alarak ilçe sınırının geçtiği Diniker Tepesi'nin (939 m) batısından güneye doğru inmekte, Bucakköy (Kozan) ve Akçataş (Sumbas) köylerini ayırdığı alanda ilçe sınırı olarak ovaya inmektedir.

Bucakköy (Kozan) ve Akçataş Köyleri arasında dar bir vadi tabanıyla Kadirli ovasına açılan akarsu, batı yakasında bulunan Çobanpınarı ve Bulduklu (Kozan), doğu yakasında bulunan Çaygeçit ve Çukurköprü (Kadirli) köyleri arasında sahayı sulamaktadır.

"Kadirli ovası, sahanın genelinden farklı olarak, nispeten zengin yeraltı suyu rezervlerine sahiptir. Alüvyal arazi ve çevresindeki kolüvyal depolar, yeraltı suyunun depolandığı alanlardır. İri unsurlardan meydana gelen kolüvyaller, yeraltı suyu bulundurma bakımından elverişli arazilerdir. Alüvyal arazilerde ise yeraltı su seviyesi yüzeye oldukça yakındır. Hatta buralar, yer yer eski bataklık sahalarıdır. Kimi yerde artezyen kuyularının derinliği 5-6 metre, eski bataklık alanlarında ise yüzey seviyesindedir" (Üçeçam Karagel, 2008, s.39).

İlçenin orta kesimlerindeki Pliyosen yaşlı kalker araziler, gözenekli kayaç yapısı ve çatlak sistemleri nedeniyle zengin yeraltı su rezervlerine sahiptir. Yüzeye düşen sular büyük ölçüde yeraltına sızmakta ve yamaç kaynakları olarak tekrar yüzeye çıkmaktadır. Bu durum Gaffarlı ve Yeşilyayla köy ve mahalleleri için içme ve kulamla suyu temininde olumlu etkilere neden olmaktadır. Ancak daha aşağı seviyelerde yer alan Akçataş, Akdam, Höyük, Sumbas, Mehmetli, Armağanlı ve Alibeyli gibi köylerde içme suyu potansiyeli fazla zengin değildir. Bu köylerden göç eden nüfusun en önemli gerekçeleri arasında içme suyu sorunu da yer almaktadır.

İlçenin kuzey kesimlerinde yer alan dağlık ve tepelik araziler, yer yer geniş alanlar kaplayan, geçirgenliği zayıf Miyosen ve Kretase yaşlı kiltaşı, silttaşı, marn ve bazalt gibi su tutma kapasitesi düşük bir litolojik yapıya sahiptir. Ancak bu alanlar, araştırma sahasının en fazla yağış (1500 mm'den fazla) alan kesimlerini oluşturur. Sağanak yağışlarla yüzeysel akışa geçen sular ile civardaki kaynaklardan çıkan sular akarsuları oluşturur.

İlçedeki kaynaklar, genellikle yamaç kaynağı özelliğindedir. Kuzeydeki dağlık alanlar ile tepelik alanlardaki kaynakların çıkış yerleri hep yamaçlardır. Bilindiği gibi, "su tablası" topografya yüzeyine genellikle paralel bir uzanış gösterir. Ancak, yeraltı suyu ile doygun bir tabakanın topografya yüzeyi ile kesiştiği yamaçlar, aynı zamanda kaynakların yüzeye çıkış yerleridir. Yörede karstik kaynaklar da yaygındır. Litolojik yapının yaygın olarak gözenekli ve çatlaklı Kretase, Miyosen ve Pliyosen kireç taşı biçimlenmesinden oluşması, yüzey sularının zemine sızmasına neden olmakta, yeraltındaki mağara boşluklarında biriken sızıntı suların, dağlık alanlar, yüksek ve alçak plato düzlüklerinin topografya yüzeyleriyle kesişen yamaç bitimlerinde yüzeye çıkmasına neden olmaktadır. Bu alanlarda su çıkan (voklüz) adı verilen kaynaklar oluşmaktadır. Karstik kaynaklar, yıl boyunca debisi çok az değişen kireç içeriği yüksek suların çıkış noktalarıdır.

4.1.6. Toprak Özellikleri

Ceyhan nehri havzasının, güneyi "Akdeniz toprakları", orta kesimleri "orman toprakları" kuşağında yer alırken, aralarında alüvyal topraklar geniş yer kaplar. Kuzeyde ise kahverengi ve kestane rengi topraklardan oluşan "kurak bölge çayır toprakları" kuşağına geçilir. Buna göre, havza sınırları içinde 12 "büyük toprak grubu" saptanmıştır. Bunlar: Yüksek çayır kuşağında, kestane rengi, kahverengi ve kırmızı kahverengi topraklar, orman kuşağında, kahverengi orman ve kireçsiz kahverengi orman toprakları, arada kireçsiz kahverengi topraklar, güneydeki sıcak Akdeniz kıyı kuşağında, kırmızı Akdeniz ve kırmızı kahverengi Akdeniz toprakları, taban seviyesinin yüksek olduğu çöküntü alanlarında hidromorfik topraklar ve organik topraklar, akarsularca taşınmış materyal üzerinde yer alan kolüvyal ve alüvyal genç topraklardır (Köy Hiz. Gn. Müd., 1995, 1/100.000 Ölçekli Adana İl Arazi Varlığı Haritası).

İyi drenajlı dağlık ve tepelik arazi, daha ziyade kahverengi orman ve kireçsiz kahverengi orman toprakları gibi zonal toprakların yayılım alanıdır. Bu araziler, otlak ve orman

kullanılışına ayrılmıştır. Alan olarak orman kullanımı yaygın olmakla birlikte, iktisadi faaliyet bakımından tarım alanlarından elde edilen ürünler daha fazla ekonomik değer taşımaktadır. Alüvyal ovalar ile dağların etek kısımları ve dağlık arazi içindeki kolüvyal şeritler tamamen ziraat alanları olarak kullanılmaktadır. Kuru tarım, bağ-bahçe tarımı ve özellikle sebzecilikte kullanılan kolüvyal topraklara, dağlık arazi içinde yer yer rastlanmaktadır. Dolayısıyla dağlık kesimdeki yerleşim alanlarının daha çok ziraata elverişli toprakların çevresinde kurulmuş oldukları dikkat çekmektedir (Köy Hiz. Gn. Müd., 1995, 1/100.000 Ölçekli Adana İl Arazi Varlığı Haritası).

Paleolitik sonları ve Neolitikten beri Kadirli ovasında zirai faaliyetlerin gerçekleştirildiği, bu sebepten dolayı ova topraklarının binlerce seneden beri sürülerek karıştırılmış, ekilmiş, gübrelenmiş ve sulanmış olduğu bilinmektedir. Böylece bu bölgenin toprakları doğal faktörlerin yanında beşeri faktörlerin de ortak ürünüdür. Günümüzde Kadirli Ovası'ndaki verimli topraklar insanın asırlarca süren mücadelesi sonucunda kazanılmış ve ziraata açılmıştır (Göney 1976, s.50).

İlçede eğim değerlerinin yüksek olduğu dağlık ve tepelik araziler toprak örtüsünün çok ince ya da hemen hemen hiç olmadığı alanlardır. Bu alanlarda, azonal alt toprak gruplarından **litosollere** yaygın olarak rastlanır. Bu topraklar, yamaç eğimlerinin çok fazla olduğu yerlerde, erozyona bağlı olarak profil geliştirememişlerdir. Genellikle ana kayanın yüzeyde göründüğü bu kesimler, ya tek tek kızılçamların yaygın olduğu orman alanları içerisinde kalmışlardır ya da sıcaklık ve yağış koşulları itibariyle orman potansiyeli yüksek alanlardır. Bu gibi alanlar araştırma sahasının kuzey ve kuzeydoğusundaki Esenli köyünün kuzeyindeki dağ ve tepelik alanlarda görülmektedir.

İlçe sınırları içerisinde litosoller dışında geniş alanlara yayılmış ve birbirinden farklı dört toprak tipi dağılış göstermektedir. Bunlar; kuzeyden güneye doğru yüksek ve engebeli sahada yayılış gösteren **kahverengi orman toprakları**, Çiçekli Dağ'ın zirveleri ve Armağanlı Köyü çevresinde çok dar bir alanda yayılış gösteren **kireçsiz kahverengi orman toprakları,** ova kenarları ve vadi yamaçlarında **kolüvyal topraklar** ile ova tabanında **alüvyal topraklar**dır.

İlçede en geniş alanlara yayılmış olarak görülen toprak türü **kahverengi orman toprakları**dır. Bu topraklar, eğimli ve engebeli dağlık sahalarda oldukça yaygındır.

Kahverengi orman toprakları zonal topraklar grubundandır. Yüksek kireç içeriğine sahip ana kaya üzerinde oluşan bu topraklarda horizonlar birbirine tedricen geçer. A horizonu koyu kahverengi, dağılgan ve granüler yapıdadır. B horizonu, genellikle daha açık kahverengi ve granüler yapılıdır veya yuvarlak köşeli blok yapılıdır. Kil içeriği C horizonundan daima fazladır. Buna bağlı olarak, bu toprakların dağılış gösterdiği alanlar aynı zamanda muhtemel heyelan alanlarına karşılık gelir.

Eğimin azaldığı yamaçlar ve tepelikler sahasındaki ekime dikime müsait alanlarda ziraat yapılabilirken, kuzeye gidildikçe eğim artmakta ve bu alanlar mera alanları olarak kullanılmaktadırlar. B horizonunun aşağı kısımlarında CaCO3 bulunur. Kahverengi orman toprakları genellikle yaprağını döken orman örtüsü altında oluşur. Drenajları iyidir. Çoğunlukla orman veya otlak kullanılışına ayrılmışlardır. Ancak ziraat yapılabilen kısımlarında verim yüksektir. Kretase, Miyosen ve Pliyosen yaşlı kireçtaşları üzerinde gelişmiş olan bu topraklar, koyu renkli ve organik madde miktarı bakımından zengindir. Yükselti, engebe ve eğimin fazla olduğu sahalarda gelişmiş bulunan bu topraklarda şiddetli erozyona karşı fazla bir önlem alınamamaktadır. Kahverengi orman toprakları, yıllık ortalama yağış tutarının 850-1200 mm arasında değiştiği, doğal bitki örtüsünün yaygın olarak makiler ve kızılçam topluluklarından ibaret olduğu sahalarda gelişme göstermişlerdir (Şekil 4.7 ve Şekil 4.3).

Çiçeklidağ'ın zirveleri ile Armağanlı köyü çevresinde çok dar bir alanda yayılış gösteren **kireçsiz kahverengi orman toprakları** ise Miyosen dönemine ait kalker, kiltaşı, kumtaşı, silttaşı, konglomera ve marn çökelleri üzerinde oluşmuştur. Bu topraklar; meşe (*Quercus*), karaçam (*Pinus nigra*), az da olsa köknar (*Abies*) toplulukları ile örtülmüştür. İlçenin bu kesiminde yağış ortalaması yıllık 1000 mm'den fazla olduğu için toprak önemli ölçüde yıkanmıştır. Toprak kalınlığı az olup, A_1'den başka horizon görülmez. Burada kil, demir ve alüminyum oksitleri yıkanarak topraktan uzaklaşmıştır (Köy İşleri Bakanlığı, 1974, s.38), (Şekil 4.7 ve Şekil 4.3).

İlçede görülen diğer bir toprak tipi de, etek ovalarındaki iri unsurlu kumlardan ve çakıllardan meydana gelen **kolüvyal topraklar**dır. Kolüvyal topraklar, azonal topraklar grubundandır. Toroslardan inen sel ve dereler, vadilerin ağızlarına ve ovanın kenarlarına geldiğinde, hızlarının azalması sonucu taşıdıkları unsurların bir kısmını bırakmaktadır. Kolüvyal topraklar da bu gevşek malzeme üzerinde oluşmaktadırlar.

Kolüvyal topraklara ilçenin kuzeybatısında Çiçeklidağ'ın güney yamaçları üzerindeki kısa ve derin bir vadinin ağız kısmında, ilçenin doğusundaki Ericek Dağı'nın güney yamaçları üzerindeki kısa ve derin vadinin ağız kısmında, Çiçeklidere'nin Köyün Deresi ve Çağlayan Deresi ile birleşerek Kesik Suyu adını aldığı su kavşağında dağınık kümeler halinde tesadüf edilirken; Kesik Suyu Baraj gövdesi ile Sumbas İlçe Merkezi'nin güneyine kadar uzanan dar vadi tabanında ve nihayet Akdam Köyü ile Akçataş Köyü arasındaki yamaçların ova tabanı ile birleştiği diskordans hattı üzerinde nispeten geniş bir şerit oluşturacak bir biçimde rastlanmaktadır. Kalkerli sahalardan taşınmış bu toprakların alt katmanlarında kireç birikimi de görülür. Bu topraklar eğim değerlerinin artması, yer yer çakıllı olması ve iyi drenajlı özelikleriyle bu kesimdeki alüvyonlardan belirgin olarak ayrılmaktadır.

Şekil 4.7. Sumbas İlçesi ve Çevresinin Toprak Haritası.

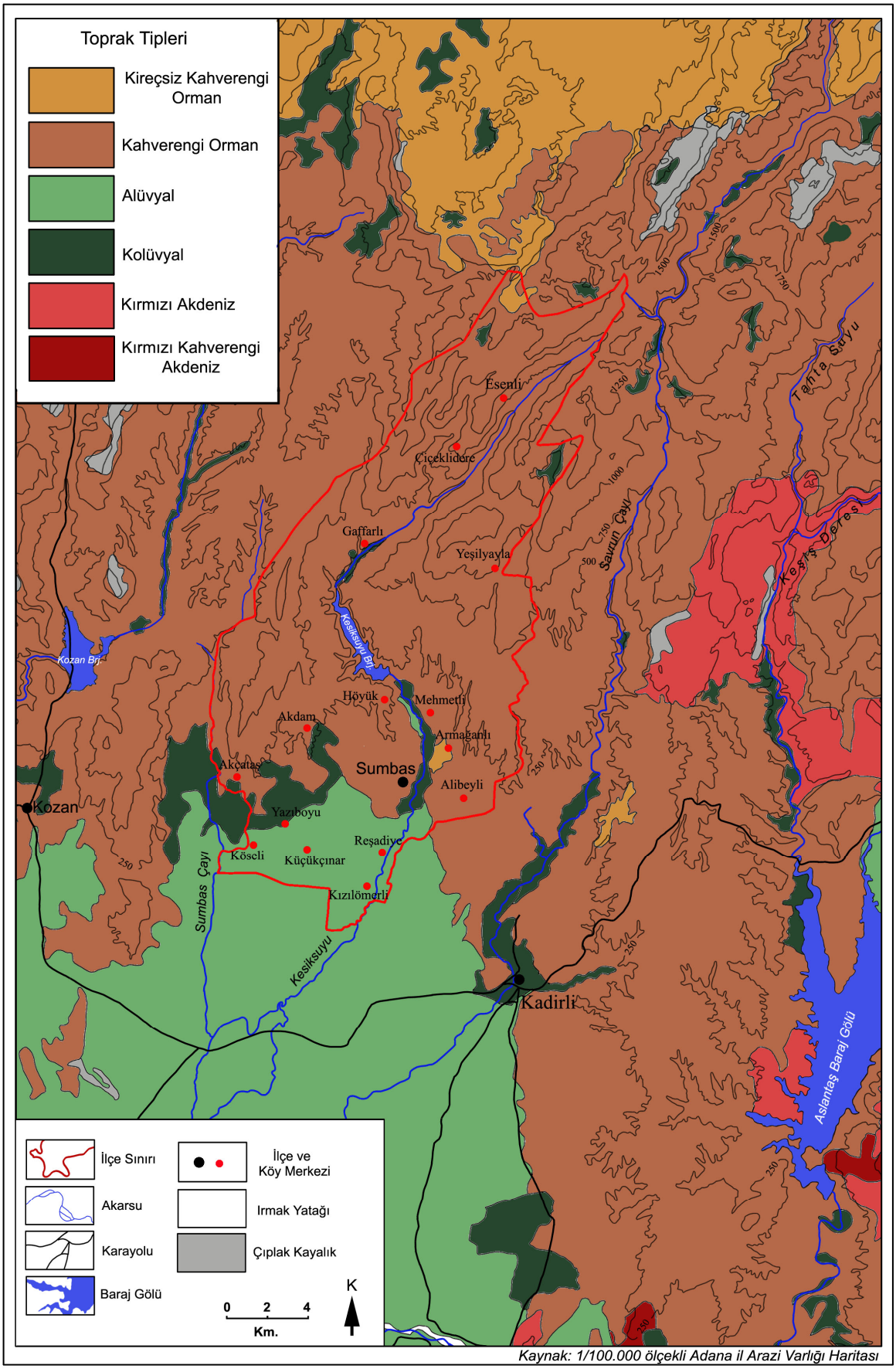

Kaynak: 1/100.000 ölçekli Adana il Arazi Varlığı Haritası

Kadirli ovası; Sumbas çayı, Kesik suyu, Keşiş suyu ve Savrun çayı ile bunlara kavuşan derelerinin çevresindeki dağlık ve tepelik sahalardan sökerek getirdikleri unsurların burada biriktirilmesi neticesinde meydana gelmiştir. Bu itibarla, bu bölgedeki topraklar çok yeni teşekküller olup, alüvyonlaşma tarihi devreler içinde ve günümüze kadar devam etmiştir. Göney'e göre, Kadirli ovasındaki genç alüvyal depolar henüz çok yenidir ve pedojenez için gerekli zaman henüz geçmemiştir. Dolayısıyla depolar içinde, pedojenez şartları ile ilgili zonlaşmalar meydana gelmemiştir. Bu bölge topraklarında görülen zonlaşmalar, doğrudan doğruya depoların sedimantasyon özelliklerine ve şartlarına bağlıdır (Göney 1976, s.50).

Genç **alüvyal topraklar** nehirlerin dar veya geniş taşma sahaları ile buralara komşu olan hafif meyilli vadi kenarlarını, dar kıyı şeritlerini, büyük nehirlerin denizlere vardığı yerlerde meydana gelen ufak ve büyük deltaları ihtiva ederler. Genellikle deltanın sular tarafından istila edilmeyen yerlerinde bulunur, geniş ve düz bir sahayı kaplarlar. Yüzey ve iç drenaj bakımından nispeten iyi durumdadırlar. Yerfıstığı, buğday, mısır, soya, turp ve karpuz yetiştirilen en önemli ürünlerdir. Çeşitli sebzeler ve baklagiller de yetiştirilir. Bu toprakların geniş bir kısmında sulama yapılmaktadır (Oakes 1958, s.54-56).

Bu topraklara ilçenin güney bölümündeki ova ünitesinde yer alan güneybatıda Köseli, orta kesimlerde Yazıboyu ve Küçükçınar ve güneydoğuda Reşadiye ve Kızılömerli köylerini kapsayan sahada rastlanmaktadır (Şekil 4.7).

4.2. Sumbas İlçesi'nin Tarihi ve Siyasi Coğrafya Özellikleri

Çukurova yöresinde, Neolitik ve Paleolitik'e kadar inen yerleşme kalıntılarına tesadüf edilmektedir. Çukurova, insanlık tarihinin en eski zamanlarından itibaren insan topluluklarının dikkatini çekmiş, fiziki coğrafya şartları yanında iktisadi ve sosyal şartların yerleşme bakımından arz ettiği durum; bu bölgenin tarihin en eski zamanlarından beri bir takım yerleşme merkezlerinin odak noktası olmasını sağlamıştır *(Bates 1971, s.247, Göney 1976, s.67, Kara 1989, s.115, Karaboran 1996, s.11).*

Çukurova, tarihi devirlerde insanların yerleşmesi ve iktisadi faaliyetlerini sürdürmesi için uygun bir alan olmuştur. Çünkü bu verimli ova, çeşitli tarım ürünleri için elverişli bir iklim ve Toros dağlarından inen akarsuların oluşturduğu alüvyal topraklara sahiptir. Ayrıca, bir taraftan İç Anadolu ile Güneydoğu Anadolu ve Mezopotamya, diğer taraftan Suriye üzerinden Akdeniz'in doğu kıyıları arasında, önemli bir geçit noktasında bulunmaktadır. Ovanın deniz ulaşımına uygun bir kıyı şeridine sahip oluşu ve Akdeniz'in diğer bölgeleri ile kolay ilişki kurabilmesi, önemini biraz daha artırmaktadır *(Kara 1989, s.115).*

19. yüzyılın 2. yarısına kadar konargöçerlerin ve bu arada Ulaşlı, Tecirli ve Cerit aşiretlerinin yaşama sahası olan bu bölge, yüzyıllardan beri göçebe toplumlar tarafından kışlak

olarak kullanıla gelmiştir. Sumbas ilçesi, yukarı Çukurova'dan doğuya doğru Orta Toroslar ve Amanoslar'a kadar uzanan, kuzeyi ve doğusu dağlarla çevrilmiş olan geniş bir düzlüğün yalnızca bir kısmını içerisine alır. Torosların yöreye yakınlığı ve deniz seviyesine yakın olan vadilerdeki ılıman iklim şartları, bu bölgeyi göçebe hayvancılık için çok elverişli kılmaktadır. Bu hayvancılık, sürülerin ilkbaharda alçak çayırlardan yazı geçirecekleri yaylalara götürülmesi ve bu yolla değişik otlaklardan yararlanılması şeklindedir *(Bates 1971, s.247)*.

Hitit kralı Asativandas'ın Mısır'a kadar gönderdiği haberciler, kervanlarla Anadolu'ya kalay ve kumaş taşıyan Asurlu tüccarlar, hatta Ortaçağda kutsal topraklara giden Haçlılar tarihi ticaret yolu "Akyol"u kullanmışlardır. Ayrıca bu yolu Sayda'dan gelen Fenikeli tüccarlar da kullanmışlardır. Anadolu'dan aldıkları bakır ve gümüşü ülkelerine bu yoldan taşımışlardır. Toroslardan kestikleri sedir tomruklarını da Ceyhan nehri üzerinde yüzdürerek bugün Yumurtalık'ın bulunduğu kıyılara kadar taşıyıp, Fenike'ye sevk etmişlerdir *(Arman 1994, s.110)*. Bu yollar; yakın zamana kadar Yörüklerin göç yolu da olmuştur *(Vayısoğlu 2000, s.105)*. Akyol; Karatepe'nin batı eteklerinden geçip, Andırın ovasına inen, oradan da Har boğazı arasından Andırın'a çıkan tarihi bir yoldur. Andırın'dan sonra Göksun'a ulaşan bu yol, "Göç Yolu" adıyla Doğu Kilikya ile Kapadokya arasında, eski devirlerden beri bağlantıyı sağlamaktadır *(Alkım 1952, s.612)*. Doğu Kilikya'nın kilit noktasında bulunan Karatepe ile Kapadokya'nın mühim bir yol kavşağında olan Göksun arasındaki irtibat, Göksun'dan çıkıp aşağı yukarı kuzey-güney istikametinde seyrederek, Kilikya ile Kapadokya'nın bir kısmının irtibatını sağlamaktadır. Dağlık bölgeden geçerek, kuzeyden güneye inmek isteyen bir kimse batıda Mazgaç ve Bağdaş bellerini, doğuda ise Meryemçil belini aşmak zorundadır. Böylece biri doğuda, diğeri batıda olmak üzere iki esas yol söz konusudur. Bunlardan doğu kesimdeki ana yol, Andırın'a kadar "Akyol", Andırın ile Göksun arasında ise "Göç Yolu" adını alır. Batı kesimdeki ana yol ise, Kilikya ovasının doğu kesiminden başlayarak Sumbas'ın 7 kilometre kadar doğusundaki Mehmetli köyüne ulaşır. Mehmetli'den itibaren Çiçeklidere vadisini takip ederek Bağdaş Belini ve sonra da daha kuzeydeki Mazgaç Belini aşarak Göksun'a ulaşır. Bu yol bugün "Çiçeklidere Yolu" adıyla bilinmektedir *(Alkım 1959, s.61-62)*. Bu iki ana yol arasında 4 tane de tali yol bulunmaktadır. Bu yolların, büyüklü küçüklü kalelerle donatılmış olması, yol sisteminin tarihin orta zamanlarında da gerek stratejik ve gerekse ticaret bakımından büyük rol oynamış olduklarını göstermektedir. Bu tarihi yollar, Doğu Kilikya'da yaşayıp sıcak yaz aylarında yaylaya çıkan köylü ve göçebeler tarafından halen kullanılmaktadır *(Alkım 1959, s. 71-72)* (Şekil 4.8).

Şekil 4.8. Sumbas ve Çevresindeki Tarihi Yollar

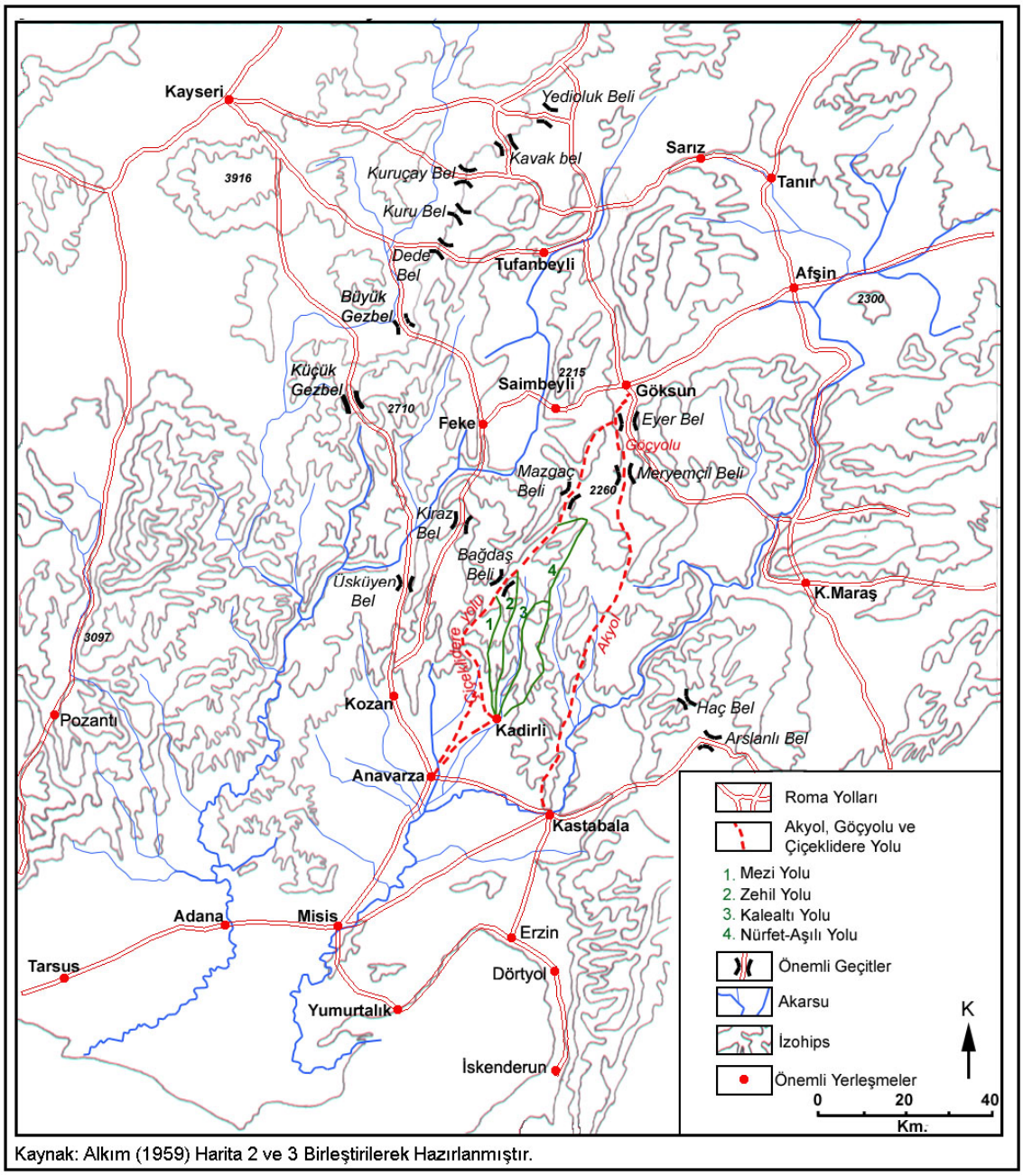

Kaynak: Alkım (1959) Harita 2 ve 3 Birleştirilerek Hazırlanmıştır.

Merkezi Sumbas'ta bulunan Gökvelioğulları'na gönderilen ve Osmanlı Arşivi'nde de muhafaza edilen bir padişah fermanına göre, Rakka (Suriye'de Fırat nehri boyları) valisi Yusuf Paşa'nın girişimleri sonucu Rakka civarına iskân olunan Türkmen, Kürt, Lek ve diğer aşiretlerin yerleşim yerlerini terk ederek Yukarı Çukurova'ya (Maraş taraflarına) kaçtıkları, firarilerin tezselden yakalanarak tekrar iskân yerlerine gönderilmeleri gerektiği belirtilmektedir *(Osmanlı Arşivi, Mühime No: 115, s.94)*. 1736 yılında Eminoğlu ve Gökvelioğlu derebeyliklerine gönderilen başka bir padişah fermanına göre, Kadirli ve Kozan yöresinde eşkıyalık yapanların yakalanmaları ve cezalandırılmaları istenmektedir *(Osmanlı Arşivi, Mühime No: 140, s.375)*. Bu

resmi kayıtlardan da anlaşıldığı gibi, Rakka'dan firar eden aşiretler, Sumbas ve çevresinin de içinde yer aldığı Kars-ı Zülkadriyye sancağını 1691 yılında tahrip ve talan etmişlerdir. Bunun üzerine halk, civar sancaklara ve dağlara sığınmış, sancak merkezi boşalarak harabe haline gelmiş, kasabayı otlar ve çalılar kaplamıştır *(A. Refik 1989, s.112-113)*. Bu olaydan sonra daha fazla zarar görmek istemeyen yöre sakinleri hem güvenlik içinde olmak hem de yurtlarından uzak kalmamak amacıyla çevredeki dağlık alanlara çekilmişlerdir. 1865 yılına kadar devam eden bu dönem yöreyi yeniden iskân etmek isteyen Fırka-i İslâhiye hareketinin bölgeye gelmesine kadar sürmüştür.

Çukurova bölgesinin doğusundaki alçak yaylaların eteklerinde yer alan Sumbas yöresinde de Neolitik'i temsil eden kültür katlarına rastlanmıştır. Yukarı Çukurova'da şimdiye kadar tespit edilen Neolitik ve Kalkolitik'e ait 14 yerleşme yerinden 7'si Sumbas ve çevresindedir. Bunlar, henüz bilimsel bir çalışmaya tabi tutulmamış olan Aygır ve Natır (Alibeyli), Frenkli ve Narlı (Kızılömerli), Kırmıt (Akdam), Kozakçıoğlu (Döğenli) ve Mustafalı (Küçükçınar) höyükleridir *(Göney 1976, s.68)*. Yumuktepe (Mersin) ve Gözlükule (Tarsus)'de yapılan arkeolojik kazılar ile Tepebağ, Çavuşlu, Sirkeli, Tırmıl ve İncirlik (Adana) höyüklerinde yapılan sondajların ortak özelliklerinden yola çıkarak vardığımız sonuçlara göre araştırma sahamız "Yontma Taş Devri"nden günümüze insanoğlunun uygulama sahası durumundadır. İlçe, bulunduğu konum itibariyle konar-göçer aşiretlerin elverişli hayvancılık sahaları içinde yer aldığından Osmanlılar döneminde konar-göçerlerin daimi yaşama sahası haline gelmiştir. Ancak Osmanlı yönetimi, 1865'deki Fırka-i İslâhiye hareketine kadar bölgedeki aşiretleri yerleştirmeyi tam olarak başaramamıştır.

Sumbas İlçesi'ndeki Yerleşmelerin Tarihsel Gelişimi:

Eski çağlarda ve Bizanslılar devrinde Çukurova bölgesine Kilikya adı veriliyordu *(Sümer 1963, s.3)*. Yukarı Çukurova'nın tarih öncesine kadar inen eski yerleşme merkezlerinden birçoğu bugün ortadan kalkmıştır. Bu hususta en büyük rolü, alüvyal ovaları meydana getiren Sumbas, Kesiksuyu, Savrun ve Keşiş Çayı gibi akarsular oynamıştır. Böylece Yukarı Çukurova'daki pek çok eski yerleşme alanı alüvyonlar tarafından örtülmüştür. Çukurova'da şimdiye kadar Neolitik ve Kalkolitik'e ait 29 yerleşme yeri tespit edilmiş olup, bunun 15 tanesi Aşağı Çukurova'da, 14 tanesi ise Sumbas'ın da yer aldığı yüksek ovada yayılmış bulunmaktadır *(Göney 1976, s.67-68)*.

Karatepe kazıları, Çukurova tarihini aydınlatması bakımından önemlidir. Bölgeye hâkim olan ilk ve en uzun süreli siyasi organizasyon Hititler ile başlamıştır. Bir Hitit boyu olarak kabul edilen Luviler, M.Ö 1900'lerde Kadirli yakınlarındaki Karatepe'de krallık kurmuşlardır *(Vayısoğlu 2000, s.11)*. Karatepe kale harabesinin içinde yanmış yıkılmış eski bir "şehir yaşamının" külleri ortaya çıkarılmıştır. Kalenin batısında, güney ovalardan Orta Anadolu yaylalarına geçit veren bir kervan yolu yer almaktadır *(Yurtsever 1999, s.5-7)*. Karatepe tarihi

yerleşmesi, M.Ö. 8. yüzyılda Adana ovalarına hükmeden "Asativandas" tarafından bir sınır kalesi olarak kurulmuş, M.Ö. 7. yüzyılda Asurlular'ın saldırıları sonucu ortadan kaldırılmıştır. Karatepe, Ceyhan-Osmaniye ovalarından çıkıp, Andırın-Göksun-Pınarbaşı üzerinden ve Anti-Toroslardan aşarak, Orta Anadolu'ya yol vermekteydi. Bu yol **"Akyol"** adıyla anılmaktaydı *(Altay 1965, s.53)*. Ceyhan ırmağının doğu kıyısındaki "Domuztepe tarihi yerleşmesi" ise Geç Hitit çağına aittir. Ceyhan ırmağının her iki yakasında karşılıklı olarak yer alan Karatepe ve Domuztepe ören yerlerinin Roma dönemine ait olduğu düşüncesi güçlenmiştir *(Çambel 1985, s.273, Vayısoğlu 2000, s.104)*.

Yukarıdaki tarihi kayıtlara göre Sumbas ilçesindeki yerleşmelerin kuruluşuna ilişkin tam bir tarihlendirme yapmak mümkün olmamıştır. Ancak, bölgede yapılan bilimsel araştırmalar ve arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkarılan bulgular ilçenin yerleşme tarihi hakkında az da olsa belirleyici bilgiler verebilmektedir. Buna göre tarihi süreç içerisinde, başta ilçe merkezi olmak üzere diğer yerleşim alanlarının kuruluşu ve gelişimini 5 ayrı dönemde ele almak mümkün olmuştur. Buna göre:

1. Bölgede beşeri faaliyetin izlerine rastlandığı tarihten, ilk daimi yerleşmelerin Rakkalı (Suriye) aşiretler tarafından ortadan kaldırıldığı 1691 yılına kadar olan uzun dönem.

2. Rakkalı aşiretlerin istilasından sonra yöre insanının güvenlik amacıyla dağlık alanlara çekildiği 1691-1865 yılları arasındaki buhranlı dönem.

3. 1865'deki Fırka-i İslâhiye hareketiyle yörenin yeniden iskâna açıldığı 1865 ile ilçe merkezinde belde teşkilatının kurulduğu 1991 yılları arasındaki durgun dönem.

4. Belediye kuruluşu ile ilçe merkezindeki fonksiyonel özelliklerinin ve nüfusun en fazla gelişme gösterdiği ve merkezi bir yerleşme olma niteliği kazandırılmaya çalışıldığı 1991-1996 yılları arasındaki gelişme dönemi.

5. İlçe teşkilatının kurulduğu 1996 yılı sonrası dönem.

1691 Öncesi Uzun Dönem;

1691 yılında ilçedeki mevcut yerleşmelerin Rakkalı (Suriye) aşiretler tarafından talan edilerek ortadan kaldırılmasından önce, bölgede Hititler, Romalılar, Bizanslılar, Kilikyalılar, Persler, Abbasiler, Selçuklular; Beylikler döneminde Ramazanoğulları ile Dulkadiroğulları ve son olarak Osmanlılar hâkimiyet kurmuşlardır. Günümüzde bu toplumların bölgedeki mevcudiyetine ilişkin tarihi bilgi, bulgu ve eserlere ulaşmak mümkün olmuştur. Ayrıca, Kadirli ilçe merkezindeki "Sülemiş Tepesi" ile "Milli Eğitim Çamlığı" içinde yer alan "oyma mağara evleri", Romalılardan çok daha önceleri Sumbas, Kadirli ve çevresinin insan yerleşimine sahne olduğunu göstermektedir *(Üçeçam Karagel, 2008, s.170)*. Ancak Bossert, Sumbas ve Kadirli civarını araştırırken topladığı çanak-çömlek kalıntıları ve incelediği tarihi yapılar arasında, geçmişi Romalılardan daha eskiye giden herhangi bir parçaya tesadüf etmediklerini belirtmektedir *(Altay 1965, s.50)*.

M.Ö. 2000 yıllarına doğru devletlerini Kızılırmak yayı içerisinde kuran Hititler, kısa zamanda Anadolu'daki pek çok yöreye hâkim olmuşlardır. M.Ö.1750'li yıllarda Kayseri üzerinden güneye doğru Kilikya'ya inen Hitit kralı I.Tudhalis, Sis, Anavarza ve Karatepe çevresini alarak Yukarı Çukurova'ya (Kuzey Kilikya) bütünüyle egemen olmuştur. M.Ö. 1650-1620 yılları arasında bütün Kilikya ve Suriye topraklarında hakimiyet kuran Hititler, Karatepe'yi Doğu Kilikya'nın merkezi haline getirmişlerdir. Bölgedeki, Hitit egemenliği M.Ö. 1190 yılına kadar 560 yıl sürmüştür. Hititlerin bir kolu olan ve Hititlerden önce bölgede yaşamaya başlamış olan Hattiler, tarihi Sis/Sisan (Kozan) yerleşmesinin kurucusudurlar. Hatti egemenliği ise bölgede yaklaşık 2000 yıl kadar sürmüştür. Zeytin dikimi için teraslanmış olan çevredeki tepelik alanlar, burada tarih boyunca yoğun bir yaşamın ve derin bir Hatti Uygarlığı'nın izlerini taşımaktadır.

Batıdan gelen göç dalgalarıyla tarih sahnesinden silinen Hititlerin ardından M.Ö.1190'da güçlenmeye başlayan Danuna (Adanava)'lılar Seyhan Nehri'nden Amanoslara, Akdenizden Toroslara kadar uzanan geniş bir sahanın sahibi olmuşlardır. Kendilerine Misis'i kışlık merkez, Karatepe'yi de yazlık merkez yapmışlardır. Karatepe'de, krallığa en güçlü dönemini yaşatan Asativanta'ya ait, bir kitabe bulunmuştur. Güneşe taptıkları için Orta Asyalı bir kavim olma ihtimalleri yüksek olan Danunalar, zamanla zayıf düşerek M.Ö.883-860 yılları arasında Asur kralı Asurbanipal tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Bu topraklarda kalıcı olmak için büyük çaba harcayan Asurlular, karşılaştıkları isyan ve direnişlere daha fazla dayanamayarak M.Ö. 612'de Amanosların doğusuna çekilmek zorunda kalmışlar ve topraklarını Kilikyalılara devretmişlerdir. Kilikya Krallığı adı altında kurulan yeni devletin sınırları Kızılırmak'a kadar uzanmıştır. Ancak zamanla Pers saldırıları karşısında zayıf düşerek, M.Ö. 401 yılında Perslere bağlı bir satraplığa dönüşmüşlerdir. Anavarza'yı uzun yıllar başkent olarak kullanan Kilikyalılar, Sis'ten Kapadokya'ya, Sumbas'tan Karatepe'ye kadar uzanan bölgeleri 200 yılı aşkın bir süre ellerinde bulundurmuştur.

Kilikya Krallığı'na son veren Perslerden günümüze kalan en önemli varlıklar, haberleşmek için kullandıkları höyüklerdir. Bu gün Sumbas ve çevresinde yedi höyük yerleşmesi bulunmaktadır. Bunlar Aygır ve Natır (Alibeyli), Frenkli ve Narlı (Kızılömerli), Kırmıt (Akdam), Kozakçıoğlu (Döğenli) ve Mustafalı (Küçükçınar) höyükleridir *(Göney 1976, s.68)*. Çukurova'da 70 yıla yakın hüküm süren İranlılar, M.Ö. 333'de Makedon Kralı İskender'le yaptıkları savaşta yenilerek, Kilikya topraklarından çekilirken, Makedonlar da M.Ö.100 yılında Roma saldırıları karşısında dayanamayarak, sadece Çukurova'yı değil, Anadolu topraklarını Romalılara bırakmak zorunda kalmışlardır.

Romalıların, Çukurova'daki egemenlikleri M.Ö.66 yılına kadar ancak sağlanabilmiştir. Romalılar, belirli bir düzen kuramadıkları bu bölgede 335'li yıllardan itibaren Silifke, Tarsus ve Anavarza merkez olmak üzere üç idari bölge (valilik) oluşturmuştur. Bu

valilikler bünyesinde asayişin gerektirdiği sayıda irili ufaklı idari ve askeri üniteler oluşturdular. Bu üniteler arasında Anavarza valiliğine bağlı Çiçeklidere ticaret yolu üzerinde bulunan Sumbas ve Flavyapolis kazalarının konumu oldukça önemlidir. Böylece bugünkü Kadirli ve Sumbas'ın bulunduğu alanda iki ayrı idari ünite meydana gelmiştir *(Güvel, 2001, s.6,14-18)*. Flavyapolis kazası, Savrun Çayı'nın doğusunu meydana getiren Andırın, Çokak, Geben, Göksun, Bayındır ve Haruniye nahiyelerini içerisine alırken; **Sumbas kazası** Mekelkin, Hacın (Saimbeyli) ve Mağara (Tufanbeyli) nahiyelerinin bağlı olduğu stratejik bir idari alandı *(Güvel, 2001, s.5-6)*. Anlaşıldığı kadarıyla Sumbas'ın idari bir merkez olarak kabul edilmesindeki en önemli kriter, Mekelkin, Hacın ve Mağara nahiyelerinin bulunduğu dağlık ve yaylalık alanlardaki asayiş ve güvenliğin sağlanabilmesi ve merkezi otoritenin gücünü bu iletişim ve haberleşmenin bir türlü sağlanamadığı ücra köşelere kadar hissettirmek olan askeri nedenlerdir. Böylece tarihi Çiçeklidere yolu üzerinde kurulmuş olan Sumbas, Romalılar döneminde siyasi bakımdan önemli bir merkez haline gelmiştir. Döğenli'deki Cennetler harabesi ve Karaömerli'deki manastırın bulunduğu iskân sahası, Romalıların bu bölgedeki idari merkezi durumundaydı (Şekil 4.8).

Bölgede arkeolojik araştırma yapanların genel kanısı, Romalılar zamanında Yukarı Çukurova'da kurulan "Flaviopolis" şehrinin bugünkü Kadirli ilçe merkezi olduğudur. Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kadirli hükümet konağı karşısındaki Coşkunlar İş Hanı'nın inşaatı esnasında Roma imparatoru Hadrianus'a ait bir heykel bulunmuştur *(Üçeçam Karagel, 2008, s.171)*. Flaviapolis, Hadrianus zamanında imar edilmiş; hamam, yönetim binaları, evler ve Alacami ilk şeklini almıştır *(Yurtsever 1999, s.1-2)*. Alacami, Roma, Bizans ve Türk medeniyetlerine ait özellikleri bir arada taşıyan abidedir. Bina, ilk olarak II. yüzyılın başlarında Romalılar tarafından bir manastır olarak yapılmıştır. Manastır, daha sonra Dulkadiroğulları zamanında (1489-1490) mescide dönüştürülerek "Alaüddevle Mescidi" adını almıştır. 1865'ten 1924 yılına kadar olan Osmanlı döneminde ise önce cami daha sonra medrese olarak kullanılmıştır. 1924 yılında medrese olarak kullanılırken, Tevhid-i Tedrisat kanununun çıkmasıyla kapatılmıştır *(Vayısoğlu 2000, s.99-100)* (Foto 4.7). Menşei hakkında henüz tarihi bir araştırmanın yapılmamış olduğu, Osmanlılar döneminde restore edilerek camiye dönüştürülmüş ve en eski mimarisi Romalılar dönemine ait bir manastır olduğu tahmin edilen "Eski Camii", ilçe merkezinin Karaömerli mahallesinde bulunmaktadır. 1865'de Fırka-i İslâhiye Ordusuna mensup askerler tarafından cami olarak kullanılan tarihi yapı, 2008 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı "Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü" ve Osmaniye Valiliği "İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü" işbirliği ile yeniden restore edilerek koruma altına alınmış, ancak orijinalliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Yapı, Osmanlı yönetimi döneminde "Cuma camisi" olarak kullanılmış, Fırka-i İslâhiye ordusunun bölgedeki görevini tamamlamasından sonra imam-hatip ataması yapılmadığından ibadethane fonksiyonunu

yitirmiştir (Foto 4.8). *"Civar köylerden Cuma günleri Araplı (Döğenli)'ya gelenler alış-verişlerini yapıyorlar, cami yakınındaki medresede dini sohbetlerde bulunuyorlar, toplu halde namazlarını kılıyorlardı. Cami, canlı bir sosyal, ekonomik ve kültürel hareketliliğin merkezi olmuştu"(Yurtsever, 2004, s.48).*

Foto 4.7. Tarihi Alacami harabesinden görüntüler (2001). II. yy'nin başlarında Romalılar tarafından yapılan, Bağ mahallesi sınırları içerisindeki harabe, Kadirli'de yerleşimin başladığı ve çevreye doğru yayıldığı bir nüveyi teşkil etmektedir. Alacami'nin restorasyon çalışmaları devam etmektedir *(Üçeçam Karagel, 2008, s.172).*

Foto 4.8. Osmanlılar döneminde restore edilerek camiye dönüştürülmüş ve en eski mimarisi Romalılar dönemine ait bir kilise olduğu tahmin edilen "Eski Camii", Karaömerli mahallesindedir. Yapı, 2008 yılında yeniden restore edilerek koruma altına alınmış, ancak restorasyon çalışmaları sırasında orijinalliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Yapı, Osmanlı yönetimi döneminde "Cuma camisi" olarak kullanılmıştır. En son Fırka-i İslâhiye Ordusuna mensup askerler tarafından kullanıldığı bilinen camii, 1865'den günümüze kadar olan dönemde imam-hatip ataması yapılmadığı için fonksiyonunu devam ettirememiştir.

M.Ö. 200 yıllarında işlemeye başlayan tarihi "İpek Yolu"nun en önemli güzergâhlarından biri Ortadoğu ve Afrika kanadını oluşturan Yemen-Mısır-Suriye-Irak-Kapadokya yoludur. Afrika ve Anadolu'nun ihtiyaçlarının önemli bir bölümünü karşılayan bu ticaret yolu; Şam, Halep, Antakya ve Payas güzergâhından sonra, Toprakkale (Osmaniye) kavşağında doğudan gelen diğer yollarla birleşerek iki kola ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi Misis, Adana ve Tarsus yönünde ayrılırken; diğer kol Hemite ve Karatepe üzerinden Flavyapolis, Binboğa, Alibeyli, Sumbas, Akdam, Sıtır, Bucak, Döşeme, Sis, Feke, Saimbeyli ve Şar yolunu izleyerek Kapadokya'ya ulaşmaktadır. İpek yolu, Kapadokya kavşağında diğer ticaret yollarıyla birleşerek Bursa ve İstanbul üzerinden Avrupa içlerine kadar uzanmaktadır *(Güvel, 2001, s.19)*. Güneyde İskenderun üzerinden gelip, kuzeye Göksun'a giden güzergâha

"Akyol" denmektedir. Bu yol, Andırın'a kadar "Akyol", Andırın'dan sonra "Göç yolu" adını alır. Kapadokya ile Doğu Kilikya'yı birbirine bağlayan diğer bir yolda "Çiçeklidere yolu"dur. Bu tarihi yollar arasında tali yol diyebileceğimiz "Mezi yolu", "Zehli yolu", "Kalealtı yolu" ve "Aşılı yolu" gibi bağlantı hatları da bulunmaktadır *(Alkım 1952, s.612; aynı yazar, 1959, s.61-62 ve s.71-72; Altay, 1965, s.53).* Araştırma sahası ve yakın çevresi, coğrafi konumu gereği yollar kavşağı durumundadır. Antik dönemden, günümüze ülkenin, seyahat eden tüccarların ve ticaret kervanlarının güvenliğini sağlamak için bu tarihi güzergâhlar boyunca stratejik önem taşıyan ve aşılması güç karakol yerleşmeler ve kaleler inşa edilmiştir. Çiçeklidere yolu üzerindeki Sıtır, Diniker ve Çem kale harabeleri bunlar arasında sayılabilir. "Çem (Kalayvannos) Kalesi" bu stratejik noktalardan belki de en önemlisidir (Foto 4.9).

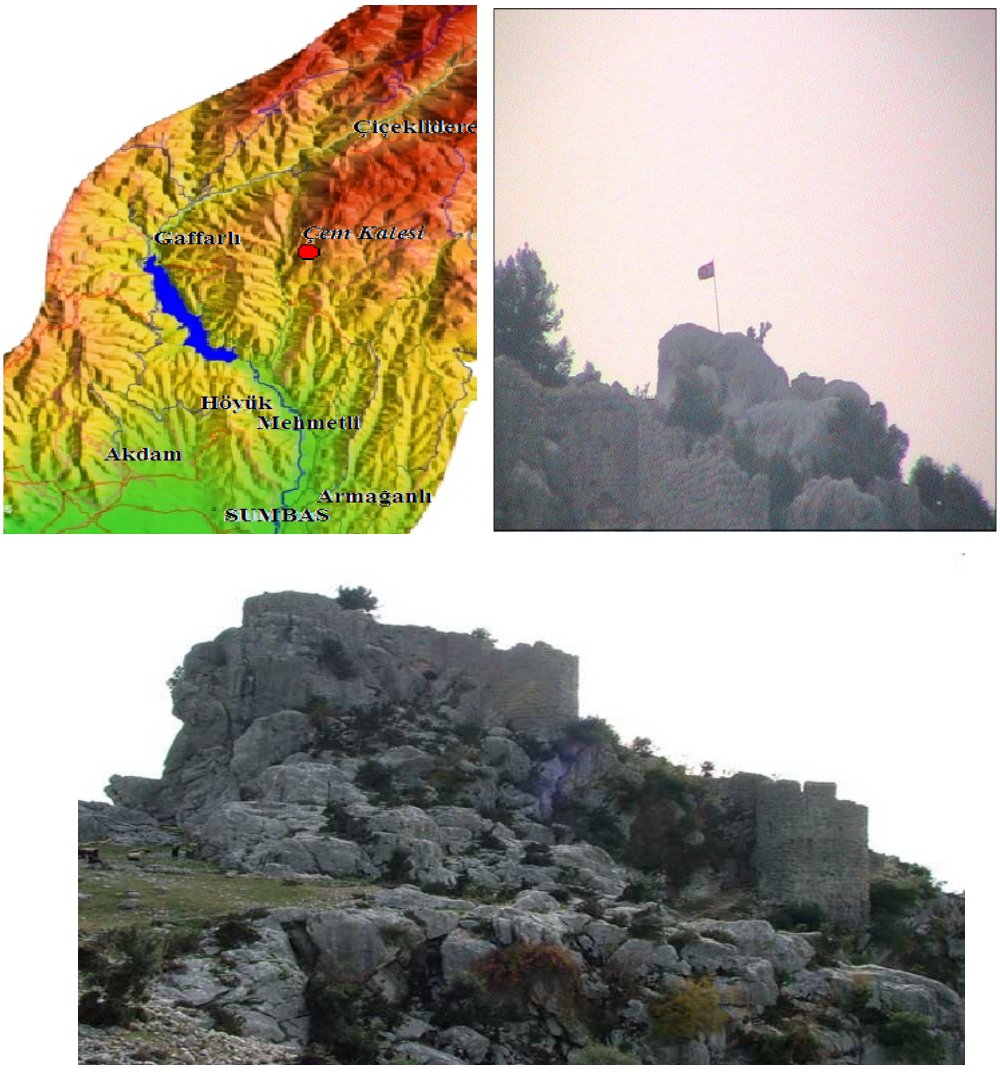

Foto 4.9. Çem kalesi. Tarihi Çiçelidere ticaret yolunun güvenliğini sağlamak amacıyla Mehmetli köyünün 4 kilometre kuzeyindeki yüksek kayalıkların üzerine kurulmuş Roma dönemine ait Ortaçağ kalelerindendir. Kalenin güneyinde Roma dönemiyle tarihlendirilen kabartmalar bulunmaktadır. Kale, Armağanlı köyü sınırları içerisindeki Çiçeklidere vadisinin doğu yamaçları üzerindeki yüksekçe bir tepe üzerinde yer almakta ve panoramik görüntüsü itibariyle güneydeki alçak sahalara hâkim bir konumdadır.

67 yılında tarihi Akyol'un geçtiği Kadirli'yi "Flavyapolis" adı altında imar eden Romalılar, 335 yılında Çiçeklidere ticaret yolu üzerinde bulunan Sumbas'ta da idari bir ünite kurmuşlardır. Böylece Savrun Çayı sınır olmak üzere Kadirli Ovası'nda iki ayrı idari ünite meydana gelmiştir. Romalılar döneminde ortaya çıkan bu yapılanma daha sonraki dönemlerde de etkisini sürdürmüştür.

Tarihi Çiçeklidere yolu üzerinde kurulmuş olan Sumbas, Romalılar döneminde hem idari, hem ticari, hem de zirai bakımdan önemli bir merkez haline gelmiştir. Roma kültürünün bir uzantısı olarak kabul edilen zeytin ziraatı, Romalılar döneminde Sumbas ve çevresinde büyük bir gelişme göstermiştir. Bir taraftan dağlık bölgedeki yabani zeytin ağaçları ıslah edilerek, diğer taraftan Hattiler döneminde olduğu gibi tüm tepeler teraslanarak yeni zeytin bahçeleri kurulmuştur. Yörede zeytinleri ezmek ve zeytinyağı üretmek için kullanılan "muhasere" taşlarına en çok ilçe merkezindeki "Cenetler höyüğü" ve harabesinde rastlanmaktadır. Ayrıca "tahıl ambarı" olarak nitelendirilen Mekelkin'in *(Güvel, 2001, s.23)* ürünleri en kolay Sumbas'a indirilebiliyor ve Sumbas'ta konaklayan kervanlar, yüklerini buradaki ürünlerle tamamlayabiliyordu.

Sumbas ilçe merkezinde Romalıların iki önemli eseri bulunmaktadır. Bunlar Cennetler Harabesi ve Eski Cami olarak bilinen Roma dönemine ait manastırdır. Manastırın bulunduğu alan Romalıların idari merkeziydi. Burada Romalıların taştan inşa ettikleri idari ve askeri binaları, manastırları, barınakları ve konaklama yerleri bulunuyordu. Yöreye Türklerin hâkim olduğu dönemde bu yapılara ait taşlar, cami inşaatında, ev ve hayvan barınaklarının yapımında kullanıldığından, bu merkezin tüm izleri ortadan silinmiştir. Yalnızca, caminin doğusundaki avlu kapısından girişte sol tarafta kalan odacıklar manastırdan kalma kısımlardır. 1969'da Kesiksuyu Barajı'nın sağ isale kanalını kazmaya çalışan bir "iş makinesi", tesadüfen de olsa yöredeki Roma tarihinin üzerini açmış oldu. Caminin arka kısmındaki kazı sırasında içi "Roma ve Makedon gümüş paralarıyla" dolu küpler bulunmuştur. İş makinesi, küpleri parçaladığı için kaç küp olduğu tam olarak bilinememektedir. Bölgede halen toprağı eleyerek para bulmaya çalışan define avcılarının olduğu bilinmektedir.

M.Ö. 66 yılında yörede izlerine rastlanan Romalılar, 636'da başlayan İslam akınları karşısında dayanamayarak, tahminen 758'de hâkimiyetini Abbasilere bırakmıştır. Abbasiler, 750'li yıllarda Çukurova'da yaşanan büyük depremin yol açtığı tahribatı kısa zamanda ortadan kaldırarak, yeniden mamur hale getirmişlerdir. 788'de Tarsus'un onarımını tamamlayan halife Harun Reşit, 797'de Anavarza ve çevresindeki yerleşim yerlerinin de onarımını bitirerek, buralara Horasan'dan getirdiği mücahit ve çiftçi Türkleri yerleştirmiştir. Bu imar ve iskân uygulaması, Yukarı Çukurova'nın Türkleşmesinde ve siyasallaşmasında atılan ikinci önemli adım olmuştur. Türk topluluklar, ekim-dikim faaliyetlerine uygun olan daha çok su boylarına yerleşmişler ve buralara Sumbas, Kesik, Savrun, Mekelkin gibi yeni isimler vermişlerdir. Bu

grupların araştırma sahamızda yurt tuttukları alanlar tahminimize göre; Bucak-Kozan, Sıtır (Akçataş), Akdam, Araplı (Döğenli), Karaömerli, Alibeyli, Şıhşami (Armağanlı), Mehmetli ve Taşköprü'ye kadar uzanan Sumbas Çayı ve Kesiksuyu vadileridir. Horsanlı Türkler, ileri bir tarım kültürüne sahip olduklarından, Hattiler ve Romalılardan kalma zeytincilik faaliyetlerini sürdürdükleri gibi, küçükbaş hayvancılık ve arıcılık gibi yeni uğraşları da yöreye getirmiş oldular.

Kayseri üzerinden Yukarı Çukurova'ya inen Bizans (Doğu Roma)'lı kumandan Nikaforos, Abbasi hâkimiyetine son vererek burayı ikinci defa Roma toprağı haline getirmiştir *(Güvel,2001, s.20-22)*.

1071'den itibaren Kilikya'ya inerek Kadirli Ovasını Romalılardan teslim alan Türkler, buradaki yerleşmeleri yeniden düzenlemeye tabi tutmuşlar ve Türkleştirmişlerdir. Kars-ı Zülkadriye Kanunnamesi'nde belirtildiği gibi, Abbasiler döneminde yöreye ilk ayak basan Türkler Karsaklar'dır. Daha önce "Ermeni Ani Prensliği"nden doğudaki Kars şehrini alarak buraya "Kars" adını veren Karsaklar, yeni ele geçirdikleri bu topraklara da "Kars" adını vermişlerdir. Bu dönemde Sumbas havalisi de Kars merkezinden yönetilmiştir. Ancak bu birliktelik 14. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür.

Siyasallaşma yolunda üçüncü adımı Dulkadiroğulları atmıştır. 1350'li yıllarda Kars yöresine hâkim olarak, burasını kendilerine kışlak yapan Dulkadiroğulları, Kars'ın isminde ve idari yapısında bazı değişiklikler yapmıştır. İsmi, Kars-ı Zülkadriye şeklinde değiştiren Dulkadiroğulları, idari yapıyı da Romalılar ve Abbasiler döneminde olduğu gibi Savun Çayı sınır olmak üzere "Sumbas bölgesi" ve "Karamanlı bölgesi" olarak ikiye bölmüşler ve Sumbas bölgesini, "Kars-ı Maraş" Sancağı'na bağlı bir nahiyeye dönüştürmüştür. Nahiye merkezi olarak, bu günkü ilçe merkezi olan Araplı (Döğenli) köyü tayin edilmiştir *(Güvel,2001, s.20-22)*. Bu idari düzenleme, elbette ki bir takım coğrafi zorluklardan kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi, dağların zirvelerinden geçen su bölümü hatları, bazı morfografik birimler (vadi, boğaz, boyun ve sırtlar), akarsular, göller ve denizler yerleşmeleri birbirinden ayıran doğal engellerdir. Bu sebeple Sumbas ve Kadirli tarihin en eski dönemlerinden beridir ayrı iki saha olarak birbirinden ayrılmaktadır. Bölgede yaşayan insanların sıklıkla kullandıkları "Sumbas kolu"-"Savrun kolu" ifadeleri, bu ayrımı bugün bile ortaya koymaktadır.

Sumbas ve Kadirli'nin birbirinden ayrı iki sahayı ifade etmesi beşeri faktörlere de bağlanabilmektedir. Buraları yaylak ve kışlak olarak kullanmakta olan bazı konar-göçer aşiretlerin, birbirlerinin yaşam sahalarına müdahale etmeme prensipleri de dikkate alınmaktadır. Buna bağlı olarak Savrun Çayı'nın batısı ile doğusu "Sumbas" ve "Karamanlı" olmak üzere iki bölgeye, dolayısıyla iki idari yapıya ayrılmaktadır.

Savrun'un doğusunu oluşturan Karamanlı bölgesi; Karamanlı başta olmak üzere Andırın, Çokak, Geben, Göksun, Bayındır ve Haruniye nahiyelerini içine alır. Burası, batıda

Savrun Çayı'na kuzeyde Elbistan'a, doğuda Amanoslar'a ve güneyde Belen Geçidi'ne kadar uzanan geniş bir bölgedir. Daha önce Karsaklar tarafından belirlenen bu bölgeye ilk yerleşenler daha sonra Konya-Karaman bölgesini yurt edinmiş bulunan Karamanlı Türk boyudur. Halen bu bölgede yaşayan insanların büyük çoğunluğu bu boya mensuptur. Bu husus, 1562 tarihli "Kars-ı Zülkadriye" Tahrir Defterindeki Karamanlı cemaatiyle ilgili listede belirtilmektedir.

Savrun'un batı yakası olan Sumbas bölgesi ise, doğuda Savrun Çayına, güneyde Ceyhan Nehri'ne, batıda dağ zirvelerini takiben Eleksırt'a, kuzeyi Mekelkin yaylalarına kadar uzanmaktadır. Kozan Ovasının doğusunu, Kadirli Ovası'nın da yaklaşık 2/3'sini içine alan Sumbas Bölgesi, çeşitli dönemlerde Savrun, Mekelkin, Hacın (Saimbeyli) ve Mağara (Tufanbeyli) gibi bir çok nahiyeye kaza statüsünde idari merkezlik yapmıştır *(Güvel, 2001, s.4-6)*.

Âşık Paşazade Tarihi'nde *"Üçok'un oğlu ve Kusun Varsağı ve Karaisa ve Üzeyir ve Gündüz ve Kuşdemir bu altı kişi, göçleri ile Çukurova'ya geldiler. Yüreğir, baş oldu onlara. Geldiler Sis'i aldılar ve dahi Tarsus'u da aldılar. Ve bu şehirlerin kâfiri Ermeni idi. Yüreğir öldü, oğlu Ramazan kaldı. Ramazan, Kusun'a Gülek'te Alınkaşı yaylak verdi ve Gündüz'e Sis'i kışlak verdi ve Sis Dağını yaylak verdi. Ve Ramazan kendisi Adana'yı taht edindi ve bu baki kalan Beyler buna tabi oldu. Yaylalarını yayladılar, kışlarını dahi kışladılar."* denilmektedir. Yüreğir, 24 Oğuz boyundan birinin adıdır. Horasan yoluyla Çukurova'ya göç etmişlerdir. Adana ovasına yerleştikleri tarih, tam olarak bilinmemekle beraber, Mezopotamya'ya kadar aynı gruptan olan Kayı Aşireti ile birlikte geldikleri bilinmektedir *(Ener, 1961)*. Salur, Oğuzların Üçok boyundan gelen bir kabilenin adıdır. Söz konusu kabile bu adı, Oğuz Han'ın altı oğlundan biri olan Dağ Han'ın büyük oğlu olan Salur'dan almıştır *(Köprülüzade, 1925, s.191; aynı yazar, 1928, s.14; aynı yazar, 1966, 136-137)*.

Salurlar da öteki Oğuz boyları gibi, İli ve Issık Gölü çevresinden ayrılarak, Seyhun kıyılarına, oradan da Maveraünnehir, Harezm ve Horasan bölgelerine gelmişlerdir. Daha sonra Anadolu'nun alınışı üzerine, bu boyun bir bölümü, Anadolu'ya gelmiş ve Anadolu'nun değişik bölgelerinde köyler ve kasabalar kurup yerleşmişlerdir (*Köprülüzade,1925, s.191-192; aynı yazar, 1966, s.136*). Cürcan vilâyeti ile Harezm arasındaki Atrek nehri yakasında oturan Salurlar, "Yaka Türkmeni" adıyla anılmaktadırlar (*Köprülüzade,1925, s.196-197; aynı yazar, 1966, s.137-138*).

Ünal, Karamanoğulları Tarihi adlı kitabında Selçukluların mensup olduğu Kınık boyu ile Karamanlıların mensup olduğu Salur boyunun aynı tarihsel olayları, aynı sosyal ve iktisadî kaderleri paylaştığını belirtmiştir. Karamanoğullarının Anadolu'ya gelişini ise, Türk yurdundan itibaren Salur boyunun da öteki Oğuz boyları ile birlikte Yukarı Yurttan, 920'de, İli ve Isık Gölü'nün çevresine geldiklerini; sonra, Maveraünnehir'e geçtiklerini; 1040-1200 tarihleri arasında Azerbaycan bölgesine yerleştiklerini; oradan da 1220 yılında ortaya çıkan Moğol

saldırıları karşısında, onların önünden kaçarak Anadolu'ya gelen öteki boylarla birlikte Anadolu'ya ulaştıklarını açıklamıştır (Ünal, 1957, s.5-10).

Sonuç olarak, yapılan bu araştırmalar neticesinde, Çukurova'nın yukarı kesimlerindeki Sumbas Çayı ile Kesik Suyu arasındaki sahaya yerleşen ilk Türk topluluğunun, Horasan'da Cürcan vilâyeti ile Harezm arasındaki Atrek nehri yakasında oturan Salurlar'a mensup oldukları kanaati muhtemeldir. Atrek, Hazar Gölü'nü besleyen 7 büyük nehirden (Volga, Kura, Terek, Ural, Emba, Atrek ve Gurgan) biridir. Bu nehrin en önemli kollarından biri de Cürcan vilâyeti ile Harezm arasındaki Sumbas/Sunbas koludur. Dolayısıyla 1220'li yıllarda Moğol saldırılarından kaçan bir kısım Salur ve Karaman obaları, Azerbaycan ve Şirvan bölgelerine gelmişler, burada bazı köylere kendi adlarını verdikten sonra, Selçuklu Devleti'nin uyguladığı "büyük Oğuz boylarını parçalayarak değişik yerlere dağıtma" politikası sonucu olarak büyük çoğunluğu Anadolu'ya geçmişlerdir. Horasan'dan göçerek Anadolu'ya ulaşan Salur ve Karaman obaları, Yukarı Çukurova'da Sumbas ve Savrun çayları arasındaki sahaya yerleşerek, akarsuların ve yeni yerleşmelerinin adını "Sumbas" ve "Savrun" olarak belirlemişlerdir. *"Sumbas, adını Horasan'dan Çukurova'ya getirilip yerleştirilen Türklerden almıştır. Çünkü Sumbas, bir Horasan nehri olan ve Hazar Denizine dökülen Atrek nehrinin en büyük koludur" (Ener, 1961).* Atrek nehri, Horasanda Kopet dağlarından kaynağını alarak Gasan Kulı yakınlarında Hazar Gölü'ne dökülmektedir. "Sumbar" bu nehrin en büyük koludur. *"... 758'lerden 970 yılına kadar, yani iki yüzyılı geçkin bir süre tüm Kilikya'nın hakimi olan Türkler,...Kilikya'yı bir Türk yurdu haline getirmek, ikinci bir Horasan yapmak için, Horasan'da bulunan bütün nehir, çay ve yer adlarını buraya taşımaya çalışmışlardır. O nedenle bu günkü Çukurova (Çukuroğa), Seyhan (Seyhun), Ceyhan (Ceyhun), Savrun (Savran), Sumbas (Sumbar), Kesik (Ab-ı Huni), Mekelkin (Mekelkın) ve benzeri isimlendirmeler bu Türklerin eseridir" (Güvel, 2001, s.25).* Horasan'daki yer isimleri ile buradaki yer isimleri arasında bir kısım ses (harf) değişmesi, ses benzeşmesi, ses düşmesi ve ses türemesi nedeniyle sözcüklerin yapısında belirgin değişiklikler olduğu dikkat çekmektedir. Muhtemelen halk arasında söylene söylene veya belgeden belgeye yazıla yazıla bu değişiklikler olmuştur.

Sumbas, Dulkadiroğulları döneminde 14. yüzyılın ortalarına kadar siyasi varlığını bu şekilde sürdürürken, "Kars-ı Maraş" Sancağı'na bağlı diğer nahiyeler arasında Göksun, Mekelkin, Haçin (Saimbeyli), Mağara (Tufanbeyli), Andırın, Çokak, Geben, Haruniye ve Savrun yer almaktaır. 1562-1563 tarihli Kars-ı Maraş Sancağı Tapu-Tahrir Defterleri'ne göre sancağın sınırları içerisinde 14 nahiye, 16 taife, 500 civarında cemaat, bir çok köy ve mezraa isimleri bulunmaktadır *(Vayısoğlu 2000, s.31).*

1515 yılında Dulkadirli ülkesi üzerindeki himaye hakkını Memluklardan cebren alan Osmanlılar, 1521'de Dulkadiroğulları Beyliği'ni ortadan kaldırarak tüm topraklarını kendi ülkelerine kattılar. Yalnız Osmanlıların yapmış olduğu yeni düzenleme ve uygulamalardan

Dulkadirli eli pek hoşnut kalmamıştır. Bölgede yer yer isyanlar ve ayaklanmalar başlamıştır. Bu isyan ve ayaklanmalar kısa sürede tüm Çukurova, Suriye ve Mısır'a kadar yayılmıştır. 1524 yılında Kanuni Sultan Süleyman Sadrazam İbrahim Paşa'yı ayaklanmaların olduğu bölgelere göndererek, isyanların bastırılmasını sağlamıştır. İbrahim Paşa bu bölgelerde sadece asayişi sağlamakla kalmayarak, bir dizi idari düzenlemeler de yapmıştır. Araştırma sahası ve çevresinde yapılan düzenlemelere göre, Adana'da Ramazanoğulları, Kars-ı Zülkadriye'de de Gökvelioğulları "yarı muhtar derebeyliği" olarak görevlendirilmiştir. *"Yarı Muhtar Derebeyliği Statüsü, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde görülen kendi egemenlik sahası içerisinde özerk, dış işlerde devlete bağlı yarı bağımsız bir beyliktir. Bu imtiyaz, belirli bir aileye verilmekte, soy ve kan bağı esasına dayanmaktadır. Bu beyliklerin egemenlik sahalarındaki hükümranlık hakları ve toprakları merkezi otoritenin garantisi altındadır".* İbrahim Paşa, 1525 yılında bu bölgelerin idarelerini kendi boy-beylerine bırakarak, halkın elinden alınan dirlikleri sahiplerine dağıtarak halkı sindirmeye çalışmıştır. Ancak bütün bu çabalara rağmen hedeflenen huzur ortamı bir türlü sağlanamamıştır. 1525-1865 yılları arasında Kars-ı Zülkadriye Sancağı'nın, Sumbas yöresindeki Gökvelioğulları ailesinin yönetimine bırakılmasıyla Kadirli'deki sancak merkezliği lağvolmamış, idari yapıda da her hangi bir değişim yapılmamıştır. Sadece sancak yönetimi, bu idari alan içerisinde yaşayan nüfuzlu bir aileye verilmiştir. Bu ailenin de daimi yaşam alanı Sumbas'tır. Sumbas ise mülki idare yapısına göre halen Kars-ı Zülkadriye Sancağı'na bağlı bir nahiye merkezidir.

Tecir, Cerit, Bozdoğan, Avşar, Kırıntı, Kılıçlı, Lekvanik, Hacılar, Akbaşlı ve Varsak gibi başıboş aşiretler derebeylik sistemiyle devlet otoritesinde oluşan boşluktan yararlanarak alıcılık-vuruculuk faaliyetlerine başlamışlar ve Çukurova'yı yaşanmaz hale getirmişlerdir. Bu duruma son vermek ve devlet otoritesini yeniden sağlamak amacıyla Çukurova'ya Karaman Beylerbeyi Hasan Paşa komutasında bir askeri birlik gönderilmiştir. Durum padişah fermanıyla Ramazanoğulları ile Gökvelioğullarına bildirilmiş ve Hasan Paşaya yardımcı olunması istenmiştir. Derebeyliklerin desteğiyle Hasan Paşa, aşiretleri ve ileri gelenlerini yakalayarak Rakka'ya sürgün etmiştir. Aşiretlerin boşalttıkları alanlara da devlete bağlılığı ile tanınan aşiretleri iskân etmiştir. Yurtlarının başka aşiretler tarafından işgal edildiğini duyan aşiretler, sürüldükleri Suriye'nin Rakka bölgesinden 1691 yılında firar ederek eski yurtlarına geri dönmüşlerdir *(Güvel, 2001, s.56-58).*

1691-1865 Arası Buhranlı Dönem;

Osmanlılar 1521'de Dulkadiroğulları beyliğine son verdikten sonra, 1525'de Kars-ı Zülkadriye Sancağı'nın himayesini, merkezi Sumbas'ta bulunan Gökvelioğulları'na "yarı muhtar derebeyliği" sıfatıyla teslim etmiştir. Gökvelioğulları için Sumbas bölgesi kışlak, Mekelkin ve çevresi de yaylak sahaları olmuştur. *"Yarı Muhtar Derebeyliklerin merkezi*

otoriteyle aralarında bir antlaşma olmasına rağmen, zaman zaman tam bağımsız hareket ettikleri, devlete vergi vermedikleri, devlet buyruklarına uymadıkları görülmektedir. Özellikle 18. yüzyıldan itibaren devletle sürekli çatışma halinde olmuşlardır. Bu yüzden II. Mahmut döneminden itibaren 1865'e kadar geçen sürede birer birer tüm derebeylikler ortadan kaldırılmış, aşiretleriyle birlikte sürgüne gönderilmişlerdir" (Güvel, 2001, s.39-42). Devlete bağlılıklarını bildiren derebeylikler ise ülkede perakende ve perişan bir halde bulunan Yörük ve Türkmen topluluklarına nizam vermek, onları toprağa bağlamak, yerleşime elverişli sahaları şenlendirip, bayındır hale getirmek amacına hizmet etmişlerdir. Dağınık halde bulunan aşiretleri iskân meselesi için Çukurova'da görevlendirilen Adana Beylerbeyi Abdülgafur Paşa, kadılar vasıtasıyla halk üzerinde nüfuzu bulunan ve devlete bağlılıkları ile bilinen derebeylikere bu konuyla ilgili duyurular yapmıştır. Adana kadısı, Kars yöresinde Malikâne Mutasarrıfı İbrahim ile o yörede nüfuzu bulunan Gökvelioğulları'nın devlete bağlılık göstermeleri için gerekli tedbirleri almaları gerektiğini belirtmiştir *(Osmanlı Arşivi, Mühime No: 115, s.344).* O dönemde konar-göçer yaşam tarzını sürdürmekte olan Tecir, Cerit, Bozdoğan, Avşar, Kırıntı, Kılıçlı, Lekvanik, Hacılar, Akbaşlı ve Varsak gibi başıboş aşiretler alıcılık-vuruculuk faaliyetlerine başlamışlar ve Çukurova'yı yaşanmaz hale getirmişlerdir. Bu duruma son vermek ve devlet otoritesini yeniden sağlamak amacıyla Ramazanoğulları ve Gökvelioğulları'nın desteğiyle Karaman Beylerbeyi Hasan Paşa, aşiretleri ve ileri gelenlerini yakalayarak Suriye'de Rakka bölgesine sürgün etmiştir. Aşiretlerin boşalttıkları alanlara da devlete bağlılığı ile tanınan aşiretler iskân edilmiştir. Yurtlarının başka aşiretler tarafından işgal edilmesini hazmedemeyen sürgün aşiretler, 1691 yılında firar ederek eski yurt sahalarını yeniden ele geçirmek istemişler *(Güvel, 2001, s.56-58)* ve Sumbas ile Kadirli çevresindeki yerleşim alanlarını tahrip ve talan ederek adeta harabeye dönüştürmüşlerdir. *"Rakka'dan firar eden Arap ve Türkmen taifesinin eşkıya ve haramzadesi bir iki seneden beri "Karagündüzlü Afşarı", "Bahrili Afşarı" ve "İmam Kulu Oğulları" diye bilinen Afşar cemaatinin yanlarına gitmek bahanesiyle kış mevsiminde Kars-ı Zülkadriyye'ye gelirler. Bunlar geçip gittikleri her yerde hububat tarlalarına, hayvanlara, mal mülke zarar verirler, insanları öldürürler ve eşkıyalık yaparlar. 1691 yılında yaşanan bu olaydan sonra daha fazla zarar görmek istemeyen yöre sakinleri hem güvenlik içinde olmak hem de yurtlarından uzak kalmamak amacıyla daha güvenli buldukları çevredeki dağlık alanlara çekilmişlerdir (A. Refik, 1989 s.112-113).* Bu olayın sonucunda, ovadaki kırsal yerleşmeler büyük ölçüde boşalmıştır.

Firari aşiretler ile yerel halkın dağlık alanlara çekilmesiyle bölgedeki devlet otoritesi iyice sarsılır. Dağlık alanlardaki aşiretlerin kontrolü bir türlü sağlanamazken, bölgedeki kanunsuzluk, vurgunculuk ve soygunculuk olayları da artmıştır. Hasan Paşa, bütün uğraşlara rağmen Kozan ve Feke yöresindeki dağ ve yaylalarda ele geçiremediği soyguncu Varsakları ve beyleri Kozanoğlu Derviş'i bu sarp sahalardan indirmeyi başaramaz. Bunun üzerine devletin

otoriteyi kurmakta ve vergi toplamakta zorlandığı şimdiki Kozan-Saimbeyli yolunun batısında kalan Kozanoğulları'nın nüfuzundaki dağlık ve engebeli sahanın kontrolünü sağlamak, vergi ve algısını daha rahat toplamak amacıyla 1796 yılında padişah tarafından Kozanoğulları Yusuf Bey boy beyliğine atanır. Böylece kural tanımaz Kozanoğulları, devlete olan bağlılıklarını ilan ederler. Kozanoğulları, Ramazanoğulları ve Gökvelioğullarından sonra Çukurova'nın üçüncü Yarı Muhtar Derebeyliği olur *(Güvel, 2001, s.59-60)*. Derebeyliklerin kendi aralarında ve dağınık durumda bulunan konar-göçer aşiretlerle olan mücadeleleri 1865 yılına kadar devam eder. Devlet otoritesi açısından sıkıntılı geçen bu dönem 1865 yılında yöreyi yeniden yerleşime açmak isteyen Fırka-i İslâhiye hareketinin bölgeye gönderilmesine kadar sürmüştür.

Bu dönemde ovadaki kırsal yerleşmeler tamamen boşalırken, Kadirli ve Sumbas ilçe merkezlerinin bulunduğu sahalar, pazar sahaları olarak fonksiyonlarını sürdürmüştür. Bu merkezlerin pazar özelliği kazanmalarındaki en önemli husus, Karatepe ve Anavarza tarihi yerleşmelerine ulaşan önemli ticaret yollarına (Akyol ve Çiçeklidere yolu) göre bulundukları konumdur. Nitekim bu merkezler konum itibariyle, kıyı ile iç kesimler arasında ticaret yapan tüccarların dağlık bölgeye geçmeden önce ihtiyaçlarını giderdikleri ve dağ kolu aşiretleri ile mal takası yaptıkları istasyon sahaları olarak varlığını sürdürmüştür.

1865-1991 Arası Durgun Dönem;

II. Abdülhamit döneminde organize olan ve görevi Çukurova bölgesindeki aşiretleri ve diğer konar-göçer toplulukları iskan etmek olan Fırka-i İslahiye ordusu, 1691-1865 yılları arasında adeta bir viraneye dönüşmüş olan yörede iskanı yeniden kurmak için çalışmalara başlamıştır. Gökvelioğulları Derebeyliği'nin resmi olarak feshini takiben yeniden imar edilen yerleşmelerden Kars-ı Zülkadriye, bu dönemde kasaba özelliği kazanırken, Gökvelioğulları'nın idaresindeki Sumbas nahiyesi merkezilik özelliğini yitirmiştir. Bu idari statü Cumhuriyet dönemine kadar sürmüştür. Böylece Gökvelioğulları'nın 340 yıl süren bölgedeki resmi nüfuzu sona erdirilmiş, ancak Cumhuriyet dönemine kadar sürecek olan fiili nüfuzu devam etmiştir.

1865-1866 yıllarında Çukurova, Gavur dağı (Cebel-i Bereket), Kurt dağı ve Kozan dağlarında devlet idaresini yeniden tesis etmek amacıyla kurulan Fırka-i İslahiye, bilhassa konar-göçer oymakların yerleşmesini sağlayan bir harekettir. Ayrıca bu icraat esnasında kurulan yerleşmeler, önemli merkezler haline gelmiş, çevre il ve ilçelerin de gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır. Fırka-i İslâhiye, başıboş bir halde bulunan konar-göçer oymakları, karşılaşılan zorluklara rağmen araştırma sahamızın da içinde bulunduğu alanda başarılı bir metotla yerleştirmiştir. Yerleştirme esnasında, konar-göçerlerin durumları icabı hayvanlarını otlatmaları için yerleşim alanlarında meraların bulunmasına dikkat edilmiştir. Bu sebeple aşiretler, yaylak veya kışlaklarına veya kendi istedikleri daha başka bir bölgeye yerleştirilmişlerdir. Buna karşılık, onlardan birer köy kurmaları ve ziraat yapmaları istenmiştir *(Halaçoğlu 1973, s.1-3)*.

Hacıosmanlı (Osmaniye) köyünün kuzeyinde yer alan ve "pazaryeri" olarak ta bilinen sahada görülen tarihi izlere ve abidelere göre vaktiyle burası bir büyük kasaba ve Zülkadriyye devletinin hükümet merkezi iken zaman içinde harap olmuş, ahalisi dağılıp dağlara çekilmiştir. Geriye sadece eskiden putperest mabedi iken sonradan cami olan bir kâgir bina kalmıştır. Arazi Gâvur Dağı eteklerinde Çukurova'nın en değerli yerlerinden olduğu için burada yeni bir kasaba inşası tasarlanmıştır *(Baysun 1963, s.160)*.

1865 Nisanında İskenderun Limanı'ndan karaya ayak basan Derviş Paşa, Anadolu Selçuklular döneminde (1082) Kars-ı Zülkadriye Eyalaletine, 1840 yıllarında Adana'ya, 1867'de Halep'e ve 1869 yılından itibaren de "Üzeyirli Sancağı" olarak tekrar Adana'ya bağlanan Payas Sancağını, merkezi Gâvur Dağları'ndaki Yarpuz Köyü'ne taşıyarak, Çukurova ve çevresinin en etkin ve en geniş siyasi yapısını oluşturan Kars-ı Zülkadriye'yi adeta parçalamış ve bir kısmını bu sancağa bağlamıştır. Derviş paşa ayrıca Sis'teki Kozanoğulları ve Sumbas'taki Gökvelioğulları Derebeyliklerini feshederek, yöresel hâkimiyetlerine son vermiş ve yörede yeni bir idari yapılanma başlatmıştır. Kars-ı Zülkadriye'nin sancak statüsü kaldırılarak, Yarpuz Köyü'nden sonra Yukarı Çukurova'nın ikinci sancak merkezi olarak Sis Kasabası belirlenmiştir. Sis, bir taraftan sancak merkezi olurken, bir taraftan da sınırlarını genişleterek tarih buyunca Kars-ı Zülkadriye sınırları içerisinde yar alan Sumbas Çayı'nın batı yakasını (Batı Sumbas) kendi idari sahasına katmıştır. Bu değişimle birlikte Sumbas Çayı ve mecrası Sis'le Kars-ı Zülkadriye arasında değişmez bir sınır haline gelmiştir. Kars-ı Zülkadriye topraklarındaki çözülme daha sonraki yıllarda da devam etmiş ve günümüzde bu coğrafya İskenderun, Dörtyol, Erzin, Toprakkale, Hasanbeyli, Saimbeyli, Sumbas, Kadirli ilçeleri ve bir de Osmaniye ili başta olmak üzere 14 idari üniteye ayrılmıştır *(Güvel, 2001, s.7-8)*.

Osmanlılar tarafından Dulkadiroğluları Beyliği'nin başına getirilen Şehsuvaroğlu Ali Bey'in 1521 yılında dört oğluyla birlikte öldürülerek Dulkadiroğluları Beyliği'nin ortadan kaldırılması ve Osmanlıların Dulkadirli ülkesini küçülterek Maraş, Malatya, Antep, Kars-ı Zülkadriye ve Sümeysat sancaklarından ibaret bir beylerbeylik haline getirmesi, Kars-ı Zülkadriye halkını Osmanlı'ya karşı küstürmüş ve daha pasif bir tutum sergilemelerine neden olmuştur. Bununla birlikte, Rakkalı firari aşiretlerin Kars-ı Zülkadriye'yi tahrip ve talan etmesi üzerine Osmanlı yönetimi Sancak merkezliğini Sis (Kozan)'e taşımayı uygun görmüştür. Sancak merkezliğinin Kars-ı Zülkadriye'den Sis'e taşınmış olması ve Kars-ı Zülkadriye yönetiminin Gökvelioğulları'yla birlikte Sumbas'a geçmesi nedeniyle Sumbas-Kadirli tarihi birlikteliği başka bir boyut kazanmıştır. "Akdam-Sıtır-Bucak-Döşeme" köyleri üzerinden geçen karayolunun Kozan ile Sumbas arasındaki en kısa ulaşım bağlantısı olması ve Kozan'ın kazandığı Sancak statüsü, Sumbas-Kozan ilişkilerini yoğunlaştırırken, Sumbas-Kadirli tarihi birlikteliğini kesintiye uğratmıştır. Dulkadiroğulları'nın ortadan kaldırılması nedeniyle Kadirli halkının Osmanlı'ya karşı pasif tutum sergilemesi, Kadirli'nin ekonomik anlamda gerilemesine

yol açmıştır. Kadirli bir ticaret merkezi olmaktan çıkarak, bir at pazarına dönüşmüştür. Dolayısıyla Kadirli'deki bu gerileme, Kozan'ın bir ticaret merkezi olarak gelişmesinde önemli rol oynamıştır *(Güvel, 2001, s.39 ve 119)*.

Fırka-i İslâhiye, eski Dulkadirli devletinin hükümet merkezi olan ve harap bir halde bulunan Kars-ı Zülkadriyye kazası ve çevresini yeniden imar ederek, çevre aşiretlerden bir kısmını bu alanlara yerleştirmiş ve bölgeye eski önemini kazandırmaya çalışmıştır. Buna göre, Mekelkin yaylaları ve Kars dağlarında oturanlar ile Çukurova aşiretlerinden isteyenlerin buralara yerleşmelerine izin verilmiştir. Ovaya indirilen aşiret mensupları öncelikle saz, yosun ve kamışlardan yapılan "Huğ" evlerde barınmışlar, kendilerine verilen arazilerde 10-15 gün çiftçilik yaparak bölge koşullarına alışmaya başlamışlardır. Kısa zamanda da huğ evlerini bozarak daha dayanıklı toprak dam evler yapmışlardır. Böylece Kadirli İlçe merkezi, az zaman içinde gelişerek önemli bir ticaret merkezi haline gelmiş ve o dönemde Tatarlı, Sumbas ve Savrun nahiyelerinden kurulu ve idari teşkilatta Kozan sancağına bağlı bir kaza merkezi olarak yer almıştır (Halaçoğlu 1973, s.13-14; Yurtsever 1999, s.102). *"Ancak Sumbaslılar bütün bu çalışmalara rağmen, eskiden kalan alışkanlıklarını pek fazla değiştirmemiş, Kadirli'ye yerleşmektense köylerinde kalmayı düşünmüşlerdir. Günümüzde de bu kararlılık sürmektedir. Sumbas dışına çıkanlar, Kozan ve Kadirli yerine daha çok Adana'yı merkez olarak tercih etmişlerdir. Bir araştırma yapılacak olursa, Adana'daki Sumbaslı sayısının Kadirli'deki Sumbaslı sayısından fazla olduğu görülür" (Güvel, 2001, s.119)*.

1876 yılı bilgilerine göre, Sumbas yöresinde toplam 7 köy bulunmaktadır. Bu köylerin ortak yerleşim özellikleri, eğimli ve engebeli saha ile ova düzlüğünün kesişme alanında ve akarsu boylarında (Kesik Suyu, Sumbas Çayı) kurulmuş olmalarıdır. Günümüzde de varlığını sürdüren bu köyler, adeta "oğul vererek" aynı zamanda ilçedeki diğer köylerin de bir bakıma var oluş merkezleri olmuşlardır. Dolayısıyla diğer 10 köy, bu mevcut köylerden türemiştir. O dönemde Sumbas yöresinde toplam 591 hanede 2.177 kişi yaşamaktadır. Nüfusun % 57'si Mehmetli, Armağanlı ve Karaömerli köylerinde toplanmıştır. Bu köylerde nüfus 388–440 kişi arasında değişmekle birlikte, hane halkı büyüklükleri de ortalama 3-4 kişidir. Diğer köylerde ise gerek hane sayıları ve gerekse nüfus miktarları nispeten daha azdır. Örneğin ova tabanında kurulmuş tek köy olan Köseli'de hane sayısı az olduğundan hane halkı büyüklüğü ortalama 9 kişiden oluşmaktadır (Yurtsever 1999, s.99).

Sumbas yöresinden gelen köylüler, Kadirli kasaba merkezine ulaşabilmek için Savrun'u aşmak zorunda kalıyorlardı. Savrun çayının taşkın dönemlerinde ise ulaşım sağlanamıyordu. Ayrıca Kadirli'de ikamet eden tarla ve bahçe sahipleri de kasabanın karşı yakasındaki tarım alanlarına ulaşmada ve mahsulün taşınmasında sorun yaşıyorlardı. Bütün bu nedenlere bağlı olarak 1911 yılında Savrun'un iki yakasını birleştiren Cemal Paşa Köprüsü, inşa edilmiştir. Böylece Sumbas ile Kadirli arasındaki doğal engel büyük ölçüde aşılmıştır.

Sumbas ilçesi Cumhuriyet öncesi dönemde askeri nedenler, vergiler ve toprak yönetimine ilişkin askeri, idari ve ekonomik çıkarlar nedeniyle gerçek nüfus varlığını tam olarak yansıtamamış ve hiç de istikrarlı bir seyir izleyememiştir. Araştırtma sahasındaki Mehmetli, Armağanlı (Şıhşami), Karaömerli, Alibeyli, Köseli, Döğenli (Araplı) ve Akdam köylerine cumhuriyet döneminde Akçataş (Sıtır), Çiçeklidere, Gaffarlı, Kızılömerli ve Reşadiye köyleri de eklenmiştir. Böylece araştırma sahasındaki köy sayısı 7'den 12'ye yükselmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ülke üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle ilçe genelinde yaşam durgun geçmiştir.

1950-1955 yılları arasında ilçe merkezi ve çevre köylerine Bulgaristan'dan gelen göçmenlerinin yerleştirilmesi, ilçede sosyoekonomik yaşantı hareketlenmiştir. Özellikle İlçe merkezinin Karaömerli Mahallesi'nde nüfus adeta taşmıştır. Bataklık ve sazlık arazilerde yapılan drenaj çalışmaları sonucunda bu kesimler yerleşime açılarak, Karaömerli'deki yoğun nüfus grupları bölünmüş; 1952 yılında Yeşilyayla, 1958 yılında ise Küçükçınar ve Yazıboyu köyleri kurulmuştur. Küçükçınar ve Yazıboyu köylerinin kurulmasından sonra ilçe merkezinde Karaömerli mahallesinin nüfusu belirgin bir biçimde azalmıştır.

Sumbas ilçe merkezi, daha çok göçebe toplulukların mekânı olduğundan yer şekilleri, iklimi, toprak ve su kaynakları bakımından sahip olduğu potansiyel tarım alanlarının bataklıklardan arındırıldığı 1950'li yıllara kadar verimli bir şekilde işlenememiş, ancak modern sayılabilecek tarım yöntemlerinin kullanılmaya başlandığı 1950'li yıllarda beklenen gelişmeyi gösterebilmiştir. İlçe merkezi, 1950'li yıllardan itibaren tarım ekonomisiyle birlikte sedanter yaşamın önemine inanan insan topluluklarının sürekli mekânı olmaya başlamış ve özellikle dağlık kesimden aldığı göçler sonucunda nüfusu artmıştır.

1865-1955 yılları arasında Sumbas ilçe merkezi, bütünüyle tarım ekonomisine dayalı iki ayrı köy yerleşmesinden ibarettir. 1865 yılında "Eski Cami" çevresinde kurulmuş olan yerleşme, doğuya, Kesik Suyu vadisine doğru bir yayılış göstermiş ve günümüz merkez mahallelerini ve dolayısıyla Sumbas ilçe merkezinin nüvesini oluşturmuştur. 1960'lı yıllarda Kesik Suyu'nun çevresindeki bataklık alanlarının da ıslah edilmesiyle yerleşmenin bu kısımlara doğru sokulduğunu görmekteyiz. *"Yukarı Çukurova'nın bataklıklardan arındırılarak tarıma elverişli hale getirilmesi 1950'lerden sonraya rastlamaktadır. Torosların eteğinden Ceyhan Nehri'ne kadar uzanan "Ovalık Sumbas"ın büyük bölümü orman ve çalılıklarla kaplı ve sular altındaydı. Bu durum, şu anda (2000 yılı) yaşı altmışın üzerinde olanların hiç de yabancısı değildir." (Güvel, 2001, s.10).*

Ova sahası, 1950'li yıllarda başlatılan tarımda makineleşme hamlesi ve sonrasında tarıma elverişli hale gelebilmiştir. Tarım alanlarına giren lastikli ve paletli traktörler sayesinde Sumbas Ovası bugünkü konumuna gelebilmiştir. Sumbas, ekime elverişli hale getirilmeye çalışılırken, diğer taraftan da bugünkü karayollarının büyük bir kısmı açılarak kullanılır hale

gelmiştir. Yapımı 1952 yılında tamamlanan Kadirli-Adana karayolu, bölgede önemli bir güzergâh haline gelmiştir *(Güvel, 2001, s.11)*.

1965-1970 yılları arasında Kesik Suyu üzerinde başlatılan baraj inşası, ova ve ova kenarında yer alan köylerde sulu tarım faaliyetleri kesintiye uğradığından, ekonomik sıkıntılar yaşanmıştır. Özellikle Gaffarlı ve Mehmetli köyleri sınırında inşa edilmekte olan Kesik Suyu baraj gölünün bu kesimdeki yerleşim alanları ve tarım arazilerini işgal etmesi köylerin nüfus ve yerleşim yapısını belirgin bir biçimde etkilemiştir. Bu devrede Kesik Suyu havzasındaki sulu araziler verimli bir şekilde işlenemediğinden yakın çevredeki şehirlere yönelik göç hareketleri kaçınılmaz olmuştur. Başta Adana olmak üzere yakın çevrede yer alan Ceyhan, Osmaniye ve Kadirli gibi şehirlere yönelik göçler bu devrede yoğun bir şekilde yaşanmıştır. İlçe merkezindeki Döğenli Mahallesi'nin bağlısı durumundaki Höyük köyü, Kozan'ın Boztahta köyünden gelenlerle bu devrede kurulmuştur.

1970-1975 yılları arasında sulama barajının işletmeye açılmasından sonra ova ve ova kenarında bulunan köylerde yoğun tarımsal faaliyetler başlamış; sulama barajının inşası nedeniyle şantiyeye dönüşen köylerde erkek sayısı azalmıştır**.** Sulama barajı ile Kadirli ovasının kuzeybatısı da sulanabilir hale gelmiştir. Böylece ova ve ova kenarında bulunan köylerde "sulamalı tarım" faaliyetleri entansif metotlarla uygulanır hale gelmiş ve mevsimlik tarım işçilerinin etkisiyle bu köylerde ciddi nüfus artışları görülmüştür. Ayrıca bu devrede kuzeydeki dağlık sahada yer alan Çiçeklidere Köyü'nün Kazerler ve Avşarlar mahalleleri, Esenli köyü adı altında birleştirilmiştir.

1975-1980 yılları arası devrede sulamalı tarım faaliyetlerinden gelir artışı sağlayan çiftçi aileleri, tarımda makine ve alet kullanımına ağırlık vermişlerdir. Tarımda makine kullanımının yaygınlaşmasıyla özellikle ilçenin dağlık kesiminden ve ilçe dışından temin edilen tarımsal iş gücüne de ihtiyaç kalmamıştır. Tarım topraklarının bölünmesinden sonra baş gösteren gelir düşüklüğü, geçim sıkıntısı, çeşitli eğitim ve sağlık olanaklarından yararlanma isteği, memuriyet, daha iyi bir yaşam sürme arzusu, şehirsel cazibe ve benzeri etkilerle başta Adana olmak üzere, Osmaniye ve Kadirli gibi Çukurova yöresindeki diğer şehirlere olan erkek nüfus göçleri, ilçe nüfusunda yaşanan kayıpların en önemli nedenleri arasındadır.

1980-1990 yılları arasında orman içi ve ormana yakın köylerde sürdürülen ormandan yararlanma faaliyetleri, 1980 ve sonrasında tamamen sıkı denetim altında girmiş, dağlık kesimde yer alan köylerde ormandan yararlanma faaliyetlerine sınırlama getirilmiş ve kontrollü "orman işçiliği" dönemi başlamıştır. Bu gelişmeler, dağlık sahada yer alan köylerde özellikle kas gücüne dayalı işçiliği ön plana çıkardığından işsiz erkeklerin köylerinde kalmasına ve dolayısıyla köy nüfuslarının artmasına katkı sağlamıştır. Bununla birlikte daha önce yaşanan şehirlere göçler bu devrede de devam etmiş, göçler, büyük ölçüde ova köylerinde ortaya çıkmıştır. Zirai faaliyetlerde makine ve alet kullanımı ve toprakların miras yoluyla bölünerek

küçülmesi her şeyden önce genç erkek nüfusa boş zamanlar bırakmış; onları eğitim-öğretime ve tarım dışı ekonomiye yönlendirmiştir.

İlçe nüfusu bu dönemde hiçbir dönemde sahip olamadığı nüfus miktarına erişmiştir. Bu devredeki hızlı nüfus artışında Mehmetli ve Sumbas'ta "belde" teşkilatının kurulmasına yönelik çabaların da etkisi olmuştur. Mehmetli ve Döğenli köylerinde 1975 sonrasında görülen düzenli nüfus artışları ve tarım dışı fonksiyonlarda gösterilen geliştirme çabaları, bu iki köyde belediye teşkilatı kurulması gayretlerini siyasi platforma taşımış ve köy ileri gelenleri ile milletvekilleri arasında karşılıklı pazarlıklar çerçevesinde bazı sözler verilmiştir. Ancak 1580 Sayılı Belediye Kanunu hükümleri tam olarak sağlanamadığı için belediye kuruluşu bir türlü gerçekleştirilememiştir. Bu aşamada bazı köy ileri gelenlerinin Adana milletvekilleri ile kurduğu temaslar sonunda kanun hükümlerinin sağlanabilmesi için gerekli olan taktik hamleler belirlenmiştir. Ne yapılırsa yapılsın Döğenli Köyü nüfusunun 2000 kişiyi bulamayacağı anlaşılmış olduğundan, ilk hamle Karaömerli Köyü'nün bu meselenin içine çekilmesi olmuştur. Karaömerli köylülerinin razı edilmesi gerekmektedir. Ancak bu sayede nüfus koşulu sağlanabilecektir. İkinci hamle Döğenli ile Karaömerli köyleri arasındaki yaklaşık 1 kilometrelik mesafenin her iki köyün sınırlarına yakın konumlarda yeni inşa edilen iki mesken eklentisi ile 500 metrenin altına düşürülmesidir. Üçüncü hamle mülki amirin meseleyi kendiliğinden uygun görmesi hususudur. Bu husus, dönemin Adana İl Genel Meclisi üyesi Seyfi Güvel tarafından çözümlenecektir. Böylece Döğenli ve Karaömerli köylerinin birleştirilmesi meselesi önem kazanmıştır.

İlçe merkezinde geleneksel tarım kültürüne bağlı olarak kırsal bir yaşam tarzı hüküm sürmektedir. Dolayısıyla bu yöre, Fırka-i İslâhiye'nin aşiretleri iskâna teşebbüs ettiği 1865 yılından belde teşkilatının kurulduğu 1991'e kadar geçen 126 yıllık sürede kırsal karakterinden fazla bir şey kaybetmemiş, 1990 yılında görülen aşırı nüfus artışı dışında nüfus ve yerleşme bakımından da önemli bir fonksiyonel gelişme gösterememiştir.

1991-1996 Arası Gelişme Dönemi;

1990 yılında Döğenli Köyü nüfusunun, mevcut nüfus potansiyelinin üstünde bir değere sahip olduğu dikkatimizi çekmiştir. Nitekim 1996 yılında ilçe teşkilatı kurulan Sumbas'ta resmi kurum ve kuruluşlara mensup memur ve işçiler ile ilçe merkezinde gelişme gösteren diğer iş ve ticaret kollarına mensup kişiler ve aileleri ile nüfus miktarının daha da arttığı düşünülürse; 2000 nüfus sayımında doğal nüfus artışı ve göçlerin de katkısıyla ilçe merkezinde nüfusun azalması yerine artması beklenirdi. Ancak nüfus ciddi bir miktarda azalmıştır. Bu sonuç, 1990 yılında tespit edilen nüfus değerini tartışmalı hale getirmektedir.

14.04.1930 tarih ve 1471 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan, 03.04.1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu hükümlerine göre:

Belediye, beldenin ve belde sakinlerinin mahalli mahiyette müşterek ve medeni ihtiyaçlarını tanzim ve tesviye ile mükellef hükmi bir şahsiyettir *(madde 1)*. Belediye sınırları oluşturulurken, öteden beri beldeye ait sayılan bütün tarla, bağ, bahçe, çayır, mer'a zeytinlik, palamutluk, baltalık, otlak gibi yerler sınır içinde kalır. Belde ahalisinden bazı kimselerin başka bir köy veya belde arazisi içinde kalan emlak ve arazisi, sahiplerinin bulunduğu beldenin değil, bu emlak ve arazinin bulunduğu belde veya köy sınırı içinde gösterilir. Bu tariflere göre sınırın nerelerden geçtiğini gösterir bir harita tanzim ettirilir *(madde 4)*. Belediye sınırları, 80.000'den az nüfuslu olan beldelerde belediye meclislerinin kararı ve mahalli idare heyetinin mütalaası alındıktan sonra vilayet idare heyetinin tasdiki ile kesinleşir *(madde 5)*.

Birkaç köyün veya bir köyün bağlı yerleşmelerinin birleşerek belediye kurabilmeleri için; yerleşme alanları arasında azami 500 metre mesafe bulunması, nüfusları toplamının son nüfus sayımına göre 2.000 den fazla olması, köy ihtiyar meclisinin bir dilekçe ile veya seçmenlerinin en az yarısından fazlasının yazılı olarak mahallin en büyük mülkiye memuruna müracaat etmesi veya valinin re'sen bu işe lüzum göstermesi gerekmektedir. Bu takdirde valiliğin isteği üzerine mahalli seçim kurullarının yapacağı referandum oylamasına gidilir. Belediye meclisi üyeleri seçimindeki yöntem ve koşullar çerçevesinde köy veya kısımlarının oyları alındıktan sonra sonuç bir tutanakla valiliğe bildirilir. Mesele, Valilik tarafından İl Genel Meclisi'ne intikal ettirilir. İl Genel Meclisi'nce, kurulacak belediyenin gelirlerinin kanunlarında yazılı hizmetlerin giderlerine yetip yetmeyeceğine ve teklifin faydalı olup olmayacağına dair kabul olunacak karar valiliğin değerlendirmesiyle birlikte İçişleri Bakanlığı'na gönderilir. Bakanlar Kurulu kararı ve Cumhurbaşkanı'nın tasdiki ile o yerde belediye kurulur *(değişik 04.05.1960-7469 /7. madde, A fıkrası)*. Bir veya birkaç köy veya mahallenin birleşerek belediye idaresi tesis etmesi 4, 5, 6, 7, ve 1O uncu maddelerdeki kararların tatbiki ile mümkündür (Mülga: 14.02.1958 - 7078/11. madde.).

İlgili kanunun hükümlerine göre, Karaömerli Köyü'nün merkez kabul edilen Döğenli Köyü'ne yakın bir mesafede (en fazla 500 metre) bulunması, köy nüfusları toplamının son nüfus sayımına göre 2.000'den fazla olması (2.271 kişi), köy ihtiyar meclislerinin bir mazbata ile seçmenlerin de en az yarısından fazlasının dilekçe ile yazılı olarak valiliğe müracaat etmesi, Vali'nin re'sen bu işe lüzum göstermesi gibi hükümler yerine getirilmeye çalışılmıştır *(03.04.1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu, 7. madde, A fıkrası)*.

Döğenli ve Karaömerli köyleri İhtiyar Meclislerinin 15.10.1989 tarihindeki toplantılarında aldıkları birleşme konusuyla ilgili 2 ve 4 nolu kararlar, muhtarların onayı ile valiliğe sevk edilmiştir. Daha sonra valiliğin talimatı doğrultusunda Kadirli İlçe Seçim Kurulu tarafından köylerde yapılan referandum neticesinde elde edilen toplam 36 ret oyuna karşılık

verilen 691 evet oyuna istinaden köy halklarının birleşme konusunda istekli oldukları belirlenmiş ve valiliğe sunulmak üzere bir dosya tahsis edilmiştir. Dosyaya Köy İhtiyar Heyetlerinin dilekçesi ile İlçe Seçim Kurulu'nun referandum sonuçlarından başka köylerin birleştirilmesi isteğini çeşitli gerekçelerle onaylayan bir "bilirkişi raporu" eklenmiştir. 29.01.1990 tarihinde mahallinde yapılan incelemeleri gerekçeleriyle birlikte açıklayan bu rapor, Harita Kadastro Teknikeri Yavuz Öztürk imzasını taşımaktadır (**EK-VIII**). Gerekçeli raporda özellikle vurgulanan ve İl Genel Meclisi karar tutanağında da yer verilen gerekçeler arasında; köylerin toplam hane sayıları (300'e yakın hane), nüfusu (2500'ün üzerinde), belediyelik olması halinde gelirlerinin giderlerini karşılayabilecek düzeyde olması, sahip olduğu ekonomik potansiyeli ile devlete yük oluşturmayacağı ve en yakın ilçe merkezine olan uzaklığının fazla olması gibi detaylar yer almaktadır.

Döğenli ve Karaömerli köylerinin Sumbas adı altında birleştirilerek belediye teşkilatı kurulması çalışmaları daha ileriye götürülerek, 03.05.1990 tarihinde toplanan Adana Valiliği İl Genel Meclisi Toplantısı'nın gündemine taşınmıştır. Toplantıda konuyla ilgili 09.04.1990 gün ve 1894 sayılı teklif yazısı ve 03.05.1990 tarihli gündem dışı müşterek önerge okunarak, mesele oy birliğiyle toplantının 4. gündem maddesine alınmıştır. Toplantıda gündemin 4. maddesinin görüşülmesine geçildiğinde İl Genel Meclisi üyesi Seyfi Güvel lehte konuşma yapmak için söz hakkı isterken, aleyhte konuşma yapacak üye tespit edilmemiştir. İl Genel Meclisi üyesi Seyfi Güvel'in lehte yaptığı konuşmanın ardından aleyhte söz alan herhangi bir üye olmadığı için, dosyanın incelenmesine geçilmiş; sunulan teklif ve İl Genel Meclisi üyelerinden Seyfi Güvel, Hacı Hülya, İspir Kıstı, Bilgivar Bozdoğan, Yaşar Özen, Vedat Emeksiz ve Mehmet Tatlı tarafından verilen müşterek önerge doğrultusunda oylamaya geçilmiş, yapılan oylama neticesinde "Sumbas Belediyesi" adı altında müstakil bir belediye kurulması oy birliğiyle kabul edilmiştir (**EK-IX**).

Adana Valiliği İl Genel Meclisi'nin 03.05.1990 tarihli toplantısının gündemine alınan 4. maddenin görüşülmesi üzerine yapılan oylamada Sumbas Belediyesi'nin kurulmasının oy birliğiyle kabulüne (**EK-X**) ve ona göre gereği yapılmak üzere dosyanın Valilik makamına sunulmasına karar verilmiştir (**EK-XI**). Kurulacak belediyenin gelirlerinin kanunlarda yazılı hizmetlerin giderlerine yeteceği ve teklifin faydalı olacağına dair bu meclis kararı, Valilik değerlendirmesi ile Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanı'nın onayına sunulmak üzere İçişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir.

Türkiye'de idari alanların belirlenmesinde siyasi faktörlerin rolü fazladır. Bu nedenle Sumbas Beldesi'nin kurulması sürecini diğer faktörler bir yana öncelikle siyasi faktörler penceresinden bakarak mütalaa etmek daha doğru olacaktır. Buna göre:

Döğenli ve Karaömerli köylerinin Sumbas adı altında birleştirilerek müstakil bir belediyeye dönüştürülmesi düşüncesinin olgunlaşmaya başladığı dönemde "Yıldırım Akbulut

Hükümeti" olarak bilinen T.C'nin 47. Hükümeti (09.11.1989-23.06.1991) görev başındadır. Bu hükümet, Başbakan Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasından sonra, yönetimi devralmış olduğundan seçimle gelmiş bir hükümet değildi. Bu yüzden 20.10.1991 tarihinde yapılacak milletvekili genel seçimlerinden Sumbas adına bir yarar sağlanabilirdi. Nitekim bu dönemde Anavatan partisi (ANAP), Doğru Yol Partisi (DYP) ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) arasında geçmesi beklenen bir iktidar mücadelesi vardı. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasından sonra genel başkanlığı boşalan ANAP'nin genel başkanlığı için çekişen Yıldırım Akbulut ve Mesut Yılmaz arasındaki mücadele ile iktidara gelmek için akla hayale gelmeyen vaatlerde bulunan DYP ve SHP'nin seçim yatırımlarından faydalanmak gerekirdi. Dolayısıyla Sumbas'ın belediyelik olması ile ilgili bütün girişim ve çabalar bu dönemde gösterilmiş ve belde teşkilatının temelleri bu dönemde atılmıştır. Köy İhtiyar Meclisleri'nin kararı, Tapu ve Kadastro Müdürlüğü'nden alınan gerekçeli rapor, İlçe Seçim Kurulu'nun referandum uygulaması ve Adana Valiliği İl Genel Meclisi toplantısının gündemine kadar getirilen husus, bu meclisin verdiği kararla 1990 yılının Ocak-Mayıs ayları arasındaki 4 aylık süreçte tamamlanmış ve Bakanlar Kurulu kararına bırakılmıştır. Ancak ANAP'deki genel başkanlık seçimleri nedeniyle mesele Bakanlar Kurulu'nun gündemine bir türlü gelememiştir. Bu yüzden, Sumbas'ta seçimle ilgili bütün siyasal çalışmalar DYP ve SHP üzerinde odaklanmış, her iki siyasi partiden de "belde" hatta "ilçe" yapılması yönünde taahhütler alınmıştır. O sıralarda ANAP'deki genel başkanlık seçimlerini Mesut Yılmaz kazanmış ve 48. seçim hükümetini (23.06.1991-20.11.1991) kurmuştur.

20.10.1991 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimleri'nden sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin 49. Hükümeti (7. Demirel Hükümeti) olan DYP- SHP koalisyonu iktidara gelmiş ve üç yıl sonra yapılacak ilk yerel seçimlerde Sumbas Belediyesi'nin, hükümetin ortaklarına kazandırılması düşüncesi hasıl olmuştur. Seçimden önce verilen sözlere istinaden hükümetin kurulmasından 21 gün sonra İçişleri Bakanlığı'nın 11.12.1991 gün ve 91-39011 nolu kararı gereğince Sumbas Belediyesi'nin kurulması uygun görülmüştür. Nihayet 03.04.1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun, 7. maddesinin A fıkrasında geçerli olan koşullar sağlanarak, köy halkının isteği ve köy ileri gelenlerinin siyasi girişimleri sonucu Döğenli (1534 kişi) ve Karaömerli (737 kişi) köyleri 1991 yılında "Sumbas" adıyla birleştirilerek belediye teşkilatına kavuşturulmuştur. Bu tarihten sonra Döğenli ve Karaömerli köyleri "Sumbas Beldesi" olarak anılmaya başlamıştır. Sumbas Belediyesi, 07.06.1992 ara seçimi sonrasında Mustafa Nuri Nuhoğlu başkanlığında ilk çalışmalarına başlamış, bu çalışmalar 1994 yılında yapılacak ilk "Mahalli İdareler Genel Seçimleri"ne kadar sürmüştür.

Sumbas belediyelik bir yerleşme olarak ilk mahalli idareler genel seçimlerine 1994 yılında katılmıştır. Bu dönemde, "I. Çiller Hükümeti" olarak da bilinen Türkiye Cumhuriyeti'nin. 50. Hükümeti görev başındadır. Seçimde beklendiği gibi Doğru Yol Partisi

(DYP) ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) adayları başa baş mücadele etmiş ve DYP adayı Mustafa Nuri Nuhoğlu 2 oy farkla bu mücadeleyi kazanmıştır. Sumbas Belediyesi'nin daha sonraki dönemlerdeki belediye başkanları ise 1999-2004 yılları arasında Hafize Yıkar, 2004-2009 yılları arasında Necati Güvel ve 2009 yılında yapılan son "Mahalli İdareler Genel Seçimleri"nden sonra tekrar Mustafa Nuri Nuhoğlu olmuştur (Tablo 4.5).

Tablo 4.5. Sumbas İlçe Merkezinde 1994-2009 Yılları Arasında Yapılan Yerel Seçimler, Oyların Siyasi Partiler Göre Dağılımı ve Kazanan Belediye Başkanları.

Seçim Yılı	Seçmen Sayısı	*Katılım %*	Siyasi Parti Oy Dağılımı						Belediye Başkanı
			I	%	II	%	III	%	
1994	1296	*94,6*	DYP-467	*38,9*	SHP-465	*38,8*	MHP-182	*15,2*	Mustafa Nuri NUHOĞLU
1999	2226	*91,6*	MHP-675	*34,1*	CHP-653	*33*	DYP-618	*31,2*	Hafize YIKAR
2004	2232	*87,5*	CHP-585	*33,3*	DYP-426	*24,3*	AKP-351	*20*	Necati GÜVEL
2009	1448	*94,5*	MHP-763	*56,8*	AKP-566	*42,1*	DSP-15	*1,1*	Mustafa Nuri NUHOĞLU

Kaynak: http://www.hurhaber.com/2009-yerel-secim-sonuclari/osmaniye-sumbas-belediye-38006.html.

09.11.1989-30.06.1997 tarihleri arasında kısa süren 47. ve 54. hükümet dönemleri arasında (8 yılda 8 hükümet) kurulmuş olan hükümetlerle Türkiye'deki siyasi istikrar bozulmuş, tek partili iktidar döneminin getirmiş olduğu demokrasiyle pek bağdaşmayan düzen, yerini siyasi gücü ele geçirme mücadelesi ve siyasi istikrarsızlığa bırakmıştır. Sumbas'ın önce belediyelik, daha sonra idari bir alanın merkezi olması meselesi işte böyle bir belirsizlik ortamda gerçekleşmiştir. 1991 yılında bir belediye çatısı altında birleştirilen iki köyün daha büyükçe bir köy meydana getirdiği ülkemizde; daha sonra geniş bir idari alanın merkezi yapılmasının bir gerekçesi yok mudur? Bu büyükçe köyün bilirkişi kabul edilen uzmanlar tarafından "mahalline gidilerek" diye başlattıkları gerekçeli raporlarını ofislerinde muhtarların verdikleri bilgilere göre mütalaa ettikleri bilinmekte midir? Benzer şekilde, siyasi ve bürokratların "neresi olduğunu" bile bilmedikleri bu köyü, ilçe merkezi olarak "gelirleri giderlerini karşılayabilecek düzeydeymiş, devlete yük olmaz kanaatindeyiz" mantığıyla oylamaya tabi tutmaları ve "oy gelir" diye "oy birliğiyle" kabul etmeleri hayret verici bir gelişme değil midir?

Bu aşamada Sumbas ilçesinin neden ilçe olduğuyla değil, nasıl ilçe olduğuyla ilgilenmek durumundayız. Türkiye'de idari alanların belirlenmesinde ciddi anlamda sorunlar vardır. Bu sorunlar, öncelikle, Türkiye'de idari alanlar nasıl belirlenmektedir? Bu belirlemede hangi yasal hükümler ve kıstaslar esas alınmaktadır? Yürütme, bu yasal düzenlemenin neresinde ve nasıl tıkanmaktadır? ve hepsinden önemlisi; Ülkemizde idari alanlar nasıl belirlenmelidir?... önermelerinin çözümlenmesi ile mümkün olabilmektedir. Nitekim TBMM'de bu konu üzerinde çözüm bekleyen yüzlerce kanun teklifi bulunmakta ve milletvekilleri, bu teklifleri değerlendirebilmek için seçim dönemlerini takip etmektedirler. Milletvekilleri, seçim

meydanlarında verdikleri sözleri mecliste yerine getirebilmek için adeta birbirleriyle yarışmaktadırlar. Örnek vermek gerekirse:

DYP Adana Milletvekili Veli Andaç Durak'ın Osmaniye'nin il olmasıyla ilgili olarak TMMM'de yaptığı konuşması: *"Biz, bugün, Demokrat Parti ve Adalet Partisi'nin ta kendisiyiz. Onun genel başkanlarının vermiş olduğu sözleri yerine getirmek de bizim görevimizdir. Böylece, rahmetli Menderes'in ruhunu şâd edeceğiz ve bugün, Genel Başkanımız, Başbakan Yardımcısı'nın talimatıyla da -şu anda Hükümette olamadığı için- Süleyman Demirel'in sözleri yerine getirilecektir"* (TBMM Tutanak Dergisi, 23.10.1996, 20. Dönem, 11. Birleşim) (**EK XIX**).

Benzer şekilde ANAP Adana Milletvekili Uğur Aksöz: "*...Anavatan Partisi 28.10.1995'te ilk teklifi verdikten sonra, ... yine herkesten evvel, 5.9.1996'da bir teklif daha veriyor; ... 2 Ekim 1996'da bir daha teklif veriyorlar. Şimdi ben soruyorum; bir gol mü büyüktür, üç gol mü büyüktür? (ANAP sıralarından "Bravo" sesleri, alkışlar) Biz, üç kere teklif verdik. ..."* (TBMM Tutanak Dergisi, 23.10.1996, 20. Dönem, 11. Birleşim).

Aksöz, bir gerçeğin de farkındadır: Coğrafi faktörler. Ancak bunu öyle kısır bir biçimde ifade etmektedir ki, siyasi faktörlerden çok önce düşünülmesi gereken bir detay olarak, "*Efendim, işin bir de, coğrafî tarafı var. Osmaniye'ye bağladığımız Düziçi ve Bahçe İlçeleri var -oraları tanıyanlar bilirler- Düziçi'nden Adana'ya işini yapmak için gelen bir vatandaş, bir belediye reisi veya bir resmî kişi, memur, tam iki saatte Adana'ya varır, iki saat de dönüş, 4 saat; yani, o kadar uzaktır ki, bir memurun bütün günü yollarda geçebilir. Halbuki, şimdi ne yapıyoruz; Düziçili ve Bahçeli vatandaşlar, Osmaniye İl Merkezine sadece 15-20 dakikada gidecekler ve işlerini halledecekler. Yani, coğrafî bakımdan da, o ilçelerin yakın bir merkeze kavuşması bakımından da, Osmaniye'nin il olması zarureti vardır*" (TBMM Tutanak Dergisi, 23.10.1996, 20. Dönem, 11. Birleşim).

Sumbas, 49. Hükümet döneminde önce belediye teşkilatına, 54. hükümet döneminde de mülki idare yapısı içerisinde ilçe teşkilatına kavuşturulmuştur. Bütün bu gelişmeler sadece 5 yıl gibi kısa bir süre içinde vuku bulmuştur. Ancak o tarihten günümüze kadar geçen süre zarfında Sumbas'ta merkezileşme (fonksiyonel gelişme, şehirleşme) adına değişen fazla bir şey olmamıştır. Bu tespitimiz, araştırma sahasında 2004 yılı Ağustos'unda başlayan ve 2009 yılı Eylül'ünde tamamlanan 5 yıllık saha gözlemlerimizin bir sonucudur.

Sumbaslılar, yaklaşan 1995 Milletvekili Genel Seçimleri nedeniyle "1991 Genel Seçimleri"nde verilen "ilçe" olma vaadinin umudu ve heyecanını yaşıyordu. Bu hedefle 24.12.1995 günü yapılacak erken genel seçimler için beldenin ileri gelenleri dönemin Adana milletvekilleriyle yakın temaslar kurmaktaydı. Ancak Doğru Yol Partili milletvekillerinin 1991'de verdiği sözün gerçekleşmesi bu defa hayal gibiydi. Nitekim il ve ilçe kurulması objektif bir takım kıstaslara bağlıydı ve daha fazla göz önündeydi. Ayrıca yıllardır gerekçeli

kararları usule uygun olduğu halde verilen kanun teklifleri meclisten dönmüş pek çok bucak ve belde statüsünde yerleşme vardı. Adana Milletvekili Mehmet Halit Dağlı: bu durumu *"Şu anda il olmak için müracaat eden 127 ilçemiz vardır; ayrıca, 553 tane ilçe olmak için müracaat vardır. Sayın Okuyan "hepsini yapalım" diyor; ama getireceği ekonomik yükümlülükleri de dikkate almak durumundayız"* (TBMM Tutanak Dergisi, 23.10.1996, 20. Dönem, 11. Birleşim) şeklinde dile getirmiştir.

Bu koşullar altında gerçekleşmesi beklenen genel seçimler öncesinde Sumbas'lı ileri gelenlerin hayallerini belki de gerçeğe dönüştürebilecek çok daha köklü bir başka mesele ele alınmaktaydı. Osmaniye İlçesi'nin il olması meselesi.

24.12.1995 tarihindeki genel seçimlerden ülke genelinde RP, ANAP, DYP ve DSP ilk sıralarda çıkmasına rağmen aldıkları oy oranları hükümet kurmalarına yetmiyordu. Partilerin Adana milletvekilleri sayıları da eşitti. Bu genel tablo meclis içinde Osmaniye'nin il olma yolundaki şansını lehine döndürebilirdi. Adana milletvekilleri de siyasi partilere

Osmaniye'deki seçimlerde 1. ve 2. parti çıkma başarısını gösteren iki siyasi partinin (RP ve DYP) koalisyon kurarak iktidara gelmesiyle büyük bir fırsata dönüşmüş olsa da, seçim meydanlarında verilen sözler, TBMM çatısı altında çabuk unutulabiliyordu. Dolayısıyla bu tür isteklerin genel seçimler sonrasında değil, yerel seçimler öncesinde istenmesi daha mantıklı görünüyordu. Bu nedenle önceki seçim dönemlerinde olduğu gibi 24.12.1995 genel seçimlerinden de Osmaniye adına beklenen sonuç çıkmamıştır (Tablo 4.6).

Tablo 4.6. 1995 Genel Seçim Sonuçlarına Göre Osmaniye ve Kadirli'de Siyasi Partilerin Aldıkları Oylar

OSMANİYE			**KADİRLİ**		
Siyasi Parti	Oy oranı (%)	Toplam Oy	Siyasi Parti	Oy oranı (%)	Toplam Oy
RP	31,47	25.589	**ANAP**	25,15	15.032
DYP	16,50	13.419	**MHP**	20,45	12.221
MHP	15,74	12.796	**DYP**	19,79	11.824
ANAP	15,63	12.706	**RP**	16,63	9.936
DSP	9,32	7.576	**DSP**	8,64	5.161
CHP	7,49	6.087	**CHP**	6,93	4.139

Kaynak: http://www.belgenet.net/ayrinti.php

Bunun üzerine Osmaniyeliler il olmak için "Osmaniye'yi İl Yapma (Osmaniye'yi İLYAP) Platformu"nu kurmuşlardır. Bütün çabalar siyasilerin dikkatini "Osmaniye'nin il olması" üzerinde toplamaktır. Bu arada, 27 Mart 1994 günü yapılan mahalli idareler seçiminde MHP'den Osmaniye Belediye Başkanı seçilen, ancak 22 Mayıs 1996 günü kullandığı otomobilin Cevdetiye kasabasında su kanalına düşmesi üzerine hayatını kaybeden Musa Şahin'in ölümü nedeniyle yapılacak yeni seçimler, nihayet siyasilerin dikkatini çekmiştir. 1 il merkezi, 1 ilçe merkezi ve 10 beldede 3 Kasım 1996 günü yapılacak olan seçimler öncesinde seçime katılacak olan siyasi partiler 80.000 seçmenli bir şehir belediyesini elde etmek için

bizzat mahalline giderek propaganda çalışmalarına başladıklarında, şehrin her yanında **"İl olmazsak hiçbir partiye oy yok"** pankartlarıyla karşılaşmışlar ve çalışmalarını yarıda bırakarak soluğu Ankara'da almışlardır. Partililer, Osmaniye'nin il olması ile ilgili TBMM'ne ardı ardına kanun teklifleri sunarak, kanunu seçimlere yetiştirmeye çalışmıştır. Mecliste grubu olan partiler, televizyondan da canlı yayınlanan birleşimde Osmaniye'ye övgüler yağdırarak aleyhte görüş bildirmedikleri gibi kanunu birbirlerini alkışlayarak oy birliği ile kabul etmişlerdir. Osmaniyeliler, yıllardır mücadele ederek bekledikleri bu gelişmeyi, belediye başkanlarının ölümünden sonra elde etmenin burukluğu içerisinde ve şaşkınlıkla izlemişlerdir. Elbette, bu mesele kamuoyunda, basında ve bizatihi TBMM'de çok tartışılmıştır. Bu tartışmalara neden olan ifadelere göz atacak olursak:

Sumbas yöresindeki Bucak Köyü'nün (Kozan) yerlilerinden olan, DSP Adana Milletvekili Mehmet Büyükyılmaz: *"Konumuz Osmaniye'nin il olması; nedeni, rahmetli belediye başkanının elim bir kaza ile ölümü ve 3 Kasım'da yeni belediye başkanının seçimi olayıdır. Peki, belediye başkanı hayatta olsaydı Osmaniye il olur muydu; kesinlikle olmazdı. Nereden bu yargıya varıyoruz... Adana'nın, il olmayı bekleyen Kozan ve Kadirli İlçeleri de var; hatta Ceyhan'ı da buna ekleyebilirsiniz. Yine, sağımızda ve solumuzda, İskenderun ve Tarsus ilçeleri de var. Onlar için bir girişim var mı; yok. Öyleyse, bunun adına seçim rüşveti denir".*

DSP Adana Milletvekili Arif Sezer: *"Belediye başkanı ölmeden önce, acaba, Osmaniye'nin il olması için, 20. Yasama Dönemi'nde hangi parti grubu kanun teklifi verdi? Maazallah, ölüler üzerine bina yapıyoruz, layık olan ili değil. Sayın Başbakan, Sayın Başbakan Yardımcısı; biz, buraya gerice bölge statüsü verip de yatırımları çekebiliyor muyuz, yoksa seçim ili mi yapıyoruz? Bu konuda ciddî çalışmaları gündeme getirmemiz gerekiyor. Osmaniyeliler il olmaya layık, biz de destekliyoruz; ama bir tek farkımız var; ölümünden sonra vermedik, daha önce verilmişti teklif; Belediye Başkanının vefatından sonra, şov yapmak için il olma teklifi vermedik .....Osmaniye'nin yatırımlarda öncelik tanınan bölge statüsüne getirilmesini diliyorum"* (TBMM Tutanak Dergisi, 23.10.1996, 20. Dönem, 11. Birleşim).

Büyükyılmaz ve Sezer'in bu tespitlerine paralel olarak CHP Sivas Milletvekili Mahmut Işık: *"Osmaniye'de beş belediye başkanı seçilmeyecek değerli arkadaşlarım; bir belediye başkanı seçilecek. Tabiî, elbette hepimiz, Osmaniye'ye olan katkılarımızı nezih bir şekilde söyledik; ama bundan sonrasını takdir de Osmaniyelilere kalıyor"* (TBMM Tutanak Dergisi, 23.10.1996, 20. Dönem 11. Birleşim) sözleriyle, 3 Kasım'da yapılacak yerel araseçimleri hedef göstermektedir.

Yerel araseçimler öncesinde milletvekilleri adeta TBMM'e kanun teklifi verme yarışına girmişlerdi. Söz konusu kanun teklifleri:

1. Adana Milletvekili Mehmet Halit Dağlı ve 7 arkadaşının 2/446 esas nolu *"Toprakkale Adıyla Bir İlçe ve Osmaniye Adıyla Bir İl Kurulması Hakkında"* kanun teklifleri (**EK XII**).

2. RP Grup Başkanvekili Sivas Milletvekili Temel Karamollaoğlu ve 4 arkadaşının *2/457* esas nolu *"Toprakkale Adıyla Bir İlçe ve Osmaniye Adıyla Bir İl Kurulması Hakkında"* kanun teklifleri (**EK XIII**).

3. Sivas Milletvekili Muhsin Yazıcıoğlu ve 6 arkadaşının *2/401* esas nolu *"Adana İli Osmaniye İlçesinin İl Olması Hakkında"* kanun teklifleri (**EK XIV**).

4. Adana Milletvekili Erol Çevikçe'nin, *2/439* esas nolu *"Bir İl Kurulması Hakkında"* kanun teklifi (**EK XV**).

5. Adana Milletvekili Uğur Aksöz ve 6 Arkadaşının *2/447* esas nolu *"Bir İlçe ve Bir İl Kurulması Hakkında"* kanun teklifleri (**EK XVI**).

Bu kanun teklifleri İçişleri Komisyonu (**EK XVII**) ile Plan ve Bütçe Komisyonunda (**EK XVIII**) görüşülmesine rağmen, TBMM'de çok farklı bir boyut kazanarak tekliflerde ve komisyon raporlarında adı dahi geçmeyen Sumbas Beldesi'nin ilçe yapılması bahsi ağırlık kazanmıştır.

Böylece Sumbas Beldesi, belediye örgütünün kurulmasından dört yıl sonra TBMM'nin kabul ettiği 24.10.1996 tarih ve 4200 sayılı "Üç İlçe ve Bir İl Kurulması ile 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" (**EK XXI**) gereğince de Sumbas İlçesi'nin Merkez Bucağı olarak belirlenmiştir. Böylece merkez bucağına daha önce Kadirli ilçesine bağlı bulunan yirmi köy dâhil edilerek Sumbas ilçesi oluşturulmuştur (Tablo 4.7).

Tablo 4.7. Sumbas İlçesi Merkez Bucağına Bağlanan Köyler (1996).

Sumbas B.	Çaygeçit	Höyük	Reşadiye
Akçataş	Çiçeklidere	Kabayar	Yazıboyu
Akdam	Çukurköprü	Kızılömerli	Yeşilyayla
Akköprü	Esenli	Köseli	**(Resmi Gazete, 28.10.1996, No:22801, s.9)**
Alibeyli	Gaffarlı	Küçükçınar	
Armağanlı	Hardallık	Mehmetli	

03.11.1996 tarihinde 1 il, 1 ilçe ve 10 belde de yapılan yerel ara seçimler sonucu, DYP 7, RP 3, ANAP ve CHP 1'er başkanlık kazandı. Büyük bir mücadele içinde geçen Osmaniye Belediye Başkanlığı yarışını ise (Refah Partisi + Doğru Yol Partisi) hükümetinin ortaklarından RP kazanmış oldu.

Dönemin Adana Milletvekili ve Orman Bakanı olan Mehmet Halit Dağlı, Türkiye'de idari alanların belirlenmesinde kullanılan kıstasları TBMM'nin 23.10.1996 tarihli 11. Birleşimi sırasında *"evvela* ***coğrafi durum****, akabinde* ***ekonomik durum****,* ***kamu hizmetlerinin gerekleri****,* ***nüfus****,* ***ayrılacak ili ne yönde etkilediği****,* ***eski yıllardaki statüsü*** *ve* ***halkın talepleridir****"* şeklinde

açıklamaktadır. Dağlı, Osmaniye'nin il, Sumbas'ın ilçe olması kararını neden seçime denk getirdiklerini ise gülüşmeler eşliğinde *"vakti, saati yeni gelmiş demek ki. Bu vakit, saat meselesidir; öyle denk geldi. ..... Biz, Hükümet olarak, objektif kriterleri dikkate alarak, il olmak için bekleyen ilçelerimizi, bir çırpıda, herhangi bir seçime falan denk getirmeden il yapmak kararındayız." Şeklinde* ifade etmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 23.10.1996 tarih, 11. Birleşim). Bu açıklamadan anlaşılacağı gibi siyasi faktörler, Türkiye'de idari alanların belirlenmesinde dikkate alınan önemli hususlardan biridir.

Buna göre, Sumbas'ın ilçe merkezi olarak belirlenmesinde başta siyasi faktörler olmak üzere, coğrafî konumu, ekonomik özellikleri, kamu hizmetlerinin gerekleri, nüfusu, ayrılacağı Adana ili ve Kadirli İlçesi'ni nasıl etkilediği, geçmiş yıllardaki idari statüsü ve yöre halkının talepleri dikkate alınmıştır. Bu kıstaslar T.C. 1982 Anayasası, 1580 Sayılı Belediye Kanunu ve 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu'na uygunluk göstermektedir. Ancak Sumbas'ın önce belediyelik, daha sonra mülki idare yapısı içerisinde ilçe merkezi kademesine yükseltilmesinde; coğrafi konumu, tarihi, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri bir yana daha çok siyasi faktörlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Dolayısıyla Sumbas'ın belediyelik bir yerleşme olarak ilan edildiği 11.12.1991 tarihi ile ilçe merkezi ilan edildiği 24.10.1996 tarihlerinde yaşanan gelişmelerin vakti/saati gelecek türden gelişmeler olduğu kanaatinde değiliz. Nitekim 20.10.1991 ve 24.12.1995 tarihlerinde yapılan Milletvekili Genel Seçimleri ve bu seçimlere yönelik siyasi partilerin izlediği oy toplama politikaları ve iktidar mücadeleleri ile Sumbaslılar'ın bu konu üzerindeki menfaatlerinin aynı döneme rastlaması pek tesadüf sayılamaz.

İlçe Teşkilatının Kurulduğu 1996 Yılı Sonrası Dönem;

İlçe, ilk olarak 1997 Nüfus Tespiti kayıtlarında yirmi köyün bağlı olduğu bir ilçe olarak yer almıştır. Ancak mevcut durumu itibariyle Sumbas'ı ilçe merkezi olarak kabullenemeyen ve Sumbas'a bağlanmak istemeyen beş köyün (Akköprü, Çaygeçit, Çukurköprü, Hardallık, Kabayar) itirazı kabul edilerek köy sayısı 1998 yılında on beşe düşürülmüştür. 1997 Nüfus Tespitine göre araştırma sahasında 2000 nüfus barajını aşan Mehmetli (2108 kişi) ve Alibeyli (2022 kişi) köyleri de 1998 yılında belde olarak kabul edilmiş ve belediye teşkilatları kurulmuştur.

Sumbas İlçesi'nde 1997-2007 yılları arasındaki on yıllık dönemde sekiz kez mülki amir değişimi olmuştur. Kaymakamların görevde kalma süresi ortalama bir yıl üç aylık bir dönemi kapsamaktadır. En uzun dönem görevde kalan Kaymakamlar ilk dönem kaymakamı Bilal Bozdemir ile son dönem Kaymakamı Orhan Aktürk olmuştur. Yaklaşık üç yıl görevde kalmışlardır. Diğer altı kaymakam ise birer yıllık dönemlerde görev yapmışlardır. Tez çalışmasına başladığımız 2005 yılından bu güne kadar geçen 5 yıllık dönemde ilçenin sekiz

kaymakamından dördü ile tanışma fırsatı bulmuştuk. Genellikle ilk atama olarak ilçeye gelen Kaymakamlar, henüz görev mahallini tanımadan; yörenin doğal, sosyal, kültürel ve ekonomik potansiyelini tam olarak bilmeden ve ilçenin yönetimine ilişkin rutin işler dışında geleceğe yönelik projeler üretemeden ilçeden ayrılmışlardır (Tablo 4.8).

Tablo 4.8. Sumbas İlçesi'nde Görev Yapan Kaymakamlar ve Dönemleri (1997-2007).

Kaymakam	**Dönemi**
Bilal BOZDEMİR	1997-2000
Doğan DEMİRDAŞ	2000-2002
Coşkun AÇIK	2002-2003
Güngör YILDIRIM	2003-2004
Ercan ÖTER	2004-2005
Ceyhun Dilşad TAŞKIN	2005-2006
Fatih BAYSAL	2006-2007
Orhan AKTÜRK	2007-

4.3. Sumbas İlçesi'nin Nüfus Özellikleri

4.3.1. Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Tarihsel Gelişimi

Cumhuriyet Öncesi Dönem (1691–1914):

Çukurova yöresi, 1691'de Suriye'nin Rakka bölgesinden gelen aşiretler tarafından harabeye dönüştürülürken, yöre insanları kuzeydeki dağlık alanlara çekilmek durumunda kalmışlardır (A.Refik 1989 s.112–113). Yöre insanı için oldukça sıkıntılı geçen bu dönem, 1864 yılında "Fırka-i İslâhiye Hareketi"nin bölgeye gelmesine kadar sürmüştür. 1864 yılında Çukurova'da çıkan isyanları bastırmak için yöreye gelen Fırka-i İslâhiye Hareketi"nin komutanlarından biri olan Derviş Paşa ile birlikte Yukarı Çukurova'ya gelen Cevdet Paşa, "Tezakir" adlı eserinde yörenin nüfusu hakkında kesin olmasa da bazı rakamlar vermiştir. Buna göre, yörede toplam 2596 hane olduğu ve yaklaşık 12980 kişinin yaşadığı ifade edilmektedir (Baysun 1963, s.223–224).

1865 ve 1866 yıllarında Çukurova'da devlet idaresini yeniden tesis eden ve bilhassa konar-göçer oymakların yerleşmelerini sağlayan Fırka-i İslâhiye, "Kars-ı Zülkadriyye" adıyla yeniden teşkilatlandırılan Kadirli ve çevresine "Kars dağlarında oturanlar" ile istekli "Çukurova aşiretleri"nden 600 haneye yakın bir topluluğun yerleşmelerine izin vermiştir (Halaçoğlu 1973, s.13–14). Bölgede hane sayısı 1868'de 800'e kadar yükselmiştir. O dönemde Halep vilayetinin Kozan sancağına bağlı bir kaza merkezi olan Kadirli kasabası ise birkaç konak ve evden başka yerleşim unsuru olmayan, ticari faaliyetlerin "Tarihi Ala-cami" çevresinde kurulan pazaryerinde sürdürüldüğü mütevazı bir yerleşim yeri durumundadır (Yurtsever 1999, s.105–106).

Yurtsever'in, 1872 yılında yayınlanan "Adana Vilayet Salnamesi"nden aktardığı bilgilere göre; "Kars-ı Zülkadriyye" kazasında 93'ü Gayrimüslim, 2536'sı Müslüman olan toplam 2629 hane mevcuttur. Nüfus miktarı ise 7525'dir (Yurtsever 1999, s.142). 1876 yılında ise kaza nüfusu 4143'ü Müslüman ve 418'i Gayrimüslim olmak üzere toplam 4561 kişidir (Halaçoğlu 1973, s.15).

1876 yılı bilgilerine göre, 34 köyden oluşan Kars-ı Zülkadriyye kazasının kırsal kesimde 1856'sı Türk ve 45'i Hıristiyan olmak üzere toplam 1901 hanede 5994 kişi yaşamaktadır. Kaza genelinde ise 2455'ini Türklerin oluşturduğu toplam 2552 hanede toplam 8406 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir (Yurtsever 1999, s.99). Bu verilerden anlaşılacağı üzere kazanın genelinde ve kırsal kesiminde hane halkı büyüklüğü ortalama 3 kişiden oluşmaktadır. Araştırma sahamızı ilgilendirmesi bakımından, sonuçları daha sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek amacıyla sadece günümüzde Sumbas'a bağlı olan köyleri dikkate alacak olursak; Sumbas yöresinde toplam 7 köy bulunmaktadır. Bu köylerin ortak yerleşim özellikleri, eğimli ve engebeli saha ile ova düzlüğünün kesişme alanında ve akarsu boylarında (Kesik Suyu, Sumbas Çayı) kurulmuş olmalarıdır. Günümüzde de varlığını sürdüren bu köyler, aynı zamanda

ilçedeki diğer köylerin de bir bakıma var oluş merkezleri durumundadırlar. Diğer 10 köy, bu mevcut köylerden türemişlerdir. O dönemde Sumbas yöresinde toplam 591 hanede 2.177 kişi yaşamaktadır. Nüfusun % 57'si Mehmetli, Armağanlı ve Karaömerli köylerinde toplanmıştır. Bu köylerde nüfus 388–440 kişi arasında değişmekle birlikte, hane halkı büyüklükleri de ortalama 3-4 kişidir. Diğer köylerde ise gerek hane sayıları ve gerekse nüfus miktarları nispeten daha azdır. Örneğin ova tabanında kurulmuş tek köy olan Köseli'de hane sayısı az olduğundan hane halkı büyüklüğü ortalama 9 kişiden oluşmaktadır (Tablo 4.9).

Tablo 4.9. Sumbas İlçesi'nde Hane Halkı Büyüklüğü, Hane Sayısı ve Nüfus Miktarları (1876).

Köyler	Hane Halkı Büyüklüğü	Hane Sayısı	Nüfus
Mehmetli	3	135	440
Armağanlı (***Şıhşami***)	4	102	420
Karaömerli	3	113	388
Alibeyli	4	73	285
Köseli	9	29	268
Döğenli (***Araplı***)	3	71	211
Akdam	2	68	165
Genel Toplam	4	591	2177

Kaynak: *Yurtsever 1980, s.84-85.*

1878 yılı tarihli bir belgeye göre *(BOA., Y., E.E., dosya No: 37, Vesika No:46)* Kars-ı Zülkadriyye kazasında toplam 2.500 hanede 8.021 kişi yaşamaktadır (Tutar 2002, s.160). Kaza nüfusu 1890 yılında 14.829 kişi (Salname-i Vilayet-i Adana 1309, s.151, Karpat 1985, s.124–125), 1896'da 14.601 kişi (Vayısoğlu 2000, s.85), 1901 yılında 14.697 kişi (Salname-i Vilayet-i Adana 1319, s.162), 1914 yılında ise 18.212 kişiye ulaşmıştır (Karpat 1985, s.173).

Görüldüğü gibi doğrudan araştırma sahamızın nüfusuna ilişkin ilk bilgilere ancak Yurtsever'in 1876 yılına ilişkin olarak aktardığı istatistiklerle ulaşabilmekteyiz. Buna göre, 1876 yılında günümüzdeki Sumbas ilçesi sınırları içerisinde toplam 2.177 kişi yaşamaktadır (Tablo 4.9).

Cumhuriyet Dönemi (1935–2007):

Sumbas ilçesi nüfusu Cumhuriyet öncesi dönemde hiç de istikrarlı bir seyir izleyememiştir. Bu durum o döneme ilişkin nüfus bilgilerinin askeri nedenler, vergiler ve toprak yönetimine ilişkin askeri, idari ve ekonomik çıkarlara yönelik olması sebebiyle gerçek nüfus varlığını yansıtamamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ilçe nüfusu ile ilgili en sağlıklı bilgilere köylere ilişkin verilerin yer almaya başladığı 1935 yılından itibaren periyodik nüfus sayımları ile ulaşabiliyoruz.

Sumbas ilçe nüfusu, düzenli olarak edindiğimiz genel nüfus sayımı bilgilerine göre 1935 yılından itibaren günümüze kadar yaklaşık 3 kat artmıştır. İlçede kırsal nüfus oranı (% 87)

oldukça yüksektir. 1935 yılında ilçe merkezindeki nüfus toplam nüfusunun % 17'sini oluştururken, bu oran 2007 yılında % 13'e kadar gerilemiştir.

Sumbas ilçe nüfusu, bazı dönemlerde Türkiye'nin genel seyrinden ve aynı bölgede yer alan Adana ve Osmaniye gibi büyük merkezlerden ziyade uzun yıllar idaresi altında olduğu Kadirli ilçesi ile az çok benzer nitelikte bir seyir izlemiştir. 1935–2007 nüfus sayımları arasında Türkiye, Adana ve Osmaniye nüfusları sürekli artarken, Sumbas ve Kadirli ilçe nüfusları 1935–1940 yılları arasında azalmıştır. Sumbas ilçe nüfusu ayrıca 1975-1980, 1990-1997 ve 2000-2007 dönemlerinde de azalma göstermiştir. Türkiye, Adana ve Osmaniye nüfusları 1950–1985 yılları arasında gösterdiği artışla az çok birbirine benzer bir seyir izlerken, Sumbas ve Kadirli'de hızlı nüfus artışları 1940–1965 yılları arasında görülmektedir. Sumbas ilçe nüfusu ayrıca 1970-1975 ve 1985-1990 dönemlerinde de artış göstermiştir (Tablo 4.10 ve 4.11, Şekil 4.9 ve 4.10). Söz konusu farklılıklar daha ziyade Sumbas, Kadirli, Osmaniye ve Adana idari alanları arasındaki karşılıklı nüfus ilişkisinden ve Çukurova'nın tarımsal iş gücüne bağlı nüfus yapısından kaynaklanmaktadır.

İlçe Geneli ve Kırsal Kesimindeki Nüfus Gelişimi:

Sumbas'ta ilçe nüfusunun gelişimi üzerinde büyük ölçüde kırsal nüfus etkili olmaktadır. Buna göre ilçe geneli ve kırsalındaki nüfus gelişimini birbirinden farklı özellikler gösteren dört dönem halinde ele almak mümkündür:

I. 1935–1940 Nüfus Kaybı Dönemi:

Bu dönemde Türkiye geneli ile Adana ve Osmaniye merkez ilçesi nüfuslarında artış, Kadirli ve Sumbas ilçesi nüfuslarında ise azalma görülmektedir. Çukurova yöresindeki Adana ve Osmaniye merkez ilçeleri ile Kadirli ve Sumbas ilçeleri yıllık nüfus artış hızı ve oranları ülke geneline göre daha düşük değerler göstermiştir. Adana ve Osmaniye merkez ilçelerinde yıllık nüfus artış hızı ve oranları ülke geneli değerlerinin iki kat daha altında kalırken, Kadirli ve Sumbas ilçelerinde nüfus artışı görülmemiştir (Tablo 4.10 ve 4.11, Şekil 4.9 ve 4.10).

Tablo 4.10. Türkiye, Adana ve Osmaniye Merkez İlçeleri ile Kadirli ve Sumbas İlçeleri Nüfusu (1935–2007).

YIL	TÜRKİYE			ADANA			OSMANİYE			KADİRLİ			SUMBAS		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
1935	7936770	8221248	16158018	69461	61010	130471	10854	10437	21291	11057	9732	20789	2504	2421	4925
1940	8898912	8922038	17820950	72735	66048	138783	11492	11259	22751	10202	9886	20088	2293	2332	4625
1945	9446580	9343594	18790174	79505	73465	152970	13199	12853	26052	12581	11892	24473	3007	2877	5884
1950	10572557	10374631	20947188	97585	88486	186071	15846	15439	31285	17481	16425	33906	3906	3725	7631
1955	12233421	11831342	24064763	127742	113652	241394	20869	20340	41209	22021	20575	42596	5595	5151	10746
1960	14163888	13590932	27754820	149735	130923	280658	26663	25512	52175	26978	25002	51980	6249	6030	12279
1965	15996964	15394457	31391421	182738	164355	347093	32015	30761	62776	31242	29618	60860	7219	6900	14119
1970	18006986	17598190	35605176	212754	200611	413365	37906	35586	73492	35626	34718	70344	7432	7363	14795
1975	20744730	19602989	40347719	281173	260378	541551	45990	43997	89987	39071	37613	76684	8499	7951	16450
1980	22695362	22041598	44736957	337542	328190	665732	59736	58439	118175	42234	41906	84140	7556	7821	15377
1985	25671975	24992483	50664458	437004	421836	858840	71549	69113	140662	44548	46286	90834	7812	8292	16104
1990	28607047	27865988	56473035	525023	516627	1041650	79955	79994	159949	47703	49178	96881	8343	8867	17210
1997	31844726	30965385	62810111	587972	587972	1175944	98284	96271	194555	47511	50155	97666	8072	8402	16474
2000	34346735	33457192	67803927	646532	656550	1303082	104322	103540	207862	50006	52411	102417	8377	8399	16776
2007	35376533	35209723	70586256	757530	772727	1530257	105154	105131	210285	54987	56468	111455	7963	7874	15837

Kaynak: TÜİK (1950 ve 1997 yılı cinsiyet verileri için bir önceki ve bir sonraki nüfus sayımları cinsiyet oranlarının aritmetik ortalaması alınmıştır).

Tablo 4.11. Türkiye, Adana ve Osmaniye Merkez İlçeleri ile Kadirli ve Sumbas İlçeleri Nüfusu Yıllık Artış Oran ve Artış Hızları (1935–2007).

Toplam Nüfus Yıllık Artış Oranları (%)															
YIL	TÜRKİYE			ADANA			OSMANİYE			KADİRLİ			SUMBAS		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
1935-1940	2.42	1.70	2,06	0.94	1.65	1,27	1.18	1.58	1,37	-1.55	0,32	-0,67	-1.69	-0.74	-1,22
1940-1945	1.23	0.94	1,09	1.86	2.25	2,04	2.97	2.83	2,90	4.66	4.06	4,36	6.23	4.67	5,44
1945-1950	2.38	2.21	2,30	4.55	4.09	4,33	4.01	4.02	4,02	7.79	7.62	7,71	5.98	5.90	5,94
1950-1955	3.14	2.81	2,98	6.18	5.69	5,95	6.34	6.35	6,34	5.19	5.05	5,13	8.65	7.66	8,16
1955-1960	3.16	2.97	3,07	3.44	3.04	3,24	5.55	5.09	5,32	4.50	4.30	4,40	2.34	3.41	2,85
1960-1965	2.59	2.65	2,62	4.41	5.11	4,76	4.01	4.11	4,06	3.16	3.69	3,42	3.10	2.89	3,00
1965-1970	2.51	2.86	2,68	3.29	4.41	3,85	3.68	3.14	3,41	2.81	3.44	3,12	0.59	1.34	0,96
1970-1975	3.04	2.28	2,66	6.43	5.96	6,20	4.27	4.73	4,50	1.93	1.67	1,80	2.87	1.60	2,24
1975-1980	1.88	2.49	2,18	4.01	5.21	4,61	5.98	6.56	6,27	1.62	2.28	1,95	-2.22	-0.33	-1,30
1980-1985	2.62	2.68	2,65	5.89	5.71	5,80	4.27	4.73	4,50	1.93	1.67	1,80	0.68	1.20	0,95
1985-1990	2.29	2.30	2,29	4.03	4.49	4,26	2.35	3.15	2,74	1.42	1.25	1,34	1.36	1.39	1,37
1990-1997	1.62	1.59	1,60	1.71	1.97	1,84	3.27	2.91	3,09	-0.06	0.28	0,12	-0.46	-0.75	-0,61
1997-2000	2.62	2.68	2,65	3.32	3.89	3,60	2.05	2.52	2,28	1.75	1.50	1,62	1.26	-0.01	0,61
2000-2007	0.43	0.75	0,59	2.45	2.53	2,49	0.11	0.22	0,17	1.42	1.11	1,26	-0.71	-0.89	-0,80
Toplam Nüfus Yıllık Artış Hızları (‰)															
1935-1940	22,88	16,36	19,59	9,21	15,87	12,35	11,42	15,16	13,26	-16,10	3,14	-6,86	-17,60	-7,49	-12,57
1940-1945	11,94	9,23	10,59	17,80	21,29	19,47	27,70	26,48	27,10	41,92	36,95	39,49	54,22	42,00	48,15
1945-1950	22,52	20,93	21,73	40,98	37,21	39,18	36,56	36,66	36,61	65,79	64,59	65,20	52,31	51,66	52,00
1950-1955	29,18	26,28	27,75	53,86	50,06	52,06	55,07	55,14	55,10	46,18	45,05	45,63	71,87	64,82	68,46
1955-1960	29,30	27,73	28,53	31,77	28,29	30,14	49,00	45,31	47,19	40,61	38,98	39,82	22,11	31,51	26,67
1960-1965	24,34	24,92	24,63	39,84	45,48	42,49	36,59	37,42	36,99	29,35	33,89	31,54	28,86	26,95	27,93
1965-1970	23,67	26,76	25,19	30,42	39,87	34,95	33,78	29,14	31,52	26,26	31,78	28,96	5,81	12,99	9,35
1970-1975	28,31	21,58	25,01	55,77	52,15	54,02	38,66	42,43	40,50	18,46	16,02	17,26	26,83	15,37	21,21
1975-1980	17,97	23,45	20,65	36,54	46,29	41,29	52,30	56,77	54,50	15,57	21,62	18,56	-23,52	-3,30	-13,49
1980-1985	24,65	25,13	24,88	51,65	50,20	50,94	36,09	33,55	34,84	10,67	19,88	15,31	6,66	11,69	9,24
1985-1990	21,65	21,77	21,71	36,70	40,54	38,60	22,22	29,24	25,70	13,69	12,12	12,89	13,15	13,41	13,28
1990-1997	15,32	15,07	15,19	16,18	18,48	17,32	29,48	26,46	27,98	-0,58	2,81	1,15	-4,72	-7,69	-6,24
1997-2000	25,21	25,80	25,50	31,65	36,77	34,22	19,87	24,26	22,05	22,05	14,67	15,83	12,36	-0,12	6,05
2000-2007	4,22	7,29	5,74	22,63	23,27	22,96	1,13	2,18	1,65	13,56	10,65	12,08	-7,24	-9,22	-8,23

Kaynak: TÜİK (1950 ve 1997 yılı cinsiyet verileri için bir önceki ve bir sonraki nüfus sayımları cinsiyet oranlarının aritmetik ortalaması alınmıştır).

Şekil 4.9. Türkiye, Adana ve Osmaniye Merkez İlçeleri ile Kadirli ve Sumbas İlçeleri Nüfusunun Seyri (1935–2007).

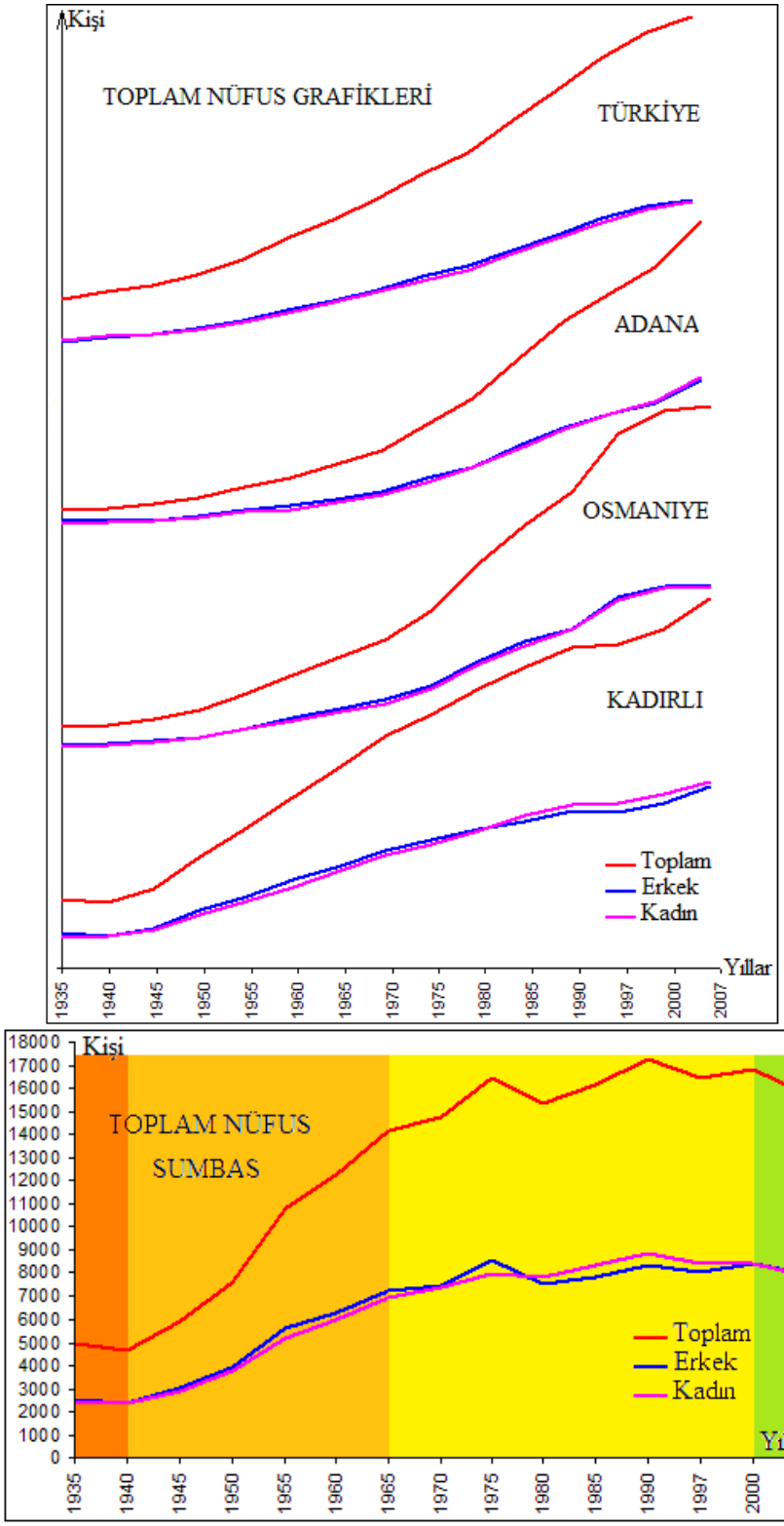

Şekil 4.10. Türkiye, Adana, Osmaniye Merkez İlçeleri ile Kadirli ve Sumbas İlçeleri Yıllık Nüfus Artış Oranı (%) ve Artış Hızlarının (‰) Seyri (1935–2007).

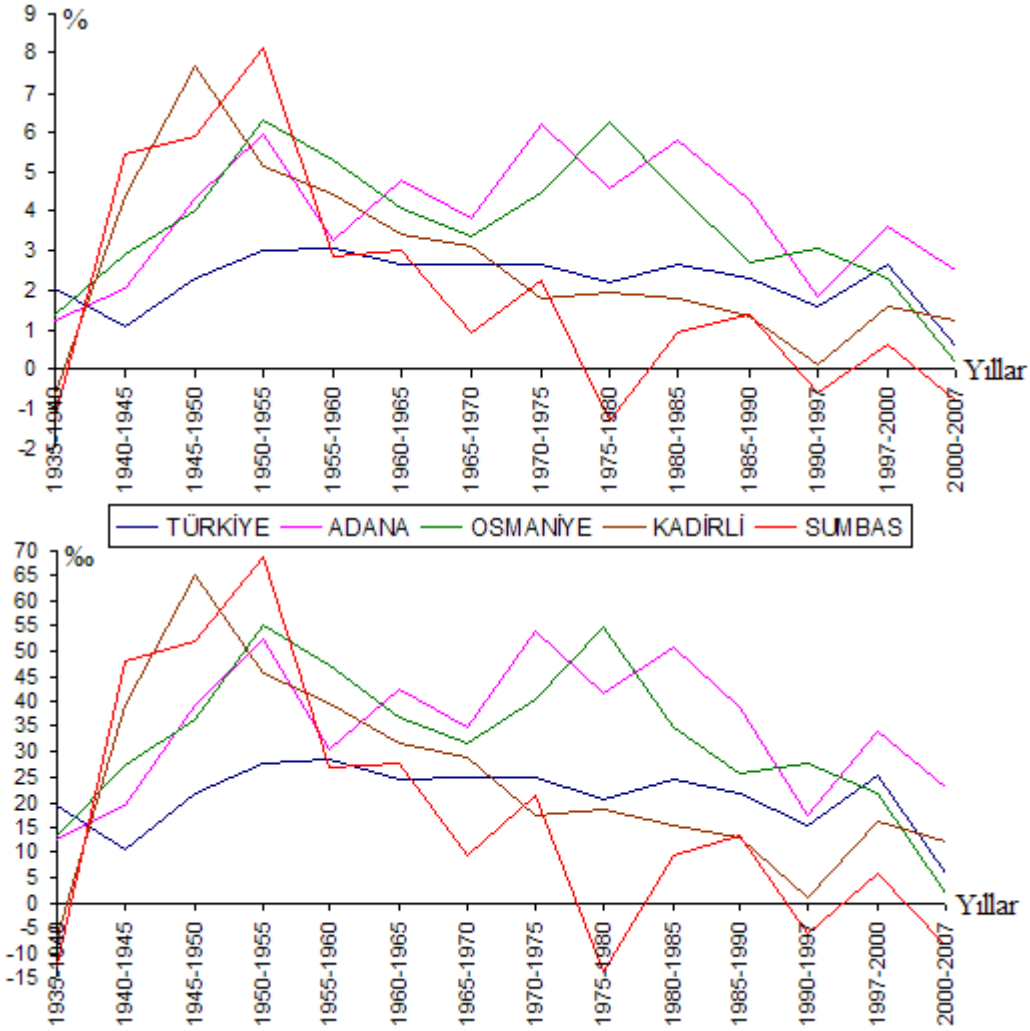

Bu dönemde Sumbas ilçesi nüfusu tarihi sürecindeki ortalama seyrini sürdürmüş olsa, ‰ 4,22 yıllık artış hızı ve % 2,13 artış oranıyla yaklaşık 105 kişi kadar artarak, 5030 kişiye ulaşmış olacaktı. Ancak bu dönemde ilçe nüfusu % -6 oranında (300 kişi) azalmıştır. Azalan nüfusun % 70'ini (211 kişi) erkekler meydana getirirken kadın nüfusta da 89 kişilik azalma görülmüştür. Dönemin azalma hızı ‰ -63 ve azalma oranı % -6,1'dir. Nüfus tahmini olarak 105 kişi artması gerekirken, üç katı kadar azalmıştır. İlçenin toplamda nüfus kaybı ise yaklaşık 405 kişidir (Tablo 4.10 ve 4.11, Şekil 4.9 ve 4.10).

Ülke geneli ve Osmaniye merkez ilçesi kırsal kesiminde az da olsa nüfus artışları dikkat çekerken, Adana merkez ilçesi, Kadirli ve Sumbas ilçesi kırsallarında nüfus azalmıştır. Bu durum, Sumbas ilçesi ve kırsal kesimi başta olmak üzere Kadirli, Adana ve Osmaniye gibi Çukurova yerleşmelerinin İkinci Dünya Savaşı yılları olumsuzluklarından en çok etkilenen sahalar olduğunu göstermektedir (Tablo 4.12 ve 4.13, Şekil 4.11 ve 4.12).

Tablo 4.12. Türkiye, Adana ve Osmaniye Merkez İlçeleri ile Kadirli ve Sumbas İlçeleri Kırsal Nüfusu (1935–2007).

YIL	TÜRKİYE			ADANA			OSMANİYE			KADİRLİ			SUMBAS		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
1935	5966802	6388574	12355376	28997	25001	53998	6442	6265	12707	9719	8516	18235	2059	2016	4075
1940	6566354	6908347	13474701	26296	24368	50664	6899	6864	13763	9010	8710	17720	1852	1905	3757
1945	6943238	7159834	14103072	27363	24827	52190	7860	7694	15088	10890	10238	21128	2514	2421	4935
1950	7755239	7947612	15702851	35857	32572	68429	9307	8974	18281	15079	14076	29155	3185	3060	6245
1955	8490362	8647058	17137420	38116	34650	72776	10988	11113	22101	18410	17064	35474	4254	4075	8329
1960	9392455	9502634	18895089	25614	23496	49110	12488	12236	24733	21336	19680	41016	5653	5492	11145
1965	10213151	10372453	20585604	29225	27949	57174	14465	14284	28749	22844	22090	44934	6515	6215	12730
1970	10694272	11219803	21914075	33516	32395	65911	13111	14026	27137	20675	21560	42235	6829	6779	13608
1975	11739888	11738763	23478651	33193	32974	66167	14218	14188	28406	20756	21149	41905	7331	7181	14512
1980	12423232	12668718	25091950	45307	45910	91217	16868	17095	33963	21543	21954	43497	6711	7006	13717
1985	11661313	12137388	23798701	40295	40991	81286	18300	18538	36838	20817	22408	43225	7014	7471	14485
1990	11359494	11788190	23146684	63834	61666	125500	18834	18808	37642	20222	21598	41820	7201	7738	14939
1997	10996683	11182993	22179676	72753	69620	142373	16652	17049	33701	16202	17037	33239	7012	7298	14310
2000	11919132	11878521	23797653	88442	83930	172372	16562	17323	33885	18244	18946	37190	7312	7361	14673
2007	10447548	10390849	20838397	83199	81031	164230	14828	14980	29808	16793	17283	34076	6856	6777	13633

Kaynak: TÜİK (1950 ve 1997 yılı cinsiyet verileri için bir önceki ve bir sonraki nüfus sayımları cinsiyet oranlarının aritmetik ortalaması alınmıştır).

Tablo 4.13. Türkiye, Adana ve Osmaniye Merkez İlçeleri ile Kadirli ve Sumbas İlçeleri Kırsal Nüfusu Yıllık Artış Oran ve Artış Hızları (1935–2007).

Kırsal Nüfus Yıllık Artış Oranları (%)															
YIL	TÜRKİYE			ADANA			OSMANİYE			KADİRLİ			SUMBAS		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
1935-1940	2,01	1,63	1,81	-1,86	-0,51	-1,23	1,42	1,91	1,66	-1,46	0,46	-0,56	-2,01	-1,10	-1,56
1940-1945	1,15	0,73	0,94	0,81	0,38	0,59	2,79	2,42	2,61	4,17	3,51	3,84	7,15	5,42	6,27
1945-1950	2,34	2,20	2,27	6,21	6,24	6,23	3,68	3,33	3,51	7,69	7,50	7,60	5,34	5,28	5,31
1950-1955	1,90	1,76	1,83	1,26	1,28	1,27	3,61	4,77	4,18	4,42	4,25	4,33	6,71	6,63	6,67
1955-1960	2,12	1,98	2,05	-6,56	-6,44	-6,50	2,73	2,02	2,37	3,18	3,07	3,12	6,58	6,95	6,76
1960-1965	1,75	1,83	1,79	2,82	3,79	3,28	3,17	3,35	3,25	1,41	2,45	1,91	3,05	2,63	2,84
1965-1970	0,94	1,63	1,29	2,94	3,18	3,06	-1,87	-0,36	-1,12	-1,90	-0,48	-1,20	0,96	1,81	1,38
1970-1975	1,96	0,93	1,43	-0,19	0,36	0,08	1,69	0,23	0,94	0,08	-0,38	-0,16	1,47	1,19	1,33
1975-1980	1,16	1,58	1,37	7,30	7,85	7,57	3,73	4,10	3,91	0,76	0,76	0,76	-1,69	-0,49	-1,10
1980-1985	-1,23	-0,84	-1,03	-2,21	-2,14	-2,18	1,70	1,69	1,69	-0,67	0,41	-0,13	0,90	1,33	1,12
1985-1990	-0,52	-0,58	-0,55	11,68	10,09	10,88	0,58	0,29	0,44	-0,57	-0,72	-0,65	0,53	0,71	0,63
1990-1997	-0,46	-0,73	-0,60	2,00	1,84	1,92	-1,66	-1,34	-1,50	-2,84	-3,02	-2,93	-0,37	-0,81	-0,60
1997-2000	2,80	2,07	2,43	7,19	6,85	7,02	-0,18	0,54	0,18	4,20	3,74	3,96	1,43	0,29	0,85
2000-2007	-1,76	-1,79	-1,78	-0,85	-0,49	-0,67	-1,50	-1,93	-1,72	-1,14	-1,25	-1,20	-0,89	-1,13	-1,01
Kırsal Nüfus Yıllık Artış Hızları (‰)															
1935-1940	19,15	15,64	17,34	-19,56	-5,13	-12,75	13,71	18,26	15,97	-15,15	4,51	-5,73	-21,19	-11,33	-16,25
1940-1945	11,16	7,15	9,12	7,95	3,73	6,33	26,08	22,83	18,38	37,90	32,33	35,18	61,12	47,94	54,55
1945-1950	22,12	20,88	21,49	54,07	54,30	54,18	33,80	30,78	38,39	65,09	63,67	64,40	47,31	46,85	47,08
1950-1955	18,11	16,87	17,48	12,22	12,37	12,32	33,21	42,76	37,95	39,92	38,50	39,23	57,88	57,29	57,59
1955-1960	20,20	18,87	19,53	-79,50	-77,69	-78,66	25,59	19,25	22,50	29,50	28,53	29,03	56,86	59,68	58,25
1960-1965	16,75	17,52	17,14	26,38	34,71	30,41	29,39	30,95	30,09	13,66	23,10	18,25	28,38	24,73	26,59
1965-1970	9,21	15,71	12,51	27,40	29,52	28,44	-19,66	-3,65	-11,54	-19,95	-4,86	-12,39	9,41	17,37	13,34
1970-1975	18,66	9,04	13,79	-1,94	3,54	0,78	16,21	2,30	9,14	0,78	-3,85	-1,57	14,19	11,52	12,86
1975-1980	11,32	15,25	13,29	62,22	66,19	64,21	34,18	37,28	35,73	7,44	7,47	7,46	-17,67	-4,93	-11,27
1980-1985	-12,66	-8,57	-10,58	-23,45	-22,67	-23,05	16,30	16,21	16,25	-6,86	4,09	-1,25	8,83	12,85	10,89
1985-1990	-5,24	-5,86	-5,56	92,01	81,68	86,87	5,75	2,89	4,32	-5,80	-7,36	-6,61	5,26	7,02	6,17
1990-1997	-4,64	-7,53	-6,10	18,68	17,33	18,02	-17,59	-14,03	-15,80	-31,66	-33,89	-32,81	-3,80	-8,36	-6,14
1997-2000	26,85	20,11	23,47	65,09	62,31	63,73	-1,81	5,31	1,81	39,57	35,40	37,44	13,96	2,86	8,35
2000-2007	-18,82	-19,11	-18,97	-8,73	-5,02	-6,91	-15,80	-20,76	-18,31	-11,84	-13,12	-12,49	-9,20	-11,81	-10,50

Kaynak: TÜİK (1950 ve 1997 yılı cinsiyet verileri için bir önceki ve bir sonraki nüfus sayımları cinsiyet oranlarının aritmetik ortalaması alınmıştır).

Şekil 4.11. Türkiye, Adana ve Osmaniye Merkez İlçeleri ile Kadirli ve Sumbas İlçeleri Kırsal Nüfusunun Seyri (1935–2007).

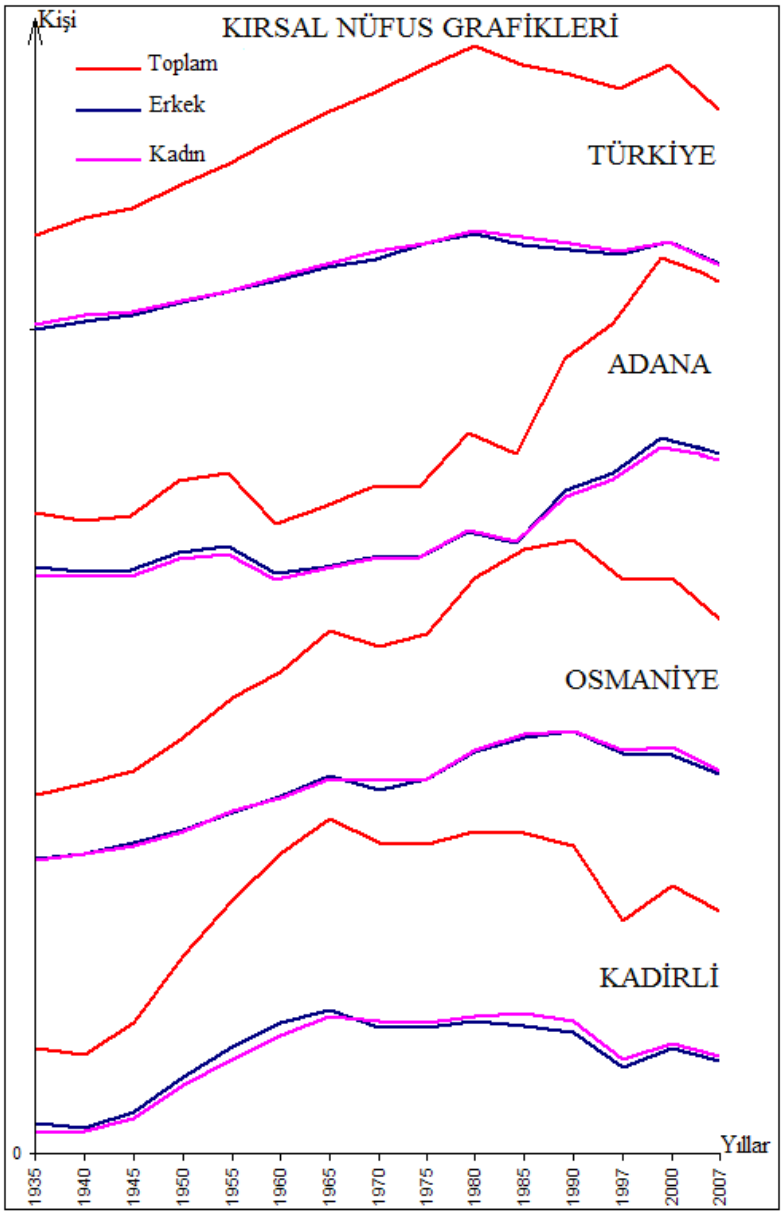

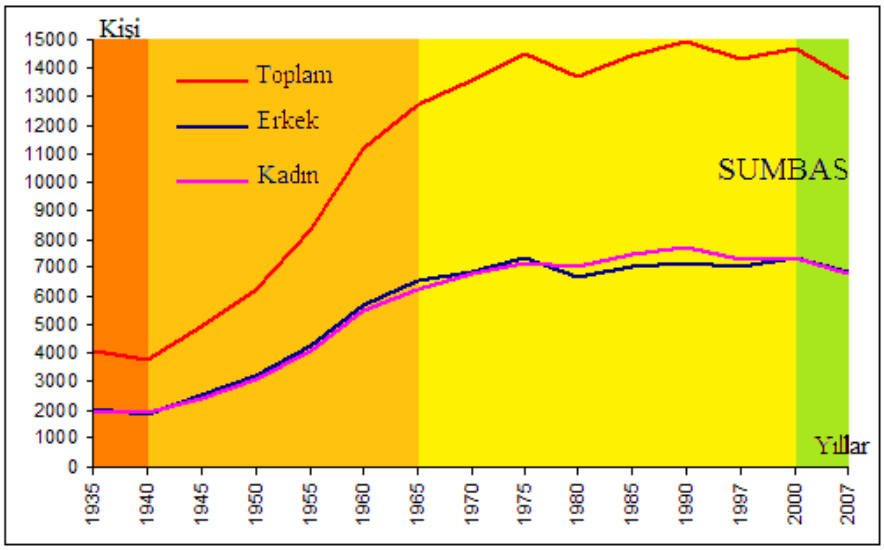

Şekil 4.12. Türkiye, Adana, Osmaniye, Kadirli ve Sumbas'ta
Kırsal Nüfus Yıllık Artış Oranı (%) ve Artış Hızlarının (‰) Seyri (1935–2007).

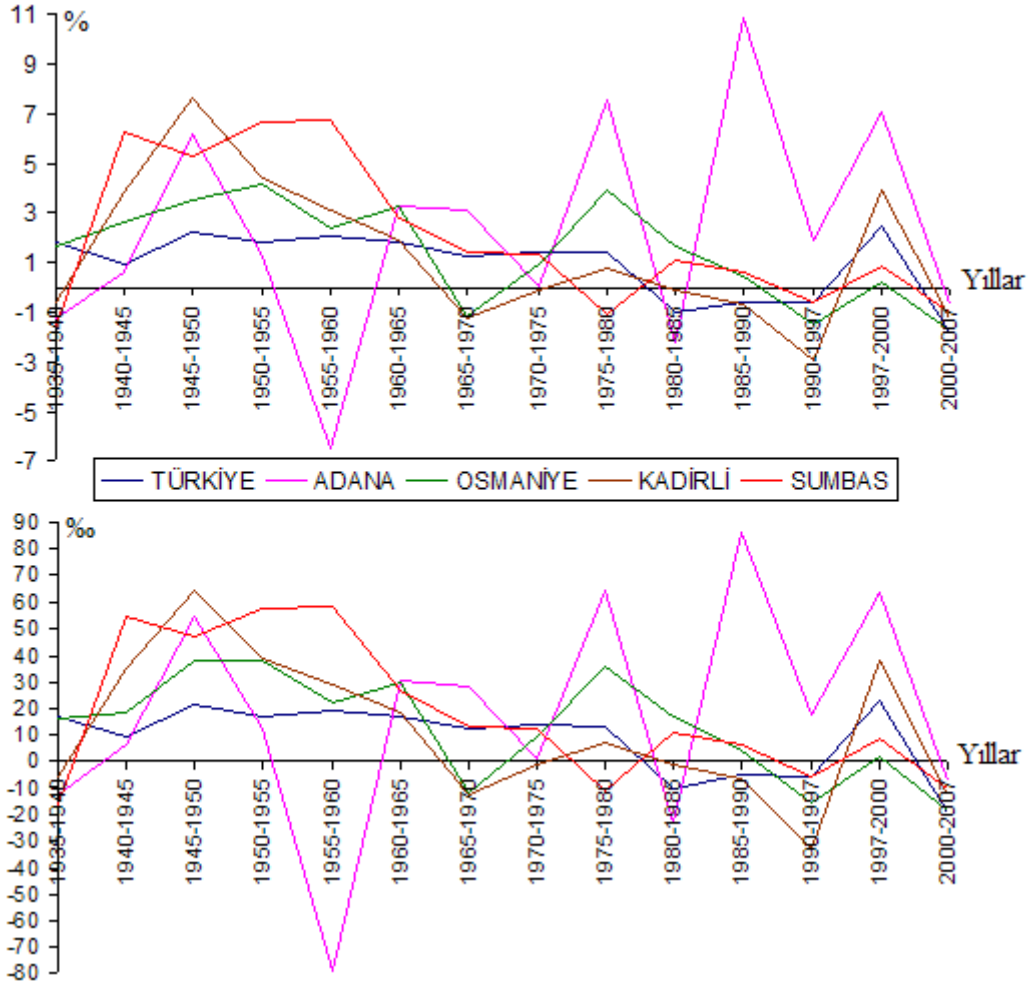

Dönemin başlarında araştırma sahasındaki nüfusunun % 83'ü kırsalda yaşarken, dönemin sonlarına doğru kırsal nüfus oranı % 81'e kadar gerilemiştir. Dolayısıyla kırsal kesimdeki nüfus ‰ -81 azalma hızı ve % -8 oranında (318 kişi) azalmıştır. Azalan nüfusun % 65'ini (207 kişi) erkek nüfus oluşturmuştur (Tablo 4.12 ve 4.13, Şekil 4.11 ve 4.12).

Araştırtma sahasındaki Mehmetli, Armağanlı (Şıhşami), Karaömerli, Alibeyli, Köseli, Döğenli (Araplı) ve Akdam köylerine cumhuriyet döneminde Akçataş (Sıtır), Çiçeklidere, Gaffarlı, Kızılömerli ve Reşadiye köyleri de eklenmiştir. Böylece araştırma sahasındaki köy sayısı 7'den 12'ye yükselmiştir. Ova ünitesinde yer alan köylerde nüfus önemli derecede azalırken; eğimli, engebeli ve yüksek alanda yer alan köylerde de nüfusun önemli bir artış göstermediği dikkat çekmektedir. Özellikle Kızılömerli (231 kişi), Reşadiye (165 kişi) ve Alibeyli (117 kişi) gibi ova ünitesinde arazileri bulunan köylerde nüfus önemli derecede azalmıştır (Tablo 4.14, Şekil 4.13).

Tablo 4.14. Sumbas İlçesi Köy Nüfusları (1935–2007).

KÖYLER	Cn	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1997	2000	2007
Akçataş (Sıtır)	**E**	172	162	233	320	348	429	473	548	839	559	572	690	522	502	508
	K	152	163	204	283	312	408	447	499	821	516	581	694	530	515	482
	T	**324**	**325**	**437**	**603**	**660**	**837**	**920**	**1047**	**1660**	**1075**	**1153**	**1384**	**1052**	**1017**	**990**
Akdam	**E**	210	227	225	329	408	503	570	532	848	678	617	609	502	572	486
	K	203	234	255	345	396	512	600	644	848	689	656	644	518	575	519
	T	**413**	**461**	**480**	**674**	**804**	**1015**	**1170**	**1176**	**1696**	**1367**	**1273**	**1253**	**1020**	**1147**	**1005**
Alibeyli	**E**	338	262	449	514	517	660	650	815	801	740	808	779	984	847	953
	K	328	287	471	531	528	652	643	798	795	833	876	860	1038	855	958
	T	**666**	**549**	**920**	**1045**	**1045**	**1312**	**1293**	**1613**	**1596**	**1573**	**1684**	**1639**	**2022**	**1702**	**1911**
Armağanlı (Şıhşami)	**E**	120	158	184	227	244	293	345	337	334	383	498	393	414	402	400
	K	128	143	158	209	239	304	354	351	353	429	497	423	413	372	388
	T	**248**	**301**	**342**	**436**	**483**	**597**	**699**	**688**	**687**	**812**	**995**	**816**	**827**	**774**	**788**
Çiçeklidere	**E**	144	161	260	213	322	313	395	477	306	374	444	503	511	530	586
	K	156	163	254	217	341	315	401	465	294	396	426	477	483	501	497
	T	**300**	**324**	**514**	**430**	**663**	**628**	**796**	**942**	**600**	**770**	**870**	**980**	**994**	**1031**	**1083**
Gaffarlı	**E**	211	243	325	492	665	728	959	791	679	781	883	789	683	782	789
	K	237	258	330	472	603	754	925	819	672	827	945	877	726	793	762
	T	**448**	**501**	**655**	**964**	**1268**	**1482**	**1884**	**1610**	**1351**	**1608**	**1828**	**1666**	**1409**	**1575**	**1551**
Kızılömerli	**E**	311	185	266	360	496	706	582	502	626	598	542	564	551	910	432
	K	284	179	214	309	455	642	590	581	608	627	582	598	546	842	443
	T	**595**	**364**	**480**	**669**	**951**	**1348**	**1172**	**1083**	**1234**	**1225**	**1124**	**1162**	**1097**	**1752**	**875**
Köseli	**E**	148	149	170	274	414	445	526	525	438	477	441	415	390	363	378
	K	160	151	167	259	378	404	513	520	480	467	456	414	399	381	358
	T	**308**	**300**	**337**	**533**	**792**	**849**	**1039**	**1045**	**918**	**944**	**897**	**829**	**789**	**744**	**736**
Mehmetli	**E**	194	189	246	281	332	432	690	925	438	566	654	832	1032	888	841
	K	176	205	220	261	320	418	542	763	473	622	752	890	1076	904	853
	T	**370**	**394**	**466**	**542**	**652**	**850**	**1232**	**1688**	**911**	**1188**	**1406**	**1722**	**2108**	**1792**	**1694**
Reşadiye (Papak)	**E**	211	116	156	179	235	272	415	362	673	371	359	373	326	331	315
	K	192	122	148	170	225	276	365	310	496	364	413	470	394	382	323
	T	**403**	**238**	**304**	**349**	**460**	**548**	**780**	**672**	**1169**	**735**	**772**	**843**	**720**	**713**	**638**
Yeşilyayla (Mezi)	**E**					273	332	364	487	415	411	489	614	516	625	638
	K					278	319	326	460	432	442	511	647	536	639	640
	T					**551**	**651**	**690**	**947**	**847**	**853**	**1000**	**1261**	**1052**	**1264**	**1278**
Küçükçınar	**E**						324	312	249	280	252	218	200	136	146	140
	K						306	291	274	277	257	237	228	149	154	154
	T						**630**	**603**	**523**	**557**	**509**	**455**	**428**	**285**	**300**	**294**
Yazıboyu (Hamolar)	**E**						216	234	180	312	190	203	182	211	144	132
	K						182	218	205	290	223	230	208	243	168	140
	T						**398**	**452**	**385**	**602**	**413**	**433**	**390**	**454**	**312**	**272**
Höyük (Heyik)	**E**								99	92	108	98	88	83	82	94
	K								90	84	113	106	79	80	86	98
	T								**189**	**176**	**221**	**204**	**167**	**163**	**168**	**192**
Esenli	**E**									250	223	188	170	146	188	164
	K									258	201	203	229	172	194	162
	T									**508**	**424**	**391**	**399**	**318**	**382**	**326**

Kaynak: TÜİK (1950 ve 1997 yılı cinsiyet verileri için bir önceki ve bir sonraki nüfus sayımları cinsiyet oranlarının aritmetik ortalaması alınmıştır).

Şekil 4.13. Sumbas İlçesi Köy Nüfuslarının Seyri (1935–2007).

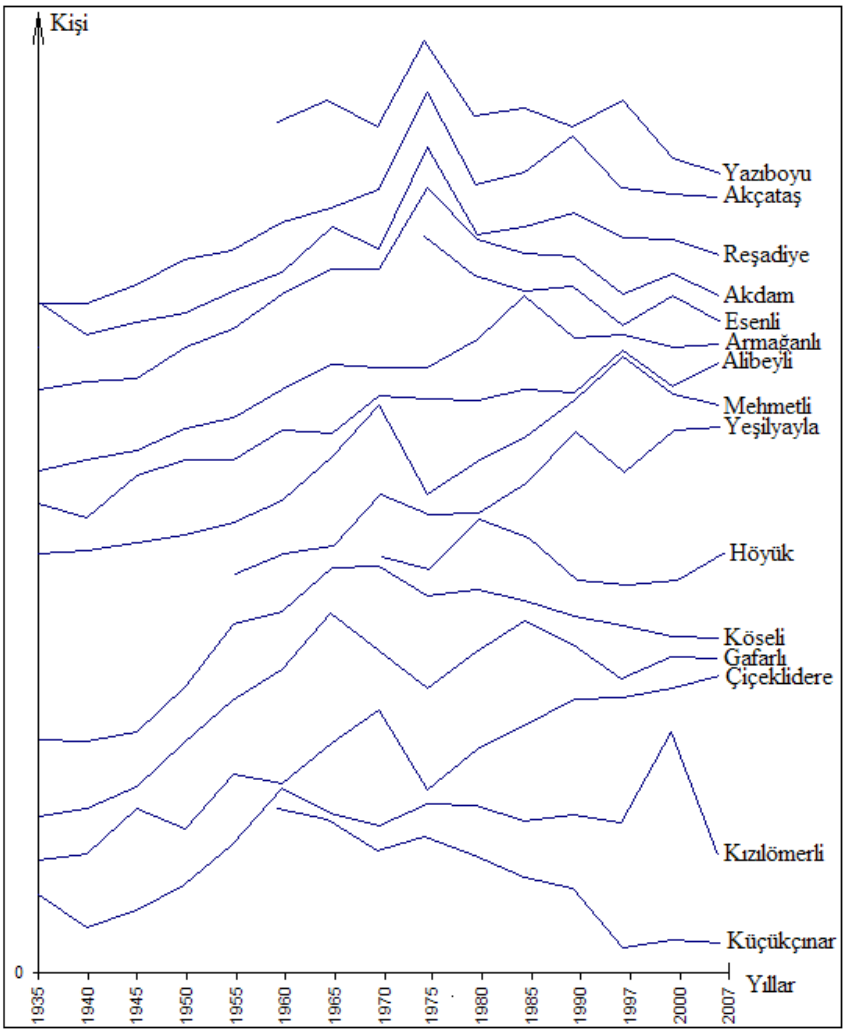

İkinci Dünya Savaşı'nın ülke üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle 1935–1940 yılları arasında özellikle askerlik çağındaki genç erkek nüfusun askerde olması, bir kısım erkek nüfusun askerlikle olan ilişiğinin sürmesi ve her an silâhaltına alınabilecek olması gibi durumlar araştırma sahasında öncelikle evliliklerin ve doğumların azalmasına neden olmuştur. Bu dönemde doğum oranlarının düşük olması, siyasi belirsizlikler, ekonomik istikrarsızlık, sağlık sorunları, eğitim sorunları, vergiler, gıda, giyim, yakacak ve benzeri temel gereksinimlerde yaşanan sıkıntılar, yokluk ve yoksulluk gibi problemler yöre insanını tedirgin ettiğinden bu dönemde Sumbas ilçesi ve kırsal kesiminde nüfus miktarları azalmıştır. İlçe nüfusu bu dönemde ‰ -13 yıllık artış hızı ve % -1,2 artış oranıyla yıllık 60 kişi azalırken; kırsal nüfus ‰ -16 yıllık artış hızı ve % -1,5 artış oranıyla yıllık 64 kişi azalma göstermiştir (Tablo 4.10-11-12-13 ve Şekil 4.9-4.10-4.11-4.12).

II. 1940–1965 Hızlı Nüfus Artışı Dönemi:

Bu dönemde Türkiye geneli, Adana ve Osmaniye merkez ilçeleri ile Kadirli ve Sumbas ilçeleri nüfuslarında hızlı bir artış görülmektedir. Çukurova yöresindeki yıllık nüfus artış hızı ve oranları, ülke geneline göre daha yüksek değerler göstermiştir. Bu dönemde en yüksek nüfus artış değerleri Sumbas ve Kadirli ilçelerinde kaydedilmiştir. Onları Osmaniye ve Adana merkez ilçeleri takip etmektedir. Ülke genelindeki değerler ise bu Çukurova ilçelerine ait değerlerin ancak yarısı kadardır. Yıllık nüfus artış hızı Sumbas'ta ‰ 44,64, Kadirli'de ‰ 44,34, Osmaniye'de ‰ 40,60, Adana'da ‰ 36,67 ve Türkiye genelinde ‰ 22,65'tir. Yıllık nüfus artış oranları ise Sumbas'ta % 5,08, Kadirli'de % 5, Osmaniye'de % 4,53, Adana'da % 4,06 ve Türkiye genelinde ise % 2,41'dir (Tablo 4.10 ve 4.11, Şekil 4.9 ve 4.10).

Türkiye geneli, Adana ve Osmaniye merkez ilçeleri ile Kadirli ve Sumbas ilçeleri kırsal nüfuslarında da hızlı bir artış görülmektedir. Çukurova yöresi kırsal kesimindeki yıllık nüfus artış hızı ve oranları, ülke geneli kırsalına göre çok daha yüksek değerler göstermiştir. En yüksek kırsal nüfus artış değerleri Sumbas ve Kadirli ilçeleri kırsalında kaydedilmiştir. Onları Osmaniye ve Adana merkez ilçeleri kırsal kesimi takip etmektedir. Ülke genelindeki kırsal kesim değerleri ise bu Çukurova ilçelerine ait değerlerden 3-5 kat daha düşüktür. Yıllık nüfus artış hızı Sumbas'ta ‰ 48,81, Kadirli'de ‰ 37,22, Osmaniye'de ‰ 29,46, Adana'da ‰ 4,92 ve Türkiye genelinde ‰ 16,95'tir. Yıllık nüfus artış oranları ise Sumbas'ta % 5,57, Kadirli'de % 4,16, Osmaniye'de % 3,18, Adana'da % 0,97 ve Türkiye genelinde ise % 1,78'dir**.** Bu dönemde en az kırsal nüfus artışı Adana merkez ilçesi kırsalında kaydedilmiştir. 1955-1960 yılları arasında tarımda makine kullanımının başlaması ve Adana'daki şehirleşme hareketleri sonucu ortaya çıkan kırdan kente göçler, Adana merkez ilçesi kırsalında ‰ -78,66 yıllık nüfus azalma hızı ve % -6,44 azalma oranında nüfus kaybına neden olmuştur. Bu durum Adana merkez ilçesi kırsal kesiminde nüfus artış hızının düşmesine yol açmıştır (Tablo 4.12 ve 4.13, Şekil 4.11 ve 4.12).

Sumbas ilçesi nüfusu 1940-1965 yılları arasında oldukça istikrarlı ve kır nüfusu ile paralel bir grafik göstermektedir. Nüfus her sayım döneminde kararlı bir şekilde artmıştır. Bu dönemdeki nüfus gelişimi üzerinde kırsal nüfusun etkisi büyüktür. İlçe nüfusu bu dönemde ‰ 1116 artış hızıyla % 205 oranında (9494 kişi) artarken, artışın % 95'i (8973 kişi) kırsal kesimde ortaya çıkmıştır. Bu dönemin nüfus artışında cinsiyet payı % 52 oranında erkekler lehinedir (Tablo 4.10 ve 4.11, Şekil 4.8 ve 4.9). Kırsal kesimde nüfus ‰ 1220 artış hızıyla % 239 oranında (8973 kişi) artmıştır. Artan nüfusun yaklaşık yarısını da kadın nüfus oluşturmuştur (Tablo 4.12 ve 4.13, Şekil 4.11 ve 4.12).

Dönem içerisinde ve ilçe tarihinde en hızlı nüfus artışı 1940-1955 yılları arasında yaşanmıştır. İlçe nüfusu bu devrede ‰ 843 artış hızıyla % 132 oranında (6121 kişi) artarken, artışın % 75'i (4572 kişi) kırsal kesimde ortaya çıkmıştır. Bu devrenin nüfus artışında cinsiyet

payları dengelidir. 1940-1950 yılları arasında kadın nüfus oranları daha yüksektir. Erkek nüfus üstünlüğü ise 1950'li yılların başlarından 1970'li yılların sonlarına kadar sürmektedir (Tablo 4.10 ve 4.11, Şekil 4.9 ve 4.10). Kırsal kesimde nüfus ‰ 796 artış hızıyla % 122 oranında (4572 kişi) artmıştır. Artan nüfusun yaklaşık olarak yarısını yine kadın nüfus oluşturmuştur (Tablo 4.12 ve 4.13, Şekil 4.11 ve 4.12).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında askerde olan genç erkek nüfusun eve dönmesi, bir kısım erkek nüfusun askerlikle ilişiğinin kalmaması ve çeşitli alanlardaki belirsizlik ve sorunların ortadan kalkmasıyla yöre insanı huzura kavuşmuştur. Savaş sonrasında başta Avrupa ülkeleri olmak üzere ülkemizde de başlayan ekonomik kalkınma çabaları işsizliği büyük ölçüde ortadan kaldırmış ve insanlar toprağıyla, işiyle meşgul olmaya başlamış ve bu durum araştırma sahasında öncelikle doğum oranlarını etkilemiştir.

Ayrıca 1945-1950 yılları arasında daimi ikametgâhı Sumbas ya da Kadirli'nin ova köylerinde olmayan 4968 tarım işçisi sayılmıştır. Söz konusu kişiler nüfus kayıtlarına "bölge dışından gelenler", "aşiret mensupları" ve "çeltik amelesi" şeklinde yazılmıştır (DİE 1945 ve 1950 Gen. Nüf. Say.).

Kadirli ovasına 1951'de Bulgaristan'dan ve 1960 yılından itibaren başlamak üzere Kahramanmaraş'ın Andırın ve Göksun ilçelerinden göç edenler olmuştur (İller Bankası, 1998, s.8). 1950-1955 yılları arasında ilçe sınırları içerisinde Bulgaristan göçmenlerinin yerleştirilmesi tarımsal iş gücüne en çok ihtiyaç duyulan bu dönemde ilçe nüfusunun büyümesinde rol oynamıştır.

Bununla birlikte araştırma sahasında 1952 yılında Yeşilyayla, 1955-1960 yılları arasında ise Küçükçınar ve Yazıboyu köyleri kurulmuştur. Armağanlı ve Alibeyli köylerinden göçen ailelerle 1952 yılında kurulan Yeşilyayla köyünün oluşumu, Armağanlı ve Alibeyli köylerinin 1955 yılı nüfuslarını doğrudan etkilemiştir *(Arazi notları, 2008)*. Toplam 1028 kişilik Küçükçınar ve Yazıboyu köylerinin kurulmasından sonra Karaömerli köyü 1960 yılında ‰ -1347 azalma hızıyla % -74 oranında (1394 kişi) azalmıştır.

Yeni yerleşim yerlerinin kurulması, araştırma sahası sınırları içerisinde nüfusun yer değiştirmesi şeklinde gerçekleştiğinden ilçe nüfusunun artışını doğrudan etkilememiştir. İlçe nüfusu bu dönemde ‰ 45 yıllık artış hızı ve % 8 artış oranıyla yıllık 380 kişi artarken; kırsal nüfus ‰ 49 yıllık artış hızı ve % 10 artış oranıyla yıllık 359 kişi artış göstermiştir (Tablo 4.10-11-12-13 ve Şekil 4.9-4.10-4.11-4.12).

Görüldüğü gibi bu dönemdeki nüfus artışında doğal nüfus artışının yanı sıra, dıştan göçlerin etkisi büyük olmuştur. Araştırma sahasına dışarıdan olan göçler, 1960'lı yılların sonlarına kadar devam etmiştir. Nitekim 1955'te % 8,16 gibi en yüksek artış oranıyla nüfus 10.746 kişiye erişirken, nüfusun tarihsel gelişimi içerisindeki en yüksek yıllık nüfus artış hızı değerine ulaşılmıştır (‰ 68,46). Aynı dönemde gelişmekte olan Osmaniye ilçe nüfusu % 6,34,

Adana il nüfusu % 5,95 ve Kadirli % 5,13 oranında artış göstermesine rağmen Sumbas'ı geçemezken, Türkiye nüfusu ise % 2,98 oranında artmıştır (Tablo 4.10-4.11, Şekil 4.9 ve 4.10).

Dönem sonuna kadar araştırma sahasında bulunan 15 köy yerleşmesinden 13'ünde nüfus, artış yönünde istikrarlı bir seyir izlerken, günümüzde ilçe merkezinde yer alan Karaömerli ve Döğenli köyleri yeni köylerin kuruluşuna kaynaklık ettiğinden yatay bir seyir izlemiştir. Yeni kurulan köylerden biri olan Küçükçınar ova köyünde ise azalış yönünde bir grafik gözlenmiştir. Küçükçınar, bu özelliğini günümüze kadar sürdürmüştür (Tablo 4.14 ve Şekil 4.13).

III. 1965-2000 Nüfusun Durağan Seyir Dönemi:

Bu dönemde Türkiye geneli, Adana ve Osmaniye merkez ilçelerinde hızlı nüfus artışları devam ederken, Kadirli ve Sumbas ilçelerinde nüfus artış hızı durağanlaşmıştır. Adana şehri ve Osmaniye gibi şehir kimliğini henüz kazanmış yerleşmelerde yıllık nüfus artış hızı ve oranları ülke geneli ve Çukurova'daki diğer yerleşmelerden çok daha yüksek değerler göstermişlerdir. Kadirli gibi nispeten daha az nüfus potansiyeli olan ve kasaba görünümlü ilçelerde ise yıllık nüfus artış hızı ve oranları ülke ortalamasına yakın değer göstermektedir. Ancak Sumbas ilçesi gibi, kırsal kimliğinden henüz fazla bir şey kaybetmemiş yerleşmelerde ise yıllık nüfus artış hızı ve oranları ülke ortalamasının yarısı kadar bile değildir. Bu dönemde en yüksek nüfus artış değerleri Adana ve Osmaniye merkez ilçelerinde kaydedilmiştir. Onları Kadirli ve Sumbas ilçeleri takip etmektedir. Ülke genelindeki değerler ise Kadirli ve Sumbas gibi küçük Çukurova ilçelerine ait değerlerden daha yüksektir. Türkiye genelinde ‰ 22,65 olan yıllık nüfus artış hızı, Adana'da ‰ 39,23 Osmaniye'de ‰ 34,26, Kadirli'de ‰ 17,69 ve Sumbas'ta ‰ 8,42'dir. Türkiye genelinde % 2,41 olan yıllık nüfus artış oranı ise Adana'da % 4,37, Osmaniye'de % 3,86, Kadirli'de % 1,90 ve Sumbas'ta % 0,90'dır (Tablo 4.10 ve 4.11, Şekil 4.9 ve 4.10).

Kırdan şehirlere göç olgusunun hız kazandığı bu dönemde, Türkiye geneli kırsal kesimi, Osmaniye merkez ilçesi ve Sumbas ilçesi kırsallarında paralellik dikkat çekmektedir. Türkiye geneli kırsalında ‰ 7,25 olan yıllık nüfus artış hızı, Osmaniye'de ‰ 8,75 ve Sumbas'ta ‰ 7,60'dır. Türkiye geneli kırsalında % 0,77 olan yıllık nüfus artış oranı ise Osmaniye'de % 0,97 ve Sumbas'ta % 0,81'dir. En düşük yıllık nüfus artış hızı ve oranları Kadirli kırsalında görülmektedir. Kadirli'de yıllık nüfus artış hızı ‰ 1,07, yıllık nüfus artış oranı ise % 0,20 gibi çok düşük değerlerdedir. Söz konusu ilçelerin kırsal kesiminde nüfus artışı değerlerinin bu kadar düşük olması ve birbirine paralellik göstermesi, kırsal alandan şehirlere yönelik olan göçlerin önemini ortaya koymaktadır. Özellikle Kadirli ilçesi kırsalından Kadirli şehrine yönelik olan göçler ciddi boyutlardadır. Buna bağlı olarak Kadirli şehrinde şehirleşme süreci özellikle 1965 yılı sonrasında ve hızlı bir şekilde başlamıştır. Oysa yörenin en büyük kenti durumunda

olan Adana, 1955-1960 yılları arasında aldığı göçlerden sonra kırsal çevresinde fazla nüfus kaybı yaşamamıştır. 1960 sonrasında Adana şehrine yönelik olan göçler genellikle daha uzak çevredeki Feke, Saimbeyli, Tufanbeyli, Kozan, Kadirli, Osmaniye ve Sumbas gibi ilçelerden olmuştur. Bu sebeple, 1965-2000 yılları arasında Adana merkez ilçesi kırsalında nüfus artışı değerleri, en az şehir nüfusunda görülen artışlar kadar yüksek oranlardadır. Adana merkez ilçesi kırsalında yıllık nüfus artış hızı ‰ 33,68 ve yıllık nüfus artış oranı % 3,95'dir (Tablo 4.12-4.13, Şekil 4.11-4.12).

Bu dönem, Sumbas ilçesi nüfusunun en dikkat çekici dönemidir. İlçe nüfusu bu dönemde 1970-1975 ve 1980-1990 yılları arasında iki defa sıçrama yaşamasına rağmen, 1975-1980 ve 1990-1997 yılları arasında düşüşler yaparak durağan seyrini sürdürmüştür. Dönem içerisindeki durağan seyri, dönem başı olan 1965-1970 ve dönem sonu olan 1997-2000 devrelerinde görmek mümkündür (Tablo 4.10-4.11, Şekil 4.9-4.10).

İlçe nüfusu bu dönemde ‰ 172 artış hızıyla % 19 oranında (2657 kişi) artarken, artışın % 73'ü (1943 kişi) kırsal kesimde ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu dönemin cinsiyet yapısında 1970'li yılların sonlarına doğru erkek nüfus üstünlüğü varken, 1980-2000 yılları arasında kadın nüfus üstünlüğü olmuştur (Tablo 4.10-4.11, Şekil 4.9-4.10). Bu dönemdeki nüfus gelişimi üzerinde de kırsal nüfusun etkisi büyüktür. Kırsal kesimde nüfus ‰ 142 artış hızıyla % 15 oranında (1943 kişi) artmıştır. Dönemin başlarından 1970'li yılların sonlarına kadar artan nüfusun % 55'ini erkek nüfus oluştururken, 1980'den 1990'lı yılların sonlarına kadar da artan nüfusun % 53'ünü bu defa kadın nüfus meydana getirmiştir. Elbette ki bu durum, özellikle 1980 sonrasında ilçeden dışarıya yönelik olan ve çoğunluğu mevsimlik olarak gerçekleşen erkek nüfus göçlerine bağlı olarak gelişmiştir (Tablo 4.12-4.13, Şekil 4.11-4.12).

Bu dönemin nüfus özelliklerini ayrı devreler halinde ele alırsak daha iyi bir şekilde anlaşılacağı kanaatindeyiz. Buna göre;

1965-1970 Devresi:

İlçe nüfusu bu dönemin başlangıcı olan 1965-1970 devresinde kazandığı yükselen doğrusal bir hareketle dönem sonuna kadar ulaşmıştır. Bu devrede ilçe nüfusu ‰ 47 artış hızı ve % 5 artış oranıyla 676 kişilik artış göstermiştir. Yıllık nüfus artış hızı ‰ 9, artış oranı % 1 ve artış miktarı yaklaşık 135 kişidir. Artan nüfusun % 68'ini kadın nüfus oluşturmuştur. Bu devrede ilçe genelinde erkek nüfus göçü söz konusudur (Tablo 4.10-4.11, Şekil 4.9-4.10).

İlçenin kırsal kesiminde ise ‰ 67 artış hızı ve % 7 artış oranıyla 878 kişilik artış görülmüştür. Yıllık nüfus artış hızı ‰ 13, artış oranı % 1 ve artış miktarı yaklaşık 176 kişidir. Artan nüfusun yine büyük bir kısmını (% 64) kadın nüfus meydana getirmiştir (Tablo 4.12-4.13, Şekil 4.11-4.12).

1965-1970 yılları arasında başta Mehmetli olmak üzere Döğenli, Akçataş, Alibeyli, Yeşilyayla, ve Çiçeklidere gibi eğimli, engebeli ve yüksek sahada yer alan köylerde nüfus artışı sürerken, Yazıboyu, Küçükçınar, Reşadiye ve Kızılömerli gibi ova tabanında yer alan köylerde ve dağlık kesimdeki Gaffarlı'da azalma izlenmiştir. Karaömerli, Akdam, Armağanlı ve Köseli köylerinde ise yatay seyir devam etmiştir (Tablo 4.14 ve Şekil 4.13). Dağlık kesimdeki köylerde genellikle nüfus artışları görülürken, Gaffarlı'da nüfus kaybı olmasının temel sebebi, köyün hemen güney sınırında inşa edilmekte olan *"Kesik Suyu (Mehmetli) Hidro-Elektrik ve Sulama Barajı"* su rezervuarının bütünüyle köy sınırları içerisinde kalması ve baraj gölünün bu kesimdeki yerleşim alanları ve tarım arazilerini işgal etmesi şeklinde ifade edilebilir. Ayrıca baraj inşasında çalışan işçilerin Mehmetli köyündeki şantiye alanında kalması da Gaffarlı köyü nüfusunu bu dönemde fazlasıyla etkilemiştir. Belirtmek gerekir ki, Gaffarlı, Mehmetli ve Armağanlı köylülerinden başka baraj inşasında çalışan işçilerin büyük çoğunluğunu Döğenli, Reşadiye, Yazıboyu, Akdam, Kızılömerli ve Küçükçınar gibi ova köylerinden gelen işçiler oluşturmuştur (Arazi notları, 2008).

Kesik Suyu (Mehmetli) Barajı inşasının 1960'lı yılların başlarından itibaren devam etmesi, Gaffarlı'da arazi ve nüfus kaybına neden olurken, şantiye sahası durumundaki Mehmetli'de nüfus artışını desteklemiştir. Aynı zamanda, ova köylerindeki "sulamalı tarım" faaliyetlerini de kesintiye uğratmıştır. Bu devrede Kesik Suyu havzasındaki sulu araziler verimli bir şekilde işlenemediğinden, bu kesimdeki ova köylerinden özellikle yakın çevredeki şehirlere yönelik göç hareketleri kaçınılmaz olmuştur. Arazi anket çalışmalarına göre, başta Adana olmak üzere yakın çevrede yer alan Ceyhan, Osmaniye ve Kadirli gibi şehirlere yönelik göçler bu devrede yoğun bir şekilde yaşanmıştır *(Arazi notları, 2008)*. Bu devre, aynı zamanda yörenin ticaret ve pazar merkezi durumunda olan Kadirli'nin kırsal sahalardan nüfus çekerek büyüdüğü ve çeşitli fonksiyonlarıyla şehir vasfını kazandığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir *(Üçeçam Karagel, 2008, s.71-72)*.

Araştırma sahasındaki köylerden biri olan Höyük köyü de bu devrede kurulmuştur. 189 nüfuslu Höyük köyünün kuruluşu ile 1970 sayımında Döğenli köyü nüfusu 280 kişilik azalma göstermiştir. Döğenli köyünün bağlısı durumundaki Höyük Mahallesine ilk yerleşenler 1950 öncesinde Kozan ilçesinin *"Boztahta"* köyünden gelenlerdir. Boztahta köyünden gelen 29 aile (115 kişi) "kışlak" olarak kullandıkları toplam 250 dönüm araziyi satın alarak zamanla burada yerleşik hale gelmişlerdir. Günümüzde bu arazi toplamı yaklaşık olarak dört katına çıkmıştır *(Arazi notları, 2008)*.

Bilindiği gibi, İkinci Dünya Savaşı'nda yüzlerce vatandaşını kaybetmiş olan bazı Avrupa ülkelerinde savaş sonrasında iş gücü ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaç, ülkemizden dışarıya bir göç hareketinin başlamasına yol açmıştır. Türkiye'den Avrupa ülkelerine yönelik bu ilk işçi göçleri 1958–1961 yılları arasında olmuştur. Türkiye, 1961'de Batı Almanya ile işçi

göçü antlaşması yapmıştır. Daha sonra Hollanda, Fransa, Belçika, İsviçre ve Avusturya gibi diğer Avrupa ülkeleriyle de aynı antlaşmalar yapılmıştır. Dolayısıyla Türkiye'den dışarıya olan göçler, 1961 yılından sonra özellikle adı geçen Avrupa ülkelerine yönelik olmuştur. Yurt dışına giden işçilerimizin sayısı 1970'li yıllara kadar artış göstermiştir. Hızlı nüfus artışı, isteklerin artması ve çeşitlenmesi, gelir dağılımındaki bozukluklar, istihdam sorunları ve düşük gelirler gibi zorlayıcı nedenler ile başka ülkeler görmek, daha çok kazanmak, aileye daha fazla imkânlar sunabilmek gibi hevesler Sumbas'tan Avrupa ülkelerine olan göçleri körüklemiştir.

1970-1975 Devresi:

1970-1975 devresinde ilçe nüfusu genel seyri içerisindeki ilk pike hareketiyle zirveye ulaşmıştır. Bu sıçrama hareketi gerek nüfus artış hızı ve gerekse nüfus artış oranı bakımından 1940-1965 yılları arasındaki kadar yüksek değerlerde olmamışsa da 1965 yılı sonrasında bir daha hiç rastlanmayacak değerlerdedir (yıllık nüfus artış hızı ‰ 21, yıllık nüfus artış oranı % 2, yıllık nüfus artış miktarı 331 kişi). İlçe nüfusu bu devrede genellikle Ekim ayında uygulanan nüfus sayımları nedeniyle ova köylerinde faaliyet gösteren "geçici tarım işçileri"nin ilçe nüfusuna dâhil edilmesi sonucu ‰ 106 artış hızıyla % 11 oranında (1655 kişi) artarken, artışın % 55'i (904 kişi) kırsal kesimde ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu artışın % 65'ini (1067 kişi) geçici tarım işçisi sıfatındaki erkek nüfus oluşturmuştur (Tablo 4.10-4.11, Şekil 4.9-4.10). Kırsal kesimde nüfus ‰ 64 artış hızıyla % 7 oranında (904 kişi) artmıştır. Artan nüfusun % 56'sını yine erkek nüfus meydana getirmiştir (Tablo 4.12-4.13, Şekil 4.11-4.12).

Bu devrede Reşadiye, Yazıboyu, Kızılömerli ve Küçükçınar gibi ova köyleri ile Döğenli, Akdam ve Akçataş gibi ova tabanında tarım arazileri bulunan köylerde hızlı nüfus artışları olurken; başta Mehmetli köyü olmak üzere Çiçeklidere, Gaffarlı, Yeşilyayla ve Höyük gibi eğimli, engebeli ve yüksek sahada yer alan köylerde özellikle erkek nüfus kayıpları dikkat çekmektedir (Tablo 4.14 ve Şekil 4.13). 1971 yılı itibarı ile *"Kesik Suyu (Mehmetli) Hidro-Elektrik ve Sulama Barajı"*'nın faaliyete geçmesiyle baraj inşasında çalışan ve şantiye sahasında kalan işçiler geldikleri yerlere geri dönmüşlerdir. İşçilerin dönüşüyle araştırma sahasındaki bazı köylerin erkek nüfus miktarları 1975 sayımında artış ve azalış yönünde değişim göstermiştir. Erkek nüfus miktarları ve oranı en fazla artış gösteren köyler Döğenli (548 kişi), Akdam (316 kişi), Reşadiye (311 kişi) ve Yazıboyu (132 kişi) köyleri olmuştur. Erkek nüfus miktarı Döğenli'de % 188 oranında artarken, Reşadiye'de % 86, Yazıboyu'nda % 73, Akdam'da % 59 oranında artmıştır. Erkek nüfus miktarı Mehmetli'de -487 kişi, Çiçeklidere'de -171 kişi ve Gaffarlı'da -112 kişi azalmıştır. Baraj rezervuarının Mehmetli, Çiçeklidere ve Gaffarlı köylerinde tarımsal alanları işgal etmesi ve köylerin şantiye sahası olması sebebiyle, baraj inşasının tamamlanmasından sonra bu köylerde erkek nüfus kaybı yaşanmıştır. Mehmetli'de

erkek nüfus miktarı % -53 oranında azalırken, bu oran Çiçeklidere'de % -36, Gaffarlı'da ise % -14'tür.

"Kesik Suyu (Mehmetli) Barajı, her şeyden önce güç koşullarda yapılan sulamalı tarım faaliyetlerini kolaylaştırmış, sulanamayan arazi kalmadığı gibi, gerek tarımsal iş gücü, gerek çeşitli araç ve gereç kullanımı, fazla masraf ve emek gibi benzeri pek çok sorunu çözüme kavuşmuştur. Böylece Kadirli ovasının sulama sorunları yaşanan yukarı kesimleri (Sumbas kolu/havzası) de sulanabilir hale gelmiştir. Arazi ve nüfus kaybına uğrayan Çiçeklidere ve Gaffarlı ile baraj inşasında çalışan yönetim kadrosu, memur, teknik eleman, işçi ve ailelerinin Mehmetli'deki şantiye sahasından taşınmasının ardından bu köylerde nüfus kayıpları olurken; Köseli, Yazıboyu, Küçükçınar, Reşadiye ve Kızılömerli gibi ova köyleri ile Akçataş, Alibeyli, Mehmetli, Armağanlı, Döğenli ve Karaömerli gibi ova tabanında arazileri bulunan köylerde "sulamalı tarım" faaliyetleri entansif metotlarla uygulanır hale gelmiş ve mevsimlik tarım işçilerinin etkisiyle bu köylerde nüfus artışı görülmüştür (Tablo 4.14 ve Şekil 4.13).

Araştırma sahasının en kuzeyindeki dağlık sahada yer alan Esenli köyü bu devrede kurulmuştur. 508 nüfuslu Esenli Köyü'nün kuruluşu ile 1975 sayımında Çiçeklidere ve Yeşilyayla köyleri nüfusunda toplam 442 kişilik azalma görülmüştür. Çiçeklidere Köyü'nün bağlısı durumundaki Kazerler ve Avşarlar mahalleri ile Bağdaş Yaylası, 1970-1975 yılları arasında kuruluşu onaylanan Esenli Köyü Muhtarlığı'na devredilmiştir. Ancak, nüfus değişimi ilçe sınırları içerisinde gerçekleştiğinden, ilçe nüfusunun artışında bu köy kuruluşunun bir etkisinin olmadığı kanaatindeyiz (Tablo 4.14 ve Şekil 4.13).

Köseli Köyü tarım arazilerinin düşük kotlarda yer alması, özellikle ilkbahar aylarında Sumbas Çayı'nın taşkınlarına maruz kalmalarına neden olmaktadır. Bu devrede Köseli Köyü tarım arazileri iki kez taşkın afetine maruz kaldığından ve münferit can kayıpları da yaşandığından, köyün tarımsal ekonomik yapısında istikrarsızlıklar baş göstermiş ve köy nüfusu bu devrede göçler nedeniyle kayıplar vermiştir (Tablo 4.14 ve Şekil 4.13).

1974'te Avrupa ülkelerinin yaşadığı petrol bunalımı ve ekonomik durgunluk nedeniyle Türk işçilerin bulunduğu ülkelerde iş gücü ihtiyacı azalınca dışarıya göç hareketi durdurulmuştur. Yurtdışına olan göçlerdeki duraklama ve sulamalı tarım faaliyetlerindeki gelişmeler nedeniyle Sumbas İlçesi kır nüfusunda 1970-1975 devresinde artışlar görülmüştür. 1970 yılında 13.608 kişi olan kır nüfusu, % 1,33 büyüme oranı ve ‰ 12,86 büyüme hızıyla 904 kişilik artış göstermiştir (Tablo 4.12-4.13, Şekil 4.11-4.12).

Esenli Köyü'nün kuruluşu bir yana, bu devrede Kadirli ve Adaya'ya göçen çiftçi aileleri topraklarını işlemek amacıyla geri dönmüşlerdir. Geri dönmeyen çiftçi aileleri ise ya günübirlik olarak bizzat kendileri ya tarım işçileri ya da "yarıcılık ve "icarlama (kiralama)" yoluyla ortakları ile birlikte topraklarını işler duruma getirmişlerdir. Sözü edilen gelişmeler, bu

sayım devresinde araştırma sahasında nüfusun artmasını sağlayan en önemli olaylardır *(Arazi notları, 2008)*.

1975-1980 Devresi:

1975-1980 devresinde ilçe nüfusu grafiği genel seyri içerisindeki ilk pike hareketinin ardından zirveden inmiştir. Bu iniş hareketi gerek nüfus artış hızı ve gerekse nüfus artış oranı bakımından 1935-1940 yılları arasındaki düşüşten daha keskin olmuştur. Bu düşüş hareketi, 1980 yılı sonrasında bir daha hiç rastlanmayacak değerlerdedir (yıllık nüfus artış hızı ‰ -13,5, yıllık nüfus artış oranı % -1,3 ve yıllık nüfus artış miktarı 215 kişi). İlçe nüfusu bu devrede ‰ -67 azalma hızıyla % -6,5 oranında (1073 kişi) azalırken, bu azalışın % 74'ü (795 kişi) kırsal kesimde ortaya çıkmıştır. Azalan nüfusun % -88'i erkek nüfus kaybıdır (Tablo 4.10-4.11, Şekil 4.9-4.10). Kırsal kesimde nüfus ‰ -56 azalma hızıyla % -5,5 oranında (795 kişi) azalmıştır. Bu azalan nüfusun % 78'ini yine erkek nüfus meydana getirmiştir. Kırsal kesimde yıllık nüfus artış hızı ‰ -11, artış oranı % -1 ve artış miktarı 159 kişidir (Tablo 4.12-4.13, Şekil 4.11-4.12).

Bu devrede Yazıboyu, Reşadiye, Kızılömerli ve Küçükçınar gibi ova köyleri ile Akçataş, Akdam ve Alibeyli gibi ova tabanında tarım arazileri bulunan köylerde hızlı nüfus kayıpları olurken; Armağanlı, Mehmetli, Gaffarlı, Yeşilyayla, Höyük ve Çiçeklidere gibi eğimli, engebeli ve yüksek sahada yer alan köylerde nüfus artışları dikkat çekmektedir. Ova tabanında yer alan Köseli'de ise önemli bir artış olmadığı gibi yatay seyir izlenmiştir (Tablo 4.14 ve Şekil 4.13).

1975-1980 yılları arası ilçe nüfusunun ciddi anlamda kayıp verdiği ilk sayım devresidir. Bu devrede yeni bir köy kuruluşu olmamakla birlikte, sulamalı tarım faaliyetlerinden gelir artışı sağlayan çiftçi aileleri, tarımda makine ve alet kullanımına ağırlık vermişlerdir. Traktör, traktör çapası, römork, mibzer, biçerdöver, pülverizatör, kültivatör ve yağmurlama sistemi gibi daha pek çok makine ve aletin kullanılmasıyla özellikle ilçenin dağlık kesiminden ve ilçe dışından temin edilen tarımsal iş gücüne fazla ihtiyaç kalmamıştır. İlçede nüfus kayıplarının daha çok ova köyleri ve ova ünitesinde arazileri bulunan köylerde ve erkek nüfus üzerinde olması, dağlık kesimdeki köylerde ise nüfusun artması ve artan nüfusun da önemli oranda erkek nüfus oluşu, hipotezin doğruluğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca daha önce veraset yoluyla tarım arazilerinden pay istemeyen kız çocukların, arazi değerlerinin artmasından sonra sulu arazilerden pay istemeye başlaması ve artan nüfusla birlikte ortaya çıkan toprakların bölünmesi sorunu da bu devrenin diğer bir sorunu olarak ortaya çıkmaktadır (Arazi notları, 2008).

Tarım topraklarının bölünmesinden sonra baş gösteren gelir düşüklüğü, geçim sıkıntısı, çeşitli eğitim ve sağlık olanaklarından yararlanma isteği, memuriyet, daha iyi bir yaşam sürme arzusu, şehirsel cazibe ve benzeri etkilerle başta Adana olmak üzere, Osmaniye ve

Kadirli gibi Çukurova yöresindeki diğer şehirlere olan erkek nüfus göçleri, ilçe nüfusunda yaşanan kayıpların en önemli nedenleri arasındadır. Nitekim nüfus kaybının % 74'ü kırsal kesimde ortaya çıkmıştır. Azalan ilçe nüfusunun % -88'i erkek nüfus kaybıdır. Kırsal kesimde kaybedilen nüfusun ise % -78'ini yine ova köylerindeki erkek nüfus meydana getirmiştir.

1980-1990 Devresi:

1980-1990 devresinde ilçe nüfusu genel seyri içerisindeki ikinci pike hareketiyle bir kez daha zirveye ulaşmıştır. Bu sıçrama hareketi gerek nüfus artış hızı ve gerekse nüfus artış oranı bakımından 1940-1965 yılları arasındaki kadar yüksek değerlerde olmadığı gibi, 1970-1975 yılları arasındaki ilk pike hareketinden sonraki en yüksek değerlerdir (yıllık nüfus artış hızı ‰ 11, yıllık nüfus artış oranı % 1 ve yıllık nüfus artış miktarı 183 kişi). İlçe nüfusu bu devrede ‰ 113 artış hızıyla % 12 oranında (1833 kişi) büyürken, tarihi süreci içerisindeki en yüksek nüfus değerine ulaşmıştır (17210 kişi). İlçe nüfusu hiçbir dönemde bu nüfus miktarına sahip olamamıştır. İlçe nüfusundaki artışın % 67'si (1222 kişi) yine kırsal kesimde ortaya çıkmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bu devrenin cinsiyet yapısında kadın nüfus üstünlüğü vardır (% 57) (Tablo 4.10-4.11, Şekil 4.9-4.10). Kırsal kesimde nüfus ‰ 85 artış hızıyla % 9 oranında (1222 kişi) artmıştır. Artan nüfusun % 60'ını kadın nüfus meydana getirirken, kırsal kesimde yıllık nüfus artış hızı ‰ 9, artış oranı % 1 ve artış miktarı 122 kişidir **(**Tablo 4.12-4.13, Şekil 4.11-4.12).

Orman içi ve ormana yakın köylerde sürdürülen yabani meyve, sebze, defneyaprağı, kekik ve benzeri baharatların toplanması, keçi otlatma, tomruk, kereste ve odun temini gibi ormandan yararlanma faaliyetleri, 1980 ve sonrasında tamamen Adana Orman İşletme Müdürlüğü'nün kontrolü ve denetimi altında girmiştir. Dolayısıyla bu devrede, dağlık kesimde yer alan köylerde ormandan yararlanma faaliyetlerine sınırlama getirilmiş ve kontrollü "orman işçiliği" dönemi başlamıştır. Orman köylüsü, kaçak kesim yapmamak ve keçi otlatmamak şartıyla ormandan istediği kadar orman ürünü toplayabilecek ve kendileri için belirlenen ölçekte odun üretimi yapabilecekti. Bununla birlikte, Orman İşletmesi adına yapacakları orman içi ıslah çalışmaları, yol yapımı, zararlılarla mücadele, fidan dikimi ve ağaçlandırma, kereste ve tomruk üretimi gibi işler karşılığında da ek gelir elde etme imkânı bulmuştu. Bu gelişmeler, dağlık sahada yer alan köylerde özellikle kas gücüne dayalı işçiliği ön plana çıkardığından işsiz erkek nüfusun köylerinde kalmasına ve dolayısıyla köy nüfuslarının artmasına katkı sağlamıştır.

Bununla birlikte önceki devrede başlayan ve başta Adana olmak üzere, Osmaniye ve Kadirli gibi Çukurova yöresindeki diğer şehirlere olan erkek nüfus göçleri bu devrede de devam etmiştir. Göçler, büyük ölçüde ova köylerinde ortaya çıkmıştır. Zirai faaliyetlerde makine ve alet kullanımı ve toprakların miras yoluyla bölünerek küçülmesi her şeyden önce genç erkek nüfusa boş zamanlar bırakmış; onları eğitim-öğretime ve tarım dışı ekonomiye yönlendirmiştir.

Bu devrede Kadirli şehri, eğitim-öğretim kurumları, tarımsal hammaddeye dayalı sanayi kuruluşları, tarım alet ve makinelerinin tamir ve bakımına yönelik sanayi kuruluşları, oto tamir ve bakımına yönelik iş yerleri gibi yeni fonksiyonlarda gelişme göstermiştir. Dolayısıyla tarımdan arta kalan genç erkek nüfus, bu yeni fonksiyon alanlarında çalışmaya başlamıştır. Çeşitli okullar ve dershanelerin de artış gösterdiği bu devrede Kadirli'de öğrenci potansiyeli giderek artmış, "çiftçi çocuğu" sayısı şehirdeki "memur çocukları" sayısını aşmıştır. Üniversitede okuyan öğrencilerin sayısının artması ve genellikle "öğretmenlik, avukatlık, doktorluk, veterinerlik, eczacılık, ziraat mühendisliği, zirai ilaç ve gübre işletmeciliği" gibi meslek alanlarında yoğunlaşması; sonuçta devlet memurluğu ve tarımsal ekonomiye destek mesleklerin cazibesini artırmıştır. Bu durum, yöre insanının toprakla olan münasebetten kopamadığının önemli göstergelerindendir. Nitekim öğretmen, avukat, doktor, veteriner hekim, eczacı, ziraat mühendisi, tüccar ve işletmeciler mesleklerine paralel olarak aynı zamanda birer çiftçidir de.

Dolayısıyla bu devrede de Akçataş, Mehmetli, Yeşilyayla ve Çiçeklidere gibi orman içi ve ormana yakın köylerde belirgin nüfus artışları yaşanırken; Armağanlı, Alibeyli ve Gaffarlı köylerinde de yatay seyir izlenmiştir. Reşadiye, Yazıboyu, Köseli, Kızılömerli ve Küçükçınar gibi ova köylerinde ise nüfus kayıpları dikkat çekmektedir (Tablo 4.14 ve Şekil 4.13). Görüldüğü gibi, oluşan gruplardaki köylerin ortak özellikleri yine bulundukları morfografik ünite ve uyguladıkları hâkim ekonomik faaliyetlerdir.

Ayrıca bu devrede özellikle Mehmetli ve Döğenli köylerinde belediye teşkilatının kurulmasına yönelik bazı siyasi girişimler dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu devredeki hızlı nüfus artışında Mehmetli ve Sumbas'ta "belde" teşkilatının kurulmasına yönelik çalışmalar da etkili olmuştur. Kesik Suyu Barajı'nın hizmete girmesinden sonra barajın sulama şebekesinin sevk ve idare alanları durumuna gelen Mehmetli ve Döğenli köylerinde 1975 sonrasında görülen düzenli nüfus artışları ve tarım dışı fonksiyonlarda gösterilen gelişme çabaları, bu iki köyde belediye teşkilatı kurulması gayretlerini siyasi platforma taşımış ve karşılıklı pazarlıklar çerçevesinde bir takım sözlerin verilmesini sağlamıştır. Bu amaçla Mehmetli ve Döğenli köylerinde özellikle 1990 genel nüfus sayımında bütün imkânlar seferberlik edilerek, köylerin nüfusları 2000 kişi barajını zorlamıştır. 1990 yılı nüfusları Mehmetli'de 1722 kişiye, Döğenli'de ise 1534 kişiye kadar yükselmiştir. İlçe merkezi nüfusu hiçbir dönemde bu kadar yüksek bir hızla artmamıştır. 1990 sayımını takiben Karaömerli Köyü'nün de katılımıyla nüfus miktarı 2000 kişi barajını aşmış ve 1991 yılında Sumbas'ta "belde" teşkilatı kurulabilmiştir. Bu sayım devresinde baraj inşası sırasında köyden ayrılmış aileler için mera durumundaki arazilerin yerleşime açılması, yıllar önce göç etmiş bazı ailelerin sayım günü köydeki adreslerinde bulunmaları,…vb, bilinçli girişimlerle köy nüfuslarının artması sağlanmıştır. Elbette burada önemli olan nüfus miktarında görülen tartışmalı/suni artıştır. İlçe merkezinin Karaömerli

Mahallesinde nüfus sadece 31 kişi artarken, yönetim merkezi durumunda olan Döğenli Mahallesinde ise % 68 oranıyla 621 kişi artmıştır *(Arazi notları, 2008)*.

1980 sonrasında Orta Doğu'daki bazı Arap ülkelerinde petrol gelirlerine bağlı olarak alt yapı yatırımlarının artmasıyla işçi talebi çoğalmıştır. Bu devrede Suudi Arabistan, Libya, Ürdün ve Kuveyt gibi Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde Türk müteahhitleri inşaat işlerini üstlenmiş, bu ülkelere Sumbas yöresinden özellikle inşaat işçisi gitmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile yeni kurulan Türk Cumhuriyetlerine de 1991 yılından itibaren işçi göçleri olmuştur.

Ekonomik nedenli göçlerin yaşandığı tipik yerleşmelerde olduğu gibi Sumbas kırsal nüfusuna 1980 yılından sonra kadın nüfus hâkim olmuştur. 1980'e kadar sürekli erkek nüfusun fazla olduğu Sumbas kırsalında, 1980 yılında kadın nüfusun oranı % 51'e ulaşmıştır. 1965'ten itibaren Sumbas kırsalında gerçekleşen göçler, askeri nedenler gibi erkek nüfusu topyekûn etkileyebilecek herhangi bir nitelik taşımadığından, tamamen kadın nüfus fazlalılığı ile dikkat çekmektedir.

1990-1997 Devresi:

Bu sayım devresinde Sumbas ilçesi nüfusu ‰ -44 azalma hızı ile % -4 oranında kayba uğramış ve 736 kişilik azalma göstermiştir. İlçede kaybedilen nüfusun % -63'ünü (465 kişi) kadın nüfus meydana getirmiştir. 1980'den itibaren artan kırdan kente göç hareketlerine bu dönemden itibaren kadın nüfus da katılmıştır. Böylece başlangıçta mevsimlik olan erkek nüfus göçleri, kadın nüfusun da katılımıyla ailece kalıcı göçlere dönüşmüştür. Bu devrede her yıl yaklaşık 105 kişi ilçe dışına yönelmiştir (Tablo 4.10-4.11, Şekil 4.9-4.10).

Azalan ilçe nüfusunun % -85'i kırsal kesimde ortaya çıkmıştır. Kırsal kesimden her yıl yaklaşık 90 kişi ilçe dışına yönelmiştir. İlçenin kırsal nüfusu ‰ -43 azalma hızı ile % -4 oranında kayba uğramış ve 629 kişilik azalma göstermiştir. Kaybedilen nüfusun % -70'i (440 kişi) ise kadındır (Tablo 4.12-4.13, Şekil 4.11-4.12). Bu devrede kırdan kente yönelik mevsimlik erkek nüfus göçlerinin ardından devam eden kadın nüfus göçleri ilçe köylerinin % 67'sinde (10 köy) nüfus azalmasına neden olmuştur. Esenli, Gaffarlı ve Yeşilyayla, gibi dağlık kesimdeki köyler; Akçataş, Akdam ve Höyük gibi tepelik alanlardaki köyler ile Köseli, Reşadiye, Kızılömerli ve Küçükçınar gibi ova köylerinde nüfus bu sebeple azalmıştır (Tablo 4.14 ve Şekil 4.13).

Çukurova yöresinde başlangıç olarak 1975-1980 devresinde dikkat çeken köyden şehirlere yönelik erkek nüfus göçleri, 1980 sonrasında artarak devam etmiştir. Özellikle araştırma sahasındaki Köseli, Yazıboyu, Küçükçınar, Reşadiye ve Kızılömerli gibi ova köyleri ile Akçataş, Adam gibi ova tabanında da arazileri bulunan tepelik alandaki köylerde ve Esenli köyünde 1975 sonrasında görülen nüfus kaybının temel sebebi eğitim ve ekonomik nedenli

kırdan kente göç hareketleridir (Tablo 4.14 ve Şekil 4.13). Bu göç hareketleri 1990'a kadar erkek nüfus tarafından gerçekleştirilirken, 1990 sonrasında kadın nüfusun katılımıyla devam etmiştir.

Dağlık kesimdeki köylerde genelde nüfus artışı olmasına karşın Esenli köyünde nüfusun azalması dikkat çekmektedir. Esenli köyü, araştırma sahasının en kuzeyindeki yüksek ve dağlık kesimlerde yer almaktadır. Köyde, mahalleler şeklindeki yerleşim alanları arazinin engebesi ve eğimi nedeniyle birbirinden oldukça uzak ve kopuk durumdadır. Yerleşme birimleri de aynı sebeple dağınık bir doku göstermektedir. Orman alanları yükseklik arttıkça seyrelmekte, tek tek ağaçlar şeklindeki iğne yapraklı türler Alpin çayır katında tamamen ortadan kalkmaktadır. Tarım alanları küçük parçalar halinde eğimli yüzeylerde yer almakta ve kalker kayalıklarıyla daralmaktadır. Toprak oldukça taşlı ve sığ bir derinliğe sahiptir. Bu kesimde yükseltiyle birlikte sıcaklık değerleri de düşmekte, kışlar aşağı kesimlere oranla daha sert geçmektedir. Köyde düşük sıcaklıklar ve toprak koşulları nedeniyle yetiştirilen ürünlerin çeşidi ise azalmıştır. Arpa, fiğ, buğday ve çavdar yetiştirilen temel ürünlerdir. Zirai faaliyetler daha çok geçimlik olarak sürdürülmektedir. Köy halkının temel geçim kaynağı ise başta ormancılık ve küçükbaş hayvancılık faaliyetleridir. Elde edilen gelirlerin önemli bir bölümü tomruk, kereste ve odun üretimi gibi ormancılık faaliyetlerine, et ve süt üretimi gibi hayvancılık faaliyetlerine dayanmaktadır. Ormancılık faaliyetlerinin özellikle 1980 sonrasında sınırlandırılmış olması, koyun yetiştiriciliğine uygun otlak alanların yetersiz olması, mera alanlarının orman sahaları olarak korunması ve keçi yetiştirilmesine müsaade edilmemesi, ziraattan elde edilen ürünlerin daha çok hayvan yemi olması ve ürünlerin geçimi sağlamaya yetmemesi köyün kuruluşundan günümüze sürekli nüfus kaybetmesinin temel nedenleridir.

Kırdan kente göç hareketlerine paralel olarak bu devrede ayrıca Suudi Arabistan, Ürdün, Kuveyt gibi Orta Doğu ülkeleri, Mısır ve Libya gibi Kuzey Afrika ülkeleri ve Türk Cumhuriyetlerine 1991'den itibaren başlayan işçi göçleri de olmuştur. Dolayısıyla, kırsal kesimdeki nüfus kaybının temel sebeplerinden biri de, araştırma sahasından ülke dışına yönelik olan işçi göçleridir. Genellikle ova köylüsü olan işçiler; inşaat işçisi, tır ve kamyon şoförü olarak bu göçlere katılmışlardır.

Buna rağmen araştırma sahasının ve özellikle kırsal kesimin nüfus kaybını büyük ölçüde azaltan bazı gelişmeler olmuştur. Buna göre: Çiçeklidere, Gaffarlı ve Yeşlilyayla gibi dağ köyleri ile Armağanlı, Alibeyli, Mehmetli, Höyük ve Döğenli gibi tepelik alanda yer alan köylerde 1975 sonrasında nüfus azalmamış, aksine artmıştır (Tablo 4.14 ve Şekil 4.13). Söz konusu köyler, yüksek Toros kütleleri ile alçak Çukurova arazileri arasındaki konumlarıyla nispeten daha ılıman iklim koşullarına sahiptirler. Yaz ayları sıcak ve kurak geçen bölge iklimi, bu kesimlerde yükseltiyle birlikte daha elverişli bir karaktere bürünmektedir. Sıcaklıklar, ortalama yükselti olan sekiz yüz metrelerde yaklaşık 4°C düşmekte, daha kuzeydeki yayla

alanlarında bu değer iki katına çıkmaktadır. Dağlık kesime ve yamaçlara düşen yağış değerleri ise ova tabanına göre nispeten daha fazladır. Dar, parçalı ve eğimli tarım arazileri kuru tarım faaliyetleri şeklinde ve geleneksel metotlarla işlenirken; dağlık alanda buğday, arpa, çavdar, susam ve fiğ gibi ürünler, tepelik alanlarda ise narenciye, nar, zeytin ve hurma gibi bahçe ürünleri, mısır, soya, yerfıstığı ve salçalık biber gibi tarla ürünleri yetiştirilmektedir. Ziraata paralel olarak temel geçim kaynakları, küçükbaş hayvancılık, süt inekçiliği ve ormancılık faaliyetleridir. Yaz aylarında ova köylülerinin de kullandığı yayla alanlarına sahip olan bu sahalarda ekonomik faaliyetler çeşitli ancak insan gücüne dayalı bir şekilde sürdürülmektedir. Bu sebeple daha güneyde ve ova tabanında yer alan köylere nazaran dağlık ve tepelik sahalarda yer alan köylerde nüfus kayıpları daha az görülmektedir. Dolayısıyla bu sayım devresinde de diğer köylerde olduğu gibi nüfus kayıpları yerine doğal nüfus artışları olmuştur. Her şeye rağmen, rakımın yüksek olduğu bu sahalarda insanların eğitim seviyeleri ve elde ettiği gelirler ise oldukça düşük seviyelerdedir.

Araştırma sahasında 1950-1985 yılları arasında 1500 ila 2000 kişi arasında nüfusa sahip olmuş başlıca köyler; Mehmetli, Gaffarlı ve Alibeyli'dir. 1990 yılında bu köylere günümüzde araştırma sahasının ilçe merkezi olan Döğenli köyü de eklenmiştir. Dolayısıyla 1990 yılı itibariyle araştırma sahasında 2000 kişilik nüfus barajını aşabilecek köy sayısı dörttür (Tablo 4.14 ve Şekil 4.13). Nihayet kanun hükümlerinin yerine getirilmiş olması, köy halkının isteği ve köy ileri gelenlerinin siyasi girişimleri sonucu Döğenli (1534 kişi) ve Karaömerli (737 kişi) köyleri 1991 yılında "Sumbas" adıyla birleştirilerek, 2271 kişilik toplam nüfusa ve belediye teşkilatına kavuşturulmuştur. Bu tarihten sonra Döğenli ve Karaömerli köyleri "Sumbas Beldesi" olarak anılmaya başlamıştır. Bununla birlikte Sumbas, dört yıl sonra TBMM'nin kabul ettiği 24.10.1996 tarih ve 4200 sayılı kanun gereğince de ilçe merkezi olarak belirlenmiştir. İlçe merkezine daha önce Kadirli ilçesine bağlı bulunan yirmi köy dâhil edilerek Sumbas ilçesi oluşturulmuştur. Araştırma sahası böylece ilk olarak 1997 Nüfus Tespiti kayıtlarında yirmi köyün bağlı olduğu bir ilçe olarak yer almıştır. Ancak mevcut durumu itibariyle Sumbas'ı ilçe merkezi olarak kabullenemeyen ve Sumbas'a bağlanmak istemeyen beş köyün (Akköprü, Çaygeçit, Çukurköprü, Hardallık, Kabayar) itirazı kabul edilerek köy sayısı 1998 yılında on beşe düşürülmüştür. 1997 Nüfus Tespitine göre araştırma sahasında 2000 nüfus barajını aşan Mehmetli (2108 kişi) ve Alibeyli (2022 kişi) köyleri de 1998 yılında belde olarak kabul edilmiş ve 18.04.1999 tarihindeki seçimler sonunda fiilen belediye teşkilatları kurulmuştur. Sonuç olarak, 1990 yılında Döğenli köyünün nüfus artışında olduğu gibi, 1997 yılında da Mehmetli ve Alibeyli köylerinin nüfusları belediye teşkilatı kurulabilmesi gayesiyle, olduğundan çok daha fazla gözükmektedir. Nitekim yöredeki sağlık ocaklarının ikametgâha göre tutmuş oldukları kayıtlar, 1997 nüfus değerleriyle örtüşmemektedir *(Merkez Sağlık Ocağı, ETF Kayıtları)*. Ayrıca ilçe teşkilatı kurulan Sumbas'ta resmi kurum ve kuruluşlara mensup

memur ve işçiler ile ilçe merkezinde gelişme gösteren diğer iş ve ticaret kollarına mensup kişiler ve aileleri ile nüfus miktarının daha da arttığı düşünülürse; doğal nüfus artışı ve göçlerin de katkısıyla ilçe merkezinde nüfusun hayli artması beklenirdi. Ancak nüfus ciddi bir miktarda azalmıştır. Elbette ki bu durum, 1985-1990 döneminde "belde" olması planlanan Sumbas'ta nüfusun illegal yöntemlerle (ölülerin hayatta kabul edilmesi, tarım işçisi gibi geçici nüfusun getirilmesi, daha önce göçmüş olan ailelerin daimi ikamette gösterilmesi,…vb.) fazla gösterilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Görüldüğü gibi, 1990-1997 devresindeki nüfus kaybı, dağlık kesimdeki köylerin doğal artışları ve belediye teşkilatı kurulacak köylerdeki suni nüfus artışları neticesinde çok yüksek değerler gösterememiştir. Bu sayım devresinde ilçe nüfusu yıllık ‰ -6 azalma hızı ile % -0,6 oranında azalırken, her yıl yaklaşık 105 kişi ilçeyi terk etmiştir. Göçen nüfusun % -63'ünü kadınlar meydana getirmiştir. Bu durum kırsal kesimde de farklı değildir. Kırsal kesimde her yıl yaklaşık 90 kişi köylerini terk ederken, göçenlerin % -70'ini kadınlar oluşturur. Nüfus kaybının temel sebebi, kırsal kesimden şehirlere yönelik olan kadın nüfusun kalıcı göç hareketleridir.

1997-2000 Devresi:

İlçe nüfusu yükselen doğrusal hareketini bu dönemin sonu olan 1997-2000 devresinde de sürdürmüştür. Bu devrede ilçe nüfusu ‰ 18 artış hızı ve % 2 artış oranıyla 302 kişilik artış göstermiştir. Yıllık nüfus artış hızı ‰ 6, artış oranı % 0,6 ve artış miktarı yaklaşık 100 kişidir. Nüfus artışını bütünüyle erkekler meydana getirmiştir. Bu devrede de ilçe genelinde kadın nüfus göçü söz konusudur (Tablo 4.10-4.11, Şekil 4.9-4.10).

İlçenin kırsal kesiminde ise ‰ 25 artış hızı ve % 2,5 artış oranıyla 363 kişilik artış görülmüştür. Yıllık nüfus artış hızı ‰ 8, artış oranı % 0,9 ve artış miktarı yaklaşık 121 kişidir. Artan nüfusun yine büyük bir kısmını (% 83) erkek nüfus meydana getirmiştir (Tablo 4.12-4.13, Şekil 4.11-4.12).

1997-2000 yılları arasında Esenli, Çiçeklidere, Gaffarlı, Yeşilyayla ve Akdam gibi eğimli, engebeli ve yüksek sahada yer alan köyler ile ova tabanında yer alan Kızılömerli köyünde nüfus artışı görülürken; Köseli, Yazıboyu ve Reşadiye gibi ova tabanında yer alan köyler ile Akçataş, Armağanlı, Alibeyli ve Mehmetli gibi tepelik sahada yer alan köylerde azalma izlenmiştir. Höyük ve Küçükçınar köyleri ise bu devrede yatay seyretmiştir (Tablo 4.14 ve Şekil 4.13).

Yukarıdaki tespitlere göre, dağlık kesimdeki köylerde doğal nüfus artışları devam ederken, Kızılömerli haricindeki ova köyleri ile ovada arazileri bulunan tepelik alanlardaki köylerde de nüfus kayıpları devam etmiştir. Bu sayım devresinde diğer ova köyleri gibi Kızılömerli köyünde de nüfus kayıpları beklenirken, ciddi oranlarda nüfus artışı dikkat çekmektedir. Konu ile ilgili olarak arazi çalışmaları sırasında yapılan tespitlere göre 2000

yılında, Mayıs-Ekim ayları arasını kapsayan altı aylık dönem için, Kızılömerli köyü meralarında çadırları ile birlikte yerleşmiş olan ve aralarında Şanlıurfa ve Adıyamanlı ailelerin çoğunlukta olduğu tarım işçilerinin varlığından söz edilmektedir. On dördüncü genel nüfus sayımının 22 Ekim 2000 tarihinde yapıldığı hatırlandığında, söz konusu tarım işçilerinin bu köyün nüfusu içerisinde sayılmış oldukları ihtimali muteberdir. Nitekim Kızılömerli köyü nüfusu 1997-2000 yılları arasında 655 kişilik ciddi bir artış göstermiştir. Dönemin köy muhtarı olan Şafettin ALİŞAN'ın ifadelerine göre, Güneydoğulu tarım işçileri Mayıs-Ekim 2000 tarihleri arasında Kızılömerli Köyü'nün meralarına kendisinin müsaadesiyle 125 çadır kurarak yerleşmiştir. Ayrıca işçiler, hemen her sayım döneminde köyde bulunmaktalar. Tarım işçilerinin sayısı hakkında kesin bir rakam verilmemekle birlikte, çadırda en az beş kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Köy muhtarının ifadesi dikkate alınarak değerlendirildiğinde, gerçekten de tarım işçisi sayısının (en az 625 kişi) köyde tespit edilen nüfus artışından fazla olduğu görülmektedir. 1997 yılı Nüfus Tespiti'nin uygulandığı 30 Kasım tarihinde tarım işçilerinin köyde olmamasından dolayı sayılmamaları, bu ciddi miktardaki artışın diğer bir nedeni olarak kabul edilebilir.

IV. 2000 Yılı ve Sonrası Nüfus Kaybı Dönemi:

Bu dönem Türkiye geneli nüfus artışında yavaş bir seyir gözlenmektedir. Adana ve Osmaniye merkez ilçeleri ile Kadirli ilçesinde önceki dönemlere göre daha yavaş nüfus artışları görülürken, Sumbas ilçesinde nüfus kaybı yaşanmıştır. Özellikle kırsal çevresinden sürekli göç almakta olan Adana ve Kadirli şehir nüfusları nispeten daha hızlı artış gösterirken, Osmaniye şehri ve Sumbas ilçe merkezinde bu oranlar daha düşük olup, Türkiye genelinin de altında kalmıştır. Kırsal kesimde ise ülke genelinde nüfus kaybı söz konusudur.

2000-2007 yılları arasında ülke nüfusu ‰ 40 artış hızı ve % 4 artış oranında seyretmiştir. Bu oranlar ülke nüfusunun seyri süresince görülen en düşük artış değerleridir. Osmaniye merkez ilçesinde de en yavaş (‰ 11,6) ve en düşük oranda (% 1) nüfus artışı bu dönemde yaşanmıştır. Sumbas ilçesinde ise 1935-1940, 1975-1980 ve 1990-1997 sayım dönemlerinden sonra bu dönemde de nüfusta artış görülmemiştir. Sumbas'ta nüfus ‰ -57,6 azalma hızı ve % -5,6 oranında azalmıştır. Adana ve Kadirli ise göç almaya devam ettiği bu dönemde nüfus artışları ile dikkat çekmektedir. Adana'da nüfus ‰ 160,7 artış hızı ve % 17,4 oranında, Kadirli'de ise ‰ 84,6 artış hızı ve % 8,8 oranında artmıştır.

Şehirleşme süreci bu dönemde hız kazanmış Adana ve Kadirli'de yıllık nüfus artış hızı ve oranları ülke geneli ve Çukurova'da seçilen diğer yerleşmelerden çok daha yüksek değerlere sahiptir. Yakın zamanlarda il merkezi olan Osmaniye'de yeni ilçelerin kurulmasının etkisiyle yıllık nüfus artış hızı ve oranları düşerek ülke ortalamasına yakın değerler gösterirken, kırsal

kimliğinden henüz fazla bir şey kaybetmemiş Sumbas ilçesinde ise yıllık nüfus artış hızı ve oranları ülke ortalamasının çok altında kalmıştır (Tablo 4.10-4.11, Şekil 4.9-4.10).

Kırdan şehirlere göç olgusunun devam ettiği bu dönemde, Türkiye geneli kırsal kesiminde olduğu gibi, Adana ve Osmaniye merkez ilçeleri ile Kadirli ve Sumbas ilçeleri kırsallarında da nüfus kaybı dikkat çekmektedir. Türkiye geneli kırsalında ‰ -132,8 olan yıllık nüfus azalma hızı, Osmaniye'de ‰ -128,2, Kadirli'de ‰ -87,4 Sumbas'ta ‰ -73,5 ve Adana'da ‰ -48,4'tür. Türkiye geneli kırsalında % -12,5 olan yıllık nüfus artış oranı ise Osmaniye'de % -12, Kadirli'de % - 8,4, Sumbas'ta % -7,1 ve Adana'da % -4,7'dir. En düşük yıllık nüfus azalma hızı ve oranları Adana kırsalında görülmektedir. Söz konusu ilçelerin kırsal kesiminde nüfus kaybı değerlerinin bu kadar yüksek olması, kırsal alandan şehirlere yönelik olan göçlerin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Özellikle Kadirli ilçesi kırsalından Kadirli şehrine yönelik olan göçler önemli boyutlardadır. Osmaniye kırsalından gerçekleşen göçler ise Osmaniye şehri yerine daha çok Adana'ya yöneliktir. Bölgenin en büyük kenti olan Adana, 1955-1960 yılları arasında aldığı göçlerden sonra kırsal çevresinde fazla nüfus kaybı yaşamamıştır. 1960 sonrasında Adana şehrine yönelik olan göçler genellikle Osmaniye gibi kalabalık nüfuslu ve daha uzak çevredeki ilçelerden olmuştur (Tablo 4.12-4.13, Şekil 4.11-4.12).

Bu dönem, Sumbas ilçesinde nüfus kaybının süreklilik kazandığı bir dönemdir. İlçe nüfusu bu dönemde ‰ -57,6 azalma hızı ve % -5,6 oranında (-939 kişi) azalmıştır. Azalan nüfusun % -110,8'i (-1040 kişi) kırsal kesimdedir. İlçede 1980-2000 yılları arasında kadın nüfus oranı fazlayken, bu dönemde kadın-erkek oranında denge vardır. Ancak kaybedilen nüfusun % 56'sını (-525 kişi) kadınlar oluşturmuştur (Tablo 4.10-4.11, Şekil 4.9-4.10).

Bu dönemdeki nüfus gelişimi üzerinde de kırsal nüfusun etkisi büyüktür. Kırsal kesimde nüfus ‰ -73,5 azalma hızıyla % -7,1 oranında (-1040 kişi) azalmıştır. 1980-2000 yılları arasında kırsalda kadın nüfus oranı fazlayken, bu dönemde cinsiyet oranında denge vardır. Ancak kaybedilen nüfusun % -56'sını (-584 kişi) yine kadın nüfus meydana getirmiştir. Bu durum, 1980 sonrasında ilçe dışına yönelik olarak gelişen ve çoğunluğu mevsimlik olan erkek nüfus göçlerinin ortaya çıkardığı bir sonuçtur (Tablo 4.12-4.13, Şekil 4.11-4.12).

Araştırma sahasındaki köylerin % 67'sinde (10 köy) nüfus azalırken, diğer köylerde de önemli nüfus artışları olmamıştır. En fazla nüfus atışı belediye teşkilatı bulunan Alibeyli köyünde görülmektedir. Artış oranı % 12 olan köy nüfusuna her yıl ortalama 30 kişi katılmıştır. İmkânlar zorlanmasına rağmen, köy nüfusu (1911 kişi) 2000 kişinin altında kalması nedeniyle 2007 yılı itibariyle feshedilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Araştırma sahasında 1980 ve sonrasının genel karakteri olarak dağlık ve tepelik sahada yer alan Armağanlı, Alibeyli, Höyük, Yeşilyayla ve Çiçeklidere köylerinde nüfus artarken; Esenli, Gaffarlı, Mehmetli, Akçataş ve Akdam köylerinde fazla bir düşüş olmamıştır.

Ova ünitesinde yer alan Kızılömerli, Reşadiye, Yazıboyu, Köseli ve Küçükçınar köylerinde ise nüfus azalmıştır. En fazla nüfus kaybı Kızılömerli köyünde görülmektedir. 1997-2000 devresinde kalabalık bir tarım işçisi topluluğunu barındıran köyün, 2007 yılı "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi"ne göre tarım işçilerinin yok sayılması, nüfusunun % -50 oranındaki (-877 kişi) kaybının nedenlerinden biridir. Köyün nüfus kaybını % -55 oranında (-478 kişi) erkek nüfus meydana getirmiştir (Tablo 4.14 ve Şekil 4.13).

Sonuç olarak, bu dönemde yaşanan nüfus kaybının temel nedeni, çoğunluğunu ova ünitesindeki köylerin oluşturduğu eğitim ve ekonomik nedenli kırdan kente göç hareketleridir.

İlçe Merkezinde Nüfus Gelişimi:

Sumbas ilçe merkezinde ilk yerleşim 1838 yılına kadar inmektedir. 1838'de Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, Çukurova yöresinde tarımsal faaliyetleri geliştirmek amacıyla çok sayıda Mısırlı Memluk Arabını (Fellah) yöreye getirerek yerleştirmiştir (Kara, 1975, s.163-164). Arapların ilk yerleşim yerleri ise muhtemelen Karaömerli ve Döğenli (Araplı) köyleri olmuştur. Müslüman ve esmer tenli bu insanların yerleştikleri yer isimlerinin "Ömer", "Kara" ve "Arap" gibi ekleri alabileceğini kuvvetle muhtemel bularak, Kadirli ve Sumbas yöresindeki yerleşmelerin eski adlarını araştırdığımızda bu iki köy yerleşmesi üzerinde odaklanmaktayız.

1876 yılı bilgilerine göre, bugünkü Sumbas ilçesi sınırları içerisinde 7 köy bulunmakta *(Yurtsever 1999, s.99)* ve toplam 591 hanede 2177 kişi yaşamaktadır. Nüfusun % 18'i (388 kişi) Karaömerli, % 10'u (211 kişi) da Döğenli'de olmak üzere toplamda % 28' i (599 kişi) Sumbas ilçe merkezinde toplanmıştır *(Yurtsever 1980, s.84-85)*. İlçe merkezi nüfusunun % 65'i ise Karaömerli Mahallesi'nde yaşamaktadır.

İlçe merkezi, yönetimsel olarak iki mahalle yerleşmesinden meydana gelmektedir. Bu yönetimsel alanlar günümüzde sahip oldukları coğrafi özelliklerle yapılabilecek bir sınıflandırmada köy yerleşmeleri olarak ayırt edilebilmektedir. İlçe merkezinde nüfus karakteri iki yerleşme arasında önemli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılık, büyük ölçüde yerleşmelerin topoğrafik koşulları, hidrografik özellikleri, tarım arazilerinin konumu, dağılış düzeni, uygulanan zirai metotlar, hayvancılık sahaları, ulaşım şebekesi ve elde edilen tatminkâr gelirlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu coğrafi amiller yerleşmelerin nüfus yapısı ve gelişimi üzerinde tarih boyunca etkisini göstermiştir.

1935 yılında 850 olan ilçe merkezi nüfusu, 2007 yılında 2204 kişiye ulaşmıştır. Düzenli olarak edindiğimiz bilgilere göre nüfus yaklaşık 1,5 kat artmış ve en yüksek değerine 1955 yılında erişmiştir. 1955'de nüfus 2417 kişidir. İlçe merkezindeki nüfus oranı kırsala göre oldukça düşüktür. 1935 yılında toplam nüfusun % 17'sini oluşturan ilçe merkezi nüfusu, 1955 yılında % 22'ye çıkarken, 2007 yılında % 13'e kadar gerilemiştir.

Sumbas ilçe merkezi nüfusu, hiç bir dönemde Türkiye'nin genel seyri ve aynı bölgede yer alan Adana, Osmaniye ve Kadirli gibi merkezlerle benzer ya da paralel nitelikte bir seyir izleyememiştir. 1935–2007 nüfus sayımları arasında Türkiye geneli ve aynı bölgede yer alan Adana, Osmaniye ve Kadirli şehir nüfusları istikrarlı bir şekilde artarken, Sumbas ilçe merkezi nüfusunda çok fazla dalgalanmalar olmuştur. Sumbas ilçe merkezi nüfusu 1935–1955, 1960-1965, 1970-1975, 1985-1990 ve 2000-2007 dönemlerinde artış, bu dönemler arasında ise nüfus kaybı yaşamıştır (Tablo 4.15 ve 4.16, Şekil 4.14 ve 4.15). Nüfus kayıpları 1955-1960, 1965-1970, 1975-1985 ve 1990-2000 dönemlerinde olmuştur. Görüldüğü gibi nüfus gelişimine ait bu süreç, hiç de istikrarlı bir seyir ortaya koyamamıştır.

Sumbas ilçe merkezindeki nüfus gelişimi ilçe geneli ve kırsal kesime nazaran çok farklı bir seyir izlemiştir. Değerlendirmeye aldığımız diğer Çukurova ilçelerinde şehir nüfuslarının seyri büyük ölçüde paralellik gösterirken, Sumbas ilçe merkezi bu seyri ortaya koyamamıştır. Adana dışındaki diğer ilçe merkezlerinde şehirleşme süreci 1965 ve 1970 gibi daha yakın dönemlerde başlamış ve halen yaşanmaktayken, kırsal peyzajlı Sumbas'ta bu süreç henüz başlamamıştır. Dolayısıyla Sumbas'ın sergilemiş olduğu nüfus grafiği, bir şehirde izlenmesi gereken nüfus grafiği olmaktan çok idari sahasındaki diğer köylerle benzerlikler göstermektedir.

Nüfusun seyrinde en fazla 1945-1960, 1960-1970, 1970-1985 ve 1985-2000 dönemleri dikkat çekmektedir. 1935-1945 ve 2000 sonrası gibi grafiğin ilk ve son dönemleri ayrı tutulacak olursa, bu dönemler arasında ilçe merkezi nüfusu artış ve azalış yönünde çok hareketli bir seyir izlemiştir.

1935-1945 Dönemi:

1935-1940 yılları arasında Türkiye geneli ve Adana şehir nüfuslarında artış, Kadirli nüfusunda azalma, Osmaniye ve Sumbas'ta ise gelişim süreçlerinin en düşük artışı dikkat çekmektedir. 1940-1945 yılları arasında ise ülke geneli ve Adana şehir nüfuslarında artış oranları düşerken, bu defa Osmaniye, Kadirli ve Sumbas'ın nüfus artış hızı ve oranları artmıştır. Görüldüğü gibi, Adana bölgenin en büyük ve en önemli şehirsel merkezi olarak, ülkenin sıkıntılar yaşadığı bir dönemde ortaya koyduğu kimlikle Türkiye geneli şehirlerine paralel bir gelişim göstermiştir. Ancak daha küçük ve henüz şehirsel karakter kazanmamış Osmaniye, Kadirli ve Sumbas gibi ilçe merkezleri ise ülke geneli değerlerinin adeta aksine bir gelişim süreci göstermişlerdir (Tablo 4.15-4.16, Şekil 4.14-4.15).

Bu dönemi bir bütün olarak ele aldığımızda Adana ve Kadirli ilçe merkezlerinde nüfus artışları diğerlerine göre daha yüksek değerler gösterirken, ülke geneli ve Osmaniye ilçe merkezleri nüfus artışında paralellik söz konusudur. Sumbas ilçe merkezinde ise bu dönemde en düşük artış değerleri dikkat çekmektedir. 1935-1945 yılları arasında Adana şehir nüfusu ‰ 276 artış hızı ve % 32 artış oranında, Kadirli şehir nüfusu ‰ 270 artış hızı ve % 31 artış oranında

büyürken; Sumbas ilçe merkezi nüfusu ise ancak ‰ 110 artış hızı ve % 11,6 artış oranında büyüme gösterebilmiştir. Bölgede yer alan diğer şehirlerden Osmaniye ise gösterdiği ‰ 201 artış hızı ve % 22'lik artış oranıyla ülke geneli değerlerine yakındır. Ülke genelinde şehir nüfusları ‰ 209 artış hızı ve % 23 artış oranındadır. Sonuçta bu değerler, Sumbas ilçe merkezi ve kırsal kesimi başta olmak üzere Osmaniye, Kadirli ve Adana gibi Çukurova yerleşmelerinin İkinci Dünya Savaşı yılları olumsuzluklarından en çok etkilenen sahalar olduğunu ortaya koymaktadır (Tablo 4.15-4.16, Şekil 4.14-4.15).

Tablo 4.15. Türkiye, Adana, Osmaniye, Kadirli ve Sumbas İlçe Merkezleri Nüfusu (1935–2007).

YIL	TÜRKİYE			ADANA			OSMANİYE			KADİRLİ			SUMBAS		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
1935	1969968	1832674	3802642	40464	36009	76473	4412	4172	8584	1338	1216	2554	445	405	850
1940	2332558	2013691	4346249	46439	41680	88119	4593	4395	8988	1192	1176	2368	441	427	868
1945	2503342	2183760	4687102	52142	48638	100780	5339	5159	10498	1691	1654	3345	493	456	949
1950	2817318	2427019	5244337	61697	55945	117642	6668	6336	13004	2405	2346	4751	721	665	1386
1955	3743059	3184284	6927343	89626	79002	168628	9881	9227	19108	3611	3511	7122	1341	1076	2417
1960	4771433	4088298	8859731	124121	107427	231548	14175	13276	27451	5642	5322	10964	596	538	1134
1965	5783813	5022004	10805817	153513	136406	289919	17550	16477	34027	8398	7528	15926	704	685	1389
1970	7312714	6378387	13691101	179238	168216	347454	24795	21560	46355	14951	13158	28109	603	584	1187
1975	9004842	7864226	16869068	247980	227404	475384	31772	29809	61581	18315	16464	34779	1168	770	1938
1980	10272130	9372877	19645007	292235	282280	574515	42868	41344	84212	20691	19952	40643	845	815	1660
1985	14010662	12855095	26865757	396709	380845	777554	53249	50575	103824	23731	23878	47609	798	821	1619
1990	17247553	16078798	33326351	461189	454961	916150	61121	61186	122307	27481	27580	55061	1142	1129	2271
1997	20884044	19746391	40630435	515752	517819	1033571	81632	79222	160854	31309	33118	64427	1104	1060	2164
2000	22427603	21578671	44006274	558090	572620	1130710	87760	86217	173977	31762	33465	65227	1065	1038	2103
2007	24928985	24818874	49747859	674331	691696	1366027	90326	90151	180477	38194	39185	77379	1107	1097	2204

Kaynak: TÜİK (1950 ve 1997 yılı cinsiyet verileri için bir önceki ve bir sonraki nüfus sayımları cinsiyet oranlarının aritmetik ortalaması alınmıştır).

Tablo 4.16. Türkiye, Adana, Osmaniye, Kadirli ve Sumbas İlçe Merkezleri Nüfusu Yıllık Artış Oran ve Hızları (1935–2007).

İlçe Merkezi Nüfusu Yıllık Artış Oranları (%)															
YIL	TÜRKİYE			ADANA			OSMANİYE			KADİRLİ			SUMBAS		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
1935-1940	3,68	1,98	2,86	2,95	3,15	3,05	0,82	1,07	0,94	-2,18	-0,66	-1,46	-0,18	1,09	0,42
1940-1945	1,46	1,69	1,57	2,46	3,34	2,87	3,25	3,48	3,36	8,37	8,13	8,25	2,36	1,36	1,87
1945-1950	2,51	2,23	2,38	3,66	3,00	3,35	4,98	4,56	4,77	8,44	8,37	8,41	9,25	9,17	9,21
1950-1955	6,57	6,24	6,42	9,05	8,24	8,67	9,64	9,13	9,39	10,03	9,93	9,98	17,20	12,36	14,88
1955-1960	5,49	5,68	5,58	7,70	7,20	7,46	8,69	8,78	8,73	11,25	10,32	10,79	-11,11	-10,00	-10,62
1960-1965	4,24	4,57	4,39	4,74	5,40	5,04	4,76	4,82	4,79	9,77	8,29	9,05	3,62	5,46	4,50
1965-1970	5,29	5,40	5,34	3,35	4,66	3,97	8,26	6,17	7,25	15,60	14,96	15,30	-2,87	-2,95	-2,91
1970-1975	4,63	4,66	4,64	7,67	7,04	7,36	5,63	7,65	6,57	4,50	5,03	4,75	18,74	6,37	12,65
1975-1980	2,81	3,84	3,29	3,57	4,83	4,17	6,98	7,74	7,35	2,59	4,24	3,37	-5,53	1,17	-2,87
1980-1985	7,28	7,43	7,35	7,15	6,98	7,07	4,84	4,47	4,66	2,94	3,94	3,43	-1,11	0,15	-0,49
1985-1990	4,62	5,02	4,81	3,25	3,89	3,56	2,96	4,20	3,56	3,16	3,10	3,13	8,62	7,50	8,05
1990-1997	3,01	3,26	3,13	1,69	1,97	1,83	4,79	4,21	4,50	1,99	2,87	2,43	-0,48	-0,87	-0,67
1997-2000	2,46	3,09	2,77	2,74	3,53	3,13	2,50	2,94	2,72	0,48	0,35	0,41	-1,18	-0,69	-0,94
2000-2007	1,59	2,14	1,86	2,97	2,97	2,97	0,42	0,65	0,53	2,89	2,44	2,66	0,56	0,81	0,69
İlçe Merkezi Nüfusu Yıllık Artış Hızları (‰)															
1935-1940	33,79	18,84	26,72	27,55	29,25	28,35	8,04	10,41	9,20	-23,11	-6,69	-15,12	-1,80	10,58	4,19
1940-1945	14,13	16,22	15,10	23,17	30,88	26,885	30,10	32,06	31,06	69,94	68,22	69,08	22,29	13,14	17,84
1945-1950	23,63	21,12	22,47	33,65	27,99	30,94	44,46	41,10	42,81	70,45	69,90	70,18	76,02	75,46	75,75
1950-1955	56,82	54,31	55,67	74,68	69,02	72,01	78,66	75,17	76,97	81,29	80,64	80,97	124,11	96,24	111,22
1955-1960	48,55	49,98	49,21	65,12	61,47	63,42	72,17	72,76	72,46	89,25	83,19	86,29	-162,19	-138,63	-151,35
1960-1965	38,48	41,14	39,71	42,51	47,76	44,96	42,71	43,20	42,95	79,55	69,36	74,67	33,31	48,31	40,57
1965-1970	46,91	47,82	47,33	30,99	41,92	36,21	69,12	53,77	61,83	115,36	111,68	113,63	-30,97	-31,90	-31,43
1970-1975	41,63	41,88	41,75	64,93	60,30	62,70	49,59	64,79	56,80	40,59	44,83	42,58	132,23	55,30	98,04
1975-1980	26,33	35,10	30,47	32,84	43,23	37,88	59,91	65,42	62,60	24,40	38,43	31,16	-64,74	11,36	-30,97
1980-1985	62,08	63,18	62,61	61,13	59,90	60,53	43,37	40,31	41,87	27,42	35,93	31,63	-11,44	1,47	-5,00
1985-1990	41,57	44,75	43,10	30,12	35,56	32,81	27,58	38,09	32,77	29,34	28,83	29,08	71,68	63,71	67,68
1990-1997	27,33	29,35	28,31	15,97	18,49	17,23	41,34	36,90	39,14	18,63	26,14	22,44	-4,83	-9,01	-6,89
1997-2000	23,77	29,58	26,60	26,30	33,53	29,94	24,13	28,20	26,14	4,79	3,47	4,11	-11,99	-6,99	-9,53
2000-2007	15,10	19,98	17,52	27,03	26,99	27,01	4,12	6,37	5,24	26,34	22,54	24,40	5,52	7,90	6,70

Kaynak: TÜİK (1950 ve 1997 yılı cinsiyet verileri için bir önceki ve bir sonraki nüfus sayımları cinsiyet oranlarının aritmetik ortalaması alınmıştır).

Şekil 4.14. Türkiye, Adana, Osmaniye, Kadirli ve Sumbas İlçe Merkezleri Nüfusunun Seyri (1935–2007).

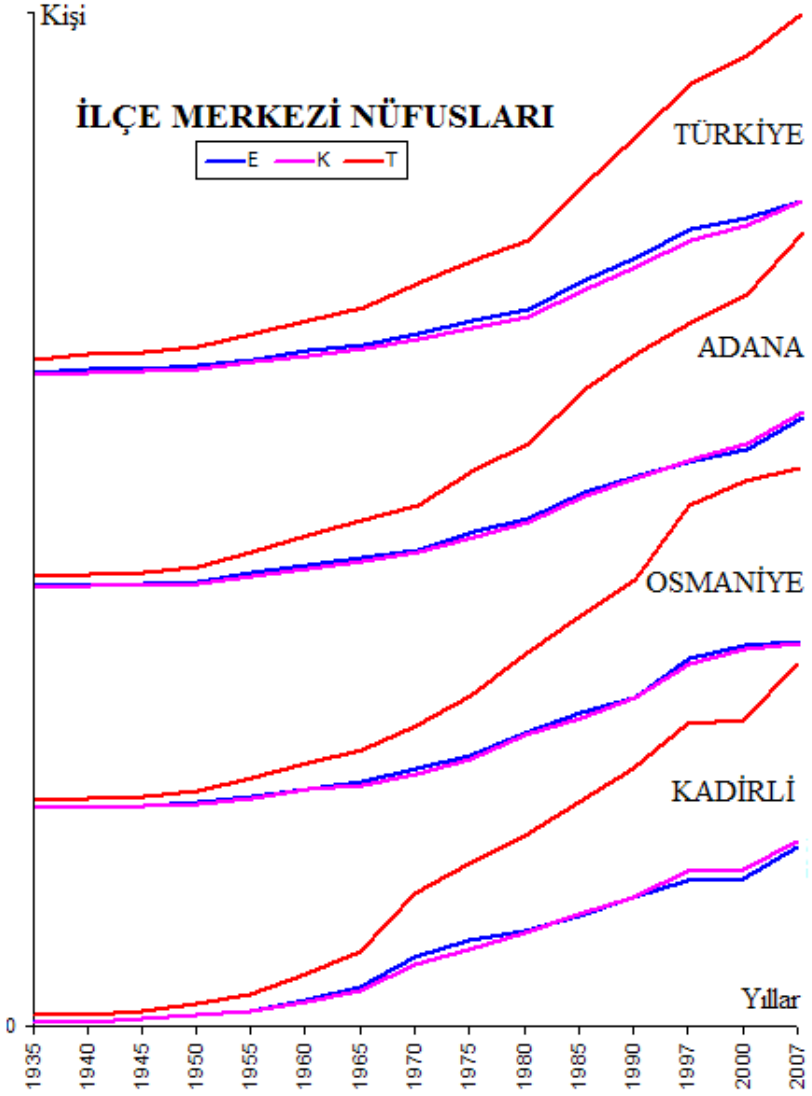

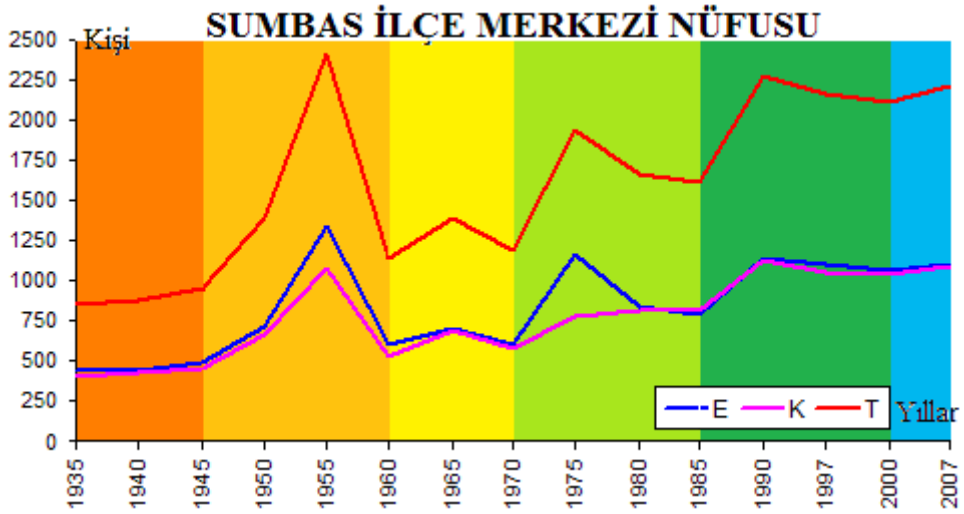

Şekil 4.15. Türkiye, Adana, Osmaniye, Kadirli ve Sumbas'ta
İlçe Merkezleri Nüfusu Yıllık Artış Oranı (%) ve Artış Hızlarının (‰) Seyri (1935–2007).

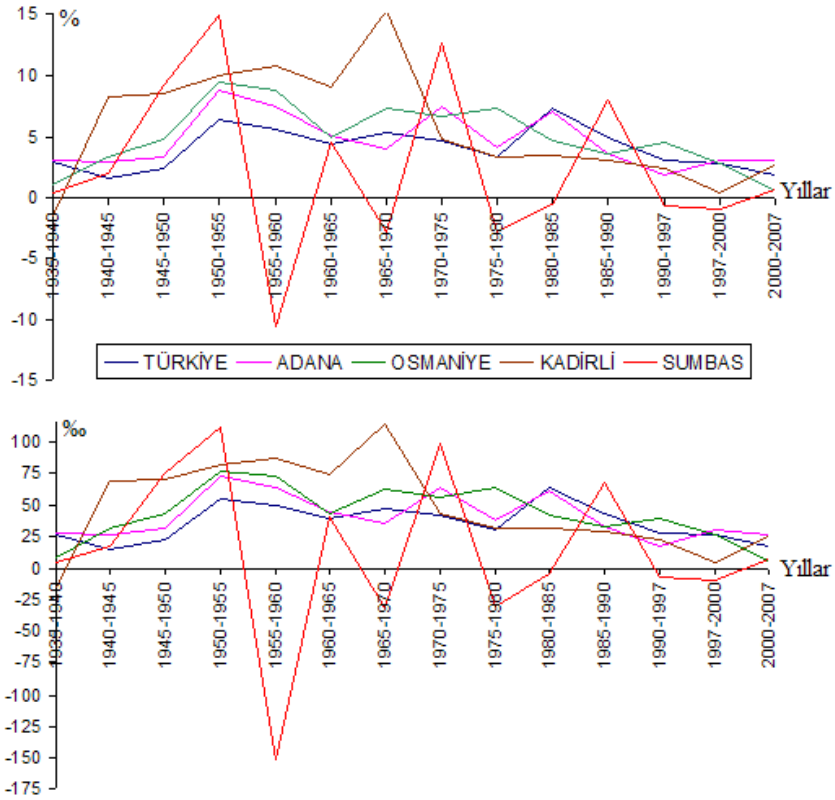

Sumbas ilçe merkezinde nüfus, 1935-1945 yılları arasında dönemin kendine özgü koşulları itibariyle doğal kabul edilebilecek bir gelişim göstermiş ve bu on yıllık dönemde ‰ 110 artış hızı ve % 11,6 artış oranı ile ancak 99 kişi artmıştır (Tablo 4.15-4.16, Şekil 4.14-4.15).

Dönemin başlarında araştırma sahasındaki nüfusunun % 17'si ilçe merkezinde yaşarken, dönemin sonlarına doğru kırsaldaki kayıplarla ilçe merkezi nüfus oranı % 19'a kadar yükselmiştir. Dolayısıyla ilçe merkezindeki nüfus her yıl ‰ 11 artış hızı ve % 1,2 artış oranında yaklaşık 10 kişi artmıştır. Dönemin İkinci Dünya Savaşı yılları olması nedeniyle artan nüfusun % 52'sini (51 kişi) kadın nüfus oluşturmuştur. Nüfus artışı değerlerinin düşük olması ve erkek nüfus oranındaki azlık göstermektedir ki, ülke genelinde olduğu gibi Sumbas nüfusunda da İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri vardır. Bu dönemde özellikle askerlik çağındaki genç erkek nüfusun askerde olması, bir kısım erkek nüfusun askerlikle olan ilişiğinin sürmesi ve her an silâhaltına alınabilecek olması gibi durumlar araştırma sahasında öncelikle erkek nüfus kaybına, evliliklerin ve doğumların azalmasına neden olmuştur.

Bu dönemde doğum oranlarının düşük olması, siyasi belirsizlikler, ekonomik istikrarsızlık, sağlık sorunları, eğitim sorunları, yokluk ve yoksulluk gibi problemler yöre insanını huzursuz etmiş ve bu dönemde Sumbas ilçe merkezinde nüfus fazla artış gösterememiştir. Araştırma sahasının ova ünitesinde yer alan köylerde nüfus önemli derecede

azalırken; ilçe merkezi gibi eğimli, engebeli ve yüksek alanda yer alan diğer yerleşmelerde de nüfusun önemli bir artış göstermediği dikkat çekmektedir (Tablo 4.15-4.16, Şekil 4.14-4.15).

1935-1945 yılları arasında ilçe merkezi nüfusunun önemli bir kısmını Karaömerli Mahallesi'nde yaşayanlar oluşturmuştur. 1935'te ilçe merkezi nüfusunun % 74'ü (625 kişi), 1940'da % 69'u ve 1945'de % 68'i Karaömerli Mahallesi'nde toplanmıştır. Bu dönemde Döğenli Mahallesi'nde erkek nüfus kaybı olmazken, savaş yılları olması nedeniyle 1935-1940 yılları arasında Karaömerli Mahallesi'nde erkek nüfusun % -7 oranında (-23 kişi) azaldığı görülmektedir (Tablo 4.17, Şekil 4.16).

Tablo 4.17. Sumbas İlçe Merkezi Mahalle Nüfuslarının Seyri (1935–2007).

Mahalleler	**Cins**	**1935**	**1940**	**1945**	**1950**	**1955**	**1960**	**1965**	**1970**	**1975**	**1980**	**1985**	**1990**	**2002**	**2004**	**2007**
Karaömerli	**E**	330	307	318	495	1078	265	262	312	329	369	342	369	368	360	406
	K	295	295	323	457	806	225	257	285	312	347	364	368	366	387	413
	T	**625**	**602**	**641**	**952**	**1884**	**490**	**519**	**597**	**641**	**716**	**706**	**737**	**734**	**747**	**819**
Döğenli (Araplı)	**E**	115	134	175	226	263	331	442	291	839	476	456	773	646	627	701
	K	110	132	133	208	270	313	428	299	458	468	457	761	603	637	684
	T	**225**	**266**	**308**	**434**	**533**	**644**	**870**	**590**	**1297**	**944**	**913**	**1534**	**1249**	**1264**	**1385**

Kaynak: TÜİK (1950 yılı cinsiyet verileri için bir önceki ve bir sonraki nüfus sayımları cinsiyet oranlarının aritmetik ortalaması alınmıştır). MERKEZ SAĞLIK OCAĞI (2002 ve 2004 yılı nüfusları).

Şekil 4.16. Sumbas İlçe Merkezi Mahalle Nüfuslarının Seyri (1935–2007).

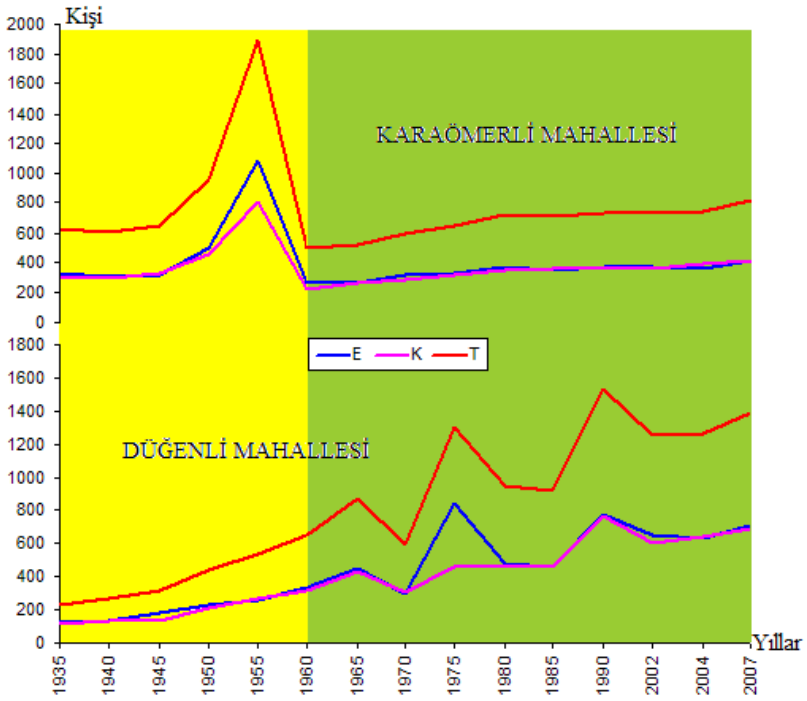

İlçe merkezi bu dönemden sonra Karaömerli ve Döğenli mahallelerindeki farklı nüfus hareketleri nedeniyle istikrarsız bir gelişim süreci geçirmiştir.

1945-1960 Dönemi:

1945-1960 yılları arasında Türkiye geneli, Adana, Osmaniye ve Kadirli şehir nüfuslarında hızlı ve yüksek oranlarda artışlar görülmüştür. Bu hızlı ve yüksek oranlardaki nüfus artışları Sumbas ilçe merkezinde 1945-1955 yılları arasında etkili olurken, 1955-1960 yılları arasında ise nüfus aniden azalmıştır. Bu durum büyük ölçüde dış göçlere ve yeni köy kuruluşlarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Çukurova bölgesine getirilerek iskan edilmek istenen Bulgaristan Türkleri, özellikle 1951-1960 yılları arasında bölgenin nüfus hareketleri üzerinde son derece etkili olurken; Sumbas ilçe merkezinde bu süreç biraz daha kısa sürmüştür. 1951-1955 yılları arasında daha önce kışlak olarak kullandıkları ilçe merkezinin kuzeyindeki dağlık ve engebeli sahada 250 dönüm arazi satın alarak iskan olan Kozan'ın Boztahta köyünden 29 aile ile Balkan göçmenlerin gelişiyle Sumbas ilçe merkezi, tarihinin en yüksek nüfus artışına sahne olmuştur. Sonraki beş yıllık dönemde ise göçmenlerin büyük çoğunluğunun ayrılması, Yeşilyayla, Küçükçınar ve Yazıboyu köylerinin kurulması ilçe merkezinde ciddi nüfus kaybına neden olmuştur (Tablo 4.15-4.16, Şekil 4.14-4.15).

Bu dönemi bir bütün olarak ele aldığımızda Kadirli, Osmaniye, Adana ilçe merkezleri ve ülke genelinde nüfus artışları Sumbas'a göre daha yüksek değerler göstermektedir. 1945-1960 yılları arasında Kadirli şehir nüfusu ‰ 1187 artış hızı ve % 227,8 artış oranında, Osmaniye şehir nüfusu ‰ 961 artış hızı ve % 161,5 artış oranında, Adana şehir nüfusu ‰ 832 artış hızı ve % 129,8 artış oranında büyürken, ülke genelinde şehir nüfusları ‰ 637 artış hızı ve % 89 artış oranındadır. Sumbas ilçe merkezi nüfusu ise ancak ‰ 178 artış hızı ve % 19,5 artış oranında büyüme gösterebilmiştir. Sonuçta bu değerler, Kadirli ilçe merkezi ve kırsal kesimi başta olmak üzere Osmaniye, Adana ve Sumbas gibi Çukurova yerleşmelerinin 1951-1960 yılları arasındaki Bulgaristan göçmenlerin iskanından en çok etkilenen sahalar olduğunu ortaya koymaktadır (Tablo 4.15-4.16, Şekil 4.14-4.15).

1945-1955 yılları arasındaki devrede Sumbas ilçe merkezi nüfusu, yıllık ‰ 93,5 artış hızıyla toplam 1468 kişilik artış göstererek, % 15,5 oranında büyümüştür. Bu artış değerleri ilçe merkezinde görülen en yüksek artış değerleri olmakla birlikte, nüfusun tarihi seyri içerisinde bu ölçekte bir büyüme bir daha tekerrür etmemiştir (Tablo 4.15-4.16, Şekil 4.14-4.15). Şüphesiz bu artışta 1945-1955 yılları arasında yakın çevreden, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden ve Balkanlar'dan gelen Türk göçmenlerin Çukurova yöresinde yerleşmesinin etkisi büyüktür. 1945 yılında ‰ 17,8 yıllık nüfus artış hızı ve % 1,9 artış oranı ile 949 kişilik nüfusa sahip olan ilçe merkezi, 1950'de ‰ 75,8 yıllık nüfus artış hızı ve % 9,2 artış oranıyla 1386 kişiye ulaşmıştır. Nüfus, beş yıllık gibi kısa bir sürede yaklaşık 1,5 kat artmıştır. Aynı dönemde Kadirli ilçe

merkezi nüfusu % 8,4, Osmaniye % 4,8 ve Adana % 3,4 oranında artış göstermiştir. Türkiye nüfusu ise % 2,4 oranında artmıştır. Yıllık nüfus artış hızları ise Kadirli'de ‰ 70,1, Osmaniye'de ‰ 42,8, Adana'da ‰ 30,9 ve Türkiye genelinde ‰ 22,5'tir. Artışlar 1955 yılında da devam etmiştir. İlçe merkezi nüfusu, % 14,9'luk yıllık artış oranıyla 2417 kişiye ulaşmıştır. ‰ 111,2 olan yıllık nüfus artış hızı tüm dönemlerin en yüksek değeridir. Bu dönemde sadece Sumbas'ta değil, ülke genelinde ve özellikle Çukurova bölgesinde hızlı bir nüfus artışı söz konusudur. Ancak diğer nüfus artış değerleri Sumbas'taki kadar yüksek olmamıştır. Buna göre Kadirli ilçe merkezi nüfusu % 10, Osmaniye % 9,4 ve Adana % 8,7 oranında artış göstermiştir. Türkiye nüfusu ise % 6,4 oranında artmıştır. Yıllık nüfus artış hızları ise Kadirli'de ‰ 81, Osmaniye'de ‰ 77, Adana'da ‰ 72 ve Türkiye genelinde ise ‰ 55,7'tir (Tablo 4.15-4.16, Şekil 4.14-4.15).

Görüldüğü gibi, 1945-1955 yılları arasında Çukurova bölgesinde yer alan merkezlerde ve ülke genelinde yüksek oranlarda nüfus artışları olmuştur. Hızlı nüfus artışını körükleyen sebepler ise İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan huzurlu ortam ve ekonomik kalkınma çalışmaları, Çukurova gibi tarımsal üretim sahalarına yönelik iç göçler, nüfus mübadelesi ile Balkan ülkelerinden Türkiye'ye olan soydaşlarımızın dış göçü ve iskânıdır. Dolayısıyla 1945–1955 devresinde ilçe merkezine yönelik iç ve dış göçler damgasını vurmuştur. Bu dönemde Sumbas ve köylerine Adana, Osmaniye, Kadirli ve Kozan'ın kırsal kesimi ile özellikle Bulgaristan'dan yerleşmek amacıyla *(İller Bankası, 1998, s.8);* Adıyaman, Urfa, Kayseri, İzmit ve çeşitli güneydoğu illerinden hayvan otlatmak ve tarım işçisi olarak çalışmak amacıyla çok sayıda göç olmuştur *(Köy Envanter Etütleri, 1984 ve Arazi Anketleri, 2008)*. Sumbas ilçesi bu dönemde Kadirli ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu dönemdeki nüfus sayımlarında daimi ikametgâhı Kadirli ilçesi sınırları içerisinde olmayan toplam 4968 tarım işçisi sayılmıştır. Söz konusu işçiler nüfus kayıtlarına "bölge dışından gelenler", "aşiret mensupları" ve "çeltik amelesi" şeklinde yazılmışlar ve bu kişiler Sumbas yöresinde de bulunmuşlardır *(Üçeçam Karagel, 2008, s.59)*.

Bu devredeki en büyük iskân sahalarından biri olan Karaömerli Mahallesi, sadece araştırma sahasındaki köylerin değil, Kadirli ovasının yukarı kesimlerinde yer alan Kadirli ilçesi köylerinin de nüfus gelişimi üzerinde önemli rol oynamıştır. Nitekim Karaömerli Mahallesi'nde nüfus, 1945-1955 arasındaki dönemde yıllık % 19,4 oranında artarak 1243 kişiye ulaşmıştır. Artışın % 61'i (760 kişi) erkek nüfus tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde Döğenli Mahallesi'nde de yıllık % 7,3 oranında bir artış söz konusudur. Nüfus 225 kişi artmıştır. Buradaki artışın % 61'ini (137 kişi) ise kadın nüfus oluşturmuştur (Tablo 4.17, Şekil 4.16).

1955-1960 yılları arasındaki devrede Sumbas ilçe merkezi nüfusu, yıllık ‰ -151,4 azalma hızıyla toplam 1283 kişilik kayıp vererek, % -10,6 oranında küçülmüştür. Bu azalış değerleri ilçe merkezinde görülen en yüksek kayıp değerleri olmakla birlikte, nüfusun tarihi

seyri içerisinde bu ölçekte bir küçülme tekerrür etmemiştir. Şüphesiz bu azalışta Balkanlar'dan gelen Türk göçmenlerin 1955-1960 yılları arasında Sumbas yöresinden ayrılması, Yeşilyayla, Küçükçınar ve Yazıboyu köylerinin kurulmasının etkisi büyüktür. 1955 yılında 2417 kişilik büyük bir nüfus kitlesine sahip olan ilçe merkezi, 1960'da 1134 kişiye kadar gerilemiştir. Nüfus, beş yıllık gibi kısa bir sürede yaklaşık 1,9 kat azalmıştır. Aynı dönemde Kadirli ilçe merkezi nüfusu % 10,8, Osmaniye % 8,7 ve Adana % 7,5 oranında artış göstermiştir. Türkiye geneli ise % 5,6 oranında artmıştır. Bu dönemde ülke genelinde ve özellikle Çukurova bölgesinde hızlı bir nüfus artışı söz konusuyken, Sumbas'ta göçmenlerin gidişi ile yeni köy kuruluşlarına bağlı olarak ciddi bir kayıp yaşanmıştır (Tablo 4.15-4.16, Şekil 4.14-4.15).

Görüldüğü gibi, 1955-1960 yılları arasında Çukurova bölgesinde yer alan merkezlerde ve ülke genelinde yüksek oranlarda nüfus artışları devam etmiştir. Hızlı nüfus artışının devamını sağlayan sebepler ise savaş sonrasında devam eden huzurlu ortam, ekonomik kalkınma çalışmaları, Çukurova'ya yönelik iç göçler, Balkanlardaki soydaşlarımızın dış göçü ve iskânıdır. Sumbas'ta ise göçmenlerin gerek ülke içinde yer değiştirmeleri ve gerekse doğdukları topraklara geri dönmeleri nüfus kaybına neden olmuştur. Bununla birlikte 1952'de Yeşilyayla, 1955-1960 yılları arasında da Küçükçınar ve Yazıboyu köylerinin kuruluşu özellikle Karaömerli Mahallesi'ndeki nüfus gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Çoğunlukla Armağanlı ve Alibeyli köylerinden göçen ailelerle 1952 yılında kurulan Yeşilyayla köyünün oluşumu, Armağanlı ve Alibeyli köylerinin 1955 yılı nüfuslarını doğrudan etkilediği gibi, Karaömerli Mahallesi'nde de nüfus kaybına neden olmuştur. Toplamda 1028 kişilik nüfuslu Küçükçınar ve Yazıboyu köylerinin kurulmasından sonra Karaömerli Mahallesi 1960 yılında 1394 kişilik kayba uğramıştır. Yeni yerleşim yerlerinin kurulması, araştırma sahası sınırları içerisinde nüfusun yer değiştirmesi şeklinde gerçekleştiğinden ilçe nüfusunun gelişimini doğrudan etkilemezken, ilçe merkezi nüfusu bu devrede % -53 oranında azalmıştır. Karaömerli Mahallesi'nde nüfus, bu devrede yıllık % -14,8 oranında azalarak 490 kişiye düşmüştür. Kaybın % -58'i (813 kişi) erkek nüfusta görülmüştür. Aynı dönemde Döğenli Mahallesi'nde de yıllık % 4,2 oranında bir artış söz konusudur. Nüfus 111 kişi artmıştır. Buradaki artışın % 61'ini (68 kişi) de erkek nüfus oluşturmuştur. Dönem sonuna kadar araştırma sahasında bulunan 15 köy yerleşmesinden 13'ünde nüfus, artış yönünde istikrarlı bir seyir izlerken, günümüzde ilçe merkezinde yer alan Karaömerli ve Döğenli mahalleleri yeni köylerin kuruluşuna kaynaklık ettiğinden yatay bir seyir izlemiştir. Bu dönemden sonra Karaömerli mahalle nüfusu yatay seyri sürdürürken, Döğenli mahalle nüfusunda dikkat çekici dalgalanmalar henüz başlamaktadır (Tablo 4.17, Şekil 4.16).

1960-1970 Dönemi:

Bu dönemde Türkiye geneli, Adana, Osmaniye ve Kadirli şehir nüfuslarındaki yüksek oranlı artışlar devam etmiştir. Nüfus artışları Sumbas ilçe merkezinde 1960-1965 yılları arasında görülürken, 1965-1970 yılları arasında ise nüfus azalmıştır. Bu azalma, büyük ölçüde Höyük köyünün kuruluşu ve Döğenli Mahallesi'nden ayrılması sonucu ortaya çıkmıştır. 1951-1955 yılları arasında Sumbas yöresine gelerek daha önce kışlak olarak kullandıkları sahada iskan olan Kozan'ın Boztahta köyünden 29 aile, ilçe merkezinin kuzeyindeki dağlık ve engebeli sahadan 250 dönüm arazi satın alarak yerleşmişler ve 1951-1970 yılları arasında ilçe merkezinin nüfus gelişimi üzerinde etkili olmuşlardır. 1965-1970 yılları arasında Höyük köyünün ayrılması ilçe merkezinde nüfus kaybına neden olmuştur. Dolayısıyla 1970'de Döğenli Mahallesi'nde görülen 280 kişilik nüfus kaybının yaklaşık % 68'ini (189 kişi) Höyük nüfusu meydana getirmiştir (Tablo 4.15-4.16, Şekil 4.14-4.15).

Bu dönemi bir bütün olarak ele aldığımızda Kadirli, Osmaniye ve ülke genelindeki ilçe merkezleri ile Adana merkez ilçesinde nüfus artışları Sumbas'a göre daha yüksek değerler göstermektedir. 1960-1970 yılları arasında Kadirli şehir nüfusu ‰ 941,5 artış hızı ve % 156,4 artış oranında, Osmaniye şehir nüfusu ‰ 523,9 artış hızı ve % 68,9 artış oranında, ülke genelinde şehir nüfusları ‰ 435,2 artış hızı ve % 54,5 artış oranında büyürken, Adana şehir nüfusu ‰ 405,8 artış hızı ve % 50,1 artış oranındadır. Sumbas ilçe merkezi nüfusu ise ancak ‰ 45,7 artış hızı ve % 4,7 artış oranında büyüme gösterebilmiştir (Tablo 4.15-4.16, Şekil 4.14-4.15).

Bu dönemin 1960-1965 yılları arasındaki ilk devresinde Sumbas ilçe merkezi nüfusu, yıllık ‰ 40,6 artış hızıyla % 4,5 oranında büyümüştür. Ülke genelinden nispeten daha yüksek, Kadirli, Adana ve Osmaniye'den daha düşük olan bu yıllık artış değerleri ilçe merkezinde görülen ortalama değerlerdir. Ülke genelinde ise yıllık nüfus artış hızı ‰ 39,7, yıllık nüfus artış hızı % 4,4'tür. Bu değerler Kadirli'de ‰ 74,7 ve % 9,1, Adana'da ‰ 45 ve % 5, Osmaniye'de ‰ 43 ve % 4,8'dir (Tablo 4.15-4.16, Şekil 4.14-4.15). Nüfus, bu devrede % 22,5 oranında 255 kişi artmıştır. Aynı dönemde Kadirli ilçe merkezi nüfusu % 45, Adana % 25 ve Osmaniye % 24 oranında artış göstermiştir. Türkiye nüfusu ise % 22 oranında artmıştır. Görüldüğü gibi bu dönemde ülke geneli, Adana, Osmaniye ve Sumbas'ta birbirine yakın değerlerde nüfus artışı görülürken, hızlı bir şehirleşme süreci geçiren Kadirli'de bu değerler yaklaşık iki kat daha fazladır (Tablo 4.15-4.16, Şekil 4.14-4.15).

Karaömerli Mahallesi'nde nüfus, 1960-1965 arasındaki dönemde yıllık % 1,2 oranında artmıştır. Artışın % 110'u (32 kişi) kadın nüfus tarafından gerçekleştirilmiştir. Erkek nüfus ise azalmıştır. Aynı dönemde Döğenli Mahallesi'nde de yıllık % 7 oranında bir artış söz konusudur. Buradaki artışın da % 51'ini (137 kişi) kadın nüfus oluşturmuştur (Tablo 4.17, Şekil 4.16). Buradan çıkarılacak sonuç şudur; en yakın merkez olan Kadirli başta olmak üzere,

Osmaniye ve Adana'daki şehirleşme süreci; çeşitli hizmetler ve sanayi fonksiyonundaki gelişmeler Sumbas ilçe merkezindeki işsiz erkek nüfusu kendine çekmiştir. Bunun sonucu olarak ilçe merkezinde nüfus kadınlar lehine artış göstermiştir.

1965-1970 yılları arasındaki devrede Sumbas ilçe merkezi nüfusu, yıllık ‰ -31,4 azalma hızıyla toplam 202 kişilik kayıp vererek, yıllık % -2,9 oranında küçülmüştür. Şüphesiz bu azalışta Döğenli Mahallesi nüfusuna kayıtlı Höyük yerleşmesinin köy statüsüne alınarak ilçe merkezinden ayrılması etkili olmuştur. Nüfus, bu devrede yaklaşık % -14,5 oranında azalmıştır. Kadın ve erkek nüfus eşit miktarda (101'er kişi) azalmıştır. Höyük köyünün nüfusu ise 189 kişidir. Aynı dönemde Kadirli ilçe merkezi nüfusu % 76,5, Osmaniye % 36,2 ve Adana % 19,8 oranında artış göstermiştir. Türkiye geneli ise % 26,7 oranında artmıştır (Tablo 4.15-4.16, Şekil 4.14-4.15). Görüldüğü gibi, 1965-1970 yılları arasında başta Kadirli şehri olmak üzere Çukurova bölgesinde ve ülke genelinde yüksek oranlarda nüfus artışları devam etmiştir. Bu devredeki hızlı nüfus artışlarının en önemli nedeni, şüphesiz şehirleşme hareketleridir. Sumbas ise Höyük köyünün kurulması ve şehirlere göç veren kırsal karakteri ile bu devrede nüfus kaybetmiştir.

Karaömerli Mahallesi'nde nüfus, bu devrede yıllık % 3 oranında artarak 597 kişiye yükselmiştir. Artışın % 64'ü (50 kişi) erkek nüfusta görülmüştür. Aynı dönemde Döğenli Mahallesi'nde ise büyük ölçüde Höyük nüfusunun ayrılmasına bağlı olarak yıllık % -6,4 oranında bir azalma söz konusudur. Mahalle nüfusu toplam 280 kişi azalmıştır. Buradaki kaybın % 54'ünü (151 kişi) de erkek nüfus oluşturmuştur (Tablo 4.17, Şekil 4.16). Sonuç olarak, 1960 ve 1970 yıllarında ilçe merkezinde görülen nüfus kayıpları, 1960'da Küçükçınar ve Yazıboyu mahallelerinin 1970'de Höyük Mahallesi'nin köy statüsüne alınmasıyla açıklanabilmektedir.

1970-1985 Dönemi:

Türkiye geneli, Adana, Osmaniye ve Kadirli şehir nüfuslarındaki yüksek oranlı artışlar bu dönemde de devam etmiştir. Sumbas ilçe merkezinde ise mevsimlik inşaat ve tarım işçisi göçlerine bağlı belirgin nüfus artışları dönemin ilk devresi olan 1970-1975 yılları arasında olurken, 1975-1985 yılları arasındaki son on yıllık devrede ise ilçe merkezi nüfusu azalmıştır. Bu azalma, bir önceki devrede nüfusa dâhil olan mevsimlik işçilerin bu devrede sayılmamış olmasıyla açıklanabilmektedir.

Bu dönemi bir bütün olarak ele aldığımızda Osmaniye ve Adana şehirleri, ülke genelindeki ilçe merkezleri ve Kadirli şehrindeki nüfus artışları Sumbas ilçe merkezine göre daha yüksek değerler göstermektedir. 1970-1985 yılları arasında Osmaniye şehir nüfusu ‰ 806,4 artış hızı ve % 124 artış oranında büyürken, Adana şehir nüfusu ‰ 805,5 artış hızı ve % 123,8 artış oranında ve ülke genelinde ilçe merkezleri nüfusları ‰ 674,1 artış hızı ve % 96,2 artış oranında büyüme göstermiştir. Bu dönemde Kadirli ve Sumbas ilçe merkezleri

nüfusundaki artış oranları ise düşük kalmıştır. Kadirli şehir nüfusu ‰ 526,9 artış hızı ve % 69,4 artış oranında artarken, Sumbas ilçe merkezi nüfusu ancak ‰ 310,4 artış hızı ve % 36,4 artış oranında büyüme gösterebilmiştir (Tablo 4.15-4.16, Şekil 4.14-4.15).

Bu dönemin ilk devresi olan 1970-1975 yılları arasında Sumbas ilçe merkezi nüfusu, Türkiye geneli ilçe merkezleri ortalaması ve aynı bölgede yer alan Adana, Osmaniye ve Kadirli gibi ilçe merkezleri nüfusundan çok daha hızlı büyüme göstermiştir. Sumbas ilçe merkezi nüfusunun yıllık ‰ 98 artış hızı ve % 12,7 artış oranındaki büyümesine karşılık, il merkezleri durumundaki Adana şehir nüfusu yıllık ‰ 62,7 artış hızı ve % 7,4 artış oranında ve Osmaniye şehir nüfusu yıllık ‰ 56,8 artış hızı ve % 6,6 artış oranında büyüme kaydetmiştir. Kadirli şehir nüfusunun artış değerleri ise bu devrede ülke geneline büyük ölçüde paralel seyretmiştir. Kadirli şehri bu devrede yıllık ‰ 42,6 artış hızı ve % 4,8 artış oranında büyüme gösterebilmiştir. Ülke geneli ilçe merkezleri ortalama nüfuslarında ise bu devrede yıllık ‰ 41,8 artış hızı ve % 4,6 artış oranında büyüme olmuştur. Sumbas ilçe merkezi nüfusu bu devrede % 63,3 oranında artmıştır. Aynı dönemde Adana şehri % 36,8, Osmaniye şehri % 32,9 ve Kadirli şehri % 23,8, oranında artış göstermiştir. Türkiye ilçe merkezleri ortalama nüfusu ise % 23,2 oranında artmıştır. Bu değerlerden de anlaşılacağı gibi Sumbas ilçe merkezi, Türkiye geneli ve Kadirli'ye oranla yaklaşık 3 kat, Osmaniye ve Adana'ya oranla yaklaşık 2 kat daha fazla büyüme göstermiştir. Şüphesiz bu artışta *"Kesik Suyu (Mehmetli) Hidro-Elektrik ve Sulama Barajı"*'nın faaliyete geçmesinin etkisi büyük olmuştur. 1971 yılı itibarı ile *"Kesik Suyu (Mehmetli) Hidro-Elektrik ve Sulama Barajı"*'nın faaliyete geçmesiyle baraj inşasında çalışan işçilerin köylerine dönüşü, tali sulama kanallarının inşasında çalışan işçiler ve mevsimlik tarım işçileri ile birlikte ilçe merkezinin Döğenli Mahallesi'nde özellikle erkek nüfus miktarı 1975 sayımında artış göstermiştir. Erkek nüfus miktarı Döğenli'de % 188 gibi çok yüksek bir oranda artmıştır (Tablo 4.15-4.16, Şekil 4.14-4.15).

1970-1975 devresinde ilçe merkezindeki 751 kişilik nüfus artışının % 94,1'i Döğenli Mahallesi'nde olmuştur. Mahalle nüfusu bu devrede 707 kişi birden artmıştır. Artışın % 77,5'i (548 kişi) erkek nüfus miktarında görülmüştür. Karaömerli Mahallesi'nde ise ciddi bir nüfus artışı görülmemiştir (Tablo 4.17, Şekil 4.16).

İlçe merkezinde mahalleler arasında görülen bu farklılık; Döğenli'de Kesik Suyu'nun varlığı, yüzey şekillerinin Karaömerli'ye oranla daha hafif eğim ve engebede olması, ziraat alanlarının çoğunlukla vadi tabanında bulunması ve mahallenin ana ulaşım ağına bağlı olması gibi temel faktörlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Döğenli Mahallesi'nde arazilerin hafif eğimli ve engebeli yapılar üzerinde düzgün ve düzenli dağılışı her şeyden önce tarım alanlarında makine ve alet kullanımını kolaylaştırmış ve vadi tabanındaki araziler tarla ve bahçe ziraatına daha elverişli hale getirilmiştir. Mahallenin doğu sınırlarından Kesik Suyu'nun geçmesi ve bu kesimdeki ziraat alanlarının sulanmasında bu akarsudan yararlanılması modern tarım

faaliyetlerinin uygulanmasını sağlamış ve çiftçilerin elde ettiği gelirler tatminkâr boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca otlak ve mera alanlarının bulunması küçükbaş hayvancılık potansiyelini artırmış ve Kadirli-Kozan-Adana ana ulaşım hattına bağlı tali kollardan birinin Döğenli Mahallesi'ne ulaşması gibi faktörler özellikle 1960 ve sonrasında Döğenli Mahallesi'nde nüfus gelişimi ve nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri üzerinde olumlu etkiler yapmıştır.

Bu dönemin son devresi olan 1975-1985 yılları arasında Sumbas ilçe merkezi nüfusu, Türkiye geneli ilçe merkezleri ortalaması ve aynı bölgede yer alan Adana, Osmaniye ve Kadirli gibi ilçe merkezleri nüfuslarındaki artışlara rağmen büyük bir nüfus kaybına uğramıştır. İlçe merkezi nüfusu, yıllık ‰ -18 oranındaki azalma hızıyla toplam -319 kişilik kayıp vererek, yıllık % -1,7 oranında küçülmüştür. Şüphesiz bu azalışta, bir önceki sayım devresinde sayılan "Sumbas Su Dağıtım İstasyonu" ve sulama kanallarının inşasında çalışan işçiler ile sulu tarla ve narenciye bahçelerinde çalışan işçilerin bu sayım devresinde ilçe merkezinde sayılmamış olması etkili olmuştur. Nüfus, yaklaşık % -16,5 oranında azalmıştır. Mevsimlik işçilerin çoğunluğunu oluşturan erkek nüfus bu devrede -370 kişi azalırken, kadın nüfusta 51 kişilik artış olmuştur. Aynı devrede Osmaniye şehir nüfusu % 68,6, Adana şehir nüfusu % 63,6 ve Türkiye geneli ilçe merkezleri nüfusu ortalaması % 59,3 oranında artış göstermiştir. Kadirli ilçe merkezi nüfusu ise % 36,9 oranında artmıştır (Tablo 4.15-4.16, Şekil 4.14-4.15).

Görüldüğü gibi, 1975-1980 yılları arasında başta Osmaniye ve Adana şehirleri olmak üzere Çukurova bölgesinde ve ülke geneli ilçe merkezlerinde yüksek oranlarda nüfus artışları devam etmiştir. Bu devredeki hızlı nüfus artışının başlıca nedenleri, şüphesiz ilçe merkezlerinde iş bölümünün artması, hizmetlerin çeşitlenmesi, sanayileşme ve kentleşme hareketleridir. Sumbas ilçe merkezi ise istikrarsız mevsimlik göçler ve tamamen tarıma dayalı kırsal karakteri ile bu devrede diğer ilçe merkezlerine ayak uyduramamış ve nüfus kaybetmiştir. Sumbas, ülke ortalamasına yaklaşamadığı gibi arada % 75,8 oranında fark oluşmuştur. Bu fark, en fazla büyüme gösteren Osmaniye ile kıyaslandığında % 85'e çıkmaktadır.

Karaömerli Mahallesi'nde nüfus, bu devrede yıllık % 1 oranında artarak 706 kişiye yükselmiştir. Erkek nüfus kaybının olduğu mahallede artışın % 80'i (52 kişi) doğal olarak kadın nüfusta görülmüştür. Aynı dönemde Döğenli Mahallesi'nde de büyük ölçüde erkek nüfusun oluşturduğu mevsimlik işçilerin geri dönüşüne bağlı olarak yıllık % -3 oranında bir azalma söz konusudur. Mahalle nüfusu 384 kişi azalmıştır. Kaybın % 99,7'sini (-383 kişi) erkek nüfus oluşturmuştur (Tablo 4.17, Şekil 4.16). Sonuç olarak, 1970-1985 yılları arasında ilçe merkezinde görülen yüksek nüfus artışı ve kayıpları düzensiz mevsimlik göçler nedeniyle ortaya çıkmıştır.

1985-2000 Dönemi:

Sumbas ilçe merkezi nüfusu, 1985-2000 döneminin ilk beş yıllık devresinde nüfus artışı, son on yıllık devresinde ise nüfus kaybı yaşamıştır. Bu iki devre arasındaki nüfus artış ve azalışında bağıntı olması, birbirine zıt bu devrelerin bir arada ele alınması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla 1985-2000 nüfus sayım dönemi, 1985-1990 ve 1990-2000 devresi olmak üzere iki devrede ele alınmıştır.

Genel olarak bakıldığında, 1985-2000 döneminde ülke geneli ilçe merkezleri nüfusu ortalama olarak ‰ 493,5 artış hızı ile % 63,8 oranında artmıştır. Çukurova bölgesinde değerlendirmeye aldığımız ilçe merkezlerinden Osmaniye ilçe merkezinde ülke ortalamasının üstünde değerler görülürken; Adana, Kadirli ve Sumbas ilçe merkezlerindeki değerler ortalamanın altındadır. Osmaniye'de nüfus artış hızı ‰ 516,2, nüfus artış oranı % 67,6'dır. Bu değerler Adana'da ‰ 374,4 ve % 45,4, Kadirli'de ‰ 314,9 ve % 37, Sumbas'ta ‰ 261,6 ve % 29,9'dur. Ortalamanın üstünde değerler gösteren Osmaniye'de şehirleşme süreci Kadirli'ye oranla bu dönemde daha fazla hız kazanmıştır. Adana'da bu süreç daha önce yaşanmış olduğundan büyüme olağan seyrindedir. İki köy yerleşmesinden meydana gelen Sumbas ilçe merkezi ise kırsal kimliğinden henüz bir şey kaybetmemiştir. İstikrarsız nüfus gelişimi bu dönemde de sürmüştür.

Yıllık nüfus artış hızı ve oranlarına göre değerlendirme yapıldığında da bir farklılık dikkat çekmemektedir. Ülke geneli ilçe merkezleri nüfusu ortalama olarak yıllık ‰ 32,9 artış hızı ile % 4,3 oranında artmıştır. Osmaniye ilçe merkezinde ülke ortalamasının üstünde değerler görülürken; Adana, Kadirli ve Sumbas ilçe merkezlerindeki değerler ortalamanın altında kalmıştır. Osmaniye'de yıllık nüfus artış hızı ‰ 34,4, yıllık nüfus artış oranı % 4,5'dir. Bu değerler Adana'da ‰ 25 ve % 3, Kadirli'de ‰ 21 ve % 2,5, Sumbas'ta ‰ 17,4 ve % 2'dir. Bu dönemde Sumbas ilçe merkezi yıllık nüfus artış hızı ve oranlarına ait değerler, ülke geneli ilçe merkezleri ortalamasının ancak yarısı kadardır.

İlçe merkezine bu dönemde tamamen merkez mahalle durumundaki Döğenli Mahallesi'nin nüfusu yön vermiştir. Döğenli mahalle nüfusu 1985-1990 devresinde ‰ 518,9'luk nüfus artış hızı ile % 68 oranında artarak, ilçe merkezi nüfusunun % 67,5'ini meydana getirmiştir. Döğenli Mahallesi, nüfusundaki istikrarsız gidişe rağmen Karaömerli Mahallesi'ne göre oransal üstünlüğünü daha sonraki dönemlerde de korumuştur.

Dönemin ilk devresi olan 1985-1990 devresinde ülke geneli ilçe merkezleri nüfusu ortalama olarak ‰ 215,5 artış hızı ile % 24 oranında artmıştır. Sumbas ilçe merkezinde ülke ortalamasının çok üstünde değerler görülürken; Adana, Osmaniye ve Kadirli ilçe merkezlerindeki değerler ortalamanın altındadır. Sumbas'ta nüfus artış hızı ‰ 338,4, nüfus artış oranı % 40,3'tür. Bu değerler Adana ve Osmaniye'de ‰ 164 ve % 17,8, Kadirli'de ‰ 145,4 ve % 15,7'dir. Ortalamanın üstünde değerler gösteren Sumbas'ta belediye teşkilatı kurulması

gayretleri bu dönemde ilk kez öne çıkmıştır. Dolayısıyla Sumbas ilçe merkezi nüfusu, bu devrede gerek ülke geneli ve gerekse Adana, Osmaniye ve Kadirli ilçe merkezleri nüfusundan çok daha fazla gelişim göstermiştir. Bu gelişme, daha önce belirtildiği gibi ilçe merkezini meydana getiren mahallelerden Döğenli Mahallesi'ndeki aşırı nüfus artışına bağlıdır. Döğenli Mahallesi'ndeki aşırı nüfus artışı, "belde" olması planlanan Döğenli'de büyük ihtimalle resmi olmayan yöntemlerle (ölülerin hayatta kabul edilmesi, tarım işçisi gibi geçici nüfusun getirilmesi, daha önce göçmüş olan ailelerin daimi ikamette gösterilmesi,…vb.) nüfusun fazla gösterilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla belediye teşkilatı kurulabilmesi gayesiyle, o dönemdeki Döğenli köyü nüfusu olduğundan çok daha fazla gösterilmiş olmalıdır. Nitekim yöredeki sağlık ocaklarının ikametgâha göre tutmuş oldukları kayıtlardan almış olduğumuz notlar, 1990 nüfus değerleriyle pek örtüşmemektedir *(Merkez Sağlık Ocağı, ETF Kayıtları,1990)*. Nitekim Döğenli mahalle nüfusu bu devrede % 68 oranında 621 kişi birden artmıştır. Bütün imkânlar seferber edilmesine rağmen, o dönemdeki Döğenli köyünde belediye teşkilatının kurulabilmesi için gerekli 2000 kişilik nüfus barajı aşılamadığından; Karaömerli köyü ile birleşme politikası ve görüşmeleri bu tarihten sonra hız kazanmıştır.

Yıllık nüfus artış hızı ve oranlarına göre değerlendirildiğinde Adana, Osmaniye ve Kadirli ilçe merkezleri nüfuslarına ait oranların ülke genelinin altında ve birbirine yakın değerler gösterdiği dikkat çekmektedir. Ülke geneli ilçe merkezleri nüfusu ortalama olarak yıllık ‰ 43,1 artış hızı ile % 4,8 oranında artmıştır. Sumbas ilçe merkezinde ülke ortalamasının üstünde değerler görülürken; Adana, Osmaniye ve Kadirli ilçe merkezlerindeki değerler ortalamanın altında kalmıştır. Sumbas'ta yıllık nüfus artış hızı ‰ 67,7, yıllık nüfus artış oranı % 8'dir. Bu değerler Adana ve Osmaniye'de ‰ 32,8 ve % 3,6, Kadirli'de ise ‰ 29,1 ve % 3,1'dir. Bu dönemde Sumbas ilçe merkezi yıllık nüfus artış hızı ve oranlarına ait değerler, ülke geneli ilçe merkezleri ortalamasının yaklaşık 1,5 katından fazla olduğu gibi; Adana ve Osmaniye gibi il merkezlerinin merkez ilçe değerlerinin 2 katından fazladır. Bu fazlalık Kadirli ile kıyaslandığında yaklaşık 2,5 katı bulmaktadır.

İlçe merkezine bu devrede tamamen Döğenli Mahallesi'nin nüfusu yön vermiştir. Döğenli mahalle nüfusu 1985-1990 devresinde ‰ 518,9'luk nüfus artış hızı ile % 68 oranında 621 kişi artarak, ilçe merkezi nüfusunun % 67,5'ini (1534 kişi) meydana getirmiştir. Karaömerli Mahallesi ise 1985 yılında ilçe merkezi nüfusunun % 44'üne sahipken, 1990 yılında ‰ 43'lük nüfus artış hızı ile % 4,4 oranında ve 31 kişi artmasına rağmen, Döğenli'deki aşırı nüfus artışıyla birlikte ilçe merkezi nüfusunun ancak % 32,5'ini (737 kişi) temsil eder duruma düşmüştür.

Dönemin son devresi olan 1990-2000 devresinde ülke geneli ilçe merkezleri nüfusu ortalama olarak ‰ 278 artış hızı ile % 32 oranında artmıştır. Bu devrede il merkezi statüsüne alınan Osmaniye'de ülke ortalamasının üstünde değerler görülürken; bu defa Adana ve Kadirli

ilçe merkezlerindeki değerler ortalamanın çok altında kalmıştır. Sumbas ilçe merkezinde ise artış bir yana nüfus kaybı görülmektedir. Osmaniye il merkezinde nüfus artış hızı ‰ 352,4, nüfus artış oranı % 42,2'dir. Bu değerler Adana'da ‰ 210,4 ve % 23,4, Kadirli'de ‰ 169,4 ve % 18,5'tir. Sıfırın altında değerler gösteren Sumbas'ta ise belediye teşkilatı kurulması çabaları bu devrede sonuç vermiş olduğundan, önceki devrede yaşanan suni nüfus artışı, bu devrede nüfus kaybı olarak yansımıştır. Dolayısıyla Sumbas ilçe merkezi nüfusu, bu devrede gerek ülke geneli ve gerekse Adana, Osmaniye ve Kadirli ilçe merkezleri nüfusuna göre gerileme göstermiştir. Sumbas'ta nüfus artış hızı ‰ -76,9, nüfus artış oranı % -7,4'tür. Bu gerileme, daha önceki devrede belirtildiği gibi ilçe merkezini meydana getiren mahallelerden Döğenli Mahallesi'ndeki suni nüfus artışının, bu devredeki olumsuz etkilerine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bütün imkânlar seferber edilmesine rağmen, 1985-1990 devresindeki Döğenli köyünde belediye teşkilatının kurulabilmesi için gerekli 2000 kişilik nüfus barajı aşılamadığından; 1990-2000 devresinde Karaömerli köyü ile birleşme politikası ve görüşmeleri olumlu sonuçlanmıştır. 2000 kişilik nüfus barajının aşılması ile kanun hükümlerinin yerine getirilmiş olması, köy halklarının isteği ve köy ileri gelenlerinin siyasi girişimleri sonucu Döğenli (1534 kişi) ve Karaömerli (737 kişi) köyleri 1991 yılında "Sumbas" adıyla birleştirilerek, 2271 kişilik toplam nüfusa ve belediye teşkilatına kavuşturulmuştur. Bu tarihten sonra Döğenli ve Karaömerli köyleri "Sumbas Beldesi" olarak anılmaya başlamıştır. Bununla birlikte Sumbas, dört yıl sonra TBMM'nin kabul ettiği 24.10.1996 tarih ve 4200 sayılı kanun gereğince de il statüsüne kavuşturulan Osmaniye'ye bağlı bir ilçe merkezi olarak belirlenmiştir. İlçe merkezine daha önce Kadirli ilçesine bağlı bulunan onbeş köy dâhil edilerek Sumbas ilçesi oluşturulmuştur.

Yıllık nüfus artış hızı ve oranlarına göre değerlendirildiğinde; ülke geneli ilçe merkezleri nüfusu ortalama olarak yıllık ‰ 27,8 artış hızı ile % 3,2 oranında artmıştır. İl merkezi statüsüne alınan Osmaniye'de ülke ortalamasının üstünde değerler görülürken, Sumbas ilçe merkezindeki değerler sıfırın altındadır. Adana ve Kadirli ilçe merkezlerindeki değerler ise ülke ortalamasının altında kalmıştır. Osmaniye'de yıllık nüfus artış hızı ‰ 35,2 ve yıllık nüfus artış oranı % 4,2 iken bu değerler Sumbas'ta ‰ -7,7 ve yaklaşık % -1'dir. Ülke ortalamasının altındaki Adana ve Kadirlideki değerler ise sırasıyla ‰ 21, % 2,3 ve ‰ 16,9, % 1,8'dir. Bu dönemde Sumbas ilçe merkezi yıllık nüfus artış hızı ve oranlarına ait eksi değerler, ülke geneli ilçe merkezleri ortalamasından yaklaşık 20 kat daha az olduğu gibi; Osmaniye ilçe merkezi değerlerinin yaklaşık 28 katından daha azdır.

İlçe merkezine bu devrede yine büyük ölçüde merkez mahalle durumundaki Döğenli Mahallesi'nin nüfusu yön vermiştir. Döğenli mahalle nüfusu 1990-2002 yılları arasına ‰ -205,5'lik azalma hızı ile % -18,6 oranında ve 285 kişi birden azalarak, ilçe merkezi nüfusunun % 63'ünü (1249 kişi) meydana getirmiştir.

1991 yılında belediye teşkilatının kuruluşu, 1996 yılında köy idaresinden ilçe idaresine geçiş ve sonrasında çeşitli resmi ve ticari kurum ve kuruluşların açılması, vb. merkezi özellikler Sumbas ilçe merkezinde nüfus artışını tetiklemesi beklenen özelliklerdir. Dolayısıyla bu devrede ülke ortalamasının üstünde bir nüfus artışı olduğu tahmin edilmektedir. % 4 olan ülke geneli yıllık ortalama nüfus artışı oranına göre Sumbas'ta bu devrede en az 60 kişi ya da Sumbas ilçe merkezi ortalamasına göre (% 2,4) ise en az 40 kişilik bir artış olduğu düşünülürse; bu devrede ilçe merkezi nüfusuna yine en az 350 kişinin fazladan kaydedilmiş olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır *(Merkez Sağlık Ocağı, ETF Kayıtları,1990 ve 2002)*.

2000 Sonrası Dönem:

Bu sayım döneminde ülke geneline göre ilçe merkezleri nüfusu ‰ 122,6 oranındaki artış hızıyla % 13 oranında artmıştır. Yıllık değerler ‰ 17,5 ve % 1,9'dur. Bu oranlar, İkinci Dünya Savaşı yılları olan 1940-1945 dönemine ait ‰ 15,1 ve % 1,6 yıllık değerlerinden sonraki en düşük oranlardır. Dolayısıyla ülke geneli ilçe merkezleri nüfus artışı değerleri 2000 yılı sonrasında giderek düşmektedir. Ancak Adana gibi şehir kimliğini daha erken dönemlerde kazanmış merkezler ile Kadirli gibi şehirleşme süreci nispeten daha hızlı işleyen ilçe merkezlerinde ülke genelinden daha yüksek değerlerde nüfus artışı görülmektedir. Osmaniye gibi idari statüsünde yakın zamanlarda değişim olan merkezlerde ise yeni statünün kazanılması ile ortaya çıkan yeni durumlar ve gelişen merkezi fonksiyonlar yüksek nüfus artışlarına neden olurken, sonraki dönemlerde nüfus artış hızı önemli oranda yavaşlamaktadır. Sumbas'ta ise durum biraz daha farklıdır. Sumbas, her şeyden önce kırsal karakterli bir ilçe merkezi olarak; hızlı nüfus artışları sanayileşme ve şehirleşmeye bağlı olarak değil, belediye ve ilçe teşkilatı kurulması gibi idari statü değişikliğine bağlı olarak yasal koşulları sağlayabilme çabası ve mevsimlik göçler sonucu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Adana ve Kadirli'de ülke genelinin üstünde artışlar olurken; önceki dönemde il ve ilçe merkezliği özelliği kazanan Osmaniye ve Sumbas'ta ülke genelinden 3,5 ila 2,7 kat daha düşük değerler ortaya çıkmıştır. Adana'da nüfus artış hızı ‰ 189, nüfus artış oranı % 20,8; Kadirli'de ‰ 170,8 ve % 18,6'dır. Bu değerler ülke genelinin çok üstünde olmasına karşın; Sumbas'ta ‰ 46,9 ve % 4,8 ve Osmaniye'de ‰ 36,7 ve % 3,7 gibi oldukça düşük değerlerdedir. Anlaşılacağı gibi bu sonuçlar, Osmaniye ve Sumbas'ın önceki dönemde gerçekleşen idari yapılarındaki değişim ve belediye örgütlerinin hazineden aldığı ödenek miktarının nüfusla orantılı olarak artması nedeniyle suni olarak artan nüfus artış oranlarının bu dönemde olağan değerlerine düşmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

Ortalama yıllık nüfus artışı oranları Adana, Osmaniye, Kadirli ve ülke geneli ilçe merkezleri ortalaması, erkek ve kadın nüfus yıllık artış oranları büyük ölçüde dengeliyken, Sumbas ilçe merkezinde cinsiyete göre yıllık nüfus artış oranları arasında % 0,5 gibi yüksek oranda bir farklılık vardır. Sumbas ilçe merkezinde erkek nüfus miktarındaki ortalama yıllık

artış oranı (% 2,7), kadın nüfus artış oranından fazladır (% 2,2). Kadın nüfusa göre erkek nüfus miktarında görülen artış, temelde sanayileşmiş ya da sanayileşmekte olan merkezlerde görülen bir özellik olmasına rağmen; Sumbas ilçe merkezinde erkek nüfus artışları 1950-1955 döneminde Balkan göçmenleri, 1970-1975 döneminde ise sulama barajı kanallarının inşasında çalışan inşaat işçilerine ve mevsimlik tarım işçilerine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Sumbas ilçe merkezinde cinsiyete göre yıllık nüfus artışı oranları ortalamasında görülen farklılık 1950-1955 ve 1970-1975 dönemlerindeki yüksek erkek nüfus artışından kaynaklanmaktadır.

Kadirli, Osmaniye ve Adana'daki ortalama yıllık nüfus artışı oranları, ülke geneli ilçe merkezleri ortalama oranının üstünde değerler gösterirken, Sumbas ilçe merkezindeki yıllık nüfus artışı oranı ortalaması ülke genelinin ancak yarısı kadardır. Ortalama yıllık nüfus artışı oranı % 4 olan ülke geneli ilçe merkezleri ortalaması Kadirli'de % 5,8, Osmaniye'de % 4,9 ve Adana'da % 4,6'dır. Sumbas ilçe merkezinde ise bu değer % 2,4'tür. 2000 yılı sonrası yıllık nüfus artışı oranları ülke geneli ilçe merkezleri ortalaması % 1,9 iken, bu değer Adana'da % 3, Kadirli'de % 2,7, Sumbas'ta % 0,7 ve Osmaniye'de % 0,5'tir. Görüldüğü gibi 2000 yılı sonrası yılık nüfus artışı oranı değerleri ilçe merkezlerinin ortalama değerlerinin 2-3 kat altındadır. İlçe merkezlerinin yıllık nüfus artışı oranları 1945-1990 yılları arasında genel ortalamaya yakın ya da üstünde değerler gösterirken, 1935-1945 ve 1990-2007 yılları arasında genel ortalamanın altında kalmıştır. 1935-1945 dönemi İkinci Dünya Savaşı yılları, 1990 sonrası dönem ise planlı ve modern sosyo-kültürel yapının oluşturulduğu dönem olarak nüfusun fazla artış göstermediği dönemlerdir.

2000-2007 döneminde Sumbas ilçe merkezi nüfusu ‰ 46,9'luk artış hızı ve % 4,8 artış oranında 101 kişi artmıştır. Artış oranları yıllık değerlerle ‰ 6,7 ve % 0,7'dir. Bu dönemdeki nüfus artış değerleri ilçe merkezinde nüfus kaybı yaşanan 1955-1960, 1965-1970, 1975-1985 ve 1990-2000 sayım devreleri ile İkinci Dünya Savaşı yılları olan 1935-1945 devresi dışında en düşük nüfus artışının görüldüğü dönemdir. İlçe merkezinde geçim kaynaklarının tarıma dayalı olması ve tarım dışı faaliyetlerde iş olanaklarının yetersizliği gibi ekonomik nedenler başta olmak üzere eğitim ve sağlık alanındaki hizmetlerin yetersizliği ve diğer sosyal ve kültürel fonksiyonların gelişmemiş olması 1990'da başlayan şehirlere yönelik göçlerin yoğunluğunu 2000 yılı ve sonrasında artırmıştır. Özellikle nüfus kaybının erkek nüfus miktarında görülmesi ve nüfus artışında kadın oranının fazla olması gibi ölçütler, göçlere katılanların çoğunlukla erkek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum genellikle geçim kaynakları sınırlı, dar gelirli ailelerin oluşturduğu ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonları büyük ölçüde tarımsal yapıya göre şekillenmiş kırsal yerleşmelerde ortaya çıkmaktadır. Buna bağlı olarak 2000 yılı sonrasında Sumbas ilçe merkezindeki nüfus gelişimi üzerinde etkili olan temel faktör, "kırdan kentlere" yönelik mevsimlik ve daimi göçlerdir. Nitekim 1997-2000 yılları

arasında ilçe merkezindeki erkek nüfus miktarı yıllık % -1,2 oranında azalırken, kadın nüfus miktarı yıllık % -0,7 oranında azalmıştır. 2000-2007 yılları arasında ise erkek nüfus miktarı yıllık % 0,5 oranında artarken, kadın nüfus miktarı yıllık % 0,8 oranında artmıştır.

İlçe merkezinde 2002 yılı itibariyle mevcut olan 1983 kişilik nüfusun % 63'ü (1249 kişi) Döğenli Mahallesi'nde yaşamaktadır. Nüfusun % 51'i (1014 kişi) ise erkektir. 2007 yılında ise % 11 oranındaki artışla nüfus 2204 kişiye ulaşmış; nüfusun yine % 63'ü (1385 kişi) Döğenli Mahallesi'nde toplanmıştır. İlçe merkezi nüfusunun % 51'ini (1111 kişi) bu defa kadınlar meydana getirmiştir. Dolayısıyla İlçe merkezi nüfusundaki kadın miktarı % 2 oranında daha fazla artış göstermiştir.

4.3.2. Nüfusun Dağılışı ve Yoğunluğu

Coğrafya, insan ile doğa arasındaki ilişkileri tasvir ederken, insanı sadece nitelik ve nicelik bakımından irdelemekle kalmaz, sahaya yayılışı ve dokusu bakımından da ele alır. Bu nedenle arzın bazı sahalarında insan izlerine rastlanmazken, insanlar bazı sahalarda küçük kümeler ve bazı sahalarda ise büyük topluluklar oluşturmuşlardır. Dolayısıyla insan sayısı, sahadaki dağılışı ve oluşturduğu yoğunluk mekânsal analizlerde dikkate alınması gereken önemli bir olgudur.

Nüfus, Sumbas ilçesinin hemen her yanında, ancak araziye eşit bir biçimde dağılış göstermemektedir. Bu dağılış bazı yerlerde oldukça seyrek, bazı yerlerde küçük gruplar halinde ve bazı yerlerde ise geniş topluluklar oluşturacak şekildedir.

Sumbas ilçesinde nüfus daha çok Kadirli ovasında toplanmıştır. Elbette ova ünitesinde nüfusun dağılışını etkileyen pek çok neden bulunmaktadır. Sade yer şekilleri, verimli ziraat alanları, akarsular ve sulama imkânları, Kadirli şehrine olan yakınlık, mevcut ulaşım hatları ve ulaştırma kolaylıkları bunların en önemlileridir.

Akarsu boylarından ve sade yer şekillerinden kenarlara doğru uzaklaştıkça köy idari alanlarının genişlediği, nüfus dağılışının kademe kademe çözülmeye başladığı ve seyreldiği dikkat çekmektedir. Ovada, Kesik Suyu'nun kenarında ve Kadirli şehrine nispeten daha yakın konumda bulunan Kızılömerli ve Reşadiye köylerinin yüzölçümleri Köseli, Yazıboyu ve Küçükçınar gibi diğer ova köylerine kıyasla daha dar olmakla birlikte barındırdıkları nüfus değerleri fazladır.

Ana yollar, ulaşım kolaylıkları bakımından ovadaki nüfus dağılışını önemli oranda etkilemiştir. Söz konusu hatlar boyunca nüfus lineer bir dağılış ve görünüm kazanmıştır. Ayrıca son yıllarda inşa edilen konutların ısrarla yol boyunda inşa edildiği görülür.

Ova ünitesindeki nüfus dağılışını etkileyen en önemli faktörlerden biri de Sumbas ve Kesik Suyu'nun yaydığı alüvyonlardan oluşmuş, zirai potansiyeli yüksek topraklardır. Bu verimli ziraat alanları, tarla ve bahçe ziraatını destekler niteliklerdedir. Sumbas Çayı, Kesik

Suyu ve bu akarsulardan açılan kanallarla sulanabilen bu tarlaların çevresindeki köylerde nüfus miktarlarının nispeten fazla olduğu görülür.

Sınırları tamamen ova ünitesinde yer alan 5 köy yerleşmesi bulunmaktadır. 2007 yılı nüfus verilerine göre bu köyler en az 272, en fazla 875 kişi aralığında nüfuslara sahiptirler. Genel olarak Kadirli şehrinden, akarsulardan, sulama kanallarından, ana güzergâhlardan ve ovanın orta kesimlerinden uzaklaştıkça ova köylerinin yüzölçümleri genişlerken, nüfusları doğru orantılı olarak azalmakta ve Kadirli şehrine olan göçler de artmaktadır.

Sumbas ilçesi köylerini bulundukları morfografik ünite, nüfus büyüklükleri ve özellikle ortalama köy nüfusu (932 kişi) dikkate alınarak kendi nüfus yapısı içerisinde farklılık gösteren beş grupta sınıflandırmak mümkündür. Bu sınıflandırma, köy nüfuslarının artan/azalan sıralamaya göre yapılan bir skala üzerinde; belirgin aralıkların oluştuğu sekmelerde nüfus gruplarının belirlenmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Ortalama köy nüfusu ve yakın değerler gösteren köyler orta büyüklükte nüfusa sahip köyler kabul edilerek, diğer köyler de bu ölçeğe göre az ya da çok nüfuslu köyler şeklinde tasnif edilmiştir. Buna göre köylerin % 24'ü çok az nüfuslu, % 29'u az nüfuslu, % 17,5'i orta nüfuslu, % 12'si kalabalık nüfuslu ve % 17,5'i ise çok kalabalık nüfusludur. Örneğin Höyük köyünde nüfus 200 kişiyi bile bulmazken, Alibeyli'de 2000 kişiye yaklaşmaktadır. Ancak köylerin çoğunluğunda nüfus 350-900 kişi arasındadır (Tablo 4.18).

Tablo 4.18. Sumbas İlçesi Köylerinin Nüfus ve Alan Büyüklükleri (2007).

Köyler	Nüfus (kişi)	Alan (km²)	%
350'den az			
Höyük (Heyik)	192	3,866	
Yazıboyu (Hamolar)	272	6,650	% 24
Küçükçınar	294	13,382	
Esenli	326	40,827	
350-900			
Reşadiye (Papak)	638	5,160	
Köseli	736	10,934	
Armağanlı (Şıhşami)	788	25,575	% 29
Karaömerli	819	9,350	
Kızılömerli	875	4,086	
900-1100			
Akçataş (Sıtır)	990	25,000	
Akdam	1005	22,620	% 17,5
Çiçeklidere	1083	24,970	
1100-1400			
Yeşilyayla (Mezi)	1278	44,590	% 12
Döğenli	1385	8,232	
1400'den fazla			
Gaffarlı	1551	71,880	
Mehmetli	1694	27,412	% 17,5
Alibeyli	1911	26,262	
Toplam	**15837**	**370,796**	% 100

Kaynak: TÜİK.

Sumbas ilçesi köylerinin % 53'ü az nüfuslu köyler grubunda yer almaktadır. Bu köylerin 5'i ova ünitesinde, 3'ü yamaçlar ve tepelikler ünitesinde ve 1'i dağlık ünitede yer almaktadır. İlçedeki ova köylerinin tamamı ve diğer morfoğrafik birimlerdeki köylerin 1/4'i bu nüfus grubunda yer alır. Bu gruptaki köyler genellikle ilçedeki ortalama köy nüfusunun (932 kişi) altında nüfusa sahiptirler. En fazla köy sayısı (9 köy) ortalama köy nüfusunun altındaki bu gruplarda ortaya çıkmıştır. Köylerden dördünün nüfusu 350 kişiden daha azdır. Beş köyün nüfusu ise 350-900 kişi arasındadır.

Nüfusu 350'den az olan köylerin ortak özelliği, yakın geçmişte kurulmuş köyler olmalarıdır. 1960-1975 yılları arasında başka köylere bağlı birer mahalle olan bu yerleşmeler, son dönemde köy olmalarından dolayı fazla nüfus da toplayamamışlardır. Yazıboyu ve Küçükçınar 1960 yılında Karaömerli köyünden ayrılarak, Höyük 1970'de Döğenli'den ayrılarak, Esenli de 1975'de Çiçeklidere'den ayrılarak köy idaresine kavuşmuştur.

Nüfusu 900'den fazla olan köyler ise, genellikle yer şekillerinin engebeli olması nedeniyle geleneksel yöntemlerle tarla ve bahçe ziraatı yapmaya devam eden Alibeyli, Mehmetli, Gaffarlı, Döğenli, Akdam ve Akçataş gibi köyler ile hayvancılık ve ormancılık faaliyetlerinin sürdürüldüğü; bu sebeple insan gücüne fazlasıyla ihtiyaç duyulan Çiçeklidere ve Yeşilyayla gibi köylerdir.

Nihayet Sumbas ilçesi köylerinin fazla kalabalık nüfuslu olmadıkları görülmektedir. Örneğin hiçbir köyde nüfus 2000 kişiyi bulmamaktadır. Köylerin sadece % 41'inin (7 köy) nüfusu 1000 kişiyi aşmıştır. Köylerinin % 53'ü nüfusu 192 ila 875 kişi arasında değişen (9 köy) çok az ve az nüfuslu köyler grubundadır. Bu köyler, zaman içinde giderek nüfus kaybetmişlerdir. Dolayısıyla Sumbas ilçesi kır nüfusunun dağılışında tarımsal yapı ile birlikte morfografik özelliklerin, hidrografik özelliklerin, ulaşım hatlarının ve reliefin etkin olduğu söylenebilir.

1935 yılında ilçe genelinde nüfusun dağıldığı alanlar genellikle ulaşım hatlarının geçtiği kesimler ile Sumbas ve Kesik suyu vadisinin bulunduğu yüzey şekilleri ile Kadirli Ovası'ndaki alanlar ve çevreleridir. Bu kesimler ulaşıma elverişli ve sulanabilen tarla ziraatının yaygın olduğu alanlardır. Nüfusun dağılışında dikkat çeken sahalardan biri de ilçenin güneye yakın orta kesimlerinde yer alan ova ünitesiyle dağlık alanlar arasındaki hafif eğimli, engebeli yamaçlar ve tepelik alanlardır. Daha çok kuru tarım yöntemlerinin uygulanabildiği bu sahalar, su kaynakları bakımından oldukça fakir ancak ova köylerinin kavrulduğu yaz aylarının bunaltıcı sıcaklıklarında, sıcaklık değerlerinin yaklaşık 2-3°C daha düşük olduğu nispeten daha serin sahalardır (Şekil 4.17).

1935 yılı nüfus dağılışında dikkati çeken diğer yerler ise, ilçenin kuzeyinde kalan dağlık ünitedir. Bu morfografik ünite üzerindeki köylerde nüfus nispeten fazla ancak araziye dağılış örgüsü seyrektir. Bu kesimdeki yerleşmeler genellikle ormancılık ve hayvancılık sahaları

olarak dikkat çekmektedir. Yerleşmelerin kuruluş yeri ve nüfusun dağılış alanları dikkate alındığında karşımıza ekseriya akarsu vadi tabanları ya da yamaçları çıkmaktadır. Bu kesimdeki nüfus, adeta doğal bitki örtüsüyle süslenmiş haşin topografya üzerindeki akarsu vadilerine gizlenmiştir.

1975 yılı nüfus dağılış haritası incelendiğinde de yayılış alanları bakımından önceki tablodan farklı bir görüntüye rastlanmaz. Nüfus önemli oranda artmıştır. Nüfusun dağılışı harita üzerinde yoğun bir görünüm kazanmıştır. Ancak bütün bunlar, Sumbas ilçesindeki nüfus dağılış karakterini değiştirememiştir. 1975 yılı nüfus dağılış haritası daha dikkatli bir gözle incelendiğinde, 1935 yılında harita üzerinde gördüğümüz kenar boşluklar; 1975 yılında nüfus miktarı artmış olmasına ve nüfusu barındıracak alanların daralmış olmasına karşın, büyük ölçüde yine boş kalmıştır. İlçe nüfusu, geçen son 40 yıl içerisinde önemli oranda artmıştır. Köylerde aile başına düşen tarım arazisi oranı azalmıştır. Buna rağmen, şehirsel merkeze olan yakınlık, ulaşım güzergâhlarının konumu ve ulaşım kolaylıkları, alüvyal topraklardan oluşan verimli ziraat alanları, akarsular ve mevcut sulama kanalları, morfografik özellikler ve ilçenin doğusu, batısı ve kuzeyindeki reliefin etkisine bağlı olarak gelişen "nüfus dağılışı karakteri" hemen hemen aynı kalmıştır (Şekil 4.18).

Kırsal nüfus, 1975 yılında 14000 kişiyi de aşmıştır (14512 kişi). Kır nüfusu 40 yılda % 256 oranında 3,5 kat artmıştır. Nüfus artışı daha sonraki dönemlerde devam etmiş ve 1990 yılında 15000'e (14939 kişi) yaklaşmıştır. Bu miktar Sumbas İlçesi kırsalında görülmüş en yüksek nüfus değeridir. Bu tarihten sonra süreklilik arz eden nüfus kayıpları yaşanmıştır. 2007 yılında kırsal nüfus % -9 oranında azalarak 13633 kişiye kadar düşmüştür. Dolayısıyla 1935-2007 yılları arasındaki en yüksek kırsal nüfus değerleri 1975 ve 1990 yıllarında görülmektedir.

Şekil 4.17. Sumbas İlçesi'nde Nüfusun Dağılışı (1935)

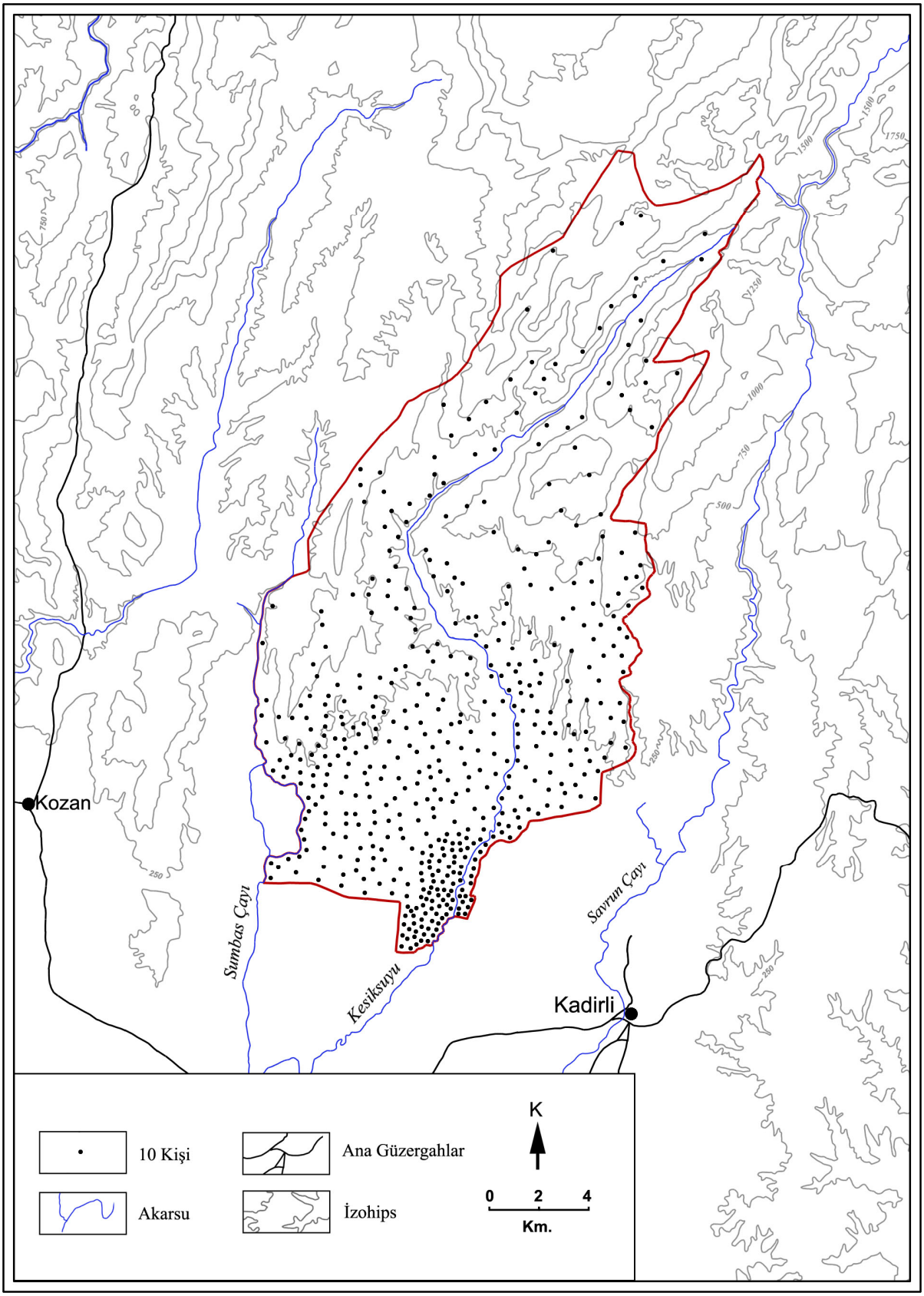

Şekil 4.18. Sumbas İlçesi'nde Nüfusun Dağılışı (1975)

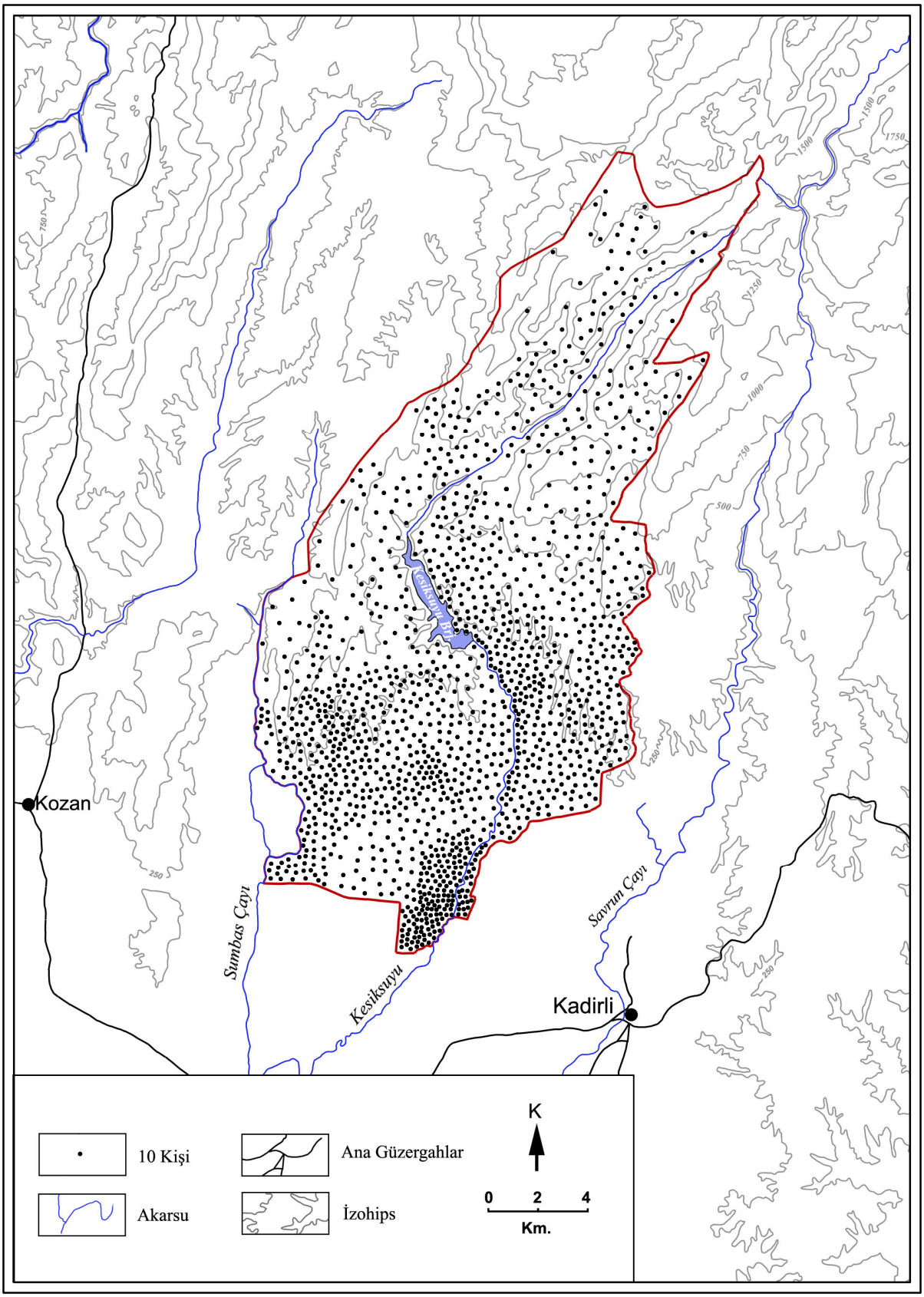

Ovada yoğunlaşmış olarak görülen nüfus dağılışı, 1975 yılında da bu özelliğini fazlasıyla korumuştur. Ancak 1975 yılı dağılışında dikkat çeken en önemli husus, yamaçlar, tepelikler ünitesi ve dağlık ünitede gördüğümüz nüfus artışına karşın ilçenin güneyindeki Küçükçınar ova köyü alanına karşılık gelen nüfus kaybıdır. Söz konusu manzara, 2007 yılı dağılış haritasında daha da belirgin hale gelmiştir. Dolayısıyla Küçükçınar köyü bir yana, 1975 yılı ve sonrasında ova ünitesiyle birlikte dağlık ve tepelik alanlardaki köylerin nüfuslarında genel olarak artış görülmektedir.

Bu genel manzara Küçükçınar köyü alanına neden yansımamıştır? Elbette ki açıklığa kavuşması gereken en önemli husus budur. Küçükçınar köyünde yaptığımız arazi çalışmaları sırasında bu sorunun cevaplanmasına yönelik epeyce bilgi edinmiş bulunuyoruz.

1957'ye kadar Karaömerli köyü sınırları içerisinde bir yerleşim birimi olan Küçükçınar, 1957'de köy tüzel kişiliği statüsü kazanarak, 1951-1957 yılları arasında özellikle Bulgaristan'dan gelen soydaşlarımızın iskânına uygun sahalardan biri olmuştur. Köyün nüfusuna ilişkin ilk bilgileri 1960 genel nüfus sayımı sonuçlarından elde edebiliyoruz. 1960 yılında köyde % 51'ini (324 kişi) erkek nüfusun oluşturduğu 630 kişi yaşamaktadır. Köy halkıyla yaptığımız görüşmeler sonucunda elde ettiğimiz bilgilere göre, o dönemde köyde bulunan 105 hanenin 50'sini göçmenler oluşturmaktaydı. Göçmen nüfusun yaklaşık 250 kişi civarında olduğu sanılmaktadır. Dolayısıyla bir göçmen hanesi ortalama olarak 5 kişiden oluşmaktaydı. Bu sonuçlara göre köy nüfusunun yaklaşık % 40'ı göçmendi. Araştırma sahasında ayrıca Döğenli'de 8, Akdam'da 4 ve Akçataş'ta 3 hanede göçmen nüfusun yaşadığı tespit edilmiştir.

Göç yılları Bulgaristan göçmenleri için sosyal, kültürel ve ekonomik farklılıklara bağlı olarak oldukça sıkıntılı geçmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, o dönemdeki göçmen iskânını, kişi başına 8 dönüm (dekar) arazi ve meskenlerin inşasında gerekli ekonomik desteği vererek gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bunun için özellikle göçmen erkeklerin kerpiç mesken inşasına yönelik zanaatkârlıklarından da faydalanılmıştır. Ayrıca göçmenler, köylülerin evlerinde eksik olan bazı donanımların inşasını da üstlenmişlerdir. Örneğin fonksiyonel olarak kullanımı yaygın olarak bilinmeyen evden bağımsız tuvalet ve banyo gibi eklentiler, köyde göçmenler tarafından yapılmıştır.

Köylülerin tarla ve bahçe olarak kullandıkları hazine arazilerinin göçmenlere bu şekilde pay edilerek verilmesi, her şeyden önce yıllardır bu toprakları işleyerek benimsemiş olan köylüleri olumsuz etkilediğinden, oluşan tepkiler nedeniyle ilçedeki sosyal, kültürel ve ekonomik kaynaşma süreci beklenenden uzun sürmüştür. Bu süreçte karşılıklı evlilikler ender görüldüğü gibi, komşuluk ilişkileri bile istenen düzeyde olmamıştır. Göçmen aileler, nüfusları arttıkça işledikleri topraklarda zamanla geçinemez hale geldikleri gibi kendilerini sürekli işgalci durumundaki azınlık hissetmişlerdir. Köylüler de uzunca bir süre onları kabullenememişlerdir.

Bu huzur bozucu sosyo-ekonomik yapı, özellikle göçmenlerin çözülmesine neden olmuştur. Eğitimini yarım bırakan, mesleğini sürdürmek isteyen, akrabalarına yakın olmak isteyen ve en önemlisi sahip olduklarıyla geçinemeyen göçmen aileleri köyden bir bir ayrılmışlardır. Bugün göçmen nüfus olarak köyde sadece 9 hanede 50 kişi kalmıştır. Bununla birlikte köy sınırları içerisindeki tarım arazilerinin çoğunlukla çevre köylerdeki başka çiftçi ailelerine ait olması (özellikle Kızılömerli) ve tarımsal faaliyetlerin daha çok "icarlama", "yarıcılık" ve "tarım işçiliği" şeklinde sürdürülmesi gelir düşüklüğüne neden olmuştur. Dolayısıyla göçmenlerin başlattığı ekonomik nedenli göçler, köydeki çiftçileri de etkilemiştir. Böylece Küçükçınar köyü nüfusu civar şehirlere ve özellikle de Adana'ya yönelik göçler nedeniyle her sayım döneminde giderek daha da azalmıştır. 1960'da 630 kişi olan köy nüfusu, 1985'de 455 kişiye ve 2007'de 294 kişiye kadar gerilemiştir.

1990 yılı ve sonrasındaki dönemlerde ova ünitesinde yer alan köylerde nüfus kayıpları olurken, dağlık ve tepelik sahalardaki köylerde ise önemli nüfus artışları dikkat çekmektedir. Bu durumun nedenlerini 2007 yılı nüfus dağılış haritası üzerinde değerlendirecek olursak: nüfus dağılış karakteri 1935 ve 1975 yılı dağılış haritalarında da olduğu gibi daha çok Kesik Suyu çevresiyle, ova ünitesi ve köyleri birbirine bağlayan güzergâhlar boyunca ve çevresinde oluşmuştur. Harita incelendiğinde bütün bu özelliklerin bir araya geldiği yerler olarak Kızılömerli ve Reşadiye köylerinin bulunduğu alan hemen dikkatleri çekmektedir. Bu genel tabloya nazaran önemli farklılıklar da vardır. Her şeyden önce tepelik sahada yer alan Mehmetli, Alibeyli, Karaömerli ve Döğenli köylerinin bulundukları alanlarda da nüfus yoğunlaşmıştır. Elbette ki bu durumun en önemli nedenleri 1991-1996 yılları arasında Karaömerli ve Döğenli köylerinin Sumbas adıyla birleştirilerek İçişleri Bakanlığı'nın 11.12.1991 tarih ve 91-39011 nolu kararı ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile önce "belde", daha sonra 24.10.1996 tarih ve 4200 sayılı kanunla da "ilçe merkezi" yapılması ve Mehmetli ile Alibeyli belediyelerinin 18.04.1999 tarihindeki yerel seçimlerden sonra fiilen faaliyete geçmesidir. Bu gelişmeler söz konusu dört köyün bulunduğu alanda ciddi nüfus artışlarına neden olmuş ve bu durum 2007 dağılış haritasına net bir şekilde yansımıştır. Dağlık ve tepelik sahalardaki nüfus artışının bir diğer nedeni de ormancılık ve hayvancılık ekonomisinde görülen karakter değişikliği ile tarla ziraatının büyük ölçüde bahçe ziraatına dönüştürülmesidir. Ormanlık sahaya zarar veren keçi sayısının azaltılmasıyla defne dalı toplayıcılığı ve yakın çevredeki mera alanlarında ve ağıllarda koyun yetiştiriciliği önem kazanmıştır. Ahır hayvancılığının desteklenmesiyle "besi sığırcılığı" ve "süt inekçiliği" de gelir artışı sağlamıştır. Düşük verim nedeniyle tarla alanları zeytin, portakal, nar ve hurma gibi daha fazla gelir getiren bahçe ürünlerine ayrılmıştır. Bütün bu aktiviteler, dağlık ve tepelik alanlarda yer alan çiftçilerin gelirlerinde artışa neden olduğu gibi meşguliyetlerini de artırmıştır. Bu durum büyük ölçüde nüfusun köylerinde kalmasını sağlamıştır. Özellikle yaylacılık faaliyetlerinin karakter değişikliğine uğradığı bu sahalarda,

ormancılık ve hayvancılık ekonomisine paralel olarak "sayfiye yaylacılığı" da önem kazanmaya başlamış ve plato sahaları adeta yerli turizme açılmıştır (Şekil 4.19).

Şekil 4.19. Sumbas İlçesi'nde Nüfusun Dağılışı (2007)

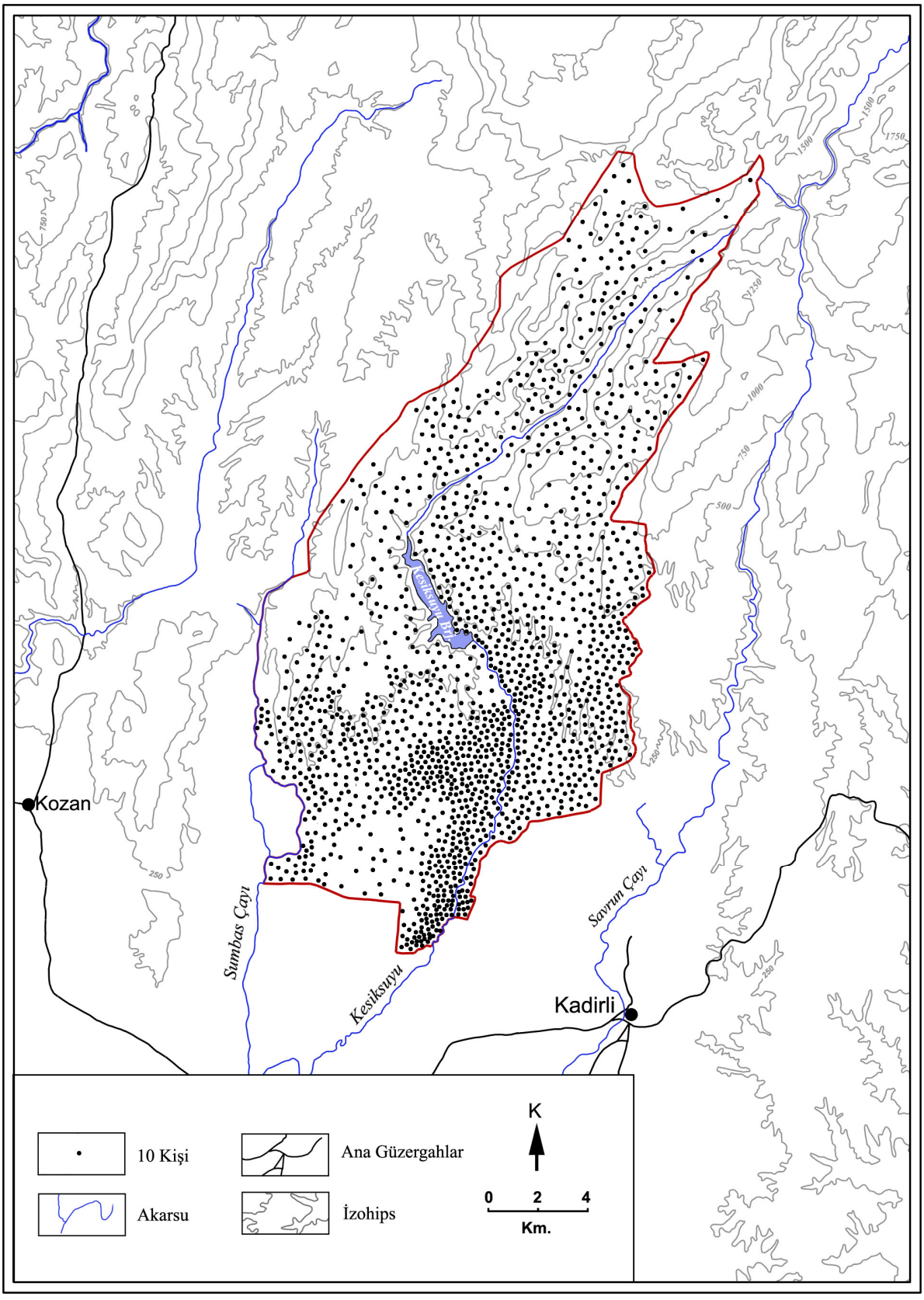

Sonuç olarak, tarımda makine kullanımının yaygınlaşmasıyla 1990 sonrasında ova ünitesinde önemli miktardaki tarımsal işgücü işsiz kalmış, özellikle yöredeki Doğu ve Güneydoğulu işçi ailelerinin sayısı yok denecek kadar azalmıştır. Kalabalık nüfuslu çiftçi ailelerinde eğitime verilen önem artırmış, tarımdan arta kalan nüfus diğer ekonomik sektörlere kaymıştır. Bu durum köyden kente olan göçleri hızlandırmıştır. Dolayısıyla ova köylerinin nüfuslarında önemli kayıplar olmuştur.

Bu arada ovanın gerisindeki dağlık, tepelik ve engebeli sahalarda ziraat faaliyetleri geçmişte olduğu gibi devam etmiş, bu sahalar aynı zamanda önemli ormancılık ve hayvancılık sahaları olarak kalmışlardır. Özellikle yaylacılık faaliyetlerinin "sayfiye yaylacılığı" şekline dönüştüğü yayla sahaları turizme açılmıştır. Bu durum, dağlık sahalardaki beşeri hayatı canlı tutmaya yetmiştir. Böylece, 1990'lı yılların sonlarına kadar Sumbas ilçesinin nüfus dağılışı ve yoğunluğunda söz sahibi olan ova ünitesi, nüfus bakımından koruduğu önemini 2000'li yıllarda ilçenin dağlık ve tepelik morfografik ünitelerinin yer aldığı engebeli sahalara bırakmıştır. İlçenin en kalabalık nüfuslu köyleri söz konusu sahalarda yer alan Sumbas (2204), Alibeyli (1911), Mehmetli (1694), Gaffarlı (1551), Yeşilyayla (1278), Çiçeklidere (1083) ve Akdam (1005) köyleridir. Ovada ise en kalabalık nüfuslu köyler olarak Kızılömerli (875), Köseli (736) ve Reşadiye (638) köyleri kalmıştır.

İlçede nüfusun dağılışı üzerinde etkili olan faktörler ve mekânsal dağılışın zaman içinde gösterdiği farklılıklar, nüfusun yoğunluk alanlarını da doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla nüfus konusunda dağılış ve yoğunluk kavramları coğrafi esaslara göre farklı fonksiyonları ifade etseler de, mekânsal analizlerinde birbirini tamamlayan, bütünleştirici kavramlardır.

Nüfus ve alan değerlerine göre en eski dönem 1935, orta dönem 1975 ve en yeni sayım dönemi olarak ele aldığımız 2007 yılına göre Sumbas ilçesindeki köylerin aritmetik nüfus yoğunluklarına göre bir takım gruplar oluşturduğu görülmektedir. Bu grupların oluşmasında başta köylerin coğrafi konumları olmak üzere geçim kaynakları ve ilçenin ortalama nüfus yoğunluğu (13 kişi/km²) parametresi dikkate alınmış, nüfus yoğunluklarının artan ya da azalan sıralamasına göre sınıflandırılması sonucunda köylerin gösterdiği benzerlikler ve farklılıklar belirleyici olmuştur. Ayrıca 2007 yılı nüfus yoğunluğu haritasında Sumbas adını taşıyan ilçe merkezinin, 1935 ve 1975 yılı haritalarında birbirinden farklı iki köyü ifade etmesi; nüfus yoğunlukların hesaplanması, harita üzerinde gösterimi ve coğrafi anlamda yorumlanmasını etkileyeceğinden, bu iki yerleşmenin 1935 ve 1975 yıllı haritalarında da Sumbas adıyla birleştirilmesi uygun bulunmuştur. Buna göre:

1935 yılında ilçe sınırları içerisinde bulunan köy sayısı 11'dir. Bu köyleri bulundukları morfografik ünitelere göre kuzeyden güneye doğru **dağlık ünite**: Çiçeklidere ve Gaffarlı **tepelikler ünitesi**: Armağanlı, Mehmetli, Alibeyli, Akçataş ve Akdam **ova ünitesi:** Sumbas,

Köseli, Reşadiye ve Kızılömerli köyleri şeklinde sıralamak mümkündür. Nüfusun en fazla toplandığı alanlar, kuzeyden güneye doğru Kesik Suyu vadisini takip eden kesimlerdir. Bu kesimlerde sırasıyla Gaffarlı, Mehmetli, Sumbas, Reşadiye ve Kızılömerli köyleri yer almaktadır. Ayrıca Savrun Çayı'nın kollarından biri olan Balıklağı Deresi kenarında yer alan Alibeyli köyü de epeyce nüfuslu alanlardan biridir. Söz konusu yerleşim alanlarını nüfus yoğunlukları itibariyle sistematik bir biçimde ele aldığımızda, morfografik ünitelere göre bir düzenin oluştuğu dikkatleri çekmektedir.

İlçe köylerinin % 27'sinde (3 köy) kilometre kareye ancak 4 ila 6 kişi arasında nüfus düşmektedir. Bu köyler nüfus yoğunluğu kilometrekareye 10 kişiden az olan ilk grupta yer almaktadır. Çiçeklidere, Gaffarlı ve Armağanlı köyünün de büyük bir bölümü araştırma sahasının kuzeyindeki dağlık sahada bulunması sebebiyle çok zorlu coğrafi koşullara sahiptir. Söz konusu köyler yükselti, eğim ve engebeli topografyanın etkisiyle çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik sorunların yaşandığı sahalarda yer almaktadır. Dağlık ünitede ziraat sahaları genellikle dar, parçalı, dağınık ve eğimli yüzeylerde yer aldığından, tarım aletleri verimli bir şekilde kullanılamamakta ve daha çok kuraklığa dayanıklı bitki türlerinin üretimi ön plana çıkmaktadır. Bu durumda tarımsal iş gücü önem kazanmaktadır. Mahsul, daha ziyade çiftçi ailelerinin kendi tüketim ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeydedir. Yayla ve orman sahalarının geniş alanlar kaplaması, hayvancılık ve ormancılık ekonomisini desteklemekte ve yöre halkının asıl geçim kaynakları olarak hayvancılık ve ormancılık faaliyetlerini öne çıkarmaktadır. Çetin coğrafi koşullar nedeniyle köylerdeki nüfus miktarları da diğer köylerle kıyaslandığında fazla değildir. Ayrıca bu köylerin sahip oldukları yüzey genişlikleri araştırma sahasındaki en geniş alanlara karşılık gelmektedir. Sumbas ilçesi köylerinin en geniş alanlı ilk üç köyü, dağlık alanda yer alan bu köylerdir. Çiçeklidere yaklaşık 81 km², Gaffarlı 72 km² ve Armağanlı 41 km²'dir. Dolayısıyla 1935 yılındaki nüfus yoğunlukları kilometre kareye 10 kişi ve daha az değerlere sahiptir (Tablo 4.19).

Kuzeydeki bu dağlık sahalardan güneye doğru inilirken yükselti tedricen azalmakta, ziraat sahaları nispeten genişlemekte, yerleşmeler kümeleşirken alanları daralmakta ve nüfus yoğunluğu giderek artmaktadır. Bu farklı coğrafyada yükselti ortalama olarak 400 metrelerde ve topografya hafif de olsa engebeli ve arızalı bir yapıdadır. Sözü edilen yerler batıda Akçataş köyü, orta kesimlerde Akdam ve Mehmetli köyü ya da doğuda Armağanlı ve Alibeyli köyünün orta ve güney kesimleridir. Ayrıca Sumbas ilçe merkezinin kuzey kesimleri de bu ünitede yer almaktadır. Bu alanlardaki nüfus yoğunluğu yaklaşık ilçe ortalaması kadardır. Örneğin, Akçataş ve Mahmetli'de 13 kişi/km²'dir. Ova ünitesine geçilmeden önce bu kesimde arazileri bulunan Sumbas ve Köseli köylerinin de nüfus yoğunluklarının fazla olmadığı dikkat çekmektedir. En yüksek nüfus yoğunluğu Köseli köyünde 28 kişi/ km²'dir. Buna göre, 1935 yılında Sumbas ilçesi köylerinin % 55 gibi büyük bir çoğunluğunun (6 köy) nüfus yoğunluğu kilometrekareye

11 ila 35 kişi arasında değişmektedir. Bu ikinci grupta yer alan köylerin % 67'si (4 köy) yamaçlar ve tepeliklerden oluşan hafif arızalı ve engebeli topografya üzerinde yer aldığından nüfus yoğunlukları ilçe ortalaması kadar ya da yakın bir değerdedir (Tablo 4.19).

Tablo 4.19. 1935 Yılı Sumbas İlçesi Köylerinin Nüfus Yoğunlukları (Kişi/Km²)

Köyler	Nüfus (kişi)	Alan (km²)	Nüf.Yoğ. (kişi/ km²)
- 10			
Çiçeklidere	300	81,077	4
Gaffarlı	448	71,880	6
Armağanlı	248	40,995	6
11-35			
Mehmetli	370	27,412	13
Akçataş	324	25,000	13
Alibeyli	666	40,152	17
Akdam	413	22,62	18
Sumbas	850	41,480	20
Köseli	308	10,934	28
71-100			
Reşadiye	403	5,160	78
150 +			
Kızılömerli	595	4,086	146
Toplam	**4925**	**370,796**	**13**

Kaynak: Nüfuslar DİE, Alanlar Köy Hizmetleri Gn. Md.

Kadirli Ovası'ndan kuzeye, batıya ve doğuya doğru eğim ve yükselti yavaş yavaş artmakta ve çevredeki dağların yamaçları üzerinde pek çok kır yerleşmesine tesadüf edilmektedir. Yerleşmeler genellikle kümeler halindedir. Ancak bu kümeler arazide sere serpe dağılmış durumdadır. Bu sahalarda devam eden beşeri yaşam ne ovada, ne de dağlık alanda gördüğümüz yaşama benzemekte, ne de onlardan tamamen ayrılmaktadır. "*Kadirli Ovası'nda yaşayan insanlarla Orta Toroslar dağlık kuşağında yaşayan insanları birbirinden ayıran "ovalı, obalı" ya da "çukuralı, dağlı" ifadelerinin yerli bir tabir olarak bu yörede sıkça kullanılması, bu sahaların söz konusu iki morfografik ünite arasında fiziki anlamda "bir geçiş sahası" olması yanında beşeri anlamda da "bir geçiş sahası" olduğunu ortaya koymaktadır" (Üçeçam Karagel, 2008, s.158).* Ova ile dağlık sahalar arasında kalan bu yamaçlar sahası; yüzey şekilleri, iklim elemanlarına ait değerler, bitki örtüsü, arazi yapısı, su kaynakları, nüfus ve yerleşmelerin dağılışı ve ekonomik faaliyetler bakımından değişikliklerin ortaya çıktığı, gerçek anlamda "bir geçiş" sahasıdır. Dolayısıyla bu köylerde 1935 yılındaki nüfus yoğunlukları da ilçe ortalaması kadardır (13-18 kişi/km²). Bu gruptaki köylerden sadece iki tanesi ova ünitesinde yer almaktadır. Sumbas ilçe merkezi ve Köseli köyü. Her iki yerleşme biriminin tepelik sahada arazileri bulunmakla birlikte, arazilerinin büyük bir bölümü ovadadır. Sumbas ilçe merkezinde tarım arazilerinin büyük bir bölümü Sumbas çayı ve Kesik Suyu akarsularının arasındaki oldukça geniş ve sulaması güç alanlarda yer almaktadır. Aynı zamanda yerleşmenin yüz ölçümü en az dağlık ünitedeki köyler kadar geniştir (yaklaşık 41 km²). Bu nedenle nüfus yoğunluğu kilometrekareye 20 kişi kadardır. Köseli köyü arazilerin önemli bir kısmı da Sumbas Çayı

yatağı ve çevresindeki taşkın sahalar ve bataklık alanlardan oluştuğu için nüfus yoğunluğu diğer ova köyleri kadar fazla değildir. Nüfus yoğunluğu kilometrekareye 28 kişidir (Şekil 4.20).

Şekil 4.20. Sumbas İlçesi'nde Nüfus Yoğunluğu (1935)

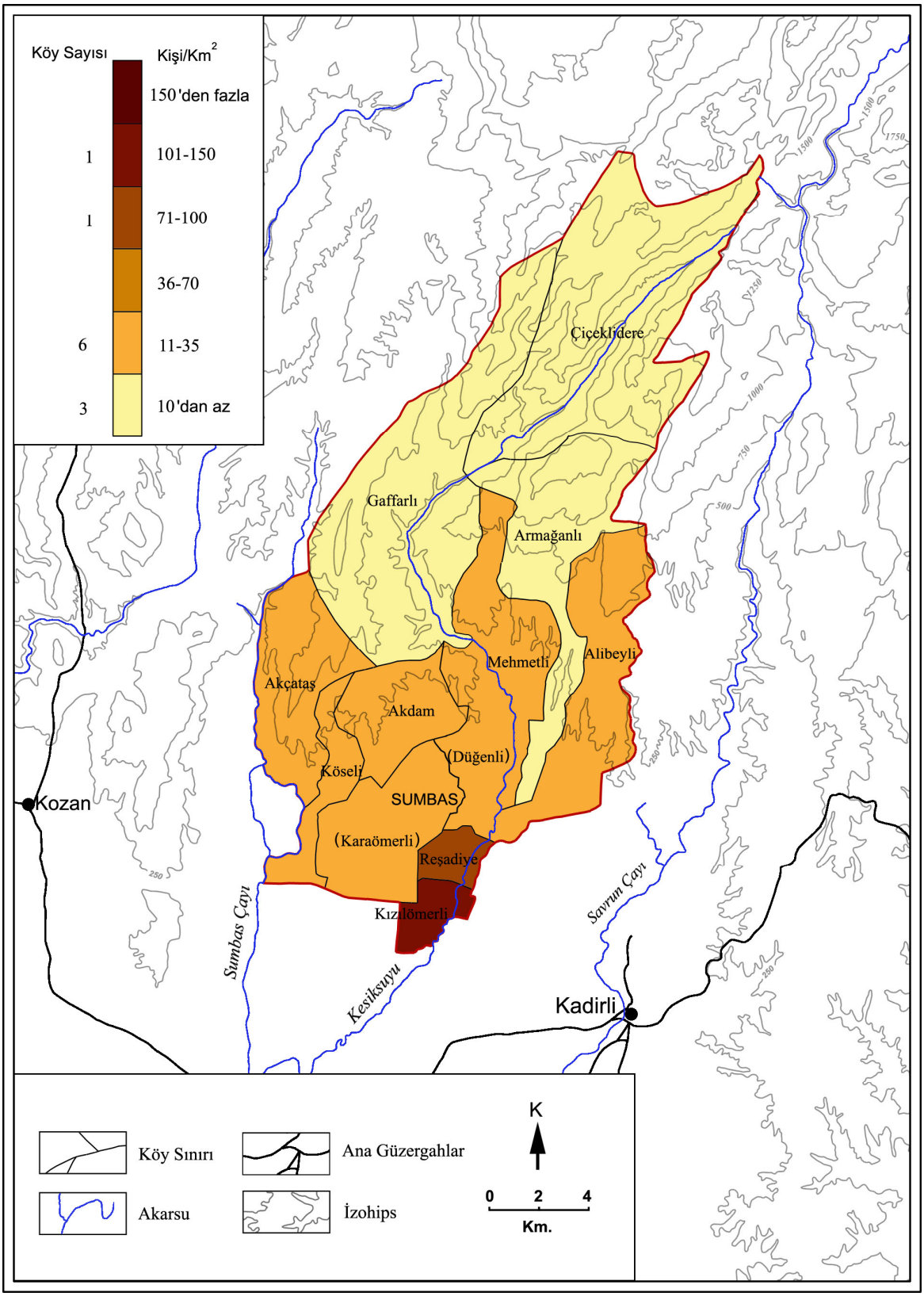

1935 yılında Sumbas ilçesinde üçüncü grubu oluşturan nüfus yoğunluğu kilometrekareye 36-70 kişi arasında değişen köy olmadığı gibi, altıncı grubu oluşturan nüfus yoğunluğu kilometrekareye 150 kişinin üstünde olan köye de rastlanmamıştır. 1935 yılındaki en yoğun nüfuslu köyler, dördüncü ve beşinci gruplarda yer almaktadır. Bu köyler ovada yer alan Reşadiye ve Kızılömerli köyleridir. Bu köylerin ortak özellikleri; Kesik Suyu'nun hemen kenarında yer almaları, alüvyal tarım arazilerinin hemen tümünün sulanabilir olması ve yüksek tarım potansiyellerine paralel olarak Kadirli Ovası'nın en kalabalık nüfuslu köyleri olmalarıdır. Yüz ölçümü nispeten dar olan bu köyler, sadece araştırma sahasının değil, Kadirli ovasının en yoğun nüfuslu köyleri durumundadır. Reşadiye'de nüfus yoğunluğu kilometrekareye 78 kişi, Kızılömerli'de ise 146 kişidir (Şekil 4.19). Bu köylerden önce nüfus yoğunluğu olarak Kadirli ilçesinin Narlıkışla (69 kişi/ km²) ve Karabacak (100 kişi/ km²) köyleri gelmektedir *(Üçeçam Karagel, 2008, s.158).*

1935 yılı nüfus yoğunlukları, 1975 ve 2007 yılı aritmetik nüfus yoğunluğu haritaları ile karşılaştırıldığında:

1975 yılında Sumbas ilçesinde 14000'i aşan kır nüfusu, geçen 40 yıllık sürede % 256 oranında artmıştır. Buna göre Cumhuriyetin ilk yıllarında ova ünitesinde yoğunlaşmış olarak gördüğümüz kır nüfusu 1975 yılında daha da bir yoğunluk kazanmıştır. Dahası, yamaçlar ve tepelikler ünitesi ile dağlık ünitede gördüğümüz nüfus yoğunlukları da artmıştır. Yüksek, eğimli ve engebeli alanlarda gördüğümüz bu manzara, daha sonraki dönemlere de belirgin olarak yansımıştır. Haritadaki en yoğun nüfuslu sahalar, Kesik Suyu vadisinin eğiminin azaldığı yamaçlar ile bu akarsuyun ovadaki yatağı boyunca görülmektedir. Bu alanda Sumbas, Reşadiye ve Kızılömerli köyleri yer almaktadır. Diğer yoğun nüfuslu sahalar, Kesik Suyu, Sumbas Çayı ve Balıklağı Deresi arasındaki ova ve ova kenarı sahalardır. Bu alanda da Akçataş, Köseli, Yazıboyu, Akdam, Küçükçınar ve Alibeyli köyleri yer almaktadır. Bütün sahalar bu günkü Kesik Suyu (Mehmetli) Baraj Gölü'nün sulama havzasına karşılık gelmektedir. Nispeten daha az yoğunluğa sahip alanlara gelince; buralar önceki yıllara göre biraz daha yoğunlaşmış olarak gördüğümüz ilçenin kuzeyindeki dağlık sahalardır (Tablo 4.20, Şekil 4.21).

2007 yılı aritmetik nüfus yoğunlukları haritası incelendiğinde ise, Kadirli Ovası'ndaki nüfus yapısının çok fazla değişmemiş olduğu görülür. Ova ünitesinde genel hatlarıyla nüfus yoğunlukları azalmıştır. Buna rağmen ova ünitesi yarım bir çember içerisine alınacak olursa, nüfus yoğunluğunun çember yayının dışında daha az olduğu dikkati çekmektedir. Çember yayının içindeki yoğun nüfuslu alan, Sumbas-Kesik Suyu-Balıklağı Deresi tarımsal sulama havzalarının bulunması ve sulama şebekesinin burada kurulmuş olması bakımından önem kazanmıştır. Köylerin % 50'si ile ulaşımı sağlayan ve ilçenin en önemli güzergâhı olan Kadirli-Bağdaş Yaylası karayolunun bu yöreyi boydan boya geçmesi nüfusun yoğunlaşması üzerinde etkili olan diğer bir faktör olarak kabul edilebilir. Bu güzergâh üzerinde Reşadiye, Alibeyli,

Sumbas, Mehmetli, Armağanlı, Gaffarlı, Çiçeklidere ve Esenli köyleri yer almaktadır (Tablo 4.21, Şekil 4.22).

Tablo 4.20. 1975 Yılı Sumbas İlçesi Köylerinin Nüfus Yoğunlukları (Kişi/Km²)

Köyler	Nüfus (kişi)	Alan (km²)	Nüf.Yoğ. (kişi/ km²)
11-35			
Esenli	508	40,827	12
Gaffarlı	1351	71,880	19
Çiçeklidere	600	24,970	24
Yeşilyayla	847	44,590	19
Armağanlı	687	25,575	27
Mehmetli	911	27,412	33
36-70			
Küçükçınar	557	13,382	42
Höyük	176	3,866	46
Alibeyli	1596	26,262	61
Akçataş	1660	25	66
71-100			
Akdam	1696	22,620	75
Köseli	918	10,934	84
Yazıboyu	602	6,650	91
101-150			
Sumbas	1938	17,582	110
150 +			
Reşadiye	1169	5,160	227
Kızılömerli	1234	4,086	302
Toplam	16450	370,796	44

Kaynak: Nüfuslar DİE, Alanlar Köy Hizmetleri Gn. Md.

Tablo 4.21. 2007 Yılı Sumbas İlçesi Köylerinin Nüfus Yoğunlukları (Kişi/Km²)

Köyler	Nüfus (kişi)	Alan (km²)	Nüf.Yoğ. (kişi/ km²)
- 10			
Esenli	326	40,827	8
11- 35			
Gaffarlı	1551	71,880	22
Küçükçınar	294	13,382	22
Yeşilyayla	1278	44,590	29
Armağanlı	788	25,575	31
36 - 70			
Akçataş	990	25,000	40
Yazıboyu	272	6,650	41
Çiçeklidere	1083	24,970	43
Akdam	1005	22,620	44
Höyük	192	3,866	50
Mehmetli	1694	27,412	62
Köseli	736	10,934	67
71 - 100			
Alibeyli	1911	26,262	73
101 - 150			
Reşadiye	638	5,160	124
Sumbas	2204	17,582	125
150 +			
Kızılömerli	875	4,086	214
Toplam	**15837**	**370,796**	**43**

Kaynak: Nüfuslar TÜİK, Alanlar Köy Hizmetleri Gn. Md.

Şekil 4.21. Sumbas İlçesi'nde Nüfus Yoğunluğu (1975)

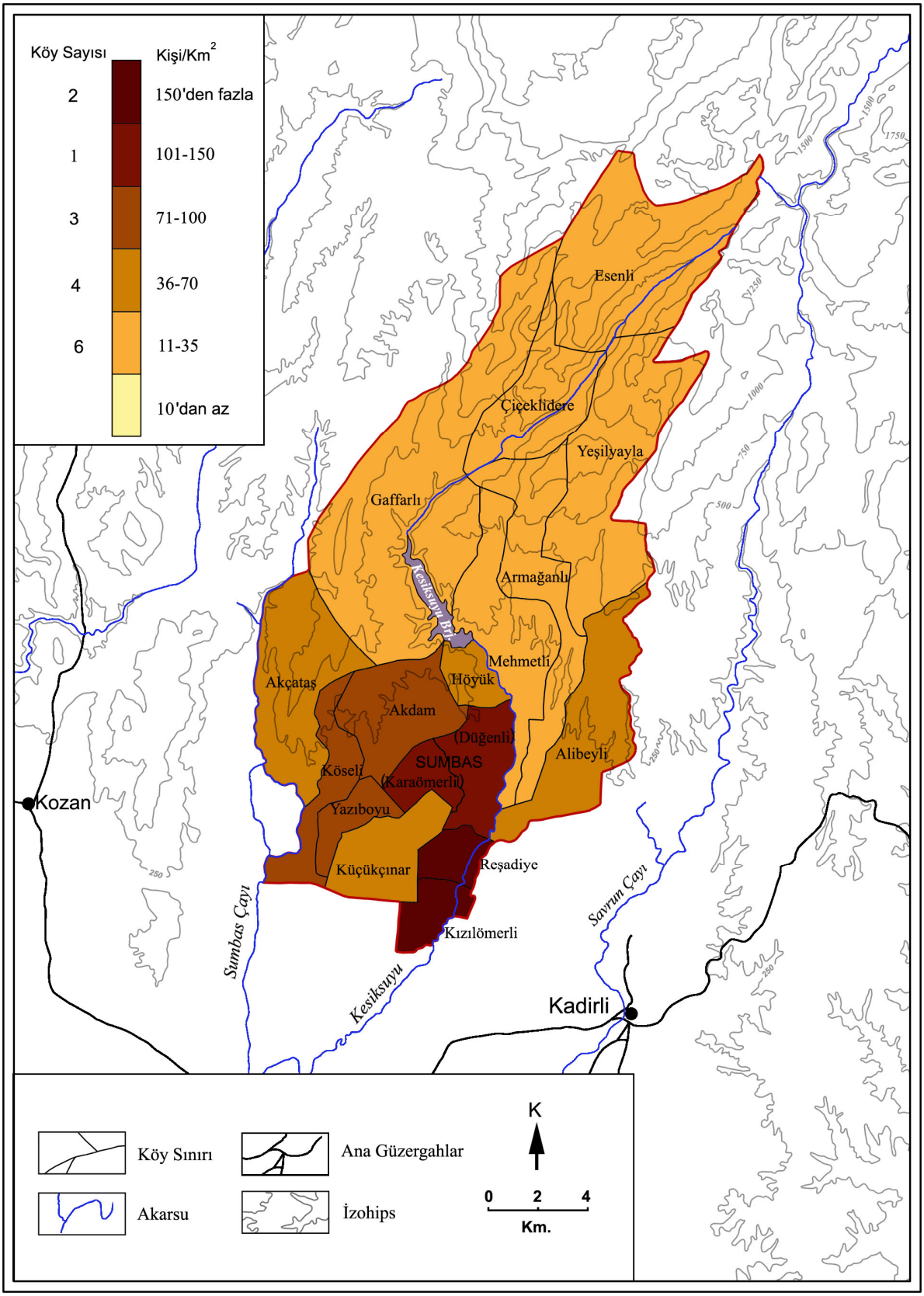

Şekil 4.22. Sumbas İlçesi'nde Nüfus Yoğunluğu (2007)

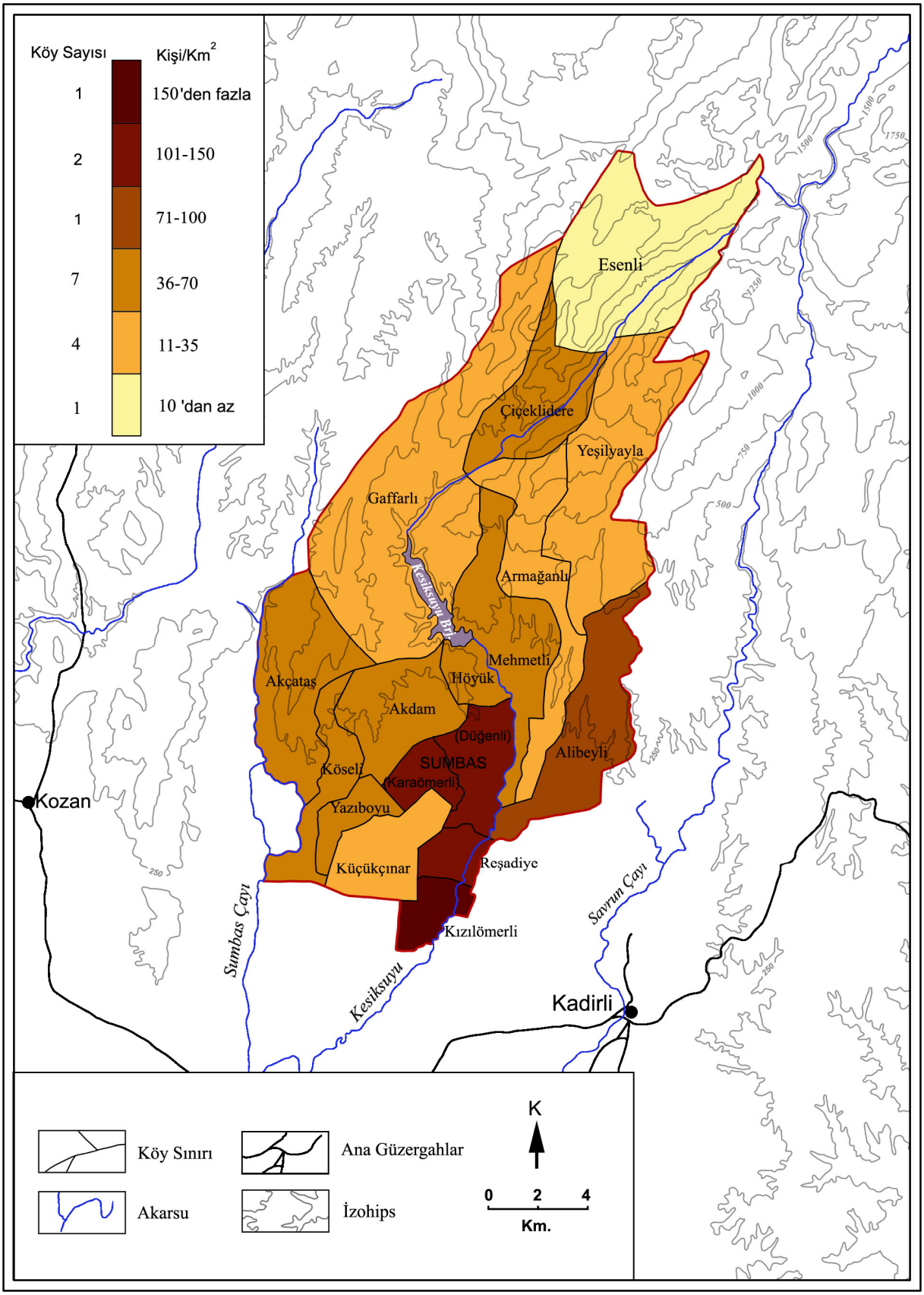

İlçe Merkezindeki Nüfusun Dağılışı ve Yoğunluğu:

Sumbas, iki mahalleden oluşan bir yerleşim birimidir. Mahalle nüfusları 1970 yılı hariç hiçbir sayım döneminde dengeli bir dağılım göstermemiştir. İlçe merkezinde 1960'a kadar Karaömerli mahallesi, 1960-1970 yılları arasında da Döğenli (Araplı) mahallesi daha fazla nüfus barındırmıştır. 1970'de mahalle nüfusları büyük ölçüde dengelenirken, bundan sonraki yıllarda Döğenli hâkimiyeti ele geçirmiştir. 1935-1960 yılları arasında Sumbas nüfusunun ortalama %72'sini Karaömerli'de yaşayanlar oluştururken, Yazıboyu ve Küçükçınar mahallelerinin Karömerli'den ayrılmasından sonra 1960-1970 yılları arasında hâkimiyet Döğenli'ye geçmiş, 1970'deki dengeden sonra Sumbas nüfusunun ortalama % 62'sini Döğenli'de yaşayanlar oluşturmuştur.

Karaömerli mahallesinde en yüksek nüfus miktarına 1955 yılında (1884 kişi) yapılan sayımda rastlanırken, en düşük nüfus miktarı ise Yazıboyu ve Küçükçınar mahallelerinin ayrılmasından sonra 1960 sayım döneminde (490 kişi) görülmüştür. Bu dönem daha çok 1951-1957 yılları arasında araştırma sahasına Bulgaristan'dan gelen soydaşlarımızın estirdiği göç dalgasından etkilenmiştir. Özellikle Karaömerli köyünün Küçükçınar mevkiine yerleştirilen göçmenler 1955 yılında köy nüfusunu ani bir şekilde artırmıştır. 1955-1960 yılları arasında Küçükçınar'da köy kurulması kararının alınmasından sonra Karaömerli köyünde 1960'da doğal olarak ciddi bir nüfus kaybı yaşanmıştır. Döğenli mahallesinde ise en düşük nüfus miktarı, araştırma sahasının en eski yerleşme birimlerinden biri olarak 1935 sayımında 225 kişi olarak görülmektedir. En yüksek nüfus miktarları da Mehmetli sulama barajının hizmete girmesinden sonra 1975 yılında 1297 kişiye, 1996'dan itibaren ilçenin yönetim merkezi olması nedeniyle de 2007'de de 1385 kişiye ulaşmıştır (Tablo 4.15).

Nüfus dağılışındaki bu durum, mahalle alanlarının daralmasına bağlı olarak nüfus yoğunluklarına da yansımıştır. İlçe merkezinde nüfus yoğunluğu 1935 yılında kilometrekareye 20 kişiyken, 1970'de 68 kişi, 1975'de 110 kişi ve 2007'de 125 kişiye kadar yükselmiştir. Nüfus yoğunluğunun yaklaşık 35 yıllık periyotlarda bu denli hızlı artmasında etkili olan temel faktörler ilçe merkezinin bünyesinden çıkan yeni köy kuruluşları ve buna bağlı olarak mahalle alanlarının daralması; dış göçler, sulamalı tarım faaliyetlerinin yoğunlaşması, mevsimlik işçi göçleri ve idari yapıdaki değişiklikler nedeniyle dalgalanmalar gösteren hızlı nüfus artışıdır. Buna göre ilçe merkezinde 1970 yılı öncesinde Karaömerli Mahallesi, 1970 yılı sonrasında ise Döğenli Mahallesi nüfus yoğunluğunun fazla olduğu alanlar durumundadır. Karaömerli mahallesinin ova ünitesinde bulunan toprakları üzerinde Küçükçınar ve Yazıboyu köylerinin kurulmasından sonra 1960 yılı sayımında mahallenin nüfus miktarı ve alan değerleri azalırken, benzer şekilde Höyük köyünün kurulması ile Döğenli mahallesinin nüfusu ve alanı da 1970 yılında azalmıştır. Bu durum her şeyden önce mahallelerin nüfus yoğunlukları üzerinde etkili olmuştur (Tablo 4.22).

Tablo 4.22. Sumbas İlçe Merkezi'nde Mahallelere Göre Nüfus Yoğunlukları (1935, 1970, 1975, 2007).

Köyler	Nüfus (kişi)	Alan (km^2)	Nüf.Yoğ. (kişi/ km^2)
1935			
Döğenli	225	12,098	19
Karaömerli	625	29,382	21
Toplam	**850**	**41,48**	**20**
1970			
Döğenli	590	8,232	72
Karaömerli	597	9,350	64
Toplam	**1187**	**17,582**	**68**
1975			
Döğenli	1297	8,232	158
Karaömerli	641	9,350	69
Toplam	**1938**	**17,582**	**110**
2007			
Döğenli	1385	8,232	168
Karaömerli	819	9,350	88
Toplam	**2204**	**17,582**	**125**

Kaynak: Nüfuslar D:İ:E, Alanlar Köy Hiz. Gn. Md.

1935 yılında Karaömerli Mahallesi, Döğenli'den alan olarak yaklaşık 2,5 kat daha büyük ve yaklaşık 3 kat daha fazla nüfus barındırdığı için daha yoğun nüfuslu bir görünüme sahiptir. 1970 yılında gerek alansal ve gerekse nüfus değerlerinde görülen denge, elbette nüfus yoğunluğuna da yansımıştır. Ancak idari merkez olması sebebiyle 1990 sonrasında Döğenli Mahallesi'nde görülen hızlı nüfus artışı, Sumbas'ta nüfusun saha üzerindeki yoğunluğunu daha da artırmıştır. Ana ulaşım güzergâhının Döğenli üzerinden geçmesi, gerek idari, sosyal ve kültürel kurumların ve gerekse belli başlı ticari hizmetlerin burada yer almasını sağlamıştır. Ayrıca Kesik Suyu (Mehmetli) sulama barajının su dağıtım ve kontrol merkezinin Döğenli'de bulunması da burayı bir çekim merkezi durumuna getirmiştir.

4.3.3. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri

4.3.3.1. Nüfusun Cins ve Yaş Yapısı

Nüfusun cins ve yaş yapısı gibi fizyolojik ve aynı zamanda sosyolojik özellikler, bir yerdeki nüfusun zaman içindeki değişimi ve nüfus hareketleri gibi demografik olayların açıklanması üzerinde oldukça belirleyici olmaktadır. Nüfusun cins bileşiminde erkek ya da kız çocuk doğum ve ölümleri, inançlar, gelenekler ve görenekler, töreler, ekonomik geçim seviyesi, askeri nedenler ve göçler gibi bazı sosyal, kültürel ve ekonomik olaylar özellikle etkilidir. Coğrafi çalışmalar açısından cins oranları daha ziyade sosyal, kültürel ve ekonomik olaylarla alâkalıdır. Bu nedenle nüfusun cins yapısı kırsal ve şehirsel alanlarda önemli farklılıklar gösterebilmektedir. Bu durum söz konusu alanların tarihi, askeri, sosyal, kültürel ve ekonomik fonksiyonlar bakımından sergilediği farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

İlçe Geneli ve Kırsal Kesiminde Nüfusun Cins Yapısı:

Araştırma sahasının kırsal kesimindeki nüfusun cins yapısı büyük ölçüde ilçe geneli karakteristik özelliklerini yansıtırken, ilçe merkezindeki nüfusun cins yapısı ilçe geneline göre oldukça farklı özellikler göstermektedir. Buna göre öncelikle ilçe geneli ve kırsal kesimindeki nüfusun cins yapısı özelliklerini ele almak gerekmektedir.

Araştırma sahasında ortalama cins oranı 100 kadına 101 erkek şeklindedir. Bu parametreye göre Sumbas ilçesinde kadın ve erkek nüfus dengesi büyük ölçüde kurulmuş demektir. Buna rağmen ilçe nüfusu cins yapısına göre analiz edildiğinde bazı dönemlerde farklılıkların olduğu dikkatleri çekmektedir. Cins oranına göre bu farklılıkları oluşturan dönemleri ***1935-1940 denge, 1940-1965 erkek nüfus fazlası, 1965-2000 kadın nüfus fazlası*** ve ***2000 sonrası denge*** dönemleri olarak sınıflandırmak mümkündür. Ayrıca 1955, 1975 ve 1990 sayım dönemlerinde ortaya çıkan ekstrem değerler de dikkatimizi çekmektedir. Bilindiği gibi bu dönemlerde araştırma sahası önemli ekstrem gelişmelere sahne olmuştur.

1935-1940 Dönemi:

1935 yılında araştırma sahasında erkek nüfus sayısı fazladır. Erkek nüfus oranı % 51, cins oranı 100 kadına 103 erkek şeklindedir. Maalesef, bu istatistik değerler, 1935 yılı Sumbas ilçesi nüfusunun cinsiyet yapısıyla ilgili önemli sonuçlara işaret etmez. Bununla birlikte zamanın Cumhuriyet döneminin ilk yılları olması itibariyle kurtuluş mücadelesi yıllarından bu günlere erkek nüfus miktarının artarak geldiği ve ileriki yıllarda daha da artabileceği düşüncesi hasıl olmaktadır. Ancak bir sonraki dönem olan 1940'da görülen kadın nüfus fazlalığı bu düşünceyi kısmen çürütmektedir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı yılları olması hasebiyle Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda yaşadığı kötü tecrübeyi tekrar yaşamak istemediğinden bu dönemde gerekli tedbirleri almıştır. Bu tedbirlerden bir tanesi savaşa hazır durumda tutulan ordumuz ve her an orduya çağırılabilecek durumda olan genç erkek nüfusumuzdu. Bu askeri faktör ülke genelinde olduğu gibi araştırma sahamızda da erkek nüfus miktar ve oranları üzerinde etkili olmuştur. 1935-1940 yılları arasında erkek nüfus % -8 oranında ve 211 kişi azalmış, cins oranı da 100 kadına 98 erkek şeklinde ortaya çıkmıştır. Cinsiyet oranları ise yaklaşık % 50 dengesindedir (Tablo 4.23 , Şekil 4.23).

Tablo 4.23. Sumbas İlçesi Nüfusunun Cinsiyet Durumu ve Cins Oranları (1935–2007).

Yıllar	SUMBAS İLÇESİ					
	E	%	K	%	T	Cins Oranı (%)
1935	2504	51	2421	49	4925	**103**
1940	2293	50	2332	50	4625	**98**
1945	3007	51	2877	49	5884	**104**
1950	3906	51	3725	49	7631	**105**
1955	5595	52	5151	48	10746	**109**
1960	6249	51	6030	49	12279	**104**
1965	7219	51	6900	49	14119	**105**
1970	7432	50	7363	50	14795	**101**
1975	8499	52	7951	48	16450	**107**
1980	7556	49	7821	51	15377	**97**
1985	7812	49	8292	51	16104	**94**
1990	8343	48	8867	52	17210	**94**
1997	8072	49	8402	51	16474	**96**
2000	8377	50	8399	50	16776	**100**
2007	7963	50	7874	50	15837	**101**

Kaynak: DİE (1950 yılı cinsiyet verileri 1945 ve 1955 yılı cins oranlarından tahmin edilmiştir)

Şekil 4.23. Sumbas İlçesi'nde Nüfusun Cinsiyet Durumunun Seyri (1935–2007).

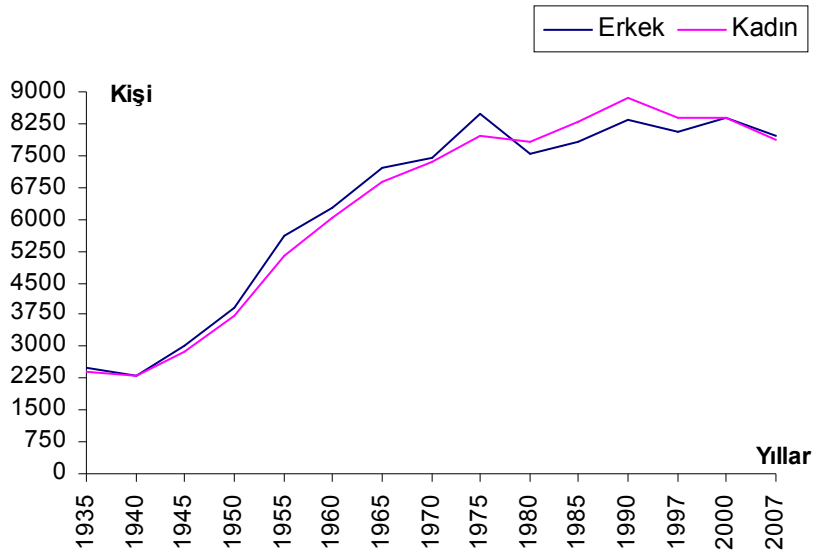

1940-1965 Dönemi:

1940-1945 devresi İkinci Dünya Savaşı'nın bitim yılları olması sebebiyle ülkemiz savaşa girmediğinden araştırma sahasında erkek nüfus miktarında önemli ölçüde artışlar olmuştur. Bu dönemde erkekler % 31 oranında 714 kişi birden artmıştır. Erkek nüfus yüzdesi % 51, cins oranı 100 kadına 104 erkek şeklindedir. 1945-1965 yılları arasındaki 20 yıllık dönemde de araştırma sahasında erkek nüfus sayısı kadınlardan hep fazla olmuştur. Her iki nüfus grubu da bu dönemde % 140 oranında artış göstermişlerdir. Erkeklerin nüfus içderisindeki oranı ise % 51'dir. İlçe nüfusundaki ekstrem değerlerden ilki bu dönem içerisinde 1955 yılında görülmüştür. 1955 yılında erkek nüfus % 43 (1689 kişi), kadın nüfus ise % 38 (1426 kişi) oranında artış göstermiştir. Erkek nüfusun kadın nüfusa göre daha fazla arttığı bu döneme ilişkin en önemli

bulgu, 1951-1957 yılları arasında araştırma sahasında görülen Bulgaristan göçmenlerinin başlattığı dış göçlerdir. Göçmenler, aileleriyle birlikte gelmiş olmalarına karşın, gelenler arasında öncü göçmenlerin sayısı daha fazla olmuştur. Öncü göçmen, geldiği yerde aile yaşamına ilişkin düzeni sağladıktan sonra diğer aile fertlerini getirten aile reisidir. Bu aile reisleri ise genellikle erkekler olduğundan 1955 yılındaki nüfus artışında erkek nüfus sayısı daha fazla olmuştur. Bu dönemde erkek nüfus yüzdesi % 52, cins oranı 100 kadına 109 erkek şeklindedir. Bu değerler nüfusun cins yapısına yönelik ilk ekstrem değerlerdir.

1965- 2000 Dönemi:

1965-1970 devresinde kadın nüfus ilk kez bir dönemde erkeklerden daha fazla nüfus artışı göstermiştir. Kadın nüfus artışı erkeklere kıyasla 2 kat daha fazla olmuştur. Kadın nüfus % 7 oranında 463 kişi artarken, erkek nüfus ancak % 3 oranında 213 kişilik artış gösterebilmiştir. Kadın nüfustaki artışla cinsiyete göre nüfus oranlamasında % 50 dengesi sağlanmıştır. Cins oranı 100 kadına 101 erkektir. Sumbas'ı her bakımdan etki sahasında tutan Kadirli ilçesinde de benzer bir durum vardır. *Ekonomik nedenli göçlerin yaşandığı tipik yerleşmelerde olduğu gibi Kadirli kırsal nüfusuna 1965 yılından sonra kadın nüfus hakim olmuştur. 1965'e kadar sürekli erkek nüfusun fazla olduğu Kadirli kırsalında, 1970 yılında kadın nüfusun oranı % 51'e ulaşmıştır. 1965'ten itibaren Kadirli kırsalındaki göç verme özelliği, erkek nüfusu etkileyebilecek herhangi bir nitelik (askeri, vb.) taşımadığından, tamamen kadın nüfus fazlalılığı ile desteklenmektedir (Üçeçam Karagel, 2008, s.67).*

Ova ünitesi köylerinde sulama destekli tarla tarımından ziyade gelir getirecek faaliyetlerin gelişmemiş olması, çiftçiler için yıl içerisinde boş zamanlar yaratmakta ve işgücü ihtiyacını azaltmaktadır. Bu durum özellikle erkek çocukların bilgi ve görgüsünün artması, eğitim görmesi, meslek edinmesi ve ek gelir elde etmesi gibi amaçlarla tarım dışındaki alanlara yönlendirilmesini sağlamaktadır. Yamaçlar, sırtlar ve tepelikler sahası ile dağlık kesimde ise tarla faaliyetlerine paralel olarak bahçe ziraatı, hayvancılık ve ormancılık gibi alternatif faaliyetlerin de sürdürülmesi daima faal iş gücünü gerektirmiştir. Bu ve benzeri nedenlerin bir sonucu olarak, 1965-1970 yılları arasında araştırma sahasının genellikle ovada ve ova kenarında kalan köylerinde erkek nüfus göçleri dikkat çekmektedir. Özellikle Sumbas, Akdam, Kızılömerli, Köseli, Reşadiye, Küçükçınar ve Yazıboyu köylerinde bu dönemde erkek nüfus artış hızı eksi değerlerdedir. Yani erkek nüfus miktarı azalmıştır. Yamaçlar, sırtlar ve tepelikler sahası ile dağlık sahadaki Akçataş, Alibeyli, Çiçeklidere, Mehmetli ve Yeşilyayla gibi diğer köylerde ise faal işgücü durumundaki erkek nüfusta artış oranları düşük olmasına rağmen azalma yoktur (Tablo 4.14).

Bu dönemde ilçede erkek nüfus miktarı ve artış oranlarında görülen azalmanın elbette ki en önemli nedeni temelde ekonomik nedenli göçlerdir. 1960'lı yıllarda Adana, tarıma dayalı

sanayi ve ticaret kollarında gelişme göstermiş önemli bir merkezdir. Kadirli'de de ticaret ve inşaat faaliyetleri önem kazanmıştır. Dolayısıyla bu merkezler Sumbas ilçesindeki genç erkek nüfusun sanayi, ticaret ve bayındırlık alanında istihdamında önemli bir role sahiptir. Bununla birlikte 1961–1986 yılları arasında 1,3 milyon Türk vatandaşı başta Almanya olmak üzere Hollanda, Fransa, Belçika, İsviçre, Danimarka, İngiltere, İsveç ve Avusturya gibi çeşitli Avrupa ülkelerine çalışmak üzere göç etmiştir. Sumbas ilçesinden de bu göç hareketlerine elbette katılanlar olmuştur.

1960 ile 1980 yılları arasında 472 aile (1159 kişi) geçim sıkıntısı nedeniyle ilçeden ayrılırken, 67'si (179 kişi) 1965-1970 yılları arasında yurt dışına çıkmıştır ***(Köy Envanter Etütleri, 1984).*** Nitekim bu devrede Almanya, Hollanda, Fransa, Kıbrıs, Libya ve Irak gibi ülkelere araştırma sahamızdaki 13 köyden ekonomik nedenli göçler olmuştur. Bu köyler **Akçataş** (5 aile), **Akdam** (3 aile), **Alibeyli** (4 aile), **Sumbas** (6 aile), **Esenli** (4 aile), **Gaffarlı** (15 aile), **Kızılömerli** (2 aile), **Köseli** (3 aile), **Mehmetli** (10 aile), **Reşadiye** (4 aile), **Yazıboyu** (5 aile) ve **Yeşilyayla** (5 aile)'dır. Diğer göçler ise daha çok ülke içinde Kadirli ve Adana şehirlerine yöneliktir. Ekonomik nedenli bu göçler büyük ölçüde erkek nüfus tarafından gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sahasında yaptığımız anket ve mülakatlar ile bu çevrede yapılmış bilimsel çalışmalara göre Sumbas gibi "yukarı ova"da yer alan Kadirli ve Düziçi içlerinde de eş zamanlı ve benzer nitelikte göçler olmuştur. Bu göçler öncelikle en yakın şehirsel merkeze, daha sonra Adana'ya ve yurt dışına yönelik erkek nüfus göçleridir. *...Kadirli kır nüfusu 1965'e kadar hızlı bir şekilde artarken, bu yıldan sonra Kadirli ve Adana'ya olmak üzere şehirlere doğru hızlı bir göç olayı yaşanmıştır (Kara 1992, s.1). 1950–1965 devresinde Adana gibi büyük şehirlerimiz ve Kadirli şehri adeta birer inşaat ve imar şantiyesi durumuna getirilmişti (Üçeçam Karagel, 2008, s.65-66).* Bu nedenle, *1965 yılı ve sonrasında hem Adana hem de Osmaniye nüfuslarındaki artışlar Kadirli'den fazla olmuştur (Üçeçam Karagel, 2008, s.60). ...1965'ten sonra Osmaniye'den sonra en fazla göç verilen merkez, Düziçi ilçesinin 1996 yılına kadar bağlı olduğu Adana ilinin merkezidir. Bu kente göç eden aile sayısı 143'e ve nüfus toplamı 604'e ulaşmıştır…. Ülke içine yönelik göçlerin % 38'i Osmaniye'ye, % 22'si Adana'ya yöneliktir (Koca, 2000, s.94).* Bu devrede yaşanan göçlerin önemli bir kısmı da yurt dışına odaklı işçi göçleridir. *Kadirli'de yurt dışına olan göçler, 1961–1967 yılları arasında yapılan antlaşmalar gereğince büyük oranda Batı Avrupa ülkelerine, özellikle de Almanya'ya yönelik olmuştur. Batı Avrupa'ya yönelen göçlerin % 98,2'sini Almanya, diğerlerini ise Hollanda ve Fransa çekmiştir (Üçeçam Karagel, 2008, s.95). İşgücü göçleri ülkemiz genelinde olduğu gibi, Düziçi'nde de 1965'ten sonra önem kazanmıştır. Göçler daha çok Batı Avrupa ülkelerine, Rusya Federasyonu'na, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine ve Ortadoğu ülkelerine yöneliktir. Bu şekilde toplam 402 kişi yurt dışına göç etmiştir (Koca, 2000, s.92).*

Bu dönemin son devresi olan 1970-1975 yılları arasında ise erkek nüfus, kadın nüfusa oranla yaklaşık 2 kat daha fazla artış göstermiştir. Bu, bir önceki devrede işlenen konuya göre extrem bir durumdur ve ancak saha çalışması sırasında anlaşılabilmiştir. Dolayısıyla ilçe nüfusundaki ekstrem değerlerden ikincisi bu dönem sonunda 1975 yılında görülmüştür. 1975 yılında erkek nüfus % 14 (1067 kişi), kadın nüfus ise % 8 (588 kişi) oranında artış göstermiştir. Bu artış değerleriyle cinsiyet dengesi bozularak terazinin erkekler kefesi % 2 oranında ağırlaşmıştır. Cinsiyete göre nüfus oranlamasında erkeklerin oranı % 52 olmuştur. Cins oranı 100 kadına 107 erkek şeklindedir.

Erkek nüfusun kadın nüfusa göre daha fazla arttığı 1970-1975 devresine ilişkin en önemli bulgu, 1971 yılında tamamlanarak faaliyete geçen Kesik Suyu (Mehmetli) Barajı ve sulama şebekesinin Sumbas havzasındaki topraklarda sulamalı tarım faaliyetlerini geliştirmesidir. Bu dönemden itibaren Kadirli ovasının batısı ve kuzeybatısı tamamen sulanır hale gelmiştir. Ova kenarlarından itibaren hemen her yer sulu tarıma açılmış, hafif eğimli yamaçlardaki narenciye bahçeleri genişlemiştir. Son 5-6 yıllık dönemde ilçe dışına yönelik olan erkek nüfus göçleri durduğu gibi, köylere geri dönüşler olmuş ve mevsimlik tarım işçisi göçleri artmıştır. Bu dönemde erkek nüfus miktarı en fazla artış gösteren köyler ise Sumbas, Akçataş, Akdam, Kızılömerli, Reşadiye, Küçükçınar ve Yazıboyu gibi sulanabilir tarla ve bahçeleri olan ova ve ova kenarı köylerdir. Bununla birlikte Höyük, Alibeyli, Armağanlı, Mehmetli, Gaffarlı, Yeşilyayla, Çiçeklidere, ve Esenli gibi dağlık ya da büyük bölümü dağlık sahada olan ilçenin diğer köylerinde ise erkek nüfus miktarları azalmıştır. Dağlık sahadaki çiftçiler ovadaki iş gücü ihtiyacının artmasıyla tarım işçisi olarak ova köylerinde çalışmaya başlamışlar, bu devrede şehirsel merkezlerle olan temaslarını artırmışlardır. Ancak tarımda alet ve makinelerin daha yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmasından sonra ova köyleri ile olan bu ilişkileri giderek azalmıştır. Görüldüğü gibi bu dönemde erkek nüfus artışı sulu tarım faaliyetlerinin gelişmesi ve iş gücü ihtiyacının artmasıyla birlikte bütünüyle ova ve ova kenarında yer alan köylerde ortaya çıkmıştır.

Ekonomik nedenli göçlerin yaşandığı tipik yerleşmelerde olduğu gibi Sumbas kırsal nüfusuna 1975-2000 yılları arasında kadın nüfus hakim olmuştur. 1975'e kadar sürekli erkek nüfusun fazla olduğu Sumbas kırsalında, 1980 yılında kadın nüfusun oranı % 51'e ulaşmıştır. Bu üstünlük 1990 yılında maksimum seviyeye ulaşmış ve 2000 yılına kadar devam etmiştir.

1975-1980 devresindeki nüfus hareketleri, adeta 1970-1975 devresinde yaşananların aksine gelişmiştir. Bu devrede her iki cinsiyet grubunda da nüfus azalmıştır. Kadın nüfus % -1,6 oranında 130 kişi azalırken, erkek nüfus % -11 oranında 943 kişi ile kadınlara oranla 7 kat daha fazla azalma göstermiştir. İlçe nüfusunda kadın oranı % 51'e çıkarken, cins oranı 100 kadına 97 erkek şeklinde gerçekleşmiştir. Rakamlardan anlaşıldığı gibi bu devrede ilçe nüfusu adeta erimiştir. Oysaki bir sayım devresi öncesinde sulu tarımdaki gelişmelerle birlikte artış gösteren

ilçe nüfusu, sanki bu sayım devresinde kuraklığa maruz kalmışçasına azalmaya başlamıştır. Elbette ki vaziyet kuraklıkla açıklanacak kadar vahim değildir. Temel sebep, 1970'li yılların sonlarında Çukurova genelinde kullanılmaya başlanan tarımsal alet ve makineler ile beraberinde getirdiği sonuçlardır. Dolayısıyla, 1975-1980 yılları arası ilçe nüfusunun ciddi anlamda kayıp verdiği ilk sayım devresidir. Hipotez, "*Bu devrede gelir artışı sağlayan çiftçi aileleri, tarımda makine ve alet kullanımına ağırlık vermişlerdir. Makine ve aletlerin kullanılmasıyla birlikte tarımsal iş gücüne olan ihtiyaç nispeten azalmıştır."* İlçede nüfus kayıplarının daha çok ova köyleri ve ova ünitesinde arazileri bulunan köylerde ve erkek nüfus üzerinde olması, dağlık kesimdeki köylerde ise nüfusun artması ve artan nüfusun da önemli oranda erkek nüfus oluşu, hipotezi büyük ölçüde doğrulamaktadır. Ayrıca arazi değerlerinin artması ve artan nüfusla birlikte ortaya çıkan toprakların bölünmesi bu devrenin başka bir sorunudur. Topraklarının bölünmesiyle birlikte baş gösteren gelir düşüklüğü, geçim sıkıntısı, çeşitli eğitim ve sağlık olanaklarından yararlanma isteği, memuriyet, daha iyi bir yaşam sürme arzusu, şehirsel cazibe ve benzeri etkilerle başta Kadirli olmak üzere, Osmaniye ve Adana gibi Çukurova yöresindeki diğer şehirlere olan erkek nüfus göçleri, ilçe nüfusunda yaşanan kayıpların en önemli nedenleri arasındadır. Nitekim nüfus kaybının % 74'ü kırsal kesimde ortaya çıkmıştır. Azalan ilçe nüfusunun % -88'i erkek nüfus kaybıdır. Kırsal kesimde kaybedilen nüfusun ise % -78'ini yine ova köylerindeki erkek nüfus meydana getirmiştir. Bu devrede Yazıboyu, Reşadiye, Kızılömerli ve Küçükçınar gibi ova köyleri ile Akçataş, Akdam ve Alibeyli gibi ova tabanında tarım arazileri bulunan köylerde hızlı nüfus kayıpları olurken; Armağanlı, Mehmetli, Gaffarlı, Yeşilyayla, Höyük ve Çiçeklidere gibi eğimli, engebeli ve yüksek sahada yer alan köylerde erkek nüfus kayıpları olmamıştır (Tablo 4.14).

1980-2000 yılları arasında cins oranı 100 kadına yaklaşık 96 erkek şeklindedir (Tablo 4.23). 1935 yılı hariç (% 93) Türkiye genelinde cinsellik oranları daima 100'ün üzerindedir (DİE). Buna göre, Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında Sumbas ilçesi 1980'e kadar Türkiye geneliyle benzer özellikler göstermektedir. Ancak 1980-2000 yılları arasında Sumbas ilçesi cinsellik oranları 100'ün altındadır (Tablo 4.23). Bu durum, aynı zamanda Sumbas ilçe nüfusunun 1980-2000 arasında Türkiye genelinden farklı özellikler gösterdiğinin bir ifadesidir. Nitekim Sumbas kırsal kesiminde 1980 sonrasında erkek nüfus giderek azalmakta, başta Kadirli şehri olmak üzere diğer şehirlere yönelik ekonomik nedenli göç hareketleri kendini göstermektedir. Araştırma sahasında erkek ve kadın nüfus oranları genel olarak 1980 öncesinde erkek nüfus lehinde fazla, 1980 sonrasında ise kadın nüfus lehinde fazladır (Tablo 4.23). Bu durum, yöreye tarım işsisi olarak gelen mevsimlik işçilerin büyük oranda erkeklerden oluşmasından ve 1980 sonrasında ise araştırma sahasında kırdan ilçe merkezine ve ilçe dışındaki şehirlere olan sosyo-ekonomik nedenli göçler ve bu göçlere katılan nüfus içerisinde erkek nüfus sayısının fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu gelişmeler 2000 yılı genel nüfus sayımına kadar devam etmiştir. 1980-2000 yılları arasında kadın nüfus % 7 oranında 578 kişi artarken, erkek nüfus % 11 oranında 821 kişilik artış göstermiştir. İlçe nüfusu cinsiyet oranında % 50 dengesi sağlanırken, cins oranı 100 kadına 100 erkek şeklinde gerçekleşmiştir. Yirmi yıllık bu devrede ilçe dışına olan sosyo-ekonomik göçler nedeniyle ilçedeki kadın nüfus, erkelerden fazladır.

Araştırma sahasının kırsal kesiminde 1935–1955 yılları arasını kapsayan yirmi yıllık dönemde, cinsler arasındaki fark giderek artmakla birlikte erkek nüfus fazlalığı vardır. 1955–1980 yılları arasındaki yirmi beş yıllık dönemde cinsler arasındaki sayısal fark kapanmış ve büyük oranda denge sağlanmıştır. 1980–2000 yılları arasını kapsayan yirmi yıllık dönemde ise kırsal kesimde kadın nüfus hâkimiyeti söz konusudur (Tablo 4.23 , Şekil 4.23).

2000 Sonrası Dönem:

Araştırma sahasındaki nüfusun cins yapısındaki denge, 2000-2007 yılları arasını kapsayan bu dönemde tekrar sağlanmıştır. Cinsiyet oranı % 50 olan bu dönemin cins oranı da 100 kadına 100 erkektir. Bu dönemdeki toplam 939 kişilik nüfus kaybının % 56'sı (525 kişi) kadın nüfusta görülmüştür. Erkek nüfusta da 414 kişilik kayıp vardır. Araştırma sahasındaki bu nüfus kaybı gerçeği genel olarak 1990 sonrasını kapsamaktadır.

Araştırma sahasında 1990 yılı sonrasında dikkat çeken nüfus kayıpları, 2000 yılı sonrasında hız kazanmış ve böylece devam etmektedir. Bu nüfus sorunun nedenlerini 1990 yılı sonrasındaki gelişmeleri analiz ederek ortaya çıkarmak mümkündür. Buna göre,

Çukurova bölgesinde pamuk ziraatı 1990'lı yıllarda terk edilmeye, yerini yerfıstığı ve mısır ziraatı almaya başladı. Buğday ve yem bitkileri ziraatının önemi ise daha da arttı. Ziraat ekonomisindeki teknolojik gelişmeler; toprak analizi ve toprak bakımı, ürün ve üretim planlaması, sulama, gübreleme, zararlılarla mücadele, makine ve alet kullanımı, destekleyici kurum ve kuruluşlar, tarıma dayalı sanayi ve pazarlama olanaklarının artması zirai faaliyetlerde değişim yarattı. Kırsal alanlarda otlak ve meraların korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla alınan devlet tedbirleri gereğince küçükbaş hayvancılık ekonomisinde mera hayvancılığına sınırlamalar getirildi. Özellikle keçi besleme ve üretimi faaliyetleri yavaşlatılarak keçi sayısının azaltılması yoluna gidildi. Köy ve yakın çevresindeki potansiyelin kullanılması amacıyla ağıl hayvancılığı ve koyun yetiştiriciliği önem kazandı. Büyükbaş hayvancılık faaliyetlerinde ise süt inekçiliği ve besi sığırcılığı teşvik edilerek ahır hayvancılığı desteklenmeye başlandı. Ormanlık ve fundalık sahaların korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla alınan devlet tedbirleri gereğince ormancılık faaliyetlerine sınırlamalar getirildi. Ormanlık ve orman vasfı taşıyan sahalar tamamen devlet kontrolüne girdi. Tomruk, kereste ve odun üretimi takvime bağlanarak devlet eliyle ihale edilmeye ve yürütülmeye, kontrolsüz ve kaçak kesimlerin önüne geçilmeye başlandı. Ormanları işleme ve işletme

hakkının ormana yakın, orman kenarı ve orman içi kırsal yerleşmelerde yaşayanların önceliği olmaktan çıkarılarak, ormandan elde edilen ürünler ve orman işçiliği faaliyetleri ve hakları yeniden düzenlendi. Tarım sektöründeki bu ve benzeri gelişme ve düzenlemeler kırsal kesimlerde üretim ve gelir artışı sağladığı kadar, fazla nüfus artışına neden olan iş gücü ihtiyacını azalttı. Özellikle pamuk ziraatının gerektirdiği mevsimlik tarım işçisi göçleri de büyük ölçüde azaldı.

Bunun yanında kırsal yerleşmeler arasındaki ulaşım hatlarının büyük ölçüde tamamlanarak, kırsal yerleşmeleri şehirlere bağlayan güzergâhların vasıflarının iyileştirilmesi, ulaştırma araçlarındaki gelişmeler ve ulaştırma faaliyetlerinin bir geçim sektörü haline gelmesini sağlamıştır. Ulaştırma sektöründeki gelişmeler, devlet otoritesi ve hizmetlerinin en küçük kırsal yerleşim birimlerine kadar ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Hemen her kırsal yerleşme merkezinde bulunan eğitim ve sağlık kuruluşlarının personel ve donanım eksikliğinden dolayı işlevselliğini kaybetmiş olması nedeniyle kapatılarak, belirli merkezlerde hizmet verir duruma getirilmesi; taşımalı eğitim, sağlık ocağı hizmet sahalarının belirlenmesi ve aile hekimliği pilot uygulama sahalarının organize edilmesiyle sağlık hizmetlerinin köylünün ayağına kadar götürülmesi gibi sosyal fonksiyonlardaki gelişmeler, işlevselliğini yitirmiş durumdaki eğitim ve sağlık kuruluşlarının etkinliğini artırmıştır. Yine bu dönemde "sekiz yıllık zorunlu eğitim" uygulamasına geçişle birlikte, beşinci sınıftan itibaren okula devam etmeyen öğrencilerin eğitim serüvenleri üniversiteye kadar uzamıştır.

Sumbas İlçesi ve yakın çevresinde 1980–2000 yılları arasını kapsayan yirmi yıllık dönemde kırsal kesimde kadın nüfus hâkimiyetinin olması, genel olarak yukarıda analiz edilen nedenlerle 1970'li yıllarda doğmuş alan erkek çocukların (ilkokul mezunu olarak genellikle 10-12 yaşlarından itibaren aktif bir şekilde tarım işçisidirler) meslek edinme, iş bulma, ek gelir sağlama ve eğitim amacıyla Kadirli ve Adana gibi şehirsel merkezlere göçmelerine bağlı olarak ortaya çıkmış bir gelişmedir. 1980 ve sonraki yıllarda doğmuş olan çocuklarda ise cinsiyet ayrımı olmaksızın benzeri gelişmelerin yaşanması göçlere bağlı olarak nüfus kayıplarının en önde gelen nedenleridir. Araştırma sahasında çeşitli yaş gruplarına mensup olanlarla yapılan mülakatlar neticesinde lise, lise dengi, yüksek okul ve fakülte mezunu olan erkeklerin % 8'i 1970 yılı öncesinde, % 17'si 1970-1979 yılları arasında, % 35'i 1980-1989 yılları arasında ve % 40'ı 1990-1992 yılları arasında doğanlardır. Kadınların ise % 3'ü 1970 yılı öncesinde, % 7'si 1970-1979 yılları arasında, % 30'u 1980-1989 yılları arasında ve % 60'ı 1990-1992 yılları arasında doğanlardır. Dolayısıyla tahsilli erkek nüfusun % 75'i, kadınların ise % 90'ı 1980-1992 yılları arasında doğumlu olanlardır. Söz konusu kişilerin araştırma sahasındaki dağılışlarına bakıldığında % 90'ının ova ve ova kenarındaki ünitelerde yer alan sırasıyla Küçükçınar, Kızılömerli, Reşadiye, Yazıboyu, Sumbas, Köseli, Akçataş, Akdam, Mehmetli ve

Alibeyli köyü nüfusuna kayıtlı oldukları dikkat çekmektedir. % 10'luk kısımda ise dağlık sahadaki Armağanlı, Gaffarlı, Yeşilyayla, Höyük, Çiçeklidere ve Esenli köyleri yer almaktadır.

Sumbas İlçesi'nin kuzeyindeki dağlık arazide yer alan Akdam, Alibeyli, Armağanlı, Çiçeklidere ve Gaffarlı gibi köylerde bazı istisna sayım dönemleri hariç kadın nüfus sayıları hep fazladır. Arazinin dağlık, tepelik ve engebeli yamaçlardan hasıl olduğu bu köylerde kalkerli yapıya bağlı olarak su tutma kabiliyetinin zayıf olması, tarım aletlerinin verimli bir şekilde kullanılamaması, tarım işletmelerinin küçük ve parçalı oluşu, ekilen ve dikilen ürün çeşidinin fakir oluşu ve uygulanan geleneksel tarım yöntemleri gibi benzeri nedenlerle zirai faaliyetler sınırlıdır. Pastoral yaşam koşulları, ulaşımda yaşanan güçlükler, gelir düşüklüğü, eğitim ve sağlık hizmetlerinde çekilen sıkıntılar gibi çeşitli sorunlar; büyük oranda hayvancılık faaliyetlerinin egemen olduğu, nüfus olarak kalabalık olan bu köylerde alternatif koşulların aranmasına neden olmaktadır. Özellikle erkek nüfusun daha elverişli koşullar elde etmek amacıyla başlangıçta geçici olarak başlattıkları yakından uzağa şehirlere olan göçler, zamanla kalıcı göçlere dönüşmüştür. Bunun sonucu olarak söz konusu köylerde, hemen her sayım döneminde kadın nüfus sayısı fazla olmuştur. Araştırma sahasındaki köylerde kadın nüfusun fazla olduğu en belirgin dönem 1980 yılı ve sonrasıdır. Ancak Çiçeklidere köyünde 1975 ve sonrasındaki dönemde ise erkek nüfusun daha fazla olduğu dikkat çekmiştir.

Tablo 4.24. Sumbas İlçesi Kırsal ve İlçe Merkezi Nüfuslarının Cins Yapısı ve Oranları (1935–2007).

YILLAR	KIRSAL NÜFUS						İLÇE MERKEZİ NÜFUSU					
	E	%	K	%	T	Cins Oranı (%)	E	%	K	%	T	Cins Oranı (%)
1935	2059	51	2016	49	4075	102	445	52	405	48	850	110
1940	1852	49	1905	51	3757	97	441	51	427	49	868	103
1945	2514	51	2421	49	4935	104	493	52	456	48	949	108
1950	3185	51	3060	49	6245	104	721	52	665	48	1386	108
1955	4254	51	4075	49	8329	104	1341	55	1076	45	2417	125
1960	5653	51	5492	49	11145	103	596	53	538	47	1134	111
1965	6515	51	6215	49	12730	105	704	51	685	49	1389	103
1970	6829	50	6779	50	13608	101	603	51	584	49	1187	103
1975	7331	51	7181	49	14512	102	1168	60	770	40	1938	152
1980	6711	49	7006	51	13717	96	845	51	815	49	1660	104
1985	7014	48	7471	52	14485	94	798	49	821	51	1619	97
1990	7201	48	7738	52	14939	93	1142	50	1129	50	2271	101
1997	7012	49	7298	51	14310	96	1104	51	1060	49	2164	104
2000	7312	50	7361	50	14673	99	1065	51	1038	49	2103	102
2007	6856	50	6777	50	13633	101	1107	50	1097	50	2204	101

Kaynak: DİE (1950 yılı cinsiyet verileri 1945 ve 1955 yılı cins oranlarından tahmin edilmiştir)

Şekil 4.24. Sumbas İlçesi Kırsal ve İlçe Merkezi Nüfuslarının Cinsiyete Göre Seyri (1935–2007).

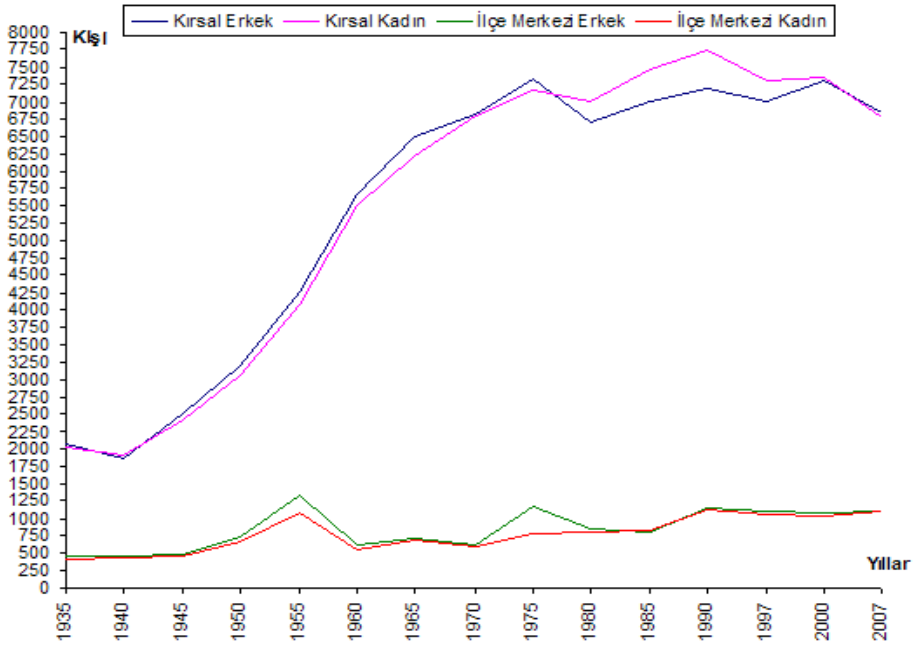

Kurtuluş Savaşı yılları ve yeni Türk devletinin kuruluşu, İkinci Dünya Savaşı ve olumsuz etkileri, 1950'li yıllarda ekonomik kalkınmayla birlikte ortaya çıkan kırdan kentlere göç hareketleri gibi Türkiye nüfusunu etkileyen önemli tarihi olaylar, araştırma sahasındaki köylerin cins yapısını etkilemiştir. Başka bir ifadeyle, yeni Türk devletinin kuruluşunu takiben 1935 genel nüfus sayımı, İkinci Dünya Savaşı ve olumsuz etkilerine paralel olarak 1940–1945 genel nüfus sayımları ve kırdan kentlere göç hareketlerinin hızlandığı 1950–1955 genel nüfus sayımları dönemleri Türkiye nüfusunun cins yapısında erkek nüfus sayısının azalması yönünde etkiler yapmıştır. Bu durum araştırma sahasındaki köylerin hemen hepsinde kadın nüfus sayısının fazlalığı şeklinde kendini göstermektedir. Bu durum, genel olarak modern tarım yöntemlerinin kullanılmasıyla iş gücüne olan talebin azalması, sanayileşme ve kentleşme olgusuyla birlikte artan kırdan kente yönelik göçler ve özellikle 1960'lı yıllarda başlayan yurt dışına olan göçlerle açıklanabilir.. Nitekim temelinde ekonomik nedenler olan bu tür nüfus hareketlerine katılanların çoğunluğunu erkekler meydana getirmektedir.

İlçe Merkezinde Nüfusun Cins Yapısı:

İlçe merkezinde ise nüfusun cins yapısına ilişkin olarak vurgulanması gereken başlıca hususlar ilçe merkezinde hemen her dönemde erkek nüfusun fazla olması ve kırdan kente göçler nedeniyle sadece 1980-1985 yılları arasındaki dönemde kadın nüfusun fazla olması durumudur.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse;

Araştırma sahasında erkek ve kadın nüfus oranları genel olarak 1980 öncesinde erkek, 1980 sonrasında ise kadın nüfus lehinde fazladır. Bu durum, milli bağımsızlık savaşında

kaybedilen asker sayısından, İkinci Dünya Savaşı ve olumsuz etkilerinden, yöreye tarım işçisi olarak gelen göçmenlerin büyük oranda erkeklerden oluşmasından, kırdan şehirlere olan sosyo-ekonomik nedenli göçlerden ve bu göçlere katılan nüfus içerisinde erkek nüfus sayısının fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Sumbas İlçe Merkezi'nin dağlık, tepelik ve engebeli yamaçlar kesiminde yer alan köylerinde sayım dönemlerinin yarısından çoğunda kadın nüfus sayısının fazlalığı dikkat çekerken, ova kesimdeki köylerde dönem dönem kadın nüfus sayısı fazla olmakla birlikte, hemen hiçbir köyde sayım dönemleri itibariyle kadın nüfus fazlalığında süreklilik gözükmemektedir. Başka bir ifadeyle, araştırma sahasındaki birçok köy, ekonomik nedenlerle sadece belirli dönemlerde göç veren bir özellik göstermektedir. İlçe köylerinin hemen hemen tamamında 1980'li yıllarda kadın sayısında artış olduğu görülmektedir. Bu durum, büyük ölçüde modern tarım yöntemlerinin kullanılmasıyla iş gücüne olan talebin azalması, sanayileşme ve şehirleşme olgusuyla birlikte artan kırdan kente yönelik göçler ve özellikle 1960'lı yıllarda başlayan yurt dışına işçi göçleriyle ilgilidir.

Nüfusun Yaş Yapısı:

Beşeri ve ekonomik çalışmalarda hedefe ulaşabilmek için rotanın doğru çizilebilmesi ve stratejilerin tespitinde bir yerin nüfusunun yaş yapısının analiz edilerek, sonuçlarının sentezlenmesi gerekmektedir. "Yaş yapısı" terimi, Doğanay'ın ifade ettiği gibi *"bir nüfus kitlesinin yaş gruplarına göre sergilediği bileşim"*dir (Doğanay, 1994, s.158). Bu bileşimi analiz etmekte fayda vardır. Bunun için ancak 2000 yılı nüfusunu belirli yaş dilimi aralıklarını esas alarak gruplandırabiliriz. Coğrafya biliminin "*karşılaştırma*" ve "*bağlantı*" ilkelerini verimli bir şekilde uygulamak için daha eski dönemlere ilişkin bilgileri de kullanmak gerekmektedir. Ancak 1996'da ilçe olan araştırma sahası için mevcut kaynaklarla bu bilgilere ulaşmak mümkün olmamıştır. Hatta "Aile Hekimliği Uygulaması" nedeniyle, daha önce sağlık ocaklarında tutulan hizmet alanlarına ilişkin yaş grupları (ETF) kayıtlarına son yıllar itibariyle ulaşılamamıştır.

Gruplandırma dünya genelinde "0–4…….80–84, 85 ve üstü" şeklinde beş yaş dar aralıklı olabildiği gibi, "0–14, 15–64, 65 ve üstü" ve "0–19, 20–59, 60 ve üstü" şeklinde geniş aralıklı da yapılabilmektedir. Ancak, "0–19, 20–59, 60 ve üstü" geniş aralıklı gruplandırma şekli ülkemizde pek kullanılmamaktadır. Zaten uluslar arası ölçekte ve ülkemizde DPT ile DİE'nin işgücü değerlendirmelerine yönelik çalışmalarında "0–14, 15–64, 65 ve üstü" geniş aralıklı gruplandırma şekli uygulanmaktadır.

Ülkemizdeki demografik çalışmalarda kullanılan dar ve geniş aralıklı gruplandırma şekillerinin önemli yararları vardır. Bir yerdeki nüfusun bebek, çocuk, genç, orta yaşlı, yaşlı ve ihtiyar nüfus miktarlarını belirlemede "0–4……80–84, 85 ve üstü" dar aralıklı gruplandırma

şekli daha yararlı olmaktadır. Aynı şekilde "nüfus bağımlılık oranı" ve "çalışma çağındaki nüfus"un belirlenmesi açısından gruplandırmanın "0–14, 15–64, 65 ve üstü" şeklinde geniş aralıklı yapılması, pratik bir takım sonuçlar vermektedir. Türkiye'de "çalışma çağındaki nüfus" ve "çalışan (aktif, faal) nüfus"un 15–64 yaş dilimleri arasında alınması pratikte fazla bir değer taşımaz. Çünkü tarım toplumu karakteri taşıyan kırsal kesimde belirli bir emeklilik yaşı olmadığı gibi, "üretime katılma çağı" da küçük yaşlardan başlamakta ve çok ileri yaşlara kadar sürebilmektedir (Doğanay, 1994, s.158–159).

Bu sebeple, öncelikle burada kullanacağımız bazı kavramları doğru bir şekilde ifade etmekte fayda vardır. Buna göre; bir yerde geniş aralıklı 0–14 yaş diliminde olan nüfus genç nüfus, 15–64 yaş diliminde olan nüfus yetişkin nüfus, 65 yaş üstü diliminde olan nüfus ise yaşlı nüfus kabul edilmektedir. Bir yerdeki 0–14 yaşları arasındaki genç nüfus ile 65 yaşın üstündeki yaşlı nüfusun, çalıştığı varsayılan ya da çalışabilecek yaşta olan 15–64 yaşları arasındaki yetişkin nüfusa oranlanması sonucunda elde edilen oran, nüfusun "yaş bağımlılık oranı" şeklinde ifade edilmektedir. Bağımlı oran, 15–64 yaş dilimindeki yetişkin nüfusun üretimine ortak olan tüketici nüfusu işaret etmektedir. Bu nüfus gerçek anlamda "bağımlı **(**üretime katılmayan, tüketici**)** nüfus" kitlesidir. Bir yerde fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafya özellikleri nasıl olursa olsun nüfusun 15–64 yaşları arasında olan bireyleri "iktisaden faaliyete katılma dönemi"nde kabul edilmektedir. Bu yüzden 15–64 yaş diliminde bulunan nüfusa aynı zamanda "çalışma çağındaki nüfus" da denilmektedir. Çalışma çağındaki nüfus içerisinde yer alan, nüfus sayımının yapıldığı son hafta içerisinde işi olan ve gelir sağlayan nüfusa ise "çalışan (aktif, iktisaden faal olan) nüfus" denir. Bu nüfus, ülkemizde genel olarak 12–64 yaşları arasında iktisaden faal olan nüfusu kapsamaktadır. Ayrıca, çalışma çağındaki nüfus içerisinde yer alan, ancak nüfus sayımının yapıldığı son hafta içerisinde işi olmayan ve/veya geliri olmayan nüfusa ise "işsiz (pasif, iktisaden faal olmayan) nüfus" denilmektedir.

Araştırma sahasında detaylı bilgiler elde ettiğimiz 2000 genel nüfus sayım ve 2007 adrese dayalı nüfus kaydı sonuçları dikkate alınarak yapılan değerlendirmeler sonucunda aşağıdaki "yaş kompozisyonu" ortaya çıkarılmıştır.

Sumbas İlçesi'ndeki Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Kompozisyonu:

2000 ve 2007 yıllarına ait Türkiye İstatistik Kurumu verilere göre Sumbas ilçesi nüfusu "genç" bir özellik göstermektedir. 2007 yılı istatistiklerine göre ilçe nüfusunun % 28'ini (2000'de % 31'i) 0–14 yaşları arasındaki ***"genç nüfus"*** meydana getirmektedir (Tablo 4.25, Şekil 4.25)**.** Karşılaştırma yapabileceğimiz 2000 ve 2007 yıllarına ait değerlere göre Sumbas ilçesi, Türkiye genelinden nispeten daha genç bir nüfus yapısına sahiptir. Çünkü o yıllarda bu yaş grubu ülke nüfusunun 2000'de % 30'u, 2007'de % 26'sı oranındadır (Tablo 4.25-4.26). Ancak belirtmek gerekir ki, son yıllarda genç nüfusun ilçe, kırsal ve ilçe merkezi nüfusu

içerisindeki miktarı ve oranları sürekli azalmakta ve genç nüfus daha ziyade kırsal kesimde yaşamaktadır. 2000 yılı itibariyle genç nüfusun % 87'si kırsalda yaşarken, bu oran 2007'de % 86'dır (Tablo 4.25, Şekil 4.25).

Tablo 4.25. Sumbas İlçesi Kırsal, İlçe Merkezi ve Toplam Nüfusunun Geniş Aralıklı Yaş Bileşimi (1990, 2000, 2005).

Kırsal Nüfus	**2000**						**2007**					
	E	*%*	**K**	*%*	**T**	*%*	**E**	*%*	**K**	*%*	**T**	*%*
0-14	2323	*32*	2181	*30*	4504	*31*	1966	*29*	1841	*27*	3807	*28*
15-64	4567	*62*	4668	*63*	9235	*63*	4339	*63*	4203	*62*	8542	*63*
65+	422	*6*	512	*7*	934	*6*	551	*8*	733	*11*	1284	*9*
Toplam	**7312**	*50*	**7361**	*50*	**14673**	*100*	**6856**	*50*	**6777**	*50*	**13633**	*100*
Bağımlı Nüfus	*2745*	*38*	*2693*	*37*	*5438*	*37*	*2517*	*37*	*2574*	*38*	*5091*	*37*
Bağımlılık Oranı	***60***		***58***		***59***		***58***		***61***		***60***	
İlçe Merkezi Nüfusu	**2000**						**2007**					
	E	*%*	**K**	*%*	**T**	*%*	**E**	*%*	**K**	*%*	**T**	*%*
0-14	323	*30*	323	*31*	646	*31*	299	*27*	318	*29*	617	*28*
15-64	685	*64*	654	*63*	1339	*64*	731	*66*	680	*62*	1411	*64*
65+	57	*6*	61	*6*	118	*5*	77	*7*	99	*9*	176	*8*
Toplam	**1065**	*51*	**1038**	*49*	**2103**	*100*	**1107**	*50*	**1097**	*50*	**2204**	*100*
Bağımlı Nüfus	*380*	*36*	*384*	*37*	*764*	*36*	*376*	*34*	*417*	*38*	*793*	*36*
Bağımlılık Oranı	***55***		***59***		***57***		***51***		***61***		***56***	
Toplam Nüfus	**2000**						**2007**					
	E	*%*	**K**	*%*	**T**	*%*	**E**	*%*	**K**	*%*	**T**	*%*
0-14	2646	*32*	2504	*30*	5150	*31*	2265	*28*	2159	*27*	4424	*28*
15-64	5252	*63*	5322	*63*	10574	*63*	5070	*64*	4883	*62*	9953	*63*
65+	479	*5*	573	*7*	1052	*6*	628	*8*	832	*11*	1460	*9*
Toplam	**8377**	*50*	**8399**	*50*	**16776**	*100*	**7963**	*50*	**7874**	*50*	**15837**	*100*
Bağımlı Nüfus	*3125*	*37*	*3077*	*37*	*6202*	*37*	*2893*	*36*	*2991*	*38*	*5884*	*37*
Bağımlılık Oranı	***60***		***58***		***59***		***57***		***61***		***59***	

Kaynak: TÜİK.

Tablo 4.26. Türkiye Nüfusunun Geniş Aralıklı Yaş Bileşimi (2000 ve 2007).

Türkiye	**2000**						**2007**					
	E	**%**	**K**	**%**	**T**	**%**	**E**	**%**	**K**	**%**	**T**	**%**
0-14	10456904	**15,42**	9770169	**14,41**	20227073	**29,83**	9570773	**13,56**	9071618	**12,85**	18642391	**26,41**
15-64	22139629	**32,66**	21576954	**31,82**	43716583	**64,48**	23655657	**33,51**	23288033	**32,99**	46943690	**66,50**
65+	1750202	**2,58**	2110069	**3,11**	3860271	**5,69**	2150103	**3,05**	2850072	**4,04**	5000175	**7,08**
Toplam	**34346735**	**50,66**	**33457192**	**49,34**	**67803927**	**100**	**35376533**	**50,12**	**35209723**	**49,88**	**70586256**	**100**
Bağ. Nüfus	12207106	**18**	11880238	**17,52**	24087344	**35,52**	11720876	**16,60**	11921690	**16,89**	23642566	**33,49**
Bağ. Oranı	**55,14**		**55,06**		**55,10**		**49,55**		**51,19**		**50,36**	

Kaynak: TÜİK.

Şekil 4.25. Sumbas İlçesi'nde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Bileşimi (2000-2007).

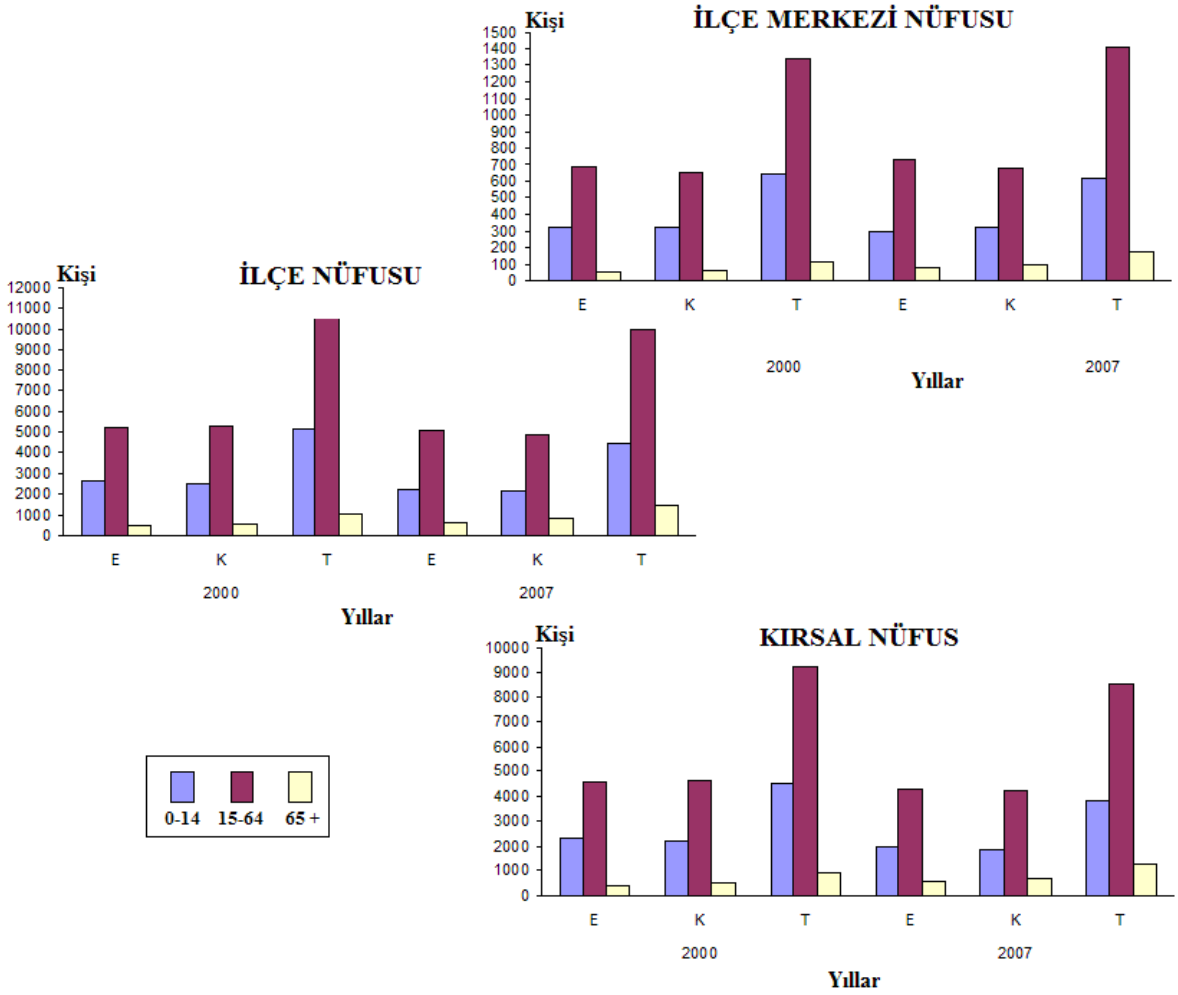

Gençlerin aksine nüfus içindeki oranı giderek artan 65 yaş ve üzerindeki ***"Yaşlı nüfus"*** ise 2007 yılı itibariyle ilçe nüfusunun % 9'unu (2000'de % 6) meydana getirmektedir. 2000 ve 2007 yıllarında Sumbas ilçesi yaşlı nüfusu, Türkiye geneline göre daha yüksek oranlar göstermektedir. Kırsal kesimde yüksek olan yaşlı nüfus oranı, son yıllarda da artmıştır. 2000 yılı itibariyle yaşlı nüfusun % 89'u kırsalda yaşarken, bu oran 2007'de fazla değişmemekle birlikte % 88'e düşmüştür (Tablo 4.25 Şekil 4.25).

Ekonomik olarak bağımlı olan bu iki yaş grubu birlikte ele alındığında 2000 ve 2007 yılları itibariyle nüfus içerisinde % 37 gibi yüksek sayılabilecek bir orana ulaşmaktadır. Ülke genelinde bu değerler (2000'de % 35, 2007'de % 33) yaklaşık % 2-4 daha düşüktür. Görüldüğü gibi, 2000-2007 yılları arasında ilçe nüfusunun 1/3'inden biraz fazlasını ***"bağımlı nüfus"*** meydana getirmektedir. Bu nüfusun % 87'si kırsal kesimde toplanmıştır. Bağımlı nüfus içerisindeki erkeklerin oranı kırsal kesimde % 1 oranında azalırken, ilçe merkezinde % 2 oranında azalmıştır. Kadınlarda ise her iki kesimde de % 1 artış vardır. Netice itibariyle 2000 ve 2007 yıllarında araştırma sahasının ilçe merkezi ve kırsal kesiminde bağımlı nüfusu meydana getiren genç nüfusta azalma, yaşlı nüfusta ise artış gözlenmektedir (Tablo 4.25 Şekil 4.25).

2000-2007 yılları arasında Sumbas ilçe nüfusunun yaklaşık değerlerle % 63'ünü ***"yetişkin*** *ya da* ***çalışma çağındaki nüfus"*** meydana getirir. Ülke genelindeki yetişkin nüfus oranı ise, Sumbas'a kıyasla daha yüksektir. Ülke genelinde bu değerler (2000'de % 65, 2000'de % 67) yaklaşık % 2-4 oranında daha fazladır (Tablo: 2.24). Görüleceği üzere, Sumbas ilçesinde çalışabilir nüfus oranı ülke ortalamasına göre düşük olmasına rağmen Çukurova'daki tarımsal faaliyetler göz önüne alındığında pekâlâ yeterlidir. 2000 yılı itibariyle çalışabilir nüfusun % 13'ü ilçe merkezinde toplanmışken, bu oran 2007'de % 14'e yükselmiştir. Demek oluyor ki, çalışabilir durumdaki nüfusun büyük bir kısmı kırsal kesimde ve tarımsal faaliyetlerde toplanmıştır (Tablo 4.25, Şekil 4.25).

Bağımlı nüfus, çalışma çağındaki nüfusa oranlandığında ekonomik açıdan faydalanabileceğimiz nüfusun ***"yaş bağımlılık oranı"***na ulaşılır. 2000 yılında Türkiye genelinde % 55 olan yaş bağımlılık oranı, 2007'de % 50'ye düşmüştür. Sumbas ilçesindeki yaş bağımlılık oranı ise ülke geneline göre % 4-9 daha yüksektir**.** 2000'de % 59 olan yaş bağımlılık oranı, 2007'de sabit kalmıştır (Tablo 4.25, Şekil 4.25). Elverişli iklim koşulları ve verimli araziler üzerine kurulmuş tarımsal bir ekonomi için bu durum çok şaşırtıcı bir gelişme sayılmamalıdır. Nitekim yılda iki kez ürün alınan bu araziler üzerinde ve ılıman koşullarda yaşayan bu insanlar, daha 5–6 yaşlarından itibaren tarım sektöründeki yerlerini almakta ve 70–80 yaşlarına kadar yine bu sektör içerisinde faal olarak hayatlarını devam ettirmektedirler.

2000 ve 2007 yıllarında bağımlılık oranları ilçe merkezine göre kırsal kesimde daha yüksek değerler göstermektedir. Çalışma çağındaki nüfusun kırdan kentlere olan göçleri nedeniyle bağımlı nüfus kırsal kesimde % 1 oranında artarken, ilçe merkezinde % 1 oranında azalmıştır (Tablo 4.25, Şekil 4.25).

Geniş aralıklı yaş gruplarını cinsiyete göre değerlendirmek gerekirse:

2000 ve 2007'de araştırma sahasında cins yüzdeleri büyük ölçüde eşittir. Kır kesimindeki ***genç nüfus*** (0–14 yaş) içerisinde erkekler, ilçe merkezinde ise az bir farkla kadınların fazla olduğu görülür. ***Yetişkin nüfus***ta (15-64) 2000'e kadar kadınlar fazlayken, ilçe merkezinde erkekler fazla; 2007'de ise her iki kesimde erkekler fazladır. Araştırma sahasındaki ***yaşlı nüfus*** (65+ yaş) ele alınan tüm yıllar itibariyle kadın nüfus fazlalığı ile dikkat çekmektedir. Netice itibariyle, çocukluk devresinin haricinde araştırma sahasında erkek nüfus eksiği bulunmaktadır. Kadınların biyolojik olarak daha uzun yaşadığı teorisi bir yana, esas mesele Sumbas ilçe sınırlarından dışarıya olan iç göçlerin daha çok geçici nitelikteki erkek nüfus göçleri olmasından kaynaklanmaktadır. Bu tablo, araştırma sahasındaki erkek çocukların kız çocuklara kıyasla 2000'de % 2,8 ve 2007'de % 2,4 oranında daha fazla olduğunu; aynı şekilde yaşlı kadınların yaşlı erkeklere oranla 2000'de % 8,9 ve 2007'de % 14 oranında daha fazla olduğunu/yaşadığını ortaya koymaktadır (Tablo 4.25, Şekil 4.25). Yetişkin nüfusta ise 2000

yılında kadınların hâkimiyeti varken, 2007'de üstünlük adrese dayalı kayıt sistemi nedeniyle erkeklere geçmiş gözükmektedir. Oysa kadın nüfus fazlası vardır. Bu durum yine ekonomik nedenli erkek nüfus göçlerini akla getirmektedir. 1990 sonrası bu göçler başta Kadirli olmak üzere ülkenin diğer şehir merkezlerine yöneliktir.

Araştırma Sahasındaki Nüfusun Dar Aralıklı Yaş Kompozisyonu:

Araştırma sahasında dar aralıklı yaş gruplarına göre ortaya çıkan yaş kompozisyonu içerisinde en yüksek oranlara sahip nüfus grupları sıfır ile on dokuz yaşları arasındakilerdir. Bu tablo, 2007 yılında 44 yaşına kadar genişlemiştir. Söz konusu değerler, araştırma sahasının genç ve dinamik bir nüfus varlığına sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Üretime olan katkıları gelecek yıllarda da artması beklenen bu genç ve dinamik kesim, ilçenin ekonomik kaynaklarını harekete geçirecek gerekli işgücünü sağlayacaktır. 2000 yılında nüfusun yarısını (% 50) meydana getiren 0–24 yaş grubundaki genç nüfus, 2007 yılında 25–29 yaşları arasındakilerin katılımıyla nüfusun yarısını (% 51) oluşturmaktadır. Böylece ilçe nüfusunun yarısı, 0-29 yaşları arasında genç ve dinamik bir yapı kazanmaktadır. Ancak burada üzerinde durulması gereken en önemli husus, bu 30 yaş altındaki nüfus kitlesinin her geçen yıl toplam nüfus içerisindeki oranının azalmasıdır. Otuz yaş altı nüfus içerisinde en yüksek orana 0-19 yaşları arasındakiler sahiptir. 2000 yılında nüfusun % 41'ini oluşturan bu yaş grubu, 2007 yılında % 36'ya gerilemiştir. Bu durum, ilçede yaş bağımlılık oranının azalmasıyla refah seviyesinin yükselmesi bakımından olumlu kabul edilebilir, ancak ilçe nüfusunun büyümesini ve gelişmesini sağlayacak doğurgan insan kaynaklarının giderek zayıflaması bakımından da olumsuz karşılanabilir (Tablo 4.27, Şekil 4.26).

Araştırma sahasındaki en düşük oranlara sahip yaş grupları 70 yaş ve üstüdür. Bu yaşlardakilerin, dar aralıklı yaş grupları arasındaki oranları % 1,6 ile % 3,3 aralığında değişmektedir. Ancak burada vurgulanması gereken, 70 yaş ve üstü nüfusun her geçen yıl toplam nüfus içerisindeki oranının giderek artmasıdır. 2000 yılında yaklaşık % 4 olan bu yaş grubu, 2007 yılında % 6'ya yükselmiştir. Bu durum, ekonomik gelişmişlik, refah seviyesinin yükselmesi, sağlık koşullarının iyileşmesi ve ortalama yaşam süresinin uzaması bakımından gelişme kabul edilebilir (Tablo 4.27, Şekil 4.26).

Bu görüntüsüyle Sumbas ilçesi, tarımsal ekonomiye dayalı gelişmemiş veya gelişmekte olan pek çok yerleşmede olduğu gibi geniş tabanlı bir nüfus piramidi özelliği göstermediği gibi, ilçede yüksek doğum ve ölüm oranları da görülmez. 0–5 ve 65 yaş üstü nüfus gruplarındaki ölümler azalmış, ortalama ömür uzamıştır (Tablo 4.27, Şekil 4.26). Bununla beraber, Sumbas ilçesinin 2007 yılı itibariyle sergilemiş olduğu nüfus piramidi; adeta Japonya gibi İkinci Dünya Savaşı'nda büyük bir nüfus problemi yaşadıktan sonra hızla gelişen ülkelere özgü düşük doğum ve ölüm oranlarını gösteren, çocuk ölümlerinin azaldığı ve ortalama ömrün uzadığı dar tabanlı

"*asimetrik*" nüfus piramidi ile sanayi devrimi sonrası yıllarda ve günümüzdeki pek çok Avrupa ülkesi gibi ölüm oranı düşük, doğum oranında da hızlı bir düşme gösteren, çocuk ölümlerinin azalıp ortalama ömrün uzadığı gelişmiş ülkelerde görülen dar tabanlı "*arı kovanı*" profilli nüfus piramidi arasında karma bir özellik göstermektedir.

Tablo 4.27. Sumbas İlçesi Kırsal, İlçe Merkezi ve Toplam Nüfusunun Dar Aralıklı Yaş Bileşimi (2000, 2007).

Kırsal Yaş	2000						2007					
	E	%	K	%	T	%	E	%	K	%	T	%
0-4	766	5,220472978	786	5,356777755	1552	10,57725073	596	4,37174503	528	3,872955329	1124	8,244700359
5-9	789	5,377223472	685	4,668438629	1474	10,0456621	651	4,775177877	670	4,914545588	1321	9,689723465
10-14	768	5,234103455	710	4,838819601	1478	10,07292306	719	5,273967579	643	4,716496736	1362	9,990464315
15-19	771	5,254549172	780	5,315886322	1551	10,57043549	603	4,423091029	572	4,195701606	1175	8,618792636
20-24	651	4,436720507	664	4,525318612	1315	8,962039119	447	3,278808773	458	3,359495342	905	6,638304115
25-29	603	4,109589041	637	4,341307163	1240	8,450896204	588	4,313063889	444	3,256803345	1032	7,569867234
30-34	560	3,81653377	532	3,625707081	1092	7,442240851	431	3,16144649	459	3,366830485	890	6,528276975
35-39	512	3,489402304	490	3,339467048	1002	6,828869352	557	4,085674466	550	4,034328468	1107	8,120002934
40-44	378	2,576160294	379	2,582975533	757	5,159135828	475	3,484192768	447	3,278808773	922	6,76300154
45-49	334	2,276289784	335	2,283105023	669	4,559394807	414	3,036749065	363	2,662656789	777	5,699405853
50-54	286	1,949158318	315	2,146800245	601	4,095958563	322	2,361915939	350	2,567299934	672	4,929215873
55-59	258	1,75833163	268	1,826484018	526	3,584815648	267	1,958483092	280	2,053839947	547	4,01232304
60-64	214	1,458461119	268	1,826484018	482	3,284945137	235	1,723758527	280	2,053839947	515	3,777598474
65-69	195	1,32897158	195	1,32897158	390	2,657943161	206	1,51103939	263	1,929142522	469	3,440181912
70-74	136	0,926872487	159	1,083622981	295	2,010495468	157	1,151617399	170	1,246974254	327	2,398591653
75+	91	0,620186738	158	1,076807742	249	1,69699448	188	1,379006822	300	2,200542801	488	3,579549622
G.Top	**7312**	***49,83302665***	**7361**	***50,16697335***	**14673**	***100***	**6856**	*50,28973814*	**6777**	*49,71026186*	**13633**	*100*
İlçe Merkezi Yaş	**2000**						**2007**					
	E	%	K	%	T	%	E	%	K	%	T	%
0-4	114	5,420827389	130	6,181645269	244	11,60247266	95	4,310344828	105	4,764065336	200	9,074410163
5-9	104	4,945316215	111	5,278174037	215	10,22349025	109	4,945553539	119	5,399274047	228	10,34482759
10-14	105	4,992867332	82	3,899191631	187	8,892058963	95	4,310344828	94	4,264972777	189	8,575317604
15-19	101	4,802662863	81	3,851640514	182	8,654303376	97	4,401088929	74	3,35753176	171	7,75862069
20-24	82	3,899191631	97	4,612458393	179	8,511650024	103	4,673321234	92	4,174228675	195	8,847549909
25-29	112	5,325725155	108	5,135520685	220	10,46124584	83	3,765880218	98	4,44646098	181	8,212341198
30-34	90	4,279600571	86	4,089396101	176	8,368996671	131	5,943738657	120	5,444646098	251	11,38838475
35-39	85	4,041844983	70	3,328578222	155	7,370423205	71	3,221415608	55	2,495462795	126	5,716878403
40-44	70	3,328578222	52	2,472658107	122	5,801236329	84	3,811252269	72	3,266787659	156	7,078039927
45-49	45	2,139800285	36	1,711840228	81	3,851640514	59	2,676950998	53	2,404718693	112	5,081669691
50-54	32	1,521635758	46	2,187351403	78	3,708987161	36	1,633393829	29	1,315789474	65	2,949183303
55-59	40	1,902044698	42	1,997146933	82	3,899191631	38	1,724137931	44	1,996370236	82	3,720508167
60-64	28	1,331431289	36	1,711840228	64	3,043271517	29	1,315789474	43	1,950998185	72	3,266787659
65-69	30	1,426533524	29	1,378982406	59	2,80551593	29	1,315789474	41	1,860254083	70	3,176043557
70-74	19	0,903471232	22	1,046124584	41	1,949595816	38	1,724137931	36	1,633393829	74	3,35753176
75+	9	0,427960057	9	0,427960057	18	0,855920114	10	0,453720508	22	0,998185118	32	1,451905626
G.Top	**1066**	***50,6894912***	**1037**	***49,3105088***	**2103**	***100***	**1107**	*50,22686025*	**1097**	*49,77313975*	**2204**	*100*
Toplam Yaş	**2000**						**2007**					
	E	%	K	%	T	%	E	%	K	%	T	%
0-4	880	5,245588937	916	5,460181211	1796	10,70577015	691	4,363200101	633	3,996969123	1324	8,360169224
5-9	893	5,323080591	796	4,744873629	1689	10,06795422	760	4,798888678	789	4,982004167	1549	9,780892846
10-14	873	5,203862661	792	4,721030043	1665	9,924892704	814	5,139862348	737	4,653659153	1551	9,7935215
15-19	872	5,197901764	861	5,132331903	1733	10,33023367	700	4,420029046	646	4,079055377	1346	8,499084423
20-24	733	4,369337148	761	4,536242251	1494	8,905579399	550	3,472879965	550	3,472879965	1100	6,945759929
25-29	715	4,262041011	745	4,440867907	1460	8,702908918	671	4,236913557	542	3,422365347	1213	7,659278904
30-34	650	3,874582737	618	3,683834049	1268	7,558416786	562	3,548651891	579	3,655995454	1141	7,204647345
35-39	597	3,558655222	560	3,338102051	1157	6,896757272	628	3,965397487	605	3,820167961	1233	7,785565448
40-44	448	2,67048164	431	2,5691464	879	5,23962804	559	3,52970891	519	3,277135821	1078	6,806844731
45-49	379	2,259179781	371	2,211492608	750	4,470672389	473	2,98667677	416	2,626760119	889	5,613436888
50-54	318	1,895565093	361	2,151883643	679	4,047448736	358	2,260529141	379	2,393130012	737	4,653659153
55-59	298	1,776347163	310	1,847877921	608	3,624225083	305	1,925869799	324	2,045842016	629	3,971711814
60-64	242	1,442536958	304	1,812112542	546	3,254649499	264	1,666982383	323	2,039527688	587	3,706510071
65-69	225	1,341201717	224	1,33524082	449	2,676442537	235	1,483866894	304	1,919555471	539	3,403422365
70-74	155	0,92393896	181	1,07892227	336	2,00286123	195	1,231293806	206	1,300751405	401	2,532045211
75 +	99	0,590128755	168	1,001430615	267	1,591559371	198	1,250236787	322	2,033213361	520	3,283450148
G.Top	**8377**	**49,93443014**	**8399**	**50,06556986**	**16776**	**100**	**7963**	**50,28098756**	**7874**	**49,71901244**	**15837**	**100**

Kaynak: TÜİK (2000 Genel Nüfus Sayımı ve 2007 Adrese Dayalı Nüfus Kayıtları), Sumbas Sağlık Ocağı (Yaş Gruplarına Göre Kırsal ve İlçe Merkezi Nüfusu)

Şekil 4.26. Sumbas İlçesi'nde Nüfusun Dar Aralıklı Yaş Bileşiminin Yıllara Göre Değişimi (2000-2007.)

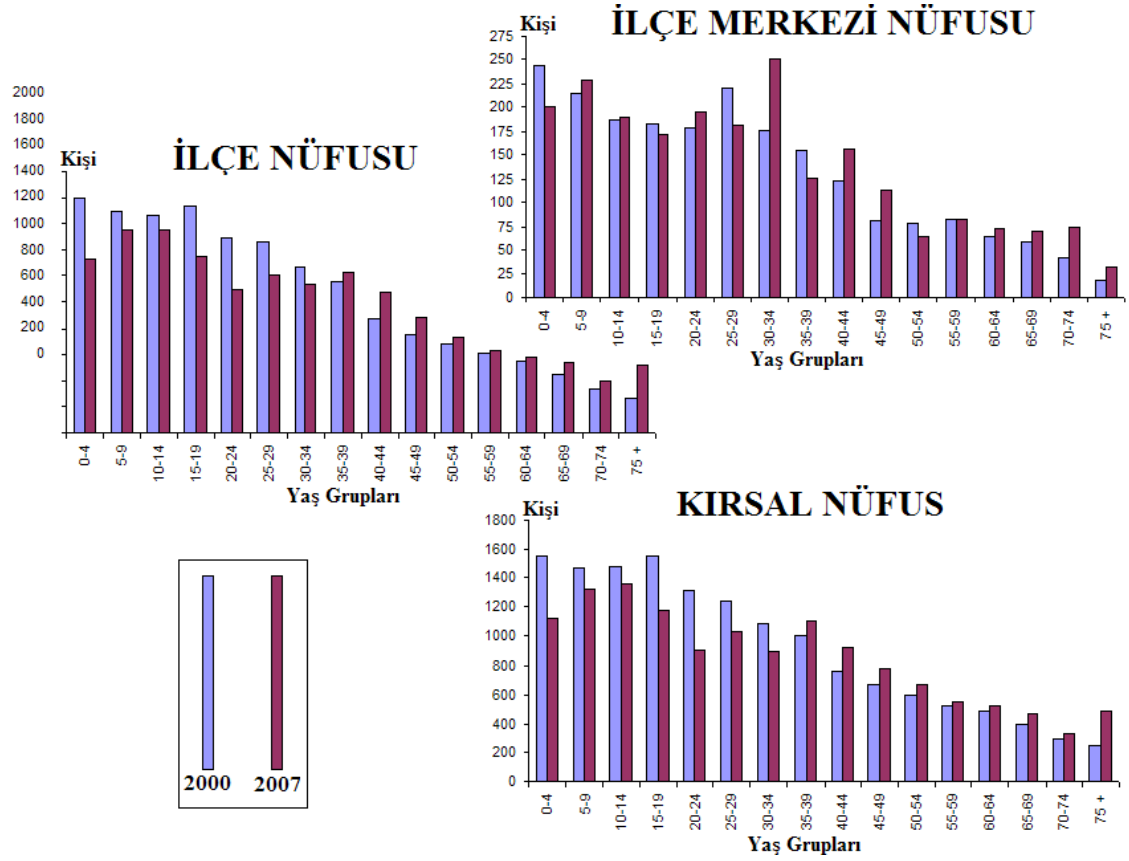

Araştırma sahasında 0-4, 5-9, 10-14, 15-19, 20-24, 25-29, 30-34 ve yaş gruplarındaki nüfuslarda değerlendirmeye tabi tuttuğumuz 2000-2007 yılları arasındaki seyirde belirgin azalmalar vardır. Özellikle 0–14 yaş grubunda görülen azalma; ilçe nüfusu, kırsal nüfus ve ilçe merkezi nüfusunda açık bir şekilde görülür. Kırsal kesimde belirgin bir şekilde görülen genç nüfustaki azalmalar, şehirsel nüfusta kısmi artışlar şeklinde ortaya çıkmıştır (Tablo 4.27, Şekil 4.26). Bu durum 1990 sonrasında doğumların belirgin bir biçimde azalması, doğum kontrollerinin bilinçli bir şekilde yapılması ve bazı eğitim öğretim kademelerindeki öğrenci göçlerinin ilçe dışına yönelmiş olmasıyla açıklanabilir. Araştırma sahasında 35 yaş ve üstündeki bütün yaş gruplarındaki nüfuslarda artışlar vardır. Bu artışlar ilçe merkezinde ancak 40-54 ve 70 yaş üstü gruplarda görülmektedir (Tablo 4.27, Şekil 4.26).

Kırsal kesimde sıfır ile otuz dört yaşları arasındaki dar aralıklı tüm yaş gruplarında azalmalar vardır. Bu durum, ilçe kırsalında nüfusun giderek azaldığını, genç ve çalışma çağındaki nüfusun büyük oranda köylerini terk ettiğini göstermektedir. İlçe merkezi nüfusunda ise yukarıda izah edildiği gibi 40–54 ve 70 yaş üstü gruplarında dikkat çeken artış dışında, hiçbir yaş grubunda artış gözlenmemiştir (Tablo 4.27, Şekil 4.26). Kırsal ve ilçe merkezindeki nüfus yapılarında dikkat çekici bir ilişki yoktur. Daha açık bir ifadeyle, kırsal kesim nüfusunda fark edilen bir problemin çözüm metotlarını ilçe merkezinde, ilçe merkezinde fark edilen bir

problemin çözüm metotlarını kırsaldaki nüfus yapısı içerisinde aramak ve çoğu zaman bulmak mümkün değildir.

Dar aralıklı yaş gruplarını cinsiyete göre değerlendirmek gerekirse:

İlçede 50 yaş ve üstü nüfusta kadınların fazlalığı söz konusudur. 2000–2007 yılları arasında kadın nüfus, özellikle 5-9, 20-24, 30-34 ve 50 yaş ve üstü gruplarda erkek nüfusa oranla daha fazladır. Bu tablo kırsal nüfus için de aynen geçerlidir (Tablo 4.27, Şekil 4.27-29).

2007 yılı ilçe merkezi nüfusunun yaşlara göre cinsiyet yapısında ise ilçe geneline göre önemli değişiklikler vardır. 2007 yılı ilçe merkezi nüfusunun cinsiyet yapısına göre 0-9, 25-29 ve 55 yaş ve üstü gruplardaki kadınların hâkimiyetinden söz edilebilir. Daha genç yaş gruplarında ise erkek nüfus kadınlara oranla daha fazladır (Tablo 4.27, Şekil 4.28). Bu durum Ceyhan ve Düziçi'ndeki yatılı bölge okullarında okuyan erkek çocuklar ve daha önce ifade edildiği gibi, son yıllarda kırsaldan Kadirli şehrine yönelik iş olanaklarına bağlı olarak artan erkek nüfus göçleriyle açıklanabilmektedir. Nitekim Kadirli'de küçük sanayi sitesi, tarımsal ürün işlemeye yönelik tesisler, diğer iş ve ticaret alanları gibi istihdam olanakları yaratan kurum ve kuruluşların sayısındaki artış; tarımda modern metotların kullanılmasından dolayı arta kalan zamanını değerlendirmek isteyen erkek nüfus ile boşa kalan iş gücü olarak kalmış erkek nüfusu, şehre çekmiştir.

Doğumdan orta öğretim eğitiminin sonuna ve askerlik çağına kadar olan dönemde erkek nüfus fazlalığı her sayım döneminde vardır. 0–19 yaşları arasındaki bu nüfus grubu, 20 yaşından önce sadece köylerindeki tarımsal faaliyetlerle uğraşmaktadırlar. Tahsilini ya da askerliğini tamamlayan nüfus ise, artık kendi yaşamını idame ettirmek durumundadır. Bunun için köyde bulunan mevcut şartlar (geleneksel tarım kültürü) sürdürülmekle birlikte, ilçe merkezinde sunulan imkânlar da değerlendirilmektedir. İkametgâhını Kadirli'ye taşıyan bu insanlar bir bakıma şehirde yaşayan çiftçilerdir. Evlenip yuva kurana kadar geçen sürede yaşamlarını bu şekilde devam ettiren bu insanlar, daha sonra ailesiyle birlikte şehirdeki yaşamını sürdürmektedir. Sumbas ilçesi nüfusunun dar aralıklı yaş gruplarına göre 2000–2007 yılları arasındaki seyri incelendiğinde, bazı yaş gruplarında kesintisiz artışlar olmadığı görülür. Azalma, en fazla 0-4 yaş grubunda (% -26) görülürken, en düşük 10–14 yaş grubundadır (% -7). 0-4 yaşındaki çocuk nüfusun azalması nüfus planlamasıyla, 5-19 yaşları arasındaki genç nüfusun azalması eğitim ve tarımsal faaliyetlerle, 20–24 yaş grubundaki azalma askerlikle ve çoğunluğu erkek olan 25-34 yaşları arasındaki yetişkin nüfus ise kırdan kente göçlerle açıklanabilir. Nüfus kaybı şehre oranla kırsalda ve kadın nüfusa oranla erkeklerde daha fazladır. İlçede 35 ve sonraki yaşlara ait nüfusta ise düzenli artışlar söz konusudur (Tablo 4.27, Şekil 4.27-4.28-4.29).

Şekil 4.27. Sumbas İlçesi Nüfusunun Cinsiyete ve Dar Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Gelişimi (2000-2007).

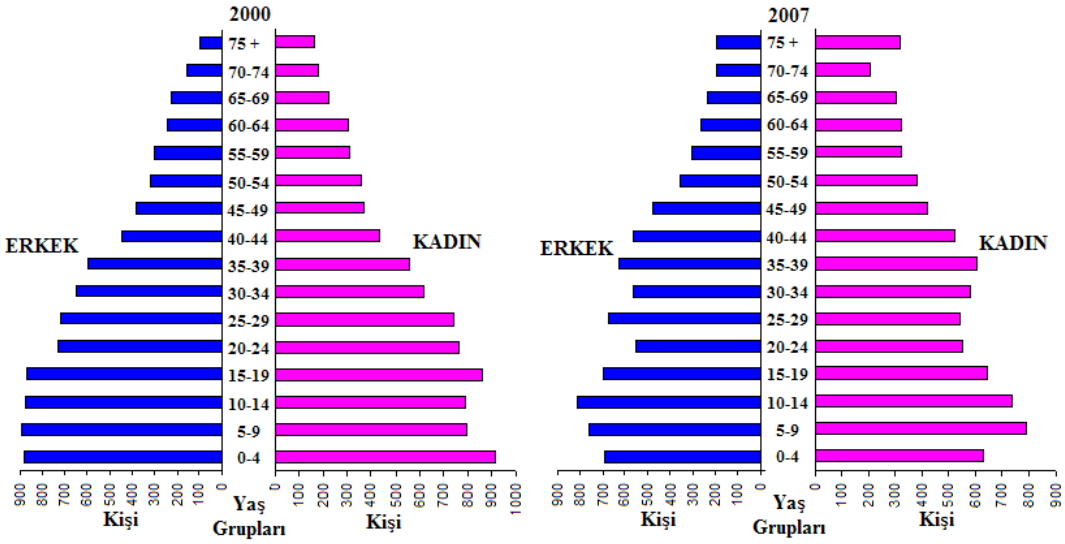

Şekil 4.28. Sumbas İlçesi Kırsal Nüfusunun Cinsiyete ve Dar Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Gelişimi (2000-2007).

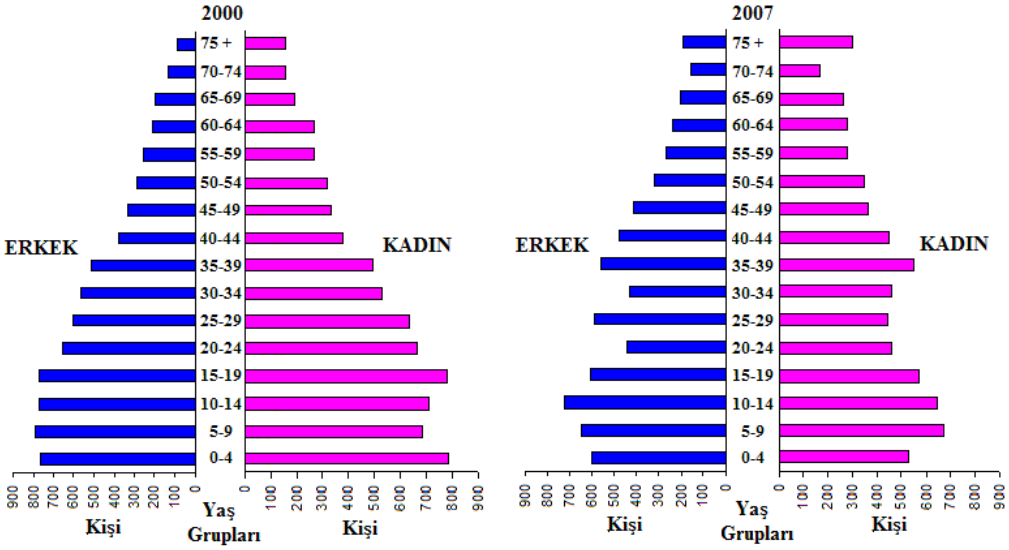

Şekil 4.29. Sumbas İlçe Merkezi Nüfusunun Cinsiyete ve Dar Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Gelişimi (2000-2007).

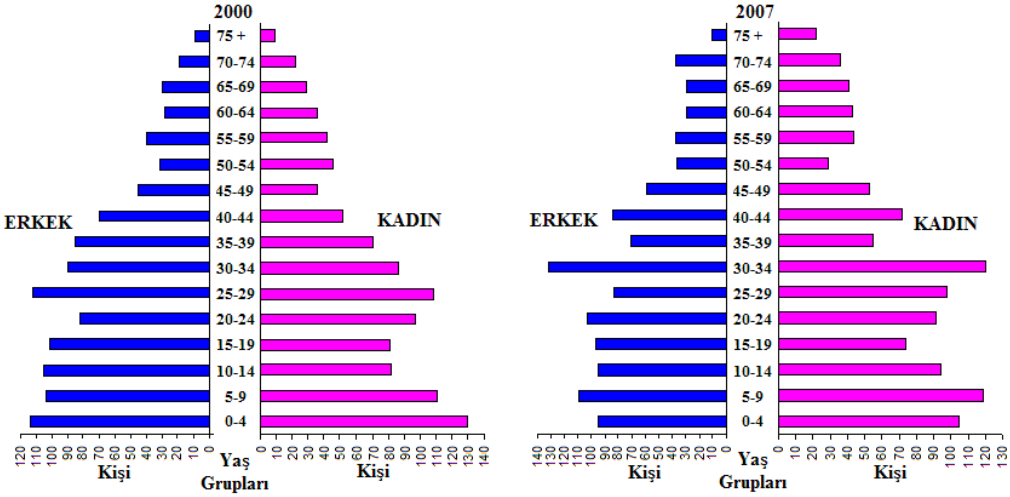

4.3.3.2. Eğitim Durumu

Okuma ve yazma bilen/bilmeyen nüfus miktarı, okuryazarlık oranı, okur-yazarlığın cinsiyetlere göre dağılışı, okullaşma durumu, okul-öğretmen-öğrenci miktarları, eğitimin niteliği, nüfusun mezun olunan eğitim kademelerine göre dağılışı ve benzeri özellikleri kapsayan eğitim profili, bir yerdeki nüfusun eğitim durumunun belirlenmesi aşısından önemlidir. Bu bakımdan, araştırma sahasındaki nüfusun eğitim profilini ortaya koyarak başlangıçta belirlenen hedeflere ulaşmamızı sağlayacak sonuçlar elde etmemiz mümkün olacaktır. Ancak araştırma sahasının 1996 yılında ilçe olması nedeniyle, nüfusun sosyal, kültürel ve ekonomik niteliklerini sağlıklı bir şekilde ortaya koyan istatistiklere 1965 yılı hariç, 1935-1990 yılları arasındaki genel nüfus sayımlarıyla ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu nedenle araştırma sahasının o yıllar arasında yer aldığı Kadirli ilçesi kırsal kesimine ilişkin toplu bilgiler kullanılarak, en azından yörenin genel karakteri belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre:

1935 yılında Kadirli ilçesi kırsal kesiminde % 53'ünü (13.419 kişi) erkeklerin oluşturduğu 6 yaş ve üzerindeki nüfus miktarı 25.387 kişidir. Okuma yazma çağında olan bu nüfusun % 92'si (23.307 kişi) okuma yazma bilmemektedir. Okuma yazma bilmeyenlerin % 51'i (11.848 kişi) kadınlar, okuma yazma bilenlerin ise % 94'ü (1960 kişi) erkeklerdir (Genel Nüfus Sayımı, 1935, Seyhan Vilayeti, s.92). Görüldüğü gibi araştırma sahamızın yer aldığı Kadirli ilçesi kırsalında "erkek egemen" bir yapının etkileri bulunmaktadır. "*Kız çocuklarının okutulmadığı, okutanların hoş karşılanmadığı bu kırsal kültürün insanları yılda iki defa ürün aldıkları bu verimli topraklara o kadar bağlanmışlardır ki, eğitime ayıracak boş zamanları bile olmamıştır. Okuryazar durumda olan erkek nüfusun bir bölümü okuma yazmayı ancak askerlikleri döneminde öğrenebilmiştir. Nitekim sadece okuyabilme meziyetine sahip olan nüfusun (31 kişi) % 84'ünü (26 kişi) erkek nüfus meydana getirir. Geleneksel tarım metotlarının uygulanıyor olmasından dolayı insan gücüne olan ihtiyaç, eğitime harcanacak boş vaktin olmayışı, okul ve öğretmen eksiklikleri, barınma, ulaşım ve iletişimde yaşanan sıkıntılar, ekonomik zorluklar ve benzeri sorunlar nedeniyle eğitime cinsiyet gözetilmeksizin gereken itina gösterilememiştir" (Üçeçam Karagel, 2008, s.117-118).*

1960'da 9.577 kişinin örgün öğrenim gördüğü Kadirli ilçesinin kırsal kesiminde öğrencilerin % 85'i ilkokul, % 1'i üniversite eğitimi görmektedir. Kırsal kesimdeki hemen her köyde ilkokul bulunmaktadır. % 69'unu erkek öğrencilerin oluşturduğu bu okullarda yaklaşık okul başına ortalama 123 öğrenci, 2 öğretmen ve öğretmen başına ortalama 64 öğrenci düşmektedir. 50 köydeki okullara araştırma sahasının başka köy ve mahallerinden de öğrenci gelirken, 16 köy okulu ancak bulunduğu köydeki ihtiyacı karşılayabilmektedir *(Köy İşleri Bakanlığı, 1967).*

1965'de altı ve daha yukarı yaşlardaki okuryazar nüfus miktarı Sumbas ilçe merkezinde 439, köylerinde ise 4005 kişidir. Dolayısıyla ilçe genelindeki okuryazar nüfusun %

90'ını kırsal kesimde yaşayanlar oluşturmaktadır *(Genel Nüfus Sayımı, 1965)*. 1966-1967 eğitim ve öğretim yılı istatistiklerine göre Sumbas ilçesinde toplam 18 ilkokul bulunmaktadır *(Adana İl Yıllığı, 1966–1967, s. 116, 121–122)*. İlçedeki öğrencilerin ortalama olarak % 62'si erkek öğrencilerden oluşur. Öğrencilerin tamamı (2037 kişi) köy ilkokullarında eğitim görmekte ve bunların da % 63'ünü (1283 kişi) erkek öğrenciler meydana getirmektedir *(Adana İl Yıllığı, 1966–1967, s. 116)*. ***1976 yılı "Köy Genel Bilgi Anketi"*** değerlendirme sonuçlarına göre kırsal kesimdeki ilkokul sayısı 17'dir. Öğretmen sayısı 89, öğrenci sayısı ise yaklaşık 1587 kişidir. 1960 ve 1970'li yıllara ait bu bilgilere göre araştırma sahasında eğitim-öğretime gereken önemin verilmediği açıkça bellidir. Öğretmen ve öğrenci sayısının azlığı, öğrencilerin yarıdan fazlasının erkek çocuklardan oluşması ve öğrencilerin çoğunlukla ilkokul kademesinde bulunuyor olması bunun en önemli göstergesidir. Kırsal kültür ve ekonomisinin hâkim olduğu bu dönemde tarımsal iş gücüne duyulan ihtiyaç, eğitimde geri kalınmasının en önemli nedenlerinden biridir *(Üçeçam Karagel, 2008, s.119)*.

Sumbas ilçesinde hemen her köyde ilkokul açılmıştır. Ancak okullardaki öğrenci ve öğretmen sayıları azdır. Öğrenci sayısının azlığı, köylerde kız çocuklarının okula gönderilmemesi ile açıklanabilir. Öğretmen sayısının yetersizliği ve niteliği ise her şeyden önce köylerde eğitimin kalitesi üzerinde etkili olmaktadır. Bu durum, nüfusun eğitimdeki sürekliliğini kesintiye uğratması bakımından önemlidir. Üst düzey başarı gösteremeyen öğrencilerin tahsil hayatları neredeyse bu aşamada sona ermektedir. İlçenin kırsal kesiminde göreve yeni başlayan, deneyimsiz öğretmenler ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısının yüksek oluşu sorunun en başta gelen nedenleri arasında sayılabilir. Araştırma sahasında kız öğrencilerin okula gönderilmemesi, ilkokul sonrası eğitim kurumlarının köylerin dışında ve uzakta bulunması, ulaşım, haberleşme ve barınma sorunları gibi nedenlerle eğitimin ilkokul sonrasında sürdürülememesi problemleri uzun zamandır çözülememiştir.

1981 Köy Envanter Etütleri'ne göre, Sumbas ilçesindeki okul sayısı 31'e yükselmiştir. Bu okullardan 29'u ilçe kırsalında yer almaktadır. Kırsal kesimdeki ilkokul sayısı 27'ye yükselirken, 2 de ortaokul açılmıştır. Toplam 2652 kişiden oluşan öğrencilerin % 41'ini kız öğrenciler meydana getirirken, öğretmen sayısı 133'ü bulmuştur. Öğretmen başına yaklaşık 20 öğrenci düşmektedir. Bu dönemde Küçükçınar ve Mehmetli'de köylerinde birer ortaokul hizmete girmiştir. İlkokula devam eden kız öğrenci oranları nispeten artarken, ortaokullarda kız öğrenci oranları oldukça düşük değerler (% 32) göstermektedir *(Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 1984)*.

İlçe merkezinde toplam öğrenci sayısı 497'dir. Mahallelerde birer ilkokul olmak üzere toplam 2 okul bulunmaktadır. Bu okullarda görev yapan öğretmen sayısı 19, öğrenci sayısı ise 300 kişidir. Öğretmen başına yaklaşık 15 öğrenci düşmektedir. Öğrencilerin % 50'sini (150 kişi) kızlar meydana getirmektedir. İlçe merkezi dışında öğrenimine devam eden öğrenci sayısı

197 kişidir. Bunlardan Kadirli'deki orta ve dengi okullara giden öğrenci sayısı 100, lise ve dengi okullara giden öğrenci sayısı ise 90'dır. Ceyhan'daki yatılı bölge okuluna ilçe merkezinden 5 öğrenci devam etmektedir. Üniversiteye giden öğrenci sayısı ise sadece 2'dir. İlçe merkezinde ilkokul sonrası öğrenim gören Karaömerli mahallesindeki 50 öğrenci ortaokul öğrenimi için Küçükçınar köyüne günübirlik olarak göç etmektedir. 40 öğrenci lise öğrenimi için Kadirli şehrine, 2 öğrenci de üniversite öğrenimi için Adana şehrine yerleşmek durumunda kalmıştır. Döğenli mahallesinde ise toplam 100 öğrenci ortaokul ve lise öğrenimi için Kadirli'ye, 5 öğrenci de yatılı bölge okulu olan Ceyhan'a gitmiştir. İlçe merkezinde ilkokula devam eden kız öğrenci oranları nispeten artarken, ilkokul sonrası eğitim kurumlarındaki kız öğrenci oranları ise düşük değerler göstermektedir (Tablo 4.28).

Tablo 4.28. Sumbas İlçesi'nde Nüfusun Eğitim Profili (1981).

Mahalle ve Köyler	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okuryazar Nüfus					Okuma-Yazma Bilmeyen Nüfus		Toplam
			Erkek	Kadın	Toplam	Köyü Dışında Öğrenim Görenler	Yüksek Okul Mezunu	Okuma Yazma Bilmeyen	Okula Gitmeyen	
Döğenli Mh.	1	12	80	70	150	105	15	100	10	380
Karaömerli Mh.	1	7	70	80	150	92	10	50	10	312
İlçe Merkezi Toplam	**2**	**19**	**150**	**150**	**300**	**197**	**25**	**150**	**20**	**692**
Akçataş Köyü	2	11	97	67	164	50	50	45	0	309
Akdam Köyü	4	11	170	130	300	70	10	150	10	540
Alibeyli Köyü	2	14	140	130	270	100	15	100	0	485
Armağanlı Köyü	3	10	100	80	180	26	10	30	0	246
Çiçeklidere Köyü	1	3	60	40	100	10	0	50	0	160
Esenli Köyü	1	3	40	20	60	1	0	30	0	91
Gaffarlı Köyü	4	10	200	100	300	60	20	150	0	530
Höyük Köyü	1	3	25	20	45	0	0	30	0	75
Kızılömerli Köyü	2	14	80	70	150	80	15	50	0	295
Köseli Köyü	2	9	110	40	150	101	15	100	0	366
Küçükçınar Köyü	2	12	150	90	240	40	50	20	0	350
Mehmetli Köyü	2	17	208	125	333	32	15	10	0	390
Reşadiye Köyü	1	7	80	50	130	80	1	40	0	251
Yazıboyu Köyü	1	4	35	45	80	32	15	40	0	167
Yeşilyayla Köyü	1	5	80	70	150	45	1	150	10	356
Köyler Toplamı	**29**	**133**	**1575**	**1077**	**2652**	**727**	**217**	**995**	**20**	**4611**
Toplam	**31**	**152**	**1725**	**1227**	**2952**	**924**	**242**	**1145**	**40**	**5303**
					4118			**1185**		

Kaynak: Köy İşleri Bakanlığı, 1984.

1981 yılında araştırma sahasındaki altı ve yukarı yaşlardaki nüfus miktarı 5303 kişidir. Bu nüfusun % 87'si (4611 kişi) kırsal kesimde toplanmıştır. Altı ve yukarı yaşlardaki nüfusun % 78'inin (4118 kişi) okuryazarlığı varken, % 22'si (1185 kişi) okuma yazma bilmemektedir. Okuma yazma bilmeyen nüfusun da % 3'ü (40 kişi) öğrenim çağında olmasına rağmen okula devam etmemektedir (Tablo 4.28).

1981 yılı itibariyle örgün öğretim kurumlarına devam eden 3876 kişinin % 76'sı (2952 kişi) ilk ve ortaokul çağındaki öğrencilerden oluşmakla birlikte, bu öğrencilerin tamamı ilçe sınırları içerisindeki okullarda öğretim görmektedir. Örgün öğretim kurumlarına devam eden öğrencilerin % 24'ü (924 kişi) ise yaşadıkları köy ya da Sumbas ilçesinin dışındaki okullarda tahsil hayatlarını sürdürmektedirler. İlçedeki örgün öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin % 58'ini erkek öğrenciler meydana getirmektedir. Kız öğrencilerin oranları ise öğretim kademesi yükseldikçe ters orantılı olarak azalmaktadır. Okuryazar nüfusun ancak % 6'sı (242 kişi) lise üstü bir eğitim kurumundan mezun durumdadır. Bu nüfusun da % 90'ı kırsal kesimdedir (Tablo 4.28).

Altı yaş ve üstündeki okuryazar nüfusun % 87'si (3596 kişi) kırsal kesimde yaşamaktadır. Okuma yazma bilmeyenlerin de % 86'sı (1015 kişi) kırsal kesimdedir. Dolayısıyla ilçe nüfusunu eğitimde olduğu gibi büyük ölçüde kırsal nüfus özellikleri karakterize etmektedir (Tablo 4.28).

Okuryazar nüfusun % 22'si (924 kişi) ilkokul sonrası öğrenimini yaşadıkları yerin dışında sürdürmektedir. Bu nüfusun 230 kişisi ortaokul öğrenimi için Küçükçınar'a, 40'ı Mehmetli'ye, 30'u Kozan'ın Bucak köyüne ve 20'si Kozan'daki lise ve dengi okullara günübirlik göç ederken; 191 kişisi ortaokul öğrenimi için Kadirli'ye, 396'sı Kadirli'deki lise ve dengi okullara, 14'ü Ceyhan'daki yatılı bölge okullarına ve 3'ü de üniversite eğitimi için Adana'ya göç etmiştir. Görüldüğü gibi, eğitim nedeniyle göçen nüfusun % 71'i (654 kişi) ilkokul sonrası öğrenimini ilçe dışında sürdürmektedir. Göç merkezleri olarak Kadirli, Kozan, Ceyhan ve Adana şehirleri tercih edilmektedir. En fazla göç çeken merkez yaklaşık % 90 (587 kişi) oranıyla Kadirli'dir. Kozan, sadece Akçataş köyünden günübirlik olarak göç almaktadır. Öğrenimini ilçe sınırları içerisinde sürdüren ancak bulunduğu yerleşim yerinin dışına çıkan öğrenci sayısı 270'dir. Bu öğrencilerin 230'u Küçükçınar Ortaokulu'na, 40'ı ise Mehmetli Ortaokulu'na devam etmektedir. Küçükçınar'a öğrenci gönderen köyler Köseli, Yazıboyu, Kızılömerli ve Akdam köyleri ile Sumbas'ınn Karaömerli Mahallesi'dir. Mehmetlli'ye öğrenci gönderen köyler ise Yeşilyayla ve Armağanlı'dır (Tablo 4.29).

İlçenin kırsal kesimindeki 391 öğrenci, köylerinin dışındaki bir ortaokula devam ederken, 326 öğrenci ilçe dışındaki bir lise ve dengi okula devam etmektedir. 9 öğrenci yatılı bölge okuluna, 1 öğrenci de üniversiteye gitmektedir. Dolayısıyla ilçenin kırsal kesimindeki toplam 727 öğrenci eğitim nedeniyle devamlı yaşadığı yerin dışına çıkmak durumunda kalmaktadır. Benzer şekilde ilçe merkezindeki 100 öğrenci, Sumbas dışındaki bir ortaokula devam ederken, 90 öğrenci ilçe dışındaki bir lise ve dengi okula devam etmektedir. 5 öğrenci yatılı bölge okuluna, 2 öğrenci de üniversiteye gitmektedir. Bu şekilde de toplam 197 öğrenci eğitim nedeniyle Sumbas'ın dışına çıkmak durumunda kalmaktadır *(Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 1984)*.

Tablo 4.29. Sumbas İlçesi'nde Yaşadıkları Yerler Dışında Öğrenim Kurumlarına Devam Eden Nüfusun Dağılışı (1981).

Göç Merkezi	Çeşitli Kademelerdeki Öğrenim Kurumlarına Devam Eden Nüfus (kişi)				Toplam
	Orta ve Dengi Okul	Lise ve Dengi Okul	Yatılı Bölge Okulu	Üniversite	
Kadirli Şehri	191	396	-	-	587
Küçükçınar Köyü	230	-	-	-	230
Mehmetli Köyü	40	-	-	-	40
Bucak Köyü (Kozan)	30	-	-	-	30
Kozan Şehri	-	20	-	-	20
Ceyhan Şehri	-	-	14	-	14
Adana Şehri	-	-	-	3	3
Toplam	**491**	**416**	**14**	**3**	**924**

Kaynak: Köy İşleri Bakanlığı, 1984.

Sumbas ilçesinde eğitim faaliyetleri önceki yıllara nazaran 1980'li yıllarda daha belirgin bir gelişme kaydetmiştir. Her şeyden önce ilkokul, öğretmen ve öğrenci sayılarında önemli artışlar olmuş, cinsiyete göre öğrenci profili değişmeye başlamıştır. Öğretmen başına düşen öğrenci sayıları azalmış, köylerde verilen eğitimin kalitesi yükselmiş ve merkezi özellikli bazı köylerde (Sumbas ve Alibeyli) ortaokullar açılmaya başlamıştır. Bu okullar civar köyler için birer çekim merkezi haline gelmişlerdir. Ancak uzun yıllar ilkokullara gönderilmeyen kız öğrenciler, bu defa ortaokullarda azınlık durumunda kalmışlardır. Kırsal kesimdeki nüfusun belirli bir kısmı ise köylerinin dışındaki Küçükçınar, Mehmetli, Alibeyli ve Sumbas gibi köylerle Kadirli, Kozan, Ceyhan ve Adana gibi şehirlerde ortaokul, lise ve yüksek öğrenim eğitimlerini sürdürmeye çalışmışlardır. İlçe kırsalında okuryazarlık oranı 1980'lerde yaklaşık olarak % 80'e ulaşmıştır.

1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, Kadirli ilçesinin kırsal kesiminde 6 yaş ve üzerindeki nüfus miktarı 51.303 kişidir. Bu nüfusun yaklaşık % 74'ü okuma yazma bilmekte ve okuryazarların yaklaşık % 55'ini erkek nüfus meydana getirmektedir. Okuma yazma bilmeyen nüfusun ise % 72'si kadınlardan oluşmaktadır. Okuryazarların yaklaşık % 90'ı günümüz itibariyle ilköğretim seviyesinde, % 8'i ortaöğretim (lise), % 2'si ise fakülte ve yüksekokul düzeyindedir. 1980–1990 yılları arasındaki bu son dönemde köylerde okuryazarlık oranı giderek artarken, okuma yazma bilmeyenlerin oranı ise azalmıştır. Ancak, eğitim kademelerine göre cinsiyet oranları incelendiğinde bütün kademelerde erkek nüfus oranlarının kadınlara kıyasla daha yüksek değerlerde olduğu görülür. Öğrenim çağındaki erkek nüfusun yaklaşık % 85'i, kadın nüfusun ise ancak % 64'ü okuryazardır.

2000 yılında Sumbas ilçesindeki 6 yaş ve üzerindeki nüfus miktarı 14644 kişidir. Son çeyrek yüzyılda bu nüfus miktarı ekonomik nedenli göçlere bağlı olarak azalmıştır. Bu nüfus grubunun yaklaşık % 82'si (11960 kişi) okuryazar durumdadır. Okuryazarların yarıdan fazlasını (% 56) erkek nüfus meydana getirirken, okuma yazma bilmeyenlerin % 76 gibi önemli bir kısmını da kadın nüfus oluşturmaktadır (Tablo 4.30). Okuryazar nüfus, eğitim seviyelerine göre sırasıyla ilköğretim (% 60), ortaöğretim (lise) (% 12) ve yükseköğretim (% 2) mezunları

şeklinde sıralanabilir. 6-14 yaşları arasındaki ilköğretim çağındaki öğrenciler (2462 kişi) henüz bir okul bitirmemiş olduklarından bir kenara bırakılacak olursa, okuma yazma bildiği halde herhangi bir öğretim kurumundan mezun olmayanların (649 kişi) oranı sadece % 5'dir (Tablo 4.30, Şekil 4.30 ve 4.31). Söz konusu dönemde ilçe merkezinde bir lise açılması ve Kadirli şehrindeki lise ve dengi okulların sayısındaki artışa bağlı olarak Kadirli'ye yönelik olan göçler nedeniyle erkek-kız öğrenci oranları fazla değişmemekle birlikte lise mezunlarının sayısında artış görülmektedir. Bu dönemde ilçe merkezinde Sumbas Lisesi (1996), Kadirli Şehrinde ise Atatürk Sağlık Meslek Lisesi (1990), Endüstri Meslek Lisesi (1991), Şehit Öğretmen Orhan Gök Lisesi (1994) ve Kız Meslek Lisesi (1994) gibi 5 yeni okul hizmete girmiştir.

Tablo 4.30. Sumbas İlçesi'nde Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Okuryazarlık Profili (2000).

YAŞ GRUBU	OKUMA YAZMA BİLEN			OKUMA YAZMA BİLMEYEN			TOPLAM		
	T	E	K	T	E	K	T	E	K
6-9	1075	570	505	278	157	121	1353	727	626
10-14	1624	852	772	41	21	20	1665	873	792
15-19	1686	857	829	47	15	32	1733	872	861
20-24	1459	717	742	35	16	19	1494	733	761
25-29	1399	701	698	61	14	47	1460	715	745
30-34	1176	629	547	92	21	71	1268	650	618
35-39	1007	579	428	150	18	132	1157	597	560
40-44	702	427	275	177	21	156	879	448	431
45-49	528	357	171	222	22	200	750	379	371
50-54	397	272	125	282	46	236	679	318	361
55-59	311	238	73	297	60	237	608	298	310
60-64	217	175	42	329	67	262	546	242	304
65 +	379	314	65	673	165	508	1052	479	573
Toplam	**11960**	**6688**	**5272**	**2684**	**643**	**2041**	**14644**	**7331**	**7313**

Kaynak: TÜİK

Şekil 4.30. Sumbas İlçesi'nde Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Okuryazar Nüfus Profili (2000).

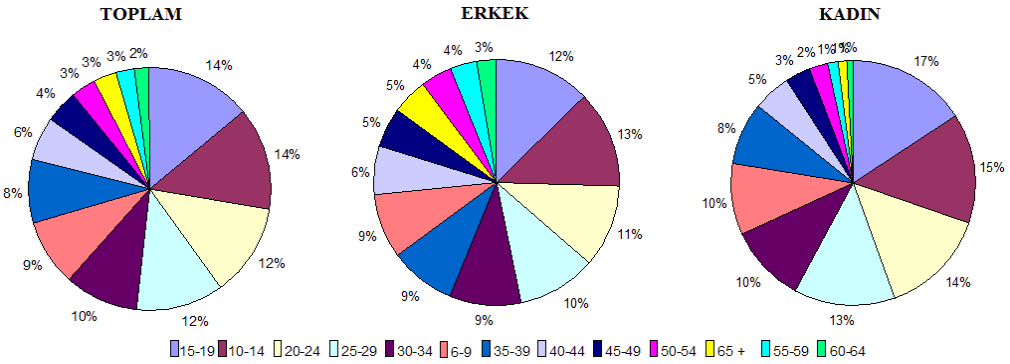

Şekil 4.31. Sumbas İlçesi'nde Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Okuma-Yazma Bilmeyen Nüfus Profili (2000).

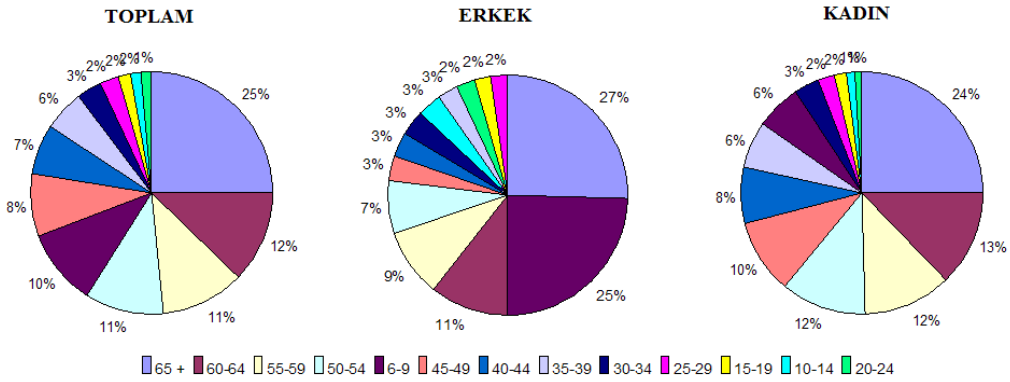

Tablo 4.31. Sumbas İlçesi'nde Yaş Grupları, Cinsiyet ve Öğrenim Kademelerine Göre Eğitim Profili (2000)

YAŞ GRUBU	BİR OKUL BİTİRMEYENLER			İLKOKUL MEZUNU			İLKÖĞRETİM MEZUNU			ORTA ve DENGİ OKUL MEZUNU			LİSE ve DENGİ OKUL MEZUNU			YÜKSEK ÖĞRETİM MEZUNU			TOPLAM		
	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K
6-9	1075	570	505	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1075	570	505
10-14	1387	745	642	150	64	86	87	43	44	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1624	852	772
15-19	118	76	42	840	370	470	240	139	101	188	106	82	299	165	134	1	1	-	1686	857	829
20-24	22	16	6	821	336	485	6	2	4	184	119	65	381	216	165	42	28	17	1459	717	742
25-29	19	14	5	901	374	527	-	-	-	187	125	62	239	147	92	53	41	12	1399	701	698
30-34	28	8	20	769	380	389	-	-	-	134	80	54	182	110	72	63	51	12	1176	629	547
35-39	45	15	30	672	363	309	-	-	-	99	69	30	159	106	53	32	26	6	1007	579	428
40-44	50	17	33	463	276	187	-	-	-	67	46	21	98	67	31	24	21	3	702	427	275
45-49	62	24	38	384	263	121	-	-	-	32	27	5	30	26	4	20	17	3	528	357	171
50-54	62	31	31	287	199	88	-	-	-	16	15	1	22	19	3	10	8	2	397	272	125
55-59	66	36	30	219	179	40	-	-	-	13	12	1	9	7	2	4	4	-	311	238	73
60-64	49	30	19	159	136	23	-	-	-	7	7	0	2	2	-	-	-	-	217	175	42
65 +	128	91	37	238	212	26	-	-	-	6	6	0	5	4	1	2	1	1	379	314	65
Toplam	3111	1673	1438	5903	3152	2751	333	184	149	933	612	321	1426	869	557	251	198	56	11960	6688	5272

Kaynak: TÜİK

Şekil 4.32. Sumbas İlçesi'nde Okuryazar Nüfusun Öğrenim Kademelerine Göre Dağılımı (2000)

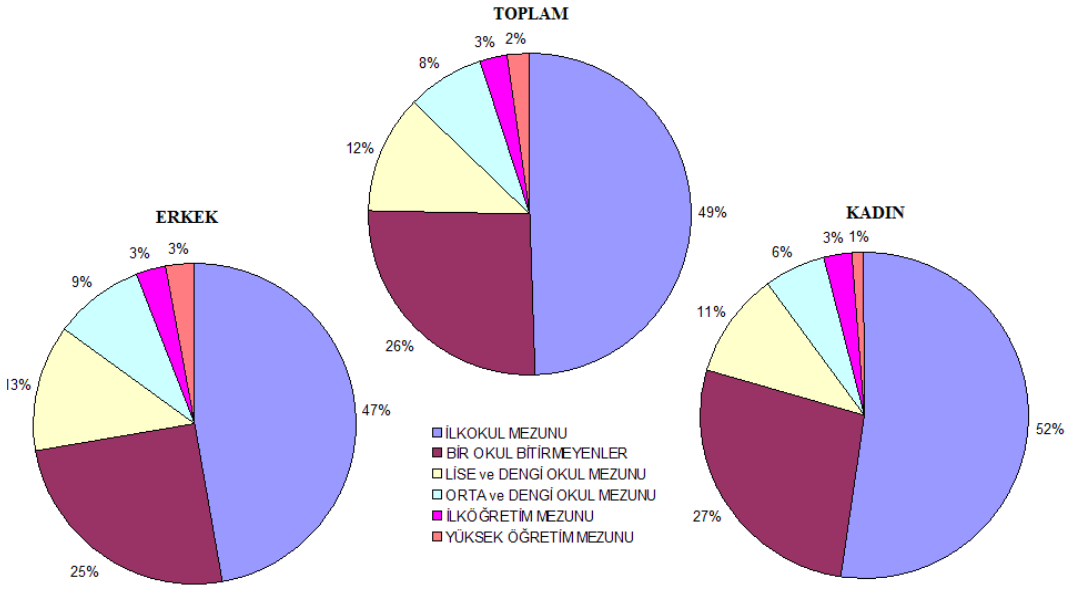

2000 yılı itibariyle ilçede okuma-yazma bilenlerin sayısı 10-24 yaşları arasındakiler arasında yüksek değerler gösterirken (4769 kişi), 40'lı yaşlardan sonra azalmaktadır (2534 kişi). 10-24 yaşları arasındaki okuryazar nüfus içerisindeki kadın oranı bu dönemde % 49'a (2343 kişi) yükselmiştir. 40 yaş ve sonraki yaşlardaki kadın oranı ise sadece % 30'dur (751 kişi). Okuma yazma bilmeyenler arasında en yüksek değere 65 yaş ve üstündekiler sahiptir (673 kişi). Daha genç yaşlardaki değerler ise gittikçe düşmektedir. Bu değer en az 10-24 yaşları arasındakiler arasında görülmektedir. Netice itibariyle araştırma sahasındaki nüfusun eğitim durumu son çeyrek yüzyılda belirgin bir gelişme gösterebilmiştir. Bunu, 10-24 yaşları arasındaki nüfusun sergilediği istatistiklerden görmek mümkündür (Tablo 4.32).

İlçe genelinde sergilenen bu tablo, büyük ölçüde kırsal kesimdeki nüfus yapısı ve özelliklerine bağlı olarak ortaya çıkmıştır (Tablo 4.32-4.33).

Tablo 4.32. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Okuryazarlık Profili (2000).

YAŞ GRUBU	OKUMA YAZMA BİLEN			OKUMA YAZMA BİLMEYEN			TOPLAM		
	T	E	K	T	E	K	T	E	K
6-9	944	500	444	239	139	100	1183	639	544
10-14	1438	748	690	40	20	20	1478	768	710
15-19	1507	757	750	44	14	30	1551	771	780
20-24	1285	637	648	30	14	16	1315	651	664
25-29	1187	590	597	53	13	40	1240	603	637
30-34	1016	543	473	76	17	59	1092	560	532
35-39	860	496	364	142	16	126	1002	512	490
40-44	598	361	237	159	17	142	757	378	379
45-49	467	313	154	202	21	181	669	334	335
50-54	345	244	101	256	42	214	601	286	315
55-59	261	200	61	265	58	207	526	258	268
60-64	185	151	34	297	63	234	482	214	268
65 +	329	274	55	605	148	457	934	422	512
Toplam	**10422**	**5814**	**4608**	**2408**	**582**	**1826**	**12830**	**6396**	**6434**

Kaynak: TÜİK

Tablo 4.33. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Yaş Grupları, Cinsiyet ve Öğrenim Kademelerine Göre Eğitim Profili (2000)

YAŞ GRUBU	BİR OKUL BİTİRMEYENLER			İLKOKUL MEZUNU			İLKÖĞRETİM MEZUNU			ORTA ve DENGİ OKUL MEZUNU			LİSE ve DENGİ OKUL MEZUNU			YÜKSEK ÖĞRETİM MEZUNU			TOPLAM		
	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K
6-9	944	500	444	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	944	500	444
10-14	1237	658	579	130	54	76	71	36	35	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1438	748	690
15-19	103	66	37	785	341	444	206	125	81	166	91	75	246	133	113	1	1	-	1507	757	750
20-24	20	14	6	743	303	440	6	2	4	160	106	54	318	188	130	38	24	14	1285	637	648
25-29	15	11	4	795	333	462	-	-	-	151	102	49	180	108	72	46	36	10	1187	590	597
30-34	24	6	18	682	337	345	-	-	-	114	71	43	144	88	56	52	41	11	1016	543	473
35-39	39	10	29	599	327	272	-	-	-	71	54	17	125	84	41	26	21	5	860	496	364
40-44	45	13	32	412	243	169	-	-	-	53	37	16	70	52	18	18	16	2	598	361	237
45-49	59	23	36	344	237	107	-	-	-	26	21	5	24	21	3	14	11	3	467	313	154
50-54	58	31	27	253	183	70	-	-	-	12	11	1	15	13	2	7	6	1	345	244	101
55-59	58	31	27	182	150	32	-	-	-	11	10	1	6	5	1	4	4	-	261	200	61
60-64	39	26	13	137	116	21	-	-	-	7	7	0	2	2	-	-	-	-	185	151	34
65 +	116	82	34	204	183	21	-	-	-	6	6	0	3	3	-	-	-	-	329	274	55
Toplam	**2757**	**1471**	**1286**	**5266**	**2807**	**2459**	**283**	**163**	**120**	**777**	**516**	**261**	**1133**	**697**	**436**	**206**	**160**	**46**	**10422**	**5814**	**4608**

2000 yılında Sumbas ilçe merkezinde öğrenim çağındaki nüfus miktarı 1814 kişidir. Bu nüfus grubu ilçe geneli ve kırsal kesime göre daha yüksek bir okuryazarlık oranına sahiptir (% 85). Okuryazarların yarıdan fazlasını (% 52) kırsal kesimde olduğu gibi erkek nüfus meydana getirirken, okuma yazma bilmeyenlerin de % 78 gibi önemli bir kısmını yine kadın nüfus oluşturmaktadır. Okuryazar nüfus eğitim seviyelerine göre sırasıyla ilköğretim (% 55), ortaöğretim (% 19) ve yükseköğretim (% 3) mezunları şeklinde sıralanabilir (Tablo 4.34, Şekil 4.33). 6-14 yaşları arasındaki öğrenciler bir yana, okuma yazma bildiği halde herhangi bir öğretim kurumundan mezun olmayanların (73 kişi) oranı azdır (% 5) (Tablo 4.34-4.35). Bu dönemde ilçe merkezinde ve Kadirli'deki ortaöğretim kurumlarının sayısındaki artışa bağlı olarak lise mezunlarının sayısında artış görülmektedir (Tablo 4.34-4.35, Şekil 4.33-4.34).

Tablo 4.34. Sumbas İlçe Merkezi'nde Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Okuryazarlık Profili (2000).

YAŞ GRUBU	OKUMA YAZMA BİLEN			OKUMA YAZMA BİLMEYEN			TOPLAM		
	T	E	K	T	E	K	T	E	K
6-9	131	70	61	39	18	21	170	88	82
10-14	186	104	82	1	1	-	187	105	82
15-19	179	100	79	3	1	2	182	101	81
20-24	174	80	94	5	2	3	179	82	97
25-29	212	111	101	8	1	7	220	112	108
30-34	160	86	74	16	4	12	176	90	86
35-39	147	83	64	8	2	6	155	85	70
40-44	104	66	38	18	4	14	122	70	52
45-49	61	44	17	20	1	19	81	45	36
50-54	52	28	24	26	4	22	78	32	46
55-59	50	38	12	32	2	30	82	40	42
60-64	32	24	8	32	4	28	64	28	36
65 +	50	40	10	68	17	51	118	57	61
Toplam	**1538**	**874**	**664**	**276**	**61**	**215**	**1814**	**935**	**879**

Kaynak: TÜİK

Şekil 4.33. Sumbas İlçe Merkezi'nde Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Okuryazar Nüfus Profili (2000).

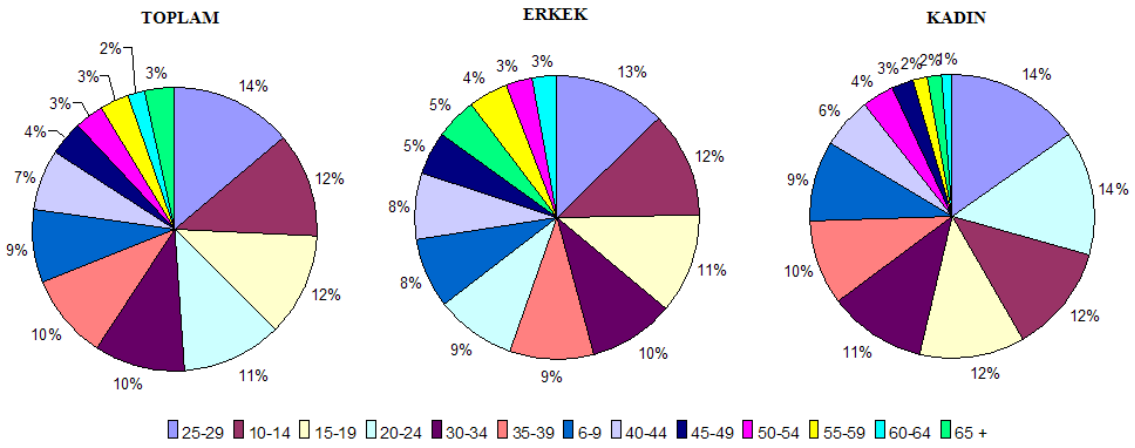

Şekil 4.34. Sumbas İlçesi'nde Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Okuma-Yazma Bilmeyen Nüfus Profili (2000).

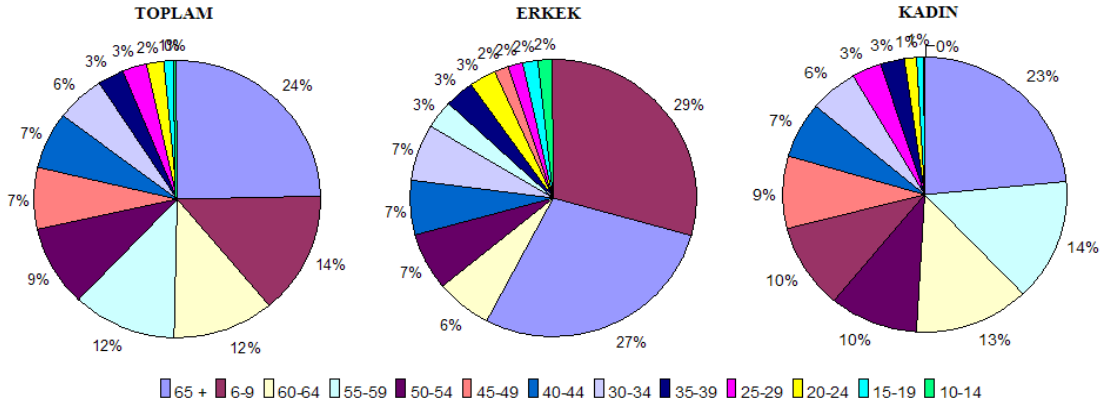

Tablo 4.35. Sumbas İlçe Merkezi'nde Yaş Grupları, Cinsiyet ve Öğrenim Kademelerine Göre Eğitim Profili (2000)

YAŞ GRUBU	BİR OKUL BİTİRMEYENLER			İLKOKUL MEZUNU			İLKÖĞRETİM MEZUNU			ORTA ve DENGİ OKUL MEZUNU			LİSE ve DENGİ OKUL MEZUNU			YÜKSEK ÖĞRETİM MEZUNU			TOPLAM		
	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K
6-9	131	70	61	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	131	70	61
10-14	150	87	63	20	10	10	16	7	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	186	104	82
15-19	15	10	5	55	29	26	34	14	20	22	15	7	53	32	21	-	-	-	179	100	79
20-24	2	2	-	78	33	45	-	-	-	24	13	11	63	28	35	4	4	3	174	80	94
25-29	4	3	1	106	41	65	-	-	-	36	23	13	59	39	20	7	5	2	212	111	101
30-34	4	2	2	87	43	44	-	-	-	20	9	11	38	22	16	11	10	1	160	86	74
35-39	6	5	1	73	36	37	-	-	-	28	15	13	34	22	12	6	5	1	147	83	64
40-44	5	4	1	51	33	18	-	-	-	14	9	5	28	15	13	6	5	1	104	66	38
45-49	3	1	2	40	26	14	-	-	-	6	6	-	6	5	1	6	6	-	61	44	17
50-54	4	-	4	34	16	18	-	-	-	4	4	-	7	6	1	3	2	1	52	28	24
55-59	8	5	3	37	29	8	-	-	-	2	2	-	3	2	1	-	-	-	50	38	12
60-64	10	4	6	22	20	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32	24	8
65 +	12	9	3	34	29	5	-	-	-	-	-	-	2	1	1	2	1	1	50	40	10
Toplam	**354**	**202**	**152**	**637**	**345**	**292**	**50**	**21**	**29**	**156**	**96**	**60**	**293**	**172**	**121**	**45**	**38**	**10**	**1538**	**874**	**664**

Kaynak: TÜİK

Şekil 4.35. Sumbas İlçe Merkezi'nde Okuryazar Nüfusun Öğrenim Kademelerine Göre Dağılımı (2000)

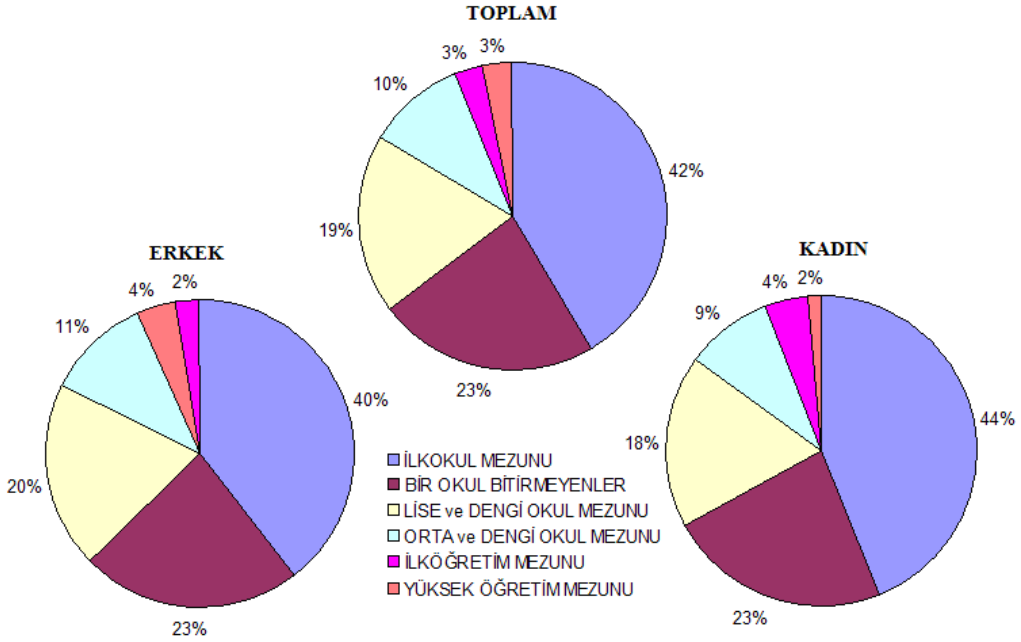

2000 yılı itibariyle ilçe merkezinde okuma-yazma bilenlerin sayısı 10-29 yaşları arasındakiler arasında yüksek değerler gösterirken (751 kişi), 40'lı yaşlardan sonra azalmaktadır (349 kişi). 10-29 yaşları arasındaki okuryazar nüfus içerisindeki kadın oranı bu dönemde % 47 (356 kişi) gibi yüksek bir oran göstermiştir. 40 yaş ve sonraki yaşlardaki kadın oranı ise sadece % 31'dir (109 kişi). Okuma yazma bilmeyenler arasında en yüksek değere 65 yaş ve üstündekiler sahiptir (68 kişi). Daha genç yaşlardaki değerler ise gittikçe düşmektedir. Bu değer en az 10-29 yaşları arasındakiler arasında görülmektedir (17 kişi). Netice itibariyle araştırma sahasındaki nüfusun eğitim durumu son çeyrek yüzyılda belirgin bir gelişme gösterebilmiştir. Bunu, 10-29 yaşları arasındaki nüfusun sergilediği istatistiklerden görmek mümkündür (Tablo 4.35).

2009 arazi çalışmalarına göre Sumbas İlçesi'nde nüfusun eğitim durumu;

İlçede faal eğitim öğretim yapan 18 ilköğretim, 18 taşınan ilköğretim, 1 ortaöğretim ve 1 yaygın eğitim kurumu olmak üzere toplam 38 eğitim kurumu, 183 öğretmen ve 184 derslikte 4689 öğrenci eğitim ve öğretim görmektedir. Faal eğitim kurumu başına düşen öğretmen ve derslik sayısı 9, öğretmen ve derslik başına düşen öğrenci sayısı ise yaklaşık 25'dir. Öğrencilerin cins profili yaklaşık % 50 seviyesindedir (Tablo 4.36).

18 faal ilköğretim kurumunun 13'ünde 14 okul öncesi sınıf yer almaktadır. Okul öncesi sınıfların yaklaşık % 79'u köy ilköğretim okullarında, % 21'i ise ilçe merkezindedir. Bu sınıflarda eğitim gören öğrencilerin (195 kişi) yaklaşık % 56'sını kız öğrenciler (109 kişi) oluşturmaktadır. Okul öncesi sınıflarda ortalama olarak bir öğretmen gözetiminde yaklaşık 14 öğrenci eğitim görmektedir. İlçedeki anasınıfı öğrencilerinin % 62'si (121 kişi) köylerdeki müstakil ilköğretim okulları bünyesinde, % 20'si (38 kişi) köylerdeki birleştirilmiş sınıflı ilköğretim okulları bünyesinde ve % 18'i (36 kişi) ilçe merkezindedir (Tablo 4.36).

Tablo 4.36. Sumbas İlçesi'ndeki Eğitim Kurumları ve Özellikleri (2009).

Eğitim Kurumları	Kurum Sayısı	Derslik Sayısı	Öğretmen Sayısı	İdareci Sayısı	Öğrenci Sayısı		
					E	K	T
Okul Öncesi	**-**	**14**	**14**	**-**	**86**	**109**	**195**
İlçe Merkezi Müstakil İlköğretim Bünyesinde Ana Sınıfı	*2*	*3*	*3*	-	11	25	36
Köy Müstakil İlköğretim Bünyesinde Anasınıfı	*8*	*8*	*8*	-	59	62	121
Köy B.S.İ.Ö.O Anasınıfı	*3*	*3*	*3*	-	16	22	38
İlköğretim	**18**	**133**	**156**	**22**	**1365**	**1251**	**2616**
İlçe Merkezi Müstakil İ.Ö.O	*2*	*41*	*40*	*6*	353	326	679
Köy Müstakil İ.Ö.O	*8*	*78*	*102*	*16*	856	816	1672
Köy B.S.İ.Ö.O	*8*	*14*	*14*	-	156	109	265
Ortaöğretim	**1**	**8**	**11**	**2**	**61**	**63**	**124**
TOPLAM	**19**	**155**	**181**	**24**	**1512**	**1423**	**2935**
Taşınan Köy BSİO (Birleştirilmiş Sınıflı İlköğretim Okulu)	**18**	**27**	**-**	**-**	**477**	**471**	**948**
Halk Eğitim	**1**	**2**	**2**	**2**	**749**	**1005**	**1754**
GENEL TOPLAM	**38**	**184**	**183**	**26**	**2261**	**2428**	**4689**

Kaynak: Sumbas M.E.M.-2009

Sumbas İlçesi'nde İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde 36 ilköğretim okulu bulunmaktadır. Bu okulların 2'si ilçe merkezinde 34'ü köylerdedir. Bu kurumların 8'i taşıma merkezi ilköğretim okulu, 1'i müstakil köy ilköğretim okulu, 1'i yatılı ilköğretim bölge okulu, 8'i birleştirilmiş sınıflı köy ilköğretim okulu ve 18'i taşınan köy ilköğretim okuludur. İlköğretim okullarında kurum başına ortalama 7 derslik, 9 öğretmen ve 145 öğrenci düşerken; derslik başına 20, öğretmen başına 17 öğrenci düşmektedir. İlçedeki ilköğretim öğrencilerinin yaklaşık % 74'ü (1937 kişi) köylerde, % 26'sı (679 kişi) ise ilçe merkezinde eğitim görmektedir. İlköğretim öğrencilerinin % 52'si (1365 kişi) erkek öğrencilerden oluşmaktadır (Tablo 4.36).

İlçede, "Taşımalı İlköğretim Yönetmeliği" çerçevesinde 8 *"Taşıma Merkezli İlköğretim Okulu"* tespit edilmiştir. Bu okullardan biri ilçe merkezinde, yedisi diğer köy ve mahallelere mesafe bakımından merkezi konumda bulunan köylerdedir. Taşıma merkezi olan

ilköğretim okullarının fiziki yapı, donanım, öğretmen ve personel sayısı bakımından eğitim-öğretimi fevkalade sürdürebilecek yeterlilikte olduğu görülmüştür.

Taşıma merkezlerinden biri olan Gazi İlköğretim Okulu ilçe merkezinde yer almaktadır. İlk kez 1947 yılında eğitim ve öğretime açılan bu kurumun yeni binası 2005 yılında hizmete girmiştir. Fiziki donanım olarak 18 derslik, 1 Bilişim ve Teknoloji Sınıfı bulunan okulda 2009 yılı itibariyle toplam 378 öğrenci eğitim-öğretim görmekte ve 2 idareci dâhil toplam 23 öğretmen görev yapmaktadır. Gazi İlköğretim Okulu'na ilçe merkezine yakın mesafelerde yer alan Merkez (Akdam), Işıklı (Akdam), Merkez (Höyük) ve Diniker (Gaffarlı) mahallelerinden toplam 129 öğrenci taşınmaktadır. İlçedeki diğer taşıma merkezleri Akçataş İlköğretim Okulu, Alibeyli İlköğretim Bölge Okulu, Çiçeklidere İlköğretim Okulu, Mehmetli İlköğretim Bölge Okulu, Taşköprü (Gaffarlı) İlköğretim Okulu, Küçükçınar İlköğretim Okulu ve Yeşilyayla İlköğretim Okulu'dur (Foto 4.10, Tablo 4.37).

Foto 4.10. Sumbas İlçesindeki Taşımalı Eğitim Merkezleri. Bu merkezlerinin belirlenmesinde yakın olan köyler ve ulaşım güzergâhları dikkate alınmıştır. Yukarıda fotoğrafları bulunan kırsaldaki merkezi okullar, personel, eğitim araç gereçleri ve donanımı ve fiziki yapıları itibariyle oldukça elverişli konumdadırlar. Bu okulların hinterlandında bulunan toplam 948 öğrenci eğitim hizmeti almaktadır.

Tablo 4.37. Sumbas İlçesi'nde Taşımalı Eğitim Sistemine Göre Okul ve Öğrenci Sayıları (2009-2010).

Taşıma Merkezi		Taşınan İlköğretim Okulları ve Bağlı Yerleşim Alanları	Taşınan Öğrenci Sayısı		
			E	K	T
01	Akçataş İ.Ö.O	**İncirliburun** (Akçataş) **B.S.İ.Ö.O,** Demirciler (Köseli), Akçalıuşağı (Akçataş)	17	20	37
02	Alibeyli İ.B.O	**Armağanlı B.S.İ.Ö.O, Çalönü** (Kalfa-Alibeyli) **B.S.İ.Ö.O**, Balıklıağa (Alibeyli), Çetinler (Alibeyli), Cöddenler (Alibeyli), Köşkerli (Alibeyli)	59	55	114
03	Çiçeklidere İ.Ö.O	**Avşarlar** (Merkez-Esenli) **B.S.İ.Ö.O**, **Gazeller** (Esenli) **B.S.İ.Ö.O**, **Alasırt** (Çiçeklidere) **B.S.İ.Ö.O,** Kırıkköprü (Çiçeklidere), Kalkan (Çiçeklidere), Zıncarcık (Çiçeklidere)	74	60	134
04	Mehmetli İ.B.O	**Halilibrahimli** (Armağanlı) **B.S.İ.Ö.O**, **Kölete** (Armağanlı) **B.S.İ.Ö.O**, Mustafahocalar (Mehmetli), Kalleler (Mehmetli)	66	43	109
05	Sumbas Gazi İ.Ö.O	**Akdam B.S.İ.Ö.O**, **Işıklı** (Akdam) **B.S.İ.Ö.O**, **Höyük B.S.İ.Ö.O**, **Diniker** (Gaffarlı) **B.S.İ.Ö.O**	66	63	129
06	Taşköprü (Gaffarlı) İ.Ö.O	**İlyaslı** (Gaffarlı) **B.S.İ.Ö.O**, **Gebeli** (Gaffarlı) **B.S.İ.Ö.O**, Çem (İlyaslı-Gaffarlı), Özerliler (Gaffarlı), Köstüler (Gaffarlı), Tıraşlı (Gaffarlı), Gökgedik (Gaffarlı), Çürükler (Gaffarlı), Ece (Gaffarlı)	81	83	164
07	Küçükçınar İ.Ö.O	**Köseli B.S.İ.Ö.O**, **Gençaliler** (Köseli) **B.S.İ.Ö.O**, **Yazıboyu B.S.İ.Ö.O**, **Reşadiye B.S.İ.Ö.O**	47	56	103
08	Yeşilyayla İ.Ö.O	Fındıklar (Yeşilyayla), Yusuflar (Yeşilyayla), Geyikağılı (Yeşilyayla), Gökerler (Yeşilyayla), Apışlar (Yeşilyayla), Ekizler (Yeşilyayla), Karagedik (Yeşilyayla), Karınınuşağı (Akgedik-Yeşilyayla), Kalfa (Akgedik-Yeşilyayla), Safiyealiler (Yeşilyayla),	67	91	158
Toplam			**477**	**471**	**948**

Kaynak: Sumbas MEM.

İlçede taşıma merkezleri dışında iki müstakil ilköğretim okulu daha bulunmaktadır. Bunlar Kızılömerli İlköğretim Okulu ve Sumbas Binali Yıldırım Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'dur. 2007 yılında Türk Telekom A.Ş. tarafından inşa edilen ve yaklaşık 5 milyon TL'ye (4.930.000 TL) malôlan Sumbas Binali Yıldırım Yatılı İlköğretim Bölge Okulu, 2007-2008 öğretim yılının 2. döneminde yatılı olarak hizmete girmiştir. Okulda 4'ü idareci, 12'si kadrolu, 5'i sözleşmeli ve 2'si görevlendirme olmak üzere toplam 23 öğretmen görev yapmaktadır. Kurumda 6'sı özel derslik olmak üzere toplam 22 derslik, 250 koltuk kapasiteli 1 çok amaçlı salon, 1'i kapalı, 3'ü açık 4 spor sahası, 1 yemekhane ve 2 öğrenci pansiyonu bulunmaktadır. Okulun öğretim binası öğrenci kapasitesi 600, yatılı öğrenci kapasitesi 308'dir (Foto 4.11). 2008-2009 sezonu okul öncesi sınıfında okuyan öğrenci sayısı 9 iken, 2009-2010 sezonunda bu sayı 21'e yükselmiştir. 1-5. ve 6-8.sınıflarda okuyan öğrenci sayısında ise değişim olmamıştır. 1-5. sınıflarda okuyan öğrenci sauyısı 176, 6-8. sınıflarda okuyan öğrenci sayısı ise 151'dir. Böylece kurumdaki toplam öğrenci sayısı 2008-2009 sezonunda 337, 2009-2010 sezonunda ise 348'dir. Derslik başına düşen öğrenci sayısı ise ortalama olarak 15-16'dır. İlköğretimin birinci kademesinde bu sayı 25, ikinci kademesinde ise 21 öğrencidir (Sumbas MEM, 2009).

İlçede yalnızca 1 ortaöğretim kurumu bulunmaktadır: Sumbas Lisesi. Kurum, 1996 yılında "çok programlı lise" olarak açılmış, ancak fiziki ve teknik donanımlarının yetersizliği ve öğrenci azlığı gerekçesiyle 2006 yılında normal eğitim veren liseye dönüştürülmüştür. 8 derslik ve 1 "Bilgisayar Laboratuarı"nın bulunduğu okulda, 10 kadrolu, 1 görevlendirme, 2 ücretli olmak üzere toplam 13 öğretmen görev yapmakta ve 124 öğrenci öğrenim görmektedir. Okulda branşlara göre öğretmen sayısı yeterli olduğu gibi, derslik başına yaklaşık 15 öğrenci düşmektedir (Foto 4.12, Tablo 4.36).

Foto 4.11. Sumbas Binali Yıldırım Yatılı İlköğretim Bölge Okulu, Türk Telekom A.Ş. tarafından 2006 yılında yapımına başlanmış, 2007 yılında tamamlanmış, 2008 yılında da eğitim ve öğretime başlamıştır. İlçe merkezi sınırları içerisinde bulunan eğitim kurumunda 6'sı özel derslik olmak üzere toplam 22 derslik, 250 koltuk kapasiteli 1 çok amaçlı salon, 1'i kapalı, 3'ü açık 4 spor sahası, 1 yemekhane ve kız-erkek 2 öğrenci pansiyonu bulunmaktadır. Kurumun öğretim binası öğrenci kapasitesi 600, yatılı öğrenci kapasitesi ise 308'dir. 2009 yılı itibariyle okuldaki toplam öğrenci sayısı 348, derslik başına düşen öğrenci sayısı ise ortalama olarak 16'dır. Kurumda 23 öğretmen görev yapmaktadır.

Foto 4.12. Sumbas Lisesi. İlçe merkezinin kültürel fonksiyonu içerisinde değerlendirebileceğimiz unsurlardan biridir. 1996 yılında "Çok Programlı" olarak açılan, ancak günümüze kadar geçen 13 yıllık süreçte "Genel Lise" türünde hizmet verebilen 8 derslik ve şubeli bu eğitim kurumu, Sumbas'ın tek ortaöğretim kurumudur. Personeli konut yetersizliği nedeniyle en yakın merkez olan Kadirli'de ikamet etmek durumundadır.

İlçedeki tek yaygın eğitim kurumu Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü'dür. Merkezde 2008 yılı verilerine göre *"Kilim Dokuma, Makine Nakışları, Biçki-Dikiş (Giyim) ve Bilgisayar Kullanımı"* gibi mesleki alanlarda ve *"Türkçe, Matematik, Fen ve Teknoloji, Sosyal Bilgiler, İngilizce, Geometri, Edebiyat, Coğrafya, Tarih ve Fizik",* dersleri gibi ilk ve ortaöğretim derslerine yönelik takviye kurslarda toplam 91 kurs düzenlenmiştir. Daha önceki yıllarda ise örneğin 2005-2006 döneminde *"Yağlıboya Resim (1 kurs) ve Arıcılık (1 kurs)",* 2006-2007 döneminde *"Arıcılık (2 kurs)"*gibi farklı içerikli kurslar da düzenlenmiştir. Arıcılık kurslarına bugüne dek 136 kişi (sadece 2'si kadın) katılmış ve 131'i belge almaya hak kazanmıştır. Belge alanlardan 2'si kadındır.

Kursların ancak % 5'i (5 kurs) mesleki alanlara yöneliktir. Bu alandaki 98 talebin oranı (% 6) oldukça düşüktür. Halkın en fazla ilgi gösterdiği yaygın eğitim kursları *"Türkçe, Matematik, Fen ve Teknoloji, Sosyal Bilgiler ve İngilizce"* gibi ilköğretim seviyesindeki derlere yönelik açılan takviye kurslardır. İlçe merkezinde ilköğretime yönelik LGS ya da OKS ya da daha sonra değiştiği şekilde SBS sınavlarına hazırlayacak özel dershane olmadığından bu talepler öteden beri fazladır. Dolayısıyla açılan kursların % 81'i (74 kurs) bu alanlara yöneliktir. Bu alandaki 1390 talebin oranı (% 79) oldukça yüksektir. Ortaöğretim seviyesindeki derlere yönelik açılan takviye kurslar ise fazla ilgi çekmemiştir. Açılan kursların % 14'ü (13 kurs) ortaöğretime yönelik "üniversiteye hazırlık kursları" olmuştur. Bu alandaki 266 talebin oranı da (% 79) oldukça düşüktür. Yaygın eğitimin cins profili incelendiğinde kursiyerlerin % 57'sinin (1005 kişi) kız öğrenciler olduğu dikkat çekmektedir. Kız öğrenciler yoğun olarak (% 76) ilköğretim derslerinden kurslar almışlardır. Bilgisayar kullanımı dışındaki diğer mesleki kurslara katılanların tamamı ise yine kadınlar olmuştur (Halk Eğitim Merkezi, 2009). Dolayısıyla Sumbas ilçe merkezinde verilen eğitimin genel hedefi büyük ölçüde ilköğretim odaklı ve kız çocukların okutulmasına yöneliktir. İlçede açılan geçici kurslara erkeklerin katılımının az olması, erkek öğrencilerin daha çok Kadirli'deki okul ve dershanelere devam etmelerinden kaynaklanmaktadır. Kız çocukların eğitimi için ise "Halk Eğitim"in geçici kursları yeterli görülmektedir. Kız çocuklar için olanaklar oldukça sınırlıdır.

4.3.3.3. Nüfusun Sağlık Durumu:

Bir yerin coğrafi etüdü, o yerin mekânsal analizlerinin çeşitli yönleriyle ortaya konulması demektir. Coğrafi mekân, fiziki bir mekân olmasının yanında; insanın yaşamak için oluşturduğu "beşeri mekânı" da ifade etmektedir. Dolayısıyla coğrafi çevreyi oluşturan insan ve insana ait özellikler de önemlidir ve önemsenmelidir. Buna göre coğrafya, mekânı tasvir ederken, insan faktörünü sadece kantitatif bakımından değil, kalitatif bakımından da irdeler. Dolayısıyla bir yerdeki nüfusun sağlık yapısı mekânsal analizlerde dikkate alınması gereken önemli meselelerdendir.

Nüfusun sağlık profili incelenirken, yörenin iklim koşulları ile insan fizyolojisi ve sağlığı arasındaki uyum ve uyumsuzluklar yanında çevredeki sağlık koşulları, sağlık kuruluşları, sağlık kuruluşlarının sayısı, yoğunluğu, nitelikleri, sağlık araç gereç ve donanım durumu, personel durumu, hasta sayısı ve yoğunluğu ve yörede görülen hastalık tür ve çeşitleri gibi benzeri pek çok özellik dikkate alınmalıdır.

Sumbas ilçesi, coğrafi özellikleri ve sahip olduğu sosyo-ekonomik olanaklara göre Çukurova bölgesi ve yakın çevresindeki il ve ilçelerden çok belirgin ya da farklı özellikler göstermez. Akdeniz iklim özellikleri ilçenin hemen her köşesinde etkisini hissettirmektedir. İlçenin güneyini kaplayan ova ünitesinden ilçenin kuzey kesimlerine doğru yükselti, eğim ve engebenin artması nedeniyle iklim koşulları belirgin bir biçimde karasallaştırmaktadır. Dolayısıyla ilçede doğal çevre koşulları bakımından iki farklı yöre karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, sağlık koşulları bakımından dikkate alınması gereken önemli bir husustur.

Ova köylerinde sulamalı tarım ve diğer modern tarım metotlarının yaygın olması, kullanılan zirai ilaç ve kimyasal gübrelerin suda çözünerek toprağa karışması ve yeraltına sızmasının, genel olarak içme sularını artezyen kuyularından sağlayan bu köylerde halk sağlığını olumsuz yönde etkilediğini düşünüyoruz. Bununla birlikte geleneksel tarım yöntemlerinin yaklaşık son 30 yıldır terk edildiği araştırma sahamızda, üretimde verim artışı sağlamak amacıyla çeşitli kimyasal maddelerin (zirai ilaç, kimyasal gübre ve çeşitli özellikteki hormonlar) kullanılması ve tohum ıslahı yoluyla ürünlerin genetik yapılarında meydana gelen değişiklikler, ülke genelinde olduğu gibi yörede sağlıklı beslenme koşullarını etkilemiş ve dolayısıyla doğal koşullara ve çeşitli hastalıklara karşı daha zayıf bünyelerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Nitekim arazi çalışmaları sırasında "Hepatit B ve C" tipi (sarılık) enfeksiyon hastalıkları ve çeşitli kanser türlerinin fazlaca görüldüğü dikkatimizi çekmiş, ancak bu hastalığın kaynağı ile ilgili net bilgiler sağlık birimlerinden tespit edilememiştir. Umarız sorgulamalarımız çerçevesinde sağlık birimleri tarafından gerekli çalışmalar başlatılır. Tespitlerimiz bununla da kalmadı. "Naturel Su Arıtma Cihazları" ve "Aura" lisansı ile su arıtma cihazları pazarlayan "İhlâs Ev Aletleri" temsilcilerinin Çukurova bölgesinde yapmış oldukları rekor satışlar da dikkat çekmiştir. Bir İhlâs Ev Aletleri temsilcisi ile yaptığımız görüşmede, su arıtma cihazlarının Osmaniye ve çevresinde çok yaygın olarak kullanıldığını öğrendik. Yörede içme suyunun genellikle artezyen kuyulardan sağlanması, suyun setliğinin fazla olması ve kaynak sulara nazaran tadının farklı oluşu, yöre insanının suyu arıtma yoluna gittiğini göstermektedir. Nitekim Torosların kalkerli yapısı nedeniyle bölgedeki yeraltı sularının kireç içerikleri fazladır. Ancak burada önemli olan suyun enfeksiyona sebep olan kimyasal ve biyolojik içeriğinin çözümlenmesidir.

İlçe genelindeki çeşitli sağlık kuruluşlarında görev yapan 13 çevre sağlığı uzmanı, araştırma sahasındaki çevre sağlığını tehdit edebilecek konular üzerinde gerekli çalışmaları

yürütmekte ve bu çalışmalara yönelik raporlarını yetkili resmi makamlara iletmektedirler. Osmaniye İl Sağlık Müdürlüğü ve Sumbas Kaymakamlığı Çevre Araştırma ve İnceleme Komisyonu'nun hazırlamış olduğu raporlara göre: İlçe genelindeki yerleşmelerin kanalizasyon şebekesi, evsel atık isale hatları ve drenaj kanalları Sumbas Çayı ve Kesik Suyu'na kontrolsüz olarak boşalmakta ve akarsuların hidrografik ve hidrolojik özelliklerini olumsuz yönde etkilemektedir. Evsel atıklardaki deterjanlı suların içerdiği fosforlu maddeler, özellikle durgun sularda yaşayan bitkilerin hızla büyümelerini sağlamakta, ancak sudaki oksijen miktarı yeterli olmadığı hallerde bu bitkiler çürüyerek suyun dibinde zararlı gazlar çıkartmaktadırlar. Suyun rengini yeşile çeviren, çevreye kötü kokular yayan ve sudaki diğer canlılara zarar veren bu kirlenme şekline (ötrofikasyon) ilçenin yoğun nüfuslu sahalarında rastlanmaktadır.

Bununla birlikte, ova ünitesinde yükseltinin 50 metre ve altında olduğu alanlar ile akarsu taşkın yatakları ve çevresindeki yerleşim alanlarında çevre kirliliğine neden olan atıkların yüzey sularıyla zemine sızarak, içme suyunun artezyen kuyularıyla sağlandığı ova köylerinde halk sağlığını yakın zamana kadar olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenle ova ünitesinde yer alan Kızılömerli, Reşadiye, Küçükçınar, Yazıboyu ve Köseli köylerinde sıtma ve tifo gibi içme suyuna bağlı olarak ortaya çıkan ateşli hastalıklara özellikle geçmiş yıllarda sıkça rastlanmaktaydı. Günümüzde sağlık kuruluşlarına bu ve benzeri şikâyetlerle yapılan başvurularda yok denecek kadar azalmalar vardır.

Sonuç olarak, Sumbas Toplum Sağlığı Merkezi'nce yapılan periyodik incelemeler sonucunda ilçe genelindeki akarsular, içme ve kullanma suları ve kaynaklarında insan sağlığını tehdit edecek derecede kirlilik ve kirliliğe neden olabilecek herhangi bir neden tespit edilmemiş, sulardaki kirliliğin risk kabul edilebilecek değerlerde olmadığı belirtilmiştir (Sumbas Toplum Sağlığı Merkezi, Form No: 002-003/A, 2006-2008). Ayrıca, ilçe genelinde halk sağlığını olumsuz yönde etkileyebilecek bir sanayi tesisi bulunmamaktadır.

Bir yerdeki nüfusun sağlık durumu ile ilgili yapılacak bir çalışmada üzerinde durulması gereken diğer konular, sağlık kurum ve kuruluşları ile onların özelliklerine ait bilgiler olmalıdır. Buna göre araştırma sahasında Toplum Sağlığı Merkezi Başkanlığı'na bağlı 5 Aile Sağlığı Merkezi ve 3 Sağlık Evi olmak üzere toplam 8 sağlık hizmeti veren resmi kurum bulunmaktadır. Aynı binada hizmet veren Toplum Sağlığı Merkezi Başkanlığı ile 1 Nolu Aile Sağlığı Merkezi ilçe merkezindedir. Akdam, Yeşilyayla ve Alibeyli köylerindeki sağlık evi çalışanları bina sorunu nedeniyle ilçe merkezindeki Toplum Sağlığı Merkezi'nde çalışmaktadırlar.

09.12.2004 tarih ve 25665 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Sağlık Bakanlığı tarafından çıkarılan 5258 sayılı "Aile Hekimliği Pilot Uygulaması Hakkındaki Kanun" çerçevesinde Osmaniye ili 14.01.2008 tarihinde "Aile Hekimliği" uygulamasına alınmıştır. Böylece Sumbas ilçesindeki Sağlık Grup Başkanlığı "Toplum Sağlığı Merkezine", 4 Sağlık

Ocağı ise "Aile Sağlığı Merkezi"ne dönüştürülmüştür. Böylece 2008 yılına kadar geçerli olan "Sağlık Ocakları Hizmet Alanları" da değişmiştir. Sağlık ocaklarının hinterlant alanları, mahalle ve köylerin sağlık ocaklarına olan uzaklıkları ve yol durumuna göre belirlenmişken, Aile Sağlığı Merkezleri'nin hinterlent alanları daha çok hekim başına düşen nüfus miktarı göz önüne alınarak tespit edilmiştir. Bu durum coğrafi anlamda sağlık hizmetlerinin ulaştırılması bakımından sıkıntılara sebep olmuştur. Bazı yerleşim alanları daha yakın "Aile Sağlığı Merkezi" yerine daha uzak bir merkeze bağlanabilmiştir. Örneğin sağlık ocakları döneminde 7 km uzaklıktaki Küçükçınar Sağlık Ocağı hizmet alanı içerisinde yer alan Kızılömerli Köyü, 13 km daha uzakta bulunan Mehmetli 5 Nolu Aile Sağlığı Merkezine bağlanmıştır. Böylece köyün sağlık merkezine olan uzaklığı 20 km'ye çıkmıştır (Tablo 4.38).

İlçe merkezindeki ilk ve tek sağlık kurumu, günümüzde Toplum Sağlığı Merkezi Başkanlığı ve 1 Nolu Aile Sağlığı Merkezi olarak kullanılan binasında 1986 yılında Merkez Sağlık Ocağı olarak hizmete girmiştir. 2 Nolu Alibeyli Aile Sağlığı Merkezi 1994 yılında, 3 Nolu Küçükçınar Aile Sağlığı Merkezi 1986 yılında, aynı binada bulunan 4 ve 5 Nolu Mehmetli Aile Sağlığı Merkezleri ise 1986 yılında birer sağlık ocağı olarak kurulmuşlardır.

Tablo 4.38. Sumbas İlçesi'ndeki Sağlık Kurum ve Kuruluşlarının Sağlık Personeli Durumu (2009).

Sağlık Kurumu	Hizmet Sahası		Nüfus Durumu			Sağlık Personeli		
	Yerleşim Alanı	Uzaklığı (km)	Hizmet Nüfusu	Gezici Hizmet Nüfusu	Toplam Nüfus	Hekim	Ebe, Hemşire	Teknisyen, İşçi, Memur
Sumbas 1 Nolu Aile Sağlığı Merkezi	Döğenli Mh.	0	1321	-	1321	1	3	7
	Karaömerli Mh.	1	714	-	714			
	Höyük Köyü	3	-	206	206			
	Akdam Köyü	6	-	1096	1096			
	Toplam	**0**	**2035**	**1302**	**3337**	**11**		
Alibeyli 2 Nolu Aile Sağlığı Merkezi	Alibeyli Köyü	0	1855	-	1855	1	2	2
	Yeşilyayla Köyü	16	-	1383	1383			
	Toplam	**5**	**1855**	**1383**	**3238**	**5**		
Küçükçınar 3 Nolu Aile Sağlığı Merkezi	Küçükçınar Köyü	0	314	-	314	1	1	3
	Akçataş Köyü	5	-	1353	1353			
	Yazıboyu Köyü	1	-	298	298			
	Reşadiye Köyü	2	-	708	708			
	Köseli Köyü	3	-	738	738			
	Toplam	**6**	**314**	**3097**	**3411**	**5**		
Mehmetli 4 Nolu Aile Sağlığı Merkezi	Yenimahalle	0	732	-	732	2	2	3
	Esenli Köyü	29	-	360	360			
	Çiçeklidere Köyü	22	-	1127	1127			
	Armağanlı Köyü	3	-	933	933			
	Toplam	**7**	**732**	**2420**	**3152**			
Mehmetli 5 Nolu Aile Sağlığı Merkezi	Cumhuriyet Mh.	0	716	-	716			
	Gaffarlı Köyü	25	-	1573	1573			
	Kızılömerli Köyü	20	-	1005	1005			
	Toplam	**7**	**716**	**2578**	**3294**	**7**		

Kaynak: Sumbas Toplum Sağlığı Merkezi Başkanlığı (2009).

Yukarıda belirtildiği gibi araştırma sahasındaki sağlık kurumlarının nitelikleri, sayıları ve etkinlik sahalarından başka; bu tesislerin donanım, araç-gereç, personel, kayıtlı yıllık hasta sayısı ve yoğunluğu, sağlık kuruluşlarına başvurularda en fazla şikâyet edilen hususlar,

hastalıklar ve çeşitleri hakkında da bilgiler vermek gerekmektedir. Buna göre, araştırma sahasındaki sağlık kurum ve kuruluşlarında memur, şoför ve işçiler hariç toplam 13 sağlık personeli bulunmaktadır. Personelinin % 62'si ebe ve hemşire, % 38'i ise doktordur. İlçede tıbbi laboratuar ve laboratuar teknisyeni bulunmadığından 2008 yılı Aralık ayı itibariyle kurulan ring sistemiyle hastalık tahlilleri "Kadirli Halk Sağlığı Laboratuarı"na gönderilmektedir. İlçede küçük cerrahi müdahaleler dışında ameliyatlar yapılamamakta, bu tür vakalar Kadirli'ye sevk edilmektedir. Ayrıca, Sumbas ve Mehmetlideki sağlık merkezlerinde birer ambulans bulunmaktadır (Tablo 4.38).

Sağlık kurumlarının 2008 yılı hasta kayıt defterlerine göre araştırma sahasındaki toplam hastalık başvuru sayısı 22.937 kişidir. Dolayısıyla Sağlık merkezlerine günlük ortalama hastalık başvuru sayısı 63 kişidir. Bu değer, doktor sayısına oranlandığında hasta yoğunluğunun yıllık ortalama 4.588 kişi/doktor, günlük 13 kişi/doktor olduğu görülür. Sağlık personelinin hafta sonları ve yıllık izinlerinde çalışmadıkları düşünülürse, yaklaşık 240 iş gününde doktor başına günlük ortalama 19 hasta düşmektedir. İlçede hastalık başvurularının yaklaşık % 10'u (2.265 başvuru) personel, araç gereç ve donam yetersizlikleri nedeniyle en yakın merkez olan Kadirli'ye sevk edilmiştir (Tablo 4.39).

Sağlık merkezlerine hastalık başvuruları daha çok Mart-Haziran ve Eylül-Aralık ayları arasını kapsayan dörder aylık dönemlerde yoğunluk kazanmaktadır. Başvuruların % 34'ü (7868 başvuru) Mart-Haziran ayları arasında, % 39'u (8855 başvuru) ise Eylül-Aralık ayları arasındaki mevsimsel geçiş dönemlerinde olmaktadır (Sumbas Toplum Sağlığı Merkezi Başkanlığı, 2008).

Araştırma sahasındaki sağlık kurumlarına hastalık şikâyetleriyle başvuranların % 72'si "Farenjit, Tonsillit, ASYE, ÜSYE ve Sinüzit gibi çeşitli alt ve üst solunum yolu enfeksiyonlarının tedavisi nedeniyle bu tesislerden yararlanmıştır Bu hastalıkları Myalji (çeşitli kas ağrıları), Hiper Tansiyon (yüksek tansiyon), Diyabet (şeker hastalığı) ve Enterit (bağırsak enfeksiyonları) hastalıkları izlemektedir. Bütün bu hastalıklara ilçede teşhis ve tedavi uygulanabilmektedir. Ancak bu hastalıklar, toplam poliklinik başvurularının sadece % 47'sidir (Tablo 4.39).

Tablo 4.39. Sumbas İlçesi'ndeki Sağlık Kurumlarının Kayıtlarına Göre En Çok Görülen Hastalıklar (2008).

Hastalıklar	Teşhis	%
Faranjit	3497	*32,1*
Tonsillit	1807	*16,6*
Myalji	1652	*15,2*
ASYE	1067	*9,8*
Yüksek Tansiyon	931	*8,6*
ÜSYE	901	*8,3*
Sinüzit	573	*5,3*
Diyabet	239	*2,2*
Enterit	209	*1,9*
Şark Çıbanı	1	*0,0*
TOPLAM	**10877**	***100***

Kaynak: Sumbas Toplum Sağlığı Merkezi Başkanlığı (2008).

İstatistikler daha yakından incelendiğinde araştırma sahasındaki sağlık kurumlarına başvuran hastaların ve sağlık personeli başına düşen hasta sayısının ilçe nüfusuna göre düşük değerlerde kaldığı, sağlık kurumlarına başvuruların genellikle soğuk algınlıklarına bağlı enfeksiyon hastalıkları gibi hafif kabul edilebilecek rahatsızlıklar olması, yöre insanının sağlık hizmetleri bakımından daha fazla imkan ve olanakları bulunan Kadirli, Ceyhan, Adana ve Osmaniye gibi yakın çevredeki büyük merkezleri tercih ettiğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla Sumbas ilçe merkezi için sağlık hizmetleri imkân ve olanakları bakımından etkisiz bir niteliğe sahiptir denilebilir.

4.3.3.4. Nüfusun Ekonomik Nitelikleri:

Milletlerarası demografik kriterlere göre bir yerdeki nüfusun 15–64 yaşları arasında kalan bireyleri "iktisaden faaliyette bulunma" döneminde kabul edilmektedir. Buna göre 15–64 yaş diliminde bulunan nüfus, aynı zamanda o yerin "çalışma çağındaki nüfus"udur. Ancak bu ekstrem yaşlar, uygulamada bazı yanılgılara neden olabilmektedir. Nitekim tarım ekonomisinde belirli bir emeklilik yaşı olmadığı gibi, faaliyete katılma yaşı da her yer için sabit değildir.

Nüfus sayımının yapıldığı son hafta içerisinde işi olan ve gelir sağlayan nüfus da "çalışan (aktif, iktisaden faal olan) nüfus" kabul edilmektedir. Bu kuramsal değerlendirme de yeryüzünün bir yerden diğerine değişen yapısı içerisinde yanılgılara neden olabilmektedir. Bu nüfus, "Türkiye İstatistik Kurumu"nun tanımladığı gibi ülkemizde genel olarak 12 yaş ve üstü iktisaden faal olan nüfusu kapsamaktadır. Bununla birlikte çalışma çağındaki nüfus içerisinde yer alan, ancak nüfus sayımının yapıldığı son hafta içerisinde işi olmayan ve/veya geliri olmayan nüfusa ise "işsiz (pasif, iktisaden faal olmayan) nüfus" denilmektedir.

Araştırma sahasında 12 yaş ve üstü nüfus miktarına ilişkin bilgileri 2000 yılı ilçe merkezi nüfus değerlerinden elde edebiliyoruz. Bu dönemde ilçe merkezi nüfusu 2103 kişidir. Nüfusun yaklaşık % 75'i (1572 kişi) 12 yaş ve üstündedir. Bu nüfusun da yaklaşık % 76'sı (1191kişi) iktisaden faal değildir. Nüfusun yalnızca % 18'i (381kişi) nüfus sayımının yapıldığı son hafta içerisinde iktisaden gelir sağlayan ve belirli bir işe sahip olan nüfustur. Başka bir ifadeyle çalışma çağındaki nüfusun ancak % 24'ü belirli bir iş yerinde çalışmaktadır. % 76'sı ise işsizdir. Buna göre, ilçe merkezinde çalışarak gelir sağlayan her bir fert, çalışma çağında olan ancak işi olmayan 3 kişiyi daha geçindirmekle yükümlüdür.

İktisaden faal olan nüfusun % 88'i erkektir. Dolayısıyla ilçe merkezindeki kadınlar, sonuç itibariyle erkeklere kıyasla ekonomiye daha az katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda faal olmayan nüfusun da % 60 gibi yüksek bir oranını yine kadınlar meydana getirmektedir. Buna rağmen, ilçe merkezinde "çalışma çağındaki kadın nüfus oranı" (% 49) erkek nüfusa çok yakın değerlerdedir. Elbette bu durum, büyük ölçüde ekonomik nedenlere bağlı olarak ilçe merkezi

dışında bulunan çalışma çağındaki erkek nüfus ile askerlik çağındaki erkek nüfusun eksikliğinden kaynaklanmaktadır (Tablo 4.40, Şekil 4.36).

Görüldüğü gibi, ilçe merkezindeki nüfusun % 82'si ekonomik olarak bağımlıdır. Bu durum erkek nüfusta % 69, kadın nüfusta ise % 95'dir. Ekonomik bağımlılık oranı bu kadar yüksek olan ilçe merkezinde tarım sektörüne dâhil iş ve meslek alanlarının hâkimiyeti vardır. Nitekim bu tür merkezlerde işsiz görünen nüfusun önemli bir kısmı çiftçi ya da tarım işçisi olarak ziraat alanında çalışmaktadır. Kendilerine hangi işle meşgul oldukları sorulduğunda, genellikle işsiz oldukları cevabını vermektedirler. Bu tür ilçe merkezlerinde en gelişmiş ekonomik sektör tarım olmakla birlikte, idari fonksiyon itibariyle hizmetler (İdari hizmetler, toplum hizmetleri, beledi hizmetler, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi) sektörü gelişme göstermiştir. Sanayi sektörü ise genellikle geri kalmıştır.

Tablo 4.40. Sumbas İlçe Merkezi'nde Çalışma Çağındaki Nüfus Miktarları ve Oranları (2000)

Yıllar	12 Yaş ve üstü Nüfus Miktarı		
	E	K	T
0-11 Yaş Grubu	**259**	**272**	**531**
%	*12,31574*	*12,9339*	*25,24964*
Çalışma Çağındaki Nüfus	**806**	**766**	**1572**
%	*38,32620067*	*36,424156*	*74,750357*
Faal (Aktif) Nüfus	334	47	381
%	*15,88207323*	*2,23490252*	*18,116976*
Faal Olmayan (Pasif) Nüfus	472	719	1191
%	*22,44412744*	*34,1892534*	*56,633381*
İlçe Merkezi Nüfusu	**1065**	**1038**	**2103**
%	***50,64194009***	***49,3580599***	***100***

Kaynak: TÜİK.

Şekil 4.36. Sumbas İlçe Merkezi'nde Nüfusun İktisaden Faal Olma Durumu (2000).

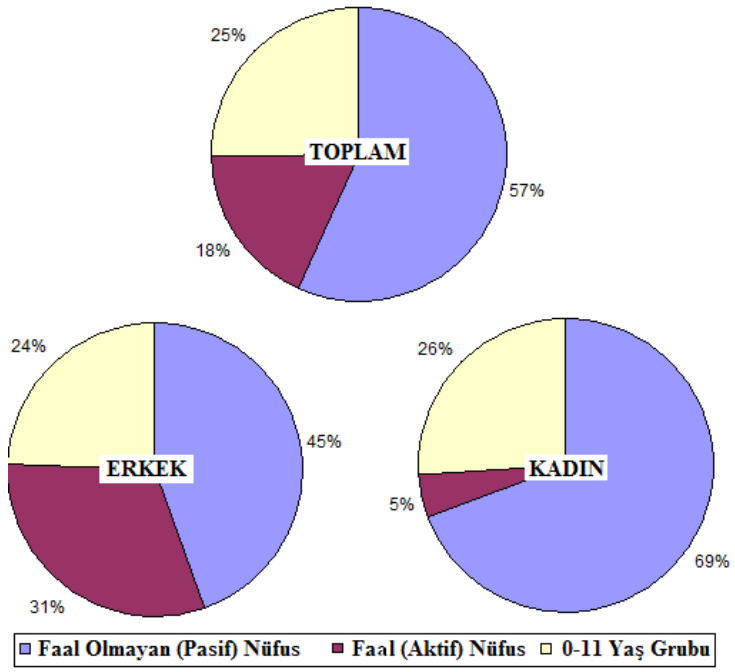

12 yaş ve üstü çalışma çağındaki nüfus miktarı ilçe merkezi nüfusunun ¾'ünü meydana getirmektedir. Ancak bu nüfus grubu içerisinde yer alan iktisaden faal olanların oranı

(% 24) oldukça düşük bir değerde kalmıştır. İlçe merkezi nüfusu içerisinde bu oran (% 18) elbette daha düşüktür. Buna rağmen iktisaden faal olan nüfusun % 59'unu 25-44 yaşları arasındaki dinamik nüfus meydana getirmektedir. Faal nüfusun % 26'sını 45 yaş üstü yaşlı nüfus ile % 15'ini 12-24 yaşları arasındaki genç nüfus tamamlamaktadır. Genç ve dinamik nüfusu bir araya getirdiğimizde ilçe merkezindeki faal nüfusun yaş itibariyle % 74 gibi güçlü bir potansiyele ulaştığını görebiliriz. Faal nüfusun 12-14 yaşları arasındaki en genç dilimi, 1990'lı yılların sonlarına kadar tarımsal faaliyetler kapsamında önemli bir yardımcı güç olarak görülmekteydi. Ancak 1998'de uygulanmaya başlanan "sekiz yıllık zorunlu eğitim" yasasıyla bu güç giderek azalmıştır. Dolayısıyla 12-14 yaşları arasındaki nüfus diliminin faal nüfus içerisindeki payı 2000 yılı itibariyle sadece % 1'dir. Bununla birlikte, cinsiyete göre faal nüfus içerisindeki kadın sayısı yok denecek kadar azdır. Faal nüfusun ancak % 12'si kadındır. İlçe merkezinde 45 yaşından sonra çalışan kadına pek rastlanamadığı gibi, 20 yaş öncesinde de çalışan kadın sayısının fazla olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla kadınlar daha çok 20-44 yaşları arasında üretime katılmaktadırlar. 2000 yılı itibariyle faal olan kadın nüfus içerisinde 20-44 yaşları arasındaki kadınların oranı % 83'dür.

Çalışma çağındaki nüfusun yaklaşık % 76'sı iktisaden faal değildir. Dolayısıyla ilçe merkezindeki nüfusunun yarıdan fazlası (% 57) işsizdir. Buna göre çalışarak gelir sağlayan her bir ferdin ortalama olarak 5-6 kişilik bir aileyi geçindirme problemi vardır (Tablo 4.41, Şekil 4.37).

Tablo 4.41. Sumbas İlçe Merkezi'nde 12 ve Üstü Yaş Grubundaki Çalışan Nüfusun Dağılımı (2000).

Yaş Grubu	E	%	K	%	T	%
12-14	4	1	-	0	4	1
15-19	16	4	4	1	20	5
20-24	25	6,5	9	2,3	34	9
25-29	49	12,8	9	2,3	58	15
30-34	54	14	9	2,3	63	16,5
35-39	53	14	6	1,6	59	15,5
40-44	39	10	6	1,6	45	12
45-49	26	6,8	-	0	26	6,8
50-54	17	4,5	-	0	17	4,5
55-59	19	5	1	0	20	5
60-64	10	2,6	-	0	10	2,6
65 +	22	5,8	3	1	25	6,6
Toplam	**334**	88	**47**	12	**381**	100

Kaynak: TÜİK.

Şekil 4.37. Sumbas İlçe Merkezi Nüfus Piramidi (2000).

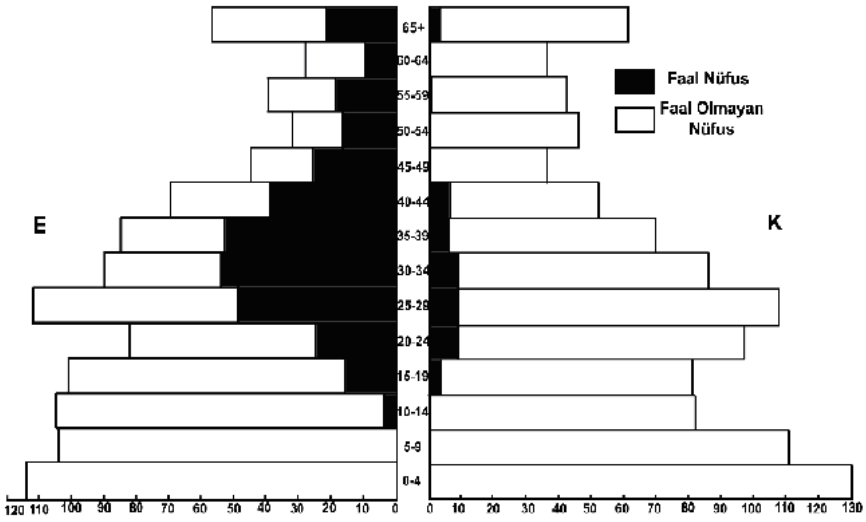

Özetle, ilçe merkezindeki nüfusun % 80'inden fazlası ekonomik olarak çalışmakta olan nüfusa bağımlıdır. Görünüşe göre bu oran gün geçtikçe artacaktır. Bu türden merkezlerde genellikle sanayi ve hizmetler sektöründe fazla bir gelişme görülmemektedir. Çalışan nüfusta cinsiyete göre erkeklerin üstünlüğü (% 88) oldukça belirgindir.

İlçe merkezinde iktisadi çerçevede gelir sağlayamayan nüfusun % 82'sini ev hanımı kadınlar, 12 yaşından küçük çocuklar ve eğitim-öğretim çağındaki diğer çocuklar meydana getirmektedir. İşsiz olup iş arayan yetişkinlerin oranı ise % 10 dolayındadır. Tarım sektöründe çalışanlar genellikle belirli bir sosyal güvenceye dâhil olmadıklarından emekli olamamakta; az sayıdaki işçi, memur ya da ticaret erbabının emeklilik oranları da düşük seviyelerde kalmaktadır. Dolayısıyla ilçe merkezindeki iktisaden faal olmayan nüfusu sırasıyla ev kadınları, 0-11 yaş grubu çocuklar, öğrenciler, işsiz olup iş arayanlar, emekliler ve diğer nedenler olmak üzere sınıflandırmak mümkündür (Tablo 4.42, Şekil 4.38).

Tablo 4.42. Sumbas İlçe Merkezi'nde Faal Olmayan Nüfusun Faal Olmama Nedenleri (2000).

Faal Olmayan Nüfus	2000					
	E	***%***	**K**	***%***	**T**	***%***
Ev Kadını	0	*0*	538	*100*	538	*35,1*
0-11 Yaş Gr.	259	*49*	272	*51*	531	*34,7*
Öğrenci	115	*60*	77	*40*	192	*12,5*
İş Arayanlar	97	*67*	48	*33*	145	*9,4*
Emekli	33	*78*	9	*22*	42	*2,8*
Diğerleri	81	*98*	2	*2*	83	*5,5*
TOPLAM	585	*38*	946	*62*	1531	*100*

Kaynak: D.İ.E

Şekil 4.38. Sumbas İlçe Merkezi'nde Faal Olmayan Nüfusun Faal Olmama Nedenleri (2000).

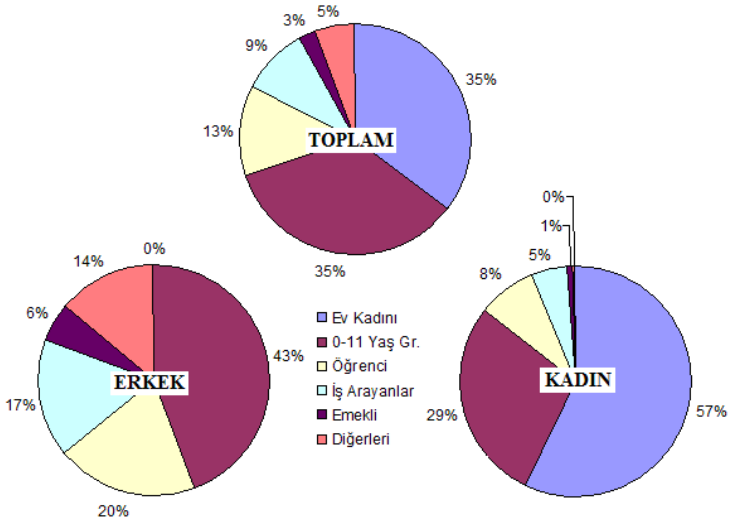

2000 yılında araştırma sahasının kırsal kesimindeki nüfusun yaklaşık % 75'i 12 yaş ve üzerindeki nüfustur. Çalışma çağındaki bu nüfusun % 87'si fiilen gelir sağlayan bir işle meşguldür. Hâkim iktisadi faaliyetin tarım olduğu bu kırsal alanlarda kadınlar, aktif nüfusun en önemli parçasıdır. Dolayısıyla, çalışan nüfusun % 51'ni ilçe merkezindeki cins yapısından farklı olarak kadınlar meydana getirir. Son yıllarda erkek nüfus, daha fazla gelir elde etmek amacıyla başta Kadirli şehri olmak üzere, civardaki büyük merkezlere göç etmiştir (Tablo 4.43, Şekil 4.39).

Tablo 4.43. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Çalışma Çağındaki Nüfus Miktarları ve Oranları (2000)

Yıllar	**12 Yaş ve üstü Nüfus Miktarı**		
	E	**K**	**T**
0-11 Yaş Grubu	**1919**	**1775**	**3694**
%	**13**	**12**	**25**
Çalışma Çağındaki Nüfus	**5393**	**5586**	**10979**
%	**37**	**38**	**75**
Faal (Aktif) Nüfus	4632	4874	9506
%	32	33	65
Faal Olmayan (Pasif) Nüfus	761	712	1473
%	5	5	10
Köyler Nüfusu	**7312**	**7361**	**14673**
%	***49,8***	***50,2***	***100***

Kaynak: DİE.

Şekil 4.39. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Çalışma Çağındaki Nüfus Miktarları ve Oranları (2000).

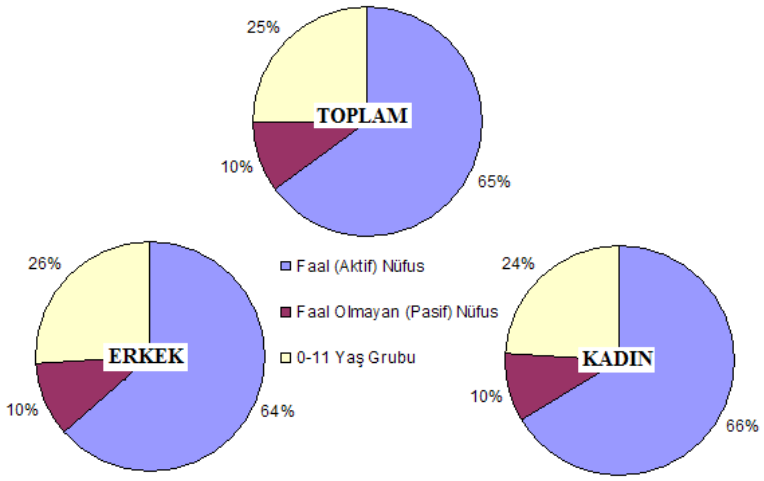

2000 yılında çalışma çağındaki nüfus içerisinde iktisaden faal olmayanların oranı % 13'tür (Tablo 4.43, Şekil 4.39). Bilindiği gibi, ülkemizde çalışma çağındaki nüfusun 12 yaş ve üstü kabul edilmesi, kırsal alanlardaki değerlendirmelerde bazı yanılgılara sebebiyet vermektedir. Çünkü tarım ekonomisinde belirli bir emeklilik yaşı olmadığı gibi, faaliyete katılma yaşı da 11 ile sınırlı değildir. Bilakis, tarımsal üretimin konu olduğu kırsal alanlarda çoğu zaman 5-6 yaşlarındaki çocuklar da iş bölümü içerisinde yer almakta ve aktif roller üstlenmektedirler. 70 yaşın üzerindeki yaşlı nüfus ise, çoğu zaman bedensel olarak katıldığı etkinliklere, bazen de düzenleyici ve organize edici sıfatlarla katkıda bulunurlar. Dolayısıyla tarımsal üretimdeki faal nüfus oranı, eldeki bilgi ve istatistiklerden çok daha yüksek olması gerekmektedir. Ayrıca 0–11 yaşları arasındaki bağımlı nüfus da bu gruba dâhil olduğunda üretime katılmayanların oranı % 38'i bulmaktadır. Üretime katılmadığı beyan olunan nüfus grupları genellikle öğrenciler, ev kadınları/ kızları ve işsizlerdir (DİE, 2000).

İlçenin kırsal kesiminde yer alan faal olmayan nüfusun yaklaşık % 72'si 0–11 yaşları arasındaki çocuklardır. Onları 12 yaşın üzerindeki öğrenciler, ev kadınları, işsiz olup arayanlar ve başka nedenlerle faal olmayanlar takip etmektedir (Tablo 4.44, Şekil 4.40). Arazi çalışmalarına göre, kırsal kesimde her geçen yıl faal olmayan nüfus miktarı azalmakta, bu azalmada ev kadınları ile iş arayanların sayısının azalması etkili olmaktadır. Bu azalmada ev kadınları % -70, iş arayanlar ise % -65 oranında etki yapmıştır. Buna karşın kırsaldaki öğrenci sayıları % 25, emekli sayıları ise % 120 oranında artış göstermiştir.

Tablo 4.44. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Faal Olmayan Nüfusun Faal Olmama Nedenleri (2000).

Faal Olmayan Nüfus	2000					
	E	***%***	**K**	***%***	**T**	***%***
Ev Kadını	0	*0*	161	*3,1*	161	*3,1*
0-11 Yaş Gr.	1919	*37*	1775	*34*	3694	*71*
Öğrenci	618	*12*	502	*10*	1120	*22*
İş Arayanlar	35	*0,7*	14	*0,3*	49	*1*
Emekli	33	*0,6*	10	*0,2*	43	*0,8*
Diğerleri	75	*1,5*	25	*0,5*	100	*2*
TOPLAM	2680	*51,8*	2487	*48,2*	5167	*100*

Kaynak: D.İ.E

Şekil 4.40. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Faal Olmayan Nüfusun Faal Olmama Nedenleri (2000).

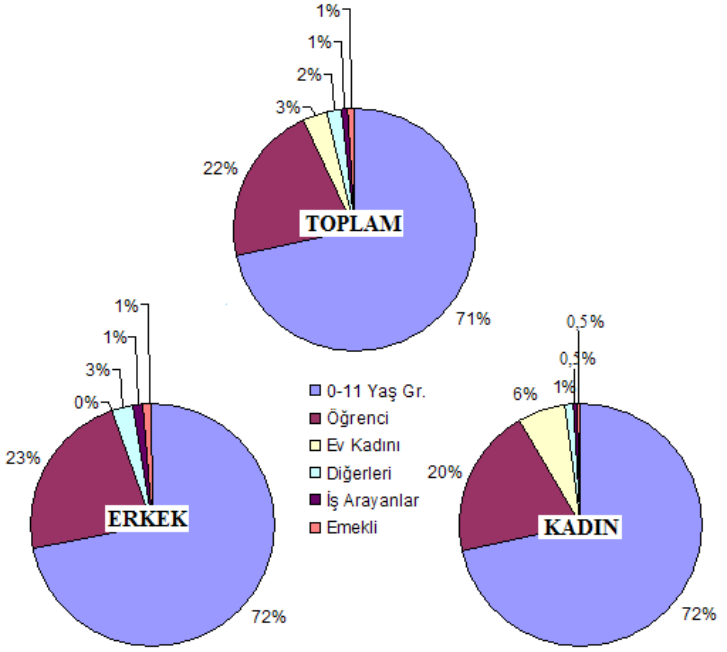

2000 yılı itibariyle Sumbas ilçe merkezinde çalışan nüfusun % 60'ı tarım, % 35'i sanayi ve % 5'i hizmetler sektöründe çalışmaktadır. İlçe merkezinde idari fonksiyon dışındaki diğer şehirsel fonksiyonlar zayıf olduğu için tarım dışındaki sektörler çok yavaş bir gelişim içerisindedir (Şekil 4.41).

2000 yılında ilçe merkezindeki nüfusunun sadece % 35'i hizmetler sektöründe çalışmakta ve bu nüfusun yaklaşık % 88'i erkeklerden oluşmaktadır. Çalışan nüfusun % 25'i toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetlerde, % 3'ü toptan ve perakende ticaret hizmetlerinde, % 3'ü inşaat hizmetlerinde, % 3'ü ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetlerinde, % 1'i mali kurumlar ve sigorta hizmetlerinde çalışmaktadır.

Şekil 4.41. Sumbas İlçe Merkezi'nde Çalışan Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (2000).

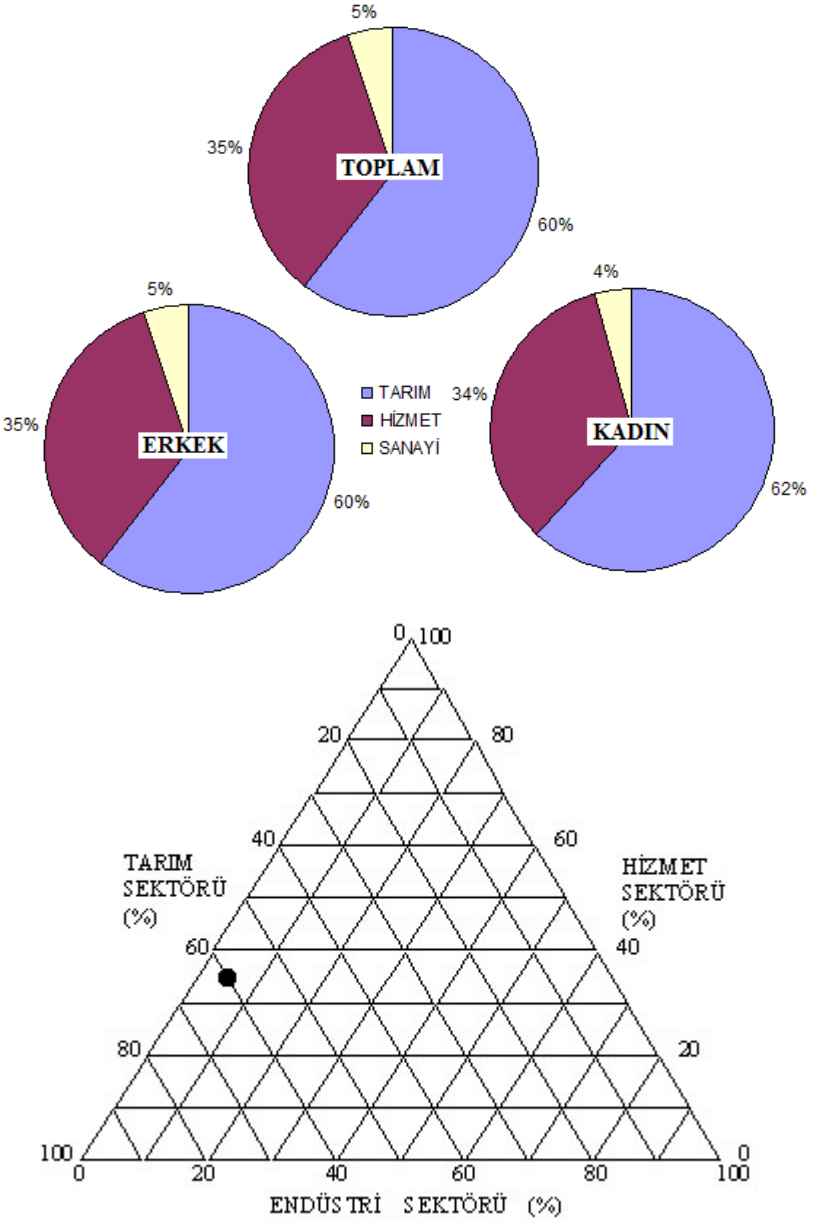

Hizmetler sektöründe genellikle toplumun belirli temel ve kişisel ihtiyaçlarını karşılayacak alanlarda yoğunlaşma vardır. Çalışan nüfusun yaklaşık % 25'i asayiş ve güvenlik gibi toplum hizmetleri, eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetler, berber gibi kişisel hizmetler ile çeşitli temel ihtiyaçlar için perakende ticaret hizmetleri alanlarında çalışmaktadır.

2000 yılı sonrasında ise arazi çalışmalarına göre, çalışan nüfusun iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımında elbette bazı gelişmeler olmuştur. Her şeyden önce imalat sanayi kolunda çalışan nüfus oranı yok denecek kadar azalmış ve arta kalan nüfus çeşitli hizmet kollarında toplanmaya başlamıştır. Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler kollarında çalışan nüfus oranı % 10'luk artış göstermiş, bunu % 5 oranıyla perakende ticaret kolu takip etmiştir. Diğer hizmet kollarında ise fazla bir değişim gözlenmemiştir (Tablo 4.45, Şekil 4.42).

İlçe merkezi, idari alanındaki kırsal yerleşmelerde barınan nüfusun temel ve kişisel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir görevi henüz üstlenmiş olsa da, merkezi fonksiyonları itibariyle buna muktedir sayılamaz. Dolayısıyla Sumbas, çeşitli hizmetler ve sanayi üretimine yönelik faaliyetlerin toplandığı modern bir merkez görüntüsünden çok, kırsal kimliğinden henüz bir şey kaybetmemiş "kasaba"laşma yolunda büyük çaba sarf eden nüfusu 2000'den fazla bir köy yerleşmesi özellikleri göstermektedir. Bu özelliği, iyi organize edilememiş imar planında, yetersiz altyapı tesis ve hizmetlerinde, zemini bozuk cadde ve sokaklarda, kırsal mimarinin özelliklerini taşıyan, dış cephesi genelde gelişigüzel boyanmış, tek katlı ve düz damlı konutlarda ve benzeri fiziksel donatılarda görmek mümkündür. Bununla birlikte, insanların cadde ve sokaklarda yöresel kıyafetleriyle dolaşması, yeme içme tesislerinin genellikle kebapçılardan oluşması, günlük ve periyodik ihtiyaçlar için alışverişlerde marketler yerine, daha küçük ölçekli perakende ticaret tesislerinin yaygın olması vb. faaliyetler göz önünde bulundurulduğunda ilçe merkezinin genel karakterini özündeki kırsallıktan ayırt etmek güçtür.

Tablo 4.45. Sumbas İlçe Merkezi'nde Çalışan Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına ve Sektörlere Göre Dağılımı (2000).

SEKTÖR	Faaliyet Kolu	Nüfus (Kişi)			Faaliyet Kolu (%)		
		Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
TARIM	Ziraat, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	201	29	230	52,6	7,6	60,2
HİZMET	İnşaat	10	1	11	2,6	0,3	2,9
	Toptan ve Perakende Ticaret	9	1	10	2,3	0,3	2,6
	Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	9	2	11	2,3	0,5	2,8
	Mali Kurumlar, Sigorta	5	1	6	1,3	0,2	1,5
	Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	83	11	94	21,8	2,9	24,7
	Toplam	116	16	132	30,4	4,2	34,6
SANAYİ	İmalat Sanayi	17	2	19	4,4	0,5	4,9
GENEL TOPLAM		**334**	**47**	**381**	**87,7**	**12,3**	**100**

Kaynak: D.İ.E.

Şekil 4.42. Sumbas İlçe Merkezi'nde Çalışan Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Bölünüşü (2000).

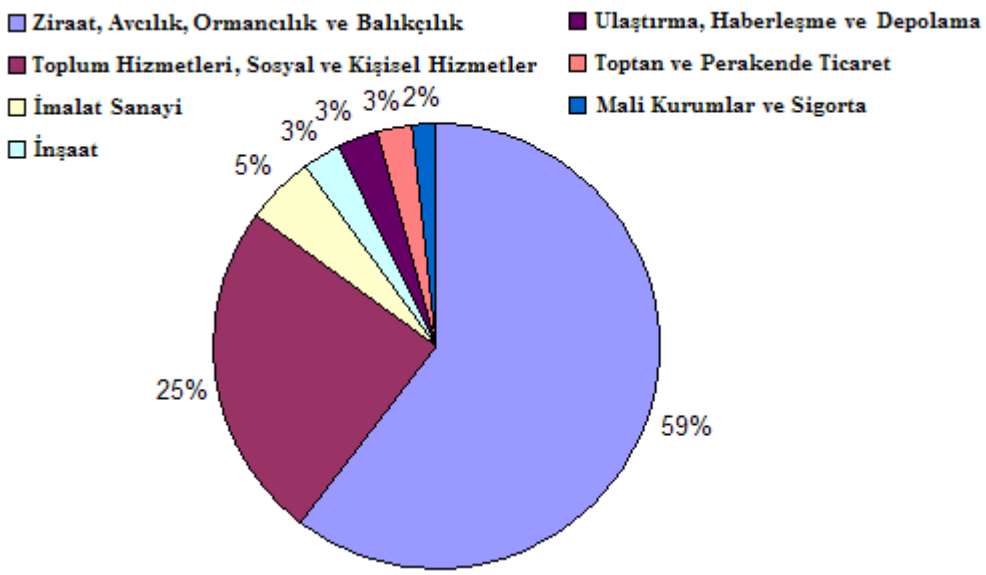

2000 yılı itibariyle ilçenin kırsal kesiminde çalışan nüfusun % 93'ü tarım sektöründe çalışmaktadır. Tarım sektöründe çalışan nüfusun yarıdan fazlasını (% 54) ilçe merkezinde pasif olarak gördüğümüz kadın nüfus oluşturmaktadır (Tablo 4.46, Şekil 4.43-4.44).

Tablo 4.46. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Çalışan Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına ve Sektörlere Göre Dağılımı (2000).

SEKTÖR	Faaliyet Kolu	Nüfus (Kişi)			Faaliyet Kolu (%)		
		Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
TARIM	Ziraat, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık, Madencilik ve Taş Ocakçılığı	4051	4815	8866	42,6	50,6	93,2
HİZMET	Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	288	39	327	3	0,4	3,4
	İnşaat	104	1	105	1,1	0,01	1,1
	Toptan ve Perakende Ticaret	52	7	59	0,5	0,1	0,6
	Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	53	0	53	0,5	0	0,5
	Mali Kurumlar, Sigorta	11	6	17	0,1	0,06	0,17
	Elektrik, Gaz ve Su	4	0	4	0,04	0	0,04
	Toplam	512	53	565	5,3	0,5	5,8
SANAYİ	İmalat Sanayi	69	6	75	0,7	0,06	0,76
GENEL TOPLAM		4632	4874	9506	48,7	51,3	100

Kaynak: D.İ.E.

Köylerde, tarım dışında önem arz eden başka bir faaliyetten söz etmek neredeyse imkânsızdır. Nitekim 2000 yılı itibariyle çalışan nüfusun sadece % 6'sı hizmetler sektöründe, % 1'i ise sanayi sektöründe çalışmaktadır. Hizmetler sektöründe çalışan nüfus, büyük ölçüde "toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler alanında istihdam olmuştur. Çalışan nüfusun % 3'ü eğitim, sağlık, asayiş, güvenlik ve kültürel alanlardaki memuriyet hizmetleri ile kişisel bakım hizmetleri gibi faaliyet alanlarında çalışmaktadır. Bunları toptan ve perakende ticaret alanında çalışanlar (% 1) ile inşaat alanında çalışanlar (% 1) takip etmektedir. Sanayi sektöründe çalışan nüfus ise daha çok köylerdeki ağaç ve metal işleri atölyeleri ile dokuma tezgâhlarında çalışmaktadırlar (Tablo 4.46, Şekil 4.43-4.44).

Şekil 4.43. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Çalışan Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı (2000).

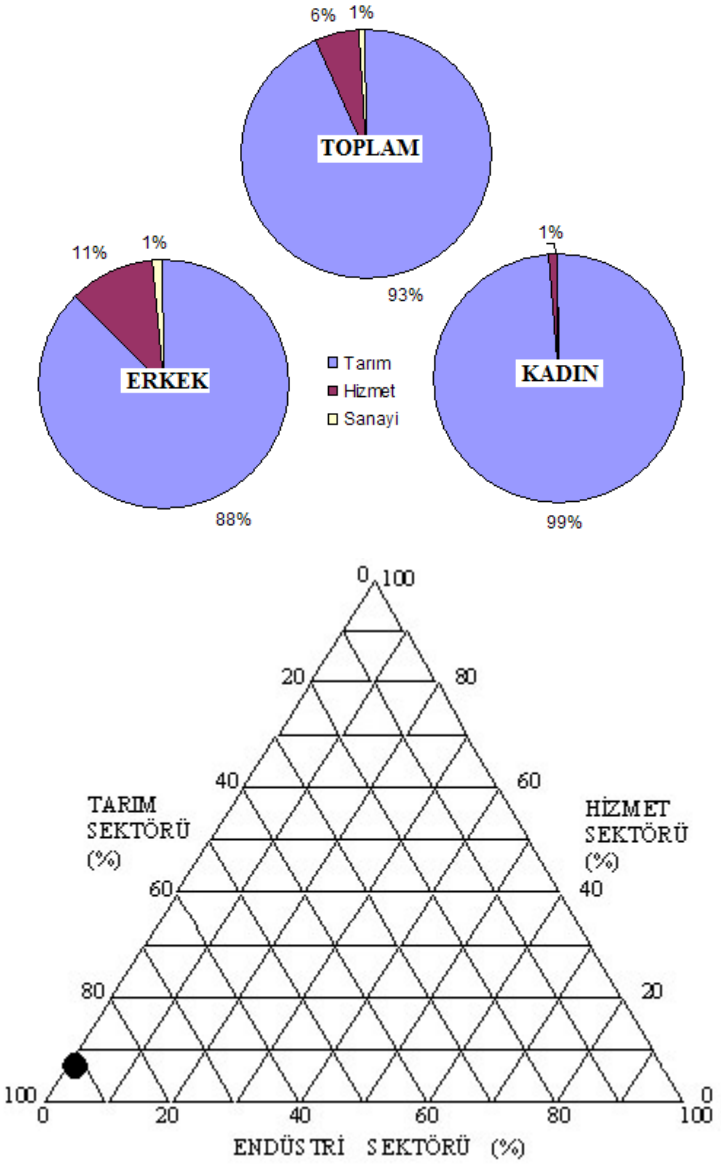

Şekil 4.44. Sumbas İlçesi Kırsal Kesiminde Çalışan Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Bölünüşü (2000).

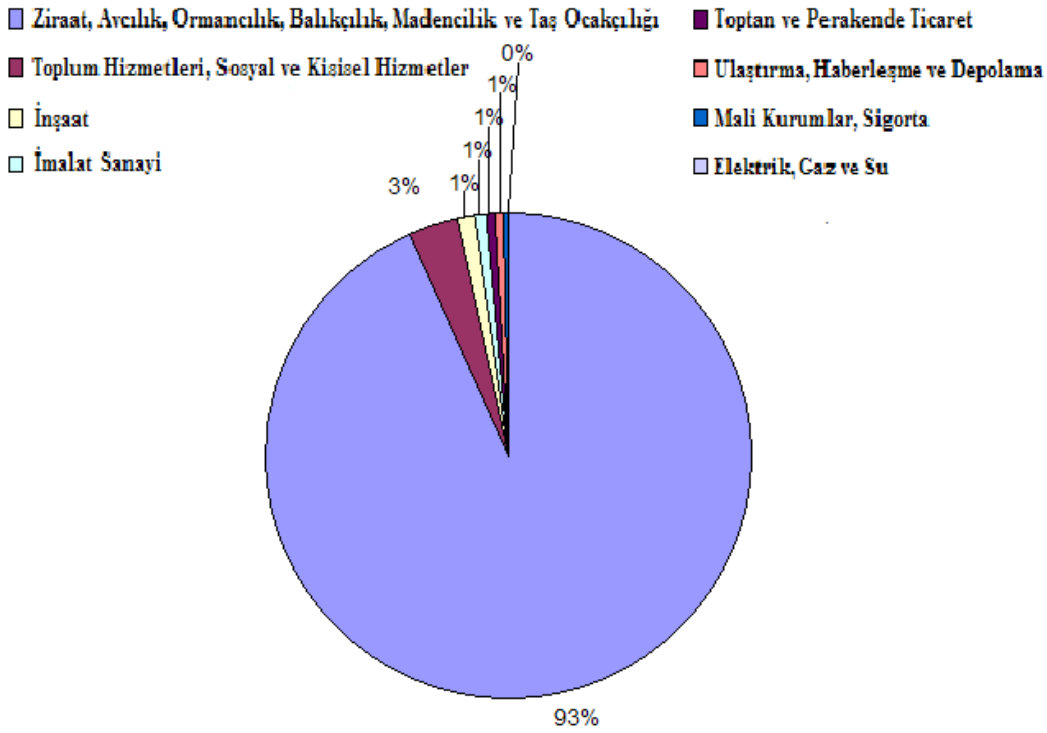

4.4. Sumbas İlçesi'nin Yerleşme Özellikleri:

4.4.1. İlçe Merkezi ve Bağlı Yerleşmelerin Belirlenmesi

Romalılar, Abbasiler ve Dulkadiroğluları dönemlerinde yukarı ova, Savun Çayı sınır olmak üzere iki ayrı idari üniteye ayrılmıştı. Dulkadiroğluları döneminde bu sahalara "Sumbas bölgesi" ve "Karamanlı bölgesi" deniyordu (Güvel, 2001, s.5). Bu idari düzenleme, elbette bir takım coğrafi gerekçelerden kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi, dağların zirvelerinden geçen su bölümü hatları, bazı morfografik birimler (vadi, boğaz, boyun ve sırtlar), akarsular, göller ve denizler yerleşmeleri birbirinden ayıran doğal unsurlardır. Bu unsurların aşılması, ulaşım ve iletişimin sağlanması pek kolay olmadığından tarihin en eski dönemlerinden itibaren bu yapıların bulunduğu konumlar yerleşim sahaları ve idari bölümler arasında sınır kabul edilmiştir. Zamanla ulaşım ve iletişim sektörlerindeki teknolojik gelişmelerle bu zorluk büyük ölçüde aşılmış olsa da idari yapılanmada ve sınırların belirlenmesinde kesin ve belirgin hatlar oluşturması bakımından halen geçerliliğini korumaktadır. Sumbas ve Kadirli'nin tarihin en eski dönemlerinden beridir ayrı iki saha olarak birbirinden ayrılmasının temel sebebi işte bu doğal faktörlerdir. Bölgede yaşayan insanların sıklıkla kullandıkları "Sumbas kolu"-"Savrun kolu" ifadeleri, bu ayrımı bugün bile ortaya koymaktadır. Savrun Çayı'nın doğu ve batı yakası arasında özellikle taşkın dönemlerinde ulaşım sağlanamadığından 1911 yılında Savrun'un bu iki yakasını birleştiren Cemal Paşa Köprüsü inşa edilmiştir. Böylece Sumbas ile Kadirli arasında bulunan doğal engel de büyük ölçüde aşılmıştır.

Dulkadiroğluları döneminde Sumbas bölgesi" adı verilen saha, "Doğuda Savrun Çayı, batıda Kayhan /Han Burnu'ndan (117 m) kuzeye doğru tepe noktalarını takiben (Kızılkaya (250 m), Karaburun (142 m), Köreken Tepesi (260 m), …) Eleksırt'a kadar uzanan yamaç ve tepelikler sahası, Kuzeyde Mekelkin Nahiye sınırı ve güneyde Ceyhan Nehri'ne kadar uzanmaktaydı (Güvel, 2001, s.6). Kozan Ovası'nın doğusu ile Kadirli Ovası'nın yaklaşık üçte ikisine karşılık gelen sahayı içine alan bu doğal bölge, idari ve siyasi bakımdan daha geniş bir sahayı kapsamaktaydı. Güvel, bu durumu *"Dörtyol ve Payas sınırına kadar hükmü geçen Küçükalioğulları, Doğu Kozan Ovası'nın batısındaki tepelerde ve eteklerinde geçmişten bu yana yurt tutan Hacılar, Akbaşlı, Lekvanik ve Aslanlı gibi aşiretlerin; aslen Karabucaklı olan ve daha sonra Faydalı'ya inenDağlı'ların kayıtları Sis'ten değil, Kars-ı Zülkadriyye kazasından çıkmaktadır"*(Güvel, 2001, s.6) şeklinde ifade ederek yukarıda belirttiğimiz sınırların doğruluğuna işaret etmektedir.

20. dönem TBMM'nin 2. yasama yılında ve 23.10.1996 tarihli 11. birleşimi, "Üç İlçe ve Bir İl Kurulması ile 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi" görüşülmesi esnasında; daha önce verilmiş bir kanun teklifi olmaksızın, Refah Partisi Grup Başkan Vekili Salih Kapusuz ve arkadaşlarının sunduğu

önergede, Sumbas İlçesi başlığı altında yukarıda genel hatlarını çizdiğimiz Sumbas Bölgesi'ne yakın bir idari alan oluşturulmuştu. Ancak kanun teklifinin İçişleri Komisyonu'nda görüşülmesi sırasında bazı komisyon üyelerinin *"teklifin ekli listesinde, Adana İline bağlı olmayan yerlerin yer almadığı, bunun bir eksiklik olduğu ve bu eksikliğin birleştirilen diğer tekliflerin ekli listelerinin göz önüne alınmasıyla giderilebileceği, bu yapılmadığı takdirde, teklifin gerekçesinde yer alan "güvenlik" gerekçesinin dayanaksız kalacağı; Adana İline bağlı olmayan bazı birimlerin de yeni kurulan Osmaniye İline bağlanmaması halinde güvenliğin sağlanmasında güçlüklerin süreceği"* belirtilmiş; cevaben yapılan açıklamada, "*Bu gerekçenin yeni bir il kurulmasına uygun olmadığı, Adana dışındaki illerden bazı birimler alındığı takdirde, bugüne kadar, söz konusu birimlerin bu konudaki görüşü alınmadığı için, çeşitli sorunlar doğabileceği, yerel halkın istemi dışında, bağlılık durumunun değiştirilmesinin demokrasi ilkesiyle bağdaşmayacağı, bu nedenle, yeni kurulacak Osmaniye İline Adana İli dışında başka illerden birim alınmaması gerektiği ileri sürülmüştür"* (**EK XVII**). İçişleri Komisyonu ikinci görüş doğrultusunda, ekli listeye Adana İli dışında birim alınmamasını, ekli listedeki birimlerin yeni kurulan ile bağlanmasını kararlaştırmıştır.

İçişleri Komisyonu'nun bu kararı çerçevesinde, Salih Kapusuz ve arkadaşlarının sunduğu önergede Kozan (Adana) İlçesi sınırları içerisinde kalan köylerin önerilen Sumbas İlçesi listesinde yer almadığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte Kadirli İlçesi köylerinden bazılarının Savrun Çayı sulama havzasında yer alması nedeniyle listeye alınmadığı görülmüştür. Listede yer alan diğer köyler ise büyük ölçüde daha önce sınırları çizilen Sumbas Bölgesi köyleridir. Bunlar arasında **Esenli, Çiçeklidere, Yeşilyayla, Gaffarlı, Mehmetli, Armağanlı, Alibeyli, Höyük, Akdam** ve **Akçataş** gibi dağlık saha ve eteklerinde yer alan köyler ile **Sumbas** İlçe Merkezi başta olmak üzere **Çukurköprü, Akköprü, Çaygeçit, Köseli, Yazıboyu, Küçükçınar, Hardallık, Kabayar, Reşadiye** ve **Kızılömerli** gibi Kesik Suyu sulama havzası içindeki ova köyleri yer almaktadır. Bu liste, önergedeki şekliyle TBMM'de aynen kabul edilerek 28.10.1996 tarih ve 22801 sayılı Resmi Gazete'nin 9. sayfasında yayınlanmış ve Sumbas ilçesi resmen oluşturulmuştur.

Ancak Sumbas İlçesi'nin teşkilinden yaklaşık bir yıl sonra Sumbas Sulama Birliği kapsamında yer alan **Çukurköprü, Akköprü, Çaygeçit, Hardallık** ve **Kabayar** köylerinin itirazları üzerine bu köyler tekrardan Kadirli İlçesi'ne dâhil edilmişlerdir.

Sumbas'ın 1996 yılında ilçe merkezi olarak tayin edilmesi ise daha ziyade yukarıda bahsettiğimiz tarihi özelliklere sahip "Sumbas Bölgesi'nin" merkezi olması ve bu bölgedeki tek belediye örgütlü yerleşme merkezi olmasından kaynaklanmaktadır. Sumbas Bölgesi, Sumbas Çayı ve onun en önemli kolu olan Kesik Suyu'nun su toplama havzası ve bu akarsuların Kadirli Ovası'na ulaştıklarında tarımda sulama amacıyla kullanıldıkları sahalar ile bu iki akarsuyun

birbirine kavuştuğu saha arasında kalan kesimi kapsamaktadır. Söz konusu alan içderisinde Kozan, Kadirli ve Sumbas ilçelerine ait bazı köyler yer almaktadır.

4.4.1.1. İlçe Merkezi'ne Bağlı Kırsal Yerleşmeler

Sumbas İlçesi'nin, kuzeyden Toroslar, doğudan Amanos Dağları ve güneyden Akdeniz ile çevrelenmiş Türkiye'nin en büyük alüvyal ovası olan Çukurova'da yer alması burasının tarihin en eski zamanlarından beri yerleşmelere sahne olmasını sağlamıştır. Toroslar'a ait plato yüzeyleri, tepeler, sırtlar ve yamaçlar ile geniş ve verimli alüvyal düzlükler üzerinde yerleşmeye müsait hemen her yerde münferit meskenler, bahçe ve tarlalarda barınma zaruretiyle oluşturulmuş sabit veya göçebe meskenler, yaylalar, mahalleler ve köylerin oluşturduğu yerleşme ünitelerinin ortaya çıkması sağlanmıştır.

Bilindiği gibi, barınmak ve geçim sağlamak amacıyla belirli bir mekân parçası üzerinde kurulmuş ev ve eklentileri ile geçim sahalarından oluşan beşeri yapılara ***"yerleşme"*** adı verilmektedir. Sumbas İlçesi'ndeki yerleşmeler kuruluş yerleri, nüfusları ve çeşitli fonksiyonları bakımından birbirinden farklı özellikler gösterirler. Bu sebeple ilçe sınırları dâhilindeki yerleşmeleri sahip olduğu nitelikler bakımından sınıflara ayırmak ya da belirli kategorilerde bir araya getirmek mümkündür. Böylece söz konusu yerleşmeleri yer aldıkları morfografik ünite, yüzölçümleri, yerleşme dokuları, nüfusları, hâkim ekonomik faaliyetleri ve diğer özellikleri bakımından; ***köy altı yerleşmeleri*** ve ***köy yerleşmeleri*** olarak sınıflandırabiliriz.

12 köyün merkez mahalleri hariç tutulursa Sumbas İlçesi'nde 48 mahalle ve 17 yayla yerleşmesi olmak üzere toplam 65 adet "köy altı kır yerleşmesi" yer almaktadır. Yaylalar ve mahalleler, köylerin sınırları içerisinde yer aldığından idari olarak o köylerin muhtarlık yönetimi altında ve köylerin bağlısı durumundadırlar. Bu durumda, araştırma sahasında mahalle formunda bağlısı bulunmayan sadece 4 köy yerleşmesi yer almaktadır.

12 merkez mahalle ve 4 adet "toplu köy" yerleşmesi ile birlikte köy sayısı 16'dır. Buna göre ilçede toplam 81 yerleşme yer almaktadır. İlçede en az iki, en çok 14 mahalle ve yayla yerleşmesi bir araya gelerek, bu şekilde 12 köyün oluşmasına kaynaklık etmiştir (Tablo 4.47, Şekil 4.45). Yılın belirli bir bölümünde kullanılan yayla yerleşmeleri mahallelerden farklı olarak, daimi olmayan mevsimlik/geçici yerleşmeleri meydana getirmektedir. Bu yayla yerleşmelerinden Akkoca (Yeşilyayla), Çanakpınar, Çiftegöl ve Kırkpınar (Esenli) yaylalarında sabit mesken bulunmazken; Yirce (Çiçeklidere), Elifosmanağılı, Yelli (Esenli), Kayapınarı ve Kayseri (Yeşilyayla) yaylalarında genellikle geçici meskenler kurulmamaktadır.

Sumbas İlçesi idari alanı dâhilinde tespit edilen köyler, ilçenin güneyinde yer alan ova tabanından kuzeye doğru gittikçe çeşitli yükseltilerde ve morfografik birimler üzerinde yer alırlar. Köyler sınırları içerisinde önemli yükselti farklılıkları gösterirler. Elbette bunun en önemli nedeni köylerin genellikle kuzey-güney doğrultulu olmasıdır. Örneğin, Akçataş, Köseli

Alibeyli, Mehmetli ve Armağanlı gibi köylerin hem ova ünitesinde hem de dağlık sahada arazileri vardır. En fazla yükselti farkı Gaffarlı köyünün kuzeyi ile güneyi arasında görülürken (yaklaşık 1250 m.), en düşük yükselti fakları Höyük, Sumbas ve Çiçeklidere gibi köylerde görülmektedir (150-250 m).

Tablo 4.47. Sumbas İlçesi'nde Yerleşme Şekilleri ve Bulundukları Morfografik Ünitelere Göre Dağılışı.

YERLEŞME ŞEKİLLERİ	MORFOGRAFİK ÜNİTE							
	Ova Tabanı	Yamaç	Alçak Plato	Yamaç	Yüksek Plato	Yamaç	Dağlık Alan	Toplam
1. Köyden Küçük Kır Yerleşmesi	**3**	**7**	**19**	**9**	**14**	**9**	**4**	**65**
a. Mahalle	3	7	19	9	9	1	-	48
d. Yayla	-	-	-	-	5	8	4	17
2. Köy	**5**	**5**	**3**	**1**	**2**	**-**	**-**	**16**
Toplam	8	12	22	10	16	9	4	81

Köylerin merkez mahallelerinin bulunduğu yükselti kademesi dikkate alınarak bir sınıflandırma yapılacak olursa, köylerin daha ziyade 50-250 metreler arasındaki yükseltilerde yar aldıkları görülür. Bu metreler arasında ilçedeki köylerinin % 75'i (12) yer almaktadır. Özetlemek gerekirse Sumbas ilçesi, dağlık sahalar ile ova ünitesi arasında kurulmuş bir idari ünitedir (Tablo 4.48, Şekil 4.45).

Tablo 4.48. Sumbas İlçesi Köylerinin Bulundukları Yükselti Kademelerine Göre Dağılışı.

50-99 m		100-249 m		250-499 m		750-999 m		1000 + m	
Kızılömerli	55	Akçataş	100						
Köseli	45	Alibeyli	150	Akdam	250				
Küçükçınar	55	Armağanlı	120	Höyük	290	Yeşilyayla	750	Çiçeklidere	1000
Reşadiye	63	Mehmetli	126	Gaffarlı	250			Esenli	1000
Yazıboyu	60	Sumbas	130						

İlçenin köy, mahalle ve yaylaları bulundukları yükselti ve morfografik birimlere göre ova tabanı, alçak plato, yüksek plato ve dağlık alan yerleşmeleri olarak sınıflandırılabilmektedir.

Buna göre **ova tabanında** (40-150 metre) Köseli, Yazıboyu, Küçükçınar, Reşadiye ve Kızılömerli (Yukarıköy Mh.) köyleri ile Aşağıköy (Kızılömerli), Kürtler, Davutlar (Akdam) mahalleleri;

Ova tabanı ile **alçak plato** sahası arasındaki **sırt** ve **yamaçlar** üzerinde (150-250 metre) Akçataş (Sıtır Mh.), Mehmetli (Cumhuriyet Mh.), Armağanlı, Alibeyli ve Sumbas (Döğenli Mh.) köyleri ile Göz, İncirliburun (Akçataş), İncirli, Gençaliler (Köseli), Delialiler, Evciler (Akdam) mahalleleri;

Alçak plato sahasında (250-500 metre) Akdam, Höyük ve Gaffarlı (Taşköprü Mh.) köyleri ile Çintizli, Aydınlar, Karşıyaka (Akçataş), Akçalı, Demirciler (Köseli), Akyar, Işıklı (Akdam), Tığaslı, Kırıkköprü, Taşocağı, Ellezli, Turunçlu, Cemiller, Yarımsakal (Gaffarlı), Kırıkköprü (Çiçeklidere), Yenimahalle (Mehmetli), H.İbrahimli, Gökcenler (Armağanlı), Akgedik (Yeşilyayla) mahalleleri;

Alçak plato ile **yüksek plato** sahası arasındaki **sırt** ve **yamaçlar** üzerinde (500-750 metre) Çiçeklidere (Sazak Mh.) köyü ile Diniker, Gaffarlı, Gökgedik, Gebeli, Kalkan (Gaffarlı), Diniker (Akçataş), Fındıklar, Safiyealiler (Yeşilyayla), Kalfa (Alibeyli) mahalleleri;

Yüksek plato (750-1000 metre) sahasında Esenli (Avşarlar) ve Yeşilyayla köyleri, Terelik (Gaffarlı), Cafarlıdere, Kovukçınar, Zincecik, Alasırt (Çiçeklidere), Gazeller (Esenli), Karagedik, Çukurfenk (Yeşilyayla) mahalleleri ile Sürtme (Çiçeklidere), Beşoluk, Elifosmanağılı, Tıptıpı (Esenli), Akkoca (Yeşilyayla) yaylaları;

Yüksek Plato ile **dağlık saha** arasındaki **sırt** ve **yamaçlar** (1000-1250 metre) üzerinde Geyikağıl (Yeşilyayla) mahallesi ile Kesnesur (Gaffarlı), Yelli, Çanakpınar, Kırkpınar, Olucakgediği, Bağdaş (Esenli), Kayseri, Kayapınarı (Yeşilyayla) yaylaları;

Dağlık sahada (1250 metre ve üstü) Tahtalı, Çıkrıkalağı, Yirce ve Çiftegöl (Çiçeklidere) yaylaları yer almaktadır (Tablo 4.48, şekil 4.45).

Ülkemizde köy altı yerleşmeleri çeşitlilik gösterirler. Bir kısmı kurulduktan hemen sonra bir köyün bağlısı olarak gelişmelerine devam ederlerken; bir kısmı da belirli mevsimlerde nüfuslanan, çoğu zaman yaşantısı köyden bağımsız geçici yerleşmeler özelliklerini sürdürürler. Bu tip yerleşmelerin henüz tüzel kişilik olarak yasalarla tanımları bile yapılamamaktadır. Genellikle köylerin fonksiyonel etki alanları içerisinde kaldıklarından, belirli aile, zümre ya da köylülerin tapulu ve ekonomik yararlanma sahaları olarak da karşımıza çıkabilmektedirler. Bunlar arasında değirmenler, iskeleler, petrol istasyonları; tuğla, kiremit, taş, kireç ve diğer maden ocağı yerleşmeleri; kelifler, pereler, ağıllar, komlar, damlar, obalar, tolalar, bağ ve bahçe evleri, yaylalar, kışlaklar, yazlıklar veya ikinci evler, tatil köyleri, kamp ve piknik yerleri, banı ve peyler, paklar, palangalar, sayvanlar, dalyanlar, mandıralar, çardaklar, sayalar, hezanlar, huğlar, zomalar, mezraalar, divanlar, canikler, güzleler, çiftlikler ve mahalleler sayılabilir (Üçeçam Karagel, 2008, s.189).

Bu yerleşmelerden bazıları yıl boyunca oturulmayan mevsimlik yerleşmeler olduğu gibi, bazıları da daimi yerleşmelerdir. Buna göre Sumbas İlçesi'nde tespit edilen köyden daha küçük yerleşme şekilleri ***yaylalar*** ve ***mahaller***dir.

Yayla, yaz mevsiminin belirli bir süresi içinde hayvan otlatmak, ziraat yapmak ve geçimin sağlanmasında menfaat temin eden her türlü işte çalışmak, hatta dinlenmek için çıkılan veya gidilen, köyün hayat sahasının dışında kalan, çok defa köyün müşterek mülkü olan köyden ayrı ve çoğu zaman pek uzak olmakla beraber sosyo-ekonomik bağlarla tamamen veya kısmen köye bağlı bir mahal veya köyün esas geçim sahasına ekli, ikinci bir bölümdür (Tunçdilek 1967, s.138).

Şekil 4.45. Sumbas İlçesi'nde Yükselti Basamaklarına Göre Yerleşmelerin Dağılışı

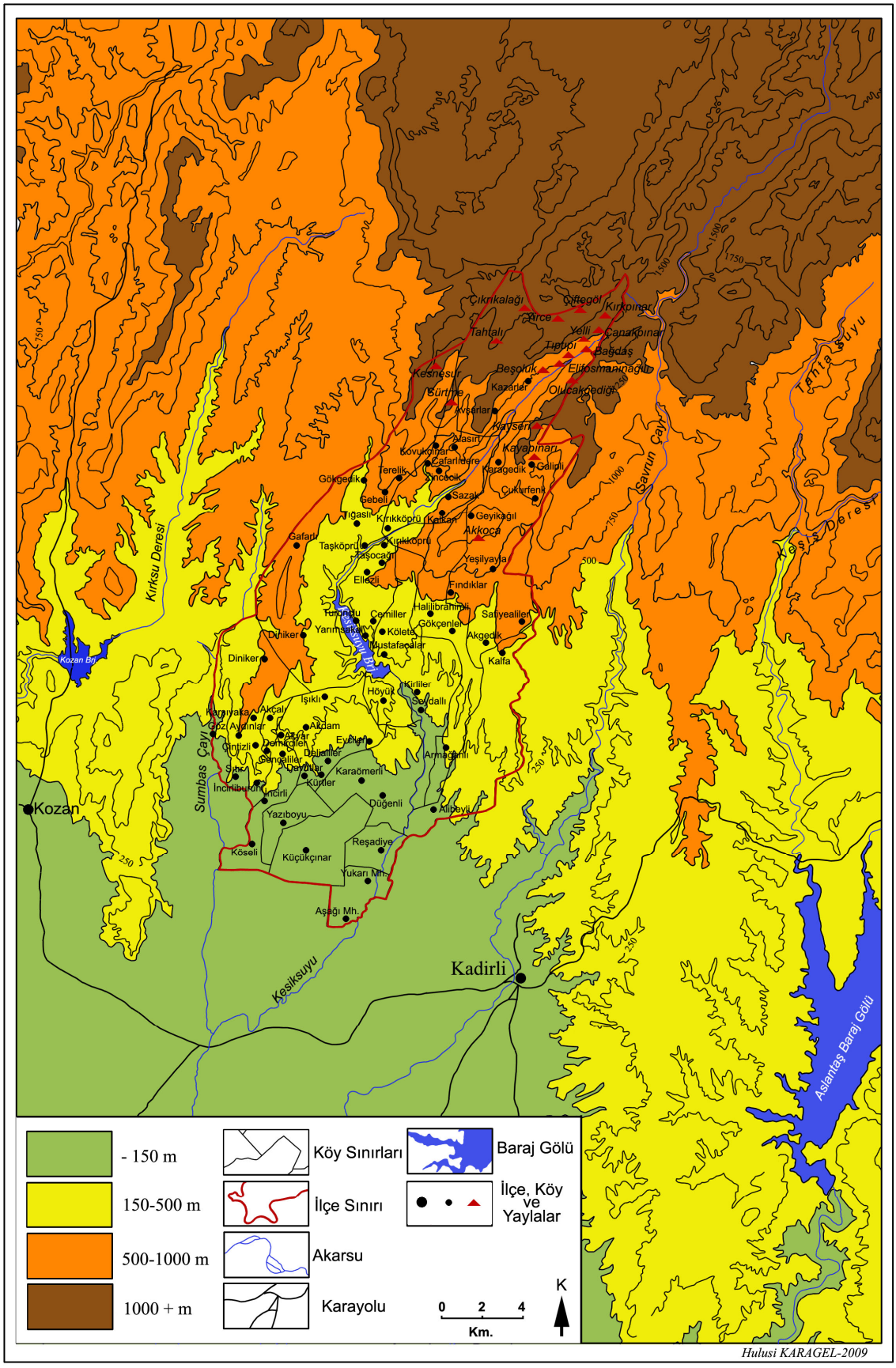

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere yaylacılık faaliyeti, yaz mevsiminde yaylaya çıkıp, bir süre burada çeşitli aktivitelerde bulunduktan sonra tekrar daimi yerleşme yerlerine dönme olayını ifade etmektedir. Yayla sözcüğü yaz aylarında hava değişimi ve dinlenme amacıyla yararlanılan yüksekteki yazlık yerler için de kullanılmaktadır. Günümüzde bazı yaylaların tatil köyü niteliğini aldığı görülmektedir.

Ülkemizin sahip olduğu topoğrafik özellikler, iklim ve bitki örtüsü, hayvancılığa bağlı faaliyetlerin bazı yörelerde göçebe hayvancılık şeklinde sürdürülmesini yakından etkilemiştir. Bu yaylacılık faaliyetleri günümüzde yerini artık büyük ölçüde sayfiye yaylacılığına bırakmış durumdadır. Bu yapısal değişimden yarı-göçebe ve yerleşik grupların yaylacılık faaliyeti de etkilenmiştir. Bunun sonucu olarak, devamlı yerleşme üst sınırına yakın yaylalarla, bu faaliyetin yatay olarak gerçekleştiği alanlar başta olmak üzere, yaylaların devamlı yerleşmelere dönüştükleri gözlenmiştir. Yaylacılık felsefesinin temelinde yatan hayvancılık anlayışı, Güney Anadolu yaylalarının da temel özelliği olmakla birlikte, gerek topoğrafik ve gerekse bio-klimatik şartların, yaylaların bulunduğu lokasyon şartları içerisinde coğrafi konumları ile birlikte değerlendirildiğinde zaman içinde fonksiyonlarında önemli değişmelerin olduğu görülmektedir (Üçeçam Karagel, 2008, s.202).

Torosların geniş alanlar kaplaması, yükselti ile birlikte ortaya çıkan bitki örtüsündeki çeşitlilik Sumbas İlçesi dağlık kesiminde yoğun bir yaylacılık faaliyetinin sürdürülmesine yol açmıştır. Yöre halkı bu yaylaları sayfiye amaçlı kullanmaktadır. Önceleri hayvancılık ve ziraat amaçlı kullanılan bu yaylalar geçmişten günümüze geçirmiş oldukları fonksiyonel değişimle bugün tamamen sayfiye ve devamlı oturma amaçlı kullanılmaktadır. Bu fonksiyonel değişim üzerinde etkili olan faktörler hiç şüphesiz ki, göçebe Yörüklerin yerleşik hayata geçmesi, kıyı kesimindeki tarım alanlarının daha iyi değerlendirilir hale gelmesiyle birlikte insanlarının gelirlerinin artması, kıyı kesiminin bunaltıcı sıcak ve nemli havasının olumsuz tesirinden kurtulma çabaları, insanların bu alanları rekreasyon amacıyla kullanmaya zorlanması, yaylada ziraat faaliyetlerini yürütmenin; gelişen teknoloji ve entansif tarım metotlarıyla birlikle ova tarımından daha güç ve caydırıcı olmasıdır.

Akdeniz bölgesini üst ve alt zonlar olarak ayırarak ele aldığımızda, kışın yokluk içinde olan üst zon beşeri aktivitelerden adeta yoksun olup, bütün bu uğraşıların alt zona taşınmış olduğu görülür. İlkbahar aylarının sonunda ot örtüsünün giderek kuruması bu potansiyeli ne derece zayıflatırsa, üst zonlarda aynı aylarda gelişen ot örtüsü üst zonun potansiyelinin artmasına o derece olanak sağlar. Bu potansiyele bağlı olarak sürüler ve onların bakıcıları ağır bir tempo ile üst zona tırmanmaya başlarlar. Bu alanları yaz boyunca değerlendirirler. Güz sonlarında yaylaların tekrar kar ile örtülmeye başlaması ile bu potansiyel giderek kendini yitirirken, güz yağışları ile alt zonda yeni yetişen otsu örtü hayvanları yeniden alt zona çeker. Böylece hayvancılık faaliyeti, doğa koşullarına uygun düşecek biçimde organize olmuş ve doğal

salınıma ayak uydurmuş olur. Son yıllarda iki zon arasındaki faaliyetin en iyi göstergesi olan transhümansa dayanan hayvancılığı, bu yüzyılda kır nüfusunun çok artması, nüfusun önemli bir kısmının konar-göçerlikten çıkıp toprağa yerleşmesi, kır yerleşme ünitelerinin sayılarının çoğalması, özellikle alt zonda sulama ile kurak yaz aylarının değerlendirilmesi, zonlar arasındaki transhümans yolları üzerindeki otlak sahalarının tarla kültürlerine çevrilmiş olması ile bu faaliyet önemini kaybetmiştir. Hayvancılık yerine bu boşluğu, şimdi iki zon arasında kalan sahanın tarla kültürlerine açılması, eski mera sahaları üzerinde yeni sayfiye merkezlerinin kurulması ile üst zonun potansiyeli şimdi daha başka biçimde bölge insanlarına yarar sağlamaya başlamıştır (Üçeçam Karagel, 2008, s.203). Sumbas İlçesi'nde de yaylacılık faaliyetleri günümüze kadar önemini korumuştur. Ancak hayvancılık faaliyetleri yok denecek kadar azalmıştır. Bunun sebebi ise orman alanlarına hayvanların zarar veriyor olması nedeniyle Devletin bu alanlarda hayvan otlatılmasına izin vermemesidir.

Sumbas ilçesinde 17 yayla yerleşmesi bulunmaktadır. Bu yerleşmelerin hemen tamamı ilçenin kuzeyindeki dağlık alanlarda yer almaktadır. Yaylalar, yükseltileri genellikle 900 metrenin üzerinde olan ve yılın belirli dönemlerinde kullanılan yerleşme yerleridir. Yayla alanlarının hemen tamamında kalıcı meskenler inşa edilmiştir. Bu meskenlerin yanı sıra çadırlar da bulunabilmektedir. Bazıları "Çatma" adı verilen, ahşap direklerin aralarının ve üzerinin naylon-branda veya ağaç dalları ile örtülmesi ve çevrelenmesi ile oluşturulmuş basit meskenlerde de kalmaktadırlar. Ayrıca bu meskenlerin önüne "Çardak veya Hayma" olarak isimlendirilen gölgelikler de bulunmaktadır. Meskenlerde yapı malzemesini ekseriyetle briket oluşturmaktadır. Çatı örtüsü olarak ise çinko-sac tercih edilmektedir. Tek bölmeli meskenlerde genellikle beşik çatı tercih edilirken birden fazla bölmenin olduğu meskenlerde kırma çatı dikkat çekmektedir.

Yayla alanlarındaki nüfusun ihtiyaçları genellikle gezici-seyyar satıcılar, sabit iş yerleri ve civardaki haftalık pazarlardan karşılanabilmektedir. Aynı zamanda yaylalar, yakınlarda bulunan dağ köylüleri için ürünlerini pazarlayabilecekleri birer pazar sahası durumundadırlar. Sumbas yöresi yaylalarından Bağdaş Yaylası'nda 2000 yılından itibaren Cuma günleri pazar kurulmaktadır. Pazarcılar genellikle Mehmetli ve Gaffarlı köylüleri ile Kadirli şehrinden gelenlerdir. Pazarda kurulan tezgah sayısı (24-30 adet) değişken olabildiği gibi genellikle sebze-meyve, giyim, züccaciye, ayakkabı, oyuncak, vb. türlere sahiptir.

Yaylalar, geçici yerleşmeler olmaları nedeniyle yılın büyük bir bölümünde beşeri faaliyetlerden uzak kalmaktadırlar. Litolojik olarak, zeminin farklı mevsimlerde farklı derecelerde ısınması ve soğuması, artan yağışlar, hızlı ve sert hava akımları, karstik oluşumlu zeminde devam eden mekanik ve kimyasal çözülme nedeniyle yüksek platolar sahasının zemini aşınma ve erimeye bağlı olarak şiddetli erozyona maruz kalmaktadır. Dolayısıyla araştırma sahasındaki yayla yerleşmelerinin önemli bir kısmı şiddetli atmosfer koşullarının hakim olduğu

ekim-mart ayları arasındaki altı aylık dönemde adeta harabeye dönmektedir. Bir kısmı ise söz konusu koşullar altında fazla tahribat görmemesine rağmen, uzun süre kullanılmamaları nedeniyle bakımsız kalmakta ve tadilat gerektirmektedir. Yayla yerleşmelerinin mevsimlik kullanıma bağlı olarak ortaya çıkan çeşitli alt yapı, beşeri ve ekonomik sorunları da bulunmaktadır. Araştırma sahasındaki yaylaların önemli bir kısmında yol, su, aydınlatma, iletişim, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri, dini hizmetler, günlük ve periyodik ihtiyaçları karşılayabilecek ticari hizmetler ve benzeri pek çok sosyal, kültürel ve ekonomik fonksiyon bulunmamaktadır.

Sumbas İlçesi'ndeki yayla yerleşmelerinin çeşitli ve farklı boyutlardaki sorunları arasında belki de en önemlisi, içme ve kullanma suyunun az ya da hiç olmaması durumudur. Bu sorun, açılan kar kuyuları sayesinde çözülmeye çalışılmış, ancak bu su kaynaklarının sıhhi olarak elverişli özelliklere sahip olmaması nedeniyle çeşitli sağlık sorunlarına yol açtığı görülmüştür. Kırıklı ve çatlaklı yapıdaki kalker formasyonlarının yaygın olduğu bu sahalarda, yüzey suları adeta elekten geçer gibi süratle zemine sızmakta ve cılız kaynaklar şeklinde yamaçların diskordans hatlarından ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle yayla alanlarının elverişli su kaynaklarına sahip olması pek mümkün görülmemektedir (Üçeçam karagel, 2008, s.217).

Mahallelerin çeşitli şekillerde tanımları yapılmakla birlikte mahiyetleri tam olarak bilinmemektedir. Yücel'e göre mahalleler, "köylerde ikamet eden çiftçi-çobanlardan bir bölümünün, ayrı adlar verdikleri veya eski isimlerini kullandıkları damlara yerleşmesiyle doğmuş iskân şekilleridir" (Yücel, 1988, s.69). "Mahalleler, topraksız veya toprağı kendine yetmeyen kişilerin köylerinden ayrılıp, ziraat ve hayvancılığa elverişli sahipsiz alanlarda kurdukları yeni iskân yerleridir". "Bu merkezler, hayvancılıktan henüz kopamamış rençperlerin oturduğu, seyrek, 20-25 haneden ibaret, ayrıldıkları köylerle, idari münasebetler dışında, bağlantıları pek bulunmayan iskan yerleridir" (Yücel, 1995, s.459-460) şeklinde ifade edilirken; Özçağlar, "Bir köyün sınırları dâhilinde birden çok sayıda sürekli yerleşme bulunuyorsa, bu yerleşmelerin her biri mahalle olarak isimlendirilmektedir"(Özçağlar, 1997, s.7) demektedir.

Dolayısıyla araştırma sahasındaki köyden küçük yerleşme şekilleri içerisinde en fazla karşılaştığımız yerleşmeler mahalle yerleşmeleridir. Mahalleler, Öçağlar'ın belirttiği gibi, bir köyün sınırları içerisinde yer alan birden fazla sayıdaki sürekli yerleşmelerdir.

Ayrıca, Sumbas ilçesi'nde yer alan çok yerleşmeli köylerdeki devamlı olarak kalınan mahalle yerleşmelerinde kişilere ait çok sayıdaki konut bir araya gelerek mahalleyi meydana getirmekte ve bu yerleşmeler içerisinde sürekli ve müşterek bir hayat yaşanmaktadır.

Araştırma sahasındaki 12 köyde "merkez mahalle" olarak tanımlanan ve köylerin merkezini teşkil eden yerleşmeler, köylerin ilk kuruluş yerleri olmaları ve köylerin nüvelerini teşkil etmeleri bakımından çalışmamızda mahalle yerleşmeleri olarak değil, köy yerleşmeleri olarak tanımlanmış ve yerleşme şekillerinin sınıflandırılmasında "köy yerleşmesi" olarak

değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Diğer yerleşmeler ise kuruluş özelliklerine göre köylerin bağlıları olarak tasnif edilmişlerdir (Tablo 4.49).

Buna göre araştırma sahasında genel olarak 48 mahalle yerleşmesi bulunmaktadır. Köyden küçük yerleşme şekilleri olarak sınıflandırdığımız bu yerleşmeler 12 köyün bağlısı olarak tanımlanmaktadır. Araştırma sahasındaki diğer 4 köy ise "tek mahalleli" yerleşmedir ve mahalle yerleşmesi türünden bağlısı bulunmamaktadır. Bu köyler Yazıboyu, Küçükçınar, Reşadiye ve Höyük köyleridir. Böylece araştırma sahasında ortalama olarak köy başına yaklaşık 4 mahalle yerleşmesi düşmektedir (Tablo 4.49).

Araştırma sahasındaki 6 köy yerleşmesinde merkezlik rolü üstlenen ve köye adını veren bir merkez mahalle bulunmaktadır. Bunlar, Alibeyli, Akçataş, Akdam, Armağanlı, Köseli ve Yeşilyayla mahalleleridir. 416 hanelik **Gaffarlı** köyünde ise 60 haneli Taşköprü Mahallesi merkez rolünü üstlenirken, yerleşmeye adını veren Gaffarlı mahallesi (30 hane) ise geçmişten günümüze fazla bir gelişme gösterememiştir. Bu durum, Taşköprü Mahallesi'nin ana ulaşım güzergahı üzerinde bulunması nedeniyle daha fazla gelişme kaydetmesi ve buna bağlı olarak nüfus miktarının artması biçiminde açıklanabilir.

İlçedeki diğer 5 köy yerleşmesinde ise, birden fazla yerleşme yer almasına rağmen hiçbir köy, mahalle veya diğer yerleşme şekillerinin adıyla anılmamaktadır. Bunlar, Sumbas (Döğenli), Mehmetli (Cumhuriyet), Çiçeklidere (Sazak), Esenli (Avşarlar) ve Kızılömerli (Alişanlar) köyleridir.

Sumbas İlçesi'nde mahallelere daha çok yamaç, sırt ve tepelikler sahasında rastlanırken, yaylalara yüksek platolar sahası ve dağlık alanda rastlanmaktadır. Ova kenarları, yamaç, sırt ve tepelikler sahasındaki köy altı yerleşmeler bütünüyle mahalle yerleşmesidir.

Araştırma sahasındaki köy altı yerleşmelerinin;

* % 4'ü (3 adet) ova tabanı üzerinde,
* % 11'i (7 adet) ovanın hemen kenar kesimlerindeki yamaç ve sırtlar üzerinde,
* % 65'i (42 adet) plato sahalarında.
* % 14'ü (9 adet) plato sahaları ile dağlık sahalar arasındaki yamaç ve sırtlar üzerinde,
* % 6'sı (4 adet) dağlık alanda kurulmuşlardır (Tablo 4.47).

Bu yerleşmelerin % 74'ü (48 adet) mahalle ve % 26'sı (17 adet) yayla yerleşmesidir. Araştırma sahasındaki bu yerleşmelerden mahallelere daha çok yamaç, sırt ve tepelikler sahasında rastlanırken, yaylalara yüksek platolar sahası ve dağlık alanda rastlanmaktadır. Ova kenarları, yamaç, sırt ve tepelikler sahasındaki köy altı yerleşmelerinin tamamı mahalle yerleşmesidir.

Tablo4.49. Sumbas İlçesi Köyleri ve Bağlı Yerleşmelerin Yerleşme Şekli ve Hane Sayıları (2010).

Köyler		**Bağlı Yerleşmeler**		
Adı	**Hane Sayısı**	**Adı**	**Yerleşme Şekli**	**Hane Sayısı**
Sumbas Belediye Örgütlü Köyü	544	**Döğenli**	Mahalle	366
		Karaömerli	Mahalle	178
Alibeyli Belediye Örgütlü Köyü	456	**Alibeyli**	Mahalle	269
		Kalfa	Mahalle	187
Mehmetli Belediye Örgütlü Köyü	350	**Cumhuriyet**	Mahalle	170
		Yenimahalle	Mahalle	180
Akçataş Köyü	357	**Sıtır**	Mahalle	149
		Aydınlar	Mahalle	48
		Çintizli	Mahalle	41
		Diniker	Mahalle	36
		Göz	Mahalle	20
		İncirli	Mahalle	24
		Karşıyaka	Mahalle	39
Akdam Köyü	239	**Akdam**	Mahalle	145
		Akyar	Mahalle	30
		Davutlar	Mahalle	15
		Delialiler	Mahalle	4
		Evciler	Mahalle	23
		Işıklar	Mahalle	14
		Kürtler	Mahalle	8
Armağanlı Köyü	202	**Armağanlı**	Mahalle	112
		Gökcenler	Mahalle	48
		Halilibrahimli	Mahalle	42
Çiçeklidere Köyü	480	**Sazak**	Mahalle	37
		Alasırt	Mahalle	90
		Çıkrıkalağı	*Yayla*	17
		Cafarlıdere	Mahalle	9
		Kalkan	Mahalle	15
		Kırıkköprü	Mahalle	36
		Koğukçınar	Mahalle	78
		Sürtme	*Yayla*	6
		Tahtalı	*Yayla*	60
		Yirce	*Yayla*	117
		Zincecik	Mahalle	15
Esenli Köyü	533	**Avşarlar**	Mahalle	41
		Bağdaş	*Yayla*	454
		Beşoluk	*Yayla*	8
		Çanakpınar	*Yayla*	9
		Çiftegöl	*Yayla*	4
		Elifosmanağılı	*Yayla*	11
		Gazeller	Mahalle	38
		Kırkpınar	*Yayla*	3
		Olucakgediği	*Yayla*	16
		Tıptıpı	*Yayla*	12
		Yelli	*Yayla*	6
Gaffarlı Köyü	416	**Taşköprü**	Mahalle	60
		Cemiller	Mahalle	8
		Diniker	Mahalle	30
		Ellezli	Mahalle	70
		Gaffarlı	Mahalle	30
		Gebeli	Mahalle	63
		Gökgedik	Mahalle	20
		Turunçlu	Mahalle	7
		Yarımsakal	Mahalle	12
		Kesnesur	Yayla	45
		Kırıkköprü	Mahalle	15
		Terelik	Mahalle	32
		Tığaslı	Mahalle	9
		Taşocağı	Mahalle	15
Höyük Köyü	60	-	-	0
Kızılömerli Köyü	324	**Alişanlar**	Mahalle	229
		Gökler	Mahalle	95
Köseli Köyü	209	**Köseli**	Mahalle	102
		Akçalı	Mahalle	16
		Demirciler	Mahalle	27
		Gençaliler	Mahalle	37
		İncirli	Mahalle	27
Küçükçınar Köyü	84	-	-	0
Reşadiye Köyü	170	-	-	0
Yazıboyu Köyü	70	-	-	0
Yeşilyayla Köyü	334	**Mezi**	Mahalle	83
		Akkoca	*Yayla*	5
		Fındıklar	Mahalle	33
		Akgedik	Mahalle	26
		Çukurfenk	Mahalle	75
		Geyikağılı	Mahalle	40
		Safiyealiler	Mahalle	15
		Galipli	Mahalle	21
		Karagedik	Mahalle	24
		Kayapınarı	Yayla	5
		Kayseri	*Yayla*	17
Toplam	4828	Mahalle (60), Yayla (17)		4523

Kaynak: Arazi çalışmaları (2009).

Araştırma sahasındaki mahalle yerleşmeleri içerisinde hane sayıları bakımından büyük farklılıklar vardır. Sumbas, Alibeyli, Kızılömerli, Mehmetli, Reşadiye, Akçataş, Akdam, Armağanlı ve Köseli gibi ovada ve ova kenarlarında bulunan merkez mahallerde hane sayıları 102-366 arasında değişirken; Delialiler ve Kürtler (Akdam) gibi ovadaki ziraat işletmelerinin yakınında kurulmuş olan mahallelerle; Cafarlıdere (Çiçeklidere), Cemiller, Turunçlu ve Tığaslı (Gaffarlı) gibi vadi yamaçlarındaki mahallelerde hane sayıları 4 ila 9 arasında değişmektedir (Tablo 4.49, Şekil 4.45).

Araştırma sahasındaki köylerden Gaffarlı 13, Yeşilyayla 8, Akçataş, Akdam ve Çiçeklidere 7 ve Köseli 5 mahalle yerleşmesi ile bünyesinde en fazla mahalle bulunduran köylerdir (Tablo 4.49, Şekil 4.45). Mahalle sayısının fazla olması, daha çok topografik ve hidrografik nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

İlçedeki mahalle yerleşmelerinde geçim kaynakları genellikle zirai faaliyetlere dayalı olmakla birlikte, özellikle dağlık ve engebeli arazide yer alan köylerdeki mahallelerde zirai faaliyetlerin yerini hayvancılık, bazen de orman ürünlerinden faydalanma faaliyetlerinin aldığı görülmektedir. Araştırma sahasındaki mahalle yerleşmelerini diğer köy altı yerleşme şekillerinden farklı kılan, sadece geçim kaynaklarında görülen farklılıklar değildir. Mahalle yerleşmelerini çiftlik ve mezraa gibi ilçede rastlanmayan diğer köy altı yerleşmelerinden ayıran temel faktör, farklı kişi ya da ailelere ait birden fazla sayıda konutun bir araya gelmesi ve aralarında sürekli ve müşterek bir hayatın yaşanmasıdır.

Köyler, idari sınırlar içerisinde yer alan sürekli ve mevsimlik kır yerleşmeleriyle iktisadi geçim sahalarından oluşan, nüfusları genellikle 2000'den az, ekseriyetle tarımsal faaliyetlerin hakim olduğu ve seçimle görev başına gelen muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından yönetilen ülkemizdeki yönetim organizasyonları içerisindeki en küçük alanlardır. Tanımda geçen *"tarımsal faaliyetler"* olarak kara ve su ürünleri avcılığı, toplayıcılık, ormancılık, maden çıkarımı, ziraat, hayvancılık, el sanatları, sektör haline gelmemiş kırsal turizm faaliyetleri ve benzeri gibi hammadde ve hizmetlerin doğrudan doğadan temin edildiği endüstriyel işlem görmemiş faaliyetler kastedilmektedir (Üçeçam, Karagel, 2008, s.218).

Köy kavramı, genel itibariyle karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu nedenle Özçağlar'ın çok yerinde ifade ettiği gibi *"Eğer köyü idari ünite olarak vurgulamak istiyorsak,* ***"köy idari alanı"*** *veya* ***"köy idari ünitesi"*** *şeklinde açık bir ifade kullanılması zorunludur. Bununla birlikte, birden fazla sayıda yerleşim alanına sahip köy idari ünitelerimiz de bulunmaktadır. Bu özellikteki köylere* ***"çok yerleşmeli köy"*** *demekteyiz"* (Özçağlar, 1997, s.7). Buna göre ilçede idari ve coğrafi anlamda köy statüsünde bulunan 16 yerleşim yeri bulunmaktadır. Bu yerleşmelerin % 25'inin (4 köy) idari sınırları içerisinde tek yerleşme bulunurken, % 75'inde (12 köy) çeşitli fonksiyonlara sahip birden fazla mahalle ve yayla yerleşmesi yer almaktadır. Bu

yerleşmeler yönetim olarak sadece bir köy muhtarlığına bağlıdır ve "köy altı yerleşmeleri" olarak adlandırılmaktadırlar.

Araştırma sahasındaki köyleri de bulundukları yükselti kademeleri ve morfolojik ünitelere, fizyonomik özelliklerine, hane büyüklükleri ve nüfuslarına ve şüphesiz fonksiyonel özelliklerine göre tiplendirmek mümkündür.

Yükselti kademeleri ve **morfolojik ünitelerine** göre Sumbas ilçesi; ova tabanı, engebeli yamaç düzlükleri, derince yarılmış vadileri, bu vadiler arasındaki yamaç, sırt ve tepelik alanları ve yüksek dağlık alanlarıyla çeşitli morfolojik ünitelere sahip fiziki şartlar arz etmektedir. Buna göre, 150 m izohipsinin altında ve tamamen ova tabanında yer alan 5 köy yerleşmesi bulunmaktadır. İlçe köylerinin % 31'i çok verimli bu alüvyal taban üzerinde kurulmuştur (Tablo 4.47, Şekil 4.45).

Ova tabanının kuzeydoğu ve doğusundaki kenar kesimlerinde ise topraklarının bir kısmı ovada bir kısmı ise hafif eğimli yamaçlar üzerinde 5 köy yer almaktadır. Bu köylerin (Akçataş, Alibeyli, Armağanlı, Mehmetli ve Sumbas köyleri) yerleşim yeri ve arazileri daha çok yamaçlar üzerinde yer almaktadır (Tablo 4.47, Şekil 4.45). Bu saha, 1876 yılında Fırka-i İslâhiye Ordusu tarafından dağlık alanda göçebe hayatı yaşayan hayvancı gurupların zoraki ovalık alana yerleştirilmesiyle meskûn hale gelmiştir. Göçebe gurupların ovaya yerleştirilmesindeki temel amaç; zirai faaliyetleri bir an evvel başlatmak ve dağlık alandaki eşkıyalık olaylarına son vermekti. Göçebe yürüklerin alıştıkları hayat tarzını bırakıp toprakla uğraşmaları ve meskûn duruma gelmeleri kolay olmamıştır. Ovaya yerleştirilen bir kısım göçerler tekrar kaçarak dağlara sığınmışlardır. Ovada kalanların ise toprağı işlemesi, daimi konutlar yapması biraz zaman almıştır. O dönemlerde ova tabanının su seviyesinin yüksek olmasından dolayı bataklık alanlar oldukça fazla yer kaplamaktaydı. 1950'li yıllarda bu bataklık alanların kurutulması için bir takım çalışmalar yapılmış daha sonra zirai faaliyetlere başlanmıştır. Zamanla bu alanların tarımsal aktivite için bulunmaz bir nimet olduğunu anlayan beşeriyet, toprağı tüm yıl boyunca kullanmış ve ekonomik durumlarını hayli iyileştirmişlerdir. Günümüzde de ovalık sahada toprağı olanlar ile daha yüksek, engebeli, dağlık sahalarda toprağı olanlar arasında ekonomik seviye, yaşam tarzı, mesken özellikleri ve konforu, tarımsal alet ve edevat durumu açısından belirgin farklar bulunmaktadır.

Ova ünitesini sınırlayan alanlardan itibaren 250-500 metreler arasında bulunan dalgalı, arızalı yamaçlar, bu yamaçlar arasındaki vadiler ve sırtlardan oluşan engebeli topografya 3 köy yerleşmesinin kurulmasına sahne olmuştur. Dolayısıyla araştırma sahasındaki köylerin yaklaşık % 19'u bu arızalı topografya üzerinde toplanmıştır. Bu alanlar ziraat ve hayvancılık potansiyeli yüksek, akarsu vadilerine yakın olan kesimlerde yer yer sulanabilen (Gaffarlı köyünde Kesik Suyu vadisi ve Mehmetli Barajı çevresinde sulu tarım yapılabilmektedir), ancak genelde kuru tarım faaliyetlerinin yaygın olduğu, ziraat alanları fazla geniş olmayan, tarla ve bahçe ziraatına

uygun, aynı zamanda otlak ve mera alanları da bulunan hafif eğimli ve engebeli alanlardır. Bu köylerden ilçenin kuzeyindeki yamaç alanları üzerinde yer alan başlıca köyler Akdam ve Höyük köyleridir.

500-1000 metreler arasındaki yüksek plato düzlükleri üzerinde 1 köy yerleşmesi (Yeşilyayla) kurulabilmiştir. 1000 metrenin üzerindeki dağlık sahalar ise ziraat alanları genellikle eğimli, dar ve parçalı, kuru tarım faaliyetlerinin geçimlik olarak sürdürüldüğü, modern tarım yöntemlerinin kullanılamadığı, ziraat potansiyeli düşük, otlak, mera ve orman alanları geniş, hâkim geçim kaynakları hayvancılık ve ormancılık faaliyetleri olan eğimli ve engebeli alanlardır. "Dağ yerleşmeleri" olarak nitelendirebileceğimiz bu yerleşim alanları, Çiçeklidere ve Esenli köyleridir. Esenli köyü arazisi tamamen 1250 m ve üzeri yükseklikteki sahalar üzerinde yer almakta, doruk noktasına Gezit Dağı zirvelerinden İnik Tepe üzerinde 1855 metrede ulaşılmaktadır.

Bu yüksek alanlar bitki örtüsü, yükselti ve eğimin fazla olduğu, beşeri hayatın zorlukla sürdürüldüğü bir yöre olarak dikkat çekmektedir. Bu kesimlerde daimi yerleşme sayısı oldukça azalmakta ve yerini yaz aylarında kullanılan yayla alanlarına bırakmaktadır. Yayla yerleşmelerinin de bu dağlık sahada toplanması ovaya nazaran daha serin iklim şartlarının buralarda yaşanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Araştırma sahası dâhilindeki 17 yayla yerleşmesinin 16'sı bu dağlık, engebeli topografya üzerinde dağılmış durumdadır (Şekil 4.45). Orman alanlarının geniş yer tuttuğu dağlık kesimlerde yükselti ile beraber eğimin de artması, buralarda yerleşmeyi sınırlarken kırsal yerleşmelerin ekonomik aktivitelerinin de zirai faaliyetler dışında gelişmesine zemin hazırlamıştır. Akçataş, Armağanlı ve Alibeyli köylerinde hayvancılık faaliyetleri birincil geçim kaynağı olurken; Esenli, Çiçeklidere ve Yeşilyayla köylerinde ormancılık halkın birinci derecede geçim sağladığı aktivite durumuna gelmiştir. Doğal bitki örtüsü ve engebeli arazi yapısının sebep olduğu çok parçalı tarım arazileri bu bölgede hayvancılık ve ormancılığın birincil ekonomik faaliyet olmasını zaruri kılmıştır. Dolayısıyla dağlık sahadaki insanların sosyal ve ekonomik yaşantısı da bu faaliyetlere göre şekillenmiştir.

Meskenlerin ve yerleşme kümelerinin arazi üzerindeki dağılım düzeni yerleşmelerin **fizyonomisi** ile ilişkilidir. Yerleşme dokusundaki sıkılık ve gevşeklik, yerleşme kümeleri arasındaki mesafe durumu ve yerleşme çekirdekleri (ev ve eklentileri) arasındaki mesafe durumu olarak ele alınmaktadır. Yerleşmelerin şekilleri üzerinde başta relief olmak üzere, su kaynakları, iklim, doğal bitki örtüsü gibi doğal koşullar; araziden faydalanma, ulaşım, yerleşim planları, insanlar arası ilişkiler, vb beşeri unsurlar etkili olabilmektedir. Dolayısıyla ilçedeki köyleri "bulundukları yer" ve "yerleşme dizilişi" özelliklerine göre de sınıflandırmak mümkündür. Buna göre; ova tabanında yer alan 5 köyde, yerleşmeleri meydana getiren meskenler ve eklentileri bir arada yani ***"toplu"*** bir dokuya sahiptir. Bu köylerden Yazıboyu,

Küçükçınar ve Reşadiye köyleri tek yerleşmeden meydana gelirken, diğer 2 köy ise mahalle yerleşmelerinden meydana gelmişlerdir. Yerleşme kümeleri arasında görülen fiziki kopukluklar, yer yer ziraat alanları ile oluşmuştur (Tablo 4.47).

Alçak platolar sahası üzerindeki köy yerleşmeleri, topografyanın etkisiyle daha seyrek bir dokuya sahiptir. Yerleşmeleri meydana getiren meskenler ve eklentileri gerek tepeler, vadiler, sırtlar ve yamaçlar, gerek su kaynakları, gerek ziraat alanları ve gerekse orman alanları ile birbirinden ayrılmakta ve yerleşmelere seyrek bir görünüm kazandırmaktadır. Araştırma sahasında bu özelliklere sahip köylerden Akçataş, Köseli, Akdam, Mehmetli, Armağanlı, Alibeyli ve Sumbas köylerinin hem ovada hem de yamaçlar sahasında arazileri bulunduğundan, köylerin bağlısı durumunda olan mahalle yerleşmelerinin dokusu ovadan itibaren giderek seyrelmektedir. Ova kenarında bulunan bu 7 köyden daha yukarılarda yer alan 5 köyde ise toplam 31 mahalle, meskenlerin arazi üzerindeki dağılım düzeni bakımından ***"dağınık*** ve ***seyrek"*** bir dokuya sahiptir. Karstik platolar sahası ve dağlık ünite olarak tanımlayabileceğimiz bu topografya üzerindeki Höyük, Gaffarlı, Yeşilyayla, Çiçeklidere ve Esenli köyleri; yer şekilleri, eğim, yükselti ve toprak yapısının etkisiyle aşağı seviyelere oranla daha seyrek bir yerleşme dokusuna sahiptir. Yerleşmeleri meydana getiren ev ve eklentileri doğal koşullar; arazi kullanım şekli ve ulaşım gibi beşeri ve ekonomik pek çok faktöre bağlı olarak arazide birbirinden kopuk ve düzensiz bir dizilişe sahiptirler. Bu kesimdeki mahalle ve yaylalar hem birbirinden uzakta yer almakta hem de yerleşme çekirdekleri araziye dağılmış olarak bulunmaktadır.

İlçenin güneyinde topraklar değerli, ulaşım kolay, geçim daha olanaklı; Kadirli şehri ile temas daha kolay, sosyal ve kültürel hayat daha canlı, daha az emek, daha çok maddi karşılık vardır. Artezyen kuyulardan sağlanan içme suyu ile su sorunu yok gibidir. Doğrusu ova köylüleri yılda birkaç aylığına yer değiştirerek yaylaya gidiş ve gelişlerde önceden olduğu gibi fazla yol sıkıntısı yaşamamakta ve sayfiyeye dönüşen "yaylacılık" faaliyetleri ile fevkalade tatil de yapmaktadırlar. Ova köylerinde yılın önemli bir bölümüne yayılan temel uğraşı, verimli ve geniş ziraat alanlarının entansif metotlarla işlendiği tarla ziraatıdır.

Ovadan ve akarsu vadilerinden uzaklaştıkça köylerin yüzölçümleri genişlemekte, yerleşim birimleri yükselti, eğim ve engebe arttıkça dağılmakta, ziraat alanlarının genişliği daralmakta ve iktisadi faaliyetler çeşitlenmekte ancak gelir azalmaktadır. Buna rağmen yüksek sahada nüfus miktarında görülen artışlar, ovadan uzaklaştıkça doğal ortam koşullarının insan yaşamı için daha elverişli olduğunu ortaya koymaktadır. Ova köylülerinin uzun yaz döneminde civardaki yayla alanlarına akın akın taşınmaları, adeta bunun bir göstergesi gibidir. Şehirlere yönelik göçlerin ekseriyetle ova köylerinden olması da, ayrı bir gösterge olarak kabul edilebilir.

Coğrafi çevre şartları, insanların doğal barınaklar içinde yaşamaya başladığı zamandan itibaren meskenlerinin şekli, yapı malzemesi, planları ve fonksiyonları üzerinde büyük ölçüde tesirde bulunmuştur. Yapı malzemesinin çeşitli olmasında, çevrede bolca bulunabilmesi, kolaylıkla temin edilebilmesi ve ucuz olmasının etkisi büyüktür. Bu çeşitlilik aynı zamanda, insanların iktisadi seviyelerinin farklılığını da ortaya koymaktadır.

Araştırma sahasında, köyleri meydana getiren **meskenlerin tipleri** ve **fonksiyonları,** birbirinden çok farklı özellikler göstermez. Ancak sıcaklık, yağış ve doğal bitki örtüsü koşulları, köylerin bulunduğu morfografik ünite, iktisadi faaliyetler ve sosyokültürel yapı özellikleri göz önünde bulundurulduğunda az çok farklılıklar ortaya çıkmaktadır. İlçede doğal yapı malzemeleri ile inşa edilmiş meskenlerin sayısı gitgide azalmakla birlikte, günümüzde hala farklı yapı malzemelerinin kullanıldığı meskenler ile bir arada görülebilmektedirler. Yapı malzemesinde görülen çeşitlilik, aynı zamanda yöre insanlarının ekonomik seviyelerinin farklılığını da ortaya koymaktadır. Briket ve tuğlanın kullanıldığı betonarme yapılar ekonomik seviyesi nispeten iyi olan ailelerin kullandığı konutlardır. Ahşap, taş ve kerpiç yapılar ise ekseriyetle orta kazanç sağlayan çiftçilerin kullandığı meskenler olarak dikkat çekmektedir. Ziraat işletmesi olmayan yoksul köylüler ile toprağa yeni bağlanmış eski göçebe toplulukların geçmişte yaygın olarak kullandıkları "Huğ"lar, günümüzde artık konut olarak kullanılmamaktadır. Huğ'larda üzeri çamurla sıvanmış taşıyıcı sistem ince ağaç dalları, saz ve kamış gibi sağlamlaştırılmış malzemeden oluşmaktadır. Yakın çevreden temin edilen bu malzeme örülerek, üzeri yalıtım için balçıkla sıvanmaktadır. Çoğu zaman tek odalı ve penceresi olmayan bu yapılar, Fırka-i İslâhiye ordusunun yörede aşiretleri ovaya iskânı sırasında inşa edilmiş ve o dönemlerin en yaygın mesken tipleridir. "Çit" biçimindeki çeperleriyle basit ve eğreti bir yapı olan huğlar, günümüzde daha çok ahır, kümes, samanlık gibi ev eklentisi olarak kullanılmaktadır. Sumbas İlçesi'nde huğlara ekseriyetle ova ünitesinde rastlanmaktadır. Çit yapıların pencereleri olmadığından ışık almaması, rutubet tutması, ince duvar kalınlıkları ile ses ve sıcaklığı izole edememesi, çamur sıvanın her yıl dökülmesi, kurtlanması ve haşere barındırması gibi nedenlere bağlı olarak konut olarak kullanımı günümüzde tamamen ortadan kalkmıştır.

Yapı dolgu malzemesi olarak **taş** kullanımının payı 1980'li yıllarda % 59 oranıyla ilk sırada yer alırken, 2000'li yılların sonunda bu oran % 10'a düşmüştür. % 1 oranı ile çok az kullanılan **tuğla** ise, 2009'da % 10'a yükselmiştir. 1980'lerde % 6 oranına sahip olan "**Huğ**" meskenlerin dolgu malzemeleri ise günümüzde artık tercih edilmemektedir. Geçmiş yıllarda fazla önem taşımayan **kerpiç** malzeme kullanımı, 1980'lerde % 3 oranında kullanıma sahipken, çit çeperli meskenlerin ortadan kalkmasıyla birlikte oranı 2000'li yıllarda % 5'e yükselmiştir. Ancak yaygınlaşmış olan tuğla ve briket kullanımı karşısında kerpiç malzeme kullanımının da son yıllarda azaldığı gözlenmiştir. Günümüzde en yaygın olarak kullanılan dolgu malzemesi

"**briket**"tir. Sumbas İlçesi'nde mevcut binaların yapımında kullanılan dolgu malzemeleri içerisinde briket kullanımının oranı % 75'e ulaşmıştır. 1980'li yıllarda bu oran % 31'di ve taş malzemeden sonra ikinci sırayı almaktaydı. İlçede **ahşap** malzeme daha çok (iskelet/karkas) taşıyıcı sistem olarak kullanılmakta (1980'de % 7, 2009'da % 50) ve araları kerpiç, taş, tuğla ve briket gibi malzemelerle doldurulmaktadır. İlçe genelinde dolgu malzemesi olarak ahşap kullanımına pek rastlanmaz (Tablo 4.50-4.51).

Tablo 4.50. Sumbas İlçesi Köylerinde Meskenlerin Fizyonomik Özellikleri (1980).

Dolgu Maddesi		**%**	**Taşıyıcı Sistem**		**%**	**Çatı Örtü Maddesi**		**%**	**Çatı Sistemi**		**%**	**Kat Sayısı**		**%**	**Oda Sayısı**		**%**
Kerpiç	80	3	Yığma	1896	78	Kiremit	1732	71	Düz	422	17	I	1896	78	I	107	4
Tuğla	17	1	Ahşap	157	7	Toprak	347	14	Beşik	2005	83	II	531	22	II	984	41
Taş	1420	59	Betonarme	99	4	Çinko	348	15	Diğer	0	0	III	0	0	III	1336	55
Briket	750	31	Diğer	275	11	Diğer	0	0	**Toplam**	**2427**	**100**	**Toplam**	**2427**	**100**	**Toplam**	**2427**	
Çit	160	6	**Toplam**	**2427**	**100**	**Toplam**	**2427**	**100**									
Toplam	**2427**	**100**	**Kaynak:** 1981 Köy Envanterleri.														

Tablo 4.51. Sumbas İlçesi Köylerinde Meskenlerin Fizyonomik Özellikleri (2009).

Dolgu Maddesi		**%**	**Taşıyıcı Sistem**		**%**	**Çatı Örtü Maddesi**		**%**	**Çatı Sistemi**		**%**	**Kat Sayısı**		**%**	**Oda Sayısı**		**%**
Kerpiç	226	5	Yığma	226	5	Kiremit	136	3	Düz	1900	42	I	3392	75	I	45	1
Tuğla	452	10	Ahşap	2262	50	Teras	1809	40	Beşik	2623	58	II	1131	25	II	1312	29
Taş	453	10	Betonarme	2035	45	Toprak	91	2	Diğer	0	0	III	0	0	III	3166	70
Briket	3392	75	Diğer	**0**	0	Çinko	2487	55	**Toplam**	**4523**	**100**	**Toplam**	**4523**	**100**	**Toplam**	**4523**	**100**
Toplam	**4523**	**100**	**Toplam**	**4523**	**100**	**Toplam**	**4523**	**100**	**Kaynak:** Arazi Anketleri-2009								

Toroslar ile Amanos dağlarının birleştiği kısımda kurulmuş olan araştırma sahasında mesken yapı malzemesi olarak **taş,** en çok kullanılan dolgu malzemesiydi**.** Özellikle 1980'li yıllardaki istatistiklere göre % 59 oranında kullanıldığı bilinmektedir (Köy Envanter Etütleri, 1980). 1980 öncesinde civardan kolay temin edilebilen "marnlı kalkerlerin" mesken inşaatında kullanılmasıyla, **"taş meskenler"** özellikle kerpice karşı üstünlük sağlamıştır. İnşa tarzı ve tekniği itibarı ile araştırma sahasındaki taş meskenler ile kerpiç meskenler arasında günümüzde çok belirgin farklılıklar yoktur. Ancak 1980 öncesinde inşa edilen taş meskenler dayanıklılığı sebebiyle ekseriyetle "yığma" olarak yapılırken, kerpiç meskenlerde karkas olarak ahşap kullanılmaktaydı. 1980'li yıllardan itibaren taş meskenlerin yapımında da ahşap karkas kullanımı yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla günümüzde kerpiç meskenlerde olduğu gibi taş meskenlerde de iskelet yapı olarak ahşap malzemeden özellikle faydalanılmaktadır. Taş meskenler, kerpiçlerden farklı olarak daha dayanıklı olduğundan iki kat yapılabilmektedir. Kesme taşlar nadiren ahşap iskelet arasında, çoğunlukla da yığma olarak (1980'de % 78, 2004'te % 5) kullanılmıştır. Günümüz modern binalarında ise yığma tekniğinin yerine **betonarme karkas** ve **ahşap karkas** kullanılmakta (1980'de % 4-7, 2009'da % 45-50) duvarlar **taş**, **tuğla** ya da ekseriya **briket** ile örülmektedir (Tablo 4.50-4.51).

Araştırma sahasında binaların taşıyıcı sistemlerinde ahşap malzeme kullanımında son 30 yılda artış vardır. 1980'li yıllarda sadece 157 (% 7) konutun taşıyıcı sistemi ahşap malzeme ile inşa edilmişken, günümüzde kullanımı artmış ve % 50 gibi yüksek bir orana ulaşmıştır. Sumbas ilçesindeki 2262 konutun karkas sistemi ahşaptır (Tablo 4.50-4.51).

İlçedeki taş meskenlere daha çok iki katlı olarak rastlandığı gibi tek katlı olarak inşa edilmiş olanları da vardır. Günümüzde alt katları daha çok ardiye olarak kullanılan iki katlı meskenler, önceleri kalabalık aileler için uygundu. Birden fazla ailenin ikamet ettiği bu meskenlerde hemen her odada bir banyo ve bir de ocak bulunurdu. Yeni yapılan ve yapılmakta olan binalarda da iki katlılığın devam etmesinde, birden fazla ailenin birlikte yaşamasının etkisi vardır. Bu evlerde 2 ya da daha fazla odada bir "bacalı ocak" (şömine) bulunmakta ve her "bacası tüten ocak", evde yaşayan bir ailenin varlığını ifade etmekteydi. Geçmişte daha yaygın olarak kullanılan bu meskenler, günümüzde yerini yavaş yavaş tek katlı betonarme yapılara bırakmaktadırlar. Bu yapılar, iç mimarisinde düzenlemeler yapılarak günümüz çekirdek ailelerinin kullandığı meskenler durumuna gelmişlerdir (Foto 4.13).

Foto 4.13. Sumbas İlçesi'ndeki Taş Meskenlerden Görüntüler. Köseli (sol üst), Küçükçınar (sağ üst), Akdam (sol alt) ve Yazıboyu (sağ alt) köyleri.

Araştırma sahasının ova kenarlarından itibaren kuzeyinde yer alan köyleri ve köy altı yerleşmelerinde yapı malzemesi olarak taş kullanımının yaygın olduğu hemen her yerde görülmüştür. Bu kesimde ev ve eklentilerinin, yol kenarlarındaki surların, tarla ve bahçe sınır duvarlarının bütünüyle taş malzeme kullanılarak inşa edilmiş olması ve başka yapı malzemesine hemen hiç yer verilmemiş olması, yapı malzemesini kolay yoldan elde etme olanaklarına göre oldukça doğaldır.

Çatı örtü malzemesi bakımından da çok önemli değişikliklerin görüldüğü araştırma sahasında özellikle **kiremit** çatı örtüsü (1980'de % 71, 2009'da % 3) yerini **çinko** (Galvanize saç)**'**ya (1980'de % 15, 2009'da % 55) ve artık ova köylerinde çok daha fazla rastlanan **teras** (% 40) şeklindeki yapılara bırakmıştır (Tablo 4.50-4.51).

Ekseriya betonarme iskeletli, briket ve tuğla ile oluşturulmuş günümüz konutlarındaki damlar yaygın olarak düz ve betondur. **Düz damın** özellikle ova köylerinde yaşayan halk tarafından sıcak ve bunaltıcı geçen yaz aylarında akşam serinliğinden yararlanarak uyumak, üzerinde tahıl, tarhana ve salça kurutmak, buğday yaymak, çamaşır asmak, halı yıkamak gibi çeşitli amaçlarla kullanılması, bölgenin iklim şartlarına da bağlı olarak çatıya gerek duyulmaması ve ek masraf gerektiren lüks bir yapı olarak görülmesi yeni yapılarda yaygın olarak tercih edilmesinin en önemli sebeplerindendir. Bu sebeple günümüzde, daha çok ova köylerinde düz damlı betonarme konutların hâkimiyeti söz konusu iken (1980'de % 17, 2004'te % 42) araştırma sahasının genelinde ve özellikle kuzeydeki dağlık alanlarda düz dam yerini **çinko sacın** kullanıldığı beşik çatıya (1980'de % 83, 2009'da % 58) bırakmaktadır.

Araştırma sahası köylerinde "**Çardak"** olarak isimlendirilen ancak yaygın olarak bilinen adıyla kameriye tipi mesken eklentilerine sıkça rastlanmaktadır. Meskenlerin yakınında bulunan bu yapıların daha basit ve eğreti olan tiplerine "**taka**" adı verilmektedir. **Hayme** ise süt sağmak, gölgelenmek, dinlenmek, tarlada ürün beklemek, vb nedenler ile yapılmış benzer fonksiyonlu eğreti yapılardır. Bu eklentiler evin hemen yakınında veya bahçenin bir kenarında, yazın dışarıda oturmak ve akşamları "cibinlik" kurup yatmak için kullanılmaktadır (Foto 4.14).

Foto 4.14. Sumbas İlçesi'nde "Çardak" Adı Verilen Bir Ev Eklentisi

İlçede tek ya da iki bölmeli konutlardan ziyade üç bölmeli konutların kullanımı daha yaygındır. 1980 istatistiklerine göre oda sayısının üç olduğu konutların oranı % 55'den 2009'da bu oran % 70'e çıkmıştır.

Sumbas ilçesinde Sumbas, Küçükçınar ve Akçataş köylerinde 1951 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenlere ait birkaç haneden oluşan mahalleler bulunmaktadır. Göçmen

mahallelerinde yaşayan halkın yaşam biçimleri ve alışkanlıklarını yeni yaşam alanlarına taşımış olmaları nedeniyle oluşturdukları meskenler ve eklentileri, köydeki mevcut yapıdan nispeten farklı özellikler göstermektedir. Göçmen mahallelerindeki meskenlerin dolgu malzemesini genellikle kendilerinin çamur ve saman karışımından hazırlayarak kalıplara döktükleri **"kerpiç"** bloklar oluşturmaktadır. Göçmenlerin bu blokları kullanarak muntazaman inşa ettikleri kerpiç evler, ova köylülerinin de ilgisini çektiğinden sonraki yıllarda bu tip evlerin yapımı giderek yaygınlaşmıştır. Göçmenlere ait tuvalet ve banyo gibi eklentiler, daha sonra köylüler tarafından da yapılmaya başlamış ve kerpiç evlerin yapısal özellikleri diğer geleneksel yapılardan daha farklı hale gelmiştir. Ancak göçmen evlerinde dikkat çeken bazı ayrıntılar, köylülere ait evlerle olan farklılıklarını hemen ortaya koyabilmektedir. Göçmen evlerinde evin her bir bölümü birbirinden bağımsız girişlere sahiptir. Evler genellikle 2 ya da 3 bölmeden oluşmaktadır. Mutfak, günlük oturma odası ve yatak odası. Ev ve eklentilerinin çevresi kerpiç malzemeyle oluşturulmuş surlarla veya saz, kamış ve ağaç dalları gibi çitlerle kapatılmıştır. Etrafı çevrili evlerin önünde mutlaka çeşitli büyüklüklerde bir meydan bulunmaktadır. Eklentiler olarak tuvalet, banyo, hayme, çardak, kümes ve ardiye ile ekmek fırını, tulumba ve sebze bahçesi bulunmaktadır (Foto 4.15, Şekil 4.46). *"Küçük bir çiftlik yerleşmesini andıran bu yerleşme birimlerinde; tek katlı bir ev, bir ekmek fırını, temel mutfak ihtiyaçları için bir sebze bahçesi, içme ve kullanma suyu ihtiyaçları için bir tulumba, sıcak yaz günlerinde serin bir yerde oturmak için "taka", zeminden yüksekte direkler üzerinde bir "hayma", ayrı eklentiler olarak tuvalet ve banyo, ahır ve kümes gibi eklentiler mutlaka yer almaktadır"* (Üçeçam Karagel, 2008 s.237). Göçmen ailelerine fert başına 8 dekar arazi dağıtımı yapılmıştır. Göçmenler, genellikle bataklık durumunda olan arazilerin kendilerine verilmesinden dolayı ilk yıllarda yeni yaşam alanlarına uyum sağlamakta güçlükler yaşamışlardır.

Foto 4.15. Küçükçınar Köyü'nde Bulunan Bir Göçmen Evi ve Eklentilerinden Görüntüler

Şekil 4.46. Küçükçınar Köyü'nden Göçmenlere Ait Bir Ev ve Yerleşim Planı (2009).

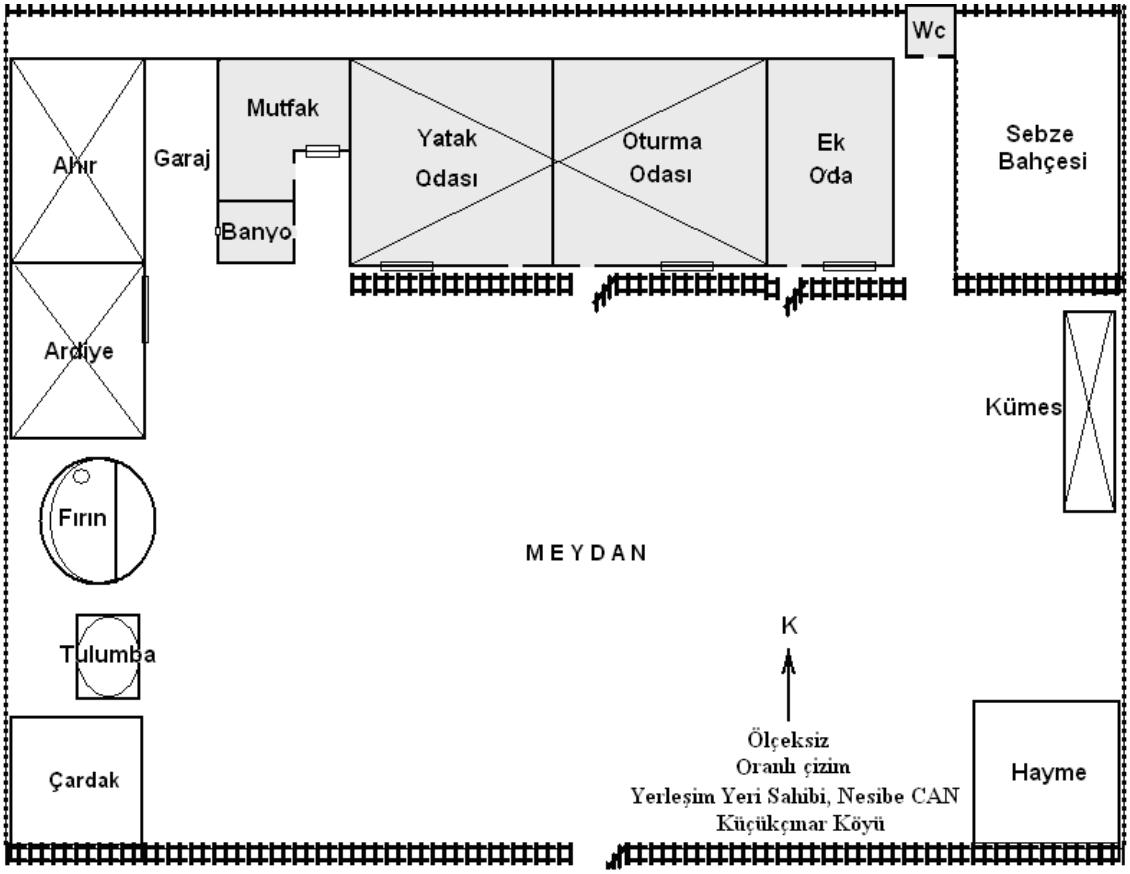

Araştırma sahasında **yapı**, **plan**, **şekil** ve **fonksiyonel özellikler** gösteren başka mesken tipleri de bulunmaktadır. Bu mesken tiplerinden biri, geçim kaynağı "tarla ziraatı" olan ova ünitesindeki köylerde ortak özellik gösteren meskenlerdir. Bu meskenler yapı malzemesi ve inşa tekniği bakımından birbirinden farklı özellikler göstermesine rağmen, meskenlerin fonksiyonel kullanımı tamamen geçim kaynağına göre şekillenmesine neden olmuştur. Buna göre ova ünitesinde yer alan bu köylerden Kızılömerli Köyü'ndeki söz konusu evlere bir eski bir de yeni ev planlarından örnekler verilmiştir.

1956 yılında inşa edilmiş bir ev planına göre; ahşap karkas taşıyıcı sistemden oluşan iki katlı konutun duvarları kerpiç ve çamur harç ile örülmüştür. Ahşap iskelet üzerine kurulu beşik çatı ise çinko ile örtülmüştür. Konutun alt katı salon, ambar ve mutfaktan oluşan üç bölmeden oluşmuştur. Salonun kuzeydoğu köşesinde bir banyo bölmesi yer almaktadır. İkinci kata salondaki merdivenle doğrudan çıkılabildiği gibi, dış cephedeki merdivenle de çıkılabilmektedir. İkinci katın ahşap kapısı dikdörtgen şeklinde bir salona açılmaktadır. Salonun batı tarafında oturma odası olarak da kullanılan mutfak, doğu tarafında ise iki oda bölmesi yer almaktadır. Kuzeydoğu köşedeki bölme yatak odası olarak kullanılırken, güneydoğu köşedeki bölme misafir odasıdır. Evin kuzeyinde tuvaletin de yer aldığı bahçe yer almaktadır. Evin güneyi açık bir meydandır Bu meydanın çevresinde tarım alet ve makinelerinin bırakıldığı garaj,

tahıl ambarları, ardiye, ahır, kümes, çardak ve sebze bahçesi gibi çeşitli kullanım alanları mevcuttur (Şekil 4.47, Foto 4.16).

Şekil 4.47. Kızılömerli Köyü'nden Eski ve Yeni Bir Ev ve Yerleşim Planı (2009)

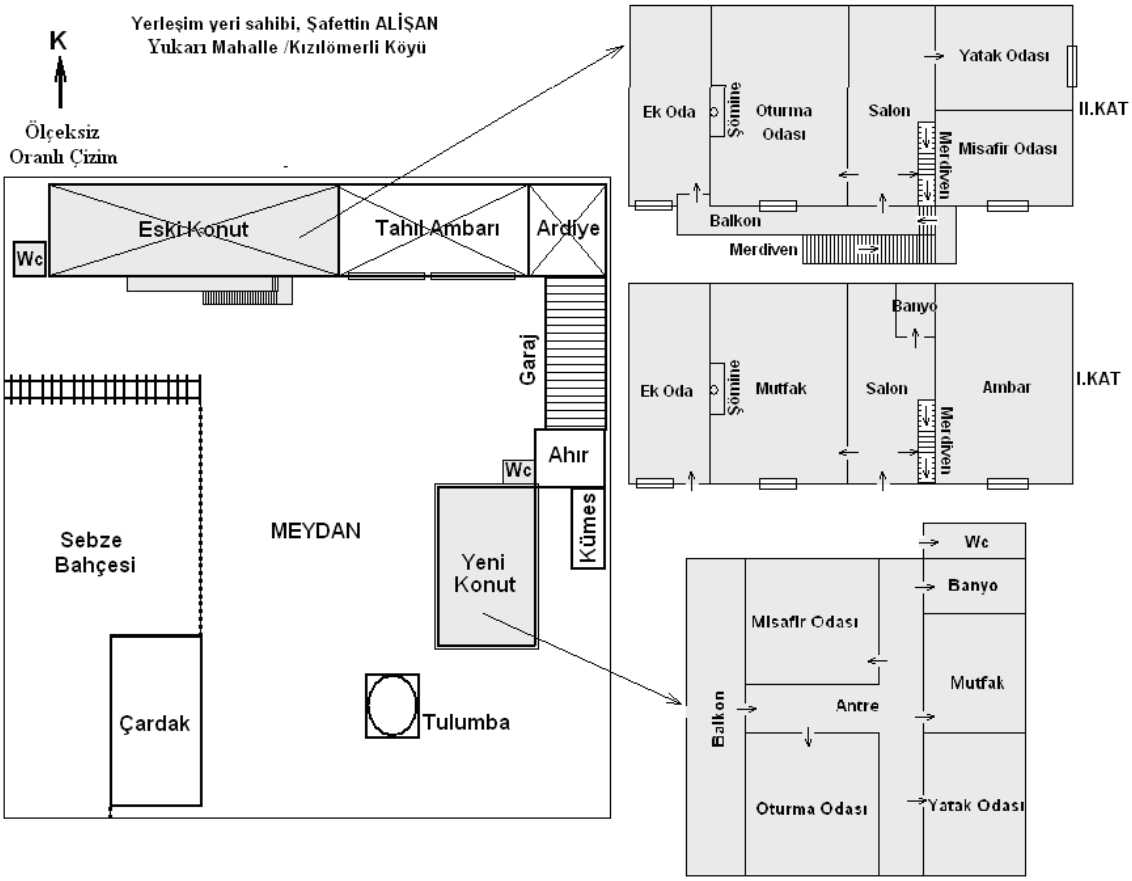

Foto 4.16. Kızılömerli Köyü'nde 2 Katlı Eski Bir Konut Görüntüsü.

Betonarme karkas ve briket dolgulu yeni bir ev planına göre ise; tek katlı konut, altı ayrı bölmeden oluşmuştur. Konutun girişi salona açılmaktadır. Salonun batı tarafında yatak odası ve mutfak, doğu tarafında oturma odası, kuzeyinde ise misafir odası ve çeşitli zerzevatın

konulduğu depo yer almaktadır. Tuvalet ve banyo bölmeleri ise bu deponun batı tarafında bulunmaktadır Ayrıca bir tuvalet de evin dışında bahçe içerisinde inşa edilmiştir. Evin yanı yöresi geniş bir alan, meydandır. Bu alanda incir, mandalina, portakal ve limon gibi meyve ağaçları yer aldığı gibi kenarlarına tarım alet ve makineleri bırakılmıştır. Orta yerde bir su tulumbası bulunmaktadır. Meydanın batı kenarında konuta bitişik olarak yapılmış traktör, römork ve otomobilin konulacağı bir garaj, onun yanında da bir ardiye inşa edilmiştir. Evin doğusunda ise mahsulün konulduğu "mağaza" adı verilen ambar bölümleri ve bir "çardak" yer almaktadır. Evin kuzey kısmı sebze bahçesidir. Ayrıca bu meydanın içerisinde tavuk kümesi, hayme ve bir de ahır yer almaktadır (Şekil 4.48).

Şekil 4.48. Kızılömerli Köyü'nden Bir Ev ve Yerleşim Planı (2009).

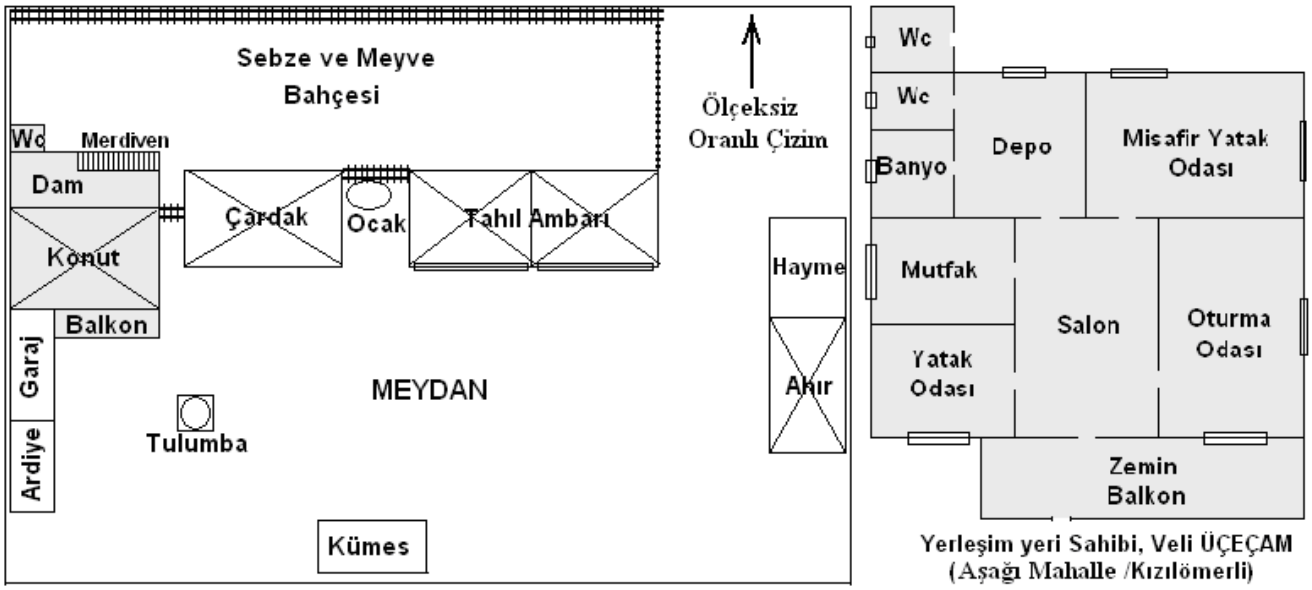

Araştırma sahasındaki farklı tipteki konutlardan biri de sırtlar, tepelikler ve yamaçlar sahasında yer alan köylerdeki meskenlerdir. Civardan kolay temin edilebilen "Marnlı Kalkerlerin" mesken inşaatında kullanılmasıyla, "taş meskenler" özellikle kerpice karşı üstünlük sağlamıştır. Özellikle eski yapılarda daha çok taş malzeme kullanılmıştır. Kesme taşlar, çoğunlukla yığma olarak kullanılmıştır. Son dönemlerde karkas yapı olarak ahşap malzemeden de faydalanılmaktadır. Taş meskenler, dayanıklılıkları nedeniyle bu yörede iki katlı olarak yapılabilmektedir. Daha yeni dönemlerde yapılan meskenler ise betonarme karkas ve daha çok briket dolguludur. Bu morfografik birimde yer alan köylerde ekonomik fonksiyonlar ova ünitesindeki gibi tek tip değildir. Sınırlı olan tarla ziraatına ek olarak bahçe ziraatı ve hayvancılık da yaygın olarak sürdürülmektedir. Konutlar fonksiyonel bakımdan ova köylerindeki konutlardan çok büyük farklılıklar göstermez. Ayırt edilebilecek en belirgin farklılık, hayvancılık ekonomisini sembolize eden ahırların büyüklüğü ve ağıllardır.

Tepelikler sahasında yer alan köylerden biri olan Akdam'da ziyaret ettiğimiz yeni bir konutun yerleşim planı şu şekildedir: Yerleşim birimi, tam olarak bir tepenin üzerinde kurulmuş ve manzara olarak ovaya hâkim bir konumdadır. Yerleşim nispeten genişçe bir alana yayılmıştır. Konut, yerleşim yerinin doğusunda kuzey-güney doğrultusunda konuşlandırılmıştır. Kuzeyinde konuta bitişik nizamda küçük ve büyükbaş hayvanların yer aldığı büyükçe bir ahır yer almaktadır. Yerleşim yerinin kuzeybatı köşesinde bir hayvan ağılı ve bir kümes, batısında sebze ve meyve bahçesi, güneyinde bir hayme ve konuttan ayrı olarak bir tuvalet yer almaktadır. Ortadaki alan ise genişçe bir meydandır. Konut, iki katlı betonarme bir yapıdır. Zemin katında tahıl ambarları, garaj ve bir ardiye yer almaktadır. Üst katta ise oturulmaktadır. Giriş genişçe bir salondur. Salonun kuzeyinde ve güneyinde ikişer bölme yer almaktadır. Kuzeyde mutfak ve bir misafir odası, güneyde ise oturma odasıyla yatak odası yer almaktadır. Banyo yatak odasının güneydoğu köşesindedir (Şekil 4.49).

Araştırma sahasındaki farklı mesken tiplerinden bir diğeri de kuzeydeki dağlık ünitede yer alan köylerde dikkatimizi çeken meskenler olmuştur. Söz konusu meskenlerin fonksiyonel kullanım şekli, Yeşilyayla Köyü Galipli Mahallesi'nde tespit ettiğimiz bir plan çerçevesinde şu şekildedir. Bu konut ve eklentileri eğimli bir yüzey üzerinde kurulmuştur. Burada yaşayanlar üç eşli aile reisinin geniş ailesinden meydana gelmektedir. Geçim kaynakları küçükbaş hayvancılık olan bu geniş aile, tarla ve bahçe ziraatıyla da uğraşmakta olup, yıl içerisinde belirli dönemlerde orman ürünleri (kereste ve odun) de elde etmektedirler. Koyun ve keçi besleme dışındaki uğraşları ancak kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte olan bu aile, tek katlı olan ahşap karkaslı konutlarının duvarlarını taş dolgu malzemesi ile örmüşlerdir. Çatı sistemleri ise yine ahşap bir iskelet üzerine örtülmüş çinko sacdan ibarettir. Konutun ahır, ineklik, samanlık, depo, ardiye, ekmeklik ve odunluk gibi eklentileri ise yığma tarzında taş malzemeden oluşturulmuştur. Konutun içinde antrenin doğu ve batı duvarlarının orta bölümlerinden açılan iki kapıyla oturma odası, ve mutfağa geçilmektedir. Antrenin sununda doğuya ve batıya doğru iki koridor uzanmaktadır. Koridorun doğu cephesindeki kapı misafir odasına açılmaktadır. Antreden batıya doğru yatak ve çocuk odaları ile banyoya geçilmektedir. Tuvalet ise binanın dışında yer almaktadır (Şekil 4.50).

Şekil 4.49. Akdam Köyü'nden Bir Ev ve Yerleşim Planı (2009).

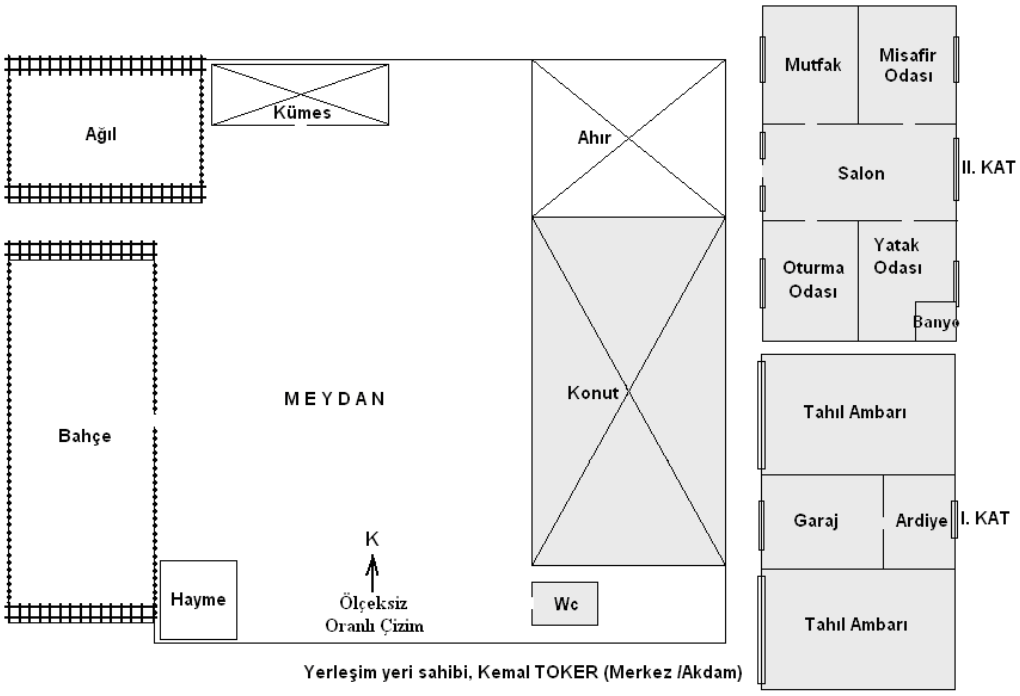

Şekil 4.50. Yeşilyayla Köyü'nden Bir Ev ve Yerleşim Planı (2009).

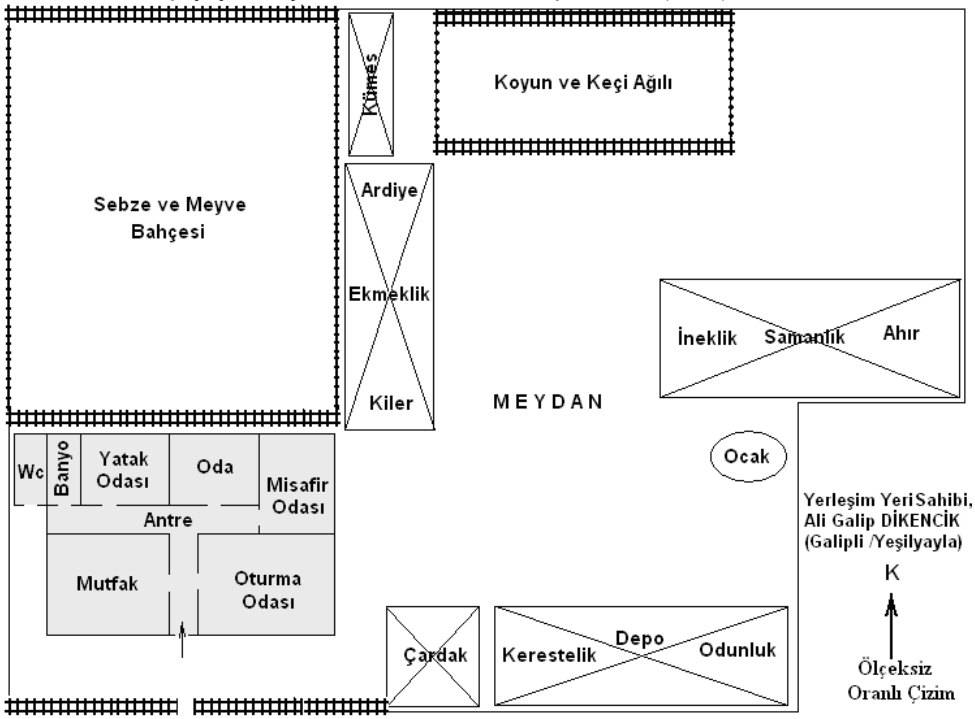

4.4.1.2. İlçe Merkezi:

İlçe merkezinde yerleşmenin niteliklerini, köy, kasaba ya da şehir olması bakımından coğrafi karakterini net bir şekilde ortaya koyabilmek için öncelikle yerleşmenin yönetimsel yapısı, planlaması, nüfus miktarı ve nitelikleri ve ekonomik fonksiyonları gibi kır ile şehir

ayrımında kullanılan coğrafi ölçütlere göre değerlendirilmesi gerekmektedir. Buna göre Sumbas İlçe Merkezi'nin:

Yönetim / İdare Kıstası:

Bir yerleşim yerinin idaresi, siyasi ve hukuki çerçeve içerisinde devletin yasama ve yürütme yetkilerinin saptadığı, toplumun uygarca ve daha düzenli yaşamasını sağlamak ve sürdürmek için kamu gücü ve usulleri kullanılarak doğrudan, devamlı ve ahenkli bir biçimde kamusal faaliyetlerin yürütülmesi işlevi olarak tanımlanabilmektedir. İdare konusu ile amaçlanan, toplumda düzenin sağlanması, kamunun uygar ve ortak gereksinimlerinin karşılanması, özel kişilerin kamuya yararlı işlerinin desteklenmesi, toplumun ihtiyaçlarının belirlenmesi ve planlanmasıdır.

Devletin, siyasi ve hukuki ölçüler, kamu gücü ve usulleri çerçevesinde toplumun düzenli yaşaması ve kamusal faaliyetlerin sürdürülebilir bir biçimde yürütülmesini sağlamak amacıyla oluşturduğu idare teşkilatı, Anayasa gereğince *"merkezden yönetim"* ve *"yerinden yönetim"* olmak üzere iki ana başlıkta ele alınabilir.

İlçe teşkilatları, merkeze bağlı ve merkezin belirlediği esaslara ve emirlere göre hareket eden taşra kuruluşlarıdır. Elbette bu teşkilat, 1982 Anayasası'nın 126. maddesinde yer alan hükme uygun olarak düzenlenmiştir. Buna göre ilçeler sınırları içinde çeşitli özellikler gösteren idari fonksiyonlu alanları ifade etmektedir. Buna göre Sumbas yerleşmesi, merkezden yönetimin taşra teşkilatına bağlı, sınırları içerisinde 16 köy, 48 mahalle ve 17 yayla yerleşmesi bulunan bir ilçe idari alanının merkezi durumundadır. Sumbas, yönetimsel olarak bu ilçenin merkez bucağıdır. Bu özellik kasaba ve şehirlerde kazanılmış bir özellik olmakla birlikte, köy yerleşmelerine de kazandırılabilmektedir. *"Bir ilçenin merkez bucağındaki merkezi yerleşmeye "ilçe merkezi" denilmektedir. Ancak her ilçe merkezi şehirsel bir yerleşme değildir. Bu yüzden ülkemizde ilçe ve ilçe merkezleri için demografik, ekonomik ya da fonksiyonel açıdan yasalarla belirlenmiş net bir tanımlama ve sınırlama bulunmamaktadır"* (Özçağlar, 1996, s. 17). Günümüzde Türkiye'nin mülki idare bölünüşündeki düzenlemeler daha çok siyasi iktidarların takdirinde olduğu için jeopolitik ve jeostratejik konum, asayiş ve güvenlik, ekonomik koşullar ve siyasi nüfuzu nedeniyle bir yerleşme köy dahi olsa ilçe merkezi yapılabilmektedir. *"Böyle bir yerleşim birimine devletin götüreceği hizmetler oranın kısa sürede gelişmesini sağlamakta ve kasaba özelliği kazanmasına yol açmaktadır"* (Özçağlar, 1996, s. 17).

Bilindiği gibi yerinden yönetim, kamu hizmetlerinin merkez dışında örgütlenmiş kamu tüzel kişileri aracılığıyla yürütülmesi usulüdür. Anayasanın 127. maddesinde ifade edildiği gibi, yerel yönetimler il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, yine kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir. Belediye, *"belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler*

*tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi"*dir. Türkiye'de belediye örgütlü yerleşmelere kısaca "belde" denilmektedir (TBMM, 2005 e, Madde:3, Fıkra: a,c). Türkiye'de köy niteliklerine sahip beldeler de vardır. Beldeler yönetimsel olarak bir mülki idare alanını temsil etmezler. Beldeler, belediye teşkilatının kurulu olduğu yerleşmenin mücavir alanı içerisindeki sahayı ifade ederler. Belediye başkanları ise bu sahada beledi hizmetleri sunmakla mükellef hizmet yöneticisidirler. 5393 sayılı Belediye Kanunu, kasaba karakterinin önemli ölçütlerinden biri olarak belediyeleri ve nüfus kıstaslarını ölçü almaktadır. Buna göre Sumbas yerleşmesi, yerinden yönetimin yerel yönetim teşkilatına (belediye) sahip, mücavir alanı içerisinde beledi hizmetler alabilen merkezi bir yerleşmedir. Beledi hizmetler, kasaba ve şehirlerin en önemli yönetimsel niteliklerinden biridir. Bünyesinde barındırdığı nüfusa beledi hizmetler veremeyen yerleşmeler kasaba ya da şehir kabul edilmezler. Buna göre Sumbas, 1991 yılından beridir barındırdığı nüfusa beledi hizmetler sunmaya muktedirdir. Sonuç itibariyle Sumbas, bir beldedir. Bu özellik kasaba ve şehirlerde kazanılmış bir özellik olmakla birlikte, 2005 yılına kadar 2000 nüfus sınırını aşmış köy yerleşmelerine de kazandırılabilmekteydi (Sumbas'ın 2009 yılı nüfusu 2114'tür).

Karaömerli ve Döğenli (Kadirli /Adana) köyleri, 1990 sayımına göre nüfuslarını birleştirerek 2271 kişilik nüfus kitlesine ulaşmışlar ve 1991 yılı sonunda Sumbas adı altında belediye teşkilatını kurmuşlardır. Sumbas, sahip olduğu bu sıfatla idari teşkilatlanma bünyesinde 24.10.1996 tarihinde 4200 sayılı kanun gereğince ilçe statüsü kazandırılan Sumbas İlçesi'nin merkezi yerleşmesi olmuştur.

Sumbas ilçesinde coğrafi esaslara göre 16 köy, köyler bünyesinde 48 mahalle ve 17 yayla yerleşmesi yer almaktadır. 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'na göre ilçede mülki idare olarak 13 köy muhtarlığı ve Sumbas, Mehmetli ve Alibeyli belediye teşkilatlı yerleşmelerinde 6 mahalle muhtarlığı bulunmaktadır.

Yerleşim Planlaması Kıstası:

Yerleşmeler, kavram olarak birer planlama sahalarıdır. Yerleşmelerde ekonomik fonksiyon alanlarının, nüfusla orantılı olarak büyümesi özellikle kent görünümü için oldukça önemli bir kıstastır. Gerçekten de yerleşmelerin barındırdığı ve gelecekte barındıracağı nüfusun oturma bölgeleri, ihtiyaçla orantılı büyüklükte ve sayıda olması gereken eğitim ve sağlık kuruluşları, ticaret bölgeleri, sanayi bölgeleri ve bütün altyapı hizmetleri (Yol, su, elektrik, kanalizasyon, iletişim ve haberleşme şebekeleri, yeşil alan, spor alanları,…) geleceğe yönelik olarak planlanmalıdır. Planlama, yerleşmenin fiziki ve beşeri ve ekonomik özelliklerini bir bütün olarak ele almalı ve yerleşmenin bayındırlık işlerinin yürütülmesinde bu planlamaya bağlı kalınmalıdır. Gürel'e göre kent, plan kararlarına göre büyüyen bir yerleşmedir (Gürel, 1970, s:12–14).

Bilindiği gibi yerleşmeler doğal-kültürel ve toplumsal etkilerin birlikte şekillendirdiği kültürel çevrelerdir. Bu şekillendirme, planlı ya da plansız bir takım davranışlar sonucu ortaya çıkar; her iki halde de doğal çevre değiştirilir ve insan eseri tesisler, çevrenin doğal olma özelliğini belli derecelerden kültürel bölgeler durumuna getirmiş olur. Bu nedenle sadece planlama kıstası ile kır kent ayrımı yapmak mümkün değildir (Doğanay,1994, s:408–409).

1580 sayılı *Belediyeler Kanunu* gereğince, son nüfus sayımında, nüfusu 10.000'i aşan yerleşmelerin imar planlarının yaptırılmaları zorunludur. Son nüfus sayımında nüfus 10.000'i aşmayan yerleşmelerde, imar planı yapılmasının gerekli olup olmadığına belediye meclisi karar verir. Bu sebeple 1991 yılı sonunda belediye teşkilatı kurulan Sumbas'ta belediye meclisinin kararı gereğince 1993 yılında 17.550 dekar alan kapsayan ilçe merkezinin % 13'ü (2300 dekar) imar planına alınmıştır. Günümüzde bu oran, yaklaşık % 23'e (4000 dekar) çıkartılmıştır.

"Nazım İmar Planı, onaylı hâlihazır haritalar üzerine varsa kadastral durumu işlenmiş olan, varsa bölge ve çevre düzeni planlarına uygun olarak hazırlanan ve arazi parçalarının; genel kullanış biçimlerini, başlıca bölge tiplerini, bölgelerin gelecekteki nüfus yoğunluklarını, gerektiğinde yapı yoğunluğunu, çeşitli yerleşme alanlarının gelişme yön ve büyüklükleri ile ilkelerini, ulaşım sistemlerini ve problemlerinin çözümü gibi hususları göstermek ve uygulama imar planlarının hazırlanmasına esas olmak üzere 1/2000 veya 1/5000 ölçekte düzenlenen, detaylı bir raporla açıklanan ve raporu ile bir bütün olan plandır"(http://kentli.org/sss/soru1.htm,15.10.2009). Sumbas İlçe Merkezi'nde yaşayan nüfusunun yaşamsal ihtiyaçlarına cevap verebilecek fonksiyonlara sahip kapsamlı bir nazım imar planının bugün için mevcut olduğu pek söylenemez. Nitekim ilçe merkezinin ancak % 23'lük bir bölümü 1/5000 ölçekli haritalarla planlanabilmiştir. Elbette bu durum ilçe merkezinin planlı bir şekilde imar edildiği anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte, uygulanan imar faaliyetlerinin bu plan kararlarına birebir uyum sağladığı da tartışmalıdır.

"Uygulama İmar Planı, onaylı hâlihazır haritalar üzerine varsa kadastral durumu işlenmiş olan ve nazım imar planına uygun olarak hazırlanan ve çeşitli bölgelerin yapı adalarını, bunların yoğunluk ve düzenini, yolları ve uygulama için gerekli imar uygulama programlarına esas olacak uygulama etaplarını ve esaslarını ve diğer bilgileri ayrıntıları ile gösteren ve 1/1000 ölçekte düzenlenen raporuyla bir bütün olan plandır" (http://kentli.org/sss/soru2.htm, 15.10.2009). Nazım imar planına uygun olarak hazırlanan ve ilçe merkezi'nin % 23'lük bir kısmının yapı adalarını, yoğunluk ve düzenini, yolları ve uygulama etaplarını ayrıntıları ile gösteren 1/1000 ölçekli uygulama imar planları da hazırlanmış olmakla birlikte, bunların hâlihazır durumları henüz net bir şekilde ortaya konulamamıştır.

Revizyon İmar Planı, gerek nazım ve gerekse uygulama imar planlarının ihtiyaca cevap vermediği ve uygulamasının problem olduğu durumlarda; planın tümünün veya büyük bir kısmının plan yapım tekniklerine uyularak yenilenmesi sonucu elde edilen plandır

(http://kentli.org/sss/soru8.htm). Sumbas ilçe Merkezi'nin bütününü kapsayacak bir nazım imar planı olmadığından, mevcut planların ihtiyaca cevap verip vermediği konusu da pek fazla irdelenmemiştir. Dolayısıyla bir revizyon imar planı oluşturma çabasına da girilmemiştir.

İlave İmar Planı, mevcut imar planının gelişme alanları açısından ihtiyaca cevap vermediği hallerde, mevcut imar planına bitişik ve mevcut imar planının genel arazi kullanış kararları ile tutarlı ve yine mevcut imar planı ile ulaşım açısından bütünlük ve uyum sağlayacak biçimde hazırlanmış bulunan plandır (http://kentli.org/sss/soru7.htm). 2008 yılında ilçe merkezinin kuzey ve kuzey batsındaki ziraat sahaları istimlak edilerek imar planı kapsamı içerisine alınmış ve bu sahaların ilave imar planları onaylanmıştır.

Mücavir Alan, belediye sınırları dışında, imar mevzuatı bakımından belediyelerin kontrol ve mesuliyeti altına verilmiş olan alanlardır. Böyle bir uygulamada amaç, belediyenin yakın çevresindeki imar faaliyetlerini denetlemesini sağlamak, rantı ve plansız yapılaşmayı önlemektir

Zamanın mevcut ihtiyaçları karşısında alınan imar kararlarının genellikle plana uyumlu olarak değil, ekseriyetle yönetimsel kaprislere, siyasi oldubittilere, ekonomik koşullara ve kişisel çıkarlara göre yürütüldüğü yerleşmenin hali hazır durumundan izlenebilmektedir. Sözgelimi, nazım imar planına göre *korunacak tarım alanları* olarak gösterilen alanlarda yaptığımız gözlemlere göre yer yer gelişmekte olan konutlara rastlanmış, *oto garajı* olarak planlanmış alanda tarla tarımının yapıldığı görülmüş, çoğu motorlu araçların ise ana aks üzerindeki çeşitli mevkilerde gelişi güzel yolcu indirip bindirdikleri ve park ettikleri gözlenmiştir. Bununla beraber bazı *resmi kurumların* binaları henüz inşa edilmemiş olduğu için, hali hazır durumdaki bazı konutlar kiralama yoluyla resmi kurumlara dönüştürülmüştür. Nazım imar planında *park, bahçe ve yeşil alan* olarak gösterilen alanlar bu gün büyük oranda tarım alanı durumundadır. Buraların gelecekte boşaltılarak planlamadaki gibi yeşil alanlara dönüştürülmesi pek olanaklı değildir. Nitekim söz konusu alanlar hem eski konut alanları hem de yöre halkının temel geçim kaynağı olan tarla tarımına müsait alanlardır.

Sonuç itibariyle Sumbas İlçe Merkezi, mevcut imar planı dışında gelişen imar faaliyetleri neticesinde ve sıklıkla başvurulacağını düşündüğümüz revizyon imar planı uygulamaları ile gelecekte, planlı bir şekilde gelişme gösteren bir kasabaya dönüşmekten çok, yerleşme planlaması bakımından pek kullanışlı olmayan bir mekansal örüntüye sahip olacaktır.

Nüfus Kıstası:

442 sayılı Köy Kanunu'na göre, ülkemizde nüfusu 2.000'e kadar olan yerleşmelere köy, 2.000-20.000 arasında olanlara kasaba, 20.000'den fazla olanlara şehir denilmektedir. Bu ölçütler çerçevesinde Sumbas'ta öncelikle 1955 yılı genel nüfus sayımı sonuçları dikkat çekmektedir. İlçe merkezinde o yıl toplam 2417 kişi sayılmıştır. Ancak bir sonraki sayım dönemi ve daha sonraki 35 yıl süresince nüfus ancak 1488 kişilik bir ortalama gösterebilmiştir.

Şüphesiz, 1950-1955 yılları arasında görülen nüfus artışında, Bulgaristan'dan gelen Türk göçmenlerin Sumbas'ın Karaömerli Mahallesi'nde iskân edilmesinin etkisi büyüktür. Ancak kısa bir süre sonra göçmenlerin yerleştirildiği mahallelerin ayrı birer köy birimine ayrılmasının sonucu olarak, Karaömerli nüfusu tekrar 1950 öncesindeki seviyesine düşmüştür. Bu durum 1990 yılına kadar durgun ve yatay bir seyir halinde devam etmiştir.

Sumbas İlçe Merkezi, her hangi bir nüfus katılımı olmaksızın ilk kez 1990 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre 2000 kişilik nüfus barajını aşarak, 1992 yılında belediye teşkilatına kavuşmuştur. Başka bir ifadeyle, 442 sayılı Köy Kanunu'na göre Sumbas, 2271 kişilik nüfusu ile bir "kasaba yerleşmesi" özelliği kazanmıştır. 1990 yılı nüfusu ilçe merkezinin 35 yıl aradan sonra en yüksek nüfus değerine ulaştığı ikinci dönemdir. İlçe merkezi sonraki dönemlerde bu nüfus değerini bir kez olsun aşamamıştır (Tablo 4.52). Ancak, nüfus kriterine bağlı bu kasaba tanımlaması 03.07.2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu çerçevesinde hükmünü büyük ölçüde yitirmiştir. Nitekim bu kanun ile belediye kuruluşu için 5000 nüfus kriteri getirilerek, bir yerin kasaba ya da kent olması yasal olarak bu nüfus haddine bağlanmıştır (TBMM, 2005 f). Nüfus limiti konusunda ilmi olarak henüz ortak bir kıstas olmaması sebebiyle araştırmacılar kır ve şehir ayrımında nüfus yoğunluğu kıstası üzerinde de durmaktadır. Ancak bu konuda da ortak bir görüş yoktur.

Tablo 4.52. Sumbas İlçe Merkezi'nin Nüfusu (1990-2009).

Yıl	T	E	K
1990	2271	1142	1129
1997	2164	1104	1060
2000	2103	1065	1038
2007	2204	1107	1097
2008	2144	1075	1069
2009	2114	1059	1055

Kaynak: TÜİK.

Ekonomik Fonksiyonlar:

İnsanların mekândan faydalanma şekilleri türlü türlüdür. Yerleşmeler ise insanların yaşadığı ve iktisadi yarar sağladığı alanlardır. Bu iktisadi faaliyetler yerleşmenin fizyonomisini ve görüntüsünü doğrudan etkilemektedir. Yerleşmeyi meydana getiren nüfusa ilişkin her türlü faaliyet mekânda farklı bir kullanım alanı oluşturmakta, bu alanlar büyüyüp genişledikçe ve çeşitlendikçe yerleşme de değişmektedir. Bu değişim insanların bilgisi ve görgüsünü artırmakta, başka alanlardan gelen nüfusla etkileşimi sağlamakta ve insanlığın medeni seviyesini yükseltmektedir. Dolayısıyla yerleşmeler yapısal, sosyal, kültürel ve ekonomik işlevlerine göre çeşitli tür ve ölçekte kırsal yerleşmeler, kasaba yerleşmeleri ya da şehir yerleşmeleri olarak tanımlanabilmektedirler. Yönetim, planlama, nüfus vb faktörler bir yana esas olan yerleşmenin hangi yararlanma amacına uygun olarak kurulmuş olduğu ve nasıl bir gelişme göstererek fonksiyonel bir çeşitlenmeye sahip olduğudur. Buna göre karakter analiz yapılacak olan

yerleşmenin öncelikle gelişmekte olan, belirgin ve gelişmiş türden işlevleri üzerinde durularak, yerleşmenin hâkim fonksiyonu ya da fonksiyonları ortaya konulmalıdır. Bununla beraber, herhangi bir kırsal ya da şehirsel yerleşmenin asgari düzeyde taşıması gereken özellikler ve işlevler ele alınarak; henüz belirmemiş, eksik ya da etkisiz görülen fonksiyonlarının analizi yapılmalıdır. Yerleşmelerin coğrafi kişiliğini tek bir fonksiyon belirleyebilir. Ancak o hakim fonksiyon, mutlaka yeni iktisadi fonksiyonların ve kullanım alanlarının oluşmasına yol açar; yerleşmenin nüfussal ve alansal olarak büyümesi oranında az çok diğer fonksiyonlar da gelişme kaydedilmiş olur. Nüfus kitlesi asla değerli bulmadığı ya da değer vermediği herhangi bir neden ya da unsur olmadan büyümez ve gelişmez. Dolayısıyla bir yerde nüfussal bir gelişim varsa, orada yerleşmeye bağlı fonksiyonel bir gelişim var demektir.

Bütün bu değerlendirmeler sonucunda belirtmek gerekir ki, herhangi bir yerleşmenin hâkim olduğu ya da gelişme gösterdiği niteliklere bakılarak, bu yerleşmenin hangi fonksiyonel kişiliğe sahip olduğu görülebilmektedir. Tespiti yapılan gelişmiş ya da gelişmekte olan nitelikler, bölgesel farklılıklardan dolayı belirli fonksiyonel ölçeklere tabi tutularak sınıflandırılmalıdır. Yapılacak sınıflandırma sonucu yerleşmenin coğrafi anlamda sergilediği kırsal ya da şehirsel yapı ya da her ikisi birden (kasaba) netlik kazanacaktır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, yerleşmeye hangi perspektiften bakıldığı meselesidir. Örneğin, Akdeniz Bölgesi'nde yer alan bir yerleşme ünitesine ait özelliklerin, Akdeniz Bölgesi'nin hemen her yerleşmesinde aynı özellikleri göstermesi beklenmemelidir. Antalya Bölümü'ndeki bir "bahçe ziraatı" kültürüne sahip beldesi ile Adana Bölümü'ndeki bir "tarla ziraatı" kültürüne sahip bir beldesi arasında yönetim ve planlama faktörleri bir yana hem nüfus, hem de fonksiyonel gelişim bakımından büyük farklılıklar vardır. Dolayısıyla Ankara'daki bir büroda oturarak asla Doğu Anadolu'daki bir idari birimin gelişmemişliği değerlendirilmemelidir. Başka bir ifadeyle Doğu Anadolu'ya Marmara'dan bakılmamalıdır.

Türkiye'nin nüfus ve yerleşme bakımından en küçük ve ekonomik açıdan en geri kalmış ilçesi kabul edilen Polateli (Kilis) İlçesi'nin ilçe olma gerekçeleri ile Kocaeli'nin Gebze ilçesine Bağlı Darıca beldesi'nin ilçe yapılması arasında korelasyon kurulmamalıdır. Bu koşullar kendi bölgesel şartları içerisinde değerlendirilmelidir. Bu yüzden son çıkan belediyeler kanunda belirlenen belediye kurulması için gereken 5000 nüfus sınırının belirlenmesi de aynı sebeple sakıncalıdır. Belki ülkenin batı yarısındaki bölgelerde bu özellikleri sağlayabilecek yerleşmelere yakın yıllar içerisinde çokça rastlanabilecekken, ülkenin doğu yarısında bu özellikleri sağlayacak bir fonksiyonel yerleşmeyi sırf nüfus engeli nedeniyle çok uzun yıllar beklemek gerekebilecektir. Böylece ülkenin batı yarısındaki mülki idare birimleri gittikçe artarak küçülürken, doğu yarısındaki idari birimler değişmeyecektir. Daha sonra geçen 25-30 yıldan sonra çıkarılan bir kanunla 130 ilçe birden kurulabilmekte ve bir idari alanın maliyeti hesaplanmadan, ülke kaynakları israf edilerek seçimler arifesinde oy avcılığı yapılabilmektedir.

Fonksiyonel sınıflandırmada, çalışan nüfusun (12–64 yaş grubu) çalıştığı sektörlerdeki sayısı ve oranları esas alınabilmektedir. Örneğin Doğanay, çalışan nüfusun % 50'den fazlasının tarım dışı sektörlerde çalışması durumunda yerleşmeleri, kent kabul etmektedir (Doğanay,1994, s: 411).

Sonuç olarak, yerleşmeleri kırsal ya da şehirsel özellikleri ile sınıflandırırken, tarım dışındaki fonksiyonların gelişip gelişmediği, çalışan nüfusunun ana ekonomik sektörler içerisindeki oranı gibi ölçütler önemli birer belirleyicidir.

Bu esasa göre, Sumbas İlçe Merkezi'nde yapılan fonksiyonel analiz sonuçları, kapladığı alan bakımından öncelikle tarım fonksiyonunun tarımsal kültürle şekillenmiş konut alanlarıyla birlikte yaklaşık % 85 oranında hâkim olduğu, tarım dışı fonksiyonlarda ise büyük oranda idari fonksiyonun ön plana çıktığı görülmektedir. İdari fonksiyonların ilçe merkezindeki genel arazi kullanımı içerisindeki payı, % 2'yi aşarken, özellikle eğitim ve kültür fonksiyonunda da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Eğitim-kültür fonksiyonun genel arazi kullanımı içerisindeki payı yaklaşık yine % 2'dir.

Bununla beraber iş ve ticaret, sağlık, spor ve dini fonksiyon alanlarında gelişme Sumbas'ta dikkat çekici boyutta değildir. Her bir fonksiyonun genel arazi kullanımındaki payı % 1'in altındadır. İlçe merkezinde park, bahçe, yeşil alan, ulaşım ve haftalık pazar fonksiyon alanları sayı ve oranları oldukça düşük, hatta fonksiyon alanları belli belirsizdir.

4.4.2. İlçe Merkezinin "Merkezi Yer" Özellikleri ve Kasabalaşma Potansiyelinin Değerlendirilmesi

2000 yılında ilçe merkezindeki nüfusun yaklaşık % 75'i çalışma çağındadır. Nüfusun yaklaşık % 57'si çeşitli sebeplerle faal olarak çalışmamaktadır. Faal olan nüfusun ise % 60'ı tarım, % 35'i hizmet ve % 5'i sanayi sektörlerinde çalışmaktadır. Görüldüğü gibi, Sumbas İlçe Merkezi'nin sektörsel karakteri yüksek bir oranda tarım ve bu sektörde çalışan nüfusun % 87'si de erkektir. Hizmetler sektöründe çalışan nüfusun % 25'i toplum hizmetleri ve sosyal ve kişisel hizmetlerde çalışırken; diğer hizmetler çok belirgin değildir. 17'si erkek, 2'si kadın olmak üzere toplam 19 kişi imalat sanayinde çalışmakta, sanayiye yönelik söz konusu tesisler arasında ikişer adet elektrikli değirmen, ağaç ve metal işleri atölyesi bulunmaktadır.

Çalışan nüfusun % 60'ının sayım yapılan son hafta içinde ziraat, hayvancılık, ormancılık ve avcılık gibi kırsal faaliyetlerle işleriyle meşgul olduğu tespit edilmiştir (Tablo 4.53, Şekil 4.51).

Tablo 4.53. Sumbas İlçe Merkezi'nde Çalışan Nüfusun Son Haftada Tuttuğu İş ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000).

Son Haftada Tutulan İş	E	%	K	%	T	%
İlmi ve Teknik Elemanlar, Serbest Meslek Sahipleri	33	82,5	7	17,5	40	10,5
Müteşebbisler, Direktörler ve Üst Kademe Yöneticileri	2	66	1	34	3	0,8
İdari Personel	25	80,6	6	19,4	31	8,1
Ticaret ve Satış Personeli	4	80	1	20	5	1,3
Hizmet İşlerinde Çalışanlar	22	95	1	5	23	6
Ziraat, Hayvancılık, Ormancılık, Balıkçılık ve Avcılık İşlerinde Çalışanlar	201	87	29	13	230	60,4
Tarım Dışı Üret. Faal. Çal. ve Ulaştırma Makinesi Kullananlar	47	96	2	4	49	12,9
TOPLAM	**334**	**88**	**47**	**12**	**381**	**100**

Kaynak: D.İ.E.

Şekil 4.51. Sumbas İlçe Merkezi'nde Çalışan Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı (2000)

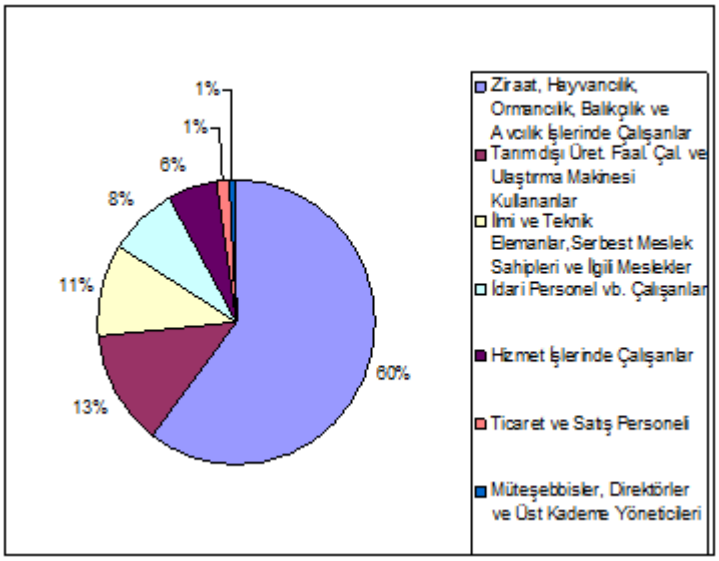

Sumbas İlçe Merkezi'nde mevcut yerleşim planı üzerinden hali hazır durum işlendikten sonra, planimetre ile yapılan hesaplamalara göre en geniş kullanım alanı, "tarla ve bahçe" alanlarıdır. Tarla ve bahçeler, 1168 dekar gibi oldukça geniş sahalara yayılan fonksiyon alanlarıdır. Tarla ve bahçeleri konut alanları izlemektedir. Konut alanları ilçe merkezinde 524 dekarlık bir alana sahiptir. Bu fonksiyon alanları dışında, 57 dekarlık (Döğenli 39 da., Karaömerli 18 da.) mezarlılıklar, 20 dekarlık İlçe Jandarma Komutanlık Binası, 18 dekarlık Sumbas Lisesi ve bahçesi ilçe merkezinin en belirgin fonksiyon alanlarıdır (Tablo 4.54, Şekil 4.52).

Bununla beraber yerleşim alanı içerisindeki bazı fonksiyon alanları belli belirsizdir. Bunların başında iş-ticaret ve pazar alanları gelmektedir. İş ve ticaret alanları ilçe merkezinde toplam 10 dekarlık bir alanı işgal ederken, haftalık pazar kurulan alan Tarım Kredi Kooperatifi ile Döğenli mezarlığı arasındaki sulama kanalı boyunca ancak 2 dekarlık bir alana karşılık gelmektedir (Tablo 4.54, Şekil 4.52). İlçe merkezinde karayolları dışında otogar, otopark, taksi işletmesi, toplu taşıma kooperatifi, nakliyat ve ambar işletmeleri gibi ulaşım fonksiyonuna ayrılmış özel bir kullanım alanı bulunmamaktadır. Bu ulaştırmaya yönelik ihtiyaçlar ekseriyetle Hükümet Konağı'nın doğusu ve kuzeyindeki boş alanlar ile yol kenarları kullanılmak suretiyle karşılanmaktadır (Şekil 4.52).

Planlama faktörü Sumbas için resmi bir zorunluluk olmakla birlikte, plan kararlarına yer yer uygun olmayan yerleşim alanı uygulamaları gösteriyor ki, bu insan yapısı çevre; doğal faktörler ile sosyal ve kültürel faktörlerin birlikte şekillendirdiği bir çevredir. Bu şekillendirme değişikliği, başlangıçta plansız bir takım işlevler sonucu oluştuğu gibi, planlı dönemde de insan eseri tesisler doğal çevreyi değiştirerek kültürel bölgeler durumuna getirmiştir.

Tablo 4.54. Sumbas İlçe Merkezi Arazi Kullanımı (2009)

Arazi Kullanım Şekli	Alanı (Dekar)	Toplam Alan İçerisindeki Yüzdesi (%)
Tarım	1168	50,78
Konut	524	22,78
Ağaçlık Alan	300	13,04
Mezarlık	57	2,48
Yönetim	47	2,05
Eğitim-Kültür	35	1,52
İş-Ticaret	10	0,43
Spor	6	0,26
Dini	5	0,22
Sağlık	2	0,09
Diğer (Yollar, Boş Alanlar)	146	6,35
Toplam	2300	100

Kaynak: Alan değerleri Sumbas Belediyesi'nden temin edilen 1/5000 ölçekli yerleşim planı üzerinden planimetre ile hesaplanmıştır.

Şekil 4.52. Sumbas İlçe Merkezi Arazi Kullanım Haritası (2009)

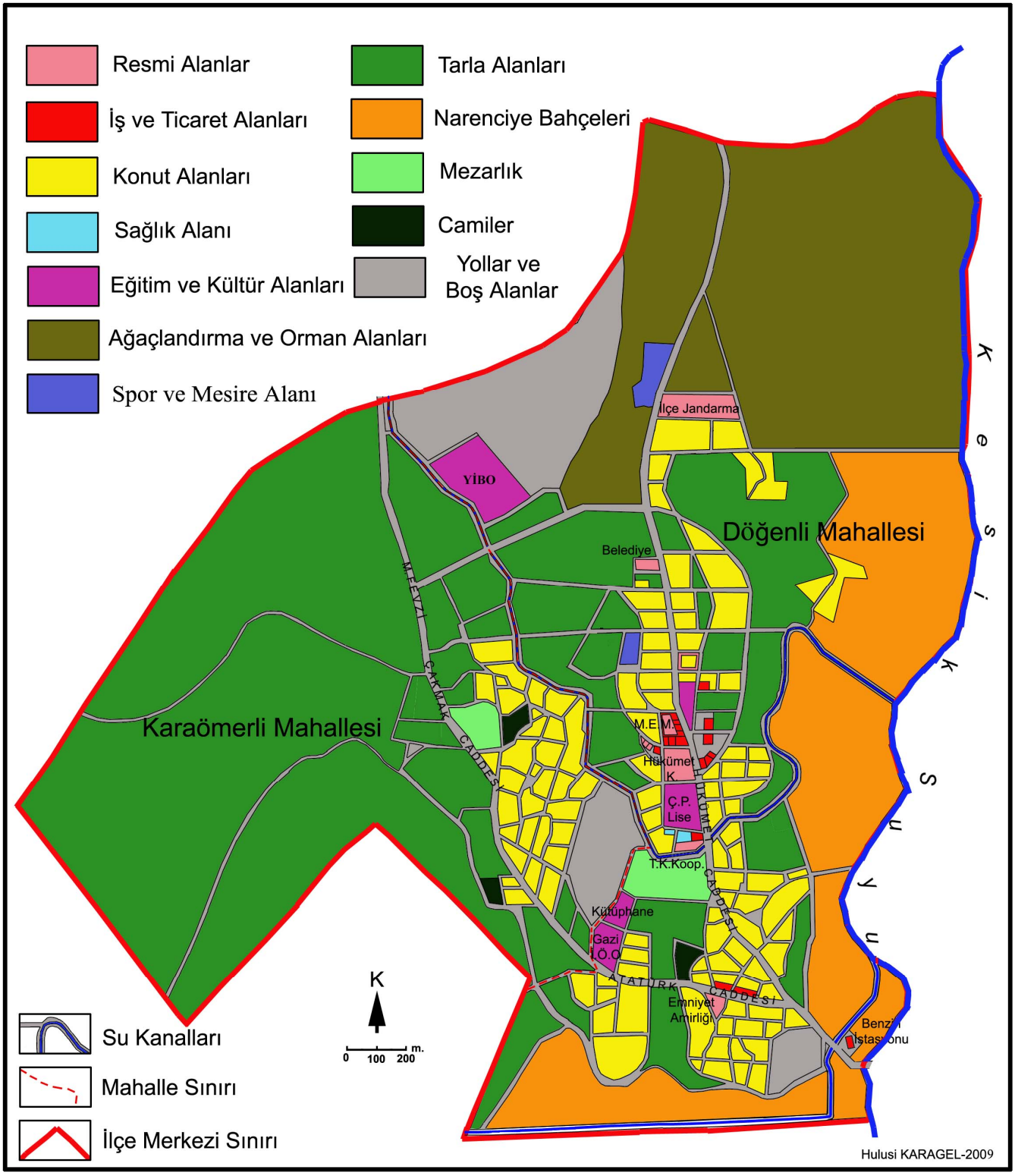

4.4.2.1. Kasabalaşma Yolunda Gelişme Gösteren Fonksiyonlar

1580 sayılı Belediyeler Yasası gereğince, Sumbas'da 1991 yılı sonunda belediye teşkilatı kurulmuştur. 17550 dekar alanı kapsayan ilçe merkezinin ancak 4000 dekarlık bir alanı imar planına alınabilmiştir. İmara alınan saha üzerinde yapılan fonksiyonel analiz sonuçlarına göre, ilçe merkezinde öncelikle tarım fonksiyonunun tarımsal kültürle şekillenmiş konut alanlarıyla birlikte yaklaşık % 85 oranında hâkim olduğu, tarım dışı fonksiyonlarda ise büyük oranda idari fonksiyonun ön plana çıktığı görülmektedir. İdari fonksiyonların ilçe merkezindeki genel arazi kullanımı içerisindeki payı, % 2'yi aşarken, özellikle eğitim ve kültür fonksiyonunda da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Eğitim-kültür fonksiyonunun genel arazi kullanımı içerisindeki payı yaklaşık yine % 2'dir (Tablo 4.54, Şekil 4.52).

Bununla beraber ticaret, sağlık ve spor gibi fonksiyon alanlarındaki gelişme dikkat çekici boyutta değildir. Her bir fonksiyonun genel arazi kullanımındaki payı % 1'in altındadır (Tablo 4.54, Şekil 4.52). İlçe merkezinde ulaşım ve haftalık pazar gibi fonksiyon alanlarının oranları oldukça düşük, belli belirsizdir.

4.4.2.1.1. Tarım Fonksiyonu

Bilindiği gibi tarımsal ekonomi, doğanın temel unsurlarından olan toprağın işlenerek bitkisel üretim yapılması (**ziraat**) faaliyeti başta olmak üzere, karasal ve sulak ortamlarda **avcılık ve toplayıcılık**; doğal bitki örtüsünün kullanılması ve işlenmesi olarak tanımlanabilen **ormancılık**; doğal ortamın temel unsurlarından olan hayvanların evcilleştirilmesi, beslemesi ve ürünlerinden yaralanma faaliyeti olan **hayvancılık**; hammaddenin belirli bir bilgi birikimi ve el becerisi ile işlenerek küçük çaplı sanayi ürünlerine dönüştürülmesi olarak ifade edebileceğimiz **el sanatları**; **doğal turizm** ve kimi zaman da yeraltı kaynaklarının yeryüzüne çıkarılarak hammadde elde edilmesi faaliyeti olarak açıklanabilecek **madencilik** gibi iktisadi faaliyetleri içine alan geniş kapsamlı bir faaliyetler bütünüdür.

Sumbas İlçesi'nin genel arazi kullanımına göre hâkim olan iktisadi faaliyet türü her zaman için tarım olmuştur. Nitekim ilçe arazisinin orman, ziraat, mera ve kır ekonomisine göre şekillenmiş yerleşim alanları, bütünüyle tarımsal ekonomiye hizmet etmektedir. Buna göre ilçe genelinde kullanıma elverişli olmayan araziler dışındaki tüm ilçe arazisi tarım ekonomisine ayrılmış durumdadır. Böylece Sumbas ilçe arazisinin % 95'i tarım ve tarımsal kültürün bir parçası durumundadır (Tablo 4.55, Şekil 4.53).

Bununla beraber, ilçe arazisinin % 4,5'ini işgal eden ilçe merkezinin; % 65'i ziraat, % 18'i orman, % 13'ü yerleşim ve % 4'ü mera alanı olarak kullanılmaktadır (Tablo 4.55, Şekil 4.53). İlçe merkezindeki ziraat arazisi, ilçe geneline göre daha yüksek bir oran göstermektedir.

Buradan da anlaşılacağı gibi ilçe merkezindeki tarımsal yapı ağırlıklı olarak ziraat kültürüne dayalıdır.

Tablo 4.55. Sumbas İlçe Merkezi Genel Arazi Kullanım Durumu (2009)

ALAN	Toplam Alan (Dekar)	Ziraat	%	Mera	%	Orman	%	Diğer			
								Yerleşim	%	Kullanım Dışı	%
Sumbas	17550	11420	65,1	650	3,7	3180	18,1	2300	13,1	0	0

Kaynak: Tarım İlçe Müdürlüğü (2009).

Şekil 4.53. Sumbas İlçe Merkezi Genel Arazi Kullanımı (2009).

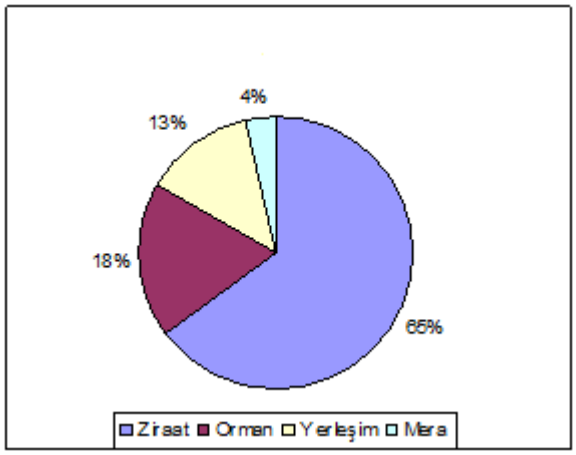

İlçedeki ziraat alanlarının % 8'i ilçe merkezinde yer almaktadır. İlçe merkezindeki 11420 dekarlık arazinin % 87'si tarla, % 13'ü bahçe ziraatına ayrılmış durumdadır. Tarla ziraatına ayrılmış olan alanların % 96'sı sulanabilen arazilerden oluşurken, % 4'ü kuru arazidir. Bahçe ziraatı yapılan alanların ise % 80'i meyve, % 20'si ise sebze üretimine ayrılmış durumdadır (Tablo 4.56, Şekil 4.54). Tarla ziraatı yapılan alanlarda genellikle buğday, arpa, mısır, yerfıstığı, soya fasulyesi, pamuk ve susam yetiştirilmektedir. Bahçe ziraatı tapılan alanlarda ise çoğunlukla narenciye, zeytin, nar ve Trabzon hurması yetiştirilmektedir. Bununla beraber turp başta olmak üzere karpuz, biber, domates, fasulye, ıspanak, lahana, soğan ve marul gibi sebzeler de üretilmektedir.

Tablo 4.56. Sumbas İlçe Merkezi Ziraat Alanlarının Kullanım Durumu (2009)

ALAN	Ziraat Alanı (Dekar)	Tarla Ziraatı			Bahçe Ziraatı		
		Toplam Arazi	Sulu Arazi	Kuru Arazi	Toplam	Meyve	Sebze
Sumbas	11420	9920	9500	420	1500	1200	300

Kaynak: Tarım ilçe Müdürlüğü (2009)

Şekil 4.54. Sumbas İlçe Merkezi Ziraat Alanlarının Kullanım Durumu (2009)

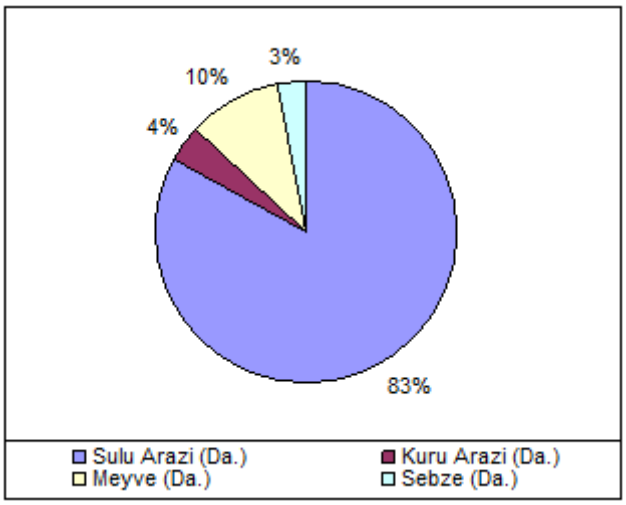

Kesik Suyu (Mehmetli) Sulama Barajı ve merkezi Sumbas İlçe Merkezi'nde bulunan "Sumbas Sulama Birliği", ilçe merkezine önemli miktarlarda kazanç sağlamakta, sulama havzasında yer alan 20 köyün Sumbas İlçe Merkezi'yle olan münasebetlerini geliştirmektedir. Sulama ücretleri Sumbas Sulama Birliği veznesine yatırılmaktadır. Bu merkezi fonksiyon, D.S.İ tarafından Sumbas Sulama Birliği'ne devredilen tarımda sulama yerel hizmetleridir. DSİ, Kesik Suyu sulamasının sol sahilini Sumbas Sulama Birliğine 18 yıl süresince yıllık 30.710.400.000 TL ödenecek olan yatırım ücretini 2002 yılından itibaren geri ödemeyi başlatarak devretmiştir (http://www.dsi.gov.tr/duyuru/geriodeme.htm). Merkezi Sumbas'ta bulunan su dağıtım şebekesinden Sumbas İlçesi'nin 11, Kadirli İlçesi'nin 9 köyüne sulama hizmetleri sunulmaktadır (Şekil 4.55). Sumbas Sulama Birliği'nin 2004 yılı itibarıyla suladığı toplam 81.087 dekar araziden (6,5 TL/da) sağladığı toplam gelir 527.065,5 TL'dır. Gelirin % 70'i Sumbas'ın köylerinden, % 30'u Kadirli'nin köylerinden sağlanır. Gelirin % 30'u personel giderlerine, % 40'ı bakım ve onarım çalışmalarına harcanırken, % 30'u vergi ve diğer masraflar için kullanılır. Sulama birliğinin en önemli maddi katkısı, Sumbas ilçe merkezinde sürdürülen imar vb. faaliyetlere destek verme zorunluluğudur.

Şekil 4.55. Sumbas İlçe Merkezi Tarımda Sulama Hizmetlerinin Köylere Göre Dağılışı (2009).

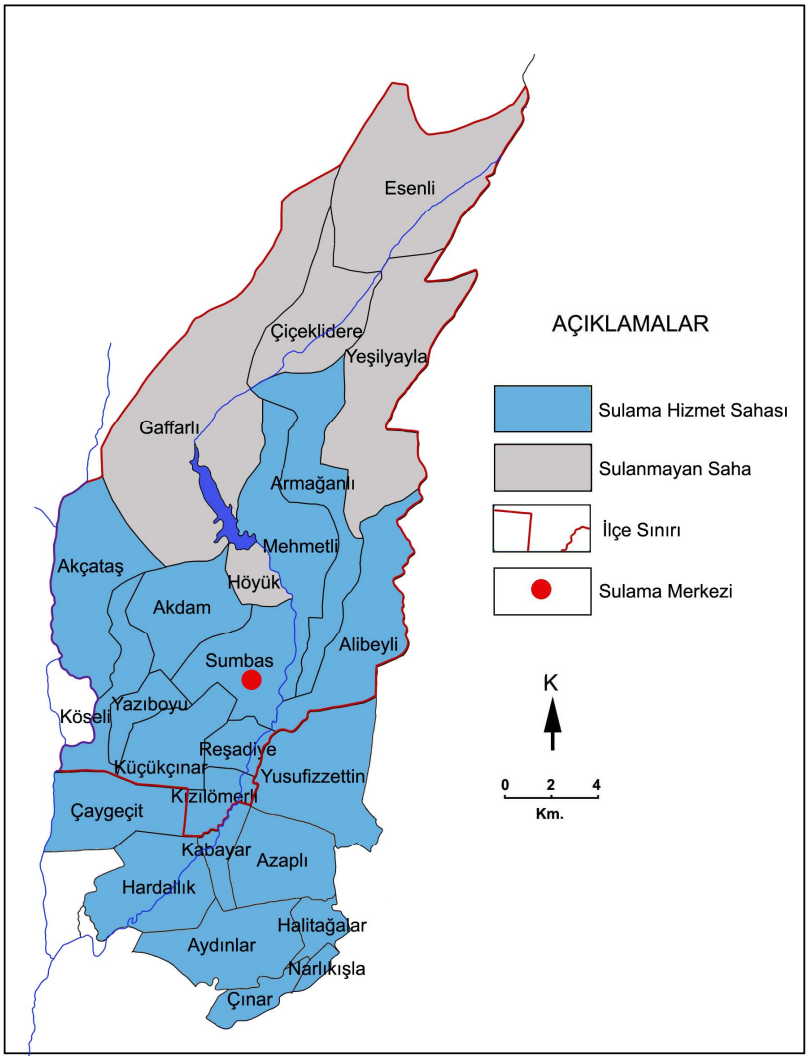

4.4.2.1.2. Yönetim Fonksiyonu

Sumbas, 1991 yılından beri barındırdığı nüfusa beledi hizmetler sunabilen bir yerel yönetime sahiptir. Kadirli ilçesine bağlı Karaömerli ve Döğenli (Araplı) köyleri, 1990 sayımına göre nüfuslarını birleştirerek 2271 kişilik nüfus kitlesine ulaşmışlar ve 1991 yılı sonunda Sumbas adı altında belediye teşkilatını kurmuşlardır.

Sumbas ve idari fonksiyon sahası Türkiye'nin mülki idare teşkilatlanması gereğince 4200 sayılı kanun ile 24.10.1996 tarihinden itibaren Kaymakamlık idaresi altındadır. İlçe merkezinde bu yönetimin yer aldığı Hükümet Konağı'nın çatısı altında Kaymakamlık makamı ile çeşlitli bakanlık ve genel müdürlüklerin temsilcilikleri olan Yazı İşleri Müdürlüğü, Tapu ve Sicil Müdürlüğü, Nüfus Müdürlüğü, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ve Köylere

Hizmet Götürme Birliği gibi ilçe müdürlükleri ve başkanlıklar; Belediye Binası'nda ise Belediye Başkanlığı ve çeşitli belediye birimleri ile Mal Müdürlüğü ve Sulama Birliği yer almaktadır. İlçe merkezinde Hükümet Konağı ve Belediye Binası'ndan başka, Özel İdare Binası, Müftülük Binası, Milli Eğitim Müdürlüğü Binası, Tarım Müdürlüğü Binası, Halk Kütüphanesi, Tarım Kredi Kooperatif Binası, Sağlık Grup Başkanlığı Binası, Jandarma Komutanlığı Binası, Emniyet Amirliği Binası, TEDAŞ Binası, PTT Binası ve Ziraat Odası Binası gibi çeşitli müstakil resmi yapılar da bulunmaktadır (Tablo 4.57, Foto 4.17).

Tablo 4.57. Sumbas İlçe Merkezi'nde Bulunan Resmi Kurum ve Kuruluşlar (2009).

Resmi Kurum ve Kuruluşlar	
T.C. Sumbas Kaymakamlığı	T.C. Sumbas İlçe Tarım Kredi Kooperatifi Müdürlüğü
T.C. Sumbas Kaymakamlığı Yazı İşleri Müdürlüğü	T.C. Sumbas İlçe Halk Kütüphanesi Müdürlüğü
T.C. Sumbas İlçe Jandarma Komutanlığı	T.C. Sumbas İlçe Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü
T.C. Sumbas İlçe Emniyet Amirliği	T.C. Sumbas İlçe Sağlık Grup Başkanlığı
T.C. Sumbas İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü	Sumbas İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
T.C. Sumbas İlçe Tarım Müdürlüğü	Sumbas İlçe Merkezi Belediye Başkanlığı
T.C. Sumbas İlçe Mal Müdürlüğü	Sumbas Köylere Hizmet Götürme Birliği Başkanlığı
T.C. Sumbas İlçe Özel İdare Müdürlüğü	Sumbas Sulama Birliği Başkanlığı
T.C. Sumbas İlçe Tapu ve Sicil Müdürlüğü	Sumbas Ziraat Odası Başkanlığı
T.C. Sumbas İlçe Nüfus Müdürlüğü	Sumbas TEDAŞ İşletme Şefliği
T.C. Sumbas İlçe Müftülüğü	Sumbas PTT Memurluğu

Kaynak: Sumbas Kaymakamlığı (2009).

Sumbas ilçesinde16 köy, köyler bünyesinde 48 mahalle ve 17 yayla yerleşmesi yer almaktadır. 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'na göre ilçede mülki idare olarak 13 köy muhtarlığı ve 6 mahalle muhtarlığı bulunur. 1997 yılı nüfus tespitinden sonra Mehmetli 2108 ve Alibeyli köyleri 2022 kişilik nüfuslarıyla 442 sayılı köy kanununa göre, 2000 nüfus barajını aştıklarından 18.04.1999 seçimlerinden önce yapılan oy pazarlıkları neticesinde belediye teşkilatı kurulması kararı aldırmış ve seçimlerden sonra da belediye teşkilatlarını kurmuşlardı (Şekil 4.56).

Foto 4.17. *Sumbas Hükümet Konağı'nın Doğudan Görünümü (2009).* İlçe merkezindeki en dikkat çekici yapı Hükümet Konağı'dır. Bu yapının çatısı altında çeşitli bakanlıklar ve genel müdürlüklerin temsilcilikleri olan ilçe müdürlükleri ve çeşitli resmi kurum ve kuruluşların başkanlıkları yer almaktadır. Hükümet konağı, Döğenli ve

Karaömerli mahallelerinin birbirne en fazla yaklaştığı ortalama bir konumda, Hükümet Konağı Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Bulunduğu konum itibariyle yerleşmenin iş ve ticaret merkezinde yer alan bu betonarme yapı, hizmete girdiği 2000 yılı ve sonrasında artan yapılaşma nedeniyle çeşitli özellikte iş yeri, ticarethane ve hizmet tesisini etrafında toplamıştır.

Şekil 4.56. Sumbas Kaymakamlığı İdari Hizmetler Sahası (2009)

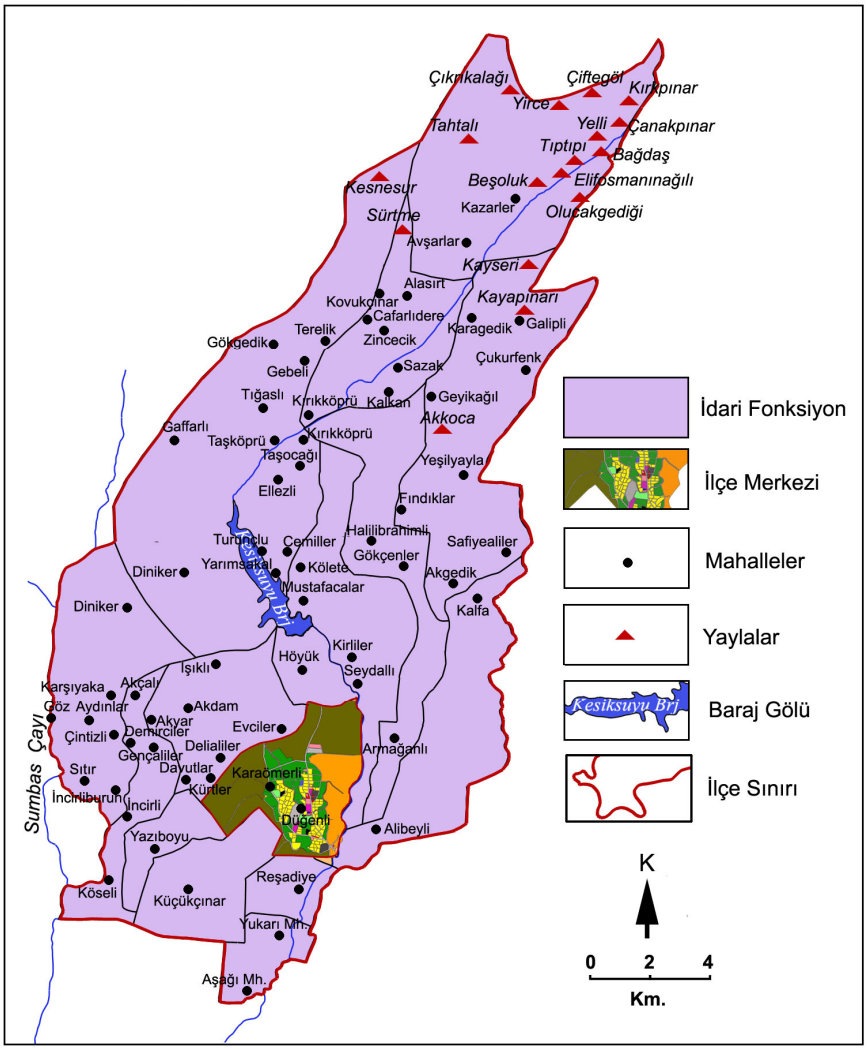

4.4.2.1.3. Sağlık Fonksiyonu

Sumbas ilçe merkezinde yer alan ilk ve tek sağlık kurumu, eski binası 1986 yılında hizmete açılan ve yeni binasının inşası 2000 yılında tamamlanarak hizmete giren İlçe Sağlık Grup Başkanlığı'na bağlı Merkez Sağlık Ocağıdır. İlçe genelinde İlçe Sağlık Grup Başkanlığı'na bağlı üç sağlık ocağı (Küçükçınar, Mehmetli ve Alibeyli) ve bunlara bağlı 3 sağlık evi (Akçataş, Alibeyli ve Yeşilyayla) daha bulunmaktadır (Şekil 4.57).

09.12.2004 tarih ve 25665 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Sağlık Bakanlığı tarafından çıkarılan 5258 sayılı "Aile Hekimliği Pilot Uygulaması Hakkındaki Kanun" çerçevesinde Osmaniye ili 14.01.2008 tarihinde "Aile Hekimliği" uygulamasına alınmıştır. Böylece Sumbas ilçesindeki Sağlık Grup Başkanlığı "Toplum Sağlığı Merkezine", 4 Sağlık

Ocağı ise "Aile Sağlığı Merkezi"ne dönüştürülmüştür. Böylece 2008 yılına kadar geçerli olan "Sağlık Ocakları Hizmet Alanları" da değişmiştir.

Sağlık ocaklarının hinterlant alanları, mahalle ve köylerin sağlık ocaklarına olan uzaklıkları ve yol durumuna göre belirlenmişken, Aile Sağlığı Merkezleri'nin hinterlent alanları daha çok hekim başına düşen nüfus miktarı göz önüne alınarak tespit edilmiştir. Bu durum coğrafi anlamda sağlık hizmetlerinin ulaştırılması bakımından sıkıntılara sebep olmuştur. Bazı yerleşim alanları daha yakın "Aile Sağlığı Merkezi" yerine daha uzak bir merkeze bağlanabilmiştir. Örneğin sağlık ocakları döneminde 7 km uzaklıktaki Küçükçınar Sağlık Ocağı hizmet alanı içerisinde yer alan Kızılömerli Köyü, 13 km daha uzakta bulunan Mehmetli 5 Nolu Aile Sağlığı Merkezine bağlanmıştır. Böylece köyün sağlık merkezine olan uzaklığı 20 km'ye çıkmıştır.

Sumbas 1 Nolu Aile Sağlığı Merkezi, ilçe genelinde hizmet verebilecek bir sağlık kurumu özelliğine sahip değildir. Kurumun, gerek personel durumu ve gerekse donanım bakımından yeterli imkânları yoktur. Aile Sağlığı Merkezi'nin kapsadığı çalışma sahası, ilçe merkezi, Höyük (3 km) ve Akdam (6 km) köyleridir.

Aile Sağlığı Merkezi'ne gelen hastalar genellikle ilçe merkezinde oturanlardır. Höyük ve Akdam köylerinden gelenlerin sayısı ise yok denecek kadar azdır. Sağlık kurumuna 2009 yılı kayıtlarına göre 22.937 kişi poliklinik hastası olarak başvurmuştur. Başvuruların ortalama olarak % 80'i ilçe merkezinden % 12'si Akdam ve %8'i Höyük köylerindendir. Dikkat edilecek olursa sağlık kurumu, çevresine hizmet sunabilecek faaliyette bir kurum olmadığından, hizmet sahasına giren köylere dahi hizmet sunamamaktadır.

Bünyesindeki nüfusa sağlık hizmetleri vermekte zorlanan ilçe merkezi, çevresinde hizmet bekleyen kırsal kesimle birlikte 10 km. yakınındaki Kadirli şehrinin etki alanı içerisinde kalmaktadır. İlçe geneli sağlık hizmetlerinin tamamına yakınını Kadirliden karşılamaktadır. Bu bakımdan Sumbas İlçe Merkezi sağlık fonksiyonu bakımından Kadirli şehrinin etki sahası içerinde kalarak, merkezlik özelliği gösterememektedir.

Şekil 4.57. Sumbas İlçesi Sağlık Hizmet Sahaları (2009).

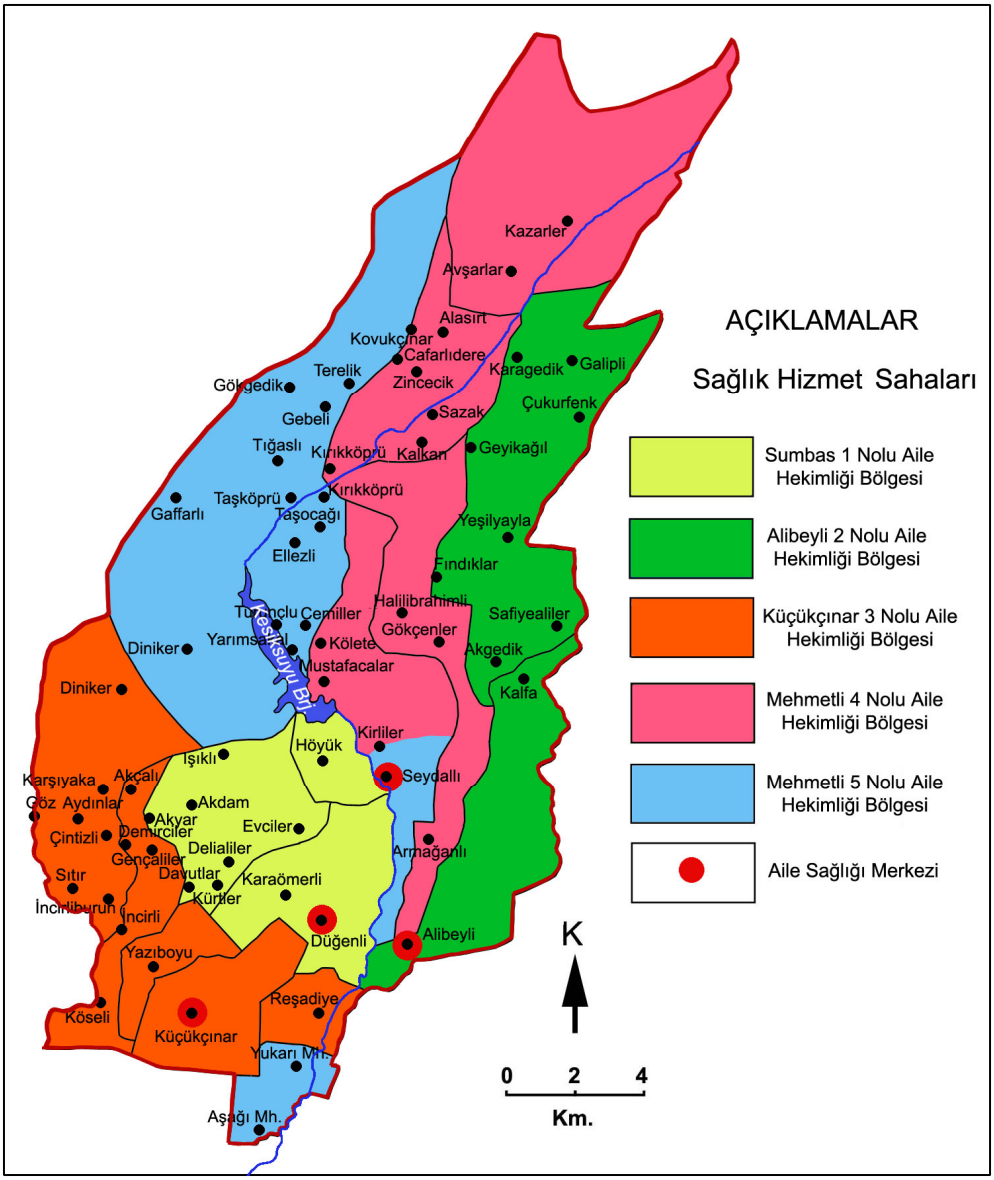

4.4.2.1.4. Eğitim-Kültür Fonksiyonu

2000 yılında Sumbas ilçe merkezindeki nüfusun % 73'ü okuma yazma bilmektedir. Nüfusun yaklaşık % 14'ü henüz okuma yazma öğrenecek yaşta değildir. Buna göre eğitim çağında olup da okuma yazma bilenlerin oranı oldukça düşüktür (% 85). Bunların % 57'sini erkekler, % 43'ünü ise kadınlar meydana getirir. Oranı yüksek olan okuma ve yazma bilmeyenlerin % 78'ini kırsal kesimlerin genelinde olduğu gibi kadınlar oluşturur (Tablo 4.58, Şekil 4.58).

Okuma yazma bilenlerin % 35'i ilkokul mezunu, % 20'si hiçbir öğretim kurumundan mezun olmayanlar, % 11'i ortaokul mezunu olanlardır. Buna göre Sumbas ilçe merkezinde

yaşayan eğitim-öğretim çağındaki nüfusun çoğunluğu (% 66), ancak ilköğretim seviyesindedir. Bu durum büyük oranda tarım ekonomisinin eğitim için boş vakit yaratmadığı dönemlerdeki geleneksel tarım yöntemlerinin bir sonucudur. Ancak özellikle 1990 sonrasında gelişen modern tarım yöntemleri ve teknolojisi ile birlikte eğitimde de ilerlemeler olmuştur. % 16 oranındaki lise mezunları ve % 3 oranındaki yüksekokul mezunları genellikle bu dönemde ortaya çıkmıştır (Tablo 4.58, Şekil 4.58).

Tablo 4.58. Sumbas İlçe Merkezi'nde Nüfusun Cinsiyete Göre Eğitim Durumu (2000).

EĞİTİM DURUMU	T	%	E	%	K	%
Okuma-Yazma Bilmeyen	**276**	**15,2**	**61**	**22**	**215**	**78**
Bir Öğrt. Kur. Mezun Olmayan	354	19,5	202	57	152	43
İlkokul Mezunu	637	35,1	345	54	292	46
Orta ve Dengi Okul Mezunu	206	11,3	117	57	89	43
Lise ve Dengi Okul Mezunu	293	16,1	172	59	121	41
Yüksekokul mezunu	48	2,6	38	79	10	21
Okuma-Yazma Bilen	**1538**	**84,8**	**874**	**57**	**664**	**43**
TOPLAM	**1814**	**100**	**935**	**52**	**879**	**48**

Kaynak:D.İ.E

Şekil 4.58. Sumbas İlçe Merkezi'nde Nüfusun Eğitim Durumu (2000)

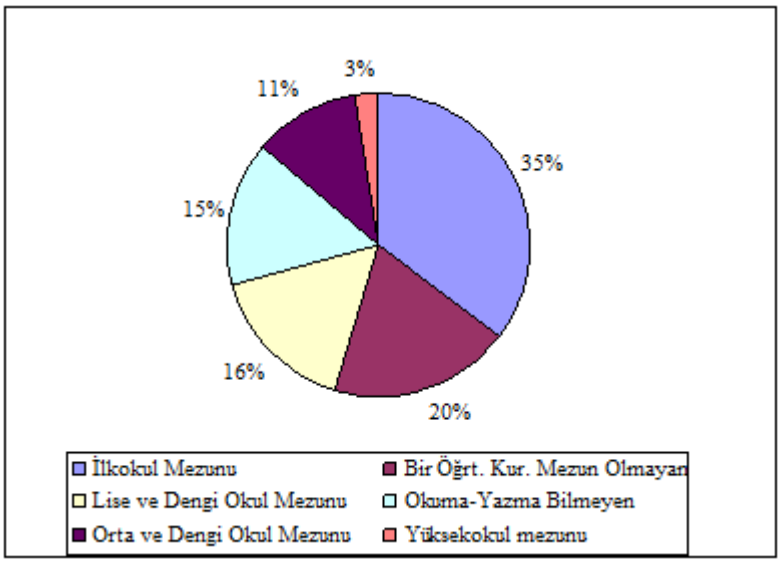

İlçe merkezindeki nüfusun eğitim seviyesinin düşük olması ile nüfusa sunulan eğitim hizmetleri arasında paralellik vardır. Sumbas İlçe Merkezi'nde nüfusun eğitim hizmetlerini karşılayabilecek nitelikte bir ilköğretim okulu ile bir lise bulunmaktadır.

İlçe merkezinde 1947 yılında inşa edilen ve ek binası 2005 yılında hizmete giren Gazi İlköğretim Okulu 13 derslik, 17 öğretmen, 2 idareci, 2 hizmetli kadrosu ve 5 bilgisayarlı bir teknoloji sınıfıyla başta Sumbas İlçe Merkezi olmak üzere, Akdam, Höyük ve Gaffarlı Köyü'nün Diniker Mahallesi'nden gelen toplam 351 öğrenciye

ilköğretim hizmeti vermektedir (Foto 4.18). 1996 yılında hizmete giren Sumbas Lisesi ise 11 öğretmen, 2 idareci, 1 hizmetli kadrosu ve 10 bilgisayarlı bir teknoloji sınıfıyla; Sumbas İlçe Merkezi, Akdam, Höyük ve Mehmetli köylerinden gelen toplam 124 öğrenciye ortaöğretim hizmeti sunabilmektedir (Şekil 4.59).

Şekil 4.59. Sumbas İlçesi Taşımalı Eğitim Bölgeleri

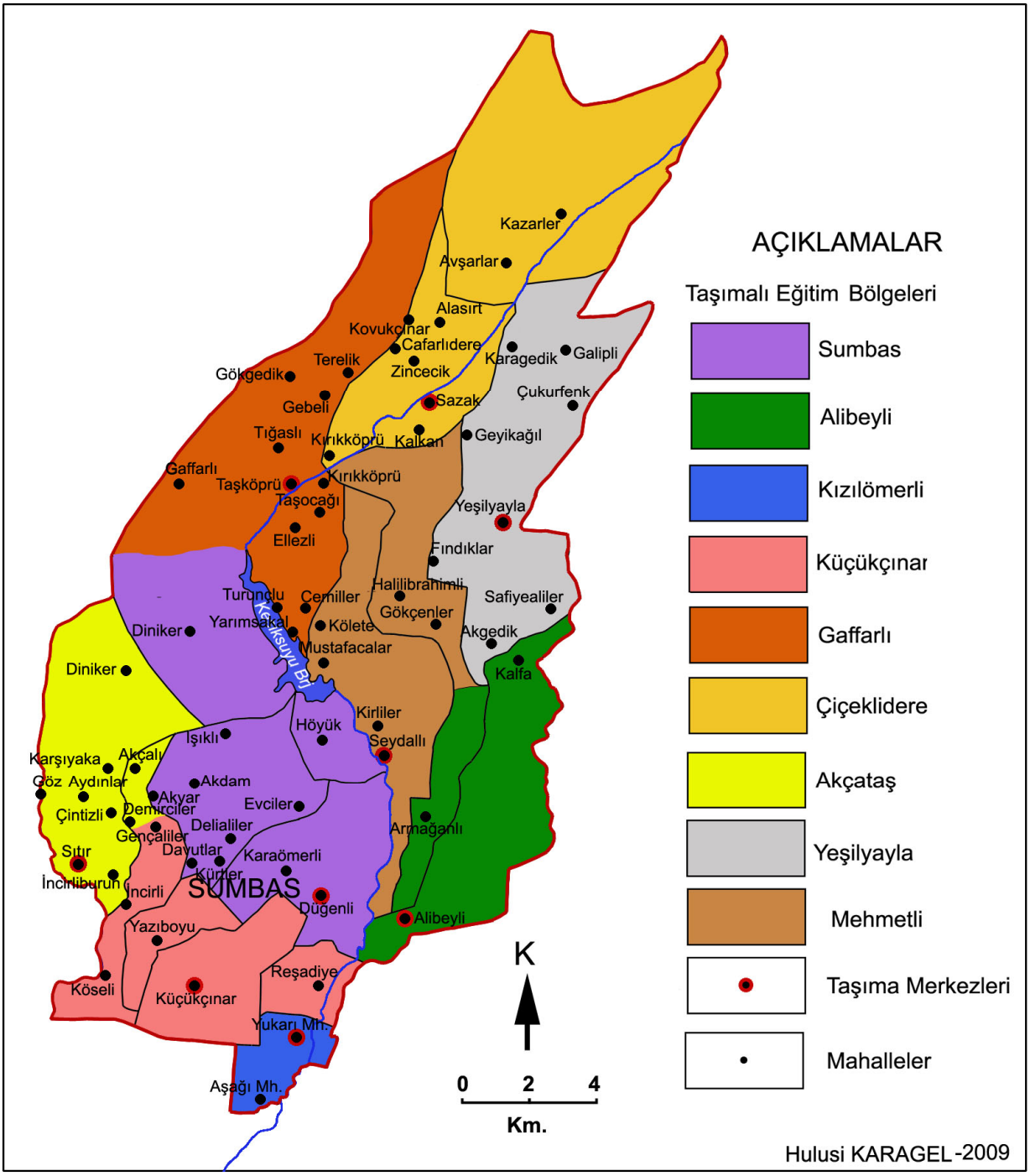

Foto 4.18. *Sumbas Gazi İlköğretim Okulu'nun Güneyden Görünümü (2009).* 1947 yılında inşa edilen ve ek binası 2005 yılında hizmete giren okul, 13 derslik, 17 öğretmen, 2 idareci, 2 hizmetli kadrosu ve 5 bilgisayarlı bir teknoloji sınıfıyla başta Sumbas İlçe Merkezi olmak üzere, genellikle Akdam, Höyük ve Gaffarlı Köyü'nün Diniker Mahallesi'nden gelen toplam 351 öğrenciye hizmet vermektedir.

İlçedeki tek yaygın eğitim kurumu Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü'dür. Merkezde 2008 yılı verilerine göre *"Kilim Dokuma, Makine Nakışları, Biçki-Dikiş (Giyim) ve Bilgisayar Kullanımı"* gibi mesleki alanlarda ve çeşitli ilk ve ortaöğretim derslerine yönelik takviye kurslarda toplam 91 kurs düzenlenmiştir.

Kursların ancak % 5'i (5 kurs) mesleki alanlara yöneliktir. Bu alandaki 98 talebin oranı (% 6) oldukça düşüktür. Halkın en fazla ilgi gösterdiği yaygın eğitim kursları ilköğretim seviyesindeki derlere yönelik açılan takviye kurslardır. İlçe merkezinde özel dershane olmadığından bu talepler öteden beri fazladır. Dolayısıyla açılan kursların % 81'i (74 kurs) bu alanlara yöneliktir. Bu alandaki 1390 talebin oranı (% 79) oldukça yüksektir. Yaygın eğitimin cins profili incelendiğinde kursiyerlerin % 57'sinin (1005 kişi) kız öğrenciler olduğu dikkat çekmektedir. Kız öğrenciler yoğun olarak (% 76) ilköğretim derslerinden kurslar almışlardır. Bilgisayar kullanımı dışındaki diğer mesleki kurslara katılanların tamamı ise yine kadınlar olmuştur (Halk Eğitim Merkezi, 2009). Dolayısıyla Sumbas ilçe merkezinde verilen eğitimin genel hedefi büyük ölçüde ilköğretim odaklı ve kız çocukların okutulmasına yöneliktir. İlçede açılan geçici kurslara erkeklerin katılımının az olması, erkek öğrencilerin daha çok Kadirli'deki okul ve dershanelere devam etmelerinden kaynaklanmaktadır. Kız çocukların eğitimi için ise "Halk Eğitim"in geçici kursları yeterli görülmektedir. Kız çocuklar için olanaklar oldukça sınırlıdır.

İlçe merkezinde yer alan kültürel tesisler; halk kütüphanesi ile konferans ve düğün salonudur. Sumbas Halk Kütüphanesi mevcut kitap sayısı 3600'dür. Kütüphane, Kadirli Halk Kütüphanesinden geçici olarak görevlendirilen bir memur tarafından açık tutulmaktadır. Ziyaretçi defterine göre, ortalama olarak günlük 20 öğrencinin kütüphaneyi ziyaret ettiği, bu öğrencilerin hemen yakındaki Gazi İlköğretim Okulu'nun öğrencileri olduğu tespit edilmiştir.

İlçe merkezinde kiralık konut ve lojman sıkıntısı olduğundan idari, eğitim ve sağlık personelinin tamamına yakını Kadirliden gidiş-geliş yapmaktadır. Özellikle eğitim personelinin ilçe dışında olduğu günün kalan zamanlarında uygulanmaya çalışılan ders dışı etkinliklerde istenilen seviyeye ulaşılamamaktadır. Özellikle ilköğretim ikinci kademesi ile orta öğretimde yaşanan "dal öğretmeni" sıkıntısı nedeniyle boş geçen dersler öğretmen vasfı olmayan ücretli öğreticiler tarafından doldurulmuştur.

İlçe merkezi, 16 köy yerleşmesinin yer aldığı idari alanı içerisinde ancak 5 köye eğitim hizmeti sunabilmektedir. İlçe merkezinde eğitimin idaresinden sorumlu kişiler de dahil olmak üzere halkın büyük bir bölümü, daha nitelikli eğitim için genellikle Kadirli Şehri'ndeki imkanları kullanmaktadır.

2009 yılı itibariyle 2114 nüfuslu bir yerleşim merkezi için mevcut eğitim ve kültür alanlarının kapasitesi ve nitelikleri makul kabul edilebilir. Ancak, aynı yerin 13.533 kişinin yaşadığı ve idari olarak sorumluluğunu üstlendiği bir çevre için sahip olduğu bir merkezlik rolü bulunmamaktadır. Dolayısıyla Sumbas İlçe Merkezi'nin, eğitim ve kültür fonksiyonu itibariyle etkili bir merkez olduğu kabul edilemez.

4.4.2.2. Diğer Fonksiyonlar

4.4.2.2.1. Ticaret ve Pazar Fonksiyonu

2000 yılı itibariyle ilçe merkezi nüfusunun % 18'i (381 kişi) iktisaden faaldir. Bu nüfusun % 35'i Hizmetler, % 5'i ise sanayi sektöründe faaliyet göstermektedir. İdari fonksiyonun etkisiyle en fazla gelişme hizmetler sektöründe kaydedilmiştir. 2000 yılı itibariyle çalışan nüfusun % 25'i toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetlerde, % 3' inşaat sektöründe, % 3'ü ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetlerinde, % 3'ü toptan ve perakende ticarette ve % 2'si mali kurumlar ve sigorta hizmetlerinde çalışmaktadır (Tablo 4.45).

2009 yılı itibariyle Sumbas İlçe Merkezi'ndeki iş ve ticaret birimlerini günlük ve periyodik ihtiyaçlara yönelik *perakende ticaret*, *el sanatları ve küçük sanayi*, *yeme-içme ve eğlence hizmetleri, sağlık hizmetleri, büro hizmetleri* ve *ulaşım hizmetleri* olarak altı grupta sınıflandırmak mümkündür. Toplam sayısı 43 olan bu iş ve ticaret birimlerinde 66 kişi çalışmaktadır.

İlçe merkezinde bulunan bakkal, fırın, fotokopici, kırtasiyeci, züccaciyeci, tuhafiyeci ve umumi tuvalet gibi günlük ve periyodik ihtiyaçlara yönelik işletmeler *perakende ticaret* kapsamında ele alınmıştır. Ticaret işletmelerinin % 33'ünü (14 işyeri) oluşturan bu kapsamda toplam 9 bakkal, 1 fırın, 2 fotokopi ve kırtasiyeci, 1 züccaciye ve tuhafiyeci ve 1 umumi tuvalet yer almakta ve bu iş yerlerinde toplam 16 kişi (% 24) çalışmaktadır. İki bakkal işletmesinde ayrıca mutfak tüpü satışı da yapılmaktadır (Tablo 4.59).

Yeme, içme ve eğlence hizmetlerine yönelik iş yerleri arasında Sumbas İlçe Merkezi'nde 7 kahvehane, 1 internet kahvehanesi, 4 kebapçı ve 1 düğün salonu bulunmaktadır. Ticaret işletmelerinin % 30'unu (13 işyeri) oluşturan bu kapsamdaki işletmelerde toplam 22 kişi (% 33) çalışmaktadır (Tablo 4.59).

Berber, ağaç işleri, metal işleri ve değirmen işletmesi gibi zanaatlara ve imalat sanayine yönelik iş yerleri *el sanatları ve küçük sanayi* kapsamında değerlendirilmişitir. Ticaret işletmelerinin % 19'unu (8 işyeri) oluşturan bu kapsamda 2 berber, 2 ağaç işleri, 2 metal işleri atölyesi ve 2 elektrikli tahıl değirmeni gibi el sanatlarına ve küçük sanayiye yönelik bu iş yerlerinde de toplam 12 kişi (% 18) çalışmaktadır (Tablo 4.59).

İlçe merkezindeki diğer ticaret işletmeleri arasında 1 aile hekimliği, 1 veteriner hekimlik, 1 eczane (açılış 2006), 4 siyasi parti bürosu ve 1 petrol istasyonu yer almaktadır. Bu kuruluşlarda ise toplam 16 kişi çalışmaktadır. Ticaret işletmelerinin % 7'sini (3 işyeri) meydana getiren Sağlık hizmetlerinde çalışan sayısı toplam 10 kişidir (% 15). Siyasi parti bürolarında 4 (% 6), petrol istasyonunda ise 2 kişi (% 3) çalışmaktadır (Tablo 4.59).

7 kahvehane, 4 kebapçı, 3 siyasi parti bürosu, 2 bakkal, 2 berber, 1 düğün salonu, 1 fotokopici, 1 kırtasiyeci, 1 veteriner hekimlik, 1 züccaciye ve tuhafiyecinin yer aldığı "Sumbas Merkezi İş ve Ticaret Sahası" aynı zamanda Hükümet Konağı ve başka resmi kurumların (TEDAŞ, PTT, Ziraat Odası ve Tarım İlçe Müdürlüğü) da yer aldığı idari bir merkez durumundadır (Şekil 4.60, Foto 4.19, 4.20, 4.21, 4.22 ve 4.23).

Tablo 4.59. Sumbas İlçe Merkezi'ndeki İş ve Ticaret İşletmeleri (2009)

Perakende Ticaret			El Sanatları ve Küçük Sanayi			Yeme, İçme ve Eğlence Hizmetleri		
Faaliyet Kolu	***İşyeri Sayısı***	***Çalışan Sayısı***	***Faaliyet Kolu***	***İşyeri Sayısı***	***Çalışan Sayısı***	***Faaliyet Kolu***	***İşyeri Sayısı***	***Çalışan Sayısı***
Bakkal	9	9	Berber	2	4	Kahvehane	8	12
Fırın	1	2	Ağaç İşleri	2	4	Kebapçı	4	7
Fotokopi-Kırtasiye	2	2	Metal İşleri	2	2	Düğün Salonu	1	3
Umumi Tuvalet	1	1	Değirmen	2	2	**Toplam**	13	22
Züccaciye-Tuhafiye	1	2	**Toplam**	8	12			
Toplam	14	16						

Sağlık Hizmetleri			Büro Hizmetleri			Ulaşım Hizmetleri		
Faaliyet Kolu	***İşyeri Sayısı***	***Çalışan Sayısı***	***Faaliyet Kolu***	***İşyeri Sayısı***	***Çalışan Sayısı***	***Faaliyet Kolu***	***İşyeri Sayısı***	***Çalışan Sayısı***
Top. Sağ. Mrk.	1	7	Siyasi Parti Bürosu	4	4	Petrol İstasyonu	1	2
Eczane	1	2	**Toplam**	4	4	**Toplam**	1	2
Veteriner	1	1	**Kaynak:** Sumbas Belediyesi Bina Cetvelleri.					
Toplam	3	10						

Şekil 4.60. Sumbas, Merkezi İş ve Ticaret Sahası.

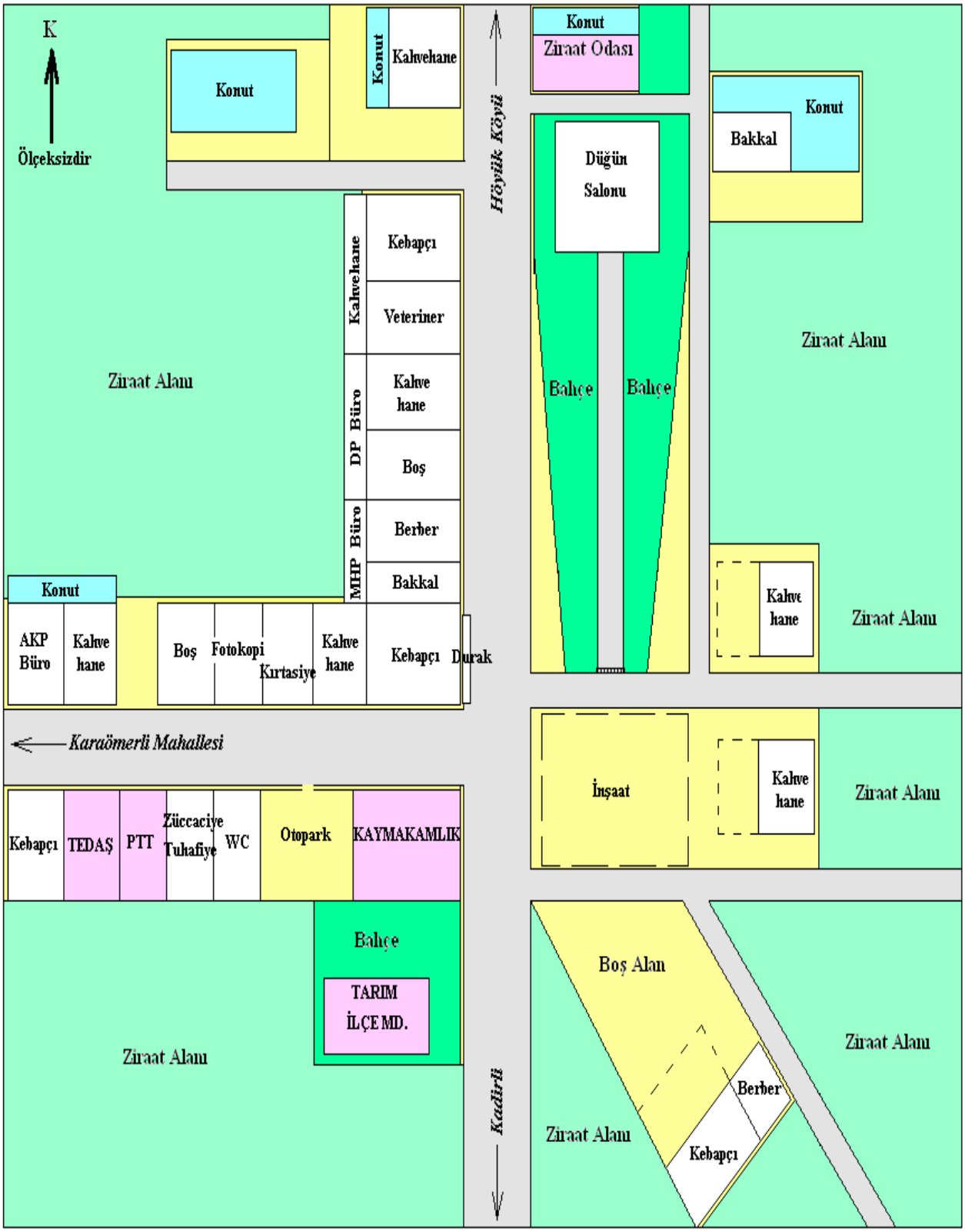

Foto 4.19. *Sumbas Merkezi İş ve Ticaret Sahasının Kuzeyden görünümü (2008).* Çeşitli türdeki iş ve ticaret birimlerinin bir araya toplandığı Sumbas merkezi iş ve ticaret sahası, aynı zamanda Hükümet Konağı ve diğer resmi kurumların da yer aldığı idari bir merkez durumundadır.

Foto 4.20. *Sumbas Düğün Salonunun Güneyden Görünümü (2008).* 1997 yılında Sumbas Belediyesi tarafından inşa edilen ve 600 kişilik oturma kapasitesi bulunan bu çok amaçlı kültürel tesis, çeşitli toplantı ve eğlence organizasyonlarının tertip edildiği ticari bir işletmedir.

Foto 4.21. *Sumbas Belediye Fırınının Doğudan Görünümü (2008).* İlçe merkezinde halkın günlük ekmek ihtiyacını karşılayabilecek ölçekte bir ekmek fırını bulunamaktadır. 1993-1994 yılları arasında Sumbas Belediyesi'nin girişimleriyle açılan ekmek fırını, halkın ekmek ihtiyacını genellikle kendi imalatı ile karşılaması ve Kadirli'den yapılan ekmek servisi sebebiyle zaman zaman işletilemeyerek kapatılmış olsa da, 2005 yılından itibaren tekrar faaliyete girmiştir (2009).

Foto 4.22. *Merkezi İş ve Ticaret Sahasında Yer Alan Ticaret Fonksiyonlu İki Yeni Yapı (Güneydoğudan görünüm, 2009).* Yapısal özellikleri betonarme karkas ve briket dolgu olan bu yapıların çatı sistemleri düz dam ve teras dam şeklindedir. Merkezi iş sahasındaki iş ve ticaret işletmelerinin % 67'si ve çalışanların % 60'ı bu bu kompleks alanda toplanmıştır. Bu alanda 4 kahvehane, 3 siyasi parti bürosu, 2 kebapçı, 1 veteriner, 1 bakkal, 1 berber, 1 fotokopiici, 1 kırtasiyeci ve 2 boş dükkan yer almakta ve toplam 21 kişi çalışmaktadır.

Foto 4.23. *Merkezi İş ve Ticaret Sahasında Yer Alan Ticaret Fonksiyonlu İki Eğreti Yapı (Güneybatıdan görünüm, 2009).* Briket malzemeden yığma olarak inşa edilmiş olan yapılar kahvehane olarak kullanılmaktadır. Ağaç direklerden inşa edilmiş olan ön cephelerindeki kameriyeların üstü kuru ağaç dalları ile örtülmüştür. Köy muhtarları, köylüler ve öğle saatlerinde memurların vakit geçirdiği işletmeler yaklaşık 20'şer kişi kapasitelidir.

TÜİK'den alınan 2000 yılı istatistiklerine göre ilçe merkezinde çalışan nüfusun yaklaşık % 40'ı tarım dışı faaliyetlerle meşguldür. Bu faaliyetlerin % 13'ü ulaştırma, el sanatları ve küçük sanayi üretimi, % 11'i serbest mesleklerde, % 8'i idari personel olarak ve % 6'sı hizmet işlerinde çalışmaktadır. Çalışan nüfusun % 1'i ticaret ve satış personeli, % 1'i ise üst kademe yöneticisidir. Çalışanların % 88'i erkektir (Tablo 4.53).

İlçe merkezinde bir çok merkezi fonksiyon alanı belli belirsizdir. Bunların başında iş, ticaret ve pazar alanları gelir. İş ve ticaret alanları toplam 10 dekarlık bir sahayı işgal ederken, Tarım Kredi Kooperatifi ile Döğenli Mezarlığı arasındaki sulama kanalı boyunca kurulan haftalık pazarın bulunduğu saha ancak 2 dekarlık bir sahayı işgal eder (Şekil 4.52). Cuma günleri kurulan Sumbas haftalık pazarında en çok 28 seyyar tezgâh açılmaktadır. 25 Mart 2005 tarihinde yapılan pazar analizinde 25 tezgâh tespit edilmiştir. Tezgâhlardan 5'i gıda, 5'i giyim,

3'ü ayakkabı, 3'si bakkaliye, 2'si kumaş, 2'si temizlik, 2'si manav, 2'si zücaciye, 1'i oyuncak satıcısıdır (Foto 4.24). Aynı gün 8.00–14.30 saatleri arasında pazar alanına çocuklar hariç 12'si kadın, 38'i erkek olmak üzere toplam 50 müşteri uğramış olup, gelenlerin tamamı Sumbas İlçe Merkezi'nde ikamet edenlerdir. Pazarcı esnafı genellikle Kadirli, Kozan, Sumbas, Saimbeyli ve Feke ilçelerinin kır sahalarında pazar kurulan köyleri arasında dolaşmaktadır. Pazarcı esnafının uğradığı köyler arasında Sumbas, *Kızılömerli*, *Akçataş* ve yaz döneminde *Bağdaş Yaylası* (Sumbas), *Acarmantaş*, *Hacılar*, *Gaziköyü*, *Tapan* ve yaz döneminde *Göller Yaylası* (Kozan), *Çatak, Karakuyu, Aksöğüç, Kapaklıkuyu* (Saimbeyli) ve *Gürümze* (Feke) yer almaktadır.

Foto 4.24. *Sumbas Haftalık Pazar Alanının Kuzeydoğudan Görünümü (2005).* Tarım Kredi Kooperatifi ile Döğenli mezarlığı arasında kalan sulama kanalı boyunca yaklaşık 200 metrelik bir hat üzerinde uzanan pazarda en çok 28 tezgâh kurulmaktadır. Pazara gelen müşterilerinin tamamı ilçe merkezindendir. Yaz aylarında yaylacılık faaliyetlerine bağlı olarak müşteri yoğunluğu azalmaktadır.

İlçede Sumbas pazarından başka Akçataş köyünde Pazartesi, Kızılömerli köyünde de Pazar günleri haftalık pazarların kurulması, Sumbas'ın pazar fonksiyonunu etkilemektedir.

İlçe merkezinde zirai üretim ve hayvancılığı desteklemek amacıyla iki kooperatif kurulmuştur. Bunlardan biri Tarım Kredi Kooperatifi, diğeri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'dir. Kooperatiflere rağmen ilçe merkezinde tarımın desteklenebileceği, ürünlerin toplanabileceği ya da pazarlanabileceği belirli bir ticari merkez oluşmamıştır. Bu yüzden tarımsal ürünler yöreye en yakın merkez olan Kadirli Şehrine götürülmekte ve temel ihtiyaçlar genellikle orada karşılanmaktadır.

İlçe merkezinde tarımsal alet ve makineleri ile oto ve motor tamirhaneleri gibi küçük sanayiye yönelik işyerleri de bulunmadığından, Sumbas ve çevresindeki kır sahalarında yaşayanlar genellikle en yakın merkez olan Kadirli şehrini tercih etmektedirler.

Yöre halkı, mutfak eşyası, elbise, kumaş, mobilya, halı, mutfak gazı, tarım aletleri vb. ihtiyaçlarını Kadirli şehrinden karşılamaktadır.

İlçe merkezinde bir pratisyen doktor, bir veteriner hekim ve bir eczane işletmesi olmakla birlikte; diş hekimliği, göz hekimliği, genel cerrahi hekimliği… vb. uzmanlık alanlarında tıbbi hizmetler verebilecek sağlık kurum ya da kuruluşları bulunmamaktadır. Bu tür hizmetlerinin karşılanması için yine en yakın merkez olan Kadirli şehri tercih edilmektedir.

Görüldüğü gibi, merkezi yerler teorisine göre Sumbas İlçe Merkezi'ndeki mevcut ticarethane ve işyerleri, gerek merkez ve gerekse çevresindeki kır sahalarının ihtiyaçlarına cevap verebilecek tür, sayı ve yeterlilikte değildir. 2009 yılı verilerine göre Sumbas İlçe Merkezi, idari olarak sorumluluğunu üstlendiği ve 13.608 kişinin yaşadığı 15 köy yerleşmesi ile 2.114 kişinin yaşadığı merkez nüfusunun temel ihtiyaç ve beklentilerine cevap verebilecek ticari kurum ve kuruluşlara sahip olmadığından, ticaret ve pazar fonksiyonu bakımından henüz merkez kabul edilemez. İlçe merkezi, ticaret fonksiyonu kapsamındaki her türlü hizmetler için 10 km güneydoğusundaki Kadirli şehrinin tesiri altındadır.

4.4.2.2.2. Ulaşım Fonksiyonu

Sumbas İlçesi'nde ulaşım ancak karayoluyla sağlanabilmektedir. İlçe merkezine en yakın limanlar 83 km uzaklıktaki Erzin, 110 km uzaklıktaki Dörtyol ve 128 km uzaklıktaki İskenderun limanlarıdır. İlçe merkezine en yakın demiryolu istasyonu 55 km uzaklıktaki Osmaniye Garı; en yakın hava limanı ise 100 km uzaklıktaki Adana şehrinde yer alan Şakir Paşa Havalimanı'dır.

Sumbas'ın çevresi ile irtibatını sağlayan iki önemli karayolu bağlantısı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ilçe merkezini Kadirli şehrine bağlayan 10 kilometrelik asfalt karayolu. İkincisi, Kadirli-Kozan ana güzergâhına bağlanan 15 km'lik asfalt karayoludur. Bu güzergâhlardan birincisi Sumbas'ı Kadirli ve Osmaniye'ye bağlarken, ikincisi Kozan ve Adana'ya bağlamaktadır. Sumbas İlçe Merkezi'nden Kadirli 10 km, Kozan 35 km, Osmaniye 55 km ve Adana 100 km'dir. 1996 yılında Sumbas ile aynı yasa çerçevesinde ilçe merkezi olan Hasanbeyli İlçe merkezi 88 km, Toprakkale İlçe merkezi ise 65 km uzaklıktadır (Tablo 4.60).

Tablo 4.60. Sumbas İlçe Merkezi'nin İlişkili Olduğu Yerleşme Merkezleri İle Olan Uzaklıkları ve Yolcu Taşıma Ücretleri (2009).

Yerleşme Merkezi	Uzaklığı (km)	Taşıma Ücreti (Kişi/TL)	Yerleşme Merkezi	Uzaklığı (km)	Taşıma Ücreti (Kişi/TL)
İl ve İlçe Merkezleri					
Adana	100	11,00	İskenderun	128	-
Ceyhan	60	8,00	Dörtyol	110	-
Osmaniye	55	9,00	Hasanbeyli	88	-
Kozan	35	7,00	Erzin	83	-
Kadirli	10	2,50	Toprakkale	65	-
Sumbas Belediyesi Encümen Kararı (27.01.2009)			**T.C.Karayolları Gn.Md.**		

Sumbas İlçe Merkezi'nin idari fonksiyon sahası içerisnde yer alan diğer kırsal yerleşmeler ile elverişli karayolu bağlantıları bulunmaktadır. Bu bağlantıları sağlayan güzergahların hemen hepsi asfalt durumdadır. İlçedeki karayolları, ilçenin topoğrafik şartları ölçüsünde genellikle ova düzlüklerini, akarsu vadilerini, sırtları ve yamaçlar arasındaki geçitleri izleyerek işler bir ağ oluşturmuştur. Ova ile dağlık sahalar arasındaki bu elverişli güzergahlar, Sumbas ve çevresine ulaştırma bakımından önemli avantalar sağlamıştır. Bu avantajlar beşeriyet tarafından tarihin en eski dönemlerinden itibaren kullanılmıştır. Ticaret amacıyla kullanılan "Tarihi Çiçeklidere Yolu" bunun en önemli örneğidir.

Sumbas İlçesi köylerinin % 73'ü (11 köy) ilçe merkezine 15 kilometreden daha yakındır. Diğer köyler ise yaklaşık 30 kilometre uzaklıktadır. Yaz döneminde en işlek varış merkezlerinden biri olan "Bağdaş Yaylası" ise ilçe merkezine sadece 35 kilometre uzaklıktadır (Tablo 4.61).

Tablo 4.61. Sumbas İlçesi'ndeki Köylerin İlçe Merkezi İle Olan Uzaklıkları ve Yolcu taşıma Ücretleri (2009).

Köy	Uzaklığı (km)	Taşıma Ücreti (Kişi/TL)	Köy	Uzaklığı (km)	Taşıma Ücreti (Kişi/TL)
Bağdaş Yaylası	35	8,00	Mehmetli	7	2,00
Esenli	30	7,00	Kızılömerli	7	2,00
Yeşilyayla	30	7,00	Alibeyli	6	1,00
Çiçeklidere	28	7,00	Küçükçınar	6	2,50
Gaffarlı	28	5,00	Akdam	5	1,50
Akçataş	13	2,50	Armağanlı	5	1,50
Köseli	10	2,50	Reşadiye	4	1,50
Yazıboyu	8	2,00	Höyük	3	1,00

Kaynak: Sumbas Belediyesi Encümen Kararı (27.01.2009).

Sumbas İlçesi'nin bu elverişli ulaşım şartlarına rağmen, ilçe merkezinin ulaşım fonksiyonu henüz gelişme gösterememiştir. Elbette bunun en önemli nedeni, ulaşım ağının dağılım durumu ve Kadirli Şehrine olan yakınlıktır. Bugünkü ulaşım ağının dağılımına göre Höyük ve Akdam köyleri dışındaki hiçbir köy, karayolu ile doğrudan ilçe merkezine bağlı değildir. Sumbas'ın diğer köylerle olan bağlantısı, 2 km güneydeki Kadirli-Sumbas Kavşağı üzerinden sağlanmaktadır. Kadirli Şehri, bu kavşaktan 10 km daha güneybatıdadır. Sumbas bu kavşaktan 2 km daha kuzeyde yer aldığından transit geçişin dışında kalmaktadır. Dolayısıyla ilçe merkezi, diğer köylerle doğrudan bağlantısı olmayan, anayoldan 2 km daha içeriye sapılarak varılan sapa bir yerleşme durumundadır. Sumbas'a vardığınızda "geçiyordum, uğradım" diyemezsiniz! Buraya gelmeyi planlamışsınızdır.

Ova köylüleri ile ilçenin kuzeyindeki dağlık sahalarda yaşayanlar Kadirli-Sumbas kavşağından 2 km uzaklıktaki Sumbas ilçe merkezine gitmektense, bu noktadan yalnızca 10 km uzaklıktaki Kadirli Şehrine gitmeyi yeğlemektedir. Bu kavşak noktasından Kadirli şehrine olan yakınlık, Sumbas'ın merkezlik rölünü önemli ölçüde etkilemektedir. Sözkonusu kavşak noktası ile Sumbas'a bağlanan 9 köy ve ilçenin güneyindeki 4 köy yerleşmesi büyük ölçüde Kadirli şehrinin etki sahasında yer almaktadır. Buna karşılık Akdam

ve Höyük köylerini çevreleri ile irtibatlandıran yollar ise Sumbas İlçe Merkezi'nden geçmektedir.

Şekil 4.61. Sumbas İlçe Merkezi'nin Civar Köylerle Olan Karayolu Bağlantıları

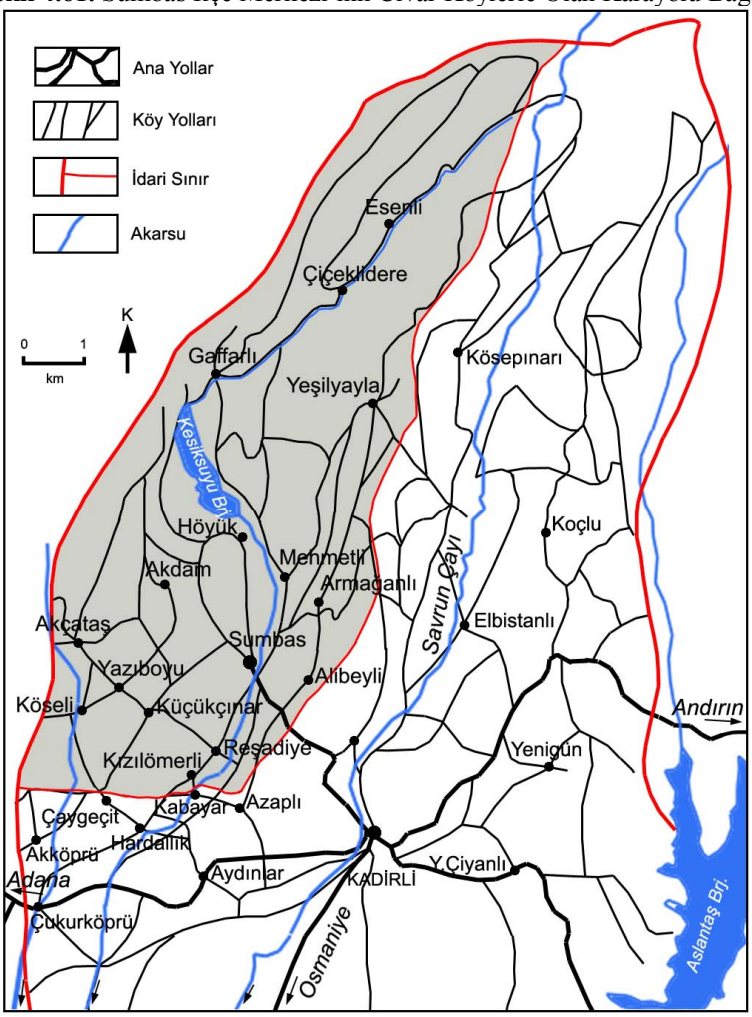

İlçe merkezinde ulaştırma faaliyetleri traktör, kamyonet, otomobil ve minibüs ile yolcu ve yük taşımacılığı şeklindedir. İlçe merkezindeki toplam 340 ulaşım aracının % 73,5'i traktör, % 20,6'sı otomobildir. Kamyonet ve minibüslerin toplam ulaşım araçları içerisindeki payı ise oldukça düşüktür (% 5,9).

Sumbas İlçe Merkezi'nde traktörlerin ulaşımda kullanım biçimi genellikle tarımsal ürün taşımacılığı şeklindedir. Trafikteki sınırlamalar ve şehirlerdeki park sorunları nedeniyle traktörler seyahatte ekseriyetle tercih edilmez. Bunun için otomobil kullanılmaktadır. Otomobil olarak genellikle yolcu ve yük taşımacığına uygun, yerden nispeten yüksek, önden çekişli araçlar kullanılmaktadır. Tesadüf ettiğmiz araçların % 95'i 1990'lı yıllar ve öncesine ait üretimler olan Renault marka ve modelleridir.

İlçe merkezinde Sumbas-Kadirli hattında faaliyet gösteren bir ulaştırma koopertifi bulunmaktadır. Bu kooperatif bünyesinde toplam 10 minibüs bulunmakta ve bu araçlar öğrenci servisi ve Sumbas-Kadirli hattında dolmuş olarak kullanılmaktadır (Tablo 4.62, Şekil 4.62). İlçe

merkezinde dolmuş seferleri tarifeli olmadığı için toplu taşımacılık düzenli olarak sağlanamamaktadır.

Tablo 4.62. Sumbas İlçe Merkezi'ndeki Ulaşım Araçlarının Tür ve Sayıları (2009).

Mahalleler	Otomobil	Minibüs	Traktör	Kamyonet
Döğenli	20	6	100	10
Karaömerli	50	4	150	0
TOPLAM	70	10	250	10

Kaynak: Arazi Anketleri (2009).

Şekil 4.62. Sumbas İlçe Merkezi'ndeki Ulaşım Araçlarının Tür ve Oranları (2009)

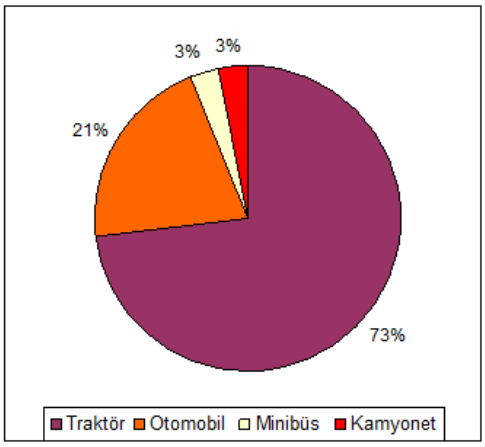

Sabah 7.30–8.30, akşam 15.00–17.00 saatleri arasında öğrenci servisi yapan dolmuşlar, bu saatler dışında sadece Sumbas–Kadirli hattında yolcu taşırlar. Toplu taşımacılık tarifeli ve düzenli olarak yapılmaz. Çoğu zaman Sumbas İlçe Merkezi'nden Kadirli'ye ya da Kadirli'den Sumbas İlçe Merkezi'ne gidiş gelişlerde özel araç kullanılmıyorsa zaman bakımından sıkıntı yaşanır. İlçe merkezinde taksi ve şehirlerarası toplu taşıma işletmesi olmadığından Kozan, Osmaniye, Adana ve diğer merkezlerle olan ulaşım ancak Kadirli Şehri üzerinden sağlanabilmektedir. İlçenin ulaştırma güzergâhları nispeten düzgün ve asfalttır.

Sumbas İlçesi köylerinden Sumbas İlçe Merkezi'ne düzenli ulaşım servisleri yapılmamaktadır. Köy dolmuşları genellikle Kadirli hattında ve günde tek sefer (gidiş-geliş) çalışmaktadırlar. Ancak resmi işlemler sebebiyle Sumbas'a gelen köylüler için Sumbas'a uğrayan dolmuşlar, tekrar Kadirli'ye geçmektedirler. Sumbas çevresinde bu şekilde çalışan toplam 93 minibüs bulunmaktadır.

İlçe merkezindeki kamyonetlerin tamamı bahçe ziraatının yaygın olduğu Döğenli mahallesinde bulunmaktadır. Taşıtlar ürün ve işçi taşımacılığında kullanılmaktadır. Ürünün pazarlanması için genellikle narenciye alım-satımında gelişme gösteren Kozan'a gidilmektedir.

2009 yılı arazi anketlerine göre Sumbas İlçesi köylerinde ulaşım aracı olarak toplam 1247 traktör, 603 otomobil, 93 minibüs, 48 kamyon, 40 kamyonet ve 5 tır bulunmaktadır (Tablo 4.63, Şekil 4.63). Bilindiği gibi traktör, özellikle düz ve geniş alanlı tarımsal işletmelerde

kullanımı yaygın olan çok önemli bir yardımcı araçtır. Bu sebeple, Çukurova gibi tarımdan yüksek gelirler elde eden ve ekonomisi büyük oranda tarıma dayanan, ziraat alanları geniş ve nispeten düz olan köylerde traktör sayısının fazla olması olağan karşılanmaktadır. Sumbas İlçesi köylerinde traktör sayısının yaklaşık yarısı kadar da otomobil bulunmaktadır. Bazı tarım işletmelerinin yerleşim yerinden uzak olması, genellikle düzgün ve asfalt karayolu bağlantılarının olması ve tarım alanlarına gidiş gelişte zaman kaybının fazla olması gibi sebeplerle çiftçiler arasında otomobil kullanımı yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte Kızılömerli Köyü'nden 5 ailede ek gelir elde etmek gayesiyle çeşitli uluslararası taşımacılık şirketleriyle anlaşmalı olarak faaliyet gösteren 5 tır bulunduğu tespit edilmiştir.

2009 yılı arazi anketlerine göre Sumbas İlçesi köylerinde toplam 48 kamyon ve 40 kamyonet bulunmaktadır (Tablo 4.63, Şekil 4.63). Kamyon ve kamyonetler genellikle tarla ve bahçe ürünlerinin taşınmasında kullanıldığı gibi, orman sahalarına yakın olan köylerde orman ürünlerinin taşınmasında kullanılmaktadır.

Tablo 4.63. Sumbas İlçesi'ndeki Ulaşım Araçlarının Tür ve Sayıları (2009).

Köyler	Otomobil	Minibüs	Traktör	Kamyonet	Kamyon	Tır
Akçataş (Sıtır)	57	5	56	4	3	0
Akdam	23	11	48	2	1	0
Alibeyli	104	10	257	3	0	0
Armağanlı (Şıhşami)	67	4	99	2	5	0
Çiçeklidere	4	7	11	3	8	0
Esenli	5	4	8	0	4	0
Höyük	3	2	7	0	0	0
Kızılömerli	105	8	251	3	10	5
Köseli	56	3	47	0	0	0
Küçükçınar	11	2	50	0	0	0
Mehmetli	38	8	79	3	6	0
Reşadiye (Papak)	15	4	96	4	2	0
Gaffarlı	49	15	76	12	2	0
Yazıboyu (Hamolar)	15	6	32	0	0	0
Yeşilyayla (Mezi)	51	4	130	4	7	0
TOPLAM	**603**	**93**	**1247**	**40**	**48**	**5**

Kaynak: Arazi Anketleri (2009).

Şekil 4.63. Sumbas İlçesi'ndeki Ulaşım Araçlarının Tür ve Oranları (2009).

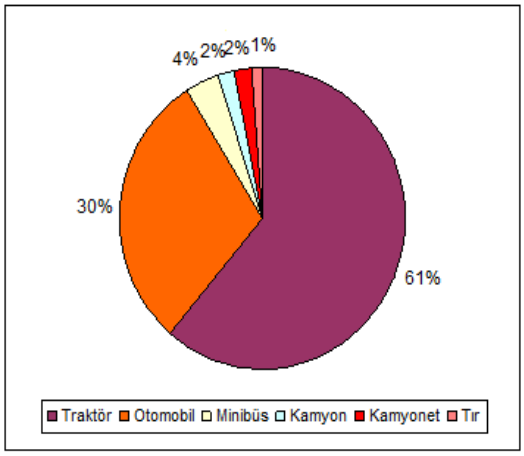

İlçe Merkezi'nde motorlu taşıtların park edebileceği oto parklar ve yolcu taşımacılığı için kullanılabilecek bir oto-terminali mevcut değildir. Özetlemek gerekirse, ilçe merkezinde karayolları dışında ulaşım fonksiyonuna ayrılmış bir kullanım alanı bulunmamaktadır.

4.5. Sumbas İlçesi'nin Ekonomik Özellikleri

4.5.1. Tarla ve Bahçe Ziraatı

Bilindiği gibi tarım ekonomisi, toprağın işlenerek bitkisel üretim yapılması başta olmak üzere, karada ve suda avcılık, toplayıcılık, ormancılık, hayvan evcilleştirme, besleme ve ürünlerinden yaralanma ve kimi zaman da maden çıkarımı gibi iktisadi faaliyetleri kapsayan geniş anlamlı bir geçim kaynağıdır.

Tarım, yeryüzündeki belli başlı üretim şekillerinden en gerekli ve de en yaygın olanıdır. Tarımın yeryüzündeki en yaygın faaliyet olması yanında, tarım toprakları da yeryüzünün en önemli kaynaklarıdır. Dünyanın çeşitli bölgelerinde sanayi ve ticaretin gelişmesi, belirli ürün ve hizmetlerde uzmanlaşma bile toprağa dayanmaktadır (Tümertekin-Özgüç 1997, s.132).

Sumbas ilçesinde tarım yapılabilecek araziler daha çok sulamanın yapılabildiği ova tabanı köylerinde yoğunluk göstermektedir. Kesiksuyu ve Sumbas çaylarının biriktirdiği verimli alüvyal arazinin bulunduğu ova tabanı 1. Sınıf arazilerin yayılış sahası durumundadır. Bu alanlarda Kızılömerli, Reşadiye, Küçükçınar, Köseli ve Yazıboyu köyleri yer almaktadır. 1. Sınıf araziler toplam arazinin % 13'üne karşılık gelmektedir ve genellikle 150 m izohipsinin geçtiği alanın güneyinde bulunmaktadır (Tablo 4.64, Şekil 4.64).

Tablo 4.64. Sumbas İlçesi'nde Arazi Verimlilik Sınıflarının Dağılışı (2009)

Arazi Sınıfı	Alan (ha)	%
1	4996	13
2	1921	5
3	3460	9
4	3075	8
5	-	-
6	3844	10
7	21140	55
8	-	-
Toplam	38.436	100

Kaynak: Tarım İlçe Müdürlüğü–2009

Araştırma sahasının tamamen kuzeyini kaplayan 7. sınıf araziler çok geniş bir alanda (21.140 ha, toplam alanın % 55'i) yayılış göstermektedir. Bu sahalar hemen hemen ovalık alanın sınırını çizen 150 m izohipsinin kuzeyinde kalan alanlara denk gelmektedir. 7. Sınıf arazilerin bulunduğu alanlar genelde çok engebeli, meyilli, dağlık arazilere karşılık gelmektedir. Bu alanlar çoğunlukla orman, funda ve çalılık alanlarından oluşmaktadır. Tarım arazileri ise daha çok eğim şartlarının nispeten hafiflediği plato düzlüklerinde ve az eğimli yamaçlarda görülmektedir. Araştırma sahasının kuzeyindeki Esenli, Çiçeklidere, Gaffarlı ve Yeşilyayla gibi

dağlık ve çok engebeli köylerinin bulunduğu alanlarda zirai faaliyetlerden ziyade hayvancılık ve ormancılık gibi ekonomik faaliyetler sürdürülmektedir. Bu alanlarda ziraat yapılan sahalar oldukça sınırlıdır. Zirai faaliyetler daha çok dağlar ve tepeler arasında bulunan çöküntü alanlarında, polye, uvala ve dolin tabanlarında yapılmaktadır. Buralarda ise tarımsal ürünler tahıl tarımından öteye gitmemektedir. Araştırma sahasında 7. sınıf araziler tamamen kuzeyde bulunan köyler dışında Akçataş, Akdam ve Mehmetli köylerinde de yayılış göstermektedir. Bu alanlarda sulu tarımdan ziyade kuru tarım uygulanmaktadır. Kesik Suyu'nun geçtiği alanlarda sulamanın yapılabildiği 2. sınıf arazileri de görmek mümkündür. Genellikle sebze ve meyve yetiştiriciliğinin önemli olduğu bu alanlar Alibeyli, Armağanlı ve Sumbas merkez ilçenin bir kısım arazilerine karşılık gelmektedir. 1. sınıf arazilerini oluşturan alüvyal tabanın kuzeyinde ve araştırma sahasının doğu sınırında 3. 4. ve 6. sınıf arazileri de görmek mümkündür. Bu alanlar ise son yıllarda ekim alanı ve ağaç sayılarındaki artışla önemli bir gelir kaynağı olan zeytin yetiştiricili ile değerlendirilmektedir (Şekil 4.64).

Sumbas İlçesi toplamda 38.436 hektarlık bir sahaya yayılmıştır. Bu sahanın % 56'sı orman, çalılık ve fundalık alan, % 33'ü ziraat alanı, % 9'u yerleşme ve kültür dışı arazi, % 2'si çayır ve mera alanı olarak kullanılmaktadır. Bu genel arazi kullanımına göre ilçe arazisi üzerinde geçmişten günümüze hâkim olan iktisadi faaliyet türü her zaman için tarım olmuştur. Nitekim ilçe arazisinin orman, ziraat, mera ve kır ekonomisine göre şekillenmiş yerleşim alanları, bütünüyle tarım ekonomisine hizmet etmektedir. Araştırma sahasını arazi kullanım türleri açısından değerlendirdiğimizde en büyük payın % 56 gibi yüksek bir oranla orman, çalılık ve fundalık alanlarla kaplı olduğunu görmekteyiz (Tablo 4.65, Şekil 4.65-4.66). Bu kullanımlar ilçenin tamamen kuzey kısımlarını kaplamaktadır. Esenli, Çiçeklidere ve Yeşilyayla köyleri orman arazisi içerisinde yer alan yerleşmelerdir. Gaffarlı, Akdam, Höyük, Mehmetli, Akçataş ve Armağanlı köylerinin bulunduğu arazi ise çoğunlukla fundalıklarla işgal edilmiştir. Ayrıca bu alanlarda kuru tarım uygulanmaktadır.

Araştırma sahasında kuzeye doğru gidildikçe yükselti tedricen artmakta ve önce yamaçlar, sırtlar ve tepelikler sahası geçilmektedir. Yörenin akarsuları tarafından, engebeli aşınım düzlükleri, aşağı kesimlerde hafifçe, ancak daha yukarı kesimlerde derince yarılmışlardır. Söz konusu dalgalı ve yüksek bu aşınım yüzeylerinin daha da yukarı kesimlerinde ise dağlık alana geçilmektedir. Bu sahalar, 500–1250 metreler arasında ziraat potansiyeli fazla olmayan, geleneksel kuru tarım faaliyetlerinin yaygın olduğu, ziraat alanları genellikle eğimli, dar ve parçalı arazilerden oluşmasından dolayı modern tarım yöntemlerinin kullanılamadığı, orman ve fundalık alanları geniş, hakim geçim kaynakları hayvancılık ve ormancılık faaliyetleri olan eğimli ve engebeli alanlardır. Ova tabanında yer alan yerleşmelerde zirai ürünlerde çeşitlenme ve bolluk görülürken, engebeli dağlık alanlarda daha ziyade tahıl tarımının yapılmasıyla ekonomik seviye farklılaşmaktadır.

Şekil 4.64. Sumbas İlçesi ve Yakın Çevresinin Arazi Kullanım Yetenek Sınıfları

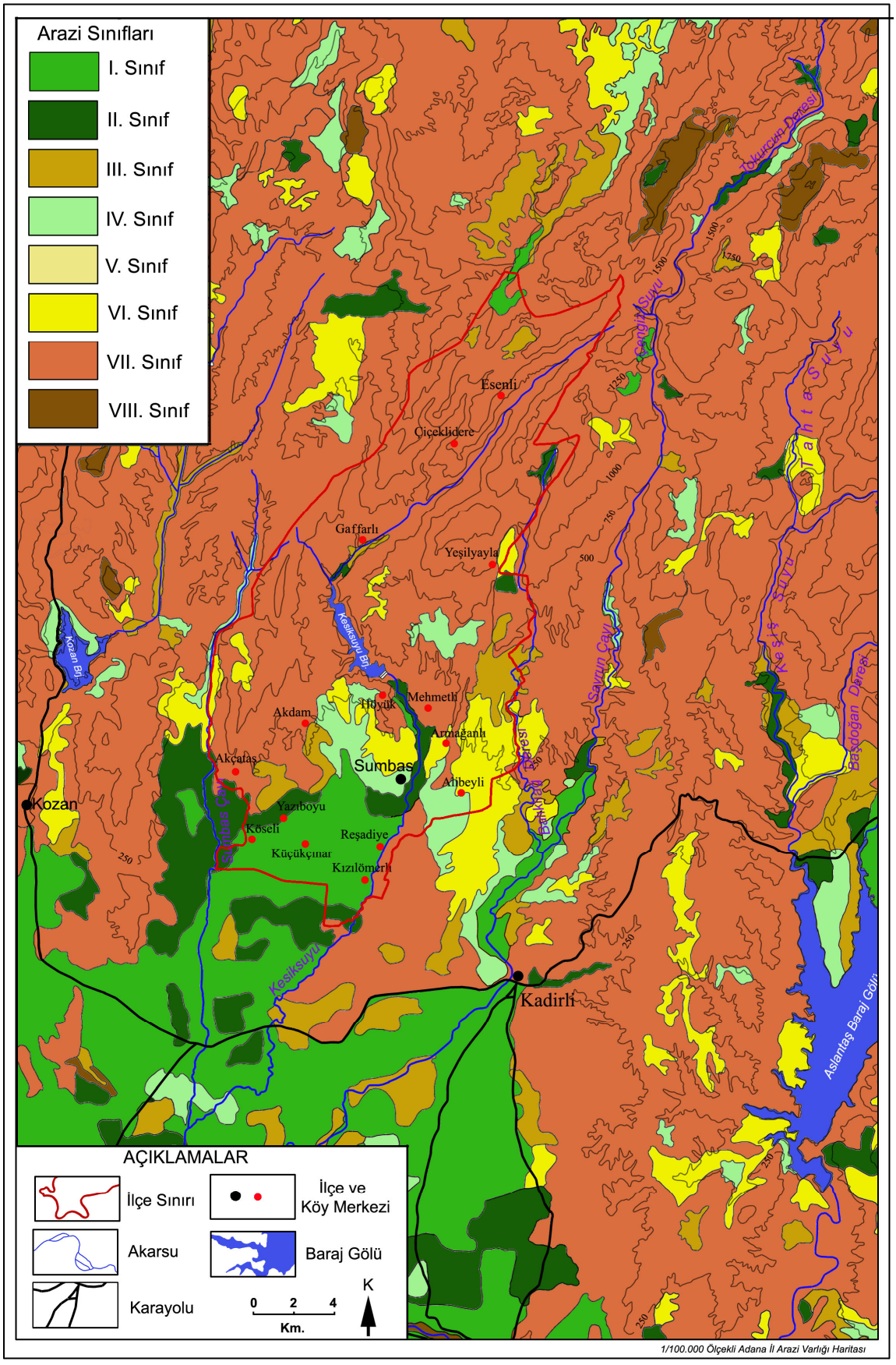

Tablo 4.65. Sumbas İlçesi Arazisinin Kullanım Türlerine Dağılışı (2009)

Arazi Kullanım Türü	Alan (ha)	%
Orman, Çalılık, Fundalık Alan	21381	56
Kuru Tarım Alanı	6500	17
Sulu Tarım Alanı	6300	16
Kültür Dışı Alan	1818	5
Yerleşim Alanı	1465	4
Çayır-Mera Alanı	972	2
İlçe Toplam Yüzölçümü	38436	100

Kaynak: Tarım İlçe Müdürlüğü–2009

Şekil 4.65. Sumbas İlçesi Arazisinin Kullanım Türlerine Bölünüşü (2009)

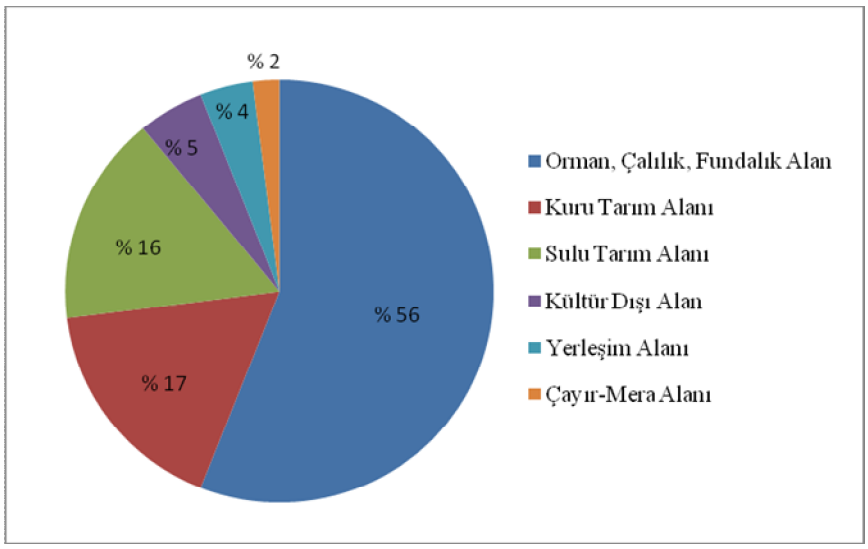

Araştırma sahasındaki önemli arazi kullanım türlerinden birini de kuru ve sulu tarım alanları oluşturmaktadır. Genel arazi kullanımı içerisinde % 33'lük bir oran kaplayan tarım alanları daha çok ilçenin güneyinde yer almaktadır. Kesiksuyu ve Sumbas çayı araştırma sahasında tarımsal potansiyelin yükselmesinde önemli unsurlardan biridir. Bu durum ziraata dayalı bir ekonomik yapının ortaya çıkmasında ve gelişmesinde azımsanmayacak derecede etkili olmuştur. Sumbas ilçesinde sulu tarım arazileri ilçenin tamamen güneyinde yer alan Kızılömerli, Reşadiye, Küçükçınar, Yazıboyu, Köseli köylerinin bulunduğu alanda yoğunluk göstermektedir. Araştırma sahasının güneyindeki bu yoğun sulanan bölge dışında da sulamalı tarımın yapıldığı alanlar bulunmaktadır. Kesiksuyu çayının geçtiği Mehmetli ve Armağanlı köylerinin bir kısım arazilerinde ve Kadirli ilçesi ile sınır teşkil eden Balıklıağ deresinin suladığı alanlarda daha çok sebze ziraatı yapılmaktadır (Tablo 4.66,Şekil 4.66).

Sumbas ilçesinde kuru tarım alanlarının yayılış gösterdiği sahalar 250–500 m yükseltilerdeki az eğimli ve engebeli arazilerin olduğu yerlerde yoğunluk göstermektedir. Bunun dışında fundalık ve orman arazilerinin yayılış gösterdiği alanlarda da daha çok çöküntü alanlarında, polye, uvala ve dolin tabanlarında yapılmaktadır.

Şekil 4.66. Sumbas İlçesi'nin Genel Arazi Kullanım Haritası (2009)

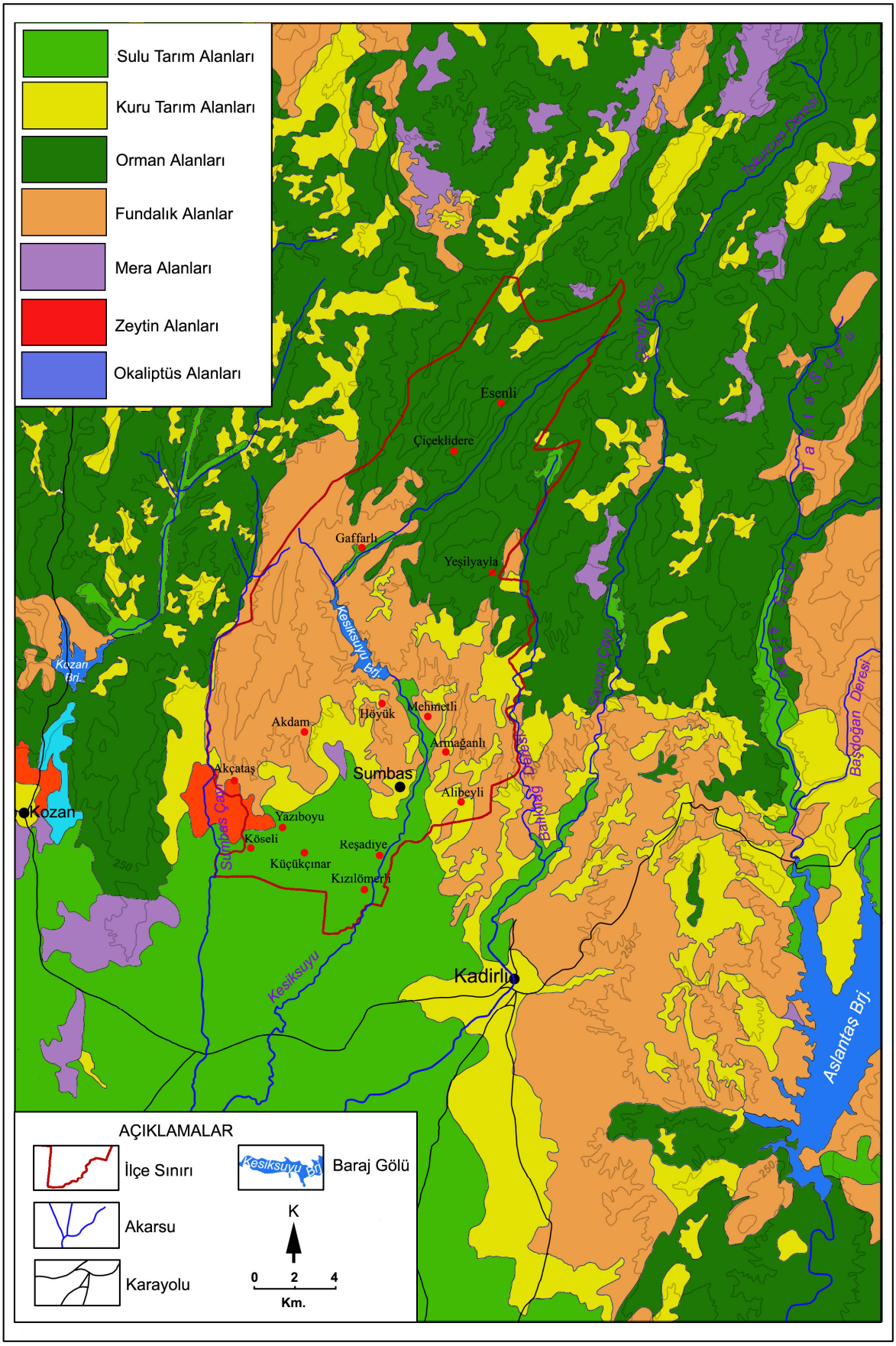

Tablo 4.66. Sumbas İlçesi'nde Sulu ve Kuru Tarım Alanı Miktarları (2009)

Yerleşmeler	Sulu Tarım Alanı (ha)	Kuru Tarım Alanı (ha)	Toplam Alan (ha)
Sumbas Merkez	594	240	834
Akçataş	500	268	768
Akdam	550	450	1000
Alibeyli	876	1800	2676
Armağanlı	160	540	700
Çiçeklidere	30	370	400
Esenli	20	300	320
Gaffarlı	40	1024	1064
Höyük	10	290	300
Kızılömerli	1000	380	1380
Köseli	500	234	734
Küçükçınar	1250	-	1250
Mehmetli	330	170	500
Reşadiye	250	-	250
Yazıboyu	180	54	234
Yeşilyayla	10	380	390
Toplam	**6300**	**6500**	**12800**

Kaynak: Tarım İlçe Müdürlüğü–2009

Araştırma sahasında kuru tarımın en fazla yapıldığı yerleşmeler Alibeyli, Gaffarlı, Armağanlı, Akdam, Höyük köyleridir. Bu alanlarda tahıl tarımı en önemli zirai faaliyettir. Ayrıca son yıllarda ilçe genelinde yaygınlık gösteren zeytincilik de önemli bir duruma gelmiştir.

Araştırma sahasının 150 m izohipsinin güneyindeki alanlarını ova ünitesi oluşturmaktadır. Bunun dışında kalan alanlar ise yüksek ve engebeli plato ve dağlık sahadır. Sumbas ilçesinde engebenin ve yükseltinin en faza olduğu alanlar 500–2000 metreler arasında bulunan kuzey kesimlerdir ve bu alanlar bütünüyle orman ve fundalık saha içerisinde kalmaktadır.

İlçenin fiziki şartlarının bir sonucu olarak halkın ekonomik uğraşısı da buna göre şekillenmektedir. Dolayısıyla zengin alüvyal örtünün bulunduğu ova kesiminde halkın 1. Derecede geçimini zirai faaliyetler oluşturmaktadır. Yükseltinin ve bitki örtüsünün artmasıyla birlikte kuzeydeki alanlarda geçim zirai aktivite dışında hayvancılık ve ormancılık olarak önem kazanmaktadır.

1981 yılı Köy Envanter Etüdlerine göre araştırma sahasında 1. derece geçim kaynağında tarla ziraatının üstünlüğü söz konusudur. 11 köyde tarla ziraatı hakim iken, Esenli, Çiçeklidere ve Yeşilyayla köylerinde hayvancılık faaliyetleri ön plandadır. 1980 yılında ikincil geçim kaynağında sebzecilik, meyvecilik ve zeytincilik önemli iken hayvancılığın asıl faaliyet olarak yapıldığı köylerde tarla tarımı 2. faaliyet olarak görülmektedir (Şekil 4.67).

2008 yılında yapılan arazi anketlerine göre 1980 yılından günümüze farklı durumların ortaya çıktığı görülmektedir. Hayvancılığın birincil ekonomik faaliyet olduğu köylerde ormancılık bunun yerini almıştır. Daha çok orman işçiliği ve orman ürünleri satımından elde edilen gelir halkın geçim kaynağı durumundadır. İkincil geçim kaynağı olarak hayvancılık ise hemen bütün köylerde yaygın olarak görülmektedir (Şekil 4.67).

Şekil 4.67. Sumbas İlçesi Köylerinde Geçim Kaynakları

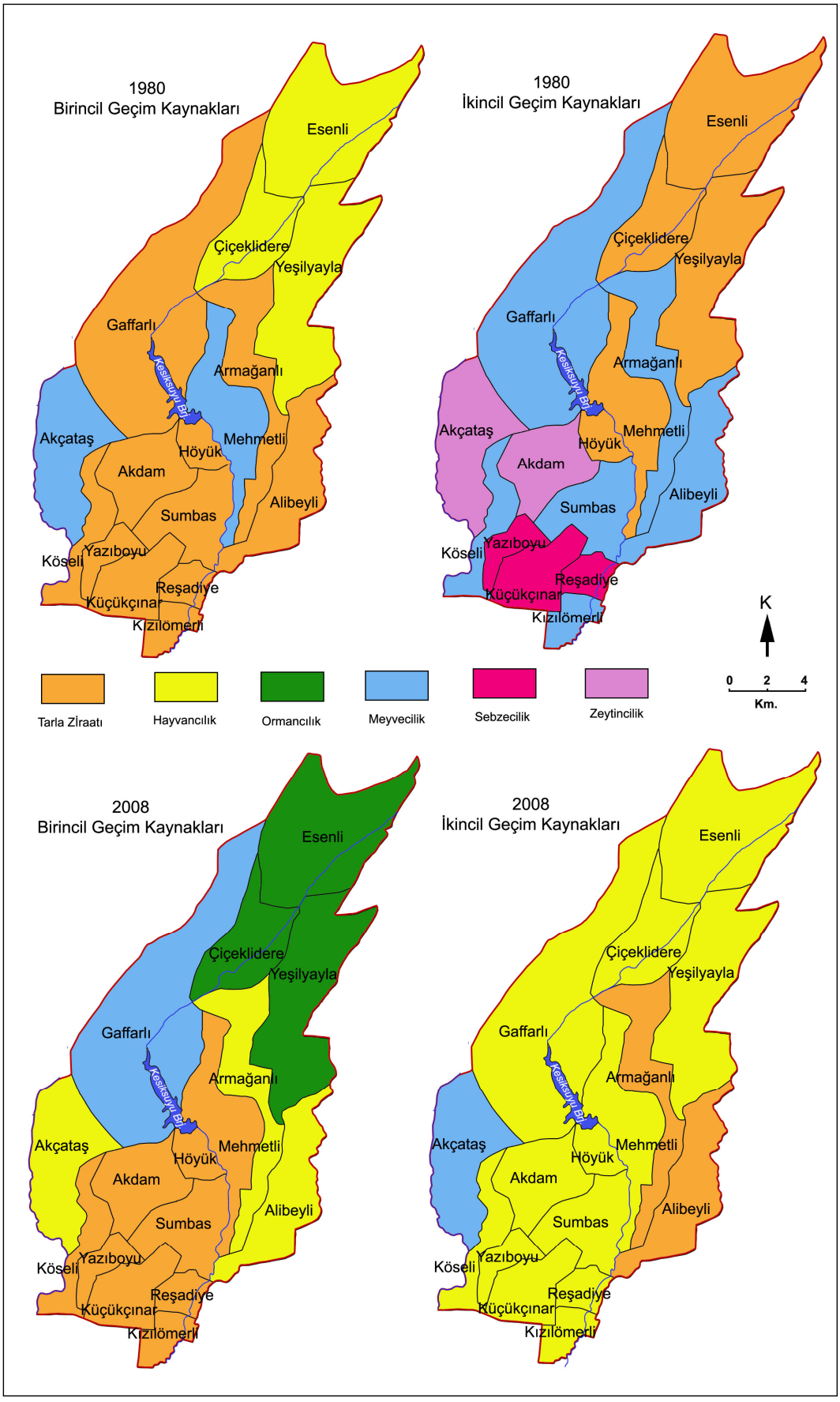

Araştırma sahasında toplam tarım alanı içerisinde tarla tarımı % 85 oranıyla sebze ve meyve ziraatı yapılan alanlara göre oldukça fazla yer kaplamaktadır. Tarla tarımının Sumbas ilçesinde bu derece önemli olmasında, getirisi daha yüksek olan ürünlerin ekiminin yapılmasının payı büyüktür. Sebze ve meyve ziraatı ise çoğunlukla küçük alanlarda ve daha çok insanların geçimini temin etmek için yapılan bir faaliyet durumundadır. Bunların tarım alanları içerisindeki oranları % 13 gibi bir değere sahiptir (Tablo 4.67 , Şekil 4.68).

Tablo 4.67. Sumbas İlçesi'nde Tarım Alanlarının Kullanım Türlerine Dağılışı (2009)

Tarım Alanı	Alan (ha)	%
Tarla	10857	85
Meyve	837	7
Sebze	775	6
Zeytin	331	2
Toplam	12800	100

Kaynak: Tarım ilçe Müdürlüğü–2009

Şekil 4.68. Sumbas İlçesi'nde Ziraat Alanlarının Kullanım Türlerine Bölünüşü (2009).

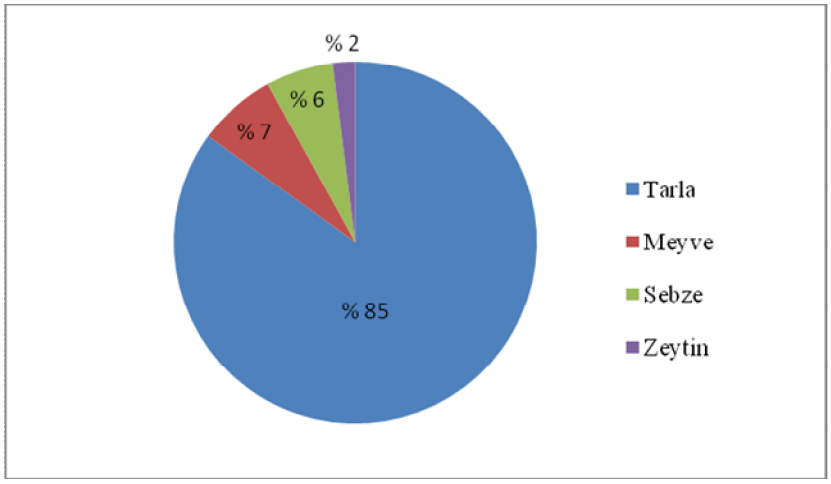

Araştırma sahasında tarla tarımı arazileri içerisinde buğday, mısır ve yerfıstığı ekilişleri önemli bir yer tutmaktadır. Buğday ziraatı 9000 hektarlık ekiliş alanıyla ilçenin hemen her köyünde üretilmektedir (Tablo 4.68). İlçenin güneyinden kuzeyine doğru gidildikçe eğimin ve yükseltinin artmasıyla birlikte buğdayın ekiliş ve hasat dönemi de değişiklik göstermektedir. Ayrıca ovalık alanlardan kuzeydeki dağlık kesimlere doğru kış şartlarının daha soğuk geçmesi buralarda buğdayın yerini bu sefer arpa ve yulafın almasına sebep olmaktadır. Arpa ve yulafın çetin geçen kış şartlarına daha kolay adapte olması Esenli, Çiçeklidere ve Yeşilyayla köylerinde buğdaya nazaran daha fazla üretilmesine yol açmıştır.

Sumbas ilçesinde yerfıstığı ve mısır üretimi ova köylerinin en önemli geçim kaynağıdır. Pamuğun 1990'lı yıllardan sonra üretiminin azalmasıyla birlikte yeni ürün ekim arayışına gidilmiş, yerfıstığı ve mısır yörede pamuğun yerini almıştır (Foto 4.27). Yerfıstığı ve mısır ekim alanlarının dağılışında alüvyon tabanlı düz ve geniş arazilerin varlığı ile sulama şebekesinin yeterli oluşu en önemli rol oynamaktadır. Reşadiye, Küçükçınar, Kızılömerli,

Akdam, Alibeyli, Köseli köyleri yerfıstığının en fazla yetiştirildiği köyleri oluşturmaktadır. Ova köylerinin bulunduğu alanlarda buğdayın Mayıs sonu Haziran ayı başlarında hasat edilmesinden sonra mısır ve yerfıstığı ekimi yapılmaktadır. Bu şekilde yapılan ekim II. ürün ekimini oluşturmaktadır. Yörede uygulanan I. ve II. ürün yerfıstığı ve mısır ziraatı köylülerin yılda birden fazla ürün elde etmeleri açısından karlı ürünler durumundadır. I. ürün yerfıstığı ekimi Mart sonu Nisan başında yapılmakta, hasat ise Ekim sonuna kadar devam etmektedir. II. ürün yerfıstığı ekimi ise Haziran ayında buğdayın hasat işlemi tamamlanır tamamlanmaz tarla ekime hazır hale getirilir ve hasat da Kasın sonuna kadar devam eder (Tablo 4.69).

Tablo 4.68. Sumbas İlçesi'nde Üretilen Bazı Ziraat Ürünleri, Ekim Alanları ve Üretim Durumu (2000–2009).

Alan (da) Üretim (Ton)	**2000**		**2005**		**2009**	
	Alan	**Üretim**	**Alan**	**Üretim**	**Alan**	**Üretim**
Buğday	70000	28000	95000	42750	90000	45000
Arpa	3000	750	2000	500	2500	625
Yulaf	500	12,5	500	12,5	500	12,5
Fiğ	120	240	3500	7000	8000	16000
Yonca	80	180	100	400	200	120
Yerfıstığı	9000	2700	2500	875	3000	1050
Mısır	1000	1000	3000	3000	5000	6500
Pamuk	500	100	100	35	50	17,5

Kaynak: Tarım İlçe Müdürlüğü

Tablo 4.69. Sumbas İlçesi'nde Mısır ve Yerfıstığı Ziraati ve Üretim Durumu (2009).

Ürünler	I.Ürün			II. Ürün		
	Ekim Alanı (da)	Üretim (Ton)	Verim (kg/da)	Ekim Alanı (da)	Üretim (Ton)	Verim (kg/da)
	2000					
Mısır	1000	1000	1000	60000	48000	800
Yerfıstığı	9000	2700	300	3000	500	300
	2005					
Mısır	3000	3000	1000	44000	35200	800
Yerfıstığı	2500	875	350	12000	3600	300
	2009					
Mısır	5000	6500	1300	30000	24000	800
Yerfıstığı	3000	1050	350	13000	3900	300

Kaynak: Tarım İlçe Müdürlüğü

Foto 4.25. Sumbas İlçesi'nde Yerfıstığı Ekim Alanlarından Görüntüler (Kızılömerli Köyü Güneyi, 2009)

Mısırda ise II. ürün ekim alanları yerfıstığına göre daha fazladır. Mısır yerfıstığı kadar bakım ve masraf gerektirmeyen bir bitkidir. Buğday gibi biçerdöver ile hasadı yapılmaktadır. Bu iki üründe en önemli faktör sulamadır. Yetişme devresi boyunca 2–3 haftada bir sulama gerektirdiğinden suyun bol olduğu ova köylerinde ancak tarımı yapılabilmektedir (Foto 4.28).

Foto 4.26. Sumbas İlçesi'nde Mısır Ekim Alanlarından Görüntüler (2008)

Araştırma sahasında getirisi en fazla olan ürünler yerfıstığı ve mısırdır. Mısırın hasat işleminde işçiye gereksinim duyulmamaktadır. Yerfıstığında ise son yıllarda icat edilen fıstık toplama makinesi ile işçi gereksinimi oldukça azalmıştır. Bundan çok kısa süre önce bölge dışından getirilen mevsimlik işçiler yerfıstığının hasadını yapıyorlardı. Günümüzde dışarıdan gelen işçilerin sayısı oldukça azalmıştır. Bu işçiler iş sezonu süresince tarla sahibinin arazisinin bir kenarında veya köyün merasında çadırlarda ikamet etmektedirler. Oldukça kötü şartlarda kalan bu işçiler yıllık kazançlarını elde edip tekrar memleketlerine geri dönmektedirler. İşçilerin yöreden ayrılışı Kasım ayı sonunu bulmaktadır (Foto 4.29).

Foto 4.27. Sumbas İlçesi'ndeki Tarım Arazilerinde Çalışmak İçin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Gelen Mevsimlik Tarım İşçileri (Kızılömerli Köyü, 2008).

Sumbas İlçesi'nde toplam tarım alanları içerisinde tarla tarımının önemi çok büyüktür. Meyve ve sebze yetiştiriciliği tarla tarımı kadar önemli olmasa da faaliyet olarak sürdürülmektedir.

Meyve ekim alanları toplam tarım alanları içerisinde % 7'lik bir değer taşımaktadır. Yetiştirilen en önemli ürünler Portakal, Mandalina, Greyfurt, Turunç ve Limon gibi narenciye ürünleri, Zeytin, Domates Hurma (Trabzon Hurması), Nar, Kayısı, İncir ve Cevizdir (Tablo 4.70). Meyve alanları araştırma sahasının daha çok ovadan dağlık alana geçişte yükseltisi 250 ila 750 metreler arasında kalan yamaçlar ve tepelikler sahasındaki yerleşmelerde yoğunluk göstermektedir. Bu alanlardaki Çiçeklidere, Yeşilyayla, Gaffarlı, Mehmetli, Armağanlı, Alibeyli, Höyük, Akdam, Akçataş ve Sumbas meyve yetiştiriciliğindeki önemli merkezler durumundadır. Narenciye bahçeleri özellikle Sumbas, Akçataş ve Akdam'da önemli ekiliş alanlarına sahiptir. Mehmetli köyü özellikle narları ile ün yapmıştır. Elma, Ceviz, Kiraz ve Trabzon Hurması ise yetişme devresinde yazları daha serin hava koşulları istediği için Gaffarlı, Çiçeklidere ve Yeşilyayla köylerinde iyi üretim alanı bulmuştur.

Tablo 4.70. Sumbas İlçesi'nde Meyvecilik ve Üretim Durumu (2000–2009).

Meyve	2000			2005			2009		
	Alan(da)	Ağaç Sayısı	Üretim (ton)	Alan(da)	Ağaç Sayısı	Üretim (ton)	Alan(da)	Ağaç Sayısı	Üretim (ton)
Elma	20	500	30	20	500	30	20	500	30
Armut	40	1060	21,2	40	1360	27,2	40	830	34
Yenidünya	30	710	18	30	710	18	33	800	24
Erik	160	5200	156	160	5200	130	160	5200	130
Kayısı	240	5000	-	400	3500	87,5	400	3500	105
Kiraz	190	3000	75	190	3100	93	190	3100	93
Şeftali	110	2500	75	110	2500	87,5	110	2500	100
Vişne	50	1250	31	50	1250	31,2	48	1200	30
Ceviz	200	2650	-	220	2650	13	220	2650	53
İncir	170	2200	55	150	1950	48	150	-	78
Nar	50	1500	75	50	1500	45	206	-	60
Hurma	150	1250	62,5	250	2500	87,5	250	2500	125
Üzüm	20	0	40	10	0	10	10	0	10
Altıntop	150	3750	300	80	2000	300	80	2000	400
Limon	280	7000	210	180	4500	382,5	180	4500	450
Mandalina	1600	34900	1396	1670	35000	3500	1670	35000	3500
Portakal	5400	130000	10800	4570	103000	22000	4570	103000	22100
Turunç	290	6250	500	50	1250	112,5	40	1000	80
Toplam	**9150**	**208720**	**13845**	**8230**	**172470**	**27003**	**8377**	**168280**	**27402**

Kaynak: Tarım İlçe Müdürlüğü

Araştırma sahasında zeytin son yıllarda önemi giderek artan bir ürün durumuna gelmiştir. Sulama olmadan yapılabilen bir ürün olması sebebiyle ovalık alan dışındaki tüm köylerde ekim alanı ve ağaç sayısı yıldan yıla artmaktadır. Meyve veren ağaç sayısı 15.000 iken toplam ağaç sayısı 37.000 adettir. Yıllık üretilen zeytinin % 65'i yağlık, % 35'i ise sofralık olarak yapılmaktadır. Zeytin üreticisi durumunda olan köyler Gaffarlı, Mehmetli, Alibeyli, Akdam, Höyük, Armağanlı, Akçataş gibi alçak plato alanlarında bulunan köylerdir (Tablo 4.71, Foto 4.30).

Tablo 4.71. Sumbas İlçesi'nde Zeytincilik ve Üretim Durumu (2000–2009).

Zeytin	2000			2005			2009		
	Alan (da)	Ağaç Sayısı	Üretim (ton)	Alan (da)	Ağaç Sayısı	Üretim (ton)	Alan (da)	Ağaç Sayısı	Üretim (ton)
	1350	10000	500	2650	12000	616	3310	15000	650

Foto 4.28. Sumbas İlçesi'nde Zeytin Ekim Alanlarından Görüntü

Araştırma sahasında 12.800 hektarlık toplam tarım alanı içerisinde % 6 (775 ha) oranıyla sebzecilik de sürdürülen faaliyetler arasındadır (Tablo 4.72). Yörenin sulanabilen alanlarında daha çok getirisi yüksek olan tarla tarımı yapılırken sebzecilik çok fazla gelişme göstermemiştir. Buna rağmen önemli sebze yetiştirici köyler bulunmaktadır. Yeşilbiber, turp, karpuz, ıspanak yetiştirilen en önemli sebzelerdir. Son yıllarda önemi gittikçe artan salçalık yeşilbiber üretimi Armağanlı köyünde halkın en önemli gelir kaynağı durumundadır. Ayrıca toplanmasında işçi gerektirdiği için kısa süreli de olsa çalışmak isteyenlere ekmek kapısı olmaktadır. Turp ve karpuz da hem getirisi iyi hem de tarlayı çok fazla işgal etmeyen ürünler olduğu için yörede yetiştirilmesine imkân sağlanmıştır. Turp, özellikle II. ürün yerfıstığı ve mısırın tarladan hasat edilmesinden sonra Aralık ayında ekildiği için tarla sahibine 3. bir ürün olmaktadır. Karpuz ise yıldan yıla ekim alanında salınımlar görülmesine rağmen sahadaki en önemli ürünlerden biridir. Ekimindeki salınımlar pazarlamasında yaşanan olumsuzluklar nedeniyle görülmektedir. Çabuk tüketilmesi gereken bir sebze olduğu için tarla sahibinin ürününü fazla bekletmeden satması gerekmektedir.

Tablo 4.72. Sumbas İlçesi'nde Sebzecilik ve Üretim Durumu (2000–2009).

Sebze	2000			2005			2009		
	Alan (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)	Alan (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)	Alan (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)
Lahana	80	320	4000	60	240	4000	30	120	4000
Marul	250	500	2000	150	300	2000	160	400	2500
Ispanak	1000	800	800	400	1200	3000	400	600	1500
Pırasa	120	360	3000	400	1200	3000	200	500	2500
Hıyar	100	250	2500	50	125	2500	50	125	2500
Patlıcan	180	270	1500	150	225	1500	150	300	2000
Biber	1640	2296	1400	3600	5400	1500	2515	5030	2000
Karpuz	10000	30000	3000	1200	3600	3000	1300	3900	3000
Kavun	75	150	2000	30	60	2000	30	60	2000
Fasulye	250	175	700	250	250	1000	200	200	1000
Sarımsak	50	60	1200	50	60	1200	50	75	1500
Soğan	150	270	1800	150	225	1500	100	150	1500
Turp	5000	20000	4000	3000	12000	4000	2500	7500	3000
Bamya	30	7	240	30	30	1000	30	30	1000
Domates	200	500	2500	40	60	1500	40	60	1500
Toplam	**19125**	**55958**	**-**	**9560**	**24975**	**-**	**7755**	**19050**	**-**

Kaynak: Tarım İlçe Müdürlüğü

4.5.2. Hayvancılık

Araştırma sahasındaki hayvancılık faaliyetleri doğal çevre koşullarına bağlı olarak gelişmiştir.Özellikle yükselti, eğim ve engebenin arttığı sahalarda etkili olan doğal çevre koşulları hayvancılık faaliyetlerini adeta zorunlu kılmıştır. Hayvancılık, araştırma sahasının yerleşime açıldığı ilk zamanlardan beri sürdürülebilen bir faaliyet olarak önemini sürekli korumuştur. Ancak geçmişten günümüze değişen doğal koşullardan faydalanma yöntemleri, araştırma sahasında hayvancılık faaliyetlerinin ekonomik olarak sürdürülmesini sınırlamıştır.Çünkü yörede mera alanları toplam alanın sadece % 2'sidir. Dolayısıyla araştırma

sahasının tamamen kuzeyini kaplayan orman, çalılık ve fundalık alanlar küçükbaş hayvan sürülerinin otlatılma alanları durumundadır.

Doğal çevre koşullarının mevcut durum ve potansiyeline göre araştırma sahasında geçmiş dönemlerdeki yayla, otlak ve mera hayvancılığından ahır hayvancılığına geçiş tam olarak sağlanamadığı gibi bu sürecin beklenenden daha uzun süreceği tahmin edilmektedir. Araştırma sahasında sürdürülmeye çalışılan geleneksel hayvancılık faaliyetleri ekonomik olarak geçimi temin edebilecek seviyelerde değildir. Bu durum, kışlakların giderek daralması, orman içi ve yakın çevresinde otlatmanın engellenmesi, hayvan sürüleriyle yayla alanlarına göçün zorlaşması ve maliyetlerin yükselmesi gibi nedenlere bağlı olarak her geçen gün cazibesini yitirmektedir.

Araştırma sahasında hayvancılık faaliyetleri değişen ölçeklerde hemen her köyde yapılabildiği gibi, daha çok yüksek, eğimli ve engebeli sahalarda geçimi temin etmek amacıyla sürdürülmektedir. Doğal bitki toplulukları olan maki sahaları ve verimi düşük ziraat alanları, özellikle küçükbaş hayvancılık için seçilen otlak alanlarıdır. Eski mera alanlarının modern ziraat yöntemlerinin kullanılmaya başlamasından sonraki dönemlerde giderek daralması, mera hayvancılığını neredeyse bitme noktasına getirmiştir. Makineli ziraat, geniş mera alanlarının sürülerek tarlalara dönüştürülmesinde başrol oynarken, sulama, gübreleme, tohum ıslahı, çeşitli kurumsal destekler, pazarlama koşulları, orman alanlarında otlatmanın yasaklanması ve fenni ahır hayvancılığı gibi diğer faktörler mera hayvancılığını ekonomik olmaktan çıkarmıştır. Ayrıca ormanlık alanlarda hayvan otlatılmasının engellenmesi ile hayvancılıkla uğraşan ailelerin yaylalarla kışlaklar arasındaki göç yolları kapanmış ve yaylaya çıkışlar zorlaşmıştır.

Hayvancılıkla uğraşan aileler, bu olumsuzluklara rağmen geçmişten günümüze alışmış oldukları geleneksel hayvancılık yöntemlerinden vazgeçmeyerek yeterli olmayan doğal potansiyeli zorlamakla hem ekosisteme zarar vermekte, hem de geçim sıkıntısı çekmektedirler. Bu durum, çiftçi ailelerin hayvancılıkla ilgili eğitimlerinin ve ileriye dönük planlarının yetersiz olduğunu, alışılmışın dışında yeni ve daha verimli türlerin beslenmesinin getirdiği çekingenlik ile yeterli devlet teşviklerinin verilmemiş olmasıyla ilgilidir.

Araştırma sahasındaki küçükbaş ve büyükbaş hayvan varlığının dağılımını yerleşmelere göre ele aldığımızda; hayvan varlığının ovadan dağlık alana doğru gittikçe arttığı, ovadan dağlık alana doğru gittikçe önce büyükbaş hayvancılığın, yükselti, eğim ve engebeyle birlikte ise küçükbaş hayvancılığın önem kazandığı söylenebilir.

Araştırma sahasında ovadan uzaklaştıkça büyükbaş hayvan sayısı artmakla birlikte oranı gittikçe azalmakta ve yerini küçükbaş hayvanlar almaktadır. Dolayısıyla hafif eğimli yamaçlar üzerinde yer alan köylerle alçak platolar sahasında yer alan köylerde son yıllarda küçükbaş hayvan sayısı daha fazla olmak üzere büyükbaş hayvanlarda beslenmektedir.

Araştırma sahasında yüksek platolar sahası ve dağlık kesimde yer alan Yeşilyayla, Gaffarlı, Çiçeklidere, Esenli gibi hayvan sayısı 1000'den fazla olan köylerde küçükbaş hayvancılık önde gelen faaliyetler arasındadır. 1980 yılında yukarda saydığımız köylerde halkın birincil geçim kaynağı hayvancılık iken günümüzde ormancılık faaliyetleri halkın 1.derece geçim kaynağı durumundadır ve hayvancılık 2. derece önem arz etmektedir (Tablo 4.73).

Tablo 4.73. Sumbas İlçesi Köylerinde Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılık Durumu (2000–2009).

Yerleşmeler	2000		2005		2009	
	Büyükbaş Hayvan	Küçükbaş Hayvan	Büyükbaş Hayvan	Küçükbaş Hayvan	Büyükbaş Hayvan	Küçükbaş Hayvan
Merkez	700	1150	800	600	700	700
Akçataş	380	320	700	350	630	700
Akdam	910	1450	500	500	500	500
Alibeyli	1250	2050	1127	2000	1470	2000
Armağanlı	580	1900	650	500	650	500
Çiçeklidere	190	1450	550	1500	480	2000
Esenli	165	1050	292	2000	250	1000
Gaffarlı	910	4100	800	2500	800	3000
Höyük	65	150	120	100	105	100
Kızılömerli	443	800	360	750	360	500
Köseli	358	400	241	200	185	100
Küçükçınar	142	200	70	250	70	200
Mehmetli	370	750	500	200	550	200
Reşadiye	265	300	290	550	310	300
Yazıboyu	193	350	250	750	200	200
Yeşilyayla	1075	4250	800	3500	800	4000
TOPLAM	7996	20670	8050	16250	8060	16000

Kaynak: Tarım İlçe Müdürlüğü

Araştırma sahasında beslenen büyükbaş hayvanlar arasında en önemlisi sığırdır. İlçede 2009 yılı verilerine göre toplam 8060 adet büyükbaş hayvan yetiştirilmektedir. 215 adet yük ve çeki hayvanı ise bu sınıflandırmanın dışında tutulmuştur (Tablo 4.74). Beslenen büyükbaş hayvanların % 100'ünü sığır oluşturur. Manda araştırma sahasında yetiştirilmemektedir. Kültür ırkı sığırlar daha çok ova ünitesindeki köylerde, melezler ova ile az eğimli yamaçlar sahasında, yerli ırklar ise çoğunlukla eğimin fazla olduğu dağlık alandaki köylerde yetiştirilmektedir. Araştırma sahasında kültür ırkı yetiştiriciliğinin fazla gelişmemiş olması, yöredeki sıcak ve nemli hava koşullarının bu türleri olumsuz etkilemesi, bakımının zor olması ve yerli ırklara göre daha fazla masraf gerektirmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu bakımdan hayvancılıkla uğraşan aileler, yetiştirmesi nispeten daha kolay olan, yörenin iklim ve topografik koşullarına uyumlu, süt ve et verimi yerli ırklara göre daha fazla olan melez ırkları besleme yoluna gitmiştir. Araştırma sahasındaki yük ve çeki hayvanları varlığı her geçen gün azalmaktadır.

Tablo 4.74. Sumbas İlçesi'nde Hayvancılık Durumu (2000–2009).

Yıllar	Sığır	Koyun	Keçi	At	Katır	Eşek
2000	7996	6950	13720	305	23	150
2001	7463	7320	14050	295	19	135
2002	8130	8800	14000	240	14	95
2003	8294	8800	14950	220	14	90
2004	8202	8950	14600	205	15	100
2005	8050	7300	8950	185	14	85
2006	8000	7950	9800	171	11	65
2007	8100	8000	9500	165	11	65
2008	8000	8500	8500	150	10	60
2009	8060	8500	7500	145	10	60

Kaynak: Tarım İlçe Müdürlüğü

Araştırma sahasının özellikle yüksek, eğimli ve engebeli sahalarında daha çok küçükbaş hayvancılık önem kazanırken, son yıllarda ilçe genelinde büyükbaş hayvancılık faaliyetlerinde önemli gelişmeler olmuştur. 2009 yılı itibariyle yöredeki toplam 24.275 adet büyük ve küçükbaş hayvan varlığının % 66'sını küçükbaş hayvan oluştururken, % 34'ünü büyükbaş hayvanlar özellikle sığırlar oluşturmaktadır. Yük ve çeki hayvanlarının sayısı ise önemsizdir (Tablo 4.74). Büyükbaş hayvan sayısı itibarı ile Alibeyli, Gaffarlı, Yeşilyayla, Akdam ve Armağanlı köyleri önem taşımaktadır. Alibeyli köyü 1470 adet büyükbaş hayvan sayısı ile ilk sırada yer almaktadır (Foto 4.31).

Araştırma sahasında büyükbaş hayvanlar daha çok sütü için beslenmektedir. Son yıllarda hayvan soylarının iyileştirilmesi ile hayvan başından alınan süt miktarında artışlar olmuştur. Mera hayvancılığı yaygın olmadığı için aileler evlerinde ot ve yemlerle hayvanları beslemektedirler. 2009 yılı itibariyle Sumbas ilçesinde yaklaşık 6000 ton süt eretimi yapılmıştır. Sütler her sabah köylere gelen alıcılar tarafından toplanmakta, Kadirli ve Kozan'da bulunan süt işleme tesislerine götürülerek burada daha çok süt ürünleri yapımında kullanılmaktadır (Tablo 4.75, Foto 4.32).

Foto 4.29. Büyükbaş hayvanlar genellikle evlerin bir kenarındaki ahırlarda ve bahçelerde beslenmektedir.

Tablo 4.75. Sumbas İlçesi'nde Büyükbaş Hayvancılıkla Geçinen Aile Sayısı ve Süt Üretimi (2005–2009).

Yıllar	TOPLAM	
	Üretici Sayısı (Aile)	Süt Miktarı (Ton)
2005	552	5331,882
2006	785	5931,441
2007	469	5058,782
2008	550	5870,550
2009	560	5950,700

Kaynak: Tarım İlçe Müdürlüğü

Foto 4.30. Köylerden Süt Toplayan Tüccarlar.

Küçükbaş hayvanlardan kıl keçisi yetiştiriciliği özellikle yayla sahaları olarak önem arz eden Yeşilyayla, Esenli, Çiçeklidere köyleri gibi yüksek, eğimli ve engebeli sahalarda kurulmuş köylerde önem kazanmıştır. Ayrıca araştırma sahasındaki alçak sırt ve tepelik alanlarda yer alan Alibeyli, Armağanlı, Mehmetli, Akdam, Höyük gibi köylerde de koyun sayısından fazla olmamakla birlikte keçi beslenmektedir. Ancak 2000 yılından itibaren keçi sayısında önemli miktarlarda azalmalar görülmüştür. Özellikle araştırma sahasının dağlık alanlarında yetişme olanağı bulan kıl keçisinin Orman İşletmesinin orman sahalarında otlatmayı yasaklaması nedeniyle sayıları her geçen gün azalmaktadır. Eskiden sahada gezici hayvancı grupların sayısı oldukça fazla idi. Ancak çoğu tamamen yerleşik hayata geçerek hayvancılık yapmayı bırakmışlar ve tarımsal faaliyetlere yönelmişlerdir. Sahada Aydınlı Yörükleri olarak isimlendirilen, tamamen ve yarı gezici hayvancı grupları günümüzde görmek mümkün değildir. Hala hayvancılık yapanlar olmakla birlikte yerleşik düzende bu faaliyeti devam ettirmektedirler. Kışın daimi ikametgahları olan yerlerde, ahırlarda hayvanlar beslenirken, baharın gelmesiyle

birlikte bir çoban nezaretinde hayvanlar otlatılacağı yerlere götürülmektedir. Yaz süresince hayvanlar bu dağlık alanlardaki otlaklarda otlatıldıktan sonra kışa doğru terar bu sahalardan inmektedirler.

Araştırma sahasında yetiştirilen küçükbaş hayvanlardan biri de koyundur. Koyun, keçinin aksine genellikle ova tabanında, ova kenarlarında ve hafif eğimli yamaçlar sahasında yer alan köylerde beslenmektedir. Tür olarak çoğunlukla "Karaman koyunu" tercih edilmektedir. Et, süt ve süt ürünleri ihtiyacı için beslenen koyunlar arasında ayrıca dağlıç, sakız ve ivesi türlerine de rastlanmaktadır. Araştırma sahasında koyun varlığı keçiye oranla daha dengeli bir seyir izlemektedir. Keçi sayısındaki sürekli azalışa rağmen koyun sayısı çok fazla azalmayıp bir miktar artış göstermiştir. Koyunun dağlık alanlarda hareket kabiliyeti zayıf olduğu için daha çok ovada yetişme imkanı bulmuştur. Kışın ahırlarda beslenen koyunlar yaz mevsiminde meralarda, tarla kenarlarında otlatılmaktadır. Tarla bozumu zamanlarında, özellikle karpuz tarlalarında, beslenme sıkıntısı çekilmemektedir (Foto 4.33).

Foto 4.31. Ova köylerinde koyunlar daha çok tarla kenarlarında ve boş arazilerde otlatılmaktadır.

Araştırma sahasında hayvancılık faaliyetleri Sumbas merkezde ve Mehmetli, Reşadiye, Alibeyli, Armağanlı, Esenli, Yazıboyu, Akçataş, Gaffarlı köylerinde kurulmuş olan tarımsal kalkınma kooperatifleri tarafından desteklenmektedir.

Araştırma sahasında kümes hayvancılığı kırsal kesimdeki hemen her aile tarafından yapılmaktadır. İlçede tavuk, hindi, ördek ve kaz gibi kümes hayvanları beslenmekte ve yumurta üretimi yapılmaktadır. Ancak ilçede önemli bir beyaz et ve yumurta üretimi söz konusu değildir. Araştırma sahasında ticari amaçla kurulmuş tavuk çiftlikleri bulunmamaktadır. Bu yüzden kümes hayvanı sayılarında yıllar arasında çok fazla bir artış yaşanmamaktadır. Tavuk sayısı dışında hindi, ördek, kaz önem arz etmemektedir. Toplam kümes hayvanlarının % 97'sini tavuk oluşturmaktadır (Tablo 4.76).

Tablo 4.76. Sumbas İlçesi'nde Kümes Hayvancılığı ve Yumurta Üretimi (2000–2009).

Yıl	Tavuk	Hindi	Ördek	Kaz	Toplam Yumurta
2000	18600	300	150	150	1.440.000
2001	18300	250	130	125	1.450.000
2002	17900	240	120	110	1.247.700
2003	12100	250	100	90	1.207.450
2004	18300	270	120	110	1.273.900
2005	19000	250	90	100	1.303.700
2006	17500	270	110	185	1.204.300
2007	18500	260	140	170	1.278.800
2008	19000	260	160	150	1.312.400
2009	19000	250	200	100	1.312.000

Kaynak: Tarım İlçe Müdürlüğü

Araştırma sahasında arıcılık, ekonomik açıdan önde gelen bir faaliyet olmamakla birlikte, doğal potansiyelin kullanımı ve ihtiyaçların karşılanması bakımından yöre insanını ilçe dışına bağımlı olmaktan kurtaran ölçektedir. Arıcılık, farklı ölçeklerde yapılmakla birlikte araştırma sahasının hemen her köyünde sürdürülebilen bir faaliyettir. Ancak Akdam, Mehmetli, Alibeyli, Höyük, Armağanlı, Akçataş, Gaffarlı, Çiçeklidere ve Yeşilyayla köylerinde yapılan üretim ticari değer taşımaktadır. Bu sahalar ovalık alandan dağlık sahaya geçişteki alçak plato sahalarına karşılık gelmektedir. Arılar bu bölgedeki daha çok portakal, şeftali, Trabzon hurması, kayısı gibi meyve ağaçlarının çiçeklerinden faydalanarak bal üretmektedir. Yaz aylarında ise daha çok kuzey kesimlerde yer alan yayla alanlarına ve özellikle Göksun'un yaylalarına gezici olarak yapılan arıcılık faaliyeti görülmektedir.

2009 yılında ilçede arıcılıkla uğraşan 9 köyde toplam 2800 fenni kovan bulunmaktadır. Köy başına ortalama 311 kovan düşerken, kovan başına ortalama 11 kg bal alınabilmektedir. En fazla kovan sayısı Akdam köyünde görülmektedir.

Tablo 4.77. Sumbas İlçesi'ndeki Arıcılık Faaliyetleri ve Üretim Durumu (1990-2005).

Yıl	Köy Sayısı	Fenni Kovan	Bal (kg)	Bal Mumu (kg)
2000	8	2300	23000	1300
2001	8	2400	24000	1350
2002	8	2200	22000	1200
2003	8	2250	22500	1250
2004	9	2500	25000	1350
2005	9	2600	26000	1400
2006	9	2650	27000	1400
2007	9	2700	28000	1500
2008	9	2750	29000	1550
2009	9	2800	30000	1600

Kaynak: Tarım İlçe Müdürlüğü.

Araştırma sahasında kovan sayısı ve arıcılık ürünlerinde artış görülmektedir. Son yıllarda Sumbas İlçe Tarım Müdürlüğünün arıcılık faaliyetlerini destekleme çalışmaları sayesinde hem arıcılık yapan aile sayısı, hem de fenni kovan sayısında artışlar görülmektedir.

İlçede tatlısu balıkçılığı da yapılmaktadır. Sumbas Çayı ve Kesik Suyu'nun varlığı tarımda sulama faaliyetleri üzerinde etkili olduğu gibi balıkçılık faaliyetleri üzerinde de etkili olmaktadır. Balıkçılık faaliyetleri Kesik Suyu vadisinde yer alan Çiçeklidere, Gaffarlı, Mehmetli ve Sumbas Çayı vadisinde yer alan Akçataş köylerinde sürdürülmektedir. Bu faaliyetler daha ziyade ev ihtiyacını karşılayabilecek ölçekte ve geçimlik olarak yapılmaktadır. Ticari amaç taşıyan faaliyetler ise Akçataş ve Gaffarlı köylerinde tespit ettiğimiz iki "Alabalık Üretme Çiftliği" ile sürdürülmektedir. Gaffarlı Köyü merkezinde (Taşköprü Mahallesi) Kesik Suyu kenarında kurulmuş bulunan "Yahya Güvel Haktan Su Ürünleri" tesisi 2000 yılından itibaren faaliyet göstermektedir. İşletmede alabalık üretimi yapılmaktadır. Tesisin üretim kapasitesi 20 ton/yıl'dır. Ürünler genellikle perakende olarak pazarlanmakta ve restorant işletmelerinde servis yapılarak müşterilerine sunulmaktadır. Ekseriyetle yaz aylarında faaliyet gösteren tesiste, üretim havuzlarının çevresindeki bahçe içerisinde oluşturulmuş bir açıkhava restorantı ve betanarme binasında iki katlı bir kapalı restorant yer almaktadır. Akçataş Köyü kuzeyinde Sumbas Çayı kaynağının bulunduğu mevkide de bir alabalık üretim tesisi bulunmaktadır. 2005 yılında hizmete giren tesiste, açıkhava restorant işletmesinde servis yapılmak suretiyle yaz aylarında faaliyet gösterilmektedir. İşletmenin 2 ton/yıl olan kapasitesi oldukça sınırlıdır.

4.5.3. Ormancılık

Sumbas ilçesinde arazi kullanım durumu açısından ele alınması gereken ekonomik faaliyetlerden biri de orman ürünlerinden faydalanma ve orman işçiliğidir. İlçe toplam yüzölçümü (38.436 ha) içerisinde orman, çalılık ve fundalık alanları % 56 (21.381 ha) oranıyla en yüksek paya sahiptir.

Araştırma sahasının ova ünitesi dışında kalan yüksek ve engebeli dağlık ve tepelikler sahası bütünüyle orman sahası içerisinde kalmaktadır. Bu alanlar araştırma sahasının bütünüyle kuzey kesimlerini işgal etmektedir ve ekonomik anlamda ormancılık faaliyetleri yapılmaktadır.

Sumbas ilçesinin kuzeyindeki bu yüksek ve engebeli alanlarda özellikle Gezit (2230 m), Çiçelidağ (1799 m), Tekeçöklü (1250 m), Ericek (1300 m) ve Akkoca (1142 m) dağlarının zirvelerinde ve yamaçlarında iyi nitelikli ormanlar bulunmaktadır. 1000 metrenin üstündeki sahalarda yükseldikçe düşen sıcaklık ve artan yağış değerleriyle birlikte kızılçamların yerini karaçam (*Pinus nigra*), köknar (*Abies*), sedir (*Cedrus libani*) ve kayınların (*Fagus orientalis*) oluşturduğu yarı nemli karışık ormanlar almaktadır.

Araştırma sahasında 1000 ilâ 2000 m arasında kalan alanda görülen doğal bitki örtüsü genel olarak yarı nemli Akdeniz ormanları sahası olarak karşımıza çıkmaktadır. 2000 metrelerde görülen tek tek ağaçlar, adeta bu metrelerden sonra ağaçlara rastlanmayacağının işaretçileri gibidir. Dolayısıyla orman üst sınırını genel olarak 2000 m izohipsi belirlemektedir. Bu kuşaktaki orman formasyonu yaygın olarak halk arasında "mezda" olarak anılan köknar, karaçam, sedir ve defne gibi ağaç türlerinden meydana gelirken arada fıstık çamlarına da rastlanır. Bu saydığımız orman formasyonu bölgedeki ormancılık faaliyetlerinin yapılmasında kullanılan ağaç türlerini oluşturmaktadır.

Orman alanlarının yer aldığı dağlık kesimlerde yükselti ile birlikte eğimin de artması buralarda daimi yerleşme sayısını sınırlarken, yaz aylarında sahanın serin iklim koşullarından faydalanmak için, yayla yerleşmelerinin meydana gelmesine de olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla fiziki şartlar mevcut yerleşmelerin iktisadi faaliyetlerini ormana bağımlı kılmaktadır.

Sumbas ilçesinde ormana bağımlı ekonomik faaliyetler yükseltinin 1000 metrenin üstünde olduğu ormana yakın veya orman içi yerleşmelerinin yer aldığı dağlık kesimlerde yapılmaktadır. Bu sahalarda ziraat alanlarının kısıtlılığı, ormancılığı halkın birincil geçim kaynağı olarak belirlemektedir. Araştırma sahasının sahip olduğu fiziki şartlar halkın ekonomik uğraşısını da şekillendirmektedir. Zengin alüvyal örtünün bulunduğu ovalık alanlarda halkın 1. derecede geçimini zirai faaliyetler oluştururken, engebeli, eğimli yüksek dağlık alanlarda geçim zirai aktivite dışında hayvancılık ve ormancılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Ormancığın 1. derece geçim kaynağı olduğu Esenli, Çiçeklidere ve Yeşilyayla köyleri ile hayvancılığın 1. derecede önemli olduğu Akçataş, Alibeyli ve Armağanlı köyleri dışında araştırma sahasının 9 köyünde zirai faaliyetler en önemli geçim kaynaklarını oluşturmaktadır (Şekil 4.67).

1981 yılı Köy Envanter Etüdleri'ne göre araştırma sahasında 1. derece geçim kaynağında tarla ziraatının üstünlüğü söz konusudur. Ormancılık faaliyetleri ise hiçbir köyde geçim kaynağı olarak yapılmamaktadır. 1997 yılında orman ürünleri ve işçiliği önem sırasına göre 3. ve 4. sırada yer almaktadır (1981 ve 1997 Köy Envanter Etüdleri).

Araştırma sahasının kuzeyinde 1000 metrenin üzerindeki dağlık ve engebeli bölgede yer alan köylerin çevresindeki orman alanlarında mart-eylül ayları arasındaki altı aylık dönemde ormancılık faaliyetleri sürdürülmektedir. Bu sahalardaki köylüler devlet müsaadesiyle tomruk, kereste ve yakacak odun temin etmekte ve orman ürünlerini satarak geçimlerini karşılamaktadırlar.

Orman İşletme Müdürlüğü ormancılık faaliyetlerinin yapıldığı köylerde tomruk üretimini kooperatifler aracılığıyla yaptırmaktadır. Tarım Kredi ve Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri bu köylerde ormancılığı ve hayvancılığı geliştirmek ve desteklemek amacıyla kurulmuşlardır. Orman alanlarında işçi olarak çalışanlar 18 yaşından büyük ve bu kooperatiflere

üye olan kişilerden oluşmaktadır ve bu iş mevsimlik olarak yapılmaktadır. Köylüler mevsimlik olarak çalıştıkları işin ücretini alırken, orman ürünlerini yıl boyu satarak bundan gelir etmektedirler. Orman İşletme Müdürlüğü köylülere tomruk, odun, kereste üretimi yaptırmaktadır. Bazı alanlarda ise sadece tomruk yapılmaktadır. Köylülere ait orman gelirlerinin % 80'i odun, % 10'u kereste ve % 10'u tomruktan oluşmaktadır.

Orman alanlarında mevsimlik işçi olarak çalışanların sayısı her yıl değişmektedir ve her bir köydeki orman alanlarında sadece o köy nüfusuna kayıtlı olan kişiler çalışabilmektedir. 2009 yılı itibariyle Yeşilyayla köyünde orman işçisi olarak 200 kişi, Çiçeklidere köyünde 145 kişi, Gaffarlı köyünde 220 kişi, Armağanlı köyünde 290 kişi, Akdam'da 130 kişi, Akçataş'ta 80 kişi, Köseli'de 60 kişi ve Esenli'de ise 250 kişi çalışmaktadır. Bu köylerin hepsinde orman işçisi olarak çalışanların toplamı 1375 kişidir. Ortalama her ailede 5 kişinin yaşadığını düşünürsek 6875 kişinin orman gelirlerinden geçimini sağladığı sonucuna ulaşabiliriz. Bu sayı azımsanmayacak bir miktardır. Orman işçiliğinden köylünün elde ettiği yıllık para ise; Yeşilyayla köyünde 308 bin TL, Çiçeklidere köyünde 160 bin TL, Gaffarlı köyünde 283 bin TL, Armağanlı köyünde 220 bin TL, Akdam köyünde 44 bin TL, Akçataş köyünde 21 bin TL, Köseli'de 11 bin TL ve Esenli'de 85 bin TL'dir (Taşköprü Orman İşletme Şefliği-2009).

Ormancılık faaliyetleri içerisinde odun, kereste ve tomruk üretimi dışında defne dalı ve yaprakları da kozmetik alanında değerlendirilmektedir. Tüccarlar genellikle köylere gelerek bunları satın almaktadır. Bu durum köy halkı için orman ürünlerine dayalı artı bir ekonomik kazanç oluşturmaktadır. Sumbas ilçesinde ormancılık faaliyetlerinin yapıldığı köyler arasında daha çok Yeşilyayla köyünde defne dalı toplanmakta ve satışa sunulmaktadır. Defne dalları ilkbahar mevsiminde toplanmakta ve yaklaşık 1500-2000 ton civarında ürün elde edilmektedir. Yeşilyayla köyünde defne dalından elde edilen yıllık kazanç ise 200 bin TL'dir.

Ormancılık faaliyetlerinin yapıldığı köylerde yol boylarında satış için istiflenmiş odun, kerestelik ve tomruk kümeleri dikkat çekmektedir.

Foto 4.32. Araştırma sahasında ormancılık faaliyetlerinin yapıldığı Yeşilyayla gibi köylerde orman ürünleri yolların kenarına istiflenmektedir.

Ormanla doğrudan bağlantısı olmayıp, orman ürünlerine dayalı ticaret ve imalat sektörlerinde çalışanların da ekonomik yaşamının içerisinde orman yer almaktadır. Marangoz ve hızar atölyeleri bunlar arasında ön planda yer almaktadır. Ormancılık faaliyetlerinin sürdürüldüğü köylerde toplam 10 tane hızar ve marangoz atölyesi bulunmaktadır.

5. TÜRKİYE'DE MÜLKİ İDARE ALANLARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Türkiye'nin İdari Taksimatında Yapılan Değişiklikler ve Sonuçları

Türkiye'nin idari taksimatına ilişkin olarak tezin üçüncü bölümünde yapılan tespit, açıklama ve analizler bu başlık altında sonuçları itibariyle ele alınmıştır.

5.1.1. 1924 Öncesi:

Bugünkü Türkiye idari bölümleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde var olan sancaklar temeline dayanmaktadır. 20.04.1924 gün ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre büyük vilayetler kaldırılıp, daha küçük bölümler olan sancaklara vilayet adı verilmiştir. 1924 sonrasında yapılan değişiklikler de bu genel yapıyı bozacak ölçüde etkili olamamıştır.

1839 öncesi dönemde Anadolu yarımadasının büyük kısmı ***"Anadolu Eyaleti"*** adıyla tek bir eyalet durumundaydı. Anadolu'nun diğer kısmında ise nispeten daha dar alanlı ***Karaman, Sivas, Adana, Zülkadriye, Halep, Diyarbekir, Van, Erzurum, Kars*** ve ***Çıldır*** gibi "büyük eyaletler" bulunmaktaydı. Eyaletler çeşitli sayıda livalara (sancak) ayrılmıştı. İşte, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış döneminde gördüğümüz "büyük vilayetler", 1839'da da bu büyük eyaletlerin yerine geçmişlerdir.

Tanzimat döneminde eyalet sisteminden vilayet sistemine geçilirken, küçük eyaletler aynen vilayet durumuna getirilmiş, bağlı livalar ise "sancak" adı altında bu vilayetlerin bölümlerini meydana getirmiştir. Anadolu ve Rumeli gibi büyük eyaletler ise birkaç livanın bir araya getirilmesiyle yeni vilayetlere bölünmüştü. İdari bakımından vilayetler Dâhiliye Nezareti'ne (İçişleri Bakanlığı) bağlıydı. Vilayet sistemine geçildikten kısa bir süre sonra bağlı oldukları vilayetlerden ayrılarak doğrudan doğruya Dâhiliye Nezareti'ne bağlanan bazı "müstakil sancaklar" oluşturulmuştur. Bunların sayısı da zaman içinde giderek artmıştır. Böylece, bir taraftan vilayetlere bağlı bulunan sancakların birçoğu müstakil olarak ayrılırken, bir taraftan da onların boşalttığı yeri alacak yeni sancaklar kurulmuştur. Örneğin, hiçbir coğrafi gerekçeye bağlanmaksızın Halep vilayetinin Urfa ve Maraş sancakları, doğrudan Dâhiliye Nezareti'ne bağlı müstakil sancaklara dönüştürüldüğünde, tamamen sancaksız kalan Halep vilayetine Ayıntap (Gaziantep), Kilis ve Antakya (Hatay) kazaları "mülhak sancak"lar olarak bağlanmıştır.

1. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu toprakları üzerinde yeni bir Türk Devleti kurulmuş ve 20.04.1924 gün ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre ele alınan yeni düzende, öncekinden pek farklı olmayan mülki idari bölünme sistemi kabul edilmiştir. Böylece Osmanlı dönemindeki vilayetler tamamen kaldırılıp, daha önce müstakil

hale getirilmiş bulunan sancaklar ile kaldırılan vilayetlere bağlı merkez ve mülhak sancaklara vilayet denilmiştir.

Geçmişten günümüze Türkiye'de mülki idare taksimatı üzerinde yapılmış olan değişikler dikkate alınırsa, idari birimler gittikçe daha küçük bölümlere ayrılmıştır. Böylece eyalet rejiminden önceki büyük vilayet sistemine, bunlardan da şimdiki vilayet düzenine geçilmiştir. Bu vilayetlerin birçoğu hem doğrudan isimleriyle, hem de mevcut alanları bakımından aynen o dönemdeki sancaklara karşılık gelmektedir. Buna göre, yeni taksimatta 74 il, 320 ilçe ve 729 bucak teşkilatı ile yaklaşık 40.000 dolayında köy yer almaktadır.

1924-1939 yılları arasında merkezi otoritenin yaptırım gücünün baskın olduğu idari bölümlerdeki değişiklik çalışmaları, 1940-1956 yılları arasında daha çok taşra teşkilatlarının baskısı altında sürdürülürken, 1957-1980 yılları arasında mülki taksimatta fazla bir değişiklik olmamış, 1980 sonrası idari bölümlerdeki değişiklikler ise taşra teşkilatlarının baskısı ve merkezi otoritenin politik etkilerinin birbirine karıştığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir.

5.1.2. 1924-1939 Dönemi:

1924 yılında 74 olan il sayısı, 1926-1932 yılları arasında 63'e düşürülürken, 320 olan ilçe sayısı ise 350'ye, 661 olan bucak sayısı 700'e çıkartılmıştır. Böylece 11 il teşkilatı lağvedilerek ilçeye dönüştürülürken, 19 yeni ilçe ve 58 yeni bucak teşkilatı kurulmuştur. 1933 yılında il sayısı azaltılmaya devam etmiş ve 6 il teşkilatı daha lağvedilerek il sayısı 57'ye düşürülmüştür. Aynı yıl Adapazarı (Kocaeli) İlçesi'ne bağlı bir bucak olan **Karasu**, 2202 sayılı kanunla ilçe statüsüne alınırken; ilçe sayısı 357'ye çıkmış, bucak sayısı ise 699'a düşmüştür. Böylece 1932-1933 yılları arasındaki bir yıllık sürede 6 il ve 20 bucak teşkilatı ilçe statüsüne dönüştürülmüştür. Bir yıl öncesinde lağvedilen 5 il teşkilatı 1934 yılında tekrar kurulmuştur. Bu illere ilaveten 6 bucak ve 1 köy teşkilatı ilçeye dönüştürülmüş, 1 bucak teşkilatı köy statüsüne alınmıştır. Böylece 1934 yılında il sayısı 62'ye ilçe sayısı 359'a çıkarılırken, bucak sayısı 692'ye düşürülmüştür.1939 yılında Hatay'ın anavatana katılmasıyla il sayısı tekrardan 63'e çıkmış; 5 yıllık bu süre içerisinde 30 ilçe ile 125 bucak teşkilatı kurulmuştur.

1924-1939 yılları arasındaki bu dönemin en önemli özelliği, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren gerçekleştirilmeye çalışılan kalkınma çabası, merkezi otoritenin gücünü memleketin her köşesinde hissettirme düşüncesi ve kamu hizmetlerin en hızlı ve en kaliteli bir biçimde yerine ulaştırılması gayretleridir. Bu devrede il sayısı azaltılmaya, ilçe ve bucak sayıları ise artırılmaya çalışılmıştır. İl sayısı 11 adet azaltılırken, ilçe sayısı 69 adet, bucak sayısı 88 adet artırılmıştır.

5.1.3. 1940-1956 Dönemi

1953 yılında Uşak (Kütahya) İlçesi'nin il statüsüne alınmasıyla il sayısı 64 olurken, 14 yıllık bu süreçte de 79 ilçe ve 123 bucak idari alanı oluşturulmuştur. 1954-1956 yılları arasında ise 3 il teşkilatı oluşturulurken, 1 il ilçeye dönüştürülmüş, 2 ilin de adı değiştirilmiştir. Bu iki yıllık dönemde ayrıca 31 ilçe kurulurken, bucak sayısı 10 kadar azalmıştır.

İdari taksimattaki bu değişiklik ve düzenlemeler, maalesef 1940'lı yıllardan itibaren farklı bir boyut kazanmıştır. 1940-1956 yılları arasındaki ikinci devrede il sayısı 3 adet, ilçe sayısı 210 adet ve bucak sayısı 201 adet artırılmıştır. Bu dönemde köyler bucaklara, bucaklar ilçelere, ilçeler illere dönüştürülmekle kalmamış, kimi iller ilçeye, kimi ilçeler bucağa ve kimi bucaklar da köye dönüştürülmüştür. Bütün bu girişimler daha ziyade siyasi çıkar elde etme ya da cezalandırmalar şeklinde vuku bulmuştur. Örneklemek gerekirse, 1954 yılının Haziran ayı sonlarına doğru TBMM'ne gelen bir yasa tasarısı, başta muhalefete mensup milletvekilleri ile birlikte tüm Kırşehirlileri ayağa kaldırmıştı. Tasarı Kırşehir'in ilçeye dönüştürülerek, yeni kurulacak olan Nevşehir İli'ne bağlanmasını ön görüyordu. Kırşehir, siyasi tercihini hemşerileri olan CMP (Cumhuriyetçi Millet Partisi)'li Osman Bölükbaşı'ndan yana kullandığı için bu durum, dönemin DP (Demokrat Parti) iktidarı tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmış ve Kırşehir cezalandırılmak istenmişti. 29 Haziran 1954 tarihinde görüşülen yasa tasarısı ile ilgili görüşmeler Gazeteci Emin Karakuş'un "İşte Ankara" adlı eserinde şu şekilde ifade edilmişti *"...Bölükbaşı kanunun, duygusal ve siyasi nedenlere dayandığını söyledi. O konuşurken Adnan Menderes kıs kıs gülüyordu. ...Bölükbaşı: "Başbakan çok gülüyor. İstemem ki bu gibi haller bir gün onun da başına gelsin" dedi. ...Söz alan Adnan Menderes, alaycı bir tavırla bu kanunun ekonomik ve politik nedenlerle hazırlandığını anlattı. ...Menderes'i herkes dehşet içerisinde dinledi. Tasarı 39 muhalife karşı 285 oyla kabul olundu"*(Sabah Gazetesi, 11.06.1995) (Foto 5.1). Örnekte olduğu gibi benzer şekillerde yapılan hamlelerle bu devrede toplam 414 idari değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerin bir kısmı daha sonra tekrar eski durumuna getirilmiştir.

Sancaktan vilayete

Osmanlı'nın sancakları Cumhuriyet'in vilayetleri oldu

ilçe yapılan iller

Kırşehir'i kaza haline getiren tasarıyı Meclis dün kabul etti

Kırşehir cezalandırıldı

Kırşehir, tekrar vilâyet oluşunu dün bir bayram sevinci içinde kutladı

Üç yıl sonra yeniden il oldu

"Kırşehir'in fatihasını biz okuyalım"

Foto 5.1. Sabah Gazetesi, 11.06.1995

5.1.4. 1957-1988 Dönemi

1954 yılında ilçe olarak Nevşehir İli'ne bağlanan Kırşehir, İsmet İnönü (CHP), Osman Bölükbaşı (CMP) ve basının gayretleriyle 1957 yılında tekrar İl statüsüne alınmış (Sabah Gazetesi, 11.06.1995) ve Türkiye'de il sayısı 67'ye çıkartılmıştır. 1957-1988 yılları arasındaki 31 yıllık bu dönemde Kırşehir dışında il oluşturma çabası görülmezken, nüfussal ve fonksiyonel gelişme gösteren bazı köyler bucaklara, bucaklar ise ilçelere dönüştürülmeye devam etmiştir. İlçe sayısı bu dönemde 182 adet artmıştır. 1957-1960 yılları arasında hemen her yıl ortalama olarak 19 adet ilçe kurulurken, 1960-1986 yılları arası ilçe kuruluşu bakımından durgun geçmiştir. 26 yıllık bu süreçte sadece 11 ilçe kurulmuştur. Ancak bu durgun süreç, 1987 yılında sona ermiştir. İlçe kuruluşunda adeta patlama yaşanan 1987 yılında 111 ilçe birden kurulmuştur. 2 ilçenin kurulduğu 1988 yılında ise bu dönem sona ermiştir. Toplu ilçe kuruluşlarının özellikle seçim dönemlerine tesadüf etmesi, idari alanların belirlenmesinde 1950'li yıllarda etkisini gördüğümüz siyasi nedenlerin bu dönemde de devam ettiğini göstermektedir.

5.1.5. 1989 ve Sonrası Dönem

Mülki idare taksimatında il kurulması girişimleri 32 yıl aradan sonra 1989 yılında tekrar devam etmiştir. 1989-1999 yılları arasında 14 il teşkilatı kurulmuştur. 1989 yılında Aksaray (Niğde), Bayburt (Gümüşhane), Karaman (Konya) ve Kırıkkale (Ankara) ilçeleri il, bazı bucak ve beldeler de ilçe statüsüne alınmıştır. Uzun bir süredir 67 olan il sayısı 1989 yılında 71 olurken, ilçe sayısı sadece 1 adet artmıştır.

İl kuruluşu 1990 ve 1991 yıllarında da devam etmiş; Batman, Şırnak ve Bartın illeri kurulmuştur. Bu arada 16 köy, 25 belde ve 94 bucak merkezinde de ilçe teşkilatları oluşturulmuştur. 1992 yılında Ardahan ve Iğdır (Kars) ilçeleri, 1995 yılında Karabük (Zonguldak), Kilis (Gaziantep) ve Yalova (İstanbul) ilçeleri, 1996 yılında Osmaniye (Adana) ve 1999'da Düzce (Bolu) ilçeleri il statüsüne alınırken, çeşitli sayıda bucak, belde ve mahalleden 25 yeni ilçe kuruluşu gerçekleştirilmiştir.

1999'dan 2007'ye kadar olan dönemde mülki taksimatta il ve ilçe ölçeğinde bir değişim olmamıştır. 2008 yılında Adana, Ankara, İstanbul ve İzmir Büyükşehir statüsündeki şehirlerdeki bazı mahaller ile 8 ilde daha Büyükşehir statüsü oluşturularak, il merkezini meydana getiren mahallelerde toplam 43 merkez ilçe teşkilatları kurulmuştur. Eminönü (İstanbul) ilçesi ise lağvedilmiştir. Böylece Türkiye'nin mülki idare taksimatındaki il sayısı 81'de kalırken, ilçe sayısı 893'ü bulmuştur. Bucak sayısı 1529, köy sayısı ise 35.869'dur.

5.2. Türkiye'nin İdari Taksimatında Yapılan Son Düzenlemelere İlişkin Kamuoyuna ve Basına Yansıyan Bazı Tartışma ve Eleştiriler:

II. Meşrutiyetten günümüze kadar olan yaklaşık 100 yıllık dönemde Türkiye'nin idari bölünüşünde tam bir düzen kurulamamıştır. Bilimsellikten uzak keyfi politikaların etkisiyle ülkemiz idari alanların belirlenmesine yönelik hemen her dönemde tartışmalara ve siyasi çatışmalara sahne olmuştur. Mülki taksimatta yapılan hemen her yeni düzenleme, yerel ya da genel seçim dönemlerine yakın tarihlere tesadüf etmiştir. Bu durum, doğru analiz edilmiş ve planlanmış bir mülki teşkilata ve dolayısıyla ekonomik refaha kavuşmamızı sürekli olarak ertelemiş ve ülkenin kaynaklarını adeta boşa harcatmıştır. Mesele, ülkenin yönetiminde söz sahibi olanlardan, yaşadığı muhitte köklü bir nüfuza sahip olan grupların mensuplarına kadar olan geniş bir arenada oldukça basite indirgenmiş, bir yörenin kalkınmasının ölçüsü olarak devlet imkanlarının sonuna kadar kullanılmasını öngörmüştür. Bu sayede ülke kaynakları seferber edilerek binlerce idari alan oluşturulmuş ancak beklenen bölgesel gelişmeler bir asıra yakın süredir sağlanamamıştır. Kırsal alanlar ile merkezi yerleşmeler arasında sağlanamayan sosyoekonomik düzen, şehirlerin plansız ve niteliksiz bir biçimde büyümesini ve kır üretim sahalarının terkedilmesini adeta körüklemiştir. Sonuç itibariyle, mülki idare düzeni sadece konunun uzamanları tarafından irdelenir olmaktan öte herkes tarafından tartışılır hale gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de bir yerin il, ilçe ya da belde olması, bilim çevrelerinin işi olmaktan çok siyasi çevrelerin tasarrufuna bırakılmıştır.

Örneğin, 22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan genel seçimler öncesinde ülkemizin çeşitli bölgelerinde il ve ilçe yapılması önerilen ya da planlanan alanlara yönelik kamuoyunda ve siyasi arenada çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalara çeşitli internet sitelerinde, gazetelerde, dergilerde ve televizyon programlarında sıkça yer verilmiştir. 6.3.2008 tarihinde kabul edilerek, 22.03.2008 tarihinde mükerrer 26824 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Nüfusu iki binin altına düşen 862 belde belediyesi ile 283 ilk kademe belediyesinin tüzel kişiliğinin kaldırılması ve 43 yeni ilçe kurulmasını öngören 5747 sayılı Yasa" çıkarılarak yeni idari alanların oluşturulması meselesi yasalaşmıştır. Ancak ana muhalefet partisi CHP'nin Anayasa Mahkemesi nezdinde yapmış olduğu itiraz neticesinde 862 belde belediyesi ile 283 ilk kademe belediyesinin tüzel kişiliğinin kaldırılması hükmü yürürlükten kaldırılırken, yeni idari alanların oluşturulmasına yönelik hükümler engellenememiştir.

Mülki idareye yönelik konular arasında İstanbul'daki bazı semtlerin ilçe, bazı ilçelerin de il statüsüne alınmasına ilişkin tartışmalar kamuoyunu oldukça meşgul etmiş, pek çok vatandaşımız, idari alanların belirlenmesi meselesiyle yakından ilgilenmiş ve bu konudaki fikirlerini açıklamaktan çekinmemiştir. İdari alanların belirlenmesi meselesi, bazı ihtilaflı durumlarda bu alanlarda yaşayan insanların referandum görüşlerine kalabilmektedir. Bu yüzden kamuoyu nabzını ölçmek amacıyla aşağıda bazı ifadelere yer verilmiştir. Buna göre:

"... İstanbul'a 100 ilçe gerçekten çok fazla bana göre. İdeal olan 50 ilçe olabilir. Ayrıca şöyle bir idari bölünme yapılabilir. 3 tane Büyükşehir belediyesi kurulabilir. Avrupa, Asya bir de Büyükşehir. Doğudaki ilçelerle Asya, batıdakilerle Avrupa ilgilenir. Böylelikle 3 büyük belediye, 50 ilçe belediyesi ve de binlerce mahalle koordineli bir şekilde çalışabilir.

Yeni düzenlemeyle sanırım İzmir'de Bayraklı ve Karabağlar, Ankara'da Ümitköy ve Batıkent ilçe olacak. Gerçekten bu yeni düzenlemeye ihtiyaç var. Türkiye geneline bakarsak il olmayı hak etmeyen iller, ilçe olmayı hak etmeyen ilçeler, il olmayı hak eden ilçeler mevcut. Örnek vereyim. Türkiye'nin en küçük ilçesi Polateli yaklaşık 1000 nüfusa sahip. Buranın bir kaymakamı ve belediye başkanı mevcut. Aynı şekilde 250-300 bin nüfuslu Tarsus, İskenderun ve Gebze de aynı şekilde ilçe. Nüfusu en az 150-200 bin olan, sosyal ve kültürel olarak gelişmiş, altyapısıyla, üst yapısıyla örnek ilçeler bence il olmalı. Beylikdüzü ve Batıkent gibi yoğun nüfusun bulunduğu semtler de hizmetlerin daha iyi yürümesi için ilçe olmalı" Ayhan (Site denetçisi) (http://wowturkey.com/forum/ , 09.11.2005).

"Tarsus ve Gebze hemen il yapılmalı. Gebze il olduğunda Türkiye'nin milli geliri en yüksek ili olacak. Rakam İstanbul'dan en az %50 daha fazla çıkıyor. Böyle bir ayrım yapıldığında ise bugünkü Kocaeli satın alma gücüne göre belki 7500 USD'den mesela 5500 USD'lere düşecek. Bu yüzden Kocaeli Gebze'yi bırakmak istemiyor.Fakat bugün Gebze, Sanayi Odasıyla, Organize Sanayi Bölgesi ile, ayrıca Honda Fabrikası, Bayramoğlu Şişecam tesisleri, Arçelik vb....Dilovası kimya bölgesi ve diğer yüzlerce sanayi tesisiyle zaten Türkiye'nin sanayi lokomotifi.... Bu zenginlikten payını alan ilçe merkezi ise zaten bir il merkezi görüntüsünde, ilçe demeye pek imkân yok." Haldun34, (http://wowturkey.com/forum/ , 09.11.2005).

*"İstanbul'un her iki ucundan da biraz kırpılması gerekli... Zaten metropol bağlamında. "Tekirdağ-İstanbul-Kocaeli-Adapazarı-Yalova-Bursa" altılısında, aralardaki boşluklar yok denecek kadar azalmış durumda son 20 yıldır... Bunların yönetim açısından kendi aralarında bir re-organizasyonu, çözümlerin hızlanmasına vesile olacaktır. İp gibi sıralanmış 6 şehir yerine 10 şehir, "Metropol"ün ileride daha az sorun yaşamasına sebep olacaktır ("Kuzey Marmara" ya da sadece "Marmara" Metropolü /Megapolü)."*Akın Kurtoğlu (Site denetçisi), (http://wowturkey.com/forum/ 19.11.2005).

"İstanbul'un ilçelere ayrılması çözüm yerine daha fazla çözümsüzlük getirecektir. Konuya kentin planlaması noktasında bakıldığında, maalesef 1980 yılından bu yana başlayan süreçte "bütüncül planlama" yerine" hep "parçalı planlamaya" kayan bir yaklaşım süre-gelmiştir. Kentin idari olarak parçalanması, planlama faaliyetlerinin de parçalanmasını getirecektir. Her ne kadar günümüzde son çıkan 5286 sayılı Büyükşehir yasası üst ölçekli planları Büyükşehir Belediyesine verse de (yani tek elden planlamasına olanak tanısa da) daha alt ölçekli planlar bir başka deyişle uygulamaya esas olan planlar, ilçe belediyeleri tarafından yapılmaktadır. Bu da ana plana ve kurumlar arası entegrasyondan kaynaklanan uyum

problemlerine neden olmaktadır. Bir diğer konu, örnek vermek gerekirse, K.Çekmece Gölü'nün doğu tarafı K.Çekmece Belediyesine, batı tarafı Avcılar Belediyesine bağlı. Yani, her geçen gün kirlenen ve bugün havza olmaktan çıkarılması düşünülen bu gölün korunması her iki belediyenin ortak çabalarına bağlıdır. Oysa bana göre, bu gölün tek bir ilçeye bağlı olması gerekir. Bir başka konu, ilçeler artık o kadar küçüldü ki, Unkapanı'ndaki Atatürk Bulvarı'nın yarısı Fatih ilçesi tarafında kalırken, diğer yarısı Eminönü ilçesine kalmaktadır. Oysa kentsel doku olarak bakıldığında her iki tarafta birbirine çok yakın. Özetle, sınırların çok sağlıklı çizilmediği bir gerçek, ancak bu sorunun ilçelerin sayısını arttırarak çözülemeyeceği görüşündeyim." Fatih Terzi, (http://wowturkey.com/forum/ , 09.09.2007).

Yukarıdaki görüşlere ilave olarak idari alanlarda yapılan değişiklikleri tamamen siyasi olarak gören görüşler de mevcuttur. Basından haberlere göre:

2008 yılında gerçekleştirilen söz konusu ilçe kuruluşlarının 2007 yılında yapılan son genel seçim arifesinde verilmiş sözlerin bir yansıması olduğu ve 2009 yerel seçimlerine yatırım amaçlı yapıldığı hususunda basında pek çok haber yar almıştır. Bunlardan Bazıları:

"28 Mart'tan Önce Çıkarma Çabası: *Anayasa gereği seçime bir yıl kala yapılan düzenlemeler ilk dönem uygulanamadığından, AKP yasayı 28 Mart'tan önce çıkarmak için acele ediyor. CHP Grup Başkanvekili Hakkı Suha Okay, buna karşın yeni düzenlemenin ilk yerel seçimde uygulanamayacağını savundu. Okay, yerel seçim oylamalarının 3 Mart 2009'da yapılacağını, ancak seçim sürecinin 1 Ocak 2009'dan itibaren başlayacağını söyledi"* (http:// www.Malatya guncel.com/news, 06.03.2008).

"İlçesiz Kalan Köy Siyaseten Silindi: *Aceleye getirilen yasadaki bazı 'yasama kazaları', Genel Kurul'da son anda muhalefetin uyarılarıyla fark edildi. Samsun'da 11 köyün yanlışlıkla yeni kurulan iki ilçeye birden bağlandığı anlaşıldı. Hem* ***Canik*** *hem* ***İlkadım*** *belediyesine bağlanan 11 köyle ilgili çizelge değiştirildi. Adana'da Kabasakal ve Karahan köylerinin de yanlışlıkla* ***Aladağ*** *yerine* ***Seyhan****'a yazıldığı anlaşıldı. CHP'li Bihlun Tamaylıgil, değişikliklere karşın bir yanlışlığın kaldığını, Samsun'da hiçbir ilçeye bağlanmayan* ***Alibeyli*** *köyünün siyasi haritadan silindiğini söyledi"* (http://www.Malatya guncel.com/news, 06.03.2008).

"AKP'liler de İtiraf Etti, *"****Hedef Meclisler":*** *Büyükşehirlerdeki 283 ilk kademe belediyesinin kapatılmasında asıl hedefin, belediye meclislerindeki muhalif üyeleri azaltarak AKP'li çoğunluğun rahat çalışmasını sağlamak olduğu iddia edildi. Bu hedefi itiraf eden AKP İstanbul Milletvekili Nusret Bayraktar, özellikle İstanbul, Bursa ve Kayseri'de merkezden gelen meclis üye sayısı ile ilk kademe üye sayıları arasında büyük dengesizlik olduğunu söyledi. Mevcut yasaya göre, her ilk kademe belediyesinden ikişer meclis üyesi ile belediye başkanı Büyükşehir meclisine gidiyor. İlk kademelerden Büyükşehir'e gönderilecek üye oranını onda bire indiren bir yasa daha önce Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmişti"*(http://www.Malatya guncel.com/news, 06.03.2008).

Yeni 8 İlçede AKP Açık Ara Önde: *AKP'liler yeni düzenlemeyi 'Sadece daha iyi hizmet için yaptık' diye savunuyor. CHP İl Başkanı ise "AKP, Kadıköy'ü bölerek Ataşehir'i almak istiyor" diyor. 22 Temmuz sonuçlarına göre ise 8 yeni ilçede AKP birinci parti. Bakanlar Kurulu'nda imzaya açılan yasa tasarısına göre 863 belediyenin kapatılması, 8'i İstanbul'da olmak üzere 42 yeni ilçenin kurulması öngörülüyor. 2009'da yapılacak yerel seçimler bu yeni ilçeleri de kapsayacağı için kararın siyasi yönü tartışılıyor* (http://www.kenthaber.com/ Arsiv/ Haberler/2008/Subat/21/Haber, 06.03.2008).

"Bakanlar Kurulu'nda imzaya açılan tasarıya göre nüfusu 2 binin altında olan 863 belde belediyesi bu vasfını kaybedecek. İstanbul ise 'kavuşacağı' yeni 8 ilçeyle bu değişimde en büyük paya sahip olacak. Tasarıya göre İstanbul'un yeni ilçeleri Arnavutköy, Ataşehir, Başakşehir, Beylikdüzü, Çekmeköy, Esenyurt, Sancaktepe ve Sultangazi olacak. Bu yeni 8 ilçeyle birlikte de ilçeler arasında mahalle transferleri yapılacak ve İstanbul yerel haritası sil baştan yeniden çizilecek.

Yeni ilçeler ve yer değiştiren mahalleler acaba muhalefetin dile getirdiği gibi yerel seçimlerde AKP'nin lehine sonuçlar doğuracak bir düzenleme mi? Bu soruya ışık tutabilmek için yer değiştiren mahallelerin 22 Temmuz seçimlerindeki siyasi eğilimlerine ve bir araya gelen mahallelerin oluşturacağı siyasi kompozisyona bakmak gerekecek.

Üzerinde en çok konuşulan ilçeler Kadıköy ile yeni oluşturulan Ataşehir oldu. Kadıköy Ataşehir'e 7 mahalle verecek ve 200 bine yakın nüfus kaybedecek. Böylece Kadıköy'ün güncel nüfusu 400 bine gerileyecek. 22 Temmuz seçimlerinde yüzde 50'ye ulaşan CHP oyları, AKP oylarının ağırlık taşıdığı mahalleleri kaybettiği için yüzde 70'lere çıkacak. Ataşehir ise AKP'nin kalesi haline gelecek. Çünkü Kadıköy'den katılan 7 mahallenin 6'sında AKP birinci parti, Üsküdar'dan katılan 4 mahallede de yine AKP birinci parti konumunda. Böylece CHP'li Ataşehir Mahallesi, AKP'li mahallelerle birleştirilerek şimdiden AKP'nin kalesi haline getiriliyor.

Yine 22 Temmuz genel seçim sonuçlarını dikkate alırsak, yeni oluşturulan Başakşehir ilçesine katılan bütün mahallelerde ezici bir AKP üstünlüğü var. Başakşehir'de AKP'nin oyları CHP ve MHP'nin toplam oylarından da fazla.

Kıraç ile birleşerek ilçe olan Esenyurt'ta da aynı durum sözkonusu. Esenyurt ve Çekmeköy'ün de Başakşehir ve Ataşehir gibi yapılacak ilk yerel seçimde belediye başkanlarının AKP'li olması kaçınılmaz.

"Yeni ilçelerden Sultangazi ve Beylikdüzü'nde ilginç bir görünüm var. Sultangazi'de CHP'li Gazi Mahallesi ile AKP'nin birinci çıktığı Sultançiftliği mahallelerinin birleşmesinden AKP'li belediye çıkacak. Beylikdüzü ilçesinde de benzer bir durum var. CHP'nin birinci parti olduğu Beylikdüzü Mahallesi ile AKP'li Yakuplu ve Gürpınar mahalleleri birleşince yeni ilçe belediyesinin başkanı AKP'li olacak. Yeni ilçelerden Arnavutköy ve Sancaktepe'de de bir araya

getirilen mahallelerin kompozisyonu AKP'nin birinci parti çıkacağı şekilde oluşturulunca, 8 yeni ilçenin 8'inde de yeni belediye başkanlarının AKP'li çıkması kaçınılmaz olacak." (www.kenthaber.com/Arsiv/Haberler/2008/Subat/21).

"Yokluk İçinde Bir İlçe Polateli: *1061 nüfusu ile Dünya ve Türkiye'nin en küçük ilçesi olan Polateli'nde normal bir ilçede olan hiçbir şey yok. İlçede, hastane, fotoğrafçı, beyaz eşya satan mağaza, eczane, lokanta, kahvehane, kasap, berber ve market bulunmadığı için ilçe halkı ihtiyaçlarını Kilis il merkezine giderek karşılamak zorunda kalıyor. 1995 yılında Kilis'in il yapılması ile köy iken bir gecede kanun hükmünde kararnameyle ilçe yapılarak Kilis'e bağlanan Polateli'nde, ilçe olmasının gerektirdiği birçok şey bir türlü yerine getirilemedi. Vatandaşlar en küçük ihtiyaçlarında dahi 23 kilometre uzaklıktaki Kilis il merkezine gitmek zorunda kalıyor.*

İki dönemdir CHP'den Belediye Başkanı seçilen Mustafa Polat, İller Bankası'ndan ayda gönderilen 10 bin YTL dışında herhangi bir gelirlerinin olmadığını belirtti. Polat, "Polateli'nde normal bir ilçede olan hiçbir şey yok. Bizim diğer belediyeler gibi öz kaynaklarımız ve gelirlerimiz de yok. Belediyemiz, işçi ve memuruna dahi aylık maaşını ödemekte zorluk çekiyor. Hazine müsteşarlığı, SSK, Maliye, Emekli Sandığı, TEDAŞ başta olmak üzere çeşitli resmi kurumlara 450 bin YTL borcu var" dedi. Hükümetten yardım beklediklerini vurgulayan Polat, "Eczanemiz yok. Ağrı kesici hapı bile Kilis'e gelip almak zorundayız. Hükümetten maddi yardım bekliyoruz. Türkiye'nin en küçük ilçesi olmamıza rağmen en büyük sorunları olan ilçeyiz. Bizim sorunlarımızı çözmek çok zor değil. Türkiye Avrupa Birliği'ne girmeye çalıştığı bir süreçte bizim bu halde olmamız çok düşündürücüdür" diye konuştu. Polateli Belediyesi'nin diğer belediyeler gibi öz kaynakları olmadığını belirten Polat, "Polateli Belediyesi olarak, İller Bankası'ndan başka gelirimiz yok. İller Bankası da nüfus oranına göre para gönderiyor. Türkiye'nin en küçük ilçesi olduğumuz için gelen para doğal olarak Türkiye'de en az bize geliyor. Hükümet nüfusu 10 binin altında olan tüm ilçe belediyelerine aynı parayı gönderirse hizmet etme şansımız olur. İlçemizde itfaiye aracı, çöp kamyonu, eczane ve ambulans yok. 1960 model traktörle çöp toplamak zorunda kalıyoruz" dedi. Polat, "Konut ve lojman bulunmadığı için devlet memurları Kilis'te oturuyor. Dolmuşla gidip geliyorlar. Defalarca itfaiye aracı için talepte bulundum, artık kaç kez talepte bulunduğumu ben de unuttum. Onlarca kez televizyon kanallarında Polateli'nin sorunları gündeme geldi. Ama maalesef dikkate alan olmadı. Hizmet gelirle olur, bizim hiçbir gelirimiz yok. Allah göstermesin bir doğal afet veya deprem olsa bizim müdahale edecek ne aracımız var ne de makine parkımız var. Yeterli personelimiz yok. İmkânlarımız olmadığı için ilçe halkına hizmet etmekte zorlanıyoruz." (İHA, 09.01.2007).

Osmaniye'nin il olması ile ilgili olarak TBMM'nin 20. dönem çalışmaları sırasında milletvekillerinin mülki idare düzenlemelerine ilişkin görüşlerine yer vermek yerinde olacaktır. Buna göre;

Mahmut IŞIK (CHP, Sivas): *"...Osmaniye'de beş belediye başkanı seçilmeyecek değerli arkadaşlarım; bir belediye başkanı seçilecek. Tabiî, elbette hepimiz, Osmaniye'ye olan katkılarımızı nezih bir şekilde söyledik; ama bundan sonrasını takdir de Osmaniyelilere kalıyor.*

Osmaniye'den sonraki ilçeler ne olacak? Suşehri, Kelkit Vadisinde, 4 ilçenin yer aldığı bir bölgede yer almaktadır ve birbirine de çok yakındır. 45 bin civarında oyu var ve vilayet olma uğruna hepsini sağ partiler aldı. REFAH Partisi de, ANAVATAN Partisini temsilen Sayın Yazıcıoğlu da "Suşehri vilayet olacaktır" dedi. Bu sözü verdiniz. Ben, bu arkadaşlarımın bu sözlere sahip çıkmalarını istiyorum. Bu verilen sözler yerine getirilmediğinde ben, birçoğunuz gibi devletten gelen bir insanım devlete olan güven azalıyor; yurttaşlarımızı kırıyoruz, incitiyoruz. Onun için, Hükümetten özellikle rica ediyorum ve istiyorum; bir milletvekili olarak, bir yurttaş olarak istiyorum. Bugüne kadar söz verilmiş tüm ilçelerin, bir takvim çerçevesinde mutlaka vilayet yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde, biz inandırıcılığımızı kaybediyoruz. Bu, bize, maalesef, eksi puan veriyor.

Diğer taraftan, Sivas, terör konusunda, biliyorsunuz neredeyse pilot bölge seçilmiştir; Türkiye'nin alan bakımından ikinci büyük vilayetidir. Değerli arkadaşlarım, Sivas'a bir vali yetmemektedir. Bakınız, bir ay önce Divriği İlçesi'ndeki, Zara İlçesi'ndeki ve İmranlı İlçesi'ndeki operasyonlarla ilgili olarak Sarıkamış'tan bir alay, Kayseri'den bir alay, Merzifon'dan bir alay getirtildi ve o bölgedeki insanların rahat oturabilmeleri için çok önemli operasyonlar da yapıldı. Bu birliklerin bir kısmı gitti; yok, kalacak yerleri yok. O nedenle de Sivas'ın mutlaka bölünmesi gerekir. Eğer, Sivas karıştırılırsa, bilmiş olunuz ki, Türkiye karıştırılır.

Divriği İlçesi ile Koyulhisar İlçesi arasında 6-7 saat mesafe var ve o bölgede de, biliyorsunuz, Kızıldağ bulunmaktadır. O bölgeden, bu bölgeye güvenlik kuvvetlerinin ya da başka araç ve gerecin ya da başına bir iş gelen yurttaşın gidip gelmesi mümkün değildir. O bölgeye, ta Kayseri indirme tugayından helikopterler geliyor. Herhalde, bu kadar sıkıntı çeken halka, bizim, bir an önce eğilmemiz gerekir"

Partisinin il teşkilatının nöbetçi vekil uygulaması için geldiği Malatya'da basına açıklama yapan *"Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Malatya Milletvekili İhsan Koca, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Milletvekili Mevlüt Aslanoğlu'nun Malatya'da 2 ilçe daha kurulması ile ilgili verdiği kanun teklifini eleştirdi. Koca, kapatılması gündeme gelen belediyeler içerisinde Malatya'dan da 15 belediye varken ve mevcut ilçelerin durumunu iyileştirmek varken, yeni iki ilçe kurulması teklifinin abes olduğunu kaydetti". (Cihan Haber Ajansı, 11.04.2008)*. Bu basın açıklamasının üzerine yapılacak fazla yorum olmasa gerek. Nitekim iktidarda yer alan bir partinin kendi seçim bölgesinde yapmış olduğu oy kaygısından uzak bu cesurca açıklama, en azından içinde bulunduğumuz bu dönemde ilmi gerekçeleri ortaya konulmamış bir idari bölümleme daha yapılamayacağı, mevcut ilçe merkezlerinin durumunun

gözden geçirileceği ve gerekli ıslah çalışmalarının yapıldığı/yapılacağı düşüncesini açıkça ortaya koymaktadır.

İllere verilen Yeni Teşvik Paketi'nde Adıyaman'ın üçüncü bölge içerisinde yer almasından dolayı Adıyaman'da toplumun çeşitli kesimlerinden farklı tepkiler yükselirken, yerel gazetelere *"Malatya'nın ilçesi olmak istiyoruz"* şeklinde tam sayfa verilen bir ilan dikkatimizi çekmiştir. Kendisini sıradan vatandaş olarak tanıtan Murat Koca isimli bir vatandaş gazeteye verdiği tam sayfa ilanda, teşvik paketine olan tepkisini dile getirmekteydi. *"Malatya'nın ilçesi olmak istiyoruz! Müjde! Adıyaman'ım Müjde"* başlığının atıldığı bu ilanda, Adıyaman'ın yeni teşvik paketinde *üçüncü bölgede* yer almasına tepki gösteriliyordu. Adıyaman'ın Gaziantep, Kahramanmaraş, Kayseri, Konya, Afyon, Uşak ve Manisa gibi illerin bulunduğu 3. bölge iller arasında olmasının kabul edilemez olduğunun esprili bir şekilde dille getirildiği yazıda, 4. bölgede bulunun Malatya ilinin tekrar ilçesi olmak istenildiğini vurgulanıyordu. İlanın bir bölümünde şu ifadelere yer verilmişti: *"Tekrar Malatya'nın ilçesi olalım. Hem Malatya 4. bölgede. Yani bizden daha az gelişmiş bir ekonomisi olduğu için daha fazla teşvikten yararlanıyor, hem de bu güne kadar il olmanın ve her iktidar partisine cillop gibi 4'er, 5'er tane milletvekili göndermenin ve aynı zamanda belediye başkanı çıkarmanın jestini, işte bu şekilde aldığımız için, hep beraber başkanlığa başvuruda bulunalım ve "İl olmaktan bıktık, bizi ilçe yapın da, sizde kurtulun, biz de kurtulalım" diyelim*" (http://www.haber24.com/ Guncel/, 03.02.2009). Yine basında yer alan bu haberden de anlaşılacağı üzere Türkiye'de idari alanların belirlenmesi meselesinde olduğu gibi gelişmişlik derecelerine göre sınıflandırılmaları konusunda da objektif bir yaklaşım bulunmamaktadır. Maalesef bu hususta da gerekli bilimsel çalışmalar tam olarak yapılamamış, ulaşılması beklenen bilimsel sonuçlara varılamamış ve yine ilmi gerçekler göz ardı edilmiştir. Doğal olarak bu duruma gösterilen tepkiler de haklıdır. Ülkemizde idari alanların belirlenmesi, idari merkezlerin kentleşme ve ekonomik gelişme derecelerine göre sınıflandırılması ve faydalanmaları gereken teşvik paylarının adaletli bir şekilde belirlenmesi ve dağıtılması gibi sorunların temelinde ehil kişilerin görev başında olmaması, sorunlara bilimsel olarak yaklaşılmaması, memleketi idare edenlerin ve bazı yüksek bürokratların çağın gerektirdiği vizyon ve misyona sahip olmamaları ve yaptıkları günübirlik politikalarla günü kurtarma anlayışı yatmaktadır.

5.3. Türkiye'nin İdari Taksimatında Yapılan/Yapılacak Düzenlemelere Yönelik Coğrafi Yaklaşım:

Cumhuriyetin ilanından günümüze Türkiye'nin mevcut idari bölümleri üzerinde 1924-2008 yılları arasında sık aralıklı olarak 46 ayrı dönemde tam 63 kez değişiklik yapılmış olmasına rağmen memleket coğrafyacılarının fikirlerine bir türlü müracaat edilmemiştir. Görünüşe bakılırsa bir ülkenin idari bölünüşü üzerinde bu kadar fazla değişiklik yapılması

sırasında olduğu gibi, bundan sonra yapılması düşünülen ıslahatlar sırasında da bu hususun hatıra geleceği şüphelidir. Ne hikmetse, her yeni hükümet göreve başladığı sırada kamuoyuna verdikleri ilk beyanatlarda, yapılması gereken işler arasında mülki taksimatın ihtiyaca uygun hale getirilmesi meselesinin önemini zikretmekte ve bu gelenek maalesef 85 yıldır sürmektedir. Ancak bunun için yapılması gereken çalışmalarda yapılması gerektiği şekilde coğrafyacıların görüşlerine başvurmaktan ziyade milletvekillerinin kendi seçim bölgelerinde yaptığı propaganda çalışmaları ve vaatleri dikkate alınmakta, hazırlanması gereken gerekçeli raporlar ise genellikle uzmanlık alanı coğrafya olmayan ya da idari coğrafya alanında ilmi ehliyeti olmayan meslek adamları, kişi ve kurumlarca hazırlanmaktadır.

Cumhuriyet döneminde mülki idare taksimatında yapılmış değişiklikler çoğu zaman ilmi gerçeklikten uzak, tamamen zamanın geçici ihtiyaç ve koşulları gözetilerek alınmış pratik kararlarla bazı köy ve nahiyelerin aynı vilayet içinde veya başka bir vilayette bir kazadan diğerine bağlanması şeklinde gerçekleşmiş, eski sancaklardan vilayete dönüştürülenlerden bir kaçı kaldırılmış (Aksaray, Beyazıt, Cebelibereket, Silifke, Şarkikarahisar), Doğu Anadolu'da kaldırılan bazı vilayetler (Ağrı, Bingöl, Muş, Tunceli), tekrar tesis edilmiş ya da yeniden kurulmuş, nüfus artması ve yol şebekesinin gelişmesi ile ilgili olarak bazı yeni kazalar kurulmuştur.

Türkiye'de 1924-1950 yılları arasında yapılan mülki idare taksimatı alanındaki değişikler arasında bazı vilayet adlarında yapılan değişiklikler öncelikle yer almaktadır. Buna göre Ertuğrul (Bursa), Karesi (Balıkesir), Saruhan (Manisa), Menteşe (Muğla), Teke (Antalya) ve Hamitabat (Isparta) gibi sultan ve eski beylik isimlerini taşıyan adlar kaldırılıp vilayetler kendi merkezlerinin adını alırken, bir yandan da İzmit ve Yozgat gibi merkez adları da kaldırılarak Kocaeli (ünlü kumandan Akçakoca) ve Bozok (Oğuz Türklerinin bir kolu) gibi tarihi ve etnik özellikleri hatırlatan adlara dönüştürülmüştür. Bununla birlikte yeni kurulan ya da eskiden mevcut bulunan bazı vilayetlere de kendi merkezlerinin adı verilmeyip, vilayet adının yakın çevrelerindeki dağ ve akarsu gibi en dikkat çekici doğal unsurları vurgulaması sağlanmıştır (Ağrı, Bingöl, Çoruh, Sakarya ve Seyhan). *"Bu yöntem, Fransız "département"larını bir taklit yoludur"* (Darkot, 1961, s.42).

Bu yeniden adlandırma girişimi, sadece halk arasında değil, çeşitli resmi makamlar ve aydınlar arasında bile yanlış algılanabilmiştir. Buna göre sadece vilayetin adı değil, vilayet merkezi adının da değiştirildiği zannı hâkim olmuştur. Örneğin, bazı resmi kaynaklar tarafından hazırlanmış haritalarda İzmit, Adapazarı, Antakya, Mersin, Adana, Artvin gibi vilayet merkezi adlarının yerine, Kocaeli, Sakarya, Hatay, İçel, Seyhan, Çoruh gibi vilayet adı yazılmıştır.

Ülkemizde bugün çeşitli resmi makamlar, akademik çevreler, meslek alanları, basın ve yayın organları ve uzmanlık alanlarını temsil eden pek çok aydın ve entelektüel isim bile il, ilçe, şehir, kasaba kavramlarını birbirine karıştırarak ifade etmektedir. Maalesef bunların arasında

vali ve kaymakam gibi mülki amirler de yer almaktadır. Örneğin, çeşitli basın yayın organlarında, yüksek lisans ve doktora tezlerinde, makale ve kitaplarda, TBMM ve Bakanlar Kurulu tutanaklarında, valilik ve kaymakamlık brifing dosyalarında, şiir ve roman gibi edebi eserlerde sıklıkla "…bu güzide ilçemizin alt yapı sorunları yakında çözülecektir" (kasaba), "Sumbas'ın doğusunda Kadirli, batısında ise Kozan yer almaktadır." (ilçe), "…yarım saatte ilçeye ulaşıldı." (kasaba), "Sumbas'ın köy sayısı on beştir" (ilçe)…vb ifadelere rastlanmaktadır. Bu ifadelerin bir kısmının ilçeye bir kısmının merkez olan kasabaya ait olduğu ve bu iki ayrı olgunun birbirine karıştırıldığı görülmektedir.

Türkiye idari bölümlerinin ne ölçüde bilimsel araştırmalara dayandığı pek belli olmamakla birlikte, önceleri genellikle küçük ölçüde kalmış olan bu değişiklikler, daha sonraları taşradan merkezi idareye yapılan baskılar ve merkezden taşraya yönelik politik etkiler nedeniyle hız kazanmıştır.

Taşradan merkeze yönelen baskılar, bazı şehir ve kasabaların son zamanlarda hızlı bir gelişme gösterdiklerini ileri sürerek, ya da bağlı oldukları vilayet merkezlerinin kendilerinden daha geri durumda kaldıklarını sebep göstererek yeni kurulacak bir vilayete merkez olmak yahut eski merkezin yerini almak isteği şeklinde belirmiştir. Örneğin, Uşak ve Adapazarı şehirlerinin birer yeni kurulan vilayete merkez olmaları sözü edilen taşra baskının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Buna karşılık Adıyaman'ın Malatya'dan ayrılması, Kırşehir vilayetinin kaldırılarak çoğu topraklarının yeni kurulan Nevşehir vilayetine bağlanması, bir süre sonra Kırşehir vilayetinin tekrar kurulması ise merkezi yönetiminin etkisi olarak örneklenebilir.

Son zamanlarda taşra yönetimlerinin baskısı ile merkezi otoritenin politik etkileri o kadar birbiriyle karışmış durumdadır ki, birçok kasaba ve şehirlerin il ve ilçe merkezi olma istekleri had safhasına ulaşmıştır.

1924-1939 yılları arasında merkezi otoritenin yaptırım gücünün baskın olduğu idari bölümlerdeki değişiklik çalışmaları, 1940-1959 yılları arasında daha çok taşra teşkilatlarının baskısı altında sürdürülürken, 1980 sonrası idari bölümlerdeki değişiklikler taşra teşkilatlarının baskısı ve merkezi otoritenin politik etkilerinin birbirine karıştığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir.1960-1980 yılları arasında ise mülki taksimatta fazla bir değişiklik olmamıştır.

Darkot, 1950'li yıllarda yeni birer vilayete merkez olmayı istemiş ve bu yolda teşebbüslere de geçmiş ve ümitlenmiş olan şehir ve kasabalardan bazılarını şu şekilde ifade etmiştir: Aksaray, Bayburt, Karaman, Kırıkkale, Ardahan, Iğdır, Kilis, Osmaniye, Bandırma, Akhisar, Alanya, Silifke, Akşehir, Merzifon, Bergama, Fethiye, Konya-Ereğli, Develi, İnebolu, Divriği, Edremit veya Ayvalık, Ödemiş veya Tire, Şebinkarahisar veya Suşehri (Darkot, 1961, s.43). Darkot'un ifade ettiği bu kasaba ve şehirlerden Aksaray, Bayburt, Karaman ve Kırıkkale 1989 yılında; Ardahan ve Iğdır 1992 yılında; Kilis 1995 yılında ve Osmaniye 1996 yılında il merkezi statüsüne alınmıştır. Ayrıca Darkot'un listesinde olmayan Batman ve Şırnak 1990

yılında, Bartın 1991 yılında, Karabük ve Yalova 1995 yılında ve Düzce ise 1999 yılında il merkezi olmuşlardır.

Posta Gazetesinin, 13.07.2007 tarihinde güncel haberler sayfasında yayınladığı bir habere göre Türkiye'de il sayısının 100'e tamamlanacağı ifade edilmekte ve hükümetin gizli tuttuğu listeye göre il merkezi olacak 19 şehir şu şekilde sınıflandırılmaktadır: Sungurlu (Çorum), Beyşehir (Konya), Anamur ve Tarsus (İçel), Lüleburgaz (Kırklareli), Kozan ve Ceyhan (Adana), Siverek ve Viranşehir (Şanlıurfa), Kızıltepe (Mardin), Nazilli (Aydın), Bandırma (Balıkesir), Turhal (Tokat), Turgutlu, Salihli ve Akhisar (Manisa), Alanya (Antalya), Bafra (Samsun), Polatlı (Ankara) (Posta Gazetesi, 13.07.2007, s.17).

5.4. Türkiye'nin İdari Taksimatında Yapılan/Yapılacak Düzenlemelere Yönelik Maliyet Analizi:

Türkiye'nin mülki idaresine ilişkin olarak TBMM'nin 21. dönem çalışmaları sırasında söz alan Bursa Milletvekili Ertuğrul YALÇINBAYIR, *"... Ağustos ayında kabul ettiğimiz Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, il ve ilçe olmanın, Büyükşehir belediyesi olmanın kriterlerini tespit hususunda Bakanlar Kuruluna da görev verildi. Bakanlar Kurulu, bugüne kadar, bu konuda herhangi bir çalışma yapmadı. Mecliste ve idarede, 127 yerin il olmasıyla ilgili, 532 yerin ilçe olmasıyla ilgili teklifler var. Biz, böylesine tekliflerle meclisin gündemini işgal etme hakkına sahip değiliz. Bir yerin il olmasının maliyeti, bugünkü parayla 60 trilyon lira, ilçe olmasının maliyeti 10 trilyon lira. Bunların hesabını kitabını yapmadan, kriterlere bağlamadan, burada bunların konuşulması Türkiye Büyük Millet Meclisinin itibarını zedelemektedir"* şeklinde görüş bildirerek, meselenin ekonomik boyutuna işaret etmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 2001, Dönem: 21, 22.05.2001).

1999 yılı hesaplarına göre (TL'den altı sıfır atılarak hesaplanmıştır);

* Bir il kuruluşunun maliyeti, *26.417.003,4 TL'dir* (http://www.illeridaresi. gov.tr, en son 08.12.2009). 1999 yılı efektif USD satış kuru ortalaması ise 0,429.320 TL'dir (Tablo 5.1). Buna göre 1999 yılı itibariyle bir ilin kuruluş maliyeti yaklaşık 61.532.198,36 USD'dır. 2009 yılı USD ortalaması ise 1,51 TL'den hesaplandığında günümüz koşullarında bir il kuruluşunun toplam maliyeti yaklaşık 92.913.619,5 TL'dır. *"1999 yılı itibariyle bu rakam 64.899.091 TL'dır"* http://www.illeridaresi.gov.tr/,en son 08.12.2009) (Tablo 5.2).

* Bir merkez ilçe kuruluşunun maliyeti, *4.672.884,2 TL'dir* (http://www.iller idaresi.gov.tr, en son 08.12.2009). 1999 yılı efektif USD satış kuru ortalaması ise 0,429.320 TL'dir (Tablo 5.1). Buna göre 1999 yılı itibariyle bir merkez ilçenin kuruluş maliyeti yaklaşık 10.884.385,1 USD'dır. 2009 yılı USD ortalaması ise 1,51 TL'den hesaplandığında günümüz koşullarında bir ilçe kuruluşunun toplam maliyeti yaklaşık 16.435.421,5 TL'dır.

Tablo 5.1. Efektif Dolar (USD) Kurları (1999).

TARİH	EFEKTİF USD ALIŞ (TL)	EFEKTİF USD SATIŞ (TL)
29 /01 /1999	330.374	332.698
26/ 02 /1999	350.468	352.934
26 /03 /1999	367.126	369.709
30 /04 /1999	388.103	390.833
31 /05 /1999	404.359	407.204
30 /06 /1999	419.045	421.994
30 /07 /1999	425.636	428.630
31 /08 /1999	442.643	445.757
30 /09 /1999	458.071	461.294
27 /10 /1999	476.985	480.340
30 /11 /1999	513.312	516.924
30 /12 /1999	539.720	543.517
ORTALAMA	**426.320,17**	**429.319,5**

Kaynak: http://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kur1999.html, 31 Aralık 2009).

Tablo 5.2. 1999 yılı İtibariyle Bir İl Kuruluşunun Maliyeti.

Hükümet Konağı	3.870.121.TL
Vali Konağı	1.488.502.TL
İl Jandarma Komutanlığı	1.488.502.TL
Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü	1.190.692.TL
TEDAŞ	2.083.797.TL
Tarım İl Müdürlüğü	1.190.692.TL
İş ve İşçi Bulma Müdürlüğü	1.041.881.TL
Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü	446.451.TL
Personel giderleri	41.678.777.TL
Araç-Gereç-Demirbaş Gideri	10.419.676.TL
TOPLAM (*)	**64.899.091.TL**

Kaynak: http://www.illeridaresi.gov.tr/default1 (en son 08.12.2009)

* Bir ilçe kuruluşunun maliyeti, *4.850.136 TL'dir* (http://www.iller idaresi.gov.tr, en son 08.12.2009). 1999 yılı efektif USD satış kuru ortalaması ise 0,429.320 TL'dir (Tablo 5.1). Buna göre 1999 yılı itibariyle bir ilçenin kuruluş maliyeti yaklaşık 11.297.251,5 USD'dır. 2009 yılı USD ortalaması ise 1,51 TL'den hesaplandığında günümüz koşullarında bir ilçe kuruluşunun toplam maliyeti yaklaşık 17.058.849,8 TL'dır.

Görüldüğü gibi, Türkiye'de mülki idare alanlarının belirlenmesi ve düzenlenmesinde dikkate alınması gereken hususlardan biri de idari alanın ortaya koyduğu maliyettir. Dolayısı ile ilmi bir çalışma yapmaksızın, konu enine boyuna ele alınmadan, idari coğrafya ve bölge planlaması etütleri tamamlanmadan, sadece siyasi bir menfaat elde etmek gayesiyle, ülkenin kaynakları boşa harcanmamalıdır. Bunun için yapılması gereken, konunun coğrafyacı, tarihçi, hukukçu, ekonomist, sosyolog, şehir ve bölge plancısı, vb. uzmanlara sevk edilmesi ve meselenin her boyutu ile değerlendirilmesini sağlamak olmalıdır.

5.5. Türkiye'nin İdari Taksimatında Yapılan/Yapılacak Düzenlemelere Yönelik Değerlendirme ve Öneriler:

Türkiye'de belediye tüzel kişiliği olan köy ve kasabalar ile bucak merkezlerini ilçe merkezi, ilçe merkezlerini il merkezi yapma yöntemini bir an evvel etraflıca tartışmakta yarar vardır. Anayasamızın 126. maddesinde *"Türkiye, merkezî idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır"* hükmü vardır. Bu maddedeki maddî ölçülerin daha ayrıntılı bir biçimde somutlaştırılması gerekmektedir. Aynı ölçüler, illerin ilçelere, ilçelerin de bucaklara bölüneceğini açıklığa kavuşturan 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nda da belirtilmiştir. Bu kanunda, il ve ilçe kurulması, kaldırılması, merkezlerinin belirtilmesi, adlarının değiştirilmesi, bir ilçenin başka bir ile bağlanması işlemlerinin kanunla yapılacağı hükme bağlanmıştır. Böylece, Türk hukukunda, il yapmanın maddî unsurları olarak; idari alanın fiziki coğrafya durumu, beşeri ve ekonomik koşulları, kamu hizmetlerinin gerekleri ve biçimsel unsur olarak idari bölümleme işleminin kanunla yapılması ölçütleri ifade edilmiş bulunmaktadır. Ancak, son yıllardaki uygulamalar, maddî ölçütlerin siyasal iktidarlarca oldukça serbest takdir edildiğini, bu arada, bazı ilçelerin, genel veya araseçimler öncesinde bir seçim yatırımı, adeta bir seçim rüşveti olarak il ya da ilçe yapıldığını göstermektedir.

Örneğin, Osmaniye ilçe merkezinin yeni kurulacak il teşkilatının merkezi yapılmasına ilişkin kanun teklifleri, mecliste temsil edilen siyasi partilere mensup milletvekillerince, 1996 yılının Ekim ayı içerisinde verilmiştir. Bu aceleci hamleler açıkça göstermektedir ki, teklif sahiplerini harekete geçiren temel etken politiktir. Beklenti, Osmaniye gibi o dönemde 80 bin dolayında geniş bir seçmen tabanına sahip olan ilçe merkezinde, 3 Kasım 1996 tarihinde yapılacak yerel araseçimlerde belediye başkanlığını kazanmaktı. Böylece yakın geçmişte Cebelibereket Sancağı'nın, Cumhuriyet döneminde ise, 1933'e kadar Cebelibereket İli'nin merkezi olan Osmaniye, 1933 yılında o devrin ekonomik ve devlet yönetiminin kıt imkânlarıyla Adana İli'ne bağlı bir ilçe merkezi haline dönüştürülmüş, 1996 yılında bir yerel araseçim arifesinde tekrar il merkezi yapılmıştır. *"Osmaniyeli, hakkını -maalesef diyorum- fırsatı değerlendirmek suretiyle elde etmiştir. Seçimler dolayısıyla Osmaniye'ye giden, kampanyalara katılan bütün arkadaşlarımız, Osmaniye'deki afişleri, pankartları görmüşlerdir. Osmaniyeliler "il yapın, oy verelim; il yapmazsanız oy vermeyeceğiz" demişlerdir ve Osmaniyelinin bu fırsatı değerlendirmesiyle, biz, itiraf etmek durumundayız, bu noktaya gelmiş bulunuyoruz" (BBP Adana Milletvekili Orhan KAVUNCU, TBMM Tutanak Dergisi, 23.10.1996, 11. Birleşim).* Osmaniyelilere daha önce 1991 ve 1994 seçim dönemlerinde de siyasiler tarafından il merkezi yapılma sözü verilmiş, ancak söz veren siyasi partiler bu seçimler sonunda ya iktidar sahibi olamamışlar, ya da seçimlerden bekledikleri sonuçları alamamışlardır.

Yüzölçümü 1003,220 km² olan, bağlısı olduğu köylerle birlikte nüfusu 200 bini aşan, çevre il ve ilçe merkezleri ile köylere olan uyun mesafesi, ulaşım durumu ve şehirsel fonksiyonları bakımından elverişli şartları bulunan Osmaniye; son yıllarda ekonomik bakımdan, özellikle sanayi ve hizmetler sektöründe dinamik bir gelişme göstermiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Çukurova arasında adeta tampon bir yerleşim birimi konumunda bulunan ilçe merkezinin, başta tarım ve ticaret olmak üzere sahip olduğu ekonomik potansiyel, öncelikle geçim sorunları nedeniyle Güneydoğu Anadolu'dan uzaklaşan nüfusu kendine çekmiş ve nüfus miktarında ciddi artışlar meydana gelmiştir. Böylece şehrin giderek kozmopolitleşen sosyokültürel ve ekonomik yapısında önemli değişim ve gelişmeler olmuştur. Böylece ilçe merkezindeki nüfusun büyük kısmı, yıllardır burada yaşayan yerli halktan ziyade geçim sağlamak amacıyla buraya göç etmiş Anadolu'nun çeşitli yörelerine mensup sosyokültürel ve sosyoekonomik sorunları bulunan ailelerden meydana gelmiştir. Bilindiği gibi bu tarz göçler, beraberinde çözüm icraatları ve kaliteli hizmet bekleyen çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik problemlerle birlikte gelmektedir.

Bu ilmi tespitler karşısında sorunların daha rahat çözülebilmesi, halka daha iyi hizmetler sunulabilmesi ve kamu hizmetlerinin daha etkin bir biçimde yürütülebilmesi için şehirde il teşkilatının kurulması gereği gerçek anlamda hissedilirken; bu haklı beklenti memleketi idare edenler tarafından uzunca süre anlaşılamamıştır. Bu memleket meselesi, siyasilerce yıllar yılı bir seçim yatırımı olarak bekletilmiş ve tam siyasi partilerin çıkarına hizmet edebilecek bir zayıflık anında alınan ortak kararla şehirde il teşkilatı kurulmuştur.

Elbette bu gelişme, Osmaniyelilerin minnettarlık duyacağı bir siyasi lütuf olmaktan ziyade, idari coğrafya ve coğrafi gerçeklik adına ulaşılan doğal bir sonuçtur. Ancak, Osmaniye'de il teşkilatı kurulması, coğrafi anlamda atılmış ne kadar doğru bir adımsa, il teşkilatına bağlanacak ilçe alanlarının ve idari merkezlerinin belirlenmesi meselesi de tamamen bilimsel sonuçlara dayanması gereken, ancak üzerinde herhangi bir ilmi çalışma yapılmamış yine tamamen politik olarak atılmış yanlış adımlardır. Buna göre, coğrafi esaslar ölçüsünde doğru atıldığına inandığımız ilk adımdan sonraki adımlar, ne tarafından bakılırsa bakılsın tartışmalıdır. Bu tartışmalı adımlardan birisi de, Sumbas İlçesi'nin oluşturulması meselesidir. Burada eleştiri konusu olan Sumbas İlçesi'nin kurulması değil, böyle bir ilçenin kurulmasının yöre için ne kadar gerekli olduğu ya da olmadığı, yeni bir ilçe kurulmasının Osmaniye İli'ne ne kazandıracağı ya da ne kaybettireceği ve Sumbas İlçesi'nin kurulmasının ülke menfaatleri açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiği meselesidir. Kurulacak olan ilçeye hangi kriterlere göre, hangi köyler bağlanmalıdır? Köylü ve ileri gelenlerinin bu konudaki sorunları, ihtiyaçları ve görüşleri nelerdir? Bir ilçe kurulmasının ülkeye olan maliyeti nedir? Kurulacak olan ilçenin sürdürülebilirliği var mıdır? İlçenin toplam gelir ve giderleri bütçeyi dengeleyebilecek potansiyelde midir? İlçe merkezi neresi olmalıdır? Bunun için belirli kriterler var mıdır?

Sumbas İlçesi'nin kurulması, Sumbas ve köylerinin bulunduğu yöre, bu yerleşmelerin bağlı oldukları önceki ve sonraki idari alanlar ve ülke çıkarları açısından ne kadar doğru olur? İlçe merkezi neden merkez köy statüsünde olan Mehmetli ya da Kadirli-Kozan-Adana kavşağında fonksiyonel gelişme gösteren Çukurköprü değildir de Sumbas'tır?

Diğer taraftan daha çok siyasi tazyiklere bağlı olarak belediye tüzel kişiliği kazandırılmış bir yerleşmeye, coğrafi gerekçeleri araştırılarak, sonuçları tam olarak ortaya konulmadan, *"çevresine belli başlı hizmetleri sunabilecek özellikte merkezi bir yerleşmedir"* sıfatıyla bakılması ve sadece yeni oluşturulan Osmaniye İli'ne yeterli sayıda ilçe bağlanması amacına hizmet eden, tamamen nazari ve politik bir kararla idari statü kazandırılması meselesi, idari coğrafya prensipleri doğrultusunda atılmış doğru bir adım sayılamaz. İşte, Sumbas ilçesi böyle bir platformda ve ilmi olmayan bir kararla, teklif edilip, Adana İli Kadirli İlçesi sınırları içerisinden adeta koparılarak Kadirli ile birlikte Osmaniye İline bağlanmış bir idari alandır. Bu idari alanın merkezi kabul edilen Sumbas, geçen 14 yıl süresince halen kırsal karakterinden fazla bir şey kaybetmemiş, idari fonksiyon kazandırılarak kasabalaştırılmaya çalışılan, komşu iki köyün birleştirilmesiyle nüfus ve alansal olarak genişletilmiş, ancak fonksiyonel olarak geliştirilememiş iki mahalleli tipik bir Çukurova köyüdür.

Bu yüzden gelecekte oluşabilecek benzeri durum ve uygulamalara tekrar meydan vermemek adına, idari alanların belirlenmesi ölçüleri üzerinde tartışmak ve meseleye coğrafya ilminin ilke ve prensipleri doğrultusunda, "kırsal alan planlama", "şehir planlama", "idari alan planlama" ve genel hatlarıyla "bölge planlama" esaslarıyla yaklaşarak Bölgesel Coğrafya ve İdari Coğrafya disiplinlerinin bilimsel çalışma yöntemleri kapsamında "Türkiye'de idari alanların belirlenmesi" meselesinin daha etraflıca ele alınması ve daha somut ölçütler belirlenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte belirlenen ölçüt ve kıstaslar "Köy Kanunu", "Belediye Kanunu, "İl İdaresi Kanunu" ve Anayasal çerçevede yeniden düzenlenmelidir.

1980'li yılların sonlarında başlayan ve uzun zamanlar 67'de kalmış olan il sayısını kısa zamanda 81'e yükselten yasal düzenlemeleri siyasi çıkarlar doğrultusunda yorumlama ve kullanma talihsizliği, birçok köy ve belde statüsündeki belediyelik yerleşmelerde ilçe merkezi olma, ilçe merkezlerinde de il merkezi olma isteğini uyandırmıştır. Bu istek, kasaba bile olmayan birçok belediye tüzel kişiliği ve ilçe merkezimizde, karşı konulamaz bir tutku haline gelmiştir. Kimi politikacıların ölçüsüz vaatleri bu tutkuyu daha da kamçılamıştır. Şimdi, birçok köy ve beldemiz kırsal çevreleriyle birlikte ilçe, birçok ilçemiz de il olmayı beklemektedir. İl olma isteği, âdeta, ilçeler arası bir yarış ve bir itibar sorununa dönüşmüştür.

Türkiye'de idari alanların belirlenmesi meselesinin rasyonel temellerinin kaybolmamasını ve kamu hizmetlerinin en uygun idarî yapılanma içerisinde, etkin bir biçimde halka ulaştırılmasını sağlamak için, Anayasamızın 126 ncı maddesindeki maddî ölçülerin daha ayrıntılı bir biçimde somutlaştırılması zamanı gelmiştir. Herhalde, genel veya ara seçim

öncesinde il oluşturma alışkanlığından kesinlikle vazgeçmek, bu yöntemi yasaklamak; böylece, işlemin, kısa vadeli seçim hesapları dışında, objektif ölçülere göre yapılmasını sağlamak gerekmektedir. Bu arada, mevcut illeri bölüp, bazı ilçelerini il yaparken, Anayasanın, yalnız 126 ncı maddesinin değil, başka ilkelerinin de zedelenebileceğini hatırlamakta yarar vardır. Örneğin, il sayısının çoğaltılmasına devam edildiği takdirde, yeni kurulan iller, Anayasanın 67 nci maddesinde, seçim sisteminin iki temel ilkesinden biri olarak belirtilen "temsilde adalet" ilkesinin gerçekleşmesine elverişli genişlikte seçim çevreleri olmaktan uzaklaşacaktır. Mevcut illeri bölme ve yeni iller kurma çığırı devam ettiği takdirde, il kavramı kısa zamanda yozlaşacak, T.C. Anayasası'nın 126. maddesi anlamını yitirebilecektir. Bu gidiş, ileride, küçük illeri, yeniden, daha büyük birimler içerisinde toplamayı zorunlu kılacaktır.

Kısaca özetlemek gerekirse, köy ve bucakların ilçe, ilçelerin il yapılması işlemi, T.C. Anayasası'nın 126. maddesini somutlaştıracak objektif ölçülere bağlanmalı, seçim arifesinde, siyasal ahlakla bağdaşmayan bir seçim yatırımı konusu olmaktan kurtarılmalıdır.

46. Hükümet (2. Özal Hükümeti) dönemi sonrasında:

- 47. Hükümet (Yıldırım Akbulut Hükümeti) 09.11.1989 – 23.06.1991
- 48. Hükümet (1. Yılmaz Hükümeti) 23.06.1991 – 20.11.1991
- 49. Hükümet (7. Demirel Hükümeti) 20.11.1991 – 25.06.1993
- 50. Hükümet (1. Çiller Hükümeti) 25.06.1993 – 05.10.1995
- 51. Hükümet (2. Çiller Hükümeti) 05.10.1995 – 30.10.1995
- 52. Hükümet (3. Çiller Hükümeti) 30.10.1995 – 06.03.1996
- 53. Hükümet (2. Yılmaz Hükümeti) 06.03.1996 – 28.06.1996
- 54. Hükümet (Erbakan (Refah-Yol) Hükümeti) 28.06.1996 – 30.06.1997 gibi

kısa süren dönemlerde (8 yılda 8 hükümet) kurulmuş olan hükümetlerle Türkiye'deki siyasi istikrar bozulmuş, tek partili iktidar döneminin getirmiş olduğu demokrasiyle pek bağdaşmayan düzen, yerini siyasi gücü ele geçirme mücadelesi ve siyasi istikrarsızlığa bırakmıştır. Böyle bir belirsizlik ortamında Türkiye'de olmaz denilen işler, çakışan siyasi menfaatler çerçevesinde gerçekleştirilmiş ya da gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi Sumbas'ın önce belediye tüzel kişiliği, daha sonra idari bir alanın merkezi olması meselesi işte böyle bir ortamda gerçekleşmiştir.

Öncelikle bir belediye çatısı altında birleştirilen iki köyün daha sonra geniş bir idari alanın merkezi yapılması, bu daha büyükçe köyün bilirkişi kabul edilen uzmanlarca "mahalline gidilerek" diye başlattıkları gerekçeli raporlarını ofislerinde muhtarların verdikleri bilgilere göre yazdıkları, siyasi ve bürokratların "neresi olduğunu" bile bilmedikleri bu köyü, ilçe merkezi olarak *"gelirleri giderlerini karşılayabilecek düzeydedir, devlete yük olmaz"* mantığıyla oylamaya tabi tutmaları ve "oy gelir" diye "oy birliğiyle" kabul etmeleri şaşırtıcı ve hatalı gelişmedir.

Sumbas, 49. Hükümet döneminde önce belediye teşkilatına, 54. hükümet döneminde de mülki idare yapısı içerisinde ilçe teşkilatına kavuşturulmuştur. Bütün bu gelişmeler sadece 5 yıl gibi kısa bir süre içinde vuku bulmuştur. Ancak o tarihten günümüze kadar geçen süre zarfında Sumbas'ta merkezileşme (kasabalaşma/şehirleşme) adına değişen fazla bir şey olmamıştır. Bu tespitimiz, araştırma sahasında 2004 yılı Ağustos'unda başlayan ve 2009 yılı Eylül'ünde tamamlanan 5 yıllık gözlemlerimizin bir sonucudur.

1992–1997 yılları arasındaki Sumbas Belediye Başkanlığı döneminde birçok önemli hizmetlere imza attıklarını belirten 2009 yılı yeni dönem Sumbas Belediye Başkanı Mustafa Nuri Nuhoğlu, yerel bir gazeteye verdiği demeçte *"yaptıklarımız yapacaklarımızın teminatıdır"* (http://www.basakgazetesi.com, 11.12.2009) diyerek, aynı zamanda belediyesinin resmi internet sitesinde de yayınladığı icraatlarından şu şekilde bahsetmektedir. Bunlar,

** İlçe merkezinin 50 yıl yetecek şekilde içme suyu sorununun çözümlenmesi (1992-1993),*

** Kadirli-Sumbas arasındaki 24 km'lik karayolunun, güzergah düzenlemesi ve asfaltlama çalışmalarıyla 11 km'ye düşürülmesi (1992-1993),*

** Mahalle içi ana güzergahın 5 km'lik bölümünün asfaltlanması (1992-1993),*

** Belediye fırını ve kantarının hizmete açılması (1993-1994),*

** Sumbas Lisesi ve Gazi İlköğretim Okulu binasının yapımı için gerekli maddi manevi yardımın sağlanması (1993-1997),*

** 4.000 dönümlük imar planı uygulamasının hayata geçirilmesi (1993-1997),*

** Spor tesisi olarak bir futbol sahası yapılması (1996),*

** Çocuklar için oyun parkı yapımı (1997),*

** 400 m²'lik bir alanda inşa edilen ve altında 17 dükkân bulunan belediye binası inşaatının başlatılması (1997), inşaatın tamamlanması ise daha sonraki dönemlerde olmuştur (2000-2001)*

** Mesire alını kurulması (1997),*

**PTT hatlarının yeraltına döşenmesi (1997),*

** 600 kişilik bir düğün salonu inşa edilmesi (1997),*

** 1939 yılından bu yana süre gelen Karaömerli ve Döğenli Mahallelerinde yaklaşık 3 bin dönüm mera arazisinin tapularının alınması,*

** 20 vatandaşa Köy Hizmetleri Müdürlüğü'nde, 32 vatandaşa PTT'de, 10 vatandaşa da Sumbas Belediyesi'nde iş imkânı sağlanması* (www.basakgazetesi.com) gibi kasabalaştırılmaya çalışılan bir köyün temel yerleşim eksiklikleri ve gerçekleştirilen icraatlarından başka bir şey değildir.

Görüldüğü gibi temel alt yapı sorunları tam olarak çözümlenememiş bir ilçe merkezinin idari alanında çeşitli kamu hizmetlerinin gereklerini yerine getirmekle sorumlu

olduğu 15 köy yerleşmesi bulunmaktadır. Henüz yeterli merkeziyetlik özelliklerine sahip olmayan ilçe merkezine idari bağlılığı olan köy ve mahallelerinde uyguladığımız anketler sonucunda elde ettiğimiz sonuçlara göre, ilçedeki hiçbir köy yerleşmesi birinci derecede Sumbas'ın sunduğu imkânlardan yararlandığını beyan etmemektedir. Köy sakinleri, idari fonksiyonun bağlayıcı özelliği nedeniyle iki ayrı merkeze bölünmek durumunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. İlçe köylerinin 14'ünde birinci derecede ilişkili olunan merkez Kadirli şehri iken, Akçataş köyünde Kozan şehri önceliği almaktadır. Elbette idari fonksiyon nedeniyle resmi kurum ve kuruluşlarda yapılması gereken işlemler için Sumbas ilçe merkezine gelinmektedir. Bu durumda ilçe köylüleri sabah erken saatlerde geldikleri Sumbas'ta gerekli resmi işlemleri tamamladıktan sonra, diğer ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Kadirli'ye gitmek durumundadırlar. İki ayrı merkeze bölünme, asla kamu hizmetlerinin daha kaliteli ve hızlı verildiğine dair bir örnek oluşturamaz. Elbette bu durum, sorun çözmek yerine sorun üretmek, ülke meselelerini daha karmaşık hale getirmek ve gelişmekte olan ülkemize zaman kaybettirmekten başka hiçbir yarar sağlamamaktadır.

Artık coğrafi bölgelerin de mülki idare alanlarında olduğu gibi çeşitli hizmetlerin kullanılabilecek mahiyette kurum, kuruluş ve idare teşkilatlarına sahip bir merkez ya da merkezler etrafında teşekkül etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda mülki idare alanları coğrafi bölgelerin oluşturulması esaslarına uygun bir şekilde belirlenmelidir. Bunun için merkez tayin edilecek yerleşmenin, merkezi fonksiyonlarının nüfuz edebileceği en uç noktalar belirlenerek, fonksiyonel etki sahası oluşturulmalıdır. Bunun için varsa mülki idare sınırı yok sayılmalıdır. Çeşitli fonksiyonlara ait belirlenmiş olan sınırlar katmanlar halinde üst üstte konularak, çakışan sınırlar üzerinden idari sınırlar geçirilmelidir. Fonksiyonel sınırların çakışmadığı durumlarda en yakın fonksiyonel sınırdan diğerine dışa doğru geçişler yaparak en dıştaki fonksiyonel sınır takip edilmelidir. Bu sayede merkez kabul edilen yerleşmenin gelişmiş, gelişmekte olan ve henüz gelişme göstermemiş merkezi özellikleri belirlenerek, mevcut duruma ve geleceğe yönelik planlamalar yapılabilir. Elbette bu sınırlandırma yapılırken, şehirsel fonksiyonların sürekli bir gelişme içerisinde olduğu, fonksiyonel etki sahasının genişleyebileceği ya da aksi bir durumun oluşabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Bunun için coğrafi yöntemlere başvurmak gerekmektedir. Sahanın doğal, beşeri ve ekonomik coğrafya özellikleri bakımından mevcut durumu ve potansiyeli belirlenmelidir. Mekânsal gelişmeye tesir edecek olumlu ve olumsuz durumlar analiz edilerek ortaya konulmalıdır. Gelecekte oluşabilecek ihtiyaçlar belirlenmelidir. Bu ihtiyaçlar ölçüsünde mekânın gelişme imkânları değerlendirilmeli ve dış çerçevesi çizilmelidir. Oluşan bu dış çerçeve içerisinde merkezi yerleşmenin eksikliklerinin neler olduğu, neler yapılması gerektiği, neler yapılabileceği, … vs, belirlenmiş olacağından; yatırımların dengesiz bir şekilde, tesadüfi ve siyasi çıkarlara hizmet eden bir yapıda değil, eksiklikleri ve sorunları belirli olan alanlara yine ihtiyaçları ölçüsünde kaynaklar ayrılarak bu sorunlar zaman

içinde kademeli olarak çözülecek ve böylece sürekli tartışılan coğrafi bölgelerin yeniden gözden geçirilmesi meselesi ile, Türkiye'de mülki idare alanlarının belirlenmesinde yaşanan sorunlar büyük ölçüde çözüme kavuşmuş olacaktır.

Başka bir ifadeyle yapılması gereken şudur: nasıl ki, belirli bir coğrafi mekân üzerinde hissedilebilir özellikleriyle ortaya çıkan yöreler belirlenmeden, coğrafi bölümler oluşturulamıyor ve coğrafi bölümler ortaya çıkmadan coğrafi bölgeler tespit edilemiyorsa; bulundukları doğal ortam içerisindeki beşeri ve ekonomik faaliyetleriyle bir anda fark edilebilen kırsal yerleşmeler ki, bunlar "köy" kavramıyla açıklanabiliyor, coğrafi benzeyişleriyle bir araya getirilerek ilçeleri, ilçeler de mülki idare yapısı içerisinde illeri meydan getirebilirler.

Bu şekilde belirlenecek bir idari alanın merkezi ise kamu hizmetlerinin verimli, düzenli, sürekli ve kapsamlı bir şekilde sunulabileceği ulaşım, iletişim ve haberleşme alt yapı hizmetlerince makul bir mesafe, uygun fiziki coğrafya özellikleri ve elverişli bir coğrafi konumda bulunan bir yerleşme olmalıdır. Bunun için yerleşmenin nüfus büyüklüğü, yoğunluğu ve dağılış örüntüsü, kasaba ya da şehir gibi sahip olduğu coğrafi niteliği, yönetimsel yapısı, planlama özellikleri, yerleşme tarihi, ulaştırma, sağlık, eğitim ve gelenekler gibi diğer sosyokültürel özellikleri ile doğal kaynakları ve geçim faaliyetleri gibi ekonomik özellikleri de dikkate alınmalıdır.

Söz konusu kıstaslara göre belirlenebilecek bir merkezin Devlete olan maddi külfeti elbette daha düşük olacaktır. Şayet belirlenen idari alan içerisinde yukarıdaki kıstaslara uygun bir yerleşme tayin edilemiyorsa; Sumbas örneğinde olduğu gibi, elverişli konumda bulunan bir köyün kasabalaştırılmaya yönelik çalışmalarla mülki idare merkezi haline getirilmesi gerekmektedir. Bu durumda, böyle bir merkezin oluşturulmasının Devlete olan maliyeti ise çok yüksek değerlerde olacak, ya da idari fonksiyon kazandırılmış bir yerleşmenin zaman içinde gelişme göstererek büyümesi ve şehirsel özellikler kazanması yolunda uzun vadeli planlama ve yatırımlar yapılması gerekecektir.

Türkiye'nin idari yapısını ifade eden yasal çerçeve ile yürütme esasları arasında tam bir kavramsal bütünlük yoktur. Bu durum uygulamada aksaklıklara, akademik çalışmalarda da belirsizliklere neden olmaktadır. Örneğin, İl İdaresi Kanunu'nda **"Bucak Teşkilatı"** şeklinde düzenlenen bir idari alan, fiili olarak işlevini sürdürememekte, ya da yönetimsel işlevi bulunmamasına rağmen halen idari bölünüş sistematiği içinde yer alabilmektedir. Gerekli yasal düzenlemeler yapılarak bu muallâk durum çözüme kavuşturulmalıdır.

Köyler idari yetki sahaları bulunan birer yönetim ve yerleşme birimleridir. Resmen bulunduğu sürece bucakların, bucakların kaldırılması durumunda ilçelerin idari yetki sahaları içerisinde kalacak olan köyler, her halükarda idari işlevleri itibariyle merkezi idare taşra teşkilatının en alt yönetim organizasyonu durumundadırlar. Dolayısıyla akademik çevrelerin görüşü alınarak bir an evvel yapılacak gerekli yasal düzenlemelerle Türkiye'nin mülki idare

sistemi yeniden düzenlenmeli, bucaklar kaldırılsın kaldırılmasın köyler merkezi idare taşra teşkilatı içerisindeki yerini almalıdır.

442 sayılı Köy Kanunu, yürüten kişilerce keyfi uygulandığı için köyler, çoğunlukla istenilen hayat standartlarına erişememiş, şehirlere yönelik göçler nedeniyle gerilemiş ya da boşalmıştır. Köy kanunu hükümleri layıkıyla uygulamadığı için köylerin gerilemesinde ya da gelişememesinde pay sahibi olan merkezi idare ve mülki amirlerin T.C. 60. Hükümeti'nce çıkarılması gündemde olan yeni kanun içeriğinde uygulamalarını denetleyen bir mekanizma yer almalı ve bu kuruma işlerlik kazandırılmalıdır.

Günümüzde Türkiye'nin idari bölümlenmesinde siyasi iktidarların politikaları etkili olduğu için coğrafi gerçeklerden uzak bir takım düzenlemeler yapılarak TBMM'den çıkartılan yasalarla yeni ilçeler ve iller kurulmakta ve bunlara merkezler tayin edilmektedir.

İdari merkezlerin belirlenmesi yasa ile mümkündür. İstenilen herhangi bir yerleşim birimi gelişmemiş olsa bile ilçe veya il merkezi yapılabilmektedir. Yerleşmenin gelişmişlik durumu bazı zorunlu hallerde dikkate alınmamaktadır. Ancak bir kır yerleşmesinin kasaba veya şehir yapılması kanunla mümkün değildir. Bu özellikler zaman içerisinde o yerleşmenin yapısal gelişmesiyle ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Yerleşmelerin kasaba veya şehir özelliği kazanabilmeleri için yapısal olarak belirli bir gelişim süreci geçirmeleri gerekir. Yerleşmeler idari unvanlarıyla değil gerçekteki fonksiyonel özellikleriyle ele alınmalıdır. İdari ünvanlar gelip geçici olduğu halde, coğrafi unvanlar kalıcıdır (Özçağlar, 1996, s. 24).

Merkezi yerler, fonksiyonel alanlar olarak, etki sahalarında bulunan yerleşmeler ve dolayısı ile nüfusun en azından en çok gereksinim duyduğu ihtiyaçları karşılamaya yönelik hizmetleri bünyesinde bulundurma görevini üstlenmişlerdir. Bu noktadan hareketle Türkiye'de yapılan mülki idare alanlarının belirlenmesi ve yeniden düzenlenmesine yönelik çalışmalarda yukarıda ifade edilen **"merkezi yerler kuramı"**na esas teşkil edecek araştırmaların yapılarak bölge planlaması esaslarına uygun bir planlama ile merkezi yerlerin etki sahalarının belirlenmesi ve bu sahaları çevreleyen sınırların aynı zamanda idari sınır kabul edilmesi gerekmektedir. Söz konusu sınırlar, merkezi yerlerin yerleşme coğrafyası terminolojisinde anlamını bulan yerleşim birimi tanımına uygun (kasaba ve şehir) kavramlar ile mülki idare sistemi literatüründe yer alan idari alan kavramları arasında kurulacak bağıntıyla, hem ideale yakın bir coğrafi ünite, hem de ideale yakın bir idari alan tespiti yapılabilecektir. Bu tespitler bir araya getirildiğinde yine ideale yakın ve daha az tartışma gerektirecek coğrafi bölgeler sistematiği elde edilebilecektir. Bu sayede hiçbir mülki idare alanı birden fazla coğrafi bölge içerisinde bölünmeyecek ve kamu yararına yapılacak bölgesel çalışmalarda daha düzenli istatistikî bilgiler elde edilebilecek ve zamanı en kısa ve en verimli şekilde kullanmanın giderek daha da önem kazandığı günümüz teknoloji çağında önemli gelişme ve projelere yer verilebilecektir.

Sonuç itibariyle, Türkiye'nin idari teşkilatlanmasında ve mülki idare alanlarının belirlenmesinde bellibaşlı şu sorunlar tespit edilmiştir:

* En küçük idari birim olan köylerin, yasal olarak yerel yönetim birlikleri kapsamında ele alınması;

* Köyler ile ilçeler arasında idari bir birim olan bucakların, Türkiye'nin mülki idaresindeki fonksiyonel rölünün öneminin anlaşılamaması;

* Bucakların, kanunen ve fiilen varlığını sürdürmesine rağmen, mülki idareye ilişkin uygulamalarda rolünün olmaması;

* İlçe yönetiminden sorumlu mülki amirlerin, bucak müdürlerinden kalan görevleri yerine getirmekte zorlanması, kırsal yerleşmelere yönelik projeler geliştirme, uygulama ve takibinde yetersiz kalması;

* "Belde" kavramının köy, kasaba ve şehir gibi coğrafi yerleşme olguları ile köy, bucak, ilçe ve il gibi yönetimsel kavramlar arasında belirli bir bir yerinin olmaması;

* Belediye örgütlü yerleşmelerin (belde), yerleşme coğrafyası ve Türkiye'nin mülki idare yapısı içerisindeki rolünün doğru olarak algılanamaması ve "belde" kavramının devlet ileri gelenlerinden halka kadar hemen her kesim tarafından mülki idarenin taşra teşkilatı içerisinde bucakların yerine kullanılması;

* İdari alanların belirlenmesinde, bilimsel esaslara dayalı olarak açıkça ortaya konulmuş ve yasal olarak açıklanmış belirli kriterlerin olmaması;

* Mülki idareye ilişkin TBMMM'ye sunulan kanun tekliflerinde, kanunun kabululüne yönelik gerekçelerin özensiz ve bilimsellikten uzak bir şekilde hazırlanması;

* Türkiyede mülki idare alanlarının belirlenmesinde bilim insanlarından ziyade siyasilerin etkin rol oynaması.

KAYNAKÇA

ABADAN, N., (1964), Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları, DPT Yay., Kayıt No: 42031, TSPCAN Yay., Kitap No: 645, Ankara.

ACUN, F., (2001), "Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinin Gelişmesinde Devletin Rolü: Karahisar Örneği", Türk Tarih Kurumu Belleten, Cilt LXV, Sayı:242-Nisan 2001, s.161-192, Ankara.

AHMET CEVDET PAŞA, (1963), Tezakir, (Yay. Haz.: C. Baysun), Türk Tarih Kurumu Yay. No:11, Seri:17b, Ankara.

AHMET CEVDET PAŞA, (1980), "Maruzat" (Yay. Haz.: Y. Halaçoğlu), Çağrı Yayınları:19, Tarih Dizisi:1, İstanbul.

AHMET REFİK, (1989), Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200), 2. Baskı, Enderun Kitapevi, İstanbul.

AKÇURA, T., (1969), "Optimal Şehir Büyüklüğü ve Türk Şehirleri", 9. İskân ve Şehircilik Konferansları, AÜSBF İskân ve Şehircilik Enstitüsü Yayını, s.63-94, Ankara.

AKÇURA, T., (1971), "Türkiye'de Şehirleşme ve Bazı Şehir Örnekleri", Türkiye: Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar, İ.Ü. Edb. Fak. Coğr. Enst., s:187-225, İstanbul.

AKDAG, M., (1979), Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, Tekin Yayınevi, İstanbul.

AKDAĞ, M., (1995), Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, I, Cem Yayınları, İstanbul.

AKKAYAN, T., (1971), "Türkiye'de İller Arası Göçler", İ.Ü. Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Dergisi, S:1, s.59-85, İstanbul.

AKTAN, S., (1967), Dünkü ve Bugünkü Adana, Güney Basımevi, Adana.

AKTAN, S., (1972), Adana İli Yakın Çevre İncelemeleri, Garanti Matbaası, İstanbul.

ALAGÖZ, C. A., (1941), "Yayla Tabiri Hakkında Rapor", Birinci Coğrafya Kongresi (6-21 Haziran 1941), Raporlar, Müzakereler, Kararlar, s.150-157, T.C. Maarif Vekilliği, Ankara.

ALAGÖZ, C. A., (1993), "Türkiye' de Yaylacılık Araştırmaları", A.Ü. Türkiye Coğrafyası Dergisi S.2, s.1-51, Ankara.

ALBAYRAK, A., S., KALAYCI, Ş., KARATAŞ, A., (2004), "Türkiye'de Coğrafi Bölgelere Göre İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Temel Bileşenler Analiziyle İncelenmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF., C:9, S:2, s.101-130, Isparta.

ALKAN, A., (1991), "Toroslar'da Yayla Yerleşmeleri", Türk Halk Mim. Semp. (5-7 Mart 1990), Konya. Kült. Bak. HKADB Yay. No:148, Seminer Kong Bild. Dizin: 30 s.1-15, Ankara.

ALKIM, U. B., (1950 a), "4. Mevsim Karatepe Çalışmaları", Türk Tarih Kurumu Belleten, C:XIV, S:56, s.649-654, Ankara.

ALKIM, U. B., (1950 b), "5. Mevsim Karatepe Çalışmaları", Türk Tarih Kurumu Belleten, C:XIV, S:56, s.677-679, Ankara.

ALKIM, U. B., (1952 a), "7. Mevsim Karatepe Çalışmaları", Türk Tarih Kurumu Belleten, C:XVI, S:64, s.611-615, Ankara.

ALKIM, U. B., (1952 b), "8. Mevsim Karatepe Çalışmaları", Türk Tarih Kurumu Belleten, C:XVI, S:64, s.616-619, Ankara.

ALKIM, U. B., (1952 c), "Domuztepe Kazılarının Arkeolojik Sonuçları", Türk Tarih Kurumu Belleten, C:XVI, S:62, s.225-237, Ankara.

ALKIM, U. B., (1959), "Güney-Batı Antitoros Bölgesinde Eski Bir Yol Şebekesi", Türk Tarih Kurumu Belleten, C:XXIII, S:89, s.59-73, Ankara.

ALKIM, U. B., (1960), "Sam'al ile Asitawandawa Arasındaki Yol", Türk Tarih Kurumu Belleten, C:XXIV, S:95, s.355, Ankara.

ALTAY, M. H., (1965), Adım-Adım Çukurova, Çukurova Turizm Derneği Yay. No:1, Kemal Matbaası, Adana.

ALTINTAŞ H., (2003), "Yerel Yönetimlerin Modernizasyon Süreci ve Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı", Çağdaş Yerel Yönetimler, C.12, S.l-Ocak 2003, s. 6-22, Ankara.

ALTIPARMAK, A., (1999), "Osmanlıdan Günümüze İller İdaresi Genel Müdürlüğü", İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Ankara.

AR, A. F., (1994), Dosyalama-Arşiv, Resmi Yazışma, Rapor Yazma Teknikleri, TODAİE Yay. No: 254, sayfa: XIII+170, Ankara.

ARMAN, F., (1994), "Güneşin Kutsadığı Ülke, Karatepe-Aslantaş Milli Parkı", Atlas Dergisi, S:19, s.102-114, İstanbul.

ASLAN, Ş., (2004), "Toplumsal Mücadeleler ve Kent: Mustafa Kemal Mahallesinin Kuruluşu ve Yasallaşma Süreci", İ.Ü., Edb. Fak., Sosyoloji Derg., Dizi: 3, Sayı: 9, s.107-120, İstanbul.

ATALAY, İ., (1983), Türkiye Vejetasyon Coğrafyasına Giriş, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yay., No:19, İzmir.

ATALAY, İ., (1988), "Vegetation Levels of the Taurus Mountains of Mediterranean Region in Turkey", Ege Coğrafya Dergisi, S:4, s.88-122, İzmir.

ATALAY, İ., (1992), Türkiye Coğrafyası, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova, İzmir.

ATALIK, G., (1989), Bölge Planlamasına Giriş, İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, Gümüşsüyü, İstanbul.

AVCI, S., (2004), "Şehirsel Yerleşmelerin Belirlenmesinde Kullanılan Kriterler ve Türkiye Örneği", İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fak., Sosyoloji Dergisi, Dizi: 3, Sayı: 9, s.9-28, İstanbul.

AVCIOĞLU, D., (1969), Türkiye'nin Düzeni, Bilgi Yayınevi, Ankara.

AYDIN, T., (1964), Anadolu'da İnsan Toplulukları ve Yerleşme İlkeleri Üzerine Bir Deneme, ITÜ Mimarlık Fak. Yay., İstanbul.

AYDIN, T., (1972), Ülke Düzenleme İlkeleri ve Yerleşme Sistemleri, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Doçentlik Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fak. Yayınları, S:3, İstanbul.

AYDOĞAR, Ş. İ., (2004), Türkiye'de İlçelerin İl Olma Çalışmaları Suşehri, Kocaeli Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Acar Matbaacılık A.Ş., İstanbul.

BAİROCH, P., (1988), Cities and Economic Development From the Dawn of History to the Present, University of Chicago Press, Chicago.

BAKIR, İ., (1991), "Toroslar'da Göçebe Mimarisi", Türk Halk Mim. Semp. (5-7 Mart 1990, Konya). Kült. Bak. HKADB Yay. No:148, Seminer Kong. Bild. Dizin: 30, s.17-30, Ankara.

BALTA, T., B., (1970), İdare Hukukuna Giriş, TODAİE Yay. No: 117, Ankara.

BANSE, E., (1919), Die Türkei; Eine Moderne Geographie, Georg Westermann Verlag, 3. Verlag, Braunschweig.

BAŞKÖY, S., (1995), "İlçe Kurmak ya da İlçe Olmak", İdarecinin Sesi Dergisi, 9(53) 09.1995, s.37-40, Ankara.

BATES, G. D., (1971), "Güneydoğu Anadolu'da Göçebe Yörük Yerleşmeleri Üzerine Bir Çalışma", Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar, İ.Ü. Edeb.Fak., Coğ.Enst., Yay. s.245-292, İstanbul.

BATTY, M., (1990), "Intelligent Cities: Using Information Networks to Gain Competitive Advantage", Environment and Planning B: Planning and Design, Vol:17, S: 3, s: 247-256, London.

BAYRAM, M., (2002), "Türkiye Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi", Türkler, 7, s. 169-175, İstanbul.

BENEDİCT, P., (1971), "Türkiye'de Küçük Kasabaların Etüdüne İlişkin Bazı Sorunlar", Türkiye: Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar, s.147-186, İstanbul.

BENEDİCT, P., (1975), "Küçük Bir Anadolu Kasabasının Ekonomik Fonksiyonlarında Değişme (1947-1967)", (Çev: K. Sungur,), İ.Ü., Soysal Antropoloji ve Etnoloji Dergisi, S:2, s.1-50, İstanbul.

BERKMAN, Ü., (1981), "Planlı Dönemde İdari Reform Anlayışı ve Uygulaması: İdari Reformun Yönetilmesi Açısından Bir Değerlendirme", ODTÜ Gelişme Dergisi, Özel Sayı, s.207-226, Ankara.

BERRY, B., HORTON, F., (1970), Geographic Perspectives on Urban Systems, Prentice Hall Inc., New Jersey.

BHAGAT, R. B., (2005), "Rural-Urban Classification and Municipal Governace in India", Singapore Journal of Tropical Geography, Vol: 26, Issue:1, pp: 61-73, March 2005, Mumbai, İndia.

BHAGAT, R. B., (2002), "Challanges of Urban -Rural Classification for Decentralized Governance", Economic and Political Weekly, June 22, pp: 2413-2416, London.

BJEREN, G., (1971), Some Theoretical and Methodolojical Aspects of the Study of African Urbanization, Scandinavian Institute of African Studies, Research Report no: 9 Scandinavian Institute of African Studies, Uppsala.

BOESLER, K. A., (1960), Staedtische Funktionen, Ein Beitrag Zur Allgemeinen Stadt Geographie Aufgrund Empirischer Untersuchungen in Thüringischen, Abh. Geogr. Inst. Frei. Üniv., Berlin.

BONAVERO, P., DEMATTEIS, G., SFORZI, F., (1999), The Italian Urban System, Towards European Integration, Ashgate Publishing Ltd., England.

BOZDOGAN, S., (2001), "Modernism and Nation Building: Turkish Architectural Culture in the Early Republic", University of Washington Press, Washington.

BÖLEN, F., (1981), Anadolu'da Yerleşme Sisteminin Evrim Analizi ve Çağdaş Mekan Düzenleme Politikalarına Etkilerinin İncelenmesinde Bir Yöntem Denemesi, (Doktora Tezi), İTÜ Mimarlık Fakültesi Matbaası , İstanbul.

BRUNN, S. D.; WILLIAMS J. F., (1993). Cities of the World: World Regional Development, Harper Collins College Publishers, New York.

BULUT, Y., (2002), "Türkiye'de Bölge Yönetimi Arayışları", Amme İdaresi Dergisi, C.35, S.4, s.17-42, Ankara.

CAHEN, C., (1968), "Ibn Sa'id sur L'Asie Mineure Seldjuqide", A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, IV, 10-11, s. 41-50, Ankara.

CAN, H. H., YILDIZ, N., (2004) Belediye Başkanları ve Belediye Meclis Üyelerine Temel Bilgiler, İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.

CASTELLS, M.,(1989), The Informational City-Information, Technology, Economic Restructuring and the Urban Regional Process, Basil Blackwell, Oxford.

CASTELLS, M., (2000), The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol: I, The Rise of The Network Society, Second Edition, Oxford.

CENÂBÎ, (2000), "Cenâbi'ye Göre Anadolu Selçukluları", (Çev.: M. Kesik.), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 36, s. 213-259, İstanbul.

CEYLAN, T., (1995), Gelişme Kuramları, Gelişme İktisadı, Kuram-Eleştiri-Yorum, Gelişme Ekonomisi, Sürdürülebilir Kalkınma, Beta Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul.

CEYLAN, S., (1995), "Ekonomik Fonksiyonları Yönünden Tipik Bir Tarım Kasabası: Göle (Ardahan)", Doğu Coğrafya Dergisi, S:1, s.112-131, Erzurum.

CHAMPİON, T., HUGO, G., (2003), Beyond The Urban-Rural Dichotomy: Towards a New Conceptualisation of Settlement for Demographers, Paper Presented at The PAA 2003 Annual Meeting, 1-3 May., Minneapolis.

CHAPEL Y., (1968), "İdari Azgelişmişlik", (Çev: V. Pekiner), Amme İdaresi Dergisi, C:1, S:2, s.103-111, Ankara.

CHRISTALLER, W., (1933), Die Zentralen Orte in Süddeutschland, Jena.

CHRISTALLER, W., (1966), Central Places in Southern Germany, (İng. Çev.: C. W. Baskin), Publisher: Prentice-Hall, Englewood Cliffs.

COHEN, R. B., (1981), The New International Division of Labor, Multinational Corporations and Urban Hierarchy in Micheal Dear and Allan Scott, eds. Urbanization and Urban Planning in Capitalist Society, Methuen, New York.

COOKE, P., (1993), Theories of Planning and Spatial Development, Hutchinson Ltd., London.

CUINET, V., (1892-1894), La Turquie d'Asie, Geographie Administrative, Cilt: I-IV, Paris.

ÇEZİK, A., (1982), Kent Eşiği Araştırması (Türkiye İçin Kent Tanımı), Sosyal Planlama Başkanlığı, DPT, Ankara.

ÇIRACI, H., (1982), Türkiye'de Şehirleşme Olayına Bir Şehirsel Büyüme Modeli İle Yaklaşım (Doktora Tezi), İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.

ÇIRACI, H. (1987). Türkiye'de 1970-1980 Döneminde Orta Büyüklükte Şehirlerde Büyümeye Analitik Bir Yaklaşım, İ.T.Ü. Çevre ve Şehircilik Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul.

CİHAN HABER AJANSI, (2008), "Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Malatya Milletvekili İhsan KOCA'nın Basın Açıklaması: Anadolu'da Bir Söz Vardır, Olmayacak Duaya Âmin Denmez", 11.04.2008, Malatya.

ÇİTCİ, O., (1989), Yerel Yönetimlerde Temsil: Belediye Örneği, TODAİE Yay. No: 117, Ankara.

ÇOKER, Z., (1999), Belediye ve Mülki İdare Amirleri İlişkileri, TODAİE Yay. No: 297, Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, Belediye Yönetim Dizisi 4, Ankara.

DAHİLİYE VEKALETİ, (1929 a), İdare Taksimatı-Vilayetler-Kazalar-Nahiyeler, Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü Yay., Ankara.

DAHİLİYE VEKALETİ, (1929 b), İdare Taksimatı-Umum İdare Taksimatı Cetveli-Vilayetlerin İdare Taksimatı, Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü Yay., Ankara.

DAHİLİYE VEKALETİ, (1931), İdare Taksimatı, Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü Yay., İstanbul.

DAHİLİYE VEKALETİ, (1933 a), İdare Taksimatı- Vilayetlerin İdare Taksimatı, Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü Yay., Ankara.

DAHİLİYE VEKALETİ, (1933 b), Köylerimiz, Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü Yay., İstanbul.

DAHİLİYE VEKALETİ, (1936), İdare Taksimatı- 1936 Ağustos Sonu İtibariyle, Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü, II. Şube Müd. Yay., Ankara.

DAHİLİYE VEKALETİ, (1942), İdare Taksimatı-İdare Mecmuasının Mayıs 1940 Tarihli Nüshası Eki, Memurlar Sicil ve Muamelat Umum Müdürlüğü, II. Şube Müdürlüğü Yay., İstanbul.

DAHİLİYE VEKALETİ, (1944), İdare Taksimatı, Seri: 2, Sayı:1, Ankara.

DAHİLİYE VEKALETİ, (1946), İdare Taksimatı, Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü Yay., Seri:2, Sayı:3, Ankara.

DARKOT, B., (1955), "Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Hakkında", Türk Coğrafya Dergisi, S: 13-14, s.141-149, İstanbul.

DARKOT, B., (1961), "Türkiye'nin "İdari Coğrafyası" Üzerine Düşünceler", İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi, S:12, s.35-46 ve aynı makale (1966), Türk İdare Dergisi, S:289, s.78-90, İstanbul.

DARKOT, B., (1966), "Türkiye'de Coğrafi Bölgelerin Teşkilinde Kriterlerin Araştırılması", İTÜ Şehircilik Konferansları (1963-64), İTÜ yay., s.31-47, İstanbul.

DARKOT, B., (1967), "Şehir Ayrımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri", İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi, S:16, s.3-8, İstanbul.

DAVİS, K., (1972), World Urbanization 1950-1970, Berkeley Institute of International Studies, Berkeley.

DAVİS, K., (1973), Cities: Their Origins, Growth and Human Impact, Raedings from Scientific American, San Francisco.

DAYSH, G., H., J. ve O'DELL, A., C., (1947), "Geography and Planning", The Geographical Journal, Vol.: CIX, Nos.: 1-3, s.103-106, London.

DENKER TOLUN, B., (1976), Şehir İçi arazi Kullanılışı, İ.Ü. Edb. Fak. Yay. No: 2054, Coğr. Enst. Yay. No: 83, İstanbul.

DİCKİNSON, R. E., (1947), City Region and Regionalism, London.

DİE, (1937), Genel Nüfus Sayımı 1935-Seyhan Vilayeti (Katî ve Mufassal Neticeler), Hüsnü Tabiat Basımevi, C.48, S.75, İstanbul.

DİE, (1951), 1934-1950 Zirai Bünye ve İstihsal, İstatistik Umum Müdürlüğü Yay. No:329, Ankara.

DİE, (1954), 1946-1953 Zirai Bünye ve İstihsal, İstatistik Umum Müdürlüğü Yay. No:351, Ankara.

DİE, (1967), 1965 Zirai Bünye ve İstihsal, D.İ.E Yay. No:501, Ankara.

DİE, (1975), Tarımsal Yapı ve Üretim 1970-1972, D.İ.E Yay. No:725, Ankara.

DİE, (1982), Tarımsal Yapı ve Üretim 1980, D.İ.E Yayın No:985, Ankara

DİE, (1993 a), Tarımsal Yapı ve Üretim 1990, D.İ.E Yay. No:1594, Ankara.

DİE, (1993 b), İl ve Bölge İstatistikleri 1993, D.İ.E, Ankara.

DİE, (2000), Dış Ticaret İstatistikleri 1999, D.İ.E Yay. No: 2431, Ankara.

DİE, (2001 a), Türkiye İstatistik Yıllığı 2001, D.İ.E Yay. No:2690, Ankara.

DİE, (2001 b), Tarımsal Yapı ve Üretim 2000, D.İ.E Yay. No: 2758, Ankara.

DİE, (2002), Genel Nüfus Sayımı 2000- Osmaniye (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri), D.İ.E Yay. No: 2686, Ankara.

DİE, (2003), Genel Nüfus Sayımı 2000, D.İ.E Yay. No:2759, Ankara.

DİNÇER, B., ÖZASLAN, M., SATILMIS, E., (1996), İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.

DİNÇER, Z., (2001), Genel Olarak ve Türkiye'de Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarının Ortaya Çıkısı ve Azaltılmasına Yönelik Politikalar, Ekin Kitapevi, Bursa.

DOĞANAY, H., (1984), Bölge Planlamasının Coğrafi Esasları, Atatürk Üniv., Fen-Edeb. Fak., Ders Notu, Erzurum.

DOĞANAY, H., (1986), "1980 Nüfus Sayımına Göre Türkiye'de Şehirli Nüfus ve Şehir Sayısındaki Artışlar", Atatürk Üniv. Edb.Fak. Arş.Derg., S:14, s.1-24, Erzurum.

DOĞANAY, H., (1994), Türkiye Beşeri Coğrafyası, Gazi Büro Kitapevi, Ankara.

DOSİ, G., (1988), The Nature of the Innovation Process, Technical Change and Economic Theory, London.

DPT, (1962.), İdareyi ve İdarî Metotları Yeniden Düzenleme Konusunda Hazırlanacak Mevzuatla İlgili Genel İlkeler, DPT, Ankara.

DPT, (1982), Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi, Ülke Yerleşme Merkezleri Sistemi, DPT Yay. No:1806, Cilt 1–2, Ankara.

DPT, (1998), İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996), Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Yayın No:2466, Ankara.

DPT, (2000), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT, Ankara.

DURKHEİM, E., (1964), The Division of Labor in Society, Free Press, New York.

DYOS, H. J., (1968), The Study of Urban History, The Proceedings of an International Round-Table Conference of The Urban History Group at Gilbert Murray Hall, University of Leichester on 23-26 September 1966",St. Martin's Press, Leichester.

EGLİ, A. E., (1957), Şehirciliğin ve Memleket Planlamasının Esasları, TODAİE, Ankara.

EMRE, C., (2002), "Değişen Kamu Yönetimi Anlayışı ve Mülki İdare Amirliğinin Geleceği", İyi Yönetim Arayışında Türkiye'de Mülki İdarenin Geleceği, TİAV (Türk İdari Araştırmalar Vakfı) Yayını, s.301–308, Ankara.

EMRE, C., ÖZŞEN. T., ÖZUĞURLU, M., KARASU, K., (2003), Halkın Mülki İdareye Yönelik Tutum ve Beklentileri, İçişleri Bakanlığı, Strateji Merkezi Başkanlığı Yay. No:1, Ankara.

EMİROĞLU, M., (1956), "Şehirleşme", İdare Dergisi, S:239, s.56-70, Ankara.

EMİROĞLU, M., (1962), "Şehirlerimiz ve Başlıca Özellikleri", İller ve Belediyeler Dergisi, S:198, s.155-159, Ankara.

EMİROĞLU, M., (1964), "Tarımsal Reform ve Şehirlerimiz", İller ve Belediyeler Dergisi, S:227, s.459-463, Ankara.

EMİROĞLU, M., (1975), "Türkiye Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus", A.Ü. DTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi, S:7, s.125-157, Ankara.

ENER, K., (1961), Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış, Berksoy Matbaası, 5.Baskı, İstanbul.

ENÖN, Z., (1980), Türkiye'de Kentlerin Özel İşlevlerinin Belirlenmesinde Ölçütler Saptamak İçin Bir Araştırma, İTÜ Mimarlık Fakültesi Doktora Tezi, Karadeniz Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş., İstanbul.

ERDEM, İ., (2003), "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonuçları", A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, XXI, 33, s. 49-67, Ankara.

ERDER, L. T., FAROQHİ, S., (1980), The Development of the Anatolian Urban Network During the Sixteenth Century, Journal of the Economic and Social History of the Orient, Vol.: 23, Part: 3, Ankara.

ERENÇİN, A., (2001), "Avrupa Birliği, Yerel Demokrasi ve Kent Planlaması", Avrupa Birliği Süreci ve Planlama, 5. Türkiye Şehircilik Kongresi, 7–9 Kasım 2001, Bildiriler Kitabı, s. 337-343, Ankara.

ERENÇİN, A., (2006), "Belediye Görevleri Üzerine Bir İnceleme", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Ocak, 2006, C.15, S.1, s.17–29, Ankara.

ERGİN, O. N., (1995) Mecelle-i Umur-ı Belediye, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul.

ERİNÇ, S., (1953), "Çukurova'nın Alüvyal Morfolojisi Hakkında", İ.Ü. Coğr. Enst. Derg., No:3-4, s.149-159, İstanbul.

ERİNÇ, S., (1958), "Bölge Sınırlandırmanın Esasları", 2. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, A. Ü. SBF Yay., No: 79/61, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yay., No: 4, s. 69-94, Ankara.

ERİNÇ, S., (1959), "Bölge Planı Nasıl Yapılır?", İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi, C: 5, S: 10, s.36-51, İstanbul.

ERKUT, G., ERTEKİN Ö., GEZİCİ, F., (1996), Enformasyon Teknolojisindeki Gelişmelerin Mekansal Organizasyon ile Etkileşimi ve İstanbul Örneği, Habitata Doğru İstanbul 2020 Sempozyumu, İTÜ Mimarlık Fakültesi, 17-19 Nisan, s. 243-252, İstanbul.

ERKAN, G., H., (2003), "Planlamanın Yeni Sınırlarının Tanımlanmasına ve Bugünkü Şehirciliğin Dönüşümüne Giriş", Şehircilikte Reform, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yay., s: 43-61, Ankara.

EROL, O., (1993), "Türkiye'nin Doğal Yöre ve Çevreleri", Ege Coğrafya Dergisi, S: 7, s.13-41, İzmir.

ERTEKİN, Y., (1984), "Planlama Hizmetinin Örgütlenmesi Üzerine Düşünceler", Amme İdaresi Dergisi, C.17, S.3, s.72-79, Ankara.

ERZİ, A. S., (1950), "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar", TTK Belleteni, XIV, 53, s. 85-100, Ankara.

EYÜPOGLU, E., (1997), Tarihsel Süreç İçinde Şehirsel Biçimlenmeyi Yönlendiren Etmenler ve İstanbul Örneği, İTÜ Fen Bilimleri, (Doktora tezi), İstanbul.

FERRARİ, B. de A., (2001), Some Considerations About the Methods and the Nature of Political Geography, Finnish Institute of International Affairs.

FINDLEY, C. V., (1994), Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform Bab-i Ali 1889-1892, (Çev. L. Boyacı, İ. Akyol), İz Yayıncılık, İstanbul.

FİŞEK, K., (1976), Mülki İdare Amirliği, (Ed.) Türk İdare Dergisi Yayını, Ankara.

FORD, L. R., (1991), A Metatheory of Urban Structure in Our Changing Cities, ed. by John Fraser HART, The John Hopkins University Press, Baltimore and London.

FÖRSTER, H., (1968), Funtionale und Sozialgeographische Gliederung der Mainzer İnnenstadt, Bochumer Geographisshen Arbeiten, H.4, Paderborn.

GEORGIAN, F., DUMONT, P., (1996), Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

GERAY, C., (*Tarihsiz*), Kentleşme ve Konut Politikaları Açısından Yeni Yerleşmeler, KENT-KOOP, Ankara.

GERAY, C., (1970), "Planlama Basamakları ve Türleri Arasındaki İç İlişkiler ve Planlama Örgütlenmesi Konusuna İlişkin Bazı Görüşler", Amme İdaresi Dergisi, C.3, S.1, s.69-75, Ankara.

GERAY, C., (1974), Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar (Sorunlar, Yaklaşımlar, Örgütlenmeler), TODAİE Yay.No: 139, Sayfa S.: XIX+408, Ankara.

GERAY, C., (1989), "Ülkenin Yönetsel Coğrafyası Gelişigüzel Değiştirilirken", Mülkiyeliler Birliği Dergisi (104), 02.1989, s.3-19, Ankara.

GERAY, C., (1998), "Bölgesel Gelişme İçin Planlama ve Örgütlenme", Prof. Dr. Cemal Mıhçıoğlu'na Armağan, A.Ü. SBF Der., C: 52, S: 1-4, s. 299-312, Ankara.

GERAY, C., (2000), Belediye Kurulmasında Uyulacak Ölçütler ve Yöntem, TBD ve KAY, Ankara,

GERAY, C., KELEŞ, R., (1969), Personelinin Gözüyle Küçük Belediyelerin Sorunları, TODAİE Yayınları No: 112, Ankara.

GERMEN, A., (1958), "Türkiye'de Bölge Planlaması Hazırlıkları", 2. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, A. Ü. SBF Yay., No: 79/61, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yay., No: 4, s.95-118, Ankara.

GEZİCİ, F., (1991), Trakya Alt Bölgesinde Büyüme Merkezlerinin Gelişimine İlişkin Bir Değerlendirme (Yüksek Lisans Tezi), İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

GOODALL, B., (1972), The Economics of Urban Areas, Pergamon Press, New York.

GOODE, W., J.; HATT, P., K., (1973), Sosyal Bilimlerde Araştırma Metotları, TODAİE Yay. No: 137, Ankara.

GOTTMANN, J., (1976), Şehirsel Merkeziyetin Gelişmesi, (Çev.: Dr. N. Özgüç), İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları No : 2087, İstanbul.

GÖÇER K., (2002), Avrupa Birliği Adaylığı Sürecinde Türkiye'de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri, (Doktora Tezi), İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

GÖÇER, O., (1947), Şehirsel Merkezler ve Şehirsel Kademelenme, İTÜ, İstanbul.

GÖÇER, O., (1972), Ülke Planlama Çalışmaları içinde Gelişme Aksları, İTÜ, İstanbul,

GÖÇER, O., (1975), Şehirsel Yoğunluk Bölgeleri ve Sınıflandırma Kriterleri, İTÜ, İstanbul,

GÖDE, K., (1994), "Selçuklu Türkiye'si Şehirlerinin Özellikleri", III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri (20-22 Mayıs 1993), s. 55-59, Ankara.

GÖNEY, S., (1976), Adana Ovaları I, İ.Ü. Yay. No:2162, Coğ. Enst. Yay. No:88, İstanbul.

GÖNEY, S., (2004), "Şehir Bölgesi ve Planlama", İstanbul Üniversitesi., Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Derg., Dizi: 3, Sayı: 9, s.53-62, İstanbul.

GÖNÜL, M., (1977), Yerel Yönetim Birlikleri, TODAİE Yayınları No: 159, Ankara.

GÖZLÜKAYA, T., (2007), Yerel Yönetimler Ve Stratejik Planlama: Modeller Ve Uygulama Örnekleri, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Basılmamış Uzmanlık Tezi, Denizli.

GÖZÜBÜYÜK, A. Ş., (1967), Türkiye'de Mahalli İdareler, TODAİE Yay. No: 95, Ankara.

GÖZÜBÜYÜK, A. Ş., (1969), Türkiye'nin İdari Yapısı (İdare - İdari Kuruluşlar - Kamu Görevlileri - Yargı Denetimi), TODAİE Yayınları No: 110, Ankara.

GÖZÜBÜYÜK, A. Ş., (1971), Türkiye'nin İdari Yapısı, TODAİE Yay. No: 120, Ankara.

GÖZÜBÜYÜK, A. Ş., ERDEM, M. B., (1992), Türkiye'nin İdari Yapısı, A.Ö.F. Yay. No: 25, Eskişehir.

GRAHAM D., SPENCE, N., (1995), Contemporary Deindustrialization and Tertiorization in the London Economy, Urban Studies, C: 32, S: 6 , s. 885-911, London.

GÜLER B. A., (2000), "Yerel Yönetimleri Güçlendirmek mi? Adem-i Merkeziyetçilik mi?", Çağdaş Yerel Yönetimler, C: 9, S: 2, s. 14-29, Ankara.

GÜRSOY, C. R., (1957), "Türkiye'nin Coğrafi Taksimatında Yapılması İcap Eden Bazı Tashihler", A.Ü. D.T.C.F Dergisi, C: XV/1-3, s.219-239, Ankara.

GÜVEL, S., (2001), Sumbas ve Gökvelioğulları, Ekrem Matbaası, Adana.

HACIHASANOĞLU, B., (1980), İller İçin Bir Gelişmişlik Göstergesi, DPT, Ankara.

HALAÇOĞLU, Y., (1973), "Fırka-i İslahiye ve Yapmış Olduğu İskan", İ.Ü. E.F., Tarih Derg., S:27, s.1-20, İstanbul.

HALFACREE, K. H., (1996), "From Locality to Social Representation: Space, discourse and alternative definitions of the rural", (ed. by C. Hamnett), "Social Geography: A Reader", s.52-68, London: Arnold.

HARRIS, C.D., (1999), Şehirlerin Doğası: Son Yarım yüzyıl İçerisinde Şehir Coğrafyası, (Çev: Y. Karabulut), A.Ü. Türk Coğrafya Dergisi, S:7, s.121-146, Ankara.

HEPER, M., (1973), Modernleşme ve Bürokrasi, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara.

HORVATH T. M., (2000), Desentralization: Experiments and Reforms, Local Government and Public Service Reform Initiative, Budapest.

HOWEN, W., Van Den ELSHOUT, A., (1972), Mahalli İdareler İçin Merkezde Yürütülen Hizmetler, (Çev.: S. Yalçındağ), TODAİE Yay. No: 126, Ankara.

HÜSEYNOF, R., (1981), "XI.-XII. Yüzyılda Ön Asya'da Askeri-Feodalite Müessesesi-Uclar", VIII. Türk Tarih Kongresi (11-15 Ekim 1976), II, s. 725-740, Anakara.

IŞIKPINAR, E., (2004), "Şehirler ve Çevresel Psikoloji", İ.Ü., Edb. Fak., Sosyoloji Derg., Dizi: 3, Sayı: 9, s.63-106, İstanbul.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, (1949), **İdare Taksimatı,** İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yay., Kanaat Basımevi, Seri:1, Sayı:13, Ankara.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, (1953), İdare Taksimatı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yay., Seri:2, Sayı:1, Ankara.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, (1962), Mülki İdare Taksimatı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yay., Seri:1, Sayı:1, Ankara.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, (1968 a), Türkiye Mülki İdare Bölümleri, İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yay., Seri:1, Sayı:10, Ankara.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, (1968 b), Köylerimiz, İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yay., Seri:2, Sayı:3, Ankara.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, (1971), Türkiye Mülki İdare Bölümleri ve Bunlara Bağlı Köyler, Belediyeler, İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yay., Seri:2, Sayı:4, Ankara.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, (1973), Cumhuriyetin 50. Yılında İçişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı Yay., Ankara.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, (1976), Mülki İdare Bölümleri, İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yay., Seri:1, Sayı:11, Ankara.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, (1982), Köylerimiz 1981, İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yay. No: 327, Seri: 3, Sayı: 2, Ankara.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, (1983), 22 Eylül – 22 Ekim 1983 Çalışmaları, İçişleri Bakanlığı Yay., Ankara.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, (1985), Türkiye Mülki İdare Bölümleri, İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yay. No: 408, Ankara.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, (1998), Cumhuriyet'in 75. Yılında Mahalli İdarelerimiz, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, (2009), Köy Kanunu Tasarısı Taslağı, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Tarih: 12.11.2009, Sayı: B.05.0.MAH.0.07.01.00/28778, Ankara.

İLLER BANKASI, (1949-1950), Belediyeler Yıllığı, İller Bankası Yay., 3 cilt, Ankara.

İNANKUL, Ş., (1985), Türkiye'de Kentleşme Sürecinde Kent Merkezinin Gelişme Süreci (Örnekleme Eskişehir Kent Merkezi), İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.

İZBIRAK, R., (1955), "Yöre Mefhumu ve Yöre Bilgisi", Harita Umum Müdürlüğü, Harita Dergisi, S:21, s.1-26, Ankara.

JACOBS, J., (1961), The Death and Life of Great American Cities, Random House, New York.

JACOBS, J., (1969/70), "The Valuable Inefficiencies and Impracticalities of Cities", (ed. by L. K. Loewenstein), Urban Studies, Vintage Books, pp. 85-121, New York.

JACOBS, J., (1984), Cities and Wealth of Nations, Random House, New York.

KALKINMA PLANI (I. Beş Yıllık), R.G. Tarih: 03.12.1962, R. G. Sayı: 11272, Ankara.

KALKINMA PLANI (II. Beş Yıllık), R.G. Tarih: 21.08.1967, R. G. Sayı: 12679, Ankara.

KALKINMA PLANI (III. Beş Yıllık), R.G. Tarih: 27.11.1972, R. G. Sayı: 14374, Ankara.

KALKINMA PLANI (IV. Beş Yıllık), R.G. Tarih: 12.12.1978, R. G. Sayı: 16478M, Ankara.

KALKINMA PLANI (V. Beş Yıllık), R.G. Tarih: 23.07.1984, R. G. Sayı: 18467, Ankara.

KALKINMA PLANI (VI. Beş Yıllık), R.G. Tarih: 06.07.1989, R. G. Sayı: 20217M, Ankara.

KALKINMA PLANI (VII. Beş Yıllık), R.G. Tarih: 25.07.1995, R. G. Sayı: 22354M, Ankara.

KALKINMA PLANI (VIII. Beş Yıllık), R.G. Tarih: 05.07.2000, R. G. Sayı: 24100M, Ankara.

KALKINMA PLANI (IX.), R.G. Tarih: 01.07.2006, R. G. Sayı: 26215M, Ankara.

KANDEVA E., (2001), Stabilization of Local Governments, Local Government and Public Service Reform Initiative, Budapest.

KARA, H., (1975), "Çukurova'da Pamuk, Çukurova'da Gelişen Pamuk Tarımının Köy Hayatı, Tarım Ekonomisi ve Endüstri Üzerine Etkileri", A.Ü. D.T.C.F. Coğr. Araştırmaları Dergisi, No:7, s.159-187, Ankara.

KARA, H., (1977), "Çukurova'nın Üç Köyünde Tarım-Nüfus İlişkileri ve Bölge Kır Kesimi Sorunları Konusunda Bir İnceleme", A.Ü. D.T.C.F. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, No:8, s.159-179, Ankara.

KARA, H., (1988), "Çukurova'da Kentleşme ve Sanayileşmenin Tarım Topraklarına Etkisi", A.Ü. D.T.C.F., Coğrafya Araştırmaları Dergisi, C:XXXII, S:1-2, s.267-280, Ankara.

KARA, H., (1989), "Cumhuriyet'e Kadar Çukurova Nüfusu", A.K.D.T.Y.K., Coğr. Araşt., C:1, S:1, s.115-122, Ankara.

KARA, H, (1990), "Çukurova'da Endüstri", A.K.D.T.Y.K., Coğrafya Araştırmaları, C:1, S:2, s.193-230, Ankara.

KARA, H, (1992), "Kadirlinin Coğrafi Özellikleri", Yedi Mart Gazetesi, Yıl: 2, S: 2, s.1, Adana.

KARABORAN, H. H., (1980), "Kentlerin Tiplendirilmesi Sorunu Bölgesel Kent", A.Ü. D.T.C.F. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, S:9, s. 95-97, Ankara.

KARABORAN, H. H., (1990), "Merkezi Yer Olarak İslahiye ve Hassa (Bir Yerleşme Coğrafyası Araştırması)", F.Ü. Dergisi (Sosyal Bilimler), C: 4, S: 2, s.145-158, Elazığ.

KARABORAN, H. H., (1989), "Şehir Coğrafyası ve Şehirsel Fonksiyonlar", F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, S:3/1, s. 81-118, Elazığ.

KARABORAN, H. H., (1996), "Osmaniye'nin Kuruluş ve Gelişmesi", F.Ü, Sos. Bil. Der., C: 8, S: 1, s. 5-48, Elazığ.

KARAGEL, H., (1997), Devrek Şehir Coğrafyası, F.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Coğrafya Bölümü, Lisans Tezi (Basılmamış), Elazığ.

KARAGEL, H., (2001), Devrek'te Nüfus, Yerleşme ve Ekonomik Faaliyetler, F.Ü. Sos. Bil. Enst. Coğrafya Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), Elazığ.

KARAGEL, H., (2005), Merkezi Yer Kavramına Göre Sumbas, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, 2004-2005 Eğitim-Öğretim Yılı Basılmamış Doktora Semineri, Elazığ.

KARAKUYU, M.; ÖZÇAĞLAR, A., (2005), "Alaşehir İlçesinin Tarımsal Yapısı Ve Planlamasına Dair Öneriler", A.Ü., Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Coğrafi Bilimler Dergisi, C: 3 S:2, s.1-17, Ankara.

KARASAR, N., (1996 a), Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler, (7. Baskı). 3A Araştırma, Eğitim, Danışmanlık Ltd. Şti., Ankara.

KARASAR, N., (1996 b), Araştırmalarda Rapor Hazırlama, (8. Baskı), 3A Araştırma, Eğitim, Danışmanlık Ltd. Şti., Ankara.

KARTAL, K., (1978), Kentleşme ve İnsan: Kentleşme Sürecinde İnsan Tutum ve Davranışlarında Meydana Gelen Değişmeler: Çankırı Köylerinden Ankara'ya Göç Edenler Üzerinde Bir Araştırma, TODAİE Yay. No: 175, Ankara.

KAYA KILIÇ, S., (1995), Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de İl Yönetimi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, YÖK Dokümantasyon Merkezi, Tez Kayıt No:36315, Ankara.

KAYA, M., (2001), Elbistan - Afşin İlçelerinin Beraberce İl Olmaları Hakkındaki Önerili İçerikli Rapor El Kitabı / ISBN: 9757852708, TBMM Kütüphanesi, Ankara.

KAYA, O., (2003), İlçe Gelişme Planlarının Hazırlanması, TODAİE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütüphane Tas. No: Tez 1138, Erişim No: T001138, Ankara.

KAYALAK, S.; KİPER, T., (2006), "İstatistiki Bölge Birimleri Nomenklatörü'ne (Nuts) Göre Türkiye'de Bölgesel Farklılıklar", A.Ü, Türkiye Coğ. Araş. ve Uyg. Mrk., IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu (25-26 Mayıs), A.B. Sürecindeki Türkiye'de Bölgesel Farklılıklar, Bildiri Metinleri, s.45-54, Ankara.

KAYMAZ, N., (1967), "Anadolu Selçuklularının İnhitatında Devlet Mekanizmasının Rolü-II", A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, III, 4-5, s. 23-61, Ankara.

KAYMAZ, N., (1970), Pervane Mu'inü'd-Din Süleyman, A.Ü. D.T.C.F., Gözden Geçirilmiş ve İlaveler Yapılmış Doçentlik Tezi (1967), Ankara.

KELEŞ, R., (1998), "Bölge Gerçeği ve Avrupa", Çağdaş Yerel Yönetimler, C:7, S:2, s.3-11, Ankara.

KELES, R., (2002), Kentleşme Politikaları, İmge Kitapevi, 7. Baskı, Ankara.

KELEŞ, R., (2004), Kentleşme Politikası, İmge Kitapevi, Ankara.

KERİMÜDDİN MAHMUD-İ AKSARAYÎ, (2000), Müsameretü'l Ahbar, (Çev.: M. Öztürk), TTK Yay., Ankara.

KERWİN R., W., (1948-1949), "Türkiye'de Karayollarının İnkişafı", İ.Ü. İ.F. Dergisi, C:10, S:1-4, İstanbul.

KILIÇKAPLAN, S., KÖSE, N., (1995), Temel Bileşenler Analizi İle İl Olabilecek İlçelerin Belirlenmesi, Gazi Üniversitesi Ekonometri Bölümü Tartışma Bülteni, Ankara.

KILIÇKAPLAN, S., KÖSE, N., (1997), "Hangi İlçeler İl Olmalıdır? İstatistiksel Bir Yaklaşım", İktisat İşletme ve Finans 12 (134) 05.1997, s. 56-71, Ankara.

KILINÇ, G., (2006), Türkiye'deki İlçelerin Kentleşme Derecelerine Göre İl Olma Potansiyellerinin Değerlendirilmesi, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Şehir Planlama Programı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

KILINÇ, G., GÜLERSOY, N., Z., (2007), "Türkiye'deki İlçelerin Kentleşme Derecelerine Göre İl Olma Potansiyellerinin Değerlendirilmesi", itüdergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım C:6, S:1, s.66-78, İstanbul.

KIRAN. Ö., (2006), Kozan Yöresi Florasındaki Tıbbi Bitkiler ve Bunların Halk Tıbbında Kullanılışı, Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Uzmanlık Tezi, Adana.

KIRATLI, M., (1973), Koruyucu İdari Hizmetler, TODAİE Yay. No: 135, Ankara.

KIRIMLI, Y., (1996), "Türkiye'de Kadın ve Erkeğin Kırda ve Kentte Ulaştığı Eğitim Seviyesi", Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 31, s. 343-386, İstanbul.

KOCA, S., (1994), "Türkiye Selçuklu Devleti Hükümdarlarının Aldıkları ve Kullandıkları Hakimiyet ve Hükümdarlık Sembolleri", III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri (20-22 Mayıs 1993), s. 149-161, Ankara.

KOCA, S., (1995), "Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un Aldığı ve Kullandığı Hakimiyet Sembolleri", TTK Belleteni, LIX, 224, s. 55-74, Ankara.

KOCA, H., (2000), Düziçi İlçesinin Coğrafyası, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 899, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları No: 111, Araştırma Serisi No. 46, Erzurum.

KOÇ, E., (2008), Osmaniye'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı: Cebel-i Bereket Sancağı'ndan Osmaniye Vilayeti'ne (1865-1996), Adana Nobel Yayın ve Dağıtım, Pazarlama Ltd. Şti., Osmaniye.

KOÇMAN, A., (1980), "Çukurova Bölgesinde Şehirsel Fonksiyonlar, Sanayi İş Sahaları ve Sanayide Kuruluş Yeri Problemleri", Ata. Ünv. Edb. Fak. Araştırma Dergisi, S:12, Fasikül:2, s.413-450, Erzurum.

KODAY, Z., (1999), "Akarca Yaylası", Türk Coğrafya Dergisi, S:34, s.489-503, İstanbul.

KORKUD, S. A., (1964), "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1325'den 1334 (Miladi 1909-1918) (dahil) Arasında İdare Teşkilatı ve Amirleri Hakkında Bir İnceleme", İçişleri Bakanlığı Türk İdare Dergisi (Eylül-Ekim 1964), Sayı: 290, Sayfa: 3-19, Ankara.

KÖPRÜLÜ, M. F., (1984), Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İş. Bşk. Yay., Ankara.

KÖPRÜLÜZÂDE M. F., (1925), "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar (Salurlar)" Türkiyat Mecmuası, S: I, İstanbul.

KÖPRÜLÜZÂDE M. F., (1928),"Anadolu Beyliklerine Ait Notlar (Karamanoğulları)", Türkiyat Mecmuası, S:II, İstanbul.

KÖPRÜLÜZÂDE M. F., (1966), "Salur" Maddesi, İslam Ansiklopedisi, C: VIII, s. 136-138, İstanbul.

KÖYMEN, M., A., (1988), "Selçuklu Hükümdarı Büyük Alâaddin Keykubad ve Anadolu Savunması", TTK Belleteni, LII, 205, s. 1539-1545, Anakara.

KUBAT, S., (1985), Türkiye'de Şehirleşme Sürecinde Şehir Merkezi ve Merkez İş Alanlarının Gelişmesine Yönelik Bir Araştırma (Bir Plan Bölge İçinde Örnekleme), İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

LAUBADERE, A., (1961), Devletin Ekonomik Hayata Müdahalesi ve Mülki Taksimatta Reform, (Çev. T. Akkutay, Ö. Ozankaya), TODAİE Yay. No: 32, Ankara.

MAITLAND, F. W., (1989), Township and Borough, Cambridge University Press, Cambridge.

MARTINDALE, Don., (1960), The Nature and Types of Sociological Study, Boston.

MERÇİL, E., (1997), Müslüman Türk Devletleri Tarihi, TTK Yayınları, Ankara.

MOREAU, J., (1992) Administration Regionale, Departmentale et Municipale, Paris.

NADAROĞLU, H., (1982), Mahalli İdareler, Felsefesi, Ekonomisi, Uygulaması, Kırklareli.

NADAROĞLU, H., (1996), Mahalli İdarelerin Yeniden Yapılandırılması, TOBB Raporu, Ankara.

NEEF, E., (1950), "Das Problem der Zentralen Orte", Pett. Mitt., Gotha.

NEŞRÎ, M., (1987), Kitâb-ı Cihan-Nümâ (Neşrî Tarihi), (Çev.: F. R. Unat, M. A. Köymen), TTK Yayınları, Ankara.

NEWMAN, W., H., (1970), Sevk ve İdare, (Çev.: K. Sürgit), TODAİE Yay. No: 115, Ankara.

OKUTAN, A., (1995), Türkiye'de Kentleşme ve Siyasal Yapı, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara.

ORTAYLI, İ., (1974), Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878), Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay. No:142, Ankara.

ORTAYLI, İ., (1979), Türkiye İdare Tarihi, TODAİE Yay. No:180, Ankara.

ORTAYLI, İ., (2000), Türkiye İdare Tarihine Giriş, Turhan Yayınları, Ankara.

ÖNGÖR, S., (1958-1959), "Türkiye'de Dâhili Muhaceret Hakkında" Türk Coğrafya Kurumu Türk Coğrafya Dergisi, S: 18-19, s. 101-117, İstanbul.

ÖNGÖR, S., (1961), "1950-1955 Devresinde Türkiye'de İç Göçler" Türk Coğrafya Kurumu Türk Coğrafya Dergisi, S: 21, s. 63-74, İstanbul.

ÖNGÖR, S., (1962), "1950-1960 Devresinde Türkiye'de İç Göçler" A.Ü. S.B.F. Dergisi, C: 17, S: 3-4, s. 319-327, Ankara.

ÖNGÖR, S., (1964), "Ortadoğu Ülkelerinde Göçebe Hayatın Bugünkü Şartları ve Göçebe Nüfusun Sedantarizasyonu" A.Ü. S.B.F. Derg., C: XIX. S: 1, s. 145-160, Ankara.

ÖNGÖR, S., (1965), "Türkiye'de İç Göçler Karşısında Yüzbinden Fazla Nüfuslu Şehirlerin Durumu", A.Ü. S.B.F. Dergisi, C: XX, S: 1, (Mart 1965), s. 261-265, Ankara

ÖTER, E., (2005), Sumbas Tarihi, Sumbas Kaymakamlığı İlçe Brifingi, Osmaniye.

ÖZASLAN, M., (2006), "Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları", A.Ü, Türkiye Coğ. Araş. ve Uyg. Mrk., IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu (25-26 Mayıs), A.B. Sürecindeki Türkiye'de Bölgesel Farklılıklar, Bildiri Metinleri, s. 179-202, Ankara.

ÖZCAN, K., (2005), "Ortaçağ'da Anadolu'nun İdari Coğrafyasına Bakış Anadolu'da Selçuklu İdari Bölümleri", Ankara Üniversitesi, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Coğrafi Bilimler Dergisi, C: 3, S:1, s. 73-99. Ankara.

ÖZÇAĞLAR, A., (1988), "Türkiye'deki Tarım Alanlarının Coğrafi Dağılışının Doğal Çevreyle İlişkisi.", A.Ü. D.T.C.F. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, S.11, s.131-150, Ankara.

ÖZÇAĞLAR, A., (1996), "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler", A.Ü. D.T.C.F., Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı: 12, s. 7-24, Ankara.

ÖZÇAĞLAR, A.; BAYAR, R., (1996), "Türkiye'de Hane Halkı Sayılarının Coğrafi Dağılışı ve Kır Kesimi Hane Halkı Sayısının Ekonomik Faaliyete Göre Ayrımı.", Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı : 5, Ankara.

ÖZÇAĞLAR, A., (1997 a), Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler, Ekol Yayınevi, Ankara.

ÖZÇAĞLAR, A., (1997 b), "1995 Yılında Türkiye'deki Belediye Örgütlü Yerleşmelerin Coğrafi Dağılışı", A.Ü. D.T.C.F. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, S:6, s.243-272, Ankara.

ÖZÇAĞLAR, A., (2002), "Avrupa Birliği İle Uyum Sürecinde Şehir ve Bölge Planlamada Coğrafya'nın Yeri", 10. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi Bildiriler Kitabı,. s.343-346., İstanbul.

ÖZÇAĞLAR, A., (2003 a), Coğrafyaya Giriş: Sistematik, Kavramlar, Yöntemler, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara.

ÖZÇAĞLAR, A., (2003 b), "Türkiye'de Yapılan Bölge Ayrımları ve Bölge Planlama Üzerindeki Etkileri", Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Coğrafi Bilimler Dergisi, C:1 S:1, s. 3-18, Ankara.

ÖZÇAĞLAR, A., (2004), "Coğrafi Bilimlerin Kentsel Ekonomi, Kentsel Yönetim, Bölgesel İktisat ve Bölge Planlama Yönünden Analizi.", Kentsel Ekonomi Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt II, s. 94-101, Ankara.

ÖZÇAĞLAR, A., (2005), "Türkiye'de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi", Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM), Coğrafi Bilimler Dergisi, C:3 S:1, s.1-25, Ankara.

ÖZÇAĞLAR, A., (2006), "Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri ile İstatistik Bölgelerinin Uygulamada Yarattıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri", A.Ü, Türkiye Coğ. Araş. ve Uyg. Mrk., IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu (25-26 Mayıs), A.B. Sürecindeki Türkiye'de Bölgesel Farklılıklar, Bildiri Metinleri, s. 5-20, Ankara.

ÖZÇAĞLAR, A., (2009), "Türkiye'deki Yerel Yönetim Alanlarının İdari Coğrafya, Ulusal Kalkınma, Yerel ve Bölgesel Planlama Bakımından Önemi", IV. Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu "Ulusal Kalkınma Ve Yerel Yönetimler" (19-20 Ekim) Bildiri Metinleri, TODAİE Yay, 1. Cilt, s.301-315, Ankara.

ÖZÇÖREKÇİ, H., (1944), "Anadolu'da Küçük Şehir Araştırmaları", A.Ü. DTCF Dergisi, C:III/1, s.69-83, Ankara.

ÖZDAMAR, K., ODABAŞI, Y., HOŞCAN, Y., BİR, A. A., KIRCAALİ İFTAR, G., ÖZMEN, A., UZUNER, Y., (1999), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Anadolu Üniversitesi Yay. No: 1081, Açık Öğretim Fak. Yay. No: 601, Eskişehir.

ÖZEY, R., (2006), "Coğrafi Bölgelerin Siyasi Bölgeler Olarak Algılanması ve Sonuçları", A.Ü, Türkiye Coğ. Araş. ve Uyg. Mrk., IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu (25-26 Mayıs), A.B. Sürecindeki Türkiye'de Bölgesel Farklılıklar, Bildiri Metinleri, s. 21-32, Ankara.

ÖZGÜÇ, N., TÜMERTEKİN, E., (2000), Coğrafya: Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar, Çantay Kitapevi, İstanbul.

ÖZGÜR, E. M., (1996), "Yeni İlçe Merkezlerimizin Fonksiyonel Bakımdan Gösterdiği Özellikler", A.Ü. D.T.C.F., Coğrafya Araştırmaları Dergisi, S:12, s: 25-32, Ankara.

ÖZGÜR, E. M., (1997), "Yeni İlçe Merkezlerimizin Fonksiyonel Bakımdan Gösterdiği Değişiklikler", Türk Kültürü Araştırmaları, S:XXXIII/1-2, s.215-222, Ankara.

ÖZGÜR, H., (2008), Belediye Sayısının Azaltılmasının Tarihsel Serüvenine Dair Bir Deneme, http://hozgur.pamukkale.edu.tr/YerelSiyasetDergisi2008.

ÖZÖZEN KAHRAMAN, S., (2004), "Türkiye'de Yerleşim Birimlerinde İdari Statü Değişikliğinin Seçimlere Yansıması", Ege Coğrafya Dergisi, S:13 , s.59-71, İzmir.

ÖZŞEN, T., (1987 a), "İl ve İlçe Düzeyinde Planlama Yönetimi", Türk İdare Dergisi, S: 374, , s. 59-93, Ankara.

ÖZŞEN, T., (1987 b), "Mülki İdare Amirlerinin Planlama, Koordinasyon ve İzleme Görevleri", Türk İdare Dergisi, S: 375, s.41- 78, Ankara.

ÖZŞEN, T., (1987 c), "Yerel Yönetimler ve Planlama", Türk İdare Dergisi, S: 377, s.115-166, Ankara.

ÖZŞEN, T., (1988), "İl ve İlçe Düzeyinde Planlama, Koordinasyon ve İzleme", Mülki ve Mahalli İdareler Düzeyinde Planlama, İçişleri Bakanlığı Yayını, s.145-246, Ankara.

ÖZŞEN, T., (2002 a), Mülki İdare Kaynakları, Mülki İdare Araştırma Projesi, Ankara.

ÖZŞEN, T., (2002 b), Mülki İdare Mevzuat Kılavuzu, Mülki İdare Araştırma Projesi, Ankara.

ÖZTUNA, Y., (1983), Büyük Türkiye Tarihi, C. 7, Ötüken Yayınevi, İstanbul.

PAKALIN, M. Z., (1993), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt 3, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul.

PARK, R. E., (1925), The City- Suggestions for the Investigation of Human Behavior in Urban Environment, The University of Chicago Press, Chicago.

PARLAK, B., (2000), "Osmanlı Devleti'nde Taşra Yönetimi ve 19. Yüzyıldaki Değişim Süreci", Yeni Türkiye Dergisi, C:6, S:31 (01.02.2000) Özel Sayı, s. 467-473, Ankara.

PARLAK, B., (2002), "Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Taşra Yönetimine İlişkin Anayasal-Yasal Gelişmeler ve Cumhuriyete Yansımalar", Akademik Araştırmalar Dergisi, C.3, S.11 (11.2001-1.2002), s. 37-49, İstanbul.

PAYASLIOĞLU, A., (1966), Merkezi İdarenin Taşra Teşkilatı Üzerinde Bir İnceleme, TODAİE Yay. No: 88, Ankara.

PİRENNE, H., (1925), Medieval Cities: Their Origins and Revival of Trade, Princeton University Pres, New Jersey.

PRENS SABAHADDİN, (1999), Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?, (Çev.: F. Unan), Ayıraç Yayınları, Ankara.

REZA, A., (2002), "Understanding Urbanization", Economic and Political Weekly, 37 (44-45), s. 4554-4555.

RUSS, J., (1995), "A Bioregional Perspective on Planning and Regional Economies", Trumpeter, (http://www.trumpeter.athabascau.ca/content/v12.37russ. html).

SAİNT QUENTİN, S., (1965), Histoire des Tartares, Jean Richard (ed.), Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris.

SANAL, R., (1998 a), "Tarihi Gelişimi İçerisinde Türk Anayasalarında Genel Yönetimin Taşra Örgütüne İlişkin Düzenlemeler ve Yönetim Desenindeki Değişmeler", A.Ü., Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, C.6, S.22 Ankara.

SANAL, R., (1998 b), "İl Düzeyinde Planlama Örgütlenmesi ve Sorunları", Türk İdare Dergisi, S.421, Ankara.

SANAL, R., (1999), "İl ve İlçe Düzeyinde Planlamanın Örgütsel Sorunları", Kamu Yönetiminde Plânlamanın Kurumsallaşması Ulusal Sempozyumu (10 Haziran 1999), Mersin.

SANAL, R., (2000 a), Türkiye'de İllerin Yeniden Düzenlenmesi, İçişleri Bakanlığı APK Yayını, Yayın No: 535/42, Ankara.

SANAL, R., (2000 b), "Türkiye'deki İl Sayısının Artırılması Gerekli Midir?", İdarecinin Sesi Dergisi (Eylül-Ekim), C.XIV, S.82, Ankara.

SANAL, R., (2000 c), "Türkiye'deki Siyasal Partilerin Yeni İl Kurulmasına İlişkin Söylemlerinin Seçmen Eğilimleri Üzerindeki Etkisi", İdarecinin Sesi Dergisi, C.XIV, S.83, Ankara.

SANAL, R., (2000 d), "Yeni Kurulacak Bir İlin Kamu Mali Kesimi Üzerindeki Yükü Nasıl Hesaplanmalıdır?", Mülkiye Dergisi (Kasım-Aralık), C.XXIV, S:225, s. 169-179, Ankara.

SANLI, İ., (1980), Türkiye İl Sistemi: Yapısal Özellikler, Bölgeleri ve Büyüme Performansı Üzerine Analitik Bir İnceleme, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

SCHWAB, W.A., (1992), The Sociology of Cities, NJ: Prentice Hall, Englewood Cliffs.

SCHWARZ, G., (1966), Allgemeine Siedlungsgographie, 3. Aufl. Lehrb. Allg. Geogr. Bd. VI, Berlin.

SELEN, H, S., (1945), "Türkiye'de Köy Yerleşmeleri ve Şehirleşme Hareketleri", Türk Coğrafya Dergisi, S:7-8, s.97-106, Ankara.

SELEN, H, S., (1958), " Bölge Planlaması ve Coğrafya", 2. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, A.Ü., SBF Yay., No: 79/61, İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yay., No: 4, s.19-22, Ankara.

SEZEN, S., (1999), Devletçilikten Özelleştirme ve Türkiye'de Planlama, TODAİE Yay. No:293, Ankara.

STRABON, (2000), Antik Anadolu Coğrafyası, (Çev.: A. Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları ve Kanaat Yayınları, İstanbul.

SÜMER, F., (1963), "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", A.Ü. Tarih Araşt. Enst. Derg., C:1, S:1, s.1-112, Ankara.

SÜMER, F., (1987), "XIX. Yüzyılda Çukurova'da İçtimai Hayat", Türk Dünyası Araştırmaları, S:48, s.9-12, İstanbul.

SÜNNETÇİOĞLU, G., (1968), "İdari Planlamanın Ekonomik ve Sosyal Kalkınmada Rolü", Amme İdaresi Dergisi, C.1, S.4, s.93-99, Ankara.

SÜRGİT, K., (1972), Türkiye'de İdari Reform, T.O.D.A.İ.E. Yayınları, No: 128, Ankara.

ŞAHİN, S., (2006), "Türkiye'nin Nüfus Gelişiminde Bölgesel Farklılıklar", A.Ü, Türkiye Coğ. Araş. ve Uyg. Mrk., IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu (25-26 Mayıs), A.B. Sürecindeki Türkiye'de Bölgesel Farklılıklar, Bildiri Metinleri, s.315-323, Ankara.

ŞUVAĞ, Ü., (1969), "İdarî Coğrafya Araştırmaları", Türk İdare Dergisi, (319), 07.1969-08.1969, s.37-51, Ankara.

TANBOE, J., (1997), Territoriality: Displaced Power or Frustrated Identity?, "ed. in Cities in Transformation –Transformation in Cities: Social and Symbolic Change of Urban Space" (Ed. O. Kalltorp vd.), Sydney.

TANERİ, A., (1966), "Müsâmeretü'l Ahbâr'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı Bakımından Değeri", A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi, IV, 6-7, s. 127-171, Ankara.

TANERİ, E., (1978), Bölge Plânlama, İstanbul Devlet Mimarlık Mühendislik Akademisi (IDMMA) Yayınları, No: 148, İstanbul.

TAŞ, B., (2006), "Türkiye'de Nuts Bölgelerine Göre Ekili-Dikili Tarım Alanlarının Dağılışı", A.Ü, Türkiye Coğ. Araş. ve Uyg. Mrk., IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu (25-26 Mayıs), AB. Sürecindeki Türkiye'de Bölgesel Farklılıklar, Bildiri Metinleri, s.55-62, Ankara.

TBMM TUTANAK DERGİSİ, (1989), Dönem:18, Cilt:29,Yasama Yılı:2, Ankara.

TBMM TUTANAK DERGİSİ, (1990), Dönem:18, Cilt:45,Yasama Yılı:3, Ankara.

TBMM TUTANAK DERGİSİ, (1991), Dönem:18, Cilt:62,Yasama Yılı:4, Ankara.

TBMM TUTANAK DERGİSİ, (1992), Dönem:19, Cilt:12,Yasama Yılı:1, Ankara.

TBMM TUTANAK DERGİSİ, (1996 a), Dönem: 20, Cilt: 12,Yasama Yılı: 2, Ankara.

TBMM TUTANAK DERGİSİ, (1996 b), Dönem: 20, Cilt: 13,Yasama Yılı: 2, Ankara.

TBMM TUTANAK DERGİSİ, (2001), Dönem: 21, Cilt: 64, Yasama Yılı: 3, Ankara.

TECER, M., (2005), Türkiye Ekonomisi, TODAİE Yay. No: 325, (Genişletilmiş 2. Baskı), Ankara.

TEKELİ, İ., (1969), Sosyal Sistemler, Sosyal Değişim ve Yerleşme Yapısı, İTÜ Mimarlık Fak., İstanbul.

TEKELİ, İ., (1970), "Çeşitli Planlama Kademeleri ve Tipleri Arasındaki İç Çelişkiler ve Planlama Organizasyonu Üzerine Düşünceler", Amme İdaresi Dergisi, C.3, S.1, s.32-68, Ankara.

TEKELİ, İ., (1972), Bölge Planlama Üzerine, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yay., İstanbul,

TEKELİ, İ., (1974), "Planlamada Hedefler Sorunu", Amme İdaresi Dergisi, C.7, S.2, s.22-43, Ankara.

TEKELİ, İ., (1977), Bağımlı Kentleşme-Kırda ve Kentte Dönüşüm Süreci, Mimarlar Odası Yayınları, Yay. No: 18, Ankara.

TEKELİ, İ., (2001), Modernite Aşılırken Kent Planlaması, İmge Kitapevi, Ankara.

TEKİNDAĞ, Ş., (1967), "II. Beyazıt Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi, İlk Osmanlı-Memluklu Savaşları (1485-1491)", Belleten, C:XXXI, S:123, s.345-373, Ankara.

TEXİER, C., (1867), Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, (Çev.: A. Suat (2002), Enformatik ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayını, Ankara.

TEZEL, Y. S., (1977), "Anadolu'da Toplumsal Kuruluşların Eklemleşmesi Açısından Osmanlı-Osmanlı Öncesi İlişkisi", Toplum ve Bilim Dergisi, 3, s. 3-30, Ankara.

THROVALDSEN, G., (2004), On Boundaries and Areas in Local History Research, Registreringssentral for Historike Data, Universiteit Tromsoø, Tromsoø. (http://www.rhd.uit.no/art/boundaries.html)

TİMBERLAKE, M., (1985), Urbanization in the World-Economy, Academic Press, New York.

TİMOR, A. N., (1997), "Orta Büyüklükteki Şehirler ve Taşıdıkları Önem", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi, S:5, s. 83-102, İstanbul.

TOBB, (1996), Mahalli İdarelerin Yeniden Yapılandırılması, Yerel Yönetim Reformu, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

TODAİE, (1960), Türkiye'nin İdari Taksimatı: (Bazı Mali ve Objektif Ölçütler), TODAİE İdari Reform Çalışmaları I, TODAİE Yay., Ankara.

TODAİE, (1961),Türkiye'nin İdari Taksimatı, TODAİE Yay. No: 26, Ankara.

TODAİE, (1972), İdarenin Yeniden Düzenlenmesi İlkeler ve Öneriler, İdari Reform Danışma Kurulu Raporu, TODAİE Yayınları, No:123, Ankara.

TOKSÖZ, F., (1964), "Toplum Kalkınma Birimi Olarak İlçe", Türk İdare Dergisi, (291), 11.1964 - 12.1964, s.82-101, Ankara.

TOPBAŞ, D., (2008), Sumbas İlçesi'nde Yaylacılık Faaliyetleri, Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bitirme Ödevi (Basılmamış), Elazığ.

TORTOP, N., (1991), Mahalli İdareler, TODAİE Yay. No:237, Ankara.

TOSUN, M., (1970), Türkiye'de Valilik Sistemi, TODAİE Yay. No: 118, Ankara.

TÖNÜK, V., (1945), Türkiye'de İdare Teşkilatının Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu, Dahiliye Vekaleti Yay., Kanaat Basımevi, Seri: III, S: 1, Ankara.

TRİCART, J., (1975), "Bölge Düzenleme ve Gelişme Problemlerinin İncelenmesinde Coğrafyacının Yeri", (Çev. E.Tümertekin,), İ.Ü., Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Dergisi, S: 2, s. 79-96, İstanbul.

TUNÇEL, H., (1994), Develi İlçesinin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, A.Ü. Sosyal Bilimler Enst., Coğrafya Anabilim Dalı Doktora Tezi (Basılmamış), Ankara.

TUNÇEL, H., (2006), "Türkiye'nin Kırsal Pazar Bölgeleri", A.Ü, Türkiye Coğ. Araş. ve Uyg. Mrk., IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu (25-26 Mayıs), A.B. Sürecindeki Türkiye'de Bölgesel Farklılıklar, Bildiri Metinleri, s.63-72, Ankara.

TURAN, O., (1971), Selçuklular Zamanında Türkiye, Turan Neşriyat Yurdu Yay., İstanbul.

TURAN, O., (1988), Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, TTK Yay., II. Baskı, Ankara.

TURAN, R., (1989), "Selçuklular Döneminde Kastamonu", Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Sempozyumu (19-21 Ekim 1988), s. 1-6, Ankara.

TURAN, R., (1995), Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması (Vezir ve Divan), M.E.B. Yay., Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi, Ankara.

TÜİK, (2007), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, http://www.tüik.gov.tr/

TÜİK, (2008), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, http://www.tüik.gov.tr/

TÜİK, (2009), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, http://www.tüik.gov.tr/

TÜMERTEKİN, E., (1960), "Bölge Planlamasında Coğrafyacının Yeri", İ.Ü., Coğrafya Enstitüsü Dergisi, C: 6, S. 11, s.51-55, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E., (1973 a), Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar, İ.Ü. Yay. No: 1840, İ.Ü. Coğ. Enst. Yay. No: 72, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E., (1973 b), "Yerleşme Planlaması (Şehir-Köy İlişkileri)", İ.Ü. Coğ. Enst. Der., S. 18-19, s: 71-85, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E., (1984), "Planlama Eğitiminde Coğrafya", İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst. Bülteni, S: 1, s: 69-76, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E.; ÖZGÜÇ, N., (1997), Ekonomik Coğrafya-Küreselleşme ve Kalkınma, Çantay Kitabevi, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E.; ÖZGÜÇ, N., (2002), Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekan, Çantay Kitapevi, İstanbul.

TÜRE, İ., (1998), "Türkiye'de Bölge Yönetiminin Niteliği, Sorunları ve Çözüm Arayışları", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 31, Sayı 2, s.63-79, Ankara.

UZUNÇARŞILI, İ. H., (1984), Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, Tarih Kurumu Yayınları VIII: 10a1, (3. Baskı), Ankara.

UZUNEMİNOĞLU, H., (1997), "Kasabadan Şehre Geçiş Sürecine Bir Örnek: Engiz", OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, S:10, s.245-262, Samsun.

ÜÇEÇAM KARAGEL, D., (2008), Kadirli İlçesi'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Doktora Tezi (Basılmamış), Elazığ.

ÜLKEN, H., Z., (1973), "Türkiye Tarihinde Sosyal Kuruluş ve Toprak Rejiminin Gelişmesi", Vakıflar Dergisi, X, s. 1-62, Ankara.

ÜNAL, T., (1957), Karamanoğulları Tarihi, Harp Okulu, Siyasi Tarih Ders Notları, Ankara.

VARINCA, A. K., (1947), "İdari Coğrafya Nedir?", İdare Mecmuası, (188), 09.1947-10.1947, s.166-173, Ankara.

VAYISOĞLU, S., (2000), Kadirli 2000, Kadirli Belediyesi Kültür Hizmetleri Yay.-2, Kadirli.

WEBER, A. F., (1899), The Growth of Cities in the Nineteenth Century, New York.

WİRTH, L., (1938), Urbanism as a Way of Life, American Journal of Sociology, XLIV, pp.1-24, July, Chicago.

YALÇINDAĞ, S., (1967), "Toplum Kalkınması Birimi Olarak İlçenin Finansman İhtiyacı", Türk İdare Dergisi, (308), 09.1967-10.1967, s.47-70, Ankara.

YALÇINDAĞ, S., (1977), İlçe Özel Yönetimi: Kırsal Yöreler İçin Yeni Bir Demokratik Yerel Yönetim Birimi Denemesi, TODAİE Yay. No: 157, Ankara.

YALÇINDAĞ, S., (1995), Yerel Yönetimler, Sorunlar, Çözümler, TÜSİAD Yay., İstanbul.

YAVİTZ, B., (1968), "Technological Change", (ed. E. Gınzberg) Manpower Strategy for the Metropolis, Colombia University Press, New York.

YAVUZ, F., (1962), Şehircilik, A. Ü., S.B.F. Yayınları, No 143-025, Ankara.

YAVUZ, F., (1964 a), "Kasaba ve Küçük Şehirlerimizin Nüfus Hareketleri İçindeki Yeri", 7. İskan ve Şeh. Haft. Konf., (11-13 Haziran 1963, Türkiye'de Bölge Planlaması Alanındaki Gelişmeler), İskan ve Şehircilik Derneği Yay. No: 2, s: 83-89, Ankara.

YAVUZ, F., (1964 b), Mahalli İdarelerimizin Problemleri, TODAİE Yay. No: 79, Ankara.

YAVUZ, F., (1966), Türk Mahalli İdarelerinin Yeniden Düzenlenmesi Üzerinde Bir Araştırma, TODAİE ve DPT Ortak Yayını, Yay. No: 86, Ankara.

YAVUZ, F., (1969), Memleketimizde Toplum Kalkınması (Köy Kalkınması), 2. Baskı, TODAİE Yay. No: 108, Ankara.

YAYMAN, H., (2008), "Belediyelerin Kapatılması Meselesi", Zaman Gazetesi, Yorum Sayfası, 04.03.2008, http://www.yerelsiyaset.com/pdf/mart2008/11.pdf.

YAZICIOĞLU, R., (1995), "İl ve İlçe Enflasyonu", İdarecinin Sesi Dergisi, 9(53) 09.1995, s.29-30, Ankara.

YENİGÜL, S., B., (2006), "Bölgesel Farklılıklar Açısından Kırsal Alanlar", A.Ü, Türkiye Coğ. Araş. ve Uyg. Mrk., IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu (25-26 Mayıs), A.B. Sürecindeki Türkiye'de Bölgesel Farklılıklar, Bildiri Metinleri, s.73-80, Ankara.

YILDIRIM, T., (1999), Türkiye'nin İdari Teşkilatı, Alkım Yayınları, (2. Baskı), Ankara.

YILDIRIM, V.; NİŞANCI, R., (2005), Yeni Belediyeler Kanunu Kapsamında İdari Sınırların Coğrafi Bilgi Sistemleri İle Belirlenmesi: Trabzon Örneği, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 10. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı (28 Mart - 1 Nisan), Ankara. (http://www.hkmo.org.tr/resimler/ekler/).

YILDIZ, M., Z.; SINDIR, R., (2006), "AB'ye Giriş Sürecinde Türkiye'de Bölge Planlamasında Coğrafyaya İşlerlik Kazandırılmasının Önemi", A.Ü. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, (25-26 Mayıs 2006) IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, "Avrupa Birliği Sürecindeki Türkiye'de Bölgesel Farklılıklar" Bildiri Metinleri, s.237-246, Ankara.

YILMAZ, C., (2006), "Türkiye'de Geri Kalmış Bölgelerin Kalkınmasında Kırsal Sanayinin Yeri ve Başlıca Sorunları", A.Ü, Türkiye Coğ. Araş. ve Uyg. Mrk., IV. Ulusal Coğrafya

Sempozyumu (25-26 Mayıs), A.B. Sürecindeki Türkiye'de Bölgesel Farklılıklar, Bildiri Metinleri, s. 255-264, Ankara.

YİĞİT, A., (1996), "Türkiye'nin Doğu Bölgelerinin Yeniden Belirlenmesi Hakkında Düşünceler", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 1, Sayfa: 357-376, Elazığ.

YİĞİT, A., (2006), "Geçmişten Günümüze Türkiye'yi Bölgelere Ayırma Çalışmaları ve Yapılması Gerekenler", A.Ü, Türkiye Coğ. Araş. ve Uyg. Mrk., IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu (25-26 Mayıs), A.B. Sürecindeki Türkiye'de Bölgesel Farklılıklar, Bildiri Metinleri, s.33-44, Ankara.

YURTSEVER, C., (1999), Kadirli Tarihi, Kadirli Hizmet Birliği Kültür Yayınları, Yay. No:2, Kadirli.

YÜCEL, T., (1960), "Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri ve Şehirler", Türk Coğrafya Dergisi, S:20, s.23-35, Ankara.

YÜCEL, T., (1961 a), "Uzun Süre Gelişemeyen Kasabalarımız", Coğrafya Haberleri, S: 4, s: 8, Ankara.

YÜCEL, T., (1961 b), "Türkiye Şehirleşme Hareketleri", Türk Coğrafya Dergisi, S:21, s.31-44, Ankara

YÜCEL, T., (1988), "Türkiye'de Kır Yerleşme Tipleri", Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, S: XXVVI, s. 61-69, Ankara.

YÜKSEL, A., (1996), "Yönetsel Bölünmenin Esasları ve Yeni Kurulan İl ve İlçeler", İdarecinin Sesi Dergisi,10(55) 1.96, s.6-7., Ankara.

YÜRÜDÜR, E., BAŞIBÜYÜK, A., (2002), "Orta Kelkit Yöresinde İdarî Yapılanmadan Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Gazi Üniv., Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.22, S.1, s.83-97, Ankara.

BAKANLAR KURULU, (1986), Mülki İdare Amirleri Atama, Değerlendirme ve Yer Değiştirme Yönetmeliği, Karar Tarihi : 24.6.1986, Karar No: 86/10782, Yayımlandığı R.G. Tarihi: 16.7.1986, R.G. No: 19166, Tertip: 5, Cilt: 26, S. 1167, Ankara.

DAHİLİYE VEKALETİ, (1913), İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkati, İstanbul.

TBMM (MECLİS-İ MEBUSAN), (1908), Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, İstanbul.

TBMM, (1921), Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Kabul Tarihi: 20.01.1921, Kanun No: 85, Ceride-i Resmiye: 01-07.02.1921, Düstur: 3. Tertip, Cilt: 1, s.196-199, Ankara.

TBMM, (1924 a), Köy Kanunu, Kanun No: 442, Kabul Tarihi: 18.03.1924, Resmi Gazete Sayısı: 68, Resmi Gazete Yayım Tarihi: 07.04.1924, Ankara.

TBMM, (1924 b), Teşkilâtı Esasiye Kanunu (Mülga Madde–104: 1293 tarihli Kanunuesasî ile Mevaddı Muaddelesi ve 20 Kânunusani 1337 tarihli Teşkilâtıesasiye Kanunu ve müzeyyelat ve tadilatı mülgadır**),** Kanun No: 491, Kabul Tarihi: 20.05.1924, R.G Sayı: 71, R.G Yayım Tarihi: 24.05.1924, Ankara.

TBMM, (1926), "Liva - Sancak Teşkilatı" Yerine "Vilayet Teşkilatı" Kurulması Hakkında Kanun, Kanun No: 877, Kabul Tarihi: 26.06.1926, Ankara.

TBMM, (1927), Bozcaada ve İmroz Kazalarının Mahalli İdareleri Hakkında Kanun (Mülga Madde-14: 05.02.1951-5713/1 md.; Yeniden Düzenleme: 16.07.1964-502/1 md.), Kanun No: 1151, Kab. Tar.: 25.06.1927, R.G Sayı:: 638, R.G Yayım Tarihi: 20.07.1927, Ankara.

TBMM, (1928), On İlçe Kurulması Hakkında Kanun**,** Kanun No:1282, Kab. Tar.:1.6.1928. Ankara.

TBMM, (1929), Bitlis İli'nin İlçeye Dönüştürülerek, Yeni Kurulan Muş İline Bağlanması Hakkında Kanun, Kanun No: 1507, Kabul Tarihi: 1.6.1929, Ankara.

TBMM, (1930 a), Belediye Kanunu**,** Kanun No: 1580, Kabul Tarihi: 3.4.1930, R.G Sayı:1471, R.G Yayım Tarihi: 14.4.1930, Tertip: 3 Cilt: 11 Sayfa: 80, Ankara.

TBMM, (1930 b), İstanbul İlinde Beş İlçe, Bursa İlinde Bir İlçe Kurulması Hakkında Kanun, Kanun No: 1612, Kabul Tarihi: 01.09.1930, Ankara.

TBMM, (1930 c), Dâhiliye Memurları Kanunu, Kanun No: 1700, Kabul Tarihi: 09.06.1930, R.G Sayı:1524, R.G Yayım Tarihi: 19.06.1930, Ankara.

TBMM, (1932), Şemdinli (Hakkâri)'nin Bucak Olması Hakkında Kanun, Kanun No: 2042, Kabul Tarihi: 01.06.1932, Ankara.

TBMM, (1933 a), Bazı Vilayetlerin İlgası ve Bazılarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun, Kanun No: 2197, Kab. Tar.: 20.03.1933, R.G Sayı: 2411, R.G Yay. Tar.: 27.5.1933, Ankara.

TBMM, (1933 b), Karasu (Sakarya)'nun İlçe Olması Hakkında Kanun, Kanun No: 2202, Ankara.

TBMM, (1934), Beş İl, Altı İlçe Kurulması Hakkında Kanun, Kanun No: 2529, Kabul Tarihi: 03.07.1934, Ankara.

TBMM, (1935 a), İlçe Kurulması Hakkında Kanun, Kanun No:2885, Kab. Tar.: 25.12.1935, Ankara.

TBMM, (1935 b), İlçe Kurulması Hakkında Kanun, Kanun No: 3012, Kab. Tar.: 1.12.1935, Ankara.

TBMM, (1937), İlçe Kurulması Hakkında Kanun, Kanun No: 3223, Kab. Tar.: 23.06.1937, Ankara.

TBMM, (1938), İlçe Kurulması Hakkında Kanun, Kanun No: 3393, Kab. Tar.: 01.06.1938, Ankara.

TBMM, (1939), İlçe Kurulması Hakkında Kanun, Kanun No: 3711, Kab. Tar.: 11.07.1939, Ankara.

TBMM, (1949), İl İdaresi Kanunu, Kanun No: 5442, Kabul Tarihi: 10.6.1949, R.G Sayı: 7236, R.G. Yayım Tarihi: 18.06.1949, Ankara.

TBMM, (1961), T.C. Anayasası (Kurucu Mecliste Kabul Tarihi: 27.05.1961, *Halkoyuna Sunulmak Üzere Tasarının* R.G İlanı: 31.05.1961), Kanun No: 334, Kabul Tarihi: 09.07.1961, R.G Sayı: 10859, R.G Yayım Tarihi: 20.07.1961, Ankara.

TBMM, (1963), İstanbul İli Eyüp İlçesine Bağlı Gaziosmanpaşa Adıyla Bir İlçe Kurulması Hakkında Kanun, Kanun Tarihi:27.08.1963, Kanun No:309, R.G.Tarihi: 04.09.1963, R.G. Sayı: 11496, Ankara.

TBMM, (1982 a), Aliağa ve Ceylanpınar'ın İlçe Olması Hakkında Kanun, Kanun No: 2585, Kabul Tarihi: 14.01.1982, R.G Yayım Tarihi: 21.01.1982; Ankara.

TBMM, (1982 b), T.C. Anayasası (Kurucu Mecliste Kabul Tarihi: 18.10.1982, *Halkoyuna Sunulmak Üzere Tasarının* R.G Sayı: 17844, R.G İlanı: 20.10.1982), Kanun No: 2709, Kabul Tarihi: 07.11.1982, R.G Sayı: 17863 (Mükerrer), R.G Yay. Tar.: 09.11.1982; Ankara.

TBMM, (1983), Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Sincan'ın İlçe olması hakkında Kanun, Kanun No: 2963, Kab. Tar.: 29.11.1983, R.G Sayı: 18237, R.G Yay. Tar.: 30.11.1983, Ankara.

TBMM, (1984), Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun, Kanun No: 2972, Kabul Tarihi: 18.01.1984, R.G Sayı: 18285, R.G Yayım Tarihi: 18.01.1984, Ankara.

TBMM, (1986), Adana İlinde Seyhan ve Yüreğir Adıyla İki İlçe Kurulması Hakkında Kanun, Kanun No: 3306, Kabul Tarihi: 05.06.1986, R.G Sayı: 19139, R.G Yayım Tarihi: 19.06.1986, Ankara.

TBMM, (1987 a), Bursa İli Merkezinde Osmangazi, Yıldırım ve Nilüfer Adıyla Üç İlçe Kurulması Hakkında Kanun, Kanun No: 3391, Kabul Tarihi: 18.06.1987, R.G Sayısı: 19500, R.G Yayım Tarihi: 27.06.1987, Ankara.

TBMM, (1987 b), Yüz Üç İlçe Kurulması Hakkında Kanun, Kanun No: 3392, Kabul Tarihi: 19.06.1987, R.G Sayı:: 19507, R.G Yayım Tarihi: 04.07.1987, Ankara.

TBMM, (1987 c), Gaziantep İli Merkezinde Şehitkâmil ve Şahinbey Adıyla İki İlçe Kurulması Hakkında Kanun, Kanun No: 3398, Kabul Tarihi: 20.06.1987, R.G Sayı: 19500, R.G Yayım Tarihi: 27.06.1987, Ankara.

TBMM, (1987 d), Konya İli Merkezinde Karatay, Selçuklu ve Meram Adıyla Üç İlçe Kurulması Hakkında Kanun, Kanun No: 3399, Kabul Tarihi: 20.06.1987, Resmi Gazete Sayısı: 19500, Resmi Gazete Yayım Tarihi: 27.06.1987, Ankara.

TBMM, (1988), Kayseri İl Merkezinde Melikgazi ve Kocasinan Adıyla İki İlçe Kurulması Hakkında Kanun, Kanun No: 3508, Kabul Tarihi: 07.12.1988, Resmi Gazete Sayısı: 20019, Resmi Gazete Yayım Tarihi: 14.12.1988, Ankara.

TBMM, (1989), Dört İl ve Beş İlçe Kurulması Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 3578, Kabul Tarihi: 15.06.1989, Resmi Gazete Sayısı: 20202, Resmi Gazete Yayım Tarihi: 21.06.1989, Ankara.

TBMM, (1990 a), Yüz Otuz İlçe Kurulması Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 3644, Kabul Tarihi: 09.05.1990, Resmi Gazete Sayı: 20523, Resmi Gazete Yay. Tar.: 20.5.1990, Ankara.

TBMM, (1990 b), İki İl İle Beş İlçe Kurulması ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun No: 3647, Kabul Tarihi: 16.05.1990, Resmi Gazete Sayısı: 20522 Mükerrer, Resmi Gazete Yayım Tarihi: 18.05.1990, Tertip:5, Cilt:29, Sayfa:182, Ankara.

TBMM, (1991), Bartın İlinin Kurulması Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 3760, Kabul Tarihi: 28.08.1991, Resmi Gazete Sayısı: 20984, Resmi Gazete Yay. Tar.: 7.9.1991, Ankara.

TBMM, (1992), On Üç İlçe ve İki İl Kurulması Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 3806, Kabul Tarihi: 27.05.1992, Resmi Gazete Sayısı: 21247 Mükerrer, Resmi Gazete Yayım Tarihi: 03.06.1992, Ankara.

TBMM, (1993), Üç İlçe Kurulması Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 3949, Kabul Tarihi: 27.12.1993, R. G. Sayısı: 21803, R. G. Yay. Tar.: 29.12.1993, Ankara.

TBMM, (1995), Sekiz İlçe ve Üç İl Kurulması ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, K.H.K No: 550, Kabul Tarihi:03.06.1995, Yetki Kanunu No: 4109, Yetki Kanunu Tarihi: 31.05.1995, R. G. Sayısı: 22305, R. G. Yayım Tarihi: 06.06.1995, Ankara.

TBMM, (1996), Üç İlçe ve Bir İl Kurulması İle 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 4200, Kabul Tarihi: 24.10.1996, Resmi Gazete Sayısı: 22801, Resmi Gazete Yayım Tarihi: 28.10.1996, Ankara.

TBMM, (1998), Altınova İlçesinin Yalova veya Kocaeli İllerinden Hangisine Bağlanacağı Hükmü (Ek Madde: 30/07/1998 - 4377/2 md - *K.H.K No: 550, Kabul Tarihi:03.06.1995, Yetki Kanunu No: 4109, Yetki Kanunu Tarihi: 31.05.1995, Resmi Gazete Sayısı: 22305, Resmi Gazete Yayım Tarihi: 06.06.1995, Geçici Madde 6-7-8-9*), Kanun Numarası: 4377, Kabul Tarihi: 30.07.1998, Resmi Gazete Sayısı: 23421, Resmi Gazete Yayım Tarihi: 02.08.1998, Ankara.

TBMM, (1999), Bir İl ve İki İlçe Kurulması ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında KHK., K.H.K No: 584, Kabul Tarihi: 03.12.1999, Yetki Kanunu No: 4452, Yetki Kanunu Tarihi: 27.08.1999, Resmi Gazete Sayısı: 23901, Resmi Gazete Yayım Tarihi: 09.12.1999, Ankara.

TBMM, (2002), 20.05.1933 Tarihli ve 2197 Sayılı Kanunun (Bazı Vilayetlerin İlgası ve Bazılarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun) 1. Maddesinde Yer Alan İçel Adının Mersin Olarak Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Kanun No: 4764, Kabul Tarihi: 20.06.2002, Resmi Gazete Sayısı: 24799, Resmi Gazete Yayım Tarihi: 28.06.2002, Ankara.

TBMM, (2004), Afyon İli Sincanlı İlçesinin Adının "Sinanpaşa" Olarak Değiştirilmesine Dair Kanun, Kanun No: 5180, Kabul Tarihi: 27.05.2004, Resmi Gazete Sayısı: 25483, Resmi Gazete Yayım Tarihi: 05.06.2004, Ankara.

TBMM, (2005 a), Afyon İli'nin Adının Afyonkarahisar Olarak değiştirilmesi Hakkında Kanun, Kanun No: 5285, Kabul Tarihi: 06.01.2005, Resmi Gazete Sayısı: 25697, Resmi Gazete Yayım Tarihi: 11.01.2005, Ankara.

TBMM, (2005 b), İl Özel İdaresi Kanunu, Kanun No: 5302, Kabul Tarihi: 22.02.2005, Resmi Gazete Sayısı: 25745, Resmi Gazete Yayım Tarih: 04.03.2005, Ankara

TBMM, (2005 c), Antalya İline Bağlı Kale İlçesinin Adının "Demre" Olarak Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Kanun No: 5322, Kabul Tarihi: 24.03.2005, Resmi Gazete Sayısı: 25770, Resmi Gazete Yayım Tarih: 29.03.2005, Ankara.

TBMM, (2005 d), Konya İline Bağlı Hadım İlçesinin Adının "Hadim" Olarak Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Kanun No: 5323, Kabul Tarihi: 24.03.2005, Resmi Gazete Sayısı: 25770, Resmi Gazete Yayım Tarih: 29.03.2005, Ankara.

TBMM, (2005 e), Mahalli İdare Birlikleri Kanunu, Kanun No: 5355, Kabul Tarihi: 26.05.2005, Resmi Gazete Sayısı: 25842, Resmi Gazete Yayım Tarih: 11.06.2005, Ankara.

TBMM, (2005 f), Belediye Kanunu, Kanun No: 5393, Kabul Tarihi: 03.07.2005, R.G Sayı: 25874, R.G Yayım Tarihi: 13.07.2005, Tertip: 5, Cilt: 44, Ankara.

TBMM, (2007), Köy Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No: 5673, Kabul Tarihi: 27.05.2007, Resmi Gazete Sayısı: 26540, Resmi Gazete Yayım Tarih: 02.06.2007, Ankara.

TBMM, (2008 a), Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun No: 5747, Kabul Tarihi: 06.03.2008, R. G. Sayısı: 26824 / Mükerrer, R. G. Yayım Tarih: 22.03.2008, Ankara.

TBMM, (2008 b), Artvin İli Yusufeli İlçesinin Merkezinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Kanun No: 5753, Kabul Tarihi: 16.04.2008, Resmi Gazete Sayısı: 26856, Resmi Gazete Yayım Tarihi: 24.04.2008, Ankara.

---

http://www.agriliyiz.net/, (Aralık 2009).

http://www.altkultur.net/yerel-yonetimler.nedir (Aralık 2009).

http://www.basakgazetesi.com (Aralık 2009)

http://www.belgenet.net/ayrinti.php (Aralık 2009).

http://www.census.gov/population/ (Ekim 2007).

http://www.cia.gov/publications/factbook/geos/ch.html (Haziran 2008).

http://www.ciari.org/investigacao/Politicalgeo_geopolitics.pdf (Haziran 2008).

http://www.csiss.org (Kasım 2009).

http://www.dpt.gov.tr (Ekim 2008).

http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abdbkpu/trb2.htm (Ağustos 2008).

http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abdbkpu/tr82tr83tra1.htm (Ağustos 2008).

http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abdbkpu/interrag3a.htm (Ağustos 2008).

http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abdbkpu/tr90.htm (Ağustos 2008).

http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abdbkpu/trA2tr72tr52trb1.htm (Ağustos 2008).

http://www.dpt.gov.tr/bgyu/bkp/yesilirmak.htm (Ağustos 2008).

http://www.dpt.gov.tr/bgyu/koy (Ağustos 2008).

http://www.dpt.gov.tr (Ekim 2008).

http://www.eclac.cl/celade/, (Kasım 2007).

http://www.ens.newswire.com (Aralık 2007).

http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf (Ağustos 2008).
http://ekutup.dpt.gov.tr/dap.html (Ağustos, 2008).
http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/dincerb/il/ (Ağustos 2008).
http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/dincerb/ilce/ (Ağustos 2008).
http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/oik523.pdf (Ağustos 2008)
http://ekutup.dpt.gov.tr/dokap.pdf (Ağustos 2008).
http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf (Ağustos 2008).
http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan7.pdf (Ağustos 2008).
http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan8.pdf (Ağustos 2008).
http://ekutup.dpt.gov.tr/zbk.pdf (Ağustos 2008).
http://www.egitim.aku.edu.tr/nitelarastirma.ppt (Aralık 2009).
http://www.esdp.org (Haziran 2008).
http://www.espon.lu (Mayıs, 2008).
http://europa.eu.int (Eylül 2007).
http://www.globalurban.org (Ekim 2008).
http://www.gap.gov.tr/ (Temmuz 2008).
http://www.haber24.com/Guncel/ (Aralık 2009).
http://halksagligi.med.ege.edu.tr/seminerler/2003-04/NitelArastirmaYontemleri (Aralık 2009).
http://www.hazine.gov.tr/mevzuat/yatirimtesvik.htm (Haziran 2008).
http://www.hurhaber.com/2009-yerel-secim-sonuclari/osmaniye-sumbas-belediye-38006 (Aralık 2009).
http://www.iiasa.ac.at/Research/LUC (Aralık 2006).
http://www.illeridaresi.gov.tr (Kasım 2008).
http://www.irishspatialstrategy.ie/docs/report8.pdf (Temmuz 2009).
(http://www.karadenizgezi.net/ Zonguldak/trh.htm)
(http://www.karalahana.com /karadeniz/zonguldak %20tarihi.htm, 25.12.2009).
http://www.kgm.gov.tr/il2.asp (Mart 2009).
http://www.kgm.gov.tr/ilce2.asp (Mart 2009).
http://www.mapsofindia.com/census2001/millionpluscities.htm (Nisan 2009).
http://www.mtnforum.org/resources/librarry/khawv03f.htm) (Temmuz 2008).
http://www.ncbi.nlm.gov (Mayıs 2007).
http://www.odpm.gov.uk/stellent/ (Eylül 2007).
http://www.rev.net/~aloe/boundary/ (Ekim, 2007).
http://www.rhd.uit.no/art/boundaries.html (Ağustos, 2008).
http://www.serander.net/component/content/article/15-karadeniz-tarihi/421-meclis-tutanaklariyla-giresun-ve-ordunun-il-olusu, 39, 25.12.2009).
http://www.stats.govt.nz/urban-rural-profiles (Eylül 2007).
http://www.stats.gov.cn (Kasım 2008).
http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=y%F6re&ayn=tam (Aralık 2009).

http://www.trumpeter.athabascau.ca/content/v12.37russ.html (Ağustos 2007).

http://www.tumgazeteler.com/ (Nisan 2008).

http://www.turkcebilgi.com/belde/sozluk (Aralık 2009).

http://www.umanitoba.ca/centers/ (Eylül 2007).

http://www.urbanaudit.org (Kasım 2008).

http://tr.wikipedia.org/wiki/Artvin_(merkez)

http://www.yerelnet.org.tr/genel/yerelgundem.php (Eylül 2007).

http://www.zip-codes.com/zip_code_definitions.asp (Ekim 2008).

EK I.

15.06.1989 Tarih ve 3578 Sayılı **"Dört İl ve Beş İlçe Kurulması Hakkında Kanun"** gerekçeleri (RG- Tarih: 21.06.1989 ve Sayı: 20202).

Bilindiği gibi, kamu hizmetlerinin ülke düzeyinde verimli ve etkili bir şekilde yürütülebilmesi, ülkemizin coğrafî yapısındaki özelliklerin değerlendirilmesi kadar sosyokültürel ve sosyoekonomik dengelerde görülen değişikliklerin de zaman içinde iyi bir şekilde izlenmesini gerektirmektedir. Öte yandan son yıllarda merkezî idarede gerçekleştirilen reformlar neticesinde ulaşılan modern yönetim anlayışının taşra teşkilatına da yansıtılması zorunludur.

Taşra teşkilatının merkezî idarenin önemli bir icra birimi olduğu yönetim biliminin temel ilkelerinden birisidir. Ayrıca zayıf ve gelişme imkânları kıt olan mekânların sayısal fazlalığının ülke ekonomisi üzerinde olumsuz etkileri bulunduğu ve kırsal kesimde yasayan nüfusun belli bir miktarda da olsa büyük şehre doğru kaymasına sebep olduğu da düşünülürse ülke genelinde idarî açıdan da olsa yeni cazibe merkezleri oluşturulması faydalı görülmektedir. Bu görüşler doğrultusunda mülkî idare taksimatının değişen şartlara uygun hale getirilmesi kaçınılmaz kabul edilmektedir.

5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 2. maddesi ile getirilen illerin ve ilçelerin kanunla kurulacağı hükmü göz önünde bulundurularak, sosyoekonomik ve kültürel yönlerden gelişmiş ve bulundukları bölgenin cazibe merkezi özelliği kazanmış ilçelerin il statüsüne kavuşturulması amacıyla bu kanun tasarısı hazırlanmıştır.

** Ankara İli'ne bağlı **Kırıkkale** ilçesi 210.000'e ulasan nüfusu, 10.000 işçi istihdam eden fabrikaları, petrol rafinerisi ve bunların yan tesisleri ile bulunduğu bölgenin önemli bir sanayi ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Çevresindeki Delice, Keskin ve Sulakyurt ilçeleri için tabiî bir merkez haline gelen Kırıkkale'nin bu haliyle ilçe statüsünde idarî varlığını devam ettirmesi önemli birtakım yönetim sorunlarına neden olmaktadır.*

Ekonomik ve sosyal gelişmenin daha rasyonel şekilde yönlendirilmesi, emniyet ve asayişin istenen şekilde sağlanabilmesi için Kırıkkale merkez olmak üzere yukarıda adı geçen ilçelerin katılmasıyla Kırıkkale adıyla yeni bir il kurulması gerekmektedir.

** Niğde İli'ne bağlı **Aksaray** İlçesi 100.000'e yaklaşan merkez nüfusu ile bölgenin önemli ve etkin bir yerleşim merkezidir.*

Ayrıca kendisine bağlı bulunan 18 kasaba ve 104 köyle birlikte toplam nüfusu 230.000'e ulaşmaktadır. Aksaray'ın E-5 Uluslararası karayolu üzerinde bulunması bu ilçenin kalkınmasında dinamizm temin etmekte, nüfusu da buna paralel olarak artmaktadır. Aksaray'ın mevcut bu dinamizmi ilçe teşkilatı ile yönetimini imkânsız hale getirmektedir.

Aksaray coğrafî ve ekonomik bakımdan da Niğde İline Ortaköy ile Ankara İline bağlı Şereflikoçhisar'ın bu Kanunla ilçe haline getirilen Agaçören'in merkezi konumundadır. Bu ilçelerin bağlanması ile, merkezi Aksaray olmak ve aynı adı taşımak üzere yeni bir vilayetin kurulması, çevrenin ekonomik, ticarî, sosyal ve turistik potansiyelinin değerlendirilmesi, kamu hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini sağlayacaktır.

Aksaray, Osmanlı İmparatorluğu zamanında Konya eyaletine bağlı sancak merkezi olarak kullanılmış ve 1924 Anayasası'nın 89. maddesi uyarınca Livalar kaldırılmış ve Aksaray da vilayet olmuştur. 20 Mayıs 1933 tarih ve 2197 sayılı Kanunla yeniden ilçe haline getirilmiştir.

Geniş Konya Ovasının bittiği Hasan Dağı'nın eteklerinde kurulan Aksaray ilçesi mümbit tarım arazisine sahiptir. Yine Aksaray İlçesinin içerisinde Avrupa'yı Asya'ya bağlayan E-5 Karayolu ile Güney Anadolu'yu Kuzey Anadolu'ya bağlayan önemli karayolları kesişmektedir. Önemli liman merkezlerine yakındır. Aksaray önemli ticarî, sanayi ve tarımsal gelişmelerin merkezi durumundadır. Aynı zamanda turizmde birinci derece öncelikli yöreler arasında olup önemli miktarda turist ziyaretine sahne olmaktadır. Nüfus potansiyeli de oldukça yoğundur. DPT'nin tahminlerine göre (1989) Aksaray ilçesi ve çevresinin nüfusu 2000 yılında

1.000.000, ilçe merkezinin nüfusu ise 263.738 olacaktır. Bütün bu gelişmeler göstermektedir ki, Aksaray ilçesi hızla şehirleşen ve büyüyen bir yerleşim merkezinin ilçe statüsünde yönetilmesi oldukça zor olacaktır.

** Gümüşhane İline bağlı **Bayburt** İlçesi tarihî geçmişi ve konumu itibariyle çevresinin merkezi durumundadır. İdarî yapımızın gereği olarak il olan merkezlerin sırf bu nedenle belirgin bir gelimse gösterdiği bilinmektedir. Zayıf ve gelişme imkânları kıt olan mekânların fazlalığı ülke ekonomisi üzerinde olumsuz etki yapmaktadır.*

Bayburt merkez olmak üzere Aydıntepe ve Demirözü ilçelerinin, ayrıca bu Kanunla ilçe haline getirilen Erzurum'un İspir ilçesine bağlı Pazaryolu Bucağı'nın katılmasıyla oluşacak Bayburt İli bölgenin sosyal, ekonomik ve ticarî açıdan kalkınmasına yardımcı olacaktır.

** Konya İli'ne bağlı **Karaman** İlçesi ekonomik ve turistik yönden önem arz eden tarihî geçmişi ile özel bir yeri olan bir yerleşim merkezidir. Bu özellikleri ile çevresinin cazibe merkezi haline gelmiş olup, gün geçtikçe gelişmektedir.*

Konya ilinin çok geniş bir alana sahip olması, özellikle bölgedeki coğrafî yapıdan doğan güçlükler kamu hizmetlerinin götürülmesinde zaman kaybına sebep olduğu gibi, maliyeti de artırmaktadır.

Karaman ilçesinin il haline getirilmesiyle, Konya _linin yükü hafifleyecek, kamu hizmetleri daha etkin ve verimli yapılabilecek, Ermenek ilçesinin İli'ne uzak olusundan doğan dezavantajları ortadan kalkacak, bölgenin her yönüyle gelişmesi ve mevcut potansiyelin daha iyi değerlendirilmesi sağlanacaktır.

*Yukarıda açıklanan gerekçeler ile İçişleri Bakanlığınca hazırlanan ve Başbakanlıkça TBMM başkanlığına sunulan **"4 il ve 4 ilçe Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı"** İçişleri Bakanlığı, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, DPT Müsteşarlığı temsilcileri ve teklif sahiplerinin katılımıyla görüşülmüştür.*

Anayasa'nın 126. maddesinde yer alan hükme göre; Türkiye merkezi idare kurulusu bakımından coğrafi durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere, iller de diğer kademeli bölümlere ayrılmıştır.

Kamu hizmetlerinin ülke düzeyinde verimli ve etkili bir tarzda yürütülebilmesi, ülkemizin coğrafî yapısındaki özelliklerin değerlendirilmesi kadar sosyokültürel ve sosyoekonomik dengelerde görülen değişikliklerin de zaman içinde iyi bir şekilde izlenmesini gerekmektedir.

Bu nedenlerle, sosyal, ekonomik ve kültürel yönden gelişmiş coğrafî durum ve altyapı özellikleri yanında nüfus yoğunluğu itibariyle de belli bir düzeye gelmiş olan 4 ilçenin il statüsüne kavuşturulması amacıyla hazırlanan tasarı teklifi kanunlaşarak yürürlüğe girmiştir.

16.05.1990 tarih ve 3647 sayılı **"İki İl İle Beş İlçe Kurulması Hakkında Kanun"** gerekçeleri (RG, tarih:18.05.1990 ve sayı: 20522).

Bilindiği gibi kamu hizmetlerinin önemli bir kısmı, mülkî idare bölümleri esas alınarak kurulan taşra teşkilatları tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu hizmetlerin verimli ve etkili bir şekilde yürütülebilmesi, illerin ve ilçelerin coğrafî yapısına, ulaşım ve haberleşme şartlarına, nüfus yoğunluğuna yakından bağlıdır. Coğrafi bütünlüğün bulunmadığı, nüfus yoğunluğuna paralel teşkilatın oluşturulmadığı ulaşım ve haberleşmenin günün şartlarına uygun şekilde sağlanamadığı bölgelerde, diğer hizmetler de aksamaktadır. Bu sebeple, mülkî idare taksimatında coğrafî yapıya ve nüfus yoğunluğuna uygun değişiklikler yapılması faydalı görülmektedir.

Hakkâri, Mardin, Siirt illerine bağlı bazı yerleşim birimlerinde; bölgenin coğrafî yapısından, iklim şartlarından kaynaklanan olumsuzluklar nedeniyle, kamu hizmetlerinin aksadığı görülmüş, bu sebeple sözü edilen birimlerin merkezi durumunda olan Batman ve

Şırnak ilçelerinin il merkezi ve Mardin İli Gercüş İlçesine bağlı Hasankeyf Bucağının ilçe haline getirilmesi amacıyla bu Kanun tasarısı hazırlanmıştır.

** Siirt iline bağlı **Batman** ilçesi, yöredeki petrol üretim ve arıtım tesislerinin etkisiyle, 1965-1985 yılları arasında %78.11'lik bir nüfus artış hızına erişmiştir. Bunun yanı sıra çeşitli sektörlerde yatırımlar yapılmış ve hizmetler karmaşık ve yoğun hale gelmiştir. Batman, çevresindeki bazı illerin bile merkezi olmuş, ancak mevcut idarî yapı yetersiz kalmıştır. Mevcut potansiyelin değerlendirilmesi, ekonomik ve sosyal gelişmenin uygun yola katalize edilmesi, gerekli hizmetlerin etkin, verimli ve süratli şekilde verilmesi, emniyet ve asayişin sağlanması için il teşkilatının kurulması uygun görülmüştür.*

** Siirt İline bağlı **Şırnak** İlçesi, emniyet ve asayiş bakımından önem arbeden, ekonomik ve sosyal yönden problemli olan ve coğrafî şartların kamu hizmetlerinin yürütülmesini aksattığı bir bölgede bulunmaktadır. Konumu itibariyle bu bölgenin merkezidir ve gelişmeye elverişli bir durumdadır.*

Bölgedeki tabiat şartları, Irak ve Suriye sınırlarındaki problemler, Uludere ve Beytüşşebap ilçelerinin bağlı bulundukları Hakkâri İli ile irtibatlarının zayıf olusu, emniyet-asayişin sağlanmasında, kamu hizmetlerinin götürülmesinde çeşitli güçlüklerle karşılaşılmasına sebep olmaktadır.

Şırnak; iktisadî-sosyal yönden, Mardin İline bağlı Cizre, İdil, Silopi, Hakkâri İline bağlı Beytüşşebap ve Uludere, yeni kurulacak Güçlükonak ilçelerinin merkezi olabilecek durumdadır.

Güvenlik kuvvetlerinin bölgedeki etkinliğinin daha da artırılması, hâkimiyetinin sağlanması, kamu hizmetlerinin çevreye daha süratli, etkin ve verimli olarak götürülmesi, bölgenin ekonomik yönden kalkınması bakımından Şırnak'ta il kurulmasında fayda ve zaruret görülmektedir.

EK III.

28.08.1991 tarih ve 3760 sayılı **"Bartın İlinin Kurulması Hakkında Kanun"** gerekçeleri (RG, tarih 07.09.1991 ve sayı: 20984).

Ülkemizde merkezî idarenin teşkilatlanmasında ve hizmetlerin yürütülmesinde, yetki genişliğine dayalı "il sistemi" esas alınmıştır. Anayasanının 126. Maddesinde de Türkiye'nin merkezî idare kurulusu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; illerin de diğer kademeli bölümlere ayrılacağı belirtilmiş olup kamu hizmetlerinin önemli bir kısmı da mülkî idare bölümleri esas alınarak kurulan taşra teşkilatı tarafından gerçekleştirilmektedir.

Son yıllardaki hızlı gelişmeler ve değişmelere paralel olarak insanlarımız çoğalan ve değişen ihtiyaçlarının karşılanması için Devletten daha çok hizmet bekler duruma gelmiştir. Ancak bazı bölgelerimizde, coğrafî yapıdan, nüfus yoğunluğundan, ulaşım ve haberleşme şartlarından dolayı istenen bu hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde, zamanında verilebilmesi mümkün olamamaktadır. Böyle olunca, hizmetlerin doğrudan vatandasın ayağına götürülmesi bir zaruret olarak doğmakta ve bunun da en iyi yolu olarak taşra idaresinin teşkilatlı bir şekilde mahallinde kurulması görülmektedir. Bu sebeple kaymakamlık teşkilatlarıyla yürütülemeyecek kadar büyüyen veya coğrafî yapıdan kaynaklanan olumsuzluklar sonucu yeterli hizmetin ulaşamadığı bölgelerin mülkî idare taksimatında değişiklikler yapılması faydalı bulunmuştur.

Bu ihtiyaçlar doğrultusunda 1987 yılında yeni il kurulması çalışmalarına başlanmış ve 1989-1990 yıllarında 6 yeni il kurulmuştur. Bu çalışmaların devamı olarak bulunduğu bölgenin merkezi durumunda olan Bartın İlçesinin il haline getirilmesi amacıyla bu Kanun tasarısı hazırlanmıştır.

** **Bartın** 40'a yakın sanayi tesisi ile önemli bir ticaret ve sanayi merkezi durumundadır. Ayrıca özellikle son yıllarda turizm alanında da gelişmeler kaydetmiştir. Diğer taraftan Zonguldak İline bağlı Amasra, Kurucaşile, Ulus İlçeleri ile Kastamonu İline bağlı Pınarbaşı İlçesinin de cazibe merkezidir. İl teşkilatının kurulması halinde, bölgenin taşkömürüne olan*

ekonomik bağımlılığının dışında gelişmeler kaydetmesi de mümkün olacak, daha etkin ve verimli hizmet götürülebilecektir.

EK IV.

27.05.1992 tarih ve 3806 sayılı **"İki İl ve On Üç İlçe Kurulması Hakkında Kanun"** gerekçeleri (RG, tarih: 03.06.1992 ve sayı: 21247).

** **Ardahan** İlçesi 1921-1926 yılları arasında il iken 1926 yılında çıkarılan 877 sayılı Kanunla ilçe haline getirilerek Kars İline bağlanmıştır. Ardahan'ın toplam nüfusu 1955 yılında 71.438 olmasına karsın 1990 nüfus sayımında 52.574'e düşmüştür. Sürekli dışa göç vermesinin sebebi ise yörenin hayvancılıktan başka önemli bir gelir kaynağının olmamasıdır. Geçtiğimiz yıl içerisinde S.S.C.B' nin dağılması ile kurulan yeni cumhuriyetlerle sınır ticareti yapılması ve Hopa-Ardahan-Gürbulak-Dilucu transit yolunun buradan geçmesi gibi hususlar dikkate alındığında, yörenin imkânlarının değerlendirilebilmesi bu bölgemizde ekonomik, sosyal gelişmenin sağlanabilmesi için ve coğrafî zorunluluklar nedeniyle Ardahan'da il kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur.*

** **Iğdır** İlçesinin sahip olduğu geniş ve düz ovası üzerinde yapılan sulama ağının faaliyete geçmesi ile büyük gelişme kaydettiği bilinmektedir. Kuzeydoğu Anadolu'nun en mümbit arazilerine sahip mikro-klima iklimi ile bu ilçemiz bölgenin sebze ve meyve deposu olduğu gibi, çevresinin ekonomik merkezi haline de gelmiştir. İline olan uzaklığı da göz önüne alındığında hizmetlerin daha etkin verilebilmesi için il haline getirilmesi uygun olacaktır. Kars İlindeki coğrafî olumsuzlukların yanında, geniş bir bölgeyi kapsaması, bazı ilçelerin il merkezine uzaklıkları, kamu hizmetlerinin aksamasına sebep olmaktadır.*

Etkin ve verimli hizmet verilebilmesi için, bölgenin kalkınabilmesi ve halkın yıllardır süregelen beklentilerine cevap verebilmesi için, merkezî durumda olan Ardahan ve Iğdır ilçelerinin il haline getirilmesi gerekli görülmüştür.

EK V.

06.06.1995 tarih ve 550 sayılı **"Üç İl ve Sekiz İlçe Kurulması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname"** gerekçeleri (RG, tarih: 06.06.1995 ve sayı: 22305).

** Ankara-İstanbul-Orta ve Doğu Karadeniz bölgeleri arasında merkezi bir yerleşim yeri olan **Karabük** İlçesinin can damarı olan demir-çelik fabrikalarının temeli 1937 yılında atılmıştır. O günden günümüze kadar hem sanayi tesislerinin sayısı artmış hem de ilçenin merkez nüfusu 105.373, toplam nüfusu 126.361'i bulmuştur. Mevcut idarî yapısıyla bu nüfus yoğunluğuna götürülen hizmetlerde aksamalar olmaktadır.*

Bağlanan ilçelerle birlikte bölgede daha önemli bir merkez haline gelecek Karabük'te hem mevcut sanayi tesisleri hem de yeni yatırımlarla gelişmişlik düzeyi artacaktır.

** Merkez nüfusu 82.882 ve toplam nüfusu 121.752'ye ulasan **Kilis** İlçesi bölgenin en gelişmiş ilçesi olmasına karsın yoğun olarak çevre büyük illere, özellikle de İstanbul'a göç vermektedir. Bu ilçenin il olması halinde yatırımların artması ve issizliğin azalması, ayrıca kamu hizmetlerinin daha etkin sunulması mümkün olacaktır.*

** **Yalova** İlçesinin 1990 nüfus sayımına göre merkez nüfusu 65.823, toplam nüfusu ise 113.417'dir. Ayrıca turistik bir yöre ve sayfiye merkezi olması nedeniyle bu nüfus yaz aylarında bir milyona yaklaşmaktadır. Yalova idarî yönden İstanbul'a bağlı olmasına karsın İstanbul'a karasal bağlantısı bulunmamaktadır. Karayolu ulaşımı Kocaeli üzerinden yapılmakta olup 176 km.dir. Yalova-İstanbul bağlantısı genellikle deniz yolu ile sağlanmakta olup, bu durum vatandasın kamu hizmetlerinden yararlanmasında zorluklara sebep olmaktadır.*

Gerek Yalova, gerekse Yalova'ya bağlı köylerde hızlı bir nüfus artısı görülmektedir. İlçe düzeyindeki idarî teşkilatlanma bu nüfus yoğunluğuna cevap verememektedir.

498 km2 yüzölçümüne sahip olan Yalova'nın Marmara Denizi'ne büyük bir kıyısı olup, alüvyon ovalarına sahiptir. Bu coğrafî yapısı ile Kocaeli-İstanbul-Bursa illeri arasında bir köprü durumundadır. Doğal kaynaklar yönünden zengin olan bu bölgede termal kaplıcaları, Reşat ve Taşdelen kaynak sularının bulunması yörenin turizm yönünden cazibesini artırmaktadır. Yalova'da bulunan Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü rehberliği ile modern bahçe tarımında büyük mesafeler kat edilmiş ve ülke tarımına da bölgenin büyük katkısı olmaktadır. Bir turizm merkezi durumunda bulunan Çınarcık ve Armutlu Bucakları ve yine her yönüyle gelimse gösteren Çiftlikköy, Altınova ve Termal kasabalarına mevcut idarî yapısı ile kamu hizmetleri tam anlamıyla götürülemediğinden buralarda ilçe teşkilatı kurulması yörenin her yönden kalkınmasına yardımcı olacaktır.

İşte bu sebeplerden dolayı Zonguldak ilinin Karabük, Gaziantep İlinin Kilis ve İstanbul İlinin Yalova İlçesinin il, Musabeyli, Polateli, Çınarcık ve Armutlu Bucakları ile Çiftlikköy, Altınova ve Termal Kasabalarının ilçe olması amacıyla bu kanun hükmünde kararname hazırlanmıştır.

EK VI.

24.10.1996 tarih 4200 sayılı **"Üç İlçe ve Bir İl Kurulması Hakkında Kanun"** gerekçeleri (RG, tarih: 28.10.1996 ve sayı: 22801).

** Adana İline ait **Osmaniye** İlçesi coğrafi, ekonomik ve kamu hizmetlerinin gerekleri bakımından il olmaya namzet bulunmaktadır. Osmaniye İlçesi yüzölçümü 1.003.220 dekar olup, köyleri ile birlikte nüfusu 200.000'leri aşmaktadır. Coğrafî konum itibariyle komsu illere uzaklığı; Adana'ya 83 km, Antakya'ya 129 km, Kahramanmaraş'a 108 km, Gaziantep'e 127 km olup ilçede ziraî, ticarî, serbest meslek ve sermaye şirketleri (A.Ş.) dâhil 7359 vergi mükellefi bulunmaktadır. Kamu hizmetlerinin verimli ve etkili bir şekilde yürütülmesi, illerin coğrafî yapısı, ulaşım ve haberleşme şartları ve nüfus yoğunluğu ile yakından ilgilidir. Coğrafî bütünlüğün bulunmadığı, nüfus yoğunluğuna paralel teşkilatın oluşturulmadığı, ulaşım ve haberleşmenin günün şartlarına uygun sağlanamadığı bölgelerde, diğer hizmetler de aksamaktadır.*

Bu sebeple mülkî idare taksiminde coğrafî yapı ve nüfus yoğunluğuna uygu değişiklikler yapılması faydalı görülmektedir Ayrıca Güvenlik kuvvetlerinin bölgedeki etkinliğinin daha da artırılması yönünde Osmaniye'nin il yapılmasının gerekliliği ortaya çıkacaktır.

03.12.1999 tarih ve 584 sayılı **"Bir İl ve İki İlçe Kurulması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname"** gerekçeleri (RG, tarih: 09.12.1999 ve sayı: 23901).

** 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 tarihlerinde Marmara Bölgesinde meydana gelen ve çok büyük can ve mal kaybına yol açan depremlerin yaralarının bir an önce sarılması, bütün bakanlıklarla kamu kurum ve kuruluşlarının tam bir uyum ve eşgüdüm içinde çalışmasına ve bu bölgelere kamu hizmetlerinin en seri şekilde götürülmesine bağlıdır. Depremin vuku bulduğu bölgede yer alan illerdeki kamu kurumları arasında eşgüdümün sağlanması ve bu suretle söz konusu illerdeki kamu hizmetlerinin götürülmesinde verim ve uyumun temin edilmesi yaşamsal bir önem taşımaktadır.*

Bu nedenle depremin vuku bulduğu bölgede yer alan Düzce'de hizmetlerin tek elden ve mahallinde götürülebilmesi ve yöredeki ekonomik ve sosyal gelişmenin hızlandırılabilmesi için il düzeyinde teşkilatlanmaya ihtiyaç duyulmuş, Kaynaşlı ve Derince Kasabalarına belediye teşkilatıyla yeterli hizmetin verilemeyeceği düşüncesiyle mülkî idare taksimatında değişiklik yapılara bu kasabalarda ilçe düzeyinde teşkilatlanmaya gidilmiştir.

27/08/1999 tarihli ve 4452 sayılı Yetki Kanununun kapsam maddesinde doğal afet bölgelerinde yeni il ve ilçeler kurulmasına da yer verilmesi, doğal afetlere maruz kalan yerlerde normal yaşamın devamını sağlayacak hizmetlerin verimli, etkin ve hızlı bir biçimde yürütülmesinin kanun hükmünde kararname çıkarılırken göz önünde bulundurulacak ilkeler arasında yer alması, Anayasa Mahkemesi kararlarında da belirtildiği şekilde konunun ivedilik ve zorunluluk arz etmesi nedeniyle, deprem bölgesindeki Düzce İlçesinin il olarak Kaynaşlı ve Derince kasabalarının ilçe olarak teşkilatlanmalarının uygun olacağı değerlendirilmiştir.

SUMBAS BELEDİYESİ'NİN KURULMASI İLE İLGİLİ GEREKÇE RAPORU

Tarih: *29.01.1990*
Konu: *İlimiz Kadirli İlçesine bağlı Karaömerli ile Döğenli köylerinin birleşerek belediye olma isteği.*

İlimiz Kadirli İlçesine bağlı Karaömerli ile Döğenli köylerinin birleşerek belediye olma isteği üzerine, mahalline gidilerek inceleme yapılmıştır.

Yapılan inceleme sonucu, her iki köyün birleşmiş olduğu, 300'e yakın hane sayısı ve 2500'ün üzerinde nüfusa sahip, düzlük üzerine kurulmuş ve çiftçilik, tarım ve narenciye ile geçimini sağladığı, Kadirli-Kozan asfaltına 13 km uzaklıkta bulunan merkez köylerdir.

İki ilkokul, bir ortaokul bulunmaktadır. İçme suyu proje halindedir. Ayrıca un değirmeni, çırçır atölyesi ve marangoz atölyesi gibi atölyeler bulunmaktadır.

Belediye olması bu köylerin planlı kalkınması açısından faydalı olacağı kanısındayım.

İş bu gerekçe raporu tarafımdan tanzim edilmiştir.

Harita Kadastro Teknikeri
Yavuz ÖZTÜRK
(İmza alınamamıştır (Güvel, 2001, s.265)).

T.C. ADANA VALİLİĞİ İL GENEL MECLİSİ TOPLANTI TUTANAĞI

Tarih: 03.05.1990
Gündem:

4. madde: İlimiz Kadirli İlçesi'ne bağlı Döğenli Köyü ve Karaömerli köylerinin bir isim altında birleşerek müstakil bir belediyelik olması ile ilgili teklif yazısı ve müşterek önergenin görüşülmesi.

09.04.1990 gün ve 1894 sayılı teklif yazısı ile yazı ekindeki dosya okunarak İl Genel Meclisi üyelerinin bilgisine sunulup, dosya üzerinde yapılan görüşmede, konu ile ilgili İl Genel Meclisi üyelerinden Seyfi GÜVEL, Hacı HÜLYA, İspir KISTI, Bilgivar BOZDOĞAN, Yaşar ÖZEN, Vedat EMEKSİZ ve Mehmet TATLI tarafından verilen 03.05.1990 tarihli müşterek önergeleri ile ilgili gündemin 4. maddesinde yer alan ilimiz Kadirli İlçesine bağlı Döğenli ve Karaömerli köylerinin "Sumbas" adı altında birleşerek "Sumbas Belediyesi" adı altında müstakil bir belediyelik kurulması hakkındaki gündem dışı müşterek önergeleri okunarak, İl Genel Meclisi üyelerinin bilgilerine sunularak oy birliği ile gündeme alınmasının kabulü ile bu hususta konuşmak isteyen olup olmadığı sorularak, konuşmak isteyen İl genel meclisi üyeleri tespit edilerek, lehte ve aleyhte sıra ile söz hakkı verildi.

Konuda söz alan İl Genel Meclisi üyesi Seyfi GÜVEL: Kadirli İlçesi Döğenli ve Karaömerli köylerinin kendisinin bir ecdat köyü olduğunu, Döğenli Köyü'nde on yıl öğretmenlik yaptığını, Karaömerli Köyü ile Döğenli Köyü'nün bitişik konumda olması nedeniyle yol, su ve kanalizasyon yapımının fazla maliyetli olmayacağını, hatta söz konusu köylerin merkezi bir yerde olması nedeniyle tarih boyu bu yöreye merkezlik yaptığı nedeniyle1500'lerden 1839'lara kadar "Sumbas Nahiyesi" 1839'dan 1865'e kadar "Sumbas Kazası", 1865'ten sonra yine "Sumbas Nahiyesi" olması nedeniyle, yeni kurulacak belediyenin de "Sumbas Belediyesi" adı altında müstakil bir belediyelik kurulması yolunda oylama yapılmasını isteyerek sözlerine son verdi.

İl Genel meclisi Başkanı Vali Recep Birsin ÖZEN tarafından başka konuşmacı olup olmadığı soruldu. Başka konuşmacı olmadığından dosya üzerinde gerekli açıklamalarda bulunduktan sonra, verilen önerge ve Seyfi GÜVEL arkadaşımızın teklifi doğrultusunda, ilimiz Kadirli İlçesi'ne bağlı Döğenli ve Karaömerli köylerinin birleşerek "Sumbas Belediyesi" adı altında müstakil bir belediyelik kurulması yolunda oylama yapacağını belirterek, yapılan oylama neticesinde "Sumbas Belediyesi" adı altında müstakil bir belediyelik kurulmasının oy birliği ile kabulüne karar verildi.

Vali Recep Birsin ÖZEN	*Nuh KARA*	*Mehmet KARAMANOĞLU*
İl Genel Meclisi Başkanı	*Kâtip*	*Kâtip*

(İmzaları alınamamıştır (Güvel, 2001, s.263-264)).

T.C. ADANA VALİLİĞİ İL GENEL MECLİSİ KARAR DEFTERİ

Özü: *İlimiz Kadirli İlçesi'ne bağlı Döğenli ve Karaömerli köylerinin Sumbas adı altında birleşerek belediyelik olması hk.*
Sayı: *3****, Tarihi:*** *03.05.1990*

KARAR

İl Genel Meclisi'nin 16. dönem 2. yıl çalışmalarının 03.05.1990 Perşembe günü, saat 14.00'te yapılan toplantı gündeminin 4. maddesinde yer alan, İlimiz Kadirli İlçesi'ne bağlı Döğenli Köyü ile Karaömerli Köyü, köy halkı ve ihtiyar heyetlerinin, köylerinin birleşerek belediyelik olmak istedikleri dosyada mevcut dilekçeleri ile İlçe Seçim Kurulu'nca köylerde yapılan referandum sonucunda her iki köyde toplam 36 red oya karşılık 691 evet oyu ile köy halkının iki köyde birleşerek belediyelik olmasında istekli oldukları 15.10.1989 tarih 2 ve 4 sayılı İhtiyar Heyeti kararları ile Harita Kadastro Teknikeri Yavuz ÖZTÜRK tarafından düzenlenen gerekçe raporunda da belirtildiği gibi, toplam 300'e yakın hane sayısı ve 2500'ün üzerinde nüfusa sahip ilimiz Kadirli İlçesi'ne bağlı Döğenli ve Karaömerli köylerinin birleşerek Sumbas Belediyesi adı altında belediyelik olması halinde gelirlerinin giderlerini karşılayacak durumda bulunması nedeniyle, devlete herhangi mali bir külfet getirmeyeceği gibi, gerek nüfus bakımından ve gerekse ilçe merkezine uzaklığı göz önüne alınarak, yapılan görüşülmesinde "Sumbas Belediyesi" adı altında müstakil bir belediyelik kurulmasının oy birliğiyle kabulüne ve ona göre gereği yapılmak üzere dosyanın Valilik makamına sunulmasına karar verildi.

Vali Recep Birsin ÖZEN	*Nuh KARA*	*Mehmet KARAMANOĞLU*
İl Genel Meclisi Başkanı	*Kâtip*	*Kâtip*

(İmzaları alınamamıştır (Güvel, 2001, s.264)).

Karar / 91 – 39011

1. Adana İli Kadirli İlçesi Merkez Bucağı'na bağlı Döğenli ve Karaömerli köylerinin birleşerek "Sumbas" ismiyle belediye kurulması 1580 Sayılı Kanun'un 7469 Sayılı Kanun'la değişik 7. maddesi gereğince uygun görülmüştür.

2. Bu kararı İçişleri Bakanlığı yürütür.

İsmet SEZGİN	*Süleyman DEMİREL*	*Hüsamettin CİNDORUK*
İç İşleri Bakanı	*Başbakan*	*Cumhurbaşkanı V.*

(İmzaları alınamamıştır (Güvel, 2001, s.265)).

EK XII.

Doğru Yol Partisi T.B.M.M. Grup Başkanlığı No. 2/257. 1.10.1996
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Toprakkale adıyla bir ilçe ve Osmaniye adıyla bir il kurulması hakkında kanun teklifimiz gerekçesi ile birlikte ilişikte sunulmuştur. Gereğini arz ederiz. Saygılarımızla.

Halit DAĞLI	*Veli Andaç DURAK*
Adana	*Adana*
Cevher CEVHERİ	*Mehmet GÖZLÜKAYA*
Adana	*Denizli*
Meral AKŞENER	*Hayri KOZAKÇIOĞLII*
İstanbul	*İstanbul*
Hasan EKİNCİ	*Cihan PAÇACI*
Artvin	*Elazığ*

GENEL GEREKÇE

Adana iline ait Osmaniye ilçemiz coğrafî, ekonomik ve kamu hizmetlerinin gerekleri bakımından il olmaya namzet bulunmaktadır.

Osmaniye ilçesi yüzölçümü 1003220 dekar olup, köyleri ile birlikte nüfusu 200000'leri aşmaktadır. Coğrafî konum itibariyle komşu illere uzaklığı; Adana'ya 83 km. Antakya'ya 129 km. Kahramanmaraş'a 108 km. G. Antep'e 127 km. olup İlçemizde ziraî, ticarî, serbest meslek ve sermaye şirketleri (A. Ş.) dahil 7 359 vergi mükellefi bulunmaktadır.

Anayasanın 126 ncı maddesinde Türkiye'nin merkezî idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve Kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere, illerinde diğer kademeli bölümlere ayrılacağı belirtilmiş 5442 sayılı İl İdaresi Kanununda da diğer mülkî idare bölümleri ilçe ve bucak olarak sayılmış ve bunların kanunla kurulacağı hükme bağlanmıştır.

Bilindiği gibi kamu hizmetlerinin önemli bir kısmı, mülkî idare bölümleri esas alınarak kurulan taşra teşkilatlan tarafından gerçekleştirilmektedir.

Bu hizmetlerin verimli ve etkili bir şekilde yürütülmesi, illerin ve ilçelerin coğrafî yapısı, ulaşım ve haberleşme şartları ve nüfus yoğunluğu ile yakından ilgilidir. Coğrafî bütünlüğün bulunmadığı, nüfus yoğunluğuna paralel teşkilatın oluşturulmadığı, ulaşım ve

haberleşmenin günün şartlarına uygun şekilde sağlanamadığı bölgelerde, diğer hizmetlerde aksamaktadır.

Bu sebeple mülkî idare taksimatında coğrafî yapı ve nüfus yoğunluğuna uygun değişiklikler yapılması faydalı görülmektedir.

Ayrıca Güvenlik kuvvetlerinin bölgedeki etkinliğinin daha da artırılması yönünden Osmaniye'nin İl yapılmasının gerekliliği ortaya çıkacaktır.

Bu nedenle hazırlanan teklif yüce meclisin takdirine sunulmuştur.

ADANA MİLLETVEKİLİ HALİT DAĞLI VE 7 ARKADAŞININ TEKLİFİ

Toprakkale Adıyla Bir İlçe ve Osmaniye Adıyla Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi

MADDE 1.- Ek'li (1) sayılı listede adları yazılı kasaba ve köyler bağlanmak ve merkezi Toprakkale bucak merkezi olmak üzere Adana ilinde ***Toprakkale*** *adıyla bir ilçe kurulmuştur.*

MADDE 2..- Ek'li (2) sayılı listede adları yazılı ilçe, bucak, kasaba ve köyler aynen bağlanmak ve Adana iline bağlı Osmaniye ilçe merkezi merkez olmak suretiyle ***Osmaniye*** *adıyla bir il kurulmuştur.*

……..

EK XIII.

Refah Partisi, T.B.MM. Grup Başkanlığı, Sayı: 695

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Toprakkale adıyla bir ilçe ve Osmaniye adıyla bir il kurulması hakkında kanun teklifimiz gerekçesi ile birlikte ilişikte sunulmuştur. Gereğini arz ederiz. Saygılarımızla.

Yakup BUDAK
Adana

Sıtkı CENGİL
Adana

Lütfi YALMAN
Konya

Temel KARAMOLLAOĞLU
Sivas

RP Grup Başkanvekili
Ertan YÜLEK
Adana

GENEL GEREKÇE

Adana iline ait Osmaniye ilçemiz coğrafî, ekonomik ve kamu hizmetlerinin gerekleri bakımından il olmaya namzet bulunmaktadır.

Osmaniye ilçesi yüzölçümü 1003220 dekar olup, köyleri ile birlikte nüfusu 200000'leri aşmaktadır. Coğrafî konum itibariyle komşu illere uzaklığı; Adana'ya 83 km. Antakya'ya 129 km. Kahramanmaraş'a 108 km. G. Antep'e 127 km. olup ilçemizde ziraî, ticarî, serbest meslek ve sermaye şirketleri (A. Ş.) dâhil 7 359 vergi mükellefi bulunmaktadır.

Anayasanın 126 ncı maddesinde Türkiye'nin merkezî idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve Kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere, illerinde diğer kademeli bölümlere ayrılacağı belirtilmiş 5442 sayılı İl İdaresi Kanununda da diğer mülkî idare bölümleri ilçe ve bucak olarak sayılmış ve bunların kanunla kurulacağı hükme bağlanmıştır.

Bilindiği gibi kamu hizmetlerinin önemli bir kısmı, Mülkî İdare bölümleri esas alınarak kurulan taşra teşkilatlan tarafından gerçekleştirilmektedir.

Bu hizmetlerin verimli ve etkili bir şekilde yürütülmesi, illerin ye ilçelerin coğrafî yapısı, ulaşım ve haberleşme şartları ve nüfus yoğunluğu ile yakından ilgilidir. Coğrafî

bütünlüğün bulunmadığı, nüfus yoğunluğuna paralel teşkilatın oluşturulmadığı, ulaşım ve haberleşmenin günün şartlarına uygun şekilde sağlanamadığı bölgelerde, diğer hizmetlerde aksamaktadır.

Bu sebeple Mülkî İdare taksimatında coğrafî yapı ve nüfus yoğunluğuna uygun değişiklikler yapılması faydalı görülmektedir.

Ayrıca Güvenlik kuvvetlerinin bölgedeki etkinliğinin daha da artırılması yönünden Osmaniye'nin İl yapılmasının gerekliliği ortaya çıkacaktır.

Bu nedenle hazırlanan teklif yüce meclisin takdirine sunulmuştur.

REFAH PARTİSİ GRUP BAŞKANVEKİLİ SİVAS MİLLETVEKİLİ TEMEL KARAMOLLAOĞLU VE 4 ARKADAŞININ TEKLİFİ

Toprakkale Adıyla Bir İlçe ve Osmaniye Adıyla Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi

MADDE 1. — Ek'li (1) Sayılı listede adları yazılı kasaba ve köyler bağlanmak ve merkezi Toprakkale bucak merkezi olmak üzere Adana İlinde ***Toprakkale*** *adıyla bir ilçe kurulmuştur.*
MADDE 2. — Ek'li (2) Sayılı listede adları yazılı ilçe, bucak, kasaba ve köyler aynen bağlanmak ve Adana İline bağlı Osmaniye İlçe merkezi merkez olmak suretiyle ***Osmaniye*** *adıyla bir İl kurulmuştur.*

EK XIV.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Adana İli Osmaniye İlçesinin İl Olması Hakkında Kanun Teklifi ve gerekçesi ilişikte sunulmuştur. Gereğini saygılarımızla arz ederiz.

Muhsin YAZICIOĞLU *Sivas*	*Orhan KAVUNCU* *Adana*	*Recep KIRIŞ* *Kayseri*
Mehmet EKİCİ *Ankara*	*Hasan ÇAĞLAYAN* *Çorum*	*Hanefi ÇELİK* *Tokat*
	Nevzat YANMAZ *Sivas*	

.

GENEL GEREKÇE

Anayasamızın 126 ncı maddesine göre ülkemizin merkezî idare yapılanması, coğrafî, ekonomik yapıya, ve kamu hizmetlerinin icabettirdiği şekilde iller ve illerin alt kademelerinden oluşmuştur. 5442 sayılı İl İdaresi Kanununa göre de illerin alt kademeleri ilçeler ve ilçelerin alt kademeleri de bucaklar olarak tanımlanmış ve bunların kanunla kurulacağı hükme bağlanmıştır. Kamu hizmetlerinin çağın gereklerine ve sosyal devlet anlayışına uygun bir şekilde vatanın en ücra köşesinde yaşayan insanımıza kadar ulaştırılabilmesi için, taşra teşkilatını kanunda belirtilen şekilde geliştirmek gerekmektedir.

Öte yandan, nüfusu ve yerleşim alanı itibarı ile, geçtiğimiz yıllarda il yapılan birçok eski ilçeden birkaç defa daha fazla büyük hale gelen ve Güneydoğu Anadolu'yu ve esas itibarı ile Habur kapısından ülkemize girişi Adana, Ankara ve İstanbul'a bağlayan önemli bir uğrak yeri olan Osmaniye'nin yükünü artık bir ilçe teşkilatı kaldıramamaktadır.
Osmaniye İlçesinin il yapılması bu gerekçelerle öngörülmüş ve bu Kanun Teklifi hazırlanmıştır.

MADDE GEREKÇELERİ

*MADDE 1. - Merkezi Osmaniye İlçesi olmak ve ekli (1) sayılı tablodaki ilçe, bucak ve köyleri kapsamak üzere, **Osmaniye** adında bir il kurulmaktadır.*

Bu il'e, ayrıldığı Adana İline bağlı olan ilçeler yanında, Hatay, Gaziantep ve Kahramanmaraş illerinden de ilçeler bağlanması öngörülmektedir. Güneydoğu Toroslar ile Torosları birbirine bağlayan Nurhak dağlarının tek bir ilden kontrol edilmesi, yöre insanına kamu hizmetlerini etkin bir şekilde ulaştırma ve orman yangınlarını ve Suriye sınırından kaçak girişleri önleyici güvenlik tedbirleri bakımından en uygun olanıdır.

MADDE 2. - Kurulacak ilin ihtiyaçlarına cevap verecek bir şekilde, kadroların oluşturulması sağlanmaktadır.

SİVAS MİLLETVEKİLİ MUHSİN YAZICIOĞLU VE 6 ARKADAŞININ TEKLİFİ

Adana İli Osmaniye İlçesinin İl Olması Hakkında Kanun Teklifi

*MADDE 1. - Merkezi, Adana İline bağlı Osmaniye İlçesinin Merkezi olmak üzere **Osmaniye** isimli bir il kurulmuştur. Bu İl'e bağlanan ilçe, bucak, kasaba ve köylerin isimleri ekli (1) sayılı listede gösterilmiştir.*

MADDE 2. - Bu Kanuna göre kurulan bir il ve bir ilçenin ihtiyacını karşılamak üzere ekli (2) sayılı listede gösterilen kurum ve kuruluşlara ait kadrolar ihdas edilerek 190 sayılı KHK'ye bağlı cetvellere yerleştirilmiştir.

…….

EK XV.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Bir il kurulması hakkında kanun teklifi ve gerekçesi ilişikte sunulmuştur. Gereğini arz ederim. Saygılarımla.

Erol ÇEVİKÇE
Adana

GENEL GEREKÇE

Hizmetlerin verimli ve etkin bir biçimde yürütülebilmesi için Adana İline bağlı Cevdetiye ve Toprakkale Bucak merkezleri ilçe haline getirilmektedir.

Bölgenin ulaşım, haberleşme, emniyet, asayiş gibi hizmetlerinin daha iyi sağlanması ve böylece yöredeki ekonomik ve sosyal gelişmenin hızlandırılması için Osmaniye İlçesi il merkezi haline getirilmektedir.

Güvenlik kuvvetlerinin bölgedeki etkinliğinin daha da artırılması, kamu hizmetlerinin çevreye daha süratli, etkin ve verimli olarak götürülmesi için Osmaniye il merkezine, yeni kurulacak olan Cevdetiye ve Toprakkale ilçeleri bağlanmaktadır.

ADANA MİLLETVEKİLİ EROL ÇEVİKÇE'NİN TEKLİFİ

Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi

*MADDE 1. - Adana iline bağlı Osmaniye ilçe merkezi merkez olmak ve ekli (1) sayılı listede adları yazılı ilçe, bucak, kasaba ve köyler bağlanmak suretiyle **Osmaniye** adıyla bir il kurulmuştur.*

……

EK XVI.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Bir İlçe ve Bir İl Kurulması Hakkındaki Kanun Teklifimiz ilişikte sunulmuştur. Gereğini arz ederiz. Saygılarımızla.

Uğur AKSÖZ
Adana

Agâh Oktay GÜNER
Ankara

Mustafa KÜPELİ
Adana

Ahmet ALKAN
Konya

M. Ali BİLİCİ
Adana

M. Cumhur ERSÜMER
Çanakkale

İmren Aykut
Adana

GENEL GEREKÇE

Anayasamıza göre ülkemiz, merkezî idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere, iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır. Bugün, kamu hizmetlerinin önemli bir kısmı Anayasanın bu ilkesi doğrultusunda oluşturulmuş bulunan taşra teşkilatı tarafından yürütülmektedir.

Çağımızda her alanda görülen hızlı gelişmeler, insanlarımızı devletten daha çok hizmet bekler duruma getirmiştir. Ancak bazı bölgelerimizde coğrafî yapıdan, nüfus yoğunluğundan, ulaşım ve haberleşme yetersizliğinden kaynaklanan nedenlerle kamu hizmetleri zamanında etkin ve verimli bir şekilde yerine getirilememektedir. Kamu hizmetlerinin çağın gerekleri doğrultusunda zamanında etkin ve verimli olarak vatandaşın ayağına götürülebilmesinin en iyi yolu taşra teşkilatını yukarıda belirtilen ilkeler doğrultusunda oluşturmak ve güçlendirmektir.

Bu açıdan ilçe teşkilatıyla yürütülemeyecek kadar büyüyen Osmaniye ilçesinin il yapılması ve yine aynı gerekçeyle Toprakkale bucağının ilçe yapılması gerekli görülmüş; bu amaçla bu Kanun Teklifi hazırlanmıştır.

MADDE GEREKÇELERİ

MADDE 1. - Merkezi, Toprakkale olmak ve Ekli (1) sayılı listede belirtilen kasaba ve köyleri kapsamak üzere Toprakkale adında bir ilçe kurulmaktadır.

MADDE 2. - Merkezi, Osmaniye İlçesi olmak üzere ve ekli (2) sayılı listede belirtilen ilçe, bucak, kasaba ve köyleri kapsamak üzere Osmaniye adında bir il kurulmaktadır.

ADANA MİLLETVEKİLİ UĞUR AKSÖZ VE 6 ARKADAŞININ TEKLİFİ

Bir İlçe ve Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi

MADDE 1. - Ekli (1) sayılı listede adları yazılı kasaba ve köyleri kapsamak ve merkezi Toprakkale Bucağı Merkezi olmak üzere, Adana İlinde Toprakkale adıyla bir ilçe kurulmuştur.

MADDE 2. - Adana İline bağlı Osmaniye ilçe merkezi, merkez olmak ve ekli (2) sayılı listede adları yazılı ilçe, bucak, kasaba ve köyler bağlanmak suretiyle Osmaniye adıyla bir il kurulmuştur.

……

EK XVII.

İçişleri Komisyonu Raporu

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçişleri Komisyonu Esas No. 21446, 2/439, 2/401, 2/447, 2/457
Karar No. 32 10.10.1996

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Başkanlığınızca komisyonumuza havale edilen;

"Adana Milletvekili Halit Dağlı ve 7 Arkadaşının, Toprakkale Adıyla Bir İlçe ve Osmaniye Adıyla Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi" (2/446),

"Adana Milletvekili Erol Çevikçe'nin, Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi" (2/439),

"Sivas Milletvekili Muhsin Yazıcıoğlu ve 6 Arkadaşının, Adana İli Osmaniye İlçesinin İl Olması Hakkında Kanun Teklifi" (2/401),

"Adana Milletvekili Uğur Aksöz ve 6 Arkadaşının, Bir İlçe ve Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi" (2/447) ve

"Refah Partisi Grup Başkanvekili Sivas Milletvekili Temel Karamollaoğlu ve 4 Arkadaşının, Toprakkale Adıyla Bir İlçe ve Osmaniye Adıyla Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi" (2/457),

Komisyonumuzun 9.10.1996 tarihli 15 inci toplantısında, İçişleri ve Maliye Bakanlıkları temsilcilerinin de katılımıyla incelenip görüşülmüştür.

Tekliflerin bir bölümünde Adana İline bağlı Osmaniye İlçesinin il, Adana İli Osmaniye İlçesine bağlı Toprakkale Kasabasının ilçe yapılması; bazı tekliflerde ise sadece Osmaniye İlçesinin il yapılması öngörülmektedir.

Komisyonumuz, ayni mahiyette olan tekliflerin birleştirilmesini ve 2/446 esas numaralı teklifin görüşmelere esas alınmasını kararlaştırmıştır.

Komisyonumuzdaki görüşmeler sırasında, komisyon üyelerimiz tarafından,

- İl ve ilçe kurulmasının objektif kıstaslara bağlanması gerektiği,

- Bu kıstaslar saptandıktan sonra il olmayı hak etmiş yerlerin söz konusu statüye kavuşturulması gerektiği,

- Bu kıstaslara uymayan yerlerin ise, il yapılmayarak, ekonomik kaynakların israfının önleneceği,

- Ancak Adana İli Osmaniye İlçesi'nin gelişmişlik düzeyi dikkate alındığında, il yapılmasının kaçınılmaz olduğu,

- Bu nedenle, daha sonra, bu konudaki çalışmalara örnek teşkil etmemesi kaydıyla, buranın il yapılması gerektiği,

Biçiminde özetlenebilecek görüşler ileri sürülmüştür.

Tekliflerin tümü üzerindeki görüşmeler tamamlandıktan sonra, tekliflerle gelen gerekçeleri uygun bulunmuş ve maddelere geçilmesi kararlaştırılmıştır.

Teklifin, Toprakkale kasabasının ilçe yapılmasını öngören 1 inci maddesi, komisyonumuzca aynen kabul edilmiştir. Ancak maddeye bağlı (1) sayılı listede, Toprakkale İlçe Merkezi'nin bulunmaması, ilçe kurma tekniğine uymamaktadır. Bu nedenle söz konusu ibare, başkanlığa verilen redaksiyon yetkisi çerçevesinde, (1) sayılı listenin birinci sırasına eklenmiştir.

Tekliflerin komisyonumuzda görüşülmesi sırasında, komisyon üyelerimizce, yeni kurulacak olan Osmaniye İli'ne bağlı Tecirli Bucağı'nın, Cevdetiye adında bir ilçe biçiminde kurulması ve bu ilçenin yeni kurulan ile bağlanması önerilmiş ve bu konudaki önerge kabul edilmiştir. Komisyon başkanlığı, önergede öngörülen ilçenin kurulabilmesi için, kendisine verilen redaksiyon yetkisi çerçevesinde, teklife, 2 nci maddeyi ve buna bağlı ekli (2) sayılı listeyi eklemiştir. Madde ve ekli liste sıralaması, bu değişiklik nedeniyle yeniden yapılmıştır. Söz

konusu önergede, Adana Milletvekili Uğur Aksöz ve arkadaşlarının kanun teklifindeki, Tecirli Bucağı'na bağlı birimlerin yeni kurulan Cevdetiye İlçesi'ne aynen bağlanması önerilmiştir.

Teklifin, komisyonumuzca 3 üncü madde olarak kabul edilen ve Osmaniye İlçesi'nin il yapılmasını öngören 2 nci maddesi redaksiyona tabi tutulmuştur.' Maddede geçen "aynen" ibaresi gereksizliği nedeniyle çıkarılmış ve teklif yazılırken unutulduğu anlaşılan "merkez" ibaresi eklenmiştir.

Ekli liste numarası (3) olarak yeniden yazılmıştır. Ekli listenin görüşülmesi sırasında, Komisyon üyelerimizin bazıları,

- Görüşmeye esas alınan teklifin ekli listesinde, Adana İli'ne bağlı olmayan yerlerin yer almadığı,

- Bunun bir eksiklik olduğu ve bu eksikliğin birleştirilen diğer tekliflerin ekli listelerinin göz önüne alınmasıyla giderilebileceği,.

- Bu yapılmadığı takdirde, teklifin gerekçesinde yer alan "güvenlik" gerekçesinin dayanaksız kalacağı; Adana İli'ne bağlı olmayan bazı birimlerin de yeni kurulan Osmaniye İli'ne bağlanmaması halinde güvenliğin sağlanmasında güçlüklerin süreceği belirtilmiş;
Cevaben yapılan açıklamalarda,

- Bu gerekçenin yeni bir il kurulmasına uygun olmadığı,

- Adana dışındaki illerden bazı birimler alındığı takdirde, bugüne kadar, söz konusu birimlerin bu konudaki görüşü alınmadığı için, çeşitli sorunlar doğabileceği, yerel halkın istemi dışında, bağlılık durumunun değiştirilmesinin demokrasi ilkesiyle bağdaşmayacağı,

- Bu nedenle, yeni kurulacak Osmaniye İline Adana İli dışında başka illerden birim alınmaması gerektiği, ileri sürülmüştür.

Komisyonumuz, ikinci görüş doğrultusunda, ekli listeye Adana İli dışında birim alınmamasını, ekli listedeki birimlerin yeni kurulan ile bağlanmasını kararlaştırmıştır. Ekli liste, Başkanlığa verilen redaksiyon yetkisi çerçevesinde şu işlemlere tabi tutulmuştur.

1. Liste numarası (3) olarak değiştirilmiştir.

2. Yeni kurulan Cevdetiye İlçesi, yeni kurulan Osmaniye İli'ne bağlandığından, ilçe bağlama tekniğine uygun hale getirilerek ekli listenin kapsamına alınmıştır.

3. Osmaniye İli merkez ilçeye, il kurma tekniğine uygun olarak Osmaniye İl Merkezi eklenmiştir.

4. Listeye unutulduğundan yazılmadığı anlaşılan Aşağınacaklı Köyü Bahçe İlçesine; Çatak, Karaguz ve Yeşilyurt köyleri, Düziçi İlçesine bağlanmıştır.

Teklifin 1 inci geçici maddesi, yeni kurulan il ve ilçelerde, merkezî idare tarafından oluşturulacak teşkilata ait kadroların, 30 günlük süre içinde oluşturulması konusunda Bakanlar Kurulunu yetkilendirmektedir. Ancak yasa tekniği dilinde "geçicilik", ortaya çıkan sonuçlar bakımından anlam kazanır. Yapılan düzenleme, bir başka düzenleme yapılıncaya kadar varlığını sürdürüyorsa ve yeni düzenleme yapıldıktan sonra hükmünü yitiriyorsa, bunun geçici olduğu söylenebilir. Oysa I inci geçici madde, sonradan başka bir düzenlemeyle değiştirilecek bir düzenleme değildir, bu nedenle geçici niteliği bulunmamaktadır. Bu açıdan, bu madde teklife, kanun tekniğine uygun hale getirilerek 4 üncü madde olarak eklenmiştir. Madde sıralaması, bundan sonra yeniden yapılmıştır. Ayrıca, maddede geçen "ilçe" ibaresi; birden fazla ilçe kurulduğundan, "ilçeler" biçiminde yeniden yazılmıştır.

Komisyonumuzca "geçici madde 1" olarak kabul edilen teklifin geçici ikinci maddesinin sonundaki "yönetilir" ibaresi, "yürütülür" biçiminde yeniden yazılmıştır.

Teklifin Komisyonumuzca kabul edilen geçici 3 üncü ve geçici 4 üncü maddeleri, il genel meclisine ilişkin düzenlemeler içermektedir. Bu nedenle bu maddelerin, iki ayrı maddede düzenlenmesi yerine tek bir madde kapsamında değerlendirilmesi, kanun tekniğine uygundur. Bundan dolayı, iki madde, sıralamaya uygun olarak, geçici 2 nci madde olarak tek bir madde içine alınmak suretiyle yeniden yazılmıştır. Ayrıca, geçici 4 üncü maddeye, önergeyle kurulan Cevdetiye İlçesi de eklenmiş, geçici 3 üncü maddenin sonundaki "bütçelerini" ibaresi, "bütçesi" olarak değiştirilmiştir.

Teklifin, geçici 5 inci maddesi, Komisyonumuzca geçici 3 üncü madde olarak kabul edilmiştir. Ancak teklifle tek bir il kurulduğundan, "il özel idarelerinin" biçimindeki çoğul ifade Başkanlığa verilen redaksiyon yetkisi çerçevesinde, tekil biçime dönüştürülmüştür.

Teklifin görüşülmesi sırasında, bir adet binek otomobili alınmasına ilişkin olarak Komisyon üyelerimizce verilen önerge kabul edilmiş ve teklife, geçici 4 üncü madde olarak eklenmiştir.

Teklifin yürürlük ve yürütmeye ilişkin 3 ve 4 üncü maddeleri, 5 ve 6 ncı maddeler olarak Komisyonumuzca aynen kabul edilmiştir.

Komisyonumuz, Osmaniye İlçesinin il olma sorununun bir an önce çözüme kavuşturulması gerektiği düşüncesiyle tekliflerin İçtüzüğün 52 nci maddesinin ikinci fıkrası gereğince öncelikle görüşülmesini istemeyi kararlaştırmıştır.

Raporumuz, Plan ve Bütçe Komisyonuna sunulmak üzere, arz olunur.

EK XVIII.

Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu

Türkiye Büyük Millet Meclisi Plan ve Bütçe Komisyonu *21.10.1996*
Esas No.: 21457, 21446, 2/447, 2/439, 2/401 *Karar No. : 52*

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Refah Partisi Grup Başkanvekili Sivas Milletvekili Temel Karamollaoğlu ve 4 arkadaşı tarafından hazırlanan "Toprakkale Adıyla Bir İlçe ve Osmaniye Adıyla Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi", Adana Milletvekili Halit Dağlı ve 7 arkadaşı tarafından hazırlanan "Toprakkale Adıyla Bir İlçe ve Osmaniye Adıyla Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi", Adana Milletvekili Uğur Aksöz ve 6 arkadaşı tarafından hazırlanan "Bir İlçe ve Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi", Adana Milletvekili Erol Çevikçe tarafından hazırlanan "Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi" ve Sivas Milletvekili Muhsin Yazıcıoğlu ve 6 arkadaşı tarafından hazırlanan "Adana İli Osmaniye İlçesinin İl Olması Hakkında Kanun Teklifi" muhtelif tarihlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuş ve Başkanlıkça tali Komisyon olarak İçişleri Komisyonuna, esas komisyon olarak da Komisyonumuza havale edilmiştir. Anılan teklifler, Komisyonumuzun 17.10.1996 tarihinde yaptığı 6 ncı Birleşiminde İçtüzüğün 35 inci maddesi hükmü uyarınca birleştirilmek suretiyle görüşülmeye başlanmış ancak, tekliflerin ayrıntılı bir şekilde incelenebilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılabilmesini teminen, Komisyonumuzda temsil edilen siyasî parti üyelerinin katılımı ile bir alt komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Alt Komisyon çalışmalarını takiben, teklifler, aynı Birleşimde, Hükümeti temsilen Devlet Bakanı Halit Dağlı'nın başkanlığında İçişleri ve Maliye Bakanlıkları ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı temsilcilerinin katılmalarıyla incelenip, görüşülmüştür.

Teklifler ve gerekçeleri incelendiğinde;

— 2/401 esas nolu teklifte; Adana İli Osmaniye İlçesi'nin il olmasının,

— 2/457, 2/446 ve 2/447 esas nolu tekliflerde; Adana İli'nde Toprakkale adıyla yeni bir ilçe kurulması ve Osmaniye İlçesi'nin il olmasının,

— 2/439 esas nolu teklifte ise Cevdetiye ve Toprakkale adlarıyla iki yeni ilçe kurulması ve Osmaniye İlçesi'nin il olmasının, öngörüldüğü anlaşılmaktadır.

Komisyonumuzda tekliflerin tümü üzerinde yapılan görüşmelerde;

— İl ve ilçe kurulmasının objektif kriterlere bağlanması gerektiği, bu kriterler çerçevesinde sadece Osmaniye'nin değil, durumu bu kriterlere uyan diğer ilçelerin de değerlendirilmesinin yerinde olacağı,

— Yeni il ve ilçeler kurulurken ülke ihtiyaç ve gerçeklerinin yanı sıra, ekonomik ve malî boyutlarının da dikkate alınması gerektiği,

— Kamu hizmetlerinin verimli ve etkili bir şekilde yürütülmesinin, illerin ve ilçelerin coğrafî yapısı, ulaşım ve haberleşme şartları ve nüfus yoğunluğu ile yakından ilgili bulunduğu, coğrafî bütünlüğün bulunmadığı, nüfus yoğunluğuna paralel teşkilâtın oluşturulmadığı, ulaşım ve haberleşmenin günün şartlarına uygun şekilde sağlanamadığı bölgelerde diğer hizmetlerin

de aksadığı, bu nedenlerle mülkî idare taksimatında coğrafî yapı ve nüfus yoğunluğuna uygun değişikliklerin yapılmasının faydalı görüldüğü,

— Osmaniye İlçesinin, yüzölçümünün 1 003 220 dekar olduğu, nüfusunun ise köyleri ile birlikte 200 000'i aştığı, bölgenin ulaşım, haberleşme, emniyet, asayiş gibi hizmetlerinin daha iyi sağlanması ve böylece yöredeki ekonomik ve sosyal gelişmenin hızlandırılması için Osmaniye İlçesi'nin il yapılmasının çok yerinde olduğu,

— Osmaniye İlçesinin 1933 yılına kadar il olduğu, bu düzenlemenin bir hakkın iadesi gibi de düşünebileceği,

Gibi görüşler dile getirilmiştir.

Hükümet adına yapılan tamamlayıcı açıklamalarda ise;

— Hükümetin de Osmaniye'nin il yapılması ile ilgili çalışmaları bulunduğu, ancak tekliflerin hükümet tasarısından daha önce Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na sunulduğu,

— Osmaniye'nin Güneydoğu ile Akdeniz arasında bir geçit olduğu, devamlı göç aldığı, nüfusun bu nedenle hızla arttığı ve bunun getirdiği bir takım sorunlarının bulunduğu, il olması durumunda bu sorunların çözülebileceği, il olmak için gerekli olan objektif kriterlerin tamamına sahip olduğu, kaldı ki Osmaniye'nin 1924-1933 yılları arasında il olması nedeniyle özel bir durumunun da bulunduğu,

— İl olmak için gerekli olan objektif kriterlere sahip olan diğer ilçelerin il yapılmasına ilişkin çalışmaların devam ettiği, önümüzdeki günlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulacağı, ifade edilmiştir.

Yapılan bu görüşmeleri takiben teklif ve gerekçeleri Komisyonumuzca da benimsenerek, alt komisyon çalışmaları ve İçişleri Komisyonu metni de dikkate alınmak suretiyle maddelerinin görüşülmesine geçilmiştir.

— 1 inci madde; Adana İli'nde Toprakkale, Cevdetiye ve Kırmıtlı adıyla üç yeni ilçe kurulması suretiyle,

— 2 nci madde; Adana İli'ne bağlı Osmaniye İlçe Merkezi merkez olmak suretiyle, Osmaniye adıyla yeni bir il kurulması ve Adana İline bağlı Bahçe, Düziçi ve Kadirli ilçeleri ile bu ilde yeni kurulan Toprakkale, Cevdetiye ve Kırmıtlı ilçeleri ile Kahramanmaraş İli'ne bağlı Andırın İlçesi'nin bu ile bağlanması suretiyle,

— 3 üncü madde; yeni kurulan il ve ilçelerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarına ait kadrolar ihdas edilerek, 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin eki cetvellerin ilgili bölümlerine ilave edilmesi suretiyle,

— İçişleri Komisyonu metninin geçici 1, 3 ve 4 üncü maddeleri komisyonumuzca da benimsendiğinden aynen, geçici 2 nci maddesi Kırmıtlı İlçesi'nin de madde kapsamına alınması suretiyle, yürürlük ve yürütmeye ilişkin 5 ve 6 nci maddeleri ise 4 ve 5 inci maddeler olarak aynen,

kabul edilmiştir.

Diğer taraftan, 2 nci maddenin görüşülmesi sırasında, Adana Milletvekili Dr. İ. Ertan Yülek ve Samsun Milletvekili Musa Uzunkaya tarafından verilen bir önerge ile Erzin İlçesinin Osmaniye'ye olan uzaklığının 32 km. olduğu esasen bu mesafenin bir ara yol bağlantısı ile 13 km'ye indiği, ayrıca Erzin İlçesinin deniz bağlantısı nedeniyle Osmaniye'nin denizle bağlantısının sağlanacağı belirtilerek, nüfus yoğunluğu, ulaşım ve haberleşme şartları nedeniyle de, Erzin İlçes'inin, tüm kasaba ve köyleri ile birlikte Osmaniye'ye bağlanması teklif edilmiş ve önerge kabul edilmiştir.

Ancak, teklifin tüm maddelerinin görüşülmesini takiben, içtüzüğün 43 üncü maddesine göre yapılan tekrir-i müzakere sonucunda söz konusu önerge reddedilmiş ve Erzin İlçes'inin Osmaniye'ye bağlanması hususu metinden çıkarılmıştır.

Başlık, metinde yapılan değişikliklere paralel olarak "Üç İlçe ve Bir İl Kurulması ile 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi" şeklinde değiştirilmiştir.

Komisyonumuzda, bir ilçenin il olabilmesi için gerekli kriterlerin bölgesel bazda tespit edilmesi kaydıyla, bir genel şablonun belirlenmesi hususunda komisyonumuzca çalışmalar yapılması temenni edilmiştir.

Komisyonumuz ayrıca, Osmaniye İlçesi'nin il olmasının biran önce gerçekleştirilebilmesini ve buna bağlı sorunlarının çözüme kavuşturulabilmesini teminen, tekliflerin içtüzüğün 52 nci maddesi uyarınca genel kurulda öncelikli görüşülmesini istemeyi kararlaştırmıştır.

Raporumuz, Genel Kurulun onayına sunulmak üzere yüksek başkanlığa saygı ile arz olunur.

EK XIX.

T. B. M. M. TUTANAK DERGİSİ

DÖNEM: 20	CİLT: 12	YASAMA YILI: 2
11 inci Birleşim		23.10. 1996 Çarşamba

İ Ç İ N D E K İ L E R

...

VII. KANUN TASARI VE TEKLİFLERİYLE KOMİSYONLARDAN GELEN DİĞER İŞLER

...

3. *Adana Milletvekili Halit Dağlı ve 7 Arkadaşı ile Refah Partisi Grup Başkanvekili Sivas Milletvekili Temel Karamollaoğlu ve 4 Arkadaşının Toprakkale Adıyla Bir İlçe ve Osmaniye Adıyla Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifleri; Sivas Milletvekili Muhsin Yazıcıoğlu ve 6 Arkadaşının Adana İli Osmaniye İlçesinin İl Olması Hakkında Kanun Teklifi; Adana Milletvekili Erol Çevikçe'nin Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi ile Adana Milletvekili Uğur Aksöz ve 6 Arkadaşının Bir İlçe ve Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi ve İçişleri ve Plan ve Bütçe Komisyonları Raporları (2/446, 2/457, 2/401, 2/439, 2/447) (S.Sayısı: 108).*

BİRİNCİ OTURUM

Açılma Saati: 15.00 ***23 Ekim 1996 Çarşamba***

Kamer GENÇ	*Ünal YAŞAR*	*Mustafa BAŞ*
Başkanvekili	*Kâtip Üye Gaziantep*	*Kâtip Üye İstanbul*

VII. - KANUN TASARI VE TEKLİFLERİYLE KOMİSYONLARDAN GELEN DİĞER İŞLER

3. *- Adana Milletvekili Halit Dağlı ve 7 Arkadaşı ile Refah Partisi Grup Başkanvekili Sivas Milletvekili Temel Karamollaoğlu ve 4 Arkadaşının; Toprakkale Adıyla Bir İlçe ve Osmaniye Adıyla Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifleri; Sivas Milletvekili Muhsin Yazıcıoğlu ve 6 Arkadaşının, Adana İli Osmaniye İlçesinin İl Olması Hakkında Kanun Teklifi; Adana Milletvekili Erol Çevikçe'nin, Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi ile Adana Milletvekili Uğur Aksöz ve 6 Arkadaşının, Bir İlçe ve Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi ve İçişleri ve Plan ve Bütçe Komisyonları Raporları (2/446, 2/457, 2/401, 2/439, 2/447) (S. Sayısı: 108) (1)*

BAŞKAN - Alınan karar gereğince, Osmaniye İlçemizin il olmasına ilişkin olarak verilen kanun teklifinin müzakeresine geçiyoruz.

Gruplar adına yapılan konuşmalar bitmiştir.

Maddelere geçilmesini oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Etmeyenler... Maddelere geçilmesi kabul edilmiştir.

1 inci maddeyi okutuyorum:

Üç İlçe ve Bir İl Kurulması ile 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi

MADDE 1. - *Ekli (1) sayılı listede adları yazılı köyler bağlanmak ve merkezi Toprakkale bucak merkezi olmak üzere Adana İlinde Toprakkale adıyla,*

Ekli (2) sayılı listede adları yazılı köyler bağlanmak ve merkezi Cevdetiye Belediyesi olmak üzere Adana İlinde Cevdetiye adıyla,

Ekli (3) sayılı listede adları yazılı kasaba ve köyler bağlanmak ve merkezi Kırmıtlı Belediyesi olmak üzere Adana İlinde Kırmıtlı adıyla üç İlçe kurulmuştur.

Madde üzerinde verilen bir önerge vardır.

Önergeyi okutuyorum:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Görüşülmekte olan kanun teklifinin 1 inci maddesinin iki ve üçüncü fıkralarının ekli (2) ve ekli (3) sayılı listeleriyle birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmesini arz ve teklif ederiz.

Salih KAPUSUZ
RP Grup Başkanvekili

Saffet Arıkan BEDÜK
DYP Grup Başkanvekili

Temel KARAMOLLAOĞLU
RP Grup Başkanvekili

Ali Rıza GÖNÜL
DYP Grup Başkanvekili

Abdulkadir ÖNCEL
Şanlıurfa

Mehmet Emin AYDINBAŞ
İçel

Oğuzhan ASİLTÜRK
Malatya

Ertuğrul ERYILMAZ
Sakarya

Doğan BARAN
Niğde

Ekli (2) sayılı listede adları yazılı kasaba ve köyler bağlanmak ve merkezi Hasanbeyli Belediyesi olmak üzere, Adana İlinde Hasanbeyli adıyla;

Ekli (3) sayılı listede adları yazılı kasaba ve köyler bağlanmak ve merkezi Sumbas Belediyesi olmak üzere, Adana İlinde Sumbas adıyla,

Üç İlçe kurulmuştur.

2 Sayılı Liste:

HASANBEYLİ İLÇESİNE BAĞLI KASABA VE KÖYLER

Sıra No	Birim Adı	İlçesi	Bucağı
01	Hasanbeyli	Bahçe	Merkez
02	Çulhalı	Osmaniye	Kaypak
03	Kalecik	Osmaniye	Kaypak
04	Karayiğit	Osmaniye	Kaypak
05	Sarayova	Osmaniye	Kaypak
06	Yanıkkışla	Osmaniye	Kaypak
07	Çolaklı	Bahçe	Merkez

3 Sayılı Liste:

SUMBAS İLÇESİNE BAĞLANAN KASABA VE KÖYLER

Sıra No	*Birim Adı*	*İlçesi*	*Bucağı*
01	*Sumbas*	*Kadirli*	*Merkez*
02	*Mehmetli*	*Kadirli*	*Merkez*
03	*Gaffarlı*	*Kadirli*	*Merkez*
04	*Höyükköy*	*Kadirli*	*Merkez*
05	*Armağanlı*	*Kadirli*	*Merkez*
06	*Alibeyli*	*Kadirli*	*Merkez*
07	*Kabayar*	*Kadirli*	*Merkez*
08	*Kızılömerli*	*Kadirli*	*Merkez*
09	*Reşadiye*	*Kadirli*	*Merkez*
10	*Küçükçınar*	*Kadirli*	*Merkez*
11	*Yazıboyu*	*Kadirli*	*Merkez*
12	*Köseli*	*Kadirli*	*Merkez*
13	*Akçataş*	*Kadirli*	*Merkez*
14	*Hardallık*	*Kadirli*	*Merkez*
15	*Çaygeçit*	*Kadirli*	*Merkez*
16	*Akdam*	*Kadirli*	*Merkez*
17	*Yeşilyayla*	*Kadirli*	*Merkez*
18	*Esenli*	*Kadirli*	*Merkez*
19	*Çiçeklidere*	*Kadirli*	*Merkez*
20	*Çukurköprü*	*Kadirli*	*Merkez*
21	*Akköprü*	*Kadirli*	*Merkez*

BAŞKAN - Madde üzerinde tek önerge var; onun için, tekrar okutmuyorum.

Komisyon bu önergeye katılıyor mu efendim?

PLAN VE BÜTÇE KOMİSYONU BAŞKANVEKİLİ NURHAN TEKİNEL (Kastamonu) - Katılmıyoruz Sayın Başkan.

BAŞKAN - Hükümet?..

ORMAN BAKANI MEHMET HALİT DAĞLI (Adana) - Takdire bırakıyoruz Sayın Başkan.

BAŞKAN - Gerekçeyi okutuyorum:

Gerekçe:

Cevdetiye ve Kırmıtlı birimleri yerine Sumbas ve Hasanbeyli birimlerinin ilçe yapılması uygun görüldüğünden bu önerge hazırlanmıştır.

Önergeyi oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... ***Önerge kabul edilmiştir efendim.***

1 inci maddeyi, kabul edilen önerge doğrultusundaki değişik şekliyle oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... ***1 inci madde kabul edilen önerge doğrultusundaki değişik şekliyle kabul edilmiştir****.*

---

2 nci maddeyi okutuyorum:

MADDE 2. - *Ekli (4) sayılı listede adları yazılı ilçe, bucak, kasaba ve köyler bağlanmak ve Adana İline bağlı Osmaniye İlçe Merkezi merkez olmak suretiyle Osmaniye adıyla bir il kurulmuştur.*

BAŞKAN - Öteki önergeyi okutuyorum:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

*Görüşülmekte olan kanun teklifinin 2 nci maddesinde düzenlenen ekli (4) sayılı listeden Cevdetiye İlçesi ile Kırmıtlı İlçesinin çıkarılmasını; yine aynı listeden **Sumbas** İlçesi ile Hasanbeyli İlçesine bağlanan birimlerin de ilgili sütunlardan çıkarılmasını; aynı listeye ilişikte sunulan Hasanbeyli İlçesi ile Sumbas İlçesinin eklenmesini ve ekli (4) sayılı listenin merkez ilçe sütununa aşağıdaki ibarenin eklenmesini arz ve teklif ederiz.*

Salih KAPUSUZ
Refah Partisi Grubu Başkanvekili

Ali Rıza GÖNÜL
DYP Grubu Başkanvekili

Muhammet POLAT
Aydın

Nihan İLGÜN
Tekirdağ

Saffet Arıkan BEDÜK
DYP Grubu Başkanvekili

Hüsamettin KORKUTATA
Bingöl

Evren BULUT
Edirne

BAŞKAN - Şimdi, bu önergeleri aykırılık derecesine göre işleme koyacağım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

108 sıra sayılı kanun teklifinin 2 nci madde metnine bağlı "Listeler" kısmında, 4 sayılı listenin "Andırın İlçesi" başlığı altında, merkez bucağa bağlı 46 yerleşim birimiyle, Çokak Bucağına bağlı 8 yerleşim biriminin listeden ve tekliften çıkarılmasını arz ve teklif ederiz.

Mustafa KAMALAK
Kahramanmaraş ve Arkadaşları

BAŞKAN - Komisyon önergeye katılıyor mu efendim?

*PLAN VE BÜTÇE KOMİSYONU BAŞKANVEKİLİ NURHAN TEKİNEL (Kastamonu) - **Katılmıyoruz** Sayın Başkan.*

BAŞKAN - Hükümet?..

*ORMAN BAKANI MEHMET HALİT DAĞLI (Adana) - **Takdire bırakıyoruz** Sayın Başkan.*

*Önergeye Komisyon katılmıyor, Hükümet takdire bırakıyor; önergeyi oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... **Önerge kabul edilmiştir.***

BAŞKAN - Diğer önergeyi okutuyorum:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

*Görüşülmekte olan kanun teklifinin 2 nci maddesinde düzenlenen ekli 4 sayılı listeden Cevdetiye İlçesiyle Kırmıtlı İlçesinin çıkarılmasını, yine aynı listeden **Sumbas** İlçesiyle Hasanbeyli İlçesine bağlanan birimlerin de ilgili sütunlardan çıkarılmasını, aynı listeye ilişikte sunulan Hasanbeyli İlçesiyle Sumbas İlçesinin eklenmesini ve ekli 4 sayılı listenin merkez ilçe sütununa aşağıdaki ibarenin eklenmesini arz ve teklif ederiz.*

Salih KAPUSUZ
Refah Partisi Grup Başkanvekili ve Arkadaşları

4 Sayılı Liste:

HASANBEYLİ İLÇESİNE BAĞLI KASABA VE KÖYLER.

Sıra No	*Birim Adı*	*İlçesi*	*Bucağı*
01	*Hasanbeyli B.*	*Hasanbeyli*	*Merkez*
02	*Çulhalı*	*Hasanbeyli*	*Merkez*
03	*Kalecik*	*Hasanbeyli*	*Merkez*
04	*Karayiğit*	*Hasanbeyli*	*Merkez*
05	*Sarayoba*	*Hasanbeyli*	*Merkez*

06	*Yanıkkışla*	*Hasanbeyli*	*Merkez*
07	*Çolaklı*	*Hasanbeyli*	*Merkez*

4 Sayılı Liste:

SUMBAS İLÇESİ MERKEZ BUCAĞI

Sıra No	*Birim Adı*	*İlçesi*	*Bucağı*
01	*Sumbas B.*	*Sumbas*	*Merkez*
02	*Mehmetli*	*Sumbas*	*Merkez*
03	*Gaffarlı*	*Sumbas*	*Merkez*
04	*Höyükköy*	*Sumbas*	*Merkez*
05	*Armağanlı*	*Sumbas*	*Merkez*
06	*Alibeyli*	*Sumbas*	*Merkez*
07	*Kabayar*	*Sumbas*	*Merkez*
08	*Kızılömerli*	*Sumbas*	*Merkez*
09	*Reşadiye*	*Sumbas*	*Merkez*
10	*Küçük Çınar*	*Sumbas*	*Merkez*
11	*Yazıboyu*	*Sumbas*	*Merkez*
12	*Köseli*	*Sumbas*	*Merkez*
13	*Akçataş*	*Sumbas*	*Merkez*
14	*Hardallık*	*Sumbas*	*Merkez*
15	*Çaygeçit*	*Sumbas*	*Merkez*
16	*Akdam*	*Sumbas*	*Merkez*
17	*Yeşilyayla*	*Sumbas*	*Merkez*
18	*Esenli*	*Sumbas*	*Merkez*
19	*Çiçeklidere*	*Sumbas*	*Merkez*
20	*Çukurköprü*	*Sumbas*	*Merkez*
21	*Akköprü*	*Sumbas*	*Merkez*

TECİRLİ BUCAĞI

4 Sayılı Listenin merkez ilçe sütununa eklenecek ibare:

Sıra No	*Birim Adı*	*İlçesi*	*Bucağı*
19	*Değirmenocağı BM.*	*Merkez*	*Tecirli*
20	*Cevdetiye B.*	*Merkez*	*Tecirli*
21	*Bahçe*	*Merkez*	*Tecirli*
22	*Kazmaca*	*Merkez*	*Tecirli*
23	*Kesmeburun*	*Merkez*	*Tecirli*
24	*Sarpınağzı*	*Merkez*	*Tecirli*
25	*Yeniköy*	*Merkez*	*Tecirli*
26	*Kırmıtlı B.*	*Merkez*	*Tecirli*
27	*Kırmacılı*	*Merkez*	*Tecirli*
28	*Gökçedam*	*Merkez*	*Tecirli*
29	*Koçyurdu*	*Merkez*	*Tecirli*
30	*Köyyeri*	*Merkez*	*Tecirli*
31	*Orhaniye*	*Merkez*	*Tecirli*
32	*Sakarcalık*	*Merkez*	*Tecirli*
33	*Selimiye*	*Merkez*	*Tecirli*

BAŞKAN - Sayın Komisyon, 1 inci maddede kabul edilen bir önergeyle Cevdetiye ve Kırmıtlı ilçeleri değiştirilmişti herhalde, değil mi? Yani, ona göre düzeltme yapıldı; ilçe merkezleri değişti, isim değişti ?.

PLAN VE BÜTÇE KOMİSYONU BAŞKANVEKİLİ NURHAN TEKİNEL (Kastamonu) - Cevdetiye ile beraber Kırmıtlı değişti; katılıyoruz buna Sayın Başkan.

BAŞKAN - Önergeye Komisyon katılıyor.

Ancak, çoğunluğunuz olmadığı için katılamazsınız...

PLAN VE BÜTÇE KOMİSYONU BAŞKANVEKİLİ NURHAN TEKİNEL (Kastamonu) - Daha önce görüşüldü ve geçti, ondan ötürü katılıyoruz Sayın Başkan.

BAŞKAN - Öyle mi efendim, peki.

Hükümet ?..

*ORMAN BAKANI MEHMET HALİT DAĞLI (Adana) - **Katılıyoruz** Sayın Başkan.*

BAŞKAN - Komisyon ve Hükümet önergeye katılıyor.

*Oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Etmeyenler**... Önerge kabul edilmiştir.***

MUSTAFA KÜPELİ (Adana) - Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; vermiş olduğum önerge, kendi kişisel önergemdir.

Bizi televizyonları başında vatandaşlarımız izliyor; bizim önergemiz, Erzin'in, Osmaniye'ye çok yakın olması nedeniyle, hem Osmaniye halkının hem de Erzin halkının, Erzin'in Osmaniye'ye bağlanmasını istemesi dolayısıyla ve bu amaçla verilmiş bir önergedir. Ben, Yüce Meclisin takdirine sunuyorum -inşallah- desteklerinizi bekliyorum.

İkinci bir husus; biz, daha önceden Cevdetiye'nin ve Kırmıtlı'nın ilçe olmasını önermiştik. Biz, parti olarak, Sumbas'ın da, Hasanbeyli'nin de ilçe olmasına karşı değiliz; ama Cevdetiye'nin de, Kırmıtlı'nın da ilçe olarak kalmasını talep ediyoruz. Saygılar sunuyorum.

*BAŞKAN - **Şimdi, önergeyi oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Önerge reddedilmiştir.***

EK XX.

T. B. M. M. TUTANAK DERGİSİ

DÖNEM: 20	CİLT: 13	YASAMA YILI: 2
12 inci Birleşim		24.10. 1996 Perşembe

BİRİNCİ OTURUM

Açılma Saati: 15.00 **24 Ekim 1996 Perşembe**

Kamer GENÇ
Başkanvekili

Kâtip Üye	Kâtip Üye
Ünal YAŞAR	*Mustafa BAŞ*
Gaziantep	İstanbul

Komisyon ve Hükümet yerlerini aldılar.

BAŞKAN - "Sayın milletvekilleri, bildiğiniz üzere, bu kanun teklifinin 3 üncü maddesi müzakere edilerek kabul edilmişti."

2 nci maddede kabul edilen öneri doğrultusunda, 4 sayılı listede geçen bazı yer isimlerinde Kanunlar Müdürlüğü elemanlarının yaptıkları redaksiyon çalışmaları sırasında tereddütleri hâsıl olmuştur.

Tecirli Bucağı mı diyeceğiz arkadaşlar; onu söyler misiniz?

MEHMET ALİ BİLİCİ (Adana) - Tecirli Bucağı.

BAŞKAN - Sumbas mı, Sunbaş mı?

İÇİŞLERİ BAKANI MEHMET AĞAR (Elazığ) - Sayın Başkanım, Sumbas.

BAŞKAN - Geçici 2 nci maddeyi okutuyorum:

Toprakkale, Cevdetiye ve Kırmıtlı ilçelerinin il genel meclisi üyelerinin seçimi, yapılacak ilk mahallî idareler ara seçimiyle birlikte yapılır.

BAŞKAN - Maddeyle ilgili bir önerge var...

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Görüşülmekte olan kanun teklifinin Geçici 2 nci maddesindeki "Cevdetiye" ve "Kırmıtlı" ibarelerinin "Hasanbeyli" ve "Sumbas" olarak değiştirilmesini arz ve teklif ederiz. Salih Kapusuz (RP Grubu Başkanvekili Kayseri), Saffet Arıkan Bedük (DYP Grubu Başkanvekili Ankara), Ali Rıza Gönül (DYP Grubu Başkanvekili Denizli), Temel Karamollaoğlu (Sivas), Ertuğrul Eryılmaz (Sakarya), Hasan Ekinci (Artvin)

BAŞKAN - Önergeyi oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... ***Önerge kabul edilmiştir.***

BİLTEKİN ÖZDEMİR (Samsun) - Teşekkür ediyorum Sayın Başkanım.

Değerli milletvekili arkadaşlarım, bugün, gerçekten "Osmaniye" adıyla Türkiye mülkî taksimatına yeni bir ili kavuşturmanın mutluluğunun arifesindeyiz. Ancak, Hükümetin, Osmaniye'nin il olması konusunda huzurunuza ciddî hiçbir çalışma getiremediğini, esasen, Osmaniye'nin il oluşunu, çeşitli partilere mensup değerli milletvekili arkadaşlarımın bir teklifi muvacehesinde buraya geldiğini, haddizatında, Türkiye'nin mülkî taksimatı ve devletin yapılanması söz konusu olduğunda, bu nevi düzenlemelerin, Hükümet aşamasında her boyutuyla değerlendirilerek Büyük Millet Meclisinin huzuruna getirilmesi gerektiğini bir kez daha dikkatlerinize sunuyorum. Nitekim, biraz önce, bir sayın milletvekili arkadaşım, Osmaniye'nin il olarak teşekkülünü kapsayan ilçeler içerisinde; örneğin, Andırın gibi bazı ilçelerimizin bulunmayışının, bu yörede huzursuzluk yarattığına işaret etmiş, ifade etmişlerdir.

Tabiî, olay, sadece, bununla da sınırlı değildir. Türkiye'nin çeşitli yörelerinde, Osmaniye'miz gibi, il olmaya ekonomik yönden, sosyal yönden, coğrafî yönden, hulasa, toplumun gereksinimleri yönünden layık birçok yerleşim alanlarımız vardır. Gönül arzu ederdi ki, Hükümet, bu konularda da tutarlı ve hazırlıklı olarak huzurunuzda bulunabilsin.

Osmaniye'ye, yarın öbür gün il olma durumuna geldiği zaman, Hükümet tarafından çeşitli harcamalar yapılacaktır. Hükümeti burada ikaz ediyor ve uyarıyorum. Haddizatında, böyle, masraf getirici bir düzenlemenin kaynağının gösterilmesi gerekir. Buraya yapılacak hizmetlerin kaynaklarının, getirilen bu teklifte gösterilmesi gerekir; ama Hükümete ışık tutuyorum: Hazırlanmış olan 1996 yılı Bütçesinde, Maliye Bakanlığı Bütçesinde, bu nevi beklenmeyen hizmetler için, biz, Anavatan Partisi Hükümeti döneminde ek kaynaklar öngördük. Lütfen, Hükümet, hiç olmazsa, bu hazırlıklar sırasında, bu kaynakları geciktirmeden, herhangi bir mazeret ve bahane göstermeden Osmaniye'mizin hizmetine süratle aktarsın.

Ben, bu düzenlemenin Osmaniyeli hemşerilerimize hayırlı olmasını diliyorum ve Osmaniyeli hemşerilerimizin ne yazık ki, bir seçim arifesine getirilmek suretiyle önlerine sunulan bu il olma teklifini de her boyutuyla iyi değerlendireceklerini düşünüyorum. Bu vesileyle, hepinize saygılar sunuyorum. (ANAP sıralarından alkışlar)

BAŞKAN - Peki; teşekkür ederim.

Madde üzerindeki konuşmalar bitmiştir. Önerge yok.

Maddeyi oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Etmeyenler... ***4 üncü madde kabul edilmiştir.***

5 inci maddeyi okutuyorum:

MADDE 5- Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür. .

MUSTAFA KÜPELİ (Devamla) - Ama ne yazık ki, iktidar partileri tarafından bu önergemiz reddedilmiştir. Sayın Bakanımız oradan söylüyor; İçişleri Komisyonunda kabul

edildi, Plan ve Bütçe Komisyonunda bir saat kadar Erzin İlçesi Osmaniye'ye bağlandı ve daha sonra Genel Kurulda reddedildi. Şimdi, bunun yanında, tabiî, yine, Plan Bütçe Komisyonunda gerek Cevdetiye gerekse Kırmıtlı ilçe oldu; daha sonra burada Yüce Meclisimizde, iktidar partilerinin oylarıyla yine reddedildi.

*Biz, **Sumbas**'ın ve Hasanbeyli'nin ilçe olmalarına karşı falan değiliz. Keşke, hem Kırmıtlı hem de Cevdetiye ilçe olsaydı, diğer iki ilçemiz de ona bağlanmış olsaydı... Neden, o zaman, Plan ve Bütçe Komisyonunda mutabakat sağladık, hep birlikte kabul ettik?.. Yani, ikisini de Plan ve Bütçe Komisyonunda biz kabul ettik; daha sonra, Genel Kurulda, sizlerin reyleriyle reddedildi ve arkasından, Sumbas ve Hasanbeyli yeniden ilçe yapıldı. Demek ki, istenseydi hem Cevdetiye hem Kırmıtlı da kalabilirdi.*

MEMDUH BÜYÜKKILIÇ (Kayseri) - 3 kilometrelik yer ilçe olur mu?!.

DSP GRUBU ADINA ARİF SEZER (Adana) - Osmaniye'nin il olması nedeniyle, diğer ilçeler hakkında da arkadaşlarım konuştu. Plan ve Bütçe Komisyonunda, hemşerimiz Sayın Ertan Yülek'e ve Komisyon üyelerine, Andırın'dan gelen Belediye Meclisinin kararını, tüm ilçe teşkilatlarının imzalı belgelerini sundum. Kendisinin verdiği yanıt, "Osmaniye'ye bağlanmak için, Meclis belirli bir eğilimi belirler, daha sonra vilayete sunar; bilahara bağlanır" oldu. Komisyon Başkanı Sayın Yülek buradalar. Bu konuyu açıklamak için geldim; ama, dün kızan Kahramanmaraşlı milletvekili hemşerilerimin ellerinde belgeler var sanıyorum, tüm Andırın ilçe teşkilatlarının imzaları var; Meclisin kararları var. Teşekkür eder; saygılar sunarım.

PLAN VE BÜTÇE KOMİSYONU BAŞKANI İ. ERTAN YÜLEK (Adana) - Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; gerçekten, Andırınlılardan -bütün ilçe başkanları ve belediye meclis üyeleri- imzalı böyle bir yazı geldi ve arkadaşlar tarafından bize iletildi; ayrıca da bize gelmişti.

Ancak, mesele şu: Teknik bir zorluk vardı. O teknik zorluk şudur: Bir tekriri müzakere hadisesi... Öncelikle, ya Hükümetin ya da Komisyonun istemesi lazım, teklifi geri çekmesi lazım. Bu da kâfi değil, ondan sonra, Danışma Kurulunun toplanması lazım. Yani, Danışma Kurulunun da buna "evet" demesi lazım. Dolayısıyla, bu teknik zorluk içerisinde bunu yapmak mümkün değildi. Kaldı ki, biz, Komisyon üyeleri arasında da bir mutabakat sağlayamamıştık. Bu sebeple, bunu, teknik yönden almak mümkün değildi.

PLAN VE BÜTÇE KOMİSYONU BAŞKANI İ. ERTAN YÜLEK (Adana) - İkinci mesele de arkadaşlar, tabiî, biz, burada, falan yeri veya falan yeri bağlayalım derken, endişe ettik ki, Osmaniyeliler, şu anda, bir an evvel, Osmaniye'nin il olmasını bekliyorlar. Dün akşam, bütün gün Meclisi seyretmişler ve Meclisten hayırlı bir haberi nasıl alacağız diye hepsi heyecan içinde, davullar çalmışlar, mehter takımları gitmiş...

Şimdi, tekrar, böyle, teknik bir detaya girer de, eğer, birtakım rahatsız edici hadiseler ortaya çıkarsa, endişemiz odur ki, Osmaniye'ye iyilik yapalım derken kötülük yapılır. O bakımdan, teknik bir zorluk sebebiyle bu meseleyi Komisyon olarak geri isteyemiyoruz. Arz ediyorum. Teşekkür ediyorum.

BAŞKAN - Teşekkür ediyorum Sayın Komisyon Başkanı. Doğru Yol Partisi Grubu adına, Sayın Cevher Cevheri; buyurun efendim.

DYP GRUBU ADINA İ. CEVHER CEVHERİ (Adana) - Sayın Başkan, sayın milletvekilleri; Osmaniye'nin il olmasıyla ilgili görüşülmekte olan kanun teklifinin, en son, yürürlük maddesine gelmişken ve tüm Osmaniye halkı 63 yıllık rüyalarının gerçekleşmesi noktasında büyük bir heyecan ve sevinç içerisindeyken, bu heyecana ve sevince gölge düşürücü bazı sözlerin, Osmaniyelileri yanıltıcı mahiyetteki bazı ifadelerin, burada, Yüce Meclisin önüne getirilmesini üzüntüyle karşılıyoruz.

Sayın milletvekilleri, dün, Anavatan Partisi Grubundan değerli hemşerim, milletvekilim, Sayın Mustafa Küpeli, Erzin'le ilgili vermiş olduğu önergeye kendisi dahi el kaldırmadı. Kaldı ki, Anavatan Partisi Grubu içinde, bizzat Anavatan Partisinden milletvekili arkadaşlarımın bu konuda itirazları var. O yüzden, Erzin meselesinin, burada, şu anda istismar edilmesini doğru bulmuyoruz, bu konuda, kamuoyunun yanıltılmasını da doğru kabul etmiyoruz.

Kadirli İlçemizle ilgili, gerçekten, dün, kanun teklifinin ilgili maddeleri geçtiğinden bu yana, tüm Kadirlilerin -hepimize yönelik- bazı itirazlarını alıyoruz. Kadirlilerin bu konuda gösterdikleri duyarlılığa karşı, biz de gerekeni yaptık; ancak, biraz önce Komisyon Başkanımızın ifade ettiği gibi, eğer, bir tekriri müzakere yoluna gidilse, burada, Danışma Kurulunun da toplanması zarureti karşısında, belki, Osmaniye ile ilgili kanunun bugün Meclisten geçememesi gibi bir tehlikeyle karşı karşıyayız. Zira, bugün, Meclisimiz 5 Kasıma kadar çalışmalarına ara verecektir. Osmaniyelilerin bu haklı beklentilerini tehlikeye sokmamak düşüncesiyle, Plan ve Bütçe Komisyonumuz tekriri müzakere talebinde bulunmamıştır. Ancak, biz, Kadirlilerin bu taleplerini -halkoyuna başvurulması koşuluyla- Kadirli'nin Osmaniye'ye bağlı kalmak ya da Adana'ya bağlanmak yönündeki isteğini hayata geçirebilmek düşüncesiyle, 5 Kasımdan itibaren yeni bir kanun teklifi vereceğiz, bunu da Yüce Meclisin önüne getireceğiz.

Bu vesileyle, 20 nci Dönem Meclisine, Osmaniye'mizin 63 yıllık rüyasının gerçekleşmesi yönünde gösterdikleri katkı ve anlayıştan dolayı, tüm Osmaniyeliler adına teşekkür ediyoruz.

Yine, Cevdetiye ve Kırmıtlı beldelerimizin de, bu istikamette, zayi olan ya da zayi olduğu iddia edilen haklarının yeniden iadesi hususunda da gereken yasal düzenlemenin yapılması için Doğru Yol Partisi Adana milletvekilleri olarak gereğini yapacağımızı ifade ediyor; Yüce Meclisinizi saygılarımızla selamlıyoruz. (DYP sıralarından alkışlar)

---

*CHP GRUBU ADINA NEZİR BÜYÜKCENGİZ (Konya) - Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; iki günden beri Osmaniye İlçemizin il olması konusunu görüşüyoruz. Dünkü görüşmelerde, Adana Milletvekilimiz ve Genel Başkan Yardımcımız Sayın Erol Çevikçe, konuyu -diğer grup temsilcilerinin de anlattığı gibi- çok güzel bir şekilde ve bizim bakış açımızı da açıklayıcı bir biçimde dile getirdi; **Andırın** ve **Erzin** İlçelerinin Osmaniye iline bağlanmadan çıkarılacak bir yasanın eksik olacağını, gerek teknik, gerek ekonomik ve sosyal ve gerekse coğrafî konum itibariyle bu eksikliğin giderilmesi için bu iki ilçemizin Osmaniye ilinin sınırları içerisine dâhil edilmesi gerektiğini sizlere açıklamıştı. Ancak, ne var ki, Refah Partisi Grubu, siyasî mülahazalarla, gelecekteki siyasî çıkarlarını düşünerek, bu kanun teklifinin eksik çıkması yönünde çaba gösterdi. Öyle anlaşılıyor ki, Komisyon da bu yanlışlığı anladı ve Sayın Komisyon Başkanı, biraz evvel, özür diler biçimde bu hususu dile getirdi.*

Yanlışlıktan dönülebilirdi; Komisyon, Danışma Kurulu kararıyla, geçen hafta görüştüğümüz Trafik Yasasında olduğu gibi, tekriri müzakereyle huzurlarınıza gelip bu yanlışlığı düzeltebilirdi.

Değerli arkadaşlarım, Osmaniye İlçemizin il olmasına hiçbir siyasî partimiz ve Cumhuriyet Halk Partisi olarak biz de karşı çıkmadık; Yüce Meclis bu yasa teklifini oybirliğiyle kabul ediyor; ancak, bu eksiklikleri dile getirmek için söz aldım.

*Yapılan hatayı, Osmaniye halkına buradan tekrar duyurmak istiyorum; **Andırın** ve **Erzin** İlçelerinin Osmaniye sınırları içerisinde olmaması çok büyük bir eksikliktir; bunu dile getirmek için söz aldım. Hepinize teşekkür ediyor; saygılar sunuyorum.*

RP GRUBU ADINA YAKUP BUDAK (Adana) - Elbette, Osmaniye'miz il olmuştur; 7 ilçesiyle, 9 beldesiyle, 154 köyüyle ve 400 bini aşan nüfusuyla yeni bir ilimiz Türkiye'nin coğrafî taksimatına katılmıştır; bundan mutluluk duyuyoruz; fakat, üzüntü duyduğumuz bir nokta var. Bazı arkadaşlarımız, iki gündür, temcit pilavı gibi önümüze birtakım şeyleri sürüp duruyorlar. Bu arkadaşlarımıza şunu sormak istiyorum: Acaba, düne kadar neredeydiler?..Elbette, biz de, Refah Partisi Grubu olarak, Andırın'ın, Erzin'in Osmaniye iline katılmamasından dolayı üzüntü

duyuyoruz; ama memleketimizin gerçekleri, coğrafî birtakım şartlar ve sosyal sebeplerden dolayı katılamamış olmasını da anlayışla karşıladığımızı ifade etmek istiyorum.

MEHMET KEÇECİLER (Konya) - Cevdetiye ile Kırmıtlı'yı komisyonda kabul ettiniz ve oradaki insanlar, iki gün, üç gün, ilçe olduk diye sevindiler, bayram yaptılar. Geldiniz, burada çoğunluğunuza dayanarak, sayınıza dayanarak çıkardınız; ama bunu siz çıkardınız. Yaptığınız işin sorumluluğunu taşıyın. Dediniz ki: "Hasanbeyli ile Sumbas'ı istiyoruz; Cevdetiye ile Kırmıtlı'yı istemiyoruz." Biz de size, "Cevdetiye ve Kırmıtlı kalsın; Hasanbeyli ile Sumbas da olsun; yani, 5 ilçeli bir il olacağına, 7 ilçeli bir il olsun; ne mânisi var" dedik. Arkadaşlarımız çıktılar, "araları çok yakın" dediler. Hasanbeyli ile Bahçe'nin arası 5 kilometre. Benim ömrüm oralarda geçti. Her birinde miting yaptım, biliyorum, adım gibi biliyorum, karış karış biliyorum, gezdim ben oraları.

ORMAN BAKANI MEHMET HALİT DAĞLI (Adana) - Havadan mı karadan mı ?!

MEHMET KEÇECİLER (Devamla) - Ondokuz senedir ben siyasetin içerisindeyim, her tarafı dolaştım.

Değerli arkadaşlarım, eksiğiniz var; yani, ileri sürdüğünüz tezlerde eksiğiniz var. Açıkça ifade edin, deyin ki, efendim, Cevdetiye'ye, Anavatan Partili belediye başkanıydı, ona ceza verdik, onu düşürdük; bunun yerine başkasını koyduk... Bunu söyleyin. (ANAP sıralarından alkışlar) Siz çoğunluktasınız, bunu yapıyorsunuz; yalnız, şunu unutmayın; Osmaniye'ye siz hiçbir şey vermiş değilsiniz; Osmaniye, demokratik hakkını kullanarak almıştır; hakkıdır, il olmak hakkıdır. (RP sıralarından "niye zamanında yapmadınız" sesleri) Niye hakkıdır; çünkü, GAP ile limanlar arasında çok ciddî bir köprü konumdadır; 200 bin nüfusludur. Seçim sırasında bunu yapmanız, Osmaniyelinin demokratik hakkını kullanarak sizden aldığı bir gerçektir, bir haktır. Dolayısıyla, Osmaniyelinin, hiçbirimize -biz de dahil- diyet borcu yoktur. (ANAP sıralarından alkışlar) Osmaniyeli, seçimde, reyini, hür vicdanına göre verecektir. Biz, bunun takipçisi olacağız; biz, bunun için uğraşıyoruz; Osmaniyeliyi baskı altına almayın lütfen. Hepinize saygılar sunuyorum. (ANAP sıralarından alkışlar)

BAŞKAN - Teşekkür ederim Sayın Keçeciler. Madde üzerindeki müzakereler bitmiştir. Önerge yok. maddeyi oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Etmeyenler... 5 inci madde kabul edilmiştir. Sayın milletvekilleri, teklifin tümü üzerindeki müzakereler sona ermiştir.

EK XXI.

ÜÇ İLÇE VE BİR İL KURULMASI İLE 190 SAYILI KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMENİN EKİ CETVELLERDE DEĞİŞİKLİK YAPILMASI HAKKINDA KANUN

Kanun Numarası	*: 4200*
Kabul Tarihi	*: 24/10/1996*
Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi	*: 28/10/1996*
Yayımlandığı Resmi Gazete Sayısı	*: 22801*

Madde 1 *- Ekli (1) sayılı listede adları yazılı köyler bağlanmak ve merkezi Toprakkale bucak merkezi olmak üzere Adana ilinde* ***Toprakkale*** *adıyla,*
Ekli (2) sayılı listede adları yazılı kasaba ve köyler bağlanmak ve merkezi Hasanbeyli Belediyesi olmak üzere Adana ilinde ***Hasanbeyli*** *adıyla,*
Ekli (3) sayılı listede adları yazılı kasaba ve köyler bağlanmak ve merkezi Sumbas Belediyesi olmak üzere Adana İlinde ***Sumbas*** *adıyla,*
Üç ilçe kurulmuştur.

Madde 2 *- Ekli (4) sayılı listede adları yazılı ilçe, bucak, kasaba ve köyler bağlanmak ve Adana İline bağlı Osmaniye İlçe Merkezi merkez olmak suretiyle* ***Osmaniye*** *adıyla bir il kurulmuştur.*

Madde 3 - *Bu Kanunla kurulan il ve ilçelerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere ekli (5) sayılı listede yer alan çeşitli kurum ve kuruluşlara ait kadrolar ihdas edilerek, 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye bağlı (1) sayılı cetvellerin ilgili bölümlerine eklenmiştir. Ekli (6) sayılı listede yer alan il özel idaresine ait kadrolar ihdas edilmiştir.*

Madde 4 *- Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.*

Madde 5 *- Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.*

Geçici Madde 1 *- Bu Kanunla kurulan il ve ilçelerde merkezi idare tarafından oluşturulacak teşkilatla ilgili her türlü atama işlemleri bu Kanunun yürürlüğe girişinden itibaren geçecek 60 günlük süre içinde tamamlanır.*

Bu süre içinde yeni kurulan il ve bu ile bağlanan ilçelerde merkezi ve mahalli idarelere ait her türlü iş ve işlemler ile idari ve adli davalar ve bunlara ilişkin bütün iş ve işlemler hâlihazır bağlılık durumuna göre yürütülür.

Geçici Madde 2 *- Bu Kanunla kurulan İlin İl Genel Meclisi, merkez ilçe ile bu İl'e bağlanan ilçelerin hâlihazır il genel meclis üyelerinden teşekkül eder. İl Genel Meclisi, Valinin davetiyle toplanır, organlarını seçer ve bütçesini yapar.*

Toprakkale, Hasanbeyli ve Sumbas ilçelerinin İl Genel Meclisi üyelerinin seçimi, yapılacak ilk mahalli idareler ara seçimiyle birlikte yapılır.

Geçici Madde 3 *- Bu Kanunla kurulan İl'e bağlanan ilçelerdeki İl Özel İdaresinin bütün nakit, varidat, tahakkuk, tahsilât, bakaya, muamele ve hesapları, menkul ve gayrimenkulleri, hak, alacak ve borçları ve bunlarla ilgili defter, dosya ve evrak, Kanunun yürürlüğe girmesini takip eden 90 ıncı günden itibaren bu ilçelerin bağlandığı İl Özel İdaresine geçer ve bu tarihi takip eden 10 günlük süre içinde devir ve teslimi yapılır.*

Gayrimenkullerin tapu kayıtları harçsız olarak yeni kurulan İlin özel idaresi adına tashih ve tescil edilir.

Özel idare kadrolarında bulunup bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte görev yapan memur ve sözleşmeli personel, kadroları ve her türlü hak ve alacakları ile birlikte başkaca bir işleme gerek kalmaksızın Kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibariyle bu ilçelerin bağlandığı İl Özel İdaresine devredilmiş sayılır.

Bu personelin, Kanunun yürürlüğe girdiği tarihi takip eden 90 günlük süre içindeki maaş ve ücretleri ile her türlü hak ve alacakları halen bağlı bulundukları İl Özel İdaresince karşılanır. 90 günlük sürenin bitiminin maaş ve ücret ödeme tarihine denk gelmemesi halinde bu süre peşin ödenmiş olan en son maaş ve ücretin ait olduğu zaman sonuna kadar uzatılmış sayılır. Bu ödemeyi yapmış olan İl Özel İdaresince herhangi bir iade talebinde bulunulamaz.

Bu Kanunla kurulan İlin Özel İdare bütçesinin yürürlüğe girmesine kadar geçen süre içinde bu İl'e bağlanan ilçelerdeki özel idarelere ait personelin özlük haklarına ilişkin her türlü ödemelerin mahsubu bilahare yapılmak üzere, halen bağlı bulundukları İl Özel İdaresince karşılanmasına devam olunur.

Geçici Madde 4 *- Bir defaya mahsus olmak üzere 237 sayılı Taşıt Kanununun 10 uncu maddesinin birinci fıkrasının uygulanmaması kaydıyla bu Kanun ile kurulacak Osmaniye Valiliği için 1996 yılı Genel Bütçe Kanununa ekli (T) işaretli cetvelin (1.a) sırasından bir adet, yine bu Kanunla kurulacak Toprakkale, Hasanbeyli ve Sumbas İlçeleri kaymakamlıkları için aynı bütçe kanuna ekli (T) işaretli cetvelin (2) sırasından üç adet binek otomobil satın alınır.*

ÖZGEÇMİŞ

2 Mart 1971 tarihinde Karadeniz Ereğli'sinde doğdum. İlk ve orta öğrenimimi Ereğli'nin bir madencilik kasabası olan Armutçuk'ta tamamladım. İlk yüksek öğrenim deneyimim Hacettepe Üniversitesi Zonguldak Mühendislik Fakültesi Maden Yüksek Okulu'nu bitirmekle başladı. Daha sonra Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nden mezun oldum. Yüksek öğrenimimi lisans üstü programlarda da devam ettirerek, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşeri ve Ekonomik Coğrafya ana bilim dalında yüksek lisans ve doktora eğitimi gördüm.

Meslek hayatıma 1997 yılında coğrafya öğretmeni olarak başladım. Muş Anadolu Lisesi, Akçakiraz Yüzbaşı İlköğretim Okulu, Fatih Lisesi, Elazığ Anadolu Lisesi, Elazığ Bilim ve Sanat Merkezi gibi çeşitli kurumlarda görev yaptım. En büyük idealim, meslek yaşamımı birincilikle bitirdiğim bölümümde akademisyen olarak sürdürmekti. Ancak kısmet olmadı.

Daha birinci sınıf öğrencisiyken, hocam Prof. Dr. Hilmi Karaboran'ın büyük ilgisi ve desteğini gördüm. Kendisi yatay geçişle İstanbul'a gidişimi engellemiş, bana ihtiyaçları olduğunu söylemişti. Onure olmuştum. Onun yokluğunda görevlendirdiği sınıfa ders anlattığım bile olmuştu. Ancak ömrü benim geleceğimi aydınlatacak kadar uzun olamadı. Kendisini saygıyla ve rahmetle anıyorum.

Hulusi KARAGEL

ELAZIĞ - 2010